9
6 F
17

Ex Bibliotheca
majori Coll. Rom.
Societ. Jesu

9 · 6 · F. 17

0
254

Digitized by Google

G. F. 17

C. IVLII CAESARIS RERVM GESTARVM COMMENTARII XIV.

NEMPE:

C. Ivlii Caes. de bello Gallico,	Comm.	VII.
A. Hirtii de eodem,	Liber	I.
C. Ivl. Caes. de bel. civ. Pompeiano,	Comm.	III.
A. Hirtii de bel. Alexandrino,	Liber	I.
De bello Africano,	Liber	I.
De bello Hispanico,	Liber	I.

OMNIA COLLATIS ANTIQVIS MANVSCRIPTIS Exemplaribus, quæ paſſim in Italia, Gallia, & Germania inuenire potuimus, doctè, accuratè, & emendatè reſtituta: prout proxima pagina indicatur.

Evtropii *Epitome belli Gallici ex* Svetonii Tranqvilli *monumentis, quæ deſiderantur.*

Cum doctiſs. Annotationibus:

Henrici Glareani, Fvlvii Vrsini Romani, Francisci Hotomani, I. C. Aldi Manvtii, P. F.

Ex Muſæo & impenſis Iacobi Stradae *Mantuani, S. C. M. Antiquarij, & ciuis Romani.*

Cum S. C. M. Priuilegio: & Regis Galliarum.

FRANCOFVRTI AD MOENVM.

M. D. LXXXV.

ADIVNCTÆ ſunt hiſce quadraginta Figurarum tabulæ, antehac nuſquam viſæ: in quibus omnia loca, ſitusq; eorum difficiles ad amuſſim expreſſi ſunt, eorum potiſſimùm, vbi quondam C. IVL. CÆSAR ſuo tempore varijs in mundi locis, tam mari quàm terra bellum geſſit. Hæ tabulæ quandam maximo labore & ſtudio, ſumptibusq; ingentibus comparatæ ſunt per Illuſtriſſ. D. Ferdinandum Gonzagam Proregem Siciliæ, Caroliq; V. Imp. ſummum Præfectum, qui omnia prædicta loca, alia Geographica ad viuum delineari curauit opera & ſtudio Architecti cuiuſdam inſignis adiuncto illi ſimul Philoſopho Mathematico viro doctiſſimo, ſituumq; locorum omnium cùm maritimorum, tùm terreſtrium peritiſſimo. In iſtis multis præterea videre licet varias ædificiorũ ex lignis ſtructuras & figuras cum turribus & alijs, quæ ad munitiones vrbiũ tam maritimarũ, tùm Mediterranearũ conducunt & proſunt: quomodo nimirum obſeſſi ſeſe contra incurſionem inimicorum defendere, vimq; eorum repellere debeant. Inſuper etiam, quomodo vrbes oppugnari & expugnari ab hoſtibus ſine vi & armis, ſiue deditione per interceptionem commeatus, & annonæ defectionem, ac quocunq; tandem modo hoſtis ab hoſte ſuperari & vinci poſſit: Adeò vt non immeritò, nec ſine cauſa hæ tabulæ ipſa anima & vita Commentariorum Cæſaris appellari queant. Lector enim in inſpectu, ſeſe in ipſis locis præſentem eſſe, eaq; omnia intueri, exiſtimare poterit.

PRÆTEREA addidimus omnes Antiquitates, ex ſepulchris & elogijs veteribus marmoreis deſumptas, quæ paſſim in tota Hiſpania, & Portugalia reperiuntur, & in memoriam hominum illuſtrium & nobilium Romanorum (qui pro ſua patria, eiuſque libertate ſanguinem ſuum profundere non dubitarũt, cum ſua immortali gloria & honore) poſitæ ſunt, antehac etiam nunquam conſpectæ, neq; in lucem editæ.

ACCESSERVNT hiſce Indices aliquot vtiliſſimi: quorum primus Latinogallicus, continet nomina propria Galliæ populorum, vrbium, fluuiorum, & montium. Et hic Index iterum diuiditur in tres alios Indices, nimirum: Belgicum, Celticum, Aquitanicum, ac Braccatum.

PORRO alter Index habet nomina propria ciuitatum, cum interpretatione Germanica.

TERTIVS Index continet nomina propria, quibus CÆSAR & alij vtuntur, Germanicè ſonantia.

QVARTVS complectitur nomina vrbium, & quorundam locorum Hiſpaniæ, Hiſpanis vocabulis expreſſa.

QVINTVS Index, eſt veterum Galliæ locorum, populorum, vrbium, montium, ac fluuiorum Alphabetica deſcriptio, eorum maximè, quæ apud Cæſarem in Commentarijs ſunt, & apud Cornelium Tacitum, autore Raymundo Marliano, viro clariſſimo, &c.

SEXTVS & vltimus Index eſt rerum & verborum memorabilium, quæ in Commentarijs Cæſaris habentur, &c.

ILLVSTRISSIMO PRINCIPI AC DOMINO, D. ALBERTO COMITI PALATINO RHENI, AC DVCI VTRIVSQVE BAVARIAE, ET ILLVSTRISSIMIS PRINCIPIbus eius filijs Guilielmo, Ferdinando, & Erneſto Epiſcopo Friſingenſi, Dominis ac Patronis meis ſemper obſeruandiſſimis,

IACOBVS STRADA Mantuanus, S. C. M. Antiquarius, ciuis Romanus, S.

QVI IN lucem ad vtilitatem publicam opus aliquod ſuum ſunt edituri, diligenter ſecum inter ſcribendum cogitare ſolent, cuínam potiſſimùm labores ſuos dedicare debeant, nimirùm ei cui cordi ac curæ ſit quod tractatur argumentum. In eam certe cogitationem neceſſe eſt auctorem admodum eſſe intentum, alioqui fruſtrandũ labore ſuo ac ſumptu, quippe quum cõtemptui ſit, immò moleſtiam patiat ma-

teria aliqua etiamſi nobiliſſima nec intellecta nec comprehenſa iudicio,& in vniuerſum ingrata. Quæ eadem ab homine bono iudicij,& amante, laudari ſatis nunquam poteſt,& cuicunque obuio obtruditur,& ad voluptatem in omni eius celebratur ſermone,nouiſq; ſemper laudum auctarijs euehitur. Habet & id locum in hoc opere Commentariorum C. IVLII CAESARIS,quod elegantia characterum,& nobilitate typi,& accuratis caſtigationibus,& figurarum paſſim ſuis locis adaptatarũ præſtantia illuſtratum,iam demùm renatum videri queat.Adiunctæ ſunt quoque à nobis in fine operis, ne quicquam neceſſarium ei deeſſet, ſepulchrorum inſcriptiones,& elogia antiqua marmoribus Hiſpaniæ & Portugalliæ inſculpta, noſtris hominibus omninò anteà incognita,ſed omnium votis expetita vel maximè,è quibus ſanè conſtare liquidò poteſt,quàm magno numero præclari viri pro patria ac Repub.ſua ſanguinem ſuum quondam profuderint. Quid dicam de eruditiſſimorum virorum tot tamq; varijs exantlatis laboribus,illorum,inquam, qui vbiq; terrarũ,& varijs ſeculis in hoc ipſum opus Annotationes ſcripſerunt? quibus ſi & noſtræ accederent nouæ,& antehac non viſæ,non ab re fore iudicauimus: Porrò figuras huius libri,quarum fecimus mentionem, ad natiuam locorum formam exprimi iuſſit Ferrantes Gonzaga Prorex Siciliæ, vt Sacratiſſimo & inuictiſſimo Cæſari Carolo v. gratificaretur: Et vt ad viuum expreſſas haberet figuras, induſtrium architectum, vnà cum Philoſopho Mathematico doctiſſimo ſolertiſſimoque miſit, qui benè ijs regionibus terra marique perluſtratis, locorum iſtorum delineationes conficeret. Atque ita Carolus v. tam variam in IVLII CAESARIS libris deſcriptam caſtrametandi rationem videre potuit. Acceſſerunt ſuperioribus diuerſa ædificiorum ligneorum, pontium, turrium, aliarumq; huius farinæ machinarum genera, ad muniendas, obſidendas, oppugnandas, capiendaſque vel armis vel deditione vrbes, aut ad inuadendos ac repellendos hoſtes idonea: Quæ omnia nemo eſt quin intelligat, Imperatori exercitum ducturo, cui quauis via hoſtem ſuum opprimere ſtudio ſit, eſſe quàm vtiliſſima. Vnde non abſurdè quis colligat, ab iſtarum ipſarum figurarum luce, hiſce elegantiſſimis Commentarijs tamdiu iam mortuis, quaſi animam eſſe datam atque ſermonem, ac vnum indè opus eſſe confectum, quod anima ſimul conſtaret ac corpore. Certè hoc polliceri audeo, fore vt qui cum iudicio ipſum legat, in iiſdem eſſe locis ſibi videatur, in quibus tantæ res gerebantur. Sunt mihi & aliæ quoque figuræ manu mea ipſius ex marmoribus antiquis factæ, quæ admodum his congruunt Commentarijs, ſed ſculptorum inopia, & magna artificum raritas, earum editionem hoc quidem tempore retardauit. Aliàs verò eas commodiùs, ſi modò DEVS aſpiret, dabimus in lucem. Cæterùm quum ſedulò mecum ac ſæpè cogitâſſem ILLVSTRISSIME DVX, cui Principi hos meos honeſtiſſimos ſudores dedicaturus eſſem, comperi profectò eos quàm optimè magnanimitati ac nobilitati inuicti animi tui conuenire, qui neque virtute, neque vlla alia re ipſo ſis inferior Cæſare: Cuius tuæ laudis ego non leue nec paruum teſtimonium reddere poſſum, ijs certè annis, quibus placuit Celſitudini tuæ vti opera mea. Sed cùm hæc narratio alius ſit loci, nobis nunc quidem relinquetur & differetur in aliud commodius tempus: Vt verò ad noſtrum propoſitum redeamus, conſcriptus hic liber non tantùm puriſſima Romana lingua, ſed ſcriptus ab ipſo Cæſare, & Hirtio, dè præclariſſimis rebus, tum bellicis, tum etiam ijs, quæ ad gubernandam

pace

pace Rempub. ſpectant. Quibus cum iudicio lectis, nemo non admiretur, tanti viri diuinum potiùs, quàm humanum animum. Qui deinde conſiderare volet, quàm dexterè ac placidè tantas res tam pace quàm bello geſſerit, fieri non poterit, quin totus obſtupeſcat. Atque hæc fuit cauſa, cur non à ſuis tantùm, ſed etiam ab ijs amaretur nationibus, quibus non facie, ſed ſola nominis fama eſſet cognitus. Sed de Principe tanto omnique laude digniſſimo dicere velle, infiniti ſit laboris. Quod verò mirandum eſt, quum tanta in eo eſſet clementia, aduerſam ejus tamen contra eum ad victoriam omnibus vtebantur fraudum, ac crudelitatis generibus. Sed ſuperi & ſua ſuorumque militum, in quibus totam ſuam ſpem collocârat, virtus & ſua, vt & hoc addamus, fortuna nunquam ipſum deſeruerunt. Crudelitatem enim ac iniuſtitiam hoſtium ſuorum, manſuetudine ac iuſtitia vincere nôrat. Videbantur quidem principiò inimici eius ob potentiam, ſolitamque fortunæ proſperitatem elatis animis victoriam ſibi omnem polliceri, non tantùm potentes, ſed potentiſſimi, eiuſdem nationis, eiuſdem patriæ, primarij totius Romæ ciues, qualis erat & ipſe CAESAR, earundem regionum militibus ſuffulti, paribus inſtructi armis, ſimilem pugnandi rationem, ac militiæ diſciplinam, quaſi eodem in ludo edocti. Vicit tamen CAESAR, & quidem multò maiore gloria ſua, quum nulli dubium eſſe poſſit ſola eius virtute, quam fortuna tanquam ſocia comitabatur, ſuperatos & proſtratos eſſe omnes eius aduerſarios. His qui addere volet ſigna, quæ eius mortem ſunt ſubſecuta, iudicabit proculdubiò ſanctum hunc, & diuinæ potiùs quàm humanæ conditionis hominem fuiſſe. Quotieſcunque enim incruentè vincere potuit, & ſeruare integros exercitus, ad crudelitatem, effuſo ſanguine humano, nullo modo à iuſtiſſimis etiam contra illos cauſis, multò minùs ab ira traduci ſe paſſus eſt, quum tamen ab hoſtibus in ſuos milites turpiſſimam, ac, vt noſtris exemplis vtamur, Turcarum, Perſarumque, ac Moſcouitarum planè barbaro more, immaniſſimam lanienam exerceri videret. Quapropter minimè mirum eſt, Carolo v. P.F.A. in tanta exiſtimatione habitos & tantoperè laudatos fuiſſe hos IVLII CAESARIS Commentarios. Intellexi enim à viris fide dignis, vſum eſſe eum diuerſis horum Commentariorum exemplaribus, quorum margines ſua ipſius manu Annotationibus refereiebat eorum locorum, vbi ſi forraſſis caſtrametatus eſſet, eadem ipſe ratione fuerit vſurus. Nullum certè vnquam familiariorem habuit librum, & quoties de IVLIO CAESARE loquebatur, tam agebat de eo grauiter, vt facilè eſſet videre, quo animo, quantoq; ſtudio erga Cæſarem Cæſar ipſe loqueretur. Solymannus Ortomannus Turcarum Imperator, ita Carolum v. obſeruauit, etiamſi inimicus, vt effigiem eius ſtudioſè perquiſiuerit, & Tiriani diuiniſſimi pictoris manu, vt audio, factam, & via Veneta miſſam, tanquam viri diuini potiùs, quàm hominis, traduxerit in cubiculum ſuum. Frequens autem illi erat in ore, Carolo, præter virtutem illam bellicam, familiarem aliquem ſpiritum diuinum adeſſe, à quo adiuuaretur, & Chriſtianos librorum ope futura omnia tenere. Voluit & ſcire, quo libro Carolus v. maximè vteretur. (Turcæ enim præter Alcoranum ſuum quod diſcunt, alios lectu dignos aut alicuius momenti libros non habent:) Intellexit autem ab eo librum quendam quotidiana lectione teri, cuius præceptis ad ſuum commodum in rebus bello paceque gerendis ſæpenumerò vteretur. Eſſe verò hunc, ipſos C. IVLII CAESARIS Commentarios. Iuberitaq; barbarus varia ex

ria ex orbe Chriſtiano exemplaria afferri, veritus ne ſibi ſuppoſititius ali-
quis, aut alioqui non omninò idem liber obtruderetur. Collatione verò
facta exemplarium, ac amoto iam ſcrupulo, curauit Cæſaris Commenta-
rios in Arabicam linguam, ſcriptoribus Turcicis ac Politicæ Ottomanicæ
curiæ familiarem, eoque loco habitam Turcis, quo Chriſtianis eſt Latina,
quam cõmodiſſimè verti, ac tanto eos ſtudio ac ſedulitate euoluere cœpit,
vt facilè appareat horum opera adiutum fuiſſe in multis bellicis facinorib.
tam per ſtratagemata, quàm per iuſto marte inita prælia, editis. Quin & in
multis politicis Solymanni rebus, imitatio Iuliana eluxit. Dicere ſolebat
barbarus, IVLII CAESARIS animam vnà cum virtute & fortuna (quæ in
bello non minimi eſt momenti) in Carolum v. ſimul migrâſſe, & hunc, vt
nominis Cæſaris, ita & animę virtutumq́; eius fuiſſe hęredem. Huiuſmodi
ille encomijs celebrabat, ac in cęlum vſq; laudibus vehebat Carolum verè
maximum, eumq́; vocabat hominem planè diuinum. ſed vt redeamus eò,
vnde digreſſa erat oratio, nempe ad IVL. CAES. Commentarios, mereba-
tur certè pulcherrimum hoc opus aliquando harum figurarũ elegantia vel
viuum renaſci vel mortuum reſuſcitari, craſſis illis ac ineptis ac ne nomina
ri quidem, nedum aſpici dignis, quæ iam tot annis nitorem huius libri de-
formabant, repudiatis reiectiſq;. Neq; verò mihi dubitandum vllo modo
eſſe video, PRINCEPS EXCELLENTISSIME, quin Celſitudo tuà vnà cum
Principibus filijs ſuis gratiſſimo animo benigniſſ. moq́; vultu acceptura ſit
admirandum hoc opus, in quo tanquam in tabula aut ſpeculo potiùs ipſe
IVLIVS CAESAR omneſq́; eius virtutes clariſſimè perſpici poſſunt. Acce-
dit ad hoc altera cauſa, cur hoc opus Illuſtriſſimæ Celſitudini tuæ potiùs,
quàm alteri dedicare volui, quòd nimirùm hoc C. IVLII CAESARIS vo-
lumen digniſſimum ſit nobiliſſima & inſtructiſſima Bibliotheca tua Mo-
nachienſi, de qua meritò C. T. gloriari ac dicere poteſt, qui huiuſmodi in-
credibilem librorum theſaurum poſſideat, toto terrarum orbe Principum
eſſe hodie neminem. Quòd ſi quis celebres Italiæ, Franciæ, Hiſpaniæ, Ger-
maniæ, aliarúmue regionum Bibliothecas obijciat, is mecum Monachi-
enſem iſtam inſpiciat, & citra controuerſiam palmam huic & principem
locum inter reliquas omnes dabit. Neque verò mirum hoc videri debe-
bit, ſi primum eius autorem ac patronum quis cognoſcat, Ioannem Iaco-
bum Fuggerum Auguſtanum, Comitem Kirchſpergenſem, & Vveiſſenhor
nenſem, Caroli v. alumnum, & trium Imperatorum conſiliarium, ex pri-
moribus ſuæ Reipub. facilè primum, ſupremum verò nunc Conſiliarium,
Oeconomum, & Gubernatorem curiæ Bauaricæ, cuius viri ſi virtutes in-
ſpiciamus, dicere cogemur, haud facilè non in Germania tantùm, ſed ne
toto quidem terrarum orbe reperiri aliquem poſſe, qui cum huius heroi-
co ac liberali animo, vel in augenda ornandaque hac Bibliotheca, vel
in vllis alijs gloria ac vera laude dignis ſtudijs, paria faciat: Et certè hu-
ius encomia decantare velle infiniti ſit operis ac laboris. Addemus ta-
men illi nos pro noſtro in illum ſtudio titulum, quem optimè meretur,
Mecænatis omnium omnis generis ac cuiuſcunque nationis præſtan-
tium ingeniorum, & omnium virtutum præclarorumq́ue ſtudiorum
amatoris integerrimi, atque ita ad Bibliothecam reuertemur. Referta
eſt ea maxima librorum Græcorum manuſcriptorum copia, nec in eo ge-
nere vllam ſibi habet parem. Teſtari verò id ego meritò poſſum, quip-
pe qui viderim & non paucos librariorum, qui in ea aſſiduè calamum
exercebant, alioſq́; multos ſplendido ornatos ſtipendio ad vndiq; & quo-

ùis pre-

uis precio conquirendos libros, cognouerim. Quin & hi, quos vel quod publici eſſent, vel quod apud Magnates hærerent, vel aliquam aliam ob cauſam omnino venales non eſſent, pecunia redimere non poterant, ſtudioſè paſſim deſcribebãt: Adde his tantam Fuccari gratioſitatem noménque adeò celebre, vt non rari, amicitiæ captandæ gratia, libros ei manu ſcriptos donarent. Quod verò ad typis excuſos attinet, nihil eſt, vt vno verbo dicamus, quod hic, in vlla lingua, aut arte deſiderent Studioſi, ſiue eoſdem rurſus, ſed alibi editos, ſiue locupletatos, ſiue è maiori forma in minorem contractos, aut contra eductos in maiorem ſiue quidlibet aliud quis requirat. Res penè incredibilis & quæ ſi ad particularia ac minuta deſcendamus, verbis enarrari ſatis dignè non poſſit. Certè qui Bibliothecam Tigurinam poſteà ter locupletatam typis mandârunt, paria cum hac haudquaquam potuerunt facere, cuius deſcribendæ ſi illis facta fuiſſet copia, in IIII. maiora volumina ipſis ſua Bibliotheca excreuiſſet. Quid verbis opus eſt? In tanto tamque nobili Theſauto congerendo, nullis parcitum eſt ſumptibus, nullis laboribus aut moleſtijs, donec præclariſſimus vir publicis ſuæ patriæ negotijs intermiſſis, aut potiùs in totum relictis, laſſus iam, & vt homo oneri tanto quaſi ſuccumbens, quum librariæ huic ſupellectili vix inueniret quod adderet, finem accumulandi fecit. Quoniam autem filios aliquot haberet nobiliſſimis dotatos ingenijs, opibuſque abundantes, qui tamen varijs locis quiſq; pro ſua commoditate degerent, ac multum vereretur, ne poſt obitum ſuum theſaurus hic plus quàm gemmeus, in multas diſcerperetur partes, & quaſi diſmembraretur, ſatiùs eſſe pro ſumma ſui ingenij nobilitate ſtatuit, vt gratæ poſteritati ſaluus ac integer, vno eodémque cuſtoditus conſeruaretur loco. Proinde prompto ac liberali animo vniuerſam Bibliothecam Monachienſis vrbis cuſtodiæ conſecrandam obtulit multo liberaliſſimæ Celſitudini tuæ Dux Illuſtriſſime, neque hanc ſolummodò, ſed & innumera antiqua numiſmata aurea, argentea ac ærea adiecit, cum plurimis alijs Antiquitatibus ſummo ſuo, tùm patris ſui ſtudio coaceruatis. Quibus omnibus nunc fruitur præſtantiſſimus animus tuus, cum Nobiliſſimis ac vera virtute conſpicuis Principibus filijs ſuis, qui pulcherrimam hanc paternam hæreditatem in poſterum continenter augere, & exornare non deſinent, in hoc exemplum virtutis & liberalitatis paternæ ſequuturi & imitaturi. Breuiter ſum exſpaciatus in laudes huius tuæ Bibliothecę Dux Illuſtriſſime multis fortaſſis anteà incognitæ, ſed quæ nunc epiſtolæ huius meæ veraci deprædicatione pluribus innoteſcere poſſit. Cæterùm prætereundam hic nequaquam eſſe arbitror Fuccari magnanimitatem, liberalitatemq;, digniſſimam ſanè, quæ omnium vocibus celebretur. Miſſus ſum ab hinc annis 20. in Italiam, Romam, Venetias ac aliò ad numiſmata auro, argento, ac ære efformata, vetuſtateque inſignia marmora comparanda, quæ ego magna vi pecuniarum expenſa Auguſtam, nobiliſſimis ſpolijs exuta Italia, aduexi. Sunt intereà quàm plurima Imperatorum ac Imperatricum capita, multæ inſuper integræ marmoreæ ſtatuæ, aliáque opera non minimi precij & peruetuſta. Hæc omnia quoque familiæ Bauaricæ ceſſerunt. Verùm nec illud ſilentio inuoluere poſſum, apud eundem Fuccarum abſoluiſſe me mea ipſius manu 18. magna volumina numiſmatibus referta ſtudioſè delineatis ex archetypis ſuis aureis, argenteis ac æreis, in quorum ſunt & ea numero quæcunque ego numiſmata vſpiam terrarum totos hos annos 30. quos in hoc ſtudium abſumpſi, videre potui. Additæ ſunt autem ſingulis deſcri-

ptiones Latinæ non ſuppreſſis etiam dominorum ſuorum, apud quos mihi ea videre contigit, nominibus. Hæc omnia coniecta in 11. magna volumina cum alijs meis maximis ac dictu incredibilibus laboribus Fuggerus ſuæ Bibliothecæ addiderat. Fuggerinæ verò Celſitudo tua alias duas adiunxit, Vnam quidem maiorum tuorum, alteram Doctoris Lucretij, Canonici Ratisbonenſis viri non Latinæ modò, Græcæ ac Hebrææ, ſed multarum aliarum peregrinarum linguarum callentiſſimi, multiſque annis in Orientali plaga verſati. Hinc profectò quæ totius Bibliothecæ quotidie etiam increſcentis magnitudo ſit ac elegantia, quilibet ſecum æſtimare poteſt. Verùm hæc licèt longè pulcherrima quum magnanimitati tuæ Illuſtriſſime Dux ſatis non eſſent, inflammatus deſiderio Principes omnes alios ſuperandi, non librorum tantùm, ſed & Antiquitatum quas vocant, copia ac dignitate, me in his à puero enutritum, & iam olim (abſit verbo inuidia) exercitatum, cuique earum poſſeſſores non ignoti eſſent, ab Imperatore Domino meo Clementiſſimo, ad commodandam in Italicam profectionem operam meam, impetráſti. Duobus itaque in Italiam, Venetias, ac aliò factis itineribus, coëmi celeberrimum Muſæum Andreæ Lauredani Patricij Veneti, in quo viſebantur pulcherrima capita marmorea ac ahenea, ſtatuæ veteres integræ & antiqua numiſmata omnis generis: quæ ille 50. annorum ſpacio magno precio paulatim & per occaſionem collegerat. Hæc cum alijs huius generis nobiliſſimis operibus, quæ longum eſſet commemorare, Monachium curaui afferenda multis erogatis ducatorum milibus. Quin & aliorum Antiquitates, quorum nomina de induſtria prætereo, comparare mihi erat animus, & tanto horum ardebat deſiderio Celſitudo tua, vt ne decies quidem centenis aureorum milibus expenſis fuerim hanc honeſtiſſimam tuam voluntatem ac ſitim reſtincturus, cui ſanè prudentia tua frænum quoddam iniecit, poſtquàm mihi ad ſuſceptam meam veterem prouinciam eſſet redeundum. Sed ſi vt Viennæ ita Monachij mihi habitare contigiſſet, libenter eſſem, in omnibus, tuæ Celſitudinis mandatis obſecutus. Quod cùm multis de cauſis fieri non poſſet, poſitus eſt pulcherrimo conatui, locorum intercapedine modus aliquis. Iam verò cùm conſtitutum eſſet hæc omnia comportare in vnum aliquem commodum locum, & à calamitatibus ignis immunem, fabricatum eſt iuſſu tuo elegantiſſimum palatium, ac in inſulam, totius ſtructuræ ordine interiori à me delineato, redactum. In eo ſunt cellæ duæ ſpacioſiſſimæ, quarum inferior fornice incruſtato munitur, collocatis hic illìc ordine non inconcinno, ipſis antiquitatibus: ſuperior eleganti tabulato ornata eſt, ex opere ſumptuosè ſecto. Hic nunquam ſatis laudata Bibliotheca eſt. Ipſe verò ſtructuræ locus, hortus aliquando fuit fratrum Franciſcanorum. Huc Celſitudo tua nulli conſpecta, è ſuo caſtello, quoties libet, commeare poteſt, Vtriuſque huius Muſæi certè longè nobiliſſimi ac omnibus diuitijs anteponendi, vtrùm ſit precioſius, multum mecum dubito, ac volens dubitationem hanc meam, quum vtriuſque reuera inæſtimabile ſit precium, in medio relinquo. Illud verò aſſerere minimè dubitem vel ipſi Ivlio Caesari noſtro Celſitudinem tuam nobilitate & præſtantia animi, cui & potentia indies ſuccreſcens reſpondet, æquari, & quo ille nomine, Patris inquam Patriæ, inſigniebatur, eodem & te Illuſtriſſime Princeps ob ſummam tibi à tuo populo exhibitam beneuolentiam, decorari debere, idemque de Illuſtriſſimis filijs tuis meritò eſſe dicendum. Recitatis iam laudibus tuæ Bibliothecæ ac ſtudij Antiquitatis,

quitatis, differam in aliud commodius tempus reliqua nobiliſſima ſtudia, virtuteſque tuas, & ad primum inſtitutum noſtrum reuerſus, laborem hunc meum in hos Commentarios inſumptum, Tuæ Celſitudini Dux Illuſtriſſime, atque adeò Principibus filijs tuis dedico, nuncupóque, quem quidem nec collocare meliùs nec loco magis honorato poteram, quàm in tua celebratiſſima ac omnium vocibus decantanda Bibliotheca. Oro autem Celſitudinem tuam quàm obnixiſſimè, vt eo animo eaque fronte, qua reliquos meos ſuperiorum annorum labores ſibi deſudatos, hos quoque nunc in ſinum ac tutelam ſuam accipere dignetur. Ego viciſſim polliceor me dum viuam, nunquam nec calamo, nec lingua defatigatum iri in celebrandis omni conatu Celſitudinis Tuæ laudibus, cui me quàm poſſum humilimè cum Paulo & Octauio filijs meis commendo, omniáque proſpera opto, ac Deum Opt. Max. precor, vt eam feliciter ac diu ſibi ſuiſque in ſua pulcherrima ditione ſaluam & ſanam conſeruet, Viennæ Auſtriæ, Calend. Septemb. Anno 1575.

PRI-

PRIVILEGIVM CAESAREVM.

MAXIMILIANVS *Secundus Diuina fauente Clementia electus Romanorum Imperator ſemper Auguſtus, ac Germaniæ, Hungariæ, Bohemiæ, Dalmatiæ, Croatiæ, Sclauoniæ, &c. Rex. Archidux Auſtriæ, Dux Burgundiæ, Stiriæ, Carinthiæ, Carniolæ & VVirtembergæ, &c. Comes Tirolis, &c.* NOTVM *facimus tenore præſentium vniuerſis, Quòd, cùm fidelis nobis dilectus* IACOBVS STRADA, *Antiquarius noſter, humiliter nobis expoſuerit, ſe tempore ab hinc aliquo indagandis omnis generis Antiquitatum monumentis ſtudioſè incubuiſſe, multiſq́ laboribus & vigilijs complures diuerſæ ſortis libros concinnaſſe, quos certo catalogo nobis exhibito comprehenſos ſignificauit. E quibus hic eſt qui hunc titulum præfert:* C. Iulij Cæſaris rerum geſtarum Commentarij XIV. Nempe: C. Iul. Cæſ. De Bello Gallico, Comment. VII. A. Hirtij, de eodem, Liber I. C. Iul. Cæſ. De Bello Ciuili Pompeiano, Comm. III. A. Hirtij, De Bello Alexandrino, Liber I. De Bello Africano, Liber I. De Bello Hiſpanico, Liber I. Omnia collatis antiquis manuſcriptis exemplaribus, quæ paſſim in Italia, Gallia, & Germania inuenire potuimus, doctè, accuratè & emendatè reſtituta. Eutropij Epitome Belli Gallici, ex Suetonij Tranquilli monumentis, quæ deſiderantur. Cum doctiſſ. Annotationibus Henrici Glareani, Fuluij Vrſini Romani, Franciſci Hotomani I.C. Aldi Manutij, P.F. *Conſtituiſſe etiam hunc eundem librum pro ſuo de re literaria bene promerendi deſiderio, ſtudioſæ Iuuentuti communicare, & in publicum edere. Vereri autem ne ſiniſtris artibus æmulorum, qui falcem in meſſem alienam inijcientes, ex aliorum laboribus ſua commoda venari ſolent, fructu & emolumentis tanto labore dignis defraudetur. Perquàm demiſſè ſupplicando, vt noſtra authoritate æmulorum proteruiam reprimere, ſuæq́ indemnitati clementer conſulere dignaremur. Nos ſanè huiuſcemodi precibus benignè intellectis, ijſdem pro noſtro rem literariam vndequaque iuuandi & promouendi ſtudio benignè annuendum duximus. Quapropter ſcienter & deliberatè, Cæſareaq́ authoritate noſtra ſeriò decernimus & ſtatuimus, quòd nemo Pictorum, Sculptorum, Cælatorum, Typographorum, Bibliopolarum, aut aliorum, qui vendendo vel imprimendo, ſeu quacunque alia ratione Librariam negotiationem exercent, æmuliſq́ vel pingendis ſculpendiſue, aut alio quouis modo exornandis atque illuſtrandis imaginibus atque tabulis, vſui atque auxilio eſſe poſſunt, memoratum hunc* IACOBI STRADAE *librum, quando ipſius ſtudio in lucem prodierit, intra vicennium ab editionis abſolutæ die numerandum, nec in parte, nec in toto, nec typis, nec ſculptura, ſeu quocunque alio modo aut charactere, æmulari, vel imitari, vel aliunde allatum, intra ſacri Romani Imperij fines, venum exponere aut diſtrahere publicè vel occultè poſſit aut debeat. Si quis autem præſens edictum noſtrum tranſgredi aut violare, memoratumq́ librum ſub quocunque titulo aut prætextu recudere, nouis additionibus augere, mutare, minuere, aut quouis modo mutatum ſeu locupletatum in fraudem authoris ſpargere conatus fuerit, eum non ſolùm huiuſmodi libris tanquam commiſſis, & præfato* IACOBI STRADAE *vel eiuſdem hæredibus, aut mandatum habentibus (auxilio Magiſtratus eius loci, vbi deprehenſi*

prehenſi fuerint) vendicandis, priuari: ſed inſuper etiam pœna decem marcharum auri puri fiſco noſtro Imperiali, fraudis vindici, & dicto Iacobo Stradae *ſeu hæredibus, aut mandatum legitimum habituris, ex æquo ſoluendi & numerandi mulctari volumus. Ita tamen vt ad Cancellariam noſtram Imperialem ſupradicti operis, quàmprimum abſolutum & in lucem editum fuerit, tria exemplaria tranſmittantur. Quod niſi fiat, præfatum* Iacobum Stradam, *aut eius hæredes, hoc priuilegio noſtro vti non poſſe decernimus. Mandantes proinde vniuerſis & ſingulis noſtris & ſacri Romani Imperij ſubditis, & fidelibus dilectis, tàm eccleſiaſticis quàm ſecularibus, cuiuſcunque ſtatus, gradus, ordinis & conditionis extiterint, præſertim verò ijs, qui in Magiſtratu conſtituti ſunt, ac vel ſuo vel ſuorum ſuperiorum loco & nomine, Iuris ac Iuſtitiæ adminiſtrationem exercent, ne quenquam hoc priuilegium ſeu interdictum noſtrum impunè violare, ſpernere vel negligere patiantur: ſed ſi quos contumaces compererint, præſcripta pœna plecti, & quibuſcunq; rectè fieri poteſt modis coërceri curent: quatenus & ipſi grauiſsimam indignationem noſtram euitare voluerint. Harum teſtimonio literarum manu noſtra ſubſcriptarum, & Cæſarei ſigilli noſtri impreſsione munitarum. Datum in ciuitate noſtra Vienna, die penultima menſis Maij. Anno Domini Milleſimo, Quingenteſimo, Septuageſimo quarto, Regnorum noſtrorum Romani duodecimo, Hungarici vndecimo, Bohemici verò vigeſimo ſexto.*

Maximilianus.

V[t]. Io. Bapt. VVeber.

Ad Mandatum Sacræ Cæſ. reæ Maieſtatis proprium.

Obernburger.

PRIVILEGE DV ROY DE France.

CHARLES par la grace de Dieu Roy de Frauce, A nos amez & feaux les gens tenans nos cours de parlement, Baillis, Seneſchaux, Preuots ou leurs lieutenās, & tous nos autres iuſticiers & officiers, & à chaenn d'eux, ſi comme à luy apparticudra, Salut. Iaques de Strada Mantuan, antiquaire de l'Emperenr noſtre treſcher & treſamé beaupere & couſin, nous a fait entendre qu'il deſiretoit volontiers faire mertre en lumiere les liures contenus en vne fueille de papier à nous præſentee, & attachee ſons le contreſeel de uoſtre chancellerie. Deſquels le premier eſt, vn liure en langue Italienne, enſemble auec la verſion Latine, intitulé eu Italien, *C. Iulij Cæſaris rerum geſtarum Commentarij* XIV. *Nempe: C. Iul. Cæſ. De Bello Gallico, Comm.* VII. *A. Hirtij. De eodem, Liber* I. *C. Iul. Cæſ. De Bello Ciuili Pompeiano, Comm.* III. *A. Hirtij De Bello Alexandrino, Liber* I. *De Bello Africano, Liber* I. *De Bello Hiſpanico, Liber* I. *Omnia collatis antiquis manuſcriptis exemplaribus, quæ paßim in Italia, Gallia, & Germania inuenire potuimus, doctè, accuratè, & emendatè reſtituta. Eutropij Epitome Belli Gallici, ex Suetonij Tranquilli monumentis, quæ deſiderantur. Cum doctiß. Annotationibus Henrici Glareani, Fuluij Vrſini Romani, Franciſci Hotomani, I. C. Aldi Manutij, P. F.* Toutesfois eſtant choſe qu'il ne peut faire qu'auec grans frais & deſpeus, il craiut que l'ayant fait imprimer en Allemagne ou ailleurs, les libraires & imprimeurs de noſtre royaume le fiſſent puis apres reimprimer en iceluy, pour le priuet de ſon labeur, peine, trauail & curieuſe recherche, & en tirer le fruiſt, au preiudice de luy & de ſes enfans: S'il ne nous plaiſoit leur defendre de ce faire pour quelque tems, & euſt de nous priuilege ſpecial à ceſte fin: lequel il nous a treshumblement fait ſupplier & requerir luy vouloir ottroyer. Pource eſt-il que nous deſirans, autant qu'il nous ſera poſſible, gratifier & fauoriſer toutes perſonnes de ſauoir, à ce que plus volontiers ils s'employent à l'entretenement & auancement des bonnes letrres: Voulans auſſi donner moyen audit de Strada de ſe rembourſer des frais qui luy conuiēdra faire pource eſt effet, Auous inhibé & defendu, inhibous & defendons par ces preſenres, à tous libraires & imprimeurs de ceſtuy noſtredit Royaume, pais, rerres & ſeigneuries de noſtre obeiſſance: que durant le tems & eſpace de douze ans enſuiuans & conſecutifs, à couter de la date de la premiere impreſſion dudit liure, ils n'ayent à l'imprimer ne le faire imprimer, veudre ne debiter, depuis qu'il aura eſté mis en lumiere ſous le nom d'iceluy Strada, ou de quelcun de ſeſdits enfans, en quelque langue que ce ſoit: ſoit en la forme & maniere qu'il auroit eſté premierement imprimé, ou augmenté, ou abbregé par epitome, ou en y adiouſtant plus grand nombre de figures, ou en oſtant aucunes de celles qui premieremēt y auroyent eſté miſes, ou en le deſguiſant ſous autres noms ou ritres, ou l'imprimant de plus grand ou petit caractere, ou ſoit en le tadniſant en autre langue: & ſi ce n'eſt auec la permiſſion & congé dudit Strada ou de l'vn de ſeſdits enfans: Sur certaines & grandes peines à nous à appliquer, & de confiſcation & perte deſdits liures. Si vous maudons, commetons & enioiguons par ces preſentes, & à vn chacun de vous, ſi comme à luy appartiendra: que contre les contreuenans à nos ſuſdites defenſes, vous procedez & faites proceder par les peines ci deſſus indictes, & antres que verrez eſtre à impoſer ſelon l'exigence des cas. Car tel eſt uoſtre plaiſir. Et pource que deſdites preſentes lon pourra auoir afaire en pluſieurs & diuers lieux, Nous voulons qu'au *Vidimus* d'icelles fait ſous ſeel Royal ou collationné par l'vn de nos amez & feaux notaires & ſecretaires, foy ſoit adiouſtee comme à ce preſent original. Et qu'en mettant par brief ou extrait le contenu en icelles au commencement deſdits liures, elles ſoyent tenues pour deuement ſignifiees à tous libraires & imprimeurs de noſtredit Royaume, & autres qu'il appartiendra: A ce qu'ils n'en pretendent cauſe d'ignorance. Donné à Paris le xxv. iour de Decembre, l'an de grace 1572. Et de noſtre regne le XIII.

Par le Roy.

Et au deſſous
Brulart.

C. IVLII CAESARIS COMMENTARIORVM DE BELLO GALLICO LIBER PRIMVS.

Primi Libri capita.

1 *Tripartita Galliæ diuiſio. Clandeſtina Heluetiorum quorundam de Gallia occupanda coniuratio.*

2 *Heluetiorum in Galliã profectio. Cæſaris conſilium de ijs aditu Galliæ prohibendis.*

3 *Alterum eiuſdẽ conſilium de re eadẽ: & leuia quædam cum Heluetijs prælia.*

4 *Dumnorigis perfidia detecta & cõdonata. Artificioſa Cæſaris in illũ lenitas.*

5 *Præclara rei gerendæ occaſio Conſidij errore amiſſa. Cæſaris virtute bellum Heluetiorum vno prælio conficitur.*

6 *Heluetij deditionem faciunt, reuertiq́ in patriam iubentur.*

7 *Gallorum querimonia de Arioviſto Germanorum Rege, qui dominatum in Æduos & Sequanos occupârat.*

8 *Legationes Cæſaris ad Arioviſtum, & huius ad illas reſponſio.*

9 *Cæſaris expeditio in Arioviſtum, & trepidatio in caſtris ipſius oratione ſedata.*

10 *Cæſaris & Arioviſti apparatus ad colloquium, & variæ in eo colloquio diſputationes.*

11 *Vtriuſque ad pugnam apparatus & propenſio.*

12 *Bellum Germanicum in Gallia vno prælio à Cæſare confectum.*

A GALLIA eſt omnis diuiſa in parteis treis, quarum v- *Galliæ diuiſio.*
1 nam incolunt Belgæ, aliam Aquitani, tertiam, qui *Belgæ. Aquitani.*
ipſorum lingua Celtæ, noſtra Galli appellantur. Hi *Celtæ, qui & Galli.*
omnes lingua, inſtitutis, legibus inter ſe differunt.
Gallos ab Aquitanis Garumna flumen, à Belgis Ma- *Garumna fl.*
trona & Sequana diuidit. Horum omnium fortiſſi- *Matrona fl. Sequana fl.*
mi ſunt Belgæ, propterea quòd à cultu atque huma- *Belgæ fortiſſimi.*
nitate Prouinciæ longiſſimè abſunt, minimeq́ue ad
eos mercatores ſæpè commeant, atq; ea quæ ad ef-
B fœminandos animos pertinent, important: proximiq́ue ſunt Germanis, *Germani Tranſrhe-*
qui trans Rhenum incolunt, quibúſcum continenter bellum gerunt. Qua *nani.*
de cauſa Heluetij quoq; reliquos Gallos virtute præcedũt, quòd ferè quo- *Heluetij.*
tidianis prælijs cum Germanis contendunt, cùm aut ſuis finibus eos pro-
hibent, aut ipſi in eorum finibus bellum gerunt. Eorum vna pars, quam *Celtarum termini.*

Gallos obtinere dictum eſt, initium capit à flumine Rhodano: contine- C
tur Garumna flumine, Oceano, finibus Belgarum: attingit etiam ab Sé-
Belgarum fines. quanis & Heluetijs flumen Rhenum: vergit ad Septentriones. Belgæ ab
extremis Galliæ finibus oriuntur: pertinent ad inferiorem partem flu-
Aquitaniæ limites. minis Rheni: ſpectant in Septentriones, & Orientem ſolem. Aquitania
à Garumna flumine ad Pyrenæos montes, & eam partem Oceani, quæ
ad Hiſpaniam pertinet, ſpectat, inter Occaſum Solis, & Septentriones. A-
Orgetorix Heluetiorum princeps. pud Heluetios longè nobiliſſimus fuit & ditiſſimus Orgetorix. Is M.
Meſſala, & M. Piſone conſulibus regni cupiditate inductus, coniuratio-
nem nobilitatis fecit: & ciuitati perſuaſit, vt de finibus ſuis cum omnibus
copijs exirent. perfacilè eſſe, cùm virtute omnibus præſtarent, totius D
Galliæ imperio potiri. Id hoc faciliùs eis perſuaſit, quòd vndique loci
Heluetiorum fines. natura tuti Heluetij continerentur, vna ex parte flumine Rheno latiſſi-
Rhenus fl. mo atque altiſſimo, qui agrum Heluetium à Germanis diuidit: altera ex
Iura mons. parte monte Iura altiſſimo, qui eſt inter Sequanos & Heluetios: ter-
Rhodanus fl. tia, lacu Lemano, & flumine Rhodano, qui prouinciam noſtram ab Hel-
uetijs diuidit. His rebus fiebat, vt & minùs latè vagarentur, & minùs fa-
cilè finitimis bellum inferre poſſent. Qua de cauſa homines bellandi cu-
pidi, magno dolore afficiebantur. Pro multitudine autem hominum,
& pro gloria belli atque fortitudinis, anguſtos ſe fines habere arbitraban-
tur, qui in longitudinem millia paſſuum CCXL. in latitudinem CLXXX. E
Heluetij profectionē in Galliam parant. patebant. His rebus adducti, & authoritate Orgetorigis permoti, con-
ſtituerunt ea quæ ad proficiſcendum pertinerent, comparare. Iumen-
torum & carrorum quàmmaximum numerum coëmere, ſementes quàm-
maximas facere, vt in itinere copia frumenti ſuppeteret: cum proxi-
mis ciuitatibus pacem & amicitiam confirmare. Ad eas res conficien-
das biennium ſibi ſatis eſſe duxerunt: in tertium annum profectionem
lege confirmant. Ad eas res conficiendas Orgetorix deligitur. Is ſibi le-
Caſticum Sequanum Catamantaledis F. gationem ad ciuitates ſuſcepit. In eo itinere perſuadet Caſtico Cataman-
taledis filio Séquano (cuius pater regnum in Séquanis multos annos
obtinuerat, & à Senatu populoque Romano amicus appellatus erat) vt F
regnum in ciuitate ſua occuparet, quod pater antè habuerat: itemque
Dumnorix & Diuitiacus fratres. Dumnorigi Heduo fratri Diuitiaci (qui eo tempore principatum in ciui-
tate ſua obtinebat, ac maximè plebi acceptus erat) vt idem conaretur, per-
ſuadet: eique filiam ſuam in matrimonium dat. Perfacile factu eſſe illis
probat conata perficere, proptereà quòd ipſe ſuę ciuitatis imperium obten
turus eſſet. Non eſſe dubium, quin totius Galliæ plurimum Heluetij poſ-
ſent. ſe ſuis copijs ſuoq; exercitu illis regna conciliaturum confirmat. Hac
oratione adducti, inter ſe fidem & iuſiurandum dant: & regno occupato,
per tres potentiſſimos ac firmiſſimos populos totius Galliæ ſeſe potiri poſ-
Mos Heluetiorum in iudicijs. ſe ſperant. Ea res, vt eſt Heluetijs per indicium enunciata, moribus ſuis G
Orgetorigem ex vinculis cauſam dicere coëgerunt. Damnatum pœnam
ſequi oportebat, vt igni cremaretur. Die conſtituta cauſæ dictionis, Or-
getorix ad iudicium omnem ſuam familiam ad hominum millia decem
vndique coëgit: & omnes clientes, obæratoſque ſuos, quorum magnum
numerum habebat, eòdem conduxit. per eos ne cauſam diceret, ſe eri-
puit. Cùm ciuitas ob eam rem incitata, armis ius ſuum exequi conaretur,
Orgetorigis mors. multitudinemque hominum ex agris Magiſtratus cogerent, Orgetorix
mortuus eſt: neque abeſt ſuſpicio, vt Heluetij arbitrantur, quin ipſe ſibi
2 mortem conſciuerit. † Poſt eius mortē nihilo minùs Heluetij id quod con-
ſtituerant,

A ſtituerant, facere conantur, vt è finibus ſuis exeant. Vbi iam ſe ad eam rem paratos eſſe arbitrati ſunt, oppida ſua omnia numero ad duodecim, *Heluetij ſua oppida incendunt.* vicos ad quadringentos, reliqua priuata ædificia incendunt: frumentum omne, præterquàm quod ſecum portaturi erant, comburunt: vt domum reditionis ſpe ſublata, paratiores ad omnia pericula ſubeunda eſſent. Trium menſium molita cibaria ſibi vnumquenque domo efferre iubet. Perſuadent Rauracis, & Tulingis, & Latobrigis finitimis, v- *Rauraci.* ti eodem vſi conſilio, oppidis ſuis vicíſque exuſtis, vnà cum his proficiſcantur. *Tulingi. Latobrigi.* Boioſque, qui trans Rhenum incoluerant, & in agrum Nori- *Boij.* cum tranſierant, Noreiamque oppugnârant, receptos ad ſe ſocios ſibi *Noreia.*
B adſciſcunt.

A. Prouincia Romanorum.
B. Pons.
C. Rhodanus Fluuius.
D. Germania.
E. Heluetij.
F. Rhenus Fluuius.
G. Sequani.
H. Iura mons.
I. Foſſa.
K. Foſſa & murus cõſtructus à Cæſarianis.

C

D

Erant omninò itinera duo, quibus itineribus domo exire poſſent: *Heluetiorum itinera ad exeundum.* Vnum per Séquanos, anguſtum & difficile, inter montem Iuram, & flumen Rhodanum, vix quà ſinguli carri ducerentur. mons autem altiſſimus impendebat, vt facilè perpauci prohibere poſſent. Alterum per prouinciam noſtram multò faciliùs atque expeditiùs; propterea quòd inter fines Heluetiorum, & Allobrogum, qui nuper pacati erant, Rhodanus *Allobroges.*
E fluit, iſque nonnullis locis vado tranſitur. *Rhodanus vadabilis.* Extremum oppidum Allobrogum, proximumque Heluetiorum finibus, Geneua eſt: *Geneua.* ex eo oppido pons ad Heluetios pertinet. Allobrogibus ſeſe vel perſuaſuros, quòd nondum bono animo in populum Romanum viderentur, exiſtimabant: vel vi coacturos, vt per ſuos fines eos ire paterentur. Omnibus rebus ad profectionem comparatis, diem dicunt, qua die ad ripam Rhodani omnes conueniant. Is dies erat ad v. Calendas Aprilis, L. Piſone, Aulo Gabinio conſulibus. Cæſari cùm id nunciatum eſſet, eos per prouinciam noſtram iter facere conari, maturat ab Vrbe proficiſci, & quàm maximis poteſt itineribus in Galliam vlteriorem contendit, & ad Geneuam peruenit. pro- *Cæſar in Galliam contendit.*

uinciæ toti quàm maximum poteſt militum numerum imperat. Erat F
omninò in Gallia vlteriore legio vna. Pontem qui erat ad Geneuam, iu-
Legati Heluetiorum ad Cæſarē, Numeius & Verodoctius.
bet reſcindi. Vbi de eius aduentu Heluetij certiores facti ſunt, legatos ad
eum mittunt nobiliſſimos ciuitatis: cuius legationis Numeius & Vero-
doctius principem locum obtinebant: qui dicerent ſibi eſſe in animo, ſi-
ne vllo maleficio iter per prouinciam facere, propterea quòd nullum a-
liud iter haberent: rogarentque vt eius voluntate id ſibi facere liceat. Cæ-
L. Caſſius coſ. ab Heluetijs cæſus.
Cæſaris prudentia.
ſar, quòd memoria tenebat Lucium Caſſium conſulem occiſum, exerci-
tumq; eius ab Heluetijs pulſum, & ſub iugum miſſum, concedendum non
putabat: neq; homines inimico animo, data facultate per prouinciam iti-
neris faciundi, temperaturos ab iniuria & maleficio exiſtimabat. tamen G
vt ſpatium intercedere poſſet, dum milites quos imperauerat, conueni-
rent, legatis reſpondit, diem ſe ad deliberandum ſumpturum: ſi quid vel-
lent, ad Idus Aprilis reuerterentur. Intereà ea legione quam ſecum habe-
Lacus Lemanus.
Iura mons.
bat, militibuſq; qui ex prouincia conuenerant, à Lacu Lemano, qui in
flumen Rhodanum influit, ad montem Iuram, qui fines Sequanorum ab
Murus miræ longitudinis.
Heluetijs diuidit, millia paſſuum decem & nouem murum in altitudinem
pedum ſedecim, foſſamq; perducit. Eo opere perfecto, præſidia diſponit,
caſtella communit, quò faciliùs, ſi ſe inuito tranſire conarentur, prohi-
bere poſſet. Vbi ea dies, quam conſtituerat cum legatis, venit, & legati ad
eum reuerterunt: negat ſe more & exemplo populi Romani poſſe iter vl- H
li per prouinciam dare: & ſi vim facere conentur, prohibiturum oſtendit.
Heluetij ea ſpe deiecti, nauibus iunctis, ratibuſq; compluribus factis, a-
lijs vadis Rhodani, quà minima altitudo fluminis erat, nonnunquam in-
terdiu, ſæpiùs noctu, ſi perrumpere poſſent conati, operis munitione, &
militum concurſu, & telis repulſi, hoc conatu deſtiterunt. Relinquebatur
vna per Séquanos via, qua Séquanis inuitis propter anguſtias ire non pote
rant. Ijs cùm ſua ſponte perſuadere non poſſent, legatos ad Dumnorigem
Dumnorix Sequanis et Heluetijs amicus.
Heduum mittunt, vt eo deprecatore à Séquanis hoc impetrarent. Dumno
rix gratia & largitione apud Séquanos plurimum poterat, & Heluetijs erat
amicus, quòd ex ea ciuitate Orgetorigis filiam in matrimonium duxerat: I
& cupiditate regni adductus nouis rebus ſtudebat: & quàmplurimas ciui-
tates ſuo ſibi beneficio habere obſtrictas volebat. Itaque rem ſuſcipit, &
à Séquanis impetrat, vt per fines ſuos Heluetios ire patiantur, obſideſque
vti inter ſeſe dent, perficit: Séquani, ne itinere Heluetios prohibeant:
Heluetij, vt ſine maleficio & iniuria tranſeant. Cæſari renunciatur,
Heluetijs eſſe in animo per agrum Sequanorum, & Heduorum iter in
Santones.
Toloſates.
Santonum fines facere, qui non longè à Toloſanum finibus abſunt,
quæ ciuitas eſt in prouincia. Id ſi fieret, intelligebat magno cum pro-
uinciæ periculo futurum, vt homines bellicoſos populi Romani inimi-
.3 cos, locis patentibus maximeque frumentarijs finitimos haberet. † Ob K
eas cauſas ei munitioni quam fecerat, Titum Labienum legatum præ-
fecit: ipſe in Italiam magnis itineribus contendit, duaſque ibi legiones
conſcribit: & treis quæ circum Aquileiam hyemabant, ex hybernis e-
ducit, & quà proximum iter in vlteriorem Galliam per Alpeis erat,
Centrones.
Garoceli.
Caturiges.
Ocelum.
Vocontij.
Allobroges.
Sebuſiani.
cum his quinque legionibus ire contendit. Ibi Centrones, & Garo-
celi, & Caturiges locis ſuperioribus occupatis, itinere exercitum prohi-
bere conantur, compluribus his prælijs pulſis, ab Ocelo, quod eſt citerioris
prouinciæ extremum, in fines Vocontiorum vlterioris prouinciæ, die
ſeptimo peruenit: inde in Allobrogum fines, ab Allobrogibus in Se-

buſia-

A buſianos exercitum ducit. Hi ſunt extra prouinciam trans Rhodanum primi. Heluetij iam per anguſtias & fines Sequanorum ſuas copias traduxerant, & in Heduorum fines peruenerant, eorumque agros populabantur. Hedui cùm ſe ſuaque ab his defendere non poſſent, legatos ad Cæſarem mittunt, rogatum auxilium: ita ſe omni tempore de populo Romano meritos eſſe, vt penè in conſpectu exercitus noſtri, agri vaſtari, liberi eorum in ſeruitutem abduci, oppida expugnari, non debuerint. Eodem tempore, quo Hedui, Ambarri quoque neceſſarij & conſanguinei Heduorum, Cæſarem certiorem faciunt, ſeſe depopulatis agris non facilè ab oppidis vim hoſtium prohibere. Item Allobroges, qui trans *Ambarri.* *Allobroges ad Cæſarem confugiunt.*

B Rhodanum vicos poſſeſſioneſque habebant, fuga ſe ad Cæſarem recipiunt, & demonſtrant ſibi præter agri ſolum nihil eſſe reliqui. Quibus rebus adductus Cæſar, non expectandum ſibi ſtatuit dum omnibus fortunis ſociorum conſumptis, in Santones Heluetij peruenirent. Flumen eſt Arar, quod per fines Heduorum & Sequanorum in Rhodanum influit incredibili lenitate, ita vt oculis, in vtram partem fluat, iudicari non poſſit. Id Heluetij ratibus ac lintribus iunctis tranſibant. Vbi per exploratores Cæſar certior factus eſt, treis iam copiarum parteis Heluetios id flumen traduxiſſe, quartam ferè partem citra flumen Ararim reliquam eſſe: de tertia vigilia cum legionibus tribus è caſtris profe- *Arar fl.*

C ctus, ad eam partem peruenit, quæ nondum flumen tranſierat. Eos impeditos, & inopinanteis aggreſſus, magnam partem eorum concidit: reliqui ſeſe fugæ mandârunt, atque in proximas ſyluas abdiderunt. Is pagus appellabatur Tigurinus. Nam omnis ciuitas Heluetia in quatuor pagos diuiſa eſt. Hic pagus vnus, quum domo exiſſet, patrûm noſtrorum memoria L. Caſſium Conſulem interfecerat, & eius exercitum ſub iugum miſerat. Ita ſiue caſu, ſiue conſilio deorum immortalium, quæ pars ciuitatis Heluetiæ inſignem calamitatem populo Romano intulerat, ea princeps pœnas perſoluit. Qua in re Cæſar non ſolùm publicas, ſed etiam priuatas iniurias vltus eſt, quòd eius ſoceri L. Piſonis *Heluetiorum cædes.* *Tigurinus pagus.* *Heluetia omnis ciuitas in 4. pagos diuiſa.* *L. Caſſij Cos. mors.*

D auum, L. Piſonem legatum, Tigurini eodem prælio, quo Caſſium, interfecerant. Hoc prælio facto, reliquas copias Heluetiorum vt conſequi poſſet, pontem in Arare faciendum curat: atque ita exercitum traducit. Heluetij repentino eius aduentu commoti, cùm id quod ipſi diebus xx. ægerrimè confecerant, vt flumen tranſirent, Cæſarem vno die feciſſe intelligerent, legatos ad eum mittunt: cuius legationis Diuico princeps fuit, qui bello Caſſiano dux Heluetiorum fuerat. Is ita cum Cæſare egit: ſi pacem populus Romanus cum Heluetijs faceret, in eam partem ituros, atque ibi futuros Heluetios, vbi eos Cæſar conſtituiſſet, atque eſſe voluiſſet. Sin bello perſequi perſeueraret, reminiſceretur & vete- *L. Piſonis legati mors.* *Pons in Arare.* *Diuico legatus Heluetiorum ad Cæſarem.*

E ris incommodi populi Romani, & priſtinæ virtutis Heluetiorum. Quòd improuisò vnum pagum adortus eſſet, cùm hi qui flumen tranſiſſent, ſuis auxilium ferre non poſſent, ne ob eam rem aut ſuæ magnoperè virtuti tribueret, aut ipſos deſpiceret. Se ita à patribus maioribuſque ſuis didiciſſe, vt magis virtute, quàm dolo contenderent, aut inſidijs niterentur. Quare ne committeret, vt is locus vbi conſtitiſſent, ex calamitate populi Romani, & internecione exercitus, nomen caperet, aut memoriam proderet. His Cæſar ita reſpondit, Eò ſibi minùs dubitationis dari, quòd eas res, quas legati Heluetij commemorâſſent, memoria teneret: atque eò grauiùs ferre, quo minùs merito populi Romani accidiſſent: qui ſi *Cæſaris reſponſum*

aliculus iniuriæ ſibi conſcius fuiſſet, non fuiſſe difficile cauere: ſed eò de- F
ceptum, quòd neque commiſſum à ſe intelligeret quare timeret, neque
ſine cauſa timendum putaret. Quòd ſi veteris contumeliæ obliuiſci vel-
let: num etiam recentium iniuriarum, quòd eo inuito, iter per prouin-
ciam per vim tentâſſent, quòd Heduos, quòd Ambarros, quòd Allobro-
ges vexâſſent, memoriam deponere poſſet? Quòd ſua victoria tam in-
ſolenter gloriarentur, quodque ſe tandiù impunè tuliſſe iniurias admi-
Secundis dos rebus impunè vti ſceleratos cur dij permittant.
rarentur, eòdem pertinere. Conſuêſſe enim deos immortales, quò gra-,,
uiùs homines ex commutatione rerum doleant, quos pro ſcelere eorum,,
vlciſci velint, his ſecundiores interdum res, & diuturniorem impunita-,,
tem concedere. Cùm ea ita ſint: tamen ſi obſides ab his ſibi dentur, vti ea G
quæ polliceantur, facturos intelligat, & ſi Heduis de iniurijs, quas ipſis
ſocijſque eorum intulerint, item ſi Allobrogibus ſatisfaciant, ſeſe cum
Heluetij obſides accipere, non dare ſoliti.
his pacem eſſe facturum. Diuico reſpondit, ita Heluetios à maioribus ſuis
inſtitutos eſſe, vti obſides accipere, non dare conſueuerint: eius rei popu-
lum Romanum eſſe teſtem. Hoc reſponſo dato, diſceſſit. Poſtero die ca-
ſtra ex eo loco mouent. Idem Cæſar facit: equitatumque omnem ad nu-
merum quatuor millium, quem ex omni prouincia & Heduis, atque eo-
rum ſocijs coactum habebat, præmittit, qui videant, quas in parteis ho-
ſtes iter faciant. Qui cupidiùs nouiſſimum agmen inſecuti, alieno loco
cum equitatu Heluetiorum prælium committunt. & pauci de noſtris ca- H
dunt. Quo prælio ſublati Heluetij, quòd quingentis equitibus tantam
multitudinem equitum propulerant, audaciùs ſubſiſtere, nonnunquam
ex nouiſſimo agmine prælio noſtros laceſſere cœperunt. Cæſar ſuos à præ-
lio continebat, ac ſatis habebat, in præſentia hoſtem rapinis populatio-
nibuſque prohibere. Ita dies circiter x v. iter fecerunt, vti inter nouiſſi-
mum hoſtium agmen, & noſtrum primum, non ampliùs quinis aut ſe-
4 nis millibus paſſuum intereſſet.† Interim quotidiè Cæſar Heduos frumen
tum quod eſſent publicè polliciti, flagitare. Nam propter frigora, quòd
Gallia ſub Septentrionibus poſita.
Gallia ſub Septentrionibus, vt antè dictum eſt, poſita eſt, non modò fru-
menta in agris matura non erant, ſed ne pabuli quidem ſatis magna co- I
pia ſuppetebat. Eo autem frumento, quod flumine Arare nauibus ſubue-
xerat, propterea minùs vti poterat, quòd iter ab Arare Heluetij auerterant,
à quibus diſcedere nolebat. Diem ex die ducere Hedui: conferri, com-
portari, adeſſe, dicere. Vbi ſe diutiùs duci intellexit Cæſar, & diem inſta-
re, quo die frumentum militibus metiri oporteret: conuocatis eorum
principibus, quorum magnam copiam in caſtris habebat, in his Diuitia-
Vergobretus magiſtratus Heduorum.
co & Liſco, qui ſummo magiſtratui præerant (quem Vergobretum ap-
pellant Hedui, qui creatur annuus, & vitæ neciſque in ſuos habet pote-
ſtatem) grauiter eos accuſat, quòd cùm neque emi, neque ex agris ſu-
mi poſſet, tam neceſſario tempore, tam propinquis hoſtibus, ab his non K
ſubleuetur, præſertim cùm magna ex parte eorum precibus adductus, bel-
lum ſuſceperit. multò etiam grauiùs, quòd ſit deſtitutus, queritur. Tum
Liſci ad Cæſarem verba.
demùm Liſcus oratione Cæſaris adductus, quod anteà tacuerat, propo-
nit eſſe nonnullos, quorum authoritas apud plebem plurimùm valeat,
qui priuatim plus poſſint, quàm ipſi Magiſtratus. hos ſeditioſa atque im-
proba oratione multitudinem deterrere, ne frumentum conferant, quod
præſtare debeant. Si iam principatum Galliæ obtinere non poſſent, Gal-
lorum quàm Romanorum imperia præferre: neque dubitare debeant,
quin ſi Heluetios ſuperauerint Romani, vnà cum reliqua Gallia Heduis
liber-

A libertatem ſint erepturi. Ab iiſdem noſtra conſilia, quæq; in caſtris gerantur, hoſtibus enunciari. Hos à ſe coerceri non poſſe: quinetiam quòd neceſſariam rem coactus Cæſari enunciàrit, intelligere ſeſe quanto id cum periculo fecerit: & ob eam cauſam quandiu potuerit, tacuiſſe. Cæſar hac oratione Liſci Dumnorigem Diuitiaci fratrem deſignari ſentiebat: ſed quòd pluribus præſentibus eas res iactari nolebat, celeriter concilium dimittit: Liſcum retinet: quærit ex ſolo ea quæ in conuentu dixerat. dicit liberiùs, atque audaciùs. Eadem ſecretò ab alijs quærit: reperit eſſe vera: ipſum eſſe Dumnorigem ſumma audacia, magna apud plebem propter liberalitatem gratia: cupidum nouarum rerum, complureis annos porto- *Dumnorigis audacia, & mores.*

B ria reliquáque omnia Heduorum vectigalia paruo precio redempta habere, propterea quòd illo licente contrà liceri audeat nemo. his rebus & ſuam rem familiarem auxiſſe, & facultates ad largiendum magnas comparâſſe: magnum numerum equitatus ſuo ſumptu ſemper alere, & circum ſe habere: neque ſolùm domi, ſed etiam apud finitimas ciuitates largiter poſſe: atque huius potentiæ cauſa matrem in Biturigibus homini illic nobiliſſimo ac potentiſſimo collocâſſe: ipſum ex Heluetijs vxorem habere: ſororem ex matre, & propinquas ſuas nuptum in alias ciuitates collocâſſe: fauere & cupere Heluetijs, propter eam affinitatem: odiſſe etiam ſuo nomine Cæſarem & Romanos, quòd eorum aduentu po-

C tentia eius ſit imminuta, & Diuitiacus frater in antiquum locum gratiæ atque honoris ſit reſtitutus. Si quid accidat Romanis, ſummam in ſpem regni obtinendi per Heluetios venire: Imperio populi Roman. non modò de regno, ſed etiam de ea quam habeat gratia deſperare. Reperiebat etiam Cæſar inquirendo, initium fugæ prælij equeſtris aduerſi paucis antè diebus, à Dumnorige atque eius equitibus factum eſſe (nam equitatui quem auxilio Cæſari Hedui miſerant, Dumnorix præerat) eorumq; fuga reliquum eſſe equitatum perterritum. Quibus rebus cognitis, cùm ad has ſuſpiciones certiſſimæ res accederent, quòd per fines Sequanorum Heluetios traduxiſſet, quòd obſides inter eos dandos curâſſet, quòd ea

D omnia non modò iniuſſu ſuo, & ciuitatis, ſed etiam inſcientibus ipſis feciſſet, quòd à magiſtratu Heduorum accuſaretur: ſatis eſſe cauſæ arbitrabatur, quare in eum aut ipſe animaduerteret, aut ciuitatem animaduertere iuberet. His omnibus rebus vnum repugnabat, quòd Diuitiaci fratris ſummum in populum Romanum ſtudium, ſummam in ſe voluntatem, egregiam fidem, iuſtitiam, temperantiam cognouerat. Nam ne eius ſupplicio, Diuitiaci animum offenderet, verebatur. *Diuitiaci ſtudium erga Romanos.* Itaque priuſquàm quicquam conaretur, Diuitiacum ad ſe vocari iubet, & quotidianis interpretibus remotis, per C. Valerium Troacillum principem Galliæ prouinciæ, familiarem ſuum, cui ſummam rerum omnium fidem habebat, cum *C. Val. Troacillus.*

E eo colloquitur: ſimul commonefacit quæ ipſo præſente in cõcilio Gallorum de Dumnorige ſint dicta, & oſtendit quæ ſeparatim quiſq; de eo apud ſe dixerit. petit atq; hortatur, vt ſine eius offenſione animi, vel ipſe de eo cauſa cognita ſtatuat, vel ciuitatem ſtatuere iubeat. Diuitiacus multis cũ lachrymis Cæſarem complexus, obſecrare cœpit ne quid grauius in fratrẽ ſtatueret: ſcire ſe illa eſſe vera, nec quenquam ex eo plus quàm ſe doloris capere, propterea quòd cùm ipſe gratia plurimum domi, atque in reliqua Gallia, ille minimum propter adoleſcentiam poſſet, per ſe creuiſſet, quibus opibus ac neruis non ſolùm ad minuendam gratiam, ſed penè ad perniciem ſuam vteretur: ſeſe tamen & amore fraterno, & exiſti- *Diuitiaci apud Cæſarem pro fratre interceßio.*

mationevulgi commoueri, quòd ſi quid ei à Cæſare grauiùs accidiſſet, F
cùm ipſe eum locum amicitiæ apud eum teneret, neminem exiſtimatu-
rum non ſua voluntate factum: qua ex re futurum, vti totius Galliæ ani-
mi à ſe auerterentur. Hæc cùm pluribus verbis flens à Cæſare peteret,
Cæſar eius dexteram prehendit: conſolatus rogat finem orandi faciat. tan-
ti eius apud ſe gratiam eſſe oſtendit, vti & Reipublicæ iniuriam, & ſuum
Dumnorigi Cæſar ignoſcit. dolorem eius voluntati ac precibus condonet. Dumnorigem ad ſe vocat,
fratrem adhibet. quæ in eo reprehendat, oſtendit: quæ ipſe intelligat, quæ
ciuitas queratur, proponit: monet vt in reliquum tempus omneis ſuſpi-
ciones vitet. præterita ſe Diuitiaco fratri condonare dicit. Dumnorigi
5 cuſtodes ponit, vt quæ agat, quibus cum loquatur, ſcire poſſit. † Eodem G
die ab exploratoribus certior factus hoſtes ſub monte conſediſſe millia
paſſuum ab ipſius caſtris octo: qualis eſſet natura montis, & qualis in cir-
cuitu aſcenſus, qui cognoſcerent miſit. Renunciatum eſt facilem eſſe. De
T. Labienus legatus. tertia vigilia T. Labienum legatum properè cum duabus legionibus, &
iiſdem ducibus qui iter cognouerant, ſummum iugum montis aſcen-
dere iubet. quid ſui conſilij ſit, oſtendit. Ipſe de quarta vigilia eodem
itinere quo hoſtes ierant, ad eos contendit, equitatumque omnem ante
P. Conſidius. ſe mittit. P. Conſidius, qui rei militaris peritiſſimus habebatur, quique
in exercitu L. Syllæ, & poſteà in M. Craſſi fuerat, cum exploratoribus
præmittitur. Prima luce, cùm ſummus mons à T. Labieno teneretur, H
ipſe ab hoſtium caſtris non longiùs mille & quingentis paſſibus abeſſet,
neque (vt poſteà ex captiuis comperit) aut ipſius aduentus, aut Labieni
cognitus eſſet, Conſidius equo admiſſo ad eum accurrit: dicit montem
quem à Labieno occupari voluerit, ab hoſtibus teneri. id ſe à Gallicis
armis atque inſignibus cognouiſſe. Cæſar ſuas copias in proximum col-
lem ſubducit, aciem inſtruit. Labienus, vt erat ei præceptum à Cæſare,
ne prælium committeret, niſi ipſius copiæ prope hoſtium caſtra viſæ eſ-
ſent, vt vndique vno tempore in hoſteis impetus fieret, monte occupato
noſtros expectabat, prælioq; abſtinebat. Multo denique die per explo-
ratores Cæſar cognouit, & montem à ſuis teneri, & Heluetios caſtra mo- I
Explorator falſa renuncians. uiſſe, & Conſidium timore perterritum, quod non vidiſſet, pro viſo ſi-
bi renunciaſſe. Eo die, quo conſuêrat interuallo hoſteis ſequitur, & mil-
lia paſſuum tria ab eorum caſtris caſtra ponit. Poſtridie eius diei, quòd
omnino biduum ſupererat cùm exercitui frumentum metiri oporteret, &
Bibracte oppid. Heduorum. quòd à Bibracte oppido Heduorum longè maximo ac copioſiſſimo, non
ampliùs millibus paſſuum XVIII. aberat, rei frumentariæ proſpicien-
dum exiſtimauit: & iter ab Heluetijs auertit, ac Bibracte ire contendit.
L. Aemylius decurio equitum Gallorum. Ea res per fugitiuos L. Aemylij decurionis equitum Gallorum, hoſtibus
nunciatur. Heluetij, ſeu quòd timore perterritos Romanos diſcedere à
ſe exiſtimarent, eò magis, quòd pridie ſuperioribus locis occupatis præ- K
lium non commiſiſſent, ſiue eò quòd re frumentaria intercludi poſſe con-
fiderent, commutato conſilio, atque itinere conuerſo, noſtros à nouiſ-
ſimo agmine inſequi ac laceſſere cœperunt. Poſtquàm id animaduertit,
copias ſuas Cæſar in proximum collem ſubducit, equitatumque, qui ſu-
ſtineret hoſtium impetum, miſit. Ipſe interim in colle medio triplicem
aciem inſtruxit legionum quatuor veteranorum, ita vti ſupra ſe in ſum-
mo iugo duas legiones, quas in Gallia citeriore proximè conſcripſerat, &
omnia auxilia collocârit, ac totum montem hominibus complêrit. In-
terea ſarcinas in vnum locum conferri, & eum ab his qui in ſuperiore acie

conſti-

A conſtiterant, muniri iuſſit. Heluetij cum omnibus ſuis carris ſecuti, impedimenta in vnum locum contulerunt: ipſi confertiſſima acie reiecto noſtro equitatu, phalange facta, ſub primam noſtram aciem ſucceſſerunt. Cæſar primùm ſuo, deinde omnium, è conſpectu remotis equis, vt æquato omnium periculo ſpem fugæ tolleret, cohortatus ſuos, prælium commiſit. Milites è loco ſuperiore pilis miſſis facilè hoſtium phalangem perfregerunt. ea diſiecta, gladijs diſtrictis in eos impetum fecerunt. Gallis magno ad pugnam erat impedimento, quòd pluribus eorum ſcutis vno ictu pilorum transfixis, & colligatis, cùm ferrum ſe inflexiſſet, neq; euellere, neq; ſiniſtra impedita, ſatis cōmodè pugnare poterant: mul- *Cæſaris cum Heluetijs prælium.*
B ti vt diu iactato brachio, præoptarent ſcutum manu emittere, & nudo corpore pugnare. tandem vulneribus defeſſi, & pedem referre, & quòd mons ſuberat circiter mille paſſuum, eò ſe recipere cœperūt. Capto monte, & ſuccedentibus noſtris, Boij & Tulingi, qui hominum millibus circiter xv. agmen hoſtium claudebant, & nouiſſimis præſidio erant, ex itinere noſtros latere aperto aggreſſi circunuenēre. Id conſpicati Heluetij, qui in montem ſeſe receperant, rurſus inſtare, & prælium redintegrare cœperunt. Romani conuerſa ſigna bipartitò intulerunt, prima ac *Boij. Tulingi.*

C

D

A. Boij & Tulingi qui ex itinere Romanos latere aperto aggrediebantur.
B. Romani qui cōuerſa ſigna bipartitò inferunt.
C. Prima acies.
D Secūda acies.
E. Carri & impedimenta Heluetiorum.
F. Collis in quo Cæſar aciē inſtruxit.
G. Mons in quē Heluetij reiecti ſe receperunt.
H. Tertia acies.

E

ſecunda acies vt victis ac ſummotis reſiſteret, tertia vt venientes ſuſtineret. ita ancipiti prælio diu atque acriter pugnatum eſt. diutiùs cùm ſuſtinere noſtrorum impetum non poſſent, alteri ſe (vt cœperant) in montem receperunt, alteri ad impedimenta & carros ſuos ſe contulerunt. Nam hoc toto prælio cùm ab hora ſeptima ad veſperum pugnatum ſit, auerſum hoſtem videre nemo potuit. Ad multam noctem etiam ad impedimenta pugnatum eſt, proptereà quòd pro vallo carros obiecerant, & è loco ſuperiore in noſtros venientes tela conijciebant, & nonnulli inter carros rotaſque, mazaras ac tragulas ſubijciebant, noſtróſque

que vulnerabant. Diu cùm eſſet pugnatum, impedimentis caſtriſque F
noſtri potiti ſunt. ibi Origetorigis filia, atque vnus è filijs captus eſt.
Fuga per nox. Ex eo prælio circiter hominum millia c x x x. ſuperfuerunt, eaque tota
nocte continenter ierunt, nullam partem noctis itinere intermiſſo. in
Lingones. fines Lingonum die quarto peruenerunt, cùm & propter vulnera militum, & propter ſepulturam occiſorum noſtri triduum morati, eos ſe-
6 qui non potuiſſent. † Cæſar ad Lingones literas nunciosque miſit, ne eos
frumento, néue alia re iuuarent: qui ſi iuuiſſent, ſe eodem loco illos,
quo Heluetios, habiturum. Ipſe triduo intermiſſo, cum omnibus copijs eos ſequi cœpit. Heluetij omnium rerum inopia adducti, legatos
Legati Heluetiorum ad Cæſare de deditione. de deditione ad eum miſerunt. Qui cùm eum in itinere conueniſſent, G
ſeque ad pedes proieciſſent, ſuppliciterque locuti, flentes pacem petiſſent, atque eos in eo loco quo tum eſſent, ſuum aduentum expectare
iuſſiſſet, paruerunt. Eò poſtquàm Cæſar peruenit, obſides, arma, ſeruos qui ad eos perfugiſſent, popoſcit. Dum ea conquiruntur, & conferuntur, nocte intermiſſa, circiter hominum millia ſex eius pagi qui
Verbigenus pagus. Verbigenus appellatur, ſiue timore perterriti, ne armis traditis ſupplicio
afficerentur: ſiue ſpe ſalutis inducti, quòd in tanta multitudine deditiorum, ſuam fugam aut occultari, aut omnino ignorari poſſe exiſtimarent, prima nocte ex caſtris Heluetiorum egreſſi, ad Rhenum fineſque
Germanorum contenderunt. Quod vbi Cæſar reſciuit: quorum per H
fines ierant, his vti conquirerent, & reducerent, ſi ſibi purgati eſſe vellent, imperauit. Reductos in hoſtium numero habuit: reliquos omnes,
obſidibus, armis, perfugis traditis, in deditionem accepit. Heluetios,
Tulingi. Latobrigi. Tulingos, Latobrigos, in fines ſuos vnde erant profecti, reuerti iuſſit:
& quòd omnibus frugibus amiſſis, domi nihil erat quo famem tolerarent, Allobrogibus imperauit vt his frumenti copiam facerent: ipſos
oppida vicoſque quos incenderant, reſtituere iuſſit. Id ea maximè ratione fecit, quòd noluit eum locum vnde Heluetij diſceſſerant, vacare: ne propter bonitatem agrorum, Germani qui trans Rhenum incolunt, è ſuis finibus in Heluetiorum fines tranſirent, & finitimi Galliæ I
Boij Heduis attributi. prouinciæ Allobrogibuſque eſſent. Boios petentibus Heduis, quòd
egregia virtute erant cogniti, vt in finibus ſuis collocarent, conceſſit:
quibus illi agros dederunt, eóſque poſteà in parem iuris libertatiſque
Tabulæ Græcæ in Heluetiorum caſtris repertæ, eorundem numerum cõtinentes. conditionem atque ipſi erant, receperunt. In caſtris Heluetiorum tabulæ repertæ ſunt literis Græcis confectæ, & ad Cæſarem perlatæ, quibus in tabulis nominatim ratio confecta erat, qui numerus domo exiſſet
eorum qui arma ferre poſſent, & item ſeparatim pueri, ſenes, mulieréſque: quarum omnium rerum ſumma erat, capitum Heluetiorum millia c c l x i i i. Tulingorum millia x x x v i. Latobrigorum x i i i i.
Rauracorum x x i i i. Boiorum x x x i i. Ex his qui arma ferre poſſent, K
ad millia x c i i. Summa omnium fuerunt ad millia c c c l x v i i i. Eorum qui domum redierunt cenſu habito, vt Cæſar imperauerat, repertus eſt numerus millium c. & x. † Bello Heluetiorum confecto, totius
7 *Galliæ principes Cæſari gratulantur.* ferè Galliæ legati principes ciuitatum ad Cæſarem gratulatum conuenerunt: intelligere ſeſe, tametſi pro veteribus Heluetiorum iniurijs populus Romanus ab his pœnas bello repetiſſet, tamen eam rem non minùs ex vſu terræ Galliæ, quàm populi Romani accidiſſe, propterea quòd
eo conſilio florentiſſimis rebus domos ſuas Heluetij reliquiſſent, vti toti Galliæ bellum inferrent, imperioque potirentur, locumque domicilio

A lio ex magna copia deligerent quem ex omni Gallia opportuniſſimum ac
fructuoſiſſimum iudicaſſent, reliquasq; ciuitates ſtipendiarias haberent.
Petiêrunt vti ſibi concilium totius Galliæ in diem certam indicere, idq́ue
Cæſaris voluntate facere liceret. Seſe habere quaſdam res, quas è com-
muni conſenſu ab eo petere vellent. Ea re permiſſa, diem concilio conſti-
tuerunt, & iureiurando ne quis enunciaret, niſi quibus communi conſi-
lio mandatum eſſet, inter ſe ſanxerunt. Eo concilio dimiſſo, iidem prin-
cipes ciuitatum qui antè fuerant, ad Cæſarem reuerterunt, petierunt q; vti
ſibi ſecretò & in occulto de ſua omniumq́ue ſalute cum eo agere liceret.
Ea re impetrata, ſeſe omnes flentes Cæſari ad pedes proiecerunt: Non mi-
B nùs ſe id contendere & laborare, ne ea quæ dixiſſent, enũciarentur, quàm
vti ea quæ vellent, impetrarent: propterea quòd ſi enunciatum eſſet, ſum-
mum in cruciatum ſe venturos viderent. Locutus eſt pro his Diuitia-
cus Heduus, Galliæ totius factiones eſſe duas. Harum alterius princi-
patum tenere Heduos, alterius Aruernos. Hi cùm tantopere de potenta-
tu inter ſe multos annos contenderent, factum eſſe vti ab Aruernis Sé-
quanisq; Germani mercede accerſerentur. Horum primò circiter mil-
lia quindecim Rhenum tranſiſſe. poſteaquàm agros & culrum & copias
Gallorum homines feri ac barbari adamàſſent, traductos plures: nunc
eſſe in Gallia ad c. & x x. millium numerum. Cum his Heduos * co-
C rumq́ue clientes ſemel atque iterum armis contendiſſe, magnam calami-
tatem pulſos accepiſſe, omnem nobilitatem, omnem ſenatum, omnem
equitatum amiſiſſe. Quibus prælijs calamitatibusq́ue fractos, qui & ſua
virtute, & populi Rom. hoſpitio atque amicitia plurimum antè in Gallia
potuiſſent, coactos eſſe Séquanis obſides dare nobiliſſimos ciuitatis, &
iureiurando ciuitatem obſtringere, ſeſe neque obſides repetituros, neque
auxilium à Populo Roma. imploraturos, neque recuſaturos quo minùs
perpetuò ſub illorum ditione atque imperio eſſent. Vnum ſe eſſe ex omni
ciuitate Heduorum, qui adduci non potuerit vt iutaret, aut ſuos liberos
obſides daret. Ob eam rem ſe ex ciuitate profugiſſe, & Romam ad Sena-
D tum veniſſe auxilium poſtulatum, quòd ſolus neque iureiurando ne-
que obſidibus teneretur. Sed peius victoribus Séquanis, quàm Heduis
victis accidiſſe: propterea quòd Ariouiſtus Rex Germanorum in eorum
finibus conſediſſet, tertiamq; partem agri Séquani, qui eſſet optimus to-
tius Galliæ, occupâſſet, & nunc de altera parte tertia Séquanos decede-
re iuberet, propterea quòd paucis menſibus antè, Harudum millia homi-
num vigintiquatuor ad eum veniſſent, quibus locus ac ſedes pararentur.
futurum eſſe paucis annis, vti omnes è Galliæ finibus pellerentur, atque
omnes Germani Rhenum transirent. Neque enim conferendum eſſe
Gallicum cum Germanorum agro, neque hanc conſuetudinem victus
E cum illa comparandam. Ariouiſtum autem, vt ſemel Gallorum copias
prælio vicerit, quod prælium factum ſit ad Magetobriæ, ſuperbè & cru-
deliter imperare, obſides nobiliſſimi cuiuſque liberos poſcere, & in eos
omnia exempla cruciatus edere, ſi qua res non ad nutum aut ad volunta-
tem eius facta ſit. hominem eſſe barbarum, iracundum, temerarium. non
poſſe eius imperia diutiùs ſuſtineri. Niſi quid in Cęſare populoq; Ro. ſit au-
xilij, omnibus Gallis idem eſſe faciendum, quod Heluetij fecerint, vt domo
emigrent, aliud domicilium, alias ſedes remotas à Germanis petant, fortu-
namq;, quæcunq; accidat, experiãtur. Hæc ſi enunciata Ariouiſto ſint, non
dubitare, quin de omnib. obſidib. qui apud eum ſint, grauiſſimũ ſuppliciũ
ſumat.

Concilium Gallorũ.

Principes Gallorum ad pedes Cæſaris.

Factiones Gallorum duæ.

Heduorum & Aruernorum contentiones.

Germani mercede in Galliam accerſiti, bonam eius partem occupârunt.

** eorumq́, dit tenuis homines ſemel, &c.*

Heduorum à Germanis victorum miſera ſeruitus.

Séquanorum miſeria.

Ariouiſtus Rex Germanorum crudeliſſimus.

Séquanorum ager optimus totius Galliæ.

Harudes pop.

Gallicus ager cum Germanorum non comparandus.

Magetobria ædes.

ſumat. Cæſarem vel authoritate ſua atq; exercitus, vel recenti victoria, vel F
nomine populi Rom. deterrere poſſe, ne maior multitudo Germanorum
Rhenum traducatur: Galliamq; omnem ab Arioviſti iniuria poſſe defen-
dere. Hac oratione à Diuitiaco habita, omnes qui aderant, magno fletu au
xilium à Cæſare petere cœperunt. Animaduertit Cæſar vnos ex omnibus
Séquanos nihil earum rerum facere, quas cæteri facerent, ſed triſtes capite
Sequanorum demiſſus animus. demiſſo terram intueri. Eius rei quæ cauſa eſſet, miratus, ex ipſis quæſiuit.
Nihil Séquani reſpondere, ſed in eadem triſtitia taciti permanere. Cùm
ab his ſæpius quæreret, neque vllam omnino vocem exprimere poſſet: idē
Diuitiacus Heduus reſpondit, hoc eſſe miſeriorem & grauiorem fortu- G
nam Séquanorum, quàm reliquorum, quòd ſoli ne in occulto quidem
queri, nec auxilium implorare auderent, abſentisq; Arioviſti crudelita-
tem, velut ſi coràm adeſſet, horrerent, propterea quòd reliquis tantùm fu-
gæ facultas daretur: Sequanis verò, qui intra fines ſuos Arioviſtum rece-
piſſent, quorumq; oppida omnia in poteſtate eius eſſent, omnes cruciatus
Cæſar Gallos conſolatur. eſſent perferendi. His rebus cognitis Cæſar Gallorum animos verbis con-
firmauit, pollicitusq; eſt eam rem curæ ſibi futuram. magnam ſe habere
ſpem, & beneficio ſuo & authoritate adductum Arioviſtum, finem iniu-
rijs facturum. Hac oratione habita concilium dimiſit. Et ſecundum ea
multæ res eum hortabantur, quare ſibi eam rem cogitandam & ſuſcipien- H
Hedui fratres et conſanguinei ab Senatu appellati. dam putaret: in primis quòd Heduos fratres conſanguineosq; ſæpenu-
mero ab Senatu appellatos, in ſeruitute atque in ditione videbat Germa-
norum teneri, eorumque obſides eſſe apud Arioviſtum ac Séquanos in-
telligebat: quod in tanto imperio populi Roma. turpiſſimum ſibi & Rei-
publicæ eſſe arbitrabatur. Paulatim autem Germanos conſueſcere Rhe-
num tranſire, & in Galliam magnam eorum multitudinem venire, popu-
lo Rom. periculoſum videbat: neque ſibi homines feros ac barbaros ob-
temperaturos exiſtimabat, quin cum omnem Galliam occupâſſent, vt an-
Cimbri. tè Cimbri Teutoniq; feciſſent, in prouinciam exirent, atque inde in Ita-
Teutoni. liam contenderent, præſertim cum Séquanos à prouincia noſtra Rhoda- I
nus diuideret. Quibus rebus quammaturrimè occurrendum putabat. Ipſe
8 autem Arioviſtus tantos ſibi ſpiritus, tantam arrogantiam ſumpſerat, vt
Cæſaris legati ad Arioviſtum. ferēdus non videretur.† Quamobrem placuit ei vt ad Arioviſtum legatos
mitteret, qui ab eo poſtularent, vt aliquem locum medium vtriuſq; collo-
quio deligeret, velle ſeſe de Republica & ſummis vtriuſque rebus cum eo
Arioviſti reſponſum ad Cæſarem. agere. Ei legationi Arioviſtus reſpondit, ſi quid ipſi à Cæſare opus eſſet, ſe-
ſe ad eum venturum fuiſſe: ſi quid ille à ſe velit, illum ad ſe venire oporte-
re. Prætereà ſe neque ſine exercitu in eas partes Galliæ venire audere, quas
Cæſar poſſideret: neque exercitum ſine magno commeatu atque emolu-
Emolumento .i. impēdio ſeu detrimento. mento in vnum locum contrahere poſſe. Sibi autem mirum videri, quid K
in ſua Gallia, quam bello viciſſet, aut Cæſari, aut omnino populo Roma.
negocij eſſet. His reſponſis ad Cæſarem relatis, iterum ad eum Cæſar lega-
tos cum his mandatis mittit: quoniam tanto ſuo populiq; Rom. benefi-
cio affectus, cum in conſulatu ſuo rex atque amicus à Senatu appellatus eſ-
ſet, hanc ſibi populoq; Rom. gratiam referret, vt in colloquium venire in-
uitatus grauaretur, neque de communi re dicendum ſibi & cognoſcen-
Cæſaris poſtulata ab Arioviſto. dum putaret, hæc eſſe quæ ab eo poſtularet: Primùm, ne quam multitu-
dinem hominum ampliùs trans Rhenum in Galliam traduceret: deinde
obſides quos haberet ab Heduis, redderet, Séquanisq; permitteret vt quos
illi haberent, voluntate eius reddere illis liceret: néue Heduos iniuria la-
ceſſeret,

A ceſſeret, néue his ſocijsq; eorum bellum inferret. Si id ita feciſſet, ſibi populoq; Romano perpetuam gratiam atq; amicitiam cum eo futuram: ſi id nō impetraret, ſeſe (quoniam M. Meſſala, M. Piſone conſulibus Senatus cenſuiſſet, vt quicunq; Galliam prouinciam obtineret, quod commodo Reipub. facere poſſet, Heduos, cæterosq; amicos populi Romani defenderet) Heduorum iniurias non neglecturum. Ad hæc Ariouiſtus reſpondit, ius eſſe belli, vt qui viciſſent, ijs quos viciſſent, quemadmodum vellent, imperarent: item, populum Romanum victis non ad alterius præſcriptum, ſed ad ſuum arbitrium imperare conſueſſe. Si ipſe populo Rom. non præſcriberet quemadmodum ſuo iure vteretur, non oportere ſe à populo Ro-

Ariouiſti reſpōſum. Belli ius.

B mano in ſuo iure impediri. Heduos ſibi, quoniam belli fortunam tentáſſent, & armis congreſſi ac ſuperati eſſent, ſtipendiarios eſſe factos. Magnam Cæſarem iniuriam facere, qui ſuo aduentu vectigalia ſibi deteriora faceret. Heduis obſides ſe redditurum non eſſe: neque ijs neque eorum ſocijs iniuria bellum illaturum, ſi in eo manerent quod conueniſſet, ſtipendiumque quotannis penderent. Si id non feciſſent, longè ab his fraternum nomen populi Romani abfuturum. Quòd ſibi Cæſar denunciaret, ſe Heduorum iniurias non neglecturum, neminem ſecum ſine ſua pernicie contendiſſe: cùm vellet, congrederetur. Intellecturum quid inuicti Germani, exercitatiſſimi in armis, qui intra annos XIIII. tectum

Hedui Ariouiſto tributarij.

Germani 14. annos tecta non ſubeuntes.

C non ſubiſſent, virtute poſſent. Hæc eodem tempore Cæſari mandata referebantur, & legati ab Heduis & à Treuiris veniebant: Hedui queſtum, quòd Harudes (qui nuper in Galliam tranſportati eſſent) fines eorum popularentur: ſeſe ne obſidibus quidem datis pacem Ariouiſti redimere potuiſſe. Treuiri autem, pagos centum Sueuorum ad ripam Rheni conſediſſe, qui Rhenum tranſire conarentur: his præeſſe Naſuam & Cimberium fratres. Quibus rebus Cæſar vehementer commotus, maturandum ſibi exiſtimauit: ne ſi noua manus Sueuorum cum veteribus copijs Ariouiſti ſeſe coniunxiſſet, minùs facilè reſiſti poſſet. Itaque re frumentaria

Hedui de Harudibus conqueruntur apud Cæſarē, Treuiri de Sueuis.

Naſua & Cimberius Sueuorum imperatores.

D quàm celerrimè potuit comparata, magnis itineribus ad Ariouiſtum contendit. † Cùm tridui viam proceſſiſſet, nunciatum eſt ei Ariouiſtum cum 9
ſuis omnibus copijs ad occupandum Veſontionem (quod eſt oppidum maximum Sequanorum) contendere, triduique viam à ſuis finibus proceſſiſſe. Id ne accideret, magnoperè ſibi præcauendum Cæſar exiſtimabat. Nanque omnium rerum quæ ad bellum vſui erant, ſumma erat in eo oppido facultas: idque natura loci ſic muniebatur, vt magnam ad ducendum bellum daret facultatem, propterea quòd flumen * Alduaſdalis vt circino circunductum penè totum oppidum cingit: reliquum ſpacium, quod eſt non amplius pedum ſexcentorum quà flumen inter-

Veſontio opp.

Alduaſdalis fluuius
** aliàs, Alduabu, vel, Alduaſdubu.*

E mittit, mons continet magna altitudine, ita vt radices eius montis ex vtraque parte ripæ fluminis contingant. Hunc murus circundatus arcem efficit, & cum oppido coniungit. Huc Cæſar magnis nocturnis diurniſque itineribus contendit: occupatóque oppido, ibi præſidium collocat. Dum paucos dies ad Veſontionem rei frumentariæ commeatuſque cauſa moratur, ex percontatione noſtrorum, vocibúſque Gallorum, ac mercatorum, qui ingenti magnitudine corporum Germanos, incredibili virtute atque exercitatione in armis eſſe prædicabant, & ſæpenumero ſeſe cum his congreſſos, ne vultum quidem atque aciem oculorum dicebant ferre potuiſſe: tantus ſubitò timor omnem exercitum occupauit, vt non mediocriter omnium mentes animóſque perturba-

Veſontionem oppid. Cæſar occupat.

Germanorum virtus.

Veſontionis oppidi Scenographia.

F

G

H

Romanorum militũ trepidatio. ret. Hic primùm ortus eſt à Tribunis militum, ac Præfectis, reliquiſq; qui ex Vrbe amicitiæ cauſa Cæſarem ſequuti, non magnum in re militari vſum habebant: quorum alius alia cauſa illata, quam ſibi ad proficiſcendum neceſſariam eſſe diceret, petebat vt eius voluntate diſcedere liceret. Nonnulli pudore adducti, vt timoris ſuſpicionem vitarent, remanebant. Hi neque vultum fingere, neque interdum lachrymas tenere poterant. Abditi in tabernaculis, aut ſuum fatum querebantur, aut cum familiaribus ſuis commune periculum miſerabantur. *Teſtamenta pauore condunt Cæſariani milites.* Vulgò totis caſtris teſtamenta obſignabantur. Horum vocibus ac timore paulatim etiam hi qui magnum in I caſtris vſum habebant, milites, centurionéſque, quique equitatui præerant, perturbabantur. Qui ſe ex his minùs timidos exiſtimari volebant, non ſe hoſtem vereri, ſed anguſtias itineris, & magnitudinem ſyluarum quæ inter eos atque Ariouiſtum intercederent, aut rem frumentariam, vt ſatis commodè ſupportari poſſet, timere dicebant. Nonnulli etiam Cæſari renunciabant, cùm caſtra moueri, ac ſigna ferri iuſſiſſet, non fore dicto audientes milites, neque propter timorem ſigna laturos. Hæc cùm animaduertiſſet Cæſar, conuocato concilio, omniúmque ordinum ad id concilium adhibitis centurionibus, vehementer eos incu- *Cæſar milites ſuos vehementer incuſat.* ſauit: Primùm, quòd aut quam in partem, aut quo conſilio ducerentur, ſibi quærendum aut cogitandum putarent. K Ariouiſtum ſe Conſule cupidiſſimè populi Romani amicitiam appetiſſe: cur igitur hunc tàm temerè quiſquam ab officio diſceſſurum iudicaret? Sibi quidem perſuaderi, cognitis ſuis poſtulatis, atque æquitate conditionis perſpecta, eum neque ſuam, neque populi Romani gratiam repudiaturum. Quod ſi furore atque amentia impulſus, bellum intuliſſet, quid tandem vererentur? aut cur de ſua virtute, aut de ipſius diligentia deſperarent? Factum eius ho- *Cimbri & Teutoni à Mario pulſi.* ſtis periculum patrum noſtrorum memoria, quum Cimbris & Teutonis à C. Mario pulſis, non minorem laudem exercitus, quàm ipſe imperator

A peratot meritus eſſe videbatur. Factum etiam nuper in Italia ſeruili tumul-
tu, quos tamen aliquis vſus, ac diſciplina quam à nobis accepiſſent, suble-
uaret. Ex quo iudicari poſſe, quantum haberet in ſe boni conſtantia: *Conſtantia bonum.*
proptereà quòd quos aliquandiu inermes ſine cauſa timuiſſent, hos poſt-
eà armatos ac victores ſuperâſſent. ac denique Germanos hos, eoſdem *Germani ab Heluetijs victi.*
eſſe ſcirent illos, quibus cum ſæpenumerò Heluetij congreſſi, non ſolùm
in ſuis, ſed etiam in illorum finibus plerunque ſuperârint, qui tamen pares
eſſe noſtro exercitui non potuerint. Si quos aduerſum prælium & fuga *Gallos victos ab Ariouiſto excuſat.*
Gallorum commoueret, hos, ſi quærerent, reperire poſſe, diuturnitate bel-
li defatigatis Gallis, Ariouiſtum cùm multos menſes caſtris ſe ac paludi-
B bus tenuiſſet, neque ſui poteſtatem feciſſet, deſperantes iam de pugna &
diſperſos ſubitò adortum, magis ratione & conſilio quàm virtute viciſſe.
Cui rationi contra homines barbaros atque imperitos locus fuiſſet, hac
ne ipſum quidem ſperare noſtros exercitus capi poſſe. Qui ſuum timo-
rem in rei frumentariæ ſimulationem, anguſtiáſque itineris conferrent,
facere arroganter, cùm aut de officio imperatoris deſperare, aut ei præ-
ſcribere auderent. Hæc ſibi eſſe curæ: frumentum Séquanos, Leucos,
Lingones ſubminiſtrare, iámque eſſe in agris frumenta matura. De iti-
nere ipſos breui tempore iudicaturos. Quòd non fore dicto audientes,
neque ſigna laturi dicantur, nihil ſe ea re commoueri. ſcire enim, qui-
C buſcunque exercitus dicto audiens non fuerit, aut malè re geſta fortu-
nam defuiſſe, aut aliquo facinore comperto, auaritiam eſſe conui-
ctam: ſuam innocentiam perpetua vitæ felicitate Heluetiorum bello eſſe
perſpectam. Itaque ſe, quod in longiorem diem collaturus fuiſſet, repræ-
ſentaturum eſſe, & proxima nocte de quarta vigilia caſtra moturum, vt
quàmprimum intelligere poſſet, vtrùm apud eos pudor atque officium,
an timor plus valeret. Quòd ſi præterea nemo ſequatur, tamen ſecum
ſola decima legione iturum, de qua non dubitaret: ſibiq́ eam prætoriam *Legionis decimæ virtus.*
cohortem futuram. Huic legioni Cæſar & indulſerat præcipuè, & pro-
pter virtutem confidebat maximè. Hac oratione habita, mirum in mo-
D dum conuerſæ ſunt omnium mentes, ſummáque alacritas & cupiditas
belli gerendi innata eſt. Princepsq́ decima legio per tribunos militum ei
gratias egit, quòd de ſe optimum iudicium feciſſet: ſeq́ eſſe ad bellum ge-
rendum paratiſſimam confirmauit. Deinde reliquæ legiones per tribunos
militum & primorum ordinum centuriones egerunt vti Cæſari ſatisface-
rent, ſe neque vnquàm dubitâſſe, neque timuiſſe, neque de ſumma belli
ſuum iudicium, ſed imperatoris eſſe exiſtimauiſſe. † Eorum ſatisfactio- 10
ne accepta, & itinere exquiſito per Diuitiacum, quòd ex alijs Gallis maxi- *Diuitiaci gratia apud Cæſarem.*
mam ei fidem habebat: vt millium ampliùs quinquaginta circuitu locis
apertis exercitum duceret, de quarta vigilia, vt dixerat, profectus eſt. Septi-
E mo die, cùm iter non intermitteret, ab exploratoribus certior factus eſt,
Ariouiſti copias à noſtris millibus paſſuum quatuor & xx. abeſſe. Cogni-
to Cæſaris aduentu, Ariouiſtus legatos ad eum mittit, quod anteà de col-
loquio poſtulâſſet, id per ſe fieri licere, quoniam propiùs acceſſiſſet, ſeq́ id
ſine periculo facere poſſe exiſtimaret. Non reſpuit conditionem Cæſar:
iamq́ eum ad ſanitatem reuerti arbitrabatur, cùm id quod anteà petenti
denegâſſet, vltrò polliceretur: magnamq́ in ſpem veniebat, pro ſuis tan-
tis populiq́ Romani in eum beneficijs, cognitis ſuis poſtulatis, fore vti
pertinacia deſiſteret. Dies colloquio dictus eſt ex eo die quintus. Inte-
rim cùm ſæpe vltrò citróque legati inter eos mitterentur, Ariouiſtus po-

ſtulauit ne quem peditem ad colloquium Cæſar adduceret: vereri ſe ne per F
inſidias ab eo circunueniretur. vterque cum equitatu veniret. alia ratione
ne ſe non eſſe venturum. Cæſar quòd neq; colloquium interpoſita cauſa
tolli volebat. neq; ſalutem ſuam Gallorum equitatui cõmittere audebat:
commodiſſimum eſſe ſtatuit, omnibus equis Gallis equitibus detractis, in
eos legionarios milites legionis decimæ (cui quàmmaximè confidebat)
imponere, vt præſidium quàm amiciſſimum, ſi quid opus facto eſſet, haberet.
Militis in Cæſarem cauillum. Quod cùm fieret, non irridiculè quidam ex militibus decimæ legionis
dixit, plus quàm pollicitus eſſet, Cæſarem facere: pollicitum eſſe in cohortis
ſe prætoriæ loco decimam legionem habiturum, & nunc ad equum reſcribere.
Planicies erat magna, & in ea tumulus terreus ſatis grandis. Hic G

A. prima caſtra Arioui-ſti.
B. Secunda caſtra Ario-uiſti.
C. Tertia caſtra Arioui-ſti.
D. Caſtra maiora Cæſaris.
E. Caſtra minora Cæſaris.
F. Locus colloquij inter Cæſarem & Arioviſtum.
G. Locus pugnæ.
H. Rhenus fluuius.

H

I

Cæſaris & Arioviſti colloquium. locus æquo fere ſpacio à caſtris Arioviſti & Cæſaris aberat. eò, vt erat dictum, ad colloquium venerunt. Legionem Cæſar quam equis deuexerat, K
paſſibus ducentis ab eo tumulo conſtituit. Item equites Arioviſti pari interuallo
conſtiterunt. Arioviſtus, ex equis vt colloquerentur, & præter
Cæſar Arioviſto. ſe denos vt ad colloquium adducerent, poſtulauit. Vbi eò ventum eſt, Cæſar
initio orationis, ſua ſenatuſq; in eum beneficia commemorauit, quòd
rex appellatus eſſet à ſenatu, quòd amicus, quòd munera ampliſſimè miſ-
Regẽ à Romanis appellari et amicum, maximum beneficium. ſa. Quam rem & paucis contigiſſe, & à Romanis pro maximis hominum
officijs conſuêſſe tribui docebat. Illum, cùm neque aditum, neq; cauſam
poſtulandi iuſtã haberet, beneficio ac liberalitate ſua ac ſenatus ea præmia
conſecutum. Docebat etiam quàm veteres, quamq; iuſtæ cauſæ neceſſi-
tudinis

A tudinis ipſis cum Heduis intercederent: quæ ſenatuſconſulta, quoties,
quamque honorifica in eos facta eſſent: vt omni tempore totius Galliæ
principatum Hedui tenuiſſent, priùs etiam quàm noſtram amicitiam ap-
petiſſent. Populi Romani hanc eſſe conſuetudinem, vt ſocios atque ami- *Romani ſociorũ di-*
cos non modò ſui nihil deperdere, ſed gratia, dignitate, honore auctio- *gnitatem non mi-*
res velit eſſe. Quod verò ad amicitiam populi Romani attuliſſent, id his *nuunt, ſed augent.*
eripi, quis pati poſſet? Poſtulauit deinde eadem quæ legatis in mandatis
dederat: ne aut Heduis, aut eorum ſocijs bellum inferret. obſides redde-
ret. ſi nullam partem Germanorum domum remittere poſſet, at ne quos
ampliùs Rhenum tranſire pateretur. Ariouiſtus ad poſtulata Cæſaris pau- *Ariouiſti reſponſum*
B ca reſpondit: de ſuis virtutibus multa prædicauit. Tranſiſſe Rhenum ſeſe *ad Cæſarem.*
non ſua ſponte, ſed rogatum & accerſitum à Gallis. Non ſine magna ſpe
magniſq; præmijs domum propinquóſque reliquiſſe. Sedes habere in
Gallia ab ipſis conceſſas. Obſides ipſorum voluntate datos. Stipendium
capere iure belli, quod victores victis imponere conſuérint. Non ſeſe
Gallis, ſed Gallos ſibi bellum intuliſſe. Omnes Galliæ ciuitates ad ſe op-
pugnandum veniſſe, ac contra ſe caſtra habuiſſe. eas omneis copias vno ab
ſe prælio fuſas ac ſuperatas eſſe. Si iterum experiri velint, ſe iterum para-
tum eſſe decertare. ſin pace vti malint, iniquum eſſe de ſtipendio recuſa-
re, quod ſua voluntate ad id tempus dependerint. Amicitiam populi Ro-
C mani ſibi ornamento & præſidio, non detrimento eſſe oportere, idq; ſe
ea ſpe petiſſe. Si per populum Rom. ſtipendium remittatur, & dedititij
ſubtrahantur, non minùs libenter ſeſe recuſaturum populi Roma. ami-
citiam, quàm appetiuerit. Quòd multitudinem Germanorum in Gal-
liam traducat, id ſe ſui muniendi, non Galliæ oppugnandæ cauſa facere.
eius rei teſtimonium eſſe, quòd niſi rogatus non venerit, & quòd bellum
non intulerit, ſed defenderit. Se priùs in Galliam veniſſe, quàm populum
Rom. Nunquàm ante hoc tempus exercitum populi Roma. Galliæ fines *Roman. exercitus*
ingreſſum. Quid ſibi vellet cur in ſuas poſſeſſiones veniret? Prouinciam *quãdo primùm Gal*
ſuam eſſe hanc Galliam, ſicut illam noſtram. Vt ſibi concedi non opor- *liæ fines ingreſſus.*
D teret ſi in noſtros fines impetum faceret, ſic item nos eſſe iniquos, qui in
ſuo iure ſe interpellaremus. Quòd fratres ex S. C. & amicos appellatos
Heduos diceret: non ſe tàm barbarum, neque tàm imperitum eſſe rerum,
vt non ſciret, neque bello Allobrogum proximo Heduos Romanis auxi-
lium tuliſſe, neque ipſos in his contentionibus quas Hedui ſecum & cum
Sequanis habuiſſent, auxilio populi Romani vſos eſſe. Debere ſe ſuſpica-
ri ſimulata Cæſarem amicitia, quòd exercitum in Gallia habeat, ſui op-
primendi cauſa habere. Qui niſi decedat, atque exercitum deducat ex his
regionibus, ſeſe illum non pro amico, ſed pro hoſte habiturum. Quòd ſi
eum interfecerit, multis ſeſe nobilibus principibuſq; populi Rom. gratum
E eſſe facturum. Id ſe ab ipſis per eorum nuncios compertum habere, quo-
rum omnium gratiam atque amicitiã eius morte redimere poſſet. Quòd
ſi diſceſſiſſet, ac liberam poſſeſſionem Galliæ ſibi tradidiſſet, magno ſe il-
lum præmio remuneraturum: & quæcunque bella geri vellet, ſine vllo
eius labore & periculo confecturum. Multa à Cæſare in eam ſententiam
dicta ſunt, quare negocio deſiſtere non poſſet, & neque ſuam, neq; populi
Romani conſuetudinem pati, vti optimè meritos ſocios deſereret: neque
ſe iudicare Galliam potius eſſe Ariouiſti, quam populi Romani: bello
ſuperatos eſſe Aruernos & Rutenos à Q. Fabio Maximo: quibus populus *Aruerni & Ruteni*
Romanus ignouiſſet, neq; in prouinciam redegiſſet, neq; ſtipendium im- *à Fabio Max. ſupe-*
rati.

B 3 poſuiſ-

Galliæ ditionis Romanorum. poſuiſſet. Quòd ſi antiquiſſimum quodq; tempus ſpectari oporteret, populi Rom. iuſtiſſimum eſſe in Gallia imperium. F *Gallia libera.* Si iudicium Senatus obſeruari oporteret, liberam debere eſſe Galliam, quam bello victam, ſuis legibus vti voluiſſet.

Dum hæc in colloquio geruntur, Cæſ. ri nunciatum eſt equites Ariouiſti propiùs tumulum accedere, & ad noſtros adequitare, lapides telaq; in

11 noſtros conijcere. † Cæſar loquendi finem fecit: ſeq; ad ſuos recepit: ſuiſq; imperauit, ne quòd omninò telum in hoſtes reijcerent. *Cæſaris modeſtia.* Nam etſi ſine vllo periculo legionis delectæ, commiſſum cum equitatu prælium fore videbat: tamen committendum non putabat, vt pulſis hoſtibus dici poſſet, eós à ſe per fidem in colloquio circunuentos. Poſteaquàm in vulgus militum relatum eſt qua arrogantia in colloquio Ariouiſtus vſus, omni Gallia Romanis interdixiſſet, impetumq; in noſtros, eius equites feciſſent, eáque res colloquium diremiſſet: multò maior alacritas, ſtudiumq; pugnandi maius exercitui iniectum eſt. G Biduo pòſt Ariouiſtus legatos ad Cæſarem mittit, velle ſe de his rebus quæ inter eos agi cœptæ, neque perfectæ eſſent, agere cum eo, vti aut iterum colloquio diem conſtitueret: aut ſi id minùs vellet, è ſuis legatis aliquem ad ſe mitteret. *Colloquium cum Arioniſto Cæſar detrectat.* Colloquendi cauſa Cæſari viſa non eſt, & eò magis, quòd pridie eius diei Germani retineri non potuerint, quin in noſtros tela conijcerent. Legatum è ſuis ſeſe magno cum periculo ad eum miſſurum, & hominibus feris obiecturum exiſtimabat. H *M. Valerius Procillus.* Commodiſſimum viſum eſt, M. Valerium Procillum C. Valerij Caburij filium, ſumma virtute & humanitate adoleſcentem, cuius pater à C. Valerio Flacco ciuitate donatus erat & propter fidem, & propter linguæ Gallicæ ſcientiam, qua multa iam Ariouiſtus longinqua conſuetudine vtebatur, & quòd in eo peccandi Germanis cauſa non eſſet, ad eũ mittere: & vnà Marcum Titiũ, qui hoſpitio Ariouiſti vtebatur. *M. Titius Arioniſti hoſpes.* His mandauit, vt quæ diceret Ariouiſtus, cognoſcerent, & ad ſe referrent. *Arioniſti aduerſus legatos Cæſaris perfidia.* Quos cùm apud ſe in caſtris Ariouiſtus conſpexiſſet, exercitu ſuo præſente conclamauit, quid ad ſe venirent? an ſpeculandi cauſa? Conantes dicere prohibuit, & in catenas coniecit. Eodem die caſtra promouit, & millibus paſſuũ ſex à Cæ- I ſaris caſtris ſub monte cõſedit. Poſtridie eius diei præter caſtra Cæſaris ſuas copias traduxit, & millibus paſſuum duobus vltra eum caſtra fecit, eo conſilio, vt frumento commeatuq; qui ex Sequanis & Heduis ſupportaretur, Cæſarem intercluderet. Ex eo die dies continuos quinq; Cæſar pro caſtris ſuas copias produxit, & aciẽ inſtructã habuit, vt ſi vellet Ariouiſtus prælio contendere, ei poteſtas non deeſſet. Ariouiſtus his omnibus diebus exercitum caſtris continuit, equeſtri prælio quotidie contendit. Genus hoc erat pugnæ, quo ſe Germani exercuerant: *Equeſtris pugnæ exercitatio apud Germanos, mira.* Equitum millia erant ſex, totidem numero pedites velociſſimi, ac fortiſſimi, quos ex omni copia ſinguli ſingulos ſuę ſalutis cauſa delegerant. Cum his in prælijs verſabantur, ad eos ſe K equites recipiebant. Hi, ſi quid erat durius, concurrebant. Si qui grauiore vulnere accepto, equo deciderant, circunſiſtebant. Si quò erat lõgiùs prodeundum, aut celerius recipiendum, tanta erat horũ exercitatione celeritas, vt iubis equorum ſubleuati, curſum adæquarent. Vbi eum caſtris ſeſe tenere Cæſar intellexit, ne diutiùs commeatu prohiberetur, vltra eum locum, quo in loco Germani conſederant, circiter paſſus ſexcentos ab his caſtris idoneum locum delegit, acieq; triplici inſtructa, ad eum locum venit. Primam & ſecundam aciem in armis eſſe, tertiam caſtra munire iuſſit. Hic locus ab hoſte circiter paſſus ſexcentos (vti dictum eſt) aberat. eò cir-

A eò circiter hominum numero x v i. millia expedita cum omni equitatu
Arioviſtus miſit, quæ copiæ noſtros perterrerent, & munitione prohi-
berent. Nihiloſecius Cæſar, vt antè conſtituerat, duas acies hoſtem pro-
pulſare, tertiam opus perficere iuſſit. Munitis caſtris, duas ibi legiones re-
liquit, & partem auxiliorum: quatuor reliquas legiones in caſtra maiora
reduxit. Proximo die, inſtituto ſuo Cæſar è caſtris vtriſque copias ſuas e-
duxit: paululumque à maioribus caſtris progreſſus, aciem inſtruxit, ho-
ſtibuſque pugnandi poteſtatem fecit. Vbi ne tum quidem eos prodire in-
tellexit, circiter meridiem exercitum in caſtra reduxit. Tum demùm A-
riouiſtus partem ſuarum copiarum, quæ caſtra minora oppugnaret, mi-
B ſit. Acriter vtrinque vſque ad veſperum pugnatum eſt. Solis occaſu ſuas
copias Ariouiſtus multis & illatis & acceptis vulneribus, in caſtra reduxit.
Cùm ex captiuis quæreret Cæſar, quamobrem Ariouiſtus prælio non
decertaret, hanc reperiebat cauſam, quòd apud Germanos ea conſue- *Germanorum ſuperſtitio in prælijs ſuſcipiendis.*
tudo eſſet, vt matresfamiliâs eorum ſortibus & vaticinationibus decla-
rarent, vtrùm præliũ committi ex vſu eſſet, nécne. Eas ita dicere, non eſ-
ſe fas Germanos ſuperare, ſi ante nouam lunam prælio contendiſſent. † 12
Poſtridie eius diei Cæſar præſidium vtriſque caſtris quod ſatis eſſe viſum
eſt, reliquit. Omnes alarios in conſpectu hoſtium pro caſtris minoribus
conſtituit, quo minùs multitudine militum legionariorum pro ho-
C ſtium numero valebat, vt ad ſpeciem alarijs vteretur. Ipſe triplici inſtru-
cta acie vſque ad caſtra hoſtium acceſſit. Tum demùm neceſſariò Ger- *Germanorum copia aduerſus Cæſarem.*
mani ſuas copias è caſtris eduxerunt, generatimque conſtiruerunt pari-
bus interuallis, Harudes, Marcomanos, Triboces, Vangiones, Neme-
tes, Seduſios, Sueuos: omnemque aciem ſuam rhedis & carris circun-
dederunt, ne qua ſpes in fuga relinqueretur. Eò mulieres impoſuerunt:
quæ in prælium proficiſcentes milites, paſſis manibus flentes implora-
bant, ne ſe in ſeruitutem Romanis traderent. Cæſar ſingulis legioni-
bus ſingulos legatos & quæſtorem præfecit, vti eos teſtes ſuæ quiſque
virtutis haberet. Ipſe à dextro cornu, quòd eam partem minimè firmam
D hoſtium eſſe animaduerterat, prælium commiſit. Ita noſtri acriter in
hoſtes ſigno dato impetum fecerunt. Itaque hoſtes repentè celeriter-
que procurrerunt, vt ſpatium pila in hoſtes conijciendi non daretur.
Reiectis pilis, comminus gladijs pugnatum eſt. At Germani celeriter
ex conſuetudine ſua phalange facta, impetus gladiorum exceperunt.
Reperti ſunt complures noſtri milites, qui in phalangem inſilirent, & *Phalanx Germanorum.*
ſcuta manibus reuellerent, & deſuper vulnerarent. Cùm hoſtium a-
cies à ſiniſtro cornu pulſa, atque in fugam conuerſa eſſet, à dextro cor-
nu vehementer multitudine ſuorum noſtram aciem premebant. Id cùm
animaduertiſſet P. Craſſus adoleſcens, qui equitatui præerat, quòd ex-
E peditior erat, quàm hi qui inter aciem verſabantur, tertiam aciem labo-
rantibus noſtris ſubſidio miſit. Ita prælium reſtitutum eſt, atque omnes *Germanorum fuga.*
hoſtes terga verterunt: nec priùs fugere deſtiterunt, quàm ad flumen
Rhenum millia paſſuum ex eo loco circiter quinque peruenerunt. Ibi
perpauci aut viribus confiſi tranare contenderunt, aut lyntribus inuen-
tis ſibi ſalutem repererunt. In his fuit Ariouiſtus, qui nauiculam deli- *Ariouiſti fuga.*
gatam ad ripam nactus, ea profugit. Reliquos omneis equitatu conſe-
cuti noſtri interfecerunt. Duæ fuerunt Ariouiſti vxores, vna Sueua na-
tione, quam domo ſecum adduxerat: altera Norica, regis Voccionis ſoror, *Vxores Ariouiſti.*
quam in Gallia duxerat, à fratre miſſam. Vtraque in ea fuga perijt. Duæ fi- *Eiuſdem filiæ.*
liæ

M. Valerius Procillus è manibus hoſtiū ereptus.

liæ harum, altera occiſa, altera capta eſt. M. Valerius Procillus cùm à cuſto- F
dibus in fuga trinis catenis vinctus traheretur, in ipſum Cæſarem hoſtium equitatum perſequentem incidit. Quæ quidem res Cæſari non minorem quàm ipſa victoria voluptatem attulit, quòd hominem honeſtiſſimum prouinciæ Galliæ, ſuum familiarem & hoſpitem, ereptum è manibus hoſtium, ſibi reſtitutum videbat, neque eius calamitate de tanta voluptate & gratulatione quicquam Fortuna diminuerat. Is ſe præſente de ſe ter ſortibus conſultum dicebat, vtrùm igni ſtatim necaretur, an in aliud tempus reſeruaretur. Sortium beneficio ſe eſſe incolumem. Item Marcus Titius repertus, & ad eum reductus eſt. Hoc prælio trans Rhenum nunciato, Sueui, qui ad ripas Rheni venerant, domum reuerti cœperunt: quos vbi qui pro- G
ximi Rhenum incolunt, perterritos ſenſerunt, inſecuti, magnum ex his numerum occiderunt. Cæſar vna æſtate duobus maximis bellis confectis, maturiùs paulò quàm tempus anni poſtulabat, in hyberna in Sequanos exercitum deduxit. Hybernis Labienum præpoſuit. Ipſe in citeriorem Galliam ad conuentus agendos profectus eſt.

Sortium vſus.

M. Titius de hoſtib. ereptus.

Sueui domum reuertentes, ab accolis Rheni caduntur.

C. IVLII CAESARIS COMMENTARIORVM DE BELLO GALLICO LIBER II. H

Libri ſecundi capita.

1 *Belgarum coniuratio & apparatus belli contra Romanos.*
2 *Belgarum profectio in Rhemorum fines: & Cæſaris eodem tempore aduentus, & Bibracis obſeſſi liberatio.*
3 *Belgarum apparatus ad pugnam, & rebus deſperatis fuga & internecio.* I
4 *Sueſſionum, Bellouacorum, & Ambianorum deditio.*
5 *Neruiorum virtus, & eorundem ad pugnam apparatus.*
6 *Cæſaris in acie inſtruenda, cohortandis militibus, & varijs negotijs obeundis celeritas.*
7 *Prælij cum Neruijs commiſſi dubij euentus compluries: & eorundem clades ac deditio.*
8 *Aduaticorum, qui ex Cimbris ac Teutonis prognati erant, deditio, eorundem rebellio & calamitas.*

Belgarum in Romanos coniuratio.

1 Cvm esset Cæſar in citeriore Gallia in hyber- K
nis, ita vti ſuprà demonſtrauimus, crebri ad eum rumores afferebantur, literiſque item Labieni certior fiebat, omnes Belgas, quam tertiam eſſe Galliæ partem dixeramus, contra populum Romanum coniurare, obſideſque inter ſe dare. Coniurandi has eſſe cauſas: Primùm, quòd vererentur, ne omni pacata Gallia, ad eos exercitus noſter adduceretur. Deinde, quòd à nonnullis Gallis ſolicitarentur, partim qui vt Germanos diutiùs in Gallia verſari noluerant, ita populi Romani exercitum hyemate atque inueteraſcere in Gallia moleſtè fe-

A ſtè ferebant: partim qui mobilitate & leuitate animi nouis imperijs ſtu- *Gallorum leuitas.*
debant. A nonnullis etiam, quòd in Gallia à potentioribus, atque ijs
qui ad conducendos homines facultates habebant, vulgò regna occu-
pabantur: qui minùs facilè eam rem imperio noſtro conſequi poterant.
His nuncijs literiſque commotus Cæſar, duas legiones in citeriore Gal-
lia nouas conſcripſit: & ineunte æſtate in vlteriorem Galliam qui de-
duceret, Q. Pedium legatum miſit. Ipſe cùm primùm pabuli copia eſ- *Q. Pedius legatus*
ſe inciperet, ad exercitum venit. Dat negocium Senonibus, reliquiſ- *Cæſaris.*
que Gallis, qui finitimi Belgis erant, vt ea quæ apud eos gerantur, co-
gnoſcant: ſeque de his rebus certiorem faciant. Hi conſtanter omnes
B nunciauerunt manus cogi, exercitumque in vnum locum conduci. Tum
verò dubitandum non exiſtimauit, quin ad eos * proficiſceretur. Re fru- ** xij. die prof.*
mentaria comparata, caſtra mouet, dièbuſque circiter x v. ad fines Bel-
garum peruenit. Eò cùm de improuiſo, celeriuſque omnium opinio-
ne veniſſet, Rhemi, qui proximi Galliæ ex Belgis ſunt, ad eum legatos *Rhemi.*
Iccium & Antebrogium primos ciuitatis ſuæ miſerunt, qui dicerent, ſe *I. cius & Antebro-*
ſuaque omnia in fidem atque poteſtatem populi Romani permittere: ne- *gius Rhemorum le-*
que ſe cum reliquis Belgis conſenſiſſe, neque contra populum Roma- *gati.*
num omninò coniuràſſe, paratóſque eſſe, & obſides dare, & imperata
facere, & oppidis recipere, & frumento cæteriſque rebus iuuare: Reli-
C quos omnes Belgas in armis eſſe: Germanóſque * qui ripas Rheni inco- ** qui cis Rhenum*
lunt, ſeſe cum his coniunxiſſe: tantumque eſſe eorum omnium furo- *inco.*
rem, vt ne Sueſſiones quidem fratres conſanguineóſq; ſuos, qui eodem *Germani Belgis cō-*
iure, iiſdem legibus vtantur, & vnum imperium, vnumque magiſtratum *iuncti.*
cum ipſis habeant, deterrere potuerint, quin cum his conſentirent. Cùm *Sueßiones Rhemorū*
ab his quæreret, quæ ciuitates, quantæque in armis eſſent, & quid in bel- *fratres.*
lo poſſent, ſic reperiebat: pleroſq; Belgas eſſe ortos à Germanis, Rhenum- *Belgarum plerique à*
que antiquitùs traductos, propter loci fertilitatem ibi conſediſſe, Gallóſ- *Germanis orti.*
que qui ea loca incolerent, expuliſſe: ſolóſque eſſe qui patrùm noſtrorum *Eorum virtus.*
memoria omni Gallia vexata, Teutonos Cimbróſque intra fines ſuos in-
D gredi prohibuiſſent. Qua ex re fieri, vti earum rerum memoria magnam
ſibi authoritatem, magnóſque ſpiritus in re militari ſumerent. De nume-
ro eorum omnia ſe habere explorata Rhemi dicebant: propterea quòd
propinquitatibus affinitatibuſque coniuncti, quantam quiſque multi-
tudinem in communi Belgarum concilio ad id bellum pollicitus eſſet,
cognouerant. Plurimum inter eos Bellouacos & virtute & authoritate, *Bellouacorum vires.*
& hominum numero valere. Hos poſſe conficere armata millia centum:
pollicitos ex eo numero lecta millia L X: totiuſque belli imperium ſibi
poſtulare. Sueſſiones ſuos eſſe finitimos: latiſſimos feraciſſimóſque agros
poſſidere. Apud eos fuiſſe regem noſtra etiam memoria Diuitiacum, to- *Diuitiacus Sueßio-*
E tius Galliæ potentiſſimum: qui cùm magnæ partis harum regionum, *num rex.*
tum etiam Britanniæ imperium obtinuerit. nunc eſſe Regem Galbam. *Galba Sueßionum*
ad hunc propter iuſtitiam prudentiamque, ſummam totius belli, om- *rex.*
nium voluntate deferri. oppida habere numero x I I. polliceri millia ar-
mata quinquaginta: totidem Neruios, qui maximè feri inter ipſos ha- *Neruij Gallorum fe-*
beantur, longiſſimeque abſint. x v. millia Atrebates, Ambianos x. mil- *rociſsimi.*
lia, Morinos x v. millia, Menapios v I I. millia, Caletos x. millia, * Ve- ** Verocaſſes.*
locaſſes & Veromanduos totidem, Catuacos x I x. millia. Condruſos,
Eburones, Cæreſos, Pæmanos, qui vno nomine Germani appellan-
tur, arbitrari ad quadraginta millia. Cæſar Rhemos cohortatus, libera-
literque

BIBLIOTHECA ROMANA

literque oratione proſecutus, omnem Senatum ad ſe conuenire, princi- F
pumque liberos obſides adduci iuſſit. Quæ omnia ab his diligenter ad
diem facta ſunt. ipſe Diuitiacum Heduum magnoperè cohortatus, do-
cet quantoperè Reipublicæ communiſque ſalutis interſit, manus hoſtium
diſtineri, ne cum tanta multitudine vno tempore confligendum ſit. Id fie-
ri poſſe, ſi ſuas copias Hedui in fines Bellouacorum introduxerint, & eo-
2 rum agros populari cœperint. His mandatis eum ab ſe dimittit. † Poſt-
quàm omnes Belgarum copias in vnum locum coactas ad ſe venire, neq;
iam longè abeſſe, ab his quos miſerat exploratoribus & ab Rhemis co-
Axona fl. gnouit: flumen Axonam, quod eſt in extremis Rhemorum finibus, exer-
citum traducere, maturauit: atque ibi caſtra poſuit. Quæ res & latus vnum G
caſtrorum ripis fluminis muniebat, & poſt eum quæ eſſent, tuta ab ho-
ſtibus reddebat, & commeatus ab Rhemis reliquiſque ciuitatibus, vt ſi-
ne periculo ad eum portari poſſit, efficiebat. In eo flumine pons erat. Ibi
Q. Titurius Sabinus legatus Cæſaris. præſidium ponit: & in altera parte fluminis Q. Titurium Sabinum lega-
tum cum ſex cohortibus relinquit. caſtra in altitudinem pedum duode-
cim, vallo foſſaque duodeuiginti pedum munire iubet. Ab his caſtris op-
Bibrax oppidum oppugnatur. pidum Rhemorum nomine Bibrax aberat millia paſſuum octo. Id ex iti-
nere magno impetu Belgæ oppugnare cœperunt. Aegrè eo die ſuſtenta-
tum eſt. Gallorum eadem atque Belgarum oppugnatio eſt. Hi, vbi cir-
cuniecta multitudine hominum totis mœnibus, vndique in murum la- H
pides iaci cepti ſunt, muruſque defenſoribus nudatus eſt: teſtudine fa-
cta portis ſuccedunt, murumque ſubruunt. Quod tum facilè fiebat. Nam
tanta multitudo lapides ac tela conijciebant, vt in muro conſiſtendi po-
teſtas eſſet nulli. Cùm finem oppugnandi nox feciſſet: Iccius Rhemus
ſumma nobilitate & gratia inter ſuos, qui tum oppido præfuerat, vnus
ex ijs qui legati de pace ad Cæſarem venerant, nuncios ad eum mittit,
niſi ſubſidium ſibi mittatur, ſeſe diutiùs ſuſtinere non poſſe. Eò de media
Iccij anguſtiæ. nocte Cæſar iiſdem ducibus vſus, qui nuncij ab Iccio venerant, Numi-
das & Cretas ſagittarios, & funditores Baleares ſubſidio oppidanis mittit.
Quorum aduentu & Rhemis cum ſpe defenſionis ſtudium propugnandi I
acceſſit, & hoſtibus eadem de cauſa ſpes potiundi oppidi diſceſſit. Itaque
pauliſper apud oppidum morati, agroſque Rhemorum depopulati, om-
Belgæ ad caſtra Cæſaris contendunt. nibus vicis ædificijſque quò adire poterant, incenſis, ad caſtra Cæſaris
cum omnibus copijs contenderunt: & à millibus paſſuum minùs duo-
bus caſtra poſuerunt. Quæ caſtra, vt fumo atque ignibus ſignificabatur,
3 ampliùs millibus paſſuum octo in latitudinem patebant. † Cæſar primò
& propter multitudinem hoſtium, & propter eximiam opinionem virtu-
tis, prælio ſuperſedere ſtatuit: quotidie tamen equeſtribus prælijs, quid
** ſolicitationibus æquirebat.* hoſtis virtute poſſet, & quid noſtri auderent, *periclitabatur. Vbi noſtros
non eſſe inferiores intellexit, loco pro caſtris ad aciem inſtruendam na- K
tura opportuno atque idoneo: quòd is collis, vbi caſtra poſita erant, pau-
lulum ex planitie editus, tantum aduerſus in latitudinem patebat, quan-
tum loci acies inſtructa occupare poterat: atque ex vtraque parte lateris
deiectus habebat, & in frontem leuiter faſtigiatus, paulatim ad planitiem
redibat: ab vtroque latere eius collis tranſuerſam foſſam obduxit circi-
ter paſſuum quadringentorum: & ad extremas foſſas caſtella conſtituit,
ibique tormenta collocauit, ne cùm aciem inſtruxiſſet, hoſtes (qui tan-
tum multitudine poterant) à lateribus pugnantes ſuos circunuenire poſ-
ſent. Hoc facto, duabus legionibus, quas proximè conſcripſerat, in
caſtris

A

B

C

A. Caſtellũ Præſidij.
B. Caſtra Cęſaris.
C. Ichnographia primi Cõgreſſus aduerſus omnes Belgas.
D. Caſtellum, cui præerat Q. Titurius.
E. Caſtellum.
F. Foſſa.
G. Locus pro caſtris ad aciem inſtruendam.
H. Palus inter exercitum Cæſaris atq; Belgarum.
I. Caſtra Belgarum.

caſtris relictis, vt ſiquo opus eſſer, ſubſidio duci poſſenr, reliquas ſex legiones pro caſtris in acie conſtituit. Hoſtes item ſuas copias è caſtris eductas inſtruxerunr. Palus erat non magna inter noſtrum atque hoſtium *Palus inter duo caſtra.* exercitum. Hanc ſi noſtri tranſirent, hoſtes expectabant. Noſtri autem, ſi ab illis inirium tranſeundi fieret, vt impeditos aggrederenrur, parati in armis erant. Interim prælio equeſtri inter duas acies contendebatur. Vbi neutri tranſeundi initium faciunt, ſecundiore equitum noſtrorum prælio Cæſar ſuos in caſtra reduxir. Hoſtes protinùs ex eo loco ad flumen Axo- *Axona fl.*
D nam contenderunt, quod eſſe poſt noſtra caſtra demonſtrarum eſt. Ibì vadis repertis, partem ſuarum copiarum traducere conati ſunt, eo conſilio, vt ſi poſſent, caſtellum cui præerat Q. Titurius legatus, expugnarent, pontemq́ue interſcinderent: ſin minùs poſſent, agros Rhemorum popularentur, qui magno nobis vſui ad bellum gerendum erant, commeatuq́ue noſtros * ſuſtinebant. ** prohiberent.* Cæſar certior factus à Titurio, omnem equitatum, & leuis armaturæ Numidas, funditores ſagittarioſq́ue pontem rraducit, atque ad eos contendit. Acriter in eo loco pugnatum eſt. Hoſtes impeditos noſtri in flumine aggreſſi, magnum eorum numerum occiderunt. Per eorum corpora reliquos audaciſſimè tranſire conanres, multitudi-
E ne telorum repulerunt: primos qui tranſierant, equitatu circunuentos interfecerunt. Hoſtes vbi & de expugnando oppido, & de flumine tranſeundo ſpem ſe fefelliſſe intellexerunt, neque noſtros in locum iniquiorem progredi pugnandi cauſa viderunt, atque ipſos res frumentaria deficere cœpit: concilio conuocato, conſtituerunt optimum eſſe, domum ſuam quenque reuerti: & quorum in fines, primùm Romani exercitum introduxiſſent, ad eos defendendos vndique conuenirent, vt potiùs in ſuis quàm in alienis finibus decertarent, & domeſticis copijs rei frumentariæ vterenrur. Ad eam ſententiam cum reliquis cauſis hæc quoque ratio eos deduxit, quòd Diuitiacum quoque atque Heduos finibus Bellouaco-

uacorum appropinquare cognouerant.his perſuaderi vt diutiùs moraren- F
Belgæ domos ſuas repetunt. tur, neque ſuis auxilium ferrent, non poterat. Ea re conſtituta, ſecunda
vigilia magna cum ſtrepitu ac tumultu caſtris egreſſi, nullo certo ordine
neque imperio, cùm ſibi quiſque primùm itineris locum peteret, & do-
mum peruenire properaret, fecerunt vt conſimilis fugæ profectio videre-
tur. Hac re ſtatim Cæſar per ſpeculatores cognita, inſidias veritus, quòd
qua de cauſa diſcederent, nondum perſpexerat: exercitum equitatumque
caſtris continuit. Prima luce, confirmata re ab exploratoribus, omnem
equitatum, qui nouiſſimum agmen moraretur, præmiſit: eiq; Q. Pedium
& L. Aurunculeium Cottam legatos præfecit. T. Labienum legatum cum
legionibus tribus ſubſequi iuſſit. Hi nouiſſimos adorti, & multa millia G
paſſuum proſecuti, magnam multitudinem eorum fugientium concide-
runt. Cùm ab extremo agmine, hi ad quos ventum erat, conſiſterent, for-
titerque impetum noſtrorum militum ſuſtinerent: priores, quòd abeſſe
à periculo viderentur, neque vlla neceſſitate: neque imperio contine-
rentur, exaudito clamore, perturbatis ordinibus omnes in fuga ſibi præ-
Belgarum fuga & cædes. ſidium poſuerunt. Ita ſine vllo periculo tantam eorum multitudinem
noſtri interfecerunt, quantum fuit diei ſpatium: ſub occaſum Solis ſe-
4 qui deſtiterunt: ſeque in caſtra, vt erat imperatum, receperunt. † Poſtri-
diè eius diei Cæſar priùs quàm ſe hoſtes ex pauore ac fuga reciperent, in
fines Sueſſionum, qui proximi Rhemis erant, exercitum duxit: & ma- H
Nouiodunum oppugnat Cæſar. gno itinere confecto, ad oppidum Nouiodunum contendit. Id ex itine-
re oppugnare conatus, quòd vacuum à defenſoribus eſſe audiebat, propter
latitudinem foſſæ, murique altitudinem paucis defendentibus, expu-
gnare non potuit. Caſtris munitis vineas agere, quæq; ad oppugnandum
vſui erant, comparare cœpit. Interim omnis ex fuga Sueſſionum multi-
tudo in oppidum proxima nocte conuênit. Celeriter vineis ad oppidum
actis, aggere iacto, turribuſq; conſtitutis, magnitudine operum, quæ ne-
que viderant antè Galli, neque audierant, & celeritate Romanorum per-
moti, legatos ad Cæſarem de deditione mittunt: & petentibus Rhemis
vt conſeruarentur, impetrant. Cæſar obſidibus acceptis primis ciuitatis, I
Galbæ regis filij deduntur. atque ipſius Galbæ regis duobus filijs, armiſque omnibus ex oppido tra-
Sueſſiones Cæſari deduntur. ditis, in deditionem Sueſſiones accipit, exercitumque in Bellouacos du-
Bratuſpantium oppid. Bellouacorum. cit: qui cùm ſe ſuaque omnia in oppidum Bratuſpantium contuliſſent, at-
que ab eo oppido Cæſar cum exercitu circiter millia paſſuum quinque
abeſſet: omnes maiores natu ex oppido egreſſi, manus ad Cæſarem ten-
dere, & voce ſignificare cœperunt, ſeſe in eius fidem ac poteſtatem ve-
nire, neque contra populum Romanum armis contendere. Item cùm ad
oppidum acceſſiſſet, caſtraque ibi poneret, pueri mulieresque ex muro
paſſis manibus ſuo more pacem ab Romanis petierunt. Pro his Diuitia-
cus (nam poſt diſceſſum Belgarum dimiſſis Heduorum copijs ad eum re- K
Bellouaci in fide Heduorum. uerterat) facit verba, Bellouacos omni tempore in fide atque amicitia ci-
uitatis Heduæ fuiſſe. Impulſos à ſuis principibus, qui dicerent Heduos à
Cæſare in ſeruitutem redactos, omnes indignitates contumeliaſque per-
ferre, & ab Heduis defeciſſe, & populo Romano bellum intuliſſe. Qui eius
conſilij principes fuiſſent, quòd intelligerent, quantam calamitatem ci-
uitati intuliſſent, in Britanniam profugiſſe. Petere non ſolùm Bellouа-
cos, ſed etiam pro his Heduos, vt ſua clementia ac manſuetudine in eos v-
tatur. Quod ſi fecerit, Heduorum authoritatem apud omnes Belgas am-
plificaturum, quorum auxilijs atque opibus, ſi qua bella inciderint, ſuſten-
tare

A tare conſueuerint. Cæſar honoris Diuitiaci atque Heduorum cauſa, ſeſe
eos in fidem recepturum, & conſeruaturum dixit. Sed quòd erat ciuitas ma
gna, & inter Belgas authoritate atque hominum multitudine præſtabat,
ſexcentos obſides popoſcit. His traditis, omnibuſque armis ex oppido col- *Obſides cccccc.*
latis, ab eo loco in fines Ambianorum peruenit: qui ſe ſuaque omnia ſine *Ambianorum deditio.*
mora dediderunt. † Eorum fines Neruij attingebant: quorum de natu- *§*
ra moribuſque Cæſar cùm quæreret, ſic reperiebat, Nullum aditum eſſe *Neruiorum mores.*
ad eos mercatoribus: nihil pati vini, reliquarumque rerum ad luxuriam
pertinentium, inferri, quòd his rebus relangueſcere animos, eorumq́; re-
mitti virtutem exiſtimarent. Eſſe homines feros, magnæque virtutis. In-
B crepitare atque incuſare reliquos Belgas, qui ſe populo Romano dedidiſ-
ſent, patriamque virtutem proieciſſent: confirmare ſeſe neque legatos
miſſuros, neque vllam conditionem pacis accepturos. Cùm per eorum fi-
nes triduum iter feciſſet, inueniebat ex captiuis, Sabin flumen à caſtris ſuis *Sabis fl.*
non ampliùs millia paſſuum decem abeſſe: trans id flumen omnes Ner-
uios conſediſſe, aduentumque ibi Romanorum expectare vnà cum Atre- *Atrebates.*
batibus & Veromanduis finitimis ſuis. Nam his vtriſque perſuaſerant, vt *Veromandui.*
eandem belli fortunam experirentur. Expectari etiam ab his Aduatico- *Aduatici.*
rum copias, atque eſſe in itinere. Mulieres, quique per ætatem ad pugnam
inutiles viderentur, in eum locum conieciſſe, quò propter paludes exer-
C citui aditus non eſſet. Cæſar his rebus cognitis, exploratores centurio-
neſque præmittit, qui locum caſtris idoneum deligant. Cumque ex dedi-
titijs Belgis, reliquiſque Gallis complures Cæſarem ſecuti, vnà iter face-
rent: quidam ex his (vt poſteà ex captiuis cognitum eſt) eorum dierum
conſuetudine itineris noſtri exercitus perſpecta, nocte ad Neruios perue-
nerunt: atque his demonſtrârunt, inter ſingulas legiones impedimento-
rum magnum numerum intercedere: neque eſſe quicquam negocij, cùm
prima legio in caſtra veniſſet, reliquæque legiones magnum ſpatium ab-
eſſent, hanc ſub ſarcinis adoriri: qua pulſa, impedimentiſque direptis, fu-
turum vt reliquæ contrà conſiſtere non auderent. Adiuuabat etiam eo-
D rum conſilium, qui rem deferebant, quòd Neruij antiquitùs, cum equita- *Neruij equitatu nihil valebant.*
tu nihil poſſent (neque enim ad hoc tempus ei rei ſtudent, ſed quicquid
poſſunt, pedeſtribus valent copijs) quò faciliùs finitimorum equitatum,
ſi prædandi cauſa ad eos veniſſet, impedirent, teneris arboribus inciſis, at- *Arborum incidendarum aſtus in remorandis hoſtibus.*
que inflexis, crebriſque in latitudinem ramis enatis, & rubis ſentibuſq́; in-
teriectis, effecerant vt inſtar muri hæ ſepes munimenta præberent, quò
non modò non intrari, ſed ne perſpici quidem poſſet. His rebus cùm iter
agminis noſtri impediretur, non omittendum ſibi conſilium Neruij exi-
ſtimauerunt. Loci natura erat hæc, quem caſtris noſtri delegerant: Collis
à ſummo æqualiter decliuis, ad flumen Sabin, quod ſuprà nominauimus,
E vergebat. Ab eo flumine pari accliuitate collis naſcebatur, aduerſus huic
& contrarius, paſſus circiter ducentos, infimus apertus, à ſuperiore par-
te ſylueſtris, vt non facilè introrſus perſpici poſſet. Intra eas ſyluas ho-
ſtes in occulto ſeſe continebant. In aperto loco ſecundum flumen pau-
cæ ſtationes equitum videbantur. Fluminis erat altitudo pedum circi-
ter trium. Cæſar equitatu præmiſſo, ſubſequebatur omnibus copijs. Sed
ratio ordoque agminis aliter ſe habebat, ac Belgæ ad Neruios detulerant. *Cæſaris copia contra Neruios.*
Nam quòd hoſtis appropinquabat, conſuetudine ſua Cæſar VI. legio-
nes expeditas ducebat. Poſt eas totius exercitus impedimenta collocarat.
Inde duæ legiones, quæ proximè conſcriptæ erant, totum agmen clau-

C debant,

F

Scenographia pugnę aduerſus Neruios.

G

H

debant, præſidioque impedimentis erant. Equites noſtri cum fundi-
Prælium cum Nerujs equeſtre.
roribus ſagitrarijſque flumen rranſgreſſi, cum hoſtium equitatu præ- I
lium commiſerunt. Cùm ſe illi idenridem in ſyluas ad ſuos reciperenr, ac rurſus è ſylua in noſtros impetum facerenr, neque noſtri longiùs quàm quem ad finem porrecta, ac loca aperra pertinebanr, cedentes inſequi auderent: inrerim legiones ſex, quæ primæ veneranr, opere dimenſo caſtra
6 munire cœperunt, † Vbi prima impedimenra noſtri exercitus ab ijs qui in ſyluis abditi latebant, viſa ſunt, quod rempus inter eos commirtendi prælij conuenerar, ita vt inrra ſyluas aciem ordineſque conſtituerant, arque ipſi ſeſe confirmauerant, ſubirò omnibus copijs prouolârunt, impetumque in noſtros equites fecerunr. His facilè pulſis ac perturbatis, incredibili celeritate ad flumen decurrerunt, vt penè vno rempore & ad ſyluas & in K
flumine & iam in manibus noſtris hoſtes viderentur. Eadem aurem celeritate aduerſo colle ad noſtra caſtra, arque eos qui in opere occupati erant,
Cæſar quàm multa ſimul vno tempore obiret.
contenderunt. Cæſari omnia vno tempore eranr agenda. Vexillum proponendum, quod erar inſigne, cùm ad arma concurri oportebat: Signum tuba dandum: Ab opere reuocandi milites: Qui paulò longiùs aggeris petendi cauſa proceſſerant, accerſendi: Acies inſtruenda: Milires cohortandi: Signum dandum, quarum rerum magnam partem, temporis breuitas & incurſus hoſtium impediebat. His difficultatibus duæ res erant ſubſidio:
Cæſarianorum militum dexteritas.
ſcientia atque vſus milirum, quòd ſuperioribus prælijs exercitati, quid fieri oporteret, non minùs commodè ipſi ſibi præſcribere, quàm ab alijs doceri

A ceri poterant: & quòd ab opere ſinguliſq; legionibus ſingulos legatos Cæ-
ſar diſcedere, niſi munitis caſtris vetuerat. Hi propter celeritatem & propin
quitatem hoſtium nihil iam Cęſaris imperium expectabant, ſed per ſe, quę
videbantur, adminiſtrabant. Cæſar neceſſarijs rebus imperatis, ad cohor-
tandos milites, quam in partem fors obtulit, decurrit: & ad legionem de-
cimam deuenit. Milites non longiore oratione eſt hortatus, quàm vti ſuæ *Cæſaris exhortatio militum.*
priſtinæ virtutis memoriam retinerent, neu perturbarentur animo, ho-
ſtiumq́ue impetum fortiter ſuſtinerent. Et quia non longiùs hoſtes abe-
rant, quàm quò telum adijci poſſet, prælij committendi ſignum dedit: at-
que item in alteram partem eſt cohortandi cauſa profectus. Pugnantibus *Cæſarienorum difficultates.*
B tanta fuit temporis exiguitas, hoſtiumq́ue tam paratus ad dimicandum
animus, vt non modò ad inſignia accommodanda, ſed etiam ad galeas in-
duendas, ſcutiſq́ue tegmenta detrahenda, tempus defuerit. Quam quiſq;
in partem ab opere caſu deuênit, quæq́ue prima ſigna conſpexit, ad hæc
conſtitit, ne in quærendis ſuis pugnandi tempus dimitteret. Inſtructo
exercitu magis vt loci natura, deiectuſq́ue collis, & neceſſitas temporis,
quàm vt rei militaris ratio atque ordo poſtulabat, cum diuerſis locis le-
giones aliæ alia in parte hoſtibus reſiſterent: ſepibuſq́ue denſiſſimis, vt
antè demonſtrauimus, interiectis, proſpectis impediretur: neque certa
ſubſidia collocari, neque quid in quaque parte opus eſſet, prouideri, ne-
C que ab vno omnia imperia adminiſtrari poterant. † Itaque in tanta rerum 7
iniquitate, fortunæ quoque euentus varij ſequebantur. Legionis nonæ &
decimæ milites, vt in ſiniſtra parte aciei conſtiterant, pilis emiſſis, curſu ac
laſſitudine exanimatos, vulneribuſq́ue confectos Arrebates (nam his ea *Arrebatium cædes ac fuga.*
pars obuenerat) celeriter ex loco ſuperiore in flumen compulerunt. Et
tranſire conantes inſecuti, gladijs magnam partem eorum impeditam in-
terfecerunt. Ipſi tranſire flumen non dubitauerunt: & in locum iniquum
progreſſi, rurſus regreſſos ac reſiſtentes hoſtes, redintegrato prælio, in
fugam coniecerunt. Item alia in parte diuerſæ duæ legiones vndecima &
octaua, profligatis Veromanduis, quibúſcum erant congreſſi, ex loco ſu- *Veromandui profligati.*
D periore in ipſis fluminis ripis præliabantur. Ac totis ferè caſtris à fronte &
à ſiniſtra parte nudatis, quum in dextro cornu legio duodecima, & non
magno ab ea interuallo ſeptima conſtitiſſet, omnes Neruij confertiſ-
ſimo agmine, duce Boduognaro, qui ſummam imperij tenebat, ad eum *Boduognatus dux Neruiorum.*
locum contenderunt. Quorum pars aperto latere legiones circumueni-
re, pars ſummum caſtrorum locum petere cœpit. Eodem tempore equi-
tes noſtri, leuiſq́ue armaturæ pedites qui cum his vnà fuerant, quos pri-
mo hoſtium impetu pulſos dixeram, cùm ſe in caſtra reciperent, aduerſis
hoſtibus occurrebant, ac rurſus aliam in partem fugam petebant. Et calo- *Cæſarianorum labor ac fuga.*
nes, qui ab decumana porta ac ſummo iugo collis noſtros victores flumen
E tranſiſſe conſpexerant, prædandi cauſa egreſſi, cùm reſpexiſſent, & hoſtes
in noſtris caſtris verſari vidiſſent: præcipites ſeſe fugæ mandabant. Simul
eorum qui cum impedimentis veniebant, clamor fremituſq́ue exaudie-
batur: alijq́ue aliam in partem perterriti ferebantur. Quibus omnibus re-
bus permoti equites Treuiri, quorum inter Gallos virtutis opinio eſt ſingu *Treuiri equites Cæſaris rebus deſperatis domum contendunt.*
laris, qui auxilij cauſa à ciuitate miſſi ad Cæſarem venerant, cum multitu-
dine hoſtium caſtra noſtra compleri, legiones premi, & penè circumuen-
tas teneri, calones, equites, funditores Numidas, diuerſos diſſipatoſq́ue in
omneis partes fugere vidiſſent: deſperatis noſtris rebus, domum conten-
derunt. Romanos pulſos, ſuperatoſq;, caſtris impedimētiſq; eorum hoſtes

** Cæſar decimæ legionis cohorte ad.*
Centurionum cædes.
P. Sextius Baculus primipilus.

potitos ciuitati renunciauerunt. Cæſar * ab decimæ legionis cohortatio- F
ne ad dextrum cornu profectus, vbi ſuos vrgeri, ſigniſque in vnum locum
collatis, duodecimæ legionis milites confertos ſibi ipſos ad pugnam eſſe
impedimento: quartæ cohortis omnibus centurionibus occiſis, ſignife-
roque interfecto, ſigno amiſſo, reliquarum cohortium omnibus ferè cen-
turionibus aut vulneratis aut occiſis, in his primipilo P. Sextio Baculo for-
tiſſimo viro multis grauibuſq; vulneribus cõfecto, vt iam ſe ſuſtinere non
poſſet, reliquos eſſe tardiores, & nonnullos à nouiſſimis deſertos prælio ex-
cedere, ac tela vitare: hoſtes neque à fronte ex inferiore loco ſubeuntes in-
termittere, & ab vtroque latere inſtare, & rem eſſe in anguſto vidit, neque

Cæſar ſcutum vni militi detrahit, & in primam aciẽ prouolat.
Animus militibus ex præſentia ducis reſtituitur.

vllum eſſe ſubſidium, quod ſummitti poſſet: ſcuto à nouiſſimis vni mili- G
tum detracto, quòd ipſe eò ſine ſcuto venerat, in primam aciem proceſſit:
centurionibuſque nominatim appellatis, reliquos cohortatus milites; ſi-
gna inferre, & manipulos laxare iuſſit, quò faciliùs gladijs vti poſſent. Hu-
ius aduentu ſpe illata militibus, ac redintegrato animo, cùm pro ſe quiſq;
in conſpectu Imperatoris etiam extremis ſuis rebus ſuam operam nauare
cuperet: paulùm hoſtium impetus retardatus eſt. Cæſar cùm ſeptimam le-
gionem, quæ iuxtà conſtiterat, item vrgeri ab hoſte vidiſſet: tribunos mi-
litum monuit, vt paulatim ſeſe legiones coniungerent, & conuerſa ſigna
in hoſtes inferrent. Quo facto, cum alijs alij ſubſidium ferrent, neq; time-
rent, ne auerſi ab hoſte circumuenirentur: audaciùs reſiſtere, ac fortiùs pu- H
gnare cœperunt. Interim milites legionum duarum, quæ in nouiſſimo ag-
mine præſidio impedimentis fuerant, prælio nunciato, curſu incitato, in

T. Labieni virtus.

ſummo colle ab hoſtibus conſpiciebantur. Et Titus Labienus caſtris ho-
ſtium potitus, & ex loco ſuperiore, quæ res in noſtris caſtris gererentur con
ſpicatus, decimam legionem ſubſidio noſtris miſit. Qui cùm ex equitum
& calonum fuga, quo in loco res eſſet, quantoque in periculo & caſtra & le
giones, & Imperator verſaretur, cognouiſſent: nihil ad celeritatem ſibi reli
qui fecerunt. Horum aduentu tanta rerum commutatio eſt facta, vt noſtri

Vulneribus procumbentes milites, prælium redintegrant.
Calones inermes armatis occurrunt.

etiam, qui vulneribus confecti procubuiſſent, ſcutis innixi prælium redin-
tegrarent. Tum calones, perterritos conſpicati hoſtes, etiam inermes arma I
tis occurrerunt. Equites verò, vt turpitudinem fugæ virtute delerent, om-
nibus in locis pugnabant, quò ſe legionarijs militibus pręferrent. At hoſtes
etiam in extrema ſpe ſalutis tantam virrutem præſtiterunr, vt cùm primi
eorum cecidiſſent, proximi iacentibus inſiſterent, atque ex eorum corpo-

Neruiorum pertinacia in re perdita.

ribus pugnarent. his deiectis, & coaceruatis cadaueribus, qui ſupereſſent,
vt ex tumulo tela in noſtros conijcerent, pilaque intercepta remitterent: vt
non nequicquam tantæ virtutis homines iudicari deberet auſos eſſe trãſi-
re latiſſimum flumen, aſcendere altiſſimas ripas, ac ſubire iniquiſſimum lo

Animi magnitudo facilia ex difficillimis facit.

cum: quæ facilia ex difficillimis, animi magnirudo redegerat. Hoc prælio
facto, & propè ad internecionem gente ac nomine Neruiorum redacto, K
maiores natu, quos vnà cum pueris, mulieribuſque in æſtuaria ac paludes
collectos dixeramus, hac pugna nunciata, cùm victoribus nihil impedi-
tum, victis nihil tutum arbitrarentur: omnium qui ſupererant conſenſu

Neruij victi Cæſari ſe dedunt.
Senatores tres ex ſexcẽtis relicti, quingẽti milites reliqui ex 60. millib.
Cæſaris clementia.

legatos ad Cæſarem miſerunt, ſeque ei dediderunt, & in commemoranda
ciuitatis calamitate, ex ſexcentis, ad treis Senatores: ex hominum millibus
ſexaginta, vix quingentos, qui arma ferre poſſent, ſeſe redactos eſſe dixe-
runt. Quos Cæſar, vt in miſeros ac ſupplices vſus miſericordia videre-
tur, diligentiſſimè conſeruauit, ſuiſque finibus atque oppidis vti iuſſit:
& finitimis imperauit, vt ab iniuria & maleficio ſe ſuoſque prohiberent.
† Adua-

A † Aduaciti (de quibus ſuprà ſcripſimus) cum omnibus copijs auxilio Neruijs venirent: hac pugna nunciata, ex itinere domum reuerterunt: cunctis oppidis caſtelliſque deſertis, ſua omnia in vnum oppidum egregiè natura munitum contulerunt. quod cùm ex omnibus in circuitu partibus altiſſimas rupes deſpectuſque haberet, vna ex parte leniter accliuis aditus, in latitudinem non ampliùs ducentorum pedum relinquebatur. Quem locum duplici altiſſimo muro munierant: tum magni ponderis ſaxa, & præacutas trabes in muro collocârant. Ipſi erant ex Cimbris Teutoniſque prognati: qui cùm iter per Prouinciam noſtram atque Italiam facerent, his impedimentis, quæ ſecum agere ac portare non poterant, citra flumen Rhe- 8

Aduatici ex Cimbris & Teutonis prognati.

B num depoſitis, cuſtodiæ ex ſuis ac præſidio ſex millia hominum vnà reliquerunt. Hi poſt eorum obitum multos annos à finitimis exagitati, cùm aliàs bellum inferrent, aliàs illatum defenderent, conſenſu eorum omnium pace facta, hunc ſibi domicilio locum delegerunt. Ac primo aduentu exercitus noſtri crebras ex oppido excurſiones faciebant, paruuliſque prælijs cùm noſtris contendebant. Poſteà vallo pedum x i i. in circuitu x v. millium, crebriſque caſtellis circummuniti, oppido ſeſe continebant. vbi vineis actis, aggere extructo, turrim procul conſtitui viderunt, primùm irridere ex muro, atque increpitare vocibus, quòd tanta machinatio à tanto ſpatio inſtrueretur. Quibúſnam manibus, aut quibus viribus,

C præſertim homines tantulæ ſtaturæ (nam plerunque omnibus Gallis præ magnitudine corporum ſuorum breuitas noſtra contemptui eſt) tanti oneris turrim in muros ſeſe collocare confiderent? Vbi verò moueri, & appropinquare mœnibus viderunt, noua atque inuſitata ſpecie commoti, legatos ad Cæſarem de pace miſerunt. Qui ad hunc modum locuti, Non ſe exiſtimare Romanos ſine ope Deorum bellum gerere, qui tantæ altitudinis machinationes tanta celeritate promouere, & ex propinquitate pugnare poſſent: ſe ſuaque omnia eorum poteſtati permittere dixerunt. Vnum petere ac deprecari: ſi fortè pro ſua clementia ac manſuetudine, quam ipſi ab alijs audiſſent, ſtatuiſſet Aduaticos eſſe conſeruandos: ne ſe armis de-

Romani ſtatura breui, Gallis contemptui erant.

Aduaticorum legatio ad Romanos.

Opera bellica Romanorum Aduaticis admirationi ſunt.

D ſpoliaret. Sibi omnes ferè finitimos eſſe inimicos, ac ſuæ virtuti inuidere, à quibus ſe defendere traditis armis non poſſent. Sibi præſtare, ſi in eum caſum deducerentur, quamuis fortunam à populo Romano pati, quàm ab his per cruciatum interfici, inter quos dominari conſueſſent. Ad hæc Cæſar reſpondit, ſe magis conſuetudine ſua, quàm merito eorum ciuitatem conſeruaturum, ſi priùs quàm aries murum attigiſſet, ſe dedidiſſent: ſed deditionis nullam eſſe conditionem, niſi armis traditis. Se id quod in Neruios feciſſet, facturum, finitimiſq; imperaturum, ne quam dedititijs populi Romani iniuriam inferrent. Renunciata ad ſuos, illi ſe, quæ imperarentur, facere dixerunt. Armorum magna multitudine de muro in foſſam,

Armis deſpoliari timent Aduatici.

Aduaticorum deditio.

E quæ erat ante oppidum, iacta, ſic vt propè ſummam muri aggeriſque altitudinem aceerui armorum adæquarent: & tamen circiter parte tertia (vt poſteà compertum eſt) celata, atque in oppido retenta, portis patefactis, ea die pace ſunt vſi. Sub veſperum Cæſar portas claudi, militeſque ex oppido iuſſit exire, ne quam noctu oppidani à militibus iniuriam acciperent. Illi antè inito (vt intellectum eſt) conſilio, quòd deditione facta noſtros præſidia * deducturos, aut denique indiligentiùs ſeruaturos crediderant: partim cum ijs quæ retinuerant & celauerant armis, partim ſcutis ex cortice factis, aut viminibus intextis, quæ ſubitò (vt temporis exiguitas poſtulabat) pellibus induxerant: tertia vigilia, quà minimè arduus ad noſtras

Pax vnius diei.

** non inducturos.*

Rebellio ac eruptio Aduaticorum.

ſtras munitiones aſcenſus videbatur, omnibus copijs repentè ex oppido F
eruptionem fecerunt. Celeriter (vt antè Cæſar imperauerat) ignibus ſignificatione facta, ex proximis caſtellis eò concurſum eſt: pugnatumque ab hoſtibus ita acriter, vt à viris fortibus in extrema ſpe ſalutis iniquo loco contra eos qui ex vallo turribuſque tela iacerent, pugnari debuit, cùm

Aduaticorum excidium.

in vna virtute omnis ſpes ſalutis conſiſteret. Occiſis ad hominum millibus quatuor, reliqui in oppidum reiecti ſunt. Poſtridie eius diei refractis portis, cùm iam defenderet nemo, atque intromiſſis militibus noſtris, ſectionem eius oppidi vniuerſam Cæſar vendidit. Ab his qui emerant, capitum numerus ad eum relatus eſt millium quinquaginta

P. Craſſo ciuitates maritimæ ſe dedunt.

trium. Eodem tempore à P. Craſſo, quem cum legione vnà miſerat ad G
Venetos, Vnellos, Oſiſinos, Curioſolitas, Seſuuios, Aulercos, Rhédones, quæ ſunt maritimæ ciuitates, Oceanumque attingunt, certior factus eſt, omnes eas ciuitates in deditionem poteſtatemque populi Ro. eſſe redactas.

Tranſrhenanorum legati ad Cæſarem.

His rebus geſtis, omni Gallia pacata, tanta huius belli ad barbaros opinio perlata eſt, vti ab his nationibus, quæ trans Rhenum incolerent, mitterentur legati ad Cæſarem, quæ ſe obſides daturas, imperata facturas, pollicerentur. Quas legationes Cæſar, quòd in Italiam Illyricumque properabat, inita proxima æſtate ad ſe reuerti iuſſit. Ipſe in Carnutes, Andes, Turones, quæ ciuitates propinquæ his locis erant, vbi bellum geſſerat, legionibus in hyberna deductis, in Italiam profectus eſt. H

Supplicatio XV. dierum Cæſari decreta.

Ob eaſque res ex literis Cæſaris dies XV. ſupplicatio decreta eſt: quod ante id tempus acciderat nulli.

C. IVLII CAESARIS COMMENTARIORVM DE BELLO GALLICO LIBER III.

Libri tertij capita.

1 *Bellum à Ser. Galba Cæſaris legato cum Antuatibus, Sedunis, & Veragris magno cum periculo confectum.*
2 *Venetorum Gallorum rebellio, & noui belli aduerſus Romanos comparatio.* K
3 *Ora Venetica & nauticarum rerum deſcriptio, ſimulq́; bellum Veneticum vno nauali prælio confectum.*
4 *Bellum cum Vnellis à Q. Titurio Sabino eodem quo Veneticum, tempore confectum.*
5 *Bellum in Aquitania cum Sontiatibus à P. Craſſo eodem ferè tempore confectum.*
6 *Bellum in eadem Aquitania cum Docontijs, ab eodem Craſſo confectum: & maxima partis Aquitaniæ deditio.*
7 *Vaſtatio à Cæſare facta in agris Morinorum & Menapiorum, qui ſe in ſyluas abdiderant.*

A CVM in Italiam proficiſceretur Cæſar, Seruium Gal- 1
bam cum legione duodecima & parte equitatus in *Seruius Galba.*
Antuates, Veragros, Sedunoſq́; miſit: qui à finibus *Antuates.*
Allobrogum, & lacu Lemano, & flumine Rhodano *Veragri.*
ad ſummas Alpes pertinẽt. Cauſa mittẽdi fuit, quòd *Sedun.*
iter per Alpes, quo magno cum periculo magniſq́ue *Alpium difficultas.*
portorijs mercatores ire conſueuerant, patefieri vo-
lebat. Huic permiſit, ſi opus eſſe arbitraretur, vt in his
locis legionem hyemandi cauſa collocaret. Galba ſe-

B

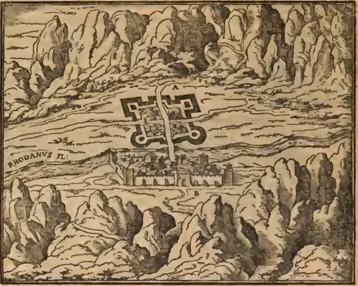

C

D

cundis aliquot prælijs factis, caſtelliſq́; compluribus eorũ expugnatis, miſ-
ſis ad eum vndiq; legatis, obſidibuſq́; datis, & pace facta, conſtituit cohor-
tes duas in Antuatibus collocare, & ipſe cum reliquis legionis eius cohor-
tibus in vico Veragrorum, qui appellatur Octodorus, hyemare. Qui vicus *Octodorus vicus.*
poſitus in valle, non magna adiecta planicie, altiſſimis montibus vndique
continetur. Cùm hic in duas partes flumine diuideretur, alterã partẽ eius
vici Gallis ad hyemandum conceſſit, alteram vacuam ab his relictã cohor-
tibus attribuit. Eum locum vallo foſſaq́; muniuit. Cùm dies hybernorum
complures tranſiſſent, frumentumq́; eò comportari iuſſiſſet: ſubitò per ex-
E ploratores certior factus eſt, ex ea parte vici quã Gallis conceſſerat, omnes
noctu diſceſſiſſe, monteſq́; qui impendérent, à maxima multitudine Sedu- *Sedunorũ & Vera-*
norum & Veragrorum teneri. Id aliquot de cauſis acciderat, vt ſubitò Galli *grorum rebellio.*
belli renouandi, legioniſq́; opprimendæ conſiliũ caperent. Primùm, quòd
legionẽ, neq; eam pleniſſimá, detractis cohortibus duabus, & complurib⁹
ſingulatim, qui commeatus petendi cauſa miſſi erant, abſentibus, propter
paucitatem deſpiciebant. Tum etiã, quòd propter iniquitatẽ loci, cùm ipſi
ex montibus in vallẽ decurrerent, & tela conijcerent, ne primũ quidẽ poſſe
impetum ſuum ſuſtineri exiſtimabant. Accedebat, quòd ſuos ab ſe liberos
abſtractos obſidũ nomine dolebant, & Romanos nõ ſolùm itineris cauſa,

A. Octodori pars cohortibus attributa.
B. Altera Octodori pars Gallis ad hyemandũ conceſſa.

F

G
H

ſed etiam perpetuæ poſſeſſionis,culmina Alpium occupare conari,& ea loca finitimæ prouinciæ adiungere,ſibi perſuaſum habebant.His nuncijs acceptis Galba,cùm neq; opus hybernorum munitionéſq; plenè eſſent perfectæ,neq; de frumento reliquoq; commeatu ſatis eſſet prouiſum, quòd deditione facta,obſidibuſq; acceptis, nihil de bello timendum exiſtimauerat:cõcilio celeriter conuocato,ſententias exquirere cœpit.Quo in concilio cùm tantum repentini periculi præter opinionem accidiſſet, ac iam omnia ferè ſuperiora loca multitudine armatorũ completa conſpicerentur,neq; ſubſidio veniri, neq; cõmeatus ſupportari,interclusis itineribus, I
poſſet: propè iam deſperata ſalute,nõnullæ huiuſmodi ſententiæ dicebantur,vt impedimentis relictis,eruptione facta, ijſdem itineribus quibus eò perueniſſent,ad ſalutem contenderent.Maiori tamen parti placuit,hoc reſeruato ad extremum conſilio,interim rei euentũ experiri, & caſtra defendere.Breui ſpacio interiecto,vix vt his rebus quas cõſtituiſſent, colloquendis atq; adminiſtrandis tempus daretur,hoſtes ex omnibus partibus ſigno

Gallorum cũ Roma. prælium.

dato decurrere,lapides geſſaq; in vallum conijcere. Noſtri primò integris viribus fortiter repugnare:neq; vllum fruſtrà telum ex loco ſuperiore mittere: vt quæq; pars caſtrorum nudata defenſoribus premi videbatur,eò oc- K
currere,& auxilium ferre. Sed hoc ſuperari, quòd diuturnitate pugnæ hoſtes defeſſi,cum prelio excedebant, alij integris viribus ſuccedebant:quarũ rerum à noſtris propter paucitatem fieri nihil poterat: ac non modò defeſſo ex pugna excedendi,ſed ne ſaucio quidem, eius loci vbi conſtiterat, re-

Sex horarũ pugna.

linquendi,ac ſui recipiendi facultas dabatur. Cùm iam ampliùs horis ſex continenter pugnaretur, ac non ſolùm vires,ſed etiam tela noſtris deficerent,atq; hoſtes acriùs inſtarent,languidioribuſq; noſtris vallum ſcindere,

P. Sextij Baculi,& C.Voluſeni virtus.

& foſſas complere cœpiſſent, reſq; eſſet iam ad extremum perducta caſum: P. Sextius Baculus primipili centurio (quem Neruico prælio com-

A compluribus confectum vulneribus diximus) & item C. Voluſenus tribu-
nus militum, vir & conſilij magni, & virtutis, ad Galbā accurrunt, atq; vnā
eſſe ſpem ſalutis docent, ſi eruptione facta extremum auxilium experiren-
tur. Itaq; conuocatis Centurionibus, celeriter milites certiores facit, pauli-
ſper intermitterent prælium, ac tantummodò tela miſſa exciperent, ſeq; ex
labore reficerent: poſt ſigno dato è caſtris erumperent, atq; omnem ſpem
ſalutis in virtute ponerent. Quod iuſſi ſunt, faciūt: ac ſubitò omnibus por- *Romanorū eruptio.*
tis eruptione facta, neq; cognoſcendi quid fieret, neq; ſui colligendi hoſti-
bus facultatem relinquunt. Ita commutata fortuna, eos qui in ſpem poti-
endorum caſtrorum venerant, vndiq; circunuentos interficiunt: & ex ho- *Gallorum ſtrages.*
B minum millibus ampliùs triginta, quem numerum barbarorum ad caſtra
veniſſe conſtabat, plus tertia parte interfecta, reliquos perterritos in fugā
conijciunt: ac ne in locis quidem ſuperioribus conſiſtere patiuntur. Sic o-
mnibus hoſtium copijs fuſis, armiſq́; exutis, ſe in caſtra munitioneſq́; ſuas
recipiunt. Quo prælio facto, quòd ſæpiùs fortunam tentare Galba nole-
bat, atq; alio ſeſe in hyberna conſilio veniſſe meminerat, alijs occurriſſe re-
bus viderat, maximè frumenti cōmeatuſq́; inopia permotus, poſtero die
omnibus eius vici ædificijs incenſis, in prouinciam reuerti contendit: ac
nullo hoſte prohibente, aut iter demorante, incolumem legionem in An-
tuates, inde in Allobrogas perduxit: ibiq́; hyemauit. † His rebus geſtis, cùm 2
C omnibus de cauſis Cęſar pacatam Galliam exiſtimaret, ſuperatis Belgis, ex-
pulſis Germanis, victis in Alpibus Sedunis, atq; ita inita hyeme in Illyricū
profectus eſſet, quòd eas quoq; nationes adire, & regiones cognoſcere vo-
lebat: ſubitum bellum in Gallia coortū eſt. Eius belli hæc fuit cauſa. P. Craſ- *Noui belli in Gallia, cauſa.*
ſus adoleſcens cum legione ſeptima proximus mari Oceano in Andibus
hyemabat. Is, quòd in his locis inopia frumenti erat, præfectos tribunoſq́;
militum complures in finitimas ciuitates frumenti commeatuſq́; petendi
cauſa dimiſit: quo in numerò erat T. Terraſidius miſſus in * Vnellos, M. ** Seſuuios.*
Trebius Gallus in Curioſolitas, Q. Velanius cum T. Silio in Venetos. Hu- *Veneti Galli.*
ius ciuitatis eſt longè ampliſſima authoritas omnis oræ maritimæ regio-
D num earum: quòd & naues habent Veneti plurimas, quibus in Britanniam
nauigare conſueuerunt: & ſcientia atq; vſu nauticarum rerum cæteros an-
tecedunt: & in magno impetu maris atq; aperto paucis portubus interie-
ctis, quos tenent ipſi, omnes ferè qui eodē mari vti conſueuerunt, habent
vectigales. Ab his fit initium retinendi Silij, atq; Velanij: quòd per eos ſuos *Legatos Cæſaris Galli violant.*
ſe obſides, quos Craſſo dediſſent, recuperaturos exiſtimabant. Horum au-
thoritate finitimi adducti (vt ſunt Gallorum ſubita & repentina conſilia) *Gallorū ſubita conſilia.*
eadem de cauſa Trebium Terraſidiumq́; retinent: & celeriter miſſis lega-
tis per ſuos principes inter ſe coniurant, nihil niſi communi conſilio actu-
ros, eundemq́; omnis fortunæ exitum eſſe laturos. reliquaſq́; ciuitates ſo-
E licitant, vt in ea libertate quam à maioribus acceperant, permanere, quàm
Romanorum ſeruitutem perferre, malint. Omni ora maritima celeriter
ad ſuam ſententiam perducta, communem legationem ad P. Craſſum mit
tunt: Si velit ſuos recipere, obſides ſibi remittat. Quibus de rebus Cæ-
ſar à Craſſo certior factus, quòd ille aberat longiùs, naues interim longas
ædificari in flumine Ligeri, quod influit in Oceanum, remiges ex prouin-
cia inſtitui, nautas gubernatoreſque comparari iubet. His rebus cele-
riter adminiſtratis, ipſe cùm primùm per anni tempus potuit ad exerci-
tum contendit. Veneti, reliquæque ciuitates cognito Cæſaris aduentu,
ſimul quòd quantum in ſe facinus admiſiſſent, intelligebant, legatos
(quod

Legati iure gentium ſacroſancti. (quod nomen apud omnes nationes ſanctum inuiolatumq; ſemper fuiſ- F
ſet) retentos ab ſe, & in vincula coniectos: pro magnitudine periculi bel-
lum parare, & maximè ea quæ ad vſum nauium pertinerent, prouidere in-
ſtituunt, hoc maiore ſpe, quòd multum natura loci confidebant: pedeſtria
eſſe itinera conciſa æſtuarijs, nauigationem impeditam propter inſcitiam
locorum, paucitatemq; portuum, ſciebant. Neque noſtros exercitus pro-
pter frumenti inopiam diutiùs apud ſe morari poſſe confidebant. Ac iam
vt omnia contra opinionem acciderent, tamen ſe plurimum nauibus poſ-
ſe: Romanos neque vllam facultatem habere nauium, neque eorum loco-
rum vbi bellum geſturi eſſent, vada, portus, inſulasq; nouiſſe: ac longè aliā
eſſe nauigationem in cōcluſo mari, atq; in vaſtiſſimo ac apertiſſimo Ocea- G
no perſpiciebant. His initis conſilijs oppida muniunt, frumenta ex agris in
oppida comportant. Naues in Venetiam, vbi Cæſarem primum bellum eſ-
ſe geſturum conſtabat, quàm plurimas poſſunt, cogunt. Socios ſibi ad id
bellum Oſiſmos, Lexobios, Nannetes, Ambiliates, Morinos, Diablintres,
Menapios adſciſcunt. Auxilia ex Britannia, quæ contra eas regiones poſita
eſt, acceſſunt. Erant hæ difficultates belli gerendi, quas ſuprà oſtendimus:
ſed multa tamen Cæſarem ad id bellum incitabant: iniuriæ retentorum
equitum Romanorum, rebellio facta poſt deditionem, defectio datis ob-
ſidibus, tot ciuitatum coniuratio: in primis, ne hac parte neglecta, reliquæ
nationes idem ſibi licere arbitrarentur. Itaq; cùm intelligeret omnes ferè H
» Gallos nouis rebus ſtudere, & ad bellum mobiliter celeritérque excitari,
» omneis autem homines natura libertati ſtudere, & conditionem ſeruitu-
tis odiſſe: priuſquàm plures ciuitates conſpirarent, partiendum ſibi ac la-
T. Labienus in Treuiros miſſus. tiùs diſtribuendum exercitum putauit. Itaq; T. Labienum legatum in Tre-
uiros, qui proximi flumini Rheno ſunt, cum equitatu mittit. Huic man-
dat, Rhemos reliquosq; Belgas adeat, atque in officio contineat: Germa-
nosq; qui auxilio à Belgis acceſſiti dicebantur, ſi per vim nauibus flumen
P. Craſſus in Aquitaniam. tranſire conentur, prohibeat. P. Craſſum cum cohortibus legionarijs XII.
& magno numero equitatus in Aquitaniam proficiſci iubet, ne ex his na-
tionibus auxilia in Galliam mittantur, ac tantæ nationes coniungantur. I
Q. Titurius. D. Brutus. Q. Titurium Sabinum legatum cum legionibus tribus in Vnellos, Curio-
ſolitas, Lexobiosq; mittit, qui eam manum diſtinendam curet. Decium
Brutum adoleſcentem claſſi, Gallicisque nauibus, quas ex Pictonibus &
Santonis reliquisq; pacatis regionibus conuenire iuſſerat, præficit: & cùm
primùm poſſet, in Venetos proficiſci iubet. Ipſe eò pedeſtribus copijs con-
3 tendit. † Erant eiuſmodi ferè ſitus oppidorum, vt poſita in extremis lin-
guis, promontorijsq;, neque pedibus aditum haberent, cùm ex alto ſe
Aeſtus maris bis incitatus XII. horarū ſpatio. æſtus incitauiſſet, quod bis ſemper accidit horarum duodecim ſpacio: ne-
que nauibus, quòd rurſus minuente æſtu, naues in vadis afflictarentur.
Ita vtraq; re oppidorum oppugnatio impediebatur. Ac ſi quando magni- K
tudine operis fortè ſuperati, extruſo mari aggere ac molibus, atq; his oppi-
di mœnibus adæquatis, ſuis fortunis deſperare cœperant, magno numero
nauiū appulſo, cuius rei ſummā facultatē habebāt, ſua omnia deportabāt,
ſeq; in ꝓxima oppida recipiebant. ibi ſe rurſus iiſdē opportunitatibus loci
defendebāt. Hæc eò facilius magna parte æſtatis faciebat, quòd noſtræ na-
ues tēpeſtatibus detinebātur: ſummaq; erat vaſto atq; aperto mari magnis
æſtibus, raris ac propè nullis portubus, difficultas nauigandi. Nanq; ipſorū
Gallorum naues. naues ad hunc modum factæ, armatæq; erant: Carinæ aliquāto planiores,
quàm noſtrarū nauiū, quò faciliùs vada ac deceſſum æſt' excipere poſſent.
Proræ

A Proræ admodum erectæ, atque item puppes, ad magnitudinem fluctuum
tempeſtatumq; accommodatæ. *Naues totæ factæ ex robore, ad quamuis *Naues maximo robore ad.
vim & contumeliam perferendam. Tranſtra ex pedalibus in altitudinem
trabibus, confixa clauis ferreis digiti pollicis craſſitudine. Ancoræ pro fu-
nibus ferreis catenis reuinctæ. Pelles pro velis, alutæq; tenuiter confectæ, Pelles pro velis.
ſiue propter lini inopiam, atq; eius vſus inſcitiam, ſiue (quod eſt magis ve-
riſimile) quòd tantas tempeſtates Oceani, tantoſque impetus ventorum
ſuſtineri, ac tanta onera nauium regi velis, non ſatis commodè poſſe arbi-
trabantur. Cum his nauibus noſtræ claſſi eiuſmodi congreſſus erat, vt vna
celeritate, & pulſu remorum præſtaret: reliqua pro loci natura, pro vi tem-
B peſtatum, illis eſſent aptiora & accommodatiora. Neque enim his noſtræ
roſtro nocere poterant, tanta in his erat firmitudo: neque propter altitu-
dinem facilè telum adijciebatur: & eadem de cauſa minùs commodè ſco-
pulis continebantur. Accedebat, vt cùm ſæuire ventus cœpiſſet, & ſe vento
dediſſent, & tempeſtatem ferrent faciliùs, & in vadis conſiſterent tutiùs: &
ab æſtu derelictæ, nihil ſaxa & cautes timerent. Quarum rerum omnium
noſtris nauibus caſus erat extimeſcendus. Compluribus expugnatis oppi-
dis, Cæſar vbi intellexit fruſtrà tantum laborem ſumi, neque hoſtium fu-
gam captis oppidis reprimi, neque his noceri poſſe, ſtatuit expectare claſ- Claſſis Gallica.
ſem. Quæ vbi conuenit, ac primùm ab hoſtibus viſa eſt: circiter CCXX. CCXX. Venetorũ naues Romanis occurrunt.
C naues eorum paratiſſimæ, atque omni genere armorum ornatiſſimæ è
portu profectæ, noſtris aduerſæ conſtiterunt. Neque ſatis Bruto, qui
claſſi præerat, vel tribunis militum, centurionibúſque, quibus ſingulæ
naues erant attributæ, conſtabat quid agerent, aut quam rationem pu-
gnæ inſiſterent. Roſtro enim nocere non poſſe cognouerant: turribus
autem excitatis, tamen has altitudo puppium ex Barbaris nauibus ſupe-
rabat: vt neque ex inferiore loco ſatis commodè tela adijci poſſent, &
miſſa à Gallis grauiùs acciderent. Vna erat magno vſui res præparata à no- Falcium in nauibus bellicis vſus.
ſtris, falces præacutæ inſertæ affixæq; longurijs, non abſimili forma mura-
lium falcium. His cùm funes qui antennas ad malos diſtinebant, compre-
D henſi adductiq; erant, nauigio remis incitato prærumpebantur: quibus
abſciſſis antennæ neceſſariò concidebant: vt cùm omnis Gallicis nauibus
ſpes in velis armamentisq; cõſiſteret, his ereptis, vno tempore omnis vſus
nauium eriperetur. Reliquum erat certamen poſitum in virtute, qua no-
ſtri milites facilè ſuperabant: atq; eò magis, quòd in conſpectu Cæſaris at-
que omnis exercitus res gerebatur, vt nullum paulò fortiùs factum latêre
poſſet. Omnes enim colles, & loca ſuperiora, vnde erat propinquus deſpe-
ctus in mare, ab exercitu tenebantur. Diſiectis (vt diximus) antennis, cùm Nauale prælium.
ſingulas binæ aut ternæ naues circunſiſterent, milites ſumma vi tranſcen-
dere in hoſtium naues contendebant. Quod poſtquàm Barbari fieri ani- Fuga nauium Gallicarum.
E maduerterunt, expugnatis compluribus nauibus, cùm ei rei nullum repé-
riretur auxilium, fuga ſalutem petere contenderunt. Ac iam conuerſis in
eam partem nauibus quò ventus ferebat, tanta ſubitò malacia ac tranquil- Malacia.
litas extitit, vt ſe loco mouere non poſſent. Quæ quidem res ad negocium
conficiendum maximè fuit opportuna. Nam ſingulas noſtri conſectati ita
expugnauerunt, vt perpaucæ ex omni numero noctis interuentu ad ter-
ram peruenerint, cùm ab hora ferè quarta vſque ad Solis occaſum pugna-
retur. Quo prælio bellum Venetorum, totiúſque oræ maritimæ confe- Venetum bellũ confectum.
ctum eſt. Nam cùm omnis iuuentus, omnes etiam grauioris ætatis, in
quibus aliquid conſilij aut dignitatis fuit, eò conuenerant: tum nauium
quod

quod vbiq; fuerat, vnum in locum coëgerant: quibus amiſſis, reliqui ne- F
que quò ſe reciperent, neque quemadmodum oppida defenderent, habe-
Legatorum violatorum vitio.
bant. Itaque ſe ſuaq; omnia Cæſari dediderunt. In quos eò grauiùs Cæſar
vindicandum ſtatuit, quò diligentiùs in reliquum tempus à Barbaris ius
legatorum conſeruaretur. Itaque omni ſenatu necato, reliquos ſub coro-
4 na vendidit. † Dum hæc in Venetis geruntur, Q. Titurius Sabinus cum
Q. Titurij apud Vnellos geſta.
Viridouix Vnellorũ Rex.
Senatus à popularibus ſuis interfectus.
his copijs quas à Cæſare acceperat, in fines Vnellorum peruenit. His præ-
erat Viridouix, ac ſummam imperij tenebat earum omnium ciuitatũ quæ
defecerant, ex quibus exercitum magnaſq; copias coëgerat. Atque his pau-
cis diebus Aulerci, Eburonices, Lexouijq; ſenatu ſuo interfecto, quòd au-
thores belli eſſe nolebant, portas clauſerunt, ſeq; cum Viridouice coniun- G
xerunt. Magnaq; præterea multitudo vndiq; ex Gallia perditorum homi-
num latronumq; conuenerat: quos ſpes prædandi, ſtudiumq; bellandi,
ab agricultura & quotidiano labore reuocabat. Sabinus idoneo omnibus
rebus loco caſtris ſeſe tenebat: cùm Viridouix contra eum duûm millium
ſpacio conſediſſet, quotidieq; productis copijs pugnandi poteſtatem face-
ret: vt iam non ſolùm hoſtibus in contemptum Sabinus veniret, ſed etiã
noſtrorum militum vocibus nonnihil carperetur. Tantamq; opinionem
Sabini legati cunctatio.
timoris præbuit, vt iam ad vallum caſtrorum hoſtes accedere auderent. Id
ea de cauſa faciebat, quòd cum tanta multitudine hoſtium, præſertim eo
abſente qui ſummam imperij teneret, niſi æquo loco, aut opportunitate H
aliqua data, legato dimicandum non exiſtimabat. Hac confirmata opi-
Gallus aſtutus perfuga ad Gallos adornatur.
nione timoris, idoneum quendam hominem & callidum delegit, Gallũ,
ex ijs quos auxilij cauſa ſecum habebat. Huic magnis præmijs pollicitatio-
nibusq; perſuadet vti ad hoſtes tranſeat: & quid fieri velit, edocet. Qui vbi
pro perfuga ad eos venit, timorem Romanorum proponit. Quibus angu-
ſtijs ipſe Cæſar à Venetis prematur, docet: neq; longiùs abeſſe, quin proxi-
ma nocte Sabinus clàm ex caſtris exercitum educat, & ad Cæſarem auxilij
ferendi cauſa proficiſcatur. Quod vbi auditum eſt, conclamant omnes oc-
caſionem negocij bene gerendi amittendam non eſſe. ad caſtra iri oporte-
re. Multæ res ad hoc conſilium Gallos hortabantur. ſuperiorum dierum I
Sabini cunctatio, perfugæ confirmatio, inopia cibariorum, cui rei parùm
diligenter ab his erat prouiſum, ſpes Venetici belli, & quòd ferè libenter
homines id quod volunt, credunt. His rebus adducti, non priùs Viridoui-
cem reliquoſq; duces ex concilio dimittunt, quàm ab his ſit conceſſum
arma vti capiant, & ad caſtra contendant. Qua re conceſſa læti, velut explo-
rata victoria, ſarmentis virgultiſq; collectis, quibus foſſas Romanorum
compleant, ad caſtra pergunt. Locus erat caſtrorum editus, & paulatim ab
imo accliuis circiter paſſus mille. Huc magno curſu contenderũt, vt quàm-
minimum ſpacij ad ſe colligendos armandoſq; Romanis daretur: exani-
matiq; peruenerunt. Sabinus ſuos hortatus, cupientibus ſignum dat. Im- K
peditis hoſtibus propter ea quæ ferebant onera, ſubitò duabus portis eru-
ptionem fieri iubet. Factum eſt opportunitate loci, hoſtiũ inſcitia ac defa-
tigatione, virtute militum, ac ſuperiorum pugnarum exercitatione, vt ne
Vnellorum fuga.
vnum quidem noſtrorum impetũ ferrent, ac ſtatim terga verterent. Quos
impeditos, integris viribus milites noſtri conſecuti, magnum numerum
eorum occiderunt: reliquos equites conſectati, paucos qui ex fuga euaſe-
Vnelli Sabino ſe dedunt.
rant, reliquerunt. Sic vno tempore & de nauali pugna Sabinus, & de Sabi-
ni victoria Cæſar certior factus eſt: ciuitateſq; omnes ſe ſtatim Titurio
dediderunt. Nam vt ad bella ſuſcipienda Gallorum alacer ac promptus eſt
ani-

A animus, ſic mollis ac minimè reſiſtens ad calamitates perferendas mens *Galli ad bella ſuſci-*
corum eſt. † Eodem ferè tempore P. Craſſus cùm in Aquitaniam perue- *pienda alacres.*
niſſet, quæ pars (vt antè dictum eſt) & regionum latitudine, & multitudi- 5
ne hominum, ex tertia parte Galliæ eſt exiſtimanda: cùm intelligeret in ijs *P. Craſſi in Aquitania geſta.*
locis ſibi bellum gerendum, vbi paucis antè annis L. Valerius Præconius *Aquitania.*
legatus exercitu pulſo interfectus eſſet, atque vnde L. Manlius proconſul
impedimentis amiſſis profugiſſet, non mediocrem ſibi diligentiam adhi-
bendam intelligebat. Itaque re frumentaria prouiſa, auxilijs, equitatuq́;
comparato, multis præterea viris fortibus Toloſa & Narbone, quæ ſunt ci- *Toloſa.*
uitates Galliæ prouinciæ finitimæ, ex his regionibus nominatim euoca- *Narbo.*
B tis, in Sontiatium fines exercitum introduxit. Cuius aduentu cognito, *Sontiates Romanos eq. prælio aggrediuntur.*
Sontiates magnis copijs coactis, equitatúque, quo plurimum valebant, in
itinere agmen noſtrum adorti, primùm equeſtre prælium commiſerunt:
deinde equitatu ſuo pulſo, atque inſequentibus noſtris, ſubitò pedeſtres
copias, quas in conualle in inſidijs collocauerant, oſtenderunt. Hi no-
ſtros diſiectos adorti, prælium renouârunt. Pugnatum eſt diu, atque acri-
ter: cùm Sontiates ſuperioribus victorijs freti, in ſua virtute totius Aqui-
taniæ ſalutem poſitam putarent: Noſtri autem, quid ſine imperatore, &
ſine reliquis legionibus adoleſcentulo duce efficere poſſent, perſpici cu-
perent. Tandem confecti vulneribus hoſtes, terga vertêre. Quorum ma- *Sontiatium fuga.*
C gno numero interfecto, Craſſus ex itinere oppidum Sontiatium oppugna-
re cœpit. Quibus fortiter reſiſtentibus, vineas turreſq́; egit. Illi aliàs eru-
ptione tentata, aliàs cuniculis ad aggerem vineaſque actis (cuius rei ſunt
longè peritiſſimi Aquitani, propterea quòd multis locis apud eos ærariæ *Aerariæ ſecturæ.*
ſecturæ ſunt) vbi diligentia noſtrorum nihil his rebus profici poſſe intel-
lexerunt, legatos ad Craſſum mittunt, ſeq́; in deditionem vt recipiat pe- *Sontiatium deditio.*
tunt. Qua re impetrata, arma tradere iuſſi, faciunt. Atque in ea re om-
nium noſtrorum intentis animis, alia ex parte oppidi * Adcantuannus, ** al. Adiatonnus. al. Alatunnus.*
qui ſummam imperij tenebat, cum ſexcentis deuotis, quos illi Soldurios *Soldurij qui.*
appellant: (quorum hæc eſt conditio, vt omnibus in vita commodis vnà
D cum his fruantur, quorum ſe amicitiæ dediderint. ſi quid ijs per vim acci-
dat, aut eundem caſum vnà ferant, aut ſibi mortem conſciſcant. neque
adhuc hominum memoria repertus eſt quiſquam qui eo interfecto, cuius
ſe amicitiæ deuouiſſet, mori recuſaret) Cum his Adcantuannus eruptio-
nem facere conatus, clamore ab ea parte munitionis ſublato, cùm ad ar-
ma milites concurriſſent, vehementerq́; ibi pugnatum eſſet, repulſus in
oppidum eſt. vti tamen eadem deditionis conditione vteretur, à Craſſo *Adcantuanni deditio.*
impetrauit. † Armis obſidibuſq́; acceptis, Craſſus in fines Vocontiorum 6
& Taruſatium profectus eſt. Tum verò Barbari commoti, quòd oppidum *Vocontij.*
& natura loci & manu munitum, paucis diebus quibus eò ventum erat, *Taruſates.*
E expugnatum cognouerant, legatos quoquouerſum dimittere, coniurare,
obſides inter ſe dare, copias parare cœperunt. Mittuntur etiam ad eas ciui-
tates legati, quæ ſunt citerioris Hiſpaniæ, finitimæ Aquitaniæ. inde auxi- *Hiſpanorũ auxilia.*
lia duceſque accerſuntur. Quorum aduentu, magna cum authoritate, &
magna cum hominum multitudine bellum gerere conantur. Duces verò
hi deliguntur, qui vnà cum Q. Sertorio omnes annos fuerant, ſummamq́; *Q. Sertorius.*
ſcientiam rei militaris habere exiſtimabantur. Hi conſuetudine populi
Romani loca capere, caſtra munire, commeatibus noſtros intercludere
inſtituunt. Quod vbi Craſſus animaduertit, ſuas copias propter exiguita-
tem non facilè diduci, hoſtem & vagari, & vias obſidere, & caſtris ſatis præ-

ſidij relinquere, ob eamque cauſam minùs commodè frumentum commeatumq; ſibi ſupportari, in dieſq; hoſtium numerum augeri: non cunctandum exiſtimauit quin pugna decertaret. Hac re ad concilium delata, vbi omneis idem ſentire intellexit, poſterum diem pugnę conſtituit. Prima luce productis omnibus copijs, duplici acie instructa, auxilijs in mediam aciem collocatis, quid hoſtes conſilij caperent, expectabat. Illi etſi propter multitudinem, & veterem belli gloriam, paucitatemq; noſtrorum, ſe tutò dimicaturos exiſtimabant: tamen tutiùs eſſe arbitrabantur, obſeſſis vijs, commeatuq; intercluſo, ſine vllo vulnere victoria potiri: & ſi propter inopiam rei frumentariæ Romani ſeſe recipere cœpiſſent, impeditos in agmine, & ſub ſarcinis infirmiore animo, adoriri cogitabant. Hoc conſilio probato à ducibus, productis Romanorum copijs, ſeſe caſtris tenebant. Hac re perſpecta, Craſſus quum ſua cunctatione atque opinione timidiores hoſteis, noſtros milites alacriores ad pugnandum effeciſſet, atque omnium voces audirentur expectari diutiùs non oportere quin ad caſtra iretur: cohortatus ſuos, omnibus cupientibus ad hoſtium caſtra contendit. Ibi cùm alij foſſas complerent, alij multis telis coniectis, defenſores vallo munitionibúſque depellerent: auxiliaréſque quibus Craſſus ad pugnam non multum confidebat, lapidibúſque teliſq; ſubminiſtrandis, & ad aggerem ceſpitibus comportandis, ſpeciem atque opinionem pugnantium præberent: cùm item ab hoſtibus conſtanter ac non timidè pugnaretur, telaq; ex loco ſuperiore miſſa non fruſtrà acciderent: equites circuitis hoſtium caſtris, Craſſo renunciàrunt non eadem eſſe diligentia ab decumana porta caſtra munita, facilémque aditum habere. Craſſus equitum præfectos cohortatus, vt magnis præmijs pollicitationibuſq; ſuos excitarent: quid fieri velit, oſtendit. Illi (vt erat imperatum) eductis quatuor cohortibus, quæ præſidio caſtris relictæ, integræ ab labore erant, & longiore itinere circunductis, ne ex hoſtium caſtris conſpici poſſent: omnium oculis mentibuſq; ad pugnam intentis, celeriter ad eas quas diximus munitiones peruenerunt. Atque his prorutis, priùs in hoſtium caſtris conſtiterunt, quàm planè ab his videri, aut quid rei gereretur, cognoſci poſſet. Tum verò clamore ab ea parte audito, noſtri redintegratis viribus, quod plerunque in ſpe victoriæ accidere conſueuit, acriùs impugnare cœperunt. Hoſtes vndique circumuenti, deſperatis omnibus rebus ſeſe per munitiones deijcere, & fuga ſalutē petere intenderūt. Quos equitatus apertiſſimis campis conſectatus, ex millium quinquaginta numero quæ ex Aquitania Cantabriſq; conueniſſe cōſtabat, vix quarta parte relicta, multa nocte ſe in caſtra recepit. Hac audita pugna, maxima pars Aquitaniæ ſeſe Craſſo dedidit, obſideſque vltrò miſit: quo in numero fuerunt Tarbelli, Bigerriones, Preciani, Vocates, Taruſates, Fluſtates, Garites, Auſci, Garumni, Sibutzates, Cocoſatéſque. Paucæ vltimæ nationes * anni tempore confiſæ, quòd hyems ſuberat, id facere neglexerunt.

Auxiliaribus copijs parùm fidit Craſſus.

Victoriæ ſpei ſtimulus.

Aquitaniæ pars maxima ſeſe Craſſo dedit.

** ciuitates.*

F G H I K

7 † Eodem ferè tempore Cæſar, etſi propè exacta iam æſtas erat, tamen quòd omni Gallia pacata, Morini Menapijque ſupererant qui in armis eſſent, neque ad eum vnquam legatos de pace miſiſſent: arbitratus id bellum celeriter confici poſſe, eò exercitum adduxit. Qui longè alia ratione ac reliqui Galli bellum gerere cœperunt. Nam quòd intelligebant maximas nationes quæ prælio contendiſſent, pulſas ſuperatáſque eſſe, continentéſque ſyluas ac paludes habebant, eò ſe ſuáq; omnia contulerunt. Ad quarum initium ſyluarum cùm perueniſſet Cęſar, caſtraq; munire inſtituiſſet,

A neque hoſtis interim viſus eſſet: diſperſis in opere noſtris, ſubitò ex omnibus partibus ſyluæ euolauerunt, & in noſtros impetum fecerunt. Noſtri celeriter arma ceperunt, eóſque in ſyluas repulerunt: & compluribus interfectis, longiùs impeditioribus locis ſecuti, paucos ex ſuis deperdiderunt. Reliquis deinceps diebus Cæſar ſyluas cædere inſtituit: & ne quis

Morini & Menapij repelluntur.
Syluas Cæſar cædit.

B

Syluæ in quas Morini & Menapij ſe ſuaq; omnia contulerunt.

A. & B. Materia cæſa, quæ conuerſa ad hoſtem pro vallo ad latus extructa.

C

D

inermibus imprudentibúſque militibus ab latere impetus fieri poſſet, omnem eam materiam quæ erat cæſa, conuerſam ad hoſtem collocabat, & pro vallo ad vtrunque latus extruebat. Incredibili celeritate magno ſpacio paucis diebus confecto, cùm iam pecus atque extrema impedimenta à noſtris tenerentur, ipſi denſiores ſyluas peterent: eiuſmodi tempeſtates ſunt conſecutæ, vti opus neceſſariò intermitteretur, & continuatione imbrium, diutiùs ſub pellibus milites contineri non poſſent. Itaque vaſtatis omnibus eorum agris, vicis ædificijſque incenſis, Cæſar exercitum reduxit, & in Aulercis Lexobijſq;, reliquis item ciuitatibus quæ proximè bellum fecerant, in hybernis collocauit.

Tempeſtatibus opera intermiſſa.

E

C. IVLII CAESARIS COMMENTARIORVM DE BELLO GALLICO LIBER IIII.

Libri quarti capita.

1 *Vſipetum & Tenchtherorum tranſitus in Galliam per flumen Rhenum: & Sueuorum deſcriptio.*
2 *Vſipetum cum Cæſare colloquia de nouis eorum ſedibus vel retinendis, vel relinquendis.* G
3 *Vſipetum perfidia & ſimulatio à Cæſare vindicata, & ſimul bellum cum ijs confectum.*
4 *Cæſar exercitu per pontem in Rheno factum, traducto, terroreq́; Germanis ad paucos dies iniecto, in Galliam reuertitur.*
5 *Cæſaris traiectio in Britanniam, & Inſulanorum, poſt aliquantum pugna deditio.*
6 *Britanni pace petita, poſteà comperto naues Cæſaris afflictas rebellant.*
7 *Altera Britannorum & Morinorum rebellio, à Cæſare compreſſa.*

Vſipetes, Tenchtheri.

EA quæ ſequuta eſt hyeme, qui fuit annus Cn. Pompeio M. Craſſo conſulibus, Vſipetes Germani, & item Tenchtheri, magna cum multitudine hominum flumen Rhenum tranſierunt, non longè à mari quo Rhenus influit. Cauſa tranſeundi fuit, quòd ab Sueuis complures annos exagitati, bello premebantur, & agricultura prohibebantur. H

Sueuorum mores & virtus.

Sueuorum gens eſt longè maxima & bellicoſiſſima Germanorum omnium. Hi centum pagos habere dicuntur: ex quibus quotannis ſingula millia armatorum bellandi cauſa ſuis ex finibus educunt. Reliqui, qui domi manſerint, ſe atque illos alunt. Hi rurſus I inuicem anno pòſt in armis ſunt: illi domi remanent. Sic neque agricultura, neque ratio atque vſus belli intermittitur. Sed priuati ac ſeparati agri apud eos nihil eſt. Neq; lōgiùs anno remanere vno in loco incolendi cauſa licet. Neq; multum frumento, ſed maximam partem lacte atq; pecore viuunt: multúmq; ſunt in venationibus. Quæ res & cibi genere, & quotidiana exercitatione, & libertate vitæ, quòd à pueris nullo officio aut diſciplina aſſuefacti, nihil omnino contra voluntatem faciant, & vires alit, & immani corporum magnitudine homines efficit. Atq; in eam ſe conſuetudinem adduxerunt, vt locis frigidiſſimis neq; veſtitus præter pelles habeant (quarum propter exiguitatem magna eſt pars corporis aperta) & lauentur in fluminibus. K

A pueris officij omnis & diſciplina contemptus, vires et magnitudinem corporis addit.

Frigoris tolerantes Sueui.

Mercatoribus eſt ad eos aditus magis eò, vt quæ bello ceperint, quibus vendant habeant, quàm quò vllam rem ad ſe importari deſiderent. Quinetiam iumentis, quibus Galli maximè delectantur, quæq; impenſo parant precio, Germani importatis non vtuntur: ſed quæ ſunt apud eos nata * parua atq; deformia, hæc quotidiana exercitatione, ſummi vt ſint laboris, efficiunt. Equeſtribus prælijs ſæpe ex equis deſiliunt, ac pedibus præliantur, equóſq; eodem remanere veſtigio aſſuefaciunt, ad quos ſe celeriter, cùm vſus eſt, recipiunt. Neque eorum moribus turpiùs quicquam aut inertius habetur, quàm ephippijs vti. Itaque ad quem-

Iumentis delectantur Galli.

** praua.*

Equorum mira docilitas.

A quemuis numerum ephippiatorum equitũ quamuis pauci adire audent.
Vinum ad ſe omninò importari non ſinunt, quòd ea re ad laborem feren-
dum remolleſcere homines atq; effœminari arbitrantur. Publicè maxi-
mam putant eſſe laudem, quàm latiſſimè à ſuis finibus vacare agros. Hac re
ſignificari magnum numerum ciuitatum ſuam vim ſuſtinere non poſſe.
Itaq; vna ex parte à Sueuis circiter millia paſſuum ſexcenta agri vacare di-
cuntur. Ad alteram partem ſuccedunt Vbij, quorum fuit ciuitas ampla at-
que florens, vt eſt captus Germanorum: qui paulò ſunt eiuſdem gentis &
cæteris humaniores, propterea quòd Rhenũ attingunt, multumq; ad eos
mercatores ventitant: & ipſi propter propinquitatem Gallicis ſunt mori-
B bus aſſuefacti. Hos cùm Sueui, multis ſæpe bellis experti, propter ampli-
tudinem grauitatemq; ciuitatis, finibus expellere non potuiſſent, tamen
vectigales ſibi fecerunt, ac multò humiliores infirmioréſque redegerunt.
In eadem cauſa fuerunt Vſipetes, & Tenchtheri, quos ſuprà diximus: qui
cùm plures annos Sueuorum vim ſuſtinuerint, ad extremum tamen agris
expulſi, & multis Germaniæ locis triennium vagati, ad Rhenum perue-
nerunt, * qua regione Menapij incolebant. Hi ad vtranque ripam flumi-
nis agros, ædificia, vicóſque habebant: ſed tantæ multitudinis aduentu
perterriti, ex ijs ædificijs quæ trans flumen habebant, demigrauerunt, &
cis Rhenum diſpoſitis præſidijs, Germanos tranſire prohibebant. Illi om-
C nia experti, cùm neque vi contendere propter inopiam nauium, neque
clàm tranſire propter cuſtodias Menapiorum poſſent: reuerti ſe in ſuas ſe-
des regioneſq; ſimulauerunt: & tridui viam progreſſi, rurſus reuerterunt,
atque omni hoc itinere equitatu vna nocte confecto, inſcios inopinan-
teſq; Menapios oppreſſerunt: qui de Germanorum diſceſſu per explorato-
res certiores facti, ſine metu trans Rhenum in ſuos vicos remigrauerant.
His interfectis, nauibuſq; eorum occupatis, priuſquàm ea pars Menapio-
rum quæ citra Rhenum erat, certior fieret, flumen tranſierunt: atque
omnibus eorum ædificijs occupatis, reliquam partem hyemis ſe eorum
copijs aluerunt. His de rebus Cæſar certior factus, & infirmitatem Gal-
D lorum veritus, quòd ſunt in conſilijs capiendis mobiles, & nouis plerun-
que rebus ſtudent: nihil his committendum exiſtimauit. Eſt autem hoc
Gallicæ conſuetudinis, vt & viatores etiam inuitos conſiſtere cogant: &
quod quiſque eorum de quaque re audierit aut cognouerit, quærant: &
mercatores in oppidis vulgus circunſiſtat, quibuſq; ex regionibus veniãt,
quáſque ibi res cognouerint, pronunciare cogant: & his rumoribus atque
auditionibus permoti, de ſummis ſæpe rebus conſilia ineunt: quorum
eos è veſtigio pœnitere neceſſe eſt: cùm incertis rumoribus ſeruiant, &
& plerique ad voluntatem eorum ficta reſpondeant. Qua conſuetudine
cognita Cæſar, * vt grauiori bello occurreret, maturiùs quàm conſue-
E rat, ad exercitum proficiſcitur. Eò cùm veniſſet, ea quæ fore ſuſpicatus
erat, facta cognouit: miſſas legationes à nonnullis ciuitatibus ad Germa-
nos, inuitatoſq; eos vti ab Rheno diſcederent, omniáque quæ poſtulàſſent
ab ſe, fore parata. Qua ſpe adducti Germani, latiùs iam vagabantur, & in
fines Eburonum & Condruſonum, qui ſunt Treuirorum clientes, perue-
nerant. Principibus Galliæ euocatis, Cæſar ea quæ cognouerat, diſſimu-
landa ſibi exiſtimauit: eorumq; animis permulſis & confirmatis, equita-
tuq; imperato, bellum cum Germanis gerere conſtituit. Re frumentaria
comparata, equitibúſque delectis, iter in ea loca facere cœpit, quibus in
locis eſſe Germanos audiebat. † A quibus cùm paucorum dierum iter 2

Ephippiorum vſus apud Sueuos indecorum.
Vino non vtuntur Sueui.
Vbiorum deſcriptio.
Vbij Sueuis vectigales.
** quas regiones.*
Menapij ad vtranq; Rheni ripam.
Germanorum dolus.
Vſipetes & Tenchtheri Menapios opprimunt.
Gallorum mobilitas in conſilijs capiendis.
** ne*
Eburones.
Condruſones.
Germanorum legati ad Cæſarem.

abeſſet, legati ad eum venerunt, quorum hæc fuit oratio: Germanos ne- F
que priores populo Rom. bellum inferre, neque tamen recuſare, ſi laceſſan-
tur, quin armis contendant: quòd Germanorum conſuetudo hæc ſit à
maioribus tradita, qui cis bellum inferant, reſiſtere, neque deprecari. Hoc
Germani bella non deprecantur. tamen dicere, veniſſe inuitos, eiectos domo. Si ſuam gratiam Romani
velint, poſſe eis vtiles eſſe amicos. vel ſibi agros attribuant, vel patiantur
Sueuis ne dij quidē pares. eos tenere, quos armis poſſiderent. Seſe vnis Sueuis concedere, quibus
ne Dij quidem immortales pares eſſe poſſint. Reliquum quidem in terris
Cæſaris reſponſum ad Germanos. eſſe neminem, quem non ſuperare poſſint. Ad hæc Cæſar quod viſum eſt,
reſpondit: ſed exitus fuit orationis, ſibi nullam cum his amicitiam eſſe
poſſe, ſi in Gallia remanerent. Neque verum eſſe, qui ſuos fines tueri G
non potuerint, alienos occupare: neque vllos in Gallia vacare agros, qui
dari tantæ præſertim multitudini ſine iniuria poſſint. Sed licere, ſi ve-
lint, in Vbiorum finibus conſidere, quorum ſint legati apud ſe, & de Sue-
uorum iniurijs querantur, & à ſe auxilium petant. Hoc ſe ab Vbijs im-
petraturum. Legati hæc ſe ad ſuos relaturos dixerunt, & re deliberata,
poſt diem tertium ad Cæſarem reuerſuros. Intereà ne propiùs ſe caſtra
Cæſaris prouidētia. moueret, petierunt. Ne id quidem Cæſar ab ſe impetrari poſſe dixit. Co-
gnouerat enim magnam partem equitatus ab his aliquot diebus antè
Ambiuariti. prædandi frumentandiq́ue cauſa ad Ambiuaritos trans Moſam miſſam.
Hos expectari equites, atque eius rei cauſa moram interponi arbitrabatur. H
Moſa flu. Moſa profluit ex monte Vogeſo, qui eſt in finibus Lingonum: & parte
Vogeſus mons. ** alias Vualu.* quadam Rheno recepta, quæ appellatur * Vacalos, inſulam efficit Ba-
Batauorum inſula. tauorum: neque longiùs ab eo millibus paſſuum LXXX. in oceanum in-
Rheni origo, fluxus et inſula. fluit. Rhenus autem oritur ex Leponrijs, qui Alpes incolunt: & longo
** Antuatium.* ſpacio per fines * Nantuatium, Heluetiorum, Sequanorum, Medio-
matricum, Tribocorum, Treuirorumq́; citatus fertur: & vbi Oceano ap-
propinquat, in plureis diffluit partes, multis ingentibúſque inſulis effe-
ctis: quarum pars magna à feris barbariſque nationibus incolitur: ex qui-
Piſcibus et ouis auiū viditantes. bus ſunt qui piſcibus, atque ouis auium viuere exiſtimantur: multiſque
capitibus in Oceanum influit. Cæſar cùm ab hoſte non ampliùs paſſuum I
XII. millibus abeſſet, vt erat conſtitutum, ad eum legati reuertuntur.
Qui in itinere congreſſi, magnoperè ne longiùs progrederetur orabant.
Cùm id non impetrâſſent, petebant vti ad eos equites qui agmen ante-
ceſſiſſent, præmitteret, eóſque pugna prohiberet: ſibiq́; vti poteſtatem
faceret in Vbios legatos mittendi: quorum ſi principes ac Senatus ſibi iu-
reiurando fidem feciſſent, ea conditione quæ à Cæſare ferretur, ſe vſuros
oſtendebant. Ad has res conficiendas ſibi tridui ſpacium daret. Hæc om-
Cæſaris prouidētia. nia Cæſar eodem illo pertinere arbitrabatur, vt tridui mora interpoſita,
equites eorum qui abeſſent, reuerterentur. Tamen ſeſe non longiùs mil-
libus paſſuū quatuor aquationis cauſſa proceſſurum eo die, dixit. huc po- K
ſtero die quàm frequentiſſimi conuenirent, vt de eorum poſtulatis cogno-
ſceret. Interim ad præfectos qui cum omni equitatu anteceſſerant, mitteret
qui nunciarent ne hoſtes prælio laceſſerent: & ſi ipſi laceſſerentur, ſuſtine-
rent quoad ipſe cum exercitu propiùs acceſſiſſet. At hoſtes vbi primùm no-
ſtros equites conſpexerunt, quorum erat quinq́; millium numerus, cùm
ipſi non ampliùs octingentos equites haberent, quòd hi qui frumentandi
cauſa ierant trans Moſam, nondum redierant: nihil timentibus noſtris,
quòd legati eorum paulò antè à Cæſare diſceſſerant, atque is dies inducijs
dictus erat, ab his petitus: impetu facto celeriter noſtros perturbauerunt.

Rurſus

A Rurſus reſiſtentibus noſtris, conſuetudine ſua ad pedes deſiluerunt, ſuffoſ-
ſiſq́ue equis, compluribuſq́ue noſtris deiectis, reliquos in fugam conicce- *Cæſariani equites à Germanis fugantur*
runt: atque ita perterritos egerunt, vt non priùs fuga deſiſterent, quàm in
conſpectũ agminis noſtri veniſſent. In eo prælio ex equitibus noſtris inter-
ficiuntur quatuor & LXX. in his vir fortiſſimus Piſo Aquitanus, ampliſſimo *Piſo Aquitanus cum*
genere natus, cuius auus in ciuitate ſua regnũ obtinuerat, amicus ab Sena- *fratre occiditur.*
tu noſtro appellatus. Hic cùm fratri intercluſo ab hoſtibus, auxiliũ ferret,
illum ex periculo eripuit: ipſe equo vulnerato deiectus, quoad potuit, for-
tiſſimè reſtitit. Cùm circumuentus multis vulneribus acceptis cecidiſſet,
atque id frater, qui iam prælio exceſſerat, procul animaduertiſſet: incitato
B equo ſeſe hoſtibus obtulit, atque interfectus eſt. † Hoc facto prælio, Cæ- 3
ſar neque iam legatos ſibi audiendos, neque conditiones accipiendas ar-
bitrabatur ab his, qui per dolum atque inſidias petita pace, vltro bellum
intuliſſent. Expectare verò dum hoſtium copiæ augerentur, equitatuſ-
q́ue reuerteretur, ſummæ dementiæ eſſe iudicabat: & cognita Gallorum
infirmitate, quantum iam apud eos, hoſtes vno prælio authoritatis eſ-
ſent conſecuti, ſentiebat: quibus ad conſilia capienda nihil ſpatij dan-
dum exiſtimabant. His conſtitutis rebus, & conſilio cum legatis & quæ-
ſtore communicato, ne quem diem pugnæ * intermitteret, opportuniſ- ** prætermitteret.*
ſimè res accidit, quòd poſtridie eius diei mane eadem & perfidia & ſimu- *Germanorum lega-*
C latione vſi Germani, frequentes omnibus principibus maioribuſq́ue na- *torum perfidia & ſimulatio.*
tu adhibitis ad eum in caſtra venerunt: ſimul (vt dicebatur) ſui purgan-
di cauſa, quòd contrà atque eſſet dictum, & ipſi petiſſent, prælium pridie
commiſiſſent: ſimul vt ſi quid poſſent, de inducijs fallendo impetrarent.
Quos ſibi Cæſar oblatos, * gauiſus, retineri iuſſit. Ipſe omnes copias ca- ** grauius tet.*
ſtris eduxit, equitatumq́ue, quòd recenti prælio perterritum eſſe exiſtima-
bat, agmen ſubſequi iuſſit. Acie triplici inſtructa, & celeriter octo mil-
lium itinere confecto, priùs ad hoſtium caſtra peruenit, quàm quid age-
retur, Germani ſentire poſſent. Qui omnibus rebus ſubitò perterriti, &
celeritate aduentus noſtri, & diſceſſu ſuorum, neque conſilij habendi, ne-
D que arma capiendi ſpatio dato, perturbabantur, copiáſne aduerſus hoſtem
ducere, an caſtra defendere, an fuga ſalutem petere præſtaret. Quorum *Germanorum trepi-*
timor quum fremitu & concurſu ſignificaretur: milites noſtri priſtini diei *datio.*
perfidia incitati, in caſtra irruperunt. Quo in loco qui celeriter arma ca-
pere potuerunt, pauliſper noſtris reſtiterunt, atque inter carros impedi-
mentaque prælium commiſerunt. At reliqua multitudo puerorum mu-
lierumq́ue (nam cum omnibus ſuis domo exceſſerant, Rhenumq; tranſ-
ierant) paſſim fugere cœpit. Ad quos conſectandos Cæſar equitatum mi-
ſit. Germani poſt tergum clamore audito, cùm ſuos interfici viderent, ar-
mis abiectis, ſigniſq́ue militaribus relictis, ſe ex caſtris eiecerunt: & cùm ad
E confluentem Moſæ & Rheni perueniſſent, reliqua fuga deſperata, magno *Confluens Moſæ & Rheni.*
numero interfecto, reliqui ſe in flumen præcipitauerunt, atque ibi timore, *Germanorum cla-*
laſſitudine, & vi fluminis oppreſſi perierunt. Noſtri ad vnum omnes inco- *des.*
lumes, perpaucis vulneratis, ex tanti belli timore, cùm hoſtium numerus
capitum CCCCXXX. millium fuiſſet, ſe in caſtra receperunt. Cæſar ijs,
quos in caſtris retinuerat, diſcedendi poteſtatem fecit. Illi ſupplicia crucia-
tuſq́ue Gallorum veriti, quorum agros vexauerant, remanere ſe apud eum
velle dixerunt. his Cæſar libertatem conceſſit. † Germanico bello confe- 4
cto, multis de cauſis Cæſar ſtatuit ſibi Rhenum eſſe tranſeundum: qua- *Rhenum tranſire ſtatuit Cæſar.*
rum illa fuit iuſtiſſima, quòd cùm videret Germanos tam facilè impelli,

vt in Galliam venirent, ſuis quoque rebus eos timere voluit, cùm intel- F
ligeret & poſſe & audere populi Romani exercitum Rhenum tranſire. Ac-
ceſſit etiam, quòd illa pars equitatus, Vſipetum & Tenchtherorum, quam
ſuprà commemoraui, prædandi frumentandique cauſa Moſam tranſiſ-
ſe, neque prælio interfuiſſe, poſt fugam ſuorum ſe trans Rhenum in fi-
nes Sicambrorum receperat, ſeque cum his coniunxerat. Ad quos cùm
Cæſar nuncios miſiſſet, qui poſtularent, eos qui ſibi Galliæque bellum
intuliſſent, vti ſibi dederent, reſponderunt, populi Romani imperium
Rhenus, pop. Rom. imperij terminus. Rhenum finire. Si ſe inuito Germanos in Galliam tranſire, non æquum
exiſtimaret: cur ſui quicquam eſſe imperij aut poteſtatis trans Rhenum
Vbij. poſtularet? Vbij autem, qui vni ex tranſrhenanis ad Cæſarem legatos mi- G
ſerant, amicitiam fecerant, obſides dederant, magnoperè orabant, vt ſi-
bi auxilium ferret, quòd grauiter ab Sueuis premerentur: vel ſi id facere
occupationibus populi Romani prohiberetur, exercitum modò Rhenum
tranſportaret. id ſibi ad auxilium, ſpemque reliqui temporis ſatis futu-
Populi Romani terror. rum. Tantum eſſe nomen atque opinionem exercitus Romani Ariouiſ-
ſto pulſo, & hoc nouiſſimo prælio facto, vt etiam ad vltimas Germano-
rum nationes opinione & amicitia populi Romani tuti eſſe poſſint. Na-
uium magnam copiam ad tranſportandum exercitum pollicebantur. Cæ-
ſar his de cauſis quas commemoraui, Rhenum tranſire decreuerat. Sed
Nauibus Rhenum tranſmittere indignatur Cæſar. nauibus tranſire, neque ſatis tutum eſſe arbitrabatur, neque ſuæ, neque H
populi Romani dignitatis eſſe ſtatuebat. Itaque etſi ſumma difficultas fa-
ciundi pontis proponebatur propter latitudinem, rapiditatem, altitudi-
nemque fluminis: tamen id ſibi contendendum, aut aliter non traducen-
Pontis in Rheno à Cæſare facti ratio & forma. dum exercitum exiſtimabat. Rationem igitur pontis hanc inſtituit: Ti-
gna bina ſeſquipedalia paulùm ab imo præacuta, dimenſa ad altitudinem
fluminis, interuallo pedum duorum inter ſe iungebat. Hæc cum machi-
nationibus immiſſa in flumen defixerat, fiſtucíſque adegerat, non ſublicæ
modo directa ad perpendiculum, ſed prona ac faſtigiata, vt ſecundum na-
turam fluminis procumberent: his item contraria duo ad eundem mo-
dum iuncta, interuallo pedum quadragenûm ab inferiore parte, contra I
vim atque impetum fluminis conuerſa ſtatuebat. Hæc vtraque inſuper
bipedalibus trabibus immiſſis, quantum eorum tignorum iunctura di-
ſtabat, binis vtrinq; fibulis ab extrema parte diſtinebantur. Quibus diſ-
cluſis, aquæ in contrariam partem reuinctis, tanta erat operis firmitu-
do, atq; ea rerum natura, vt quo maior vis aquæ ſe incitauiſſet, hoc arctiùs
illigata tenerentur. Hæc directa materia iniecta contexebantur, ac longu-
rijs cratibuſque conſternebantur. Ac nihilo ſeciùs ſublicæ ad inferiorem
partem fluminis obliquæ adigebantur, quæ pro ariete ſubiectæ, & cum
omni opere cõiunctæ, vim fluminis exciperent: & aliæ item ſupra pontem
mediocri ſpatio: vt ſi arborem trunci, ſiue naues deijciendi operis cau- K
ſa eſſent à Barbaris miſſæ, his defenſoribus earum rerum vis minueretur,
neu ponti nocerent. Diebus decem, quibus materia cœpta erat compor-
tari, omni opere effecto, exercitus traducitur. Cæſar ad vtranque par-
Sicambri. tem pontis firmo præſidio relicto, in fines Sicambrorum contendit. In-
Sicambrorum legati ad Cæſarem. terim à compluribus ciuitatibus ad eum legati veniunt: quibus pacem at-
que amicitiam petentibus, liberaliter reſpondet, obſideſq; ad ſe adduci iu-
bet. Sicambri ex eo tempore, quo pons inſtitui cœptus eſt, fuga compara-
ta, hortantibus ijs, quos ex Tenchtheris atque Vſipetibus apud ſe habe-
bant, finibus ſuis exceſſerant, ſuaq; omnia exportauerant, ſeque in ſolitu-

A dinem ac ſyluas abdiderant. Cæſar paucos dies in eorum finibus moratus, omnibus vicis ædificijſque incenſis, frumentiſque ſucceſis, ſe in fines Vbiorum recepit: atque his auxilium ſuum pollicitus, ſi à Sueuis premerentur, hæc ab ijs cognouit, Sueuos poſtquàm per exploratores pon- *Sueuorum mos.* tem fieri comperiſſent, more ſuo concilio habito, nuncios in omnes partes dimiſiſſe, vti de oppidis demigrarent: liberos, vxores, ſuaque omnia in ſyluis deponerent: atque omnes qui arma ferre poſſent, vnum in locum conuenirent: hunc eſſe delectum medium ferè regionum earum, quas Sueui obtinerent: hic Romanorum aduentum expectare, atque ibi decertare conſtituiſſe. Quod vbi Cæſar comperit, omnibus his rebus con-

B fectis, quarum rerum cauſa exercitũ traducere conſtituerat, vt Germanis metum inijceret, vt Sicambros vlciſceretur, vt Vbios obſidione liberaret, diebus omninò XVIII. trans Rhenum conſumptis, ſatis & ad laudem & ad vtilitatem profectum arbitratus, ſe in Galliam recepit, pontemque reſcidit. † Exigua parte æſtatis reliqua, Cæſar, etſi in his locis (quòd 5 omnis Gallia ad Septentrionem vergit) maturæ ſunt hyemes, tamen in *Hyemes in Gallia matura.* Britanniam proficiſci contendit, quòd omnibus ferè Gallicis bellis, hoſti- *Britannia adeunda* bus noſtris inde ſubminiſtrata auxilia intelligebat. Etſi tempus anni ad *Cæſaris cauſa.* bellum gerendum deficeret: tamen magno ſibi vſui fore arbitrabatur, ſi modò Inſulam adiſſet, & genus hominum perſpexiſſet: loca, portus, adi-

C tus cognouiſſet: quæ omnia ferè Gallis erant incognita. Neque enim temerè præter mercatores adit ad illos quiſquam: neque ijs ipſis quicquam *Britanniam ferè nõ niſi mercatores adeunt.* præter oram maritimam, atque eas regiones, quæ ſunt contra Galliam, notum eſt. Itaque conuocatis ad ſe vndique mercatoribus, neque quanta eſſet Inſulæ magnitudo, neque quæ aut quantæ nationes incolerent, neque quem vſum belli haberent, aut quibus inſtitutis vterentur, neque qui eſſent ad maiorum nauium multitudinem idonei portus, reperire poterat. Ad hæc cognoſcenda, priùs quàm periculum faceret, idoneum eſſe arbitratus C. Voluſenum cum naui longa præmittit. Huic mandat, vt *C. Voluſenus.* exploratis omnibus rebus, ad ſe quamprimùm reuertatur. Ipſe cum om-

D nibus copijs in Morinos proficiſcitur, quòd inde erat breuiſſimus in Britanniam traiectus. Huc naues vndique ex finitimis regionibus, & quam *à Morinis traiectus in Britanniam breuiſſimus.* ſuperiore æſtate ad Veneticum bellum fecerat claſſem, iubet conuenire. Interim conſilio eius cognito, & per mercatores perlato ad Britannos, à compluribus eius Inſulæ ciuitatibus ad eum legati veniunt: qui pollicean- *Britannorum legati ad Cæſarem.* tur obſides dare, atque imperio populi Rom. obtemperare. Quibus auditis, liberaliter pollicitus, hortatuſque, vt in ea ſententia permanerent, eos domum remittit: & cum his vnà Comium, quem ipſe Atrebatibus ſupe- *Comius Atrebatenſium rex.* ratis, regem ibi conſtituerat, cuius & virtutem & conſilium probabat, &, quem ſibi fidelem eſſe arbitrabatur, cuiuſq; authoritas in his regionibus

E magna habebatur, mittit. Huic imperat, quas poſſit, adeat ciuitates, horteturque, vt populi Ro. fidem ſequantur: ſeque celeriter eò venturum nunciet. Voluſenus perſpectis regionibus omnibus, quantum ei facultas dari potuit, qui naui egredi, & ſe Barbaris committere non auderet, quinto die ad Cæſarem reuertitur: quæq; ibi perſpexiſſet, renunciat. Dum in his locis Cæſar patandarum nauium cauſa moratur, ex magna parte Morinorum *Morinorum ad Cæſarem legati.* ad eum legati venerunt: qui ſe de ſuperioris temporis conſilio excuſarent, quòd homines Barbari, & noſtræ conſuetudinis imperiti, bellum populo Rom. feciſſent. Seque ea quæ imperâſſet, facturos pollicentur. Hæc ſibi ſatis opportunè Cæſar accidiſſe arbitratus, quòd neque poſt tergum ho-

ſtem

ſtem relinquere volebat, neque belli gerendi propter anni tempus facul- F
tatem habebat, neque has tantarum rerum occupationes Britanniæ anteponendas iudicabat, magnum his numerum obſidum imperat. Qui-

Naues Cæſaris in Britanniam proficiſcentes.

bus adductis, eos in fidem recipit. Nauibus circiter LXXX. onerarijs coactis, contractiſque, quot ſatis eſſe ad duas legiones tranſportandas exiſtimabat, quicquid præterea nauium longarum habebat, quæſtori, legatis, præfectiſque diſtribuit. Huc accedebant XVIII. onerariæ naues, quæ ex eo loco millibus paſſuum octo vento tenebantur, quò minùs in eundem portum peruenire poſſent. Has equitibus diſtribuit. Reliquum exercitum Q. Titurio Sabino, & L. Aurunculeio Cottæ legatis, in Menapios, atque in eos pagos Morinorum, à quibus ad eum legati non venerant, G

P. Sulpitius Rufus legatus.

ducendum dedit. P. Sulpitium Rufum legatum cum eo præſidio, quod ſatis eſſe arbitrabatur, portum tenere iuſſit. His conſtitutis rebus, na-

Cæſar in Britanniã traijcit.

ctus idoneam ad nauigandum tempeſtatem, tertia ferè vigilia ſoluit: equiteſque in vlteriorem portum progredi, & naues conſcendere, ac ſe ſequi iuſſit: à quibus cùm id paulò tardiùs eſſet adminiſtratum, ipſe hora

Britanni Cæſari in armis occurrunt.

circiter diei quarta cum primis nauibus Britanniam attigit: atque ibi in omnibus collibus expoſitas hoſtium copias armatas conſpexit. Cuius loci hæc erat natura, atque ita montibus anguſtis mare continebatur, vt ex locis ſuperioribus in littus telum adijci poſſet. Hunc ad egrediendum nequaquam idoneum arbitratus locum, dum reliquæ naues eò con- H
uenirent, ad horam nonam in anchoris expectauit. Interim legatis tribuniſque militum conuocatis, & quæ ex Voluſeno cognouiſſet, & quæ fieri vellet, oſtendit: monuitque (vt rei militaris ratio, maximeque vt res maritimæ poſtularent) vt quàm celerem atque inſtabilem motum haberent, ad nutum & ad tempus omnes res ab his adminiſtrarentur. His dimiſſis, & ventum & æſtum vno tempore nactus ſecundum, dato ſigno, & ſublatis anchoris, circiter millia paſſuum octo ab eo loco progreſſus, aperto ac plano littore naues conſtituit. At Barbari conſilio Romanorum

Eſſedariorum vſus in prælijs apud Britannos.

Cæſarianorum apud Britannos difficultates.

cognito, præmiſſo equitatu, & eſſedarijs (quo plerunque genere in prælijs vti conſueuerunt) reliquis copijs ſubſecuti, noſtros nauibus egredi I
prohibebant. Erat ob has cauſas ſumma difficultas, quòd naues propter magnitudinem niſi in alto conſtitui non poterant. Militibus autem ignotis locis, impeditis manibus, magno & graui onere armorum preſſis, ſimul & de nauibus deſiliendum, & in fluctibus conſiſtendum, & cum hoſtibus erat pugnandum: cùm illi aut ex arido, aut paululum in aquam progreſſi, omnibus membris expediti, notiſſimis locis, audacter tela conijcerent, & equos aſſuefactos incitarent. Quibus rebus noſtri perterriti, atque huius omninò generis pugnæ imperiti, non eadem alacritate ac ſtudio, quo in pedeſtribus vti prælijs conſueuerant, vtebantur. Quod

Cæſaris prudentia.

vbi Cæſar animaduertit, naues longas (quarum & ſpecies Barbaris inuſi- K
tatior, & motus ad vſum expeditior erat) paulùm remoueri ab onerarijs nauibus, & remis incitari, & ad latus apertum hoſtium conſtitui, atque inde fundis, tormentis, ſagittis, hoſtes propelli ac ſummoueri iuſſit: quæ res magno vſui noſtris fuit. Nam & nauium figura, & remorum motu, & inuſitato genere tormentorum permoti Barbari, conſtiterunt, ac paulùm

Britanni pedem referunt.

Decimæ legionis aquiliferi virtus.

modò pedem retulerunt. Atque noſtris militibus cunctantibus, maximè propter altitudinem nauis: qui decimæ legionis aquilam ferebat, conteſtatus deos, vt ea res legioni feliciter eueniret, Deſilite, inquit, commilitones, niſi vultis aquilam hoſtibus prodere: ego certè meum Reipublicæ atque Impe-

A Imperatori officium præſtitero. Hoc cùm magna voce dixiſſet, ſe ex naui proiecit, atque in hoſteis aquilam ferre cœpit. Tum noſtri cohortati inter ſe, ne tantum dedecus admitteretur, vniuerſi ex naui deſilierunt. Hos item alij ex proximis primis nauibus cùm conſpexiſſent, ſubſecuti, hoſtibus appropinquârunt. Pugnatum eſt ab vtriſque acriter. Noſtri tamen, quòd neque ordines ſeruare, neque firmiter inſiſtere, neque ſigna ſubſequi poterant, atque alius alia ex naui quibuſcunque ſignis occurrerat, ſe aggregabat, magnoperè perturbabantur. Hoſtes verò, notis omnibus vadis, vbi ex littore aliquos ſingulares ex naui egredientes conſpexerant: incitatis equis, impeditos adoriebantur. Plu-

Cæſarianorum cum Britannis pugna.

B res paucos circunſiſtebant. Alij ab latere aperto in vniuerſos tela conijciebant. Quod cùm animaduertiſſet Cæſar, ſcaphas longarum nauium, item ſpeculatoria nauigia militibus compleri iuſſit: & quos laborantes conſpexerat, iis ſubſidia ſummittebat. Noſtri ſimul in arido conſtiterunt, ſuis omnibus conſecutis, in hoſtes impetum fecerunt, atque eos in fugam dederunt: neque longiùs proſequi potuerunt, quòd equites curſum tenere, atque Inſulam capere non potuerunt. hoc vnum ad priſtinam fortunam Cæſari defuit. † Hoſtes prælio ſuperati, ſimul at- 6
que ſe ex fuga receperunt, ſtatim ad Cæſarem legatos de pace miſerunt: obſides daturos, quæque imperâſſet, ſeſe facturos polliciti ſunt. Vnà

Scaphæ. *Speculatoria nauigia.* *Britannorum fuga.* *Cæſaris fortuna.* *Britannorum deditio.*

C cum his legatis Comius Atrebas venit, quem ſuprà demonſtrauimus, à Cæſare in Britanniam præmiſſum. Hunc illi è naui egreſſum, cùm ad eos oratoris modo Cæſaris mandata deferret, comprehenderant, atque in vincula coniecerant. Tunc prælio facto remiſerunt, & in petenda pace eius rei culpam in multitudinem coniecerunt, & propter imprudentiam vt ignoſceretur, petiuerunt. Cæſar queſtus quòd cùm vltro incontinentem legatis miſſis pacem à ſe petiſſent, bellum ſine cauſa intuliſſent, ignoſcere imprudentiæ dixit, obſideſque imperauit: quorum illi partem ſtatim dederunt: partem ex longinquioribus locis accerſitam, paucis diebus ſeſe daturos dixerunt. Intereà ſuos remigrare in agros iuſ-

Comius Atrebas. *Cæſaris clementia.*

D ſerunt: principeſque vndique conuenerunt, & ſe ciuitateſque ſuas Cæſari commendârunt. His rebus pace firmata, poſt diem quartum quàm eſt in Britanniam ventum, naues XVIII. de quibus ſuprà demonſtratum eſt, quæ equites ſuſtulerant, ex ſuperiore portu leni vento ſoluerunt. Quæ cùm appropinquarent Britanniæ, & ex caſtris viderentur: tanta tempeſtas ſubitò coorta eſt, vt nulla earum curſum tenere poſſet, ſed aliæ eòdem vnde erant profectæ, referrentur: aliæ ad inferiorem partem Inſulæ, quæ eſt propius Solis occaſum, magno ſui cum periculo deijcerentur. Quæ tamen anchoris iactis, cùm fluctibus complerentur, neceſſariò aduerſa nocte in altum prouectæ, continentem petiuerunt. Ea-

Tempeſtas maris Cæſaris naues exagitat.

E dem nocte accidit, vt eſſet Luna plena: * quæ maritimos æſtus maximos in Oceano efficere conſueuit. Noſtriſq; id erat incognitum. Ita vno tempore & longas naues, quibus Cæſar exercitum tranſportandum curauerat, quaſq; in aridum ſubduxerat, æſtus complebat: & onerarias, quæ ad anchoras erant deligatæ, tempeſtas afflictabat. Neq; vlla noſtris facultas aut adminiſtrandi aut auxiliandi dabatur. Compluribus nauibus fractis, reliquæ cùm eſſent funibus anchoris reliquiſque armamentis amiſſis ad nauigandum inutiles, magna (id quod neceſſe erat accidere) totius exercitus perturbatio facta eſt. Neque enim naues erant aliæ, quibus reportari poſſent, & omnia deerant, quæ ad reficiendas naues erant vſui: & quod omnibus

Lunæ plenæ vis in æſtibus maritimis. ** qui dies maritimos.* *Nauium Romanarum afflictatio.*

buſconſtabat hyemare in Gallia oportere, frumentum his in locis in hye- F
mem prouiſum non erat. Quibus rebus cognitis, principes Britanniæ
qui poſt prælium ad Cæſarem conuenerant, inter ſe colloquuti, quum
& equites & naues & frumentum Romanis deeſſe intelligerent, & pau-
citatem militum ex caſtrorum exiguitate cognoſcerent: quæ hoc erant
Rebellio Britanno-rum. etiam anguſtiora, quòd ſine impedimentis Cæſar legiones tranſporta-
uerat: optimum factu eſſe duxerunt, rebellione facta, frumento commea-
tuque noſtros prohibere, & rem in hyemem producere: quòd his ſupe-
ratis, aut reditu interclusis, neminem poſteà belli inferendi cauſa in Bri-
tanniam tranſiturum confidebant. Itaque rurſus coniuratione facta,
paulatim ex caſtris diſcedere, ac ſuos clàm ex agris deducere cœperunt. G
At Cæſar, etſi nondum eorum conſilia cognouerat, tamen & ex euentu
Intermittere, nauium ſuarum, & ex eo quòd obſides dare intermiſerant, fore id quod
Cæſaris prouidentia accidit, ſuſpicabatur. Itaque ad omneis caſus ſubſidia comparabat. Nam
& frumentum ex agris in caſtra quotidie conferebat, & quæ grauiſſimè
afflictæ erant naues, earum materia atque ære ad reliquas reficiendas v-
tebatur: & quæ ad eas res erant vſui, ex continenti comportari iubebat.
Itaque cùm id ſummo ſtudio à militibus adminiſtraretur, duodecim na-
uibus amiſſis, reliquis vt nauigari commodè poſſet, effecit. Dum ea ge-
runtur, legione ex conſuetudine vna frumentatum miſſa, quæ appella-
Legio ſeptima. batur ſeptima, neque vlla ad id tempus belli ſuſpicione interpoſita, cùm H
pars hominum in agris remaneret, pars etiam in caſtra ventitaret: hi qui
Pulueris excitati in-dicium. pro portis caſtrorum in ſtatione erant, Cæſari renunciàrunt, puluerem
maiorem quàm conſuetudo ferret, in ea parte videri, quam in partem
legio iter feciſſet. Cæſar id quod erat, ſuſpicatus, aliquid noui à Barba-
ris initum conſilij: cohortes quæ in ſtationibus erant, ſecum in eam
partem proficiſci, ex reliquis duas in ſtationem ſuccedere, reliquas arma-
ri, & confeſtim ſe ſubſequi iuſſit. Cùm paulò longiùs à caſtris proceſſiſ-
ſet: & ſuos ab hoſtibus premi, atque ægrè ſuſtinere, & conferta legione ex
omnibus partibus tela conijci animaduertit. Nam quòd omni ex reli-
quis partibus demeſſo frumento, vna pars erat reliqua, ſuſpicati hoſtes I
huc noſtros eſſe venturos, noctu in ſyluis delituerant. Tum diſperſos de-
poſitis armis in metendo occupatos, ſubitò adorti, paucis interfectis,
reliquos incertis ordinibus perturbauerant, ſimul equitatu atque eſſedis
Pugnæ genus ex eſ-ſedis. circundederant. Genus hoc eſt ex eſſedis pugnæ: primò per omneis partes
perequitant, & tela conijciunt: atque ipſo terrore equorum, & ſtrepitu
rotarum ordines plerunque perturbant: & cùm ſe inter equitum turmas
Aurigæ milites. inſinuauerint, ex eſſedis deſiliunt, & pedites præliantur. Aurigæ interim
paulatim è prælio excedunt, atque ita currus collocant, vt ſi illi à multi-
tudine hoſtium premantur, expeditum ad ſuos receptum habeant. Ita
mobilitatem equitum, ſtabilitatem peditum in prælijs præſtant: ac tan- K
tum vſu quotidiano & exercitatione efficiunt, vt in decliui ac præcipi-
ti loco incitatos equos ſuſtinere, & breui moderari ac flectere, & per te-
monem percurrere, & in iugo inſiſtere, & inde ſe in currus citiſſimè re-
cipere conſueuerint. Quibus rebus perturbatis, noſtris nouitate pugnæ,
Cæſar ſuis laboran-tibus ſuccurrit. tempore opportuniſſimo Cæſar auxilium tulit. Nanque eius aduentu ho-
ſtes conſtiterunt, noſtri ex timore ſe receperunt. Quo facto, ad laceſſen-
dum hoſtem, & committendum prælium, alienum eſſe tempus arbitra-
tus, ſuo ſe loco continuit, & breui tempore intermiſſo, legiones in ca-
ſtra reduxit. Dum hæc geruntur, noſtris omnibus occupatis, qui erant
in agris

A in agris reliqui, diſceſſerunt. Secutæ ſunt continuos compluresdies tem-
peſtates, quæ & noſtros in caſtris continerent, & hoſtem à pugna prohibe- *Tempeſtatum vis.*
rent. † Interim Barbari nuncios in omneis partes dimiſerunt, paucitatem- 7
que noſtrorum militum ſuis prædicauerunt: & quanta prædæ faciendæ, *Romanorum opprimendorum conſiliũ.*
atque in perpetuum ſui liberandi facultas daretur, ſi Romanos caſtris expu
liſſent, demonſtrauerunt. His rebus celeriter magna multitudine pedita-
tus equitatuſque coacta, ad caſtra venerunt. Cæſar etſi idem quod ſupe-
rioribus diebus acciderat, fore videbat, vt ſi eſſent hoſtes pulſi, celeritate
periculum effugerent: tamen nactus equites circiter x x x. quos Comius
Atrebas (de quo antè dictum eſt) ſecum tranſportauerat, legiones in acie
B pro caſtris conſtituit. Commiſſo prælio, diutius noſtrorum militum im-
petum hoſtes ferre non potuerunt, ac terga verterunt: quos tanto ſpatio *Fuga Britannorum.*
ſecuti, quantum curſu & viribus efficere potuerunt, complures ex his oc-
ciderunt: deinde omnibus longè lateque ædificiis incenſis, ſe in caſtra re-
ceperunt. Eodem die legati ab hoſtibus miſſi ad Cæſarem, de pace vene- *Britannorum legati ad Cæſarem.*
runt. His Cæſar numerum obſidum quem antè imperauerat, duplicauit,
eoſque in continentem adduci iuſſit. Quòd propinqua die æquinoctij, in- *Hyemis nauigatio periculoſa.*
firmis nauibus hyemis nauigationem ſubeundam non exiſtimabat, ipſe
idoneam tempeſtatem nactus, paulò poſt mediam noctem naues ſoluit.
Quæ omnes incolumes ad continentem peruenerunt: ſed ex his onerariæ *Cæſaris felicitas.*
C duæ eoſdem quos reliquæ portus capere non potuerunt, & paulò infrà de-
latæ ſunt. Quibus ex nauibus cùm eſſent expoſiti milites circiter c c c. at-
que in caſtra contenderent, Morini quos Cęſar in Britanniam proficiſcens *Morini Cæſarianos ex Britannia reduces inuadunt.*
pacatos reliquerat, ſpe prædæ adducti, primo non ita magno ſuorum nu-
mero circunſteterunt, ac, ſi ſeſe interfici nollent, arma ponere iuſſerunt.
cùm illi orbe facto ſeſe defenderent, celeriter ad clamorem, hominum
circiter millia ſex conuenerunt. Qua re nunciata, Cæſar omnem è ca-
ſtris equitatum ſuis auxilio miſit. Interim noſtri milites impetum hoſtium
ſuſtinuerunt, atque ampliùs horis quatuor fortiſſimè pugnauerunt, & pau *Quatuor horarum pugna.*
cis vulneribus acceptis, complures ex his occiderunt. Poſteà verò quàm
D equitatus noſter in conſpectum venit, hoſtes abiectis armis terga verte-
runt: magnuſque eorum numerus eſt occiſus. Cæſar poſtero die T. La-
bienum legatum cum iis legionibus, quas ex Britannia reduxerat, in Mo-
rinos, qui rebellionem fecerant, miſit. Qui cùm propter paludum ſicci- *Paludes Morinorum.*
tatem, quò ſe reciperent, non haberent (quo perfugio ſuperiore anno fue-
rant vſi) omnes ferè in poteſtatem Labieni venerunt. At Q. Titurius, & L. *Morini in poteſtatem Ro. rediguntur.*
Cotta legati, qui in Menapiorum fines legiones duxerant, omnibus eo- *Menapiorum agri vaſtati.*
rum agris vaſtatis, frumentis ſuccifis, ædificiiſque incenſis, quòd Mena-
pij ſe omnes in denſiſſimas ſyluas abdiderant, ad Cæſarem ſe receperunt.
Cæſar in Belgis omnium legionum hyberna conſtituit. Eò duæ om-
E ninò ciuitates ex Britannia obſides miſerunt: reliquæ ne-
glexerunt. His rebus geſtis, ex literis Cæſaris die- *Supplicatio Cæſari decreta.*
rum x x. ſupplicatio à Senatu
decreta eſt.

C. IVLII CAESARIS COM- F
MENTARIORVM DE BELLO GALLICO LIBER V.

Libri quinti capita.

1 *Cæſar naues parari iubet, Piruſtas in Illyrico compeſcit.*
2 *Induciomari & Cingentorigis, qui de Treuirorum principatu inter ſe contendebant, deditio.* G
3 *Dumnorix AEduus ob rebellionem, Cæſaris imperio, fortiter tamen pugnans, necatur.*
4 *Cæſaris in Britanniam tranſitus, primaq́ ipſius cum Britannis pugna.*
5 *Inſulæ Britanniæ natura, & ſimul Inſulanorum mores deſcribuntur.*
6 *Britannorum ex prælio fuga & calamitas.*
7 *Caſsiuellauni ducis oppidum media in ſylua capitur: Britanniaq́ in deditionem recipitur.*
8 *Galliæ totius defectio & tumultus vnum in diem collatus, & ab Ambiorige indicatus.*
9 *Duorum Cæſaris legatorum difficilis conſultatio ſuper Ambiorigis indicio.* H
10 *Eorundem legatorum, & totius exercitus Rom. internecio.*
11 *Q. Ciceronis caſtra grauiter à Neruijs oppugnata, inibiq́ de duorum inimicorum virtute, & defenſione mutua.*
12 *Cæſar de Ciceronis periculo certior factus ad eum cum ſubſidio venit, fuſosq́ hoſtes profligat.*
13 *Gallorum de rebellando conſilia Cæſaris prudentia oppreſſa: & Labieni de Induciomaro Treuirorum principe victoria.*

Cæſar quotannis in Italiam ibat.
Nauium Cæſarianarum forma.
**ſubductiores, pauloq́ ſa.*
** magis magnos.*

1 LVcio Domitio, Appio Claudio conſulibus, diſcedens ab hybernis Cæſar in Italiam, vt quotannis facere conſueuerat, legatis imperat, quos legionibus præfecerat, vti quamplurimas poſſent hyeme naues ædificandas, vetereſque reficiendas curarent. Earum modum formamque demonſtrat: ad celeritatem onerandi, * ſubductioneſque, paulò facit humiliores, quàm quibus in noſtro mari vti conſueuimus: atque ideò magis, quod propter crebras commutationes æſtuum * minùs magnos ibi fluctus fieri cognouerat. ad onera, & ad multitudinem iumentorum tranſportandam, paulò latiores, quàm K quibus in reliquis vtimur maribus. Has omnes actuarias imperat fieri: quam ad rem humilitas multùm adiuuat. Ea quæ ſunt vſui ad armandas naueis, ex Hiſpania apportari iubet. Ipſe conuentibus Galliæ citerioris peractis, in Illyricum proficiſcitur, quòd à Piruſtis finitimam partem prouinciæ incurſionibus vaſtari audiebat. Eò cùm veniſſet, ciuitatibus milites imperat, certumque in locum conuenire iubet. Qua re nunciata, Piruſtæ legatos ad eum mittunt: qui doceant, nihil earum rerum publico factum conſilio, ſeſeque paratos eſſe demonſtrant omnibus rationibus de iniurijs ſatisfacere. Accepta oratione eorum, Cæſar obſides imperat, eoſque ad certam diem adduci iubet. Niſi ita fecerint, ſeſe bello ciui-

Actuariæ naues.
Humilitatis nauium vſus.
Piruſtæ.
Piruſtarum ad Cæſarem legatio.

A ciuitatem perſecuturum demonſtrat. His ad diem adductis, vt imperauerat, arbitros inter ciuitates dat, qui litem æſtiment, pœnamq; conſtituant. His confectis rebus, conuentibuſque peractis, in citeriorem Galliam reuertitur, atque inde ad exercitum proficiſcitur. Eò cùm veniſſet, circuitis omnibus hybernis, ſingulari militum ſtudio, in ſumma rerum omnium inopia, circiter ſexcentas eius generis, cuius ſuprà demonſtrauimus, naueis, & longas duodetriginta inuenit conſtructas: neque multùm abeſſe ab eo, quin paucis diebus deduci poſſent. Collaudatis militibus, atque ijs, qui negocio præfuerant, quid fieri, oſtendit: atque omneis ad portum Itium conuenire iubet: quo ex portu commodiſſimum in Britanniam tra-

Cæſarianorum militum induſtria.

Portus Itius, ab itãdo ſeu eundo, qui nunc Caletum, ſeu Calitium.

B iectum eſſe cognouerat, circiter millium paſſuum x x x. tranſmiſſum à continenti. Huic rei quod ſatis eſſe viſum eſt militum, relinquit: ipſe cum legionibus expeditis quatuor, & equitibus octingentis in fines Treuirorum proficiſcitur: quòd hi neque ad concilia veniebant, neque imperio parebant, Germanoſque tranſrhenanos ſolicitare dicebantur. Hæc ciuitas longè plurimum totius Galliæ equitatu valet, magnaſque habet copias peditum, Rhenumque (vt ſuprà demonſtrauimus) tangit. † In ea ciuitate duo de principatu inter ſe contendebant, Induciomarus, & Cingentorix: è quibus alter ſimul atque de Cæſaris legionumque aduentu cognitum eſt, ad eum venit: ſe, ſuoſque omneis in officio futuros, neque ab amici-

Treuirorum ciuitas

2

Induciomarus.
Cingentorix.

C tia populi Romani defecturos confirmauit: quæque in Treuiris gererentur, oſtendit. At Induciomarus equitatum peditatumque cogere, ijſque qui per ætatem in armis eſſe non poterant, in ſyluam Arduennam abditis (quæ ingenti magnitudine per medios fines Treuirorum à flumine Rheno ad initium Rhemorum pertinet) bellum parare inſtituit. Sed poſteaquàm nonnulli principes ex ea ciuitate, & familiaritate Cingentorigis adducti, & aduentu noſtri exercitus perterriti, ad Cæſarem venerunt, & de ſuis priuatim rebus ab eo petere cœperunt, quoniam ciuitati conſulere non poſſent: veritus ne ab omnibus deſereretur Induciomarus, legatos ad Cæſarem mittit: ſeſe idcirco à ſuis diſcedere, atque ad eum ve-

Arduenna ſylua.

D nire noluiſſe, quò faciliùs ciuitatem in officio contineret, ne omnis nobilitatis diſceſſu, plebs propter imprudentiam laberetur. Itaque eſſe ciuitatem in ſua poteſtate, ſeſeque, ſi Cæſar permitteret, ad eum in caſtra venturum, & ſuas ciuitatiſque fortunas eius fidei permiſſurum. Cæſar etſi intelligebat, qua de cauſa ea dicerentur, quæque eum res ab inſtituto conſilio deterreret: tamen ne æſtatem in Treuiris conſumere cogeretur, omnibus ad Britannicum bellum rebus comparatis, Induciomarum ad ſe cum c c. obſidibus venire iuſſit. His adductis, & in his filio, propinquiſque eius omnibus, quos nominatim euocauerat, conſolatus Induciomarum, hortatuſq; eſt vti in officio permaneret. Nihilo tamen ſecius princi-

Induciomarũ Cæſar conſolatur.

E pibus Treuirorum ad ſe conuocatis, eos ſigillatim Cingentorigi conciliauit. Quod cùm merito eius à ſe fieri intelligebat: tum magni intereſſe arbitrabatur, eius authoritatem inter ſuos quàmplurimùm valere, cuius tam egregiam in ſe voluntatem perſpexiſſet. Id factum grauiter tulit Induciomarus, ſuam gratiam inter ſuos minui: & qui iam antè inimico in nos animo fuiſſet, multò grauiùs hoc dolore exarſit. His rebus cõſtitutis, Cæſar ad portum Itium cum legionibus peruenit. ibi cognoſcit, * x l. naueis, quæ in * Meldis factæ fuerant, tẽpeſtate reiectas, curſum tenere non potuiſſe, atq; eòdem vnde erant profectæ, reuertiſſe: reliquas paratas ad nauigandũ, atq; omnib. rebus inſtructas inuenit. Eòdem equitatus totius Galliæ cõuenit,

** LX.*
** Belgæ.*

E 2 nume-

numero millium quatuor, principeſque ex omnibus ciuitatibus: ex qui- F
bus perpaucos (quorum in ſe fidem perſpexerat) relinquere in Gallia, re-
Galliæ motum Cæſar veretur.
liquos obſidum loco ſecum ducere decreuerat, quòd cùm ipſe abeſſet,
3 motum Galliæ verebatur. † Erat vnà cum cæteris Dumnorix Heduus, de
Dumnorix Cæſari ſuſpectus.
quo à nobis antè dictum eſt. Hunc ſecum habere in primis conſtitue-
rat, quòd eum cupidum rerum nouarum, cupidum imperij, magni ani-
mi, magnæque inter Gallos authoritatis cognouerat. Accedebat huc,
quòd in concilio Heduorum Dumnorix dixerat, ſibi à Cæſare regnum ci-
uitatis deferri, quod dictum Hedui grauiter ferebant, neque recuſandi aut
deprecandi cauſa legatos ad Cæſarem mittere audebant. Id factum ex ſuis
hoſpitibus Cæſar cognouerat. Ille omnibus primò precibus petere con- G
tendit, vt in Gallia relinqueretur, partim quòd inſuetus nauigandi mare
Dumnorix Galliæ principes à Cæſare abalienare molitur.
timeret, partim quòd religionibus ſeſe diceret impediri. Poſteaquàm id
obſtinatè ſibi negari vidit: omni ſpe impetrandi adempta, principes Gal-
liæ ſolicitare, reuocare ſingulos, hortarique cœpit, vt in continenti rema-
nerent: metu territare, non ſine cauſa fieri, vt Gallia omni nobilitate ſpo-
liaretur. Id eſſe conſilium Cæſaris, vt quos in conſpectu Galliæ interficere
vereretur, hos omnes in Britanniam traductos necaret. Fidem reliquis in-
terponere, iuſiurandum poſcere, vt quod eſſe ex vſu Galliæ intellexiſſent,
communi conſilio adminiſtrarent. Hæc à compluribus ad Cæſarem de-
ferebantur. Qua re cognita, Cæſar, quòd tantùm ciuitati Heduæ digni- H
tatis tribuebat, coërcendum atque deterrendum quibuſcunque rebus
poſſet Dumnorigem ſtatuebat: quod longiùs eius amentiam progredi
videbat, proſpiciendum ne quid ſibi ac Reipublicæ nocere poſſet. Itaque
Corus ventus.
dies circiter x x v. in eo loco commoratus, quòd Corus ventus nauiga-
tionem impediebat, qui magnam partem omnis temporis in his locis flare
conſueuit: dabat operã, vt in officio Dumnorigẽ contineret, nihilo tamen
ſecius omnia eius conſilia cognoſceret. Tandem idoneam tempeſtatem
nactus, milites equiteſque conſcendere naues iubet. At impeditis om-
nium animis, Dumnorix cum equitibus Heduorum à caſtris inſciente Cæ
ſare domum diſcedere cœpit. Qua re nunciata, Cæſar intermiſſa profe- I
ctione, atque omnibus rebus poſtpoſitis, magnam partem equitatus ad
eum inſequendum mittit, retrahique imperat: ſi vim faciat, neque pareat,
Parere pro ſano.
interfici iubet, nihil hunc ſe abſente pro ſano facturum arbitratus, qui præ-
ſentis imperium neglexiſſet. Ille autem reuocatus, reſiſtere, ac ſe manu de-
fendere, ſuorumque fidem implorare cœpit, ſæpè clamitans liberum ſe,
Dumnorigis cædes.
liberæq; ciuitatis eſſe. Illi, vt erat imperatum, circunſiſtunt hominem, atq;
4 interficiunt. At equites Hedui ad Cæſarem omnes reuertuntur. † His rebus
geſtis, Labieno in continente cum tribus legionibus & equitum millibus
**rem frumentariã.*
duobus relicto vt portus] tueretur, & * rei frumentariæ prouideret, quæq;
in Gallia gererentur, cognoſceret, conſiliumque pro tempore & pro re ca- K
peret: ipſe cum legionibus quinque, & pari numero equitum, quem in con
Cæſar in Britãniam nauigat.
tinente reliquerat, ad Solis occaſum naues ſoluit, & leni Africo prouectus,
media circiter nocte vento intermiſſo, curſum non tenuit: & longiùs
delatus æſtu, orta luce ſub ſiniſtra Britanniam relictam conſpexit. Tum rur
ſus æſtus commutationem ſecutus, remis contendit, vt eam partem Inſulę
caperet, qua optimum eſſe egreſſum, ſuperiore æſtate cognouerat. Qua in
Militum Cæſarianorum virtus.
re admodum fuit militum virtus laudanda, qui victorijs grauibuſq; naui-
gijs, non intermiſſo remigandi labore, longarum nauium curſum adæquâ
runt. Acceſſum eſt ad Britaniam omnibus nauibus meridiano ferè tempo-
re: ne-

A re: neque in eo loco hoſtis eſt viſus: ſed, vt poſteà Cæſar ex captiuis comperit, cùm magnæ manus eò conueniſſent, multitudo nauium perterritæ (quæ cum * annotinis, priuatiſque, quas ſui quiſque commodi cauſa fecerat, ampliùs octingentæ vno erant viſo tempore) à littore diſceſſerant, ac ſe in ſuperiora loca abdiderant. Cæſar expoſito exercitu, ac loco caſtris idoneo capto, vbi ex captiuis cognouit, quo in loco hoſtium copiæ conſediſſent: cohortibus decem ad mare relictis, & equitibus trecentis, qui præſidio nauibus eſſent, de tertia vigilia ad hoſtes contendit, eò minùs * veritus nauibus, quòd in littore molli atque aperto deligatas ad anchoras relinquebat: & præſidio nauibus Q. Atrium præfecit. Ipſe noctu

**publicis priuæ. Sunt autem annotinæ, naues quibus annona vehitur.*

**Vereri nauibus.*

Q. Atrius nauibus præfectus.

B progreſſus millia paſſuum circiter XII. hoſtium copias conſpicatus eſt. Illi equitatu atque eſſedis ad flumen progreſſi, ex loco ſuperiore noſtros prohibere, & prælium committere cœperunt. Repulſi ab equitatu, ſe in ſyluas abdiderunt, locum nacti egregiè & natura & opere munitum, quem domeſtici belli (vt videbatur) cauſa iam antè præparauerant. Nam crebris arboribus ſucciſis, omnes introitus erant præcluſi. Ipſi ex ſyluis rari propugnabant, noſtroſque intra munitiones ingredi prohibebant. At milites legionis ſeptimæ teſtudine facta, & aggere ad munitiones adiecto, locum ceperunt, eoſque ex ſyluis expulerunt, paucis vulneribus acceptis. Sed eos fugientes longiùs Cæſar perſequi vetuit, & quòd loci

Prælium et fuga Britannorum.

Syluarum refugiũ.

C naturam ignorabat, & quòd magna parte diei conſumpta, munitioni caſtrorum tempus relinqui volebat. Poſtridie eius diei manè tripartitò milites equitesq; in expeditionem miſit, vt eos qui fugerant, perſequerentur. His aliquantùm itineris progreſſis, cùm iam extremi eſſent in conſpectu, equites à Q. Atrio ad Cæſarem venerunt, qui nunciarent ſuperiori nocte maxima coorta tempeſtate propè omnes naues afflictas, atque in littus eiectas eſſe, quòd neque anchoræ funeſque ſubſiſterent, neque nautæ gubernatoreſque vim tempeſtatis pati poſſent. Itaque ex eo concurſu nauium, magnum eſſe incommodum acceptum. His rebus cognitis, Cæſar legiones equitatumque reuocari, atque itinere deſiſte-

Naues Cæſaris afflictæ.

D re iubet. Ipſe ad naues reuertitur. Eadem ferè quæ ex nuncijs literiſque cognouerat, coràm perſpicit, ſic vt amiſſis circiter * XL. nauibus, reliquæ tamen refici poſſe magno negocio viderentur. Itaque ex legionibus fabros deligit, & ex continente alios acceſſiri iubet. Labieno ſcribit, vt quàm plurimas poſſet, his legionibus, quæ ſunt apud eum, naues inſtituat. Ipſe, etſi res erat multi operis ac laboris, tamen commodiſſimum eſſe ſtatuit, omneis naues ſubduci, & cum caſtris vna munitione coniungi. In his rebus circiter dies X. conſumit, nec nocturnis quidem temporibus ad laborem militum intermiſſis. Subductis nauibus, caſtriſque egregiè munitis, eaſdem copias, quæ anteà præſidio nauibus fuerant,

XL. naues amiſſæ.

**quadringentis.*

Naues ſubductæ.

E relinquit: ipſe eodem vnde redierat, proficiſcitur. Eò cùm veniſſet, maiores iam vndiq; in eum locum copiæ Britannorum conuenerant. Summa imperij, belliq; adminiſtrandi, communi conſilio permiſſa eſt Caſſiuellauno: cuius fines à maritimis ciuitatibus flumen diuidit, quod appellatur Thameſis, à mari circiter millia paſſuum LXXX. Huic ſuperiore tempore cum reliquis ciuitatibus continentia bella interceſſerant: ſed noſtro aduentu permoti Britanni, hunc toti bello imperioq; præfecerant. † Britanniæ pars 5
interior ab ijs incolitur, quos natos in Inſula ipſi memoria proditũ dicunt: maritima pars ab ijs, qui prædæ ac belli inferendi cauſa ex Belgio tranſierunt: qui omnes ferè his nominibus ciuitatum appellantur, quibus orti ex

Caſſiuellaunus dux Britannorum.

Thameſis flu.

Britannia incolæ diuerſi.

ciui-

ciuitatibus eò peruenerunt, & bello illato ibi remanſerunt, atque agros F
Britannorum infinita multitudo.
colere cœperunt. Hominum eſt infinita multitudo, creberrimaque ædificia ferè Gallicis conſimilia. Pecoris magnus numerus. Vtuntur autem
Aerei nummi, & annuli ferrei pro nummo.
numo æreo, aut anulis ferreis ad certum pondus examinatis pro numo. Naſcitur ibi plumbum album in Mediterraneis regionibus: in maritimis
Plumbum album in Britannia.
ferrum, ſed eius exigua eſt copia. ære vtuntur importato. Materia cuiuſque generis, vt in Gallia eſt, præter fagum, atque abietem. Leporem, &
Britanni quibus cibis abſtineant.
gallinam, & anſerem guſtare fas non putant. Hæc tamen alunt animi voluptatiſque cauſa. Loca ſunt temporatiora quàm in Gallia, remiſſioribus
Britannia temperatior Gallia, minúſque frigida.
frigoribus. Inſula natura triquetra, cuius vnum latus eſt contra Galliam.
Cantium.
huius lateris alter angulus, qui eſt ad Cantium, quò ferè omnes ex Gal- G
lia naues appelluntur, ad orientem Solem, inferior ad Meridiem ſpe-
** Hoc pertinet circiter.*
ctat. Hoc * latus tenet circiter millia paſſuum quingenta. Alterum ver-
Ibernia Inſula.
git ad Hiſpaniam, atque occidentem Solem, qua ex parte eſt Ibernia, dimidio minor (vt exiſtimatur) quàm Britannia, ſed pari ſpatio tranſmiſſus atque ex Gallia eſt in Britanniam. In hoc medio curſu eſt Inſula, quæ
Mona Inſula.
appellatur Mona. Complures præterea minores ſubiectæ Inſulæ exiſti-
Nox triginta dierũ.
mantur: de quibus Inſulis nonnulli ſcripſerunt dies continuos triginta ſub bruma eſſe noctem. Nos nihil de eo percontationibus reperiebamus,
Noctes in Britannia quàm in continente breuiores.
niſi quòd certis ex aqua menſuris breuiores eſſe quàm in continente no-
ctes videbamus. Huius eſt longitudo lateris, vt fert illorum opinio, ſe- H
ptingentorum millium paſſuum. Tertium eſt contra Septentrionem: cui parti nulla eſt obiecta terra, ſed éius angulus lateris maximè ad Germa-
Britanniæ ambitus.
niam ſpectat. Hoc millia paſſuum octingenta in longitudinem eſſe arbitrantur. Ita omnis Inſula eſt in circuitu vicies centena millia paſſuum.
Britannorum mores.
Ex his omnibus longè ſunt humaniſſimi, qui Cantium incolunt: quæ regio eſt maritima omnis, neque multum à Gallica differunt conſuetudine. Interiores plerique frumenta non ſerunt, ſed lacte & carne viuunt,
Glaſto ſe Britanni inficiunt.
pellibuſque ſunt veſtiti. Omnes verò ſe Britanni glaſto inficiunt, quod cæruleum efficit colorem: atque hoc horridiore ſunt in pugna aſpectu:
capilloque ſunt promiſſo, atque omni parte corporis raſa, præter caput, I
Vxores communes apud Britannos.
& labrum ſuperius. Vxores habent deni duodeníque inter ſe communes, & maximè fratres cum fratribus, & parentes cum liberis. Sed ſi qui ſunt ex his nati, eorum habentur liberi, à quibus primum virgines
Prælium.
quæque ductæ ſunt. Equites hoſtium, eſſedarijque, acriter prælio cum equitatu noſtro in itinere conflixerunt, ita tamen, vt noſtri omnibus partibus ſuperiores fuerint, atque eos in ſyluas colleſque compulerint: ſed compluribus interfectis, cupidius inſecuti, nonnullos è ſuis amiſerunt. At illi intermiſſo ſpatio, imprudentibus noſtris, atque occupatis in munitione caſtrorum, ſubitò ſe ex ſyluis eiecerunt: impetuque in eos fa-
cto, qui erant in ſtatione pro caſtris collocati, acriter pugnauerunt: dua- K
buſque miſſis ſubſidio cohortibus à Cæſare, atque his primis legionum duarum, cùm hæ perexiguo intermiſſo loci ſpatio inter ſe conſtitiſſent, nouo genere pugnæ perterritis noſtris, per medios audaciſſimè perrupe-
Q. Laberij Duri mors.
runt, ſeque inde incolumes receperunt. Eo die Q. Laberius Durus Tribunus militum interficitur: illi pluribus ſubmiſſis cohortibus repelluntur. Toto hoc in genere pugnæ, cùm ſub oculis omnium, ac pro ca-
Romani armis graues.
ſtris dimicaretur, intellectum eſt noſtros propter grauitatem armorum, quòd neq; inſequi cedentes poſſent, neq; ab ſignis diſcedere auderent, minùs aptos eſſe ad huius generis hoſtem: equites autẽ magno cum periculo dimi-

A dimicare, propterea quòd illi etiam conſultò plerunque cederent, & cùm *Britannorum pugnandi ratio.*
paululum ab legionibus noſtros remouiſſent, ex eſſedis deſilirent, & pe-
dibus diſpari prælio contenderent. Equeſtris autem prælij ratio, & ce-
dentibus & inſequentibus par atque idem periculum inferebat. Accede-
bat huc, vt nunquam conferti, ſed rari, magniſque interuallis præliaren-
tur, ſtationéſque diſpoſitas haberent, atque alios alij deinceps excipe-
rent, integriq; & recentes defatigatis ſuccederent. Poſtero die procul
à caſtris hoſtes in collibus conſtiterũt, rariq; ſe oſtendere, & lentiùs quàm
pridiè noſtros equites prælio laceſſere cœperunt. Sed meridie, cùm Cæ-
ſar pabulandi cauſa tres legiones atque omnem equitatum cum C. Tre- *C. Trebonius legatus.*
B bonio legato miſiſſet, repentè ex omnibus partibus ad pabulatores ad-
uolauerunt. Sic vti à ſignis legionibuſque non abſiſterent, noſtri acri-
ter in eos impetu facto repulerunt: neque finem inſequendi fecerunt,
quoad ſubſidio confiſi equites (cùm poſt ſe legiones viderent) præci-
pites hoſtes egerunt: magnoque eorum numero interfecto, neque ſui
colligendi, neq; conſiſtendi, aut ex eſſedis deſiliendi facultatem dederunt.
Ex hac fuga protinùs quæ vndiq; conuenerant auxilia, diſceſſerunt: neq;
poſt id tempus vnquam ſummis nobiſcum copijs hoſtes contenderunt.
Cæſar cognito conſilio eorum, ad flumen Thameſim in fines Caſſiuel- *Thameſis fl.*
launi exercitum duxit: quod flumen vno omnino loco pedibus, atque
C hoc ægrè, tranſiri poteſt. Eò cùm veniſſet, animaduertit ad alteram flu-
minis ripam magnas eſſe copias hoſtium inſtructas. Ripa autem erat acu-
tis ſudibus præfixis munita. Eiuſdémque generis ſub aqua defixæ ſudes
flumine tegebantur. His rebus cognitis à captiuis perfugiſque, Cæſar
præmiſſo equitatu confeſtim legiones ſubſequi iuſſit. Sed ea celeritate at-
que eo impetu milites ierunt, cùm capite ſolo ex aqua extarent, vt hoſtes
impetum legionum atque equitum ſuſtinere non poſſent, ripaſq; dimit-
terent, ac ſe fugæ mandarent. Caſſiuellaunus (vt ſuprà demonſtrauimus)
omni depoſita ſpe contentionis, dimiſſis amplioribus copijs, millibus cir-
citer quatuor eſſedariorum retentis, itinera noſtra ſeruabat, paulumq;
D ex via excedebat, lociſque impeditis ac ſyluestribus ſeſe occultabat, atque
ijs regionibus quibus nos iter facturos cognouerat, pecora atq; homines
ex agris in ſyluas compellebat. Et cùm equitatus noſter liberiùs prædandi
vaſtandiq; cauſa ſe in agros * effunderet, omnibus vijs ſemitiſq; eſſedarios ** eiecerat.*
ex ſyluis emittebat, & magno cum periculo noſtrorum equitum cum his
confligebat: atque hoc metu latiùs vagari prohibebat. Relinquebatur,
vt neque longiùs ab agmine legionum diſcedi Cæſar pateretur: & tan-
tùm in agris vaſtandis, incendijſque faciendis hoſtibus noceretur, quan-
tum labore atque itinere legionarij milites efficere poterant. † Interim 7
Trinobantes, propè firmiſſima earum regionum ciuitas (ex qua Man- *Trinobantes ciuitas.*
E dubratius adoleſcens Cæſaris fidem ſecutus, ad eum in continentem Gal- *Mandubratius.*
liam venerat, cuius pater Imanuentius in ea ciuitate regnum obtinuerat, *Imanuentius.*
interfectúſque erat à Caſſiuellauno, ipſe fuga mortem vitauerat) lega-
tos ad Cæſarem mittunt, pollicenturq; ſeſe ei dedituros, & imperata factu-
ros: petunt, vt Mandubratium ab iniuria Caſſiuellauni defendat, atq; in ci-
uitatem mittat, qui præſit, imperiumque obtineat. His Cæſar imperat
obſides quadraginta, frumentúmque exercitui: Mandubratiumque ad
eos mittit. Illi imperata celeriter fecerunt: obſides ad numerum, frumen-
tumq; miſerunt. Trinobantibus defenſis, atque ab omni militum iniu-
ria prohibitis, Cenimagni, Segontiaci, Ancalites, Bibroci, Caſſi, legatio-

E 4 nibus

Britannia populi in Caſaris poteſtatē ſe dedentes.
nibus miſſis ſeſe Cæſari dedunt. Ab his cognoſcit non longè ex eo loco op- F
pidum Caſſiuellauni abeſſe, ſyluis paludibúſque munitum: quo ſatis ma-
Oppidum.
gnus hominum pecorúmque numerus conuenerit. Oppidum autem
Britanni vocant, cùm ſyluas impeditas vallo foſſaque munierunt, quò in-
curſionis hoſtium vitandæ cauſa conuenire conſueuerunt. Eò proficiſci-
tur cum legionibus. Locum reperit egregiè natura atque opere munitum.
Tamen hunc duabus ex partibus oppugnare contendit. Hoſtes pauliſper
morati, militum noſtrorum impetum non tulerunt, ſeſeq; ex alia parte
oppidi eiecerunt. Magnus ibi numerus pecorum repertus, multique in
fuga ſunt comprehenſi, atque interfecti. Dum hæc in his locis gerun-
Cantium.
tur, Caſſiuellaunus ad Cantium (quod eſſe ad mare ſuprà demonſtra- G
Reges Britanniæ quatuor.
uimus, quibus regionibus quatuor Reges præerant, Cingentorix, Car-
uilius, Taximagulus, Segonax) nuncios mittit, atque his imperat vt
coactis omnibus copijs caſtra naualia de improuiſo adorianrur, atque
oppugnent. Hi cùm ad caſtra veniſſent: noſtri eruptione facta, mul-
Cingentorix captus.
tis eorum interfectis, capto etiam nobili duce Cingentorige, ſuos in-
Caſſiuellauni deditio.
columes reduxerunt. Caſſiuellanus hoc prælio nunciato, tot detrimen-
tis acceptis, vaſtatis finibus, maximè etiam permotus defectione ciui-
tatum, legatos per Atrebatem Comium de deditione ad Cæſarem mit-
tit. Cæſar cùm ſtatuiſſet hyemare in continente propter repentinos
Galliæ motus, neque multum æſtatis ſupereſſet, atque id facilè extrahi H
poſſe intelligeret: obſides imperat, & quid in annos ſingulos vectiga-
Britannia vectigalis fit Romanis.
lis populo Romano Britannia penderet, conſtituit. Interdicit atque im-
perat Caſſiuellauno, ne Mandubratio, neu Trinobantibus noceat. Ob-
ſidibus acceptis, exercitum reducit ad mare. naués inuenit refectas. His
deductis, quòd & captiuorum magnum numerum habebat, & nonnul-
Commeatibus duobus reportatus ex Britannia Ro. exercitus.
læ tempeſtate deperierant naues: duobus commeatibus exercitum re-
portare conſtituit. Ac ſic accidit, vt ex tanto nauium numero, tot na-
uigationibus, neque hoc neque ſuperiore anno vlla omnino nauis quæ
milites portaret, deſideraretur: at ex ijs quæ inanes ex continente ad
eum remitterentur, & prioris commeatus expoſitis militibus, & quas I
poſteà Labienus faciendas curauerat, numero LX. perpaucæ locum ca-
perent, reliquæ ferè omnes reijcerentur. Quas cùm aliquandiu Cæſar fru-
Aequinoctium.
ſtrà expectaſſet: ne anni tempore nauigatione excluderetur, quòd æqui-
noctium ſuberat, neceſſariò anguſtius milites collocauit. Ac ſumma tran-
quillitate conſecuta, ſecunda inita cùm ſoluiſſet vigilia, prima luce terram
8 attigit, omneſque incolumes naues perduxit. † Subductis nauibus, con-
Samarobrina.
cilióque Gallorum Samarobrinæ peracto, quòd eo anno frumentum
in Gallia propter ſiccitates anguſtius prouenerat, coactus eſt aliter ac ſupe-
rioribus annis exercitum in hybernis collocare, legionéſque in plures ci-
Legionum in hyberna diſtributio.
uitates diſtribuere: ex quibus vnam in Morinos ducendam, C. Fabio le- K
Q. Cicero.
gato dedit: Alteram in Neruios, Q. Ciceroni: Tertiam in Eſſuos, L. Ro-
ſcio: Quartam in Rhemis cum T. Labieno in confinio Treuirorum hye-
mare iuſſit. Tres in Belgio collocauit. his M. Craſſum quæſtorem, & L.
Munatium Plancum, & C. Trebonium legatos præfecit. Vnam legionem,
Eburones.
quā proximè trans Padum conſcripſerat, & cohortes v. in Eburones: quo-
Ambiorix & Catiuulcus Eburonum principes.
rum pars maxima eſt inter Moſam & Rhenum, qui ſub imperio Ambio-
rigis & Catiuulci erant, miſit. His militibus Q. Titurium Sabinum, &
L. Aurunculeium Cottam legatos præeſſe iuſſit. Ad hunc modum di-
ſtributis legionibus, facillimè inopiæ frumentariæ ſeſe mederi poſſe exi-
ſtimauit.

A ſtimauit. Atque harum tamen omnium legionum hyberna (præter
eam quam L. Roſcio in pacatiſſimam & quietiſſimam partem ducendam
dederat) millibus paſſuum centum continebantur. Ipſe intereà quoad
legiones collocatas, munitaque hyberna cognouiſſet, in Gallia morari
conſtituit. Erat in Carnutibus ſummo loco natus Taſgetius, cuius ma- *Taſgetius Carnutenſis à ciuibus ſuis cæditur.*
iores in ſua ciuitate regnum obtinuerant. Huic Cæſar pro eius virtute,
atque in ſe beneuolentia, quòd in omnibus bellis ſingulari eius opera
fuerat vſus, maiorum locum reſtituerat. Tertium hunc iam annum re-
gnantem, inimici palàm, multis etiam ex ciuitate authoribus, interfece-
runt. Defertur ea res ad Cæſarem. Ille veritus (quod ad plures res pertine-
B bat) ne ciuitas eorum impulſu deficeret, L. Plancum cum legione ex Bel-
gio celeriter in Carnutes proficiſci iubet, ibique hyemare: quorumque
opera cognouerit Taſgetium interfectum, hos comprehenſos ad ſe mit-
tere. Interim ab omnibus legatis quæſtoribuſque, quibus legiones tra-
diderat, certior factus eſt in hyberna peruentum, locumque hybernis
eſſe munitum. Diebus circiter XV. quibus in hyberna ventum eſt, ini-
tium repentini tumultus ac defectionis ortum eſt ab Ambiorige & Cati- *Eburonum defectio.*
uulco: qui cùm ad fines regni ſui Sabino Cottæque præſtò fuiſſent, fru-
mentumque in hyberna comportâſſent: Induciomari * Treuiri nuncijs *Induciomarus Treuir.*
impulſi, ſuos concitauerunt, ſubitoque oppreſſis lignatoribus, magna ** & Treuirorum.*
C manu ad caſtra oppugnanda venerunt. Cùm celeriter noſtri arma cepiſ-
ſent, vallumque aſcendiſſent, atque vna ex parte Hiſpanis equitibus e-
miſſis, equeſtri prælio ſuperiores fuiſſent: deſperata re hoſtes ſuos ab op-
pugnatione reduxerunt. Tum ſuo more conclamauerunt, vti aliqui ex
noſtris ad colloquium prodirent: habere ſeſe, quæ de re communi di-
cere vellent, quibus controuerſias minui poſſe ſperarent. Mittitur ad eos
colloquendi cauſa C. Carpineius eques Romanus familiaris Q. Titurij, *C. Carpineius eques Rom.*
& Q. Iunius ex Hiſpania quidam, qui iam antè miſſu Cæſaris ad Am-
biorigem ventitare conſueuerat. Apud quos Ambiorix ad hunc modum
locutus eſt: Seſe pro Cæſaris in ſe beneficijs, plurimum ei confiteri de- *Ambiorix Cæſaris beneficiarius.*
D bere, quòd eius opera ſtipendio liberatus eſſet, quod Atuaticis finitimis
ſuis pendere conſuêſſet: quodque ei & filius, & fratris filius ab Cæſare
remiſſi eſſent, quos Aduatici obſidum numero miſſos, apud ſe in ſerui-
tute & catenis tenuiſſent: neque id quod fecerit de oppugnatione caſtro-
rum, aut iudicio, aut voluntate ſua feciſſe, ſed coactu ciuitatis: ſuaque
eſſe eiuſmodi imperia, vt non minùs haberet iuris in ſe multitudo, quàm
ipſe in multitudinem. ciuitati porrò hanc fuiſſe belli cauſam, quòd re-
pentinæ Gallorum coniurationi reſiſtere non potuerit. Id ſe facilè ex
humilitate ſua probare poſſe, quòd non adeò ſit imperitus rerum, vt ſuis
copijs populum Rom. ſuperari poſſe confidat: ſed eſſe Galliæ commune *Gallorum conſilium de oppugnandis hybernis Cæſaris.*
E conſilium, omnibus hybernis Cæſaris oppugnandis hunc eſſe dictum
diem, ne qua legio alteri legioni ſubſidio venire poſſet. Non facilè Gal-
los Gallis negare potuiſſe, præſertim cùm de recuperanda communi li-
bertate conſilium initum videretur. quibus quoniam pro pietate ſatisfe-
cerit, habere ſe nunc rationem officij. pro beneficijs Cæſaris monere, o-
rare Titurium pro hoſpitio, vt ſuæ ac militum ſaluti conſulat. magnam
manum Germanorum conductam Rhenum tranſiſſe, hanc affore biduo:
ipſorum eſſe conſilium, velint ne priùs quàm finitimi ſentiant, eductos
ex hybernis milites aut ad Ciceronem, aut ad Labienum deducere: quo-
rum alter millia paſſuum circiter quinquaginta, alter paulò ampliùs ab his
abſit.

abſit. Illud ſe polliceri, & iureiurando confirmare, tutum ſe iter per fines F
ſuos daturum. quod cùm faciat, & ciuitati ſeſe conſulere, quòd hybernis
leuetur: & Cæſari pro eius meritis gratiam referre. Hac oratione habita,
diſcedit Ambiorix. Carpineius & Iunius quæ audierant ad legatos deſe-
runt. illi repentina re perturbati, etſi ab hoſte ea dicebantur, non tamen
negligenda exiſtimabant. Maximeq; hac re permouebantur, quòd ciui-
Eburones humiles & ignobiles.
tatem ignobilem atque humilem Eburonum ſua ſponte populo Rom. bel-
lum facere auſam vix erat credendum. † Itaque ad concilium rem deſe-
9 runt, magnaq; inter eos exiſtit controuerſia. L. Aurunculeius, compluréſ-
Conſultatio Romanorum militum abſente Cæſare.
que Tribuni militum, & primorum ordinum Centuriones, nihil temerè
agendum, neque ex hybernis iniuſſu Cæſaris diſcedendum exiſtimabant. G
quantaſuis magnas copias etiam Germanorum ſuſtineri poſſe munitis
hybernis docebant: rem eſſe teſtimonio, quòd primum hoſtium impe-
tum multis vltrò vulneribus illatis, fortiſſimè ſuſtinuerint. Re frumenta-
ria non premi. Intereà & ex proximis hybernis, & à Cæſare conuentura
ſubſidia. Poſtremò quid eſſe leuius aut turpius, quàm authore hoſte de
ſummis rebus capere conſilium? Contra ea Titurius ſerò facturos clami-
tabat, cùm maiores manus hoſtiũ adiunctis Germanis conueniſſent, aut
cùm aliquid calamitatis in proximis hybernis eſſet acceptum. Breuem
conſulendi eſſe occaſionem. Cæſarem arbitrari profectum in Italiam:
neque aliter Carnutes interficiendi Taſgetij conſilium fuiſſe capturos: ne- H
** tanta contentione noſtra ad.*
que Eburones, ſi ille adeſſet, tanta * cum contemptione noſtri ad caſtra
venturos eſſe. Non hoſtem authorem, ſed rem ſpectare. Subeſſe Rhenum.
Magno eſſe Germanis dolori Ariouiſti mortem, & ſuperiores noſtras vi-
Gallorum in Romanos odia.
ctorias. Ardere Galliam tot contumelijs acceptis ſub populi Romani im-
perium redactam, ſuperiore gloria rei militaris extincta. Poſtremò quis
hoc ſibi perſuaderet, ſine certa re Ambiorigem ad eiuſmodi conſilium
deſcendiſſe? Suam ſententiam in vtranque partem eſſe tutam. Si nil ſit
durius, nullo cum periculo ad proximam legionem peruenturos. Si Gal-
lia omnis cum Germanis conſentiat, vnam eſſe in celeritate poſitam ſa-
lutem. Cottæ quidem, atque eorum qui diſſentirent, conſilium, quem I
haberet exitum? in quo ſi non præſens periculum ſit, at certè longinqua
obſidione fames eſſet timenda. Hac in vtranque partem habita diſputa-
tione, cùm à Cotta primiſq; ordinibus acriter reſiſteretur, Vincite, inquit,
ſi ita vultis, Sabinus. & id clariore voce, vt magna pars militum exaudiret.
Neque is ſum, inquit, qui grauiſſimè ex vobis mortis periculo terrear. Hi
** ſapienter ſi gr.*
* ſapient: & ſi grauius quid acciderit, abs te rationem repoſcent: qui, ſi per
te liceat, perendino die cum proximis hybernis coniuncti, communem
cum reliquis belli caſum ſuſtineant, ne reiecti, & relegati longè ab cæte-
ris, aut ferro aut fame intereant. Conſurgitur ex concilio: comprehen-
dunt vtrunque, & orant ne ſua diſſenſione & pertinacia rem in ſum- K
mum periculum deducant: facilem eſſe rem, ſeu maneant, ſeu profici-
Diſſenſionis malum.
ſcantur, ſi modò vnum omnes ſentiant, ac probent: contrà in diſſen-
ſione nullam ſe ſalutem perſpicere. Res diſputatione ad mediam no-
ctem perducitur. tandem dat Cotta manus, permotus ſuperiore ſen-
tentia Sabini: pronunciatur prima luce ituros. Conſumitur vigi-
lijs reliqua pars noctis, cùm ſua quiſque miles circunſpiceret, quid ſe-
cum portare poſſet, quid ex inſtrumento hybernorum relinquere coge-
retur. Omnia excogitantur quare nec ſine periculo maneatur, & lan-
guore militum & vigilijs periculum augeatur. Prima luce ſic ex caſtris
profi-

A proficiſcuntur, vt quibus eſſet perſuaſum, non ab hoſte, ſed ab homine
amiciſſimo Ambiorige conſilium datum. Longiſſimo agmine, maximiſq;
impedimentis incedunt. † At hoſtes poſteaquam ex nocturno fremitu 10
vigilijſque de profectione eorũ ſenſerunt, collocatis inſidijs bipartitò, in
ſyluis opportuno atque occulto loco à millibus paſſuum circiter duobus *Ambiorigis inſidiæ.*
Romanorum aduentum exſpectabant. Et cùm ſe maior pars agminis in
magnam conuallem demiſiſſet, ex vtraque parte eius vallis ſubitò ſeſe o-
ſtenderunt, nouiſſimóſque premere, & primos prohibere aſcenſu, atque
iniquiſſimo noſtris loco prælium committere cœperunt. Tum demum *Titurij trepidatio.*
Titurius, vt qui nihil antè prouidiſſet, trepidare, & concurſare, cohortéſ-
B que diſponere: hæc tamen ipſa timidè, atque vt eum omnia deficere vi-
derentur: quod plerunque ijs accidere conſueuit, qui in ipſo negocio con-
ſilium capere coguntur. At Cotta, qui cogitâſſet hæc poſſe in itinere ac- *Cottæ virtus ac pru-*
cidere, atque ob eam cauſam profectionis author non fuiſſet, nulla in re *dentia.*
communi ſaluti deerat: & in appellandis cohortandiſque militibus, Im-
peratoris: & in pugna, militis officia præſtabat. Cumq; propter longitu-
dinem agminis minùs facilè per ſe omnia obire, & quid quoque loco faci-
endum eſſet, prouidere poſſent: iuſſerunt pronunciari, vt impedimenta
relinquerent, atque in orbem conſiſterent. quod conſilium etſi in eiuſmo- *Romani in orbem ſe*
di caſu reprehendendum non eſt, tamen incommodè accidit. nam & no- *colligunt aduerſus*
C ſtris militibus ſpem minuit, & hoſtes ad pugnandum alacriores effecit, *hoſtes.*
quod non ſine ſummo timore & deſperatione id factum videbatur. Præ-
tereà accidit, (quod fieri neceſſe erat) vt vulgò milites ab ſignis diſcede-
rent, quæq; quiſque eorum chariſſima haberet, ab impedimentis petere
atque arripere properaret, & clamore ac fletu omnia complerentur. At bar-
baris conſilium non defuit. nam duces eorum tota acie pronunciari iuſ-
ſerunt, ne quis ab loco diſcederet: illorum eſſe prædam, atque illis reſer-
uari quæcunque Romani reliquiſſent: proinde omnia in victoria poſita
exiſtimarent. Erant & virtute & * numerò pugnandi pares noſtri. tametſi ** animo.*
à duce & à fortuna deſerebantur, tamen omnem ſpem ſalutis in virtute *Romanorum militũ*
D ponebant: & quoties quæq; cohors procurrerat, ab ea parte magnus ho- *virtus.*
ſtium numerus cadebat. Qua re animaduerſa, Ambiorix pronunciari iu- *Ambiorigis ſtrata-*
bet, vt procul tela conijciant, neu propiùs accedant: & quam in partem *gema.*
Romani impetum fecerint, cedant: (leuitate armorum, & quotidiana ex-
ercitatione nihil his noceri poſſe) rurſus ſe ad ſigna recipientes inſequan-
tur. Quo præcepto ab his diligentiſſimè obſeruato, cùm quæpiam cohors *Pugnæ ratio aſtuta.*
ex orbe exceſſerat, atque impetum fecerat, hoſtes velociſſimè refugie-
bant. Interim eam partem nudari neceſſe erat, & ab latere aperto tela
recipi. Rurſus cùm in eum locum vnde erant egreſſi, reuerti cœperant:
& ab ijs qui ceſſerant, & ab ijs qui proximi ſteterant, circunueniebau-
E tur. Sin autem locum tenere vellent, neque virtuti locus relinquebã-
tur, neque à tanta multitudine coniecta tela conferti vitare poterant.
Tamen tot incommodis conflictati, multis vulneribus acceptis, reſi-
ſtebant: & magna parte diei conſumpta, cùm à prima luce ad horam *Romanorũ magna-*
octauam pugnaretur, nihil quod ipſis eſſet indignum, committebant. *nimitas.*
Tum T. Baluentio, qui ſuperiore anno primumpilum duxerat, viro *T. Baluẽtij & Q. Lu-*
forti, & magnæ authoritatis, vtrunque femur tragula traijcitur. Q. *canij mors.*
Lucanius eiuſdem ordinis fortiſſimè pugnans, dum circunuento filio
ſubuenit, interficitur. L. Cotta legatus omnes cohortes ordinéſque
adhortans, in aduerſum os funda vulneratur. His rebus permotus
Q. Ti-

Cn. Pompeius Q. Titurij interpres.

Q. Titurius, cùm procul Ambiorigem ſuos cohortantem conſpexiſſet, in- F
terpretem ſuum Cn. Pompeium ad eum mittit rogatum, vt ſibi militibúſ-

G

H

I

que parcat. Ille appellatus reſpondit, ſi velit ſecum colloqui, licere: ſperare
à multitudine impetrari poſſe quod ad militum ſalutem pertineat, ipſi ve- K
rò nihil nocitum iri: inq; eam rem ſe ſuam fidem interponere. Ille cum
Cotta ſaucio communicat, ſi videatur, pugna vt excedant, & cum Ambio-
rige vnà colloquantur: ſperare ſe ab eo de ſua ac militum ſalute impetrari
poſſe. Cotta ſe ad armatum hoſtem iturum negat: atque in eo perſeue-
rat. Sabinus, quos in præſentia t ribunos militum circum ſe habebat, & pri-
morum ordinum centuriones, ſe ſequi iubet. Et cùm propius Ambiori-
gem acceſſiſſet, iuſſus arma abijcere, imperatum facit, ſuiſq; vt idem faci-
ant imperat. Interim dum de conditionibus inter ſe agunt, longiorq; con-
ſultò ab Ambiorige inſtituitur ſermo, paulatim circunuentus interficitur.

Ambiorigis fraus. Sabini mors.

Tum

A Tum verò ſuo more victoriam conclamant, atque vlulatum tollunt: im-
petúque in noſtros facto, ordines perturbant. ibi L. Cotta pugnans inter- *L. Cotta mors.*
ficitur cum maxima parte militum: reliqui ſe in caſtra recipiunt, vnde
erant egreſſi: ex quibus L. Petroſidius aquilifer, cùm magna multitudine *L. Petroſidij mors.*
hoſtium premeretur, aquilam intra vallum proiecit, ipſe pro caſtris fortiſ-
ſimè pugnans occiditur. Alij ægrè ad noctem oppugnationem ſuſtinent:
noctu ad vnum omnes deſperata ſalute ſe ipſi interficiunt. Pauci ex præ- *Romani milites de-*
lio elapſi, incertis itineribus per ſyluas ad T. Labienum legatum in hy- *ſperata ſalute ſe*
berna perueniunt, atque eum de rebus geſtis certiorem faciunt. † Hac *ipſos interficientes.* 11
victoria ſublatus Ambiorix, ſtatim cum equitatu in Aduaticos, qui erant
B eius regno finitimi, proficiſcitur: neque noctem neque diem intermit-
tit, peditatumque ſe ſubſequi iubet. Re demonſtrata, Aduaticiſque con- *Aduatici.*
citatis, poſtero die in Neruios peruenit, hortatúrque ne ſui in perpetuum
liberandi, atque vlciſcendi Romanos pro his quas acceperint iniurijs, oc-
caſionem dimittant. Interfectos eſſe legatos duos, magnamque partem
exercitus interiſſe demonſtrat: nihil eſſe negocij ſubitò oppreſſam legio-
nem quæ cum Cicerone hyemet, interfici: ſe ad eam rem profitetur ad-
iutorem. Facilè hac oratione Neruijs perſuadet. Itaque confeſtim di- *Neruiorum rebellio.*
miſſis nuncijs ad Centrones, Grudios, Leuacos, Pleumoſios, Gordun-
nos, qui omnes ſub eorum imperio ſunt, quammaximas manus poſſunt,
C cogunt: & de improuiſo ad Ciceronis hyberna aduolant, nondum ad
eum fama de Titurij morte perlata. Huic quoque accidit (quod fuit ne-
ceſſe) vt nonnulli milites qui lignationis munitioniſque cauſa in ſyluas
diſceſſiſſent, repentino equitum aduentu interciperentur. His circun-
uentis, magna manu Eburones, Aduatici, Neruij, atque horum omniũ
ſocij & clientes legionem oppugnare incipiunt. noſtri celeriter ad arma *Q. Ciceronis caſtra*
concurrunt, vallum conſcendunt. ægrè is dies ſuſtentatur, quòd omnem *oppugnantur à Ner-*
ſpem hoſtes in celeritate ponebant: atque hanc adepti victoriam, in per- *uijs.*
petuum ſe fore victores confidebant. Mittuntur ad Cæſarem confeſtim
à Cicerone literæ, magnis propoſitis præmijs, ſi pertuliſſent. obſeſſis om-
D nibus vijs miſſi intercipiuntur. Noctu ex ea materia quam munitionis
cauſa comportauerant, turres admodum CXX. excitantur incredibili ce- *Turres CXX. celer-*
leritate. quæ deeſſe operi videbantur, perficiuntur. Hoſtes poſtero die *rimè à Romanis ex-*
multò maioribus copijs coactis caſtra oppugnant, foſſam complent. à no- *citatæ.*
ſtris eadem ratione, qua pridie, reſiſtitur. Hoc idem reliquis deinceps
fit diebus. nulla pars nocturni temporis ad laborem intermittitur. non
ægris, non vulneratis facultas quietis datur. Quæcunque ad proximi diei *Romanorum militũ*
oppugnationem opus ſunt, noctu comparantur. Multæ præuſtæ ſudes, *induſtria.*
magnus muralium pilorum numerus inſtituitur: turres contabulantur:
pinnæ loricæq; ex cratibus attexuntur. Ipſe Cicero, cùm tenuiſſima va- *Q. Ciceronis vale-*
E letudine eſſet, ne nocturnum quidem ſibi tempus ad quietem relinque- *tudo tenuiſſima.*
bat, vt vltrò militum concurſu ac vocibus ſibi parcere cogeretur. Tunc
duces principéſque Neruiorum, qui aliquem ſermonis aditum cauſamq;
amicitiæ cum Cicerone habebant, colloqui ſe velle dicunt. Facta poteſta-
te, eadem quæ Ambiorix cum Titurio egerat, commemorant: omnem
eſſe in armis Galliam, Germanos Rhenum tranſiſſe, Cæſaris reliquorúm-
que hyberna oppugnari. Addunt etiam de Sabini morte. Ambiorigem
oſtentant fidei faciundæ cauſa. tum errare eos dicunt, ſi quicquam ab his
præſidij ſperent, qui ſuis rebus diffidant. ſeſe tamen ſcire hoc eſſe in Cice-
ronem populúmque Romanum animo, vt nihil niſi hyberna recuſent,

F atque

atque hanc inueteraſcere conſuetudinem nolint. licere illis incolumibus F
per ſe ex hybernis diſcedere, & in quaſcunque partes velint ſine metu pro-
Romani ab hoſte armato conditionem non accipiunt.
ficiſci. Cicero ad hæc vnum modò reſpondit, non eſſe conſuetudinem
populi Romani, vllam accipere ab hoſte armato conditionem. ſi ab armis
diſcedere velint, ſe adiutore vtantur, legatoſq; ad Cæſarem mittant: ſpera-
re pro eius iuſtitia, quæ petierint, impetraturos. Ab hac ſpe repulſi Neruij,
Neruij à Romanis docti.
vallo pedum xi. & foſſa pedum xv. hyberna cingunt. Hæc & ſuperiorum
annorum conſuetudine à nobis cognouerant, & quoſdam de exercitu na-
cti captiuos, ab his docebantur. Sed nulla ferramentorum copia, quæ eſſet
**furculiſq́; ter. exh. uritebantur.*
ad hunc vſum idonea, gladijs ceſpites circuncidere, manibus * ſaguliſque
terram exhaurire cogebantur. Qua quidem ex re hominum multitudo co- G
**vallum milliū pedum XV. in circ. munit.*
gnoſci potuit. nam minùs horis tribus * decem millium paſſuum in cir-
cuitu munitionem perfecerunt: reliquiſque diebus turres ad altitudinem
valli, falces, teſtudinéſque, quas iidem captiui docuerant, parare ac fa-
cere cœperunt. Septimo oppugnationis die, maximo coorto vento, fer-
uentes fuſili ex argilla glandes, fundis, & feruefacta iacula in caſas quæ
Caſæ Romanorum incenduntur.
more Gallico ſtramentis erant tectæ, iacere cœperunt. Hæ celeriter
ignem comprehenderunt, & venti magnitudine in omnem caſtrorum
locum diſtulerunt. Hoſtes maximo clamore inſecuti, quaſi parta iam &
explorata victoria, turres teſtudinéſque agere, & ſcalis vallum aſcende-
Cæſarianorum militum mira ſeu conſtantia ſeu pertinacia.
re cœperunt. At tanta militum virtus, atque ea præſentia animi fuit, vt H
cùm vndique flamma torrerentur, maximaq; telorum multitudine pre-
merentur, ſuaque omnia impedimenta, atque omneis fortunas confla-
grare intelligerent: non modò demigrandi cauſa de vallo decederet ne-
mo, ſed penè ne reſpiceret quidem quiſquam, ac tum omnes acerrimè
fortiſſimeque pugnarent. Hic dies noſtris longè grauiſſimus fuit: ſed ta-
men hunc habuit euentum, vt eo die maximus hoſtium numerus vul-
neraretur, atque interficeretur, vt ſe ſub ipſo vallo conſtipauerant, re-
ceſſumque primis vltimi non dabant. Paulùm quidem intermiſſa flam-
ma, & quodam loco turri adacta, & contingente vallum, tertiæ cohor-
tis centuriones ex eo quo ſtabant loco, receſſerunt, ſuoſq; omneis remo- I
uerunt: nutu vocibusq; hoſtes, ſi introire vellent, vocare cœperunt: quo-
rum progredi auſus eſt nemo. tum ex omni parte lapidibus coniectis de-
turbati, turriſq; ſuccenſa eſt. Erant in ea legione fortiſſimi viri centuriones,
T. Pulfio.
L. Varenus.
qui iam primis ordinibus appropinquarent, T. Pulfio, & L. Varenus. Hi per-
petuas inter ſe controuerſias habebant, vter alteri anteferretur: omnibuſq;
**aliàs armis. aliàs animis.*
* annis de loco ſummis ſimultatibus contendebant. Ex ijs Pulfio, cùm
acerrimè ad munitiones pugnaretur, Quid dubitas, inquit, Varene? aut
quem locum probandæ virtutis tuæ expectas? Hic dies de noſtris con-
trouerſijs iudicabit. Hæc cùm dixiſſet, procedit extra munitiones: &
quæ pars hoſtium confertiſſima viſa eſt, in eam irrumpit. Ne Varenus K
quidem tum vallo ſeſe continet, ſed omnium veritus exiſtimationem,
ſubſequitur. Tum mediocri ſpacio relicto, Pulfio pilum in hoſteis immit-
tit, atque vnum ex multitudine procurrentem traijcit. quo percuſſo, &
exanimato, hunc ſcutis protegunt hoſtes, & in illum vniuerſi tela conij-
ciunt, neq; dant regrediendi facultatem. Transfigitur ſcutum Pulfioni, &
verutum in balteo defigitur. Auertit hic caſus vaginam, & gladium educe-
re conantis dextram moratur manum, impeditumq; hoſtes circunſiſtunt.
Inimicus inimico ſuppetiatur.
Succurrit inimicus illi Varenus, & laboranti ſubuenit. ad hunc ſe cõfeſtim
à Pulfione omnis multitudo conuertit. * Illum veruto transfixũ arbitran-
tur.

A tur. Varenus gladio comminùs rem gerit, atque vno interfecto, reliquos *Illic verò occurſat
paulùm propellit. Dum cupidius inſtat, in locum inferiorem deiectus ocyus gladio, cōminusq́; rem gerit Varenus.
concidit. Huic rurſus circunuento fert ſubſidium Pulfio: atque ambo
incolumes compluribus interfectis ſumma cum laude ſeſe intra munitio-
nes recipiunt. Sic fortuna in contentione & certamine vtrunque* ſerua- *verſauit.
uit, vt alter alteri inimicus, auxilio ſalutiq́; eſſet, neque dijudicari poſſet,
vter vtri virtute anteferendus videretur. Quantò erat in dies grauior atque
aſperior oppugnatio, & maximè quòd magna parte militum confecta
vulneribus, res ad paucitatem defenſorum peruenerat: tantò crebriores
literæ nuncijque ad Cæſarem mittebantur, quorum pars deprehenſa in
B conſpectu noſtrorum militum cum cruciatu necabatur. Erat vnus in-
ter Neruios nomine Vertico, loco natus honeſto, qui à prima obſidione *Vertico Neruius.*
ad Ciceronem perfugerat, ſuamq́; ei fidem præſtiterat. hic ſeruo ſpe li-
bertatis, magniſque perſuadet præmijs, vt literas ad Cæſarem deferat.
Has ille in iaculo illigatas effert, & Gallus inter Gallos ſine vlla ſuſpicio- *Gallus Gallos prodens.*
ne verſatus, ad Cæſarem peruenit. ab eo de periculo Ciceronis legioniſ-
que cognoſcitur. Cæſar acceptis literis hora circiter XI. diei, ſtatim nun- *Cæſar de Ciceronis periculo docetur.*
cium in Bellouacos ad M. † Craſſum quæſtorem mittit, cuius hyberna
aberant ab eo millia paſſuum XXV. Iubet media nocte legionem profi- 12
ciſci, celeriterque ad ſe venire. Exit cum nuncio Craſſus. alterum ad C.
C Fabium legatum mittit, vt in Attrebatium fines legionem adducat, quà
ſibi ſit iter faciendum. Scribit Labieno, ſi Reipublicæ commodo face-
re poſſet, cum legione ad fines Neruiorum veniat. Reliquam partem ex-
ercitus, quòd paulò aberat longiùs, non putat expectandam: equites cir-
citer quadringentos ex proximis hybernis colligit. Hora circiter tertia ab
antecurſoribus de Craſſi aduentu certior factus, eo die millia paſſuum
XX. procedit. Craſſum Samarobrinæ præficit, legionémque ei attribuit:
quòd ibi impedimenta exercitus, obſides ciuitatum, literas publicas,
frumentumque omne quod eò tolerandæ hyemis cauſa deuexerat, relin-
quebat. Fabius, vt imperatum erat, non ita multum moratus, in itinere
D cum legione occurrit. Labienus interitu Sabini & cæde cohortium co-
gnita, cùm omnes ad eum Treuirorum copiæ veniſſent: veritus, ſi ex hy-
bernis fugæ ſimilem profectionem feciſſet, vt hoſtium impetum ſuſtine-
re non poſſet, præſertim quos recenti victoria efferri ſciret: literas Cæſa-
ri dimittit, quanto cum periculo legionem ex hybernis educturus eſſet.
rem geſtam in Eburonibus perſcribit. docet omnes peditatus equitatuſ-
que copias Treuirorum tria millia paſſuum longè à ſuis caſtris conſediſ-
ſe. Cæſar conſilio eius probato, etſi opinione trium legionum deiectus,
ad duas redierat: tamen vnum communis ſalutis auxilium in celeritate *Celeritas Cæſaris.*
ponebat. venit magnis itineribus in Neruiorum fines. ibi ex captiuis co-
E gnoſcit quæ apud Ciceronem gerantur, quantóque in periculo res ſit.
tum cuidam ex equitibus Gallis magnis præmijs perſuadet, vti ad Cice-
ronem epiſtolam deferat. Hanc Græcis conſcriptam literis mittit, ne in- *Epiſtola Græcis literis conſcripta.*
tercepta epiſtola, noſtra ab hoſtibus conſilia cognoſcantur. Si adire non *Epiſtola mittenda ratio.*
poſſit, monet vt tragulam cum epiſtola ad amentum deligata, intra mu-
nitionem caſtrorum adjiciat. In literis ſcribit, ſe cum legionibus profe-
ctum, celeriter affore. hortatur vt priſtinam virtutem retineat. Gallus
periculum veritus, vt erat præceptum, tragulam mittit. hæc caſu ad tur-
rim adhæſit, neque à noſtris biduo animaduerſa, tertio die à quodam
milite conſpicitur. dempta, ad Ciceronem defertur. ille perlectam in con-

uentu militum recitat, maximaq; omnes lætitia afficit. Tum fumi incen- F
diorum procul videbantur: quæ res omnem dubitationem aduentus le-
gionum expulit. Galli re cognita per exploratores, obſidionem relin-
quunt. ad Cæſarem omnibus copijs contendunt. Hæ erant armatorum
circiter millia L X. Cicero data facultate Gallum ab eodem Verricone
quem ſuprà demonſtrauimus, repetit, qui literas ad Cæſarem deferat.
huncadmonet, iter cautè diligenterq; faciat. perſcribit in literis, hoſtes
ab ſe diſceſſiſſe, omnemq; ad eum multitudinē conuertiſſe. Quibus literis
circiter media nocte Cæſar allatis, ſuos facit certiores, eoſque ad dimi-
candum animo confirmat. Poſtero die prima luce mouet caſtra: & cir-
citer millia paſſuum quatuor progreſſus, trans vallem & riuum hoſtium G
** tantulis copijs.* multitudinem conſpicatur. Erat magni periculi res, * cum tantis co-
pijs iniquo loco dimicare. Tamen quoniam liberatum obſidione Cice-
ronem ſciebat, æquo animo remittendū de celeritate exiſtimabat. Con-
ſedit: & quàm æquiſſimo poteſt loco caſtra communit: atque hæc, etſi
erant exigua per ſe, vix hominum millium ſeptem, præſertim nullis cum
Cæſaris aſtutia. impedimentis: tamen anguſtijs viarum quàmmaximè poteſt contrahit,
eo conſilio, vt in ſummam contemptionem hoſtibus veniat. Interim
ſpeculatoribus in omnes partes dimiſſis, explorat quò commodiſſimè
itinere vallem tranſire poſſit. Eo die paruulis equeſtribus prælijs ad aquam
factis, vterique ſeſe ſuo loco continent: Galli, quòd ampliores copias, H
quæ nondum conuenerant, expectabant: Cæſar, ſi fortè timoris ſimu-
latione hoſtes in ſuum locum elicere poſſet, vt citra vallem pro caſtris
prælio contenderet. ſi id efficere non poſſet, vt exploratis itineribus, mi-
nore cum periculo vallem riuumque tranſiret. Prima luce hoſtium equi-
tatus ad caſtra accedit, præliumq; cum noſtris equitibus committit. Cæ-
ſar conſultò equites cedere, ſeq; in caſtra recipere iubet: ſimul omnibus
ex partibus caſtra altiore vallo muniri, portaſque obſtrui, atque in his
adminiſtrandis rebus quàmmaximè concurſari, & cum ſimulatione agi
Neruij Cæſaris ca-ſtra oppugnant. timoris iubet. Quibus omnibus rebus hoſtes inuitati, copias traducunt,
aciemque iniquo loco conſtituunt: noſtris verò etiam de vallo deductis I
propiùs accedunt, & tela intra munitionem ex omnibus partibus con-
Neruiorum aſtus. ijciunt: præconibuſque circummiſſis, pronunciari iubent, ſeu quis Gal-
lus, ſeu quis Romanus velit ante horam tertiam ad ſe tranſire, ſine peri
culo licere: poſt id tempus non fore poteſtatem. ac ſic noſtros contem-
pſerunt, vt obſtructis in ſpeciem portis ſingulis ordinibus ceſpitum, quòd
** vi conſcendere, alij.* eà non poſſe introrumpere videbantur, alij vallum * manu ſcindere, alij
Cæſaris eruptio, ac Neruiorum fuga. foſſas complere inciperent. Tum Cæſar omnibus portis eruptione facta,
equitatuque emiſſo, celeriter hoſtes in fugam dat, ſic vt omnino pugnan-
di cauſa reſiſteret nemo: magnumq; ex his numerum occidit, atq; omnes
armis exuit. Longiùs proſequi veritus, quòd ſyluæ paludeſq; intercede- K
bant, neque etiam paruulo detrimento illum locum relinqui videbat, om-
nibus ſuis incolumibus copijs eodem die ad Ciceronem peruenit. Inſti-
tutas turres, teſtudines, munitioneſq; hoſtium admiratur. Legione produ-
cta, cognoſcit non decimum quenq; eſſe reliquum militem ſine vulnere.
Ex his omnibus iudicat rebus quanto cum periculo, & quanta cum virtu-
Cæſaris humanitas erga ſuos. te res ſint adminiſtratæ. Ciceronem pro eius merito, legionemque col-
laudat: centuriones ſingillatim tribunoſque militum appellat, quorum
egregiam fuiſſe virtutem teſtimonio Ciceronis cognouerat. De caſu
Sabini & Cottæ certiùs ex captiuis cognoſcit. Poſtero die concione
habita

A habita rem geſtam proponit, militeſque conſolatur, & confirmat. Quod
detrimentum culpa & temeritate legati ſit acceptum, hoc æquiore animo
ferendum docet, quòd beneficio Deorum immortalium & virtute eorum
expiato incommodo, neque hoſtibus diutina lætitia, neque ipſis longior
dolor relinquatur. Interim ad Labienum per Rhemos incredibili celeri-
tate de victoria Cæſaris fama perfertur, vt cùm ab hybernis Ciceronis mil-
lia paſſuum abeſſet circiter LX. eoq; poſt horam nonam diei Cæſar perue-
Cæſaris celeritas.
niſſet, ante mediam noctem ad portas caſtrorum clamor oriretur, quo cla-
more ſignificatio victoriæ, gratulatioq; à Rhemis Labieno fieret. † Hac 13
fama ad Treuiros perlata, Induciomarus, qui poſtero die caſtra Labieni
Induciomari fuga.
B oppugnare decreuerat, noctu profugit, copiaſque omnes in Treuiros re-
ducit. Cæſar Fabium cum ſua legione remittit in hyberna: ipſe cum tri-
bus legionibus circum Samarobrinam trinis hybernis hyemare conſti-
tuit: & quòd tanti motus Galliæ extiterant, totam hyemem ipſe ad exer-
citum manere decreuit. Nam illo incommodo de Sabini morte perlato,
Ad exercitum manere.
omnes ferè Galliæ ciuitates de bello conſultabant: nuncios legationeſq;
in omnes partes dimittebant, & quid reliqui conſilij caperent, atque vn-
de initium belli fieret, explorabant: nocturnaq; locis in deſertis concilia
Nocturna concilia Gallorum.
habebant: neque vllum ferè totius hyemis tempus ſine ſolicitudine Cæ-
ſaris interceſſit, quin aliquem de concilijs & motu Gallorum nuncium
C acciperet. In his à L. Roſcio quæſtore, quem legioni tertiædecimæ præ-
L. Roſcius quæſtor.
fecerat, certior eſt factus magnas Gallorum copias earum ciuitatum quæ
Armoricæ appellantur, oppugnandi ſui cauſa conueniſſe, neque longiùs
Armoricæ ciuitates.
millibus paſſuum octo ab hybernis ſuis conſtitiſſe: ſed nuncio allato de
victoria Cæſaris, diſceſſiſſe, adeò vt fugæ ſimilis diſceſſus videretur. At
Cæſar principibus cuiuſque ciuitatis ad ſe vocatis, alios territando, cùm
Cæſaris prudentia.
ſe ſcire quæ fierent denunciaret, alios cohortando, magnam partem
Galliæ in officio tenuit. Tamen Senones (quæ eſt ciuitas in primis fir-
Senonum motus.
ma, & magnæ inter Gallos authoritatis) Cauarinum, quem Cæſar apud
Cauarinus Senonũ rex.
eos regem conſtituerat, cuius frater Moritaſgus aduentu in Galliam Cæ-
Moritaſgus Cauarini frater.
D ſaris, cuiuſque maiores regnum obtinuerant, interficere publico conſi-
lio conati, cùm ille præſenſiſſet, ac profugiſſet, vſque ad fines inſecuti, rè-
gno domoq; expulerunt: & miſſis ad Cæſarem ſatisfaciendi cauſa lega-
tis, cùm is omnem ad ſe Senatum venire iuſſiſſet, dicto audientes non
fuerunt: tantumque apud homines barbaros valuit eſſe repertos aliquos
principes belli inferendi, tantamque omnibus voluntatum commuta-
tionem attulit, vt præter Heduos & Rhemos (quos præcipuo ſemper ho-
Hedui & Rhemi Romanis fideles.
nore Cæſar habuit, alteros pro vetere ac perpetua erga populum Roma-
num fide, alteros pro recentibus Gallici belli officijs) nulla ferè fuerit ci-
uitas non ſuſpecta nobis. Idq; adeò haud ſcio mirandúmne ſit cum com-
Gallorum odij aduerſus Romanos, cauſa.
E pluribus alijs de cauſis, tum maximè quòd ij qui virtute belli omnibus
gentibus præferebantur, tantum eius ſe opinionis deperdidiſſe, vt populi
Romani imperia perferrent, grauiſſimè dolerent. Treuiri verò atque In-
Treuiri Germanos in Cæſarem nequicquam ſolicitant.
duciomarus totius hyemis nullum tempus intermiſerunt, quin trans Rhe-
num legatos mitterent, ciuitates ſolicitarent, pecunias pollicerentur:
magna parte exercitus noſtri interfecta, multò minorem ſupereſſe dice-
rent partem: neque tamen vlli ciuitati Germanorum perſuaderi potuit vt
Germani fortunam tertiò contra Romanos tentare nolunt.
Rhenũ tranſirent, cùm ſe bis expertos dicerent, Arioviſti bello, & Tench-
therorum tranſitu: non eſſe fortunam ampliùs tentaturos. Hac ſpe lapſus
Induciomari belli apparatus.
Induciomarus, nihilominùs copias cogere, exercere, à finitimis equos

 parare,

parare, exules damnatoſque tota Gallia magnis præmijs ad ſe allicere cœpit: ac tantam ſibi iam his rebus authoritatem in Gallia comparauerat, vt F
vndique ad eum legationes concurrerent, gratiamque atque amicitiam publicè priuatimq; peterent. Vbi intellexit vltrò ad ſe veniri, altera ex parte Sénones Carnuteſque conſcientia facinoris inſtigari, altera Neruios Aduaticoſque bellum Romanis parare, neque ſibi voluntariorum copias defore, ſi ex finibus ſuis progredi cœpiſſet: armatum concilium indicit. Hoc more Gallorum eſt initium bellorum, quo lege communi omnes puberes armati conuenire * conſueuerunt: & qui ex his nouiſſimus venit, in conſpectu multitudinis omnibus cruciatibus affectus necatur. In eo concilio Cingentorigem alterius principem factionis, generum ſuum, G
quem ſuprà demonſtrauimus Cæſaris ſecutum fidem ab eo non diſceſſiſſe, hoſtem iudicat, bonaque eius publicat. His rebus confectis, in concilio pronunciat accerſitum ſe à Senonibus & Carnutibus, alijſque compluribus Galliæ ciuitatibus. Huc iturum per fines Rhemorum, eorumq; agros populaturum: ac priùs quàm id faciat, caſtra Labieni oppugnaturum. quæq; fieri velit, præcipit. Labienus cùm & loci natura & manu munitiſſimis caſtris ſeſe teneret, de ſuo ac legionis periculo nihil timebat. Sed ne quam occaſionem rei bene gerendæ dimitteret, cogitabat. Itaque à Cingentorige atque eius propinquis oratione Induciomari cognita, quam in concilio habuerat, nuncios mittit ad finitimas ciuitates, equiteſq; vndique euocat. H
His certum diem conueniendi dicit. Interim propè quotidie cum omni equitatu Induciomarus ſub caſtris eius vagabatur, aliàs vt ſitum caſtrorum cognoſceret, aliàs colloquendi aut territandi cauſa. equites plerunque omnes tela intra vallum conijciebant. Labienus ſuos intra munitionem continebat, timoriſque opinionem quibuſcunque poterat rebus augebat. Cùm maiore in dies contemptione Induciomarus ad caſtra accederet: nocte vna intromiſſis equitibus omnium finitimarum ciuitatum quos accerſendos curauerat, tanta diligentia omnes ſuos cuſtodijs intra caſtra continuit, vt nulla ratione ea res enunciari aut ad Treuiros perferri poſſet. Interim ex conſuetudine quotidiana Induciomarus ad caſtra accedit, atque ibi magnam partem diei conſumit. I
equites tela conijciunt, & magna contumelia verborum noſtros ad pugnam euocant. nullo à noſtris dato reſponſo, vbi viſum eſt, ſub veſperum diſperſi ac diſſipati diſcedunt. Subitò Labienus duabus portis omnem equitatum emittit. præcipit, atque interdicit, perterritis hoſtibus, atque in fugam coniectis (quod fore, ſicut accidit, videbat) omnes vnum peterent Induciomarum: neu quis quenquam priùs vulneret, quàm illum interfectum viderit, quòd mora reliquorum illum ſpacium nactum effugere nolebat. Magna proponit ijs qui occiderint, præmia: ſummittit cohortes equitibus ſubſidio. Comprobat hominis conſilium fortuna: & K
cùm vnum omnes peterent, in ipſo fluminis vado deprehenſus Induciomarus interficitur, caputque eius refertur in caſtra. Redeuntes equites, quos poſſunt conſectantur, atque occidunt. Hac re cognita omnes Eburonum & Neruiorum quæ conuenerant copiæ, diſcedunt: pauloque habuit poſt id factum Cæſar quietiorem Galliam.

Gallorum in Romanos conſpiratio.

Armatum conciliũ apud Gallos.

* *coguntur.*

Gener à ſocero proſcribitur.

Cingentorix proſcribitur.

Labieni ſtratagema.

Induciomari mors.

Gallia quietior facta.

A C. IVLII CAESARIS COMMENTARIORVM DE BELLO GALLICO LIBER VI.

Libri ſexti capita.

1 *Cæſar Neruios, Senones, Carnutes, & Menapios armis ipſius territos in deditionem accipit.*
B 2 *Labienus Treuiros prælio vicit, eorumq́ ciuitatem ex defectione recipit.*
3 *Cæſaris in Germaniam tranſitus.*
4 *De factionibus, religione, moribus, & inſtitutis Gallorum.*
5 *Germanorum mores, & aliquot Herciniæ ſyluæ feræ deſcribuntur.*
6 *Cæſar in Galliam reuerſus, Baſilium aduerſus Ambiorigem mittit, qui ſuæ ſaluti fuga conſulere cogitur.*
7 *Sicambri Rheno traiecto, Eburones diripiunt, & Q. Ciceronis caſtra oppugnant.*
8 *Sicambri domum redeunt. Cæſar Eburonibus vaſtatis, de Accone ſupplicium ſumit.*

C MVLTIS DE cauſis Cæſar maiorem Galliæ motum 1
expectans, per M. Syllanũ, C. Anriſtium Rhegynum, *Cæſaris prudentia.*
T. Sextium legatos, delectum habere inſtituit. Simul
à Cn. Pompeio proconſule petit, quoniam ipſe ad *Cn. Pompeius Proconſul.*
Vrbem cum imperio Reip. cauſa maneret, quos ex
Ciſalpina Gallia conſulis ſacramento rogauiſſet, ad
ſigna conuenire, & ad ſe proficiſci iuberet: magni
intereſſe etiam in reliquum tempus ad opinionem
Galliæ exiſtimans, tantas videri Italiæ facultates, *Italiæ facultates.*
vt ſi quid eſſet in bello detrimenti acceptum, non modò id breui tem-
D pore ſarciri, ſed etiam maioribus augeri copijs poſſet. Quod cùm Pom- *Pompeij & Cæſaris amicitia.*
peius & Reip. & amicitiæ tribuiſſet: celeriter confecto per ſuos delectu,
tribus ante exactam hyemem & conſtitutis & adductis legionibus, du-
plicatoque earum cohortium numero, quas cum Q. Titurio amiſerat:
& celeritate & copijs docuit, quid populi Romani diſciplina atque opes *Rom. populi diſciplina & opes.*
poſſent. Interfecto Induciomaro, vt docuimus, ad eius propinquos à Tre- *Treuiri Germanos*
uiris imperium defertur. Illi finitimos Germanos ſolicitare, & pecuniam *ad bellum ſolicitant*
polliceri non deſiſtunt. Cùm à proximis impetrare non poſſent, vlte-
riores tentant. Inuentis nonnullis, ciuitates inter ſe iureiurando confir-
mant, obſidibuſque & pecunia cauent. Ambiorigem ſibi ſocietate & fœ- *Ambiorix Treuiris adiungitur.*
E dere adiungunt. Quibus rebus cognitis Cæſar, cùm vndique bellum pa- *Galli rebellantes.*
rari videret, Neruios, Aduaticos, ac Menapios, adiunctis ciſrhenanis om-
nibus Germanis, eſſe in armis: Senones ad imperatum non venire, &
cum Carnutibus finitimiſque ciuitatibus conſilia communicare, à Tre-
uiris Germanos crebris legationibus ſolicitari: maturius ſibi de bello co-
girandum putauit. Itaq; nondum hyeme confecta, proximis quatuor le-
gionibus coactis, de improuiſo in fines Neruiorum contendit: & priùs *Cæſar Neruios ſubigit.*
quàm illi aut cõuenire aut profugere poſſent, magno pecoris atq; hominũ
numero capto, atq; ea præda militibus cõceſſa, vaſtatiſq; agris, in deditionẽ
venire, atq; obſides ſibi dare coëgit. Eo celeriter cõfecto negotio, rurſus le-

 giones

Concilium Galliæ. giones in hyberna reduxit. Concilio Galliæ primo vere (vt inſtituerat) in- F
dicto, cùm reliqui præter Senones, Carnutes, Treuiroſque, veniſſent: ini-
tium belli ac defectionis hoc eſſe arbitratus, vt omnia poſtponere vide-
Lutetia Pariſiorum. retur, concilium Luteriam Pariſiorum transfert. Confines erant hi Seno-
nibus, ciuitatemque patrum memoria coniunxerant, ſed ab hoc concilio
** . oncilio eximebã-tur.* *abfuiſſe exiſtimabantur. Hac re pro ſuggeſtu pronunciata, eodem die
cum legionibus in Senones proficiſcitur, magniſq; itineribus eò peruenit.
Acco Senonum princeps. cognito eius aduentu, Acco, qui princeps eius conſilij fuerat, iubet in op-
pida multitudinem conuenire. Conantibus, priùs quàm id effici poſſet,
adeſſe Romanos nunciatur. neceſſariò ſententia deſiſtunt, legatoſque de-
Senonum deditio. precandi cauſa ad Cæſarem mittunt. Adeunt per Heduos, quorum anti- G
quitus erat in fide ciuitas. Libenter Cæſar petenribus Heduis dat veniam,
excuſationemq; accipit, quòd æſtiuum tempus inſtantis belli, non quæ-
ſtionis eſſe arbitrabatur. Obſidibus imperatis centum, hos Heduis cu-
Carnutum deditio. ſtodiendos tradit. Eòdem Carnutes legatos obſideſque mittunt, vſi de-
precatoribus Rhemis, quorum erant in clientela. eadem ferunt reſponſa.
Peragit concilium Cæſar, equiteſque imperat ciuitatibus. Hac parte Gal-
liæ pacata, totus & mente & animo in bellum Treuirorum & Ambiorigis
Cauarinus. inſiſtit. Cauarinum cum equitatu Senonum ſecum proficiſci iuber, ne
quis aut ex huius iracundia, aut ex eo quod meruerat odio, ciuitatis mo-
tus exiſtat. His rebus conſtitutis, quòd pro explorato habebat Ambio- H
rigem prælio non eſſe concertaturum, reliqua eius conſilia animo circun-
Menapij. ſpiciebat. Erant Menapij propinqui Eburonum finibus, perpetuis palu-
dibus ſyluiſque muniti: qui vni ex Gallia de pace ad Cæſarem legatos
nunquam miſerant. cum ijs eſſe hoſpitium Ambiorigi ſciebat. Item per
Treuiros veniſſe Germanis in amicitiam cognouerat. Hæc priùs illi detra-
henda auxilia exiſtimabat, quàm ipſum bello laceſſeret: ne deſperata ſa-
lute aut ſe in Menapios abderet, aut cum tranſrhenanis congredi cogere-
tur. Hoc inito conſilio, totius exercitus impedimenta ad Labienum in Tre
uiros mittit, duaſque legiones ad eum proficiſci iubet. Ipſe cum legioni-
bus expeditis quinq; in Menapios proficiſcitur. Illi nulla coacta manu, lo- I
ci præſidio freti, in ſyluas paludeſque confugiunt, ſuaq; eòdem conferunt.
Cæſar partitis copijs cum C. Fabio legato, & M. Craſſo quæſtore, celeriter-
que effectis pontibus, adit tripartitò: ædificia vicoſque incendit: magno
Menapiorum deditio. pecoris atque hominum numero potitur. Quibus rebus coacti Menapij,
legatos ad eum pacis petendæ cauſa mittunt. Ille obſidibus acceptis, ho-
ſtium ſe habiturum numero confirmat, ſi aut Ambiorigem, aut eius lega-
Comius Atrebas Menapiorum cuſtos relinquitur. tos finibus ſuis recepiſſent. His confirmatis rebus, Comium Atrebatem
cum equitatu cuſtodis loco in Menapijs relinquit, ipſe in Treuiros profi-
2 ciſcitur. † Dum hæc à Cæſare geruntur, Treuiri magnis coactis peditatus e-
Treuirorum motus. quitatuſque copijs, Labienum cum vna legione, quę in eorum finibus hye K
mauerat, adoriri parabant. Iamque ab eo non longiùs bidui via aberant,
cùm duas veniſſe legiones miſſu Cæſaris cognoſcunt. Poſitis caſtris ab eis
millibus paſſuum XV. auxilia Germanorum expectare conſtituunt. Labie-
nus hoſtium cognito conſilio, ſperans temeritate eorum fore aliquã dimi-
candi facultatem, quinq; cohortium præſidio impedimentis relicto, cum
vigintiquinq; cohortibus magnoq; equitatu contra hoſtẽ proficiſcitur, &
mille paſſuum intermiſſo ſpatio caſtra communit. Erat inter Labienũ atq;
hoſtem difficili tranſitu flumen, ripiſq; præruptis. Hoc neque ipſe tranſire
habebat in animo. neque hoſtes tranſituros exiſtimabat. Augebatur auxi-
liorum

A liorum quotidie ſpes. Loquitur in concilio palàm, quoniam Germani ap-
propinquare dicantur, ſeſe ſuas exercituſq́ue fortunas in dubium non de-
uocaturum, & poſtero die prima luce caſtra moturum. Celerirer hæc ad
hoſtes deferuntur, vt ex magno Gallorum equitum numero nonnullos
Gallos Gallicis rebus fauere narura cogebat. Labienus noctu tribunis mi-
litum primiſq́ue ordinibus conuocatis, quid ſui conſilij ſit, proponit: &
quò faciliùs hoſtibus timoris det ſuſpicionem, maiore ſtrepitu & tumultu *Labieni ſtratagema*
quàm populi Romani fert conſuetudo, caſtra moueri iubet. His rebus fu-
gæ ſimilem profectionem efficit. Hæc quoq; per exploratores ante lucem
in tanta propinquitate caſtrorum ad hoſtes deferuntur. Vix agmen nouiſſi
B mum extra munitiones proceſſerat, cùm Galli cohortari inrer ſe, ne ſpera-
tam prædam ex manibus dimitterent: longum eſſe, perterritis Romanis
Germanorum auxilia expectare: neq; ſuam pari dignitatem, vt rantis co-
pijs tam exiguam manum, præſertim fugientem arque impeditam, adori-
ri non audeant: flumen tranſire, & iniquo loco prælium commitrere non
dubitant. Quæ fore ſuſpicarus Labienus, vt omnes citra flumen eliceret,
eadem vſus ſimulatione itineris, placidè progrediebatur. Tum præmiſſis
paulùm impedimentis, arque in tumulo quodam collocatis. Habetis, in-
quit, milites quam petiſtis facultatem: hoſtem impedito atque iniquo lo-
co tenetis: præſtate eandem nobis ducibus virtutem, quam ſæpenumerò
C Imperatori præſtiriſtis: atque illum adeſſe, & hæc coràm cernere exiſtima-
te. Simul ſigna ad hoſtem conuerti, aciemq́ue dirigi iubet: & paucis tur- *Labieni cum Treui-*
mis præſidio ad impedimenra dimiſſis, reliquos equites ad latera diſponir. *ris prælium.*
Celeriter noſtri clamore ſublato, pila in hoſtes immittunt. Illi vbi præter
ſpem, quos fugere credebant, infeſtis ſignis ad ſe ire viderunt, impetū mo-
dò ferre non poruerunt: ac ptimo concurſu in fugam coniecti, proximas *Treuirorum fuga.*
ſyluas petiuerunt: quos Labienus equitatu conſectatus, magno numero *Treuirorum ciuitas*
interfecto, compluribus captis, paucis pòſt diebus ciuitatem recepir. Nam *recipitur.*
Germani, qui auxilio veniebanr, percepta Treuirorum fuga, ſeſe domū re-
ceperunt. Cum his propinqui Induciomari, qui defectionis aurhores fue-
D rant, comitati eos, ex ciuirate exceſſerunt: Cingentorigi, quē ab initio per- *Cingētorigi Treuiro*
manſiſſe in officio demonſtrauimus, principatus atq; imperium eſt tradi- *rum imperium tra-*
tum. Cæſar poſtquàm ex Menapijs in Treuiros venit, duabus de cauſis Rhe *ditur.*
num tranſire conſtituit: Quarum vna erat, quòd auxilia contra ſe Treuiris *Cæſar Rhenū tranſi*
miſerant. Altera, ne ad eos Ambiorix receptum haberet. His conſtitutis re- *re conſtituit.*
bus, paulùm ſupra eum locum, quò antè exercitum traduxerat, facere pon- *Pontem Cæſar ex-*
tem inſtituir. Nota atq; inſtituta ratione, magno militū ſtudio, paucis die- *truit in Rheno.*
bus opus efficitur. Firmo in Treuiris præſidio ad pontem relicto, ne quis
ab his ſubitò motus oriretur, reliquas copias equitatumq́; traducit. Vbij, *Vbiorum legatio ad*
qui antè obſides dederant, atq; in dedirionem venerant, purgandi ſui cau- *Cæſarem.*
E ſa ad eum legatos mitrunr, qui doceant neq; auxilia ex ſua ciuitate in Tre-
uiros miſſa, neq; ab ſe fidem læſam: petunt atq; orāt, vt ſibi parcat, ne com-
muni odio Germanorum, innocentes pro nocentibus pœnas pendant. ſi
ampliùs obſidum vellet, dare pollicentur. Cognita Cæſar cauſa, reperit à
Sueuis auxlia miſſa eſſe. * Vbi horum ſarisfactionem accepir, aditus viaſ- ** Vbiorum ſat.*
q́ue in Sueuos perquirit. Interim paucis pòſt diebus fit ab Vbijs certior, Sue *Sueuorum motus.*
uos omnes in vnum locum copias cogere, atque his rationibus, quæ ſub
eorum ſunt imperio, denunciare, vt auxilia pediratus equiratuſq́; mittāt.
His cognitis rebus, rem frumentariam prouidet, caſtris idoneum locum
deligit. Vbijs imperat, pecora deducant, ſuaq́ue omnia ex agris in oppida
confe-

conferant, ſperans batbaros atque imperitos homines inopia cibariorum F
adductos, ad iniquam pugnandi conditionem poſſe deduci. Mandat, vt
crebros exploratores in Sueuos mittant, quæque apud eos gerantur, co-
gnoſcant. Illi imperata faciunt, & paucis diebus intermiſſis referunt Sue-
Sueui ad extremos fines ſuos ſe receperunt. uos omnes, poſteaquàm certiores nuncij de exercitu Romanorum vene-
rint, cum omnibus ſuis ſociorumque copijs quas coëgiſſent, penitùs ad
extremos fines ſeſe recepiſſe. Syluam eſſe ibi infinita magnitudine, quæ
Bacenis ſylua. appellatur Bacenis: hanc longè introrſus pertinere: & pro natiuo muro
Cheruſci. obiectam, Cheruſcos à Sueuis, Sueuoſque à Cheruſcis iniurijs incurſio-
nibuſque prohibere. ad eius initium Syluæ Sueuos aduentum Romano-
4 rum expectare conſtituiſſe. † Quoniam ad hunc locum peruentum eſt, G
De Galliæ et Germaniæ moribus. non alienum eſſe videtur de Galliæ Germaniæq; moribus, & quò differant
hæ nationes inter ſe, proponere. In Gallia non ſolùm in omnibus ciuitati-
bus, atque in omnibus pagis partibuſque, ſed penè etiam in ſingulis do-
Gallorum factiones. mibus factiones ſunt: earumque factionum principes ſunt, qui ſummam
authoritatem eorum iudicio habere exiſtimantur: quorum ad arbitrium
iudiciumque ſumma omnium rerum conſiliorumque redeat. Idque eius
Plebis tutamen aduerſus potentiores. rei cauſa antiquitùs inſtitutum videtur, ne quis ex plebe contra potentio-
rem auxilij egeret. Suos enim quiſque opprimi & circunueniri non pati-
tur: neque, aliter ſi faciat, vllam inter ſuos habet authoritatem. Hæc ea-
Galliæ ciuitates in duas partes diuiſæ. Heduorum & Sequanorum factiones. dem ratio eſt in ſumma totius Galliæ. nanque omnes ciuitates in partes H
diuiſæ ſunt duas. Cùm Cæſar in Galliam venit, alterius factionis prin-
cipes erãt Hedui, alterius Séquani. Hi cùm per ſe minùs valerẽt, quòd ſum-
ma authoritas antiquitùs erat in Heduis, magnæq; eorum erant clientelę:
Sequani Germanos in Galliam induxerunt. Germanos atq; Arioniſtum ſibi adiunxerant, eoſque ad ſe magnis iacturis
pollicitationibuſq; perduxerant. Prælijs verò compluribus factis ſecundis,
atque omni nobilitate Heduorum interfecta, tantum potentia anteceſſe-
rant, vt magnam partẽ clientium ab Heduis ad ſe traducerent, obſideſq; ab
his principum filios acciperent, & publicè iurare cogerent, nihil ſe con-
tra Séquanos conſilij inituros: & partem finitimi agri per vim occupatam
poſſiderent, Galliæque totius principatum obtinerent. Qua neceſſitate I
Diuitiacus. adductus Diuitiacus, auxilij petendi cauſa Romam ad Senatum profe-
Cæſaris authoritas. ctus, infecta re redierat. Aduentu Cæſaris facta commutatione rerum, ob-
ſidibus Heduis redditis, veteribus clientelis reſtitutis, nouis per Cæſarem
comparatis, quòd ij qui ſe ad eorum amicitiam aggregauerant, meliore
conditione, atque æquiore imperio ſe vti videbant: reliquis rebus eorum
gratia dignitateque amplificata, Séquani principatum dimiſerant. In eo-
Rhemorum apud Cæſarem gratia. rum locum Rhemi ſucceſſerant: quos quòd adæquare apud Cæſarem gra-
tia intelligebant ij, qui propter veteres inimicitias nullo modo cum He-
duis coniungi poterant, ſe Rhemis in clientelam dederant. Hos illi dili-
genter tuebantur. Ita & nouam & repentè collectam authoritatem tene- K
bant. Eo tum ſtatu res erat, vt longè principes haberentur Hedui: ſecun-
dum locum dignitatis Rhemi obtinerent. In omni Gallia, eorum ho-
Plebs Gallorum ſeruorum loco habetur. minum, qui aliquo ſunt numero atque honore, genera ſunt duo. Nam
plebs penè ſeruorum habetur loco, quæ nihil audet per ſe, nulli adhibe-
tur conſilio. Plerique cùm aut ære alieno, aut magnitudine tributorum,
aut iniuria potentiorum premuntur, ſeſe in ſeruitutem dicant nobili-
Gallorum hominum genera duo, Druides & Equites. bus. In hos eadem omnia ſunt iura, quæ dominis in ſeruos. Sed de his
duobus generibus alterum eſt Druidum, alterum eſt equitum. Illi rebus
diuinis interſunt, ſacrificia publica ac priuata procurant, religiones inter-
pretan-

A pretantur. Ad hos magnus adoleſcentium numerus diſciplinæ cauſa
concurrit, magnoque hi ſunt apud eos honore. Nam ferè de omnibus
controuerſijs publicis priuatiſque conſtituunt: & ſi quod eſt admiſſum fa-
cinus, ſi cædes facta, ſi de hæreditate, de finibus controuerſia eſt, ijdem
decernunt, præmia pœnaſque conſtituunt. Si quis aut priuatus aut publi-
cus eorum decreto non ſteterit, ſacrificijs interdicunt. Hęc pœna apud eos
eſt grauiſſima. Quibus ita eſt interdictum, ij numero impiorum ac ſcelera-
torum habentur: ijs omnes decedunt: aditum ſermonemq; defugiunt, ne
quid ex contagione incommodi accipiant: neque ijs petentibus ius reddi-
tur, neque honos vllus communicatur. His autem omnibus Druidibus

Sacrificiorum interdictio grauiſſima pœna.

B præeſt vnus, qui ſummam inter eos habet authoritatem. Hoc mortuo, ſi
quis ex reliquis excellit dignitate, ſuccedit: aut ſi ſunt plures pares, ſuffra-
gio Druidum allegitur. nonnunquam etiam armis de principatu conten-
dunt. Hi certo anni tempore in finibus Carnutum, quæ regio totius Gal-
liæ media habetur, conſidunt in loco conſecrato. huc omnes vndiq; qui
controuerſias habent, conueniunt, eorumque decretis iudicijſque pa-
rent. Diſciplina in Britannia reperta, atque inde in Galliam tranſlata eſſe
exiſtimatur. Et nunc qui diligentiùs eam rem cognoſcere volunt, ple-
runque illò diſcendi cauſa proficiſcuntur. Druides à bello abeſſe conſue-
uerunt, neque tributa vnà cum reliquis pendunt. militiæ vacationem, o-

Carnutes in medio Gallia.

Diſciplina Druidum è Britannia in Galliam tralata.

C mniumque rerum habent immunitatem. Tantis excitati præmijs, & ſua
ſponte multi in diſciplinam conueniunt, & à parentibus propinquiſque
mittuntur. Magnum ibi numerum verſuum ediſcere dicuntur. Itaque an-
nos nonnulli vicenos in diſciplina permanent: neque fas eſſe exiſtimant
ea literis mandare, cùm in reliquis ferè rebus, publicis priuatiſque ra-
tionibus, Græcis literis vtantur. Id mihi duabus de cauſis inſtituiſſe vi-
dentur: quòd neque in vulgum diſciplinam efferri velint: neque eos qui
diſcunt, literis confiſos, minùs memoriæ ſtudere: quod ferè pleriſque
accidit, vt præſidio literarum diligentiam in perdiſcendo, ac memoriam
remittant. In primis hoc volunt perſuadere, non interire animas, ſed ab a-

Ediſcendi ſtudium.

Græcis literis vſi Galli.

Diſciplina memoria conſtans, non literis.

Animarum immortalitas.

D lijs poſt mortem tranſire ad alios: atque hoc maximè ad virtutem exci-
tari putant, metu mortis neglecto. Multa præterea de ſideribus, atque
eorum motu, de mundi ac terrarum magnitudine, de rerum natura, de
Deorum immortalium vi ac poteſtate diſputant, & iuuentuti tradunt.
Alterum genus eſt equitum. Hi, cum eſt vſus, atque aliquod bellum in-
cidit (quod ante Cæſaris aduentum ferè quotannis accidere ſolebat, vt aut
ipſi iniurias inferrent, aut illatas propulſarent) omnes in bello verſan-
tur, atq; eorum, vt quiſq; eſt genere copijſq; ampliſſimus, ita plurimos cir-
cum ſe ambactos clienteſq; habet. Hanc vnam gratiam potentiamque no
uerunt. Natio eſt omnium Gallorum admodum dedita religionibus: atq;

Equites Galli.

Ambacti equitum, hoc eſt, ſerui.

Galli religionibus dediti.

E ob eam cauſam, qui ſunt affecti grauioribus morbis, quiq; in prælijs peri-
culiſque verſantur, aut pro victimis homines immolant, aut ſe immolatu-
ros vouent, adminiſtriſque ad ea ſacrificia Druidibus vtuntur: quòd pro
vita hominis, niſi vita hominis reddatur, nõ poſſe Deorum immortalium
numen placari arbitrantur. publiceq; eiuſdem generis habent inſtituta ſa-
crificia. Alij immani magnitudine ſimulacra habent, quorum contexta vi-
minibus membra viuis hominibus complent, quibus ſuccẽſis circunuen-
ti flamma exanimantur homines. Supplicia eorum qui in furto aut latroci
nio, aut in aliqua noxa ſint comprehenſi, gratiora Dijs immortalibus eſſe
arbitrantur, ſed cùm eius generis copia deficit, etiã ad innocentiũ ſupplicia
deſcen-

Homines à Gallis pro victimis immolentur.

Religio Gallorum impia.

Innocentes etiam ſupplicijs afficiunt Galli.

DeusGallorum præcipuus Mercurius. deſcendunt. Deum maximè Mercurium colunt. huius ſunt plurima ſimu- F
lacra. Hunc omnium inuentorem artium ferunt: hunc viarum atque iti-
nerum ducem: hunc ad quæſtus pecuniæ mercaturaſque habere vim ma-
Dij Gallorum. ximam arbitrantur. Poſt hunc Apollinem, & Martem, & Iouem, & Miner-
Apollo. uam. De his eandem ferè quam reliquæ gentes habent opinionem: Apol-
Mineruа. linem morbos depellere: Mineruam operum atque artificiorum initia tra
Iupiter. dere: Iouem imperium cœleſtium tenere: Martem bella gerere. Huic, cum
Mars. prælio dimicare conſtituerunt, ea quæ bello cœperint, plerunque deuo-
uent: quæ ſuperauerint animalia capta, immolant, reliquaſq; res in vnum
locũ conferunt. Multis in ciuitatibus harũ rerũ extructos cumulos locis
conſecratis conſpicari licet. nanque ſæpè accidit, vt neglecta quiſpiam re- G
ligione aut capta apud ſe occultare, aut poſita tollere auderet: grauiſſimũ-
Galli à Dite patre prognati. que ei rei ſupplicium cum cruciatu conſtitutum eſt. Galli ſe omnes à Dite
patre prognatos prædicant: idque à Druidibus proditum dicunt. Ob eam
Noctiũ numero ſpatia temporum metiuntur Galli. cauſam ſpatia omnis temporis, non numero dierum, ſed noctium defi-
niunt: & dies natales, & menſium, & annorum initia ſic obſeruant, vt no-
Gallorum ergà liberos conſuetudo. ctem dies ſubſequatur. In reliquis vitæ inſtitutis hoc ferè à reliquis diffe-
runt, quòd ſuos liberos, niſi cùm adoleuerint, vt munus militiæ ſuſtinere
poſſint, palàm ad ſe adire non patiuntur: filiumque puerili ætate in publi-
Gallorum coniugia. co in conſpectu patris aſſiſtere turpe ducunt. Viri quantas pecunias ab vxo
ribus dotis nomine acceperũt, tantas ex ſuis bonis æſtimatione facta cum H
dotibus communicant. huius omnis pecuniæ coniunctim ratio habetur,
fructuſque ſeruantur. vter eorum vita ſuperârit, ad eum pars vtriuſq; cum
fructibus ſuperiorum temporum peruenit. Viri in vxores, ſicuti in liberos,
vitæ neciſque habent poteſtatem. Et cùm paterfamiliâs illuſtriore loco na
tus deceſſit, eius propinqui conueniunt, & de morte, ſi res in ſuſpicionem
venit, de vxoribus in ſeruilem modum quæſtionem habent. & ſi comper-
Funera Gallorum magnifica. tum eſt, igni, atque omnibus tormentis excruciatas interficiunt. Funera
ſunt pro cultu Gallorum magnifica, & ſumptuoſa: omniaq; quæ viuis cor-
di fuiſſe arbitrantur, in ignem inferũt, etiam animalia: ac paulò ſupra hanc
memoriam ſerui & clientes, quos ab his dilectos eſſe conſtabat, iuſtis fu- I
neribus confectis vnà cremabantur. Quæ ciuitates commodiùs ſuam
Rempublicam adminiſtrare exiſtimantur, habẽt legibus ſancitum, ſi quis
Rumorum coërcendorum ratio. quid de Republica à finitimis rumore aut fama acceperit, vti ad magiſtra-
Optimum inſtitutum. tum deferat, neue cum quo alio communicet: quòd ſæpe homines teme
rarios atque imperitos falſis rumoribus terreri, & ad facinus impelli, &
de ſummis rebus conſilium capere cognitum eſt. Magiſtratus quæ viſa
ſunt occultant: quæque eſſe ex vſu iudicauerint, multitudini produnt.
5 De Republica niſi per concilium loqui non conceditur. † Germani mul-
Germanorum mores. tum ab hac conſuetudine differunt. nam neque Druidas habent, qui re-
Germanorum theologia. bus diuinis præſint: neque ſacrificijs ſtudent. Deorum numero eos ſo- K
los ducunt, quos cernunt, & quorum operibus apertè iuuantur, Solem, &
Vulcanum, & Lunam. reliquos ne fama quidem acceperunt. Vita omnis
in venationibus, atque in ſtudijs rei militaris conſiſtit. A paruulis labo-
Continentia Germanorum. ri ac duritiæ ſtudent. Qui diutiſſimè impuberes permanſerunt, maxi-
mam inter ſuos ferunt laudem. Hoc ali ſtaturam, ali vires, neruoſque
confirmari putant. Intra annum verò vigeſimum fœminæ notitiam ha-
buiſſe, in turpiſſimis habent rebus: cui rei nulla eſt occultatio, quòd &
promiſcuè in fluminibus perluuntur, & pellibus aut paruis rhenonum te-
gumentis vtuntur, magna corporis parte nuda. Agriculturæ non ſtudent:
maiorque

A maiorque pars victus eorum in lacte caſeô carne conſiſtit. Neq; quiſquam *Germanorum victus.*
agri modum certum, aut fines habet proprios: ſed magiſtratus ac princi- *Germani vagi.*
pes in annos ſingulos gentibus cognationibuſque hominum, qui vnà co-
ierunt, quantum eis & quo loco viſum eſt, attribuunt agri, atq; anno pòſt *Agricultura cur nō*
aliò tranſire cogunt. Eius rei multas afferunt cauſas: ne aſſidua conſuetu- *ſtudeant Germani.*
dine capti, ſtudium belli gerendi agricultura commutent: ne latos fines
parare ſtudeant, potentioreſque humiliores poſſeſſionibus expellant:
ne accuratiùs ad frigora atque æſtus vitandos ædificent: ne qua oriatur
pecuniæ cupiditas, qua ex re factiones diſſenſioneſque naſcuntur: vt a-
nimi æquitate plebem contineant, cùm ſuas quiſque opes æquari cum
B potentiſſimis poſſe videat. Ciuitatibus maxima laus eſt, quàm latiſſimas *Ciuitatum Germanorum laus.*
circum ſe vaſtatis finibus ſolitudines habere. Hoc proprium virtutis exiſti-
mant, expulſos agris finitimos cedere, neque quenquam propè audere
conſiſtere. Simul hoc ſe fore tutiores arbitrantur, repentinæ incurſionis
timore ſublato. Cùm bellum ciuitas aut illatum defendit, aut infert, ma- *Magiſtratus bellici.*
giſtratus, qui ei bello præſint, vt vitæ neciſque habeant poteſtatem, deli-
guntur. In pace nullus eſt communis magiſtratus, ſed principes regionum
atque pagorum inter ſuos ius dicunt, controuerſiaſque minuunt. Latro- *Latrocinia apud*
cinia nullam habent infamiam, quæ extra fines cuiuſque ciuitatis fiunt: *Germanos infamia non ſunt.*
atque ea iuuentutis exercendæ, ac deſidiæ minuendæ cauſa fieri prædi-
C cant. Atque vbi quis ex principibus in concilio ſe dixit ducem fore, qui ſe-
qui velint, profiteantur: conſurgunt ij, qui & cauſam & hominem probãt,
ſuumque auxilium pollicentur, atque à multitudine collaudantur. Qui
ex his ſecuti non ſunt, in deſertorum ac proditorum numero ducuntur: o-
mniumque his rerum poſteà fides derogatur. Hoſpitem violare fas non *Hoſpitalitas Germanorum.*
putant. Qui quacunque de cauſa ad eos venerunt, iniuria prohibent, ſan-
ctoſque habent: hiſque omnium domus patent, victuſque communica-
tur. Ac fuit antea tempus, cùm Germanos Galli virtute ſuperarent, & vl- *Galli Germanis fortiores.*
tro bella inferrent, ac propter hominum multitudinem, agriq; inopiam,
trans Rhenum colonias mitterent. Itaque ea quæ fertiliſſima ſunt Ger-
D maniæ loca circum Herciniam ſyluam (quam Eratoſtheni & quibuſdam *Hercinia ſylua.*
Græcis fama notam eſſe video, quam illi Orciniam appellant) Volcæ Te- *Orcinia.*
ctoſages occupàrunt, atque ibi conſederunt. Quæ gens ad hoc tempus his *Tectoſages.*
ſedibus ſeſe continet, ſummamque habet iuſtitiæ & bellicæ laudis opinio-
nem: nuncque in eadem inopia, egeſtate, patientia, qua Germani perma-
nent: eodem victu & cultu corporis vtuntur. Gallis autem prouinciæ pro-
pinquitas, & tranſmarinarum rerum notitia, multa ad copiam atq; vſum
largitur. Paulatim aſſuefacti ſuperari, multiſq; victi prælijs, ne ſe quidem
ipſi cum illis virtute comparant. Huius Herciniæ ſyluæ, quæ ſuprà demon- *Hercinia ſyluæ latitudo.*
ſtrata eſt, latitudo nouem dierum iter expedito patet. non enim aliter fini-
E ri poteſt: neque menſuras itinerum nôuerunt. Oritur ab Heluetiorum &
Nemetum & Rauracorum finibus, rectaq; fluminis Danubij regione perti-
net ad fines Dacorum & Anartium: hinc ſe flectit ſiniſtrorſum diuerſis à
flumine regionibus, multarumque gentium fines propter magnitudi-
nem attingit. Neque quiſquam eſt huius Germaniæ, qui ſe aut audiſſe
aut adiſſe initium eius ſyluæ dicat, cùm dierum iter L X. proceſſerit: aut *Hercinia ſylua magnitudo.*
quo ex loco oriatur, acceperit. Multa in ea genera ferarum naſci con-
ſtat, quæ reliquis in locis viſa non ſunt. ex quibus quæ maximè differant
à cæteris, & memoriæ prodenda videantur, hæc ſunt. Eſt bos cerui fi-
gura, cuius à media fronte inter aures vnum cornu exiſtit, excelſius *Bos cerui figura.*

magiſque directum ijs quæ nobis nota ſunt cornibus. ab eius ſummo F
ſicut palmæ ramique latè diffunduntur. Eadem eſt fœminæ mariſque natura, eadem forma magnitudoq; cornuum. Sunt item quæ appellantur
Alces fera. Alces. Harum eſt conſimilis capris figura, & varietas pellium, ſed magnitudine paulò antecedunt, mutilæque ſunt cornibus, & crura ſine nodis articuliſque habent, neque quietis cauſa procumbunt, neque ſi quo afflictæ caſu conciderint, erigere ſeſe aut ſubleuare poſſunt. His ſunt arbores pro cubilibus: ad eas ſe applicant, atque ita paulùm modò acclinatæ quietem capiunt: quarum ex veſtigijs cùm eſt animaduerſum à venatoribus, quò ſe recipere conſueuerint, omnes eo loco aut à radicibus ſubruunt, aut accidunt arbores, tantùm vt ſumma ſpecies earum ſtantium G
relinquatur. huc cùm ſe conſuetudine acclinauerint, infirmas arbores pondere affligunt, atque vnà ipſæ concidunt. Tertium eſt genus eorum
Vri feræ. qui Vri appellantur. hi ſunt magnitudine paulò infra Elephantos, ſpecie & colore & figura tauri. Magna vis eſt eorum, & magna velocitas. neque homini, neque feræ, quam conſpexerint, parcunt. hos ſtudioſè foueis captos interficiunt. Hoc ſe labore durant adoleſcentes, atque hoc genere venationis exercent: & qui plurimos ex his interficiunt, relatis in publicum cornibus, quæ ſint teſtimonio, magnam ferunt laudem. Sed aſſueſcere ad homines & manſuefieri ne paruuli quidem excepti poſſunt. Amplitudo cornuum & figura & ſpecies multum à noſtrorum boum corni- H
bus differt. Hæc ſtudioſè conquiſita à labris argento circuncludunt, at-
6 que in ampliſſimis epulis pro poculis vtuntur. † Cæſar poſtquàm per Vbios exploratores comperit Sueuos ſeſe in ſyluas recepiſſe, inopiam frumenti veritus, (quòd, vt ſuprà demonſtrauimus, minimè omnes Germani agriculturæ ſtudent) conſtituit non progredi longiùs: ſed ne omninò metum reditus ſui barbaris tolleret, atque vt eorum auxilia tardaret, reducto exercitu, partem vltimam pontis, quæ ripam Vbiorum contingebat in longitudinem pedum ducentorum, reſcindit, atque in extremo ponte turrim quatuor tabulatorum conſtituit, præſidiumq; cohortium duodecim pontis tuendi cauſa ponit, magniſq; eum locum munitionibus firmat. Ei I
C. Volcatius Tullus. loco præſidioq; C. Volcatium Tullum adoleſcentem præficit: ipſe cùm
Ambiorigis bellum. mатureſcere frumenta inciperent, ad bellum Ambiorigis profectus per
Arduenna ſylua. Arduennam ſyluam (quæ eſt totius Galliæ maxima, atque à ripis Rheni finibuſq; Treuirorum ad Neruios pertinet, millibuſque ampliùs quingen-
L. Minutius Baſilius tis in longitudinem patet) L. Minutium Baſilium cum omni equitatu præmittit. ſi quid celeritate itineris, atque opportunitate temporis proficere poſſit, monet vt in caſtris ignes fieri prohibeat, ne qua eius aduentus procul ſignificatio fiat. ſeſe confeſtim ſubſequi dicit. Baſilius vt imperatum eſt facit: celeriter, contraque omnium opinionem confecto itinere, multos in agris inopinantes deprehendit. eorum indicio ad ipſum Am- K
biorigem contendit, quo in loco cum paucis equitibus eſſe dicebatur.
Fortuna multum in re militari valet. Multum cùm in omnibus rebus, tum in re militari Fortuna poteſt. Nam ſicut magno accidit caſu, vt in ipſum incautum atq; etiam imparatum incideret, priuſque eius aduentus ab omnibus videretur, quàm fama ac nuncijs afferretur: ſic magnæ fuit fortunæ, omni militari inſtrumento, quod circum ſe habebat, erepto, rhedis equiſque comprehenſis, ipſum effugere mortem. Sed hoc eò factum eſt, quòd ædificio circundato ſylua (vt ſunt
Gallorum domicilia. ferè domicilia Gallorum, qui vitandi æſtus cauſa plerunque ſyluarum ac fluminum petunt propinquitates) comites familiareſq; eius anguſto loco

pau-

A pauliſper equitum noſtrorum vim ſuſtinuerunt. his pugnantibus, illum
in equum quidam ex ſuis intulit. fugientem ſyluæ texerunt. Sic & ad ſub- *Ambiorigis fuga.*
eundum periculum, & ad vitandum, multum Fortuna valuit. Ambiorix
an copias ſuas iudicio non conduxerit, quòd prælio dimicandum non
exiſtimauerit, an tempore excluſus, & repentino equitum aduentu pro-
hibitus fuerit, cùm reliquum exercitum ſubſequi crederet, dubium eſt:
ſed certè dimiſſis per agros nuncijs, ſibi quenque conſulere iuſſit: quo-
rum pars in Arduennam ſyluam, pars in continentes paludes profugit. Qui
proximi oceano fuerunt, ij in Inſulis ſeſe occultauerunt, quas æſtus effi-
cere conſuêrunt. Multi ex ſuis finibus egreſſi, ſe ſuaque omnia alieniſſimis
B crediderunt. Catiuulcus rex dimidiæ partis Eburonum, qui vnà cum Am- *Catiuulci mors.*
biorige conſilium inierat, ætate iam confectus, cùm laborem belli aut
fugæ ferre non poſſet, omnibus precibus deteſtatus Ambiorigem, qui *Precibus deteſtari.*
eius conſilij author fuiſſet, taxo, cuius magna in Gallia Germaniaque *Taxi venenum.*
copia eſt, ſe exanimauit. Segni Condruſique ex gente & numero Germa- *Segni, al. Legni Condruſi.*
norum, qui ſunt inter Eburones Treuiroſque, legatos ad Cæſarem miſe-
runt, oratum ne ſe in hoſtium numero duceret, neue omnium Germa-
norum, qui eſſent citra Rhenum, vnam eſſe cauſam iudicaret. nihil ſe de
bello cogitâſſe, nulla Ambiorigi auxilia miſiſſe. Cæſar explorata re quæ-
ſtione captiuorum, ſi qui ad eos Eburones ex fuga conueniſſent, ad ſe vt
C reducerent imperauit. Si ita feciſſent, fines eorum ſe violaturum nega-
uit. Tum copijs in tres partes diſtributis, impedimenta omnium legio-
num ad Vatucam contulit. Id caſtelli nomen eſt. hoc ferè eſt in medijs *Vatuca ſeu Ratuca caſtellum.*
Eburonum finibus, vbi Tyturius atque Aurunculeius hyemandi cauſa con-
ſederant. Hunc cum reliquis rebus locum probaret Cæſar, tum quòd ſu-
perioris anni munitiones integræ manebant, vt militum laborem ſub-
leuaret. Præſidio impedimentis legionem quartamdecimam reliquit, v-
nam ex ijs tribus, quas proximè conſcriptas ex Italia traduxerat. Ei le-
gioni caſtriſque Quintum Tullium Ciceronem præfecit, ducentoſque e- *Q. Tullius Cicero.*
quites attribuit. Partito exercitu, T. Labienum cum legionibus tribus *T. Labienus.*
D ad Oceanum verſus, in eas partes, quæ Menapios attingunt, proficiſci
iubet. C. Trebonium cum pari legionum numero ad eam regionem, quæ
Aduaticis adiacet, depopulandam mittit. Ipſe cum reliquis tribus ad flu-
men Scaldem, quod influit in Moſam, extremaſque Arduennæ partes *Scaldis fl.*
ire conſtituit, quò cum paucis equitibus profectum Ambiorigem audie-
bat. Diſcedens, poſt diem ſeptimum ſeſe reuerſurum confirmat: quam
ad diem ei legioni, quæ præſidio relinquebatur, deberi frumentum ſcie-
bat. Labienum Treboniumque hortatur, ſi Reipublicæ commodo fa-
cere poſſint, ad eam diem reuertantur, vt rurſus communicato conſi-
lio, exploratiſque hoſtium rationibus, aliud initium belli capere poſſint.
E Erat, vt ſuprà demonſtrauimus, manus certa nulla, non præſidium, non
oppidum, quod ſe armis defenderet: ſed in omnes partes diſperſa mul-
titudo, vbicunque aut vallis abdita, aut locus ſyluestris, aut palus im-
pedita, ſpem præſidij aut ſalutis aliquam offerebat, conſederat. Hæc lo-
ca vicinitatibus erant nota: magnamq; res diligentiam requirebat, non
in ſumma exercitus tuenda (nullum enim poterat vniuerſis perterritis
ac diſperſis periculum accidere) ſed in ſingulis militibus conſeruandis:
quæ tamen ex parte res ad ſalutem exercitus pertinebat. nam & prædæ
cupiditas multos longiùs euocabat, & ſyluæ incertis occultiſque itine-
ribus confertos adire prohibebant. Si negocium confici, ſtirpemq; ho-

minum ſceleratorum interfici vellent, dimittendæ plures manus, didu- F
cendique erant milites. Si continere ad ſigna manipulos vellent (vt in-
ſtituta ratio & conſuetudo exercitus Romani poſtulabant) locus ipſe e-
rat præſidio Barbaris: neque ex occulto inſidiandi, & diſperſos circunue-
niendi ſingulis deerat audacia: & in eiuſmodi difficultatibus quantum
Militum ſuorum cura Caeſari. diligentia prouideri poterat, prouidebatur, vt potiùs in nocendo aliquid
prætermitteretur (etſi omnium animi ad vlciſcendum ardebant) quàm
cum aliquo detrimento militum noceretur. Cæſar ad finitimas ciuitates
nuncios dimittit: omnes euocat ſpe prædæ ad diripiendos Eburones: vt
potiùs in ſyluis Gallorum vita, quàm legionarius miles pericliteur: ſimul
vt magna multitudine circunfuſa pro tali facinore ſtirps ac nomen ciuita- G
tis tollatur. Magnus vndique numerus celeriter conuenit. Hæc in omni-
bus Eburonum partibus gerebantur, dieſq; appetebat ſeptimus, quem ad
7 diem Cæſar ad impedimenta legionemq; reuerti conſtituerat. † Hic quan-
Fortunæ vis. tum in bello Fortuna poſſit, & quantos afferat caſus, cognoſci potuit. Diſ-
ſipatis ac perterritis hoſtibus (vt demonſtrauimus) manus erat nulla, quæ
paruam modò timoris cauſam afferret. Trans Rhenum ad Germanos per-
uenit fama diripi Eburones, atque vltrò omnes ad prædam euocari. Co-
Sicambri traijciunt Rhenum, vt Eburones prædentur. gunt equitum duo millia Sicambri, qui ſunt proximi Rheno, à quibus re-
ceptos ex fuga Tenchtheros atque Vſipetes ſuprà docuimus. Tranſeunt
Rhenum nauibus ratibuſque, triginta millibus paſſuum infra eum locum H
vbi pons erat imperfectus, præſidiumque à Cæſare relictum. Primos E-
buronum fines adeunt, multos ex fuga diſperſos excipiunt. magno peco-
ris numero, cuius ſunt cupidiſſimi Barbari, potiuntur. Inuitati præda lon-
giùs præcedunt. Non hos palus, in bello latrocinijſque natos, non ſyluæ
morantur. Quibus in locis ſit Cæſar, ex captiuis quærunt. profectum lon-
giùs reperiunt, omnemque exercitum diſceſſiſſe cognoſcunt. atque vnus
ex captiuis, Quid vos, inquit, hanc miſerã ac tenuem ſectamini prædam,
Sicambri aduerſus Romanos incitãtur. quibus iam licet eſſe fortunatiſſimis? Tribus horis ad Vatucam venire po-
teſtis, huc omnes ſuas fortunas exercitus Romanorum contulit. præſi-
dij tantum eſt, vt ne murus quidem cingi poſſit, neq; quiſquam egredi ex- I
tra munitiones audeat. Oblata ſpe, Germani quam nacti erant prædam,
Vatuca. in occulto relinquunt: ipſi ad Vatucam contendunt, vſi eodem duce, cuius
hæc indicio cognouerant. Cicero, qui per omnes ſuperiores dies præce-
ptis Cæſaris ſumma diligẽtia milites in caſtris continuiſſet, ac ne calonem
quidem quenquam extra munitionem egredi paſſus eſſet: ſeptimo die diſ-
fidens Cæſarem de numero dierum fidem ſeruaturum, quòd longiùs pro-
greſſum audiebat, neque vlla de eius reditu fama afferebatur, ſimul eorum
permotus vocibus, qui illius patientiam penè obſeſſionem appellabant, ſi
quidem ex caſtris egredi non liceret: nullum eiuſmodi caſum expectans,
quo, nouem oppoſitis legionibus, maximoque equitatu, diſperſis ac penè K
deletis hoſtibus, in millibus paſſuum tribus offendi poſſet: quinq; cohor-
tes frumentatum in proximas ſegetes mittit, quas inter & caſtra vnus om-
ninò collis intererat. Complures erant in caſtris ex legionibus ægri relicti:
ex quibus qui hoc ſpatio dierum cõualuerant, circiter c c c. ſub vexillo vnà
mittuntur. magna præterea multitudo calonum, magna vis iumentorum,
quæ in caſtris ſubſederant, facta poteſtate ſequitur. hoc ipſo tempore & ca-
Sicambri caſtra Ciceronis aggrediuntur. ſu Germani equites interueniunt, protinuſque eodem illo quo venerant,
curſu à decumana porta in caſtra irrumpere conantur: nec priùs ſunt vi-
ſi, obiectis ab ea parte ſyluis, quàm caſtris appropinquarent, vſque eò, vt
qui

A qui ſub valle tenderent mercatores, recipiendi ſui facultatem non habe-
rent. Inopinantes noſtri re noua perturbantur, ac vix primum impetum
cohors in ſtatione ſuſtinet. circunfunduntur ex reliquis hoſtes partibus,
ſi quem aditum reperire poſſent. ægrè noſtri portas tuentur: reliquos ad-
itus, locus ipſe per ſe munitioque defendit. totis trepidatur caſtris, at-
que alius ex alio cauſam tumultus quærit: neque quò ſigna ferantur,
neque quam in partem quiſque conueniat, prouident. Alius iam ca-
pta caſtra pronunciat: alius deleto exercitu atq; imperatore victores bar-
baros veniſſe contendit: pleriq; nouas ſibi ex loco religiones fingunt, Cot-
tæq; & Titurij calamitatem, qui in eodem occiderint caſtello, ante oculos
B ponunt. Tali timore omnibus perterritis, confirmatur opinio barbaris,
vt ex captiuo audierant, nullum eſſe intus præſidium. perrumpere ni-
tuntur, ſeque ipſi adhortantur, ne tantam fortunam ex manibus dimit-
tant. Erat æger in præſidio relictus P. Sextius Baculus, qui primum pi- *P. Sextius Baculus*
lum apud Cæſarem duxerat, cuius mentionem ſuperioribus prælijs feci-
mus: ac diem iam quintum cibo caruerat. Hic diffiſus ſuæ atque om- *Carere cibo.*
nium ſaluti, inermis ex tabernaculo prodit. videt imminere hoſtes, at-
que in ſummo eſſe rem diſcrimine. capit arma à proximis, atque in por-
ta conſiſtit. * Sequuntur hunc Centuriones eius cohortis, quæ in ſtatio- **Conſequitur hunc Centurio.*
ne erat. Pauliſper vnà prælium ſuſtinent: relinquit animus Sextium, gra-
C uibus acceptis vulneribus. deficiens, ægrè per manus tractus ſeruatur.
Hoc ſpatio interpoſito, reliqui ſeſe confirmant, tantùm vt in munitioni-
bus conſiſtere audeant, ſpeciemque defenſorum præbeant. Interim con-
fecta frumentatione, milites noſtri clamorem exaudiunt. præcurrunt e-
quites. quanto res ſit in periculo, cognoſcunt. Hic verò nulla munitio
eſt, quæ perterritos recipiat. Modò conſcripti, atque vſus militaris im-
periti, ad tribunum militum, Centurioneſque ora conuertunt. quid ab
his præcipiatur, expectant. Nemo eſt tam fortis, qui non rei nouitate
perturbetur. Barbari ſigna procul conſpicati, oppugnatione deſiſtunt.
Rediſſe primò legiones credunt, quas longiùs diſceſſiſſe ex captiuis co-
D gnouerant. Poſteà deſpecta paucitate, ex omnibus partibus impetum fa-
ciunt. Calones in proximum tumulum procurrunt. hinc celeriter de-
iecti, ſe in ſigna manipulóſque conijciunt. eo magis timidos perterrent
milites. Alij cuneo facto, vt celeriter perrumpant, cenſent, quoniam
tam propinqua ſint caſtra: & ſi pars aliqua circunuenta ceciderit, at re-
liquos ſeruari poſſe confidunt. Alij vt in iugo conſiſtant, atque eundem
omnes ferant caſum. Hoc veteres non probant milites, quos ſub vexil-
lo vnà profectos docuimus. Itaque inter ſe cohortati duce C. Trebonio
equite Romano, qui eis erat præpoſitus, per medios hoſtes perrumpunt,
incolumeſque ad vnum omnes in caſtra perueniunt. hos ſubſecuti Ca-
E lones equiteſque eodem impetu, militum virtute ſeruantur. At ij, qui
in iugo conſtiterant, nullo etiam nunc vſu rei militaris percepto, neque
in eo quod probauerant, conſilio permanere, vt ſe loco ſuperiore de-
fenderent, neque eam quam profuiſſe alijs vim celeritatemque vide-
rant, imitari potuerunt: ſed ſe in caſtra recipere conati iniquum in lo-
cum demiſerunt. Centuriones, quorum nonnulli ex inferioribus ordi-
nibus reliquarum legionum cauſa virtutis in ſuperiores erant ordines hu-
ius legionis traducti, ne antè partam rei militaris laudem amitterent,
fortiſſimè pugnantes conciderunt. militum pars horum virtute ſummo-
tis hoſtibus, præter ſpem incolumis in caſtra peruenit: pars à Barbaris

8 circunuenta perijt. † Germani deſperata expugnatione caſtrorum, quòd F
noſtros iam conſtitiſſe in munitionibus videbant, cum ea præda, quam
in ſyluis depoſuerant, trans Rhenum ſeſe receperunt: ac tantus fuit etiam
poſt diſceſſum hoſtium terror, vt ea nocte, cùm C. Voluſenus miſſus
cum equitatu ad caſtra veniſſet, fidem non faceret adeſſe cum incolu-
mi Cæſarem exercitu. Sic omnium animos timor præoccupauerat, vt
penè alienata mente, deletis omnibus copijs, equitatum ſe ex fuga rece-
piſſe dicerent, neque incolumi exercitu Germanos caſtra oppugnaturos
fuiſſe contenderent: quem timorem Cæſaris aduentus ſuſtulit. Reuerſus
ille, euentus belli non ignarus, vnum, quòd cohortes ex ſtatione & præ-
ſidio eſſent emiſſæ queſtus, ne minimo quidem caſu locum relinqui de- G
Fortunæ vis. buiſſe, multum Fortunam in repentino hoſtium aduentu potuiſſe iudi-
cauit: multò etiam ampliùs, quòd penè ab ipſo vallo portiſque caſtro-
rum barbaros auertiſſet. Quarum omnium rerum maximè admiran-
dum videbatur, quòd Germani, qui eo conſilio Rhenum tranſierant, vt
Ambiorigis fines depopularentur, ad caſtra Romanorum delati, opta-
tiſſimum Ambiorigi beneficium obtulerunt. Cæſar ad vexandos rur-
ſus hoſtes profectus, magno coacto numero ex finitimis ciuitatibus in
Eburonum vaſtatio. omnes partes dimittit. Omnes vici, atque omnia ædificia, quæ quiſ-
que conſpexerat, incendebantur. præda ex omnibus locis agebatur. fru-
menta non ſolùm tanta multitudine iumentorum atque hominum con- H
ſumebantur, ſed etiam anni tempore atque imbribus procubuerant: vt
ſi qui etiam in præſentia ſe occultaſſent, tamen ijs deducto exercitu re-
rum omnium inopia pereundum videretur. Ac ſæpè in eum locum ven-
tum eſt, tanto in omnes partes diuiſo equitatu, vt non modò viſum ab
ſe Ambiorigem in fuga captiui, ſed nec planè etiam abiſſe ex conſpectu
contenderent: vt ſpe conſequendi illata, atque infinito labore ſuſcepto,
qui ſe ſummam à Cæſare gratiam inituros putarent, penè naturam ſtu-
dio vincerent, ſemperque paulùm ad ſummam felicitatem defuiſſe vi-
deretur: atque ille latebris aut ſaltibus ſe eriperet, & noctu occultatus,
alias regiones parteſque peteret, non maiore equitum præſidio, quàm I
quatuor, quibus ſolis vitam ſuam committere audebat. Tali modo va-
Durocortum opp. ſtatis regionibus exercitum Cæſar duarum cohortium damno Durocor-
Concilium Galliæ totius. tum Rhemorum reducit: concilioque in eum locum Galliæ indicto, de
coniuratione Senonum & Carnutum quæſtionem habere inſtituit: &
Acconis ſupplicium. de Accone, qui princeps eius conſilij fuerat, grauiore ſententia pronun-
ciata, more maiorum ſupplicium ſumpſit. Nonnulli iudicium veriti
profugerunt: quibus cùm aqua & igni interdixiſſet, duas legiones
** & rel.* ad Treuirorum fines, duas in Lingonibus, * ſex reliquas in
Agendicum opp. Senonum finibus Agendici in hybernis collocauit: fru-
mentoque exercitui prouiſo, vt inſtituerat, in K
Italiam ad conuentus agendos
profectus eſt.

C. IVLII

A C. IVLII CAESARIS COMMENTARIORVM DE BELLO GALLICO LIBER VII.

Libri ſeptimi capita.

1 *Nouus Galliæ motus & rebellio aduerſus Ro. Vercingentorige duce facta.*
2 *Cæſar Galliæ ſubſidio accurrit, multoſq́ qui defecerant in deditionem accipit.*
B 3 *Vrbes Biturigum omnes Vercingẽtorigis conſilio præter Auaricum incenduntur, quod à Cæſare oppugnatur.*
4 *Cæſar ad hoſtium caſtra profectus, iniquitate loci à pugnando deterretur. Vercingentorix proditionis inſimulatus ſe purgat.*
5 *Auarici expugnatio, & in eo cædes hominum circiter quadraginta millium.*
6 *Vercingentorix copias redintegrat. Cæſar exortam in Aeduis diſſenſionem extinguit.*
7 *Cæſar Gergouiam propè à Vercingentorigis caſtris obſidet. Aeduorum conſilium de Cæſare relinquendo, & Aruernis adiuuandis.*
C 8 *Cæſar Aeduorum partem ſibi conciliat: triniſq́ hoſtium caſtris in cliuo Gergouiæ poſitis potitur.*
9 *Aliquot Ro. temeritas in oppugnanda iniuſſu Cæſaris Gergouia, & huius ad illos reprehenſio.*
10 *Nouo Galliæ motu Nouiodunum ad Ligerim à Gallis diripitur: Cæſar Ligerim, qui iam ex niuibus creuerat, vado tranſit.*
11 *Labieni cum Pariſijs, eorumq́ duce Camulogeno prælium, eiuſdemq́ victoria.*
12 *Defectione ab Aeduis facta, ſumma imperij ad Vercingẽtorigem defertur: iſq́ commiſſo cum Cæſare prælio ſuperatur.*
D 13 *Pugna Cæſaris ad oppidum Alexiam, & mira eiuſdem caſtrorum munitio.*
14 *Auxilia vndique ex Gallia mittuntur ad Alexiam obſeſſam: vnde ciues inedia coacti excedunt.*
15 *Duo Cæſaris prælia ſecunda, vnum cum quatuor ducibus externis, alterum cum ijs qui oppido exceſſerant.*
16 *Gallis magno prælio à Cæſare deuictis, oppidum ei Alexia, vnaq́ Vercingentorix deditur.*

QVIETA Gallia, Cæſar, vt conſtituerat, in Italiam ad conuentus agendos proficiſcitur: vbi cognoſcit de Clodij cæde: *Clodij cædes.* Senatuſque conſulto certior factus vt E omnes Italiæ iuniores coniurarent, delectum tota prouincia habere inſtituit. Hæ res in Galliam tranſalpinam celeriter perferuntur. Addunt ipſi & affingunt rumoribus Galli (quod res poſcere videbatur) retineri vrbano motu Cæſarem, neque in tantis diſſenſionibus ad exercitum venire poſſe. Hac impulſi occaſione, qui iam antè ſe populi Romani imperio ſubiectos dolerent, liberiùs atque audaciùs de bello conſilia inire incipiunt. Indictis inter ſe principes Galliæ concilijs, ſyluestribus ac remotis locis, queruntur de Acconis morte. *Gallorum concilia contra Romanos.* hunc caſum ad ipſos recidere poſſe demonſtrant. Miſerantur commu-

nem Galliæ fortunam. Omnibus pollicitationibus ac præmijs depoſcunt F
qui belli initium faciant, & ſui capitis periculo Galliam in libertatem vin-
dicent. Eius in primis rationem eſſe habendam dicunt, priuſquàm eorum
clandeſtina conſilia efferantur, vt Cæſar ab exercitu intercludatur. Id eſſe
facile, quòd neq; legiones audeant abſente imperatore ex hybernis egre-
di, neque imperator ſine præſidio ad legiones peruenire poſſit. Poſtremò
in acie præſtare interfici, quàm non veterem belli gloriam, libertatemq́;
quam à maioribus acceperant, recuperare. His rebus agitatis, profitentur
Carnutes ſe nullum periculum communis ſalutis cauſa recuſare: princi-
peſq́; ſe ex omnibus bellum facturos pollicentur: & quoniam in præſen-

Militarium ſignorũ conferendorum cerimonia apud Gallos in fœderibus ſanciendis.

tia obſidibus cauere inter ſe non poſſent ne res efferatur: vt iureiurando G
ac fide ſanciatur, petunt, collatis militaribus ſignis (quod more eorum
grauiſſima cerimonia continetur) ne facto initio belli, à reliquis deſeran-
tur. Tum collaudatis Carnutibus, dato iureiurando ab omnibus qui ade-
rant, tempore eius rei conſtituto, à cõcilio diſceditur. Vbi ea dies venit: Car

Cotuatus & Conetodunum duces Gallorum.

C. Fuſius Cotta occiditur.

nutes Cotuato & Conetoduno ducibus, deſperatis hominibus, Gena-
bum dato ſigno concurrunt: ciueſq́; Romanos qui negotiandi cauſa ibì
conſtiterant, (in his C. Fuſium Cottam honeſtiſſimum equitem Roma-
num, qui rei frumentariæ iuſſu Cæſaris præerat) interficiunt, bonaque
eorum diripiunt. Celeriter ad omnes Galliæ ciuitates fama perfertur.

Mira famæ celeritas.

Nam vbi maior atque illuſtrior incidit res, clamore per agros regioneſq́; H
ſignificant: hanc alij deinceps excipiunt, & proximis tradunt, vt tum ac-
cidit. nam quæ Genabi oriente Sole geſta eſſent, ante primam confectam
vigiliam in finibus Aruernorum audita ſunt: quod ſpacium eſt millium

Vercingentorix.

paſſuum circiter CLX. Simili ratione ibi Vercingentorix Celtilli filius
Aruernus ſummæ potentiæ adoleſcens, cuius pater principatum Galliæ
totius obtinuerat, & ob eam cauſam quòd regnum appetebat, à ciuitate
erat interfectus) conuocatis ſuis clientibus, facilè eos incendit. Cogni-
to eius conſilio ad arma concurrunt. Prohibetur ab Gobanitione patruo
ſuo, reliquiſque principibus qui hanc tentandam fortunam non exiſti-

Gergobia oppidum.

mabant, expelliturque ex oppido Gergobia Vercingenrorix: non deſiſtit I
tamen, atque in agris habet delectum egentium ac perdirorum. Hac co-
acta manu quoſcunque adit ex ciuitate, in ſuam ſententiam perducit.
Hortatur vt communis libertatis cauſa arma capiant: magniſque coactis
copijs aduerſarios ſuos à quibus paulò antè erat eiectus, expellit de ciuita-

Vercingentorix rex appellatur.

te: Rex à ſuis appellatur: dimittit quoquouerſus legationes: obteſtatur
vt in fide maneant. Celeriter ſibi Senones, Pariſios, Pictones, Cadurcos,
Turones, Aulercos, Lemouices, Andes, reliquoſque omnes qui Occa-
num attingunt, adiungit. Omnium conſenſu ad eum defertur impe-
rium. qua oblata poreſtate, omnibus his ciuitatibus obſides imperat: cer-
tum numerum militum celeriter ad ſe adduci iubet. Armorum quanrum K
quæque ciuitas domi, quodq́; ante tempus efficiat, conſtituit. In primis

Seueritas mira.

equitatui ſtudet. Summæ diligentiæ ſummam imperij ſeueritatem addit.
Magnitudine ſupplicij dubitantes cogit. Nam maiore commiſſo deli-
cto, igni atque omnibus tormentis necat: leuiore de cauſa, auribus deſe-
ctis, aut ſingulis effoſſis oculis domum remittit: vt ſint reliquis docu-
mento, & magnitudine pœnæ perterreant alios. His ſupplicijs celeriter

Lucterius Cadurcus.

coacto exercitu, Lucterium Cadurcum ſummæ hominem audaciæ cum
parte copiarum in Ruthenos mittit: ipſe in Bituriges proficiſcitur. Eius
aduentu Bituriges ad Heduos, quorum erant in fide, legatos mittunt ſub-
ſidium

A ſidium rogatum, quò faciliùs hoſtium copias ſuſtinere poſſint. Hedui de
conſilio legatorũ quos Cęſar ad exercitũ reliquerat, copias equitatus pedi-
tatuſq́; ſubſidio Biturigibus mittunt. qui cùm ad flumẽ Ligerim veniſſent, *Ligeris fluuius.*
quod Bituriges ab Heduis diuidit, paucos dies ibi morati, neq; flumẽ tran-
ſire auſi, domum reuertuntur: legatiſq́; noſtris renunciant ſe Biturigum
perfidiam veritos reuertiſſe: quibus id conſilij fuiſſe cognouerint, vt ſi flu-
men tranſiſſent, vna ex parte ipſi, altera Aruerni ſe circunſiſterent. Id eáne
de cauſa quam legatis pronunciârunt, an perfidia adducti fecerint, quòd
nihil nobis cõſtat, non videtur pro certo eſſe ponendum. Bituriges eorum
diſceſſu ſtatim ſe cum Aruernis coniungunt. † His rebus in Italiam Cæſari 2
B nunciatis, cùm iam ille virtute Cn. Pompeij vrbanas res commodiorem in *Cn. Pompeij virtus.*
ſtatum perueniſſe intelligeret, in Tranſalpinam Galliam profectus eſt. Eò
cùm veniſſet, magna difficultate afficiebatur, qua ratione ad exercitũ per-
uenire poſſet. Nam ſi legiones in prouinciam accerſeret, ſe abſente in itine-
re prælio dimicaturas intelligebat. ſi ipſe ad exercitum contenderet, ne ijs
quidem qui eo tempore pacati viderentur, ſuam ſalutem rectè committi
videbat. Interim Lucterius Cadurcus in Ruthenos miſſus, eam ciuitatem *Rutheni.*
Aruernis conciliat. Progreſſus in Nitiobriges & Gabalos, ab vtriſq; obſides *Nitiobriges & Gabal.*
accipit: & magna coacta manu in prouinciam Narbonem verſus, eruptio-
nem facere contendit. Qua re nunciata, Cæſar omnibus conſilijs anteuer-
C tendum exiſtimauit vt Narbonem proficiſceretur. Eò cùm veniſſet, timen-
tes cõfirmat, præſidia in Ruthenis prouincialibus, Volcis Arecomicis, To-
loſatibus, circumq́; Narbonem, quæ loca hoſtibus erant finitima, conſti-
tuit: partem copiarum ex prouincia, ſupplementumq́; quod ex Italia ad-
duxerat, in Heluios, qui fines Aruernorum contingunt, conuenire iubet. *Heluij.*
His rebus comparatis, repreſſo iam Lucterio, & remoto, quòd intrare
intra præſidia periculoſum putabat, in Heluios proficiſcitur. Etſi mons
Gebenna, qui Aruernos ab Heluijs diſcludit, * duriſſimo tempore anni, *Gebenna mons.*
altiſſima niue iter impediebat: tamen diſcuſſa niue ſex in altitudinem pe- ** durißimo.*
dum, atq; ita vijs patefactis, ſummo militum labore ad fines Aruernorum *Cæſar Aruernos opprimit.*
D péruenit: quibus oppreſſis inopinantibus, quòd ſe ſic Gabenna vt muro *Militum tolerantia.*
munitos exiſtimabant, ac ne ſingulari quidem vnquã homini eo tempore
anni ſemitæ patuerant, equitibus imperat, vt quàm latiſſimè poſſint, va-
gentur, & quàm maximum hoſtibus terrorem inferant. Celeriter hæc fa-
ma ac nuncij ad Vercingentorigem perferũtur: quem perterriti omnes Ar-
uerni circunſiſtunt, atq; obſecrant vt ſuis fortunis conſulat, neu ſe ab ho-
ſtibus diripi patiatur, præſertim cùm videat omne ad ſe bellum tranſla-
tum. Quorum ille precibus permotus, caſtra ex Biturigibus mouet in Ar-
uernos verſus. At Cæſar biduum in his locis moratus, quòd hæc de Vercin-
gentorige vſu ventura opinione præceperat, per cauſam ſupplementi equi-
E tatusq́; cogendi ab exercitu diſcedit: Brutum adoleſcentem his copijs præ- *Brutus adoleſcens.*
ficit. Hunc monet, vt in omnes partes equites quàm latiſſimè peruagen-
tur: daturum ſe operam, ne longiùs triduo à caſtris abſit. His conſtitutis re-
bus, omnibus ſuis inopinantibus, quàm maximis poteſt itineribus Viennã *Vienna.*
péruenit. ibi nactus recentem equitatũ, quem multis antè diebus eò præ- *Inuſitata diligẽtia.*
miſerat, neq; diurno neq; nocturno itinere intermiſſo per fines Heduorũ
in Lingones contendit, vbi duæ legiones hyemabant, vt ſi quid etiam de
ſua ſalute ab Heduis iniretur conſilij, celeritate præcurreret. Eò cùm per-
ueniſſet, ad reliquas legiones mittit: priusq; in vnum locum omnes cogit,
quàm de eius aduentu Aruernis nunciari poſſet. Hac recognita, Vercin-
gentorix

Gergobina Boiorum oppidum. gentorix rurſus in Bituriges exercitum reducit, atque inde profectus, Ger- F
** quòd ibi Heluetios pr.* gobinam Boiorum oppidum (* quos ibi Heluetico prælio victos Cæſar
collocauerat, Heduiſque attribuerat) oppugnare inſtituit. Magnam
hæc res Cæſari difficultatem ad conſilium capiendum afferebat: ſi reli-
quam partem hyemis vno in loco legiones contineret, ne ſtipendiarijs
Heduorum expugnatis cuncta Gallia deficeret, quòd nullum amicis in eo
præſidium videretur poſitum eſſe. ſin maturius ex hybernis educeret, ne
ab re frumentaria duris ſubuectionibus laboraret. Præſtare viſum eſt ta-
men, omnes difficultates perpeti, quàm tanta contumelia accepta, om-
nium ſuorum voluntates alienare. Itaque cohortatus Heduos de ſuppor-
tando commeatu, præmittit ad Boios, qui de ſuo aduentu doceant, hor- G
tenturque vt in fide maneant, atque hoſtium impetum magno animo ſu-
ſtineant. Duabus Agendici legionibus, atque impedimentis totius exer-
citus relictis, ad Boios proficiſcitur. Altero die cùm ad oppidum Seno-
Vellaunodunum oppidum. num Vellaunodunum veniſſet, ne quem poſt ſe hoſtem relinqueret, quò
expeditiore re frumentaria vteretur, oppugnare inſtituit. Idque biduo
circunuallauit: tertio die miſſis ex oppido legatis de deditione, arma con-
ferri, iumenta produci, ſexcentos obſides dari iubet. ea qui conficeret,
C. Trebonium legatum relinquit. Ipſe vt quàm primùm iter faceret, Ge-
nabum Carnutum proficiſcitur: qui tùm primùm allato nuncio de op-
pugnatione Velaunoduni, cùm longiùs eam rem ductum iri exiſtima- H
rent, præſidium Genabi tuendi cauſa, quod eò mitterent, comparabant.
Genabum obſidetur. Huc biduo Cæſar péruenit: & caſtris ante oppidum poſitis, diei tempore
excluſus, in poſterum oppugnationem differt: quæque ad eam rem vſui
ſint, militibus imperat: & quòd oppidum Genabum pons fluminis Lige-
ris continebat, veritus ne noctu ex oppido profugerent, duas legiones in
armis excubare iubet. Genabenſes paulò ante mediam noctem ſilentio
ex oppido egreſſi, flumen tranſire cœperunt. qua re per exploratores
Genabum capitur. nunciata, Cæſar legiones quas expeditas eſſe iuſſerat, portis incenſis in-
tromittit, atque oppido potitur. Perpaucis ex hoſtium numero deſide-
ratis quin cuncti caperentur, quòd pontis atque itinerum anguſtiæ mul- I
titudini fugam intercluſerant, oppidum diruit, atque incendit: prædam
militibus donat: exercitum Ligerim traducit, atque in Biturigum fines
péruenit. Vercingentorix vbi de Cæſaris aduentu cognouit, oppugna-
tione deſiſtit, atque obuiam Cæſari proficiſcitur. Ille oppidum Bituri-
Nouiodunum. gum poſitum in via Nouiodunum oppugnare inſtituerat. Quo ex op-
pido cùm legati ad eum veniſſent oratum vt ſibi ignoſceret, ſuæq́; vitæ
Celeritas Cæſaris. conſuleret: vt celeritate reliquas res conficeret, qua pleraque erat con-
ſecutus, arma conferri, equos produci, obſides dari iubet. Parte iam
obſidum tradita, cùm reliqua adminiſtrarentur, centurionibus & paucis
militibus intromiſſis qui arma iumentaque conquirerent, equitatus ho- K
ſtium procul viſus eſt, qui agmen Vercingentorigis anteceſſerat: quem
ſimul atque oppidani conſpexerunt, atque in ſpem auxilij venerunt, cla-
more ſublato arma capere, portas claudere, murum complere cœperunt.
Centuriones in oppido, cùm ex ſignificatione Gallorum noui aliquid ab
his iniri conſilij intellexiſſent, gladijs diſtrictis portas occupauerunt, ſu-
oſq́; omnes incolumes receperunt. Cæſar ex caſtris equitatum educi iu-
Prælium equeſtre. bet, præliumque equeſtre committi. Laborantibus iam ſuis, Germanos
Germani quadringẽti in cohorte prætoria Cæſaris. equites circiter CCCC. ſubmittit, quos ab initio ſecum habere inſtituerat.
Eorum impetum Galli ſuſtinere non potuerunt: atque in fugam coniecti,
multis

A multis amiſſis ſe ad agmen receperunt. Quibus profligatis, rurſus oppidani perterriti, comprehenſos eos quorum opera plebem concitatam exiſtimabant, ad Cæſarem perduxerunt, ſeſeq; ei dediderunt. Quibus rebus confectis, Cæſar ad oppidum Auaricum (quod erat maximum munitiſſi- *Auaricum oppidū.* mumq; in finibus Biturigum, atque agri fertiliſſima regione) profectus eſt: quòd eo oppido recepto, ciuitatem Biturigum ſe in poteſtatem redacturū confidebat. † Vercingentorix tot continuis incommodis, Vellaunodu- 3
ni, Genabi, Nouioduni acceptis, ſuos ad conciliū conuocat: docet lon- *Vercingentorigis conſilia.* gè alia ratione eſſe bellum gerendum, atque anteà geſtum ſit: omnibus modis huic rei ſtudendum, vt pabulatione & commeatu Romani prohi-
B beantur. Id eſſe facilè, quòd equitatu ipſi abundent, & quòd anni tempore ſubleuentur. pabulum ſecari non poſſe. neceſſariò diſperſos hoſtes ex ædificijs petere. hos omnes quotidie ab equitibus diripi poſſe. Præterea ſalutis cauſa, rei familiaris commoda negligenda: vicòs atque ædificia incendi oportere hoc ſpacio à Boia quoquo verſus quò pabulandi cauſa adire poſſe videantur. Harum ipſis rerum copiam ſuppetere, quòd quorum in finibus bellum geratur, eorum opibus ſubleuentur. Romanos aut inopiam non laturos, aut magno periculo longiùs à caſtris proceſſuros: neq; intereſſe, ipſóſne interficiant, impedimentiſue exuant, quibus amiſſis bellum geri non poſſit. Præterea oppida incendi oportere quæ non mu-
C nitione & loci natura ab omni ſint periculo tuta, neu ſuis ſint ad detrectandam militiam receptacula, neu Romanis propoſita ad copiam commeatus prædamque tollendam. Hæc ſi grauia aut acerba videantur, multò illa grauiora exiſtimari debere, liberos coniuges in ſeruitutem abſtrahi, ipſos interfici, quæ ſit neceſſe accidere victis. Omnium conſenſu hac ſententia probata, vno die ampliùs xx. vrbes Biturigum incenduntur. Hoc idem fit in reliquis ciuitatibus. In omnibus partibus incendia *Galli vrbes ſuas incendunt.* conſpiciuntur: quæ etſi magno cum dolore omnes ferebant, tamen hoc ſibi ſolatij proponebant, quòd explorata victoria celeriter amiſſa recuperaturos confidebant. Deliberatur de Auarico in communi conci-
D lio, incendi placeret, an defendi. Procumbunt omnibus Gallis ad pedes Bituriges, ne pulcherrimam propè totius Galliæ vrbem, quæ & præ- *Auaricum oppidum pulcherrimum.* ſidio & ornamento ſit * ciuitati, ſuis manibus ſuccendere cogerentur. ** eis omnibus.* facilè ſe loci natura defenſuros dicunt, quòd propè ex omnibus partibus flumine & palude circundata, vnum habeat & perangustum aditum. Datur petentibus venia, diſſuadente primò Vercingentorige, pòſt concedente & precibus ipſorum, & miſericordia vulgi. Defenſores oppido idonei deliguntur. Vercingentorix minoribus Cæſarem itineribus ſubſequitur, & locum caſtris deligit paludibus ſyluiſque munitum, ab Auarico longè millia paſſuum xv. ibi per certos exploratores in ſingula
E dierum tempora quæ ad Auaricum agerentur, cognoſcebat: & quid fieri vellet imperabat. Omnes noſtras pabulationes frumentationeſq; obſeruabat: diſperſoſq;, cùm longiùs neceſſariò procederent, adoriebatur, magnoque incommodo afficiebat: etſi quantum ratione prouideri poterat, à noſtris occurrebatur, vt incertis temporibus diuerſiſq; itineribus *Auarici obſeſsio.* iretur. Caſtris ad eam partem oppidi poſitis, Cæſar, quæ intermiſſa à flumine & à paludibus, aditum (vt ſuprà diximus) anguſtum habebat, aggerem apparare, vineas agere, turres duas conſtituere cœpit: nam circunuallare loci natura prohibebat. De re frumentaria Boios atque Heduos adhortari non deſtitit. quorum alteri, quòd nullo ſtudio agebant, non mul-

Boiorũ ciuitas exigua.

múltum adiuuabant: alteri non magnis facultatibus, quòd ciuitas erat F exigua & infirma, celeriter quod habuerunt conſumpſerunt. Summa

A. Caſtra Vercingentorigis Gallorũ Ducis.
B. Collis quo ſe Galli caſtris munitis fiducia loci continebant.
C. Auaricum oppidum.

G

H

Auarici oppidi expugnatio.

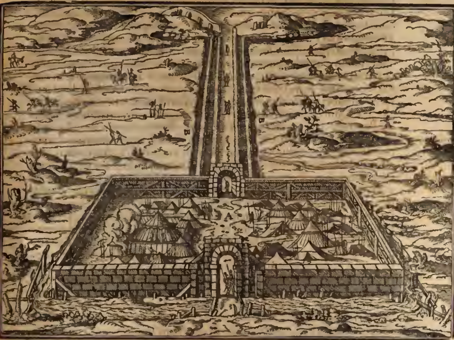
difficultate rei frumentariæ affecto exercitu, tenuitate Boiorum, indili- I gentia Heduorum, incendijs ædificiorum, vſque eò vt complures dies milites frumento caruerint, & pecore ex longinquioribus vicis adacto extremam famem ſuſtentarent: nulla tamen vox eſt ab his audita populi Romani maieſtate & ſuperioribus victorijs indigna. Quinetiam Cæſar cùm in opere * ſingulas legiones appellaret, &, ſi acerbiùs inopiam ferrent, ſe dimiſſurum oppugnationem diceret: vniuerſi ab eo, ne id faceret, petebant. ſic ſe complures annos illo imperante meruiſſe, vt nullam ignominiam acciperent, nuſquam infecta re diſcederent. hoc ſe ignominiæ laturos loco, ſi inceptam oppugnationem reliquiſſent. præſtare omnes perferre acerbitates, quàm non ciuibus Romanis qui Genabi perfidia Gallo- K rum interiſſent, parentarent. Hæc eadem centurionibus tribuniſq; militum mandabant, vt per eos ad Cæſarem deferrentur. Cùm iam muro turres appropinquáſſent, ex captiuis Cæſar cognouit Vercingentorigem conſumpto pabulo caſtra mouiſſe propius Auaricum, atque ipſum cum equitatu, expeditiſq; qui inter equites præliari conſuéſſent, inſidiarum cauſa eò profectum, quò noſtros poſtero die pabulatum venturos arbi-
4 traretur. † Quibus rebus cognitis media nocte ſilentio profectus, ad hoſtium caſtra manè peruenit. Illi celeriter per exploratores aduentu Cæſaris cognito, carros impedimentaq; ſua in arctiores ſyluas abdiderunt: copias

Fames Cæſarianorum & tolerantia.

** ſingulos appel.*

Cæſarianorum militum animus indomabilis.

A pias omnes in loco edito atque aperto inſtruxerunt. Qua re nunciata, Cæſar celeriter ſarcinas conferri, arma expediri iuſſit. Collis erat leniter ab infimo accliuis. hunc ex omnibus ferè partibus palus difficilis atque impedi- *A. Cæſaris caſtra maiora.*

D ta cingebat, non latior pedibus quinquaginta. Hoc ſe colle interruptis pontibus Galli fiducia loci continebant: generatimq; diſtributi in ciuitates, omnia vada ac ſaltus eius paludis certis cuſtodijs obtinebant: ſic animo parati, vt ſi eam paludem Romani perrumpere conarentur, hæſitantes premerent ex loco ſuperiore: vt qui propinquitatem loci videret, paratos propè æquo marte ad dimicandum exiſtimaret: qui iniquitatem conditionis perſpiceret, inani ſimulatione ſeſe oſtentare cognoſceret. Indignantes milites Cęſar, quòd conſpectum ſuum hoſtes ferre poſſent tantulo ſpacio interiecto, & ſignum prælij expoſcentes, edocet quanto detrimento, & quot virorum fortium morte neceſſe eſſet conſtare victoriam: quos

B. B. Foſſa à maioribus caſtris ad minora.

Militum Ro. ardor.

E cùm ſic animo paratos videret, vt nullum pro ſua laude periculum recuſarent, ſummæ ſe iniquitatis condemnari debere, niſi eorum vitam ſua ſalute habeat chariorem. Sic milites conſolatus, eodem die reducit in caſtra: reliquaq; quæ ad oppugnationem oppidi pertinebant, adminiſtrare inſtituit. Vercingentorix cùm ad ſuos rediſſet, proditionis inſimulatur, quòd caſtra propius Romanos mouiſſet, quòd cùm omni equitatu diſceſſiſſet, quòd ſine imperio tantas copias reliquiſſet, quòd eius diſceſſu Romani tanta opportunitate & celeritate veniſſent: non hæc omnia fortuitu aut ſine conſilio accidere potuiſſe: regnum illum Galliæ malle Cæſaris conceſſu, quàm ipſorum habere beneficio. Tali modo accuſatus, ad hæc

Vercingętorix proditionis accuſatur.

reſpondit, Quòd caſtra mouiſſet, factum inopia pabuli, etiam ipſis hor- F
tantibus. Quòd propius Romanos acceſſiſſet, perſuaſum loci opportuni-
tate, qui ſeipſum munitione defenderet: Equitum verò operam neque in
loco paluſtri deſiderari debuiſſe, & illic fuiſſe vtilem, quò ſint profecti.
Summam imperij ſe conſultò nulli diſcedentem tradidiſſe, ne is multitu-
dinis ſtudio ad dimicandum impelleretur: cui rei propter animi mollitiē
ſtudere omnes videret, quòd diutiùs laborem ferre non poſſent. Roma-
ni ſi caſu interueniſſent, fortunæ: ſi alicuius indicio vocati, huic haben-
dam gratiam: quòd & paucitatem eorum ex loco ſuperiore cognoſcere,
& virtutem deſpicere potuerint: qui dimicare non auſi, turpiter ſe in ca-
ſtra receperint. Imperium ſe à Cæſare per proditionem nullum deſidera- G
re, quod habere victoria poſſet, quæ iam eſſet ſibi atq; omnibus Gallis ex-
plorata. Quin etiam ipſis remittere ſi ſibi magis honorem tribuere, quàm
à ſe ſalutem accipere videantur. Hæc vt intelligatis, inquit, à me ſyncerè
Vercingentorigis aſtutia. pronunciari, audite Romanos milites. producitq; ſeruos quos in pabula-
tione paucis antè diebus exceperat, & fame vinculisq; excruciauerat. hi
iam antè edocti quæ interrogati pronunciarent, milites ſe eſſe legiona-
rios dicunt, fame & inopia adductos clàm ex caſtris exiſſe, ſi quid frumen-
ti aut pecoris in agris reperire poſſent: ſimili omnem exercitum inopia
premi, nec iam vires ſufficere cuiuſquam, nec ferre operis laborem poſ-
ſe. Itaque ſtatuiſſe imperatorem, ſi nihil in oppugnatione oppidi pro- H
feciſſet, triduo exercitum deducere. Hæc, inquit, à me Vercingento-
rix beneficia habetis, quem proditionis inſimulatis, cuius opera ſine ve-
ſtro ſanguine tantum exercitum victorem fame penè conſumptum vide-
tis, quem turpiter ſe ex fuga recipientem, ne qua ciuitas ſuis finibus re-
Armis concrepandi mos apud Gallos. cipiat, à me prouiſum eſt. Cōclamat omnis multitudo, & ſuo more armis
concrepat (quod facere in eo conſueuerunt, cuius orationem approbant)
ſummum eſſe Vercingentorigem ducem, nec de eius fide dubitandū, nec
maiori ratione bellum adminiſtrari poſſe. Statuunt vt decem millia ho-
minum delecta ex omnibus copijs in oppidum ſummittantur: nec ſolis
** pene in eo ſi.* Biturigibus communem ſalutem committendam cenſent, quòd * pe- I
nes eos, ſi id oppidum retinuiſſent, ſummam victoriæ conſtare intellige-
5 bant. † Singulari militum noſtrorum virtuti conſilia cuiuſq; modi Gal-
Gallorum ſolertia, Cæſaris elogio teſtata. lorum occurrebant: vt eſt ſummæ genus ſolertiæ, atque ad omnia imi-
tanda & efficienda quæ à quoque tradantur, aptiſſimum. Nam & la-
queis falces auertebant, quas cùm diſtinuerant, tormentis introrſus re-
Ferraria Biturigū. ducebant: & aggerem cuniculis ſubtrahebant, eò ſcientiùs, quòd apud eos
Cuniculorum agendorum periti Galli. magnæ ſunt ferrariæ, atq; omne genus cuniculorum notum atque vſita-
tum eſt. Totum autem murum ex omni parte turribus contabulauerant,
atque has corijs intexerant: tum crebris diurnis nocturniſque eruptio-
nibus aut aggeri ignem inferebant, aut milites occupatos in opere ado- K
riebantur: & noſtrarum turrium altitudinem, quantum has quotidianus
agger expreſſerat, commiſſis ſuarum turrium malis adæquabant: & aper-
tos cuniculos præuſta & præacuta materia, & pice feruefacta, & maximi
ponderis ſaxis morabantur, mœnibuſque appropinquare prohibebant.
Muri Gallici. Muri autem omnes Gallici hac ferè forma ſunt, trabes directæ perpe-
tuæ in longitudinem, paribus interuallis diſtantes inter ſe, binos pedes,
in ſolo collocantur. hæ reuinciuntur introrſus: & multo aggere veſtiun-
tur. ea autem quæ diximus interualla, grandibus in fronte ſaxis effarci-
untur. his collatis & coagmentatis, alius inſuper ordo adijcitur, vt idem

illud

A illud interuallum ſeruetur, neq; inter ſe contingant trabes, ſed paribus intermiſſæ ſpatijs, ſingulæ ſingulis ſaxis intenectis arctè contineantur. ſic deinceps omne opus contexitur, dum iuſta muri altitudo expleatur. Hoc cùm in ſpeciem varietatemque opus deforme non eſt alternis trabibus ac ſaxis, quæ rectis lineis ſuos ordines ſeruant, tum ad vtilitatem & defenſionem vrbium ſummam habet opportunitatem, quòd & ab incendio lapis, & ab ariete materia defendit: quæ perpetuis trabibus pedes quadragenos plerunq; introrſus reuincta, neque perrumpi neq; diſtrahi poteſt. His tot rebus impedita oppugnatione, milites cùm toto tempore frigore & aſſiduis imbribus turbarentur, tamen continenti labore omnia hæc ſupera-
B uerunt: & diebus x x v. aggerem latum pedes c c c x x x. altum pedes l x x x. *Agger Romanorum.* extruxerunt. Cùm is murum hoſtium penè contingeret, & Cæſar ad opus conſuetudine excubaret, militeſque hortaretur, ne quod omnino tempus ab opere intermitteretur: paulò ante tertiam vigiliam eſt animaduerſum fumare aggerem, quem cuniculo hoſtes ſuccenderant. Eodemq; tempore toto muro clamore ſublato, duabus portis ab vtroq; latere turrium eruptio fiebat. Alij faces atque aridam materiam de muro in aggerem eminùs *Agger Roma. incenditur.* iaciebant: picem, reliquaſq; res quibus ignis excitari poteſt, fundebant: vt quò primùm curreretur, aut cui rei ferretur auxilium, vix ratio iniri poſſet: tamen, quòd inſtituto Cæſaris duæ ſemper legiones pro caſtris excu-
C babant, * duæq; partitis temporibus in opere erant: celeriter factum eſt **pluresq;.* vt alij eruptionibus reſiſterent, alij turres reducerent, aggeremque interſcinderent: omnis verò ex caſtris multitudo ad reſtinguendum concurreret. Cùm in omnibus locis conſumpta iam reliqua parte noctis pugnaretur, ſemperq; hoſtibus ſpes victoriæ redintegraretur, eò magis, quòd deuſtos pluteos turrium videbant, nec facilè adire apertos ad auxiliandum animaduertebant, ſemperq; ipſi recentes defeſſis ſuccederent, omnemq; Galliæ ſalutem in illo veſtigio temporis poſitam arbitrarentur: accidit inſpectantibus nobis, quod dignum memoria viſum, prætermittendũ non exiſtimauimus. Quidam ante portam oppidi Gallus per manus ſeui ac pi- *Facinus Gallorum memorabile.*
D cis traditas glebas in ignem è regione turris proijciebat. ſcorpione à latere dextro traiectus exanimatuſque concidit. hunc ex proximis vnus iacentem tranſgreſſus, eodem illo munere fungebatur. eadem ratione ictu ſcorpionis exanimato alteri ſucceſſit tertius, & tertio quartus: nec ille prius eſt à propugnatoribus vacuus relictus locus, quàm reſtincto aggere, atque omni ea parte ſummotis hoſtibus finis eſt pugnandi factus. Omnia experti Galli, quòd res nulla ſucceſſerat, poſtero die conſilium ceperunt ex oppido profugere, hortante & iubente Vercingentorige. Id ſilentio noctis conati, non magna iactura ſuorum ſeſe effecturos ſperabant, propterea quòd neque longè ab oppido caſtra Vercingentorigis aberant: & palus
E quæ perpetua intercedebat, Romanos ad inſequendum tardabat. Iamq; hoc facere noctu apparabant, cùm matresfamiliæ repentè in publicum procurrerunt, flenteſq; proiectæ ad pedes ſuorum omnibus precibus petierunt, ne ſe & communes liberos hoſtibus ad ſupplicium dederent, quas ad capiendam fugam * naturæ & virium infirmitas impediret. Vbi eos **natura.* perſtare in ſententia viderunt, quòd plerunq; in ſummo periculo timor *In ſummo periculo timor miſericordiã non recipit.* miſericordiam non recipit: conclamare, & ſignificare de fuga Romanis cœperunt. quo timore perterriti Galli, ne ab equitatu Romanorum viæ præoccuparentur, conſilio deſtiterunt. Poſtero die Cæſar promota turri, perfectiſque operibus quæ facere inſtituerat, magno coorto imbre, non

inutilem hanc ad capiendum conſiliũ tempeſtatem arbitratus eſt. Quòd F
paulò incautiùs cuſtodias in muro diſpoſitas videbat, ſuos quoque lan-
guidiùs in opere verſari iuſſit, & quid fieri vellet, oſtendit. Legiones
intra vineas in occulto expeditas cohortatus, vt aliquando pro tantis
laboribus fructum victoriæ perciperent: ijs qui primi murum aſcendiſ-
Auarici oppugnatio. ſent, præmia propoſuit, militibuſque ſignum dedit. Illi ſubitò ex om-
nibus partibus euolauerunt, murumque celeriter compleuerunt. hoſtes
re noua perterriti, muro turribuſq; deiecti, in foro ac locis patentioribus,
cuneatim conſtiterunt, hoc animo, vt ſi qua ex parte obuiam contraue-
niretur, acie inſtructa depugnarent. Vbi neminem in æquum locum ſe-
ſe dimittere, ſed toto vndiq; muro circunfundi viderunt, veriti ne omni- G
no ſpes fugæ tolleretur, abiectis armis vltimas oppidi partes continenti
impetu petiuerunt. parsq; ibi, cum anguſto exitu portarum ſe ipſi pre-
merent, à militibus, pars iam egreſſa portis ab equitibus eſt interfecta:
Genabenſis cædis vl-tio. nec fuit quiſquam qui prædæ ſtuderet. Sic & Genabenſi cæde, & labo-
re operis incitati, non ætate confectis, non mulieribus, non infantibus
pepercerunt. Denique ex omni eo numero qui fuit circiter quadragin-
ta millium, vix octingenti, qui primo clamore audito ſe ex oppido eie-
cerant, incolumes ad Vercingentorigem peruenerunt: quos ille multa
iam nocte ſilentio ex fuga excepit, veritus ne qua in caſtris ex eorum con-
curſu & miſericordia vulgi ſeditio oriretur: vt procul in via diſpoſitis fa- H
miliaribus ſuis principibuſq; ciuitatum, diſparandos deducendoſque ad
ſuos curaret, quæ cuique ciuitati pars caſtrorum ab initio obuenerat.
6 † Poſtero die concilio conuocato, conſolatus, cohortatuſque eſt, ne ſe
Vercingentorigis o-ratio in re perdita. admodum animo demitterent, néue perturbarentur incommodo: non
virtute neq; acie viciſſe Romanos, ſed artificio quodam & ſcientia oppu-
gnationis, cuius rei fuerint ipſi imperiti. errare, ſi qui in bello omnes ſecun-
dos rerum euentus expectent. ſibi nunquam placuiſſe Auaricum defendi,
cuius rei teſtes ipſos haberet: ſed factum imprudentia Biturigum, & nimia
obſequentia reliquorum, vti hoc incommodum acciperetur. id tamen ſe
celeriter maioribus commodis ſanaturum. Nam quæ à reliquis Gallis ci- I
uitates diſſentirent, has ſua diligentia adiuncturum, atq; vnum conſilium
totius Galliæ effecturum: cuius conſenſui ne orbis quidem terrarum poſ-
ſit obſiſtere. Idq; ſe propè iam effectum habere: intereà æquum eſſe ab his
communis ſalutis cauſa impetrari, vt caſtra munire inſtituerent, quò fa-
ciliùs repentinos hoſtium impetus ſuſtinere poſſent. Fuit hæc oratio non
ingrata Gallis, & maximè quòd ipſe animo non defecerat tanto acce-
pto incommodo, neque ſe in occultum abdiderat, & conſpectum mul-
titudinis fugerat: pluſque animo prouidere & præſentire exiſtimabatur,
Aduerſis rebus im-peratorum autori-tas minuitur. quòd re integra primò incendendum Auaricum, pòſt deſerendum cen-
ſuerat. Itaq; vt reliquorum imperatorum res aduerſæ authoritatem mi- K
nuunt, ſic huius ex contrario dignitas incommodo accepto in dies auge-
batur: ſimul in ſpem veniebant eius affirmatione de reliquis adiungendis
Caſtra primùm Galli muniunt. ciuitatibus. Primumq; eo tempore Galli caſtra munire inſtituerunt, &
ſic ſunt animo conſternati, homines inſueti laboris, vt omnia quæ im-
perarentur, ſibi patienda & perferenda exiſtimarent. Nec minùs quàm eſt
pollicitus, Vercingentorix animo laborabat, vt reliquas ciuitates adiun-
geret: atque earum principes donis pollicitationibuſque alliciebat. Huic
rei idoneos homines deligebat: quorum quiſque aut oratione ſubdola
aut amicitia facillimè capi poſſet. Qui Auarico expugnato refugerant,
arman-

A armandos veſtiendoſque curat. Simul vt deminutæ copiæ redintegraren-
tur, imperat certum militum numerum ciuitatibus, quem, & quam an-
te diem in caſtra adduci velit. ſagittariosque omnes, quorum erat perma-
gnus numerus in Gallia, conquiri, & ad ſe mitti iubet. His rebus celeri-
ter id quod Auarici deperierat, expletur. Interim Teutomatus Olloui- *Teutomatus rex Nitiobrigum.*
conis filius Rex Nitiobrigum, cuius pater à Senatu noſtro amicus erat
appellatus, cum magno equitum ſuorum numero, quos ex Aquitania
conduxerat, ad eum peruenit. Cæſar Auarici complures dies commo-
ratus, ſummamque ibi copiam frumenti commeatuſque reliqui nactus,
exercitum ex labore atque inopia refecit. Iam propè hyeme confecta,
B cùm ipſo anni tempore ad gerendum bellum vocaretur, & ad hoſtem
proficiſci conſtituiſſet, ſiue eum ex paludibus ſyluiſque elicere, ſiue ob-
ſidione premere poſſet: legati ad eum principes Heduorum veniunt ora-
tum, vt maximè neceſſario tempore ciuitati ſubueniat: ſummo eſſe in *Heduorum ad Cæſarem legati.*
periculo rem, quòd cùm ſinguli magiſtratus antiquitùs creari, atque re-
giam poteſtatem annum obtinere conſuêſſent, duo magiſtratum ge-
rant, & ſe vterque eorum legibus creatum eſſe dicat: horum eſſe alte-
rum Conuictolitanem, florentem & illuſtrem adoleſcentem: alterum
Cotum, antiquiſſima familia natum, atque ipſum hominem ſummæ
potentiæ, & magnæ cognationis, cuius frater * Vedeliacus proximo **Valetiacus.*
C anno eundem magiſtratum geſſerit. ciuitatem omnem eſſe in armis: di- *Heduorum ſeditio ac diuiſio.*
uiſum Senatum, diuiſum populum, ſuas cuiuſque eorum clientelas. quòd
ſi diutiùs alatur controuerſia, fore vti pars cum parte ciuitatis confligat.
id ne accidat, poſitum in eius diligentia, atque authoritate. Cæſar etſi à
bello atque ab hoſte diſcedere detrimentoſum eſſe exiſtimabat, tamen
non ignorans quanta ex diſſenſionibus incommoda oriri conſuêſſent,
ne tanta & tam coniuncta populo Romano ciuitas, quam ipſe ſemper *Hedui Romanis coniuncti.*
aluiſſet, omnibuſque rebus ornâſſet, ad vim atque arma deſcenderet, at-
que ea pars quæ minùs ſibi confideret, auxilia à Vercingentorige accer-
ſeret: huic rei præuertendum exiſtimauit: & quòd legibus Heduorum,
D iis qui ſummum magiſtratum obtinerent, excedere ex finibus non lice-
ret, ne quid de iure aut legibus eorum diminuiſſe videretur, ipſe in He-
duos proficiſci ſtatuit: Senatumque omnem, & quos inter controuerſia
eſſet, ad ſe euocauit. Cùm propè omnis ciuitas eò conueniſſet, docere-
turq́ꝫ, paucis clàm conuocatis, alio loco alio tempore atq́ꝫ oportuerit, fra-
trem à fratre renunciatum, cùm leges duos ex vna familia, viuo vtroque *Lex Heduorum de magiſtratu.*
non ſolùm magiſtratus creari vetarent, ſed etiam in Senatu eſſe prohibe-
rent: Cotum imperium deponere coëgit: Conuictolitanem, qui per Sacer-
dotes more ciuitatis intermiſſis magiſtratibus eſſet creatus, poteſtatem
obtinere iuſſit. Hoc decreto interpoſito, cohortatus Heduos vt controuer-
E ſiarum ac diſſenſionum obliuiſcerentur, atque omnibus omiſſis his rebus
huic bello ſeruirent, eaq́ꝫ quæ meruiſſent præmia, ab ſe deuicta Gallia ex-
pectarent: equitatumq́ꝫ omnem, & peditũ millia decem ſibi celeriter mit-
terent, quæ in præſidiis rei frumentariæ cauſa diſponeret: exercitũ in duas
partes diuiſit: quatuor legiones in Senones Pariſioſq́ꝫ Labieno ducendas
dedit: ſex ipſe in Aruernos ad oppidum °Gergouiam ſecundum flumen
Elauer duxit: equitatus partem illi attribuit, partem ſibi reliquit. Qua re *Elauer fl.*
cognita, Vercingentorix omnibus interruptis eius fluminis pontibus, ab
altera Elaueris parte iter facere cœpit. Cùm vterque vtriq́ꝫ eſſet exercitui
in conſpectu, fereq́ꝫ è regione caſtris caſtra poneret, diſpoſitis explorato-

 ribus,

ribus, necubi effecto ponte Romani copias traducerent: erat in magnis F
Cæſaris difficultatibus res, ne maiorem æſtatis partem flumine impedi-
retur, quòd non ferè ante autumnum Elauer vado tranſiri ſolet. Itaque
** vnum pontiũ eorum q. Verc. reſc. cur. erigere ſtatuit.* ne id acciderit, ſyluestri loco poſitis caſtris, * è regione vnius eorum
pontium quos Vercingentorix reſcindendos curauerat, poſtridie cum
Poſtero die cum &c. duabus legionibus in occulto reſtitit: reliquas copias cum omnibus im-
** quartis quibuſq; coh.* pedimentis, vt conſueuerat, miſit, demptis * quibuſdam cohortibus,
Pontem Cæſar reficit. vti numerus legionum conſtare videretur. His quàm longiſſimè poſſent
progredi iuſſis, cùm iam ex diei tempore coniecturam caperet in caſtra
peruentum: iiſdem ſublicis, quarum pars inferior integra remanebat,
pontem reficere cœpit. Celeriter effecto opere, legionibuſque tradu- G
ctis, & loco caſtris idoneo delecto, reliquas copias reuocauit. Vercin-
gentorix re cognita, ne contra ſuam voluntatem dimicare cogeretur, ma-
7 gnis itineribus anteceſſit. † Cæſar ex eo loco quintis caſtris Gergouiam
Scenographia oppugnationis Gergouiæ. peruenit: equeſtrique prælio eo die leui facto, perſpecto vrbis ſitu, quæ

poſita in altiſſimo monte omnes aditus difficiles habebat, de expugnatio-
ne deſperauit: de obſeſſione nõ prius agendũ conſtituit, quàm rem frumen
Gergouia obſidio. tariam expediſſet. At Vercingentorix caſtris pro oppido in monte poſitis,
mediocribus circum ſe interuallis ſeparatim ſingularum ciuitatum copias
collocauerat: atq; omnibus eius iugi collibus occupatis, quà deſpici pote-
rat, horribilem ſpeciem præbebat: principesq; earum ciuitatum quos ſibi
Vercingẽtorigis caſtra. ad conſiliũ capiendum delegerat, prima luce ad ſe quotidie conuenire iu-
bebat,

A bebat, ſeu quid communicandum, ſeu quid adminiſtrandum videretur:
neq; vllum ferè diem intermittebat, quin equeſtri prælio interiectis ſagit-
tarijs, quid in quoq; eſſet animi ac virtutis ſuorum, periclitaretur. Erat è re-
gione oppidi collis ſub ipſis radicibus montis egregiè munitus, atq; ex o-
mni parte circunciſus: quem ſi tenerent noſtri, & aquæ magna parte, & pa-
bulatione libera prohibituri hoſtes videbantur. Sed is locus ab his præſi-
dio non nimis firmo tenebatur: tamen ſilentio noctis Cæſar ex caſtris e-
greſſus, priùs quàm ſubſidium ex oppido venire poſſet, deiecto præſidio
potitus loco, duas ibi legiones collocauit: foſſamq; duplicem duodenûm
pedum à maioribus caſtris ad minora perduxit, vt tutò à repẽtino hoſtium
B incurſu etiam ſinguli commeare poſſent. Dum hæc ad Gergouiam gerun-
tur, Conuictolitanis Heduus, cui magiſtratum adiudicatum à Cæſare de- *Conuictolitanis ab Aruernis pecunia ſolicitatur.*
monſtrauimus, ſolicitatus ab Aruernis pecunia, cum quibuſdã adoleſcen-
tibus colloquitur: quorum erat princeps Litauicus, atque eius fratres, am- *Litauicus.*
pliſſima familia nati adoleſcentes. Cum his primùm communicat, horta-
turque eos, vt ſe liberos, & imperio natos meminerint: vnam eſſe Heduo- *Heduorum poteſtas.*
rum ciuitatem, quæ certiſſimam Galliæ victoriam diſtineat: eius authori-
tate reliquas contineri: qua traducta, locum conſiſtendi Romanis in Gal-
lia non fore. eſſe nonnullo ſe Cæſaris beneficio affectum, ſic tamen, vt iu-
ſtiſſimam apud eum cauſam obtinuerit: ſed plus communi libertati tribué
C re. cur enim potiùs Hedui de ſuo iure & de legibus ad Cæſarem *diſcepta- **diſceptatorem.*
turi, quàm Romani ad Heduos veniant? Celeriter adoleſcentibus & ora-
tione magiſtratus & præmio deductis, cùm ſe vel principes eius conſilij fo
re profiterentur, ratio perficiendi quærebatur. Quòd ciuitatem temerè ad
ſuſcipiendum bellum adduci poſſe non confidebant, placuit, vt Litauicus
decem illis millibus, quæ Cæſari ad bellum mitterentur, præficeretur, atq;
ea ducenda curaret, fratreſq; eius ad Cæſarem præcurrerent. Reliqua, qua
ratione agi placeat, conſtituunt. Litauicus accepto exercitu, cùm millia
paſſuum circiter x x x. ab Gergouia abeſſet, conuocatis ſubitò militibus,
lachrymans, Quo proficiſcimur, inquit, milites? omnis noſter equitatus, *Litauici lachryma ficta.*
D omnis noſtra nobilitas interijt: principes ciuitatis Eporedorix & Virido-
marus inſimulati proditionis à Romanis indicta cauſa interfecti ſunt. Hęc
ab ijs cognoſcite, qui ex ipſa cæde fugerunt. nam ego fratribus atq; omni-
bus propinquis meis interfectis, dolore prohibeor, quę geſta ſunt pronun-
ciare. Producunturij, quos ille edocuerat, quæ dici vellet: atq; eadem quæ
Litauicus pronunciauerat, multitudini exponunt, omnes equites Heduo-
rum interfectos, quòd collocuti cum Aruernis dicerentur: ipſos ſe inter-
multitudinem militum occultâſſe, atque ex media cæde profugiſſe. Con- *Hedui à Cæſare deſciunt.*
clamant Hedui, & Litauicum obſecrant, vt ſibi conſulat. Quaſi verò, inquit
ille, conſilij ſit res, ac non neceſſe ſit nobis Gergouiam contendere, & cum
E Aruernis noſmet coniungere? An dubitamus quin nefario facinore admiſ-
ſo, Romani iam ad nos interficiendos concurrat? Proinde ſi quid in nobis
animi eſt, perſequamur eorum mortem, qui indigniſſimè interierunt: at-
que hos latrones interficiamus. oſtendit ciues Romanos, qui eius præſidij
fiducia vnà erant. Continuò magnum numerum frumenti commeatuſq; *Romani præſidium ab Heduis interficitur.*
diripit: ipſos crudeliter excruciatos interficit: nuncios tota ciuitate He-
duorum dimittit: eodem mendacio de cæde equitum & principum per-
mouet: hortatur vt ſimili ratione atq; ipſe fecerit, ſuas iniurias perſequan-
tur. Eporedorix Heduus ſummo loco natus adoleſcẽs, & ſummæ domi po *Eporedorix.*

Viridomarus. tentiæ, & vnà Vitidomarus pari ætate & gratia, ſed genere diſpari, quem F
Cæſar à Diuitiaco ſibi traditum, ex humili loco ad ſummam dignitatem
** & in equ.nu. loca uerat, nom.* perduxerat, * in equitum numero conuenerant, nominatim ab eo euo-
cati. his erat inter ſe de principatu contentio: & in illa magiſtratuum con-
trouerſia, alter pro Conuictolitane, alter pro Coto ſummis opibus pu-
gnauerat. Ex his Epotedotix cognito Litauici conſilio, media ferè nocte
rem ad Cæſarem defert. orat ne patiatur ciuitatem prauis adoleſcentium
conſilijs ab amicitia populi Romani deficere, quod futurum prouideat,
ſi ſe tot hominum millia cum hoſtibus coniunxerint, quorum ſalutem
neque propinqui negligere, neque ciuitas leui momento æſtimare poſ-
8 ſit. † Magna affectus ſolicitudine hoc nuncio Cæſar, quòd ſemper He- G
duorum ciuitati præcipuè indulſerat, nulla interpoſita dubitatione le-
giones expeditas quatuor, equitatumque omnem ex caſtris educit: nec
Celeritas Cæſaris. fuit ſpatium tali tempore ad contrahenda caſtra, quòd res in celeritate
poſita eſſe videbatur. C. Fabium legatum cum legionibus duabus ca-
ſtris præſidio relinquit: fratres Litauici cùm comprehendi iuſſiſſet, pau-
lò antè reperit, ad hoſtes profugiſſe. Adhortatus milites, ne neceſſario
tempore itineris labore permoueantur, cupidiſſimis omnibus progreſ-
ſus millia paſſuum x x v. agmen Heduorum conſpicatus, immiſſo equi-
tatu iter eorum moratur atque impedit: interdicitque omnibus, ne quen-
quam interficiant. Eporedorigē & Viridomarum, quos illi interfectos exi- H
ſtimabant, inter equites verſari, ſuoſque appellare iubet. His cognitis,
Heduorum deditio. & Litauici fraude perſpecta, Hedui manus tendere, deditionem ſignifi-
Litauici fuga. care, & proiectis armis mortem deprecari incipiunt. Litauicus cum ſuis
Clientes Gallorum. clientibus (quibus more Gallorum nefas eſt etiam in extrema fortu-
na deſerere patronos) Gergouiam profugit. Cæſar nuncijs ad ciuitatem
Heduorum miſſis, qui ſuo beneficio conſeruatos docerent, quos iure belli
interficere potuiſſet, tribuſq́; horis noctis exercitui ad quietem datis, caſtra
ad Gergouiam mouit. Medio ferè itinere equites à Fabio miſſi, quanto res
Caſtra Cæſaris oppugnata. in periculo fuerit, exponūt. Summis copijs caſtra oppugnata demonſtrāt,
cùm crebrò integri defeſſis ſuccederent, noſtroſq́; aſſiduo labore defatiga- I
rent, quibus propter magnitudinē caſtrorum perpetuò eſſet iiſdem eodem
in vallo permanendum: multitudine ſagittarum, atque omnis generis
telorum multos vulneratos: ad hæc ſuſtinenda magno vſui fuiſſe tormen-
ta: Fabium diſceſſu eorum duabus relictis portis, obſtruere cæteras, plu-
teoſq́; vallo addere, & ſe in poſterum diem ſimilem ad caſum parare. His
rebus cognitis Cæſar ſummo ſtudio militum ante ortum Solis in caſtra
Hedui in Romanos graſſantur. peruenit. Dùm hæc ad Gergouiam geruntur, Hedui primis nuncijs à Li-
tauico acceptis, nullum ſibi ad cognoſcendum ſpatium relinquunt. Im-
Temeritas Gallorū. pellit alios auaritia, alios iracundia & temeritas (quæ maximè illi homi-
num generi eſt innata) vt leuem auditionem habeant pro re comperta. bo K
na ciuium Romanorum diripiunt, cædes faciunt, in ſeruitutem abſtra-
hunt. Adiuuat rem proclinatam Conuictolitanis, plebemq́; ad furorem
M. Ariſtius trib. mil. impellit, vt facinore admiſſo ad ſanitatem reuerti pudeat. M. Ariſtium Tri-
Cauillonum oppidum. bunum militum iter ad legionem facientem, fide data ex oppido Cauillo-
no educunt: idem facere cogunt eos, qui negociandi cauſa ibi conſtiterāt,
hos continuò in itinere adorti, omnibus impedimentis exuunt: repu-
gnantes diem noctemq́; obſident: multis vtrinq; interfectis, maiorē mul-
titudinem ad arma concitant. Interim nuncio allato omnes eorū milites
in poteſtate Cæſaris teneri, concurrunt ad Ariſtium. nihil publico factum
conſi-

A conſilio demonſtrant. quæſtionem de bonis direpris decernunt. Litaui-
ci fratrumq́ue bona publicant. legatos ad Cæſarem ſui purgandi gratia
mittunt. Hæc faciunt recuperandorum ſuorum cauſa. Sed contaminati
facinore, & capri compendio ex direptis bonis, quòd ea res ad multos
pertinebat, & timore pœnæ exterriti, conſilia clàm de bello inire inci-
piunt, ciuitateſque reliquas legationibus ſolicitant: quæ tametſi Cæſar *Cæſaris diſſimulatio.*
intelligebat, tamen quàm mitiſſimè poteſt, legatos appellat, nihil ſe pro-
pter inſcientiam leuitatemque vulgi grauiùs de ciuitate iudicare, neque
de ſua in Heduos beneuolentia diminuere. Ipſe maiorem Galliæ mo-
tum expectans, ne ab omnibus ciuitatibus circunſiſteretur, conſilia ini-
B bat, quemadmodum à Gergouia diſcederet, ac rurſus omnem exercitum
contraheret, ne profectio nata à timore defectionis, ſimilis fugæ videre-
tur. Hæc cogitanti, accidere viſa eſt facultas benè rei gerendæ. nam cùm
minora in caſtra operis perſpiciendi cauſa veniſſet, animaduertit collem,
qui ab hoſtibus tenebatur, nudatum hominibus, qui ſuperioribus diebus
vix præ multitudine cerni poterat. admiratus quærit ex perfugis cauſam,
quorum magnus ad eum quotidie numerus confluebat. Conſtabat inter
omnes (quod iam ipſe Cæſar per exploratores cognouerat) dorſum eſſe
eius iugi propè æquum, ſed ſylueſtre & anguſtum quà eſſet aditus ad alte-
ram partem oppidi. vehementer huic illos loco timere, nec iam aliter ſen-
C tire, vno colle à Romanis occupato, ſi alterum amiſiſſent, quin penè cir-
cunuallati, atque omni exitu & pabulatione intercluſi viderētur. ad hunc
muniendum locum, omnes à Vercingentorige euocatos. Hac recognita
Cæſar, mittit complures equitum turmas eò de media nocte. his impe- *Cæſaris ſtratagema.*
rat, vt paulò tumultuoſiùs omnibus in locis peruagarentur. Prima luce
magnum numerum impedimentorum ex caſtris detrahi, mulioneſque
cum caſſidibus equitum ſpecie ac ſimulatione collibus circunuehi iubet.
His paucos addit equites, qui latiùs oſtentationis cauſa vagarentur. Lon-
go circuitu eaſdem omnes iubet petere regiones. Hæc procul ex oppi-
do videbantur, vt erat à Gergouia deſpectus in caſtra: neque tanto ſpa-
D tio, certi quid eſſet, explorari poterat. Legionem vnam eodem iugo mit-
tit: & paulùm progreſſam inferiore loco conſtituit, ſyluiſque occultat.
Augetur Gallis ſuſpicio, atque omnes illò munitionum copiæ traducun-
tur. Vacua caſtra hoſtium Cæſar conſpicatus, tectis inſignibus ſuorum,
occultatiſq́ue ſignis militaribus, raros milites, ne ex oppido animaduer-
terentur, ex maioribus caſtris in minora traducit: legatiſque, quos ſingu-
lis legionibus præfecerat, quid fieri vellet, oſtendit. In primis monet, vt
contineant milites, ne ſtudio pugnandi aut ſpe prædæ longiùs progredian
tur. Quid iniquitas loci habeat incommodi, proponit. hoc vna celeritate *Celeritas.*
poſſe vitari. occaſionis eſſe rem, non prælij. His rebus expoſitis, ſignum *Occaſio.*
E dat, & à dextera parte alio aſcenſu eodem tempore * Heduos mittit. Oppi- ** ad Heduos.*
di murus à planitie, atque initio aſcenſus, recta regione (ſi nullus anfra-
ctus intercederet) M. C C. paſſus aberat. Quicquid huic circuitus ad mol-
liendum cliuum acceſſerat, id ſpatium itineris augebat. A medio ferè col-
le in longitudinem, vt natura montis ferebat, ex grandibus ſaxis ſex pe-
dum murum, qui noſtrorum impetum tardaret, produxerant Galli: at-
que inferiore omni ſpatio vacuo relicto, ſuperiorem partem collis vſque
ad murum oppidi denſiſſimis caſtris compleuerant. Milites ſigno dato,
celeriter ad munitionem perueniunt, eamq́ue tranſgreſſi, trinis caſtris po-
tiuntur. Ac tanta fuit in capiendis caſtris celeritas, vt Theutomatus Rex *Theutomati regis Nitiobrigum fuga.*
Nitio-

Nitiobrigum ſubitò in tabernaculo oppreſſus, vt meridie conquieuerat, F
ſuperiore corporis parte nudata, vulnerato equo vix ſe ex manibus prædantium militum eriperet. Conſecutus id quod animo propoſuerat Cæſar, receptui cani iuſſit: legioniſque decimæ, qua cum erat concionatus, ſigna conſtitere. at reliquarum milites legionum non exaudito tubæ ſono, quòd ſatis magna vallis intercedebat, tamen à tribunis militum, legatiſque, vt erat à Cæſare præceptum, retinebantur: ſed elati ſpe celeris victoriæ, & hoſtium fuga, ſuperiorumque temporum ſecundis prælijs, nihil adeò arduum ſibi exiſtimabant, quod non virtute conſequi poſſent: neque priùs finem ſequendi fecerunt, quàm muro oppidi portiſque

Gergouia oppugnatio. appropinquarunt. Tum verò ex omnibus vrbis partibus orto clamore, qui G
longiùs aberant, repentino tumultu perterriti, cùm hoſtes intra portas eſſe exiſtimarent, ſeſe ex oppido eiecerunt. matresfamiliâs de muro veſtem argentumque iactabant, & pectore nudo prominentes, paſſis manibus obteſtabantur Romanos, vt ſibi parcerent, neu ſicut Auarici feciſſent, ne mulieribus quidem atque infantibus abſtinerent. nonnullæ de muro per
9 manus demiſſæ, ſeſe militibus tradebant. † L. Fabius Centurio legionis

L. Fabij centurionis virtus. octauæ, quem inter ſuos eo die dixiſſe conſtabat, excitari ſe Auaricenſibus præmijs, neque commiſſurum, vt priùs quiſquam murum aſcenderet, tres ſuos nactus manipulares, atque ab his ſubleuatis, murum aſcendit: hos ipſe rurſus ſingulos exceptans, in murum extulit. Interim ij, qui H
ad alteram partem oppidi, vt ſuprà demonſtrauimus, munitionis cauſa conuenerant, primo exaudito clamore, inde etiam crebris nuncijs incitati, oppidum à Romanis teneri, præmiſſis equitibus, magno concurſu eò contenderunt. Eorum vt quiſque primus venerat, ſub muro conſiſtebat, ſuorumque pugnantium numerum augebat. quorum cùm magna multitudo conueniſſet: matresfamiliâs, quæ paulò antè Romanis de muro manus tendebant, ſuos obteſtari, & more Gallico paſſum capillum oſtentare, liberoſq; in conſpectum proferre cœperunt. Erat Romanis nec loco nec numero æqua cõtentio: ſimul & curſu & ſpatio pugnæ defatigati, non facilè recentes atque integros ſuſtinebant. Cæſar cùm iniquo loco pugnari, hoſtiumque augeri copias videret: præmetuens ſuis, ad T. Sextium legatum, quem minoribus caſtris præſidio reliquerat, mittit, vt cohortes ex caſtris celeriter educeret, & ſub infimo colle à dextro latere hoſtium conſtitueret, vt ſi noſtros loco depulſos vidiſſet, quo minùs liberè hoſtes inſequerentur, terreret. ipſe paulùm ex eo loco cum legione progreſſus, vbi conſtiterat, euentum pugnæ expectabat. Cùm acerrimè comminùs pugnaretur, hoſtes loco & numero, noſtri virtute confiderent: ſubitò ſunt Hedui viſi à latere noſtris aperto, quos Cæſar à dextera parte alio aſcenſu manus diſtinendæ cauſa miſerat. Hi ſimilitudine armorum vehementer noſtros perterruerunt: ac tametſi dextris humeris exertis ani- K

Pacatorum inſigne in bellis. maduertebantur, quod inſigne pacatis eſſe conſueuerat, tamen id ipſum ſui fallendi cauſa milites ab hoſtibus factum exiſtimabant. Eodem tem-

L. Fabij mors. pore L. Fabius centurio, quique vnà murum aſcenderant, circunuen-

**Petronius.* ti, atque interfecti, de muro præcipitantur. M.* Petreius eiuſdem legio-

M. Petreius. nis centurio, cùm portas excindere conatus eſſet, à multitudine oppreſ-

**ſui.* ſus, ac ſibi *deſperans, multis iam vulneribus acceptis, manipularibus ſuis

Centurionis preclarum facinus. qui illum ſecuti erãt, Quoniam, inquit, me vnà vobiſcum ſeruare non poſſum, veſtræ quidem certè ſaluti proſpiciam, quos cupiditate gloriæ adductus in periculum deduxi: vos data facultate vobis cõſulite. ſimulq; irrupit

in me-

A in medios hoſtes, duobuſque interfectis, reliquos à porta paulùm ſubmouit. Conantibus auxiliari ſuis, Fruſtrà, inquit, meæ vitæ ſubuenire conamini, quem iam ſanguis vireſque deficiunt. proinde hinc abite dum eſt facultas, voſque ad legionem recipite. Ita pugnans, pòſt paulùm concidit, ac ſuis ſaluti fuit. Noſtri cùm vndique premerentur, XLVI. centurionibus amiſſis, deiecti ſunt loco. Sed intolerantiùs Gallos inſequentes, legio decima tardauit, quæ pro ſubſidio paulò æquiore loco conſtiterat. Hanc rurſus tertiædecimæ legionis cohortes exceperunt, quæ ex caſtris minoribus eductæ, cum T. Sextio legato ceperant locum ſuperiorem. Legiones vbi primùm planitiem attigerunt, infeſtis contra hoſtes ſignis

Clades ad Gergoniā accepta.

B conſtiterunt: Vercingetorix ab radicibus collis ſuos intra munitiones reduxit. Eo die milites ſunt paulò minùs ſeptingenti deſiderati. Poſtero die Cæſar concione aduocata, temeritatem cupiditatemque militum reprehendit, quòd ſibi ipſi iudicauiſſent quò procedendum, aut quid agendum videretur, neque ſigno recipiendi dato conſtitiſſent, neque à tribunis militum legatiſq; retineri potuiſſent. Expoſuit quid iniquitas loci poſſet, quid ipſe ad Auaricum ſenſiſſet, cùm ſine duce & ſine equitatu deprehenſis hoſtibus, explotatam victoriam dimiſiſſet, ne patuum modò detrimentum in contentione propter iniquitatem loci acciperet. Quantoperè eorum animi magnitudinem admiraretur, quos non caſtrorum munitio-

Ro. militum clades.

Cæſar milites ſuos redarguit.

C nes, non altitudo montis, non murus oppidi tardare potuiſſet: tantoperè licentiam arrogantiamq; reprehendere, quòd plus ſe quàm Imperatorem de victoria atque exitu rerum ſentire exiſtimarent: nec minùs ſe in milite modeſtiam & continentiam, quàm virtutem atq; animi magnitudinem deſiderare. Hac habita concione, & ad extremnm oratione confirmatis militibus, ne ob hanc cauſam animo permouerentur: neu quòd iniquitas loci attuliſſet, id virtuti hoſtium tribuerent: eadem de profectione cogitans quæ antè ſenſerat, legiones ex caſtris eduxit, aciemque idoneo loco conſtituit. Cùm Vercingentorix nihilo magis in æquum locum deſcenderet, leui facto equeſtri prælio, atque eo ſecundo, in caſtra exercitum re-

Miles nō minùs modeſtia & continentia, quàm virtute et animi magnitudine commendabilis.

D duxit. Cùm hoc idem poſtero die feciſſet, ſatis ad Gallicam oſtentationem minuendam, militumque animos confirmandos factum exiſtimans, in Heduos caſtra mouit, ne tum quidem inſecutis hoſtibus. Tertio die ad flumen Elauer pontes reficit, atque exercitum traducit. ibi à Viridomaro atque Eporedorige Heduis appellatus, diſcit cum omni equitatu Litauicum ad ſolicitandos Heduos profectum. opus eſſe ipſos antecedere ad confirmandam ciuitatem. Etſi multis iam rebus perfidiam Heduorum Cæſar perſpectam habebat, atque horum diſceſſu admaturari defectionem ciuitatis exiſtimabat: tamen retinendos eos non cenſuit, ne aut inferre iniuriam videretur, aut dare timoris aliquam ſuſpicionem. Diſcedentibus

Heduorum perfidia.

Cæſaris in Heduos merita.

E his breuiter ſua in Heduos merita expoſuit: quos, & quàm humiles acce-piſſet, compulſos in oppida, mulctatos agris, omnibus ereptis * ſocijs, impoſito ſtipendio, obſidibus ſumma cum contumelia extortis: & quam in fortunam, quamque in amplitudinem deduxiſſet, vt non ſolùm in priſtinum ſtatum rediſſent, ſed omnium tempo1um dignitatem & gratiam anteceſſiſſe viderentur. His datis mandatis, eos ab ſe dimiſit. † Nouiodu- 10
num erat oppidum Heduorum ad ripas Ligeris opportuno loco poſitum. huc Cæſar omnes obſides Galliæ, frumentum, pecuniam publicam, ſuorum atque exercitus impedimentorum magnam partem contulerat. huc magnum numerum equorum huius belli cauſa in Italia atque Hiſpa-

** copijs.*

Nouiodunum.

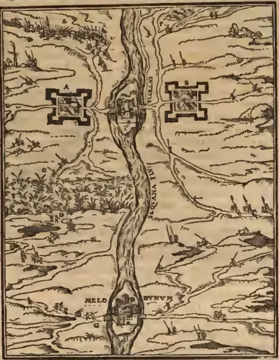
Hiſpania coëmptorum miſerat. Eò cùm Eporedorix Viridomaruſque ve- F
Bibracte opp. niſſent, & de ſtatu ciuitatis cognouiſſent: Litauicum Bibracte ab Heduis
receptum, quod eſt oppidum apud eos maximæ authoritatis: Conuictoli-
tanem magiſtratum, magnamque partem Senatus ad eum conueniſſe: le-
gatos ad Vercingentorigem de pace & amicitia concilianda publicè miſ-
ſos: non prætermittendum tantum commodum exiſtimauerunt. Itaque
Clades magna à Cæſare accepta. interfectis Nouioduni cuſtodibus, quique eò negociandi cauſa conuene-
rant, pecuniam atq; equos inter ſe partiti ſunt: obſides ciuitatū Bibracte
ad magiſtratum deducendos curauerunt: oppidum quod à ſe teneri non
poſſe iudicabant, ne cui eſſet vſui Romanis, incenderunt: frumenti quod
ſubitò potuerunt, nauibus auexerunt: reliquum flumine atque incen- G
dio corruperunt. ipſi ex finitimis regionibus copias cogere, præſidia cu-
ſtodiaſque ad ripas Ligeris diſponere, equitatumque omnibus locis inij-
ciendi timoris cauſa oſtentare cœperunt, ſi à re frumentaria Romanos
excludere, aut adductos inopia ex prouincia expellere poſſent. quam ad
Liger flu. ſpem multum eos adiuuabat, quòd Liger ex niuibus creuerat, vt om-
ninò vado tranſiri non poſſe videretur. Quibus rebus cognitis Cæſar
maturandum ſibi cenſuit: ſi eſſet in perficiendis pontibus periclitandum,
vt priùs quàm eſſent maiores eò coactæ copiæ, dimicaret. Nam vt com-
**ne metu qui.* mutato conſilio iter in prouinciam conuerteret, id ne* tum quidem ne-
ceſſariò faciundum exiſtimabat, cum infamia, atque indignitas rei, & H
Gebenna mons. oppoſitus mons Gebenna, viarumque difficultas impediebat: tum ma-
**abiuncto.* ximè, quòd * adiungi Labieno, atque ijs legionibus, quas vnà miſerat, ve-
**timebat.* hementer * cupiebat. Itaque admodum magnis diurnis nocturniſque iti-
neribus confectis, contra omnium opinionem ad Ligerim venit: vado-
que per equites inuento pro rei neceſſitate opportuno, vt brachia mo-
dò atque humeri ad ſuſtinenda arma liberi ab aqua eſſe poſſent, diſpo-
ſito equitatu, qui vim fluminis refringeret, atque hoſtibus primo aſpe-
ctu perturbatis, incolumem exercitum traduxit: frumentumque in agris
& pecoris copiam nactus, repleto his rebus exercitu iter in Senones fa-
11 cere inſtituit. † Dùm hæc apud Cæſarem geruntur, Labienus eo ſupple- I
Agendicum. mento, quod nuper ex Italia venerat, relicto Agendici, vt eſſet impedi-
Lutetia opp. Pariſiorum. mentis præſidio, cum quatuor legionibus Lutetiam proficiſcitur: (id eſt
oppidum Pariſiorum, poſitum in Inſula fluminis Sequanæ) cuius aduen-
tu ab hoſtibus cognito, magnæ ex finitimis ciuitatibus copiæ conuene-
runt. Summa imperij traditur Camulogeno Aulerco, qui propè confe-
ctus ætate, tamen propter ſingularem ſcientiam rei militaris, ad eum eſt
honorem euocatus. Is cùm animaduertiſſet, perpetuam eſſe paludem, quæ
influeret in Sequanam, atque illum omnem locum magnoperè impe-
diret: hic conſedit, noſtróſque tranſitu prohibere conſtituit. Labienus
primò vineas agere, cratibus atque aggere paludem explere, atque iter K
**fieri.* munire conabatur. poſtquàm id difficiliùs * confieri animaduertit, ſilen-
Melodunum. tio è caſtris tertia vigilia egreſſus, eodem quo venerat itinere Melodu-
num peruenit. Id eſt oppidum Senonum in Inſula Sequanæ poſitum, vt
paulò antè de Lutetia diximus. Deprehenſis nauibus circiter L. celeriter-
que coniunctis, atque eò militibus impoſitis, & rei nouitate perterritis
oppidanis, quorum magna pars erat ad bellum euocata, ſine contentione
oppido potitur: refectóq; ponte, quem ſuperioribus diebus hoſtes reſcide-
rant, exercitum traducit: & ſecundo flumine ad Lutetiam iter facere inci-
pit. Hoſtes re cognita ab ijs, qui à Meloduno profugerant, Lutetiā incendi,

pon-

A pontesq́ue eius oppidi reſcindi iubent: ipſi profecti à palude in ripis Sequanæ è regione Lutetiæ contra Labieni caſtra conſidunt. Iam Cæſar à *Lutetia incenditur.*

B

C

A. Caſtra Camulogeni.
B. Caſtra Labieni.
C. Hic primò conſedit Camulogenus.
D. Hoc loco fruſtrà conatus eſt tranſire Labienus
E. Locus pugnæ.
F. Hoc loco Labienus tres legiões ad ſiniſtram ripam nauibus tranſuexit.
G. Hoc loco Labienus regreſſus, exercitum traduxit.

D

Gergouia diſceſſiſſe audiebatur, iam de Heduorum defectione, & ſecundo Galliæ motu rumores afferebantur: Galliq́ue in colloquijs intercluſum itinere & Ligeri Cæſarem, inopia frumenti coactum in prouinciam contẽdiſſe confirmabant. Bellouaci autem defectione Heduorum cognita, qui antè erant per ſe infideles, manus cogere, atq; apertè bellum parare cœperunt. *Bellouacorum rebellio.* Tum Labienus tanta rerum commutatione, longè aliud ſibi capiendum conſilium atq; anteà ſenſerat, intelligebat. Neq; iam vt aliquid acquireret, prælioq; hoſtes laceſſeret, ſed vt incolumem exercitum Agendicum reduceret, cogitabat. Nanq; altera ex parte Bellouaci (quæ ciuitas in *Bellouacorum virtus.*
E Gallia maximam habet opinionem virtutis) inſtabant: alteram Camulogenus parato atq; inſtructo exercitu tenebat: tum legiones à præſidio atq; impedimentis interclusas maximum flumen diſtinebat. Tantis ſubitò difficultatibus obiectis, ab animi virtute auxilium petendum videbat. Itaque ſub veſperum concilio conuocato, cohortatus vt ea, quæ imperâſſet, diligenter induſtrieq; adminiſtrarent, naues quas à Meloduno deduxerat, ſingulas equitibus Romanis attribuit: & prima confecta vigilia, quatuor millia paſſuũ ſecundo flumine ſilẽtiò progredi, ibiq; ſe expectari iubet. Quinque cohortes, quas minimè firmas ad dimicãdum eſſe exiſtimabat, caſtris præſidio relinquit: quinq; eiuſdem legionis reliquas, de media nocte cum

omnibus impedimentis aduerſo flumine magno tumultu proficiſci impe F
rat. Conquirit etiam lyntres. has magno ſonitu remorum incitatas in
eandem partem mittit. ipſe pòſt paulò ſilentio egreſſus cum tribus legio-
nibus eum locum petit, quò naues appelli iuſſerat. Eò cùm eſſet ventum:
exploratores hoſtium, vt omni fluminis parte erant diſpoſiti, inopinan-
tes, quòd magna ſubitò erat coorta tempeſtas, à noſtris opprimuntur: e-
quitatus peditatuſque, equitibus Romanis adminiſtrantibus, quos ei ne-
gocio præfecerat, celeriter tranſmittitur. Vno ferè tempore ſub lucem
hoſtibus nunciatur in caſtris Romanorum, præter conſuetudinem tumul-
tuari, & magnum ire agmen aduerſo flumine, ſonitumq; remorum in
eandem partem exaudiri, & paulò infrà milites nauibus tranſportari. Qui- G
bus rebus auditis, quòd exiſtimabant tribus locis tranſire legiones, at-
que omnes perturbatas defectione Heduorum fugam parare: ſuas quo-
que copias in tres partes diſtribuerunt. Nam & præſidio è regione caſtro-
*Ioſedum. rum relicto, & parua manu * Metioſedum verſus miſſa, quæ tantum pro-
grederetur, quantum naues proceſſiſſent, reliquas copias contra Labie-
num duxerunt. Prima luce & noſtri omnes erant tranſportati, & hoſtium
acies cernebatur. Labienus milites cohortatus, vt ſuæ priſtinæ virtutis,
& tot ſecundiſſimorum præliorum memoriam tenerent, atque ipſum Cæ-
Labieni cum Gallis prælium. ſarem, cuius ductu hoſtes ſæpenumero ſuperaſſent, præſentem adeſſe exi-
ſtimarent, dat ſignum prælij. Primo concurſu à dextro cornu vbi ſeptima H
legio conſtiterat, hoſtes pelluntur, atque in fugam conijciuntur: à ſiniſtro
*quintadecima. (quem locum * duodecima legio tenebat) cùm primi ordines hoſtium
*telis. transfixi * pilis concidiſſent, tamen acerrimè reliqui reſiſtebant: nec da-
bat ſuſpicionem fugæ quiſquam. Ipſe dux hoſtium Camulogenus ſuis ad-
erat, atque eos cohortabatur. Incerto etiamnum exitu victoriæ, cùm ſe-
ptimæ legionis tribunis eſſent nunciata, quæ in ſiniſtro cornu gererentur,
poſt tergum hoſtium legionem oſtenderunt, ſignaque intulerunt. Ne eo
quidem tempore quiſquam loco ceſſit, ſed circunuenti omnes interfecti-
Camulogeni mors. que ſunt. eandem fortunam tulit Camulogenus. At ij qui præſidio con-
*contra Labienum. tra * caſtra Labieni erant relicti, cùm prælium commiſſum audiſſent, ſubſi- I
dio ſuis ierunt, collemq; ceperunt: neq; noſtrorum militum victorum-
que impetum ſuſtinere potuerunt. ſic cum ſuis fugientibus permixti, quos
non ſyluæ monteſque texerunt, ab equitatu ſunt interfecti. Hoc negocio
confecto, Labienus reuertitur Agendicum, vbi impedimenta totius ex-
12 ercitus relicta erant. inde cum omnibus copijs ad Cęſarem peruenit. † De-
fectione Heduorum cognita, bellum augetur. Legationes in omnes par-
tes circummittuntur. quantum gratia, authoritate, pecunia valent, ad ſo-
licitādas ciuitates nituntur. Nacti obſides, quos apud eos Cæſar depoſue-
rat, horum ſupplicio dubitantes territant. Petunt à Vercingentorige He-
dui, vt ad ſe veniat, rationeſque belli gerendi communicet. Re impetra- K
ta, contendunt vt ipſis ſumma imperij tradatur: Et re in controuerſiam
deducta, totius Galliæ concilium Bibracte indicitur. Eodem conueniunt
vndique frequentes multitudines. ſuffragijs res permittitur. ad vnum o-
Vercingentorix Gallorum imperator. mnes Vercingentorigem probant Imperatorem. Ab hoc concilio Rhemi,
Lingones, Treuiri abfuerunt: illi, quòd amicitiam Romanorum ſe-
quebantur: Treuiri, quòd aberant longiùs, & à Germanis premeban-
tur: quæ fuit cauſa quare toto abeſſent bello, & & neutris auxilia mitte-
Heduorum pœnitentia de defectione ab Ro. rent. Magno dolore Hedui ferunt ſe deiectos principatu: queruntur for-
tunæ commutationem, & Cæſaris indulgentiam in ſe requirunt: neque
tamen

A tamen ſuſcepto bello ſuum conſilium à reliquis ſeparare audent. Inuiti ſummæ ſpei adoleſcentes Eporedorix & Viridomarus Vercingentorigi parent. Ille imperat reliquis ciuitatibus obſides. Denique ei rei conſtituit diem. huc omnes equites quindecim millia numero celeriter conuenire iubet. *Equitum Gallorum numerus.* Peditatu quem antè habuerit, ſe fore contentum dicit, neque fortunam tentaturum, aut acie dimicaturum: ſed quoniam abundet equitatu, perfacilè eſſe factu frumentationibus pabulationibuſque Romanos prohibere, æquo modò animo ſua ipſi frumenta corrumpant, ædificiaq; incendant: qua rei familiaris iactura, perpetuum imperium libertatemque ſe conſequi videant. His conſtitutis rebus, Heduis, Sebu- *Sebuſiani.*

B ſianiſque, qui ſunt finitimi ei prouinciæ, decem millia peditum imperat. Huc addit equites octingentos. his præficit fratrem Eporedorigis, bellumque inferre Allobrogibus iubet. Altera ex parte Gabalos, proximóſque pagos Aruernorum in Heluios, item Ruthenos, Cadurcóſque ad fines Volgarum Aremicorum depopulandos mittit. Nihilominus clandeſtinis nuncijs legationibuſque Allobrogas ſolicitat, quorum mentes nondum à ſuperiore bello reſediſſe ſperabat. *Allobroges ſolicitantur.* Horum principibus pecunias, ciuitati autem imperium totius prouinciæ pollicetur. Ad hos omnes caſus prouiſa erant præſidia cohortium duarum & viginti, quæ ex ipſa coacta prouinca ab L. Cæſare delegato ad omnes partes opponebantur. *L. Cæſar legatus.* Heluij

C ſua ſponte cum finitimis prælio congreſſi, pelluntur, & C. Valerio Donotauro Caburi filio principe ciuitatis compluribuſq; alijs interfectis, intrà oppida muroſque compelluntur. *C. Valerius Donotaurus.* Allobroges crebris ad Rhodanum diſpoſitis præſidijs, magna cum cura & diligentia ſuos fines tuentur. Cæſar quòd hoſtes equitatu ſuperiores eſſe intelligebat, & intercluſis omnibus itineribus, nulla re ex prouincia atque Italia ſubleuari poterat, trans Rhenum in Germaniam mittit ad eas ciuitates, quas ſuperioribus annis pacauerat, equiteſque ab his accerſit, & leuis armaturæ pedites qui inter eos præliari conſueuerant. *Cæſar ex Germania auxilia accerſit.* Eorum aduentu, quòd minùs idoneis equis vtebantur, à tribunis militum, reliquiſque equitibus

D Romanis, atque euocatis, equos ſumit, Germaniſque diſtribuit. Intereà dum hæc geruntur, hoſtium copiæ ex Aruernis, equiteſque qui toti Galliæ erant imperati, conueniunt. Magno horum coacto numero, cùm Cæſar in Sequanos per extremos Lingonum fines iter faceret, quò faciliùs ſubſidium prouinciæ ferri poſſet, circitèr millia paſſuum decem à Romanis trinis caſtris Vercingentorix conſedit: conuocatiſque ad conſilium præfectis equitum, veniſſe tempus victoriæ demonſtrat: *Vercingentorigis oratio ad milites ſuos* fugere in prouinciam Romanos, Galliaque excedere. Id ſibi ad præſentem obtinendam libertatem ſatis eſſe: ad reliqui temporis pacem atque ocium parùm profici. maioribus enim coactis copijs reuerſuros, neque finem bellandi facturos,

E proinde agmine impeditos adoriantur. ſi pedites rebus ſuis auxilium ferant, atque in eo morentur, iter facere non poſſe. Si (id quod magis futurum confidebat) relictis impedimentis, ſuæ ſaluti conſulant: & vſu rerum neceſſariarum, & dignitate ſpoliatum iri. Nam de equitibus hoſtium, quin nemo eorum progredi modò extra agmen audeat, ne ipſos quidem debere dubitare. Id quò maiore faciant animo, copias ſe omnes pro caſtris habiturum, & terrori hoſtibus futurum. Conclamant equites ſanctiſſimo iureiurando confirmari oportere, ne tecto recipiatur, ne ad liberos, ne ad parentes, ne ad vxorem aditum habeat, qui non bis per hoſtium agmen perequitaſſet. *Equitum Gallorum iuſiurandum temerarium.* Probata re atque omnibus ad iuſiurandum adactis,

 poſtero

poſtero die in tres partes diſtributo equitatu, duæ ſe acies à duobus lateribus oſtend
Pugna. que equitatum Cæſar tripartitò diuiſum, ire contra hoſtem iubet. Pugnatur vna o
piuntur. ſiqua in parte noſtri laborare aut grauiùs premi videbantur, eò ſigna inferr
Germanorum militum virtus. dabat, & noſtros ſpe auxilij confirmabat. Tandem Germani à dextro latere ſummu
Vercingentorix cum pedeſtribus copijs conſederat, perſequuntur, compluresq́; interfi
mandant. omnibus locis fit cædes. Tres nobiliſſimi Hedui capti ad Cæſarem perduc
Cauarillus Heduus. tane proximis comitijs habuerat: & Cauarillus, qui poſt defectionem Litauiei pedeſt

cendunt,vna à primo agmine iter impedire cœpit. Qua re nunciata,ſuum quo-
vna omnibus in partibus . conſiſtit agmen . impedimenta inter legiones reci-
nferri Cæſar, aciemq; conuerti iubebat.quæ res & hoſtes ad inſequendum tar-
nmum iugum nacti,hoſtes loco depellunt : fugienteis , vſque ad flumen vbi
nterficiunt.Qua re animaduerſa, reliqui ne circumuenirentur veriti , ſe fugæ
erducuntur : Cotus præfectus equitum , qui controuerſiam cum Conuictoli- *Cotus Heduus.*
edeſtribus copijs præfuerat : & Eporedorix, quo duce ante aduentum Cæſaris *Eporedorix Heduus.*

13 Hedui cum Sequanis bello contenderant. † Fugato omni equitatu, Ver- F
cingentorix copias ſuas vt pro caſtris collocauerat, reduxit: protinuſque
Alexiam, quod eſt oppidum Mandubiorum, iter facere cœpit: celeriterq́;
impedimēta ex caſtris educi, & ſe ſubſequi iuſſit. Cęſar impedimētis in pro-
ximum collem deductis, duabuſque legionibus præſidio relictis, ſecutus
quantum diei tempus eſt paſſum, circitèr tribus millibus hoſtium ex no-
Alexia oppidum. uiſſimo agmine interfectis, altero die ad Alexiam caſtra fecit. Perſpecto vr-
bis ſitu, perterritiſq́; hoſtibus, quòd equitatus (qua maxima parte exerci-
tus confidebant) erat pulſus, adhortatus ad laborem milites, Alexiam cir-
cunuallare inſtituit. Ipſum erat oppidum in colle ſummo, admodum edi-
to loco, vt niſi obſidione expugnari non poſſe videretur: cuius collis radi- G
ces, duo duabus ex partibus flumina ſubluebant. ante id oppidum plani-
ties circiter millia paſſuum tria in longitudinem patebat: reliquis ex om-
nibus partibus colles mediocri interiecto ſpacio pari altitudinis faſtigio
oppidum cingebant: ſub muro quæ pars collis ad orientem ſolem ſpecta-
bat, hunc omnem locum copiæ Gallorū compleuerant, foſſamq́; & ma-
ceriam ſex in altitudinem pedum perduxerant. Eius munitionis quæ à Ro-
manis inſtituebatur, circuitus, vndecim millia paſſuum tenebat. Ca-
** XXIIII.* ſtra opportunis locis erant poſita, ibique caſtella * viginti tria facta:
quibus in caſtellis interdiu ſtationes diſponebantur, nequa ſubitò irru-
ptio fieret. hæc eadem noctu excubitoribus ac firmis præſidijs teneban- H
tur. Opere inſtituto fit equeſtre prælium in ea planitie quam intermiſſam
collibus trium millium paſſuū in longitudinem patêre ſuprà demonſtra-
uimus. Summa vi ab vtriſque contenditur. laborantibus noſtris Cæſar
Germanos ſummittit, legioneſq́; pro caſtris conſtituit, nequa ſubitò irru-
ptio ab hoſtium peditatu fiat. Præſidio legionum addito, noſtris animus
augetur: hoſtes in fugam coniecti, ſe ipſi multitudine impediunt, atque
** coaceruantur.* anguſtioribus portis relictis * coarctantur. Germani acriùs vſq; ad muni-
tiones ſequuntur. fit magna cædes. nonnulli relictis equis foſſam tranſire,
& maceriam tranſcendere conantur. Paulùm legiones Cæſar quas pro val-
lo conſtituerat, promoueri iubet. Non minùs qui intra munitiones erant I
Galli perturbantur. Venire ad ſe confeſtim exiſtimantes, ad arma concla-
mant: nonnulli perterriti in oppidum irrumpunt. Vercingentorix iubet
portas claudi, ne caſtra nudentur. Multis interfectis, compluribus equis
captis, Germani ſeſe recipiunt. Vercingentorix priuſquàm munitiones à
Romanis perficiantur, conſilium capit omnem à ſe equitatum noctú di-
mittere. Diſcedentibus mandat, vt ſuam quiſque eorum ciuitatem adeat,
omneſq́; qui per ætatem arma ferre poſſint, ad bellum cogant. Sua in illos
merita proponit, obteſtaturq́; vt ſuæ ſalutis rationē habeant, neu ſe opti-
mè de communi libertate meritum, in cruciatum hoſtibus dedant: qui ſi
indiligentiores fuerint, millia hominum octoginta delecta vnà ſecum in- K
teritura demonſtrat. ratione inita, frumentum ſe exiguè dierum triginta
habere, ſed paulò etiam longiùs tolerare poſſe parcendo. His datis manda-
tis, quà erat noſtrum opus intermiſſum, ſecunda vigilia ſilentio equitatū
dimittit: frumentum omne ad ſe referri iubet. capitis pœnam ijs qui non
paruerint, conſtituit. Pecus (cuius magna erat copia à Mandubijs compul-
ſa) viritim diſtribuit: frumentum parcè & paulatim metiri inſtituit: co-
pias omnes quas pro oppido collocauerat, in oppidum recipit. His ratio-
nibus auxilia Galliæ expectare, & bellum parat adminiſtrare. Quibus
rebus cognitis ex perfugis & captiuis, Cæſar hæc genera munitionis
inſti-

A inſtituit. Foſſam pedum viginti latam directis lateribus duxit, vt eius ſolum tantundem pateret, quantum ſumma labra diſtabant: reliquas omnes munitiones ab ea foſſa pedes cccc. reduxit. Id hoc conſilio, quoniam tantum eſſet neceſſariò ſpacium complexus, ne facilè totum opus militum corona cingeretur, néue de improuiſo aut noctu ad munitiones hoſtium multitudo aduolaret, aut interdiu tela in noſtros operi deſtinatos conijcere poſſent. hoc intermiſſo ſpacio, duas foſſas quinos denos pedes latas eadem altitudine perduxit: quarum interiorem campeſtribus ac demiſſis locis aqua ex flumine deriuata compleuit. poſt eas aggerem & vallum duodecim pedum extruxit. huic loricam pinnasq; adie- *Munitiones Cæſaris ad Alexiam.*

B cit grandibus ceruis eminentibus ad commiſſuras pluteorum atque aggeris, qui aſcenſum hoſtium tardarent: & turres toto opere circundedit: quæ pedes lxxx. inter ſe diſtarent. Erat eo tempore & materiari & frumentari & tantas munitiones fieri neceſſe, diminutis noſtris copijs, quæ longiùs à caſtris progrediebantur: & nonnunquam opera noſtra Galli tentare, atque eruptionem ex oppido pluribus portis facere ſumma vi conabantur. Quare ad hæc rurſus opera addendum Cæſar putauit, quò minore numero militum munitiones defendi poſſent. Itaque truncis arborum haud admodum firmis ramis abſciſſis, atque horum delibratis ac præacutis cacuminibus perpetuæ foſſæ quinos pedes altæ du-

C cebantur. huc illi ſtipites demiſſi, & ab infimo reuincti, ne reuelli poſſent, ab ramis eminebant. quini erant ordines conuincti inter ſe, atq; impliciti: quò qui intrauerant, ſe ipſi acutiſſimis vallis induebant. hos cippos appellabant. Ante hos obliquis ordinibus in quincuncem diſpoſitis ſcrobes trium in altitudinem pedum fodiebantur, paulatim anguſtiore ad ſummum faſtigio. Huc teretes ſtipites feminis craſſitudine ab ſummo præacuti & præuſti demittebantur, ita vt non ampliùs quatuor digitis ex terra eminerent. Simul confirmandi & ſtabiliendi cauſa, ſinguli ab infimo ſolo pedes tres terra occultabantur, reliqua pars ſcrobis ad occultandas inſidias viminibus ac virgultis integebatur. huius gene- *Cippi.*

D ris octoni ordines ducti ternos inter ſe pedes diſtabant. id ex ſimilitudine floris liliū appellabant. Ante hæc taleæ pedem longæ ferreis hamis infixis totæ in terram infodiebantur, mediocribusq; intermiſſis ſpacijs omnibus locis diſſerebantur, quos Stimulos nominabant. His rebus perfectis, regiones ſecutus quàm potuit æquiſſimas, pro loci natura quatuordecim millia paſſuum complexus, pares eiuſdem generis munitiones, diuerſas ab his, contra exteriorem hoſtem perfecit, vt ne magna quidem multitudine, ſi ita accideret, eius diſceſſu munitionū præſidia circunfundi poſſent: neu cum periculo ex caſtris egredi cogerentur, dierum triginta pabulum frumentumq; habere omnes conuectū iubet. † Dum hæc ad Alexiam ge- 14 *Lilium. Talea. Stimuli.*

E runtur, Galli concilio Principum indicto, non omnes qui arma ferre poſſent (vt cenſuit Vercingentorix conuocandos ſtatuunt, ſed certum numerum cuiq; ciuitati imperandum, ne tanta multitudine confuſa, nec moderari, nec diſcernere ſuos, nec * frumenti rationē habere poſſent. Imperant Heduis, atq; eorū clientibus Seguſianis, * Ambruaretis, Aulercis, Brannouicibus, Brannouijs, hominū millia trigintaquinq; parem numerum Aruernis, adiūctis Heleuteris, Cadurcis, Gabalis, Vellaunijs, qui ſub imperio Aruernorū eſſe conſueuerunt: Senonibus, Sequanis, Biturigibus, Santonibus, Ruthenis, Carnutibus, duodena millia: Bellouacis decem: totidem Lemouicibus: octona Pictonibus, & Turonibus, & Pariſijs, & Heluetijs. ** frumentationem. * Ambarris. Vide hic Glareani notas.*

Sueſſio-

Sueſſionibus, Ambianis, Mediomatricibus, Petrocorijs, Neruijs, Morinis, F
Nitiobrigibus, quina millia: Aulercis Cœnomanis totidem: Atrebatibus
** Veliocaſſis.*
quatuor: * Bellocaſſis, Lexobijs, Aulercis Eburonibus terna: Rauracis &
Boijs bina: vniuerſis ciuitatibus quæ Oceanum attingunt, quæq; eorum
Armoricæ ciuitates
conſuetudine Armoricæ appellantur, quo ſunt in numero Curioſolites,
** Ambiliates.*
** Nannetes.*
Redones, * Ambibarij, * Caderes, Oſiſmi, * Lemóuices, Vnelli, ſex.
** Diablintres.*
Ex his Bellouaci ſuum numerum non contulerunt, quòd ſe ſuo nomine
atque arbitrio cum Romanis bellum geſturos dicerent, neque cuiuſquam
Comius.
imperio obtemperaturos: rogati tamen à Comio, pro eius hoſpitio duo
millia miſerunt. Huius opera Comij, vt antè demonſtrauimus, fideli atq;
vtili ſuperioribus annis erat vſus in Britannia Cæſar: pro quibus meritis ci- G
Atrebates immunes.
uitatem eius immunē eſſe iuſſerat, iura legesq; reddiderat, ipſisq; Morinos
Galliæ cōſenſio in libertate vindicanda.
attribuerat. Tanta tamē vniuerſæ Galliæ cōſenſio fuit libertatis vindican-
dæ, & priſtinæ belli laudis recuperandæ, vt neq; beneficijs neq; amicitiæ
memoria mouerentur, omnesq; & animo & opibus in id bellū incumbe-
rent, coactis equitum millibus VIII. & peditum circiter CCXL. Hæc in He-
duorum finibus recenſebantur, numerusq; inibatur, præfecti conſtitue-
bantur. Comio Atrebati, Viridomaro & Eporedorigi Heduis, Vergaſil-
launo Aruerno conſobrino Vercingentorigis ſumma imperij traditur. his
delecti ex ciuitatibus attribuuntur, quorum conſilio bellum adminiſtra-
retur. Omnes alacres & fiduciæ pleni ad Alexiam proficiſcuntur: nec erat H
omnium quiſquam, qui aſpectum modò tantæ multitudinis ſuſtineri poſ-
ſe arbitraretur, præſertim ancipiti prælio, cùm ex oppido eruptione pugna-
retur, & foris tantæ copiæ equitatus peditatusq; cernerentur. At ij qui
Alexiæ obſidebantur, præterita die qua ſuorum auxilia expectauerant,
conſumpto omni frumento, inſcij quid in Heduis gereretur, concilio co-
acto de exitu fortunarum ſuarum conſultabant. Ac varijs dictis ſententijs,
quarum pars deditionem, pars, dum vires ſuppeterent, eruptionem cen-
ſebant: non prætereunda oratio Critognati videtur propter eius nefariam
ac ſingularem crudelitatem. Hic ſummo in Aruernis natus loco, & ma-
Critognati Aruerni oratio.
gnæ habitus authoritatis, Nihil, inquit, de eorum ſententia dicturus ſum, I
qui turpiſſimam ſeruitutem, deditionis nomine appellant: neque hos ha-
bendos ciuium loco, neque ad concilium adhibendos cenſeo. Cum ijs
mihi res ſit, qui eruptionem probant: quorum in conſilio omnium no-
Fortiter ille facit, qui miſeriam ferre poteſt.
ſtrûm priſtinæ reſidere virtutis memoria videtur. Animi eſt iſta mollities,
non virtus, pauliſper inopiam ferre non poſſe. Qui ſe vltro morti offerant,
Morti facilius ſe vltrò quidam offerāt, quàm dolorem ferant.
faciliùs reperiantur, quàm qui dolorem patienter ferant. Atque ego hanc
ſententiam probarem (tantùm apud me dignitas poteſt) ſi nullam præ-
terquam vitæ noſtræ iacturam fieri viderem. Sed in conſilio capiendo o-
mnem Galliam reſpiciamus, quam ad noſtrum auxilium concitauimus.
Quid hominū millibus octoginta vno loco interfectis, propinquis, con- K
ſanguineisq; noſtris animi fore exiſtimatis, ſi penè in ipſis cadaueribus
prælio decertare cogentur? Nolite hos veſtro auxilio ſpoliare, qui veſtræ
ſaluris cauſa ſuum periculum neglexerunt: nec ſtultitia ac temeritate ve-
ſtra, aut animi imbecillitate, omnem Galliam proſternere, ac perpetuæ
ſeruituti addicere. An quòd ad diem non venerunt, de eorū fide conſtan-
tiaq; dubitatis? Quid ergo? Romanos in illis vlterioribus munitioni-
** ſine cauſa.*
bus * animí ne cauſa quotidie exerceri putatis? Si illorum nuncijs con-
firmari non poteſtis, omni aditu præſepto: ijs vtamini teſtibus appropin-
quare eorum aduentum, qui huius rei timore exterriti, diem noctemque
in ope-

A in opere verſantur. Quid ergo? Mei conſilij eſt, facere quod noſtri maio-
res nequaquam pari bello Cimbrorum Teutonumq; fecerunt, qui in op- *Humanis corporibus*
pida compulſi, ac ſimili inopia ſubacti, eorum corporibus qui ætate ad *veſcentes Galli.*
bellum inutiles videbantur, vitam tolerauerunt, neque ſe hoſtibus tradi-
derunt. cuius rei exemplum ſi non haberemus, tamen libertatis cauſa in-
ſtitui, & poſteris prodi, pulcherrimum iudicarem. Nam quid illi ſimile
bello fuit? Depopulata Gallia Cimbri, magnaq; illata calamitate, finibus *Cimbri.*
quidem noſtris aliquando exceſſerunt, atque alias terras petierunt: iura,
leges, agros, libertatem nobis reliquerunt: Romani verò quid petūt aliud, *Romanorum ambi-*
aut quid volunt, niſi inuidia adducti, quos fama nobiles, potenteſq; bel- *tio.*
B lo cognouerunt, horum in agris ciuitatibuſq; conſidere, atq; his æternam
iniungere ſeruitutem? neque enim vnquam alia conditione bella geſſe-
runt. Quòd ſi ea quæ in longinquis nationibus geruntur, ignoratis, re- *Gallia prouincia*
ſpicite finitimam Galliam, quæ in prouinciam redacta, iure & legibus *ſeruiens.*
commutatis, ſeris ſecuribus ſubiecta, perpetua premitur ſeruitute. Sen- *Bello inutiles aman*
tentijs dictis conſtituunt, vt ij qui valetudine aut ætate inutiles ſunt bello, *dantur.*
oppido excedant, atq; omnia priùs experiantur, quàm ad Critognati ſen-
tentiam deſcendant. Illo tamen potiùs vtendum conſilio, ſi res cogat, at-
que auxilia morentur, quàm aut deditionis aut pacis ſubeundam condi-
tionem. Mandubij, qui eos oppido receperant, cum liberis atq; vxoribus
C exire coguntur. Hi cùm ad munitiones Romanorum acceſſiſſent, flentes
omnibus precibus orabant vt ſe in ſeruitutem receptos cibo iuuarent. Hos *Mandubiorum fa-*
Cæſar diſpoſitis in vallo cuſtodibus recipi prohibebat. Intereà Comius, *mes.*
& reliqui duces quibus ſumma imperij permiſſa erat, cum omnibus copijs
ad Alexiam perueniunt: & colle exteriore occupato, non longiùs * mil- * *quingentis.*
le paſſibus à noſtris munitionibus conſidunt. Poſtero die equitatu ex
caſtris educto, omnem eam planitiem quam in longitudinem tria millia
paſſuum patère demonſtrauimus, complent: pedeſtreſq; copias paulùm
ab eo loco abditas in locis ſuperioribus conſtituunt. Erat ex oppido Ale-
xia deſpectus in campum. Concurritur his auxilijs viſis: fit gratulatio in-
D ter eos, atque omnium animi ad lætitiam excitantur. Itaque productis co-
pijs ante oppidum conſidunt, & proximam foſſam cratibus * integunt, * *integrant.*
atque aggere explent: ſeq; ad eruptionem atque omnes caſus comparant.
Cæſar omni exercitu ad vtranq; partem munitionum diſpoſito, vt ſi vſus
veniat, ſuum quiſque locum teneat & nouerit, equitatum ex caſtris educi,
& prælium committi iubet. Erat ex omnibus caſtris, quæ ſummum vndi-
que iugum tenebant, deſpectus: atque omnes milites intenti animis pu-
gnæ euentum expectabant. Galli inter equites, raros ſagittarios, expedi-
toſq; leuis armaturæ interiecerant, qui ſuis cedentibus auxilio ſuccurre-
rent, & noſtrorum equitum impetus ſuſtinerent. ab his complures de-
E improuiſo vulnerati, prælio excedebant. Cùm ſuos pugna ſuperiores eſſe *Prælium Gallorum*
Galli confiderent, & noſtros multitudine premi viderent: ex omnibus *et Cæſarianorum.*
partibus & ij qui munitionibus continebantur, & ij qui ad auxilium con-
uenerant, clamore & vlulatu ſuorum animos confirmabant. Quòd in
conſpectu omnium res gerebatur, neq; rectè aut turpiter factū celari po-
terat: vtroſq; & laudis cupiditas, & timor ignominiæ ad virtutem excita-
bant. Cùm à meridie propè ad Solis occaſum dubia victoria pugnaretur:
Germani vna in parte confertis turmis in hoſtes impetum fecerunt, eoſq;
propulerūt: quibus in fugam coniectis, ſagittarij circumuenti, interfectiq; *Fuga Gallorum.*
ſunt. Item ex reliquis partibus noſtri cedentes vſque ad caſtra inſecuti, ſui

colligendi facultatem non dederunt. At ij qui ab Alexia proceſſerant, mœ- F
ſti propè victoria deſperata ſe in oppidum receperunt. Vno die intermiſſo Galli, atq; hoc ſpacio magno cratium ſcalarum harpagonum numero effecto, media nocte ſilentio ex caſtris egreſſi ad campeſtres munitiones accedunt. Subito clamore ſublato, (qua ſignificatione qui in oppido obſidebantur, de ſuo aduentu cognoſcere poſſent) crates proijcere, fundis ſagittis lapidibus noſtros de vallo deturbare, reliquaq; quæ ad oppugnationem pertinent, parant adminiſtrare. Eodem tempore clamore exaudito, dat tuba ſignum ſuis Vercingentorix, atque ex oppido educit. Noſtri, vt ſuperioribus diebus ſuus cuiq; erat locus attributus, ad munitiones accedunt. fundis libralibus, ſudibusq;, quas in opere diſpoſuerant, ac glandi- G
bus Gallos perterrent. proſpectu tenebris adempto, multa vtrinque vulnera accipiuntur, complura tormentis tela conijciuntur. At M. Antonius & C. Trebonius legati, quibus hæ partes ad defendendum obuenerant, qua ex parte noſtros premi intellexerunt, his auxilio ex vlterioribus caſtellis deductos ſummittebant. Dum longiùs à munitione aberant Galli, plus multitudine telorum proficiebant. poſteaquàm propiùs ſucceſſerunt, aut ſe ipſi ſtimulis inopinantes induebant, aut in ſcrobes delapſi transfodiebantur, aut ex vallo & turribus traiecti pilis muralibus interibant. Multis vndique vulneribus acceptis, nulla munitione perrupta, cùm lux appareret, veriti ne ab latere aperto ex ſuperioribus caſtris eru- H
ptione circunuenirentur, ſe ad ſuos receperunt. At interiores dum ea quæ à Vercingentorige ad eruptionem præparata erant, proferunt, priores foſſas explent: diutiùs in his rebus adminiſtrandis morati, priùs ſuos diſceſſiſſe cognouerunt, quàm munitionibus appropinquarent. ita re infecta in oppidum reuerterunt. Bis magno cum detrimento repulſi Galli, quid agant conſulunt: locorum peritos adhibent. ab his ſuperiorum caſtrorum ſitus, munitioneſq; cognoſcunt. Erat à Septentrionibus collis, quem quia propter magnitudinem circuitus opere circumplecti non poterant noſtri, neceſſariò penè iniquo loco & leniter decliui caſtra fecerunt. Hæc C. Antiſtius Rhegynus, & L. Caninius Regulus legati cum I
duabus legionibus obtinebant. Cognitis per exploratores regionibus, duces hoſtium ſexaginta millia ex omni numero deligunt earum ciuitatum, quæ maximam virtutis opinionem habebant. quid, quoq; pacto agi placeat, occultè inter ſe conſtituũt. adeundi tempus definiunt, cùm meridies eſſe videretur. His copijs Vergaſillaunum Aruernum vnum ex quatuor ducibus propinquum Vercingentorigis præficiunt. Ille ex caſtris prima vigilia egreſſus, propè confecto ſub lucem itinere, poſt montem ſe occultauit, militeſq; ex nocturno labore ſeſe reficere iuſſit. Cùm iam meridies appropinquare videretur, ad ea caſtra quę ſuprà demonſtrauimus, contendit: eodemq; tempore equitatus ad campeſtres munitiones accedere, & re- K
liquæ copiæ ſeſe pro caſtris oſtendere cœperunt. Vercingentorix ex arce Alexiæ ſuos conſpicatus, ex oppido egreditur: * à caſtris longurios, muſculos, falces, reliquaq; quæ eruptionis cauſa parauerat, profert. Pugnatur vno tempore omnibus locis, atq; omnia tentantur. quæ minimè viſa pars firma eſt, huc concurritur. Romanorum manus tantis munitionibus diſtinetur, nec facilè pluribus locis occurrit. Multum ad terrendos noſtros valuit clamor qui poſt tergum pugnantibus extitit, quòd ſuum periculum in aliena vident virtute conſiſtere. Omnia enim plerunque quæ abſunt, vehementiùs hominum mentes perturbant. Cæſar idoneum locum nactus, quid

Galli caſtra Cæſaris oppugnant.

Vergaſillaunus Aruernus.

** raſtros, long.*

Clamoris terror.

A quid quaque in parte geratur cognoſcit. laborantibus ſummittit. Vtriſ-
que ad animum occurrit, vnum illud eſſe tempus quo maximè contendi
conueniat. Galli, niſi perfregerint munitiones, de omni ſalute deſperant:
Romani, ſi rem obtinuerint, finem laborum omnium expectant. Maxi-
mè ad ſuperiores munitiones laboratur, quò Vergaſillaunum miſſum de-
monſtrauimus. * Iniquum loci ad decliuitatem faſtigium, magnum *Exiguum.
habet momentum. Alij tela conijciunt, alij teſtudine facta ſubeunt: de-
fatigatis inuicem integri ſuccedunt: agger ab vniuerſis in munitionem
coniectus, & aſcenſum dat Gallis, & ea quæ in terra occultauerant Ro-
mani, contegit: nec iam arma noſtris, nec vires ſuppetunt. His rebus
B cognitis, Cæſar Labienum cum cohortibus ſex ſubſidio laborantibus
mittit, & imperat, ſi ſuſtinere non poſſit, deductis cohortibus eruptione
pugnaret: id niſi neceſſariò ne faciat. Ipſe adit reliquos, cohortatur nè
labori ſuccumbant. omnium ſuperiorum dimicationum fructum in eo
die atq; hora docet conſiſtere. Interiores deſperatis campeſtribus locis
propter magnitudinem munitionum, loca prærupta ex aſcenſu tentant.
huc ea quæ parauerant, conferunt: multitudine telorum ex turribus pro-
pugnantes deturbant: aggere & cratibus foſſas * explent: falcibus val- *aditus expediunt.
lum ac loricam reſcindunt. Cæſar mittit primò Brutum adoleſcentem
cum cohortibus ſex, pòſt cum alijs ſeptem C. Fabium legatum: poſtre-
C mò ipſe, cùm vehementiùs pugnaretur, integros ſubſidio adducit. Re-
ſtituto prælio, ac repulſis hoſtibus, eò quò Labienum miſerat, conten-
dit. cohortes quatuor ex proximo caſtello deducit: equitum ſe partem
ſequi, partem circumire exteriores munitiones, & à tergo hoſtes adoriri
iubet. Labienus poſtquàm neq; aggeres neq; foſſæ vim hoſtium ſuſtine-
re poterant, coactis vndequadraginta cohortibus, quas ex proximis præ-
ſidijs deductas fors obtulit, Cæſarem per nuncios facit certiorem, quid
faciendum exiſtimet. Accelerat Cæſar, vt prælio interſit. Eius aduentu *Cæſar veſtitu inſi-*
ex colore veſtitus cognito (quo inſigni in prælijs vti conſueuerat) tur- *gni in prælijs vteba-*
misq; equitum & cohortibus viſis quas ſe ſequi iuſſerat, vt de locis ſupe- *tur.*
D rioribus ac decliuibus & deuexis cernebantur, hoſtes prælium commit-
tunt. Vtrinq; clamore ſublato, excipitur rurſus ex vallo atque omnibus
munitionibus clamor. Noſtri miſſis pilis, gladijs rem gerunt. Repentè poſt *Fuga Gallorum.*
tergum equitatus cernitur, cohortes aliæ appropinquant. Hoſtes terga
vertunt. fugientibus equites occurrunt. fit magna cædes. Sedulius dux & *Sedulij mors.*
princeps Lemouicum occiditur. Vergaſillaunus Aruernus viuus in fuga *Vergaſillaunus ca-*
comprehenditur. ſigna militaria ſeptuaginta quatuor ad Cæſarem refe- *ptus.* *Cæſaris inſignis vi-*
runtur. pauci ex tanto numero ſe incolumes in caſtra recipiunt. Con- *ctoria.*
ſpicati ex oppido cædem & fugam ſuorum, deſperata ſalute copias à mu-
nitionibus reducunt. fit protinùs hac re audita ex caſtris Gallorum fuga. *Gallorum fuga.*
E Quòd niſi crebris ſubſidijs, ac totius diei labore milites defatigati fuiſ-
ſent, omnes hoſtium copiæ deleri potuiſſent. De media nocte miſſus
equitatus nouiſſimum agmen conſequitur. magnus numerus capitur, at-
que interficitur. reliqui ex fuga in ciuitates diſcedunt. Poſtero die Vercin-
getorix concilio conuocato, id ſe bellum ſuſcepiſſe non ſuarum neceſ-
ſitatum, ſed communis libertatis cauſa demonſtrat: & quoniam ſit for- *Vercingentorigis*
tunæ cedendum, ad vtranque rem ſe illis offerre, ſeu morte ſua Roma- *præſens animus.*
nis ſatisfacere, ſeu viuum tradere velint. Mittuntur de his rebus ad Cæ-
ſarem legati. Iubet arma tradi, principes produci. ipſe in munitione pro
caſtris conſedit. eò duces producuntur. Vercingentorix deditur. arma *Vercingentorigis de-* *ditio.*

 proij-

proijciuntur. Reſeruatis Heduis atque Aruernis, ſi per eos ciuitates recuperare poſſet, ex reliquis captiuis toto exercitui capita ſingula prædæ nomine diſtribuit. His rebus confectis, in Heduos proficiſcitur, ciuitatem recipit. Eò legati ab Aruernis miſſi, quæ imperaret, ſe facturos pollicentur. Imperat magnum numerum obſidum. Legiones in hyberna mittit. Captiuorum circiter viginti millia Heduis Aruerniſque reddit. T. Labienum duabus cum legionibus & equitatu in Sequanos proficiſci iubet. Huic M. Sempronium Rutilium attribuit. C. Fabium legatum, & L. Minutium Baſilium cum legionibus duabus in Rhemis collocat, ne quam à finitimis Bellouacis calamitatem accipiant. C. Antiſtium Rhegynum in Ambibaretos, T. Sextium in Bituriges, C. Caninium Rebilum in Ruthenos cum ſingulis legionibus mittit. Q. Tullium Ciceronem, & P. Sulpitium Cabilloni & Matiſconæ in Heduis ad Ararim rei frumentariæ cauſa collocat: ipſe Bibracte hyemare conſtituit. Harum rerum literis cognitis Romæ dierum viginti ſupplicatio indicitur.

F

Heduorum ciuitatē Cæſar recipit.

G

A. HIRTII, SIVE OPPII, IN NOVISSIMVM Commentarium belli Gallici Præfatio.

COACTVS aſſiduis tuis vocibus Balbe, cum quotidiana mea recuſatio, non difficultatis excuſationem, ſed inertiæ videretur deprecationem habere, difficillimam rem ſuſcepi: Cæſaris noſtri Commentarios rerum geſtarum Galliæ, non comparandos ſuperioribus atque inſequentibus eius ſcriptis, contexui: nouiſſimumque imperfectum à rebus geſtis Alexandriæ confeci, vſque ad exitum, non quidem ciuilis diſſenſionis, cuius finem nullum videmus, ſed vitæ Cæſaris: quos vtinam qui legerint, ſcire poſſint quàm inuitus ſuſceperim ſcribendos, quò faciliùs caream ſtultitiæ atq; arrogantiæ crimine, qui me medium interpoſuerim Cæſaris ſcriptis. Conſtat enim inter omnes, nihil tàm operoſè ab alijs eſſe perfectum, quod non horum elegantia Commentariorum ſuperetur: qui ſunt editi, ne ſcientia tantarum rerum geſtarum ſcriptoribus deſit: adeoque probantur omnium iudicio, vt prærepta non præbita facultas ſcriptoribus videatur. Cuius tamen rei noſtra quàm reliquorum eſt admiratio. Cæteri enim quàm benè atque emendatè, nos etiam quàm facilè atque celeriter eos confecerit, ſcimus. Erat autem in Cæſare cùm facultas atque elegantia ſumma ſcribendi, tum veriſſima ſcientia ſuorum conſiliorum explicandorum. Mihi ne illud quidem accidit, vt Alexandrino atque Africano bello intereſſem: quæ bella quanquam ex parte nobis Cæſaris ſermone ſint nota: tamen aliter audimus ea quæ rerum nouitate aut admiratione nos capiunt, aliter quæ pro teſtimonio ſumus dicturi. Sed ego nimirum dum omnes excuſationis cauſas colligo ne cum Cæſare conferar: hoc ipſo crimen arrogantiæ ſubeo, quòd me iudicio cuiuſquam exiſtimem poſſe cum Cæſare comparari.

H

Cæſaris eloquentia.

I

K

Vale.

A. HIR-

A
A. HIRTII DERELICTORVM A C. IVLIO CÆSARE DE BELLO GALLICO LIBER OCTAVVS.

Libri octaui capita.

1 *Nouus Galliæ motus, primùm in Biturigibus, mox in Carnutibus à Cæ-*
B *ſare repreſſus.*
2 *Bellouacorum motus, & leues aliquot equeſtres pugnæ cum Cæſarianis.*
3 *Bellouacorum ignibus oppoſitis fuga, & mox prælium aduerſum, quo dux illorum Corbeus occiſus, & bellum confectum eſt.*
4 *Dummacus dux Andium in Pictonibus ad ripas Ligeris à Fabio legato ſuperatur.*
5 *Fabius Carnutes* & *ciuitates Armoricas in deditionem recipit. Comius Lucterium & Drapetem in Carducorum finibus vincit.*
6 *Cæſar de Guturnato Carnute ſupplicium ſumit. Vxellodunum cuius incolæ ſiti premebantur, in deditionem recipit.*
C 7 *Drapetis mors. Lucterius capitur. Aquitaniæ & mox Commij deditio.*
8 *Cæſar obita citeriore Gallia, in vlteriorem redit, eamq; præſidijs firmat. mox in Italiam reuerſus, de aduerſariorum conſilijs cognoſcit.*

OMni Gallia deuicta, Cæſar cùm à ſuperiore æſtate
nullum bellandi tempus intermiſiſſet, militesque
hybernorum quiete reficere à tantis laboribus vel-
let: complures eódem tempore ciuitates renouare
belli conſilia nunciabantur, coniurationeſque face-
re. cuius rei veriſimilis cauſa afferebatur, quòd Gal-
D lis omnibus cognitum eſſet, neque vlla multitudi-
ne in vnum locum coacta reſiſti poſſe Romanis: nec
ſi diuerſa bella complures eodem tempore intuliſ-
ſent ciuitates, ſatis auxilij aut ſpacij aut copiarum habiturum exercitum
populi Romani ad omnia perſequenda: non eſſe autem alicui ciuitati ſor-
tem incommodi recuſandam, ſi tali mora reliquæ poſſent ſe vindicare
in libertatem. Quæ ne opinio Gallorum confirmaretur, Cæſar M. An- *M. Antonius quæ-*
tonium Quæſtorem ſuis præfecit hybernis: ipſe equitatus præſidio pri- *ſtor.*
die Calendas Ianuarias ab oppido Bibracte proficiſcitur ad legionem
* duodecimam, quam non longè à finibus Heduorum collocauerat in ** tertiamdecimam*
E finibus Biturigum, eique adiungit legionem vndecimam, quæ proxima
fuerat. Binis cohortibus ad impedimenta tuenda relictis, reliquum ex-
ercitum in copioſiſſimos agros Biturigum inducit: qui cùm latos fines *Biturigum oppreſ-*
& complura oppida haberent, vnius legionis hybernis non poterant con- *ſio.*
tineri, quin bellum pararent, coniurationeſque facerent. Repentino ad-
uentu Cæſaris accidit (quod imparatis deiectiſque accidere fuit neceſſe)
vt ſine timore vllo rura colentes, priùs ab equitatu opprimerentur, quàm
confugere in oppida poſſent. nam etiam illud vulgare incurſionis ho- *Incurſionis hoſtium*
ſtium ſignum, quod incendijs ædificiorum intelligi conſueuit, Cæſaris *vulgare ſignum.*
erat interdicto ſublatum, ne aut copia pabuli frumentique, ſi longiùs

progredi vellet, deficeretur, aut hoſtes incendijs terrerentur. Multis ho- F
minum millibus captis perterriti Bituriges, qui primum aduentum effu-
gere potuerant Romanorum, in finitimas ciuitates aut priuatis hoſpitijs
Caſaris celeritas. confiſi, aut ſocietate conſiliorum, confugerant, fruſtrà. Nam Cæſar
magnis itineribus omnibus locis occurrit: nec dat vlli ciuitati ſpacium
de aliena potiùs quàm de domeſtica ſalute cogitandi. qua celeritate & fi-
deles amicos retinebat, & dubitantes terrore ad cōditiones pacis adduce-
Caſaris clementia. bat. Tali conditione propoſita, Bituriges cùm ſibi viderent clementia
Cæſaris reditum patere in eius amicitiam, finitimasque ciuitates ſine vl-
la pœna dediſſe obſides, atque in fidem receptas eſſe, idem fecerunt.
Caſaris liberalitas erga milites. Cæſar militibus pro tanto labore, ac patientia, qui brumalibus diebus, G
itineribus difficillimis, frigoribus intolerandis, ſtudioſiſſimè permanſe-
rant in labore, ducenos ſeſtertios, centurionibus duo millia nummûm
prædæ nomine condonanda pollicetur: legionibusque in hyberna remiſ-
ſis, ipſe ſe recepit die XL. Bibracte. Ibi cùm ius diceret, Bituriges ad
eum legatos mittunt auxilium petitum contra Carnutes, quos intuliſſe
bellum ſibi querebantur. Qua re cognita, cùm dies non ampliùs de-
cem & octo in hybernis eſſet commoratus, legiones quartamdecimam
& ſextam ex hybernis ab Arare educit: quas ibi collocatas explicandæ
rei frumentariæ cauſa ſuperiore commentario demonſtratum eſt. Ita
cum duabus legionibus ad perſequendos Carnutes proficiſcitur. Cùm H
fama exercitus ad hoſtes eſſet perlata, calamitate cæterorum ducti Car-
nutes, deſertis vicis oppidiſque quæ tolerandæ hyemis cauſa conſtitu-
tis repentè exiguis ad neceſſitatem ædificijs incolebant (nuper enim
Carnutum fuga. deuicti complura oppida dimiſerant) diſperſi profugiunt. Cæſar erum-
pentes eo maximè tempore acerrimas tempeſtates cùm ſubire milites
Genabum Carnutũ oppid. nollet, in oppido Carnutum Genabo caſtra ponit: atque in tecta partim
Gallorum, partim quæ coniectis celeriter ſtramentis tentoriorum inte-
gendorum gratia erant ædificata, milites contegit: equites tamen & au-
xiliarios pedites in omnes partes mittit, quaſcunque petiſſe dicebantur
hoſtes. nec fruſtrà. nam plerunque magna præda potiti noſtri reuertun- I
tur. Oppreſſi Carnutes hyemis difficultate, terrore periculi, cum te-
ctis expulſi, nullo loco diutiùs conſiſtere auderent, nec ſyluarum præ-
ſidio tempeſtatibus duriſſimis tegi poſſent: diſperſi magna parte amiſ-
ſa ſuorum, diſſipantur in finitimas ciuitates. Cæſar tempore anni dif-
ficillimo, cùm ſatis haberet conuenientes manus diſſipare, ne quod
initium belli naſceretur, quantumque in ratione eſſet, exploratum ha-
beret ſub tempus æſtiuorum nullum ſummum bellum poſſe conflari: C.
Trebonium cum duabus legionibus quas ſecum habebat, in hybernis Ge-
2 nabi collocauit: † Ipſe cùm crebris legationibus Rhemorum certior fie-
Bellouacorum motus. ret, Bellouacos (qui belli gloria Gallos omnes Belgaſq; præſtabant) finiti- K
Corbeus Bellouacorum dux. masque his ciuitates duce Corbeo Bellouaco & Comio Atrebate exerci-
tus comparare, atque in vnum locum cogere, vt omni multitudine in
fines Sueſſionum (qui Rhemis erant attributi) facerent impreſſionem:
pertinere autem non tantùm ad dignitatem, ſed etiam ad ſalutem ſuam
iudicaret, nullam calamitatem ſocios optimè de Republica meritos acci-
pere, legionem ex hybernis euocat rurſus vndecimam. Literas autem ad
C. Fabium mittit, vt in fines Sueſſionum legiones duas quas habebat,
adduceret: alteramq; ex duabus à T. Labieno accerſit. Ita quantum hy-
bernorum opportunitas, belliq; ratio poſtulabat, perpetuò ſuo labore in-
uicem

A uicem legionibus expeditionum munus iniungebat. His copijs coactis, ad Bellouacos proficiſcitur: caſtriſque in eorum finibus poſitis, equitum turmas dimittit in omnes partes ad aliquos excipiendos, ex quibus hoſtium conſilia cognoſceret. Equites officio functi renunciant paucos in ædificijs eſſe inuentos, atque hos non qui agrorum colendorum cauſa remanſiſſent (nanque eſſe vndique diligenter demigratum) ſed qui ſpeculandi gratia eſſent remiſſi. à quibus cùm quæreret Cæſar, quo loco multitudo eſſet Bellouacorum, quódue eſſet conſilium eorum: inueniebat Bellouacos omnes, qui arma ferre poſſent, in vnum locum conueniſſe. Itemque Ambianos, Aulercos, Caletos,* Veliocaſſos, Atrebates, *Velocaſſes.
B locum caſtris excelſum impedita circundatum palude delegiſſe, impedimenta omnia in vlteriores ſyluas contuliſſe. complures eſſe principes belli authores, ſed multitudinem maximè Corbeo obtemperare, quòd ei ſummo eſſe odio nomen populi Romani intellexiſſent. Paucis antè diebus Atrebatem Comium ex his caſtris diſceſſiſſe ad auxilia Germanorum adducenda: quorum & vicinitas propinqua, & multitudo eſſet infinita. Conſtituiſſe autem Bellouacos, omnium principum conſenſu, ſumma plebis cupiditate, ſi (vt diceretur) Cæſar cum tribus legionibus veniret, offerre ſe ad dimicandum, ne miſeriore ac duriore poſteà conditione cum toto exercitu decertare cogerentur. ſin maiores copias adduceret, in eo lo-
C co permanere, quem delegiſſent: pabulatione autem, quæ propter anni tempus cùm exigua, tum diſiecta eſſet, & frumentatione, & reliquo commeatu ex inſidijs prohibere Romanos. Quæ Cæſar cùm conſentientibus plurimis cognouiſſet, atque ea quæ proponerentur conſilia, plena prudentiæ, longeque à temeritate barbarorum remota eſſe iudicaret: omnibus rebus inſeruiendum ſtatuit, quò celeriùs hoſtes contempta ſuorum paucitate prodirent in aciem. Singularis enim virtutis * veteranas *veterrimas. legiones, ſeptimam, octauam, & nonam habebat: ſummæ ſpei, delectæque iuuentutis vndecimam: quæ octauo iam ſtipendio functa, tamen collatione reliquarum nondum eandem vetuſtatis ac virtutis ceperat opi- Legiones Cæſaris.
D nionem. Itaq; concilio aduocato, rebus ijs quæ ad ſe eſſent delatæ, omnibus expoſitis, animos multitudinis confirmat, ſi fortè hoſtes trium legionum numero poſſet elicere ad dimicandū. Agminis ordinem ita cōſtituit, vt legio ſeptima, octaua, nona, ante omnia irent impedimenta: deinde omnium impedimentorum agmen (quod tamen erat mediocre, vt in expeditionibus eſſe conſueuit) cogeret vndecima: ne maioris multitudinis ſpecies accidere hoſtibus poſſet, quàm ipſi depopoſciſſent. Hac ratione penè quadrato agmine inſtructo, in conſpectum hoſtium celeriùs opinione eorum exercitum adducit. Quas legiones repentè inſtructas, velut in acie certo gradu accedere Galli cùm viderent, quorum erant ad
E Cæſarem plena fiduciæ conſilia perlata, ſiue certaminis periculo, ſiue ſubito aduentu, ſiue expectatione noſtri conſilij, copias inſtruunt pro caſtris, nec loco ſuperiore decedunt. Cæſar etſi dimicare optauerat, tamen admiratus tantam multitudinem hoſtium, valle intermiſſa magis in altitudinem depreſſa, quàm latè patente, caſtra caſtris hoſtium confert. Hæc imperat vallo pedum XII. muniri, loriculamque pro hac ratione eius altitudinis inædificari: foſſam duplicem pedum quinumdenûm lateribus directis deprimi: turres crebras excitari in altitudinem trium tabulatorum: pontibus traiectis conſtratiſque coniungi: quorum frontes viminea loricula munirentur: vt hoſtis à duplici propugnatorum or-

dine depelleretur : quorum alter ex pontibus, quo tutior altitudine eſ- F
ſet, hoc audaciùs longiuſque tela permitteret: alter quo propior hoſtium

Scenographia primi congreſſus aduerſus Bellouacos.
A. Caſtra Cæſaris.
B. Foſſa.
C. Planicies lugi, vbi Cęſar aciem inſtruxit, caſtraq́; metatus eſt.
D. Caſtra Gallorum.

G

H

I

vallo collocatus eſſet, ponte ab incidentibus telis tegeretur. Portis fores altioreſque turres impoſuit. Huius munitionis duplex erat conſilium. nanque & operum magnitudinem, & timorem ſuum ſperabat fiduciam barbaris allaturum : & cùm pabulatum frumentatumque longiùs eſſet proficiſcendum, paruis copijs caſtra munitione ipſa videbat poſſe defendi. Interim crebro paucis vtrinque procurrentibus inter bina caſtra palude interiecta contendebatur: quam tamen paludem nonnunquam aut noſtra auxilia, aut Gallorum Germanorumque tranſibant, acriuſque hoſtes inſequebantur: aut viciſſim hoſtes eôdem trangreſſi, noſtros longiùs K
ſummouebant. Accidebat autem quotidianis pabulationibus (id quod accidere erat neceſſe, cum raris diſiectiſque ædificijs pabulum conquireretur) vt impeditis locis diſperſi pabulatores circunuenirentur. quæ res etſi mediocre detrimentum iumentorum ac ſeruorum noſtris afferebat, tamen ſtultas cogitationes incitabat barbarorum: atque eo magis, quòd Comius, quem profectum ad auxilia Germanorum accerſenda docui, cum equitibus venerat: qui tametſi numero non ampliùs erant quingenti, tamen Germanorum aduentu barbari * inflabantur. Cæſar cùm animaduerteret hoſtem complures dies caſtris palude & loci natura munitis

* nitebantur.

ſe te-

A ſe tenere, neque oppugnari caſtra eorum ſine dimicatione pernicioſa, nec locum munitionibus claudi niſi à maiore exercitu poſſe: literas ad Trebonium mittit, vt quàm celerrimè poſſet, legionem XIII. quæ cùm T. Sextio legato in Biturigibus hyemabat, acceſſeret, atque ita cum tribus legionibus magnis itineribus ad ſe veniret. Ipſe equites inuicem Rhemorum ac Lingonum, reliquarumque ciuitatum, quorum magnum numerum euocauerat, præſidio pabulationibus mittit, qui ſubitas hoſtium incurſiones ſuſtinerent. Quod cùm quotidiè fieret, ác iam conſuetudine diligentia minueretur, quod plerunque accidit diuturnitate, Bellouaci delecta manu peditum, cognitis ſtationibus quotidianis equi-

Vafrum ſtratagema.

B tum noſtrorum, ſylueſtribus locis inſidias diſponunt: eodemque equites poſtero die mittunt, qui primùm elicerent noſtros in inſidias, deinde circunuentos aggrederentur. cuius mali ſors incidit Rhemis, quibus illa dies fungendi muneris obuenerat. Nanque hi cùm repentè hoſtium equites animaduertiſſent, ac numero ſuperiores paucitatem contempſiſſent, cupidiùs inſecuti, à peditibus vndique circundati ſunt: quo facto perturbati, celeriùs quàm conſuetudo fert equeſtris prælij, ſe receperunt, amiſſo Vertiſco principe ciuitatis præfecto equitum: qui cùm vix equo propter ætatem poſſet vti, tamen conſuetudine Gallorum, neque ætatis excuſatione in ſuſcipienda præfectura vſus erat, neque dimi-

Vertiſcus Rhemorū præfectus occiditur.

C cari ſine ſe voluerat. Inflammantur atque incitantur hoſtium animi ſecundo prælio, principe & præfecto Rhemorum interfecto. Noſtri detrimento admonentur, diligentiùs exploratis locis ſtationes diſponere, ac moderatiùs cedentem inſequi hoſtem. Non intermittunrur interim quotidiana prælia in conſpectu vtrorunque caſtrorum, quæ ad vada tranſituſque fiebant paludis: qua contentione Germani (quos propterea Cæſar traduxerat Rhenum, vt equitibus interpoſiti præliarentur) cùm conſtantiùs vniuerſi paludem tranſiſſent, paucíſque in reſiſtendo interfectis, pertinaciùs reliquam multitudinem eſſent inſecuti: perterriti non ſolùm ij, qui aut comminùs opprimebantur, aut eminùs vulnerabantur,

D tur, ſed etiam qui longiùs ſubſidiari conſueuerant, turpiter refugerunt: nec priùs finem fecerunt, ſæpè amiſſis ſuperioribus locis, quàm ſe aut in caſtra ſuorum reciperent, aut nonnulli pudore coacti longiùs profugerent. Quorum periculo ſic omnes copiæ ſunt perturbatæ, vt vix iudicari poſſet, vtrùm ſecundis minimiſque rebus inſolentiores, an aduerſo mediocri caſu timidiores eſſent. † Compluribus diebus iiſdem in caſtris 3 conſumptis, cùm propiùs acceſſiſſe legiones & C. Trebonium legatum cognouiſſent duces Bellouacorum, veriti ſimilem obſeſſionem Alexiæ, noctu dimittunt eos, quos aut ætate aut viribus inferiores, aut inermes habebant, vnaque reliqua impedimenta: quorum perturbatum & con-

Bellouacorum fuga.

E fuſum dum explicant agmen (magna enim multitudo carrorum etiam expeditos ſequi Gallos conſueuit) oppreſſi luce, copijs armatorum, caſtrorum vias inſtruunt, ne priùs Romani perſequi ſe inciperent, quàm longiùs agmen impedimentorum ſuorum proceſſiſſet. At Cæſar neque reſiſtentes tanto collis aſcenſu laceſſendos iudicabat, neque non vſque eò legiones admouendas, vt diſcedere ex eo loco ſine periculo barbari noſtris militibus inſtantibus non poſſent. Ita cùm paludem impeditam à caſtris caſtra diuidere (quæ tranſeundi difficultas celeritatem inſequendi tardare poſſet) atque id iugum, quod trans paludem penè ad hoſtium caſtra pertineret, mediocri valle à caſtris eorum interciſum animaduerteret:

Carri Gallorum in Bello.

teret : pontibus palude conſtrata legiones traducit, celeriterq́ue in ſummam planitiem iugi peruenit, quæ decliui faſtigio duobus à lateribus F

Scenographia primi congreſſus aduerſus Bellouacos.

A. Caſtra Cæſaris.
B. Caſtra Gallorum.
C. Planicies iugi, vbi Cęſar aciē inſtruxit, caſtraq́ue metatus eſt.
D. Vallis intermiſſa.
E. Palus.

G

H

muniebatur. Ibi legionibus inſtructis, ad vltimum iugum peruenit, aciemq́ue eo loco conſtituit, vnde tormento miſſa tela in hoſtium cuneos conijci poſſent. Barbari confiſi loci natura, cùm dimicare non recuſarent, ſi fortè Romani ſubire collem conarentur, paulatimq́ue copias diſtributas dimittere non auderent, ne diſperſi perturbarentur, in acie permanſerunt. Quorum pertinacia cognita, Cæſar viginti cohortibus inſtructis, caſtriſq́ue eo loco metatis, muniri iubet caſtra. abſo- I lutis operibus, pro vallo legiones inſtructas collocat, equites frænatis equis in ſtationibus diſponit. Bellouaci cùm Romanos ad inſequendum paratos viderent, neque pernoctare, aut diutiùs permanere ſine periculo eodem loco poſſent, tale conſilium ſui recipiendi ceperunt. faſces vbi conſederant (nam in acie ſedere Gallos conſueuiſſe, ſuperioribus *Galli in acie ſedere ſoliti.* Commentarijs Cæſaris declaratum eſt) per manus ſtramentorum ac virgultorum (quorum ſumma erat in caſtris copia) inter ſe traditos, ante aciem collocauerunt, extremoq́ue tempore diei, ſigno pronunciato vno tempore incenderunt. Ita continens flamma omnes repentè copias à conſpectu texit Romanorum : quod vbi accidit, barbari vehementiſ- K ſimo curſu fugerunt. Cæſar etſi diſceſſum hoſtium animaduertere non poterat, incendijs oppoſitis : tamen id conſilium, cùm fugæ cauſa initum ſuſpicaretur, legiones promouet, & turmas mittit ad inſequendum. ipſe veritus inſidias, ne fortè in eodem loco ſubſiſtere hoſtis, atque elicere noſtros in locum conaretur iniquum, tardiùs procedit. Equites cùm intrare fumum & flammam denſiſſimam timerent, ac ſi qui cupidiùs intrauerant, vix ſuorum ipſi priores partes aduerterent equorum, inſidias veriti, liberam facultatem ſui recipiendi Bellouacis dederunt. Ita fuga timoris ſimul calliditatiſq́ue plena, ſine vllo detrimento millia

Alia non ampliùs decem progreſſi hoſtes, munitiſſimo loco caſtra poſuerunt. inde cùm ſæpè in inſidijs equites pediteſque diſponerent, magna detrimenta Romanis in pabulationibus inferebant. Quod cùm crebriùs accideret, ex captiuo quodam comperit Cæſar Corbeum Bellouacorum ducem fortiſſimorum millia ſex peditum delegiſſe, equiteſque ex omni numero mille, quos in inſidijs eo loco collocarat, quem in locum propter copiam frumenti ac pabuli Romanos pabulatum miſſuros ſuſpicaretur. Quo cognito conſilio, Cæſar legiones plures quàm ſolebat, educit, equitatumque * qua conſuetudine pabulatoribus mittere præſidio conſueuerat, præmittit: huic interponit præſidia le-
B uis armaturæ: ipſe cum legionibus quàm poteſt, maximè appropinquat. Hoſtes in inſidijs diſpoſiti, cùm ſibi delegiſſent campum ad

Fuga Bellouacorum

* *quem ipſe auxilio pabulatoribus mittere ſemper conſueuerat, &c.*

C

A. Cāpus velut indagine munitus vndiq; ſyluis impeditiſſimis aut altiſſimo flumine, quem Bellouaci duce Corbeo inſidijs circundederunt, vbi tamē victi ſunt à Cæſarianis.
B. Vbiq; Syluæ.
C. Flumen.

D

rem gerendam non ampliùs patentem in omnes partes paſſibus mille, ſyluis vndique impeditiſſimis aut altiſſimo flumine munitum, velut indagine hunc inſidijs circundederunt. Explorato hoſtium conſilio, noſtri ad præliandum animo atque armis parati, cùm ſubſequentibus le-
E gionibus nullam dimicationem recuſarent, turmatim in eum locum deuenerunt. Quorum aduentu cùm ſibi Corbeus oblatam occaſionem rei gerendæ exiſtimaret: primus cum paucis ſe oſtendit, atque in proximas turmas impetum facit. Noſtri conſtanter incurſum ſuſtinent inſidiatorum: neque plures in vnum locum conueniunt: quod plerunque equeſtribus prælijs cùm propter aliquem timorem accidit, tum multitudine ipſorum detrimentum accipitur. Cùm diſpoſitis turmis, inuicem rari præliarentur, neque à lateribus circunueniri ſuos paterentur, erumpunt cæteri. Corbeo præliante ex ſyluis, fit magna contentione diuerſum prælium: quod cùm diutiùs pari marte iniretur, paulatim

ex ſyl-

ex ſyluis inſtructa multitudo procedit peditum, quæ noſtros cogit cedere equites: quibus celeriter ſubueniunt leuis armaturæ pedites, quos ante legiones miſſos docui: turmiſq; noſtrorum interpoſiti, conſtanter præliantur. Pugnatur aliquandiu pari contentione. deinde, vt ratio poſtulabat prælij, qui ſuſtinuerant primos impetus inſidiarum, hoc ipſo fiunt ſuperiores, quòd nullum ab inſidiantibus imprudentes acceperant detrimentum. Accedunt interim propiùs legiones, crebriq; eodem tempore & noſtris & hoſtibus nuncij afferuntur, Imperatorem inſtructis copijs adeſſe. Qua re cognita, præſidio cohortium confiſi noſtri, acerrimè præliantur: ne ſi tardiùs rem geſſiſſent, victoriæ gloriam communicâſſe cum legionibus viderentur. Hoſtes concidunt animis, atque diuerſis itineribus fugam quærunt, nequicquam. Nam quibus difficultatibus locorum Romanos claudere voluerant, his ipſi tenentur. Victi tamen, perculſique, ac maiore parte amiſſa conſternati, profugiunt, partim ſyluis petitis, partim flumine: qui tamen in fuga à noſtris acriter inſequentibus conficiuntur: cùm interim nulla calamitate victus Corbeus excedere prælio ſyluaſque petere, aut inuitantibus noſtris ad deditionem potuit adduci, quin fortiſſimè præliando, compluréſque vulnerando, cogeret elatos iracundia victores in ſe tela conijcere. Tali modo re geſta, recentibus prælij veſtigijs ingreſſus Cæſar, cùm victos tanta calamitate exiſtimaret hoſtes nuncio accepto locum caſtrorum relicturos, quæ non longiùs ab ea cæde abeſſe, quàm octo millibus paſſuum dicebantur, tametſi flumine impeditum tranſitum videbat, tamen exercitu traducto progreditur. At Bellouaci, reliquæque ciuitates repentè ex fuga paucis, atque his vulneratis, receptis, qui ſyluarum beneficio caſum euitauerant, omnibus aduerſis cognita calamitate, interfecto Corbeo, amiſſo equitatu, & fortiſſimis peditibus, cùm aduentare Romanos exiſtimarent, concilio repentè turbarum cantu conuocato, conclamant vt legati obſideſque ad Cæſarem mittantur. Hoc ab omnibus probato conſilio, Comius Atrebas ad eos confugit Germanos, à quibus ad id bellum auxilia mutuatus erat. Cæteri è veſtigio mittunt ad Cæſarem legatos: petuntque, vt ea pœna ſit contentus hoſtium, quam ſi ſine dimicatione inferre integris poſſet, pro ſua clementia atque humanitate nunquam profectò eſſet illaturus. Afflictas opes equeſtri prælio Bellouacorum eſſe, delectorum peditum multa millia interiſſe, vix refugiſſe nuncios cædis: magnum tamen vt in tanta calamitate Bellouacos eo prælio commodum eſſe conſecutos, quòd Corbeus author belli, concitator multitudinis, eſſet interfectus. Nunquam enim Senatum tantum in ciuitate illo viuo, quantum imperitam plebem potuiſſe. Hæc orantibus legatis, commemorat Cæſar eodem tempore ſuperiore anno Bellouacos cæteraſq; Galliæ ciuitates ſuſcepiſſe bellum: pertinaciſſimè hos ex omnibus in ſententia permanſiſſe, neq; ad ſanitatem reliquorum deditione eſſe perductos. Scire atq; intelligere ſe cauſam peccati facillimè mortuis delegari: neminem verò tantum pollere, vt inuitis principibus, reſiſtente Senatu, omnibus bonis repugnantibus, infirma manu plebis bellum concitare & gerere poſſet. Sed tamen ſe contentum fore ea pœna, quam ſibi ipſi contraxiſſent. Nocte inſequenti legati reſponſa ad ſuos referunt: obſides conficiunt. Concurrunt reliquarum ciuitatum legati, qui Bellouacorum ſpeculabantur euentum: obſides dant, imperata faciunt, excepto Comio, quem timor prohibebat cuiuſquam fidei ſuam committere ſalutem. Nam ſuperiore anno T. Labie-

Margin notes: *Bellouacorum fuga.* — *Corbei mors.* — *Comij fuga.* — *Bellouacorum deditio.*

Margin letters: F (at "cedere equites"), G (at "fugam quærunt"), H (at "cæde abeſſe"), I (at "ſit contentus"), K (at "ad ſanitatem reliquorum").

A Labienus Cæſare in Gallia citeriore ius dicente, cùm Comium comperiſ-
ſet ſolicitate ciuitates, & coniurationem contra Cæſarem facere, infide-
litatem eius ſine vlla perfidia iudicauit comprimi poſſe: quem quia non
arbitrabatur vocatum in caſtra venturum, ne tentando cautiorem face-
ret, C. Voluſenum Quadratum miſit, qui eum per ſimulationem colloquij
curaret interficiendum. Ad eam rem delectos idoneos ei tradidit centu-
riones. Cùm in colloquium ventum eſſet, &, vt conuenerat, manum Co-
mij Voluſenus arripuiſſet, Centurio velut inſueta re permotus, celeriter à
familiaribus prohibitus Comij, conficere hominem non potuit: grauiter
tamen primo ictu gladio caput percuſſit. Cùm vtrinque gladij eſſent di-
B ſtricti, non tam pugnandi, quàm diffugiendi fuit vtrorunque conſilium:
noſtrorum, quòd mortifero vulnere Comium credebant affectum: Gallo
rum, quòd inſidijs cognitis, plura quàm videbant, extimeſcebant. Quo
facto ſtatuiſſe Comius dicebatur nunquam in conſpectum cuiuſquam Ro
mani venire. Bellicoſiſſimis gentibus deuictis, Cæſar cùm videret nul-
lam iam eſſe ciuitatem, quæ bellum pararet, quo ſibi reſiſteret, ſed non-
nullos ex oppidis demigrare, ex agris diffugere ad præſens * imperium eui- *periculum.
tandum: plures in partes exercitum dimittere conſtituit. M. Antonium
quæſtorem cum legione duodecima ſibi coniungit. C. Fabium legatum
cum cohortibus vigintiquinque mittit in diuerſiſſimam partem Galliæ;
C quòd ibi quaſdam ciuitates in armis eſſe audiebat, neq; C. Caninium Re-
bilum legatum, qui in illis regionibus præerat, ſatis firmas duas legiones
habere exiſtimabat. T. Labienum ad ſe euocat: legionemq; duodecimam,
quæ cum eo fuerat in hybernis, in togatam Galliam mittit ad colonias ci- Togata Gallia.
uium Romanorum tuendas, ne quod ſimile incommodum accideret de
incurſione barbarorum, ac ſuperiore æſtate Tergeſtinis acciderat, qui re- Tergeſtini.
pentino latrocinio atque impetu illorum erant oppreſſi. Ipſe ad vaſtan-
dos depopulandoſque Ambiorigis fines proficiſcitur: quem perterritum
ac fugientem cùm redigi poſſe in ſuam poteſtatem deſperâſſet, proximum
ſuæ dignitatis eſſe ducebat, adeò eius fines vaſtare ciuibus, ædificijs, peco-
D re, vt odio ſuorum Ambiorix, ſi quos fortuna reliquos feciſſet, nullum re-
ditum propter tantas calamitates haberet in ciuitatem. Cùm in omnes
partes finium Ambiorigis, aut legiones, aut auxilia dimiſiſſet, atque omnia
cædibus, incendijs, rapinis vaſtaſſet, magno numero hominum interfe-
cto aut capto, Labienum cum duabus legionibus in Treuiros mittit: quo- Treuirorum feroci-
rum ciuitas propter Germaniæ vicinitatem quotidianis exercitata bellis, tas.
cultu & feritate non multum à Germanis differebat, neque imperata vn-
quam, niſi exercitu coacta, faciebat. Interim C. Caninius legatus cùm ma- C. Caninius lega-
gnam multitudinem hoſtium conueniſſe in fines Pictonum literis nun- tus.
cijſque Duracij cognouiſſet, qui perpetuò in amicitia Romanorum per- Duracius.
E manſerat: quòd pars quædam ciuitatis eius defeciſſet, ad oppidum * Le- *Lemonem.
mouicum contendit: quò cùm aduentaret, atque ex captiuis certiùs co-
gnoſceret, multis hominũ millibus Dumnaco Duce Andium, Duracium Dumnacus.
* clauſum, Lemouicum oppugnari, neque infirmas legiones hoſtibus *clauſum Lemone
committere auderet, caſtra munito loco poſuit. Dumnacus cùm appro- oppug.
pinquare Caninium cognouiſſet: copijs omnibus ad legiones conuerſis,
caſtra Romanorum oppugnare inſtituit. Cùm complures dies in oppu-
gnatione conſumpſiſſet, & magno ſuorum detrimento nullam partem
munitionum conuellere potuiſſet, rurſus ad obſidendum * Lemouicum *Lemonem.
redit. Eodem tempore C. Fabius legatus complures ciuitates in fidem

recipit, obſidibus firmat: literiſque C. Caninij certior fit, quæ in Pictoni- F
bus gerantur. Quibus rebus cognitis, proficiſcitur ad auxilium Duracio
ferendum. At Dumnacus aduentu Fabij cognito, deſperata ſalute, ſi tem-
pore eodem coactus eſſet, & Romanum & externum ſuſtinere hoſtem,
& reſpicere ac timere oppidanos, repentè ex eo loco cum copijs recedit:
nec ſe ſatis tutum fore arbitratur, niſi flumen Ligerim, quod erat ponte
** tranſeundum.* propter magnitudinem * conſtratum, copias traduxiſſet. Fabius etſi non-
dum in conſpectum hoſtium venerat, neque ſe cum Caninio coniunxe-
rat: tamen doctus ab ijs qui locorum nouerant naturam, potiſſimùm
** non eum lo. quem petebat, pet.* credidit hoſtes perterritos * eum locum quem petebant, petituros. Ita-
que cum copijs ad eundem pontem contendit: equitatumque tantum G
procedere ante agmen imperat legionum, quantum cùm proceſſiſſet, ſi-
ne defatigatione equorum in eadem ſe reciperet caſtra. Conſequuntur e-
quites noſtri, vt erat præceptũ, inuaduntque Dumnaci agmen, & fugien-
tes perterritoſque ſub ſarcinis in itinere aggreſſi, magna præda, multis in-
terfectis, potiuntur. Ita re benè geſta ſe recipiunt in caſtra. Inſequenti no-
cte Fabius equites præmittit ſic paratos, vt confligerent, atque omné ag-
men morarentur, dum conſequeretur ipſe. Cuius præceptis vt res gere-
Q. Titatius Varus. retur, Q. Titatius Varus, præfectus equitum, ſingularis & animi & pruden-
tiæ vir, ſuos hortatur: agmenque hoſtium conſecutus, turmas partim
idoneis locis diſponit, partim equitum prælium committit. Confligit au- H
daciùs equitatus hoſtium ſuccedentibus ſibi peditibus, qui toto agmine
** ſubſiſtentibus.* * ſubſiſtentes equitibus ſuis contra noſtros ferunt auxilium. Fit prælium
acri certamine. nanque noſtri contemptis pridie ſuperatiſque hoſtibus,
cùm ſubſequi legiones meminiſſent, & pudore cedendi, & cupiditate ce-
leriùs per ſe conficiendi prælij, fortiſſimè contra pedites præliantur: ho-
ſteſque nihil ampliùs copiarum acceſſurum credentes, vt pridie cognoue-
rant, delendi equitatus noſtri nacti occaſionem videbantur. Cùm ali-
quandiu ſumma contentione dimicaretur, Dumnacus inſtruit aciem, quę
ſuis eſſet equitibus inuicem præſidio: cùm repentè confertæ legiones in
conſpectum hoſtium veniunt: quibus viſis perculſæ barbarorum turmæ, I
ac perterritæ acies hoſtium, perturbato impedimentorum agmine, ma-
gno clamore diſcurſuque paſſim fugæ ſe mandant. At noſtri equites, qui
paulò antè cum reſiſtentibus fortiſſimè conflixerant, lætitia victoriæ ela-
ti, magno vndique clamore ſublato, cedentibus circũfuſi, quantum e-
quorum vires ad perſequendum, dextræq; ad cædendum valent, tantum
eo prælio interficiunt. itaque ampliùs millibus x i i. aut armatorum, aut
eorum qui arma proiecerant, interfectis, omnis multitudo capitur impe-
Drapetis ac Lucterij motus. dimentorum. Qua ex fuga cùm conſtaret Drapetem Sénonem (qui vt pri-
mùm defecerat Gallia, collectis vndique perditis hominibus, ſeruis ad li-
bertatem vocatis, exulibus omnium ciuitatum receptis, latrocinijs impe- K
dimenta & commeatus Romanorum interceperat) non ampliùs homi-
num millibus ex fuga quinque collectis prouinciam petere, vnaque con-
ſilium cum eo Lucterium Cadurcum cepiſſe, quem ſuperiore commenta-
rio prima defectione Galliæ facere in Prouinciam impetũ voluiſſe cogni-
tum eſt: Caninius legatus cum legionibus duabus ad eos perſequendos
contendit, ne detrimento aut timore Prouinciæ, magna infamia perdi-
torum hominum latrocinijs caperetur. C. Fabius cum reliquo exercitu in
Carnutes reliquaſque proficiſcitur ciuitates, quarum eo prælio quod cum
Dumnaco fecerat, copias eſſe accitas ſciebat. Non enim dubitabat, quin

recen-

A recenti calamitate ſummiſſiores eſſent futuræ: dato verò ſpatio ac tempore, eodem inſtigante Dumnaco poſſent concitari. Qua in re ſumma felicitas celeritaſque in recipiendis ciuitatibus Fabium conſequitur. nam Carnutes, qui ſæpè vexati, nunquam pacis fecerant mentionem, datis obſidibus veniunt in deditionem: cæteræque ciuitates poſitæ in vltimis Galliæ finibus, Oceano coniunctæ, quæ Armoricæ appellantur, authoritate adductæ Carnutum, aduentu Fabij legionumque, imperata ſine mora faciunt. Dumnacus ſuis finibus expulſus, errans, latitanſque, ſolus extremas Galliæ regiones petere coactus eſt. At Drapes vnaque Lucterius cùm legiones Caniniumque adeſſe cognoſcerent, nec ſe ſine certa pernicie, *Carnutum deditio.* *Armoricarum ciuitatum deditio.*

B perſequente exercitu, putarent prouinciæ fines intrare poſſe, nec iam liberam vagandi latrocinandique facultatem haberent, in finibus conſiſtunt Cadurcorum. Ibi cùm Lucterius apud ſuos ciues quondam integris rebus multum potuiſſet, ſemperque author nouorum conſiliorum, magnam apud Barbaros authoritatē haberet: oppidum Vxellodunum, quod in clientela fuerat eius, egregiè natura loci munitum occupat ſuis & Draperis copijs, oppidanoſque ſibi coniungit. Quò cùm confeſtim C. Cani- *Vxellodunum opp.*

C

Scenographia obſidionis Vxelloduni oppidi. A. Vxellodunum oppidum.

D

nius veniſſet, animaduerteretque omnes oppidi partes præruptiſſimis ſaxis eſſe munitas, quò defendente nullo, tamen armatis aſcendere eſſet difficile, magna autem impedimenta oppidanorum videret, quæ ſi clandeſtina fuga ſubtrahere conarentur, effugere non modò equitatum, ſed ne legiones quidem poſſent: tripartitò cohortibus diuiſis, trina excelſiſſimo loco caſtra fecit: à quibus paulatim, quantum copiæ patiebantur, vallum in oppidi circuitum ducere inſtituit. Quod cùm animaduerterent oppidani, miſerrimaque Alexiæ memoria ſoliciti, ſimilem caſum obſeſſionis vererentur, maximeque ex omnibus Lucterius, qui fortunæ illius periculum fecerat, moneret frumenti rationem eſſe habendam: con-

A uertebat, quò celeriùs ciuitatem metu liberaret, principem ſceleris illius
& concitatorem belli * Guturnatum ad ſupplicium depoſcit: qui etſi ne *Gutruatum.
ciuibus quidem ſuis ſe committebat, tamen celeriter omnium cura quæ- Guturnatus factio-
ſitus, in caſtra perducitur. Cogitur in eius ſupplicium Cæſar contra natu- nis Carnutum prin-
ram ſuam concurſu maximo militum, qui omnia pericula & detrimenta ceps occiditur. Cæſaris clementia.
belli Guturnato accepta referebant, adeò vt verberibus exanimatum cor-
pus ſecuri feriretur. Ibi crebris literis Caninij fit certiór, quæ de Drapete
& Lucterio geſta eſſent, quoque in conſilio permanerent oppidani: quo-
rum etſi paucitatem contemnebat, tamen pertinaciam magna pœna eſſe
afficiendam iudicabat, ne vniuerſa Gallia non ſibi vires defuiſſe ad reſiſten
B dum Romanis, ſed conſtantiam putaret: néue hoc exemplo cæteræ ciui-
tates locorum opportunitate fretæ, ſe vindicarent in libertatem: cùm o-
mnibus Gallis notum eſſe ſciret, reliquam eſſe vnam æſtatem ſuæ prouin-
ciæ, quam ſi ſuſtinere potuiſſent, nullum vltrà periculum vererentur. Itaq;
C. Calenum legatum cum legionibus relinquit, qui iuſtis itineribus ſub- C. Calenus legatus.
ſequeretur. ipſe cum omni equitatu quàm poteſt celerrimè ad Cani-
nium contendit. Cùm contra expectationem omnium Cæſar Vxello- Cæſar Vxellodunum
dunum veniſſet, oppidumque operibus clauſum animaduerteret, neq; peruenit.
ab oppugnatione recedi videret vlla conditione poſſe, magna autem co-
pia frumenti abundare oppidanos ex perfugis cognoſceret, aqua prohi-
C bere hoſtem tentare cœpit. Flumen infimam vallem diuidebat, * quæ pe- *quod.
nè totum montem cingebat, in quo poſitum erat præruptum vndique
oppidum Vxellodunum. hoc auertere loci natura prohibebat. In infi-
mis enim ſic radicibus montis ferebatur, vt nullam in partem depreſſis
foſſis deriuari poſſet. Erat autem oppidanis difficilis & præruptus eò de-
ſcenſus, vt prohibentibus noſtris, ſine vulneribus ac periculo vitæ neq;
adire flumen, neque arduo ſe recipere poſſent aſcenſu. Qua difficultate
eorum cognita, Cæſar ſagittarijs funditoribuſque diſpoſitis, tormentis
etiam quibuſdam locis contra facillimos deſcenſus collocatis, aqua flu-
minis prohibebat oppidanos: quorum omnis poſteà multitudo aquatum
D vnum in locum côueniebat. ſub ipſius enim oppidi murum magnus fons
aquæ prorumpebat ab ea parte, quæ ferè pedum CCC. interuallo flumi-
nis circuitu vacabat. Hoc fonte prohiberi oppidanos, cùm optarent re-
liqui, Cæſar vnus videret non ſine magno periculo poſſe, è regione eius
vineas agere aduerſus montem, & aggeres inſtruere cœpit magno cum la-
bore, & continua dimicatione. Oppidani enim loco ſuperiore decurrunt,
& eminùs ſine periculo præliantur, multoſque pertinaciter ſuccedentes
vulnerant. Non deterrentur tamen milites noſtri vineas proferre, & labo- Cæſarianorum mili-
re atque operibus locorum vincere difficultates. Eodem tempore cunicu- tum tolerantia.
los tectos agunt ad caput fontis: quod genus operis ſine vllo periculo &
E ſine ſuſpicione hoſtium facere licebat. Extruitur agger in altitudinem pe-
dum * nouem. collocatur in eo turris decem tabulatorum, non quidẽ quæ *ſex.
mœnibus æquaretur (id enim nullis operibus effici poterat) ſed quæ ſupe-
rare fontis faſtigium poſſet. Ex ea cùm tela tormentis iacerentur ad fontis
aditum, nec ſine periculo poſſent aquari oppidani, non tantùm pecora at-
que iumenta, ſed etiam magna hominum multitudo ſiti conſumebatur. Sitis ingens.
Quo malo perterriti oppidani, cupas ſeuo pice ſcanduliſque complent. eas
ardẽtes in opera prouoluunt: eodemque tempore acerrimè præliantur, vt
ab incendio reſtinguendo dimicationis periculo deterreãt Romanos. Ma-
gna repentè in ipſis operibus flamma exiſtit. quæcunque enim per locum

præcipitem miſſa erant, ea vineis & aggere ſuppreſſa, comprehendebant F id ipſum quod morabatur. Milites contrà noſtri, quanquam periculoſo genere prælij, locoque iniquo premebantur, tamen omnia fortiſſimo ſuſtinebant animo. Res enim gerebatur & excelſo loco, & in conſpectu exercitus noſtri: magnuſq; vtrinq; clamor oriebatur. ita vt quiſq; poterat, maximè inſignis, quò notior teſtatiorq; virtus eius eſſet, telis hoſtium, flammæq; ſe offerebat. Cæſar cùm complures ſuos vulnerari videret, ex omnibus oppidi partibus cohortes montem aſcendere, & ſimulatione mœnium occupandorum clamorem vndique iubet tollere. Quo facto perterriti oppidani, cùm quid ageretur in locis reliquis eſſent ignari, reuocant ab impugnandis operibus armatos, muriſq; diſponunt. Ita noſtri fine prælij facto, G celeriter opera flamma comprehenſa partim reſtinguunt, partim interſcindunt. Cùm pertinaciter reſiſterent oppidani, magna etiam parte ſuorum

Fontis auerſio. ſiti amiſſa, in ſententia permanebant: ad poſtremum cuniculis venæ fontis interciſæ ſunt, atque auerſæ. quo facto repentè perennis exaruit fons, tantamque attulit oppidanis ſalutis deſperationem, vt id non hominum

Vxelloduni deditio. conſilio, ſed deorum voluntate factum putarent. Itaq; ſe neceſſitate coacti tradiderunt. Cæſar cùm ſuam lenitatem cognitam omnibus ſciret, neque vereretur, ne quid crudelitate naturæ videretur aſperiùs feciſſe, neque exitum conſiliorum ſuorum animaduerteret, ſi tali ratione diuerſis in locis plures rebellare cœpiſſent, exemplo ſupplicij deterrẽdos reliquos exiſtima- H

Cæſaris crudelitas. uir. Itaq; omnibus qui arma tulerant, manus præcidit, vitamq; conceſſit,

5 quò teſtatior eſſet pœna improborum. † Drapes, quem captum eſſe à Ca-

Drapetis mors. ninio docui, ſiue indignatione & dolore vinculorum, ſiue timore grauioris ſupplicij, paucis diebus cibo ſe abſtinuit, atque ita interijt. Eodem tempore Lucterius, quem profugiſſe ex prælio ſcripſi, cùm in poteſtatem veniſſet Epaſnacti Aruerni (crebrò enim murandis locis, multorum fidei ſe committebat, quòd nuſquam diutiùs ſine periculo commoraturus videbatur, cùm ſibi conſcius eſſet, quàm inimicum deberet Cæſarem habere)

Epaſnactus Aruernus Lucterium Cæſari tradit. hunc Epaſnactus Aruernus amiciſſimus populi Rom. ſine dubitatione vlla vinctum ad Cæſarem deduxit. Labienus interim in Treuiris equeſtre præ- I lium ſecundum facit, compluribuſque Treuiris interfectis & Germanis,

Germani auxiliares contra Romanos. *Surus Heduus.* qui nullis aduerſus Romanos auxilia denegabant, principes eorum viuos in ſuam redegit poteſtatem, atque in his Surum Heduum: qui & virtutis & generis ſummam nobilitatem habebat, ſoluſque ex Heduis ad id tempus permanſerat in armis. Ea re cognita, Cæſar cùm in omnibus partibus Galliæ benè res geſtas videret, iudicaretque ſuperioribus æſtiuis Galliam

Cæſar in Aquitaniam proficiſcitur. deuictam & ſubactam eſſe, Aquitaniamque nunquam ipſe adiiſſet, ſed per P. Craſſum quadam ex parte deuiciſſet, cum duabus legionibus in eam partem Galliæ eſt profectus, vt ibi extremum tempus conſumeret æſtiuo-

Cæſaris celeritas & felicitas. *Narbo.* rum. Quam rem, ſicuti cætera, celeriter feliciterque confecit. namque K omnes Aquitaniæ ciuitates legatos ad eum miſerunt, obſideſque ei dederunt. Quibus rebus geſtis, ipſe cum equitum præſidio Narbonem profectus eſt: exercitum per legatos in hyberna deduxit: quatuor legiones in Belgio collocauit cum M. Antonio, & C. Trebonio, & P. Vatinio, & Qu. Tullio legatis: duas in Heduos miſit, quorum in omni Gallia ſummam eſſe authoritatem ſciebat: duas in Turones ad fines Carnutum poſuit, quæ omnem illam regionem coniunctam Oceano contineret: duas reliquas in Lemouicum fines non longè ab Aruernis, ne qua pars Galliæ vacua ab exercitu eſſet. Paucos dies ipſe in Prouincia moratus, cùm celeriter omnes con-

A conuentus percurriſſet, publicas controuerſias cognouiſſet, benemeritis
præmia tribuiſſet (cognoſcendi enim maximam facultatem habebat, qua- *Cæſaris iudicium.*
li quiſque animo in remp. fuiſſet totius Galliæ defectione, quam ſuſtinue-
rat fidelitate atque auxilijs Prouinciæ illius) his rebus confectis ad legio-
nes in Belgium ſe recipit, hybernatq; Nemetocernæ. ibi cognoſcit Co- *Nemetocerna.*
mium Attebatem prælio cum equitatu ſuo contendiſſe. Nam cùm An-
tonius in hyberna veniſſet, ciuitasq; Atrebatum in officio maneret, Co-
mius, qui poſt illam vulnerationem quam ſuprà commemoraui, ſemper
ad omnes motus paratus ſuis ciuibus eſſe conſueſſet, ne conſilia belli quæ-
rentibus authot armorum duxq; deeſſet, parente Romanis ciuitate, cum
B ſuis equitibus ſe ſuosq; latrocinijs alebat, infeſtisq; itineribus commeatus
complures qui comportabantur in hyberna Romanorum, intercipiebat.
Erat attributus Antonio præfectus equitum C. Voluſenus Quadratus, qui *C. Voluſenus Quadratus.*
cum eo hybernaret. hunc Antonius ad perſequendum equitatum hoſtiũ
mittit. Voluſenus ad eam virtutem quæ ſingularis in eo erat, magnum
odium Comij adiungebat, quò libentiùs id faceret quod imperabatur.
Itaque diſpoſitis inſidijs ſæpius equites eius aggreſſus, ſecunda prælia fa-
ciebat. Nouiſſimè cùm vehementiùs contenderetur, ac Voluſenus ipſius
intercipiendi Comij cupiditate, pertinaciùs eum cum paucis inſecutus
eſſet, ille autem fuga vehementi Voluſenum longiùs produxiſſet: tum re-
C pentè omnium ſuorum Comius inuocat fidem atque auxilium, ne ſua
vulnera * per fidem interpoſitam paterentur inulta: conuerſoque equo ** perfidia interpoſita.*
ſe à cæteris incautiùs permittit in præfectum. Faciunt hoc idem omnes
eius equites, paucoſque noſtros conuertunt, atque inſequuntur. Comius
incenſum calcaribus equum coniungit equo Quadrati, lanceaque infe-
ſta medium eius femur magnis viribus traijcit. Præfecto vulnerato, non *Voluſenus vulneratus à Comio.*
dubitant noſtri reſiſtere, & conuerſis equis hoſtem pellere. Quod vbi
accidit, complures hoſtium magno noſtrorum impetu perculſi vulne-
rantur, & partim in fuga proteruntur, partim intercipiuntur. Quod vbi
malum dux equi velocitate euitauit, ſic prælio ſecundo grauiter ab eo
D vulneratus præfectus, vt vitæ periculum aditurus videretur, refertur in ca-
ſtra: Comius autem ſiue expiato ſuo dolore, ſiue magna parte amiſſa ſuo-
rum, legatos ad Antonium mittit, ſeq; & ibi futurum vbi præſcripſerit,
& ea facturum quæ imperauerit, obſidibus datis firmat. Vnum illud orat, *Comij deditio.*
vt timori ſuo concedatur, ne in conſpectum veniat cuiuſquam Romani.
quam poſtulationem Antonius cùm iudicaret à iuſto naſci timore, ve-
niam petenti dedit, obſides accepit.

† SCIO Cæſarem ſingulorum annorum ſingulos commentarios confe- 8
ciſſe, quod ego non exiſtimaui mihi eſſe faciendum, propterea quòd inſe-
E quens annus L. Paulo & C. Marcello conſulibus, nullas habet magnoperè
Galliæ res geſtas: ne quis tamen ignoraret quibus in locis Cæſar exerci-
tuſque eo tempore fuiſſent, pauca ſcribenda, coniungendaq; huic Com-
mentario ſtatui. Cæſar cùm in Belgio hyemaret, vnum illud propoſitum
habebat, continere in amicitia ciuitates, nulli ſpem aut cauſam dare ar-
morum. nihil enim minùs volebat, quàm ſub diſceſſu ſuo neceſſitatem
ſibi aliquam imponi belli gerendi, ne cùm exercitum deducturus eſſet,
bellum aliquod relinqueretur, quod omnis Gallia libenter ſine præſen-
ti periculo ſuſciperet. Itaque honorificè ciuitates appellando, princi-
pes maximis præmijs afficiendo, nulla onera noua imponendo, defeſ-

ſam tot aduerſis prælijs Galliam, conditione parendi meliore facilè in F
pace continuit. Ipſe hybernis peractis contra conſuetudinem in Italiam
quàm maximis itineribus eſt profectus, vt municipia & colonias appella-
M. Antonij ſacerdotij petitio. ret, quibus M. Antonij quæſtoris ſui commendauerat ſacerdotij petitio-
nem. Contendebat enim gratia cùm libenter pro homine ſibi coniun-
ctiſſimo, quem paulò antè præmiſerat ad petitionem, tum acriter con-
tra factionem & potentiam paucorum, qui M. Antonij repulſa, Cæſa-
ris decedentis conuellere gratiam cupiebant. Hunc etſi Augurem fa-
ctum, priùs quàm Italiam attingeret, in itinere audierat: tamen non mi-
nùs iuſtam ſibi cauſam municipia & colonias adeundi exiſtimauit, vt
ijs gratias ageret, quòd frequentiam atque officium ſuum Antonio præ- G
ſtitiſſent: ſimulque ſe, & honorem ſuum ſequentis anni commenda-
ret: propterea quòd inſolenter aduerſarij ſui gloriarentur L. Lentulum
& C. Marcellum conſules creatos, qui omnem honorem & dignitatem
Cæſaris ſpoliarent: ereptum Sergio Galbæ conſulatum, cùm is multò
plus gratia ſuffragijſque valuiſſet, quòd ſibi coniunctus & familiarita-
Cæſaris in Italiã reditus poſt bellũ Gallicum. te & neceſſitudine legationis eſſet.. Exceptus eſt Cæſaris aduentus ab
omnibus municipijs & colonijs incredibili amore atque honore. Tum
primùm enim veniebat ab illo vniuerſæ Galliæ bello. nihil relinque-
batur quod ad ornatum portarum, itinerum, locorumque omnium
quà Cæſar iturus erat, excogitari poſſet. Cum liberis omnis multitudo H
obuiam procedebat. Hoſtiæ omnibus locis immolabantur. Triclinijs ſtra-
tis fora templaque occupabantur, vt vel expectatiſſimi triumphi lætitia
præcipi poſſet. tanta erat magnificentia apud opulentiores, cupiditas apud
humiliores. Cùm omnes regiones Galliæ Togatæ Cæſar percurriſſet, ſum-
ma celeritate ad exercitum Nemetocernam redijt: legionibuſq; ex omni-
bus hybernis ad fines Treuirorum euocatis, eò profectus eſt, ibiq; exerci-
Exercitum Cæſar luſtrat. tum luſtrauit. T. Labienum Galliæ Togatæ præfecit, quò maiore com-
mendatione conciliaretur ad conſulatus petitionem. Ipſe tantum iti-
nerum faciebat, quantum ſatis eſſe ad mutationem locorum propter ſa-
lubritatem exiſtimabat. Ibi quanquam crebrò audiebat Labienum ab I
inimicis ſuis ſolicitari, certiorq; fiebat id agi paucorum conſilijs, vt inter-
poſita Senatus authoritate, aliqua parte exercitus ſpoliaretur: tamen ne-
que de Labieno credidit quicquam, neque contra Senatus authoritatem
vt aliquid faceret, potuit adduci. Iudicabat enim liberis ſententijs Pa-
C. Curio trib. pleb. trum conſcriptorum cauſam ſuam facilè obtineri. Nam C. Curio tribunus
plebis cùm Cæſaris cauſam dignitatemq; defendendam ſuſcepiſſet, ſæpe
erat Senatui pollicitus, ſi quem timor armorum Cæſaris læderet, & quo-
niam Pompeij dominatio atque arma non minimum terrorem fore infer-
rent, diſcederet vterque ab armis, exercituſque dimitteret, fore eo facto
liberam & ſui iuris ciuitatem. Neque hoc tantùm pollicitus eſt, ſed etiam K
per ſe diſceſſionem facere cœpit. quod ne fieret, Conſules, amiciq; Pom-
** ſuaſerunt.* peij * iuſſerunt: atque ita rem moderando, diſceſſerunt. Magnum hoc te-
ſtimoniũ Senatus erat vniuerſi, conueniensq; ſuperiori facto. Nam Mar-
cellus proximo anno cùm impugnaret Cæſaris dignitatem contra legem
Pompeij & Craſſi, retulerat ante tempus ad Senatum de Cæſaris prouin-
cijs: ſententijsq; dictis diſceſſionem faciente Marcello, qui ſibi omnem
dignitatem ex Cæſaris inuidia quærebat: Senatus frequens in alia om-
nia tranſijt. quibus non frangebantur animi inimicorum Cæſaris; ſed
commouebantur quò maiores pararent neceſſitudines quibus cogi poſ-
ſet

A ſet Senatus id probare quod ipſi conſtituiſſent. Fit deinde S. C. vt ad bellum Parthicum legio vna à Cn. Pompeio, altera à C. Cæſare mitterentur. Neque obſcuræ hæ duæ legiones vni Cæſari detrahuntur. Nam Cn. Pompeius legionem primam quam ad Cæſarem miſerat confectam ex delectu prouinciæ, Cæſari tanquam ex ſuo numero dedit. Cæſar tamen, cùm de voluntate aduerſariorum ſe ſpoliari nemini dubium eſſet, Cn. Pompeio legionem remiſit *: & ſuo nomine quintamdecimam quam in Gallia citeriore habuerat, ex S. C. ei iubet tradi. in eius locum tertiamdecimam legionem in Italiam mittit, quæ præſidia tueretur, ex quibus præſidijs quintadecima deducebatur. Ipſe exercitum diſtribuit per hyberna. * ex ſuo numero.

B C. Trebonium cum legionibus quatuor in Belgio collocat, C. Fabiū cum totidem in Heduos deducit. Sic enim exiſtimabat tutiſſimam fore Galliam, ſi Belgæ, quorum maxima virtus, & Hedui, quorum ſumma eſſet authoritas, exercitibus continerentur. Ipſe in Italiam profectus eſt. Quò cùm veniſſet, cognoſcit, per C. Marcellum Cos. legiones duas à ſe remiſſas, quæ ex S. C. deberent ad bellum Parthicum duci, Cn. Pompeio traditas, atque in Italia retentas eſſe. Hoc facto, quanquam nulli erat dubium quidnam contra Cæſarem pararetur: tamen Cæſar omnia patienda eſſe ſtatuit, quoad ſibi ſpes aliqua relinqueretur iure potiùs diſceptandi, quàm belli gerendi. Belgæ. Hedui.

C

C. IVLII CAESARIS COMMENTARIORVM DE BELLO CIVILI LIBER I.

Capita libri primi de bello Ciuili.

1 *Motus in vrbe, ob decretum Senatus, vt ante certam diem Cæſar exercitum dimittat.*
D
2 *Populus per S. C. ad arma vocatur: qua de cauſa Tribuni pl. ad Cæſarem confugiunt: Cæſar ſuorum animos confirmat.*
3 *Conſulum & Pompeij ad Cæſarem, & viciſſim huius ad illos de communi ocio mandata.*
4 *Cæſar compluribus Italiæ vrbibus occupatis terrorem ciuitati affert. Conſules & plerique magiſtratus Capuam profugiunt.*
5 *Cæſar Corfinio potitus, ſenatores ſenatorumq; filios incolumes dimittit: milites ſibi adiungit.*
6 *Pompeius Brunduſio, Cæſaris oppugnatione territus, in Africam profugit.*
E 7 *Cæſar occupata per ſuos Sardinia & Sicilia Romæ in Senatu de pace & mittendis ad Pompeium legatis agit.*
8 *Cæſar Maſſiliam oppugnare inſtituit, eíque negotio Trebonium legatum præficit.*
9 *Cæſaris in Hiſpaniam profectio, & anceps prælium legatorum Cæſaris cum Afranio Pompeij legato ad Ilerdam.*
10 *Cæſaris ad idem oppidum varium certamen cum eodem Afranio.*
11 *Gallorum aliquot aduerſa ibidem pugna cum Afranianis: & Cæſaris in annona ſublevanda induſtria.*
12 *Nauale prælium ad Maſſiliam fœliciter à Cæſarianis adminiſtratum.*

13 *Afra-*

13 *Afranij in Celtiberiam diſceſſus, & Cæſaris in ſuis trans Sicorim tradu-* F
cendis virtus.
14 *Vtriuſque exercitus ad Iberum occupandum iter, & Cæſaris in anteuer-*
tendo celeritas.
15 *Cæſar ſuos à pugnando, Petreius ſuos à deficiendo comprimit.*
16 *Cæſar ſpe deditionis prudenter ſuos à prælio continet.*
17 *Afranius & Petreius venia à Cæſare impetrata, & Hiſpaniam & ſuum*
exercitum dimittunt.

LITERIS à C. Fabio Cæſaris Conſulibus redditis, ægrè
ab his impetratum eſt ſumma Tribunorum plebis
contentione, vt in Senatu recitarentur. Vt verò ex li- G
teris ad Senatum referretur, impetrari non potuit. Re-
L. Lentulus Conſul. ferunt Conſules de republica in ciuitate. L. Lentu-
lus Conſul Senatui reiq; publicæ ſe non defuturum
pollicetur, ſi audacter ac fortiter ſententias dicere
velint: ſin Cæſarem reſpiciant, atque eius gratiam
ſequantur, vt ſuperioribus fecerint temporibus, ſe
ſibi conſilium capturum, neque Senatus authoritati obtemperaturum:
habere ſe quoque ad Cæſaris gratiam atque amicitiam receptum. In
Scipio. Pompeius. eandem ſententiam loquitur Scipio, Pompeio eſſe in animo reipublicæ
non deeſſe, ſi Senatus ſequatur: ſi cunctetur, atque agat leniùs, nequic- H
quam eius auxilium, ſi poſteà velit, Senatum imploraturum. Hæc Sci-
pionis oratio, quòd Senatus in vrbe habebatur, Pompeiusq; aderat, ex
ipſius ore Pompeij mitti videbatur. Dixerat aliquis leniorem ſenten-
M. Marcellus. tiam: vt primò M. Marcellus, ingreſſus in eam orationem, non oporte-
** de republica.* re antè de * ea re ad Senatum referri, quàm delectus tota Italia habiti,
& exercitus conſcripti eſſent, quo præſidio tutò & liberè Senatus quæ
M. Calidius. vellet decernere auderet. vt M. Calidius, qui cenſebat vt Pompeius in
ſuas prouincias proficiſceretur, ne qua eſſet armorum cauſa. timere Cæ-
** correptis.* ſarem * abreptis ab eo duabus legionibus, ne ad eius periculum reſerua-
M. Rufus. re & retinere eas ad vrbem Pompeius videretur. vt M. Rufus, qui ſenten- I
tiam Calidij paucis ferè mutatis verbis ſequebatur. Hi omnes conuitio
L. Lentuli Conſulis correpti exagitabantur. Lentulus ſententiam Cali-
dij pronunciaturum ſe omnino negauit. Marcellus perterritus conuitijs
à ſua ſententia diſceſſit. Sic vocibus Conſulis, terrore præſentis exerci-
tus, minis amicorum Pompeij plerique compulſi, inuiti & coacti Sci-
pionis ſententiam ſequuntur, vti ante certam diem Cæſar exercitum di-
mittat: ſi non faciat, eum aduerſus rempublicam facturum videri. In-
M. Antonius. Q. Caſſius. tercedunt M. Antonius, Q. Caſſius, Tribuni Plebis. Refertur confeſtim
de interceſſione Tribunorum, dicuntur ſententiæ graues. Vt quiſque
acerbiſſimè crudeliſſimeque dixit, ita quàm maximè ab inimicis Cæſaris K
collaudatur. Miſſo ad veſperum Senatu, omnes qui ſunt eius ordinis, à
Pompeio euocantur. Laudat Pompeius, atque in poſterum confirmat:
ſegniores caſtigat, atque incitat. Multi vndique ex veteribus Pompeij ex-
ercitibus, ſpe præmiorum atque ordinum euocantur. Multi ex duabus
legionibus quæ ſunt traditæ à Cæſare, accerſuntur. Completur Vrbs.
C. Curio. Ad ius comitiorum Tribunos plebis C. Curio euocat. Omnes amici
Conſulum, neceſſarij Pompeij, atque eorum qui veteres inimicitias cum
Cæſare gerebant, in Senatum coguntur: quorum vocibus & concur-
ſu terrentur infirmiores, dubij confirmantur; pleriſque verò liberè de-
cernen-

A cernendi poteſtas eripitur. Pollicetur L. Piſo cenſor ſeſe iturum ad Cæ- *L. Piſo.*
ſarem, item L. Roſcius prætor, qui de his rebus eum doceant. Sex dies *L. Roſcius.*
ad eam rem conficiendam ſpacij poſtulant. Dicuntur etiam à nonnullis
ſententiæ, vt legati ad Cæſarem mittantur, qui voluntatem Senatus ei
proponant. Omnibus his reſiſtitur, omnibuſque oratio Conſulis, Sci-
pionis, Catonis, opponitur. Catonem veteres inimicitiæ Cæſaris inci- *Cato Cæſaris hoſtis.*
tant, & dolor repulſæ. Lentulus æris alieni magnitudine, & ſpe exerci-
tus ac prouinciarum, & regum appellandorum largitionibus mouetur,
ſeque alterum fore Syllam inter ſuos gloriatur, ad quem ſumma imperij
redeat. Scipionem eadem ſpes prouinciæ atque exercituum impellit, *Scipio.*
B quos ſe pro neceſſitudine partiturum cum Pompeio arbitratur: ſimul iu-
diciorum metus, adulatio, atque oſtentatio ſui, & potentium, qui in Re-
publica iudicijſque tum plurimum pollebant. Ipſe Pompeius ab inimi- *Pompeius parem nō*
cis Cæſaris incitatus, & quòd neminem dignitate ſecum exæquari vole- *ferens.*
bat, totum ſe ab eius amicitia auerterat, & cum communibus inimicis in
gratiam redierat, quorum ipſe maximam partem illo affinitatis tempore
adiunxerat Cæſari. ſimul infamia duarum legionum permotus, quas ab
itinere Aſiæ Syriæq; ad ſuam potentiam dominatumq; conuerterat, rem
ad arma deduci ſtudebat. † His de cauſis aguntur omnia raptim atque 2
turbatè: neq; docendi Cæſaris propinquis eius ſpacium datur: nec Tribu-
C nis Plebis ſui periculi deprecandi, neque etiam extremi iuris interceſſio- *Interceſſio tribuni-*
nem retinendi, quod L. Sylla reliquerat, facultas tribuitur: ſed de ſua ſa- *tia.*
lute ſeptimo die cogitare coguntur, quod illi turbulentiſſimi ſuperioris
temporis Tribuni Plebis octauo denique menſe ſuarum actionum reſpi-
cere ac timere conſueuerant. Decurritur ad illud extremum atque vlti-
mum Senatuſconſultum, quò niſi penè in ipſo vrbis incendio, atque in
deſperatione omnium ſalutis, latorum audacia nunquam antè diſceſ-
ſum eſt: Dent operam Conſules, Prætores, Tribuni Plebis, quiq; Conſu- *Senatuſconſultum*
les ſunt ad vrbem, ne quid Reſpublica detrimenti capiat. Hæc S. C. per- *extremum.*
ſcribuntur ad VII. Idus Ian. Itaq; quinq; primis diebus quibus haberi Se-
D natus potuit, qua ex die conſulatum inijt Lentulus, biduo excepto comi-
riali, de imperio Cæſaris, & de ampliſſimis viris Tribunis Plebis grauiſſimè *Tribuni pl. ad Cæſa-*
acerbiſſimeq; decernitur. Profugiunt ſtatim ex vrbe Tribuni Plebis, ſeſe- *rem fugiunt.*
que ad Cæſarem conferunt. Is eo tempore erat Rauennæ, expectabatq; *Rauenna.*
ſuis leniſſimis poſtulatis reſponſa, ſi qua hominum æquitate res ad ocium
deduci poſſet. Proximis diebus habetur extra vrbem Senatus. Pompeius
eadem illa quæ per Scipionem oſtenderat, agit. Senatus virtutem conſtan-
tiamq; collaudat: copiàs ſuas exponit, legiones habere ſeſe paratas x. Præ-
tereà cognitum compertumque ſibi, alieno eſſe animo in Cæſarem mi-
lites, neque his poſſe perſuaderi vti eum defendant, aut ſequantur ſaltem.
E De reliquis rebus ad Senatum refertur: tota vt Italia delectus habeatur:
Fauſtus Sylla properè in Mauritaniā mittatur: pecunia vti ex ærario Pom- *Fauſtus Sylla.*
peio detur. Refertur etiam de rege Iuba, vt ſocius ſit, atque amicus. Mar-
cellus verò paſſurum ſe in præſentia negat: de Fauſto impedit Philippus
Tribunus Plebis: de reliquis rebus S. C. perſcribuntur: Prouinciæ pri-
uatis decernuntur, duæ conſulares, reliquæ prætoriæ. Scipioni obue-
nit Syria, L. Domitio Gallia: Philippus & Marcellus priuato conſilio
prætereuntur, neque eorum ſortes deijciuntur. In reliquas prouincias
prætores mittuntur, neque expectant (quod ſuperioribus annis accide-
rat) vt de eorum imperio ad populum referatur: paludatique votis
nuncu-

nuncupatis exeunt. Conſules (quod ante id tempus acciderat nunquam) F
ex vrbe proficiſcuntur: lictoreſque habent in Vrbe ex Capitolio priuati,
contra omnia vetuſtatis exempla. Tota Italia delectus habentur, arma
imperantur, pecuniæ à municipijs exiguntur, & è fanis tolluntur: omnia
Cæſaris ad milites concio & querela de iniquitate inimicorum ſuorum. diuina humanaq; iura permiſcentur. Quibus rebus cognitis, Cæſar apud
milites concionatur: Omnium temporum iniurias inimicorũ in ſe com-
memorat, à quibus deductum & deprauatum Pompeium queritur inui-
dia atque obtrectatione laudis ſuæ, cuius ipſe honori & dignitati ſemper
fauerit, adiutorq; fuerit. Nouum in Republica introductum exemplum
Intercesſio tribunitia. queritur, vt Tribunitia intercesſio armis notaretur atq; opprimeretur, quæ
ſuperioribus annis armis eſſet reſtituta. Syllam, nudata omnibus rebus G
Tribunitia poteſtate, tamen intercesſionem liberam reliquiſſe: Pompe-
ium, qui amiſſam reſtituiſſe videatur, dona etiam quæ ante habuerit, ade-
miſſe. Quotieſcunque ſit decretum, darent operam magiſtratus ne quid
Reſpublica detrimenti caperet (qua voce & quo Senatuſconſulto popu-
lus Romanus ad arma ſit vocatus) factum in pernicioſis legibus, in vi Tri-
bunitia, in ſeceſſione populi, templis locisque editioribus occupatis: at-
que hæc ſuperioris ætatis exempla expiata Saturnini atque Gracchorum
caſibus docet: quarum rerum illo tempore nihil factum, nec cogitatum
quidem. Nulla lex promulgata, non cum populo agi cœptum, nulla ſe-
ceſſio facta. Hortatur cuius imperatoris ductu nouem annis rempubli- H
cam feliciſſimè geſſerint, plurimaq; prælia ſecunda fecerint, omnem Gal-
liam Germaniamque pacauerint, vt eius exiſtimationem dignitatemque
ab inimicis defendant.

Conclamant legionis tertiædecimæ, quæ aderat, milites (hanc enim
initio tumultus euocauerat, reliquæ nondum conuenerant) ſeſe paratos
3 eſſe imperatoris ſui Tribunorumque plebis iniurias defendere. † Cogni-
Ariminum. ta militum voluntate, Ariminum cum ea legione proficiſcitur, ibiq; Tri-
bunos plebis qui ad eum confugerant, conuenit: reliquas legiones ex hy-
bernis euocat, & ſubſequi iubet. Eò L. Cæſar adoleſcens venit, cuius pa-
L. Cæſar. ter Cæſaris erat legatus. Is reliquo ſermone confecto cuius rei cauſa ve- I
nerat, habere ſe à Pompeio ad eum priuati officij mandata demonſtrat:
velle Pompeium ſe Cæſari purgatum, ne ea quæ Reipublicæ cauſa egerit,
in ſuam contumeliam vertat. Semper ſe Reipublicæ commoda priuatis
neceſſitudinibus habuiſſe potiora: Cæſarem quoque pro ſua dignitate de-
bere & ſtudium & iracundiam ſuam Reipublicæ dimittere: neq; adeò gra-
uiter iraſci inimicis: ne cùm illis nocere ſe ſperet, Reipublicæ noceat. Pau-
ca eiuſdem generis addit cum excuſatione Pompeij coniuncta. Eadem
ferè, atque eiſdem de rebus prætor Roſcius agit cum Cæſare, ſibiq; Pom-
peium commemoràſſe demonſtrat. Quæ res etſi nihil ad leuandas iniu-
rias pertinere videbantur: tamen idoneos nactus homines, per quos ea K
quæ vellet, ad eum perferrentur, petit ab vtroq;, quoniam Pompeij man-
Cæſaris poſtulata. data ad ſe detulerint, ne grauentur ſua quoq; ad eum poſtulata deferre, ſi
paruo labore magnas controuerſias tollere, atque omnem Italiam metu
liberare poſſint. Sibi ſemper Reipublicæ primam fuiſſe dignitatem, vitaq;
** aliàs, doluiſſe ſe, quòd pro beneficio ſibi contumelia ab inimicis extorqueretur.* potiorem. * doluiſſe ſe, quòd populi Romani beneficium ſibi per con-
tumeliam ab inimicis extorqueretur: ereptoque ſemeſtri imperio, in vr-
bem retraheretur, cuius abſentis rationem haberi proximis Comitijs po-
pulus iuſſiſſet. Tamen hanc iacturam honoris ſui Reipublicæ cauſa æquo
animo tuliſſe. Cùm literas ad Senatum miſerit, vt omnes ab exercitibus

diſce-

A diſcederent, ne id quidem impetrauiſſe. Tota Italia delectus haberi: retine-
ri legiones duas, quæ ab ſe ſimulatione Parthici belli ſint abductæ. Ciuita-
tem eſſe in armis. Quónam hæc omnia tandem niſi ad ſuam perniciem
pertinere? Sed tamen ad omnia ſe deſcendere paratum, atque omnia pati
Reip. cauſa. Proficiſcatur Pompeius in ſuas prouincias, ipſi exercitus dimit-
tantur, diſcedant in Italia omnes ab armis, metus è ciuitate tollatur, libera
comitia, atq; omnis Reſp. ſenatui populoq́; Romano permittatur. Hæc
quò faciliùs, certisq́; conditionibus fiant, & iureiurando ſanciantur, aut
ipſe propius accedat, aut ſe patiatur accedere. fore, vti per colloquia omnes
controuerſiæ componantur. Acceptis mandatis Roſcius cum L. Cæſare
B Capuam peruenit, ibiq́; Conſules Pompeiumq́; inuenit: poſtulata Cæſa- *Capua.*
ris renunciat. Illi deliberata reſpondent, ſcriptaq; ad eum mandata per eos *Coſſ. & Pompeij ad Cæſarem mandata.*
remittunt: quorum hæc erat ſumma. Cæſar in Galliam reuerteretur, Ari-
mino excederet, exercitus dimitteret: quæ ſi feciſſet, Pompeium in Hiſpa-
nias iturum. Intereà quoad fides eſſet data Cæſarem facturum quæ polli-
ceretur, non intermiſſuros Conſules Pompeiumq́; delectus. Erat iniqua
conditio, poſtulare vt Cæſar Arimino excederet, atq; in prouinciam re-
uerteretur. Ipſum & prouincias & legiones alienas tenere, exercitum Cæ-
ſaris velle dimitti, delectus habere: polliceri ſe in prouinciam iturum, ne-
que ante quem diem iturus ſit, definire: vt ſi peracto Cæſaris conſulatu
C Pompeius profectus non eſſet, nulla tamen mendacij religione obſtrictus
videretur. Tempus verò colloquio non dare, neq; acceſſurum polliceri,
magnam pacis deſperationem afferebat. † Itaq; ab Arimino M. Antoniū 4
cum cohortibus quinq; Aretium mittit: ipſe Arimini cum duabus legio- *Aretium.*
nibus ſubſiſtit, ibiq́; delectum habere inſtituit. Piſaurum, Fanum, Anco- *Piſaurum.*
nam, ſingulis cohortibus occupat. Intereà certior factus * Tignium Ther- *Fanum. Ancona.*
mum prætorem cohortibus quinq; tenere, oppidum munire, omniumq́; *Tignium.*
eſſe Tigniorum optimam erga ſe voluntatem, Curionē cum tribus cohor- ** Firmium.*
tibus quas Piſauri & Arimini habebat, mittit. cuius aduentu cognito, diffi-
ſus municipij voluntati Thermus cohortes ex vrbe educit, & profugit: mi-
D lites in itinere ab eo diſcedunt, ac domum reuertuntur. Curio ſumma om-
nium voluntate * Tignium recipit. Quibus rebus cognitis, confiſus mu- ** Firmium.*
nicipiorum voluntatibus Cæſar cohortes legionis XIII. ex præſidijs dedu-
cit, Auximumq́; proficiſcitur, quod oppidum Actius cohortibus introdu-
ctis tenebat, delectumq́; toto Piceno circummiſſis ſenatoribus habebat.
Aduentu Cæſaris cognito, Decuriones Auximi ad Actium Varū frequen- *Auximum.*
tes conueniunt. docent ſui iudicij rem non eſſe, neq; ſe neq; reliquos mu-
nicipes pati poſſe, C. Cæſarem imperatorem bene de Rep. meritum tantis
rebus geſtis, oppido mœnibuſq́; prohiberi: proinde habeat rationem po-
ſteritatis, & periculi ſui. Quorum oratione permotus Actius Varus, præ- *Actius Varus.*
E ſidium quod introduxerat, ex oppido educit, & profugit. Hunc ex primo
ordine pauci Cæſaris conſecuti milites, conſiſtere cogunt: commiſſoque
prælio deſeritur à ſuis Varus. nonnulla pars militum domum diſcedit, reli-
qui ad Cæſarem perueniunt: atq; vnà cum his deprehenſus L. Pupius pri- *L. Pupius.*
mipili Centurio adducitur, qui hunc eundem ordinem in exercitu Cn.
Pompeij anteà duxerat. At Cæſar milites Actianos collaudat, Pupium
dimittit: Auximatibus agit gratias, ſeq́; eorum facti memorem fore polli-
cetur. Quibus rebus Romam nunciatis, tantus repentè terror inuaſit, vt
cùm Lentulus conſul ad aperiendum ærarium veniſſet ad pecuniam Pom-
peio ex Senatuſconſulto proferendam, protinùs aperto ſanctiore ærario

Lentulus & Marcellus conſules fugiunt ex vrbe.
ex vrbe profugeret. Cæſar enim aduentare iamiamq́; & adeſſe eius equi- F
tes falsò nunciabantur. Hunc Marcellus collega, & plerique magiſtratus
conſecuti ſunt. Cn. Pompeius pridie eius diei ex vrbe profectus, iter ad le-
giones habebat quas à Cæſare acceptas in Apulia hybernorum cauſa di-
Capua.
ſpoſuerat. Delectus intra vrbem intermittuntur. Nihil citra Capuam tu-
tum eſſe omnibus videtur. Capuæ primùm ſeſe confirmant, & colligunt:
Lex Iulia.
delectúmque colonorum qui lege Iulia Capuam deducti erant, habere
Gladiatores Cæſaris.
inſtituunt: gladiatoresq́; quos ibi Cæſar in ludo habebat, in forum pro-
ductos Lentulus libertati confirmat, atque his equos attribuit, & ſe ſe-
qui iuſſit: quos poſteà monitus à ſuis, quòd ea res omnium iudicio repre-
hendebatur, circum familiares conuentus Campaniæ cuſtodiæ cauſa di- G
ſtribuit. Auximo Cæſar progreſſus, omnem agrum Picenum percurrit.
Cunctæ earum regionum præfecturæ libentiſſimis animis eum recipiunt,
Cingulum opp.
exercitumq́; eius omnibus rebus iuuant. Etiam ex Cingulo, quod oppi-
dum Labienus conſtituerat, ſuaq́; pecunia exædificauerat, ad eum legati
veniunt, quæque imperauerit, ſe cupidiſſimè facturos pollicentur. Milites
imperat: mittunt. Intereà legio duodecima Cæſarē conſequitur. cum his
Aſculum opp.
duabus Aſculum Picenum proficiſcitur. Id oppidū Lentulus Spinther de-
Lentulus Spinther.
cem cohortibus tenebat: qui Cæſaris aduentu cognito, profugit ex oppi-
do: cohorteſq́; ſecum adducere conatus, à magna parte militum deſeri-
Vibullius Rufus.
tur. Relictus in itinere, cum paucis incidit in Vibullium Rufum, miſſum H
à Pompeio in agrum Picenum confirmandorum hominum cauſa: à quo
factus Vibullius certior quæ res in Piceno gererentur, milites ab eo acci-
pit, ipſum dimittit. Ipſe ex finitimis regionibus quas poteſt contrahit co-
hortes ex delectibus Pompeianis. in his Camerino fugientem Vlcillem
Vlcilles Hirus.
Hirum cum ſex cohortibus, quas ibi in præſidio habuerat, excipit: qui-
Domitius Aenobarbus.
bus coactis, tredecim efficit. cum his ad Domitium Aenobarbum Corfi-
nium magnis itineribus peruenit, Cæſaremque adeſſe cum legionibus
duabus nunciat. Domitius per ſe circiter viginti cohortes ex Alba &
Aſculum.
Marſis & Pelignis & finitimis regionibus coëgerat. Recepto Aſculo, ex-
pulſoque Lentulo, Cæſar conquiri milites qui ab eo diſceſſerant, dele- I
ctúmque inſtitui iubet: ipſe vnum diem ibi rei frumentariæ cauſa mo-
Corfinium.
ratus, Corfinium contendit. Eò cùm veniſſet, cohortes quinque præmiſ-
ſæ à Domitio ex oppido pontem fluminis interrumpebant, qui erat ab op-
pido millia paſſuum circiter tria. Ibi cum antecurſoribus Cæſaris prælio
commiſſo, celeriter Domitiani à ponte repulſi, ſe in oppidum receperunt.
Cæſar legionibus traductis ad oppidum conſtitit, iuxtaque murum ca-
5 ſtra poſuit. † Re cognita Domitius ad Pompeium in Apuliam peritos
regionum magno propoſito præmio cum literis mittit, qui petant atque
orent vt ſibi ſubueniat: Cæſarem duobus exercitibus & locorum angu-
ſtijs facilè intercludi poſſe, frumentoq́; prohiberi. quod niſi fecerit, ſe co- K
horteſq́; ampliùs triginta, magnumq́; numerum ſenatorum atque equi-
tum Romanorum in periculum eſſe venturum. Interim ſuos cohortatus,
tormenta in muris diſponit, certaſque cuiq́; partes ad cuſtodiam vrbis at-
** quaterna.*
tribuit: militibus in concione agros ex ſuis poſſeſſionib. pollicetur * qua-
Pro rata parte.
draginta in ſingulos iugera, & pro rata parte centurionibus, euocatiſque.
Sulmo.
Interim Cæſari nunciatur Sulmonenſes (quod oppidum à Corfinio ſe-
ptem millium interuallo abeſt) cupere ea facere quæ vellet, ſed à Qu. Lu-
cretio ſenatore & Actio Peligno prohiberi, qui id oppidum ſeptem cohor-
tium præſidio tenebant. Mittit eò M. Antonium cum legionis octauæ
cohor-

A cohortibus quinque. Sulmonenſes ſimul atq; noſtra ſigna viderunt, por-
tas aperuerunt, vniuerſiq; & oppidani & milites obuiam gratulantes An-
tonio exierunt. Lucretius & Actius de muro ſe deiecerunt. Actius ad An- *Lucretius. Actius.*
tonium deductus, petit vt ad Cæſarem mitteretur: Antonius cum cohor-
tibus & Actio eodem die quo profectus erat, reuertitur. Cæſar eas cohor-
tes cum exercitu ſuo coniunxit, Actium incolumem dimiſit. Cæſar tri-
bus primis diebus caſtra magnis operibus munire, & ex finitimis munici-
pijs frumentum comportare, reliquasq; copias expectare inſtituit. Eo tri-
duo legio octaua ad eum venit, cohorteſque ex nouis Galliæ delectibus
XXII. equitesq; à rege Norico circiter trecenti: quorum aduentu altera *Noricus rex.*
B caſtra ad alteram oppidi partem ponit. his caſtris Curionem præfecit: re-
liquis diebus oppidum vallo caſtellisque circummunire inſtituit. cuius
operis maxima parte effecta, eodem ferè tempore miſſi ad Pompeium re-
uertuntur. Literis perlectis Domitius diſſimulans in concilio pronun-
ciat, Pompeium celeriter ſubſidio venturum: hortaturque eos ne animo
deficiant, quæq; vſui ad defendendum oppidum ſint, parent. Ipſe arcanè
cum paucis familiaribus ſuis colloquitur, conſiliumq; fugæ capere con-
ſtituit. Cùm vultus Domitij cum oratione non conſentiret, atque omnia *Domitij de fuga conſultatio.*
trepidantius timidiusq; ageret, quàm ſuperioribus diebus cõſueſſet, mul-
tumq; cum ſuis conſultandi cauſa ſecretò præter conſuetudinẽ colloque-
C retur, concilia conuentusq; hominum fugeret, res diutiùs tegi diſſimula-
riq; non potuit. Pompeius enim reſcripſerat ſeſe rem in ſummum pericu-
lum deducturum non eſſe, neque ſuo conſilio aut voluntate Domitium
ſe in oppidum Corfinium contuliſſe. Proinde ſi qua facultas fuiſſet, ad ſe
cum omnibus copijs veniret. Id ne fieri poſſet, obſidione atq; oppidi cir-
cummunitione fiebat. Diuulgato Domitij conſilio, milites qui erant Cor-
finij, prima veſpera ſeceſſionem faciunt, atq; ita inter ſe per Tribunos mi-
litum, centurioneſque, atque honeſtiſſimos ſui generis colloquuntur:
obſideri ſe à Cæſare, opera munitionesq; propè eſſe perfectas: ducem ſuũ
Domitium, cuius ſpe atque fiducia permanſerint, proiectis omnibus fu-
D gæ conſilium capere: debere ſe ſuæ ſalutis rationem habere. Ab his primò
Marſi diſſentire incipiunt: eamq; oppidi partem quæ munitiſſima videre-
tur, occupant: tantaq; inter eos diſſenſio extitit, vt manum conſerere, at-
que armis dimicare conarentur: pòſt paulò tamen internuncijs vltrò ci-
troq; miſſis, quæ ignorabant de L. Domitij fuga cognoſcunt. Itaq; omnes
vno conſilio Domitium productum in publicum circunſiſtunt, & cuſto-
diunt, legatosq; ex ſuo numero ad Cæſarem mittunt, ſeſe paratos eſſe por-
tas aperire, quæq; imperauerit facere, & L. Domitiũ viuum in eius poteſta-
tem tradere. Quibus rebus cognitis, Cæſar etſi magni intereſſe arbitraba-
tur quàmprimum oppido potiri, cohorteſque ad ſe in caſtra traducere, ne-
E qua aut largitionibus, aut animi confirmatione, aut falſis nuncijs com-
" mutatio fieret voluntatis, quòd ſæpe in bello paruis momentis magni ca-
" ſus intercederent: tamen veritus ne militum introitu, & nocturni tempo- *Cæſaris prudentia.*
ris licentia, oppidum diriperetur, eos qui venerant, collaudat, atq; in op-
pidum dimittit: portas murosq; aſſeruari iubet: ipſe his operibus quę face-
re inſtituerat, milites diſponit, non certis ſpacijs intermiſſis, vt erat ſuperio-
rum dierũ conſuetudo, ſed perpetuis vigilijs ſtationibusq;, vt contingant
inter ſe, atq; omnem munitionem expleant. Tribunos militũ & præfectos
circummittit, atq; hortatur, nõ ſolùm ab eruptionibus caueant, ſed etiam
ſingulorum hominum occultos exitus obſeruent. neq; eorũ tam remiſſo

ac languido animo quiſquam omnium fuit, qui ea nocte conquieuerit. F

*nullus. Tanta erat ſumma rerum expectatio, vt * alius in aliam partem mente atque animo traheretur. quid ipſis Corfinienſibus, quid Domitio, quid Lentulo, quid reliquis accideret, qui quoſque euentus exciperet. Quarta vigilia circiter Lentulus Spinther de muro cum vigilijs cuſtodibuſque noſtris colloquitur, velle, ſi ſibi fiat poteſtas, Cæſarem conuenire. Facta poteſtate, ex oppido mittitur, neque ab eo priùs Domitiani milites diſcedunt, quàm in conſpectum Cæſaris deducatur. Cum eo de ſalute ſua orat, atque obſecrat ſibi vt parcat: veteremq; amicitiam commemorat: Cæſarisq; in

Lentulus Cæſaris beneficiarius. ſe beneficia exponit, quæ erant maxima, quòd per eum in collegium pontificum venerat: quòd prouinciam Hiſpaniam ex prætura habuerat: quòd G in petitione conſulatus ab eo erat ſubleuatus. Cuius orationem Cæſar interpellat, ſe non maleficij cauſa ex prouincia egreſſum, ſed vt ſe à contumelijs inimicorum defenderet: vt Tribunos plebis ea re ex ciuitate expulſos, ad ſuam dignitatem reſtitueret: vt ſe & populum Ro. paucorum factione oppreſſum, in libertatem vindicaret. Cuius oratione confirmatus Lentulus, vt in oppidum reuerti liceat, petit. Quòd de ſua ſalute impetrauerit, fore etiam reliquis ad ſuam ſpem ſolatio. adeò eſſe perterritos nonnullos, vt ſuæ vitæ duriùs conſulere cogantur. Facta poteſtate diſcedit. Cæſar vbi

Senatores Roma. in Cæſaris poteſtatem redacti. illuxit, omnes Senatores, Senatorumq; liberos, Tribunos militum, equiteſque Romanos ad ſe produci iubet. Erant Senatorij ordinis L. Domitius, H P. Lentulus Spinther, Vibullius Rufus, Sextus Quintilius Varus Quæſtor, L. Rubrius. Præterea filius Domitij, alijq; complures adoleſcentes, & magnus numerus equitum Romanorum & Decurionum, quos ex municipijs Domitius euocauerat. hos omnes productos à contumelijs militum conuitijſque prohibet. pauca apud eos locutus, quòd ſibi à parte eorum gratia relata non ſit pro ſuis in eos maximis beneficijs: dimittit omnes incolu-

* HS. LX. quod aurum adduxerat. mes. * Seſtertium ſexagies quod aduexerat Domitius, atque in publicum depoſuerat, allatum ad ſe ab Duumuiris Corfinienſibus, Domitio reddit: ne continentior in vita hominum, quàm in pecunia fuiſſe videretur: etſi eam pecuniam publicam eſſe conſtabat, datamque à Pompeio I in ſtipendium. Milites Domitianos ſacramentum apud ſe dicere iubet: atque eo die caſtra mouet, iuſtumque iter conficit, ſeptem omnino dies ad Corfinium commoratus: & per fines Marrucinorum, Fren-

6 tanorum & Larinatium in Apuliam peruenit. † Pompeius his rebus co-

Cæſar in Apuliam peruenit. Pompeius Brunduſium. gnitis quæ erant ad Corfinium geſtæ, Luceria proficiſcitur Canuſium, atque inde Brunduſium: copias vndique omnes ex nouis delectibus ad ſe cogi iubet: ſeruos, paſtores armat, atque his equos attribuit. ex his circi-

L. Manlius. ter trecentos equites conficit. L. Manlius prætor Albam cum cohortibus

Rutilius Lupus. ſex profugit. Rutilius Lupus prætor Tarracinam cum tribus: quæ procul equitatum Cæſaris conſpicatæ, cui præerat Biuius Curius, relicto prætore ſigna ad Curium transferunt, atque ad eum tranſeunt. Item reliquis iti- K neribus nonnullæ cohortes in agmen Cæſaris, aliæ in equites incidunt.

* deprehenſus initinere. Cn. Magius. Reducitur ad eum * reprehẽſus ex itinere Cn. Magius Cremona præfectus fabrûm Cn. Pompeij: quem Cæſar ad eum remittit cum mandatis, quoniam ad id tempus facultas colloquendi non fuerit, atq; ad ſe Brunduſium ſit venturus, intereſſe Reip. & communis ſalutis, ſe cum Pompeio colloqui. Neque verò idem perfici longo itineris ſpacio cùm per alios conditio-

Cæſar ad Brunduſium contra Pompeium venit. nes ferantur, ac ſi coràm de omnibus conditionibus diſceptetur. His datis mandatis, Brunduſium cum legionibus ſex peruenit, veteranis quatuor, reli-

A reliquis quas ex nouo delectu confecerar, atque in itinere compleuerar. Domirianas enim cohorres protinùs à Corfinio in Siciliam miſerat. Reperir Conſules Dyrrhachium profectos cum magna patre exercitus: Pompeium remanere Brunduſij cum cohortibus viginri: neque cettum inueniri poterat, obtinendíne Brunduſij cauſa ibi remanſiſſet, quò faciliùs omne Adriaticum mare exrremis Italiæ partibus, regionibuſque Græciæ, in poreſtate haberet, atque ex vtraque parre bellum adminiſtrare poſſet: an inopia nauium ibi reſtiriſſet: verituſq; ne Italiam ille dimittendam non exiſtimaret, exitus adminiſtrarionesq; Brunduſini portus impedire inſtituit. Quorum operum hæc erat rario. Quà fauces erant anguſtiſſimæ por- *Cæſaris opera ad Brunduſium.*

Scenographia oppugnationis Brunduſij.

B

C

D

A. Brunduſium.
B. B. Portus maior & minor.
C. D. E. Aditus qui extra murum ad portá ferebat.
F. Agger.
G. Rates.
H. Mare.

tus, molem arq; aggerem ab vrraque parte littoris iaciebat, quòd his locis erat vadoſum mare. longiùs progreſſus, cùm agger alriore aqua contineri non poſſet, rares duplices quoquouerſus pedes triginta è regione molis collocabat. has quaternis anchoris ex quaruor angulis diſtinebat, ne fluctibus mouerentur. His perfectis, collocariſq;, alias deinceps pari magnitudine rates iungebat. has terra atq; aggere contegebat, ne aditus atq; incurſus ad defendendum impediretur. à fronte atq; ab vtroq; latere cratibus ac pluteis proregebat. In quarta quaq; earum turres binorum tabula-
E torum excitabat, quò commodiùs ab impetu nauium incendijsq; defenderet. Contra hęc Pompeius naues magnas onerarias, quas in portu Brunduſino deprehenderat, adornabat. Ibi rurres cum ternis tabulatis erigebat, caſque multis tormentis & omni genere telorum completas ad opera Cæſaris appellebat, vt rates perrumperet, arq; opera diſturbaret. ſic quotidie vtrinq; eminùs fundis, ſagittis, reliquiſq; telis pugnabatur. Atq; hæc ita Cæſar adminiſtrabat, vt conditiones pacis dimirrendas non exiſtimaret. Ac tametſi magnoperè admirabatur, Magiū, quem ad Pompeiū cum mandatis miſerat, ad ſe non remitti, atq; ea res ſæpe rentata etſi impetus eius conſiliaq; tardabat, tamen omnibus rebus in eo perſeuerandum putabat.

Caninius Rebilus. Itaq; Caninium Rebilum legatũ familiarem neceſſariumq́; Scribonij Li- F
bonis mittit ad eum colloquij cauſa: mandat vt Libonem de concilianda

Scenographia ratis duplicis quatuor anchoris ex quatuor angulis diſtentęq́; cũ turri duorũ tabulatorũ ſuperædificata.

A. Ratis duplex.
B. Ancora.

G

H

pace hortetur. In primis vt ipſe cum Pompeio colloqueretur, poſtulat. Ma- I
gnoperè ſeſe confidere demõſtrat, ſi eius rei ſit poteſtas facta, fore vt æquis conditionibus ab armis diſcedatur: cuius rei magnam partem laudis atq; exiſtimationis ad Libonem peruenturam, ſi illo authore atq; agente ab armis ſit diſceſſum. Libo à colloquio Caninij digreſſus, ad Pompeium proficiſcitur. Paulò pòſt renunciat, quòd conſules abſint, nihil ſine illis de compoſitione agi poſſe. Ita rem ſæpiùs fruſtrà tentatã, Cæſar aliquando dimittendam ſibi iudicat, & de bello agendum. Propè dimidia parte operis à Cęſare effecta, diebuſq́; in ea re conſumptis nouem, naues à Conſulibus Dyrrhachio remiſſæ, quæ priorem partem exercitus eò deportauerant, Brunduſium reuertuntur. Pompeius ſiue operibus Cæſaris permotus, ſiue etiam K
quòd ab initio Italia excedere conſtituerat, aduentu nauiũ profectionem parare incipit. Et quò faciliùs impetum Cæſaris tardaret, ne ſub ipſa profectione milites oppidum irrumperent, portas obſtruit, vicos plateaſq́; inædificat, foſſas tranſuerſas vijs perducit, atque ibi ſudes ſtipiteſq́; præacutos defigit. hæc leuibus cratibus terraq́; inęquat. aditus autem atq; itinera duo quæ extra murum ad portum ferebant, maximis defixis trabibus atque eis præacutis præſepit. His paratis rebus milites ſilentio naues cõſcendere iubet. Expeditos autem ex euocatis ſagittarijs funditoribuſq́; raros in muro turribuſq́; diſponit. hos certo ſigno reuocare cõſtituit, cùm omnes milites

naues

A naues conſcendiſſent: atque his expedito loco actuaria nauigia relinquit.
Brunduſini Pompeianorum militum iniurijs, atque ipſius Pompeij contumelijs permoti, Cæſaris rebus fauebant. Itaque cognita Pompeij profectione, concurſantibus illis, atque in ea re occupatis, vulgò ex tectis ſignificabant. Per quos re cognita, Cæſar ſcalas parari, militeſque armari iubet, ne quam rei gerendæ facultatem dimittat. Pompeius ſub noctem naues ſoluit. Qui erant in muro cuſtodiæ cauſa collocati, eo ſigno quo conuenerat, reuocantur, notiſq; itineribus ad naues decurrunt. Milites poſitis ſcalis muros aſcẽdunt: ſed moniti à Brunduſinis, vt vallum cæcum foſſaſq; caueant, ſubſiſtũt, & longo itinere ab his circũducti, ad portũ perueniunt,

Brunduſinorum fauor erga Cæſarem.

Pompeius Brunduſio aufugit.

B duaſque naues cum militibus, quæ ad moles Cæſaris adhæſerant, ſcaphis lyntribuſque deprehendunt, deprehenſaſq; excipiunt. † Cæſar etſi ad ſpem 7
conficiendi negocij maximè * pertinebat coactis nauibus mare tranſire, & Pompeium ſequi, priuſquàm ille ſeſe tranſmarinis auxilijs confirmaret: tamen rei eius moram, temporiſque longinquitatem timebat, quòd omnibus coactis nauibus Pompeius præſentem facultatem inſequendi ſui ademerat. Relinquebatur, vt ex longinquioribus regionibus Galliæ, Piceniq́ue, & à freto naues eſſent expectandæ: ſed id propter anni tempus, longum atque impeditum videbatur. Intereà veterem exercitum, duas Hiſpanias, confirmari, quarum erat altera maximis beneficijs Pompeij de-

** probabat.*

C uincta: auxilia, equitatum parari: Galliam Italiamq; tentari ſe abſente nolebat. Itaq; in præſentia Pompeij inſequendi rationem omittit, in Hiſpaniam proficiſci conſtituit. Duumuiris municipiorum omnium imperat, vt naues conquirant, Brunduſiumq; deducendas curent. Mittit in Sardiniam cum legione vna Valerium legatum: in Siciliam Curionem proprætorem Rom. cum legionibus tribus. Eundem, cùm Siciliam recepiſſet, protinus in Africam traducere exercitum iubet. Sardiniam obtinebat M. Cotta, Siciliam M. Cato. Africam ſorte Tubero obtinere debebat. Caralitani ſimul ad ſe Valerium mitti audierunt: nondum profecto ex Italia, ſua ſponte Cottam ex oppido eijciunt. Ille perterritus, quòd omnem prouinciam

Sardinia ac Sicilia recipiuntur.

Caralitani.

D conſentire intelligeret, ex Sardinia in Africam profugit. Cato in Sicilia naues longas veteres reficiebat, nouas ciuitatibus imperabat. hæc magno ſtudio peragebat. in Lucanis Brutijſque per legatos ſuos ciuium Romanorum delectus habebat: equitum peditumq́ue certum numerum à ciuitatibus Siciliæ exigebat. Quibus rebus penè perfectis, aduentu Curionis cognito, quæritur in concione ſeſe proiectum ac proditum à Cn. Pompeio, qui omnibus rebus imparatiſſimus non neceſſarium bellum ſuſcepiſſet, & à ſe reliquiſque in Senatu interrogatus, omnia ſe ad bellum apta ac parata confirmâſſet. Hæc in concione queſtus, ex prouincia fugit. Nacti vacuas ab imperijs, Sardiniam Valerius, Curio Siciliam, cum exercitibus eò perue-

Cato.

Pompeius rebus imparatis bellum ſuſcipiens.

E nit. Tubero cùm in Africam veniſſet, inuenit in prouincia cum imperio Actium Varum, qui ad Auximum, vt ſuprà demonſtrauimus, amiſſis cohortibus, protinus ex fuga in Africam peruenerat, atque eam ſua ſponte vacuam occupauerat, delectuque habito duas legiones effecerat, hominum & locorum notitia, & vſu eius prouinciæ, nactus aditus ad ea conanda, quòd paucis antè annis ex prætura eam prouinciam obtinuerat. Hic venientem Vticam cum nauibus Tuberonem, portu atque oppido prohibet, neque affectum valetudine filium exponere in terram patitur, ſed ſublatis anchoris, excedere eò loco cogit. His rebus confectis, Cæſar, vt reliquum tempus à labore intermitteretur, milites in proxima

Tubero.

Actius Varus.

Tubero portu prohibetur.

Cæſar coram Senatu inimicorum iniurias commemorat. municipia deducit: ipſe ad vrbem proficiſcitur. Coacto Senatu, inimico- F
rum iniurias commemorat: docet ſe nullum extraordinarium honorem
appetiſſe, ſed expectato legitimo tempore conſulatus, eo fuiſſe conten-
tum, quod omnibus ciuibus pateret: latum à decem Tribunis plebis, con-
tradicentibus inimicis, Catone verò acerrimè repugnante, & priſtina con-
ſuetudine dicendi mora dies extrahente, vt ſui ratio abſentis haberetur,
ipſo conſule Pompeio: qui ſi improbaſſet, cur ferri paſſus eſſet? Si probaſ-
ſet, cur ſe vti populi beneficio prohibuiſſet? Patientiam proponit ſuam,
cùm de exercitibus dimittendis vltrò poſtulauiſſet, in quo iacturam digni-
tatis atq; honoris ipſe facturus eſſet. Acerbitatem inimicorum docet, qui
quod ab altero poſtularent, in ſe recuſarent: atque omnia permiſceri mal- G
lent, quàm imperium exercituſque dimittere. Iniuriam in eripiendis le-
gionibus prædicat: crudelitatem & inſolentiam in circunſcribendis Tri-
bunis plebis. Conditiones à ſe latas, expetita colloquia & denegata com-
memorat. Pro quibus rebus orat ac poſtulat, vt Rempublicam ſuſcipiant,
atq; vnà ſecum adminiſtrent. Sin timore defugiant, illi ſe honori non de-
futurum, & per ſe Rempublicam adminiſtraturum. Legatos ad Pompeium
de compoſitione mitti oportere: neque ſe reformidare, quod in Senatu
Pompeius paulò antè dixiſſet, ad quos legati mitterentur, ijs authorita-
tem attribui, timoremque eorum qui mitterent, ſignificari. tenuis atq;
infirmi hoc animi videri: ſe verò vt operibus anteire ſtuduerit, ſic iuſtitia H
& æquitate velle ſuperare. Probat rem Senatus de mittendis legatis: ſed
qui mitterentur, non reperiebantur: maximeque timoris cauſa pro ſe
quiſque id munus legationis recuſabat. Pompeius enim diſcedens ab Vr-
Pompeij ſuperbum dictum. be in Senatu, dixerat, eodem ſe habiturum loco qui Romæ remanſiſſent,
& qui in caſtris Cæſaris fuiſſent. Sic triduum diſputationibus excuſa-
tionibuſque extrahitur. Subijcitur etiam L. Metellus Tribunus plebis ab
inimicis Cæſaris, qui hanc rem diſtrahat, reliquaſque res quaſcunque a-
8 gere inſtituerit, impediat. † Cuius cognito conſilio, Cæſar fruſtrà diebus
aliquot conſumptis, ne reliquum tempus omittat, infectis ijs quæ age-
re deſtinauerat, ab Vrbe proficiſcitur, atque in vlteriorem Galliam per- I
uenit. Quò cùm veniſſet, cognoſcit miſſum in Hiſpaniam à Pompeio
Vibullius Rufus. Vibullium Rufum, quem paucis antè diebus Corfinio captum ipſe dimi-
ſerat: Profectum item Domitium ad occupandam Maſſiliam nauibus a-
ctuarijs ſeptem, quas Sicilia & Sardinia priuatis coactis ſeruis liberiſque
Maſſilienſes. colonis ſuis compleuerat. Præmiſſos etiam legatos Maſſilienſes domum
nobiles adoleſcentes, quos ab vrbe diſcedens Pompeius erat adhortatus,
ne noua Cæſaris officia veterum ſuorum beneficiorum in eos memoriam
expellerent. Quibus mandatis acceptis, Maſſilienſes portas Cæſari clauſe-
Albici. rant: Albicos barbaros homines, qui in eorum fide antiquitùs erant,
monteſque ſupra Maſſiliam incolebant, ad ſe vocauerant: Frumentum K
ex finitimis regionibus atque ex omnibus caſtellis in vrbem conuexe-
rant: Armorum officinas in vrbe inſtituerant: muros, claſſem & portas
refecerant. Euocat ad ſe Cæſar Maſſilienſium xv. primos. cum his agit,
ne initium inferendi belli à Maſſilienſibus oriatur: Debere eos Italiæ to-
tius authoritatem ſequi potiùs, quàm vnius hominis voluntati obtem-
perare. reliqua quæ ad eorum ſanandas mentes pertinere arbitrabatur,
commemorat. Cuius orationem legati domum referunt, atque ex au-
thoritate hæc Cæſari renunciant: Intelligere ſe, diuiſum eſſe populum
Romanum in partes duas: neque ſui iudicij, neque ſuarum eſſe virium
diſcer-

A diſcernere vtra pars iuſtiorem habeat cauſam. Principes verò eſſe earum
partium Cn. Pompeium, & C. Cæſarem, patronos ciuitatis: quorum al
ter agros Volgarum Arecomicorum & Iluorum publicè his conceſſerit:
alter bello victas Gallias attribuerit, vectigaliaque auxerit: quare paribus
eorum beneficijs parem ſe quoque voluntatem tribuere debere, & neu-
trum eorum contra alterum iuuare, aut vrbe ac portibus recipere. Hæc
dum inter eos aguntur, Domitius nauibus Maſſiliam peruenit, atque ab *Domitius à Maſſilienſibus receptus, excluſo Cæſare.*
his receptus, vrbi præficitur. Summa ei belli adminiſtrandi permittitur.
Eius imperio claſſem quoquouerſus dimittunt: onerarias naues, quas v-
bique poſſunt, deprehendunt, atque in portum deducunt. earum clauis
B aut materia atque armamentis inſtructis ad reliquas armandas reficien-
daſque vtuntur. frumenti quod inuentum eſt, in publicum conferunt. re-
liquas merces commeatuſque ad obſidionem vrbis, ſi accidat, reſeruant.
Quibus iniurijs permotus Cæſar, legiones tres Maſſiliam adducit. turres
vineaſque ad oppugnationem vrbis agere, naues longas Arelate nume-
ro duodecim facere inſtituit. Quibus effectis, armatiſque diebus trigin-
ta, à qua die materia cæſa eſt, adductiſque Maſſiliam, his Decium Bru- *D. Brutus.*
tum præficit. C. Trebonium legatum ad oppugnationem Maſſiliæ relin- *C. Trebonius.*
quit. † Dum hæc parat atque adminiſtrat, C. Fabium legatum cum legio- *C. Fabius.*
nibus tribus, quas Narbone, circumque ea loca hyemandi cauſa diſpo- 9
C ſuerat, in Hiſpaniam præmittit, celeriterq; Pyrenæos ſaltus occupari iubet,
qui eo tempore ab L. Afranio legato præſidijs tenebantur. legiones reli- *L. Afranius.*
quas, quæ longiùs hyemabant, ſubſequi iubet. Fabius, vt erat imperatum,
adhibita celeritate præſidium ex ſaltu deijcit, magniſque itineribus ad ex-
ercitum Afranij contendit. Aduentu Vibullij Rufi, quem à Pompeio miſ-
ſum in Hiſpaniam demonſtratum eſt, Afranius, & Petreius, & Varro le- *Petreius.*
gati Pompeij, quorum vnus tribus legionibus Hiſpaniam citeriorem, al- *Varro.*
ter à ſaltu Caſtulonenſi ad Anam duabus legionibus, tertius ab Ana Ve-
ctonum agrum Luſitaniamque pari numero legionum obtinebat, officia
inter ſe partiuntur, vti Petreius ex Luſitania per Vectones cum omnibus
D copijs ad Afranium proficiſcatur: Varro cum his quas habebat legioni-
bus omnem vlteriorem Hiſpaniam tueatur. His rebus conſtitutis, equi-
tes auxiliaque toti Luſitaniæ, à Petreio: Celtiberis, Cantabris, barbariſque
omnibus qui ad Oceanum pertinent, ab Afranio imperantur. Quibus co-
actis, celeriter Petreius per Vectones ad Afranium peruenit. Conſtituunt
communi conſilio bellum ad Ilerdam propter ipſius loci opportunitatem *Ilerda oppidum.*
gerere. Erant, vt ſuprà demonſtratum eſt, legiones Afranij tres, Petreij *Copiarum Afranij numerus.*
duæ: præterea ſcutatæ citerioris prouinciæ, & cetratæ vlterioris Hiſpa- *Scutata & cetrata*
niæ cohortes circiter octoginta, equitum vtriuſque prouinciæ circiter *Prouincia Cæſaris*
quinque millia. Cæſar legiones in Hiſpaniam præmiſerat, ad ſex millia au- *copia.*
E xilia peditum, equitum tria millia, quæ omnibus ſuperioribus bellis ha-
buerat, & parem ex Gallia numerum, quem ipſe * parauerat, nominatim **petiuerat.*
ex omnibus ciuitatibus nobiliſſimo & fortiſſimo quoque euocato. Hinc
optimi generis * homines ex Aquitanis, montaniſque qui Galliam pro- **hominum.*
uinciam attingunt. Audierat Pompeium per Mauritaniam cum legioni-
bus iter in Hiſpaniam facere, confeſtimque eſſe venturum. Simul à tri-
bunis militum centurionibuſque mutuas pecunias ſumpſit, has exerci-
tui diſtribuit. Quo facto, duas res conſecutus eſt, quòd pignore animos
centurionum deuinxit, & largitione militum voluntates redemit. Fa-
bius finitimarum ciuitatum animos literis nuncijſque tentabat. In Sicore *Sicoris fl.*
flumi-

flumine pontes effecerat duos, inter ſe diſtantes millia paſſuum quatuor. F
his pontibus pabulatum mittebat, quòd ea quæ citra flumen fuerant, ſu-

Ex hac Figura in conſpectu poſita apparet ut L. Plancus inſtruxerit duas quas habebat legiones, capiendo locum ſuperiorem, & conſtituendo diverſam aciem in duas partes, qua arte minori numero ſuſtinuit impetus quatuor legionum, & totius Equitatus Afranij, nec circumveniri potuit.

A. Caſtra Cæſaris.
B. Caſtra C. Fabij.
C. Caſtra Afranij.
D. Pons ex lapidibus.
E. Octogeſa.
F. Irraco.
G. Legiones Afranij.
H. Equitatus Afranij.
I. Pons alter ſublicius.
K. Pons ſublicius
L. Ilerda.
M. Sicoris flu.
N. Pōs ex nauib.
O. Celtiberia.
P. Iber fluuius.
Q. Cinga flu.
R. Montes Pyrenęi.

G

H

perioribus diebus conſumpſerat. Hoc idem ferè, atq; eadem de cauſa Pompeiani exercitus duces faciebant, crebroq; inter ſe equeſtribus prælijs contendebant. Huc cùm quotidiana conſuetudine congreſſæ pabulatoribus præſidio proprio legiones Fabianæ duæ flumen tranſiſſent, impedimentaq́ue, & omnis equitatus ſequeretur, ſubitò iumentorum & aquæ magnitudine pons eſt interruptus, & reliqua multitudo equitum intercluſa. Quo cognito à Petreio & Afranio ex aggere atque cratibus, quæ flumine ferebantur, celeriter ſuo ponte Afranius (quem oppido caſtriſq; coniunctum habebat) legiones quatuor, equitatumque omnem traiecit, duabuſque I
L. Plancus. Fabianis occurrit legionibus. Cuius aduentu nunciato, L. Plancus, qui legionibus præerat, neceſſaria re coactus, locum capit ſuperiorem, diuerſamque aciem in duas partes conſtituit, ne ab equitatu circunueniri poſſet. Ita congreſſus impari numero, magnos impetus legionum equitatuſque ſuſtinet. Commiſſo ab equitibus prælio, ſigna duarum legionum procul ab vtriſque conſpiciuntur, quas C. Fabius vlteriore ponte ſubſidio noſtris miſerat, ſuſpicatus fore id quod accidit, vt duces aduerſariorum occaſione & beneficio fortunæ ad noſtros opprimendos vterentur. quarum aduentu prælium dirimitur, ac ſuas vterque legiones reducit in caſtra. Eo biduo Cæſar cum equitibus nongentis, quos ſibi præſidio reliquerat, in caſtra peruenit. Pons qui fuerat tempeſtate interruptus, penè erat refectus. hunc noctu perfici iuſſit. Ipſe cognita locorum natura, ponti caſtriſque præſidio ſex cohortes relinquit, atque omnia impedimenta: & poſtero die omnibus copijs triplici inſtructa acie ad Ilerdam proficiſcitur, & ſub caſtris Afranij conſtitit: & ibi pauliſper ſub armis moratus, facit æquo loco pugnandi poteſtatem. Poteſtate facta, Afranius copias educit, & in medio colle ſub caſtris conſtituit. Cæſar vbi cognouit per Afranium K

Cæſar ad Ilerdam caſtrametatur.

ſtare

A ſtate quo minùs prælio dimicaretur, ab infimis radicibus montis intermiſſis circiter paſſibus quadringentis caſtra facere conſtituit: & ne in opere faciendo milites repentino hoſtium incurſu exterrerentur, atque opere prohiberentur, vallo muniri vetuit, quod eminere, & procul videri neceſſe erat, ſed à fronte caſtrorum contra hoſtem pedum quindecim foſſam fieri iuſſit. Prima & ſecunda acies in armis, vt ab initio conſtituta erat, permanebat: poſt hos opus in occulto acies tertia faciebat. Sic omne priùs eſt perfectũ, quàm intelligerẽtur ab Afranio caſtra muniri. Sub veſperũ Cæſar intra hanc foſſam legiones deducit, atque ibi ſub armis proxima nocte conquieſcit. Poſtero die omnem exercitum intra foſſam continet, & quòd B longiùs erat agger petendus, in præſentia ſimilem rationem operis inſtituit, ſingulaque latera caſtrorum ſingulis attribuit legionibus munienda, foſſaſque ad eandem magnitudinem perfici iubet. reliquas legiones in armis expeditas contra hoſtem conſtituit. Afranius Petreiuſque terrendi cauſa, atque operis impediendi, copias ſuas ad infimas montis radices producunt, & prælio laceſſunt. Neque idcirco Cæſar opus intermittit, confiſus præſidio legionum trium, & munitione foſſæ. Illi non diu commorati, nec longiùs ab infimo colle progreſſi, copias in caſtra reducunt. Tertio die Cæſar vallo caſtra communit: reliquas cohortes, quas in ſuperioribus caſtris reliquerat, impedimentaque ad ſe traduci iubet. † Erat inter 10 C oppidum Ilerdam, & proximum collem, vbi caſtra Petreius atque Afranius habebant, planities circiter paſſuum trecentorum, atque in hoc ferè medio ſpatio tumulus erat paulò editior: quem ſi occupâſſet Cæſar, & communiſſet, ab oppido, à ponte, & commeatu omni quem in oppidum contulerant, ſe interclusurum aduerſarios confidebat. Hoc ſperans, legiones tres ex caſtris educit: acieque in locis idoneis inſtructa, vnius legionis anteſignanos procurrere, atque eum tumulum occupare iubet. Qua re cognita, celeriter, quæ in ſtatione pro caſtris erant Afranij cohortes, breuiore itinere ad eundem occupandum locum mittuntur. Contenditur prælio: & quòd priùs in tumulum Afraniani venerant, noD ſtri repelluntur, atque alijs ſummiſſis præſidijs terga vertere, ſeque ad ſigna legionum recipere coguntur. Genus erat pugnæ militum illorum, vt magno impetu primo procurrerent, audacter locum caperent, ordines ſuos non magnoperè ſeruarent, rari diſperſique pugnarent: ſi premerentur, pedem referre, & loco excedere non turpè exiſtimarent: cum Luſitanis reliquiſque barbaris genere quodam pugnæ aſſuefacti: quòd ferè fit, quibus quiſque in locis miles inueterauit, vt multum earum regionum conſuetudine moueatur. Hæc tum ratio noſtros perturbauit, inſuetos huius generis pugnæ. circumiri enim ſeſe ab aperto latere procurrentibus ſingulis arbitrabantur, ipſi autem ſuos ordines ſeruare, neq; à ſignis E diſcedere, neque ſine graui cauſa eum locum quem ceperant, dimitti cenſuerant oportere. Itaque perturbatis anteſignanis, legio quæ in eo cornu conſtiterat, locum non tenuit, atque in proximum collem ſeſe recepit. Cæſar penè omni acie perterrita, quòd præter opinionem conſuetudinemque acciderat, cohortatus ſuos legionem nonam ſubſidio ducit. hoſtem inſolenter atque acriter noſtros inſequentem ſupprimit, rurſuſque terga vertere, ſeque ad oppidum Ilerdam recipere, & ſub muro conſiſtere cogit. Sed nonæ legionis milites elati ſtudio, dùm ſarcire acceptum detrimentum volunt, temerè inſecuti longiùs fugientes, in locum iniquum progrediuntur, & ſub montem in quo erat oppidum poſi-

poſitum Ilerda, ſuccedunt. hinc ſe recipere cùm vellent, rurſus illi ex lo- F
co ſuperiore noſtros premebant. Præruptus locus erat vtraque ex parte di-
rectus, ac tantùm in latitudinem patebat, vt tres inſtructæ cohortes eum
locum explerent, & neque ſubſidia à lateribus ſummitti, neque equites
laborantibus vſui eſſe poſſent. ab oppido autem decliui faſtigio verge-
bat in longitudinem paſſuum circiter quadringentorum. hac noſtris e-
rat receptus, quòd eo incitati ſtudio incōſultiùs proceſſerant. Hoc pugna-
batur loco & propter anguſtias iniquo, & quòd ſub ipſis radicibus mon-
tis conſtiterant, vt nullum fruſtrà telum in eos mitteretur: tamen virtu-
te & patientia nitebantur, atque omnia vulnera ſuſtinebant. Augeban-
tur illis copiæ, atque ex caſtris cohortes per oppidum crebrò ſummitte- G
bantur, vt integri defeſſis ſuccederent. Hoc idem Cæſar facere cogeba-
tur, vt ſummiſſis in eundem locū ſuis cohortibus, defeſſos reciperet. Hoc
cùm eſſet modo pugnatum continenter horis quinque, noſtrique grauiùs
à multitudine premerentur, conſumptis omnibus telis, gladijs diſtrictis
impetum aduerſus montem in cohortes faciunt, paucíſque deiectis, re-
liquos ſeſe conuertere cogunt. Summotis ſub murum cohortibus, ac
nonnulla parte propter terrorem in oppidum compulſis, facilis eſt noſtris
receptus datus. Equitatus autem noſter ab vtroque latere, etſi deiectis
atque inferioribus locis conſtiterat, tamen in ſummum iugum virtute
connititur, atque inter duas acies perequitans, commodiorem ac tutio- H
rem noſtris receptum dat. ita vario certamine pugnatum eſt. Noſtri in
Q. Fulginius. primo congreſſu circitèr ſeptuaginta ceciderunt, in his Q. Fulginius pri-
mus haſtatus legionis quartædecimæ, qui propter eximiam virtutem ex
inferioribus ordinibus in eum locum peruenerat. vulnerantur ampliùs
T. Cecilius. ſexcenti. Ex Afranianis interficiuntur T. Cecilius primipili Centurio, &
præter eum centuriones quatuor, milites ampliùs ducenti. Sed hæc eius
diei præfertur opinio, vt ſe vtrique ſuperiores diſceſſiſſe exiſtimarent. A-
franiani, quòd cùm eſſe omnium iudicio inferiores viderentur, commi-
nùs tamē diu ſtetiſſent, & noſtrorū impetum ſuſtinuiſſent, & initio locum
tumulumq; tenuiſſent, quæ cauſa pugnandi fuerat, & noſtros primo con- I
greſſu terga vertere coēgiſſent. Noſtri autem, quòd iniquo loco, atq; im-
pari congreſſi numero eſſent, quòd quinque horis prælium ſuſtinuiſſent,
quòd montem gladijs diſtrictis aſcendiſſent, quòd ex loco ſuperiore ho-
ſtes terga vertere coēgiſſent, atque in oppidum compuliſſent. Illi eum tu-
mulum, pro quo pugnatum eſt, magnis operibus munierunt, præſidium-
que ibi poſuerunt. Accidit etiam repentinum incommodum biduo quo
Tempeſtas valida. hæc geſta ſunt. tanta enim tempeſtas cooritur, vt nunquam illis locis ma-
iores aquas fuiſſe conſtaret. tum autem ex omnibus montibus nix pro-
luit, ac ſummas ripas fluminis ſuperauit, ponteſque ambos quos C. Fabi-
us fecerat, vno die interrupit. quæ res magnas difficultates exercitui Cæſa- K
ris attulit. Caſtra enim, vt ſuprà demonſtratum eſt, cùm eſſent inter flu-
Sicoris & Cinga flumina. mina duo Sicorim & Cingam ſpatio millium triginta, neutrum horum
tranſiri poterat, neceſſarióq; omnes his anguſtijs continebantur: neq; ciui
tates quæ ad Cæſaris amicitiam acceſſerant, frumentum ſupportare: neq;
ij qui pabulatum longiùs progreſſi erāt, intercluſi fluminibus reuerti: neq;
**commeatus.* maximi*comitatus, qui ex Italia Galliaq; veniebant, in caſtra peruenire po
terant. Tempus erat autem difficilimum, quo neq; frumenta in hybernis
erant, neq; multùm à maturitate aberant: ac ciuitates exinanitæ, quòd A-
franius penè omne frumentum ante Cęſaris aduentum Ilerdam conuexe-
rat:

A rat: reliqui ſi quid fuerat, Cæſar ſuperioribus diebus conſumpſerat: peco-
ra, quod ſecundum poterat eſſe inopiæ ſubſidium, propter bellum finiti-
mæ ciuitates longiùs remouerant. Qui erant pabulandi aut frumentan-
di cauſa progreſſi, hos leuis armaturæ Luſitani, periti que earum regionum *Luſitani.*
cetrati citerioris Hiſpaniæ conſectabantur, quibus erat procliue tranare
flumen, quòd conſuetudo eorum omnium eſt, vt ſine vtribus ad exerci- *Vtrium vſus.*
tum non eant. At exercitus Afranij omnium rerum abundabat copia, mul-
tum erat frumentum prouiſum & conuectum ſuperioribus temporibus,
multum ex omni prouincia comportabatur. magna copia pabuli ſuppe-
tebat. harum omnium rerum facultates ſine vllo periculo pons Ilerdę prę-
B bebat, & loca trans flumen integra, quò omninò Cæſar adire non pote-
rat. Hæ permanſerunt aquæ dies complures: conatuſque eſt Cæſar reficere
pontes: ſed nec magnitudo fluminis permittebat, neque ad ripam diſpo-
ſitæ cohortes aduerſariorum perfici patiebantur: quod illis prohibere erat
facile cum ipſius fluminis natura, atque aquæ magnitudine, tum quòd ex
totis ripis in vnum atque anguſtum locum tela iaciebantur: atque erat dif-
ficile eodem tempore rapidiſſimo flumine opera perficere, & tela vitare.
† Nunciatur Afranio magnos comitatus, qui ad Cæſarem iter habebant, 11
ad flumen conſtitiſſe. Venerant eò ſagittarij ex Ruthenis, equites ex Gallia
cum multis carris, magniſque impedimentis, vt fert Galliæ conſuetudo.
C Erant prætereà cuiuſque generis hominum millia circitèr ſex cum ſeruis,
liberiſque: ſed nullus ordo, nullum imperium certum, cùm ſuo quiſq; con
ſilio vteretur, atque omnes ſine timore iter facerent, vſi ſuperiorum tem-
porum atque itinerum licentia. Erant complures honeſti adoleſcentes Se-
natorum filij, & equeſtris ordinis. Erant legationes ciuitatum, erant legati
Cæſaris. Hos omnes flumina continebant. Ad hos opprimendos, cum o-
mni equitatu tribuſque legionibus Afranius de nocte proficiſcitur, impru-
denteſque ante miſſis equitibus aggreditur. celeriter tamen ſeſe Galli equi-
tes expediunt, prælium que committunt. Hi, dum pari certamine res geri
potuit, magnum hoſtiũ numerũ pauci ſuſtinuère: ſed vbi ſigna legionũ ap-
D propinquare cœperũt, paucis amiſſis, ſeſe in proximos montes conferunt.
Hoc pugnæ tempus magnũ attulit noſtris ad ſalutem momentũ. nacti e-
nim ſpatium, ſe in loca ſuperiora receperunt. Deſiderati ſunt eo die ſagitta-
rij circiter ducenti, equites pauci, calonum atque impedimentorum non
magnus numerus. his tamen omnibus incommodis annona creuit: quæ *Annonæ difficultas.*
ferè res non ſolùm inopia præſentis, ſed etiam futuri temporis timore in-
graueſcere conſueuit: iamque ad * denarios quadraginta in ſingulos mo- ** vox denarios non eſt in vetuſtis codicibus.*
dios annona peruenerat, & militum vires inopia frumenti diminuerat, at-
que incommoda in dies augebantur, & tam paucis diebus magna erat re-
rum facta commutatio, ac ſe fortuna inclinauerat, vt noſtri magna inopia *Cæſarianorum diſcrimen & anguſtia.*
E neceſſariarum rerũ conflictarentur, illi omnibus abundarent rebus, ſupe-
rioreſq; haberentur. Cæſar ijs ciuitatibus, quæ ad eius amicitiã acceſſerant,
quòd minor erat frumenti copia, pecus imperabat: calones ad longinquio
res ciuitates dimittebat: ipſe pręſentem inopiam, quibus poterat ſubſidijs,
tutabatur. Hæc Afranius Petreiuſque, & eorum amici pleniora etiam at-
que vberiora Romam ad ſuos perſcribebant: multa rumor fingebat: vt pe-
nè bellum confectum videretur. Quibus literis nuncijſq; Romam perlatis,
magni domum concurſus ad Afranium, magnæq; gratulationes fiebant,
Multi ex Italia ad Cn. Pompeium proficiſcebantur: alij vt principes talem
nuncium attuliſſe, alij ne euentum belli expectâſſe, aut ex omnibus nouiſ-

ſimi veniſſe viderentur. Cùm in his anguſtijs res eſſet, atque omnes viæ ab F
Afranianis militibus equitibuſque obſiderentur, nec pontes perfici poſ-
ſent, imperat militibus Cæſar, vt naues faciant, cuius generis eum ſupe-
*ſtramine ac leui mat. rioribus annis vſus Britanniæ docuerat. Carinæ primum * ac ſtatumina
ex leui materia fiebant, reliquum corpus nauium viminibus contextum,
corijs integebatur. Has perfectas carris iunctis deuehit noctu millia paſ-
ſuum à caſtris XXII. militeſque his nauibus flumen tranſportat, conti-
nentemque ripæ collem improuiſo occupat. Hunc celeriter, priùs quàm
ab aduerſarijs ſentiatur, communit. huc legionem poſteà traijcit, atq; ex
vtraque parte pontem inſtitutum biduo perficit. Ita commeatus, & eos
qui frumenti cauſa proceſſerant, tutò ad ſe recipit, & rem frumentariam G
expedire incipit. Eodem die equitum magnam partem flumen traijcit: qui
inopinantes pabulatores & ſine vllo diſſipatos timore aggreſſi, quàm ma-
gnum numerum iumentorum atq; hominum intercipiunt: cohortibuſ-
que centuriatis ſubſidio miſſis, ſcienter in duas partes ſeſe diſtribuunt, alij
vt prædæ præſidio ſint, alij vt venientibus reſiſtant, atque eos appellant:
vnamque cohortem, quæ temerè antè cęteras extra aciem procurrerat, ſe-
cluſam à reliquis circunueniunt, atque interficiunt, incolumeſque cum
12 magna præda eodem ponte in caſtra reuertuntur. † Dum hæc ad Ilerdam
Ad Maſsiliam geſta. geruntur, Maſſilienſes vſi L. Domitij conſilio, naues longas expediunt
numero XVII. quarum erant vndecim tectæ. multa his minora naui- H
gia addunt, vt ipſa multitudine noſtra claſſis terreatur. magnum nume-
rum ſagittariorum, magnum Albicorum, de quibus ſuprà demonſtra-
tum eſt, imponunt, atque hos præmijs pollicitationibuſque incitant.
Certas ſibi depoſcit naues Domitius, atque has colonis paſtoribuſq; quos
ſecum adduxerat, complet. Sic omnibus rebus inſtructa claſſe, magna
fiducia ad noſtras naues procedunt, quibus præerat D. Brutus. Hic ad In-
ſulam, quæ eſt contra Maſſiliam, ſtationes obtinebat. Erat multò inferior
numero nauium Brutus, ſed electos ex omnibus legionibus fortiſſimos
viros, Anteſignanos, Centuriones Cæſar ei Claſſi attribuerat, qui ſibi id
Manus ferreæ. muneris depopoſcerant. hi manus ferreas atque harpagones parauerant, I
magnoque numero pilorum, tragularum, reliquorumque telorum ſe in-
Nauale prælium. ſtruxerant. Ita cognito hoſtium aduentu, ſuas naues ex portu educunt,
cum Maſſilienſibus confligunt. Pugnatum eſt vtrinque fortiſſimè, atq;
Albici. acerrimè: neque multum Albici noſtris virtute cedebant, homines aſpe-
ri, & montani, exercitati in armis: atque hi modò digreſſi à Maſſilienſi-
bus, recentem eorundem pollicitationem animis continebant: paſtoreſ-
que indomiti, ſpe libertatis incitati, ſub oculis Domitij ſuam probare o-
Maſsilienſes naues. peram ſtudebant. Ipſi Maſſilienſes & celeritate nauium, & ſcientia guber-
natorum confiſi, noſtros eludebant, impetuſque eorum excipiebant, &
(quod licebat latiore ſpatio) producta longiùs acie circunuenire noſtros, K
aut pluribus nauibus adoriri ſingulas, aut remos tranſcurrentes deterge-
re, ſi poſſent, contendebant. Cùm propiùs erat neceſſariò ventum, ab ſcien-
tia gubernatorum atque artificij ad virtutem montanorum confugiebāt.
Noſtri, qui minùs exercitatis remigibus, minuſque peritis gubernatori-
bus vtebantur, quiq; repentè ex onerarijs nauibus erant producti, neque
dum etiam vocabulis armamentorum cogniti: tum etiam grauitate &
Romanæ naues. tarditate nauium impediebantur. factæ enim ſubitò ex humida materia,
non eundem vſum celeritatis habebant. Itaque dùm locus comminùs pu-
gnandi daretur, æquo animo ſingulas binis nauibus obijciebant, atq; inie-
cta ma-

A ćta manu ferrea, & retenta vtraque naue, diuerſi pugnabant, atque in ho-
ſtium naues tranſcendebant, & magno numero Albicorum & paſtorum
interfecto, partem nauium deprimunt, nonnullas cum hominibus ca-
piunt, reliquas in portum compellunt. Eo die naues Maſſilienſium, cum
ijs quæ ſunt captæ, intereunt I X. Hoc primùm Cæſari ad Ilerdam nuncia-
tur. † Simul perfecto ponte celeriter fortuna mutatur. Illi perterriti virtu- 13
te equitum, minùs liberè, minùs audacter vagabantur. aliàs non longo *Redit ad Ilerdam.*
à caſtris progreſſi ſpatio, vt celerem receptum haberent, anguſtiùs pabu-
labantur. aliàs longiore circuitu cuſtodias ſtationeſque equitum vita-
bant, aut aliquo accepto detrimento, aut procul equitatu viſo, ex medio
B itinere proiectis ſarcinis, fugiebant. Poſtremò etiam plures intermittere
dies, & præter conſuetudinem omnium noctu conſtituerant pabulari. In-
terim Oſcenſes, & Calaguritani, qui erant cum Oſcenſibus contributi, *Oſcenſes.*
mittunt ad eum legatos, ſeſeque imperata facturos pollicentur. Hos *Calaguritani.*
Tarraconenſes, & Lacetani, & Auſetani, & paucis pòſt diebus Illurgauo- *Tarraconenſes.*
nenſes, qui flumen Iberum attingunt, inſequuntur. Petit ab his omni- *Lacetani.* *Auſetani.*
bus, vt ſe frumento iuuent: pollicentur, atque omnibus vndique con- *Illurgauonenſes.*
quiſitis iumentis in caſtra deportant. Tranſit etiam cohors Illurgauo-
nenſis ad eum, cognito ciuitatis conſilio, & ſigna ex ſtatione transfert.
Magna celeriter fit commutatio rerum perfecto ponte, magnis quin-
C que ciuitatibus ad amicitiam adiunctis, expedita re frumentaria, extin-
ctis rumoribus de auxilijs legionum, quæ cum Pompeio per Maurita-
niam venire dicebantur. multæ longinquiores ciuitates ab Afranio de-
ſciſcunt, & Cæſaris amicitiam ſequuntur. Quibus rebus perterritis ani-
mis aduerſariorum, Cæſar ne ſemper magno circuitu per pontem equi-
tatus eſſet mittendus, nactus idoneum locum foſſas pedum triginta in
latitudinem complures facere inſtituit, quibus partem aliquam Sicoris *Sicoris vadabilis ef-*
auerteret, vadumque in eo flumine efficeret. His penè effectis, magnum *ficitur.*
in timorem Afranius Petreiuſque perueniunt, ne omninò frumento pa-
buloque intercluderentur, quòd multum Cæſar equitatu valebat. Itaq;
D conſtituunt ipſi locis excedere, & in Celtiberiam bellum transferre. Huic
conſilio ſuffragabatur etiam illa res, quòd ex duobus contrarijs gene-
ribus, quæ ſuperiore bello cum L. Sertorio ſteterant ciuitates, victæ, *L. Sertorius.*
nomen atque imperium abſentis timebant: quæ in amicitia manſerant
Pompeij, magnis affectæ beneficijs eum diligebant: Cæſaris autem e-
rat in Barbaris nomen obſcurius. Hinc magnos equitatus, magnaq; au-
xilia expectabant, & ſuis locis bellum in hyemem ducere cogitabant. Hoc
inito conſilio, toto flumine Ibero naues conquiri, & Octogeſam addu- *Iberus flu.*
ci iubent. Id erat oppidum poſitum ad Iberum, milliaque paſſuum à ca- *Octogeſa opp.*
ſtris aberat x x. Ad eum locum fluminis nauibus iunctis pontem impe-
E rant fieri, legioneſque duas flumen Sicorim traducunt, caſtraq; muniunt
vallo pedum duodecim. Quare per exploratores cognita, ſummo labo-
re militum Cæſar continuato diem noctemque opere in flumine auerten- *Flumen Cæſar auer-*
do, huc iam reduxerat rem, vt equites, etſi difficulter atque ægrè fiebat, *tit.*
poſſent tamen atque auderent flumen tranſire: pedites verò tantummo-
dò humeris ac ſummo pectore extarent, vt tum altitudine aquæ, tum et-
iam rapiditate fluminis ad tranſeundum impedirentur. Sed tamen eodem
ferè tempore pons in Ibero propè effectus nunciabatur, & in Sicori vadum
reperiebatur. Iam verò eò magis illi maturandum iter exiſtimabant. Itaq; *Afranius et Petreius*
duabus auxiliaribus cohortibus Ilerdæ præſidio relictis, omnibus copijs *relinquunt Ilerdã,*
in Celtiberiã transfe-
runt.

Sicorim tranſeunt, & cum duabus legionibus, quas ſuperioribus diebus F traduxerant, caſtra coniungunt. Relinquebatur Cæſari nihil, niſi vti equitatu agmen aduerſariorum malè haberet, & caperet. Pons enim ipſius magnum circuitum habebat, vt multò breuiore itinere illi ad Iberum peruenire poſſent. Equites ab eo miſſi, flumen tranſeunt: & cùm de tertia vigilia Petreius atque Afranius caſtra mouiſſent, repentè ſeſe ad nouiſſimum agmen oſtendunt, & magna multitudine circunfuſa morari, atque iter impedire incipiunt. Prima luce ex ſuperioribus locis, quæ Cæſaris caſtris erant coniuncta, cernebatur equitatus noſtri prælio nouiſſimos illorum premi vehementer, ac nonnunquam * ſubſiſtere extremum agmen, atque interrumpi: aliàs inferri ſigna, & vniuerſarum cohortium G impetu noſtros propelli, deinde rurſus conuerſos inſequi. Totis verò caſtris milites conturbari, & dolere hoſtem ex manibus dimitti, bellumque non neceſſariò longiùs duci: Centuriones, Tribunoſque militum adire, atque obſecrare, vt per eos Cæſar certior fieret, ne labori ſuo neu periculo parceret: paratos eſſe ſeſe: poſſe & audere eà tranſire flumen, quà traductus eſſet equitatus. Quorum ſtudio & vocibus excitatus Cæſar, etſi timebat, tantæ magnitudinis flumini exercitum obijcere, conandum tamen, atque experiendum iudicat. Itaque infirmiores milites ex omnibus centurijs deligi iubet, quorum aut animus, aut vires videbantur ſuſtinere non poſſe. hos cum legione vna præſidio caſtris relinquit: H reliquas legiones expeditas educit, magnoque numero iumentorum in flumine ſuprà atque infrà conſtituto, traducit exercitum. pauci ex his militibus vi fluminis abrepti, ab equitatu excipiuntur, ac ſubleuantur: interijt tamen nemo. Traducto incolumi exercitu, copias inſtruit, triplicemque aciem ducere incipit. Ac tantum fuit in militibus ſtudij, vt millium ſex ad iter addito ad vadum circuitu, magnaque fluminis mora interpoſita, eos qui de tertia vigilia exiſſent, ante horam diei nonam con-
14 ſequerentur. † Quos vbi Afranius procul viſos cum Petreio conſpexit, noua re perterritus, locis ſuperioribus conſtitit, aciemque inſtruxit. Cæſar in campis exercitum reficit, ne defeſſum prælio obijciat. Rurſus conan- I tes progredi inſequitur, & moratur. Illi neceſſariò maturiùs quàm conſtituerant, caſtra ponunt (Suberant enim montes, atque à millibus paſſuum quinque itinera difficilia atque anguſta excipiebant. hos intra montes ſe recipiebant, vt equitatum Cæſaris effugerent, præſidijſque in anguſtijs collocatis exercitum itinere prohiberent, ipſi ſine periculo ac timore Iberum copias traducerent, quod fuit illis conandum atque omni ratione efficiendum) & totius diei pugna, atque itineris labore defeſſi, rem in poſterum diem diſtulerunt. Cæſar quoque in proximo colle caſtra ponit. Media circitèr nocte ijs qui adaquandi cauſa longiùs à caſtris proceſſerant, ab equitibus correptis, fit ab his certior Cæſar, duces K aduerſariorum ſilentio copias caſtris educere. Quo cognito, ſignum dari iubet, & vaſa militari more conclamari. Illi exaudito clamore, veriti ne noctu impediti ſub onere confligere cogerentur, aut ab equitatu Cæſaris in anguſtijs tenerentur, iter ſupprimunt, copiaſque in caſtris continent. Poſtero die Petreius cum paucis equitibus occultè ad exploranda loca proficiſcitur. hoc idem fit ex caſtris Cæſaris. Mittitur L. Decidius Saxo cum paucis, qui loci naturam perſpiciat. Vterque idem ſuis renunciat, quinque millia paſſuum proxima intercedere itineris campeſtris, inde excipere loca aſpera, & montoſa. qui prior has anguſtias occupauerit,

*ſuſtinere.

Cæſar exercitum ſi[?] [flumine] traducit.

Conclamare vaſa.

L. Decidius Saxo.

A pauerit, ab hoc hoſtem prohiberi nihil eſſe negocij. Diſputatur in concilio à Petreio atque Afranio, & tempus profectionis quæritur. Pleriq; cenſebant, vt noctu iter facerent. poſſe priùs ad anguſtias perueniri, quàm ſentiretur. Alij, quòd pridie noctu conclamatum eſſet in caſtris Cæſaris, argumenti ſumebant loco non poſſe clàm exiri. Circunfundi noctu equitatum Cæſaris, atque omnia loca & itinera obſideri, nocturnaque prælia eſſe vitanda, quòd perterritus miles in ciuili diſſenſione timori magis quàm religioni conſulere conſueuerit. At lucem multum per ſe pudorem omnium oculis, multum etiam Tribunorum militum & Centurionum præſentiam afferre, quibus rebus coërceri milites, & in officio contineri

Milites luce magis in officio continentur.

B ſoleant. Quare omni ratione eſſe interdiu perrumpendum: & ſi aliquo accepto detrimento, tamen ſumma exercitus ſalua, locum quem petant, capi poſſe. Hæc vicit in concilio ſententia, & prima luce poſtridie conſtituunt proficiſci. Cæſar exploratis regionibus, albente cœlo omnes copias caſtris educit, magnoq; circuitu nullo certo itinere exercitum ducit. nam quæ itinera ad Iberum atque Octogeſam pertinebant, caſtris hoſtium oppoſitis tenebantur. ipſi erant tranſcendendæ valles maximę, ac difficillimę. ſaxa multis locis prærupta iter impediebant, vt arma per manus neceſſariò traderentur, militeſque inermes, ſubleuatiq; alij ab alijs, magnam partem itineris conficerent. Sed hunc laborem recuſabat nemo, quòd eum

C omnium laborum finem fore exiſtimabant, ſi hoſtem Ibero intercludere, & frumento prohibere potuiſſent. Ac primò Afraniani milites viſendi cauſa lęti ex caſtris procurrebant, contumelioſiſque vocibus proſequebantur nos, neceſſarij victus inopia coactos fugere, atque ad Ilerdam reuerti. Erat enim iter à propoſito diuerſum, contrariamque in partem iri videbatur. Duces verò eorum conſilium ſuum laudibus ferebant, quòd ſe caſtris tenuiſſent: multumque eorum opinionem adiuuabat, quòd ſine iumentis impedimentiſq; ad iter profectos videbant, vt non poſſe diutiùs inopiam ſuſtinere confiderent. Sed vbi paulatim retorqueri agmen ad dexterā conſpexerunt, iamque primos ſuperare regionem caſtrorum animaduerterūt:

D nemo erat adeò tardus, aut fugiens laboris, quin ſtatim caſtris exeundum, atque occurrendum putaret. Conclamatur ad arma, atque omnes copiæ paucis præſidio relictis cohortibus exeunt, rectoque ad Iberum itinere contendunt. Erat in celeritate omne poſitum certamen, vtri prius anguſtias monteſque occuparent. Sed exercitum Cæſaris viarum difficultas tardabat, Afranij copias equitatus Cæſaris inſequens morabatur. Res tamen erat ab Afranianis huc neceſſariò deducta, vt ſi priores montes quos petebant, attigiſſent, ipſi periculum vitarent: impedimenta totius exercitus, cohorteſque in caſtris relictas, ſeruare non poſſent, quibus intercluſis exercitu Cæſaris, auxilium ferri nulla ratione poterat. Confecit prior

E iter Cæſar, atque ex magnis rupibus nactus planitiem, in hac contra hoſtem aciem inſtruit. Afranius cùm ab equitatu nouiſſimum agmen premeretur, & ante ſe hoſtem videret, collem quendam nactus, ibi conſtitit. Ex eo loco quatuor Cetratorum cohortes in montem, qui erat in conſpectu omnium excelſiſſimus, mittit. Hunc magno curſu concitatos, iubet occupare, eo conſilio, vt ipſe eòdem omnibus copijs contenderet, & mutato itinere iugis Octogeſam perueniret. Hunc cum obliquo itinere Cetrati peterent, conſpicatus equitatus Cæſaris in cohortes impetum facit: nec minimam partem temporis equitum vim Cetrati ſuſtinere potuerunt, omneſque ab his circumuenti, in conſpectu vtriuſque exercitus interficiuntur.

Cetratorum cohortes quatuor occiduntur.

15 tur. †Erat occaſio benè gerendæ rei: neq; verò id Cæſarem fugiebat, tan- F
to ſub oculis accepto detrimento perterritum exercitum ſuſtinere nō poſ-
ſe, præſertim circundatum vndique equitatu, cùm in loco æquo atque a-
perto confligeretur: idq́ue ex omnibus partibus ab eo flagitabatur. Con-
currebant Legati, Centuriones, Tribuniq́; militum, ne dubitaret prælium
committere: omnium eſſe militum paratiſſimos animos: Afranianos con
trà multis rebus ſui timoris ſigna miſiſſe: quòd ſuis nō ſubueniſſent, quòd
de colle non decederent, quòd vix equitum incurſus ſuſtinerent, collatiſ-
q́ue in vnum locum ſignis conferti, neque ordines neque ſigna ſeruarent.
quòd ſi iniquitatem loci timeret, datum iri tamen aliquo loco pugnandi
facultatem, quòd certè inde decedendum eſſet Afranio, nec ſine aqua per- G
manere poſſet. Cæſar in eam ſpem venerat, ſe ſine pugna & ſine vulnere
ſuorum rem conficere poſſe, quòd re frumentaria aduerſarios intercluſiſ-
ſet. Cur etiam ſecundo prælio aliquos ex ſuis amitteret? Cur vulnerari pa-
teretur optimè meritos de ſe milites? Cur denique fortunam periclitare-
tur? præſertim cùm non minùs eſſet Imperatoris conſilio ſuperare, quàm
gladio. Mouebatur etiam miſericordia ciuium, quos interficiendos vide-
bat, quibus ſaluis atque incolumibus rem obtinere malebat. Hoc conſi-
lium Cæſaris à pleriſque non probabatur. Milites verò palàm inter ſe lo-
quebantur, quoniam talis occaſio victoriæ dimitteretur, etiam cùm vel-
let Cæſar, ſeſe non eſſe pugnaturos. Ille in ſua ſententia perſeuerat, & H
paulùm ex eo loco digreditur, vt timorem aduerſarijs minuat. Petreius
atque Afranius oblata facultate in caſtra ſe referunt. Cæſar præſidijs mon-
tibus diſpoſitis, omni ad Iberum interclu ſo itinere, quàm proximè po-
teſt, hoſtium caſtris caſtra communit. Poſtero die duces aduerſariorum
perturbati, quòd omnem rei frumentariæ fluminiſq́ue Iberi ſpem amiſe-
rant, de reliquis rebus conſultabant. Erat vnum iter, Ilerdam ſi reuer-
ti vellent: alterum, ſi Tarraconem peterent. Hæc conſultantibus eis, nun-
ciatur aquatores ab equitatu premi noſtro. Qua re cognita, crebras ſta-
tiones diſponunt equitum & cohortium alariarum, legionariaſq́ue in-
terijciunt cohortes, vallumq́ ex caſtris ad aquam ducere incipiunt, vt I
intra munitionem ſine timore & ſine ſtationibus aquari poſſent. Id o-
pus inter ſe Petreius atque Afranius patiuntur, ipſiq́ue perficiendi operis
cauſa longiùs progrediuntur. Quorum diſceſſu liberam nacti milites
colloquiorum facultatem, vulgo procedunt: & quem quiſque in caſtris
notum aut municipem habebat, conquirit, atque euocat. Primùm a-
gunt gratias omnes omnibus, quòd ſibi perterritis pridie pepercisſent: eo-
rum ſe beneficio viuere. Deinde Imperatoris fidem quærunt, recténe ſe
illi ſint commiſſuri: & quòd non ab initio fecerint, armaq́ue cum homi-
nibus neceſſarijs & conſanguineis contulerint, conqueruntur. His pro-
uocati ſermonibus, fidem ab Imperatore de Petreij & Afranij vita petunt, K
ne quod in ſe ſcelus concepiſſe, neu ſuos prodidiſſe videantur. Quibus con
firmatis rebus, ſe ſtatim ſigna tranſlaturos confirmant: legatoſq́ue de
pace primorum ordinum centuriones ad Cæſarem mittunt. Interim a-
lij ſuos in caſtra inuitandi cauſa adducunt, alij à ſuis abducuntur, adeò
vt vna caſtra iam facta ex binis viderentur: compluresq́ue Tribuni mili-
tum & Centuriones ad Cæſarem veniunt, ſeq́ue ei commendant. Hoc
idem fit à Principibus Hiſpaniæ, quos illi euocauerant, & ſecum in caſtris
habebant obſidum loco. hi ſuos notos hoſpiteſq́ue quærebant, per quem
quiſq; eorum aditum commēdationis haberet ad Cæſarem. Afranij etiam
filius

Cæſaris prudentia & benignitas.

Conſilio ſuperare non minus eſt imperatoris, quàm gladio.

Colloquia militum aduerſariorum.

A filius adoleſcens de ſua & parentis ſui ſalute cum Cæſare per Sulpitium legatum agebat. Erant plena lætitia & gratulatione omnia, eorum qui tanta pericula vitaſſe, & eorum qui ſine vulnere tantas res confeciſſe videbantur: magnumque fructum ſuæ priſtinæ lenitatis omnium iudicio Cæſar ferebat: conſiliumque eius à cunctis probabatur. Quibus rebus nunciatis Afranio, ab inſtituto opere diſcedit, ſeque in caſtra recipit, ſic paratus, vt videbatur, vt quicunque accidiſſet caſus, hunc quieto & æquo animo ferret. Petreius verò non deſerit ſeſe. armat familiam. cum hac, *Petreij furor.* & prætoria cohorte Cetratorum, barbariſque equitibus paucis, beneficiarijs ſuis, quos ſuæ cuſtodiæ cauſa habere conſueuerat, improuiſo ad

B vallum aduolat, colloquia militum interrumpit, noſtros repellit à caſtris: quos deprehendit interficit: reliqui coeunt inter ſe, & repentino * malo **periculo exterriti.* perterriti, ſiniſtras ſagis inuoluunt, gladioſque diſtringunt, atque ita ſe à Cetratis equitibuſque defendunt, caſtrorum propinquitate confiſi, ſeq; in caſtra recipiunt: & ab his cohortibus quæ erant in ſtatione ad portas defenduntur. Quibus rebus cõfectis, flens Petreius manipulos circuit, militeſque appellat: neu ſe, neu Pompeium abſentem imperatorem ſuum aduerſarijs ad ſupplicium tradant, obſecrat. Fit celeriter concurſus in prætorium. Poſtulant, vt iurent omnes ſe exercitum duceſque non deſerturos neque prodituros, neque ſibi ſeparatim à reliquis conſilium ca-

C pturos. Princeps in hæc verba iurat ipſe, ad idem iuſiurandum adigit Afranium, ſubſequuntur Tribuni militum, Centurioneſque. Centuriatim *Petreij & Afranij crudelitas in Cæſarianos.* producti milites idem iurant. edicunt, penes quem quiſque ſit Cæſaris miles, vt producatur. productos palàm in prætorio interficiunt: ſed plerique quos ceperant, celant, noctuq; per vallum emittunt. Sic terror oblatus à ducibus, crudelitas in ſupplicio, vana religio iuriſiurandi, ſpem præſentis deditionis ſuſtulit, menteſque militum conuertit, & rem ad priſtinam belli rationem redegit. Cæſar milites aduerſariorum qui in caſtra per tempus colloquij venerant, ſumma diligentia cõquiri & remitti iubet: ſed ex numero Tribunorum militum Centurionumq; nonnulli ſua

D voluntate apud eum remanſerunt, quos ille poſtea magno in honore habuit: Centuriones, amplioriſq; ordinis equites Romanos in Tribunitium reſtituit honorem. Premebantur Afraniani pabulatione, aquabantur ægrè. Frumenti copiam legionarij nonnulli habebant, quòd dierum vigintiduorum ab Ilerda frumentum iuſſi erant efferre: Cetrati, auxiliareſq;, nullam, quorum erant & facultates ad parandum exiguæ, & corpora inſueta ad onera portanda. itaq; magnus eorũ quotidie numerus ad Cæſarem perfugiebat. In his erat anguſtijs res. † Sed ex propoſitis conſilijs 16
duobus explicitius videbatur ad Ilerdam reuerti, quòd ibi paulum frumenti reliquerant: ibi ſe reliquum conſilium explicaturos confidebant. Tarra- *Petreius Ilerdã reuerti ſtatuit.*

E co aberat longiùs, quo ſpacio plures rem poſſe caſus recipere intelligebãt. Hoc probato conſilio, ex caſtris proficiſcuntur. Cæſar equitatu præmiſſo, qui nouiſſimum agmen carperet, atque impediret, ipſe cum legionibus ſubſequitur. Nullum intercedebat tempus, quin extremi cum equitibus præliarentur. Genus erat hoc pugnæ, expeditæ cohortes nouiſſimũ agmen claudebant, pluresq; in locis campeſtribus ſubſiſtebant. Si mons erat aſcendendus, facilè ipſa loci natura periculum repellebat, quòd ex locis ſuperioribus qui anteceſſerant, deſuper ſuos aſcendentes protegebãt. Cùm vallis aut locus decliuis ſuberat, neq; ij qui anteceſſerant, morantibus opem ferre poterant, equites verò ex loco ſuperiore in aduerſos tela conijciebant,

tum magno erat in periculo res, tum inquirebant, vt cùm eiuſmodi lo- F
cis eſſet appropinquatum, legionum ſigna conſiſtere iuberent, magnó-
que impetu equitatum repellerent: eo ſummoto, repentè incitati, cur-
ſu ſeſe in valles vniuerſi demitterent, atque ita tranſgreſſi rurſus in locis
ſuperioribus conſiſterent. nam tantùm ab equitum ſuorum auxilijs ab-
erant, quorum numerum habebant magnum, vt eos ſuperioribus per-
territos prælijs, in medium reciperent agmen, vltroque eos tuerentur:
quorum nulli ex itinere excedere licebat, quin ab equitatu Cæſaris ex-
ciperetur. Tali dum pugnatur modo, lentè ac paulatim proceditur, cre-
broque, vt ſint auxilio ſuis, ſubſiſtunt, vt tum accidit. millia enim pro-
greſſi quatuor, vehementiùs peragitati ab equitatu, montem excelſum G
capiunt, ibique vna fronte contra hoſtem caſtra muniunt, neque iumen-
tis onera deponunt. Vbi Cæſaris caſtra poſita, tabernaculaque conſti-
tuta, & dimiſſos equites pabulandi cauſa animaduertêre, ſeſe ſubitò pro-
ripiunt hora circiter ſexta eius diei: & ſpem nacti moræ, diſceſſu noſtro-
rum equitum iter facere incipiunt. Qua re animaduerſa, Cæſar relictis
legionibus ſubſequitur: præſidio impedimentis paucas cohortes relin-
quit: hora decima ſubſequi pabulatores, equites reuocari iubet. cele-
riter equitatus ad quotidianum itineris officium reuertitur. pugnatur
acriter ad nouiſſimum agmen, adeò vt penè terga conuertant: complu-
reſque milites, etiam nonnulli Centuriones interficiuntur. Inſtabat ag- H
men Cæſaris, atque vniuerſum imminebat. Tum verò neque ad explo-
randum idoneum locum caſtris, neque ad progrediendum data faculta-
te, conſiſtunt neceſſariò, & procul ab aqua & natura iniquo loco caſtra
ponunt. Sed ijſdem de cauſis Cæſar quæ ſuprà ſunt demonſtratæ, præ-
lio ampliùs non laceſſit: & eo die tabernacula ſtatui paſſus non eſt, quò
paratiores eſſent ad inſequendum omnes, ſiue noctu, ſiue interdiu erum-
perent. Illi animaduerſo vitio caſtrorum, tota nocte munitiones profe-
runt, caſtraque caſtris conuertunt. Hoc idem poſtero die à prima luce
faciunt, totumq; in ea re diem conſumunt. Sed quantum opere proceſſe-
rant, & caſtra protulerant, tanto aberant ab aqua longiùs, & præſenti malo I
alijs malis remedia dabantur. Prima nocte aquandi cauſa nemo egredi-
tur ex caſtris. Proximo die præſidio in caſtris relicto, vniuerſas ad aquam
copias educunt. pabulatum emittitur nemo. His eos ſupplices malis Cæ-
ſar neceſſariam ſubire deditionem, quàm prælio decertare malebat. Co-
natur tamen eos vallo foſſaq; circummunire, vt quàm maximè repentinas
eorum eruptiones demoretur, quò neceſſariò deſcenſuros exiſtimabat. Illi
& inopia pabuli adducti, & quò eſſent ad id expeditiores, omnia ſarcina-
Iumenta ſarcinaria interficiuntur. ria iumenta interfici iubent. In his operibus conſilijsq; biduum conſumi-
tur. Tertio die magna iam pars operis Cæſaris proceſſerat. Illi impediendæ
rei quæ munitionis cauſa fiebat, hora circitèr octaua ſigno dato legiones K
educunt, aciemq; ſub caſtris inſtruunt. Cæſar ab opere legiones reuocat,
equitatum omnem conuenire iubet, aciem inſtruit. Contra opinionem
enim militum, famamque omnium videri prælio diffugiſſe, magnum de-
trimentum afferebat. ſed eiſdem de cauſis, quæ ſunt cognitæ, quò minùs
dimicare vellet, mouebatur: atque hoc etiam magis, quòd ſpacij breui-
tas, etiam in fugam coniectis aduerſatijs, non multum ad ſummam victo-
riæ iuuare poterat. Non enim amplius pedū millibus duobus à caſtris ca-
ſtra diſtabant. hinc duas partes acies occupabant: tertia vacabat, ad incur-
ſum atq; impetum militum relicta, ſi prælium committeretur. propinqui-

tas

A tas caſtrorum celerem ſuperatis ex fuga receptum dabat. Hac de cauſa con-
ſtituerat ſigna inferentibus reſiſtere, prior prælio non laceſſere. † Acies 17
erat Afraniana duplex. legio quinta & tertia in ſubſidijs locum alariæ
cohortis obtinebat. Cæſaris triplex: ſed primam aciem quaternæ co-
hortes ex quinta legione tenebant: has ſubſidiariæ ternæ, & rurſus aliæ
totidem ſuæ cuiuſque legionis ſubſequebantur. ſagittarij funditoreſque
media continebantur acie. equitatus latera cingebat. Tali inſtructa *Acies inſtructa.*
acie, tenere vterque propoſitum videbatur: Cæſar, vt niſi coactus præ-
lium non committeret: ille, vt opera Cæſaris impediret. Producitur ta-
men res, acieſque ad ſolis occaſum continentur. Inde vtrique in caſtra di-
B ſcedunt. Poſtero die munitiones inſtitutas Cæſar parat perficere: illi va-
dum fluminis Sicoris tentare ſi tranſire poſſent. Qua re animaduerſa, Cæ-
ſar Germanos leuis armaturæ, equitumque partem flumen traijcit, cre-
braſque in ripis cuſtodias diſponit. Tandem omnibus rebus obſeſſi, quar-
tum iam diem ſine pabulo retentis iumentis, aquæ, ligni, & frumenti in-
opia, colloquium petunt, & id ſi fieri poſſit, ſemoto à militibus loco. Vbi
id à Cæſare negatum, & palàm ſi colloqui vellent, conceſſum eſt, datur
obſidis loco Cæſari filius Afranij. Venitur in eum locum quem Cæſar de-
legit. Audiente vtroque exercitu loquitur Afranius, non eſſe aut ipſi aut *Afranij cum Cæſare*
militibus ſuccenſendum quòd fidem erga imperatorem ſuum Cn. Pom- *colloquium.*
C peium conſeruare voluerint: ſed ſatis iam feciſſe officio, ſatiſq; ſupplicij tu-
liſſe, perpeſſos omnium rerum inopiam. Nunc verò pene vt fœminas
circummunitos prohiberi aqua, prohiberi ingreſſu: neque corpore do-
lorem, neque animo ignominiam ferre poſſe. Itaque ſe victos confiteri:
orare atque obſecrare, ſi quis locus miſericordiæ relinquatur, ne ad vlti-
mum ſupplicium progredi neceſſe habeant. Hæc quàm poteſt demiſſiſ-
ſimè atque ſubiectiſſimè exponit. Ad ea Cæſar reſpondit. nulli omnium
has partes vel querimoniæ vel miſerationis minùs conueniſſe. reliquos
enim omnes officium ſuum præſtitiſſe: ſe, qui etiam bona conditione,
& loco & tempore æquo confligere noluerit, vt quàm integerrima eſſent
D ad pacem omnia: exercitum ſuum, qui iniuria etiam accepta, ſuiſque in-
terfectis, quos in ſua poteſtate habuit, conſeruârit & texerit: illius deniq;
exercitus milites, qui per ſe de concilianda pace egerint, qua in re omnium
ſuorum vitæ conſulendum putârunt. ſic omnium ordinum partes in mi-
ſericordia conſtitiſſe, ipſos Duces à pace abhorruiſſe: eos neque colloquij,
neque induciarum iura ſeruâſſe, & homines imperitos, & per colloquium
deceptos, crudeliſſimè interfeciſſe. Accidiſſe igitur his, quod plerunque *Pertinatium & ar-*
hominibus nimia pertinacia atque arrogantia accidere ſoleat, vti eò re- *rogantium homini*
currant, & id cupidiſſimè petant, quod paulò antè contempſerint. ne- *pœnitentia.*
que nunc ſe illorum humilitate, neque aliqua temporis opportunitate
E poſtulare quibus rebus opes augeantur ſuæ, ſed eos exercitus quos con-
tra ſe multos iam annos aluerint, velle dimitti. Neque enim ſex legio-
nes alia de cauſa miſſas in Hiſpaniam, ſeptimamque ibi conſcriptam:
neque tot tantaſque claſſes paratas, neque ſummiſſos Duces rei milita-
ris peritos. nihil horum ad pacandas Hiſpanias, nihil ad vſum prouin-
ciæ prouiſum, quæ propter diuturnitatem pacis nullum auxilium deſide-
rârit. omnia hęc iam pridem cõtra ſe parari. In ſe noui generis imperia con-
ſtitui: vt idem ad portas vrbanis præſideat reb9, & duas bellicoſiſſimas pro-
uincias abſens tot annos obtineat. In ſe iura magiſtratuum commutari,
ne ex prætura & conſulatu, vt ſemper, ſed per paucos probati & electi in
pro-

prouincias mittantur. In ſe ætatis excuſationem nihil valere, quòd ſupe- F
rioribus bellis probati, ad obtinendos exercitus euocentur. In ſe vno non
ſeruari, quod ſit omnibus datum ſemper imperatoribus, vt rebus felici-
ter geſtis, aut cum honore aliquo, aut certè ſine ignominia domum re-
uertantur, exercitumque dimittant. Quæ tamen omnia & ſe tuliſſe pa-
tienter, & eſſe laturum: neque nunc id agere, vt ab illis abductum exer-
citum teneat ipſe, quod tamen ſibi difficile non ſit: ſed ne illi habeant
quo contra ſe vti poſſint. Proinde, vt eſſet dictum, prouincijs excede-
rent, exercitumque dimitterent. ſi id ſit factum, nociturum ſe nemini.
hanc vnam atque extremam eſſe pacis conditionem. Id verò militibus
fuit pergratum & iucundum. vt ex ipſa ſignificatione cognoſci potuit, vt G
qui aliquid victi incommodi expectauiſſent, vltrò inde præmium miſ-
ſionis ferrent. Nam cùm de loco & tempore eius rei controuerſia infer-
retur, & voce & manibus vniuerſi ex vallo vbi conſtiterant, ſignificare cœ-
perunt vt ſtatim dimitterentur: neque omni interpoſita fide firmum eſſe
poſſe, ſi in aliud tempus differretur. paucis cùm eſſet in vtranque partem
verbis diſputatum, res huc deducitur, vt ij qui habeant domicilium aut
Varus fl. poſſeſſiones in Hiſpania, ſtatim: reliqui ad Varum flumen dimittantur.
Ne quid eis noceatur, néue quis inuitus ſacramento dicere cogatur, à
Cæſare cauetur. Cæſar ex eo tempore dum ad flumen Varum veniatur,
ſe frumentum daturum pollicetur. Addit etiam, vt ſi quid quiſque eo- H
rum in bello amiſerit quæ ſint penes milites ſuos, ijs qui amiſerint, reſti-
tuatur. militibus, æqua facta æſtimatione, pecuniam pro his rebus ſol-
Cæſaris liberalitas. uit. Quaſcunque poſteà controuerſias inter ſe milites habuerunt, ſua
Cæſaris authoritas. ſponte ad Cæſarem introduxerunt. Petreius atque Afranius cùm ſtipen-
dium ab legionibus penè ſeditione facta flagitarentur, cuius illi diem
nondum veniſſe dicerent: Cæſar vt cognoſceret, poſtulatum eſt: eoque
vterique quod ſtatuit, contenti fuerunt. Parte circiter tertia exercitus eo
biduo dimiſſa, duas legiones ſuas antecedere, reliquas ſubſequi iuſſit, vt
non longo inter ſe ſpacio caſtra facerent: eique negocio Q. Fuſium Ca-
Q. Fuſius Calenus legatus. lenum legatum præfecit. Hoc eius præſcripto ex Hiſpania ad Varum flu- I
men eſt iter factum, atque ibi reliqua pars exercitus dimiſſa eſt.

C. IVLII CAESARIS COM-
MENTARIORVM DE BELLO
CIVILI LIBER II.

Libri ſecundi capita. K

1. *Cæſarianorum ſecunda pugna naualis ad Maſſiliam.*
2. *Miræ machinationes Cæſarianorum, quibus Maſſilienſes territi inducias expoſcunt.*
3. *Maſſilienſes impetratis per fraudem inducijs, ijſq́; violatis, ad deditionem coguntur.*
4. *Varronis qui vlteriori Hiſpaniæ præerat defectio ad Cæſarem: Carmonæ, Gadium, & Cordubæ deditio.*
5. *Maſſiliæ deditio, & C. Curionis Cæſaris Legati nauigatio in Africam cum exercitu, eiuſq́; trepidatio.*

6 *Deli-*

A 6 *Deliberatio de ſumma rerum in caſtris Curionis, & ipſius ad milites oratio & confirmatio.*

7 *Curionis cum Varo prælium ſecundum: & eiuſdem temeritas in oppugnando Sabura Iubæ regis præfecto.*

8 *Curionis cum Sabura & Iuba rege prælium aduerſum, in quo ipſe occiditur: & fuga reliquorum in Siciliam.*

DVM hæc in Hiſpania geruntur, C. Trebonius legatus qui ad oppugnationem Maſſiliæ relictus erat, *C. Trebonius Maſſiliam oppugnat.* duabus ex partibus aggerem vineas turreſque ad oppidum agere instituit. vna erat proxima portui naualibuſque,
B altera ad partem qua eſt aditus ex Gallia atque Hiſpania ad id mare quod attingit ad oſtiũ Rhodani. Maſſilia enim ferè tribus ex oppidi partibus mari alluitur: *Maſſiliæ ſitus.* reliqua quarta eſt, quæ aditum habet à terra. huius quoque ſpacij pars ea quæ ad arcem pertinet, loci natura & valle altiſſima munita, longam & difficilem habet oppugnationem. Ad ea perficienda opera C. Trebonius magnam

C

A. Maſſilia.
B. Portus.
C. Arx.
D. Agger.
E. Vallis.
F. Mare vergens ad Italiam & à ſiniſtra ad Galliam & Hiſpaniam, & ſitea ditus ad hoſtium Rhodani.
G. Rhodanus.

D

Egnam iumentorum atque hominum multitudinem ex omni prouincia vocat: vimina, materiamq; comportari iubet. Quibus comparatis rebus, aggerem in altitudinem pedum octoginta extruit. Sed tanti erant antiquitus in oppido omnium rerum ad bellum apparatus, tantaque multitudo tormentorum, vt eorum vim nullæ contextæ viminibus vineæ ſuſtinere poſſent. Aſſeres enim pedum duodecim cuſpidibus præfixi, atque hi maximis balliſtis miſſi, per quatuor ordines cratiū in terram defigebantur. Itaque pedalibus lignis coniunctis inter ſe porticus integebantur, atque hac agger inter manus proferebatur: antecedebat teſtudo pedum ſexaginta, æquandi loci cauſa, facta item ex fortiſſimis lignis, conuoluta omnibus rebus

buſquibus ignis iactus & lapides defendi poſſent. Sed magnitudo operū, F
altitudo muri atque turrium, multitudo tormentorum, omnem admi-
niſtrationem tardabat. Crebræ tamen per Albicos eruptiones fiebant ex
oppido, igneſque aggeri & turribus inferebantur: quæ facilè noſtri mili-
tes repellebant, magniſque vltrò illatis detrimentis, eos qui eruptionem
L. Naſidius. fecerant, in oppidum reijciebant. Interim L. Naſidius à Cn. Pompeio
cum claſſe nauium ſedecim, in quibus paucæ erant æratæ, L. Domitio
Maſſilienſibuſque ſubſidio miſſus, freto Siciliæ, imprudente atque ino-
pinante Curione, prouehitur: appulſiſque Meſſanam nauibus, atque in-
de propter repentinum terrorem principum ac Senatus fuga facta, ex na-
ualibus eorum vnam deducit. Hac adiuncta ad reliquas naues, curſum G
Maſſiliam verſus perficit, præmiſſaq; clàm nauicula Domitium Maſſilien-
ſeſq; de ſuo aduentu certiores facit: eoſq; magnoperè hortatur, vt rurſus
Maſſilienſium claſſis refecta. cum Bruti claſſe additis ſuis auxilijs confligant. Maſſilienſes poſt ſuperius
incommodum veteres ad eundem numerum ex naualibus productas na-
ues refecerant, ſummaq; induſtria armauerant. remigum gubernatorúm-
que magna copia ſuppetebat: piſcatoriaſque adiecerant, atque contexe-
rant, vt eſſent ab ictu telorum remiges tuti. has ſagittarijs tormentiſque
compleuerant. Tali modo inſtructa claſſe, omnium ſeniorum, matrum
familiæ, virginumque precibus & fletu excitati, vt extremo tempore ci-
uitati ſubuenirent, non minore animo ac fiducia quàm antè dimicaue- H
» rant, naues conſcendunt. Communi enim fit vitio naturæ, vt inuiſis, lati-
» tantibus, atque incognitis rebus magis confidamus, vehementiuſq; exter-
» reamur: vt tum accidit. Aduentus enim L. Naſidij ſumma ſpe & volunta-
te ciuitatem compleuerat. Nacti idoneum ventum, ex portu exeunt, &
Taurenta caſtellū. Taurenta, quod eſt caſtellum Maſſilienſium, ad Naſidium perueniunt.
Ibique naues expediunt, rurſuſque ſe ad confligendum animo confir-
mant, & conſilia communicant. Dextera pars Maſſilienſibus attribui-
tur, ſiniſtra Naſidio. Eôdem Brutus contendit, aucto nauium numero.
Bruti claſſis. Nam ad eas quæ factæ fuerant Arelate per Cæſarem, captiuæ Maſſilien-
ſium acceſſerant ſex. Has ſuperioribus diebus refecerat, atque omnibus I
rebus inſtruxerat. Itaque ſuos cohortatus, quos integros ſuperauiſſent,
vt victos contemnerent, plenus ſpei bonæ atque animi aduerſus eos pro-
ficiſcitur. Facile erat ex caſtris C. Trebonij, atque omnibus ſuperioribus
locis proſpicere in vrbem vt omnis iuuentus quæ in oppido remanſerat,
omneſque ſuperioris ætatis cum liberis atque vxoribus, ex publicis cu-
ſtodijs, aut ex muro ad cœlum manus tenderent, aut templa Deorum
immortalium adirent, & ante ſimulacra proiecti victoriam ab Dijs ex-
poſcerent. Neque erat quiſquam omnium, qui non in eius diei caſu ſua-
rum omnium fortunarum euentum conſiſtere exiſtimaret. Nam & ho-
neſti ex iuuentute, & cuiuſque ætatis ampliſſimi nominatim euocati at- K
Prælium nauale inter Maſſilienſes & Cæſarianos. que obſecrati naues conſcenderant: vt ſi quid aduerſi accidiſſet, ne ad co-
nandum quidem ſibi quicquam reliqui fore viderent: ſi ſuperauiſſent, vel
domeſticis opibus, vel externis auxilijs de ſalute vrbis confiderent. Com-
miſſo prælio, Maſſilienſibus res nulla ad virtutem defuit: ſed memo-
res eorum præceptorum quæ paulò antè à ſuis acceperant, hoc animo
decertabant, vt nullum aliud tempus ad conandum habituri viderentur:
& quibus in pugna vitæ periculum accideret, non ita multò ſe re-
liquorum ciuium fatum antecedere exiſtimarent, quibus vrbe capta eá-
dem eſſet belli fortuna patienda. Diductiſque noſtris paulatim naui-
bus,

A bus, & artificio gubernatorum mobilitati nauium locus dabatur: & ſi
quando noſtri facultatem nacti, ferreis manibus iniectis nauem religaue-
rant, vndique ſuis laborantibus ſuccurrebant. Neque verò coniuncti Al-
bicis comminùs pugna deficiebant, neque multum cedebant virtute no-
ſtris: ſimul ex minoribus nauibus magna vis eminùs miſſa telorum, mul-
ta noſtris de improuiſo imprudentibus atque impeditis vulnera infere-
bat. Conſpicatæque naues triremes duæ nauem D. Bruti, quæ ex ſigno *Memorabilis caſus.*
facilè agnoſci poterat, duabus ex partibus ſeſe in eam incitauerant: ſed
tanta, re prouiſa, Brutus celeritate nauis eniſus eſt, vt paruo momento
antecederet. Illæ adeò grauiter inter ſe incitatæ conflixerunt, vt vehe-
B mentiſſimè vtræque ex concurſu laborarent: altera verò perfracto roſtro
tota collabefieret. Qua re animaduerſa, quæ proximæ ei loco ex Bruti
claſſe naues erant, in eas impeditas impetum faciunt, celeriterque ambas
deprimunt. Sed Naſidianæ naues nulli vſui fuerunt, celeriterque pugna
exceſſerunt. Non enim has aut reſpectus patriæ, aut propinquorum præ-
cepta ad extremum vitæ periculum adire cogebant. Itaque ex eo numero
nauium nulla deſiderata eſt: ex Maſſilienſium claſſe quinque ſunt depreſ-
ſæ, quatuor captæ: vnà cum Naſidianis profugit: quæ omnes citeriorem
Hiſpaniam petiuerunt. At ex reliquis vna præmiſſa Maſſiliam huius
nuncij perferendi gratia, cùm iam appropinquaret vrbi, omnis ſeſe mul-
C titudo ad cognoſcendum effudit. Ac re cognita, tantus luctus excepit,
vt vrbs ab hoſtibus capta eodem veſtigio videretur. Maſſilienſes tamen
nihilo ſegniùs ad defenſionem vrbis reliqua apparare cœperunt. † Eſt 2
autem animaduerſum à legionarijs qui dexteram partem operis admini-
ſtrabant, ex crebris hoſtium eruptionibus, magno ſibi eſſe præſidio poſ-
ſe, ſi pro caſtello ac receptaculo turrim ex latere ſub muro feciſſent. quam *Turris lateritia.*
primò ad repentinos incurſus humilem paruamque fecerunt. huc ſe re-
ferebant. hinc, ſi qua maior oppreſſerat vis, propugnabant. hinc ad re-
pellendum & proſequendum hoſtem procurrebant. Patebat hæc quo-
quouerſus pedes x x x. ſed parietum craſſitudo pedes v. Poſtea verò (vt *Vſus rerum magi-*
D eſt rerum omnium magiſter vſus) hominum adhibita ſolertia, inuentum *ſter.*
eſt magno eſſe vſui poſſe, ſi hæc eſſet in altitudinem turris elata. Id hac
ratione perfectum eſt: Vbi turris altitudo perducta eſt ad contabulatio- *Turris altius attol-*
nem, eam in parietes inſtruxerunt ita, vt capita tignorum, extrema pa- *lendæ ratio.*
rietum ſtructura tegerentur, nequid emineret vbi ignis hoſtium adhæ-
reſceret. Hanc inſuper contignationem, quantum tectum plutei ac vinea-
rum paſſum eſt, laterculo adſtruxerunt: ſupraque eum locum duo tigna
tranſuerſa iniecerunt, non longè ab extremis parietibus, quibus ſuſpen-
derent eam contignationem quæ turri tegumento eſſet futura: ſupraq; ea
tigna directò tranſuerſas trabes iniecerunt, eaſq; * aſſeribus religauerunt. ** axibus.*
E has trabes paulò longiores atque eminentiores quàm extremi parietes e-
rant, effecerunt, vt eſſet vbi tegumenta præpendere poſſent ad defenden-
dos ictus ac repellendos cùm intra eam contignationem parietes extrue-
rentur: eamq; contabulationem ſummam lateribus lutoque conſtraue-
runt, nequid ignis hoſtium nocere poſſet: centoneſque inſuper iniece-
runt, ne aut tela tormentis miſſa tabulationem perfringerent, aut ſaxa
ex catapultis lateritium diſcuterent. Storias autem ex funibus anchora- *Storiarum vſus.*
rijs tres in longitudinem parietum turris, latas quatuor pedes fecerunt,
eaſque ex tribus partibus quæ ad hoſtes vergebant, eminentibus trabibus
circum turrim præpendentes religauerunt, quod vnum genus tegumenti

alijs locis eranr experti nullo telo neque tormento traijci poſſe. Vbi verò F
ea pars turris quæ erat perfecta, tecta arque munira eſt ab omni ictu ho-
ſtium, pluteos ad alia opera abduxerunt: turris tectum per ſeipſum pren-
ſionibus ex contignatione prima ſuſpendere ac tollere cœperũr. vbi quan-
tum ſtoriarum demiſſio patiebatur, tanrum eleuabant. Intra hæc tegu-
menta abditi atque muniti, parieres lateribus extruebant: rurſuſq; aliam
prenſionem ad ædificandum ſibi locum expediebant. Vbi tempus alte-
rius contabulationis videbatur, tigna item vt primò tecta extremis lateri-
bus inſtruebanr, exq; ea contignatione rurſus ſummam cõtabulationem
ſtoriaſque eleuabant. Ita tutò ac ſine vllo vulnere ac periculo ſex tabulata
extruxerunt: feneſtraſque quibus in locis viſum eſt, ad tormenta mitten- G
da in ſtruendo reliquerunr. Vbi ex ea turri, quæ circum eſſent opera, tueri
ſe poſſe confiſi ſunr, muſculum pedes LX. longum, ex materia bipedali,
quem à rurri lateritia ad hoſtium turrim murumque perducerent, facere
inſtituerunt: cuius muſculi hæc erat forma: Duæ primùm trabes in ſolo
Muſculi forma. æquè longæ, diſtantes inter ſe pedes quatuor collocantur: inq; eis colu-
mellæ pedum in altitudinem quinque defiguntur. has inter ſe capreolis
molli faſtigio coniungunt, vbi tigna quæ muſculi tegendi cauſa ponant,
collocentur. eò ſuper tigna bipedalia inijciunt, eaq; laminis clauiſque re-
ligant: ad extremumq; muſculi tectum, trabeſque extremas, quadratas
tegulas quatuor patenres digitos defigunt, quæ lateres qui ſuper muſcu- H
lum ſtruantur, contineant. Ita faſtigiato atque ordinatim ſtructo, vt tra-
bes erant in capreolis collocatæ, lateribus lutoq; muſculus, vt ab igni qui
ex muro iaceretur, tutus eſſet, contegitur. Super lateres coria inducun-
tur, ne canalibus aqua immiſſa lateres diluere poſſet. Coria autem, ne rur-
ſus igni ac lapidibus corrumpantur, centonibus conteguntur. Hoc opus
omne tectum vineis ad ipſam turrim perficiunt, ſubitoque inopinantibus
hoſtibus, machinatione nauali phalangis ſubiectis ad turrim hoſtium
admouent, vt ædificio iungatur. Quo malo perterriti ſubitò oppidani,
ſaxa quàm maxima poſſunt vectibus promouent, præcipitataque muro
in muſculum deuoluunt. Ictum firmitas materiæ ſuſtinet, & quicquid I
incidit, faſtigio muſculi delabitur. Id vbi vident, mutant conſilium.
Cupas tæda ac pice refertas incendunt, eaſque de muro in muſculum de-
uoluunt. Inuolutæ labunrur: delapſæ à lateribus, longurijs furciſq; ab
opere remouentur. Inrerim ſub muſculo milites vectibus infima ſaxa tur-
ris hoſtium, quibus fundamenta conrinebantur, conuellunt. Muſculus ex
turri lateritia à noſtris telis tormentiſq; defenditur, hoſteſque ex muro ac
Turris Maſſilien. turribus ſubmouentur: non datur libera muri defendendi facultas. com-
concidit. pluribus iam lapidibus ex ea quæ ſuberat turri ſubductis, repentina ruina
3 pars eius turris concidit, pars reliqua conſequens procumbebat. † Tum
hoſtes turris repentina ruina commoti, inopinato malo turbati, Deorum K
ira perculſi, vrbis direptione perterriti, inermes cum infulis ſeſe porta foras
vniuerſi proripiunt: ad legatos arq; exercitum ſupplices manus tendunt.
Qua noua re oblara, omnis adminiſtratio belli conſiſtit: militeſque auerſi
à prælio, ad ſtudium audiendi & cognoſcendi ferunrur. Vbi hoſtes ad le-
Maſſilienſium ſup- garos exercirumq; peruenerunt, vniuerſi ſe ad pedes proijciunt: orant vt
plicatio. aduentus Cæſaris expectetur: captam ſuam vrbem videre, opera perfecta,
turrem ſubrutam: itaq; à defenſione deſiſtere: nullam exoriri moram poſ-
ſe, quò minùs cùm veniſſet, ſi imperata non facerent, ad nutum è veſtigio
diriperentur. Docent, ſi omnino turris concidiſſet, non poſſe milites
conti-

A contineri quin ſpe prædæ in vrbem irrumperent, vrbemq́; delerent. Hæc,
atque eiuſdem generis complura, vt ab hominibus doctis, magna cum *Maſſilienſes docti.*
miſericordia fletuq́; pronunciantur. Quibus rebus commoti legati, mi-
lites ex opere deducunt, oppugnatione deſiſtunt, operibus cuſtodias re-
linquunt. Induciarum quodam genere miſericordia facto, aduentus *Inducia.*
Cæſaris expectatur. nullum ex muro, nullum à noſtris mittitur telum. vt
re confecta, omnes curam & diligentiam remittunt. Cæſar enim per li-
teras Trebonio magnoperè mandauerat, ne per vim oppidum expugnari
pateretur: ne grauius permoti milites & defectionis odio, & contemptio-
ne ſui, & diutino labore, omnes puberes interficerent, quod ſe facturos
B minabantur. ægreq́; tunc ſunt retenti, quin oppidum irrumperent. gra-
uiterq́; eam rem tulerunt, quòd ſtetiſſe per Trebonium quò minùs oppi-
do potirentur, videbatur. At hoſtes ſine fide, tempus atque occaſionem
fraudis ac doli quærunt: interiectiſque aliquot diebus, noſtris languen-
tibus, atque animo remiſſis, ſubitò meridiano tempore, cùm alius diſceſ-
ſiſſet, alius ex diutino labore in ipſis operibus, quieti ſe dediſſet, arma ve- *Ignis operibus Cæ-*
rò omnia repoſita contectaque eſſent, portis ſe foras erumpunt, ſecundo *ſaris infertur.*
magnoq́; vento ignem operibus inferunt. Hunc ſic diſtulit ventus, vti vno
tempore agger, plutei, teſtudo, turris, tormentaq́; flammam conciperent,
& priùs hæc omnia conſumerentur, quàm, quemadmodum accidiſſet, ani
C maduerti poſſet. Noſtri repentina fortuna permoti, arma quæ poſſunt ar-
ripiunt. alij ex caſtris ſeſe incitant. fit in hoſtes impetus: ſed muro, ſagit-
tis, tormentiſq́; fugientes perſequi prohibentur. Illi ſub murum ſe recipi-
unt, ibiq́; muſculum turrimque lateritiam liberè incendunt. Ita multo-
rum menſium labor, hoſtium perfidia & vi tempeſtatis puncto temporis
interijt. Tentauerunt hoc idem Maſſilienſes poſtero die eandem nacti *Maſſilienſium per-*
tempeſtatem, maioriq́; cum fiducia ad alteram turrem aggeremque eru- *fidia.*
ptione pugnauerunt, multumq́; ignem intulerunt: ſed vt ſuperioris tem-
poris contentionem noſtri omnem remiſerant, ita proximi diei caſu ad-
moniti, omnia ad defenſionem parauerant. Itaque multis interfectis, re-
D liquos infecta re in oppidum repulerunt. Trebonius ea quæ ſunt amiſſa,
multo maiore militum ſtudio adminiſtrare & reficere inſtituit. Nam vbi
tantos ſuos labores & apparatus malè cecidiſſe viderunt, inducijſque per
ſcelus violatis, ſuam virtutem irriſui fore perdoluerunt, quòd vnde agger
omnino comportari poſſet, nihil erat reliquum: omnibus arboribus lon-
gè lateq́; in finibus Maſſilienſium exciſis, & conuectis, aggerem noui ge- *Agger ex lateritijs*
neris atque inauditum ex lateritijs duobus muris ſenûm pedum craſſitu- *muris confectus.*
dine, atque eorum murorum contignationem facere inſtituerunt æqua
ferè * altitudine, atque ille congeſtus ex materia fuerat agger. Vbi aut ſpa- ** magnitudine al.*
cium inter muros, aut imbecillitas materiæ poſtulare videretur, pilę inter- *latitudine.*
E ponuntur, tranſuerſaria tigna inijciuntur, quæ firmamento eſſe poſſent.
Et quicquid eſt contignatum, cratibus conſternitur, crateſq́; luto integun-
tur. Sub tecto miles dextra ac ſiniſtra muro tectus, aduerſus plutei obie-
ctu, operi quæcunq́; vſui ſunt, ſine periculo ſupportat. celeriter res admi-
niſtratur. diuturni laboris detrimentum, ſolertia & virtute militum breui
reconcinnatur. Portę, quibus locis videtur, eruptionis cauſa in muro relin-
quuntur. Quod vbi hoſtes viderunt, ea quæ diu longoq́; ſpacio refici non
poſſe ſperâſſent, paucorum dierum opera & labore ita refecta, vt nullus
perfidiæ neque eruptioni locus eſſet, neque quicquam omnino relinque-
retur quà aut vis militibus, aut ignis operibus nocere poſſet: eodemque

exemplo ſentiunt totam vrbem, quà ſit aditus à terra, muro turribuſq; F circumiri poſſe, ſic vt ipſis conſiſtendi in ſuis munitionibus locus non eſſet, cùm penè ædificata in muris ab exercitu noſtro mœnia viderentur, ac tela manu conijcerentur: ſuorumque tormentorum vſum, quibus ipſi magna ſperauiſſent, ſpacio propinquitatis interire: parique conditione è muro ac turribus bellandi data, virtute ſe noſtris adæquare non 4 poſſe intelligunt: ad eaſdem deditionis conditiones recurrunt. † M. Varro in vlteriore Hiſpania initio cognitis ijs rebus quæ ſunt in Italia geſtæ, diffidens Pompeianis rebus, amiciſſimè de Cæſare loquebatur, præoccupatum ſeſe legatione, ab Cn. Pompeio teneri obſtrictum fide: neceſſitudinem quidem ſibi nihilo minorem cum Cæſare intercedere: neque ſe G ignorare quod eſſet officiũ legati, qui fiduciariam operam obtineret: quæ vires ſuæ, quæ voluntas erga Cæſarem totius prouinciæ. Hæc omnibus referebat ſermonibus, neque ſe in vllam partem mouebat. Poſteà verò cùm Cæſarem ad Maſſiliam diſtineri cognouit, copias Petreij cum exercitu Afranij eſſe coniunctas, magna auxilia conueniſſe, magna eſſe in ſpe atque expectatione, & conſentire omnem citeriorem prouinciam, quæq; poſteà acciderant de anguſtijs ad Ilerdam rei frumentariæ, accepit, atque hæc ad eum latiùs atque inflatius Afranius perſcribebat, ſe quoq; ad motum fortunæ mouere cœpit. delectum habuit tota prouincia. legionibus completis duabus, cohortes circitèr triginta alarias addidit. frumenti ma- H gnum numerum coëgit, quod Maſſilienſibus, item quod Afranio Petreioque mitteret. naues longas x. Gaditanis vt facerent imperauit. Complures prætereà in Hiſpali faciendas curauit. Pecuniam omnem, omniáque ornamenta ex fano Herculis in oppidum Gadès contulit. Eò ſex cohortes præſidij cauſa ex prouincia miſit: Caiumq; Gallonium equitem Romanum, familiarem Domitij, qui eò procurandæ hæreditatis cauſa venerat miſſus à Domitio, oppido Gadibus præfecit. arma omnia priuata & publica in domum Gallonij contulit. Ipſe graues in Cæſarem habuit conciones. Sæpe ex tribunali prædicauit aduerſa Cæſarem prælia feciſſe, magnum numerum ab eo militum ad Afranium perfugiſſe: hæc ſe cer- I tis nuncijs certiſque authoribus comperiſſe. Quibus rebus perterritos ciues Romanos eius prouinciæ, ſib. ad remp. adminiſtrandam * HS. cxc. millia, & argenti pondo xx. millia, tritici modios cxx. millia polliceri coëgit. Quas Cæſari eſſe amicas ciuitates arbitrabatur, ijs grauiora onera iniungebat, præſidiaque eò deducebat, & iudicia in priuatos reddebat. Qui verò verba atq; orationem aduerſus rempublicam habuiſſent, eorum bona in publicum addicebat. Prouinciã omnem in ſua & Pompeij verba per iuſiurandum adigebat. Cognitis ijs rebus quæ ſunt geſtæ in citeriore Hiſpania, bellum parabat. Ratio autem hæc erat belli, vt ſe cum duabus legionibus Gades conferret, naues frumentumq; omne ibi contineret. Pro- K uinciam enim omnem Cęſaris rebus fauere cognouerat. In inſula frumento nauibuſq; comparatis, bellum duci non difficile exiſtimabat. Cæſar etſi multis neceſſarijſq; rebus in Italiam reuocabatur, tamen conſtituerat nullam partem belli in Hiſpanijs relinquere, quòd magna eſſe Pompeij beneficia, & magnas clientelas in citeriore prouincia ſciebat. Itaque duabus legionibus miſſis in vlteriorem Hiſpaniam cum Qu. Caſſio Tribuno plebis, ipſe cum ſexcentis equitibus magnis itineribus progreditur, edictúmque præmittit, ad quam diem magiſtratus principeſque omnium ciuitatum ſibi eſſe præſtò Cordubæ vellet. Quo edicto tota prouincia promulgato,

M. Varro in vlteriore Hiſpania legatus. *Fiduciaria opera.* *Hiſpalis.* *Gades.* *Caius Gallonius.* ** ſeſtertium nonagies.*

A gato, nulla fuit ciuitas quin ad id tempus partem Senatus Cordubam mit-
teret: nullus ciuis Romanus paulò notior, quin ad ſtatutum diem conue-
niret. Simul ipſe Cordubæ conuentus per ſe portas Varroni clauſit: custo- *Conuentus Corduba Varronē excludit.*
dias vigiliaſque in turribus muroq; diſpoſuit. Cohortes duas, quæ Colo-
nicæ appellabantur, cùm eò caſu veniſſent, tuendi oppidi cauſa apud ſe *Cohortes colonicæ.*
retinuit. Iiſdem diebus Carmonenſes, quæ eſt longè firmiſſima totius *Carmonenſes.*
prouinciæ ciuitas, deductis tribus in arcem oppidi cohortibus à Varrone
præſidio, per ſe cohortes eiecit, portaſque præcluſit. Hoc verò magis pro-
perare Varro, vt cum legionibus quàmprimum Gades contenderet, ne iti-
nere aut traiectu intercluderetur. Tanta ac tam ſecunda in Cæſarem vo- *Gaditanorum à Varrone defectio.*
B luntate prouinciæ repetiebantur. Progreſſo ei paulò longiùs, literæ à Ga-
dibus redduntur, ſimul atque cognitum ſit de edicto Cæſaris, conſenſiſ-
ſe Gaditanos principes cum Tribunis cohortium quæ eſſent ibi in præſi-
dio, vt Gallonium ex oppido expellerent, vrbem inſulamque Cæſari ſer-
uarent. Hoc inito conſilio, denunciauiſſe Gallonio, vt ſua ſponte, dum
ſine periculo liceret, excederet Gadibus: ſi id non feciſſet, ſibi conſilium
capturos. Hoc timore adductum Gallonium Gadibus exceſſiſſe. His co-
gnitis rebus, altera ex duabus legionibus, quæ Vernacula appellabatur, *Legio vernacula.*
ex caſtris Varronis aſtante & inſpectante ipſo ſigna ſuſtulit, ſeſeq; Hiſpa- *Hiſpalim ſe Cæſariani recipiunt.*
lim recepit, atque in foro & porticibus ſine maleficio conſedit. quod fa-
C ctum adeò eius conuentus ciues Romani comprobauerunt, vt domum
ad ſe quiſq; hoſpitio cupidiſſimè reciperet. Quibus rebus perterritus Var-
ro, cùm itinere conuerſo ſeſe in Italiam venturum promiſiſſet, certior à
ſuis factus eſt præcluſas eſſe portas. tum verò omni intercluſus itinere ad
Cæſarem mittit, paratum ſe eſſe cui iuſſerit legionem tradere. Ille ad eum
Sex. Cæſarem mittit, atque huic tradi iubet. Tradita legione, Varro Cor- *Varronis deditio.*
dubam ad Cæſarem venit: relatis ad eum publicis rationibus, cum fide,
quod penes eum eſt pecuniæ tradit: & quod vbique habeat frumenti ac
nauium, oſtendit. Cæſar habita concione Cordubæ, omnibus genera-
tim gratias agit: Ciuibus Romanis, quòd oppidum in ſua poteſtate ſtu-
D duiſſent habere: Hiſpanis, quòd præſidia expuliſſent: Gaditanis, quòd
conatus aduerſariorum infregiſſent, ſeſeq; in libertatem vindicâſſent: Tri-
bunis militum, Centurionibuſq;, qui eò præſidij cauſa venerant, quòd
eorum conſilia ſua virtute confirmâſſent. Pecunias quas erant in publi- *Largitio Cæſaris.*
cum Varroni ciues Rom. polliciti, remittit. Bona reſtituit ijs quos libe-
riùs locutos, hanc pœnam tuliſſe cognouerat. Tributis quibuſdam publi-
cis priuatiſq; præmijs reliquos in poſterum bona ſpe complet: biduumq;
Cordubæ commoratus, Gades proficiſcitur. Pecunias monumentaque
quæ ex fano Herculis collata erant in priuatam domum, referri in tem-
plum iubet. Prouinciæ Q. Caſſium præficit: huic quatuor legiones attri- *Q. Caſſius.*
E buit: ipſe his nauibus quas M. Varro, quaſq; Gaditani iuſſu Varronis fece-
rant, Tarraconem paucis diebus péruenit. ibi totius ferè citerioris prouin- *Tarraco.*
ciæ legationes Cæſaris aduentum expectabant. Eadem ratione priuatim
ac publicè quibuſdam ciuitatibus habitis honoribus, Tarracone diſcedit,
pedibuſque Narbonem, atque inde Maſſiliam peruenit. ibi legem de Di- *Narbo.*
ctatore latam, ſeſeque Dictatorem dictum à M. Lepido prætore cogno- *Cæſar dictator dictus.*
ſcit. † Maſſilienſes omnibus defeſſi malis, rei frumentariæ ad ſummam 5
inopiam adducti, bis prælio nauali ſuperati, crebris eruptionibus fuſi, gra- *Maſſilienſium inopia.*
ui etiam peſtilentia conflictati ex diutina concluſione, & mutatione
victus (panico enim vetere, atque hordeo corrupto omnes alebantur,

quod ad huiuſmodi caſus antiquitùs paratum in publicum contulerant) F
deiecta turri, labefacta magna parte muri, auxilijs prouinciarum & exer-
cituum deſperatis, quos in Cæſaris poteſtatem veniſſe cognouerant, ſeſe
Domitij fuga. dedere ſine fraude conſtituunt. Sed paucis antè diebus L. Domitius co-
gnita Maſſilienſium voluntate, nauibus tribus comparatis, ex quibus
duas familiaribus ſuis attribuerat, vnam ipſe conſcenderat, nactus tur-
bidam tempeſtatem eſt profectus. hunc conſpicatæ naues quæ iuſſu Bru-
ti conſuetudine quotidiana ad portum excubabant, ſublatis anchoris
ſequi cœperunt. Ex ijs vnum ipſius nauigium contendit, & fugere per-
ſeuerauit, auxilioque tempeſtatis ex conſpectu abijt: duo perterrita
Maſſilienſium deditio. concurſu noſtrarum nauium, ſeſe in portum receperunt. Maſſilienſes G
arma tormentaque ex oppido, vt eſt imperatum, proferunt: naues ex
portu naualibuſque educunt: pecuniam ex publico tradunt. Quibus
rebus confectis, Cæſar magis eos pro nomine & vetuſtate, quàm pro
meritis in ſe ciuitatis, conſeruans, duas ibi legiones præſidio relinquit:
cæteras in Italiam mittit: ipſe ad vrbem proficiſcitur. Iiſdem tempori-
C. Curio in Africam nauigat. bus C. Curio in Africam profectus ex Sicilia, etiam ab initio copias P.
Actij Vari deſpiciens, duas legiones ex quatuor quas à Cæſare acceperat,
& quingentos equites tranſportabat:. biduoq; & noctibus tribus nauiga-
Aquilaria. tione conſumptis, appulit ad eum locum qui appellatur Aquilaria. Hic lo-
Clupea. cus abeſt à Clupeis paſſuum vigintiduo millia, habetque non incommo- H
dam æſtate ſtationem: & duobus eminentibus promontorijs contine-
** L. Caſſius cum de* tur. Huius aduentum * L. Cæſar filius cùm decem longis nauibus ad
Clupeam præſtolans, (quas naues Vticæ ex prædonum bello ſubductas
P. Actius. P. Actius reficiendas huius belli cauſa curauerat) veritus nauium multi-
tudinem, ex alto refugerat, appulſaq; ad proximum littus trireme conſtra-
Adrumetum. ta, & in littore relicta, pedibus Adrumetum profugerat. Id oppidum C.
C. Cõſidius Longus. Conſidius Longus vnius legionis præſidio tuebatur. Reliquæ Cæſaris na-
M. Rufus. ues eius fuga Adrumetum ſe receperunt. Hunc ſecutus M. Rufus quæſtor
nauibus duodecim, quas præſidio onerarijs nauibus Curio ex Sicilia edu-
xerat, poſtquam relictam in littore nauem cõſpexit, hanc remulco abſtra- I
xit, ipſe ad Curionem cum claſſe redit. Curio Martium Vticam nauibus
Vtica. præmittit, ipſe eòdem cum exercitu proficiſcitur: biduique iter progreſ-
Bagrada flu. ſus, ad flumen Bagradam peruenit. ibi C. Caninium Rebilum legatum
cum legionibus relinquit, ipſe cum equitatu antecedit ad caſtra exploran-
Caſtra Corneliana. da Corneliana, quòd is locus peridoneus caſtris habebatur. Id autem eſt
iugum directum eminens in mare, vtraque ex parte præruptum atque
aſperum, ſed paulò tamen leniore faſtigio ab ea parte quæ ad Vticam ver-
git. abeſt directo itinere ab Vtica paulò ampliùs paſſus mille. ſed hoc iti-
nere eſt fons, quò mare ſuccedit longiùs, lateque is locus reſtagnat: quem
ſi quis vitare voluerit, ſex millium circuitu in oppidum peruenit. Hoc K
Actij Vari caſtra. explorato loco, Curio Caſtra Vari conſpicit muro oppidoque coniun-
cta ad portam quæ appellatur Bellica, admodum munita natura loci,
vna ex parte ipſo oppido Vtica, altera theatro, quod eſt ante oppidum,
ſubſtructionibus eius operis maximis aditu ad caſtra difficili & anguſto.
ſimul animaduertit multa vndique portari atque agi pleniſſimis vijs,
quæ repentini tumultus timore ex agris in vrbem conferebantur. huc
equitatum mittit, vt diriperet, atque haberet loco prædæ: eodemque
tempore his rebus ſubſidio ſexcenti equites electi Numidæ ex oppido,
Iuba rex. peditesque CCCC. mittuntur à Varo, quos auxilij cauſa rex Iuba paucis
diebus

A diebus antè Vticam miſerat. Huic & paternum hoſpitium cum Pom-
peio, & ſimultas cum Curione intercedebat: quòd Tribunus plebis le-
gem promulgauerat, qua lege regnum Iubæ publicauerat. Concurrunt
equites inter ſe: neque verò primum impetum noſtrorum Numidæ fer-
re potuerunt: ſed interfectis circitèr c x x. reliqui ſe in caſtra ad oppidum
receperunt. Interim aduentu longarum nauium Curio pronunciari o-
nerarijs nauibus iubet, quæ ſtabant ad Vticam, numero circitèr c c. ſe in
hoſtium habiturum loco, qui non è veſtigio ad caſtra Corneliana vela
direxiſſet. Qua pronunciatione facta, temporis puncto ſublatis ancho-
ris, omnes Vticam relinquunt, & quò imperatum eſt, tranſeunt. quæ
B res omnium rerum copia compleuit exercitum. His rebus geſtis, Curio *Curio Imperator*
ſe in caſtra ad Bagradam recepit, atque vniuerſi exercitus conclamatione *appellatur.*
Imperator appellatur. Poſtero die Vticam exercitum ducit, & prope oppi-
dum caſtra ponit. Nondum opere caſtrorum perfecto, equites è ſtatione
nunciant magna auxilia equitum peditumque à rege miſſa Vticam veni-
re. eodemq; tempore vis magna pulueris cernebatur, & veſtigio tempo-
ris primum agmen erat in conſpectu. Nouitate rei Curio permotus, præ-
mittit equites, qui primum impetum ſuſtineant, ac morentur. Ipſe cele-
riter ab opere deductis legionibus, aciem inſtruit, equiteſque commit-
tunt prelium: & priùs quàm planè legiones explicari & conſiſtere poſſent,
C tota auxilia Regis impedita ac perturbata, quòd nullo ordine, & ſine timo-
re iter fecerant, in fugam ſe conijciunt: equitatuque omni ferè incolumi,
quòd ſe per littora celeriter in oppidum recepit, magnum peditum nume-
rum interficiunt. Proxima nocte Centuriones Marſi duo ex caſtris Curio-
nis cum manipularibus ſuis vigintiduobus ad Actium Varum perfugiunt.
Hi ſeu verè quam habuerint opinionem, ad eum perferunt, ſiue etiam au-
ribus Vari ſeruiunt, (nam quæ volumus, & credimus libenter: & quæ ſen- „
timus ipſi, reliquos ſentire ſperamus.) confirmant quidem certè totius ex- „
ercitus animos alienos eſſe à Curione, maximeque opus eſſe in conſpe-
ctum exercitum venire, & colloquendi dare facultatem. Qua opinione
D adductus Varus, poſtero die manè legiones ex caſtris educit: facit idem
Curio, atque vna valle non magna interiecta, ſuas vterque copias inſtruit.
Erat in exercitu Vari Sex. Quintilius Varus, quem fuiſſe Corfinij ſuprà *Sex. Quintilius Va-*
demonſtratum eſt. Hic dimiſſus à Cæſare, in Africam venerat: legioneſ- *rus.*
que eas traduxerat, quas ſuperioribus temporibus Corfinio receperat
Cæſar, adeò vt paucis mutatis Centurionibus, ijdem ordines manipuli-
que conſtarent. Hanc nactus appellarionis cauſam Quintilius, circum-
ire aciem Curionis, atque obſecrare milites cœpit, ne primam ſacramen-
ti quod apud Domitium atque apud ſe quæſtorem dixiſſent, memoriam
deponerent: neu contra eos arma ferrent, qui eadem eſſent vſi fortuna, ea-
E demque in obſidione perpeſſi: neu pro his pugnarent, à quibus in contu-
meliam perfugæ appellarentur. His pauca ad ſpem largitionis addit, quæ *Perfugarum igno-*
à ſua liberalitate, ſi ſe atque Actium ſecuti eſſent, expectare deberent. Hac *minia.*
habita oratione, nullam in partem ab exercitu Curionis fit ſignificatio, at-
que ita ſuas vterque copias reducit: atque in caſtris Curionis magnus o-
mnium inceſſit timor. Nam is varijs hominum ſermonibus celeriter au- *Timor in caſtris Cu-*
getur. vnuſquiſque enim opiniones fingebat, & ad id quod ab alio audie- *rionis.* *Rumoris incremen-*
rat, ſui aliquid timoris addebat. Hoc vbi vno authore ad plures perma- *tum.*
nauerat, atque alius alij tradiderat, plures authores eius rei videbantur:
ciuile bellum, genus hominum quod liceret liberè facere, & ſequi quod *

vellent legiones hæ quæ paulò antè apud aduerſarios fuerant. nam etiam F
Cæſaris beneficium mutauerat conſuetudo, qua offerrentur municipia
etiam diuerſis partibus coniuncta. Neque enim ex Marſis Pelignisque
★ veniebant, vt qui ſuperiore nocte in contubernijs, commilitesque, nonnulli
nulli grauiores ſermones militum vulgò duriùs accipiebant: nonnulla
6 etiam ab ijs, qui diligentiores videri volebant, fingebantur. † Quibus de
cauſis concilio conuocato, de ſumma rerum deliberare incipit. Erant ſententiæ
tentiæ quæ conandum omnibus modis, caſtraque Vari oppugnanda cenſerent,
ſerent, quòd huiuſmodi militum conſilijs otium maximè contrarium
eſſe arbitrarentur. Poſtremò præſtare dicebant, per virtutem in pugna
belli fortunam experiri, quàm deſertos & circunuentos à ſuis, grauiſſi- G
mũ ſupplicium pati. Porrò erant, qui cenſerẽt de tertia vigilia in caſtra Cor-
neliana recedendum, vt maiore ſpatio temporis interiecto, militum mentes
tes ſanarentur: ſimul, ſi quid grauiùs accidiſſet, magna multitudine na-
Curionis delibera-tio. uium & tutiùs & faciliùs in Siciliam receptus daretur. Curio vtrunque
improbans conſilium, quantum alteri ſententiæ deeſſet animi, tantum
alteri ſupereſſe dicebat. hos turpiſſimæ fugæ rationem habere, illos e-
tiam iniquo loco dimicandum putare. Qua enim, inquit, fiducia, & o-
pere, & natura loci munitiſſima caſtra expugnari poſſe confidimus? aut
„ verò quid proficimus, ſi accepto magno detrimento, ab oppugnatione
„ caſtrorum diſcedimus? Quaſi non & felicitas rerum geſtarum, exercitus H
„ beneuolentiam Imperatoribus, & res aduerſæ odia concilient. Caſtro-
„ rum autem mutatio quid habet, niſi turpem fugam, & deſperationem
„ omnium, & alienationem exercitus? Nam neque prudentes ſuſpicari o-
„ portet, ſibi parum credi, neque improbos, ſcire ſeſe timeri: quòd illis li-
„ centiam timor augeat, noſtris ſtudia diminuat. Quòd ſi iam, inquit, hæc
explorata habemus, quæ de exercitus alienatione dicuntur, quæ quidem
ego aut omninò falſa, aut certè minora opinione eſſe confido, quanto
„ hæc diſſimulari & occultari, quàm per nos confirmari præſtat? An non v-
„ ti corporis vulnera, ita exercitus incommoda ſunt tegenda, ne ſpem ad-
„ uerſarijs augeamus? At etiam vt media nocte proficiſcamur, addunt: quò I
„ maiorem (credo) licentiam habeant, qui peccare conentur. Nanque hu-
„ iuſmodi res aut pudore aut metu tenentur: quibus rebus nox maximè ad-
„ uerſaria eſt. Quare neque tanti ſum animi, vt ſine ſpe caſtra oppugnan-
da cenſeam: neque tanti timoris, vt ipſe deficiam: atque omnia prius ex-
perienda arbitror: magnaque ex parte iam me vnà vobiſcum de re iudi-
Curionis ad milites concio. cium facturum confido. Dimiſſo concilio, concionem aduocat militum:
commemorat quo ſit eorum vſus ſtudio ad Corfinium Cæſar, vt magnam
partem Italiæ beneficio atque authoritate eorum ſuam fecerit. Vos enim,
veſtrumq; factũ, inquit, omnia deinceps municipia ſunt ſecuta: neq; ſine
cauſa & Cæſar amiciſſimè de vobis, & illi grauiſſimè iudicauerunt. Pom- K
peius enim nullo prælio pulſus, veſtri facti præiudicio demotus, Italia ex-
ceſſit. Cæſar me, quem ſibi chariſſimum habuit, prouinciamq; Siciliam,
atque Africam, ſine quibus Vrbem atque Italiam tueri non poteſt, veſtræ
fidei commiſit. Adſunt qui vos hortentur, vt à nobis diſcedatis. Quid
enim eſt illis optatiùs, quàm vno tempore & nos circunuenire, & vos
nefario ſcelere obſtringere? Aut quid irati grauiùs de vobis ſentire poſ-
ſunt, quàm vt eos prodatis, qui ſe vobis omnia debere iudicant? & in
eorum poteſtatem veniatis, qui ſe per vos periſſe exiſtimant? An ve-
rò in Hiſpania res geſtas Cæſaris non audiſtis? duos pulſos exercitus?

duos

A duos ſuperatos duces? duas receptas prouincias? hæc acta diebus XL. qui-
bus in conſpectum aduerſariorum venerit Cæſar? An qui incolumes re-
ſiſtere non potuerunt, perditi reſiſtent? Vos autem * incerta victoria Cæ- *certa.
ſarem ſecuti, dijudicati iam belli fortuna, victum ſequemini, cùm ve-
ſtri officij præmia percipere debeatis? Deſertos enim ſe ac proditos à vo-
bis dicunt, & prioris ſacramenti mentionem faciunt. Vóſne verò L. Do-
mitium, an vos L. Domitius deſeruit? nónne extremam pati fortunam
paratos proiecit ille? non ſibi clàm vobis ſalutem fuga petiuit? non pro-
diti per illum, Cæſaris beneficio eſtis conſeruati? Sacramento quidem
vos teneri qui potuit, cùm proiectis faſcibus, & depoſito imperio, pri-
B uatus & captus ipſe in alienam veniſſet poteſtatem? Relinquitur noua reli-
gio, vt eo neglecto ſacramento quo tenemini, reſpiciatis illud quod de-
ditione ducis, & capitis diminutione ſublatum eſt. At, credo, ſi Cæſa-
rem probatis, iam me offenditis, qui de meis in vos meritis prædicatu-
rus non ſum, quæ ſunt adhuc & mea voluntate, & veſtra expectatione
leuiora. Sed tamen ſui laboris milites ſemper euentu belli præmia peti-
uerunt: qui qualis ſit futurus, ne vos quidem dubitatis. Diligentiam qui-
dem noſtram, aut, quem ad finem adhuc res proceſſit, fortunam cur præ-
teream? An pœnitet vos quòd ſaluum atque incolumem exercitum nul-
la omninò naue deſiderata traduxerim: quòd claſſem hoſtium primo im-
C petu adueniens profligauerim? quòd bis per biduum equeſtri prælio ſupe-
rauerim? quòd ex portu ſinuque aduerſariorum CC. naues onerarias ad-
duxerim, eoque illos compulerim, vt neque pedeſtri itinere, neque naui-
bus commeatu iuuari poſſint? Hac vos fortuna atque his ducibus repu-
diatis, Corfinienſem ignominiam * in Italiæ fuga, an Hiſpaniarum de- *in Italiæ fugam.
ditionem * in Africi belli præiudicio ſequimini? Equidem me Cæſa- *an Afr. bel. præiu-
ris militem dici volui: vos me Imperatoris nomine appellauiſtis: cuius ſi dicia.
vos pœnitet, veſtrum vobis beneficium remitto, mihi meum reſtituite
nomen, ne ad contumeliam honorem dediſſe videamini. Qua oratione
permoti milites, crebrò etiam dicentem interpellabant, vt magno cum
D dolore infidelitatis ſuſpicionem ſuſtinere viderentur. Diſcedentem ve- Infidelitatis ſuſpicio
rò ex concione, vniuerſi cohortantur, magno ſit animo, neu dubitet grauis.
prælium committere, & ſuam fidem virtutemque experiri. Quo facto
commutata omnium & voluntate & opinione, conſenſu ſuo conſtituit.
Curio, cùm primùm ſit data poteſtas, prælio rem committere. Poſtero
die productos, eodem loco quo ſuperioribus diebus conſtiterant, in a-
cie collocat. Ne Varus quidem Actius dubitat copias producere, ſiue ſo-
licitandi milites, ſiue æquo loco dimicandi detur occaſio, ne facultatem
prætermittat. Erat vallis inter duas acies, vt ſuprà demonſtratum eſt, non
ita magno aut difficili & arduo aſcenſu. Hanc vterque ſi aduerſariorum
E copiæ tranſire conarentur, expectabat, quo æquiore loco prælium com-
mitteretur. ſimul à ſiniſtro cornu P. Actij equitatus omnis, & vnà leuis ar- Prælium inter Actium
maturæ interiecti complures, cùm ſe in vallem demitterent, cerneban- Varum et Curionē.
tur. Ad eos Curio equitatum, & duas Marrucinorum cohortes mittit:
quorum primum impetum equites hoſtium non tulerunt, ſed amiſſis e-
quis ad ſuos refugerunt. relicti ab his, qui vnà procurrerant leuis armatu-
ræ, circunueniebantur, atq; interficiebantur à noſtris. Huc tota Vari con-
uerſa acies, ſuos fugere & concidi videbat. Tum Rebilius legatus Cæſaris,
quem Curio ſecum ex Sicilia duxerat, quòd magnum habere vſum in re
militari ſciebat, Perterritum, inquit, hoſtem vides Curio: quid dubitas vti
tem-

temporis opportunitate? Ille vnum elocutus, vt memoria tenerent mi- F
lites ea quæ ſibi pridie confirmâſſent, ſequi ſeſe iubet: & præcurrit ante
omnes: adeoque erat impedita vallis, vt in aſcenſu niſi ſubleuati à ſuis
primi, non facilè eniterentur. Sed præoccupatis animis Actianorum mi-
litum timore, & fuga & cæde ſuorum, nihil de reſiſtendo cogitabant, o-
mneſque iam ſe ab equitatu circunueniri arbitrabantur. Itaque priùs
Vari fuga. quàm telum adijci poſſet, aut noſtri propiùs accederent, omnis Vari a-
Fabij Peligni facinus audax. cies terga vertit, ſeque in caſtra recepit. Qua in fuga Fabius Pelignus qui-
dam ex infimis ordinibus de exercitu Curionis, primum agmen fugien-
tium conſecutus, magna voce Varum nomine appellans requirebat, vti v-
nus eſſe ex eius militibus, & monere aliquid velle ac dicere videretur. V- G
bi ille ſæpiùs appellatus aſpexit, ac reſtitit, & quis eſſet, aut quid vellet,
quæſiuit: humerum apertum gladio appetit, paulumq; abfuit, quin Va-
rum interficeret: quod ille periculum ſublato, ad eius conatum ſcuto vi-
tauit. Fabius à proximis militibus circunuentus, interficitur: à fugien-
**iter impeditur.* tium multitudine ac turba portæ caſtrorum occupantur, atque *impe-
diuntur: pluresque in eo loco ſine vulnere, quàm in prælio aut fuga inter-
eunt. Neque multùm abfuit, quin etiam caſtris expellerentur: ac nonnul-
li protinùs eodem curſu in oppidum contenderunt. Sed cùm loci natura,
& munitio caſtrorum aditum prohibebant, tùm quòd ad prælium egreſſi
Curionis milites, his rebus indigebant, quæ ad oppugnationem caſtro- H
rum erant vſui. Itaque Curio exercitum in caſtra reducit, ſuis omnibus
præter Fabium incolumibus, ex numero aduerſariorum circitèr ſexcentis
interfectis, atque vulneratis, qui omnes diſceſſu Curionis, multique
prætereà per ſimulationem vulnerum ex caſtris in oppidum propter timo-
rem ſeſe recipiunt. Qua re animaduerſa Varus, & terrore exercitus cogni-
to, buccinatore in caſtris, & paucis ad ſpeciem tabernaculis relictis, de ter-
Vtica obſidio. tia vigilia ſilentio exercitum in oppidum reducit. Poſtero die Curio Vti-
cam obſidere, & vallo circummunire inſtituit. Erat in oppido multitudo
inſolens belli, diuturnitate ocij: Vticenſes pro quibuſdam Cæſaris in ſe be-
neficijs, illi amiciſſimi: conuentus qui ex varijs generibus conſtarent: ter- I
ror ex ſuperioribus prælijs magnus. Itaque de deditione omnes palàm
loquebantur, & cum P. Actio agebant, ne ſua pertinacia omnium fortu-
nas perturbari vellet. Hæc cùm agerentur, nuncij præmiſſi à Rege Iuba
venerunt, qui illum cum magnis copijs adeſſe dicerent, & de cuſtodia ac
defenſione vrbis hortarentur. Quæ res eorum perterritos animos con-
firmauit. Nunciabantur hæc eadem Curioni, ſed aliquandiu fides fieri
non poterat. tantam habebat ſuarum rerum fiduciam. Iamque Cæſaris
in Hiſpania res ſecundæ, in Africam nuncijs ac literis perferebantur. Qui-
**abſurum.* bus omnibus rebus ſublatus, nihil contra ſe Regem *niſurum exiſtima-
bat. Sed vbi certis authoribus cõperit minùs v. & x x. millibus longè ab K
Vtica eius copias abeſſe, relictis munitionibus, ſeſe in caſtra Corneliana re-
cepit. Huc frumentum comportare, caſtra munire, materiam conferre cœ-
pit. Statimque in Siciliam miſit, vti duæ legiones, reliquuſque equita-
tus ad ſe mitteretur. Caſtra erant ad bellum ducendum aptiſſima, natura,
& loci munitione, & maris propinquitate, & aquæ & ſalis copia, cuius
magna vis iam ex proximis erat ſalinis eò congeſta. Non materia multi-
tudine arborum, non frumentum, cuius erant pleniſſimi agri, deficere po-
Ducere bellum. terat. Itaque ſuorum omnium conſenſu Curio reliquas copias expecta-
re, & bellum ducere parabat. His conſtitutis rebus, probatiſque conſilijs,
exper-

A ex perfugis quibuſdam oppidanis audit Iubam reuocatum finitimo bello
& conrrouerſijs Leptitanorum, reſtitiſſe in regno, & Saburam eius præ- *Sabura regis Iuba*
fectum cum mediocribus copijs miſſum Vticæ appropinquare. His au- *præfectus.*
thoribus temerè credens, conſilium commutat, & prælio rem commit-
tere conſtituit. Multum ad hanc rem probandam adiuuat adoleſcentia,
magnitudo animi, ſuperioris temporis prouenrus, fiducia rei benè geren-
dæ. His rebus impulſus, equitatum omnem, prima nocte ad caſtra ho-
ſtium mittit ad flumen Bagradam, quibus præerat Sabura, de quo antè e-
rat auditum. Sed rex cum omnibus copijs inſequebatur, & ſex millium
paſſuum interuallo à Sabura conſederat. Equites miſſi nocte iter confi-
B ciunt: imprudenteis atque inopinanreis hoſtes aggrediuntur. Numidæ
enim quadam barbara conſuetudine nullis ordinibus paſſim cōſederant.
Hos oppreſſos ſomno & diſperſos adorti, magnum eorum numerum in-
terficiunt, multi perterriti profugiunt. Quo facto, ad Curionem equites *Numidarum clades.*
reuertūtur, captiuoſq; ad eum reducunt. Curio cum omnibus copijs quar-
ta vigilia exierat, cohortibuſque quinque caſtris præſidio relictis. Progreſ-
ſus millia paſſuum ſex, equites inuenit, rem geſtam cognouit. ex captiuis
quærit, quis caſtris ad Bagradam præſit. reſpondent Saburam. reliqua ſtu-
dio itineris conficiendi quærere prætermittit: proximaq; reſpiciens ſigna,
Videtíſne, inquit, milites, captiuorum orationem cum perfugis conueni-
C re? abeſſe regem, exiguas eſſe copias miſſas, quæ paucis equitibus parcs
eſſe non potuerunt? Proinde ad prædam, ad gloriam properate, vriam
de præmijs veſtris, & de referenda graria cogitare incipiamus. Erant per
ſe magna, quæ geſſerant, equites, præſertim cùm eorum exiguus nume-
rus cum tanta multitudine Numidarum conferretur. Hæc tamen ab ipſis
inflatiùs commemorabantur: vt de ſuis homines laudibus inſolenter qui- *Laudes ſuas liben-*
dem, ſed libenter prædicant. Multa præterea ſpolia præferebantur: ca- *ter homines depræ-*
pti homines equiteſque producebanrur: vr quicquid intercederet tempo- *dicant.*
ris, hoc omne victoriam morari videretur. Ita ſpei Curionis, militum
ſtudia non deerant. Equites ſequi iubet ſeſe: iterque accelerat, vt quàm-
D maximè ex fuga perterritos adoriri poſſet. Ar illi itinere totius noctis
confecto, ſubſequi non poterant, atque alij alio loco reſiſtebant. Ne
hæc quidem res Curionem ab ſpe morabarur.† Iuba certior factus à Sabu- 8
ra de nocturno prælio, duo millia Hiſpanorum & Gallorum equitum, *Galli & Hiſpani e-*
quos ſuæ cuſtodiæ cauſa circum ſe habere conſueuerat, & peditum eam *quites in cohorte*
partem, cui maximè confidebat, Saburæ ſubmittit: ipſe cum reliquis co- *prætoria Iubæ.*
pijs, elephantiſque XL. lentiùs ſubſequitur, ſuſpicatus præmiſſis equiti-
bus ipſum affore Curionem. Sabura copias equitum peditumque in-
ſtruit, atque his imperat, vt ſimulatione timoris paulatim cedant, ac pe- 4
dem referant: ſeſe, cùm opus eſſet, ſignum prælij darurum, & quod
E rem poſtulare cognouiſſet, imperaturum. Curio ad ſuperiorem ſpem
addira præſenris temporis opinione, hoſtes fugere arbitratus, copias ex
locis ſuperioribus in campum deducit: quibus ex locis cùm longus eſ-
ſet progreſſus, confecto iam labore exercitu, XVI. millium ſpatio con-
ſiſtit. Dat ſuis ſignum Sabura, aciem conſtituit, & circumire ordines, *Curionis & Saburæ*
atque hortari incipit: ſed peditatu duntaxat procul ad ſpeciem vtitur, e- *prælium.*
quites in aciem immittit. Non deeſt negocio Curio, ſuoſque horta-
tur vt ſpem omnem in virtute reponant. Nec militibus quidem vt de-
feſſis, neque equitibus vt paucis, & labore confectis, ſtudium ad pugnan-
dum virtuſque deerat: ſed hi numero ducenti (reliqui in itinere ſubſtite-
rant)

rant) quancunque in partem impetum fecerant, hoſtes loco cedere coge- F
bant: ſed neque longiùs fugientes proſequi, nec vehementiùs equos in-
citare poterant. At equitatus hoſtium ab vtroque cornu circumire a-
ciem noſtram, & auerſos proterere incipit. Cùm cohortes ex acie pro-

Numidarum aduerſus Curionem ſtratagema.

currissent, Numidæ integri celeritate impetum noſtrorum effugiebant:
rurſuſque ad ordines ſuos ſe recipientes, circumibant, & ab acie exclude-
bant. Sic neque in loco manere, ordinemque ſeruare, neque procurre-
re, & caſum ſubire, tutum videbatur. Hoſtium copiæ ſummiſſis ab Re-
ge auxilijs, crebrò augebantur: noſtros vires laſſitudine deficiebant. ſi-
mul ij qui vulnera acceperant, neque acie excedere, neque in locum tu-
tum referri poterant, quòd tota acies equitatu hoſtium circundata tene- G
» batur. Hi de ſe ſuá ſalute deſperantes, vt extremo vitæ tempore homi-
» nes facere conſuérunt, aut ſuam mortem miſerabantur, aut parentes ſuos
» commendabant, ſi quos ex eo periculo fortuna ſeruare potuiſſet. Ple-

Curionis diſcrimen.

na erant omnia timoris, & luctus. Curio vbi perterritis omnibus, ne-
que cohortationes ſuas, neque preces audiri intelligit: vnam, vt miſeris
in rebus, ſpem reliquam ſalutis eſſe arbitratus, proximos colles capere v-
niuerſos, atque eò ſigna inferri iubet. Hos quoque præoccupat miſſus
à Sabura equitatus. Tum verò ad ſummam deſperationem noſtri per-
ueniunt, & partim fugientes ab equitatu interficiuntur, partim inte-
gri procumbunt. Hortatur Curionem Cn. Domitius præfectus equi- H
tum, cum paucis equitibus circumſiſtens, vt fuga ſalutem petat, atque

Curionis & ſuorum cædes.

in caſtra contendat: & ſe ab eo non diſceſſurum pollicetur. At Curio
nunquam ſe amiſſo exercitu, quem à Cæſare fideicommiſſum acceperit,
in eius conſpectum reuerſurum confirmat: atque ita prælians interfici-
tur: equites perpauci ex prælio ſe recipiunt. Sed ij quos ad nouiſſimum
agmen equorum reficiendorum cauſa ſubſtitiſſe demonſtratum eſt, fu-
ga totius exercitus procul animaduerſa, ſeſe incolumes in caſtra confe-
runt: milites ad vnum omnes interficiuntur. His rebus cognitis M. Ru-
fus Quæſtor in caſtris relictus à Curione, cohortatur ſuos, ne animo de-
ficiant: illi orant, atque obſecrant, vt in Siciliam nauibus reportentur. I
Pollicetur, magiſtriſque imperat nauium, vt primo veſpere omnes ſcaphas

Timoris vis.

ad littus appulſas habeant. Sed tantus fuit omnium terror, vt alij adeſſe
copias Iubæ dicerent, alij cum legionibus inſtare Varum, iamque ſe pul-
uerem venientium cernere (quarum rerum nihil omninò acciderat) a-
lij claſſem hoſtium celeriter aduolaturam ſuſpicarentur. Itaque perter-
ritis omnibus, ſibi quiſque conſulebat. Qui in claſſe erant, proficiſci
properabant. Horum fuga, nauium onerariarum magiſtros incitabat.

Lenunculi, nauigia piſcatoria.

Pauci lenunculi ad officium imperiumque conueniebant. Sed tanta e-
rat completis littoribus contentio, qui potiſſimùm ex magno numero
conſcenderent, vt multitudine atque onere nonnulli deprimerentur: re- K
liqui hoc timore propiùs adire tardarentur. Quibus rebus accidit, vt pau-
ci milites patreſque familiæ, qui aut gratia aut miſericordia valerent, aut
naues adnare poſſent, recepti, in Siciliam incolumes peruenirent: reli-
quæ copiæ miſſis ad Varum noctu legatis cum Centurionibus, ſeſe ei
dediderunt: quorum cohortes militum Iuba poſtero die ante oppidum
conſpicatus, ſuam eſſe prædicans prædam, magnam partem eorum in-
terfici iuſſit: paucos electos in regnum remiſit. Cùm Varus ſuam fidem
ab eo lædi quereretur, neque reſiſtere auderet, ipſe equo in oppidum ve-
ctus, proſequentibus compluribus ſenatoribus (quo in numero erat Ser-
uius

A uius Sulpitius, & Licinius Damaſippus) paucis diebus, quæ fieri vellet, Vticæ conſtituit, atque imperauit, diebuſque æquè pòſt paucis ſe in regnum cum omnibus copijs recepit.

C. IVLII CAESARIS COMMENTARIORVM DE BELLO CIVILI LIBER III.

B

Tertij libri capita.

1 *Cæſaris Dictatoris diligentia in vrbanis rebus conſtituendis, & Pompeij copiarum ingens magnitudo.*

2 *Cæſar in Pharſaliam traijcit: eius aliquot inanes naues Bibulus incendit. Salonenſes ſeſe ab Octauij obſidione fortiter liberant.*

3 *Cæſaris ad Pompeium legatio de pace, & eius in illo conſequendo celeritas.*

4 *Colloquia de pace Pompeianorum inſolentia impedita.*

5 *Motus vrbanus à Senatu repreſſus, & Milonis, Cœlijq́; Prætoris nece extinctus.*

C 6 *Naualis Cæſarianorum pugna ſecunda: item eiuſdem tyronum ignauia, & veteranorum virtus.*

7 *Cæſar & Pompeius ſtatiua caſtra mouent.. Scipionis auaritia & crudelitas in pecunijs ab Aſiaticis exigendis.*

8 *Scipionis & Domitij leues aliquot pugnæ equeſtres.*

9 *Cæſar & Pompeius caſtris propè poſitis leuibus prælijs inter ſe contendunt.*

10 *Cæſarianorum patientia in penuria rei frumentariæ perferenda.*

11 *Aduerſum prælium Pompeij ad caſtra Cæſaris, & aliquot Cæſarianorum militum virtus.*

D 12 *Cæſar Pompeium ad prælium prouocat. Pompeius pabuli inopia laborat. ad eum Allobroges duo perfugiunt.*

13 *Pompeij prælium ſecundum aduerſus Marcellinum Cæſaris Quæſtorem.*

14 *Cæſaris pugna ſecunda: & viciſſim Pompeij victoria inſignis.*

15 *Cæſar habita oratione ſuos confirmat: magniſq́; itineribus emenſis, cùm eum Pompeius ſequeretur, Domitij ſe copijs ad Theſſaliam coniungit.*

16 *Theſſalia Cæſari adiungitur. Pompeiani coniunctis Scipionis copijs, de Cæſarianorum bonis inter ſe partiendis deliberant.*

17 *Vtriuſq; exercitus comparatio ad pugnam, & ſimul Imperatorum ad milites cohortatio.*

E

18 *Cæſaris de Pompeio victoria Pharſalica, & ſumma eiuſdem in perſequenda victoria celeritas.*

19 *Caſſius Cæſariana claſſe ad Meſſanam incenſa, in fugam compellitur. Cæſar Pompeium perſequitur, qui ad Ptolemæum Regem profugus perfidioſè interficitur.*

20 *Portenta Cæſaris victoriam indicantia, & eiuſdem induſtria in Alexandria & Rege occupando.*

21 *Cæſar Pharum prehendit, & Alexandriæ partem aduerſus Achillæ copias communit.*

1 DICTATORE habente comitia Cęſare, conſules crean- F
P. Seruilius. tur Iulius Cæſar, & P. Seruilius. Is enim erat annus,
quo per leges ei conſulem fieri liceret. His rebus con-
Fides anguſtior. fectis, cùm fides tota Italia eſſet anguſtior, neque
creditæ pecuniæ ſoluerentur, conſtituit vt arbitri da-
Memorabile factum rentur; per eos fierent æſtimationes poſſeſſionum
& rerum quanti quæq; earum ante bellum fuiſſent,
atque eæ creditoribus traderentur. Hoc & ad timo-
Tabulæ nouæ. rem nouarum tabularum tollendum, minuendum-
que (qui ferè bella & ciuiles diſſenſiones ſequi conſueuit) & ad debitorum
tuendam exiſtimationem eſſe aptiſſimum exiſtimauit. Item Prætoribus, G
Tribuniſq; plebis rogationes ad populum ferentibus nonnullos ambitus
Pompeia lex. Pompeia lege damnatos illis temporibus, quibus in Vrbe præſidia legio-
num Pompeius habuerat, (quæ iudicia alijs audientibus iudicibus, alijs
ſententiam ferentibus, ſingulis diebus erant perfecta) in integrum reſti-
tuit, qui ſe illi initio ciuilis belli obtulerant, ſi ſua opera in bello vti vellet,
Cæſaris æquitas. perinde æſtimans, ac ſi vſus eſſet, quoniam ſui feciſſent poteſtatem. Sta-
tuerat enim hos priùs iudicio populi debere reſtitui, quàm ſuo beneficio
videri receptos: ne aut ingratus in referenda gratia, aut arrogans in præri-
piendo populi beneficio videretur. His rebus, & ferijs Latinis, comitijſque
omnibus perficiendis vndecim dies tribuit, dicturaq; ſe abdicat, & ab Vr- H
Cæſar Brunduſium peruenit. be proficiſcitur, Brunduſiumque peruenit. Eò legiones duodecim, equi-
tatum omnem venire iuſſerat. Sed tantum nauium reperit, vt anguſtè xv
millia legionariorum militum, & quingenti equites tranſportari poſ-
ſent. Hoc vnum inopia nauium Cæſari ad conficiendi belli celeritatem
defuit: atque hæ ipſæ copiæ hoc infrequentiores imponuntur, quòd mul-
ti Gallicis tot bellis defecerant, longumque iter ex Hiſpania magnum nu-
merum diminuerat, & grauis autumnus in Apulia, circumq; Brunduſium,
Gallia & Hiſpania regiones ſaluberrimæ. ex ſaluberrimis Galliæ & Hiſpaniæ regionibus, omnem exercitum valetu-
dine tentauerat. Pompeius anni ſpatium ad comparandas copias nactus,
Pompeij copiæ. quod vacuum à bello, atque ab hoſte ocioſum fuerat, magnam ex Aſia, Cy- I
cladibuſque Inſulis, Corcyra, Athenis, Ponto, Bithynia, Syria, Cilicia, Phœ-
nice, & Aegypto claſſem coëgerat, magnam quoque in omnibus locis ex-
ædificandam curauerat: magnam imperatam Aſiæ, Syriæ, Regibuſque o-
mnibus, & Dynaſtis, & Tetrarchis, & liberis Achaiæ populis pecuniam ex-
egerat: magnam ſocietates earum prouinciarum quas ipſe obtinebat, ſibi
Legiones Pompeij. numerare coëgerat. Legiones effecerat ciuium Romanorum, nouē, quin-
que ex Italia, quas traduxerat, vnam ex Sicilia veteranam, quam factam ex
Gemella legio. duabus Gemellam appellabat: vnam ex Creta & Macedonia ex veteranis
militibus, qui dimiſſi à ſuperioribus Imperatoribus in his prouincijs con-
ſederant: duas ex Aſia, quas Lentulus conſul conſcribendas curauerat. Prę- K
tereà magnum numerum ex Theſſalia, Bœotia, Achaia, Epiroque, ſupple-
menti nomine in legiones diſtribuerat. His Antonianos milites admiſcue-
rat. Præter has expectabat cum Scipione ex Syria legiones duas. Sagittario-
rum ex Creta, Lacedæmone, Ponto, atq; Syria, reliquiſq; ciuitatibus, tria
millia numero habebat, funditorum cohortes ſexcenarias duas, delecto-
** duo millia Deiotarus.* rum equitum ſeptem millia, ex quibus *ſexcentos Gallos Deiotatus addu-
Ariobarzanes. xerat, quingentos Ariobarzanes ex Cappadocia: ad eundem numerum Co-
Cotus Thrax. tus ex Thracia dederat, & Saſalem filium miſerat. Ex Macedonia cc. erant;
Raſcipolis. quibus Raſcipolis præerat, excellenti virtute. Quingentos ex Gabinianis
Ale-

A Alexandria Gallos Germanoſque, quos ibi A. Gabinius prçſidij cauſa apud
Regem Ptolemæum reliquerat, Pompeius filius cum claſſe adduxerat: o-
ctingentos, quos ex ſeruis ſuis paſtorumque ſuorum coëgerat. Trecentos
Tarcondarius Caſtor, & Doniſaus ex Gallogræcia dederant. Horum alter *Tarcondarius Caſtor.*
vnà venerat, alter filium miſerat. Ducenti ex Syria à Comageno Antiocho, *Doniſaus.*
cui magna præmia Pompeius tribuit, miſſi erant, in his plerique hippoto- *Antiochus.*
xotæ. Huc Dardanos, Beſſoſque, partim mercenarios, partim imperio aut *Comagenus.*
gratia comparatos, item Macedonas, Theſſalos, & reliquarum gentium &
ciuitatum adiecerat, atque eum, quem ſuprà demonſtrauimus numerum,
expleuerat. Frumenti vim maximam ex Theſſalia, Aſia, Aegypto, Creta, Cy
B renis, reliquiſque regionibus comparauerat. Hyemare Dyrrhachij, Apollo-
niæ, omnibuſq; oppidis maritimis conſtituerat, vt mare Cæſarem tranſire *Claſsis Pompeiana.*
prohiberet: eiuſq; rei cauſa omni in ora maritima claſſem diſpoſuerat. Prç-
erat Aegyptijs nauibus Pompeius filius, Aſiaticis Decius Lælius, & C. Tria-
rius, Syriacis C. Caſſius, Rhodijs C. Marcellus cum C. Pomponio, Liburni-
cæ atq; Achaicæ claſſi Scribonius Libo, & M. Octauius. toti tamen officio
maritimo M. Bibulus præpoſitus, cuncta adminiſtrabat: ad hunc ſumma *M. Bibulus.*
imperij reſpiciebat. † Cæſar vt Brunduſium venit, concionatus apud mili- 2
tes, quoniam propè ad finem laborum ac periculorum eſſet peruentum, ç-
quo animo mancipia atque impedimenta in Italia relinquerent, ipſi expe-
C diti naues conſcenderent, quò maior numerus militum poſſet imponi, o-
mniaque ex victoria & ex ſua liberalitate ſperarent: conclamantibus om-
nibus imperaret quod vellet, quodcunq; imperauiſſet, ſe æquo animo eſſe
facturos: pridie Nonas Ianuarias naues ſoluit, impoſitis (vt ſuprà demon-
ſtratum eſt) legionibus VII. poſtridie terram attingit Græcorum, ſaxa *Copiarum Cæſaris*
inter & alia loca periculoſa quietam nactus ſtationem: & portus omnes ti- *in Pharſaliam traiectio.*
mens, quos teneri ab aduerſarijs arbitrabatur, ad eum locum, qui appella- *Pharſalia.*
tur Pharſalia, omnibus nauibus ad vnam incolumibus milites exponit. E-
rat Orici Lucretius Hiſpilo, & Minutius Rufus cum Aſiaticis nauib. XVIII. *Oricum.*
quibus iuſſu D. Lælij præerat: M. Bibulus cum nauibus CX. Corcyræ: ſed ne- *Lucretius Hiſpilo.* *Minutius Rufus.*
D que hi ſibi cōfiſi ex portu prodire ſunt auſi, cùm Cæſar omninò XII. naues
longas præſidio duxiſſet, in quibus erat etiam ipſe: neque illi Bibulus, impe- *M. Bibulus.*
ditis nauibus, diſperſiſque remigibus, ſatis maturè occurrit: quòd priùs ad
continentem viſus eſt Cæſar, quàm de eius aduentu fama omninò in eas
regiones perferretur. Expoſitis militibus, naues eadem nocte Brunduſium
à Cæſare remittuntur, vt reliquæ legiones equitatuſque tranſportari poſ-
ſent. Huic officio præpoſitus erat Fuſius Calenus legatus, qui celeritatem *Fuſius Calenus.*
in tranſportandis legionibus adhiberet: ſed ſeriùs à terra prouectæ naues,
neque vſç nocturna aura, in redeundo offenderunt. Bibulus enim Corcyrę
certior factus de aduentu Cæſaris, ſperans alicui ſe parti onuſtarū nauium
E occurrere poſſe, inanibus occurrit: & nactus circiter XXX. in eas diligen- *Cæſaris XXX. naues incenſæ.*
tiæ ſuæ ac doloris iracundia erupit, omneſq; incendit, eodemq; igne nau-
tas dominoſq; nauium interfecit, magnitudine pœnæ reliquos deterrere
ſperans. Hoc confecto negocio, à Salonis ad Orici portum ſtationes litto- *Orici portus.*
raq; omnia longè lateq; claſſibus occupauit, cuſtodijſq; diligentiùs diſpoſi
tis, ipſe grauiſſima hyeme in nauibus excubabat, neq; vllum laborem aut
munus deſpiciens, neq; ſubſidium expectans, ſi in Cæſaris * complexū ve- ** conſpectum.*
nire poſſet. * Sed poſt diſceſſum liburnarum ex Illyrico, M. Octauius cum
ijs quas habebat nauibus Salonas peruenit: ibiq; concitatis Dalmatis, reli- *Marcus Octauius Salonæ.*
quiſq; barbaris, Hiſſam ab amicitia Cçſaris auertit: conuentumq; Salona- *Hiſſa.*

Conuentus Salonarum.

rum cùm neque pollicitationibus, neque denunciarione periculi permo- F
uere poſſet, oppidum oppugnare inſtituir. Eſt aurem oppidum & loci natu-
ra & colle munitum. Sed celeriter ciues Romani ligneis effectis turribus ſe-
ſe munierunt: & cùm eſſent infirmi ad reſiſtendum propter paucitatem ho
minum, crebris confecti vulneribus, ad extremum auxilium deſcenderũt,
ſeruoſque omnes puberes liberauerunt, & præſectis omnium mulietum

Mulierum crines præſecti ad tormenta efficienda.

crinibus, tormenta effecerunt. Quorum cognita ſententia, Octauius qui-
nis caſtris oppidum circundedir, atque vno tempore obſidione & oppu-
gnationib. eos premere cœpit. Illi omnia perpeti parati, maximè re frumen
taria laborabant. Qua de re miſſis ad Cæſarem legatis, auxilium ab eo pete-
bant, reliqua vt poterant per ſe incommoda ſuſtinebant. Et longo interpo- G

Diuturnitas negligentiorés efficit.
Egregium facinus.

ſito ſpatio, cùm diuturniras oppugnationis negligentiores Octauianos ef-
feciſſet, nacti occaſionem meridiani temporis diſceſſu eorum, pueris mu-
lieribuſque in muro diſpoſitis, ne quid quotidianæ conſuetudinis deſide-
raretur, ipſi manu facta cum ijs, quos nuper manumiſſos liberauerant, in
proxima Octauij caſtra irruperunt. His expugnaris, eodem impetu altera
ſunt adorti, inde tertia, & quarta, & deinceps reliqua: omnibuſque eos ca-
ſtris expulerunt, & magno numero inrerfecto, reliquos atque ipſum Octa-
uium in naues confugere coegerunt. Hic fuit oppugnarionis exitus. Iamq;
hyems appropinquabat, & tantis detrimentis receptis, Octauius deſperata
4 expugnarione oppidi, Dyrrhachiũ ſeſe ad Pompeium recepit. † Demonſtra H

L. Vibullius Rufus.

tum eſt L. Vibullium Rufum Pompeij prefectum bis in poteſtatem veniſſe
Cæſaris, atque ab eo eſſe dimiſſum: ſemel ad Corfinium, iterum in Hiſpa-
nia. Hunc pro ſuis beneficijs Cęſar idoneum iudicauerat, quem cum man-
datis ad Cn. Pompeium mitteret: eundemque apud Cn. Pompeium autho

Cæſaris ad Pompeiũ legatio æquiſſima.

ritatem habere inrelligebat. Erat autem hæc ſumma mandatorum, debere
vtrunque perrinaciæ finem facere, & ab armis diſcedere, neq; ampliùs for-
tunam periclitari: ſatis eſſe magna vtrinque incommoda accepta, quæ pro
diſciplina & præceptis habere poſſent, vt reliquos caſus timerent: Illum ab
Italia expulſum, amiſſa Sicilia & Sardinia, duabuſque Hiſpanijs, & cohorti-
bus in Italia atque Hiſpania ciuium Romanorum centum, atque triginta: I
ſe morte Curionis, & detrimento Africani exercitus tanto, militumq; de-
dirione ad Corcyram. Proinde ſibi ac Reip. parcerent: quantumque in bel-
lo Fortuna poſſet, iam ipſi incommodis ſuis ſaris eſſent documento. Hoc
vnum eſſe tempus de pace agendi, dum ſibi vterq; confideret, & pares am-
bo viderentur. Si verò alteri paulùm modò tribuiſſet fortuna, non eſſe vſu-
rum conditionibus pacis eum qui ſuperior vidererur: neque fore æqua par
te contenrum, qui ſe omnia habiturũ confideret. Conditiones pacis, quo-
niam anteà conuenire non potuiſſent, Romę à Senatu & à populo peti de-
bere. Interea & Reipub. & ipſis placere oportere, ſi vterque in concione ſta-
tim iurauiſſet ſe triduo proximo exercitum dimiſſurum: depoſiriſq; armis K
auxilijſq; quibus nunc confiderent, neceſſariò populi Senatuſq; iudicio fo
re vtrunq; contentum. Hæc quò faciliùs Pompeio probari poſſent, omnes
ſuas terreſtrès vrbiumq; copias dimiſſurum. Vibullius his expoſitis Corcy-
ræ, non minùs neceſſarium eſſe exiſtimauit de repentino aduentu Cæſaris
Pompeium fieri certiorem, vti ad id conſilium capere poſſet antè quàm de
mandatis agi inciperet: atque ideò continuato & nocte & die itinere, atq;

Mutandorũ iumentorum vſus in celeritate.

mutaris ad celeritatem iumentis, ad Pompeium contendit, vt adeſſe Cæſa-
rem omnibus copijs nunciaret. Pompeius erat eo tempore in Candauia,

Candauia.

iterq; ex Macedonia in hyberna Apolloniam Dyrrhachiumque habebat.
Sed

A Sed re noua perturbatus, maioribus itineribus Apolloniam petere cœpit,
ne Cæſar oræ maritimæ ciuitates occuparet. At ille expoſitis militibus, eodem die Oricum proficiſcitur. Quò cùm veniſſet, L. Torquatus qui iuſſu *L. Torquatus Orici præfectus.*
Pompeij oppido præerat, præſidiumq́ue ibi Parthinorum habebat, conatus portis clauſis oppidum defendere, Græcos murum aſcendere, atque arma capere iubet. Illi autem, cùm ſe contra * imperium populi Romani pugnaturos eſſe negarent, oppidani autem ſua ſponte Cęſarem recipere conarentur, deſperatis omnibus auxilijs, portas aperuit, & ſe atq; oppidum Cæſari dedidit: incolumiſq́ue ab eo conſeruatus eſt. Recepto Cæſar Orico, *Oricum Cæſar recipit.*
nulla interpoſita mora Apolloniam proficiſcitur. Eius aduentu audito, L. *L. Straberius Apolloniæ præfectus.*
B Straberius, qui ibi præerat, aquam comportare in arcem, atque eam muni-
re, obſideſq́ue ab Apolloniatibus exigere cœpit. Illi verò daturos ſe negare, neque portas conſuli præcluſuros, neq; ſibi iudicium ſumpturos contra id quod omnis Italia populuſq; Romanus iudicauiſſet. quorum cognita voluntate, clàm profugit ab Apollonia Straberius. Illi ad Cęſarem legatos mittunt, oppidoq; recipiunt. Hos ſequuntur Bellidenſes, Amatini, & reliquæ *Bellidenſes.*
finitimæ ciuitates, totaq́ue Epirus: & legatis ad Cæſarem miſſis, quæ imperaret facturos ſe pollicentur. At Pompeius cognitis ijs rebus, quæ erant Orici atq; Apolloniæ geſtæ, Dyrrhachio timens, diurnis eò nocturniſq; itineribus contendit: quò ſimul ac Cæſar appropinquare dicebatur, tantus ter- *Amatini. Epirus.*
C ror incidit eius exercitui, quòd properans noctem diei coniunxerat, neque iter intermiſerat, vt penè omnes in Epiro finitimiſq́ue regionibus ſigna relinquerent, complures arma proijcerent, ac fugæ ſimile iter videretur. Sed cùm prope Dyrrhachium Pompeius conſtitiſſet, caſtraq́ue metari iuſſiſſet, perterrito etiam tum exercitu, princeps Labienus procedit, iuratq; ſe eum *Labienus.*
non deſerturum, eundemq́ue caſum ſubiturum, quemcunque ei fortuna tribuiſſet. Hoc idem reliqui iurant legati. Hos Tribuni militum, Centurioneſq́ue ſequuntur, atque idem omnis exercitus iurat. Cęſar perfecto occupato itinere ad Dyrrhachium, finem properandi facit, caſtraq; ad flumen Apſum ponit in finibus Apolloniatium, vt vigilijs caſtelliſq́ue benè meritę *Apſus flu.*
D ciuitates tutæ eſſent præſidio: ibiq; reliquarum ex Italia legionum aduentum expectare, & ſub pellibus hyemare conſtituit. Hoc idem Pompeius facit, & trans flumen Apſum poſitis caſtris, eò copias omnes auxiliaq́ue conducit. Calenus legionibus equitibuſq́ue Brunduſij in naues impoſitis, vt erat præceptum à Cęſare, quantum nauium facultatem habebat, naues ſoluit, paulumq́ue à portu progreſſus, literas à Cæſare accipit, quibus eſt certior factus, portus littoraq́ue omnia claſſibus aduerſariorum teneri. Quo cognito, ſe in portum recipit, nauesq; omnes reuocat. Vna ex his quæ perſeuerauit, neque imperio Caleni obtemperauit (quòd erat ſine militibus, priuatoq́ue conſilio adminiſtrabatur) delata Oricum, atque à Bibulo ex- *Cæſar & Pompeius ad Apſum flu. caſtra metantur.*
E pugnata eſt: qui de ſeruis liberiſq́ue omnibus ad impuberes ſupplicium ſumit, & ad vnum interficit. Ita exiguo tempore, magnoq́ue caſu, totius exercitus ſalus conſtitit. Bibulus, vt ſuprà demonſtratum eſt, erat cum claſſe ad *Bibuli claſsis ad Oricum.*
Oricum: & ſicut mari portibuſq́ue Cæſarem prohibebat, ita ipſe omni terra earum regionum prohibebatur. Præſidijs enim diſpoſitis omnia littora à Cæſare tenebantur: neque lignandi, neque aquandi, neque naues ad terram religandi poteſtas fiebat. Erat res in magna difficultate, ſummiſq; anguſtijs rerum neceſſariarum premebantur, adeò vt cogerentur ſicuti reliquum commeatum, ita ligna atque aquam Corcyra nauibus onerarijs ſupportare. Atq; etiam vno tempore accidit, vt difficilioribus vſi tempeſtatibus,

P 3

Roris excipiendi ratio. bus, ex pellibus quibus erant tectæ naues, nocturnum excipere rorem co- F
gerentur: quas tamē difficultates patienter & æquo animo ferebant, neq;
ſibi nudanda littora, & relinquendos portus exiſtimabant. Sed cùm eſſent
Libo. in quibus demonſtraui anguſtijs, ac ſe Libo cum Bibulo coniunxiſſet, lo-
M. Acilius. quuntur ambo ex nauibus cum M. Acilio & Statio Murco legatis, quorum
Statius Murcus. alter oppidi muris, alter præſidijs terreſtribus præerat, velle ſe de maximis
rebus cum Cæſare loqui, ſi ſibi eius facultas detur. Huc addunt pauca rei
confirmandæ cauſa, vt de compoſitione acturi viderentur. Interim poſtu-
lant, vt ſint induciæ, atq; ab his impetrant. magnum enim quod afferre-
bant, videbatur, & Cæſarem id ſummè ſciebant cupere: & profectum ali-
quid Bibuli mandatis exiſtimabatur. Cæſar eo tempore cum legione vna G
profectus ad recipiendas vlteriores ciuitates, & rem frumentariam expe-
Buthrotum opp.d. diendam, qua anguſtè vtebatur, erat ad Buthrotum * oppidum Corcyræ:
** oppoſitum.* vbi certior ab Acilio & Murco per literas factus de poſtulatis Libonis & Bi-
buli, legionem relinquit, ipſe Oricum reuertitur. Eò cùm veniſſet, euo-
cantur illi ad colloquium. prodit Libo, atque excuſat Bibulum: quòd is
iracundia ſumma erat, inimicitiaſque habebat etiam priuatas cum Cæſa-
re, ex ædilitate & prætura conceptas, ob eam rem colloquium vitâſſe, ne
res maximæ ſpei, maximæq; vtilitatis, eius iracundia impedirentur. Pom-
peij ſummam eſſe ac fuiſſe ſemper voluntatem vt componeretur, atque ab
armis diſcederetur: ſed poteſtatem eius rei ſe nullam habere, propterea H
quòd de concilij ſententia ſummam belli rerumque omnium Pompeio
permiſerint: ſed poſtulatis Cæſaris cognitis miſſuros ad Pompeium, at-
que illum reliqua perfecturum, hortantibus ipſis. Intereà manerent in-
duciæ, dum ab illo redire poſſet, néue alter alteri noceret. Huc addit pau-
ca de cauſa, & de copijs auxilijſque ſuis. Quibus rebus neque rum reſpon-
dendum Cæſar exiſtimabat, neque nunc, vt memoriæ prodatur, ſatis cau-
ſæ putamus. Poſtulabat Cæſar, vt legatos ſibi ad Pompeium ſine periculo
mittere liceret, idque ipſi fore reciperent, aut acceptos per ſe ad eum per-
ducerent. Quod ad inducias pertineret, ſic belli rationem eſſe diuiſam,
vt illi claſſe naues auxiliaque ſua impedirent, ipſe vt aqua terraq; eós pro- I
hiberet: & ſi hoc ſibi remitti vellent, remitterent ipſi de maritimis cu-
ſtodijs: ſi illud tenerent, ſe quoque id retenturum. nihilominùs tamen a-
gi poſſe de compoſitione, vt hæc non remitterentur: neque hanc rem eſſe
impedimenti loco. Illi neque legatos Cæſaris recipere, neque periculum
præſtare eorum, ſed totam rem ad Pompeium reijcere: vnum inſtare de in-
ducijs, vehementiſſimeq; contendere. Quē vbi Cæſar intellexit præſentis
periculi atque inopiæ vitandæ cauſa omnem orationem inſtituiſſe, neq;
vllam ſpem aut conditionem pacis afferre, ad reliquam cogitationem bel-
li ſeſe recepit. Bibulus multos dies terra prohibitus, & grauiore morbo ex
frigore ac labore implicitus, cùm neq; curari poſſet, neque ſuſceptum offi- K
Bibuli mors. cium deſerere vellet, vim morbi ſuſtinere non potuit. Eo mortuo, ad ne-
minem vnum ſumma imperij redijt, ſed ſeparatim ſuam quiſq; claſſem ad
arbitrium ſuum adminiſtrabat. Vibullius ſedato tumultu, quem repenti-
nus aduentus Cæſaris concitauerat: vbi primùm rurſus adhibito Libone,
& L. Luceio, & Theophane (quibus communicare de maximis rebus Pom
peius conſueuerat) de mandatis Cæſaris agere inſtituit, eum ingreſſum ſer-
Pompeij dictum. monē Pompeius interpellauit, & loqui plura prohibuit. Quid mihi, inquit,
aut vita aut ciuitate opus eſt, quam beneficio Cæſaris habere videbor? Cu-
ius rei opinio tolli non poterit, niſi cum in Italiā, ex qua profectus ſum, re-
ductus

A ductus existimabo bello perfecto. Ab ijs Cæsar hæc dicta cognouit, qui
ſermoni interfuerunt: conatus tamen nihilominùs eſt alijs rationibus per
colloquia de pace agere. Inter bina caſtra Pompeij atq; Cæſaris vnum flu-
men tantùm intererat Apſus, crebraq; inter ſe colloquia milites habebant,
neque vllum interim telum per pactiones colloquentium traijciebatur.
Mittit P. Vatinium legatum ad ripam ipſam fluminis, qui ea quæ maximè *P. Vatinius.*
ad pacem pertinere viderentur, ageret, & crebrò magna voce pronuncia-
ret, liceretne ciuibus ad ciues de pace legatos mittere, quod etiam fugiti-
uis à ſaltu Pyrenæo, prædonibuſq; licuiſſet, præſertim vt id agerent, ne ci-
ues cum ciuibus armis decertarent? Multa ſuppliciter locutus, vt de ſua at-
B que omnium ſalute debebat: ſilentioq; ab vtriſq; militibus facto, auditum
reſponſum eſt ab altera parte, A. Varronem profiteri ſe altera die ad collo- *A. Varro.*
quium venturum: atque vnà etiam vtrinq; admodum tutò legati venire,
& quæ vellent, exponere poſſent: certumq; ei rei tempus conſtituitur. Quò
cùm eſſet poſtero die ventum, magna vtrinque multitudo conuenit, ma-
gnaq; erat eius rei expectatio: atque omnium animi intenti ad pacem eſſe
videbantur. Qua ex frequentia T. Labienus prodit. ſummiſſa oratione lo- *Colloquium Pompe-*
qui de pace, atq; altercati cum Varinio incipit. Quorum mediam oratio- *ianorum & Cæſa-*
nem interrumpunt ſubitò vndique tela immiſſa, quæ ille obtectus armis *rianorum.*
militum vitauit. vulnerantur tamen complures, in his Cornelius Balbus,
C M. Plotius, L. Tiburtius, Centuriones militeſq; nonnulli. Tum Labienus, *Labieni inſolentia.*
Deſinite ergo de compoſitione loqui. nam nobis, niſi Cæſaris capite rela- *Rom. geſta.*
to, pax eſſe nulla poteſt. † Iiſdem temporibus Romæ M. Cælius Rufus 5
prætor cauſa debitorum ſuſcepta, initio magiſtratus tribunal ſuum iuxta *M. Celius Rufus*
C. Trebonij prætoris vrbani ſellam collocauit: & ſi quis appellauiſſet de *prætor.* *C. Trebonius.*
æſtimatione & de ſolutionibus quæ per arbitrium fierent, vt Cæſar præ-
ſens conſtituerat, fore auxilio pollicebatur. Sed fiebat æquitate decreti,
& humanitate Trebonij, qui his temporibus clementer & moderatè ius
dicendum exiſtimabat. vt reperiri non poſſent à quibus initium appel-
„landi naſceretur. Nam fortaſſe inopiam excuſare, & calamitatem aut
D propriam ſuam aut temporum queri, & difficultates auctionandi propo-
„nere, etiam mediocris eſt animi: integras verò tenere poſſeſſiones, qui ſe
„debere fateantur, cuius animi, aut cuius impudentiæ eſt? Itaque hoc qui
poſtularet, reperiebatur nemo: atque ipſis ad quorum commodum per-
tinebat, durior inuentus eſt Cælius: & ab hoc profectus initio, ne fru-
ſtrà ingreſſus turpem cauſam videretur, legem promulgauit, vt ſexies ſeni
dies ſine vſuris creditæ pecuniæ ſoluantur. Cùm reſiſteret Seruilius con- *Seruilius conſul.*
ſul, reliquiq; magiſtratus, & minùs opinione ſua efficeret, ad hominum
excitanda ſtudia ſublata priore lege duas promulgauit: vnam, qua merce- *Leges Celia.*
des habitationum annuas conductoribus donauit: aliam tabularum no-
E uarum. impetuq; multitudinis in C. Trebonium facto, & nonnullis vul-
neratis, eum de tribunali deturbauit. De quibus rebus Seruilius conſul ad
Senatum retulit: Senatuſq; Cælium ab Repub. remouendum cenſuit. Hoc *Celius de rep. re-*
decreto, eum conſul Senatu prohibuit, & concionari conantem de roſtris *motus.*
deduxit. Ille ignominia & dolore permotus, palàm proficiſci ſe ad Cęſarem
ſimulauit: clàm nuncijs ad Milonem miſſis, qui Clodio interfecto, eius no
mine erat damnatus. Atq; eo in Italiam euocato, quòd magnis muneribus *Milo in Italiã euo-*
datis, gladiatoriæ familiæ reliquias habebat, ſibi coniunxit: atque eum in *catus.*
Turinum ad ſolicitandos paſtores præmiſit. Ipſe cùm Caſilinum veniſſet, *Caſilinum.*
vnoq; tempore ſigna eius militaria atque arma Capuæ eſſent comprehen- *Capua.*

ſa,& familia Neapoli viſa,atq; proditio oppidi appareret, patefactis conſi- F
lijs excluſus Capua, & periculum veritus,quòd conuentus arma ceperat,
atque eum hoſtis loco habendum exiſtimabat,conſilio deſtitit,atq; eo iti-
nere ſeſe auertit.Interim Milo dimiſſis circum municipia literis,ea quæ fa-
ceret,iuſſu atque imperio facere Pompeij,quæ mandata ad ſe per Bibulum
delata eſſent: quos ex ære alieno laborare arbitrabatur, ſolicitabat: apud
Coſa. Milonis mors. quos cùm proficere nihil poſſet, quibuſdam ſolutis ergaſtulis Coſam in
agro Turino oppugnare cœpit. vbi cùm à Q. Pædio prætore cum legione,
lapide ictus eſſet ex muro, perijt: & Cælius profectus, vt ipſe tunc dicti-
tabat, ad Cæſarem, peruenit Turios. Vbi cùm quoſdam eius municipij
ſolicitaret, equitibuſq; Cæſaris Gallis atq; Hiſpanis, qui eò prædandi cau- G
Celij mors. ſa miſſi erant, pecuniam pollicitaretur, ab his eſt interfectus. Itaque ma-
gnarum initia rerum, quæ occupatione magiſtratuum & temporum ſo-
6 licitam Italiam habebant, celerem & facilem exitum habuerunt. † Libo
Libo cū claſſe Brundiſium venit. profectus ab Orico cum claſſe (cui præerat) nauium quinquaginta Brun-
duſium venit: inſulamque quæ contra Brunduſinum portum eſt, occu-
pauit: quòd præſtare locum vnum arbitrabatur, quà neceſſarius noſtris
erat egreſſus, quàm omnium littora ac portus cuſtodia clauſos tueri. Hic
repentino aduentu naues onerarias quaſdam nactus incendit, & vnam
frumento onuſtam abduxit, magnumque noſtris terrorem iniecit: & no-
ctu militibus ac ſagittarijs in terram expoſitis, præſidium equitum deie- H
cit: & adeò loci opportunitate profecit, vt ad Pompeium literas mitte-
ret, naues reliquas, ſi vellet, ſubduci & refici iuberet: ſua claſſe ſeſe auxi-
lia Cæſaris prohibiturum. Erat eo tempore Antonius Brunduſij, qui vir-
tute militum confiſus, ſcaphas nauium magnarum circitèr ſexaginta cra-
tibus pluteiſque contexit, eoque milites delectos impoſuit, atque eas in
littore pluribus locis ſeparatim diſpoſuit: nauesque triremes duas, quas
Brunduſij faciendas curauerat per cauſam exercendorum remigum, ad
fauces portus prodire iuſſit. Has cùm audaciùs progreſſas Libo vidiſſet,
ſperans intercipi poſſe, quadriremes quinque ad eas miſit: quæ cùm na-
uibus noſtris appropinquâſſent, noſtri veterani in portum refugerunt, il- I
li ſtudio incitati incautiùs ſequebantur. Iam ex omnibus partibus ſubi-
tò Antonianæ ſcaphæ ſigno dato ſe in hoſtes incitauerunt, primoque im-
petu vnam ex his quadriremem cum remigibus defenſoribuſq; ſuis cepe-
runt: reliquas turpiter refugere coëgerunt. Ad hoc detrimentum acceſſit,
vt equitibus per oram maritimam ab Antonio diſpoſitis aqua prohiberen
tur. Qua neceſſitate & ignominia permotus Libo diſceſſit à Brunduſio,
obſidionemq; noſtrorum omiſit.Multi iam menſes tranſierant, & hyems
præcipitauerat, neque Brunduſio naues legioneſque ad Cæſarem venie-
bant, ac nonnullæ eius rei prætermiſſæ occaſiones Cæſari videbantur,
quòd certè ſæpe flauerant venti quibus neceſſariò committendum exiſti- K
mabat. Quantoq; eius ampliùs proceſſerat temporis, tanto erant ala-
criores ad cuſtodias qui claſſibus præerant, maioremq; fiduciam prohi-
bendi habebant: & crebris Pompeij literis caſtigabantur, quoniam primò
venientem Cæſarem non prohibuiſſent, vt reliquos eius exercitus impe-
dirent, duriuſque quotidie tempus ad tranſportandum lenioribus ventis
expectabant. Quibus rebus permotus Cæſar Brunduſium ad ſuos ſeue-
riùs ſcripſit, vt nacti idoneum ventum, ne occaſionem nauigandi di-
** & ad Oricum ſiue ad litt. Ap. cur. dirigerent, quod cona.* mitterent, * ſi vel ad littora Apolloniatium curſum dirigere, atque
cò naues eijcere poſſent. Hæc à cuſtodibus claſſium loca maximè va-
cabant,

A cabant, quòd ſe longis portibus committere non auderent. Illi adhibi-
ta audacia & virtute, adminiſtrantibus M. Antonio, & Fuſio Caleno, mul-
tum ipſis militibus hortantibus, neque vllum periculum pro ſalute Cæ-
ſaris recuſantibus, nacti Auſtrum naues ſoluunt, atque altero die Apol-
loniam Dyrrhachiumq́; præteruehuntur. Qui cùm eſſent ex continenti
viſi, Q. Coponius, qui Dyrrhachij claſſi Rhodiæ præerat, naues ex portu e- *Q. Coponius.*
ducit: & cùm iam noſtris remiſſiore vento appropinquaſſet, idem Auſter
increbuit, noſtriſq́; præſidio fuit. Neque verò ille ob eam cauſam cona-
tu deſiſtebat, ſed labore & perſeuerantia nautarum ſe vim tempeſtatis ſu-
perare poſſe ſperabat: præteruectoſq́; Dyrrhachium magna vi venti, nihi-
B lo ſegniùs ſequebatur. Noſtri vſi Fortunæ beneficio, tamen impetum claſ-
ſis timebant, ſi fortè ventus remiſiſſet. Nacti portum qui appellatur Nym- *Nymphæum portus.*
phæum, vltra Lyſſum millia paſſuum tria, eò naues introduxerunt, qui
portus ab Africo tegebatur, ab Auſtro non erat tutus: leuiuſque tempe-
ſtatis, quàm claſſis periculum exiſtimauerunt. Quò ſimul atque intrò
eſt itum, incredibili felicitate Auſter qui per biduum flauerat, in Africum
ſe vertit. Hic ſubitam commutationem Fortunæ videre licuit. Qui mo- *Fortunæ viciſſitudo.*
dò ſibi timuerant, hos tutiſſimus portus recipiebat: qui noſtris naui-
bus periculum intulerant, de ſuo timerè cogebantur. Itaq; tempore com-
mutato, tempeſtas & noſtros texit, & naues Rhodias afflixit, ita vt ad vnũ *Nauium Rhodiarũ*
C omnes conſtratæ numero XVI. eliderentur, & naufragio interirent, & ex *naufragium.*
magno remigum propugnatorumq́ue numero pars ad ſcopulos alliſa in-
terficeretur, pars à noſtris diſtraheretur: quos omnes conſeruatos Cæſar
domum remiſit. Noſtræ naues duæ, tardiùs curſu confecto, in noctem
coniectæ, cùm ignorarent quem locum reliquæ cepiſſent, contra Lyſſum
in anchoris conſtiterunt. Has ſcaphis minoribuſq́; nauigijs compluri-
bus ſumptis, Octacilius Craſſus qui Lyſſi præerat, expugnare parabat: ſi- *Octacilius Craſſus.*
mul de deditione eorum agebat, & incolumitatem deditis pollicebatur.
Harum altera nauis ducentos viginti ex legione tyronum ſuſtulerat, alte-
ra ex veterana paulò minùs ducentis ſe compleuerat. Hic cognoſci licuit *Animi fortitudinis*
D quantum eſſet hominibus præſidij in animi fortitudine. Tyrones *præſidium.* *Tyronum ignauia.*
enim multitudine nauium perterriti, & ſalo nauſeaque confecti, iure-
iurando accepto nihil his nocituros hoſtes, ſe Octacilio dediderunt:
qui omnes ad eum perducti, contra religionem iuriſiurandi in eius con-
ſpectu crudeliſſimè interficiuntur. At veteranæ legionis milites item *Veteranorum forti-*
conflictati & tempeſtatis & ſentinæ vitijs, non ex priſtina virtute remit- *tudo.*
tendum aliquid putauerunt, ſed tractandis conditionibus, & ſimula-
tione deditionis extracto primo noctis tempore, gubernatorem in ter-
ram nauem eijcere cogunt: ipſi idoneum locum nacti, reliquam no-
ctis partem ibi confecerunt: & luce prima miſſis ad eos ab Octacilio equi-
E tibus, qui eam partem oræ maritimæ adſeruabant, circitèr CCCC. quiq́;
eos armati ex præſidio ſecuti ſunt, ſe defenderunt, & nonnullis eorum in-
terfectis, incolumes ſe ad noſtros receperunt. Quo facto conuentus ci-
uium Romanorum qui Lyſſum obtinebat, quod oppidum his anteà Cæ- *Lyſſus opp.*
ſar attribuerat, muniendumq́; curauerat; Antonium recepit, omnibuſq́;
rebus iuuit. Octacilius ſibi timens, oppido fugit, & ad Pompeiũ peruenit.
Ex omnibus copijs Antonius, quarum erat ſumma veteranorum trium le-
gionum, vniuſq́; tyronum, & equitum octingentorum, pleraſq́; naues in
Italiam remittit ad reliquos milites equiteſque tranſportandos. Ponto- *Pontones.*
nes, quod eſt genus nauium Gallicarum, Lyſſi relinquit, hoc conſilio,
vt ſi

vt ſi fortè Pompeius vacuam exiſtimans Italiam eò traieciſſet exercitum F
(quæ opiniò erat edita in vulgus) aliquam Cæſar ad inſequendum facultatem haberet. nuncioſque ad eum celeriter mittit, quibus regionibus
7 exercitum expoſuiſſet, & quid militum tranſuexiſſet. † Hæc eodem ferè tempore Cæſar atque Pompeius cognoſcunt. Nam prætervectas Apolloniam Dyrrachiumque naues viderant, ipſi iter ſecundum eas terras direxerant. Sed quò eſſent eæ delatæ, primis diebus ignorabant: cognitaq; re, diuerſa ſibi ambo conſilia capiunt: Cæſar, vt quamprimùm ſe cum Antonio coniungeret: Pompeius, vt venientibus ſe in itinere opponeret, & ſi imprudentes ex inſidijs adoriri poſſet. Eodemque die vterque eorum ex caſtris ſtatiuis à flumine Apſo exercitum educunt: Pompeius G
clàm & noctu, Cæſar palàm atque interdiu. Sed Cæſari circuitu maiore iter erat longius, aduerſo flumine, vt vado tranſire poſſet. Pompeius, quia expedito itinere flumen ei tranſeundum non erat, magnis itineribus ad Antonium contendit. Atque vbi eum appropinquare cognouit, idoneum locum nactus, ibi copias collocauit, ſuoſque omnes caſtris continuit, igneſque fieri prohibuit, quò occultior eſſet eius aduentus. Hæc ad Antonium ſtatim per Græcos deferuntur. Ille miſſis ad Cæſarem nuncijs, vnum diem ſeſe caſtris tenuit. Altero die ad eum peruenit Cæſar. Cuius aduentu cognito Pompeius, ne duobus circuncluderetur exerci-
Aſparagum. tibus, ex eo loco diſcedit, omnibuſque copijs ad Aſparagum Dyrrachinorum peruenit, atque ibi idoneo loco caſtra ponit. His temporibus Scipio H
Amanus mons. detrimentis quibuſdam circa montem Amanum acceptis, imperatorem
Scipio imperatorem ſe appellat. ſeſe appellauerat: quo facto ciuitatibus tyranniſque magnas imperauerat pecunias. Item à Publicanis ſuæ prouinciæ debitam biennij pecuniam exegerat, & ab eiſdem inſequentis anni mutuam præceperat, equiteſque toti
Parthi Romanorum hoſtes. prouinciæ imperauerat: quibus coactis, finitimis hoſtibus Parthis poſt ſe relictis, qui paulò antè M. Craſſum imperatorem interfecerant, & M. Bibulum in obſidione habuerant, legiones equiteſque ex Syria deduxerat: ſummaque cum ſolicitudine ac timore Parthici belli in prouinciam cùm veniſſet, ac nonnullæ militum voces tum audirentur, ſeſe contra hoſtem, I
ſi ducerentur, ituros, contra ciuem & conſulem arma non laturos: deductis Pergamum atque in locupletiſſimas vrbes in hyberna legionibus, ma-
Largitiones Scipionis. ximas largitiones fecit, & confirmandorum militum cauſa diripiendas his ciuitates dedit. Interim acerbiſſimè imperatæ pecuniæ tota prouincia
Auaritia Scipionis. exigebantur: multa præterea generatim ad auaritiam excogitabantur. In capita ſingula ſeruorum ac liberorum tributum imponebatur. Columnaria, oſtiaria, frumentum, milites, remiges, arma, tormenta, vecturæ imperabantur: cuius modò rei nomen reperiri poterat, hoc ſatis eſſe ad cogendas pecunias videbatur. Non ſolùm vrbibus, ſed penè vicis caſtelliſq; ſinguli cum imperio præficiebantur. Qui horum quid acerbiſſimè crude- K
liſſimeque fecerat, is & vir & ciuis optimus habebatur. Erat plena lictorum & imperiorum prouincia, conferta præfectis atque exactoribus, qui præter imperatas pecunias ſuo etiam priuato compendio ſeruiebant. Dictitabant enim ſe domo patriaque expulſos, omnibus neceſſarijs egere rebus: vt honeſta præſcriptione rem turpiſſimam tegerent. Accedebant ad hæc
Vſuræ graues. grauiſſimæ vſuræ, quod in bello plerunque accidere conſueuit, vniuerſis imperatis pecunijs. quibus in rebus prolationem diei, donationem eſſe dicebant. Itaque æs alienum prouinciæ eo biennio multiplicatum eſt. Neque minùs ob eam cauſam ciuibus Romanis eius prouinciæ, ſed in ſin-

A in ſingulos conuentus, ſingulaſq; ciuitates, certæ pecuniæ imperabantur,
mutuaſq; illas ex ſenatuſconſulto exigi dictitabant: Publicanis vti in ſor-
te fecerint inſequentis anni vectigal pro mutuo. Præterea Epheſi à fano *Scipio Dianæ fanum*
Dianæ depoſitas antiquitùs pecunias Scipio tolli iubebat, cæteraſq; eius *ſpoliari iubet.*
Deæ ſtatuas. Cùm in fanum ventum eſſet, adhibitis compluribus ſena-
torij ordinis, quos aduocauerat Scipio, literæ ei redduntur à Pompeio,
mare tranſiſſe cum legionibus Cæſarem: properaret ad ſe cum exercitu
venire, * omniaq; poſthaberet. His literis acceptis, quos aduocauerat, ** omnibuſq́; quæ ha*
dimittit: ipſe iter in Macedoniam parare incipit, paucisque pòſt diebus *beret.*
eſt profectus. hæc res Epheſiæ pecuniæ ſalutem attulit. Cæſar Antonij
B exercitu coniuncto, deducta Orico legione, quam tuendæ oræ mariti-
mæ cauſa poſuerat, tentandas ſibi prouincias, longiuſque procedendum
exiſtimabat. Et cùm ad eum legati veniſſent ex Theſſalia Aetoliaq;, qui
præſidio miſſo pollicerentur earum gentium ciuitates imperata facturas,
L. Caſſium Longinum cum legione tyronum, quæ appellabatur vigeſima *L. Caſſius Longinus.*
ſeptima, atque equitibus ducentis in Theſſaliam, C. Caluiſium Sabinum *Tyronum legio, le-*
cum cohortibus quinque paucisque equitibus in Aetoliam miſit: maxi- *gio vigeſimaſepti-*
meq; eos, quòd erant propinquæ regiones, de re frumentaria vt prouide- *ma.* *C. Caluiſius.*
rent, hortatus eſt. Cn. Domitium Caluinum cum legionibus duabus vn- *Cn. Domitius Cal-*
decima & duodecima, & equitibus quingentis in Macedoniam proficiſci *uinus.*
C iubet: cuius prouinciæ ab ea parte quæ Libera appellabatur, Menedemus *Menedemus.*
princeps, earum regionum miſſus legatus, omnium ſuorum excellens ſtu-
dium profitebatur. Ex his Caluiſius primo aduentu ſumma omniū Aeto-
lorum receptus voluntate, præſidijs aduerſariorum Calidone & Naupa- *Calidon.*
cto reiectis, omni Aetolia potitus eſt. Caſſius in Theſſaliam cum legione *Naupactus.*
peruenit. Hic cùm eſſent factiones duæ, varia voluntate ciuitatum vteba-
tur. Egeſaretus veteris homo potentiæ Pompeianis rebus ſtudebat: Petre- *Egeſaretus.*
ius ſummæ nobilitatis adoleſcens ſuis ac ſuorum opibus Cæſarem enixè *Theſſalus.*
iuuabat. Eodemque tempore Domitius in Macedoniam venit: & cùm *Petreius.*
ad eum frequentes ciuitatum legationes conuenire cœpiſſent, nuncia-
D tum eſt adeſſe Scipionem cum legione, magna & opinione & fama om-
nium. Nam plerunque in nouitate fama antecedit. † Hic nullo in lo- 8
co Macedoniæ moratus, magno impetu contendit ad Domitium: & *Fama in nouitate antecedit.*
cùm ab eo millia paſſuum viginti abeſſet, ſubitò ſe ad Caſſium Longi-
num in Theſſaliam conuertit. Hoc adeò celeriter fecit, vt ſimul adeſſe
& venire nunciaretur. Et quò iter expeditius faceret, M. Fauonium ad *M. Fauonius.*
flumen Haliacmonem, quod Macedoniam à Theſſalia diuidit, cum co- *Haliacmon fl.*
hortibus octo præſidio impedimentis legionis reliquit, caſtellumque
ibi muniri iuſſit. Eodem tempore equitatus Regis Coti ad caſtra Caſſij ad- *Cotus Rex.*
uolauit, qui circum Theſſaliam eſſe conſueuerat. Tum timore perterritus
E Caſſius, cognito Scipionis aduentu, viſiſq; equitibus, quos Scipionis eſſe
arbitrabatur, ad montes ſe conuertit qui Theſſaliam cingunt, atq; ex his
locis Ambraciam verſus iter facere cœpit. At Scipionem properantem ſe- *Ambracia.*
qui, literæ ſunt conſecutæ à M. Fauonio, Domitium cum legionibus ad-
eſſe, neq; ſe præſidium vbi conſtitutus eſſet, ſine auxilio Scipionis tenere
poſſe. Quibus literis acceptis conſilium Scipio iterq; commutat: Caſſium
ſequi deſiſtit, Fauonio auxilium ferre contendit. Itaq; die ac nocte conti-
nuato itinere ad eum peruenit, tam opportuno tempore, vt ſimul Domi-
tiani exercitus puluis cerneretur, & primi antecurſores Scipionis videren-
tur. Ita Caſſio induſtria Domitij, Fauonio Scipionis celeritas ſalutem attu-
lit.

lit. Scipio in caſtris ſtatiuis biduo moratus ad flumen (quod inter eum & F
**Aliſicam.* Domitij caſtra fluebar) * Haliacmonem, tertio die prima luce exercitum
vado rraducit: & caſtris poſitis, poſtero die manè copias ante fronrem ca-
ſtrorum ſtruit. Domirius tum quoque ſibi dubitandum non purauir, quin
productis legionibus prælio decertaret. ſed cùm eſſet inter bina caſtra
campus circirèr millium paſſuum ſex, Domitius caſtris Scipionis aciem
ſuam ſubiecit: ille à vallo non diſcedere perſeuerauit. Arramen ægrè re-
tentis Domitianis militibus eſt factum ne prælio contenderetur: & ma-
ximè, quòd riuus difficilibus ripis caſtris Scipionis ſubiectus, progreſſus
noſtrorum impediebat. Quorum ſtudium alacriraremq; pugnandi cùm
cognouiſſet Scipio, ſuſpicatus fore vt poſtero die aut inuitus dimicare co- G
geretur, aut magna cum infamia caſtris ſe continerer, qui cùm magna ex-
pectarione veniſſer, remerè progreſſus turpem habuit exitum: & noctu ne
conclamatis quidẽ vaſis flumen tranſit, atq; in eandem partem ex qua ve-
nerat, redit. Ibiq; prope flumen ediro natura loco caſtra poſuit. Paucis die-
bus interpoſitis noctu inſidias equitũ collocauir, quo in loco ſuperiorib⁹
ferè diebus noſtri pabulari conſueuerant. & cum quoridiana conſuetudi-
Q. Varus. ne Q. Varus præfectus equirum Domirij veniſſet, ſubitò illi ex inſidijs con-
ſurrexerunt: ſed noſtri forriter eorũ impetum rulerunt, celeriterq; ad ſuos
**vniuerſi.* quiſq; ordines redijt, atq; vltrò * conuerſi in hoſtes impetum fecerunt. Ex
his circitèr octoginta interfectis, reliquis in fugã coniectis, duobus amiſ- H
ſis in caſtra ſe receperunt. His rebus geſtis Domirius ſperans Scipionem ad
pugnam elici poſſe, ſimulauit ſeſe anguſtijs rei frumentariæ adductũ caſtra
mouere: vaſiſq; militari more conclamatis, progreſſus millia paſſuum rria,
loco idoneo & occulto omnem exercitum equirarumq; collocauir. Sci-
pio ad ſequendum paratus, equitatum, magnamq; partem leuis armaturæ
ad explorandum irer Domirij & cognoſcendum præmiſit, qui cùm eſſent
progreſſi, primæq; turmæ inſidias intrauiſſent, ex fremitu equorum illara
ſuſpicione, ad ſuos ſe recipere cœperunr: quiq; hos ſequebanrur, celerem
eorum receprum conſpicati, reſtiterunr. Noſtri cogniris inſidijs, ne fruſtrà
reliquos expectarent, duas nacti hoſtium rurmas exceperunr. in his fuit M. I
M. Opimius. Opimius præfectus equirum. Reliquos omnes earum turmarũ aut inter-
fecerunr, aut capros ad Domitiũ deduxerunr. Deductis oræ maritimæ præ-
ſidijs, Cæſar (vr ſuprà demonſtratum eſt) rres cohortes Orici oppidi tuen-
di cauſa reliquit, ijſq; cuſtodiam nauium longarum rradidit quas ex Iralia
Caninius. traduxerar. Huic officio oppidoq; Caninius legatus præerar. Is naues no-
ſtras in inreriorem partẽ poſt oppidum reduxir, & ad rerram deligauir, fau-
cibuſq; porrus nauem onerariam ſubmerſam obiecir, & huic alteram con
iunxit ſuper quas rurrim effectã ad ipſum inrroitũ portus oppoſuit, & mi-
Cn. Pompei filius claſsi Aegyptiæ præfectus. litibus compleuir, ruendamq; ad omnes repentinos caſus rradidir. Qui-
bus cognitis rebus, Cn. Pompeius filius, qui claſſi Aegyptię præerar, ad Ori- K
cum venir, ſummerſamq; nauim remulco, multis colligans funibus, abdu-
xir: atq; alteram nauem quæ erat ad cuſtodiam ab Acilio poſira, pluribus
aggreſſus nauibus, in quibus ad libram fecerar turres, vr ex ſuperiori pu-
gnans loco, integroſq; defatigatis ſummittens, & reliquis partibus ſimul
ex rerra ſcalis, & claſſe mœnia oppidi tentans, vt aduerſariorum manus di-
duceret, labore & mulrirudine relorum noſtros vicit: deiectiſque defen-
ſoribus, qui omnes ſcaphis excepti refugerant, etiam nauem expugnauit.
Eodemque tempore ex altera parre molem renuir naturalem obiectam,
quæ peninſulam contra oppidum effecerar. Quaruor biremes ſubie-
ctis

A ctis ſcutulis impulſas vectibus in interiorem partē traduxit, ita vt ex vtraq; parte naues longas aggrederetur quæ erant deligatæ ad terram: atq; naues quatuor ex his abduxit, reliquas incendit. Hoc confecto negocio D. Læliū

Nauium Caſarianarum caſus.

B

Scenographia ex pugnationis Orici oppidi à Cn. Pompeio.

A. Moles naturalis quæ obiectā penè inſulam contra oppidū efficit.
B. Portus.
C. Mare.

C

ab Aſiatica claſſe abductum reliquit, qui commeatus Bullide atq; Amantia importari in oppidum prohibebat. Ipſe Lyſſum profectus, naues onerarias triginta à M. Antonio relictas intra portū aggreſſus, omnes incendit. Lyſſum expugnare conatus, defendentibus ciuibus Romanis qui eius erant conuentus, militibuſque quos præſidij cauſa miſerat Cæſar, triduum mo-
D ratus, paucis in oppugnatione amiſſis, re infecta inde diſceſſit. † Cæſar 9
poſtquàm Pompeium ad Aſparagum eſſe cognouit, eôdem cum exercitu profectus, & expugnato in itinere oppido Parthinorum, in quo Pompeius præſidium habebat: tertio die in Macedoniam ad Pompeium peruenit, iuxtaque eum caſtra poſuit: & poſtridie eductis omnibus copijs, acie instructa, decertandi poteſtatem Pompeio fecit. Vbi illum ſuis locis ſe tenere animaduertit, reducto in caſtra exercitu, aliud ſibi conſilium capiendum exiſtimauit. Itaque poſtero die omnibus copijs, magno circuitu, difficili anguſtoq; itinere Dyrrhachium profectus eſt, ſperans Pompeium aut Dyrrhachium compelli, aut ab eo intercludi poſſe, quòd omnem

Parthinorum oppidum expugnatum.

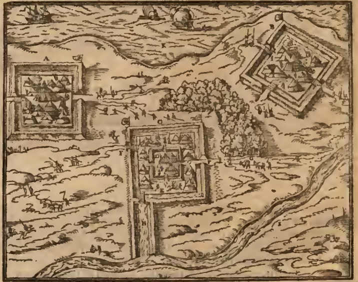
E commeatum, totiuſq; belli apparatum eò contuliſſet: vt accidit. Pompeius enim primò ignorans eius conſilium, quòd diuerſo ab ea regione itinere profectum videbat, anguſtijs rei frumentariæ compulſum diſceſſiſſe exiſtimabat. Poſteà per exploratores certior factus, poſtero die caſtra mouit, breuiore itinere ſe occurrere ei poſſe ſperans, quod fore ſuſpicatus Cæſar, militeſq; adhortatus vt æquo animo laborem ferrent, parua parte noctis itinere intermiſſo, manè Dyrrhachium venit, cùm primum agmen Pompeij procul cerneretur: atque ibi caſtra poſuit. Pompeius interclusus Dyrrhachio, vbi propoſitum tenere non potuit, ſecundo vſus conſilio, edito loco qui appellatur Petra, aditumque habet nauibus mediocrem, at-

Petra.

que eas à quibuſdam protegit ventis, caſtra communit. eò partem nauium F longarum conuenire, frumentum commeatumque ab Aſia atq; omnibus regionibus quas tenebat, comportari imperat. Cæſar longiùs bellum ductum iri exiſtimans, & de Italicis commeatibus deſperans, quòd tanta diligentia omnia littora à Pompeianis tenebantur, claſſeſque ipſius, quas hyeme in Sicilia, Gallia, Italia fecerat, morabantur, in Epiru rei frumenta-

L. Canuleius. riæ cauſa Quintilium & L. Canuleium legatum miſit. quodq; hæ regiones aberant longiùs, locis certis horrea conſtituit, vecturaſq; frumenti finitimis ciuitatibus deſcripſit. Itē Lyſſo, Parthiniſq;, & omnibus caſtellis, quod eſſet frumenti, conquiri iuſſit. Id erat perexiguum, cùm ipſius agri natura, quòd ſunt loca aſpera & montoſa, ac plerunq; frumento vtuntur importa- G to: tum quòd Pompeius hæc prouiderat, & ſuperioribus diebus prędæ loco Parthinos habuerat, frumentumq; omne conquiſitum, ſpoliatis effoſſiſq; eorum domibus, per equites comportauerat. Quibus rebus cognitis, Cæſar conſilium capit ex loci natura. Erant enim circum caſtra Pompeij per-

A. Caſtra Cæſaris.
B. Caſtra Pomp.
C. Caſtra Cæſaris.
D. Caſtra minora.
E. Hæc caſtra vetera & pridē derelicta.
F. Porta.
F. Porta Decumana.
G. Sylua.
H. Munitio aquationis gratia.
I. Flumen.
K. Mare.

H

I

multi editi atq; aſperi colles. hos primùm præſidijs tenuit, caſtellaque ibi cōmunijt. inde, vt loci cuiuſq; natura ferebat, ex caſtello in caſtellū perducta munitione, circunuallare Pompeium inſtituit, hoc ſpectans, quòd anguſta re frumentaria vtebatur, quodq; Pompeius multitudine equitū vale- K bat, quo minore periculo vndiq; frumentū commeatumq; exercitui ſupportare poſſet: ſimul vti pabulatione Pompeium prohiberet, equitatumq;

Pompeij apud exteros authoritas. eius ad rem gerendam inutilem efficeret. Tertiò, vt authoritatem, qua ille maximè apud exteras nationes niti videbatur, minueret, cùm fama per orbem terrarum percrebuiſſet illum à Cæſare obſideri, neque audere prælio dimicare. Pompeius neq; à mari Dyrrhachioq; diſcedere volebat, quòd omnem apparatum belli, tela, arma, tormenta ibi collocauerat, frumentumq; exercitui nauibus ſupportabat: neq; munitiones Cæſaris prohibere poterat, niſi prælio decertare vellet, quod eo tempore ſtatuerat non eſſe faciendum.

A ciendum. Relinquebatur, vt extremam rationem belli ſequens, quàmplu-
rimos colles occuparet, & quàm latiſſimas regiones præſidijs teneret, Cæ-
ſariſque copias, quàm maximè poſſet, diſtineret. idque accidit. Caſtellis
enim xxiiii. effectis, xv. millia paſſuum circuitu amplexus, hoc ſpacio *Munitiones Cæſaris*
pabulabatur: multaque erant intra eum locum manu ſata, quibus inte- *& Pompeij ad Dyr-*
rim iumenta paſcerentur. Atque vt noſtri qui perpetuas munitiones vide- *rhachium.*
bant perductas ex caſtellis in proxima caſtella, ne quo loco erumperent
Pompeiani, & noſtros poſt tergum adorirentur, timebant: ita illi interio-
re ſpacio perpetuas munitiones efficiebant, ne quo loco noſtri intrare, at-
que ipſos à tergo circumuenire poſſent. Sed illi operibus vincebant, quòd
B & numero militum præſtabant, & interiore ſpacio minorem circuitum
habebant. Quæ cùm erant loca Cæſari capienda, etſi prohibere Pompe-
ius totis copijs, & dimicare non conſtituerat, tamen ſuis locis ſagittarios
funditoreſq; mittebat, quorum magnum habebat numerum: multiq; ex
noſtris vulnerabantur: magnuſq; inceſſerat timor ſagittarum: atq; omnes
ferè milites aut ex ſubcoactis aut ex centonibus aut ex corijs tunicas aut
tegmenta fecerant, quibus tela vitarent. In occupandis præſidijs magna vi
vterque vtebatur: Cæſar, vt quàm anguſtiſſimè Pompeium contineret:
Pompeius, vt quàmplurimos colles quàm maximo circuitu occuparet: cre-
braq; ob eam cauſam prælia fiebant. In his cùm legio Cæſaris nona præ-
C ſidium quoddã occupauiſſet, & munire cœpiſſet, huic loco propinquum
& contrarium collem Pompeius occupauit, noſtroſque opere prohibere
cœpit. Et cùm vna ex parte propè æquum aditum haberet, primùm ſagit-
tarijs funditoribuſq; circuniectis, poſteà leuis armaturæ magna multitu-
dine miſſa, tormentiſq; prolatis, munitiones impediebat. Neq; erat faci-
lè noſtris vno tempore propugnare, & munire. Cæſar cùm ſuos ex omnib9
partibus vulnerari videret, recipere ſe iuſſit, & loco excedere. Erat per de-
cliue receptus. illi autem hoc acriùs inſtabant, neq; regredi noſtros patie-
bantur, quòd timore adducti locũ relinquere videbantur. Dicitur eo tem- *Pompeius apud ſuos*
pore glorians apud ſuos Pompeius dixiſſe, nõ recuſare ſe quin nullius vſus *glorians de Cæſare.*
D imperator exiſtimaretur, ſi ſine maximo detrimento legiones Cæſaris ſeſe
recepiſſent inde, quò temerè eſſent progreſſæ. Cæſar receptui ſuorũ timẽs,
crates ad extremum tumulum contra hoſtem proferri, & aduerſas loca-
ri, inter has mediocri latitudine foſſam rectis militibus obduci iuſſit, lo-
cùmque in omnes partes quàm maximè impediri. Ipſe idoneis locis fun-
ditores inſtruxit, vt præſidio noſtris ſe recipientibus eſſent. His rebus com-
pletis legiones reduci iuſſit. Pompeiani hoc inſolentiùs atque audaciùs
noſtros premere, & inſtare cœperunt: crateſque pro munitione obiectas
propulerunt, vt foſſas tranſcenderent. Quod cùm animaduertiſſet Cæſar,
veritus ne non reducti, ſed reiecti viderentur, maiuſque detrimentum ca-
E peretur, à medio ferè ſpacio ſuos per Antonium qui ei legioni præerat, co-
hortatus, tuba ſignum dari, atque in hoſtes impetum fieri iuſſit. Mi-
lites legionis nonæ ſubitò conſpicati pila coniecerunt, & ex inferiore loco
aduerſus pilum incitati, curſu præcipites Pompeianos egerũt, & terga ver-
tere coëgerunt: quibus ad recipiendum crates directæ, longuriq; obiecti,
& inſtitutæ foſſæ magno impedimento fuerunt. Noſtri vero, qui ſatis ha-
bebant ſine detrimento diſcedere, compluribus interfectis, quinq; omni-
no ſuorum amiſſis, quietiſſimè ſe receperunt: pauloq; * circa eum locum **citra.*
morati, alijs comprehenſis collibus, munitiones perfecerũt. † Erat noua & 10
inuſitata belli ratio, cum tot caſtellorum numero, tantoq; ſpacio, & tantis

Q 2 muni-

munitionibus,& tanto obſidionis genere,tùm etiam reliquis rebus. Nam F
Obſidentium inſtitutum. quicunq; alterum obſidere conati ſunt,perculſos atq; infirmos hoſtes adorti, aut prælio ſuperatos,aut aliqua offenſione permotos continuerunt,
** caſu au. obſid. hic ſt.* cùm ipſi numero militum equitumq; præſtarent. * Cauſa autem obſidionis hæc ferè eſſe conſueuit,vt frumento hoſtes prohibeantur.At * tum
** contrà.*
integras atq; incolumes copias Cæſar inferiore militum numero continebat,cùm illi omnium rerum copia abundarent. Quotidie enim magnus vndiq; nauium numerus conueniebat, quæ commeatum ſupportarent: neque vllus flare ventus poterat, quin aliqua ex parte ſecundum curſum haberent. Ipſe autem conſumptis omnibus longè lateq; frumentis, ſummis erat in anguſtijs. Sed tamen hæc ſingulari patientia milites ferebant. G
Cæſarianorum militum patientia, ac famis tolerantia. Recordabantur enim eadem ſe ſuperiore anno in Hiſpania perpeſſos,labore & patientia maximum bellum confeciſſe.Meminerant ad Alexiam magnam ſe inopiam perpeſſos,multò etiam maiorem ad Auaricum,maximarum ſe gentium victores diſceſſiſſe. Non illis hordeum cùm daretur,non legumina recuſabant.Pecus verò,cuius rei ſumma erat ex Epiro copia, magno in honore habebant.Eſt etiam genus radicis inuentum ab ijs qui fuerant cum Valerio,quod appellatur * Chara,quod admiſtum lacte multum inopiam leuabat.Id ſimilitudinem panis efficiebat.eius erat magna copia.
Carnt. vide Rhellicani annotat hic
** Chara radix ex qua panis fieret.*
ex hoc effectos panes,cùm in colloquijs Pompeiani famem noſtris obiectarent, vulgò in eos iaciebant,vt ſpem eorum minuerent.Iamq; frumenta maturescere incipiebant,atque ipſa ſpes inopiam ſuſtentabat, quòd celeriter ſe habituros copiam confidebant. Crebræq; voces militum in vigilijs colloquijſq; audiebantur,priùs ſe cortice ex arboribus victuros,quàm H
Equos tolerari. Pompeium è manibus dimiſſuros. Libenter etiam ex perfugis cognoſcebant equos eorum tolerari,reliqua verò iumenta interiſſe: vti autem ipſos valetudine non bona,cum anguſtijs loci,& odore tetro ex multitudine cadauerũ,& quotidianis laboribus inſuetos operum,tum aquæ ſumma inopia affectos. omnia enim flumina, atq; omnes riuos qui ad mare pertinebant,Cæſar aut auerterat,aut magnis operibus obſtruxerat:atque, vt erant loca montoſa,& ad ſpecus anguſtiæ vallium,has ſublicis in terram demiſ- I
Aqua interclusi Pompeiani. ſis præſepſerat, terramq; aggeſſerat, vt aquam continerent. Itaq; illi neceſſariò loca ſequi demiſſa ac paluſtria,& puteos fodere cogebantur:atque hunc laborem ad quotidiana opera addebant:qui tamẽ fontes à quibuſdã præſidijs aberant longiùs,& celeriter æſtibus exareſcebant. At Cæſaris exercitus optima valetudine,ſummaque aquæ copia vtebatur: tùm cõmeatus omni genere præter frumentũ abundabat,quibus quotidie meliùs ſuccedere tempus,maioremq; ſpem maturitate frumentorum proponi videbant. In nouo genere belli, nouæ ab vtriſq; bellandi rationes reperiebantur.Illi cùm animaduertiſſent ex ignibus nocte cohortes noſtras ad munitiones excubare,ſilentio aggreſſi,vniuerſas in multitudinem ſagittas con- K
ijciebãt, & ſe confeſtim ad ſuos recipiebant.quibus rebus noſtri vſu docti,
11 hæc reperiebant remedia,vt alio loco ignes facerent. * † Interim certior fa-
** Locus fœdè mutilatus.*
P. Sylla. ctus P. Sylla,quem diſcedens caſtris præfecerat Cęſar,auxilio cohorti veniet cum legionibus duabus.cuius aduentu facilè ſunt repulſi Pompeiani:neq; verò conſpectum aut impetum noſtrorum tulerunt:primiſq; deiectis, reliqui ſe verterunt, & loco ceſſerunt: ſed inſequentes noſtros, ne longiùs proſequerentur, Sylla reuocauit. At plerique exiſtimant,ſi acriùs inſequi voluiſſet:bellum eo die potuiſſe finiri: cuius conſilium reprehendendum non videtur. Aliæ enim ſunt legati partes, atque imperatoris. Alter

omnia

A omnia agere ad præſcriptum, alter liberè ad ſummam rerum conſulere de- *Alia ſunt legati partes, alia imperatoris.*
bet. Sylla à Cæſare caſtris relictus, liberatis ſuis, hoc fuit contentus, ne-
que prælio decertare voluit. quæ res tamen fortaſſe aliquem reciperet ca-
ſum, ne imperatorias ſibi partes ſumpſiſſe videretur. Pompeianis magna
res ad receptum difficultatem afferebat. nam ex iniquo progreſſi loco, in
ſummo conſtiterant. ſi per decliue ſeſe reciperent, noſtros ex ſuperiore in-
ſequentes loco verebantur: neque multum ad Solis occaſum temporis ſu-
pererat. Spe enim conficiendi negocij propè in noctem rem deduxerant.
Ita neceſſario atque ex tempore capto conſilio, Pompeius tumulum quen-
dam occupauit, qui tantum aberat à noſtro caſtello, vt telum tormentúm
B ue miſſum adigi non poſſet. hoc conſedit loco, & eum communijt, om-
neſque ibi copias continuit. Eodem tempore duobus præterea locis pu-
gnatum eſt. Nam plura caſtella Pompeius pariter diſtinendæ manus cauſa
tentauerat, ne ex proximis præſidijs ſuccurri poſſet. Vno loco Volcatius *Volcatius Tullius.*
Tullius impetum legionis ſuſtinuit cum cohortibus tribus, atque eam lo-
co depulit. Altero Germani munitiones noſtras egreſſi, compluribus in-
terfectis, ſeſe ad ſuos incolumes receperunt. Ita vno die ſex prælijs factis, *Prælia ſex vno die à Caſ. facta.*
tribus ad Dyrrhachium, tribus ad munitiones, cùm horum omnium ra-
tio haberetur, ad duorum millium numerum ex Pompeianis cecidiſſe re- *Pompeianorũ clades.*
periebamus: Euocatos & manipulares Centurioneſque complures. in eo
C fuit numero Valerius Flaccus L. filius, eius qui prætor Aſiam obtinuerat. ſi- *Valerij Flacci L. filij mors.*
gnaq; ſunt militaria ſex relata. Noſtri non ampliùs xx. omnibus ſunt præ-
lijs deſiderati: ſed in caſtello nemo fuit omnino militum, quin vulnerare-
tur: quatuorq; ex vna cohorte Centuriones oculos amiſerunt. Et cùm la- *Quatuor Centuriones vnius cohortis oculos amiſerunt.*
boris ſui periculiq; teſtimonium afferre vellent, millia ſagittarum circiter
triginta in caſtellum conjecta Cæſari renunciauerunt: ſcutoq; ad eum re-
lato Scæuæ centurionis, inuenta ſunt in eo foramina ccxxx. quem Cæſar,
vt erat de ſe meritus & de Rep. donauit millibus æris ducentis, atq; ab octa- *Scutum Scæuæ Centurionis 230. foraminibus confoſſum.*
uis ordinibus ad primipilũ ſe traducere pronunciauit. eius enim opera ca-
ſtellum magna ex parte conſeruatum eſſe conſtabat. Cohortemq; duplici
D ſtipendio, frumentóue, & ſpecierijs militaribuſq; donis ampliſſimè dona-
uit. Pompeius noctu magnis additis munitionibus, reliquis diebus turres
extruxit: & in altitudinem pedum xv. effectis operibus, vineis eam par-
tem caſtrorum obtexit: & quinque intermiſſis diebus, alteram noctem
ſubnubilam nactus, obſtructis omnibus caſtrorum portis, & ad impedi-
endum obiectis, tertia inita vigilia ſilentio exercitum eduxit, & ſe in anti-
quas munitiones recepit. † Aetolia, Acarnania, Amphilochis, per Caſſium 12
Longinum & Caluiſium Sabinum, vt demonſtrauimus, receptis, tentan-
dam ſibi Achaiam, ac paulò longiùs progrediendum exiſtimabat Cæſar: *Achaia.*
itaque eò Fuſium Calenum miſit: & Q. Sabinum & Caſſium cum cohor-
E tibus adiungit. Quorum cognito aduentu, Rutilius Lupus qui Achaiam *Rutilius Lupus.*
miſſus à Pompeio obtinebat, Iſthmum præmunire inſtituit, vt Achaia Fu- *Iſthmus.*
ſium prohiberet. Calenus Delphos, Thebas, & Orchomenum de volunta- *Delphi. Thebæ.*
te ipſarum ciuitatũ recepit, nonnullas vrbes per vim expugnauit, reliquas *Orchomenum.*
ciuitates circummiſſis legationibus amicitia Cæſaris conciliare ſtudebat.
In his rebus ferè erat Fuſius occupatus. Omnibus deinceps diebus Cæſar
exercitum in aciem æquum in locum produxit, ſi Pompeius prælio decer-
tare vellet, vt penè caſtris Pompeij legiones ſubijceret: tantumque à vallo
eius prima acies aberat, vti ne in eam telum tormentúmue adigi poſſet.
Pompeius autem vt famam & opinionem hominum teneret, ſic pro ca-

ſtris exercitum conſtituebat, vt tertia acies vallum contingeret, omniſq; F eius inſtructus exercitus relis ex vallo iniectis protegi poſſet. Hæc cùm in Achaia atque apud Dyrrhachium gererenrur, Scipionemque in Macedoniam veniſſe conſtaret, non oblitus priſtini inſtituti Cæſar, mittit ad eum

Clodius Cæſaris & Scipionis familiaris.

Clodium ſuum atque illius familiarem, quem ab illo rraditum initio & commendatum in ſuorum neceſſariorum numero habere inſtituerat. Huic dat literas mandataque ad eum, quorum hæc erat ſumma: ſeſe om-

Mandata, Cæſaris de pace ad Scipionē.

nia de pace expertum, nihil adhuc arbitrari vitio factum eorum quos eſſe authores eius rei voluiſſet, quòd ſua mandara perferre opportuno tempore ad Pompeium vererentur: Scipionem ea authoritate eſſe, vt non ſolùm liberè quæ probaret, exponere, ſed etiam magna ex parte * com- G

** compellere.*

pellare, atque errantem regere poſſet: præeſſeq; ſuo nomine exercitui, vt præter authoritatem vires quoque ad coërcendum haberet. quod ſi feciſſet; quietem Italiæ, pacem prouinciarum, ſalutem imperij, vni omnes acceptam relaturos. Hæc ad eum mandata Clodius refert: ac primis diebus, vt videbatur, libenter auditus, reliquis ad colloquium non admittitur. Caſtigato Scipione à Fauonio, vt poſteà confecto bello reperiebamus, infectaque re, ſeſe ad Cæſarem recepit. Cæſar quò faciliùs equitatum Pompeianum ad Dyrrhachium contineret, & pabulatione prohiberet, aditus duos, quos eſſe anguſtos demonſtrauimus, magnis operibus præmuniuit, caſtellaque his locis poſuit. Pompeius vbi nihil proficere equi- H tatum cognouit, paucis intermiſſis diebus rurſus eum nauibus ad ſe intra

Pabuli equorū inopia.

munitiones recepit. Erat ſumma inopia pabuli, adeò vt folijs ex arboribus ſtrictis, & teneris arundinum radicibus contuſis equos alerent. frumenta enim quæ fuerant intra munitiones ſata, conſumpſerant, & cogebantur Corcyra atque Acarnania, longo interiecto nauigationis ſpacio, pabulum ſupportare: quóque erat eius rei minor copia, hordeo adaugere, atque his rationibus equitatum tolerare. Sed poſtquàm non modò hordeum pabulumque omnibus in locis, herbæq; defectæ, ſed etiam fructus ex arboribus deficiebant, corruptis equis macie, conandum ſibi aliquid Pompeius de eruptione exiſtimauit. Erant apud Cæſarem ex equi- I

Roſcillus & Aegus Allobroges.

tum numero Allobroges duo fratres, Roſcillus & Aegus, Adbucilli filij, qui principatum in ciuitate multis annis obtinuerat, ſingulari virtute homines, quorum opera Cæſar omnibus Gallicis bellis optima fortiſſimáque erat vſus. His domi ob has cauſas ampliſſimos magiſtratus mandauerat, atque eos extra ordinem in Senatum legendos curauerat, agroſq; in Gallia ex hoſtibus captos, præmiaque rei pecuniariæ magna tribuerat, locupleteſque ex egentibus effecerat. Hi propter virtutem non ſolùm apud Cæſarem in honore erant, ſed etiam apud exercitum chari habebantur. Sed freti amicitia Cæſaris, & ſtulta ac barbara arrogantia elati,

Stipendium militū auertentes.

deſpiciebant ſuos, ſtipendiumq; equitum fraudabant, & prædam omnem K domum auertebant. quibus illi rebus permoti, vniuerſi Cæſarem adierūt, palamq; de eorum iniurijs ſunt queſti: & ad cætera addiderunt, falſum ab his equitum numerum referri, quorum ſtipendium auerterent. Cæſar neque tempus illud animaduerſionis eſſe exiſtimans, & multa virtuti eorum concedens, rem totam diſtulit: illos ſecretò caſtigauit, quòd quæſtui equi-

Quæſtui equites habere.

tes haberent: monuitque equites, vt ex ſua amicitia omnia expectarent, & ex præteritis ſuis officijs reliqua ſperarent. Magnam tamen hæc res illis offenſionem & contemptionem ad omnes attulit. Idq; ita eſſe, cùm ex aliorum obiectationibus, tùm etiam ex domeſtico iudicio atque ani-

mi

A mi conſcientia intelligebant. quo pudore adducti,& fortaſſe non ſe libe- *Sceleris conſcientia.*
rati, ſed in aliud tempus reſeruari arbitrati, diſcedere à noſtris, & nouam
tentare fortunam, nouaſque experiri amicitias conſtituerunt: & cum
paucis collocuti clientibus ſuis, quibus tantum facinus committere au-
debant, primùm conati ſunt præfectum equitum C. Voluſenum interfi- *C. Voluſenus præf. equitum.*
cere, vt poſteà bello confecto cognitum eſt: vt cum munere aliquo per-
fugiſſe ad Pompeium viderentur. Poſtquàm id difficilius viſum eſt, neque
facultas perficiendi dabatur, quàm maximas potuerunt pecunias mutua-
ti, perinde ac ſuis ſatisfacere, & fraudata reſtituere vellent, multis coëm-
ptis equis ad Pompeium tranſierunt cum ijs quos ſui conſilij participes
B habebant. Quos Pompeius, quòd erant honeſto loco nati, & inſtructi li-
beraliter, magnoq; comitatu & multis iumentis venerant, viriq; fortes ha-
bebantur, & in honore apud Cæſarem fuerant, quodq; nouum & præter
conſuetudinem acciderat, per omnia ſua præſidia circunduxit, atq; oſten-
tauit. Nam ante id tempus nemo aut miles aut eques à Cæſare ad Pompe- *Cæſariani haud ferè ad Cæſarem perfugiebant, ſed ſæpe contrà.*
ium tranſierat, cùm penè quotidie à Pompeio ad Cæſarem perfugerent,
vulgò verò vniuerſi in Epiro atque Aetolia conſcripti milites, earumq; re-
gionum omnium quæ à Cæſare tenebantur. Sed hi cognitis omnibus re-
bus, ſeu quid in munitionibus perfectum non erat, ſeu quid à peritioti-
bus rei militaris deſiderari videbatur, temporibuſque rerum, & ſpacijs lo-
C corum, & cuſtodiarum varia diligentia animaduerſa, prout cuiuſque eo-
rum qui negocijs præerant, aut natura aut ſtudium ferebat, hæc ad Pom-
peium omnia detulerunt. † Quibus ille cognitis, eruptioniſq; iam antè
13 capto conſilio, vt demonſtratum eſt, tegmenta galeis milites ex vimini- *Galearum tegmenta ex viminibus.*
bus facere, atque aggerem comportare iubet. His paratis rebus, magnum
numerum leuis armaturæ & ſagittariorum, aggeremq; omnem noctu in
ſcaphas & naues actuarias imponit: & de media nocte cohortes ſexagin-
ta ex maximis caſtris præſidijſque deductas, ad eam partem munitionum
ducit, quæ pertinebant ad mare, longiſſimeq; à maximis caſtris Cæſaris
aberant. Eodem naues quas demonſtrauimus aggere & leuis armaturæ
D militibus completas, quaſque ad Dyrrhachium naues longas habebat,
mittit: & quid à quoq; fieri velit, præcipit. Ad eas munitiones Cæſar Len-
tulum Marcellinum quæſtorem cum legione nona poſitum habebat. *Lentulus Marcellinus quæſtor.*
huic, quòd valetudine minùs commoda vtebatur, Fuluium Poſthumium
adiutorem ſummiſerat. Erat eo loco foſſa pedum xv. & vallus contra *Fuluius Poſthumius.*
hoſtem in altitudinem pedum x. tantundemque eius valli agger in latitu-
dinem patebat. ab eo intermiſſo ſpacio pedum ſexcentorum, alter con-
uerſus in contrariam partem erat vallus, humiliore paulò munitione. Hoc
enim ſuperioribus diebus timens Cæſar, ne nauibus noſtri circumueni-
rentur, duplicem eo loco fecerat vallum, vt ſi ancipiti prælio dimicare-
E tur, poſſet reſiſti. ſed operum magnitudo, & continens omnium dierum
labor, quòd millia paſſuum in circuitu xviii. munitiones erat complexus, *Inuſitatus munitionum ambitus.*
perficiendi ſpacium non dabat. Itaq; contra mare tranſuerſum vallum, qui
has duas munitiones contingeret, nondum perfecerat: quæ res nota erat
Pompeio, delata per Allobroges perfugas: magnumque noſtris attulit in-
commodum. Nam vt ad mare noſtræ cohortes nonæ legionis excubue-
rant, acceſsêre ſubitò prima luce Pompeiani exercitus, nouuſq; eorum ad- *Eruptio Pompeianorum.*
uentus extitit: ſimulq; nauibus circunuecti milites in interiorem vallum
tela iaciebant: foſſæq; aggere complebantur: & legionarij interioris mu-
nitionis defenſores, ſcalis admotis, tormentiſq; cuiuſq; generis, teliſq; ter-

rebant, magnaque multitudo ſagittatiorum ab vtraque parte circuntundebatur. Multùm
ta galeis impoſita defendebant. Itaque cùm omnibus rebus noſtri premerentur, atque æ
ſtratum eſt: atque inter duos vallos, quà perfectum opus non erat, per mare naƲibus expoſi
ctos, terga vertere coëgerunt. Hoc tumultu nunciato, Marcellinus cohortes ſubſidio noſt
ſuo aduentu confirmare potuerunt, neque ipſæ hoſtium impetum tulerunt. Itaque quo
Aquiliferi Caſariani moribundi fortis animus. & periculum augebat. Hominum enim multitudine receptus impediebatur. In eo præl
tus equites noſtros, Hanc ego, inquit, & viuus multos per annos magna diligentia defen

tùm autem ab ictu lapidum (quod vnum noſtris erat telum) viminea tegumen-
que ægrè reſiſterent, animaduerſum eſt vitium munitionis quod ſuprà demon-
xpoſitis, in aduerſos noſtros impetum fecerunt, atq; ex vtraque munitione deie-
noſtris laborantibus ſubmittit. quæ ex caſtris fugientes conſpicatæ, neq; illos
quodcunque addebatur ſubſidio, id corruptum timore fugientium, terrorem
prælio cùm graui vulnere eſſet affectus aquilifer, & viribus deficeret, conſpica-
defendi, & nunc moriens eadem fide Cæſari reſtituo. nolite, obſecro, commit-

tere,quod antè in exercitu Cæſaris non accidit, vt rei militaris dedecus ad- F
mittatur: incolumemque ad eum referte. Hoc caſu aquila conſeruatur,
Cæſarianorum clades. omnibus primæ cohortis Centurionibus interfectis, præter principem
priorem. Iamque Pompeiani magna cæde noſtrorum, caſtris Marcellini
appropinquabant, non mediocri terrore illato reliquis cohortibus: & M.
Antonius, qui proximum locum tenebat præſidiorum, ea re nunciata,
cum cohortibus XII. deſcendens ex loco ſuperiore cernebatur: cuius ad-
uentus Pompeianos compreſſit, noſtroſque firmauit, vt ſe ex maximo ti-
more colligerent. Neque multò pòſt Cæſar ſignificatione per caſtella fu-
mo facta, vt erat ſuperioris temporis conſuetudo, deductis quibuſdam
14 cohortibus ex præſidijs, eòdem venit. † Qui cognito detrimento, cùm G
animaduertiſſet Pompeium extra munitiones egreſſum, caſtra ſecundum
mare, vt liberè pabulari poſſet, nec minùs aditum nauibus haberet, com-
mutata ratione belli, quoniam propoſitum non tenuerat, iuxta Pom-
peium munire iuſſit. qua perfecta munitione animaduerſum eſt à ſpecu-
latoribus Cæſaris, cohortes quaſdam, quod inſtar legionis videretur, eſſe
poſt ſyluam, & in vetera caſtra duci. Caſtrorum hic ſitus erat: Superiori-
bus diebus, cùm ſe nona legio Cæſaris obieciſſet Pompeianis copijs, atq;
opera, vt demonſtrauimus, circummuniret, caſtra eo loco poſuit. Hæc
ſyluam quandam contingebant, neque longiùs à mari paſſibus CCCC.
aberant. pòſt mutato conſilio quibuſdam de cauſis, Cæſar paulò vltra H
eum locum caſtra tranſtulit: paucisq; intermiſſis diebus hæc eadem Pom-
peius occupauerat: & quòd eo loco plures erat legiones habiturus, reli-
cto interiore vallo, maiorem adiecerat munitionem. Ita minora caſtra
incluſa maioribus, caſtelli atque arcis locum obtinebant. Item ab angu-
lo caſtrorum ſiniſtro munitionem ad flumen perduxerat circitèr paſſus
CCCC. quò liberiùs ac ſine periculo milites aquarentur. Sed is quoque
mutato conſilio quibuſdam de cauſis, quas commemorari neceſſe non
eſt, eo loco exceſſerat. Ita complures dies manſerant caſtra: munitio-
nes quidem integræ omnes erant. Eò ſigno legionis illato, ſpeculatores
Cæſari renunciàrunt. hoc idem viſum ex ſuperioribus quibuſdam caſtel- I
lis confirmauerant. Is locus aberat à nouis Pompeij caſtris circitèr paſ-
ſus D. Hanc legionem ſperans Cæſar ſe opprimere poſſe, & cupiens eius
diei detrimentum ſarcire, reliquit in opere cohortes duas, quæ ſpeciem
munitionis præberent: ipſe diuerſo itinere, quàm potuit occultiſſimè, re-
liquas cohortes numero XXXIII. in quibus erat legio nona multis a-
miſſis Centurionibus, diminutoq; militum numero, ad legionem Pom-
peij, caſtraque minora duplici acie duxit. neque eum prima opinio feſel-
lit. Nam & peruênit priùs quàm Pompeius ſentire poſſet: & tametſi e-
rant munitiones caſtrorum magnæ, tamen ſiniſtro cornu, vbi erat ipſe,
celeriter aggreſſus Pompeianos, ex vallo deturbauit. Erat obiectus portis K
Ericius inſtru. bellicum. Ericius, hic pauliſper eſt pugnatum, cùm irrumpere noſtri conarentur,
T.Pulcio. illi caſtra defenderent, fortiſſimè T.Pulcione, (cuius opera proditum ex-
ercitum C.Antonij demonſtrauimus) eo loco propugnante. Sed tamen
noſtri virtute vicerunt: exciſoque Ericio, primùm in maiora caſtra, pòſt et-
iam in caſtellum quod erat incluſum maiorib. caſtris, irruperunt: & quòd
eò pulſa legio ſeſe receperat, nonnullos ibi repugnantes interfecerunt.
Fortuna vis. Sed fortuna, quæ plurimum poteſt, cùm in reliquis rebus, tum præci-
puè in bello paruis momentis magnas rerum commutationes efficit:
vt tum accidit. Munitionem enim quam pertingere à caſtris ad flumen
ſuprà

A ſuprà demonſtrauimus, dextri Cęſaris cornu cohortes ignorantia loci ſunt
ſecutæ, cùm portam quærerent caſtrorum, quòd eam munitionem eſſe ar-
bitrarentur. quod cùm eſſet animaduerſum, coniunctam eſſe flumini,
protinùs his munitionibus defendente nullo tranſcenderunt, omniſque
noſter equitatus eas cohortes eſt ſecutus. Interim Pompeius hac lõga ſatis
interiecta mora, & re nunciata, v. legionem ab opere deductam ſubſidio
ſuis duxit: eodemque tempore equitatus eius noſtris equitibus appropin-
quabat, & acies inſtructa, à noſtris, qui caſtra occupauerant, cernebatur:
omniaque ſunt ſubitò mutata. Pompeiana enim legio celeri ſpe ſubſidij
confirmata, ab decumana porta reſiſtere conatur, atque vltrò in noſtros
B impetum faciebat. equitatus Cæſaris, quòd anguſto itinere per aggeres a-
ſcendebat, receptui ſuo timens, initium fugæ faciebat. Dextrum cornu,
quòd erat à ſiniſtro ſeclusũm, terrore equitum animaduerſo, ne intra mu-
nitionem opprimeretur, ex parte qua proruebat, ſeſe recipiebat. Ac pleriq;
ex his, ne in anguſtias inciderent, x. pedum munitionis ſeſe in foſſas præ-
cipitant: primiſque oppreſſis, reliqui per eorum corpora ſalutem ſibi atque
exitum pariebant. Siniſtro cornu milites cùm ex vallo Pompeium adeſſe,
& ſuos fugere cernerent, veriti ne anguſtijs intercluderentur, cùm extra &
intus hoſtem haberent, eòdem quò venerant, receptu ſibi conſulebant: o-
mniaque erant tumultus, timoris, fugæ plena: adeò vt cùm Cæſar ſigna fu- *Cæſarianorum fu-*
C gientium manu prehenderet, & conſiſtere iuberet, alij dimiſſis equis eun- *ga.*
dem curſum conficerent, alij ex metu etiam ſigna dimitterent, neq; quiſ-
quam omninò conſiſteret. His tantis malis * hæc ſubſidia ſuccurrebant, **nec.*
quò minùs omnis deleretur exercitus, * quòd Pompeius inſidias timens **ſed.*
(credo, quòd hæc præter ſpem eius acciderant, qui paulò antè ex caſtris fu-
gientes ſuos conſpexerat) munitionibus appropinquare aliquandiu non
audebat, equiteſque eius anguſtis portis, atque his à Cæſaris militibus oc-
cupatis, ad inſequendum tardabantur. Ita paruæ res magnum in vtranq; *Magnum in vtrar-*
partem momentum habuerunt. Munitiones enim à caſtris ad flumen per- *ua momentum.*
ductæ, expugnatis iam caſtris Pompeij, propriam & expeditam Cæſaris vi-
D ctoriam interpellauerunt. eadem res celeritate inſequentium tardata, no-
ſtris ſalutem attulit. Duobus his vnius diei prælijs, Cæſaris deſiderati ſunt *Cæſarianorum occi-*
milites nongenti & ſexaginta, & noti equites Romani quadringenti, & *ſorum numerus.*
Tuticanus Gallus ſenatoris filius; & à Placentia centum, & à Puteolis cen-
tum, & à Capua decem ſacrati viri, & decem Tribuni militum, & Centu-
riones triginta duo. Sed horum omnium pars magna in foſſis munitioni-
buſque & fluminis ripis oppreſſa ſuorum terrore ac fuga, ſine vllo vulnere
interijt: ſignaque ſunt militaria x x x i i. amiſſa. Pompeius eo prælio Im- *Pompeius Impera-*
perator eſt appellatus. Hoc nomen obtinuit, atq; ita ſe poſteà ſalutari paſ- *tor appellatus.*
ſus eſt: ſed neque in literis quas ſcribere eſt ſolitus, neque in faſcibus inſi-
E gnia laureæ prætulit. At Labienus cùm ab eo impetrauiſſet, vt ſibi captiuos
tradi iuberet, omnes reductos oſtentationis, vt videbatur, cauſa, quò
maior perfugis fides haberetur, commilitones appellans, & magna ver-
borum contumelia interrogans, ſoleréntne veterani milites fugere, in
omnium conſpectu interfecit. His rebus tantum fiduciæ ac ſpiritus Pom- *Labieni crudelitas.*
peianis acceſſit, vt non de ratione belli cogitarent, ſed viciſſe iam ſibi *Pompeianorum ſpi-*
viderentur. Non illi paucitatem noſtrorum militum, non iniquitatem *ritus.*
loci atque anguſtias præoccupatis caſtris, & ancipitem terrorem intra ex-
traque munitiones, non abſciſſum in duas partes exercitum, cùm alter
alteri auxilium ferre non poſſet, * cauſæ fuiſſe cog tabant: non ad hæc **cauſam.*
adde-

addebant, non ex concurſu acri facto, non prælio dimicatum, ſibiq; ipſos F
multitudine atque anguſtijs maius attuliſſe detrimentum, quàm ab ho-
Belli caſus communes.
ſte accepiſſent: non denique communes belli caſus recordabantur,
quàm paruulæ ſæpè cauſæ vel falſæ ſuſpicionis, vel terroris repentini,
vel obiectæ religionis, magna detrimenta intuliſſent, quoties vel Ducis
culpa, vel Tribuni vitio in exercitu eſſet offenſum: ſed perinde ac ſi vir-
tute viciſſent, neque vlla commutatio rerum poſſet accidere, per orbem
terrarum fama ac literis victoriam eius diei concelebrabant. † Cæſar à ſupe-
rioribus conſilijs depulſus, omnem ſibi commurandam belli rationem
exiſtimauit. Itaque vno tempore præſidijs omnibus deductis, & oppu-
Cæſaris ad ſuos verba.
gnatione dimiſſa, coactoque in vnum locum exercitu, concionem apud G
milites habuit, hortatuſque eſt, ne ea quæ accidiſſent, grauiter ferrent, né-
ue his rebus terrerentur, multiſque ſecundis prælijs vnum aduerſum &
id mediocre opponerent: habendam Fortunæ gratiam, quòd Italiam ſine
Cæſarianorum res fortiter geſta.
aliquo vulnere cepiſſent: quòd duas Hiſpanias bellicoſiſſimorum homi-
num peritiſſimis atque exercitatiſſimis ducibus pacauiſſent: quòd finiti-
mas frumentariaſque prouincias in poteſtatem redegiſſent: denique re-
cordari debere, qua felicitate inter medias hoſtium claſſes, oppletis non
ſolùm portibus, ſed etiam littoribus, omnes incolumes eſſent tranſpor-
**ſec. fortuna, ind. eſſe ſubleuanda.*
tati. ſi non omnia crederent * ſecunda, Fortunam eſſe induſtria ſubleuan-
Fortuna induſtria ſubleuanda.
dam: quod eſſet acceptum detrimenti, * cuiuſuis potiùs quàm ſuæ culpæ H
**exercitus.*
debere tribui. Locum ſecurum ſe ad dimicandum dediſſe, potitum eſſe ho-
ſtium caſtris, expuliſſe ac ſuperâſſe pugnantes. ſed ſiue ipſorum perturba-
tio, ſiue error aliquis, ſiue etiam Fortuna, partam iam præſentemque victo
**interpoliſſet.*
riam * interpellâſſet, dandam omnibus operam, vt acceptum incommo-
dum virtute ſarciretur: quod ſi eſſet factum, detrimentum in bonum ver-
terent, vti ad Gergouiam accidiſſet: atque ij qui antè dimicare timuiſſent,
Signiferi ignominia notati.
vltrò ſe prælio offerrent. Hac habita concione, nonnullos ſigniferos igno-
minia notauit, ac loco mouit. Exercitui quidem omni tantus inceſſit ex
incommodo dolor, tantumque ſtudium infamiæ ſarciendæ, vt nemo
aut Tribuni aut Centurionis imperium deſideraret, & ſibi quiſque etiam I
pœnæ loco grauiores imponeret labores, ſimulque omnes arderent cupi-
ditate pugnandi. Cùm ſuperioris etiam ordinis nonnulli oratione permo-
ti, manendum eo loco, & rem prælio committendam exiſtimarent: con-
Memorabile documentum.
tra ea Cæſar neque ſatis militibus perterritis confidebat, ſpatiumq; inter-
ponendũ ad recreandos animos putabat: relictisq; munitionibus magno-
perè rei frumentariæ timebat. Itaque nulla interpoſita mora, ſauciorum
modò & ægrorum habita ratione, impedimenta omnia ſilentiò prima
nocte ex caſtris Apolloniam præmiſit, ac conquieſcere ante iter confe-
ctum vetuit. his vna legio miſſa præſidio eſt. His explicitis rebus, duas
in caſtris legiones retinuit, reliquas de quarta vigilia compluribus portis K
eductas, eodem itinere præmiſit: paruoque ſpatio intermiſſo, vt & milita-
re inſtitutum ſeruaretur, & ne citiſſima eius profectio cognoſceretur, con-
clamari iuſſit: ſtatimque egreſſus, & nouiſſimum agmen conſecutus, ce-
leriter è conſpectu caſtrorum diſceſſit. Neque verò Pompeius cognito
conſilio eius moram vllam ad inſequendum intulit, ſed eadem ſpectans;
ſi itinere impeditos & perterritos deprehendere poſſet, exercitum è ca-
ſtris eduxit, equitatumque præmiſit, ad nouiſſimum agmen demoran-
Genuſum flu.
dum: neque conſequi potuit, quòd multum expedito itinere anteceſſe-
rat Cæſar. Sed cùm ventum eſſet ad flumen Genuſum, quod ripis erat
impe-

A impeditis, conſecutus equitatus nouiſſimos, prælio diſtinebat. Huic ſuos Cæſar equites oppoſuit, expeditoſque Anteſignanos admiſcuit CCCC. qui tantum profecerunt, vt equeſtri prælio commiſſo pellerent omnes, compluresque interficerent, ipſique incolumes ſe ad agmen reciperent. Confecto iuſto itinere eius diei, quod propoſuerat Cæſar, traductoque exercitu flumen Genuſum, veteribus ſuis in caſtris contra Aſparagum conſedit, militeſque omnes intra vallum caſtrorum continuit: equitatumque per cauſam pabulandi emiſſum, confeſtim decumana porta in caſtra ſe recipere iuſſit. Simili ratione Pompeius confecto eiuſdem diei itinere, in ſuis veteribus caſtris ad Aſparagum conſedit: eiuſque milites, quòd ab Asparagum.
B opere integris munitionibus vacabant, alij lignandi pabulandique cauſa longiùs progrediebantur: alij, quòd ſubitò conſilium profectionis ceperant, magna parte impedimentorum & ſarcinarum relicta, ad hæc repetenda inuitati propinquitate ſuperiorum caſtrorum, depoſitis in contubernio armis vallum relinquebant: quibus ad ſequendum impeditis, Cæſar, quod fore præuiderat, meridiano ferè tempore ſigno profectionis dato, exercitum educit, duplicatoque eius diei itinere, VIII. millia paſſuum ex eo loco procedit, quod facere Pompeius diſceſſu militum non potuit. Poſtero die Cæſar ſimiliter præmiſſis prima nocte impedimentis, de quarta vigilia ipſe egreditur, vt ſi qua eſſet impoſita dimicandi neceſ-
C ſitas, ſubitum caſum expedito exercitu ſubiret. Hoc idem reliquis fecit diebus. Quibus rebus perfectum eſt, vt altiſſimis fluminibus, atque impeditiſſimis itineribus nullum acciperet incommodum. Pompeius enim primi diei mora illata: & reliquorum dierum fruſtra labore ſuſcepto, cùm ſe magnis itineribus extenderet, & progreſſos conſequi cuperet, quarta die finem ſequendi fecit, atque aliud ſibi conſilium capiendum exiſtimauit. Cæſari ad ſaucios deponendos, ſtipendium exercitui dandum, ſocios confirmandos, præſidium vrbibus relinquendum, neceſſe erat adire Apolloniam. Sed his rebus tantum temporis tribuit, quantum erat properanti neceſſe: timenſque Domitio, ne aduentu Pompeij præoccupare-
D tur, ad eum omni celeritate & ſtudio incitatus ferebatur. Totius autem rei conſilium his rationibus explicabat, vt ſi Pompeius eòdem contenderet, abductum illum à mari, atque ab ijs copijs quas Dyrrhachij comparauerat, frumento ac commeatu abſtractum, pari conditione belli ſecum decertare cogeret. Si in Italiam tranſiret, coniuncto exercitu cum Domitio, per Illyricum Italiæ ſubſidio proficiſceretur. Sin Apolloniam Oricumque oppugnare, & ſe omni maritima ora excludere conaretur, obſeſſo tamen Scipione, neceſſariò illum ſuis auxilium ferre cogeret. Itaq; præmiſſis nuncijs, ad Cn. Domitium Cæſar ſcripſit, & quid fieri vellet, oſtendit, præſidioq; Apolloniæ cohortibus quatuor, Lyſſi vna, tribus Orici relictis, qui-
E que erant ex vulneribus ægri, depoſitis, per Epirum atq; Acarnaniam iter facere cœpit. Pompeius quoq; de Cæſaris conſilio coniectura iudicãs, ad Scipionem properandum ſibi exiſtimabat, ſi Cæſar iter illò haberet, vt ſubſidium Scipioni ferret. Si ab ora maritima Corcyraq; diſcedere nollet, quòd legiones equitatumq; ex Italia expectaret, ipſe vt omnib. copijs Domitium aggrederetur. His de cauſis vterq; eorum celeritati ſtudebat, vt ſuis eſſet auxilio, & ad opprimendos aduerſarios ne occaſioni temporis deeſſet. ſed Cæſarem Apollonia à directo itinere auerterat, Pompeius per Candauiam iter Candauia.
in Macedoniam expeditum habebat. Acceſſit etiam ex improuiſo aliud incommodũ: quòd Domitius, qui dies complures caſtris Scipionis caſtra col

lata

Heraclea Sentica. lata habuiſſet, rei frumentariæ cauſa ab eo diſceſſerat, & Heracleam Senticam, quæ eſt ſubiecta Candauiæ, iter fecerat, vt ipſa fortuna illum obijcere Pompeio videretur. Hęc ad id tempus Cæſar ignorabat. Simul à Pompeio literis per omnes prouincias ciuitateſque dimiſſis, prælio ad Dyrrhachium factum, latiùs, inflatiuſque multò quàm res erat geſta, fama percrebuerat pulſum fugere Cæſarem penè omnibus copijs amiſſis. Hæc itinera infeſta reddebant, hæc ciuitates nonnullas ab eius amicitia auertebant: quibus accidit rebus, vt pluribus dimiſſi itineribus à Cæſare ad Domitium, & à Domitio ad Cæſarem, nulla ratione iter conficere poſſent. Sed Allobroges Roſcilli atque Aegi familiares, quos perfugiſſe ad Pompeium demonſtrauimus, conſpicati in itinere exploratores Domitij, ſeu pristina ſua conſuetudine, quòd vnà in Gallia bella geſſerant, ſeu gloria elati, cuncta vt erant acta, expoſuerunt, & Cæſaris profectionem, & aduentum Pompeij docuerunt: à quibus Domitius certior factus, vix quatuor horarum ſpatio antecedens, hoſtium beneficio periculum vitauit, *Eginium.* & ad Eginium (quod eſt obiectum oppoſitumque Theſſaliæ) Cæſari venienti occurrit.

16 † Coniuncto exercitu Cæſar Gomphos peruenit (quod *Gomphi.* eſt oppidum primum Theſſaliæ venientibus ab Epiro) quę gens paucis antè diebus vltro ad Cęſarem legatos miſerat, vt ſuis omnibus facultatibus vteretur, præſidiumque ab eo militum petierat. Sed eò iam fama præcurrerat, quam ſuprà docuimus de prælio Dyrrhachino, quod multis auxe- *Androſthenes Theſſaliæ prætor.* rat partibus. Itaque Androſthenes prætor Theſſaliæ, cùm ſe victoriæ Pompeij comitem eſſe mallet, quàm ſocium Cæſaris in rebus aduerſis, omnem ex agris multitudinem ſeruorum ac liberorum in oppidum cogit, portaſque præcludit, & ad Scipionem Pompeiumque nuncios mittit, vt ſibi ſubſidio veniant: ſe confidere munitionibus oppidi, ſi celeriter ſuccurratur: longinquam oppugnationem ſuſtinere non poſſe. Scipio diſceſſu exerci- *Lariſſa.* tuum à Dyrrhachio cognito, Lariſſam legiones adduxerat. Pompeius nondum Theſſaliæ appropinquabat. Cæſar caſtris munitis, ſcalas muſculoſque ad repentinam oppugnationem fieri, & crates parari iuſſit. quibus rebus effectis, cohortatus milites, docuit quantum vſum haberet ad ſubleuandam omnium rerum inopiam, potiri oppido pleno, atque opulento: ſimul reliquis ciuitatibus huius vrbis exemplo inferre terrorem, & id fieri celeriter, priùs quàm auxilia concurrerent. Itaque vſus ſingulari militum ſtudio, eodem quo venerat die, poſt horam nonam oppidum altiſſimis *Gomphos expugnat Cæſar.* mœnibus oppugnare aggreſſus, ante Solis occaſum expugnauit, & ad di- *Metropolis.* ripiendum militibus conceſſit: ſtatimque ab oppido caſtra mouit, & Metropolim venit, ſic vt nuncios expugnati oppidi, famamque antecederet. Metropolitæ eodem primùm vſi conſilio, iiſdem permoti rumoribus, portas clauſerunt, muroſque armatis compleuerunt: ſed poſteà caſu ciuitatis comprehenſis ex captiuis cognito, quos Cæſar ad murum producendos curauerat, portas aperuerunt. quibus diligentiſſimè conſeruatis, collata fortuna Metropolitarum cum caſu Gomphenſium, nulla Theſſaliæ fuit ciuitas præter Lariſſeos, qui magnis exercitibus Scipionis tenebantur, quæ non Cæſari paréret, atq; imperata faceret. Ille ſegetis idoneum locum in agris nactus, quæ propè iam matura erat, ibi aduentum expectare Pompeij, eoque omnem rationem belli conferre conſtituit. Pompeius paucis pòſt diebus in Theſſaliam peruenit: Concionatuſque apud cunctum *Pompeij & Scipionis exercitus iunguntur.* exercitum, ſuis agit gratias: Scipionis milites cohortatur, vt parta iam victoria, prædæ ac præmiorum velint eſſe participes. Receptiſque omnibus in

A bus in vna caſtra legionibus, ſuum cum Scipione honorem partitur: claſ- *Pompeius ſuũ cum Scipione honorem partitur.*
ſicumque apud eum cani, & alterum illi iubet prætorium tendi. Auctis
copijs Pompeij, duobuſque magnis exercitibus coniunctis, priſtina om-
nium confirmatur opinio, & ſpes victoriæ augetur, adeò vt quicquid in-
tercederet temporis, id morari reditum in Italiam videretur; & ſi quando
quid Pompeius tardiùs aut cõſideratiùs faceret, vnius eſſe negocium diei,
ſed illum delectari imperio, & conſulares prætorioſque ſeruorum habere
numero, dicerent. Iamque inter ſe palàm de præmijs ac ſacerdotijs con- *Triumphus ante victoriam.*
tendebant, in annoſque conſulatum definiebant. Alij domos bonaq; eo-
rum qui in caſtris erant Cæſaris, petebant. magnaque inter eos in conci-
B lio fuit controuerſia, oporteretne L. Hirtij, quòd is à Pompeio ad Parthos *L. Hirtius à Pompei ad Parthos miſſus.*
miſſus eſſet, proximis comitijs prætorijs abſentis rationem haberi, cùm
eius neceſſarij fidem implorarent Pompeij, vt præſtaret quod proficiſcen-
ti promiſerat, ne per eius authoritatem deceptus videretur: reliqui in labo-
re pari ac periculo, ne vnus omnes antecederet, recuſarent. Iam de ſacer-
dotio Cæſaris Domitius, Scipio, Spintherque Lentulus quotidianis con-
tentionibus ad grauiſſimas verborum contumelias palàm deſcenderunt:
cùm Lentulus ætatis honorem oſtentaret, Domitius vrbanam gratiam
dignitatemque iactaret, Scipio affinitate Pompeij confideret. Poſtulauit
etiam L. Afranium proditionis exercitus Actius Rufus apud Pompeium, *L. Afranius.*
C quod geſtum in Hiſpania diceret: & L. Domitius in concilio dixit, place- *Actius Rufus.*
re ſibi bello confecto, ternas tabellas dari ad iudicandum de ijs qui ordi- *Tres tabellæ iudicum.*
nis eſſent Senatorij, belloque vnà cum ipſis non interfuiſſent: ſententiaſ-
que de ſingulis ferrent, qui Romæ remanſiſſent, quiq; intra præſidia Pom-
peij fuiſſent, neque operam in re militari præſtitiſſent. Vnam fore tabel-
lam, qui liberandos omni periculo cenſerent: Alteram, qui capitis damna-
rent: Tertiam, qui pecunia mulctarent. Poſtremò omnes aut de honori-
bus ſuis, aut de præmijs pecuniæ, aut de perſequendis inimicis agebant.
Nec quibus rationibus ſuperare poſſent, ſed quemadmodum vti victo-
ria deberent, cogitabant. Re frumentaria præparata, confirmatiſque mi-
D litibus, & ſatis longo ſpatio temporis à Dyrrhachinis prælijs intermiſſo,
quod ſatis perſpectum habere videretur, tentandum Cæſar exiſtimauit,
quidnam Pompeius propoſiti aut voluntatis ad dimicandum haberet. Ita-
que exercitum è caſtris eduxit, aciemque inſtruxit, primùm ſuis locis, pau-
loque à caſtris Pompeij longiùs: continentibus verò diebus vt progrede-
retur à caſtris ſuis, collibuſque Pompeianis, aciem ſubijceret. quæ res in
dies confirmatiorem eius exercitum efficiebat. Superius tamẽ inſtitutum
in equitibus, quod demonſtrauimus, ſeruabat, vt quoniam numero mul-
tis partibus eſſet inferior, adoleſcentes, atque expeditos ex anteſignanis e-
lectos milites ad pernicitatẽ, armis inter equites præliari iuberet, qui quo-
E tidiana conſuetudine vſum quoque eius generis præliorum perciperent.
His erat rebus effectum, vt equites mille apertioribus etiam locis ſeptem *Pedites inter equites præliantes.*
millium Pompeianorum impetum, cùm adeſſet vſus, ſuſtinere auderent,
neque magnoperè eorum multitudine terrerentur. Nanque etiam per *Cæſaris ſtratagema.*
eos dies prælium ſecundum equeſtre fecit, atque vnum Allobrogem *Allobrogis perfugæ mors.*
ex duobus quos perfugiſſe ad Pompeium ſuprà docuimus, cum quibuſ-
dam interfecit. Pompeius quia caſtra in colle habebat, ad infimas radi-
ces montis aciem inſtruebat, ſemper, vt videbatur, expectans, ſi iniquis lo-
cis Cæſar ſe ſubijceret. Cæſar nulla ratione ad pugnam elici poſſe Pom-
peium exiſtimans, hanc ſibi commodiſſimam belli rationem iudicauit, vti

caſtra

** ſpectans.*

caſtra ex eo loco moueret, ſemperq́ue eſſet in itineribus: hoc * ſperans, vt F
mouendis caſtris, pluribuſq́ue adeundis locis, commodiore frumentaria

Scenographia receptus nonæ Cæſaris legionis ſine detrimento.

A. Caſtellum Cæſaris.
B. Præſidiũ quod quũ legio Cæſaris nona occupauiſſet, munire cœperat.
C. Collis quem Pompeius occupauerat.
D. Campagnia.
E. Crates ad extremum tumulum cõtra hoſtem.

G

H

re vteretur, ſimulq; vt in itinere aliquam occaſionem dimicandi nanciſceretur, & inſolitum ad laborem Pompeij exercitum quotidianis itineribus
17 defatigaret. † His conſtitutis rebus, ſigno iam profectionis dato, tabernaculiſq́ue * detenſis, animaduerſum eſt paulò antè, extra quotidianam conſuetudinem longius à vallo eſſe aciem Pompeij progreſſam, vt non iniquo loco poſſe dimicari videretur. Tum Cæſar ad ſuos, cùm iam eſſet agmen I in portis, Differendum eſt, inquit, iter in præſentia nobis, & de prælio cogitandum. ſi enim vt ſemper depopoſcimus, animo ſumus ad dimicandum parati: non facilè occaſionem poſteà reperiemus. Confeſtimq́ue expeditas copias educit. Pompeius quoque, vt poſteà cognitum eſt, ſuorum omnium hortatu ſtatuerat prælio decertare. Nanque etiam in concilio ſuperioribus diebus dixerat, priùs quàm concurrerent acies, fore vt exercitus Cæſaris pelleretur. Id cùm eſſent plerique admirati, Scio me, inquit, penè incredibilem rem polliceri, ſed rationem conſilij mei accipite, quò firmiore animo in prælium prodeatis. Perſuaſi equitibus noſtris, id quod mihi ſe facturos confirmauerunt, vt cùm propiùs ſit acceſſum, dextrum Cæſaris K cornu à latere aperto aggrederentur, vt circumuenta à tergo acie, priùs perturbatum exercitum pellerent, quàm à nobis telum in hoſtem iaceretur. Ita ſine periculo legionum, & penè ſine vulnere bellum conficiemus. Id autem difficile non eſt, cùm tantum equitatu valeamus. Simul denunciauit, vt eſſent animo parati in poſterum, & quoniam fieret dimicandi poteſtas, vt ſæpè cogitauiſſent, ne vſu manuq́ue reliquorum opinionem fallerent. Hunc Labienus excepit, vt cùm Cæſaris copias deſpiceret, Pompeij conſilium ſummis laudibus efferret. Noli, inquit, exiſtimare Pompei, hunc eſſe exercitum qui Galliam Germaniamq́ue deuicit. Omnibus inter-

** intenſis.*

Cæſar occaſionem quàm primũ arripit cum Pompeio decertandi.

Pompeij ſtulta præſumptio de Cæſarianis.

Labieni aſſentatio ad Pompeium.

A interfui prælijs, neque temerè incognitam rem pronuncio. Pet exigua pars illius exercitus ſupereſt, magna pars deperijt: quod accidere tot prælijs fuit neceſſe. multos autumni peſtilentia in Italia conſumpſit, multi domum diſceſſerunt, multi ſunt relicti in continenti. An non audiſtis ex ijs, qui per cauſam valetudinis remanſerunt, cohortes eſſe Brunduſij factas? Hæ copiæ, quas videtis, ex delectis horum annorum in citeriore Gallia ſunt refectæ, & pleræque ſunt ex colonijs Tranſpadanis. Attamen quod fuit roboris, duobus prælijs Dyrrhachinis interijt. Hæc cùm dixiſſet, iurauit ſe niſi victorem in caſtra non reuerſurum: reliquoſque vt idem facerent, hortatus eſt. Hoc laudans Pompeius, idem iurauit: nec verò ex reliquis fuit quiſ- *Cæſaris copiæ elevantur.*
B quam, qui iurare dubitaret. Hæc cùm facta eſſent in concilio, magna ſpe & lætitia omnium diſceſſum eſt: ac iam animo victoriam præcipiebat, quòd de re tanta, & à tam perito Imperatore nihil fruſtra confirmari videbatur.
Cæſar cùm Pompeij caſtris appropinquâſſet, ad hunc modum aciem eius inſtructam animaduertit. Erant in ſiniſtro cornu legiones duæ traditæ à Cæſare initio diſſenſionis ex S.C. quarum vna prima, altera tertia appellabatur. In eo loco ipſe erat Pompeius: mediam aciem Scipio cum legionibus Syriacis tenebat. Cilicenſis legio coniuncta cum cohortibus Hiſpanis, quas traductas ab Afranio docuimus, in dextro cornu erant collocatæ. has firmiſſimas ſe habere Pompeius exiſtimabat. Reliquas inter aciem *Pompeij acies.*
C mediam, cornuaque interiecerat: numeroque cohortes c x. expleuerat, (hæc erant millia l v. Euocatorum circitèr duo millia, quæ ex beneficiarijs ſuperiorum exercituum ad eum conuenerât, quæ tota acie diſperſerat. reliquas cohortes v i i. caſtris propinquiſque caſtellis præſidio diſpoſuerat. Dextrum cornu eius riuus quidam impeditis ripis muniebat: quam ob cauſam cunctum equitatum, ſagittarios, funditoreſque omnes in ſiniſtro cornu obiecerat. *Euocati Pompeiani.*
Cæsar ſuperius inſtitutum ſeruans, decimam legionem in dextro cornu, nonam in ſiniſtro collocauerat, tametſi erat Dyrrhachinis prælijs vehementer attenuata: huic ſic adiunxit octauam, vt penè vnam ex duabus ef- *Cæſaris acies.*
D ficeret: atq; alteram alteri preſidio eſſe iuſſerat. Cohortes in acie l x x x. conſtitutas habebat: quæ ſumma erat hominum m. x x i i. Cohortes duas caſtris preſidio reliquerat. Siniſtro cornu Antonium, dextro P. Syllam, media acie Cn. Domitium præpoſuerat. Ipſe contra Pompeium conſtitit. Simul his rebus animaduerſis, quas demonſtrauimus, timens ne à multitudine equitum dextrum cornu circumueniretur, celeritèr ex tertia acie ſingulas cohortes detraxit, atq; ex his quartam inſtituit, equitatuiq; oppoſuit, & quid fieri vellet, oſtendit: monuitq; eius diei victoriam in earum cohortiū virtute conſtare. ſimul tertiæ aciei, totique exercitui imperauit ne iniuſſu ſuo concurrerent: ſe, cùm id fieri vellet, vexillo ſignum daturum. Exercitū cum
E militari more ad pugnam cohortaretur, ſuaque in eum perpetui temporis officia predicaret: in primis commemorauit, teſtibus ſe militibus vti poſſe quanto ſtudio pacem petiſſet: quæ per Vatinium in colloquijs, quæ per A. Clodium cum Scipione egiſſet: quibus modis ad Oricum cum Libone de mittendis legatis contendiſſet: neque ſe vnquam abuti militum ſanguine, neque Rempub. alterutro exercitu priuare voluiſſe. Hac habita oratione expoſcentibus militibus & ſtudio pugnæ ardentibus, tuba ſignum dedit. Erat Craſtinus euocatus in exercitu Cæſaris, qui ſuperiore anno apud eum primum pilum in legione decima duxerat, vir ſingulari virtute. hic ſigno dato, Sequimini me, inquit, manipulares mei qui fuiſtis, & veſtro Imperato- *Craſtini fortitudo.*

R ri quam

ti quam conſtituiſtis, operam date. Vnum hoc prælium ſupereſt, quo F
confecto & ille ſuam dignitatem, & nos noſtram libertatem recupera-
bimus. Simul reſpiciens Cæſarem, Faciam, inquit, hodie Imperator, vt
aut viuo mihi, aut mortuo gratias agas. Hæc cùm dixiſſet, primus ex dex-
tro cornu procurrit, atque eum electi milites circitèr c x x. voluntariæ
eiuſdem centuriæ ſunt proſecuti. Inter duas acies tantum erat relictum
ſpatij, vt ſatis eſſet ad concurſum vtriuſque exercitus. Sed Pompeius ſuis
** aru.*
prædixerat, * vt Cæſaris impetum exciperent, néue ſe loco mouerent: a-
C. Triarij preceptū in re militari, de procurſu militū in pugna inutile.
ciemque eius diſtrahi paterentur. idque admonitu C. Triarij feciſſe di-
cebatur, vt primus excurſus viſque militum infringeretur, acieſque di-
ſtenderetur, atque in ſuis ordinibus diſpoſiti, diſperſos adorirentur: le- G
uiuſque caſura pila ſperabat in loco retentis militibus, quàm ſi ipſi immiſ-
ſis telis occurriſſent. Simul fore, vt duplicato curſu Cæſaris milites exa-
nimarentur, & laſſitudine conficerentur. Quod nobis quidem nulla ra-
Pompeius imperitia iure bellica taxatur
tione factum à Pompeio videtur, propterea quòd eſt quædam animi in-
citatio atque alacritas naturaliter innata omnibus, quæ ſtudio pugnæ in-
cenditur. hanc non reprimere, ſed augere Imperatores debent. Neque
Signorum cantus & clamoris in bello vſus.
fruſtrà antiquitùs inſtitutum eſt, vt ſigna vndique concinerent, clamo-
remque vniuerſi tollerent, quibus rebus & hoſtes terreri, & ſuos incitari
18 exiſtimauerunt. † Sed noſtri milites dato ſigno cùm infeſtis pilis procur-
Nouiſſimum inter Cæſarem & Pompeium prælium.
riſſent, atque animaduertiſſent non concurri à Pompeianis, vſu periti, ac H
ſuperiorib. pugnis exercitati, ſua ſponte curſum repreſſerũt, & ad medium
ferè ſpatium conſtiterunt, vt ne conſumptis viribus appropinquarent: par-
uoque intermiſſo temporis ſpatio, ac rurſus renouato curſu pila miſe-
runt, celeriterque, vt erat præceptum à Cæſare, gladios ſtrinxerunt. Ne-
que verò Pompeiani huic rei defuerunt. Nam & tela miſſa exceperunt,
& impetum legionum tulerunt, & ordines conſeruauerunt: piliſq; miſ-
ſis, ad gladios redierunt. Eodem tempore equites à ſiniſtro Pompeij cor-
nu intenti, vt erat imperatum, vniuerſi procurrerunt, omniſque multi-
tudo ſagittariorum ſe profudit: quorum impetum noſter equitatus non
tulit, ſed paulùm loco motus ceſſit: equiteſque Pompeiani hoc acriùs in- I
ſtare, & ſe turmatim explicare, aciemque noſtram à latere aperto circum-
ire cœperunt. Quod vbi Cæſar animaduertit, quartæ aciei, quam inſti-
tuerat ex cohortium numero, ſignum dedit. Illi celeriter procurrerunt,
Equitum Pompeij fuga, et ſagittariorum funditorumq; cædes.
infeſtiſque ſignis tanta vi in Pompeij equites impetum fecerunt, vt eorum
nemo conſiſteret, omneſq; conuerſi non ſolùm loco excederent, ſed pro-
tinùs incitati, fuga montes altiſſimos peterent. quibus ſummotis, om-
nes ſagittarij, funditoreſq; deſtituti inermes ſine præſidio interfecti ſunt.
Eodem impetu cohortes ſiniſtro cornu pugnantes etiam tum ac reſiſten-
tes in acie Pompeianos circumierunt, eoſque à tergo ſunt adorti. Eodem
tempore tertiam aciem Cæſar, quæ quieta fuerat, & ſe ad id tempus loco K
renuerat, procurrere iuſſit. Ita cùm recentes atque integri defeſſis ſucceſ-
ſiſſent, alij autem à tergo adorirentur, ſuſtinere Pompeiani non potuerunt,
Cæſaris prouidentia
atque vniuerſi terga verterunt. Neque verò Cæſarem fefellit, quin ab
ijs cohortibus quæ contra equitatum in quarta acie collocatæ eſſent,
initium victoriæ oriretur, vt ipſe in cohortandis militibus pronuncia-
uerat. Ab his enim primùm equitatus eſt pulſus: ab ijſdem facta cædes
ſagittariorum, atque funditorum: ab ijſdem acies Pompeiana à ſiniſtra
parte circumita, atque initium fugæ factum. Sed Pompeius vt equitatum
ſuum pulſum vidit, atque eam partem cui maximè confidebat, perterri-

tam

A tam animaduertit, alijs quammaximè diffiſus, acie exceſſit, protinuſque *Pompeij fuga.*
ſe in caſtra equo contulit: & ijs Centurionibus, quos in ſtatione ad præ-
toriam portam poſuerat, clarè, vt milites exaudirent, Tuemini, inquit,
caſtra, & defendite diligenter, ſi quid duriùs acciderit: ego reliquas por-
tas circumeo, & caſtrorum præſidia confirmo. Hæc cùm dixiſſet, ſe in
prætorium contulit, ſummæ rei diffidens, & tamen euentum expectans.
Cæſar Pompeianis ex fuga intervallum compulſis, nullum ſpatium per-
territis dari oportere exiſtimans, milites cohortatus eſt, vt beneficio For-
tunæ vterentur, caſtraq; oppugnarent. Qui, etſi magno æſtu fatigati (nam
ad meridiem res erat perducta) tamen ad omnem laborem animo parati,
B imperio paruerunt. Caſtra à cohortibus, quæ ibi præſidio erant relictæ,
induſtriæ defendebantur, multoque etiam acriùs à Thracibus barbariſq;
auxilijs. Nam qui ex acie refugerant milites, & animo perterriti, & laſſi-
tudine confecti, miſſis plerique armis, ſigniſque militaribus, magis de reli-
qua fuga, quàm de caſtrorum defenſione cogitabant. Neque verò diutiùs *Caſtra Pompeij à*
qui in vallo conſtiterant, multitudinem telorum ſuſtinere potuerunt, *Caſare expugnata.*
ſed confecti vulneribus, locum reliquerunt, protinuſque omnes ducibus
vſi Centurionibus, Tribuniſque militum, in altiſſimos montes, qui ad ca-
ſtra pertinebant, confugerunt. In caſtris Pompeij videre licuit triclinia ſtra- *Luxuries Pompeia-*
ta, magnum argenti pondus expoſitum, recentibus ceſpitibus tabernacu- *ni exercitus.*
C la conſtrata, L. etiam Lentuli & nonnullorum tabernacula protecta ede-
ra, multa prætereà quæ nimiam luxuriam, & victoriæ fiduciam deſigna-
rent: vt facilè exiſtimari poſſet, nihil eos de euentu eius diei timuiſſe, quin
non neceſſarias conquirerent voluptates: atque hi miſerrimo ac patientiſ-
ſimo exercitui Cæſaris luxuriem obijciebant, cui ſemper omnia ad neceſ-
ſarium vſum defuiſſent. Pompeius iam cùm intra vallum noſtri verſaren- *Pompeij ignominio-*
tur, equum nactus, detractis inſignibus Imperatorijs, decumana porta ſe *ſa fuga.*
ex caſtris eiecit, protinuſque equo citato, Lariſſam contendit. Neque ibi
conſtitit, ſed eadem celeritate paucos ſuos ex fuga nactus, nocturno itine-
re nòn intermiſſo, comitatu equitum x x x. ad mare peruenit, nauemq;
D frumentariam conſcendit: ſæpè, vt dicebatur, querens ſuam ſe opinio-
nem fefelliſſe, vt à quo genere hominum victoriam ſperâſſet, ab eo initio
fugæ facto penè proditus videretur. Cæſar caſtris potitus, à militibus con-
tendit, ne in præda occupati, reliqui negocij gerendi facultatem dimitte-
rent. Qua re impetrata, montem opere circummunire inſtituit, Pompeia-
ni, quòd is mons erat ſine aqua, diffiſi ei loco, relicto monte vniuerſi ſi-
mul Lariſſam verſus ſe recipere cœperunt. Qua re animaduerſa, Cæſar co-
pias ſuas diuiſit, partemque legionum in caſtris Pompeij remanere iuſſit,
partem in ſua caſtra remiſit, quatuor ſecum legiones duxit, commodio-
reque itinere Pompeianis occurrere cœpit, & progreſſus millia paſſuum
E v i. aciem inſtruxit. Qua re animaduerſa, Pompeiani in quodam monte
conſtiterunt. Hunc montem flumen ſubluebat. Cæſar milites cohorta-
tus, etſi totius diei continenti labore erant confecti, noxque iam ſuberat,
tamen munitione flumen à monte ſecluſit, ne noctu aquari Pompeiani
poſſent: quo perfecto opere, illi de deditione miſſis legatis agere cœpe- *Pompeianorum dedi-*
runt. Pauci ordinis Senatorij, qui ſe cum ijs coniunxerant, nocte fuga ſa- *tio.*
lutem petierunt. Cæſar prima luce omnes eos qui in monte conſederant,
ex ſuperioribus locis in planitiem deſcendere, atque arma proijcere iuſ-
ſit. quod vbi ſine recuſatione fecerunt, paſſiſque palmis proiecti ad ter-
ram flentes ab eo ſalutem petierunt, conſolatus conſurgere iuſſit: & pauca

Cæſaris lenitas & clementia.
apud eos de lenitate ſua locutus, quo minore eſſent timore, omnes con- F
ſeruauit: militibuſque ſuis iuſſit, ne qui eorum violarentur, neu quid ſui
deſiderarent. Hac adhibita diligentia, ex caſtris ſibi legiones alias occur-
rere, & eas, quas ſecum duxerat, inuicem requieſcere, atque in caſtra re-
Pharſalici exercitus cædes.
uerti iuſſit: eodemque die Lariſſam peruenit. In eo prælio non ampliùs
ducentos milites deſiderauit, ſed Centuriones fortes viros circitèr x x x.
Deſideratorum numerus ex Cæſarianis.
amiſit. Interfectus eſt etiam fortiſſimè pugnans Craſtinus, cuius men-
tionem ſuprà fecimus, gladio in os aduerſum coniecto. Neque id fuit
Craſtinus caſus.
falſum, quod ille in pugnam proficiſcens dixerat. Sic enim Cæſar exiſtima-
bat, eo prælio excellentiſſimam virtutem Craſtini fuiſſe, optimeque eum
Pompeianorum in clade Pharſalica caſorum numerus.
de ſe meritum iudicabat. Ex Pompeiano exercitu circitèr millia x v. ceci- G
diſſe videbantur. Sed in deditionem venerunt ampliùs millia x x I I I I.
namque etiam cohortes, quæ præſidio in caſtellis fuerant, ſeſe Syllæ ſi-
militer dediderunt. Multi præterea in finitimas ciuitates refugerunt. Si-
** I X.*
gnaq; militaria ex prælio ad Cæſarem ſunt relata c l x x x. & aquilæ * l I X.
L. Domitius caſus.
L. Domitius ex caſtris in montem refugiens, cùm vires eum laſſitudine
19 defeciſſent, ab equitibus eſt interfectus. † Eodem tempore D. Lælius
D. Lælius.
cum claſſe ad Brunduſium venit, eademque ratione, qua factum à Li-
bone anteà demonſtrauimus, Inſulam obiectam portui Brunduſino te-
Vatinius.
nuit. Similiter Vatinius, qui Brunduſio præerat, tectis inſtructiſque ſca-
phis elicuit naues Lælianas, atque ex his longiùs productam vnam quin- H
queremem, & minores duas in anguſtijs portus cepit. Itemque per e-
quites diſpoſitos aqua prohibere claſſiarios inſtituit. Sed Lælius tempo-
re anni commodiore vſus ad nauigandum, onerarijs nauibus Corcyra
Dyrrhachioque aquam ſuis ſupportabat, neque à propoſito deterreba-
tur: neque ante prælium in Theſſalia factum cognitum, aut ignominia
amiſſarum nauium, aut neceſſariarum rerum inopia ex portu Inſulaque
Caſſius.
expelli potuit. Iiſdem ferè temporibus Caſſius cum claſſe Syrorum & Phœ
nicum & Cilicum in Siciliam venit: & cùm eſſet Cæſaris claſſis diuiſa in
P. Sulpitius.
duas partes, & dimidiæ parti præeſſet P. Sulpitius prætor Vibone ad fre-
M. Pomponius.
rum, dimidiæ M. Pomponius ad Meſſanam: priùs Caſſius ad Meſſanam I
nauibus aduolauit, quàm Pomponius de eius aduentu cognoſceret: per-
turbatumque eum nactus, nullis cuſtodijs, neque ordinibus certis, ma-
gno vento & ſecundo completas onerarias naues tæda & pice & ſtupa, re-
Cæſarianæ claſſis incendium.
liquiſque rebus quæ ſunt aptæ ad incendia, in Pomponianam claſſem im-
** al. è quibus 35. erant aperta, 20. conſtratæ.*
miſit, atque omnes naues incendit * x x x v. in quibus erant x x. con-
ſtratæ. Tantuſq; eo facto timor inceſſit, vt cùm eſſet legio præſidio Meſ-
aliàs, è quibus 30. erant roſtrata.
ſanæ, vix oppidum defenderetur: & niſi eo ipſo tempore quidam nuncij
de Cæſaris victoria per diſpoſitos equites eſſent allati, exiſtimabant pleri-
que futurum fuiſſe vt amitteretur: ſed opportuniſſimè nuncijs allatis op-
pidum fuit defenſum: Caſſiuſq; ad Sulpitianam inde claſſem profectus eſt K
** egit.*
Vibonem: applicatiſque noſtris ad terram nauibus, propter eundem timo-
rem pari atque anteà ratione * egerunt. Caſſius ſecundum nactus ven-
tum, onerarias naues circitèr x l. præparatas ad incendium immiſit: &
flamma ab vtroque cornu comprehenſa, naues ſunt combuſtæ quinq;.
Cumque ignis magnitudine venti latiùs ſerperet, milites qui ex veteribus
legionibus erant relicti præſidio nauibus ex numero ægrorum, ignomi-
niam non tulerunt, ſed ſua ſponte naues conſcenderunt, & à terra ſolue-
runt, impetuq; facto in Caſſianā claſſem, quinqueremes duas, in quarum
Caſſij fuga.
altera erat Caſſius, ceperunt: ſed Caſſius exceptus ſcapha refugit. Præterea
duæ

A duæ ſunt *reprehenſæ triremes: neque multò pòſt de prælio facto in Theſ- *depreſſæ
ſalia cognitum eſt, vt ipſis Pompeianis fides fieret. nam ante id tempus fin-
gi hoc à legatis amiciſque Cæſaris arbitrabantur. Quibus rebus cogni-
tis, ex ijs locis Caſſius cum claſſe diſceſſit. Cæſar omnibus rebus reli- Cæſar Pompeiũ perſequitur.
ctis, perſequendum ſibi Pompeium exiſtimauit, quaſcunque in partes ex
fuga ſe recepiſſet: ne rurſus copias comparare alias, & bellum renouare
poſſet. Et quantum itineris equitatu efficere poterat, quotidiè progredie-
batur, legionemq́ue vnam minoribus itineribus ſubſequi iuſſit. Erat edi- Edictum Pompeij.
ctum Pompeij nomine Amphipoli propoſitum, vti omnes eius prouin- Amphipolis.
ciæ iuniores, Græci, ciueſq́ue Ro. iurandi cauſa conuenirent. Sed vtrùm
B auertendæ ſuſpicionis cauſa Pompeius propoſuiſſet, vt quàmdiutiſſimè
longioris fugæ conſilium occultaret, an nouis delectibus, ſi nemo preme-
ret, Macedoniam tenere conaretur, exiſtimari non poterat. Ipſe ad ancho-
ram vna nocte conſtitit, & vocatis ad ſe Amphipoli hoſpitibus, & pecunia
ad neceſſarios ſumptus corrogata, cognitu Cæſaris aduentu ex eo loco di-
ſceſſit, & Mitylenas paucis diebus venit. Biduum tempeſtate retentus, na- Mitylenæ.
uibuſq; alijs additis actuarijs, in Ciliciam atque inde Cyprum péruenit. Cilicia.
Ibi cognoſcit, conſenſu omnium Antiochenſium, ciuiumq́ue Ro. qui il- Cyprus.
lic negociarentur, arcem Antiochenam captam eſſe excludendi ſui cauſa,
nuncioſque dimiſſos ad eos, qui ſe ex fuga in finitimas ciuitates recepiſſe
C dicerentur, ne Antiochiam adirent: id ſi feciſſent, magno eorum capitis
periculo futurum. Idem hoc L. Lentulo, qui ſuperiore anno Conſul fue- L. Lentulus.
rat, & P. Lentulo conſulari, ac nonnullis alijs acciderat Rhodi. Nam qui- P. Lentulus.
cunque ex fuga Pompeium ſequerentur, atque in Inſulam veniſſent, oppi-
do ac portu recepti non erant: miſſiſque ad eos nuncijs, vt ex his locis diſce
derent, contra voluntatem ſuam naues ſoluerant. Iamq́ue de Cæſaris
aduentu fama ad ciuitates perferebatur. Quibus cognitis rebus, Pom-
peius depoſito adeundæ Syriæ conſilio, pecunia ſocietatis ſublata, & à
quibuſdam priuatis ſumpta, & æris magno pondere ad militarem vſum
in naues impoſito, duobuſque millibus hominum armatis, partim quos
D ex familijs ſocietatum delegerat, partim à negociatoribus coëgerat, quoſ-
q́ue ex ſuis quiſque ad hanc rem idoneos exiſtimabat, Peluſium perue- Pomp. Peluſium peruenit ad Ptolemæũ regem.
nit. ibi caſu Rex erat Ptolemæus, puer ætate, magnis copijs cum ſorore
Cleopatra bellum gerens, quam paucis antè menſibus per ſuos propin-
quos atque amicos regno expulerat: caſtraq́ue Cleopatræ non longo ſpa- Cleopatra.
tio ab eius caſtris diſtabant. Ad eum Pompeius miſit, vt pro hoſpitio at-
que amicitia patris, Alexandria reciperetur, atque illius opibus in calami-
tate tegeretur. Sed qui ab eo miſſi erant, confecto legationis officio, li-
beriùs cum militibus Regis colloqui cœperunt: eoſque hortari, vt ſuum
officium Pompeio præſtarent, néue eius fortunam deſpicerent. In hoc
E erant numero complures Pompeij milites, quos ex eius exercitu acceptos
in Syria Gabinius Alexandriam traduxerat, belloq́ue confecto apud Pto- Gabinius.
lemæum patrem pueri reliquerat. His tunc cognitis rebus amici regis,
qui propter ætatem eius in procuratione erant regni, ſiue timore addu-
cti (vt poſteà prædicabant) ne ſolicitato exercitu regio Pompeius Ale-
xandriam Aegyptumq́ue occuparet: ſiue deſpecta eius fortuna (vt ple-
runque in calamitate ex amicis inimici exiſtunt) ijs qui erant ab eo miſ- Calamitas inimicos ex amicis facit.
ſi, palàm liberaliter reſponderunt, eumq́ue ad regem venire iuſſerunt:
ipſi clàm conſilio inito Achillam præfectum regium, ſingulari hominem Achillas.
audacia, & L. Septimium Tribunum militum, ad interficiendum Pom- L. Septimius.

peium miſerunt. Ab his liberaliter ipſe appellatus, & quadam notitia Se- F
ptimij productus, quòd bello prædonum apud eum ordinem duxerat,
Pompeij cædes. nauiculam paruulam conſcendit, cum paucis ſuis, & ibi ab Achilla & Se-
L. Lentuli mors. ptimio interficitur. Item L. Lentulus comprehenditur à Rege, & in cu-
20 ſtodia necatur. † Cæſar cùm in Aſiam veniſſet, repetiebat T. Appium
T. Appius. conatum eſſe pecunias tollere Epheſo ex fano Dianæ, eiuſque rei cauſa
Senatores omnes ex Prouincia euocaſſe, vt his teſtibus ea ſumma pecu-
niæ vteretur: ſed interpellatum aduentu Cæſaris profugiſſe. Ita duobus
Portenta. temporibus Epheſiæ pecuniæ Cæſar auxilium tulit. Item conſtabat Elide
in templo Mineruæ, repetitis atque enumeratis diebus, quo die prælium
ſecundum Cæſar feciſſet, ſimulacrum Victoriæ, quod ante ipſam Miner- G
uam collocatum erat, & ad ſimulacrum Mineruæ ſpectabat, ad valuas ſe
templi, limenque conuertiſſe. Eodemq; die Antiochiæ in Syria bis tan-
tus exercitus clamor, & ſignorum ſonus exauditus eſt, vt in muris arma-
ta ciuitas diſcurreret. Hoc idem Ptolemaide accidit: Pergamique in oc-
cultis ac remotis templis, quò præter ſacerdotes adire fas non eſt, quæ
ἄδυτα. Græci ἄδυτα appellant, tympana ſonuerunt. Item Trallibus in templo Vi-
ctoriæ, vbi Cæſari ſtatuam conſecrauerant, palma per eos dies in tecto
inter coagmenta lapidum ex pauimento extitiſſe oſtendebatur. Cæſar
paucos dies in Aſia moratus, cùm audiſſet Pompeium Cypri viſum, con-
iectans eum in Aegyptum iter habere, propter neceſſitudines regni, re- H
liquaſq; eius loci opportunitates, cum legionibus, vna, quam ſe ex Theſ-
ſalia ſequi iuſſerat, & altera quam ex Achaia à Q. Fuſio legato euocauerat,
equitibuſque octingentis, & nauibus longis Rhodijs decem, & Aſiaticis
Cæſar Alexandriam peruenit. paucis, Alexandriam peruenit. In his erant *legionariorum hominum
**legionibus.* tria millia ducenti. Reliqui vulneribus ex prælijs & labore ac magnitu-
dine itineris confecti, conſequi non poterant. Sed Cæſar confiſus fama
Cæſaris audacia. rerum geſtarum, infirmis auxilijs proficiſci non dubitauerat: atque om-
nem ſibi locum tutum fore exiſtimans, Alexandriæ de Pompeij morte co-
gnoſcit: atque ibi primùm è naui egrediens, clamorem militum audit,
Faſcium prælationis inuidia. quos Rex in oppido præſidij cauſa reliquerat: & concurſum ad ſe fieri vi- I
det, quòd faſces anteferrentur. In hoc omnis multitudo maieſtatem Re-
giam minui prædicabat. Hoc ſedato tumultu, crebræ continuis diebus
ex concurſu multitudinis concitationes fiebant, compluresque milites
eius vrbis omnibus partibus interficiebantur. Quibus rebus animaduer-
ſis, legiones ſibi alias ex Aſia adduci iuſſit, quas ex Pompeianis militibus
Eteſiæ venti. confecerat. Ipſe enim neceſſariò Eteſijs tenebatur, qui Alexandria naui-
gantibus ſunt aduerſiſſimi venti. Interim controuerſias Regum ad po-
pulum Romanum, & ad ſe, quòd eſſet conſul, pertinere exiſtimans, at-
que eò magis officio ſuo conuenire, quòd ſuperiore conſulatu cum patre
Ptolemæo & lege & Senatuſconſulto ſocietas erat facta, oſtendit ſibi pla- K
cere, Regem Ptolemæum atque ſororem eius Cleopatram, exercitus quos
haberent, dimittere, & de controuerſijs iure apud ſe potiùs quàm inter ſe
armis diſceptare. Erat in procuratione regni propter ætatem pueri, nu-
Photinus eunuchus. tricius eius eunuchus nomine Photinus. Is primùm inter ſuos queri at-
que indignari cœpit, Regem ad dicendam cauſam euocari. Deinde adiu-
tores quoſdam conſcios ſui nactus ex regijs amicis, exercitum à Peluſio
Achillas exercitus Alexandrini dux. clàm Alexandriam euocauit: atque eundem Achillam, cuius ſuprà me-
minimus, omnibus copijs præfecit. Hunc incitatum ſuis, & Regis in-
flatum pollicitationibus, quæ fieri vellet, literis nuncijſque edocuit. In
teſta-

A teſtamento Ptolemæi patris hęredes erant ſcripti, ex duobus filijs maior, & ex duabus ea quæ ætate antecedebat. hæc vti fierent, per omnes deos, perq; fœdera quæ Romæ feciſſet, eodem teſtamento Ptolemæus populum Romanum obteſtabatur. Tabulæ teſtamenti vnæ per legatos eius Romam erant allatæ, vt in ærario ponerentur. eæ cùm propter publicas occupationes poni non potuiſſent, apud Pompeium ſunt depoſitæ. Alteræ eodem exemplo relictæ, atque obſignatæ Alexandriæ proferebantur. De his rebus cùm ageretur apud Cæſarem, iſq; maximè vellet pro communi amico atque arbitro controuerſias Regum componere, ſubitò exercitus regius equitatuſque omnis venire Alexandriam nunciatur. Cæſaris copiæ nequaquam erant tantæ, vt eis extra oppidum, ſi eſſet dimicandum, confideret: relinquebatur, vt ſe ſuis locis oppido teneret tutè, conſiliumq; Achillæ cognoſceret. milites tamen omnes in armis eſſe iuſſit: Regemq; hortatus eſt, vt ex ſuis neceſſarijs, quos haberet maximæ authoritatis, legatos ad Achillam mitteret, & quid eſſet ſuæ voluntatis, oſtenderet. A quo miſſi Dioſcorides & Serapion, qui ambo legati Romæ fuerant, magnamque apud patrem Ptolemæum authoritatem habuerant, ad Achillam peruenerunt. quos ille, cùm in conſpectum eius veniſſent, priùs quàm audiret, aut cuius rei cauſa miſſi eſſent cognoſceret, corripi ac interfici iuſſit. Quorum alter accepto vulnere occupatus, per ſuos pro occiſo ſublatus, alter interfectus eſt. Quo facto, Regem in ſua poteſtate vt haberet, Cæſar effecit, magnam regium nomen apud ſuos authoritatem habere exiſtimans, & vt priuato paucorum & latronum potiùs quàm regio conſilio ſuſceptum bellum videretur. † Erant cum Achilla copiæ, vt neque numero, neque genere hominum, neque vſu rei militaris contemnendæ viderentur. millia enim viginti in armis habebat. Hæ conſtabant ex Gabinianis militibus, qui iam in conſuetudinem Alexandrinæ vitæ atque licentiæ venerant, & nomen diſciplinamque populi Romani dedidicerant, vxoreſque duxerant, ex quibus plerique liberos habebant. Huc accedebant collecti ex prædonibus latronibuſque Syriæ Ciliciæq; prouinciæ, finitimarumq; regionum. Multi prætereà capitis damnati, exuleſque conuenerant: fugitiuiſque omnibus noſtris certus erat Alexandriæ receptus, certaque vitæ conditio, vt dato nomine, militum eſſent numero: quorum ſi quis à domino comprehenderetur, concurſu militum eripiebatur, qui vim ſuorum, quòd in ſimili culpa verſabanrur, ipſi pro ſuo periculo defendebant. Hi regum amicos ad mortem depoſcere: hi bona locupletum diripere: ſtipendij augendi cauſa Regis domum obſidere: regno expellere alios, alios arceſſere vetere quodam Alexandrini exercitus inſtituto conſueuerant. Erant prætereà equitum millia duo, qui inueterauerant. Hi omnes compluribus Alexandriæ bellis Ptolemæum patrem in regnum reduxerant, Bibuli filios duos interfecerant, bella cum Aegyptijs geſſerant. hunc vſum rei militaris habebant. His copijs fidens Achillas, paucitatemque militum Cæſaris deſpiciens, occupabat Alexandriam, prætereà oppidi partem quam Cæſar cum militibus tenebat: & primo impetu domū eius irrumpere conatus eſt. Sed Cæſar diſpoſitis per vias cohortibus, impetum eius ſuſtinuit: eodemq; tempore pugnatum eſt ad portum: ac longè maximam attulit ea res dimicationem. Simul enim deductis copijs, pluribus vijs pugnabatur: & magna multitudine naues longas occupare hoſtes conabantur: quarum erant L. auxilio miſſæ ad Pompeium, prælioque in Theſſalia facto domum redierant. Illæ triremes omnes & quinquere-

Margin letters and notes, as printed beside the text:

A testamento Ptolemæi patris … (A)
Ptolemæi regis teſtamentum.
B quaquam erant tantæ … (B)
Dioſcorides et Serapion legati.
C terfectus eſt … (C)
21
Copiæ Achillæ.
Gabiniani milites.
Alexandrina licentia.
D regionum … (D)
E xerant … (E)

quercmes erant aptæ inſtructæq; omnibus rebus ad nauigandum. Præter F
*xii. has * xxii. erant quæ præſidij cauſa Alexandriæ eſſe conſueuerant,* con-
*roſtratæ. ſtratæ omnes: quas ſi occupâſſent, claſſe Cæſaris erepta, portum ac ma-
re totum in ſua poteſtate haberent, commeatu auxilijſque Cæſarem pro-
hiberent. Itaque tanta eſt contentione actum, quanta agi debuit, cùm
ille celerem in ea re victoriam, hi ſalutem ſuam conſiſtere viderent. Sed
rem obtinuit Cæſar, omneſque eas naues, & reliquas quæ erant in naua-
libus, incendit, quòd tàm latè tueri tàm parua manu non poterat: confe-
Pharus. ſtimque ad Pharum nauibus milites expoſuit. Pharus eſt in inſula turris

A. Alexandria.
B. Pharus.
C. Mare.

G

H

I

magna altitudine mirificis operibus extructa, quæ nomen ab inſula cepit.
Hæc inſula obiecta Alexandriæ, portum efficit. Sed à ſuperioribus regio-
nibus in longitudinem paſſuum nongentorum in mare iactis molibus, K
anguſto itinere & ponte cum oppido coniungitur. In hac ſunt inſula do-
micilia Aegyptiorum, & vicus oppidi magnitudine: quæque vbique na-
ues imprudentia aut tempeſtate paululùm ſuo curſu deceſſerint, has mo-
re prædonum diripere conſueuerunt. His autem inuitis à quibus Pharus
tenetur, non poteſt eſſe propter anguſtias nauibus introitus in portum.
Hoc tùm veritus Cæſar, hoſtibus in pugna occupatis, militibuſque ex-
poſitis, Pharum apprehendit, atque ibi præſidium poſuit. quibus eſt re-
bus effectum, vti tutò frumentum auxiliaque nauibus ad eum ſupporta-
ri poſſent. Deduxit enim circum omnes propinquas regiones, atque in-
de au-

A de auxilia euocauit. Reliquis oppidi partibus ſic eſt pugnatum, vt æquo prælio diſcederetur, & neutri pellerentur (id efficiebant anguſtiæ loci) paucisq́; vtrinque interfectis, Cæſar loca maximè neceſſaria complexus,

A. Alexandria.
B. Pharus.
C. Mare.

B

C

noctu præmunit. Nec tractu oppidi pars erat Regiæ exigua, in quam ipſe habitandi cauſa initio erat inductus: & theatrum coniunctum domui, quod arcis tenebat locum, aditus habebat ad portum, & ad reliqua naualia. Has munitiones inſequentibus auxit diebus, vt pro muro obie-
D ctas haberet, neu dimicare inuitus cogeretur. Interim filia minor Ptolemæi Regis vacuam poſſeſſionem regni ſperans, ad Achillam ſe ex Regia traiecit, vnaq́; bellum adminiſtrare cœpit. Sed celeriter eſt inter eos de principatu controuerſia orta. quæ res apud milites largitiones auxit. Magnis enim iacturis ſibi quisq́; eorum animos conciliabat. Hæc dum apud hoſtes geruntur, Photinus nutricius pueri, & procurator regni in parte Cæſaris, cùm ad Achillam nuncios mitteret, hortareturq́; ne à negocio deſiſteret, néue animo deficeret, indicatis deprehenſisq́; internuncijs à Cæſare eſt interfectus. Hæc ini-
E tia belli Alexandrini fuerunt.

Photinus interfectus.

A. HIR-

A. HIRTII, SIVE OPPII, DE BELLO ALEXANDRINO C. IVLII CAESARIS LIBER VNVS. G

Libri de bello Alexandrino capita.

1 *Alexandrinorum apparatus contra Cæſarem: & huius diligentia in aqua dulci qua ferè prohibebatur, inuenienda.*
2 *Cæſaris naualia duo prælia ſecunda cum Alexandrinis.*
3 *Cæſar Pharo per vim potitus magna clade ab Alexandrinis afficitur.*
4 *Rex Ptolemæus à Cæſare per blanditias dimiſſus nauali eum prælio ſuperat, ſtatimq́; à Mithridate duce qui magna Cæſari auxilia adduxit, & poſteà à Cæſare ipſo ſuperatur.* H
5 *Rege nauali prælio interempto Cæſar Aegypto & Alexandria potitus nouos reges ſubſtituit.*
6 *Domitius Aſiæ à Cæſare præfectus Deiotari impulſu cum Pharnace prælium committit, ab eoq́; ſuperatur.*
7 *Illyricum à Cæſarianis poſt aliquot prælia, quorum in vno Gabinius perijt, pacatur.*
8 *Odium Caßij in Hiſpania, vbi proprætor à Cæſare relictus, & coniuratione facta vulneratus ſupplicium de coniuratis ſumit.*
9 *Caßij & Marcelli, quorum vterque Cæſaris nomine abutebatur, contentiones in Hiſpania, & illius in Iberi oſtio interitus.* I
10 *Cæſar in Syriam profectus res omnium illarum prouinciarum conſtituit, Deiotaroq́; Regi abiecto & ſupplici veſtitum reſtituit.*
11 *Pharnacis Regis blanda legatio ad Cæſarem, & fuga ex prælio aduerſo. Cæſaris victoris poſt receptum Pontum & prouincias conſtitutas in vrbem reditus.*

Malcus Nabatæorũ Rex.

Alexandria ab incendio tuta.

1 BELLO Alexandrino conflato, Cæſar Rhodo, atq; ex Syria Ciliciaq́; omnem claſſem arceſſit: ex Creta ſagittarios, equites à Rege Nabatæorum Malco euocat: tormenta vndique conquiri, & frumentum mitti, auxiliaque adduci iubet. K Interim munitiones quotidie operibus augentur, atque omnes oppidi partes quæ minùs firmæ eſſe viderentur, teſtudinibus atq; muſculis aptantur: ex ædificijs autem per foramina in proxima ædificia arietes immittuntur: quantumq́ue aut ruinis deijcitur, aut per vim recipitur loci, in tantum munitiones proferuntur. nam incendio ferè tuta eſt Alexandria, quòd ſine contignatione ac materia ſunt ædificia, & ſtructuris atque fornicibus continentur, tectaque ſunt rudere, aut pauimentis. Cæſar maximè ſtudebat vt quam angu-

A anguſtiſſimam partem oppidi palus à meridie interiecta efficiebat, hanc
operibus vineiſq; agendis à reliqua parte vrbis excluderet, illud ſpectans
primùm, vt cùm in duas partes eſſet vrbs diuiſa, acies vno conſilio atq; im-
perio adminiſtraretur. Deinde vt labotantibus ſuccurri, atq; ex altera oppi-
di parte auxilium ferri poſſet. In primis verò, vt aqua pabuloq; abundaret,
quarum alterius rei copiam exiguam, alterius nullam omnino facultatem
habebat: quod vtrunq; palus largè præbere poterat. Neq; verò Alexandri-
nis in gerendis negocijs cunctatio vlla aut mora inferebatur. Nam in om-
nes partes per quas fines Aegypti, regnũq; pertinet, legatos conquiſitoreſq;
delectus habendi cauſa miſerant, magnumq; numerum in oppidum telo-
B rum ac tormentorum conuexerant, & innumerabilem multitudinem ad-
duxerant. Nec minùs in vrbe maximæ armorum erant inſtitutæ offici-
næ. Seruos prætereà puberes armauerant, quibus domini locupletiores
victum quotidianũ ſtipendiumq; præbebanr. Hac multitudine diſpoſita
* munitiones ſemotarum partium tuebantur. Veteranas cohortes va- *loca.
cuas in celeberrimis vrbis locis habebant, vt quacunque regione pugna-
retur, integris viribus ad auxilium ferendum opponi poſſent. Omnibus
vijs atq; angiportis triplicem vallum obduxerant. Erat autem quadrato ex-
tructus ſaxo, nec minùs XL. pedes altitudinis habebat: quæq; partes vrbis
inferiores erant, has altiſſimis turribus denorum tabulatorũ munierant.
C Prætereà alias ambulatorias totidem tabulatorũ confixerant, ſubiectiſq;
eas rotis, funibus iumentiſq; obiectis, directis plateis in quamcunq; erat
* viſum partem mouebant. Vrbs fertiliſſima & copioſiſſima, omnium re- *viſu.
rum apparatus ſuggerebat. Ipſi homines ingenioſiſſimi, atque acutiſſimi,
quæ à nobis fieri viderant, ea ſolertia efficiebant, vt noſtri illorũ opera imi- Alexandrinorũ ſolertia.
tari viderentur: & ſua ſponte multa reperiebant: vnoq; tẽpore & noſtras
munitiones infeſtabant, & ſuas defendebant. Atq; hoc principes in conci-
lijs concionibuſq; agitabant, populum Romanum paulatim in conſuetu-
dinem eius regni occupandi venire: paucis annis anteà Gabinium cum
exercitu fuiſſe in Aegypto: Pompeium ſe ex fuga eôdem recepiſſe: Cæſa-
D rem veniſſe cum copijs: neq; morte Pompeij quicquam profectũ, quò mi-
nùs Cæſar apud ſe commoraretur: quem ſi non expuliſſent, futuram ex re-
gno Prouinciam: idq; agendum maturè. Namq; eum interclusũm tempe-
ſtatibus propter anni tempus recipere tranſmarina auxilia non poſſe. Inte-
rim diſſenſione orta inter Achillam (qui veterano exercitui præerat) & Ar- Arſinoe Ptolemæi filia.
ſinoën Regis Ptolemæi minorem filiam, vt ſuprà demonſtratum eſt, cùm
vterq; vtriq; inſidiaretur, & ſummã imperij ipſe obtinere vellet, præoccu-
pat Arſinoë per Ganymedem eunuchum nutricium ſuum, atq; Achillam Ganymedes eunuchus.
interficit. Hoc occiſo, ipſa ſine vllo ſocio & cuſtode omne imperiũ obtine- Achillas interficitur.
bat: exercitus Ganymedi traditur. Is ſuſcepto officio largitionem in milites
E auget: reliqua pari diligentia adminiſtrat. Alexandria eſt ferè tota ſuffoſſa,
ſpecuſq; habet ad Nilũ pertinentes, quibus aqua in priuatas domos indu-
citur, quæ paulatim ſpacio temporis liqueſcit, ac ſubſidet: hac vti domini
ædificiorũ atq; eorũ familiæ conſueuerunt. Nam quę flumine Nilo fertur, Nili aqua.
adeò eſt limoſa, atq; turbida, vt multos varioſq; morbos efficiat: ſed ea ple-
bes ac multitudo cõtẽta eſt neceſſariò, quòd fons vrbe tota nullus eſt. hoc
tamẽ flumen in ea parte vrbis erat, quę ab Alexandrinis tenebatur. Quo fa-
cto eſt admonitus Ganymedes, poſſe noſtros aqua intercludi, qui diſtribu
ti munitionũ tuendarũ cauſa, vicatim ex priuatis ædificijs ſpecubus & pu-
teis extracta aqua vtebantur. Hoc probato conſilio, magnum ac difficile
opus

opus aggreditur. Interſeptis enim ſpecubus, atque omnibus vrbis partibus F excluſis quæ ab ipſo tenebantur, aquæ magnam vim ex mari rotis ac machinationibus exprimere contendit. hanc locis ſuperioribus fundere in partem Cæſaris non intermittebat. Quamobrem ſalſior paulò præter conſuetudinem aqua trahebatur ex proximis ædificijs, magnamque hominibus admirationem præbebat, quam ob cauſam id accidiſſet: nec ſatis ſibi ipſi credebant, cùm ſe inferiores eiuſdem generis ac ſaporis aqua dicerent vti, atq; antè conſuéſſent, vulgoque inter ſe conferebant, & deguſtando, quantum inter ſe differrent aquæ, cognoſcebant. Paruo verò temporis ſpacio hæc propior bibi omnino non poterat, illa inferior corruptior iam ſalſiorq́; reperiebatur. quo facto dubitatione ſublata, tantus inceſſit timor, G vt ad extremum caſum periculi omnes deducti viderentur: atq; alij morari Cæſarem dicerent, quin naues conſcendere iuberet: alij multò grauiùs extimeſcerent caſum, quòd neq; celari Alexandrinis poſſent in apparanda fuga, cùm hi tam paruo ſpacio diſtarenr ab ipſis: neq; illis imminentibus atq; inſequentibus vllus in naues receptus daretur. Erat autē magna multitudo oppidanorum in partē Cæſaris, quam domicilijs ipſorum non mouerat, quòd ea ſe fidelem palàm noſtris eſſe ſimulabat, & deſciuiſſe à ſuis videbatur: vt mihi defendendi eſſent Alexandrini quòd neq; fallaces eſſenr, neq; temerarij, multaq́; oratio fruſtrà abſumeretur. Cùm verò vno tempore & natio eorū & natura cognoſcatur, aptiſſimum eſſe hoc genus ad pro- H

Cæſaris ad ſuos oratio.

ditionem dubitare nemo poteſt. Cæſar ſuorum timorem conſolatione

Littora omnia venas aquæ dulcis habent.

& ratione minuebat. Nam puteis foſſis aquam dulcem reperiri poſſe affirmabat. omnia enim littora naturaliter aquæ dulcis venas habere. quòd ſi alia eſſet littoris Aegyptij natura, atq; omnium reliquorum, tamen quoniam mare liberè tenerent, neque hoſtes claſſem haberent, prohiberi ſeſe non poſſe quò minùs quotidie nauibus aquam peterent vel à ſiniſtra parte à Parætonio, vel à dextra ab inſula: quæ diuerſæ nauigationes nunquā vno tempore aduerſis ventis præcluderentur. Fugæ verò nullum eſſe conſilium, non ſolùm ijs qui primam dignitatem haberent, ſed ne ijs quidem qui nihil præterquàm de vita cogitarent. Magno negotio im- I petus hoſtium aduerſos ex munitionibus ſuſtineri, quibus relictis nec loco nec numero pares eſſe poſſe. Magnam autem moram & difficultatem aſcenſum in naues habere, præſertim ex ſcaphis. Summam eſſe contrà in Alexandrinis velocitatem locorum & ædificiorum notitia. Hos præcipuè in victoria inſolentes, præcurſuros, & loca excelſiora atque ædificia occupaturos. ita fuga nauibuſq́; noſtros prohibituros. Proinde eius conſilij obliuiſcerentur, atq; omni ratione eſſe vincendum cogitarent. Hac oratione apud ſuos habita, atq; omnium mentibus excitatis, dat Centurionibus negocium, vt reliquis operibus intermiſſis, ad fodiendos puteos animum conferant, néue quam partem nocturni temporis intermittāt. Quo K

Magna vis aquæ dulcis inuenta.

ſuſcepto negocio, atq; omniū animis ad laborem incitatis, magna vna nocte vis aquæ dulcis inuenra eſt. Ita operoſis Alexandrinorum machinationibus, maximiſq́; conatibus, nō longi temporis labore occurſum eſt. † Eo
2 biduo legio trigeſimaſeptima ex dediticijs Pompeianis militibus, cum frumento, armis, telis, tormentis, impoſita in naues à Domitio Caluino, ad littora Africę paulò ſupra Alexandriam delata eſt. Hæ naues Euro, qui multos dies continenrer flabat, portū capere prohibebātur. Sed loca ſunt egregia omni illa regione ad tenendas anchoras. Hi cùm diu retinerentur, atq; aquæ inopia premerentur, nauigio actuario Cæſarem faciunt certiorem.

Cæſar

A Cæſar vt per ſe conſilium caperet quid faciendum videretur, nauim conſcendit, ſeq; omnem claſſem ſequi iuſſit, nullis noſtris militibus impoſitis, quòd cùm longiùs paulo diſcederet, munitiones nudare nolebat. Cumq; ad eum locum acceſſiſſet qui appellatur Cherrhoneſus, aquandique cauſa *Cherrhoneſus.* remiges in terram expoſuiſſet, nonnulli ex eo numero cùm longiùs à nauibus prędatum proceſſiſſent, ab equitibus hoſtium ſunt excepti. ex his cognouerunt Cæſarem ipſum in claſſe veniſſe, nec vllos milites in nauibus habere. Qua re comperta magnam ſibi facultatem fortunam obtuliſſe bene gerendæ rei crediderunt. Itaq; naues omnes quas paratas habuerant ad nauigandum, propugnatoribus inſtruxerunt, Cæſariq; redeunti cum claſ-
B ſe occurrerunt. qui duabus de cauſis eo die dimicare nolebat, quòd & nullos milites in nauibus habebat, & poſt horam decimam diei res agebatur: nox autem allatura videbatur maiorem fiduciam illis qui locorum notitia confidebant: ſibi etiam hortandi ſuos auxilium defuturum, quòd nulla ſatis idonea eſſet hortatio, quæ neq; virtutem poſſet notare, neq; inertiã. Quibus de cauſis naues quas potuit Cæſar ad terram detraxit, quem in locum illos ſucceſſuros non exiſtimabat. Erat vna nauis Rhodia in dextro Cæſaris cornu longè à reliquis collocata. hanc cõſpicati hoſtes, non tenuerunt ſeſe, magnoq; impetu quatuor ad eam conſtratæ naues, & complures apertæ contenderunt: cui coactus eſt Cæſar ferre ſubſidium, ne turpem *Prælium nauale.*
C in conſpectu hoſtium contumeliam acciperet: quanquam ſi quid grauiùs accidiſſet, meritò caſurum iudicabat. Prælium commiſſum eſt magna contentione Rhodiorum: qui cùm in omnibus dimicationibus & ſcientia & *Rhodiorum virtus.* virtute præſtitiſſent, tùm maximè illo tempore totum onus ſuſtinere non recuſabant, ne quod ſuorum culpa detrimentum acceptum videretur. Ita prælium ſecundiſſimum eſt factum. capta eſt vna hoſtium quadriremis, depreſſa eſt altera, alteraq; perturbata: deinde omnes epibatis nudatæ. magna præterea multitudo in reliquis nauibus propugnatorum eſt interfecta. Quòd niſi nox prælium diremiſſet, tota claſſe hoſtium Cæſar potitus eſſet. Hac calamitate perterritis hoſtibus, aduerſo vento leniter flante, na-
D ues onerarias Cæſar remulco victricibus ſuis nauibus Alexandriam deducit. Eo detrimento adeò ſunt fracti Alexandrini, cùm iam non virtute propugnatorum, ſed ſcientia claſſiariorum & nauigatorum ſe victos viderent, quibus & ſuperioribus locis ſubleuabãtur, vt vix ædificijs defendi poſſent, & materiã cunctam obijcerent, quòd noſtræ claſſis oppugnationem etiã ad terram verebantur. Iidem poſteà quàm Ganymedes in concilio confirmauit, ſeſe & eas quæ eſſent amiſſæ, reſtituturũ, & numerum adaucturum, magna ſpe & fiducia veteres reficere naues, accuratiuſq; huic rei ſtudere atque inſeruire inſtituerunt. Ac tametſi ampliùs centũ decem nauibus longis in portu naualibuſque amiſerant, non tamen reparandæ claſſis cogita-
E tionem depoſuerunt. Videbant enim non auxilia Cæſaris, non commeatus ſupportari poſſe, ſi claſſe ipſi valerent. Prætereà nautici homines & vrbis & regionis maritimæ quotidiano vſu à pueris exercitati, ad naturalem ac domeſticum vſum refugere cupiebant: & quantũ paruulis nauigijs profeciſſent, ſentiebant. Itaq; omni ſtudio ad parandam claſſem incubuerunt. Erant in omnibus oſtijs Nili cuſtodiæ exigendi portorij cauſa diſpoſitæ. Naues veteres erant in occultis * Regiæ naualibus, quibus multis annis ad **regionis.* nauigandum non erant vſi. Has reficiebant, illas Alexandriam reuocabãt. Deerant remi. porticus, gymnaſia, ædificia publica detegebant. aſſeres remorum vſum obtinebant. Aliud naturalis ſolertia, aliud vrbis copia ſub-

S mini-

miniſtrabat. Poſtremò non longam nauigationem parabant, ſed præſentis F
temporis neceſſitati ſeruiebant, & in ipſo portu confligendum videbant.
Itaq; paucis diebus contra omniũ opinionem quadriremes vigintiduas,
quinqueremes quinque confecerunt: ad has minores apertaſq; complu-
res adiecerunt: & in portu periclitati remigio quid quæque earum efficere
poſſet, idoneos milites impoſuerunt, ſeq; ad confligendum omnibus re-
Cæſaris claſſis. bus parauerunt. Cæſar Rhodias naues nouem habebat (nam decem miſ-
ſis, vna in curſu littore Aegyptio defecerat) Ponticas octo: Lycias quinq;:
ex Aſia xii. ex his erant quinqueremes & quadriremes x. reliquæ infra hanc
magnitudinem, & pleræque apertæ. tamen virtute militum confiſus, co-
gnitis hoſtium copijs, ſe ad dimicandum parabat. Poſtquàm eò ventum G
eſt, vt ſibi vterque eorum confideret: Cæſar Pharum claſſe circumuehi-
tur, aduerſaſque naues hoſtibus conſtituit. In dextro cornu Rhodias col-
locat, in ſiniſtro Ponticas. Inter has ſpacium quadringentorum paſſuum
relinquit, quod ſatis eſſe ad explicandas naues videbatur. Poſt hunc ordi-
nem reliquas naues ſubſidio diſtribuit. quæ quanque earum ſequatur, &
Alexandrinorũ claſſis. cui ſubueniat, conſtituit atque imperat. Non dubitanter Alexandrini
claſſem producunt, atq; inſtruunt. In fronte collocant xxii. reliquas ſub-
ſidiarias in ſecundo ordine conſtituunt. Magnum præterea numerum mi-
norum nauigiorum & ſcapharum producunt cum malleolis ignibuſq;, ſi
quid ipſa multitudo, & clamor, & flamma noſtris terroris afferre poſſent. H
Erant inter duas claſſes vada tranſitu anguſto, quæ pertinent ad regionem
Alexandria pars dimidia Africæ eſt. Africæ. ſic enim prædicant, partem eſſe Alexandriæ dimidiam Africæ. Sa-
tiſq; diu inter ipſos eſt expectatum, ab vtris tranſeundi fieret initium, pro-
** intraſſent.* pterea quòd ij qui * tranſiſſent, & ad explicandam claſſem, & ad receptum
ſi durior accidiſſet caſus, impeditiores fore videbantur. Rhodijs nauibus
Euphranor Rhodius. præerat Euphranor, animi magnitudine ac virtute magis cum noſtris ho-
minibus quàm cum Græcis comparandus. Hic ob notiſſimam ſcientiam
atque animi magnitudinem delectus eſt à Rhodijs qui imperium claſſis
obtineret. Qui vbi Cæſaris animum aduertit, Videris mihi, inquit, Cæ-
ſar vereri, ſi hæc vada primus nauibus intraueris, ne priùs dimicare coga- I
ris, quàm reliquam claſſem poſſis explicare. nobis rem committe. nos præ-
lium ſuſtinebimus, neque tuum iudiciũ fallemus, dum reliqui ſubſequan-
tur. Hoſtes quidem diutiùs in noſtro conſpectu gloriari, magno nobis
& dedecori & dolori eſt. Cæſar illum adhortatus, atque omnibus laudi-
Prælium nauale. bus proſecutus, dat ſignum pugnæ. Progreſſas vltra vadum quatuor Rho-
dias naues circunſiſtunt Alexandrini, atque in eas impetum faciunt. Su-
ſtinent illi, atque arte ſolertiaque ſe explicant. Ac tantum doctrina po-
tuit, vt in diſpari numero, nulla tranſuerſa hoſti obijceretur, nullæq; remi
detergerentur, ſed ſemper venientibus aduerſæ occurrerent. Interim ſunt
reliquæ ſubſecutæ. Tum neceſſariò diſceſſum ab arte eſt, propter anguſtias K
loci: atque omne certamen in virtute conſtitit. Neque verò Alexandriæ
fuit quiſquam aut noſtrorum aut oppidanorum, qui aut in opere aut in
oppugnatione occupatum animum haberet, quin altiſſima tecta peteret,
atque ex omni proſpectu locum ſpectaculo caperet, precibuſque & votis
victoriam ſuis à Dijs immortalibus expoſceret. Minimè autem par erat
prælij certamen. Noſtris enim pulſis, neq; terra neq; mari effugium daba-
tur vllum, omniaq; erant futura in incerto. Illi ſi ſuperâſſent nauibus, om-
** reliqua tum fortuna pericl.* nia tenerent: ſi inferiores fuiſſent, * reliquam tamen fortunam pericli-
tarentur. Simul illud graue ac miſerum videbatur, perpaucos de ſumma
rerum

A rerum & de ſalute omnium decertare: quorum ſi quis aut animo aut virtute ceſſiſſet, reliquis etiam eſſet cadendum, quibus pro ſe pugnandi facultas non fuiſſet. Hæc ſuperioribus diebus ſæpenumero Cæſar ſuis expoſuerat, vt hoc maiore animo contenderent, quòd omnium ſalutem ſibi commendatam viderent. Eadem ſuum quiſque contubernalem, amicum, notumq́; proſequens, erat obteſtatus, ne ſuam atque omnium falleret opinionem, quorum iudicio delectus ad pugnam proficiſceretur. Itaque hoc animo eſt decertatum, vt neq; maritimis nauticiſq́; ſolertia atque ars præſidium ferret, neque numero nauium præſtantibus multitudo prodeſſet, neq; flexi ad virtutem ex tanta multitudine viri, virtuti noſtrorum poſſent
B adæquari. * Capitur hoc prælio quinqueremis vnà cum defenſoribus ſuis remigibuſq́;, & deprimuntur tres, noſtris incolumibus omnibus. Reliquæ propinquam fugam ad oppidum capiunt, quas protexerũt hoſtes ex molibus atque ædificijs imminentibus, & noſtros adire propiùs prohibuerunt.

capiũtur hoc prælio X. biremes cum def.

† Hoc ne ſibi ſæpiùs accidere poſſet, omni ratione Cæſar contendendum 3
exiſtimauit, vt inſulam, molemq́; ad inſulam pertinentem, in ſuam redigeret poteſtatem. Perfectis enim magna ex parte munitionibus: & oppidum, & illam, & vrbem vno tempore tentari poſſe confidebat. Quo capto conſilio, cohortes x. & leuis armaturæ electos, quos idoneos ex equitibus Gallis arbitrabatur, in nauigia minora ſcaphaſq́; imponit: alteramque inſulæ
C partem diſtinendæ manus cauſa cum conſtratis nauibus aggreditur, præmijs magnis propoſitis, qui primus inſulam cepiſſet. Ac primò impetum noſtrorum pariter ſuſtinuerunt. Vno enim tempore & ex tectis ædificiorum propugnabant, & littora armati defendebant: quò, propter aſperitatem loci, non facilis noſtris aditus dabatur: & ſcaphis nauibuſq́; longis v. mobiliter & ſcienter anguſtias loci tuebantur. Sed vbi primùm locis cognitis, vadiſq́; prætentatis, pauci noſtri in littore conſtiterunt, illoſq́; ſunt alij ſubſecuti, conſtanterq́; in eos qui in littore æquo conſtiterant, impetum fecerunt, omnes Pharitæ terga verterunt. Hi pulſi, cuſtodia portus relicta naues ad littora & vicum applicârunt, ſeq́; ex nauibus ad tuenda ædi-
D ficia eiecerunt. Neque verò diutiùs ipſi ex munitione ſe continere potuerunt: * quamuis eſſet diſſimile aliorum atque Alexandriæ genus ædificiorum, vt minora maioribus conferantur: turreſque editæ & coniunctæ, muri locum obtinebant: neque noſtri aut ſcalis aut cratibus aut reliquis rebus parati venerant ad oppugnandum: ſed terror hominibus mentem conſiliumq́; eripit, & membra debilitat: vt tum accidit. Nam qui ſe in æquo loco ac plano pares eſſe confidebant, ijdem perterriti fuga ſuorum, & cæde paucorum, triginta pedum altitudine in ædificijs conſiſtere auſi non ſunt, ſeq́; per molem in mare præcipitauerunt, & octingentorum paſſuum interuallo ad oppidum enatauerunt. Multi tamen ex his capti, inter-

etſi erat non diſſimile atque Alex.

Terror mentem & conſilium hominib. eripit.

E fectique ſunt. Sed numerus captiuorum omnino fuit ſexcenti. Cæſar præda militibus conceſſa, ædificia diripi iuſſit, caſtellumque ad pontem qui propior erat Pharo, communiuit, atque ibi præſidium poſuit. Hunc fuga Pharitæ reliquerant: fortiorem illum, propioremque oppido Alexandrini tuebantur. Sed eum poſtero die ſimili ratione aggreditur, quòd his obtentis duobus, omnem nauigiorum excurſum, & repentina latrocinia ſublatum iri videbantur. Iamque eos qui præſidio eum locum tenebant, tormentis è nauibus ſagittiſq́; depulerat, atq; in oppidum redegerat, & cohortium trium inſtar in terram expoſuerat. Non enim plures conſiſtere anguſtiæ loci patiebantur. reliquæ copiæ in nauibus ſtationem obtine-

S 2 bant.

bant. quo facto imperat pontem aduerſus hoſtem pręuallari,& quà exitus F
nauibus erat, fornice extructo,quo pons ſuſtinebatur, lapidibus oppleri,
arq; obſtrui. quorum altero opere effecto, vt nulla omnino ſcapha egredi
poſſet, altero inſtituto, omnes Alexandrinorum copiæ ex oppido ſe eiecē-
re,& contra munitiones pontis latiore loco conſtiterunt: eodemq́; tem-
pore, quæ conſueuerant nauigia per pontes ad incendia onerariarū emit-
tere, ad molem conſtituerunt. Pugnabatur à noſtris ex ponte, ex mole: ab
illis ex area quæ erat aduerſus pontem,& ex nauibus contra molem. In his
rebus occuparo Cæſare, militeſq́; hortante, remigum magnus numerus &
claſſiariorum ex longis nauibus noſtris in molem ſe eiecit. Pars eorum ſtu-
dio ſpectandi ferebatur, pars etiam cupiditate pugnandi. Hi primùm na- G
uigia hoſtium lapidibus ac fundis à mole repellebant: ac multum profice-
re multitudine telorum videbantur: ſed poſtquàm vlrra eum locum à la-
tere eorum aperto auſi ſunt egredi ex nauibus Alexandrini pauci, vt ſine ſi-
gnis certiſq́; ordinibus ſineq́; ratione prodierant, ſic temerè in naues re-
fugere cœperunt. Quorum fuga incitati Alexandrini plures ex nauibus
egrediebantur, noſtroſque acriùs perturbatos inſequebantur. Simul qui
in nauibus longis remanſerant, ſcalas rapere, naueſq́; à terra repellere pro-
perabant, ne hoſtes nauibus potirentur. Quibus omnibus rebus pertur-
bati milites noſtri cohortium trium quæ in ponte ac prima mole conſti-
terant, cùm poſt ſe clamorem exaudirent, fugam ſuorum viderent, ma- H
gnam vim telorum aduerſi ſuſtinerent, veriti ne à tergo circunuenirentur,
& diſceſſu nauium omnino rediru intercluderentur, munitionem
in pontem inſtitutam reliquerunt,& magno curſu incitati ad naues con-
tenderunt. Quorum pars proximas nacta naues, multitudine hominum
atque onere depreſſa eſt: pars reſiſtens, & dubitans quid eſſet capiendum
conſilij, ab Alexandrinis inrerfecta eſt: nonnulli feliciore exitu expeditas
ad anchoras naues conſecuti, incolumes diſceſſerunt. Pauci alleuati ſcu-
tis, & animo ad conandum nixi, ad proxima nauigia adnatārunt. Cæſar
quoad potuit cohortando ſuos ad pontem & munitiones contendere,
eodem in periculo verſatus, poſtquàm vniuerſos cedere animaduertit, I
in ſuum nauigium ſe recepir: quò multitudo hominum inſecuta cùm ir-
rumperet, neque adminiſtrandi neque repellendi à terra facultas daretur,

Cæſar ſe in mare abijcit,& nando euadit.

fore quod accidit, ſuſpicatus, ſeſe ex nauigio eiecit, & ad eas quæ lon-
giùs conſtiterant naues, adnatauit. Hinc ſuis laborantibus ſubſidio ſca-
phas mittens, nonnullos conſeruauit. nauigium quidem eius multitudi-

Cæſaris clades.

ne militum depreſſum, vnà cum hominibus interijt. Hoc prælio deſy-
derati ſunt ex numero legionariorum militum circiter cccc. & paulò poſt
eum numerum claſſiarij, & remiges. Alexandrini eo loco caſtellum ma-
gnis munitionibus, multiſq́; tormentis confirmārunt, atq; egeſtis ex ma-

Cæſarianorum militum promptitudo.

ri lapidibus, liberè ſunt vſi poſteà ad mittenda nauigia. Hoc detrimento K
milites noſtri tantùm abfuerunt vt perturbarentur, vt incenſi potiùs atq;
incitati magnas acceſſiones fecerint: in operibus hoſtium expugnandis, in
prælijſque quotidianis, quandocunq; fors obtulerat, procurrentibus & e-
rumpentibus ſtudijs militum. Nec diuulgata Cæſaris hortatio ſubſequi le-
gionum aut laborem, aut pugnandi poterat cupiditatem: vt magis deter-
rendi & continendi à periculoſiſſimis eſſent dimicationibus, quàm inci-
4 tandi ad pugnandum. † Alexandrini cùm Romanos & ſecundis rebus con-
firmari, & aduerſis incitari viderent, neque vllum belli tertium caſum noſ-
ſent, quo poſſent eſſe firmiores, vt coniectura conſequi poſſumus, aut ad-
moniti

A moniti à Regis amicis, qui in Cæſaris erant præſidijs, aut ſuopte conſilio
per occultos nuncios Regis probato, legatos ad Cæſarem miſerunt, vt di-
mitteret Regem, tranſireque ad ſuos pateretur. Paratam enim omnem
multitudinem eſſe, confectam tædio puellæ, fiduciario regno, dominatio- *Fiduciarium regnũ.*
ne crudeliſſima Ganymedis, facere id quod Rex imperaſſet. Quo ſi autho-
re in Cæſaris fidem amicitiamq; venturi eſſent, nullius periculi timorem
multitudini fore impedimento quò minùs ſe dederent. Cæſar etſi falla- *Alexandrinorũ ver-*
cem gentem, ſemperq; alia cogitantem, alia ſimulantem, bene cognitam *ſutia.*
habebat, tamen petentibus dare veniam vtile eſſe ſtatuit. Quòd ſi quo
facto ſentirent ea quæ poſtularent, manſurum in fide dimiſſum Regem
B credebat. Sin (id quod magis illorum naturæ conueniebat) ducem ad
bellum gerendũ Regem habere vellent, ſplendidiùs atq; honeſtiùs ſe con-
tra Regem, quàm contra conuenarum ac fugitiuorum manum bellum eſ-
ſe geſturum. Itaq; Regem cohortatus vt conſuleret regno paterno, parce-
ret præclariſſimæ patriæ, quæ turpiſſimis incendijs & ruinis eſſet deforma-
ta, ciues ſuos primùm ad ſanitatem reuocaret, deinde conſeruaret, fidem
populo Rom. ſibiq; præſtaret, cùm ipſe tantùm ei crederet, vt ad hoſtes ar-
matos eum mitteret, dextera dexteram tenẽs, dimittere cœpit adulta iam
ętate puerum. At Regis animus diſciplinis fallaciſſimis eruditus, ne à gentis *Ptolemai regis ficta*
ſuæ moribus degeneraret, flens orare contra Cæſarem cœpit ne ſe dimit- *lachryma.*
C teret. non enim ſibi regnũ ipſum conſpectu Cæſaris eſſe iucundius. Com-
preſſiſque pueri lachrymis, Cæſar ipſe commotus, celeriter, ſi illa ſentiret,
fore eum ſecum affirmans, ad ſuos dimiſit. Ille, vt è carceribus in liberum
curſum emiſſus, adeò contra Cæſarem acriter bellum gerere cœpit, vt la-
chrymas quas in colloquio proiecerat, gaudio videretur profudiſſe. Acci-
diſſe hoc complures Cæſaris legati, amici, Centuriones, militeſque læta-
bantur, quòd nimia bonitas eius fallacijs pueri eluſa eſſet. quaſi verò id Cę- *Cæſaris nimia boni-*
ſar bonitate tantùm adductus, & non prudentiſſimo conſilio feciſſet. *tas.*
Cùm duce aſſumpto Alexandrini nihilo ſe firmiores factos, aut langui-
diores Romanos animaduerterent, eludentibuſque militibus Regis eius
D ætatem atque infirmitatem, magnum dolorem acciperent, neque ſe quic-
quam proficere viderent, rumoreſq; exiſterent magna Cæſari præſidia ter-
reſtri itinere Syria Ciliciaque adduci (quod nondum Cæſari auditum erat)
commeatum qui noſtris mari ſupportabatur, intercipere ſtatuerunt. Itaq;
expeditis nauigijs, locis idoneis ad Canopum in ſtatione diſpoſitis naui- *Canopus.*
bus, inſidiabantur noſtris commeatibus. Quod vbi Cæſari nunciatum
eſt, claſſem iubet expediri, atque inſtrui. Præficit huic Tiberium Neronem. *Tiberius Nero.*
proficiſcuntur in ea claſſe Rhodiæ naues, atque in his Euphranor, ſine quo *Euphranor.*
nulla vnquam dimicatio maritima parum etiam feliciter confecta erat. At *Fortuna mutabili-*
fortuna, quæ plerunq; eos quos plurimis beneficijs ornauit, ad duriorem *tas.*
E caſum reſeruat, ſuperiorum temporum diſſimilis, Euphranorem perſeque-
batur. Nam cùm ad Canopum ventum eſſet, inſtructaque vtrinque claſſis
conflixiſſet, & ſua conſuetudine Euphranor primus prælium commiſiſſet,
& illic triremem hoſtium perforaſſet, ac demerſiſſet, proximam longiùs in
ſecutus, parùm celeriter inſequentibus reliquis, circunuentus ab Alexan-
drinis eſt. cui ſubſidium nemo tulit, ſiue quòd in ipſo ſatis præſidij pro vir-
tute ac felicitate eius putarent eſſe, ſiue quòd ipſi * ſibi timebant. Ita- **ſtrutabantur.*
que vnus ex omnibus eo prælio bene rem geſſit, ſolus cum ſua quadrire- *Euphranor Rhodius*
mi victrice perijt. Sub idem tempus Mithridates Pergamenus magnæ no- *perit.* *Mithridates Perga-*
bilitatis domi, ſcientiæque in bello, & virtutis, fidei, dignitatiſque in *menus.*

 ami-

amicitia Cæſaris, miſſus in Syriam Ciliciamq́; initio belli Alexandrini ad F
auxilia accerſenda, magnas copias (quas celeriter, & propenſiſſima ciuitatum voluntate & ſua diligentia confecerat) itinere pedeſtri, quo coniungitur Aegyptus Syriæ, Peluſium adducit: idq́; oppidum firmo præſidio occupatum ab Achilla propter opportunitatem loci (nanq́; tota Aegyptus maritimo acceſſu Pharo, pedeſtri Peluſio, velut clauſtris munita exiſtimatur) repentè magnis circundatum copijs, multiplici præſidio pertinaciter propugnantibus, & copiarum magnitudine, quas integras vulneratis defeſſiſq́; ſubijciebat, & perſeuerantia conſtantiaq́; oppugnandi, quo die eſt aggreſſus, in ſuam redegit poteſtatem, præſidiumque ibi ſuum collocauit. inde re bene geſta Alexandriam ad Cæſarem contendit, omneſque G
eas regiones per quas iter faciebat, authoritate ea quæ plerunque adeſt victori, pacârat, atque in amicitiam Cæſaris redegerat. Locus eſt ferè regionum illarum nobiliſſimus, non ita longè ab Alexandria, qui nominatur Delta, quod nomen à ſimilitudine literæ cepit. Nam pars quædam fluminis Nili mirè deriuata inter ſe duobus itineribus paulatim medium inter ſe ſpacium relinquens, diuerſiſſimo ad littus interuallo à mari coniungitur. Cui loco cùm appropinquare Mithridatem Rex cognouiſſet, & tranſeundum ei flumen ſciret, magnas aduerſus eum copias miſit, quibus vel ſuperari delerique Mithridatem, vel ſine dubio retineri poſſe credebat. Quemadmodum autem optabat eum vinci, ſic ſatis ha- H
bebat interclusum à Cæſare à ſe retineri. Quæ primæ copiæ flumen à Delta tranſire, & Mithridati occurrere potuerunt, prælium commiſerunt, feſtinantes præripere ſubſequentibus victoriæ ſocietatem. Quorum impetum Mithridates magna cum prudentia * conſuetudine noſtra caſtris vallatis ſuſtinuit. Cùm verò incautè atque inſolenter ſuccedere eos munitionibus videret, eruptione vndique facta magnum numerum eorum interfecit. Quòd niſi locorum notitia reliqui ſe texiſſent, partimq́; in naues quibus flumen tranſierant, recepiſſent, funditùs deleti eſſent. Qui vt paulùlum ab illo timore ſe recreârunt, adiunctis ijs qui ſubſequebantur, rurſus Mithridatem oppugnare cœperunt. Mittitur à Mithrida- I
te nuncius Cæſari, qui rem geſtam perferret. cognoſcit ex ſuis eadem hæc accidiſſe Rex. Ita penè ſub idem tempus & Rex ad opprimendum Mithridatem proficiſcitur, & Cæſar ad recipiendum. Celeriore fluminis Nili nauigatione Rex eſt vſus, in quo magnam & paratam claſſem habebat. Cæſar eodem itinere vti noluit, ne nauibus in flumine dimicaret: ſed circunuectus eo mari quod Africæ partis eſſe dicitur, ſicuti ſuprà demonſtrauimus, priùs tamen Regis copijs occurrit, quàm is Mithridatem aggredi poſſet, eumq́; ad ſe victorem incolumi exercitu recepit. Conſederat cum copijs Rex loco natura munito, quòd erat ipſe excelſior, planitie ex omnibus partibus ſubiecta. Tribus autem ex lateribus varijs genere munitionibus te- K
gebatur. vnum latus erat obiectum flumini Nilo: alterum editiſſimo loco ductum, vt partem caſtrorum obtineret: tertium palude cingebatur. Inter caſtra Regis, & Cæſaris iter, flumen intercedebat anguſtum, altiſſimis ripis, quod in Nilum influebat: aberat autem ab Regis caſtris millia paſſuū circiter ſeptem. Rex cùm hoc itinere Cæſarem venire comperiſſet, equitatum omnem, expeditoſque delectos pedites ad id flumen miſit, qui tranſitu Cæſarem prohiberent, & eminùs ex ripis prælium imparinirent. Nullum autem proceſſum virtus habebat, aut periculum ignauia ſubibat. Quæ res incendit dolore milites equiteſque noſtros, quòd tandiu pari

prælio

Peluſium à Mithridate capitur.

Aegypti munimenta.

Authoritas victori adeſt.

Delta.

** in vetuſtis quibuſdam codicibus ſic legitur, mag. cū pru. conſtantiaq́, virtutum, & Alexandrinorum imprudentia conſu. no.*

Mithridates Cæſari iungitur.

A prælio cum Alexandrinis certarenr. Itaque eodem tempore equites Germani diſperſi vada fluminis quærentes, partim demiſſioribus ripis flumen tranarunr: & legionarij magnis arboribus exciſis, quæ longitudine vrranque ripam contingerent, proiectis, repenrinoque aggere iniecto, flumen rranſierunt. quorum imperum adeò perrimuerunt hoſtes, vt in fuga ſpem ſalutis collocarent. Sed id fruſtra: nanque ex ea fuga pauci ad Regem refugerunr, penè omni reliqua mulritudine interfecta. † Cæſar 5 *Alexandrinorum fuga & cædes.* re præclariſſimè geſta, cùm ſubitum aduentum ſuum iudicarer magnum terrorem Alexandrinis iniecturum, protinùs victor ad Regis caſtra contendir. Hæc cùm & opere magno vallata, & loci natura munita animad-
B uerreret, confertamque armarorum multitudinem collocaram in vallo videret, laſſos irinere ac præliando milites ad oppugnanda caſtra ſuccedere noluit. Itaque non magno inrervallo relicto ab hoſte, caſtra poſuit. Poſtero diè caſtellum quod Rex in proximo vico non longè à ſuis caſtris muniuerat, brachijſque cum opere caſtrorum coniunxerat, vici obtinendi cauſa Cæſar aggreſſus omnibus copijs, expugnar: non quòd id minore numero militum conſequi difficile factu putaret, ſed vt ab ea victoria perterritis Alexandrinis, protinùs caſtra Regis oppugnaret. Itaque *Caſtra regis oppugnantur.* eo curſu quo refugienres Alexandrinos ex caſtello in caſtra ſunt milites inſecuri, munirionibus ſucceſſerunt, acerrimeque eminùs præliari cœpe-
C runr. Duabus ex partibus aditus oppugnarionis noſtris dabatur: vna, qua liberum acceſſum haberi demonſtraui: altera, quæ mediocre inrerual-lum inter caſtra & flumen Nilum habebat. Maxima & electiſſima Alexandrinorum multitudo defendebat eam partem, quæ facillimum aditum habebar. Plurimum autem proficiebanr hoſtes in repellendis vulnerandiſque noſtris, qui in regione fluminis Nili propugnabant. diuerſis enim telis noſtri figebanrur: aduerſi, ex vallo caſtrorum: auerſi, ex flumine, in quo multæ naues inſtructæ funditoribus & ſagittarijs noſtros impugnabanr. Cæſar cùm videret milires acriùs præliari non poſſe, nec tamen mulrùm profici propter locorum difficultatem, cùmque animad-
D uerteret excelſiſſimum locum caſtrorum relictum eſſe ab Alexandrinis, quòd & per ſe munirus eſſet, & ſtudio partim pugnandi, partim ſpectandi decurriſſent in eum locum in quo pugnabatur, cohorres illò circumire caſtra, & ſummum locum aggredi iuſſit: hiſque Carſulenum præfecit, & animi magnitudine, & rei miliraris ſcienria virum præſtantem. *Carſulenus.* Quò vt ventum eſt, paucis defendentibus munitionem, noſtris contrà muitibus acerrimè pugnantibus, diuerſo clamore & prælio perterriti Alexandrini, trepidantes in omnes partes diſcurrere cœperunt. Quorum perturbatione noſtrorum animi adeò ſunt incitati, vt penè eodem tempore ex omnibus partibus, primi ramen edirilſſimum locum caſtrorum
E caperent: ex quo decurrentes, magnam multitudinem hoſtium interfecerunt. quod periculum plerique Alexandrini fugienres, aceruatim ſede vallo præcipitauerunr in eam partem, quæ flumini erat adiuncta. horum primis in ipſa foſſa munitionis magna * vi oppreſſis, cæteri facilio- **ruina.* rem fugam habuerunr. Conſtat fugiſſe ex caſtris Regem ipſum, receptumque in nauem, mulritudine eorum, qui ad proximas naues adnatabant, *Ptolemæi Regis mors.* demerſo nauigio periſſe. Re feliciſſimè celerrimeque geſta, Cæſar magnæ victoriæ fiducia proximo terreſtri itinere Alexandriam cum equiribus contendit, atque ea parte oppidi victor introijt, quæ præſidio hoſtium tenebarur. Neque eum conſilium ſuum fefellir, quin hoſtes eo prælio

 audito

audito nihil iam de bello eſſent cogitaturi. Dignum adueniens fructum F
Alexandrinorum deditio. virtutis, & animi magnitudinis tulit. Omnis enim multitudo oppidanorum, armis proiectis, munitionibuſque ſuis relictis, veſte ea ſumpta qua ſupplices dominanteis deprecari conſueuerunt, ſacriſque omnibus prolatis, quorum religione precari offenſos iratoſque animos Regum erant ſoliti, aduenienti Cæſari occurrerunt, ſeque ei dediderunt. Cæſar in fidem reçeptos conſolatus, per hoſtium munitiones in ſuam partem oppidi magna gratulatione ſuorum venit, qui non tantùm bellum ipſum ac dimicationem, ſed etiam talem aduentum eius felicem fuiſſe lætabantur. Cæſar
Cæſar Alexandriæ Reges conſtituit. Aegypto atque Alexandria potitus, Reges conſtituit, quos Ptolemæus teſtamento ſcripſerat, atque obteſtatus erat populum Romanum ne muta- G
** à regno pulſo min.* rentur. Nam maiore ex duobus pueris * Rege amiſſo, minori tradidit regnum, maiorique ex duabus filijs Cleopatræ, quæ manſerat in fide:
Arſinoe. præſidijſque eius minorem Arſinoen, cuius nomine diu regnâſſe impotenter Ganymedem docuimus, deducere ex regno ſtatuit, ne qua rurſus noua diſſenſio, priùs quàm diuturnitate confirmaretur Regis imperium, per homines ſeditioſos naſcerctur. Legione veterana ſexta ſecum reducta, cæteras ibi reliquit, quò firmius eſſet eorum Regum imperium, qui neque amorem ſuorum habere poterant, quòd fideliter permanſerant in Cæſa-
** veteratam.* ris amicitia: neque * vetuſtatis authoritatem, paucis diebus Reges conſtituti. Simul ad imperij noſtri dignitatem, vtilitatemque publicam per- H
tinere exiſtimabat, ſi permanerent in fide Reges, præſidijs eos noſtris eſſe tutos: & hos, ſi eſſent ingrati, poſſe iiſdem præſidijs coërceri. Sic rebus omnibus confectis & collatis, ipſe itinere terreſtri profectus eſt in
6 Syriam. † Dum hæc in Aegypto geruntur, Rex Deiotarus ad Domitium
Deiotarus rex. Domitius Caluinus. Caluinum, cui Cæſar Aſiam finitimaſque prouincias adminiſtrandas tradiderat, venit oratum ne Armeniam minorem regnum ſuum, néve Cappadociam regnum Ariobarzanis, poſſideri vaſtarique à Pharnace pateretur: quo malo niſi liberarentur, imperata ſe facere, pecuniamque promiſſam Cæſari non poſſe perſoluere. Domitius non tantùm ad explicandos ſumptus rei militaris, cùm pecuniam neceſſariam eſſe iudicaret, I
ſed etiam turpe populo Romano, & Cæſari victori ſibique infame eſſe ſtatueret, regna ſociorum atque amicorum ab externo Rege occupari,
Domitij ad Pharnacem nuncij. nuncios confeſtim ad Pharnacem miſit, Armenia Cappadociaque decederet: néue occupatione belli ciuilis, populi Romani ius * maieſtatem-
** poteſtatemq;* que tentaret. Hanc denunciationem cùm maiorem vim habituram exiſtimaret, ſi propius eas regiones cum exercitu acceſſiſſet, ad legiones profectus, vnam ex tribus triceſimamſextam ipſe ſecum ducit, duas in Aegyptum ad Cæſarem mittit, literis eius euocatas: quarum altera in bello Alexandrino non occurrit, quòd itinere terreſtri per Syriam erat miſſa. Adiungit Cn. Domitius legioni triceſimæſextæ duas à Deiotaro, quas K
ille diſciplina atque armatura noſtra complures annos conſtitutas habebat, equiteſque centum: totidemque ab Ariobarzane ſumit. Mittit P. Sextium ad C. Pletorium Quæſtorem, vt legionem adduceret, quæ ex tumultuarijs militibus in Ponto confecta erat, Qu. que Paciſcium in Ciliciam ad auxilia accerſenda. quæ copiæ celeriter omnes iuſſu Domi-
Comana. tij Comana conuenerunt. Interim legati à Pharnace reſponſum referunt, Cappadocia ſe deceſſiſſe, Armeniam minorem recepiſſe, quam paterno nomine iure obtinere deberet: denique eius regni cauſa integra Cæſari ſeruaretur. paratum enim ſe facere quod is ſtatueret. P. Domitius

A tius cùm animaduerteret eum Cappadocia deceſſiſſe non voluntate ad-
ductum, ſed neceſſitate, quòd faciliùs Armeniam defendere poſſet, ſub-
iectam ſuo regno, quàm Cappadociam longiùs remotam, quodq́ue om-
nes tres legiones adducturum Domitium putaret, ex quibus cùm duas ad
Cæſarem miſſas audiſſet, audaciùs in Armenia ſubſtitiſſet, perſeuerare cœ-
pit, vt eò quoque regno decederet. Neque enim aliud ius eſſe Cappadociæ
atque Armeniæ, nec iuſtè eum poſtulare, vt in Cæſaris aduentum res inte-
gra differretur: Id enim eſſe integrum, quod ita eſſet, vt fuiſſet. His reſpon-
ſis datis, cum ijs copijs, quas ſuprà ſcripſi, profectus eſt in Armeniam, lo-
ciſq́ue ſuperioribus iter facere inſtituit. Nam ex Ponto à Comanis iugum
B editum ſylueſtre eſt pertingens in Armeniam minorem, quo Cappadocia
finitur ab Armenia. cuius itineris hæ erant certæ opportunitates, quòd in
locis ſuperioribus nullus impetus repentinus accidere hoſtium poterat,
& quòd Cappadocia his iugis ſubiecta magnam commeatus copiam e-
rat ſubminiſtratura. Complures interim legationes Pharnaces ad Domi-
tium mittit, quę de pace agerent, regiaq́; munera Domitio ferrent. ea con-
ſtanter omnia aſpernabatur, nec ſibi quicquam fore antiquitùs, quàm di- *Munera regia aſper natur Domitius.*
gnitatem populi Romani, & regna ſociorum recuperare, legatis reſponde-
bat. Magnis & continuis itineribus confectis, cùm aduentaret ad Nico- *Nicopolis.*
polim (quod oppidum in Armenia minore poſitum eſt plano ipſum loco;
C montibus tamen altis ab duobus lateribus obiectis ſatis magno interual-
lo ab oppido remotis) caſtra poſuit longè à Nicopoli circiter millia paſ- *Caſtra Domitij.*
ſuum ſeptem. Quibus ex caſtris cùm locus anguſtus atque impeditus eſ-
ſet tranſeundus, Pharnaces in inſidijs delectos pedites, omneſq́ue pe-
nè diſpoſuit equites: magnam autem multitudinem pecoris intra eas
fauces diſſipari iuſſit, paganoſq́ue & oppidanos in his locis obuerſari; *Fraus barbara.*
vt ſi amicus Domitius eas anguſtias tranſiret, nihil de inſidijs ſuſpica-
retur, quum in agris & pecora & homines animaduerteret obuerſari
tanquam amicorum aduentu. Sin verò vt in hoſtium fines veniret, præ-
da diripienda milites diſſiparentur, diſperſiq́ue cæderentur. Hæc cùm
D adminiſtraret, nunquam tamen intermittebat legatos de pace atq́; ami-
citia mittere ad Domitium, cùm hoc ipſo crederet eum faciliùs decipi poſ-
ſe. At contra ſpes pacis Domitio in eiſdem caſtris morandi attulit cauſam.
Ita Pharnaces amiſſa proximi temporis occaſione, veritus ne cognoſce-
rentur inſidiæ, ſuos in caſtra reuocauit. Domitius poſtero die propius
Nicopolim acceſſit, caſtraq́ue oppido contulit. quæ dum muniunt no-
ſtri, Pharnaces aciem inſtruxit ſuo more, atque inſtituto. In fronte e-
nim ſimplici directa acie cornua trinis firmabantur ſubſidijs. eadem ra-
tione mediæ collocabantur acies, duobus dextra ſiniſtraq́ue interual-
lis ſimplicibus ordinibus inſtructis. Perfecit inceptum caſtrorum opus
E Domitius, parte copiarum pro vallo inſtructa. Proxima nocte Pharna- *Tabellarij Cæſaris à Pharnace intercepti*
ces interceptis tabellarijs, qui de Alexandrinis rebus literas ad Domitium
ferebant, cognoſcit Cæſarem magno in periculo verſari, flagitareq́ue à
Domitio, vt quamprimùm ſibi ſubſidia mitteret, *propiuſq́ue ipſe Ale- **priùs quàm ip.*
xandriam per Syriam accederet. Qua cognita re Pharnaces victoriæ lo-
co ducebat, ſi trahere tempus poſſet, cùm diſcedendum celeriter Domi-
tio putaret. Itaque ab oppido quà faciliimum acceſſum & æquiſſimum
ad dimicandum noſtris videbat, foſſas duas directas, non ita magno me-
dio interuallo relicto, quatuor pedum altitudinis in eum locum dedu-
xit, quo longiùs conſtituerat, ſuam non producere aciem. Inter has foſſas
aciem

aciem ſemper inſtruebat: equitatum autem omnem à lateribus extra foſ- F
ſam collocabat, qui neque aliter vtilis eſſe poterat, & multum numero an-
teibat noſtrum equitatum. Domitius autem cùm Cæſaris magis pericu-
lo quàm ſuo commoueretur, neque ſe tutò diſceſſurum arbitraretur, ſi
conditiones quas reiecerat, rurſus appeteret, aut ſine cauſa diſcederet, ex
propinquis caſtris in aciem exercitum eduxit. triceſimamſextam legio-
nem in dextro cornu collocauit, Ponticam in ſiniſtro, Deiotari legiones
in mediam aciem contulit, quibus tamen anguſtiſſimum frontis reli-
quit interuallum, reliquis cohortibus in inſidijs collocatis. Sic vtrin-
Pugna inter Pharnacem & Domitium. que acie inſtructa, proceſſum eſt ad dimicandum. Signo ſub idem tem-
pus ab vtroque dato concurritur, acriter varieque pugnatur. Nam tri- G
ceſimaſexta legio cùm extra foſſam in equitatum Regis impetum feciſ-
ſet, adeò ſecundum prælium fecit, vt mœnibus oppidi ſuccederet, foſ-
ſamque tranſiret, aduerſoſque hoſtes aggrederetur. At Pontica ex alte-
ra parte legio cùm paululùm auerſa hoſtibus ceſſiſſet, foſſam autem cir-
cumire acies ſecundò conata eſſet, vt aperto latere aggrederetur hoſtem,
in ipſo tranſitu foſſæ confixa & oppreſſa eſt. Deiotari verò legiones vix
impetum ſuſtinuerunt. Ita victrices Regis copiæ cornu ſuo dextro me-
diaque acie conuerterunt ſe ad triceſimamſextam legionem, quæ tamen
fortiter vincentium impetum ſuſtinuit: magniſque copijs hoſtium cir-
cundata, præſentiſſimo animo pugnans in orbem ſe recepit ad radices H
montium, quò Pharnaces inſequi propter iniquitatem loci noluit. Ita
Pontica legione penè tota amiſſa, magna parte Deiotari militum inter-
fecta, triceſimaſexta legio in loca ſe ſuperiora contulit, non ampliùs
ducentis quinquaginta deſideratis. Ceciderunt eo prælio ſplendidi ac
illuſtres viri, nonnulli equites Romani. Quo tamen incommodo Do-
mitius accepto, reliquias exercitus diſſipati collegit, itineribuſque tutis
7 per Cappadociam ſe in Aſiam recepit. † Pharnaces rebus ſecundis ela-
Pharnaces Pontum occupat. tus, cùm de Cæſare ea quæ optabat, ſperaret, Pontum omnibus copijs
occupauit: ibique & victor, & crudeliſſimus Rex, cùm ſibi fortunam
paternam feliciore euentu deſtinaret, multa oppida expugnauit, bona I
ciuium Romanorum, Ponticorumque diripuit. Supplicia conſtituit in
Forma et ætate commendabiles periclitati. eos, qui aliquam formæ atque ætatis commendationem habebant, ea-
que, quæ morte eſſent miſeriora: Pontumque nullo defendente, pater-
In Illyrico geſta. num regnum ſe recepiſſe glorians, obtinebat. Sub idem tempus in Illy-
rico eſt incommodum acceptum, quæ prouincia ſuperioribus menſibus
retenta non tantùm ſine ignominia, ſed etiam cum laude erat. Nan-
Q. Cornificius. que eò miſſus æſtate cum duabus legionibus Q. Cornificius Cæſaris
quæſtor pro prætore, quanquam erat prouincia minimè copioſa ad exer-
citus alendos, & finitimo bello ac diſſenſionibus vaſtata & confecta, ta-
men prudentia ac diligentia ſua, quòd magnam curam ſuſcipiebat, ne quò K
temerè progrederetur, & recepit, & defendit. Nanque & caſtella complura
locis editis poſita, quorum opportunitas caſtellanos impellebat ad decur-
ſiones faciendas, & bellum inferendum, expugnauit, eaque præda milites
donauit. Quæ etſi erat tenuis, tamen in tanta prouinciæ deſperatione
Octauius. erat grata, præſertim virtute parta. Et cùm Octauius ex fuga Pharſalici
Iadertini in po. Ro. officioſi. prælij magna claſſe in illum ſe ſinum contuliſſet, paucis nauibus Iadertino
rum (quorum ſemper in Rempublicam ſingulare conſtiterat officium) di-
ſperſis Octauianis nauibus erat potitus, vt vel claſſe dimicare poſſet adiun-
ctis captiuis nauibus ſociorum. Et cùm in diuerſiſſima parte orbis terra-
rum

A rum Cn. Pompeium Cæſar victor ſequeretur, compluresq́; aduerſarios in
Illyricum propter Macedoniæ propinquitatem ſe, reliquis ex fuga colle-
ctis, contuliſſe audiret, literas ad Gabinium mittit, vti cum legionibus
tyronum, quæ nuper erant conſcriptæ, proficiſceretur in Illyricum, con-
iunctiſque copijs cum Qu. Cornificio, ſi quod periculum prouinciæ
inferretur, depelleret. Sin ea non magnis copijs tuta eſſe poſſet, in Mace-
doniam legiones adduceret. omnem enim illam partem regionemq́ue
viuo Cn. Pompeio bellum inſtauraturam eſſe credebat. Gabinius vt in Il- *Gabinius.*
lyricum venit, hyberno tempore anni, ac difficili, ſiue copioſiorem pro-
uinciam exiſtimans, ſiue multum fortunæ victoris Cæſaris tribuens, ſiue *Fortuna Cæſaris.*
B virtute & ſcientia ſua confiſus, qua ſæpe in bellis periclitatus, magnas res
& ſecundas ductu auſuque ſuo geſſerat, neq; prouinciæ facultatibus ſub-
leuabatur, quæ partim erat exinanita, partim infidelis: neque nauibus,
intercluſo mari tempeſtatibus, commeatus ſupportari poterat: magniſq;
difficultatibus coactus, non vt volebat, ſed vt neceſſe erat, bellum gere-
bat. Ita cùm duriſſimis tempeſtatibus propter inopiam caſtella aut oppi-
da expugnare cogeretur, crebra incommoda accipiebat: adeoque eſt à
barbaris contemptus, vt Salonam ſe recipiens in oppidum maritimum, *Salona.*
quod ciues Romani fortiſſimi fideliſſimique incolebant, in agmine dimi-
care ſit coactus. Quo prælio duobus millibus militum ampliùs amiſſis,
C Centurionibus XXXVIII. Tribunis IIII. cum reliquis copijs Salonam
ſe recepit: ſummaque ibi difficultate rerum omnium preſſus, paucis men-
ſibus morbo perijt: cuius & infelicitas viui, & ſubita mors in magnam *Gabinij mors.*
ſpem Octauium adduxit prouinciæ potiundæ: quem tamen diutiùs in re-
bus ſecundis, & Fortuna, quæ plurimùm in bellis poteſt, diligentiaq; Cor- *Fortuna plurimùm in bellis poteſt.*
nificij, & virtus Vatinij verſari paſſa non eſt. Vatinius Brunduſij cùm eſſet, *Vatinij virtus.*
cognitis rebus quæ geſta erant in Illyrico, cum crebris literis Cornificij ad
auxilium prouinciæ ferendum euocaretur, & M. Octauium audiret cum
barbaris fœdera percuſſiſſe, compluribuſque locis noſtrorum tyronum
& militum oppugnare præſidia, partim claſſe per ſe, partim pedeſtribus co-
D pijs per barbaros, etſi graui valetudine affectus, vix corporis viribus ani-
mum ſequebatur, tamen virtute vicit incommodum naturæ, difficulta-
teſque hyemis, & ſubitæ præparationis. Nam cùm ipſe paucas in portu na-
ues longas haberet, literas in Achaiam ad Calenum, vti ſibi claſſem mitte-
ret, deſtinauit. quod cùm tardiùs fieret, quàm periculum noſtrorum flagi-
tabat, qui ſuſtinere impetum Octauij non poterant, nauib. actuarijs (qua-
rum numerus erat ſatis magnus, magnitudine quanquam non ſatis iuſta *Roſtra nauibus actuarijs impoſita.*
ad præliandum) roſtra impoſuit. His adiunctis nauibus longis, & numero
claſſis aucto, militibuſq; veteranis impoſitis, quorum magnam copiam ha
bebat, & omnibus legionarijs qui numero ægrotum relicti erant Brundu-
E ſij, cùm exercitus in Græciam tranſportaretur, profectus eſt in Illyricum:
maritimaſq; nonnullas ciuitates quæ defecerant, Octauioque ſe tradide-
rant, partim recipiebat, partim remanentes in ſuo conſilio, prætereuheba-
tur: nec ſibi vllius rei moram neceſſitatemq; iniungebat, quin quàm celer-
rimè poſſet, ipſum Octauium perſequeretur. Hunc oppugnantem Epidau- *Epidaurus.*
rum terra mariq;, vbi noſtrû erat præſidium, aduentu ſuo diſcedere ab op-
pugnatione coëgit, præſidiumq; noſtrum recepit. Octauius cùm Vatinium
claſſem magna ex parte confectam ex *nauiculis actuarijs habere cogno- ** nauibus.*
ſceret, confiſus ſua claſſe, ſubſtitit ad Inſulam Tauridem, qua regione Vati- *Tauris Inſula.*
nius inſequens nauigabat: non quòd Octauium ibi reſtitiſſe ſciret, ſed
quòd

quòd eum longiùs progreſſum inſequi decreuerat. Cùm propius Tauri- F
dem acceſſiſſet diſtenſis ſuis nauibus, quòd & tempeſtas erat turbulen-
** ſuſpicio hoſtis acceſſiſſet, repentè ad-*
ta, & nulla * ſuſpicio hoſtis, repentè aduerſam ad ſe venientem nauem an-
tennis ad medium malum demiſſis, inſtructam propugnatoribus animad
uertit. Quod vbi conſpexit, celeriter vela ſubduci, demittique antennas
iubet, & milites armari, & vexillo ſublato, quo pugnandi dabat ſignum,
quæ primæ naues ſubſequebantur, idem vt facerent, ſignificabat. Parabant
ſe Vatiniani repentè oppreſſi: parati deinceps Octauiani ex portu procede-
bant. Inſtruitur vtrinque acies, ordine diſpoſita magis Octauiana, para-
tior militum animis Vatiniana. Vatinius cùm animaduerteret neque na-
Nauale prælium Vatinij & Octauij.
uium ſe magnitudine, neque numero parem eſſe futuræ dimicationi. For- G
tunæ rem committere maluit. Itaque primus ſua quinqueremi in quadri-
remem ipſius Octauij impetum fecit. celerrimè fortiſſimeque contrà illo
remigante. naues aduerſæ roſtris concurrunt adeò vehementer, vt nauis
Octauiana roſtro diſcuſſo, ligno contineretur. Committitur acriter reli-
quis locis prælium, concurriturque ad duces maximè. nam cùm ſuo quiſ-
que auxilium ferret, magnum comminùs in anguſto mari prælium factum
eſt: quantoque coniunctis magis nauibus confligendi poteſtas dabatur,
tanto ſuperiores erant Vatiniani, qui admiranda virtute ex ſuis nauibus
** dimicãdo quidem longè ſu.*
in hoſtium naues tranſilire non dubitabant: & * dimicatione æquata lon-
gè ſuperiores virtute, rem feliciter gerebant. Deprimitur ipſius Octauij H
quadriremis, multæ prætereà capiuntur, aut roſtris perforatæ merguntur.
Propugnatores Octauiani partim in nauibus iugulantur, partim in mare
Octauij fuga.
præcipitantur: ipſe Octauius ſe in ſcapham confert: in quam plures cùm
Myoparo.
confugerent, depreſſa ſcapha, vulneratus tamen adnatat ad ſuum myopa-
ronem. Eò receptus, cùm prælium nox dirimeret, tempeſtate magna ve-
lis vix profugit. ſequuntur hunc ſuæ naues nonnullæ, quas caſus ab illo
periculo vindicârat. At Vatinius re bene geſta receptui cecinit, ſuiſque o-
mnibus incolumibus in eum ſe portum victor recepit, quo ex portu claſ-
ſis Octauiana ad dimicandum proceſſerat. Capit eo prælio pentiremem
** dyeres.*
vnam, triremes duas, * dyerotas octo, compluresque remiges Octauia- I
nos. Poſteroq; ibi die fuit, dum ſuas captiuasq; naues reficeret. poſt diem
Iſſa Inſula.
tertium contendit in Inſulam Iſſam, quòd eò ſe recepiſſe ex fuga credebat
Octauium. Erat in ea regione nobiliſſimum oppidum, & coniunctiſſi-
mum Octauio. quò vt peruenit, oppidani ſupplices ſe Vatinio dedide-
runt: comperitque ipſum Octauium paucis paruiſque nauigijs vento ſe-
cundo regionem Græciæ petiſſe, inde vt Siciliam, deinde Africam caperet.
Ita breui ſpatio re præclariſſimè geſta, prouincia recepta, & Cornificio red-
dita, claſſe aduerſariorum ex illo toto ſinu expulſa, victor ſe Brunduſium
8 incolumi exercitu & claſſe recepit. † His autem temporibus quibus Cęſar
ad Dyrrhachium Pompeium obſidebat, & Palæopharſali rem feliciter ge- K
rebat, Alexandriæque cum periculo magno, tum etiam maiore periculi fa-
ma dimicabat, Q. Caſſius Longinus in Hiſpania pro prætore prouinciæ vl-
Q. Caſſius longinus.
terioris obtinendæ cauſa relictus, ſiue conſuetudine naturæ ſuæ, ſiue odio
Odium Caſſij in Hiſpanos.
quod in illam prouinciã ſuſceperat quæſtor, ex inſidijs ibi vulneratus, ma-
gnas odij ſui fecerat acceſſiones: quod vel ex conſcientia ſua, cùm de ſe
mutuò ſentire prouinciam crederet, vel mutuis ſignis & teſtimonijs eo-
rum, qui difficulter odia diſſimulabant, animaduertere poterat, & com-
penſare offenſionem prouincię exercitus amore cupiebat. Itaque cùm pri-
mùm in vnum locum exercitum conduxit, ſeſtertia c. militibus eſt pollici-
tus:

A tus: nec multò pòſt cùm in Luſitania Medobregam oppidum, montem- *Medobrega oppid.*
que Herminium expugnâſſet, quò Medobregenſes confugerant, ibique *Herminius mons.*
Imperator eſſet appellatus, iterum ſeſtertijs c. milites donauit. Multa præ- *Largitione nimia.*
tereà & magna præmia ſingulis concedebat, quæ ſpecioſum reddebant *diſciplina militaris ſoluitur.*
præſentem exercitus amorem, paulatim tamen & occultè militarem di-
ſciplinam ſeueritatemque minuebant. Caſſius legionibus in hyberna diſ-
poſitis, ad ius dicendum Cordubam ſe recepit: contractumque in ea æs
alienum, grauiſſimis oneribus prouinciæ conſtituit exoluere: &, vt largi-
tionis poſtulat conſuetudo, per cauſam liberalitatis * ſpecioſam, plura lar- ** ſpecioſa exempla*
gitori quærebantur. pecuniæ locupletibus imperabantur, quas Longinus *largitionum quær.*
B ſibi expenſas ferri non tantùm patiebatur, ſed etiam cogebat. in gregem
locupletum, ſimultatum cauſæ tenues conijciebantur. neq; vllum genus
quæſtus aut magni & euidentis, aut minimi & ſordidi, prætermittebatur,
quo domus & tribunal Imperatoris vacaret. nemo erat qui modò aliquam *Pecunia cogenda vt frumentum.*
iacturam facere poſſet, quin aut vadimonio teneretur, aut in reos refer-
retur. Ita magna etiam ſolicitudo periculorum ad iacturas & detrimenta
rei familiaris adiungebatur. Quibus de cauſis accidit, vt cùm Longinus
Imperator eadem faceret, quæ fecerat quæſtor, ſimilia rurſus de morte
eius prouinciales conſilia inirent. Horum odium confirmabant nonnul- *Exactorum odium.*
li familiares eius, qui cùm in illa ſocietate verſarentur rapinarum, nihilo
C minùs tamen oderant eum, cuius nomine peccabant: ſibiq; quod rapue-
rant, acceptum ferebant: quod interciderat, aut erat interpellatum, Caſſio
aſſignabant. Quintam legionem nouam conſcribit, augetur odium &
ipſo delectu, & ſumptu additæ legionis. Complentur equitum tria mil-
lia, maximiſque onerantur impenſis: nec prouinciæ datur vlla requies.
Interim literas accepit à Cæſare, vt in Africam exercitum traijceret, perq;
Mauritaniam ad fines Numidiæ perueniret, quòd magna Cn. Pompeio Iu-
ba Rex miſerat auxilia, maioraque miſſurus exiſtimabatur. Quibus lite-
ris acceptis, inſolenti voluptate efferebatur, quòd ſibi nouarum prouin-
ciarum, & fertiliſſimi regni tanta oblata eſſet facultas. Itaque ipſe in Luſi-
D taniam proficiſcitur ad legiones accerſendas, auxiliaque adducenda. cer-
tis hominibus dat negocium, vt frumentum naueſq; centum præpararen-
tur, pecuniæque deſcriberentur, atque imperarentur, ne qua res, cùm rediſ-
ſet, moraretur. Reditus eius fuit celerior omnium opinione. non enim la-
bor aut vigilantia, cupienti præſertim aliquid, Caſſio deerat. Exercitu coa-
cto in vnum locum, caſtris ad Cordubam poſitis, pro concione militibus
exponit, quas res Cæſaris iuſſu gerere deberet: pollicetur q; ijs, cùm in Mau
ritaniam traieciſſet, * ſeſtertia ſe daturum: quintam fore in Hiſpania le- ** ſeſtertios.*
gionem. Ex concione ſe Cordubam recepit, eoque ipſo die * meridiana ** tempore pomeridiano.*
hora cùm in Baſilicam iret, quidam Minutius Silo cliens L. Racilij, libel- *Minutius Silo.*
E lum, quaſi aliquid ab eo poſtularet vt miles, ei tradit: deinde poſt Racilium *Racilius.*
(nam is latus Caſſij tegebat) quaſi reſponſum ab eo peteret, celeriter dato
loco cùm ſe inſinuâſſet, ſiniſtra corripit eum, dextraque bis ferit pugione.
clamore ſublato, fit à coniuratis impetus vniuerſis. Munatius Flaccus
proximum gladio traijcit lictorem. Hoc interfecto, Q. Caſſium legatum *Caſſius à coniuratis*
vulnerat. Ibi T. Vaſius, & L. Mergilio ſimili confidentia Flaccũ municipem *vulneratur.*
ſuum adiuuant. erant enim omnes Italicenſes. Ad ipſum Longinum L. Li-
cinius Squillus inuolat, iacentemq; leuibus ſauciat plagis. Concurritur ad
Caſſium defendẽdum. Semper enim Berones, compluresq; euocatos cum *Berones.*
telis ſecum habere conſueuerat: à quibus cæteri intercluduntur, qui ad cæ-

T dem

dem faciendam ſubſequebantur. Quo in numero fuit Calpurnius Saluia- F
nus, & Manilius Tuſculus. Minutius inter ſaxa, quæ iaciebantur, in iti-
nere fugiens opprimitur, & relato domum Caſſio, ad eum deducitur.
Racilius in proximam ſe domum familiaris ſui confert, dum certum co-
gnoſceret confectúſne Caſſius eſſet. L. Laterenſis cùm id non dubitaret,
accurrit lætus in caſtra, militibuſque vernaculis, & ſecundæ legionis, qui-
bus odio ſciebat præcipuè Caſſium eſſe, gratulatur. Tollitur à multitudi-
ne in tribunal, prætor appellatur. Nemo enim aut in prouincia natus, aut

Diuturnitas prouinciale facit.

vernaculæ legionis miles, aut diuturnitate iam factus prouincialis (quo
in numero erat ſecunda legio) non cum omni prouincia conſenſerat in
odio Caſſij. Nam legiones trigeſimam & vigeſimamprimam paucis men- G
ſibus in Italia ſcriptas, Cæſar attribuerat Longino: quinta legio ibi nuper
erat confecta. Interim nunciatur Laterenſi viuere Caſſium. Quo nun-
cio dolore magis permotus, quàm animo perturbatus, reficit celeriter
ſe, & ad Caſſium viſendum proficiſcitur. Re cognita, trigeſima legio ſigna
Cordubam infert ad auxilium ferendum Imperatori ſuo. Facit hoc idem
vigeſimaprima. ſubſequitur has quinta. Cùm duæ legiones reliquæ eſſent
in caſtris, ſecundarij veriti, ne ſoli relinquerentur, atque ex eo, quid ſen-
ſiſſent, iudicaretur, ſecuti ſunt factum ſuperiorum. permanſit in ſententia
legio vernacula, nec vllo timore de gradu deiecta eſt. Caſſius eos qui no-

Cædis Conſcij multantur.

minati erant conſcij cædis, iubet comprehendi. Legionem quintam in H
caſtra remittit, cohortibus x x x. retentis. Indicio Minutij cognoſcit L.
Racilium, & L. Laterenſem, & Annium Scapulam maximæ dignitatis &
gratiæ prouincialem hominem, ſibique tam familiarem, quàm Latera-
nenſem & Racilium, in eadem fuiſſe coniuratione: nec diu moratur do-
lorem ſuum, quin eos interfici iubeat. Minutium libertis tradit excru-
ciandum: item Calpurnium Saluianum, qui profitetur indicium, coniu-
ratorumq́; numerum auget, verè, vt quidam exiſtimant, vt nonnulli que-
runtur, coactus. Iiſdem cruciatibus affectus à L. Mercelio Squillus nomi-

Pecuniaria.

nat plures, quos Caſſius interfici iubet, exceptis iis, qui ſe pecunia redeme-
runt. Nam palàm ſeſtertijs decem cum Calpurnio paciſcitur, & cum Q. Sex- I
tio quinquaginta: qui ſi maximè nocentes ſunt multati, tamen periculum
vitæ, dolorq́; vulnerum pecunia remiſſus, crudelitatem cum auaritia cer-
9 tâſſe ſignificabat. † Aliquot pòſt diebus literas à Cæſare miſſas accipit, qui-

Crudelitas cum auaritia certans.

bus cognoſcit Pompeium in acie victum, amiſſis copijs fugiſſe. Qua re co-
gnita, miſtam dolore voluptatem capiebat. Victoriæ nuncius lætitiam
exprimebat, confectum bellum licentiam temporum intercludebat. Sic
erat dubius animus, vtrùm nihil timere, an omnia licere mallet. Sanatis
vulneribus, accerſit omnes qui ſibi pecunias expenſas tulerant, acceptasq́;
eas iubet referri. Quibus parum videbatur impoſuiſſe oneris, ampliorem

** Quem autem Romæ delec. inſtituit, quoſque, &c.*

pecuniam imperat. * Aequa autem ratione delectum inſtituit: quos ex o- K
mnibus conuentibus colonijſque conſcriptos, tranſmarina militia per-
territos, ad ſacramenti redemptionem vocabat: Magnum hoc fuit vecti-
gal, maius tamen creabat odium. His rebus confectis, totum exercitum
luſtrat. Legiones quas in Africam ducturus erat, & auxilia mittit ad traie-
ctum. Ipſe claſſem quam parabat, vt inſpiceret, Hiſpalim accedit: ibiq́; mo-
ratur, propterea quòd edictum tota prouincia propoſuerat, vt quibus pecu
nias imperâſſet, neq́; contuliſſent, ſe adirent. quæ euocatio vehementer o-

L. Titius trib. mil.

mnes turbauit. Interim L. Titius, qui eo tempore Tribunus militum legio-
nis vernaculæ fuerat, nunciat fama, legionem trigeſimam, quam Qu. Caſ-
ſius

A ſius legatus ſimul ducebat, cùm ad oppidum Leptim caſtra haberet, ſe- *Leptis opp.*
ditione facta, Centurionibus aliquot occiſis, qui ſigna tolli non patie-
bantur, diſceſſiſſe, & ad ſecundam legionem contendiſſe, quæ ad fretum
alio itinere ducebatur. Cognita re, noctu cum v. cohortibus vndeuice-
ſimanorum egreditur, manè peruenit. Ibi eum diem, vt quid ageretur,
perſpiceret, moratus, Carbonam contendit. Hic, cùm legio trigeſima, & *Carbona.*
vigeſimaprima cohortes * quatuor, & quinta legio, totuſque conueniſ- ** tres ex quinta legione, &c.*
ſet equitatus, audit quatuor cohortes à vernaculis oppreſſas ad Obucu- *Obucula.*
lam, cum his ad ſecundam perueniſſe legionem, omneſque ibi ſe coniun-
xiſſe, & T. Torium Italicenſem ducem delegiſſe. Celeriter habito conſilio, *T. Torius.*
B Marcellum Cordubam, vt eam in poteſtate retineret, Q. Caſſium legatum
Hiſpalim mittit. Pauciſque ei diebus affertur, conuentum Cordubenſem
ab eo defeciſſe, Marcellumque aut voluntate aut neceſſitate adductum *Marcellus.*
(nanque id variè nunciabatur) conſentire cum Cordubenſibus: duaſque
cohortes legionis quintæ, quæ fuerant Cordubæ in præſidio, idem facere.
Caſſius his rebus incenſus, mouet caſtra, & poſtero die Segouiam ad flu- *Segouia.*
men Silicenſe venit. ibi habita concione, militum tentat animos: quos co- *Silicenſe flu.*
gnoſcit non ſua, ſed Cæſaris abſentis cauſa ſibi fidiſſimos eſſe, nullumq; pe
riculum deprecaturos, dum per eos Cęſari prouincia reſtitueretur. Interim
Torius ad Cordubam veteres legiones adducit: ac ne diſſenſionis initium
C natum ſeditioſa militum ſuaque natura videretur, ſimul vt contra Q. Caſ-
ſium, qui Cæſaris nomine maioribus viribus vti videbatur, æquè poten-
tem opponeret dignitatem, Cn. Pompeio ſe prouinciam recuperare velle *T. Torius Pompeianus.*
palàm dictitabat. Et forſitan etiam hoc fecerit odio Cæſaris, & amore Pom
peij, cuius nomen multùm poterat apud eas legiones, quas M. Varro obti-
nuerat: ſed id qua mente commotus fecerit, coniectura ſciri poteſt: certè
hoc præ ſe Torius ferebat: milites adeò fatebantur, vt Cn. Pompeij nomen
in ſcutis inſcriptum haberent: *eiq; frequens regionũ conuentus obuiam ** frequens legionib. conuen. ob.*
prodit, neq; tantum virorum: ſed etiam matrumfamiliâs, ac prætextato-
rum: deprecaturque ne hoſtili aduentu Cordubam diriperẽt. Nam ſe con-
D tra Caſſium conſentire cum omnibus: contra Cæſarem ne facere cogeren
tur, orare. Tantę multitudinis precibus & lachrymis exercitus commotus,
cùm videret ad Caſſium perſequendum nihil opus eſſe Cn. Pompeij nomi-
ne & memoria, tamq; omnibus Cæſarianis quàm Pompeianis Longinum
eſſe in odio, neque ſe conuentum, neq; M. Marcellum contra Cæſaris cau-
ſam poſſe perducere, nomen Pompeij ex ſcutis detraxerunt: Marcellum,
qui Cæſaris cauſam ſe defenſurum profitebatur, ducem adſciuerunt, prętο- *M. Marcellus pr. appellatus.*
remque appellárunt, & conuentum ſibi adiunxerunt, caſtraque ad Cordu-
bam poſuerunt. Caſſius eo biduo circitèr quatuor millia paſſuum à Cordu-
ba citra flumen Bętim in oppidi conſpectu loco excelſo facit caſtra: literas *Bætis flu.*
E ad Regem Bogudem in Mauritaniam, & ad M. Lepidum proconſ. in Hiſpa- *Bogud rex.*
niam citeriorem mittit, ſubſidio ſibi prouinciæque Cæſaris cauſa quam- *Lepidus proconſul.*
primùm veniret. ipſe hoſtili modo Cordubẽſium agros vaſtat, ædificia in-
cendit. Cuius rei deformitate atque indignitate legiones quæ ſibi Mar-
cellum ducem ceperant, ad eum concurrerunt: vt in aciem educerentur,
orant, priuſq; confligendi ſibi poteſtas fieret, quàm cum tanta contumelia
nobiliſſimæ chariſſimæq; poſſeſſiones Cordubenſium in conſpectu ſuo ra
pinis, ferro, flammaq; conſumerentur. Marcellus cùm confligere miſerri-
mum putaret, quòd & victoris & victi detrimentum ad eundem Cæſarem
eſſet redundaturum, neque ſuæ poteſtatis eſſet, legiones Bætim traducit,

aciemq́ue inſtruit. Cùm Caſſium contrà pro caſtris ſuis aciem inſtruxiſſe F
loco ſuperiore videret, cauſa interpoſita, quòd is in æquum non deſcende-
ret, Marcellus militibus perſuadet, vt ſe in caſtra recipiant. Itaque copias re-
ducere cœpit. Caſſius (quo bono valebat, Marcellumq́; infirmum eſſe ſcie-
bat) aggreſſus equitatu legionarios ſe recipientes, complures nouiſſimos
in fluminis ripis interficit. Quum hoc detrimenro, quid rranſitus fluminis
vitij difficulratiſq́; haberet, cognitum eſſet, Marcellus caſtra Bætim tranſ-
fert: crebroq́ue vterq; legiones in aciem educit, neque tamen confligitur,
propter locorum difficultates. Erat copijs pedeſtribus multò firmior Mar-
cellus. habebat enim veteranas multiſq́; prælijs expertas legiones. Caſſius
fidei magis quàm virtuti legionū cōfidebat. Itaq; cùm caſtra caſtris collata G
eſſent, & Marcellus locum idoneum caſtello cepiſſet, quo prohibere aqua
Caſſianos poſſet, Longinus veritus ne genere quodam obſidionis claude-
retur in regionibus alienis, ſibiq́; infeſtis, noctu ſilentiò è caſtris proficiſci-
Vlla opp. tur, celeriq́; itinere Vllam contendit, quod ſibi fidele eſſe oppidum crede-
bat. Ibi adeò coniuncta ponit mœnibus caſtra, vt & loci natura (nanq; Vl-
la in ediro monte poſita eſt) & ipſa munitione vrbis, vndiq; ab oppugna-
tione tutus eſſet. Hunc Marcellus inſequitur, & quamproximè poteſt Vl-
lam, caſtra caſtris confert: locorumq́; cognita natura, quo maximè rem de
ducere volebat, neceſſitate eſt adductus, vt neq; confligeret (cuius ſi rei fa-
cultas eſſet, reſiſtere incitatis militibus non poterat.) neq; vagari Caſſium H
latiùs pateretur, ne plures ciuitates ea paterentur, quæ paſſi eranr Cordu-
benſes. Caſtelliſq́ue idoneis locis collocatis, operibusq́; in circuitu oppidi
continuatis, Vllam Caſſiumq́; munitionibus clauſit. quæ priuſquàm per-
ficerentur, Longinus omnem ſuum equitatum emiſit: quem magno ſibi
vſui fore credebat, ſi pabulari frumentariq́; Marcellum non pateretur: ma-
gno autem impedimento, ſi clauſus obſidione & inutilis neceſſarium con
Bogud rex. ſumeret frumentum. Paucis diebus literis Caſſi acceptis, Rex Bogud cum
copijs venit, adiungitq́ue ei legionem quam ſecum adduxerat, compluresq́-
que cohortes auxiliarias Hiſpanorum. nanque vr in ciuilibus diſſenſioni-
bus accidere conſueuit, ita temporibus illis in Hiſpania nonnullæ ciuita- I
tes rebus Caſſi ſtudebant, plures Marcello fauebant. Accedit cum copijs Bo
gud ad exteriores Marcelli munitiones. pugnatur vtrinq; acriter: crebroq́;
vt accidit, fortuna ſæpè ad vtrunq; victoriam transferente: nec tamen vn-
Lepidus. quam ab operibus depellitur Marcellus. Interim Lepidus ex citeriore pro-
uincia cum cohortibus legionarijs trigintaquinque, magnoq́ue numero
equitum & reliquorum auxiliorum venit ea mente Vllam, vt ſine vllo ſtu-
dio contentiones Caſſij Marcelliq́; componeret. Huic venienti ſine dubi-
tatione Marcellus ſe credit, atq; offert: Caſſius contrà ſuis ſe tenet pręſidijs;
ſiue eò quòd plus ſibi iuris deberi, quā Marcello exiſtimabat, ſiue eò quòd
ne præoccupatus animus Lepidi eſſet obſequio aduerſarij, verebatur. Ponit K
ad Vllam caſtra Lepidus, neque habet à Marcello quicquam diuiſi. Ne pu-
gnetur, interdicit. Ad exeundum Caſſium inuitat, fidemq́ue ſuam in omni
re interponit. Cùm diu dubitâſſet Caſſius quid ſibi faciendum, quíd ue Le-
pido eſſet credendum, neq; vllum exitum conſilij ſui reperiret, ſi permane-
ret in ſententia, poſtulat vti munitiones diſijcerentur, ſibiq́; liber exitus da
retur. Et cùm non tantùm inducias facerent, ſed propè iam conſtituta ope-
ra complanarent, cuſtodiæq́; munitionum eſſenr deductę, auxilia Regis in
id caſtellum Marcelli, quod proximum erat regijs caſtris, neq; opinantibus
omnibus (ſi tamen in omnibus fuit Caſſius, nam de huius conſcientia du-
bita-

A bitabatur) impetũ fecerunt, cõpluresq́; ibi milites oppreſſerunt. Quòd niſi
celeriter indignatione & auxilio Lepidi prælium eſſet diremptũ, maior ca-
lamitas eſſet accepra. Cùm iter Caſſio patefactum eſſet, caſtra Marcellus
cum Lepido coniungit. Lepidus eodem rempore Marcelluſq́; Cordubam
cum ſuis proficiſcitur. * Narbonem ſub idem tempus Trebonius procon- *Norbam. Trebonius.
ſul ad prouinciam obtinendam venit. De cuius aduentu vt cognouit Caſ-
ſius, legiones quas ſecum habuerat, equitatumq́ue in hyberna diſtribuit.
Ipſe omnibus ſuis rebus celeriter correptis, Malacam contendit, ibiq́; ad- Malaca.
uerſo tempote nauigandi naues conſcendit, vt ipſe prædicabat, ne ſe Tre-
bonio & Lepido & Marcello commirreret: vt amici eius dictitabant, ne
B per eam prouinciam minore cum dignitate iter faceret, cuius magna pars
ab eo defecerat: vt cæteri exiſtimabant, ne pecunia illa ex infinitis rapinis
confecta, in poteſtatem cuiuſquam venirer. Progreſſus ſecunda, vt hybet-
na, tempeſtate, cùm in Iberum flumen noctis virandæ cauſa ſe contuliſſet,
inde paulò vehemenriore rempeſtate nihilo periculoſius ſe nauigarurum
credens, profectus aduerſis fluctibus occurrentibus oſtio fluminis in ipſis
faucibus, cùm neque flecteren auem propter vim fluminis, neq; directam Caſſij mors.
tantis fluctibus tenere poſſet, demerſa naue perit. † Cùm in Syriam Cæſar 10
ex Aegypto veniſſet, atq; ab his qui Roma venerant ad eum, cognoſceret, Cæſaris in Syria geſta.
literiſque vrbanis animaduerteret multa Romæ malè & inutiliter admi-
C niſtrari, neque vllam partem Reip. ſatis commodè geri, quòd & conten-
tionibus tribunitijs pernicioſæ ſeditiones orirentur, & ambitione atque
*indulgentia Tribunorum militum, & qui legionibus præerãt, mulra con *indiligentia.
tra morem conſuerudinemq́ue militatem fierent, quæ diſſoluendæ diſci-
plinæ ſeueritatiſq́ue eſſenr, eaq́ue omnia flagitare aduentum ſuum vide-
rer, tamen præferendum exiſtimauit, quas in prouincias regioneſq́; veniſ- 11
ſet, eas ita relinquere cõſtitutas, vt domeſticis diſſenſionibus liberarentur,
iura legeſq́ue acciperent, & externorum hoſtium metum deponerent. Hęc
in Syria, Cilicia, Aſia celeriter ſe confecturum ſperabat, quòd hæ prouincię
nullo bello premebantur. In Bithynia ac Ponto plus oneris ſibi videbar im
D pendêre. non enim exceſſiſſe tum Pònto Pharnacem audiebat, neq; exceſ-
ſurum putabat, cùm ſecundo prælio vehementer eſſet inflatus, quod con-
tra Domirium Caluinum fecerat. Commoratus ferè in omnibus ciuitati-
bus, quæ maiores ſunt dignitate, præmia benemeritis & viritim & publicè
tribuit. De controuerſijs veteribus cognoſcit, ac ſtatuit. Reges, Tyrannos,
Dynaſtas prouinciæ, finitimoſq́ue omnes qui ad eum cóncurrerant, rece-
ptos in fidem, conditionibus impoſitis, ptouinciæ tuendæ ac defendendæ
dimittit, & ſibi populo Ro. amiciſſimos. Paucis diebus in ea prouincia con
ſumptis, Sex. Cæſarem amicum & neceſſarium ſuum legionibus Sytię prę- Sex. Cæſar.
ficit: ipſe eadem claſſe qua venerat, ptoficiſcitur in Ciliciam: cuius prouin- Cilicia.
E ciæ ciuitates omnes euocat Tarſum, quod oppidum ferè torius Ciliciæ no Tarſus.
biliſſimum fortiſſimumq́ue eſt. Ibi rebus omnibus prouinciæ & finitima-
rum ciuitatum conſtitutis, cupiditate proficiſcendi ad bellum gerendum,
non diutiùs moratur: magniſque itineribus per Cappadociam confectis,
biduum Mazacæ commoratus, venit Comana vetuſtiſſimum & ſanctiſſi- Mazaca.
mum in Cappadocia Bellonæ templum: quod tanta religione colitur, vt Comana.
ſacerdos eius Deæ, maieſtate, imperio, & potenria ſecundus à Rege, con-
ſenſu gentis illius habeatur, id homini nobiliſſimo Nicomedi Bithynio Nicomedes.
adiudicauit, qui Regio Cappadocum genere ortus, propter aduerſam for-
tunam maiorum ſuorum, mutationemq́ue generis, iute minimè dubio,

vetuſtate tamen intermiſſo, ſacerdotium id repetebat. Fratrem autem A- F
Ariarates. riobarzanis Ariaratem, cùm benemeritus vterque eorum de Republica eſ-
ſet, ne aut regni hæreditas Ariaratem ſolicitaret, aut hæres regni terreret,
Ariobarzani attribuit, qui ſub eius imperio ac ditione eſſet: ipſe iter ince-
ptum ſimili velocitate conficere cœpit. Cùm propius Pontum fineſque
Deiotarus Cæſari ſupplex. Gallogræciæ acceſſiſſet, Deiotarus Tetrarches Gallogræciæ tunc quidem
penè totius, quod ei neque legibus neque moribus conceſſum eſſe cæte-
ri Tetrarchæ contendebant: ſine dubio autem Rex Armeniæ mino-
ris à Senatu appellatus, depoſitis Regijs inſignibus, neque tantùm priua-
to veſtitu, ſed etiam reorum habitu ſupplex ad Cæſarem venit, oratum
vt ſibi ignoſceret, quòd in ea parte poſitus terrarum quæ nulla præſidia Cæ G
ſaris habuiſſet, exercitibus imperijſque in Cn. Pompeij caſtris affuiſſet.
neque enim ſe debuiſſe iudicem eſſe controuerſiarum populi Romani,
ſed parère præſentibus imperijs. Contra quem Cæſar, cùm plurima ſua
commemoràſſet officia, quæ conſul ei decretis publicis tribuiſſet, cum-
que defenſionem eius nullam poſſe excuſationem imprudentiæ recipe-
re coarguiſſet, quòd homo tantæ prudentiæ ac diligentiæ ſcire potuiſſet,
quis vrbem Italiamque teneret, vbi Senatus, populuſque Romanus, vbi
*c. Reſpublica eſſet, quis deinde poſt L. Lentulum * & M. Marcellum cõſul
eſſet: tamen ſe concedere id factum ſuperioribus ſuis beneficijs, veteri ho-
ſpitio & amicitiæ, ac dignitate ætatique hominis, precibus eorum qui H
frequentes concurriſſent hoſpites atque amici Deiotari ad deprecandum.
De controuerſijs Tetrarcharum poſteà ſe cogniturum eſſe dixit. regium
veſtitum ei reſtituit. Legionem autem vnam quam ex genere ciuium ſuo-
rum Deiotarus natura diſciplinaque noſtra conſtitutam habebat, equi-
II tatumque omnem ad bellum gerendum adducere iuſſit. † Cùm in Pon-
tum veniſſet, copiaſque omnes in vnum locum coëgiſſet, quæ numero
atque exercitatione bellorum mediocres erant (excepta enim legione ſex-
ta, quam ſecum adduxerat Alexandria, veteranam, multis laboribus pe-
riculiſque functam, multiſque militibus partim difficultate itinerum ac
nauigationum, partim crebritate bellorum adeò diminutam, vt minùs I
mille hominum in ea eſſet, reliquæ erant tres legiones, vna Deiotari,
Pharnacis legati ad Cæſarem. duæ quæ in eo prælio quod Cn. Domitium feciſſe cum Pharnace ſcri-
pſimus, fuerant) legati à Pharnace miſſi Cæſarem adeunt, atque in pri-
mis deprecantur ne eius aduentus hoſtilis eſſet. facturum enim omnia
Pharnacem quæ imperata eſſent. maximeque commemorabant nulla
Pharnacem auxilia contra Cæſarem Pompeio dare voluiſſe, cùm Deio-
tarus qui dediſſet, tamen ei ſatisfeciſſet. Cæſar reſpondit ſe fore æquiſſi-
mum Pharnaci, ſi quæ polliceretur, repræſentaturus eſſet. Monuit autem,
vt ſolebat, mitibus verbis legatos, ne aut Deiotarum ſibi obijcerent, aut
nimis eo gloriarentur beneficio, quòd auxilia Pompeio non miſiſſent. K
Cæſar ſupplicibus libentiſſimè ignoſcēs. nam ſi neque libentiùs facere quicquam, quàm ſupplicibus ignoſcere:
neque prouinciarum publicas iniurias condonare ijs poſſe, qui fuiſſent
in ſe officioſi. Id ipſum quod commemoràſſent officium, vtilius Phar-
naci fuiſſe, qui prouidiſſet ne vinceretur: quàm ſibi, cui Dij immortales
victoriam tribuiſſent. Itaque ſe magnas & graues iniurias ciuium Ro-
manorum, qui in Ponto negociati eſſent, quoniam in integrũ reſtituere
Sententia Imperatore digna. non poſſet, concedere Pharnaci. Nam neque interfectis amiſſam vitam,
Virilitas exſecta, ſupplicium morte grauius. neque exectis virilitatem reſtituere poſſe: quod quidem ſupplicium gra-
uius morte ciues Romani ſubiſſent. Ponto verò decederet confeſtim,
fami-

A familiaſq; publicanorum remitteret, cætetaq; reſtitueret ſocijs ciuibuſq;
Romanis quæ penes eum eſſent. Si feciſſet, iam tunc ſibi remitteret mu-
nera ac dona quæ bene rebus geſtis Imperatores ab amicis accipere con-
ſueſſent. Miſerat enim Pharnaces coronam auream. His reſponſis datis,
legatos remiſit. At Pharnaces omnia liberaliter pollicitus, cùm feſtinan-
tem ac properantem Cæſarem ſperaret libentùs etiam crediturũ ſuis pro-
miſſis quàm res pateretur, quò celeriùs honeſtiuſque ad res magis neceſſa-
rias proficiſceretur (nemini enim erat ignotum plurimis de cauſis ad Vr-
bem Cæſarem reuocari) lentiùs agere, decedendi diem poſtulare longio-
rem, pactiones interponere, in ſumma fruſtrari cœpit. Cæſar cognita calli-
B ditate hominis, quod alijs temporibus natura facere cõſueuerat, tunc ne-
ceſſitate fecit adductus, vt celeriùs omnium opinione manum conſereret.
Zela eſt oppidum in Ponto, poſitu ipſo, vt plano loco, ſatis munitũ. tumu- *Zela oppidum.*
lus enim naturalis velut manu factus, excelſiore vndique faſtigio ſuſtinet
murum, circumpoſiti ſunt huic oppido magni multique interciſi vallibus
colles: quorum editiſſimus vnus, qui propter victoriam Mithridatis, & in-
felicitatem Triarij, detrimentumq; exercitus noſtri, ſuperioribus locis at-
que itineribus penè coniunctus oppido, magnam in illis partibus habet
nobilitatem, nec multò longiùs millibus paſſuum tribus abeſt à Zela.
Hunc locum Pharnaces veteribus paternorum felicium caſtrorum refe-
C ctum operibus, copijs omnibus ſuis occupauit. Cæſar cùm ab hoſte
millia paſſuum quinque caſtra poſuiſſet, videretque eas valles quibus re-
gia caſtra munirentur, eodem interuallo ſua caſtra munituras, ſi modò
ea loca hoſtes priores non cepiſſent, quæ multò erant propiora Regis ca-
ſtris, aggerem comportari iubet intra munitiones: quo celeriter colla-
to, proxima nocte vigilia quarta legionibus omnibus expeditis, impedi-
mentiſque in caſtris relictis, prima luce non opinantibus hoſtibus eum
ipſum locum cepit, in quo Mithridates ſecundum prælium aduerſus Tria-
rium fecerat. Huc omnem comportari aggerem è caſtris, ſeruitiaque agi
iuſſit, ne quis ab opere miles diſcederet, cùm ſpacio non ampliùs mille
D paſſuum interciſa vallis caſtra hoſtium diuideret ab opere incepto Cæſa-
ris caſtrorum. Pharnaces cùm id repentè prima luce animaduertiſſet, co-
pias ſuas omnes pro caſtris inſtruxit: quas interpoſita tanta locorum ini-
quitate, conſuetudine magis peruulgata militari credebat inſtrui Cæ-
ſar, vel ad opus ſuum tardandum, quò plures in armis tenerentur: vel
ad oſtentationem regiæ fiduciæ, ne munitione magis quàm manu de-
fendere locum Pharnaces videretur. Itaque deterritus non eſt quò mi-
nùs prima acie pro vallo inſtructa, reliqua pars exercitus opus faceret. At
Pharnaces impulſus ſiue loci felicitate, ſiue auſpicijs & religionibus indu-
ctus, quibus obtemperâſſe eum poſteà audiebamus, ſiue paucitate no-
E ſtrorũ qui in armis erant, comperta cum more operis quotidiani, magnã
illam ſeruorum multitudinem quæ aggerem portabat, milites eſſe credi-
diſſet, ſiue etiam fiducia veterani exercitus ſui, quem cum legione XXII. in
acie conflixiſſe & viciſſe legati eius gloriabantur: ſimul contemptu exerci-
tus noſtri, quem pulſum à ſe Domitio duce ſciebat: inito cõſilio dimican-
di, deſcendere prærupta valle cœpit. Cuius aliquandiu Cæſar irridebat ina-
nem oſtentationem, & eo loco militũ cohortationem, quem in locũ ne-
mo ſanus hoſtis ſubiturus eſſet. Cùm interim Pharnaces eodem gradu quo
in præruptã deſcenderat vallem, aſcendere aduerſus arduũ collem inſtru-
ctis copijs cœpit, Cæſar incredibili eius vel temeritate vel fiducia motus,

** neq; opinantes imparatosq; oppreſſos eo.* neque * opinãs imparatuſque oppreſſus, eodem tempore milites ab ope- F
ribus vocat, arma capere iubet, legiones opponit, aciem inſtruit. Cuius
Prælių̃ inter Pharnacem & Cæſarem. rei ſubita trepidatio magnum terrorem attulit noſtris. Nondum ordini-
bus inſtructis, falcatæ regiæ quadrigæ permiſtos milites perturbant: quæ
tamen celeriter multitudine telorum opprimuntur. Inſequitur has, acies
Dij immortales omnibus caſibus bello interſunt. hoſtium, & clamore ſublato confligit, multum adiuuante natura loci, plu-
rimum Deorum immortalium benignitate, qui cùm omnibus caſibus
bellis interſunt, tùm præcipuè eis quibus nihil ratione potuit adminiſtra-
ri. Magno atque acri prælio comminùs facto, dextro cornu quo vetera-
na legio ſexta erat collocata, initium victoriæ natum eſt. Ab ea parte cùm
in procliui detruderentur hoſtes, multò tardiùs, ſed tamen iiſdem dijs ad- G
iuuantibus, ſiniſtro cornu, mediaq; acie totæ profligantur copiæ Regis:
quæ quàm facilè ſubierant iniquum locum, tam celeriter gradu pulſæ,
premebantur loci iniquitate. Itaque multis militibus partim interfectis,
partim ſuorum ruina oppreſſis, qui velocitate effugere poterant, armis ta-
men proiectis vallem tranſgreſſi, nihil ex loco ſuperiore inermes profice-
re poterant. At noſtri victoria elati, ſubire iniquum locum, munitionéſ-
que aggredi non dubitârunt. Defendentibus autem his cohortibus ca-
ſtra, quas Pharnaces præſidio reliquerat; celeriter caſtris hoſtium ſunt po-
Pharnacis fuga. titi. Interfecta multitudine omni ſuorum, aut capta, Pharnaces cum pau-
cis equitibus profugit: cui niſi caſtrorum oppugnatio facultatem attuliſ- H
ſet liberiùs profugiendi, viuus in Cæſaris poteſtatem adductus eſſet. Tali
victoria toties victor Cæſar incredibili eſt lætitia affectus, quòd maximũ
bellum tanta celeritate confecerat: eoque ſubiti periculi recordatione læ-
tior, quòd victoria facilis ex difficillimis rebus acciderat. Ponto recepto,
præda omni regia militibus condonata, poſtero die cum expeditis equiti-
bus ipſe proficiſcitur. Legionem ſextam decedere ad præmia atque ho-
nores accipiendos in Italiam iubet. Auxilia Deiotari domum remittit,
Cælius Vintianus. duas legiones cum Cœlio * Vintiano in Ponto relinquit. Ita per Gallo-
** Minutio.* græciam Bithyniamque in Aſiam iter facit: omniumq; earum prouincia-
rum de controuerſijs cognoſcit, & ſtatuit. Iura in Tetrarchas, Reges, ciui- I
tates, diſtribuit. Mithridatem Pergamenum, à quo rem feliciter celeri-
terque geſtam in Aegypto ſuprà ſcripſimus, regio genere ortum, diſciplinis
Mithridates rex Boſphori conſtituitur. etiam regijs educatum (nam eum Mithridates Rex Aſiæ totius propter
nobilitatem Pergamo ſecum paruulum aſportauerat in caſtra, multoſq;
tenuerat annos) Regem Boſphori conſtituit, quod ſub imperio Pharnacis
fuerat: prouinciaſque populi Romani à barbaris atque inimicis Regibus
interpoſito amiciſſimo Rege muniuit. Eidem Tetrarchiam legibus Gal-
lo græcorum, iure gentis & cognationis adiudicauit, occupatam &
poſſeſſam paucis antè annis à Deiotaro. Neque tamen vſquam
diutiùs moratus eſt, quàm neceſſitas vrbanarum ſedi- K
Cæſaris in Italiã reditus. tionum pati videbatur. Rebus feliciſſimè
celerrimeq; confectis, in Italiam
celeriùs omnium opi-
nione venit.

A. HIR-

A

B # A. HIRTII, AVT OPPII, DE BELLO AFRICO COMMENTARIVS.

Libri de Bello Africano capita.

1 *Cæſaris in Africam reditus ex Sicilia & leues aliquot pugnæ ad oppidum Adrumetum, cui Conſidius præerat.*

2 *Cæſaris calliditas in fiducia ſimulanda, eiuſdemq́ſecundum cum Labieno, Petreio & Piſone prælium.*

C 3 *Scipionis & Pompeij filij apparatus contra Cæſarem: & Labieni Petreiq́ cum Scipione coniunctio.*

4 *Regnum Iubæ à Cæſarianis inuaditur. Cæſar dum Africæ vaſtatæ auxilium accerſit, ſeſe in caſtris continet.*

5 *Labienianorum aliquot defectio ad Cæſarem, & eiuſdem ſecunda cum aduerſarijs pugna. & fortitudo centurionis cuiuſdam Cæſariani.*

6 *Grando ſaxea in Cæſaris caſtris, eiuſdemq́ bina aduerſus Labienum pugna ſecunda.*

7 *Adductis ex Sicilia auxilijs Cæſar diſciplinã militarem reſtituit: equeſtriq́ prælio infeliciter primùm, poſtridie feliciter cum Scipione depugnauit.*

D 8 *Cæſaris celeritas in perſequendis hoſtibus, & eiuſdem in caſtris tuto loco ponendis prudentia.*

9 *Cæſaris diligentia in ſuis exercendis, eiuſdemq́ fœlicitas in prælio aduerſus Labienum, & altero aduerſus Scipionem.*

10 *Prælij à Cæſaris militibus iniuſſu Imperatoris initi fœlix euentus, & illuſtris de Scipione victoria.*

11 *Vticæ vrbis clades. Catonis voluntaria nex. Iubæ Regis, itemq́ Petreij,*
12 *Conſidij, Fauſti, & Scipionis interitus, Cæſarisq́ in Italiam profectio.*

CAESARI itineribus iuſtis confectis, nullo die intermiſſo, ad XIIII. Calendas Ianuarias Lilybæum peruenit, 1
E ſtatimque oſtendit ſeſe naues velle conſcendere, cùm non ampliùs legionem tyronũ haberet vnam, equites vix ſexcentos. Tabernaculum ſecundum littus ipſum conſtituit, vt prope fluctus verberaret. Hoc eò conſilio fecit, ne quis moræ quicquam fore ſperaret, & vt omnes in dies horaſque parati eſſent. Incidit per id tempus, vt tempeſtates ad nauigandum idoneas non haberet. Nihilò tamen minùs in nauibus remiges militeſq́ continere, & nullam prætermittere occaſionem profectionis, cùm præſertim ab incolis eius prouinciæ nunciarentur aduerſariorum copiæ, equitatus

tatus infinitus, legiones regiæ quatuor, leuis armaturæ magna vis, Scipio- F
Cæſaris ingens confidentia. nis legiones decem, elephanti centum viginti, claſſeſque eſſe complures:
tamen non deterrebatur, animoque & ſpe confidebat. Interim in dies
& naues longæ adaugeri, & onerariæ complures eódem concurrere, & le-
giones tyronum conuenire. In his veterana legio quinta, equitum ad duo
millia, legionibus collectis ſex, & equitum duobus millibus, vt quæque
prima legio venerat, in naues longas imponebatur, equites autem in one-
rarias. ita maiorem partem nauium antecedere iuſſit, & inſulam petere
** Paconiam legit Rhellicanus.* * Aponianam, quæ abeſt à Lilybæo: ibíque commoratus, bona pauco-
rum vendit publicè. Deinde Alieno prætori, qui Siciliam obtinebat, de
Alienus prætor Siciliæ. omnibus rebus præcipit, & de reliquo exercitu celeriter imponendo da- G
tis mandatis, ipſe nauem conſcendit ad VI. Calendas Ianuarias, & reli-
quas naues ſtatim eſt conſecutus. ita vento certo, celeríque nauigio ve-
ctus, poſt diem quartum cum longis paucis nauibus in conſpectum Afri-
cæ venit. Nanque onerariæ reliquæ præter paucas vento diſperſæ atque
Clupea. errabundæ diuerſa loca petierunt. Clupeam claſſe præteruehitur, deinde
Neapolis. Neapolim: complura præterea castella & oppida non longè à mari relin-
Adrumetum. quit. Poſtquàm Adrumetum acceſſit, vbi præſidium erat aduerſariorum,
C. Conſidius. cui præerat C. Conſidius, & à Clupea ſecundum oram maritimam cum
Cn. Piſo. equitatu Adrumeti Cn. Piſo cum Mauris circitèr tribus millibus apparuit:
ibi pauliſper Cæſar ante portum commoratus, dum reliquæ naues con- H
uenirent, exponit exercitum: cuius numerus in præſentia fuit peditum
** quingentorum.* trium millium, equitum * centum quinquaginta. Caſtriſq; ante oppidum
poſitis, ſine iniuria cuiuſquam conſedit: cohibetq; omnes à præda. Oppi-
dani interim muros armatis complent, ante portum frequentes conſidũt
ad ſe defendendum, quorum numerus duarum legionum intus erat. Cæ-
ſar circum oppidum vectus, natura loci perſpecta, redit in caſtra. Non ne-
** circum loca.* mo culpæ eius imprudentiæq; aſſignabat, quòd neq; * certum locum gu-
bernatoribus præfectiſq;, quid peterent, præceperat: neq; vt mos ipſius
conſuetudoq; ſuperioribus temporibus fuerat, tabellas ſignatas dederat,
vt in tempore his perlectis locum certum peterent vniuerſi. quod minimè I
Cæſarem fefellerat. nanq; nullum portum terræ Africæ, quòd claſſes de-
currerent, pro certo tutum ab hoſtium præſidio fore ſuſpicabatur, ſed for-
L. Plancus. tuitu oblatam occaſionem egreſſus aucupabatur. L. Plancus interim lega-
tus petit à Cæſare, vt ſibi daret facultatem cum Conſidio agendi, ſi poſſet
aliqua ratione perduci ad ſanitatem. Itaq; data facultate literas conſcribit,
& eas captiuo dat perferendas in oppidum ad Conſidium. Quò ſimulatq;
captiuus cùm peruenilſet, literaſq;, vt erat mandatum, Conſidio porrigere
cœpiſſet: priùs quàm acciperet ille, Vnde, inquit, iſtas? Tum captiuus, Ve-
nio à Cæſare. Tum Conſidius, Vnus eſt, inquit, Scipio imperator hoc tem-
Conſidij crudelitas. pore populi Romani. Deinde in conſpectu ſuo captiuũ ſtatim interfici iu- K
bet: literaſq; nondum perlectas, ſicut erant ſignatæ, dat homini certo ad
Scipionem perferendas. Poſtquam vna nocte & die ad oppidum conſum-
pta, neq; reſponſum vllum à Conſidio dabatur, neq; ei reliquæ copiæ ſuc-
currebant, neq; equitatu abundabat, & ad oppidum oppugnandum non
ſatis copiarum habebat, & eas tyronum, neq; primo aduentu conuulnera-
ri exercitum volebat, & oppidi egregia munitio, difficiliſq; ad oppugnan-
** aſcenſus.* dum erat * acceſſus, & nunciabantur auxilia magna equitatus oppidanis
ſuppetias venire, non eſt viſa ratio ad oppugnandum oppidum commo-
randi: nedum in ea re Cæſar eſſet occupatus, circunuentus à tergo ab equi-
tatu

A tatu hoſtium laboraret. Itaque caſtra cùm mouere vellet, ſubitò ex oppido
erupit multitudo, atq; equitatus ſubſidio vno tempore eis caſu ſuccurrit,
qui erat miſſus à Iuba ad ſtipendium accipiendum: caſtraque vnde Cæſar
egreſſus iter facere cœperat, occupant, & eius agmen extremum inſequi
cœperunt. Quæ res cùm animaduerſa eſſet, ſubitò legionarij conſiſtunt, &
equites, quanquam erant pauci, tamen contra tantam multitudinem au-
dacißimè concurrunt. Accidit res incredibilis, vt equites minùs triginta
Galli, Maurorum equitum duo millia loco pellerent, refugarentq; in oppi- *Gallorum equitum mira fortitudo.*
dum. Poſtquàm repulſi & coniecti erant intra munitiones, Cæſar iter con-
ſtitutum ire contendit. Quod cùm ſæpiùs facerent, & modò inſequeren-
B tur, modò rurſus ab equitibus in oppidum repellerentur, cohortibus pau-
cis ex veteranis quas ſecum habebat, in extremo agmine collocatis, & par-
te equitatus, iter leniter cum reliquis facere cœpit. Ita quantò longiùs ab
oppido diſcedebatur, tantò tardiores ad inſequendum erant Numidæ. In-
terim in itinere ex oppidis & caſtellis legationes venire, polliceri frumen-
tum, páratoſq; eſſe, quæ imperáſſet, facere. † Itaq; eo die caſtra poſuit ad op- 2
pidum Ruſpinam. Cal. Ian. inde mouit, & peruenit ad oppidum Leptim li- *Ruſpina opp.*
beram ciuitatem, & immunem. Legati ex oppido veniunt obuiam. liben- *Leptu ciuitas.*
ter ſe omnia facturos quæ vellet, pollicentur. Itaq; Centurionibus ad por-
tas oppidi & cuſtodijs impoſitis, ne quis miles in oppidum introiret, aut
C iniuriam faceret cuipiam incolæ, non longè ab oppido ſecundum littus
facit caſtra. Eôdem naues onerariæ & longæ nonnullæ caſu aduenerunt.
Reliquæ, vt eſt ei nunciatum, incertæ locorum, Vticam verſus petere vi-
ſæ ſunt. Interim Cæſar à mari non digredi, neque mediterranea petere
propter nauium errorem, equitatumq́ue in nauibus omnem contineri, vt
arbitror; ne agri vaſtarentur, aquamq́; in naues iubet comportari. Remi- *Mauri equites.*
ges interim qui aquatum è nauibus exierant, ſubitò equites Mauri nec
opinantibus Cæſarianis adorti, multos iaculis conuulnerauerunt, non-
nullos interfecerunt. Latent enim in inſidijs cum equis inter conualles,
& ſubitò exeunt, non vt in campo comminùs depugnent. Cæſar interim
D in Sardiniam nuncios cum literis, & in reliquas prouincias finitimas di-
miſit, vt ſibi auxilia, commeatus, frumentumq́ue, ſimul atque literas le-
giſſent, mittenda curarent: exoneratiſq́ue partim nauibus longis, Rabi- *Rabirius Poſthumus.*
rium Poſthumum in Siciliam ad ſecundum commeatum accerſendum
mittit. Interim cum x. nauibus longis ad reliquas naues onerarias con-
quirendas quæ deerraſſent, & ſimul mare tuendum ab hoſtibus, iubet
proficiſci. Item C. Salluſtium Criſpum prætorem ad Cercinnam inſulam *C. Salluſtius Criſpus.*
verſus, quam aduerſarij tenebant, cum parte nauiũ ire iubet, quòd ibi ma- *Cercinna inſula.*
gnum numerum frumenti eſſe audiebat. Hæc ita imperabat vnicuiq;, præ-
cipiebatq́;, vt ſi fieri poſſet, nec locum vllũ excuſatio haberet, nec moram
E tergiuerſatio. Ipſe intereà ex perfugis & incolis cognitis cõditionibus Sci-
pionis, & qui cum eo contra ſe bellum gerebant, miſerari. Regium enim
equitatum Scipio in prouincia Africa alebat. Tanta hominũ erat demen-
tia, vt mallent Regis eſſe vectigales, quàm cum ciuibus in patria in ſuis for-
tunis eſſe incolumes. Cæſar a d III. Nonas Ianuarias caſtra mouet, Leptiq́;
ſex cohortium præſidio cum Saſerna relicto, ipſe rurſus vnde pridie vene- *Saſerna.*
rat, Ruſpinam cum reliquis copijs conuertit: ibiq́; ſarcinis exercitus reli-
ctis, ipſe cum expedita manu proficiſcitur circum villas frumentatum: op-
pidaniſq́; imperat, vt plauſtra iumentaque omnia ſequantur. Itaque ma-
gno numero frumenti inuẽto, Ruſpinam redit. Hoc eum idcirco exiſtimo
feciſſe,

feciſſe, ne maritima oppida poſt ſe vacua relinqueret. præſidioque firmata F
P. Saſernas. ad claſſis receptacula muniret. Itaq; ibi relicto P. Saſerna, fratre eius quem Lepti proximo oppido reliquerat cum legione, iubet comportari ligna in oppidum quàmplurima. Ipſe cum cohortibus ſeptem quæ ex veteranis legionibus in claſſe cum Sulpitio & Varinio rem geſſerant, ex oppido Ruſpina egreſſus, proficiſcitur ad portum, qui abeſt ab oppido millia paſſuū duo. Ibiq; claſſem ſub veſperum cum ea copia conſcendit. Omnibus in exercitu inſcijs, & requirētibus imperatoris conſilium, magno metu ac triſtitia ſolicitabantur. parua enim cum copia, & ea tyronum, neq; omni expoſita in Africa contra magnas copias, & inſidioſæ nationis, equitatumq; innumerabilem, ſe expoſitos videbant: neq; quicquam ſolatij in præſentia, neque G
auxilium in ſuorum conſilio animaduertebant. niſi in ipſius imperatoris
Animus Cæſaris altus & erectus. vultu, vigore, mirabiliq; hilaritate. Animum enim altum & erectum præ ſe gerebat. Huic acquieſcebāt homines, & in eius ſcientia & cōſilio omnia ſibi procliuia omnes fore ſperabant. Cæſar vna nocte in nauibus conſumpta, iam cœlo albeſcente, cùm proficiſci conaretur, ſubitò nauium pars de qua timebat, ex errore eodem conferebatur. Hac re cognita, Cæſar celeriter de nauibus imperat omnes egredi, atq; armatos in littore reliquos aduenientes milites expectare. Itaque ſine mora nauibus eis in portum receptis, & aduectis milirum equitumq; copijs, rurſus ad oppidum Ruſpinam redit: atque ibi caſtris conſtitutis, ipſe cum cohortibus expeditis xxx. fru- H
Cæſaris conſiliū arcanum. mentatum eſt profectus. Ex eo eſt cognitum Cæſaris conſilium, illū cum claſſe nauibus onerarijs quæ deerrâſſent, ſubſidio ire clam hoſtibus voluiſſe, ne caſu imprudentes ſuæ naues in claſſem aduerſariorum inciderent: neq; eam rem eos voluiſſe ſcire, qui in præſidijs relicti milires fuiſſent, ne propter ſuorum paucitatem, & hoſtiū multitudinem metu deficerent. Interim cùm iam Cæſar progreſſus eſſet è caſtris circiter millia paſſuum tria, per ſpeculatores & anteceſſores equites nunciatur ei, copias hoſtiū haud longè á ſeſe viſas. & herclè cum eo nuncio puluis ingens conſpici cœptus eſt. Hac re cognita, Cæſar celeriter iubet equitatum vniuerſum (cuius copiam habuit in præſentia non magnam) & ſagittarios (quo- I
rum paruus è caſtris ſecum exierat numerus) accerſi, atque ordinatim ſigna ſe leniter conſequi: ipſe antecedere cum paucis armatis. Iamque
Galeari. cùm procul hoſtis conſpici poſſet, milites in campo iubet galeari, & ad pugnam parari, quorum omnino numerus fuit xxx. cohortium cum
Labieni & Pacidij acies contra Cæſarem. equitibus cccc. & ſagittarijs. Et hoſtes interim, quorum dux erat Labienus, & duo Pacidij, aciem dirigunt mirabili longitudine non peditum, ſed equitum confertam: & inter eos leuis armaturæ Numidas, & ſagittarios pedites interpoſuerant, & ita condenſauerant, vt procul Cæſariani pedeſtres copias arbitrarentur: & dextrum ac ſiniſtrum cornu magnis equitum copijs firmauerant. Interim Cæſar aciem dirigit ſimplicem, vt po- K
terat, propter paucitatem: ſagittarios ante aciem conſtituit, equites dextro ſiniſtroq; cornu opponit: & ita præcipit, vt prouiderent ne multitudine equitatus hoſtium circunuenirentur. Exiſtimabat enim ſe cum pedeſtribus copijs acie inſtructa dimicaturum. Cùm vtrinq; expectatio fieret, neque Cæſar ſe remoueret, & cùm ſuorum paucitate contra magnam vim hoſtium artificio magis quàm viribus decernendum videret, ſubitò aduerſariorum equitatus ſeſe extendere, & in latitudinem promouere, colleſque complecti, & Cæſaris equitatum extenuare, ſimulq; ad circumeundum comparare ſe cœperant. Cæſariani equites eorum multitudinem ægrè ſuſti-

A ſuſtinebant. Acies interim mediæ cùm concurrere conarentur, ſubitò ex *Prælium inter Cæſarem & Labienũ.*
condenſis turmis Numidæ leuis armaturæ cum equitibus procurrunt, &
inter legionarios pedites iacula conijciũt. Hic cùm Cæſariani in eos impe-
tum feciſſent, illorum equites refugiebant, pedites interim reſiſtebãt, dum
equites rurſus concurſu renouato peditibus ſuis ſuccurrerent. Cæſar nouo
genere pugnæ oblato, cùm animaduerteret ordines ſuorum in procurren-
do turbari (pedites enim, dum equites longiùs à ſignis perſequuntur, late-
re nudato à proximis Numidis iaculis vulnerabantur : equites autem ho-
ſtium pilum curſu facilè vitabant) edicit per ordines, ne quis miles à ſignis
quatuor pedes longiùs procederet. Equitatus interim Labieni ſuorũ mul-
B titudine confiſus, Cæſaris paucitatem circumire conatur. Equites Iuliani
pauci, multitudine hoſtium defeſſi, equis conuulneratis, paulatim cedere:
hoſtis magis magiſq; inſtare. Ita puncto temporis omnibus legionarijs ab
hoſtium equitatu circunuentis, Cæſariſq; copijs in orbem compulſis, in-
tra cancellos omnes coniecti pugnare cogebantur. Labienus in equo capi- *Verba Labieni ad Cæſaris veteranos.*
te nudo verſari in prima acie, ſimul ſuos cohortari, nonnunquam legiona-
rios Cæſaris ita appellare: Quid tu, inquit, miles tyro, tam feroculus es?
vos quoq; iſte verbis infatuauit? In magnum me hercule vos periculum
impulit. miſereor veſtri. Tum miles, Non ſum, inquit, tyro Labiene, ſed de
legione decima veteranus. Tum Labienus, Non agnoſco, inquit, ſigna de-
C cumanorum. Tum miles, Iam me, qui ſim, intelliges. Simul caſſidem de ca-
pite deiecit, vt cognoſci ab eo poſſet: atque ita pilum viribus contortum
dum in Labienum mittere contendit, equi grauiter aduerſo pectori affixit,
& ait, Labiene, decumanum militem, qui te petit, ſcito eſſe. Omniũ tamen
animi in terrorem coniecti, & maximè tyronum. Circunſpicere enim Cæ-
ſarem, neq; ampliùs facere, niſi hoſtium iacula vitare. Cæſar interim conſi-
lio hoſtium cognito, iubet aciem in longitudinem quàm maximam porri-
gi, alternis conuerſis cohortibus, vt vna poſt alteram ante ſigna tenderet.
Ita coronam hoſtium dextro ſiniſtroq; cornu mediam diuidit, & vnã par-
tem ab altera excluſam, * equitibus intrinſecus adortus, cum peditatu te- ** equiteſq; int.*
D lis coniectis in fugam vertit: neq; longiùs progreſſus, veritus inſidias, ſe ad
ſuos recipit. Idem altera pars equitum peditumq; Cæſaris facit. His rebus
geſtis, & procul hoſtibus repulſis, conuulneratiſque, ad ſua præſidia ſeſe, vt
erat inſtructus, recipere cœpit. Interim M. Petreius & Cn. Piſo cum equiti- *M. Petreius.*
tibus Numidis * M C. electis, peditatuq; eiuſdem generis ſatis grandi, ex *Cn. Piſo.* ** CCC.*
itinere rectà ſubſidio ſuis occurrunt. At * hoſtes ſuis ex terrore firmatis, ** cohortes.*
rurſuſque renouatis animis, legionarios conuerſis equitibus recipientes,
nouiſſimos adoriri, & impedire cœperunt quò minus ſe in caſtra recipe-
rent. Hac re animaduerſa, Cæſar iubet ſigna conuerti, & medio campo
redintegrari prælium. Cùm ab hoſtibus eodẽ modo pugnaretur, nec com-
E minùs ad manus rediretur, Cęſariſq; equites & iumenta ex nauſea recenti,
ſiti, languore, paucitate, vulneribuſq; defatigati, ad inſequendum hoſtem,
perſeuerandumq;, curſum tardiorem haberent, dieiq; pars exigua iam reli-
qua eſſet: cohortibus equitibuſq; circundatis imperat vt vno ictu conten-
derent, neq; remitterent donec vltra vltimos colles hoſtes repuliſſent, atq;
eorum eſſent potiti. Itaq; ſigno dato, cùm iam hoſtes languidè negligen-
terq; tela mitterent, ſubitò immittit cohortes turmaſq; ſuorum: atq; pun-
cto temporis hoſtibus nullo negocio campo pulſis, poſt collemque deie-
ctis, nacti locum, atque ibi pauliſper commorati ita vt erant inſtructi, leni-
ter ſe ad ſuas recipiũt munitiones. Itemq; aduerſarij malè accepti, tum de-

mum ſe ad ſua præſidia contulerunt. Interim ea re geſta, & prælio dirempto, ex aduerſarijs perfugæ plures ex omni hominum genere, & præterea intercepti hoſtium complures equites pediteſque: ex quibus cognitum eſt hoſtium conſilium, eos hac mente & conatu veniſſe, vt nouo atque inuſitato genere prælij tyrones legionarijq; pauci perturbati, Curionis exemplo ab equitatu circunuenti opprimerentur. Et ita * Labienum dixiſſe pro concione, tantam ſeſe multitudinem auxiliorum * aduerſarijs ſubminiſtraturum, vt etiam cædendo in ipſa victoria defatigati vincerentur, atque à ſuis ſuperarentur. Quippe qui in nullo illorum ſibi confideret: Primùm, quòd audierat Romæ legiones veteranas diſſentire, neque in Africam velle tranſire: deinde quòd triennio in Africa ſuos milites conſuetudine retentos, fideles ſibi iam effeciſſet: maxima autē auxilia haberet Numidarum, equitumq; leuis armaturæ: Præterea ex fuga prælioq; Pompeiano Labienus quos ſecum à Brunduſio tranſportauerat equites Germanos Galloſq;, ibi poſteà ex Hybridis liberrinis ſeruiſq; conſcripſerat, armauerat, equoq; frenato vti condocuerat. Præterea regia auxilia, elephanti c x x. equitatuſque innumerabilis: deinde legiones conſcriptæ ex cuiuſque modi generiſque ampliùs x i i. millibus. Hac ſpe atq; ea audacia inflammatus Labienus cum equitibus Gallis Germaniſq; * D C C C. Numidarū ſine frenis V I I I. millibus, præterea Petreiano auxilio adhibito equitibus M C. peditum, ac leuis armaturæ quater tantis, ſagittarijs ac funditoribus, hippotoxotiſq; compluribus: his copijs pridie Nonas Ian. poſt diem tertium quàm Africam attigit, in campis planiſſimis puriſſimiſq; ab hora diei quinta vſq; ad ſolis occaſum eſt decertatum. In eo prælio Petreius grauiter ictus ex acie receſſit. † Cæſar interim caſtra munire diligentiùs, præſidia firmare maioribus copijs, vallúmq; ab oppido Ruſpina vſq; ad mare deducere, & à caſtris alterum eodem, quò rurius vltro citróq; * commeare, auxiliáq; ſine periculo ſibi ſuccurrere poſſent. Tela tormentáq; ex nauibus in caſtra comportare, remigum partem ex claſſe Gallorum Rhodiorumq; & epibatarum armare, & in caſtra euócare, vti ſi poſſet, eadē ratione qua aduerſarij, leuis armatura interiecta inter equites ſuos interponeretur: ſagittarijſq; ex omnibus nauibus Ithyreis, Syrijs, & cuiuſque generis ductis in caſtra compluribus, frequentabat ſuas copias. Audiebat enim Scipionem poſt diem tertium eius diei quo prælium factum erat, appropinquare, copias ſuas cum Labieno & Petreio coniungere: quorum copiæ legionum octo, & equitum quatuor millium eſſe nunciabantur: officinas ferrarias inſtruere, ſagittaſq; & tela vti fierent complura, curare, glandes fundere, ſudes comparare, literas in Siciliam nuncióſque mittere, vt ſibi crates materiémque congererent ad arietes, cuius inopia in Africa eſſet. Præterea ferrum plumbumque mitteretur. Etiam animaduertebat frumento ſe in Africa niſi importato vti non poſſe. Priore enim anno propter aduerſariorum delectus, quòd ſtipendiarij aratores milites eſſent facti, meſſem non eſſe factam. Præterea ex omni Africa frumentum aduerſarios in pauca oppida & bene munita comportáſſe, omnémque regionem Africæ exinaniſſe frumento. oppida, præter pauca quæ ipſi ſuis præſidijs tueri poterant, reliqua dirui atque deleri, & eorum incolas intra ſua præſidia coëgiſſe commigrare. agros deſertos ac vaſtatos eſſe. Hac neceſſitate Cæſar coactus, priuatos ambiendo, & blandè appellando, aliquantum frumenti numerum in ſua præſidia congeſſerat, & eo parcè vtebatur. Opera interim ipſe quotidie circumire, & alteras cohortes in ſtatione habere propter

Margin notes: *Iubam. *aduer. Cæſaris. Hybridæ à Labieno conſcripti. *M.D.C. *commeatu. Materia inopia in Africa. Aratores milites facti.

Margin letters: F, G, H, I, K; 3

A pter hoſtium multitudinem. Labienus ſaucios ſuos, quorum numerus
maximus fuit, iubet in plauſtris deligatos Adrumetum deportari. Naues *Naues Cæſaris onerariæ incenſæ.*
interim Cæſaris onerariæ errabundæ malè vagabantur, incertæ locorum
atque caſtrorum ſuorum: quas ſingulas ſcaphæ aduerſariorum complu-
res adortæ incenderant atque expugnauerant. Hac re nunciata, Cæſar
claſſes circum inſulas portuſque diſpoſuit, quò tutiùs commeatus ſuppor-
tari poſſet. M. Cato interim, qui Vticæ præerat, Cn. Pompeium filium *M. Catonis ad Cn. Pompeium filium verba.*
multis verbis, aſſidueque obiurgare non deſiſtebat: Tuus, inquit, pater,
iſtius ætatis cùm eſſet, & animaduertiſſet Rempub. ab audacibus ſcelera-
tiſque ciuibus oppreſſam, bonoſq; aut interfectos, aut exilio multatos,
B patria ciuitateque carere: gloria & animi magnitudine elatus, priuatus
atque adoleſcentulus paterni exercitus reliquijs collectis, penè oppreſ-
ſam funditùs & deletam Italiam vrbemq; Romanam in libertatem vin-
dicauit: idemq; Siciliam, Africam, Numidiam, Mauritaniam, mirabili
celeritate armis recepit: quibus ex rebus ſibi eam dignitatem, quæ eſt
per gentes clariſſima notiſſimaq;, conciliauit, adoleſcentuluſq; atq; eques
Romanus triumphauit. Atque ille non ita amplis rebus patris geſtis, ne-
que tam excellenti maiorum dignitate parta, neque tantis clientelis, no-
miniſque claritate præditus, in Remp. eſt ingreſſus. Tu contrà & patris
nobilitate & dignitate, & per te ipſe ſatis animi magnitudine diligentiâq;
C præditus, nónne eniteris, & proficiſceris ad paternas clientelas, & auxiliū
tibi, reiq; publicæ, atq; optimo cuique efflagitatum? His verbis hominis
grauiſſimi incitatus adoleſcentulus, cum nauiculis cuiuſque modi gene-
riſque xxx. inibi, paucis roſtratis, profectus ab Vtica eſt in Mauritaniam,
regnumq; Bogudis eſt ingreſſus. Expeditóque exercitu numero ſeruorum *Bogudis regnum.*
liberorumq; duorum millium, cuius partem inermem, partem armatam
habuerat, ad oppidum Aſcurum accedere cœpit, in quo oppido præſidium *Aſcurum oppidum.*
fuit regium. Pompeio adueniente, oppidani vſque eò paſſi propius eum
accedere, donec ad ipſas portas ac murum appropinquaret, ſubitò eruptio-
ne facta proſtratos perterritóſque Pompeianos in mare paſſim naueſque
D compulerunt. Ita re malè geſta, Cn. Pompeius filius naues inde auertit,
neque poſteà littus attigit, claſſémque ad inſulas Baleares verſus conuer- *Baleares inſulæ.*
tit. Scipio interim cum his copijs quas paulò antè demonſtrauimus, Vti-
cæ grandi præſidio relicto, profectus, primùm Adrumeti caſtra ponit: de-
inde ibi paucos dies commoratus, noctu itinere facto, cùm Petrei & La-
bieni ſe copijs coniungit: atque vnis caſtris factis, III. millia paſſuum
longè conſidunt. Equitatus interim eorum circum Cæſaris munitiones
vagari, atque eos qui pabulandi aut aquandi gratia extra vallum progreſſi
eſſent, excipere, & ita omnes aduerſarios intra munitiones continere. Qua
re Cæſariani graui annona ſunt conflictati, ideo quòd nondum neque à
E Sicilia, neque à Sardinia commeatus ſupportatus erat, neque per anni
tempus in mari claſſes ſine periculo vagari poterant, neque ampliùs mil-
lia paſſuum ſex terræ Africæ quoquouerſus tenebant, pabulique inopia
premebantur. Qua neceſſitate coacti veterani milites equiteſq; qui mul-
ta terra mariq; bella confeciſſent, & periculis inopiaq; tali ſæpe eſſent con-
flictati, alga è littore collecta, & aqua dulci elota, iumentis eſurientibus *Alga iumentis data.*
data, vitam eorum producebant. † Dum hæc ita fierent, Rex Iuba cognitis 4
Cæſaris difficultatibus, copiarumq; paucitate, non eſt viſum dari ſpacium
conualeſcendi, * augendarumque eius opum. itaque comparatis equi- **augendiq; eius opes.*
tum magnis peditumq; copijs, ſubſidio ſuis egreſſus, è regno ire contendit.

P. Sitius & Bogud rex Iubæ regnũ inuadunt.

Cirta oppid.

Iuba in ſuum regnũ redit.

P. Sitius interim, & rex Bogud coniunctis ſuis copijs, cognito Regis Iubæ egreſſu, propius eius regnum copias ſuas admouêre: Cirtámq; oppidum eius regni opulentiſſimum adorti, paucis diebus pugnando capiunt, & præterea duo oppida Getulorum: quibus cùm conditionem ferrent, vt oppido excederent, idq; ſibi vacuum traderent, conditionémque repudiaſſent, poſteà ab eis capti interfectíque ſunt omnes. Inde progreſſi, agros oppidáque vexare non deſiſtunt. Quibus rebus cognitis, Iuba cùm iam non longè à Scipione atq; eius ducibus abeſſet, capit conſilium, ſatiùs eſſe, ſibi ſuóque regno ſubſidio ire, quàm dum alios adiuturus proficiſceretur, ipſe ſuo regno expulſus, forſitan vtraque re expelleretur. Itaq; rurſus ſe recepit, atque auxilia etiam à Scipione abduxit, ſibi ſuiſq; rebus timens: elephantiſq; triginta relictis, ſuis finibus oppidiſq; ſuppetias profectus eſt. Cæſar interim cùm de ſuo aduentu dubitatio in prouincia eſſet, nec quiſquam crederet ipſum, ſed aliquem legatum cum copijs in Africam veniſſe, conſcriptis literis circum prouinciam omnes ciuitates facit de ſuo aduẽtu certiores. Interim nobiles homines è ſuis oppidis profugere, & in caſtra Cæſaris deuenire, & de aduerſariorum eius acerbitate crudelitatéq; commemorare cœperunt. Quorum lachrymis quereliſque Cæſar commotus, cùm anteà * conſtitiſſet in ſtatiuis caſtris, æſtate inita cunctis copijs auxilijſque coactis, bellum cum aduerſarijs ſuis gerere inſtituit: literiſque celeriter in Siciliam ad Allienum & Rabirium Poſthumum conſcriptis, & per Cataſcopum miſſis, vt ſine mora, aut vlla excuſatione hyemis ventorumque, exercitus ſibi quàm celerrimè tranſportaretur: Africam prouinciam perire, funditúſque euerti à ſuis inimicis: quòd niſi celeriter ſocijs foret ſubuentum, præter ipſam Africam terram, nihil, ne tectum quidem quò ſe reciperent, ab illorum ſcelere inſidijſq; reliquum futurum: ipſe in tanta erat feſtinatione, & expectatione, vt poſtero die quàm miſiſſet literas nunciúmque in Siciliam, claſſem exercitúmque morari diceret: noctes diéſque oculos mentémque ad mare diſpoſitos directóſque haberet. Nec mirum. Animaduertebat enim villas exuri, agros vaſtari, pecus diripi, trucidaríque, oppida caſtelláque dirui, deſerique, principes ciuitatum aut interfici, aut in catenis teneri, liberos eorum obſidum nomine in ſeruitutem abripi. His ſe miſeris, ſuámque fidem implorantibus, auxilio propter copiarum paucitatem eſſe non poſſe. Milites interim in opere exercere, caſtra munire, turres & caſtella facere, moléſque iacere in mare non intermittere. Scipio interim elephantos hoc modo condocefacere inſtituit. duas inſtruxit acies, vnam funditorũ contra elephantos, quæ quaſi aduerſariorum locum obtineret, & cõtra eorum frontem aduerſam lapillos minutos mitteret: deinde in ordinem elephantos conſtituit. Poſt illos autem aciem ſuam inſtruxit, vt cùm ab aduerſarijs lapides mitti cœpiſſent, & elephanti perterriti ſe ad ſuos conuertiſſent, rurſus à ſua acie lapidibus miſſis eos conuerterent aduerſus hoſtem. quod ægrè tardeque fiebat. Audere enim elephanti multorum annorum doctrina vſuque vetuſto vix edocti, tamen communi periculo in aciem producuntur. Dum hæc ad Ruſpinam ab vtriſq; ducibus adminiſtrantur, C. Vergilius Petronius, qui Thapſo oppido maritimo præerat, cùm animaduertiſſet naues ſingulas cum exercitu Cæſaris incertas locorum atq; caſtrorum ſuorum vagari: occaſionem nactus, nauim quam ibi habuit actuariam, complet militibus & ſagittarijs. eidem ſcaphas de nauibus adiungit, ac ſingulas naues Cæſarianas conſectari cœpit: & cùm plures adortus, pulſus fugatúſque inde diſceſ-

Cæſaris feſtinatio. *Africa calamitas.* *Cataſcopus.* ** ſtatę conſtituiſſet.*

Scipio elephantes inſtruit.

Elephanti communi periculo in aciem educuntur.

C. Vergilius Petronius.

F G H I K

A diſceſſiſſet, nec tamen deſiſteret periclitari, fortè incidit in nauem in qua
erant duo Titi Hiſpani adoleſcentes tribuni legionis v. quorum patrem *Titi duo Hiſpani.*
Cæſar in ſenatum legerat: & cum his T. Salienus Centurio legionis eiuſ- *T. Salienus cẽturio.*
dem, qui M. Meſſalam legatum obſederat Meſſanæ, & ſeditioſiſſima ora- *M. Meſſala.*
tione apud eum eſt vſus: idemq́; & pecuniam & ornamenta triumphi Cæ-
ſaris retinenda & cuſtodienda curauerat, & ob has cauſas ſibi timebat. Hic
propter conſcientiam peccatorum ſuorum perſuaſit adoleſcentibus, ne re-
pugnarent, ſeſeq́; Vergilio traderent. Itaque deducti à Vergilio ad Scipio-
nem, cuſtodibus traditi, & poſt diem tertium ſunt interfecti. Qui cùm du- *Fraterna commiſe-*
cerentur ad necẽ, petiſſe dicitur maior Titus à Centurionibus, vti ſe prio- *ratio.*
B rem quàm fratrem interficerent: idq́ue ab eis facilè impetrâſſe: atque ita
eſſe interfectos. Turmæ interim equitum qui pro vallo in ſtationibus
eſſe ſolebant, ab vtriſque ducibus quotidie mutuis prælijs inter ſe pu-
gnare non intermittunt. Nonnunquam etiam Germani Galliq́ue Labie-
niani cum Cæſaris equitibus fide data inter ſe colloquebantur. Labienus
interim cum parte equitatus Leptim oppidum, cui præerat Saſerna, cum *Saſerna.*
cohortibus tribus oppugnare, ac vi irrumpere conabatur: quod à defen-
ſoribus propter egregiam munitionem oppidi, & tormentorum multitu-
dinem facile & ſine periculo defendebatur. Quod vbi ſæpiùs facere equi-
tatus eius non intermittebat, & cùm fortè ante portam turma denſa aſti-
C tiſſet, ſcorpione accuratiùs miſſo, atq; eorum decurione percuſſo, & ad
* decumanam defixo, reliqui perterriti fuga ſe in caſtra recipiunt. Quo fa- ** ad terram.*
cto poſteà ſunt deterriti oppidum tentare. Scipio interim ferè quotidie
non longè à ſuis caſtris paſſibus ccc. inſtruere aciem, ac maiore diei par-
te conſumpta, rurſus ſe in caſtra recipere. Quod cùm ſæpiùs fieret, neq;
ex Cæſaris caſtris quiſquam prodiret, neque propius eius copias accede-
ret, deſpecta patientia Cæſaris, exercituſque eius, vniuerſis copijs produ-
ctis, elephantiſque turritis xxx. ante aciem inſtructis, quàm latiſſimè po-
tuit porrecta equitum peditumq́ue multitudine, vno tempore progreſſus,
haud ita longè à Cæſaris caſtris conſtitit in campo. Quibus rebus cogni-
D tis, Cæſar iubet milites qui extra munitiones proceſſerant, quiq́ue pabu-
landi aut lignandi, aut etiam muniendi gratia vallum petierant, quæq́ue
ad eam rem opus erant, omnes intra munitiones minutatim modeſteque
ſine tumultu aut terrore ſe recipere, atque in opere conſiſtere. Equitibus
autem qui in ſtatione fuerant, præcipit vt vſque eò locum obtinerent, in
quo paulò antè conſtitiſſent, donec ab hoſte miſſum telum ad ſe perueni-
ret. quòd ſi propiùs accederetur, quàm honeſtiſſimè ſe intra munitiones
reciperent. Alij quoque equitatui edicit, vti ſuo quiſque loco paratus ar-
matuſq́; præſtò eſſet. Ad hæc non ipſe per ſe coràm, cùm de vallo proſpe-
cularetur, ſed mirabili peritus ſcientia bellandi, in prætorio ſedens, per ſpe- *Cæſaris peritia bellandi.*
E culatores & nuncios imperabat quæ fieri volebat. Animaduertebat enim,
quanquã magnis eſſent copijs aduerſarij freti, tamen ſæpe à ſe fugatis, pul-
ſis, perterritiſq́;, & conceſſam vitam, & ignota peccata: quibus rebus nun-
quam tanta ſuppeteret ex ipſorum inertia, conſcientiaq́; animi, victoriæ
fiducia, vt caſtra ſua adoriri auderent. Præterea ipſius nomen authoritaſq́; *Cæſaris nomen & authoritas.*
magna ex parte eorum exercitus minuebat audaciam. Tum egregiæ mu-
nitiones caſtrorum, & valli foſſarumq́; altitudo, & extra vallum ſtyli cæci
mirabilem in modùm conſiti, vel ſine defenſoribus aditũ aduerſarijs pro-
hibebant. Scorpionum, catapultarum, cæterorúmque telorum, quæ ad
defendendum ſolent parari, magnam copiam habebat. Atque hæc propter

exercitus ſui præſentis paucitatem & tyrocinium præparauerat: non ho- F
ſtium vi & metu commotus, ſapientem ſe, timidumq; hoſtium opinio-
ni præbebat. Neque idcirco copias, quanquam erant paucæ, tyronumq;
non educebat in aciem, quòd victoriæ ſuorum diffideret, ſed referre arbi-
trabatur cuiuſmodi victoria eſſet futura. Turpe enim ſibi exiſtimabat,
tot rebus geſtis, tantiſque exercitibus deuictis, tot tàm claris victorijs par-
tis, ab reliquis copijs aduerſariorum ſuorum ex fuga collectis, ſe cruen-
tam adeptum exiſtimari victoriam. Itaque conſtituerat gloriam exulta-
tionemque eorum pati, donec ſibi veteranarum legionum pars aliqua in
ſecundo commeatu occurriſſet. Scipio interim pauliſper (vt antè dixi)
in eo loco commoratus, vt quaſi deſpexiſſe Cæſarem videretur, paulatim G
reducit ſuas copias in caſtra: & concione aduocata, de terrore ſuo, deſpe-
rationeque exercitus Cæſaris verba facit: & cohortatus ſuos, victoriam
propriam ſe eis breui daturum pollicetur. Cæſar iubet milites rurſus ad
opus redire, & per cauſam munitionum tyrones in labore defatigare non
intermittit. Interim Numidæ Getulique diffugere quotidie ex caſtris
Scipionis, & partim in regnum ſe conferre, partim quòd ipſi maioreſq;

Cæſar Marij affinis.

eorum beneficio C. Marij vſi fuiſſent, Cæſaremque eius affinem eſſe au-
diebant, in eius caſtra perfugere cateruatim non intermittunt. Quo-
rum ex numero electos homines illuſtriores Getulos literis ad ſuos ci-
ues datis, cohortatus vt manu facta ſe ſuoſque defenderent, & ne ſuis ini- H
micis aduerſarijſq; dicto audientes eſſent, mittit. Dum hæc ad Ruſpinam

Acilla ciuitas.

fiunt, legati ex Acilla ciuitate libera etiam vndique ad Cæſarem veniunt,
ſeq; paratos quæcunque imperâſſet, & libenti animo facturos pollicen-
tur: tantum orare & petere ab eo, vt ſibi præſidium daret, quò tutiùs id &
ſine periculo facere poſſent: ſe & frumentum, & quæcunque res eis ſup-
peteret, communis ſalutis gratia ſubminiſtraturos. Quibus rebus facilè à

C. Meſſius.

Cæſare impetratis, præſidioque dato, C. Meſſium ædilitia poteſtate fun-

** Longinus Conſidius Longus.*

ctum, Acillam iubet proficiſci. Quibus rebus cognitis Conſidius *Lon-
gus, qui Adrumeti cum duabus legionibus & equitibus DCC. præerat, ce-
leriter ibi parte præſidij relicta, cum octo cohortibus Acillam ire conten- I
dit. Meſſius celerius itinere confecto, prior Acillam cum cohortibus
peruenit. Conſidius interim cùm ad vrbem cum copijs acceſſiſſet, &
animaduertiſſet præſidium Cæſaris ibi eſſe, non auſus periculo ſuo rem
facere, nulla re geſta pro multitudine hominum, rurſus ſe Adrumetum re-
cipit. Deinde paucis pòſt diebus equeſtribus copijs à Labieno adductis,

C. Salluſtij apud Cercinnam inſulam geſta.

rurſus Acillitanos caſtris poſitis obſidere cœpit. Per id tempus C. Sallu-
ſtius Criſpus, quem paucis antè diebus miſſum à Cæſare cum claſſe de-
monſtrauimus, Cercinnam peruenit: cuius aduentu C. Decius quæſto-
rius vir, qui ibi cum grandi familiæ ſuæ præſidio præerat commeatui, par-
uulum nauigium nactus conſcendit, ac ſe fugæ commendat. Salluſtius in- K
terim prætor à Cercinnatibus receptus, magno numero frumenti inuen-
to, naues onerarias, quarum ibi ſatis magna copia fuit, complet, atq; in ca-

Allienus Cæſari exercitum in Africam tranſmittit.

ſtra ad Cæſarem mittit. Allienus interim proconſul è Lilybæo in naues o-
nerarias imponit legiones decimamtertiam & decimamquartam, & equi-
tes Gallos DCCC. funditorum ſagittariorumque mille, ac ſecundum
commeatum in Africam mittit ad Cæſarem. Quæ naues ventum ſecun-
dum nactæ, quarto die in portum ad Ruſpinam, vbi Cæſar caſtra habue-
rat, incolumes peruenerunt. Ita Cęſar duplici lętitia ac voluptate vno tem-
pore auctus, frumento, auxilijſque, tandem ſuis exhilaratis animo, atque
leuata

A leuata ſolicitudine deponit legiones: equiteſque ex nauibus egreſſos iu-
bet ex languore nauſeaque reficere. dimiſſos, in caſtella munitioneſq; di-
ſponit. † Quibus rebus Scipio, quique cum eo eſſent comites, mirari, &
requirere. C. Cæſarem, qui vltrò conſuêſſet bellum inferre, ac laceſſere
prælio, ſubitò commutatum non ſine magno conſilio ſuſpicabantur. Ita-
que ex eius patientia in magnum timorem coniecti, ex Getulis duos, quos
arbitrabantur ſuis rebus amiciſſimos, magnis præmijs pollicitationibuſ-
que propoſitis, pro perfugis ſpeculandi gratia in Cæſaris caſtra mittunt.
qui ſimul atque ad eum ſunt deducti, petierunt vt ſibi liceret ſine periculo
vera proloqui. Poteſtate facta, Sæpenumero, inquiunt, Imperator, com- *Getuli perfugæ.*
B plures Getuli, qui ſumus clientes C. Marij, & propemodum omnes ciues
Romani, qui ſunt in legione quarta & ſexta, ad te voluimus in tuaque pręſ-
ſidia confugere: ſed cuſtodijs equitum Numidarum, quò id ſine periculo
minùs faceremus, impediebamur. Nunc data facultate, pro ſpeculatoribus
miſſi à Scipione, ad te cupidiſſimè venimus, vt perſpiceremus num quę foſ-
ſæ aut inſidiæ elephantis ante caſtra portaſque valli factæ eſſent: ſimulque
conſilia veſtra contra eaſdem beſtias, comparationemque pugnæ cogno-
ſceremus, atque ei renunciaremus. Qui collaudati à Cæſare, ſtipendio-
que donati, ad reliquos perfugas deducuntur: quorum orationem cele-
riter veritas comprobauit. Nanque poſtero die ex legionibus ijs quas Ge-
C tuli nominauerant, milites legionarij complures à Scipione in caſtra Cæ-
ſaris perfugerunt. Dum hæc ad Ruſpinam geruntur, M. Cato, qui Vticæ *M. Cato.*
præerat, delectus quotidie libertinorum Afrorum, ſeruorum denique, &
cuiuſque modi generis hominum, qui modò per ætatem arma ferre pote-
rant, habere, atque ſub manum Scipioni in caſtra ſubmittere non inter-
mittit. Legati interim ex oppido Tiſdre, in quo tritici modia millia *Tiſdre opp.*
c c c. comportata fuerant à negociatoribus Italicis aratoribuſque, ad Cæ-
ſarem venêre: quantaque copia frumenti apud ſe ſit, docent: ſimulque
orant, vt ſibi præſidium mittat, quò faciliùs & frumentum & copiæ ſuæ
conſeruentur. Quibus Cæſar in præſentia gratias agit, præſidiumq; bre-
D ui tempore ſe miſſurum dixit, cohortatuſque ad ſuos ciues iubet profi-
ciſci. P.* Sitius interim cum copijs Numidiæ fines ingreſſus, caſtello in **Siccius.*
montis loco munito locato, in quod Iuba belli gerendi gratia & frumen- *P. Sitius Numidiam Iubæ regnum inuadit.*
tum, & res cæteras quæ ad bellum vſui ſolent eſſe, comportauerat, vi ex-
pugnando, eſt potitus. Cæſar poſtquàm legionibus veteranis duabus, e-
quitatu, leuique armatura, copias ſuas ex ſecundo commeatu auxerat,
naues ſex onerarias ſtatim iubet Lilybæum ad reliquum exercitum tranſ-
portandum proficiſci. Ipſe v i. Calendas Februarias circitèr vigilia prima
imperat ſpeculatores apparitoreſque omnes, vt ſibi præſtò eſſent. Itaque
omnibus inſcijs, neque ſuſpicantibus, vigilia tertia iubet omnes legiones
E ex caſtris educi, atque ſe conſequi ad oppidum Ruſpinam verſus, in quo
ipſe præſidium habuit, & quod primùm ad amicitiam eius acceſſit. inde
paruulam decliuitatem digreſſus, ſiniſtra parte campi propter mare legio-
nes educit. Hic campus mirabili planicie patet millia paſſuum x v. quem
iugum ingens à mari ortum, neque ita præaltum, velut theatri efficit ſpe-
ciem. In hoc iugo colles ſunt excelſi pauci, in quibus ſingulæ turres ſpe-
culæque ſingulæ perueteres erant collocatæ, quarum apud vltimam præ-
ſidium & ſtatio fuit Scipionis. Poſtquàm Cæſar ad iugum de quo docui,
aſcendit, in vnumquenque collem turres caſtellaque facere cœpit, atq;
ea minùs ſemihora effecit. Et poſtquàm non ita longè ab vltimo colle

turriq; fuit, quæ proxima fuit caſtris aduerſariorum, in qua docui eſſe præ- F
ſidium ſtationemque Numidarum, Cæſar pauliſper commoratus, perſpe-
ctaq; natura loci, equitatu in ſtatione diſpoſito, legionibus opus attribuit:
brachiumque medio iugo ab eo loco ad quem peruenerat, vſque ad eum
vnde egreſſus erat, iubet dirigi ac muniri. Quod poſtquàm Scipio Labie-
nuſque animaduerterunt, equitatu omni ex caſtris educto, acieque eque-
ſtri inſtructa, à ſuis munitionibus circiter paſſus mille progrediuntur, pe-
deſtremque copiam in ſecunda acie minùs paſſus CCCC. à caſtris ſuis con-
ſtituunt. Cæſar in opere milites adhortari, neq; aduerſariorum copijs mo-
ampliùs paſſ. CC. al. ampl. paſſ. D. ueri. Iam cùm non ampliùs *paſſibus mille quingentis inter hoſtium a-
ciem ſuaſque munitiones eſſe animaduertiſſet, intellexiſſetque ad impe- G
diendos milites ſuos, & ab opere depellendos, hoſtem propius accedere,
neceſſeque haberet legiones à munitionibus deducere, imperat turmę Hi-
ſpanorum, vt ad proximum collem properè accurrerent, præſidiumq; in-
de deturbarent, locumque caperent: eodemq; iubet leuis armaturæ pau-
cos conſequi ſubſidio. Qui miſſi celeriter Numidas adorti, partim viuos
capiunt, nonnullos equites fugientes conuulnerauerunt, locoq; ſunt po-
titi. Poſtquàm id Labienus animaduertit, quò celeriùs ijs auxilium ferret,
ex acie inſtructa equitatus ſui propè totum dextrum cornu auertit, atque
ſuis fugientibus ſuppetias ire contendit. Quod vbi Cæſar conſpexit, Labie-
num ab ſuis copijs longiùs iam abſceſſiſſe, equitatus ſui alam ſiniſtram H
ad intercludendos hoſtes immiſit. Erat in eo campo vbi ea res gerebatur,
villa permagna quatuor turribus extructa, quæ Labieni proſpectum im-
pediebat, ne poſſet animaduertere ab equitatu Cæſaris ſe intercludi. Ita-
que non priùs vidit turmas Iulianas, quàm ſuos cædi à tergo ſenſit. Ex
qua re ſubitò in terrorem conuerſo equitatu Numidarum, rectà in caſtra
Gallorum Germanorumq; cædes. fugere contendit. Galli Germaniq́ue qui reſtiterant, ex ſuperiore loco &
poſt tergum circunuenti, fortiterque reſiſtentes, conciduntur vniuerſi.
Legionum Scipionis fuga. Quod vbi legiones Scipionis, quæ pro caſtris erant inſtructæ, animad-
uerterunt: metu ac terrore obcæcatæ, omnibus portis in ſua caſtra fuge-
re cœperunt. Poſteà Scipione, eiuſque copijs campo collibuſque exturba- I
tis, atque in caſtra compulſis, cùm receptui Cæſar cani iuſſiſſet, equita-
tumque omnem intra ſuas munitiones recepiſſet, campo purgato ani-
Gallorum Germanorum mirifica corpora. maduertit mirifica corpora Gallorum Germanorumque, qui partim eius
authoritatem erant ex Gallia ſecuti, partim precio pollicitationibuſque
adducti, ad eum ſe contulerant, nõnulli qui ex Curionis prælio capti con-
ſeruatique, parem gratiam in fide partienda præſtare voluerant. Horum
corpora mirifica ſpecie amplitudineque, cæſa toto campo ac proſtrata di-
uerſa iacebant. His rebus geſtis, poſtero die Cæſar ex omnibus præſidijs
cohortes eduxit, atque omnes ſuas copias in campo inſtruxit. Scipio ſuis
malè acceptis, occiſis, vulneratiſque, intra ſuas continere ſe munitiones K
cœpit. Cæſar inſtructa acie ſecundum infimas iugi radices propius muni-
Vzita opp. tiones leniter acceſſit: iamq; minùs mille paſſuum ab oppido Vzita, quod
Scipio tenebat, aberant legiones Iulianæ, cùm Scipio veritus ne oppidum
amitteret, vnde aquari, reliquiſque rebus ſubleuari eius exercitus conſue-
uerat, eductis omnibus copijs, quadruplici acie inſtructa, ex inſtituto
ſuo prima equeſtri turmatim directa, elephantiſque turritis interpoſitis,
armatiſque, ſuppetias ire contendit. Quod vbi Cæſar animaduertit, ar-
bitratus Scipionem ad dimicandum paratum ad ſe certo animo venire,
in eo loco quem paulò antè commemoraui, ante oppidum conſtitit,
ſuam-

A ſuamq́ue aciem mediam eo oppido texit. Dextrum ſiniſtrumq́ue cornu, vbi elephanti erant, in conſpectu patenti aduerſariorum conſtituit. Cùm iam prope ſolis occaſum Cęſar expectauiſſet, neque ex eo loco quo conſtiterat, Scipionem progredi propiùs ſe animaduertiſſet, locóque ſe magis defendere, ſi res coëgiſſet, quàm in campo comminùs conſiſtere audere, non eſt viſa ratio propiùs accedendi eo die ad oppidum, quoniam ibi præſidium grande Numidarum eſſe cognouerat, hosteſq́ue mediam aciem ſuam oppido texiſſe: ſibiq́ue difficile factu eſſe intellexit, ſimul & oppidum vno tempore oppúgnare, & in acie in cornu dextrum & ſiniſtrum ex iniquiore loco pugnare, præſertim cùm milites à mane diei ieiuni ſub armis

B ſtetiſſent defatigati. Itaque reductis ſuis copijs in caſtra, poſtero die propius eorum aciem inſtituit exporrigere munitiones. Interim Conſidius, qui Acillam & octo cohortes ſtipendiarias Numidis Getuliſq́ue obſidebat, vbi C. Meſſius cohortibus præerat, diu multumq́ue expertus, magniſq́ue operibus ſæpè admotis, & ijs ab oppidanis incenſis, cùm proficeret nihil, ſubito nuncio de equeſtri prælio allato commotus, frumento, cuius in caſtris copiam habuerat, incenſo, vino, oleo, cæteriſq́ue rebus quæ ad victum parari ſolent, corruptis, Acillam quam obſidebat, deſeruit, atque itinere per regnum Iubæ facto, copias cum Scipione partitus, Adrumetum ſe recepit. Intereà ex ſecundo commeatu, quem à Sicilia mi-

Conſidius.

C ſerat Allienus, nauis vna, in qua fuerat Q. Cominius, & L. Ticida eques Romanus, ab reſidua claſſe cùm errauiſſet, delatáque eſſet vento ad Thapſum, à Vergilio ſcaphis nauiculiſq́ue actuarijs excepta eſt, & ad Scipionem deducta. Item altera nauis triremis ex eadem claſſe errabunda, ac tempeſtate ad Egimurum delata, à claſſe Vari & M. Octauij eſt capta, in quā milites veterani cum vno Centurione, & nonnulli tyrones fuerunt, quos Varus aſſeruatos ſine contumelia deducēdos curauit ad Scipionem: qui poſtquàm ad eum peruenerunt, & ante ſuggeſtum eius conſtiterunt: Non veſtra, inquit, ſponte vos certò ſcio, ſed illius ſcelerati, veſtri Imperatoris impulſu & imperio coactos, ciues & optimum quenque nefariè

Naues duæ Cæſarianæ captæ. Q. Cominius. L. Ticida. Vergilius. Varus. M. Octauius. Scipionis oratio ad captiuos Cæſarianos

D conſectari: quos quoniam fortuna in noſtram detulit poteſtatem, ſi (id quod facere debetis) rempublicam cum optimo quoque defenditis, certum eſt vobis vitam & pecuniam donare. quapropter quid ſentiatis, proloquimini. Hac habita oratione, Scipio cùm exiſtimaſſet pro ſuo beneficio ſine dubio ab ijs gratias ſibi actum iri, poteſtatem ijs dicendi fecit. Ex eis Centurio legionis XIIII. Pro tuo, inquit, ſummo beneficio Scipio tibi gratias ago (non enim Imperatorem te appello) quòd mihi vitam incolumitatemq́ue, belli iure capto, polliceris. Et forſan iſto vterer beneficio, ſi non ei ſummum ſcelus adiungeretur. Egóne contra Cæſarem Imperatorem meum, apud quem ordinem duxi, eiuſq́ue exercitum, pro

Centurionis captiui ad Scipionem reſponſum. Pertinaciſſima Cæſarianorum militū fides.

E cuius dignitate victoriaque ampliùs *XXXVI. annis depugnaui, aduerſus, armatuſq́ue conſiſtam? Neque ego iſtud facturus ſum, & te magnoperè, vt de negocio deſiſtas, adhortor. Contra cuius enim copias contendas, ſi minùs anteà expertus es, licèt nunc cognoſcas: Elige ex tuis cohortem vnam, quam putas eſſe firmiſſimam, & conſtitue contra me: ego autem ex meis commilitonibus, quos nunc in tua tenes poteſtate, non ampliùs X. ſumam. tunc ex virtute noſtra intelliges, quid ex tuis copijs ſperare debeas. Poſtquàm hæc Centurio præſenti animo aduerſus opinionem eius eſt locutus, ira percitus Scipio, atq; animi dolore incenſus, annuit Centurionibus quid fieri vellet, atque ante pedes Centurionem

**XVI.*

Scipionis crudelitas

nem interfecit:rẹliquoſq́ue vetetanos à tytonibus iubet ſecerni. Abducite, F
inquit, iſtos nefatio ſcelere contaminatos, & cæde ciuium ſaginatos. Sic
extra vallum deducti ſunt, & ctuciabilitet intetfecti. Tytones autem iubet
inter legiones diſpertiri, & Cominium cum Ticida in conſpectum ſuum
prohibet adduci. Qua ex te Cæſat commotus, eos quos in ſtationibus
cum longis nauibus apud Thapſum cuſtodiæ cauſa eſſe iuſſerat, vt ſuis one
Ignominioſa miſſio. tarijs longiſq́ue nauibus præſidio eſſent, ob negligentiam ignominiæ cau-
ſa dimittendos ab exetcitu, grauiſſimumq́; in eos edictum ptoponendum
6 cutauit. † Pet id tempus ferè Cæſaris exetcitui res accidit incredibilis audi-
Prodigium. tu. nanque Vergiliatum ſigno confecto, circitèr vigilia ſecunda noctis,
Nimbus cum ſaxorum grandine. nimbus cum ſaxorum grandine ſubitò eſt exortus ingens. Ad hoc autem G
incommodum acceſſetat, quòd Cæſat non mote ſuperiorum imperato-
tum in hybernis exercitum continebat, ſed in tertio quartoq́ue die ptoce-
dendo, ptopiuſq́; hoſtem accedendo, caſtra communiebat: opereq́; facien-
do milites ſe citcunſpiciendi non habebant facultatem. Ptætereà ita ex Si-
cilia exetcitum tranſportauerat, vt pręter ipſum militem & arma, neq; vas,
neq; mancipium, neque vllam rem quæ militi vſui eſſe conſueuit, in naues
imponi patetetur. In Africa autem non modò ſibi quidquam non acquiſie
rant aut parauerant, ſed etiam ptopter annonæ caritatem antè patta con-
ſumpſerant. Quibus tebus attenuati, oppidò petquàm pauci ſub pellibus
acquieſcebant: teliqui ex veſtimentis tentoriolis factis, atque arundinibus H
corijſq́ue contextis protegebantur. Itaque ſubito nimbo grandineq́; con-
ſecuta, grauati pondẹte, tenebris aquáque omnes ſubruti, diſiectíq; nocte
intempeſta, ignibus extinctis, rebúſq; ad victum pertinentibus omnibus
cotruptis, pet caſtra paſſim vagabantut, ſcutíſq; capita contegebant. Ea-
Pilorum cacumina ardentia. dem nocte v. legiones pilorum cacumina ſua ſponte arſerunt. Rex interim
Iuba de equeſtti ptælio Scipionis certior factus, euocatúſque ab eodem li-
tetis, præfecto Sabura cum parte exercitus contra Sitium relicto, vt ſecum
Iuba ad Scipionem cum exercitu proficiſcitur. ipſe aliquid authoritatis habetet exercitus Scipionis à terrore Cęſaris, cum
tribus legionibus, equitibúſque frenatis D. C C C. Numidis ſine frenis, pe-
ditibúſq; eius armatutæ grandi numero, elephantíſq; x x x. egreſſus è re- I
gno ad Scipionem eſt profectus. Poſtquàm ad eum peruenit, caſtris re-
gijs ſeotſum poſitis, cum eis copijs quas commemoraui, haud ita longè à
** Stipionis.* Scipione conſedit. Etat in caſtris * Cæſaris ſuperioti tempore magnus tet-
ror, & expectatione copiarum tegiarum exercitus eius magna ſuſpenſio-
ne animi ante aduentum Iubæ commouebatur. Poſtquàm verò caſtra ca-
ſtris contulit, deſpectis eius copijs, omnem timorem deponit. Ita quam an
teà abſens habuerat authoritatem, eam omnem præſens dimiſerat. Quo
facto facilè fuit intellectum, Scipioni additum animum fiduciámq; Re-
gis aduentu. Nam poſteto die vniuerſas ſuas Regíſque copias cum ele-
Scipionis acies. phantis L x. productas in aciem, quàm ſpecioſiſſimè potuit, inſtruxit: K
ac paulò longiùs progreſſus à ſuis munitionibus, haud ita diu commo-
tatus, ſe recepit in caſtra. Cæſar poſtquàm animaduertit Scipioni auxi-
lia ferè quæ expectáſſet, omnia conueniſſe, neque moram pugnandi vl-
lam fote, per iugum ſummum cum copijs progtedi cœpit & btachia
protinùs deducère, & caſtella munire, propiúſque Scipionem capien-
do loca excelſa occupate contendit. Aduetſarij magnitudine copia-
rum confiſi, proximum collem occupauerunt, atque ita longiùs ſibi
progrediendi eripuerunt facultatem. Eiuſdem collis occupandi gratia
Labienus conſilium ceperat: & quo propiote loco fuerat, eò celeriùs oc-
cuttetat.

A curreràt. Erat conuallis ſatis magna latitudine, altitudine prærupta, crebris locis ſpeluncæ in modum ſubrutis, quæ erat tranſeunda Cæſari antè quàm ad eum collem quem capere volebat, perueniretur: vltraque eam conuallem oliuetum vetus crebris arboribus condenſum. Hic cùm Labienus animaduertiſſet, Cæſarem, ſi vellet eum locum occupare, priùs oportere conuallem oliuetumque tranſgredi: eorum locorum peritus, in inſidijs cum parte equitatus leuiſq; armatura conſedit: & præterea poſt montem collemque equites in occulto collocauerat, vt cùm ipſe ex improuiſo legionarios adortus eſſet, ex colle equitatus ſe oſtenderet: vt re duplici perturbatus Cæſar, eiuſque exercitus, neque retrò regrediendi, neque vltrà procedendi ablata facultate, circunuentus concideretur. Cæſar equitatu antè præmiſſo, inſcius inſidiarum cùm ad eum locum veniſſet, abuſi ſiue obliti præceptorum Labieni, ſiue veriti ne in foſſa ab equitibus opprimerentur. rari ac ſinguli de rupe prodire, & ſumma petere collis: quos Cæſaris equites conſecuti, partim interfecerunt, partim viuis ſunt potiti. Deinde protinùs collem petere contenderunt, atque eum decuſſo Labieni præſidio, celeriter occupauerunt. Labienus cum parte equitum vix fuga ſibi peperit ſalutem. Hac re per equites geſta, Cæſar legionibus opera diſtribuit, atque in eo colle quo erat potitus, caſtra munit. Deinde à ſuis maximis caſtris per medium campum è regione oppidi Vzitæ, quod in-

Inſidiæ Labieni.

B (at "vltrà procedendi")

Labieni fuga.

Vzita opp.

C ter ſua caſtra & Scipionis in planicie poſitum erat, tenebaturque à Scipione, duo brachia inſtituit duci, & ita erigere, vt ad angulum dextrum ſiniſtrúmq; eius oppidi conuenirent. hoc hac ratione opus inſtruebat, vt cùm propius oppidum copias admouiſſet, oppugnaréque cœpiſſet, tecta latera ſuis munitionibus haberet, ne ab equitatus multitudine circunuentus, ab oppugnatione deterreretur. Præterea quò faciliùs colloquia fieri poſſent, & ſi qui perfugere vellent (id quod anteà ſæpe accidebat magno cum eorum periculo) tum facilè & ſine periculo fieret. Voluit etiam experiri, cùm propius hoſtem acceſſiſſet, haberétne in animo dimicare. Accedebat etiam ad reliquas cauſas, quòd is locus depreſſus erat, puteique

D ibi nonnulli fieri poterant. aquatione enim longa & anguſta vtebatur. Dum hæc opera quæ antè dixi, fiebant à legionibus, interim pars aciei ante opus inſtructa ſub hoſte ſtabat: equites barbari, leuiſque armaturæ, prælijs minutis comminùs dimicabant. Cæſar ab eo opere cùm iam ſub veſperum copias in caſtra reduceret, magno incurſu cum omni equitatu leuique armatura, Iuba, Scipio, Labienus, in legionarios impetum fecerunt. *Prælium equeſtre.* Equites Cæſariani ex vi vniuerſæ ſubitæq; hoſtium multitudinis pulſi, parumper ceſſerunt: quæ res aliter aduerſarijs cecidit. nanque Cæſar ex medio itinere copijs reductis, equitibus ſuis auxilium tulit: equites autem aduentu legionum animo addito, conuerſis equis in Numidas cupidè inſe-

E quentes diſperſoſque impetum fecerunt, atque eos conuulneratos vſque in caſtra regia repulerunt. multoſque ex his interfecerunt. Quòd ni in noctem prælium eſſet coniectum, puluiſque vento flatus omnium proſpectibus offeciſſet, Iuba cum Labieno capti in poteſtatem Cæſaris veniſſent, *Iuba & Labieni fuga.* equitatuſque cum leui armatura funditùs ad internecionem deletus eſſet. Interim incredibiliter ex legionibus quarta & ſexta Scipionis milites diffugere, partim in caſtra Cæſaris, partim in quam quiſque poterat regionem peruenire. Itemque equites Curiani diffiſi Scipioni, eiuſque copijs, complures ſe eòdem conferebant. † Dum hæc circum Vzitam ab vtriſque duci- 7
bus adminiſtrantur, legiones duæ IX. & X. ex Sicilia nauibus onerarijs

pro-

profectæ, cùm iam non longè à portu Ruſpinæ abeſſent, conſpicatæ na- F
ues Cæſarianas, quæ in ſtatione apud Thapſum ſtabant, veriti ne in aduer-
ſariorum, vt inſidiandi gratia ibi commorantium, claſſem inciderent, im-
prudentes vela in altum dederunt, ac diu multumq; iactati, tandem mul-
tis pòſt diebus ſiti inopiaque confecti, ad Cæſarem peruenerunt. Quibus
legionibus expoſitis, memor in Italia priſtinæ licentiæ militaris, ac rapina-
rum certorum hominum, paruulam modò cauſulam nactus Cæſar, quòd
Auienus trib. mil. C. Auienus Tribunus militum x. legionis nauem commeatu familiaque
ſua atque iumentis occupauiſſet, neque militem vnum à Sicilia ſuſtuliſ-
ſet, poſtero die de ſuggeſtu conuocatis omnium legionum Tribunis, Cen-
Cæſar ignauos & inutiles ignominia mittit. turionibuſque: Maximè vellem, inquit, homines ſuæ petulantiæ, nimiæ- G
que libertatis aliquando finem feciſſent, meæque lenitatis, modeſtiæ, pa-
tientiæque rationem habuiſſent. Sed quoniam ipſi ſibi neque modum ne-
que terminum conſtituunt, quo cæteri diſſimiliter ſe gerant, egometipſe
documentum more militari conſtituam. Quapropter C. Auiene, quòd in
Italia milites populi Ro. contra Remp. inſtigâſti, rapinaſque per municipia
feciſti, quòdque mihi reique pub. inutilis fuiſti, & pro militibus tuam fa-
miliam iumentaque in naues impoſuiſti, tuaque opera militibuſque tem-
pore neceſſario Reſpublica caret, ob eas res ignominiæ cauſa ab exercitu
meo te remoueo, hodieque ex Africa abeſſe, & quantum potes, profici-
ſci iubeo. Itemque te A. Fontei, quòd Tribunus militum ſeditioſus, ma- H
luſque ciuis fuiſti, ab exercitu dimitto. T. Alliene, M. Tyro, C. Cluſiane,
cùm ordines in meo exercitu beneficio non virtute conſecuti, ita vos geſ-
ſeritis, vt neque bello fortes, neque pace boni aut vtiles fueritis, & ma-
gis in ſeditione, concitandiſque militibus aduerſariorum noſtrorum im-
peratoris, quàm pudoris modeſtiæque fueritis ſtudioſiores, indignos vos
eſſe arbitror, qui in meo exercitu ordines ducatis: miſſoſque facio, &
quantum poteſtis, abeſſe ex Africa iubeo. Itaque tradidit eos Centurio-
nibus, & ad ſingulos non ampliùs ſingulis additis ſeruis, in nauim impo-
nendos ſeparatim curauit. Getuli interim perfugæ, quos cùm literis man-
datiſq; à Cæſare miſſos ſuprà docuimus, ad ſuos ciues peruenerunt: quorum I
Getuli à Iuba deficiunt. authoritate facilè adducti, Cæſariſque nomine perſuaſi, à Rege Iuba de-
ſciſcunt, celeriterque cuncti arma capiunt, contraque regem facere non
dubitant. Quibus rebus cognitis, Iuba diſtentus triplici bello, neceſſi-
tateque coactus, de ſuis copijs quas contra Cæſarem adduxerat, ſex co-
hortes in fines regni ſui mittit, quæ eſſent præſidio contra Getulos. Cæ-
ſar brachijs perfectis, promotiſque eò vſque, quò telum ex oppido adijci
non poſſet, caſtra munit. balliſtis ſcorpionibuſque crebris ante frontem
caſtrorum, contraque oppidum collocatis, defenſores muri deterrere
non intermittit, eoque quinque legiones ex ſuperioribus caſtris dedu-
cit. Qua facultate oblata, illuſtriores notiſſimique conſpectum amico- K
rum propinquorumque efflagitabant, atque inter ſe colloquebantur. quæ
res quid vtilitatis haberet, Cæſarem non fallebat. Nanque Getuli ex e-
quitatu regio nobiliores, equitumque præfecti, quorum patres cum Ma-
rio antè meruerant, eiuſque beneficio agris finibuſque donati poſt Syl-
Hyempſal rex. læ victoriam, ſub Hyempſalis regis erant poteſtate dati, occaſione ca-
pta, nocte iam luminibus accenſis, cum equis calonibuſq; ſuis circitèr mil
le perfugiunt in Cæſaris caſtra, quæ erant in campo proximè Vzitæ lo-
cata. Quod poſtquàm Scipio, quique cum eo erant, cognouerunt, cùm
M. Aquinius. commoti ex tali incommodo eſſent, ferè per id tempus M. Aquinium
cum

A cum C. Saſerna colloquentem viderunt. Scipio mittit ad Aquinium, nihil attinere eum cum aduerſarijs colloqui. Cùm autem eius ſermonem nuncius ad illum referret, diceretque, vt reliqua quæ vellet, ipſe perageret: viator præterea ab Iuba ad eum eſt miſſus, qui diceret audiente Saſerna, Vetat te Rex colloqui. Quo nuncio perterritus, diſceſſit, & dicto audiens fuit Regi. Vſu veniſſe hoc ciui Romano miror, & ei qui à populo Romano honores accepiſſet, incolumi patria, fortuniſque omnibus, Iubæ barbaro potiùs obedientẽ fuiſſe, quàm aut Scipionis obtemperâſſe nuncio, aut cæſis eiuſdem patris ciuibus incolumem reuerti malle. Atque etiam ſuperbiùs Iubæ factum non in M. Aquinium, hominem nouum, paruumB que Senatorem, ſed in Scipionem, hominem illa familia, dignitate, honoribuſque præſtantem. Nam cùm Scipio ſagulo purpureo ante Regis aduentum vti ſolitus eſſet, dicitur Iuba cum eo egiſſe, non oportere illum eodem vti veſtitu, atque ipſe vteretur. Itaque factum eſſe illicò, vt Scipio ad album ſeſe veſtitum transferret, & Iubæ homini ſuperbiſſimo inertiſſimoque obtemperaret. Poſtero die vniuerſas hominum copias de caſtris omnibus educunt, & ſupercilium quoddam excelſum nacti, non longè à Cæſaris caſtris aciem conſtituunt, atque ibi conſiſtunt. Cæſar item producit copias, celeriterque his inſtructis, ante ſuas munitiones quæ erant in campo, conſtitit, ſine dubio exiſtimans, vltrò aduerſarios, cum tam C magnis copijs auxilijſque regis eſſent præditi, promptiúſq; proſiluiſſent, ante concurſuros, propiúſque ſe acceſſuros: & equo circunuectus, legionéſque cohortatus, ſigno dato acceſſum hoſtium aucupabatur. Ipſe enim à ſuis munitionibus longiùs ſine ratione non procedebat, quòd in oppido Vzita, quod Scipio tenebat, hoſtium erant cohortes armatæ. Eidem autem oppido ad dextrum latus eius cornu erat oppoſitum: verebatúrq; ne ſi prætergreſſus eſſet, ex oppido eruptione facta, ab latere eum adorti conciderent. Præterea hæc quoq; eum cauſa tardauit, quòd erat locus quidam perimpeditus ante aciem Scipionis, quem ſuis impedimento ad vltrò occurrendum fore exiſtimabat. Non arbitror eſſe prætermittendũ quemadD modum exercitus vtriuſque fuerint in aciem inſtructi. Scipio hoc modo aciem direxit: Collocabat in fronte ſuas & Iubæ legiones: poſteà autem Numidas in ſubſidiaria acie ita extenuatos, & in longitudinem directos, vt procul ſimplex eſſe acies media à legionarijs militibus videretur. in cornibus autem duplex eſſe exiſtimabatur. Elephantos dextro ſiniſtróq; cornu collocauerat, æqualibus inter eos interuallis interiectis. Poſt autem elephantes armaturas leues Numidáſque ſubſtituerat auxiliatios. Equitatum frenatum vniuerſum in ſuo dextro cornu diſpoſuerat. ſiniſtrum enim cornu oppido Vzita claudebatur, neq; erat ſpatium equitatus explicandi. Præterea Numidas leuiſq; armaturæ infinitam multitudinem ad dextram E partem ſuæ aciei oppoſuerat, ferè interiecto non minùs mille paſſuum ſpatio, & ad collis radices magis appulerat, longiúſque ab aduerſariorum ſuiſque copijs promouebat. Id hoc conſilio, vt cùm acies duæ inter ſe concurriſſent, initio certaminis paulò longiùs eius equitatus circumuectus, ex improuiſo clauderet multitudine ſua exercitum Cæſaris, atque perturbatum iaculis configeret. Hæc fuit ratio Scipionis eo die præliandi. Cæſaris autem acies hoc modo fuit collocata, vt à ſiniſtro eius cornu ordiar, & ad dextrum perueniam: Habuit in ſiniſtro cornu legionem nonam & octauam, in dextro cornu trigeſimam & vigeſimamoctauam: quartamdecimam, decimamtertiam, trigeſimamtertiam & vigeſimamſextam, in

Iubæ regis ſuperbia.

Scipio Iubæ ſuperbiſſimo obtemperãs.

Scipionis acies inſtructa ad pugnam.

Acies Cæſaris.

media acie. Ipſum autem dextrum cornu, ſecundum aciem ferè, in earum F
legionum parte cohortium collocauerat. Prætereà ex tyronum legionibus
paucas adiecerat. Tertiam autem aciem in ſiniſtrum ſuum cornu contu-
lerat, & vſque ad aciei ſuæ mediam legionem porrexerat, & ita collocaue-
rat, vt ſiniſtrum ſuum cornu triplex eſſet. Id eo conſilio fecerat, vt ſuum
dextrum latus munitionibus adiuuaretur: ſiniſtrum autem equitatus ho-
ſtium multitudini reſiſtere poſſet: eodemque ſuum omnem contulerat
equitatum: & quòd ei parum confidebat, præſidio his equitibus legio-
nem quintam præmiſerat, leuemque armaturam inter equites interpo-
ſuerat. Sagittarios variè paſſimque locis certis, maximeque in cornibus
collocauerat. Sic vtrorunque exercitus inſtructi, non plus paſſuum tre- G
centorum interiecto ſpatio, quod forſitan ante id tempus acciderat nun-
quam, quin dimicaretur, à manè vſque ad horam decimam diei perſtite-
runt. Itaque Cæſar dum exercitum ſuum intra munitiones ſuas reducere
cœpiſſet, ſubitò vniuerſus equitatus vlterior Numidarum Getulorumque
ſine frænis ad dextram partem ſe mouere, propiuſque Cæſaris caſtra, quæ
erant in colle, ſe conferre cœpit. Frænati autem Labieni equites in loco
permanere, legioneſque diſtinere, cùm ſubitò pars equitatus Cæſaris cum
Equeſtre prælium. leui armatura contra Getulos iniuſſu ac temerè longiùs progreſſi, palu-
demque tranſgreſſi, multitudinem hoſtium ſuſtinere pauci non potue-
runt: leuique armatura deſerti, ac pulſi; conuulneratiq́;, vno equite amiſ- H
ſo, multis equis ſaucijs, leuis armaturæ vigintiſex occiſis, ad ſuos refuge-
runt. Quo ſecundo equeſtri prælio facto Scipio lætus in caſtra nocte
Fortunæ inſtabilitas copias reduxit. Quod proprium gaudium bellantibus Fortuna tribue-
re non decreuit. Nanque poſtero die Cæſar cùm partem equitatus ſui Le-
ptim frumenti gratia miſiſſet, in itinere prædatores equites Numidas Ge-
tuloſque ex improuiſo adorti, circitèr centum partim occiderunt, partim
8 viuorum potiti ſunt. † Cæſar interim quotidie legiones in campum dedu-
cere, atque opus facere, vallumque & foſſam per medium campum duce-
re, aduerſariorumq; excurſionibus officere non intermittit. Scipio itẽ mu-
nitiones contrà facere, & in iugo, ne à Cæſare excluderetur, approperare. I
Ita duces vtrique & in operibus occupati erant, & nihilominùs equeſtri-
Varus. bus prælijs inter ſe quotidie dimicabant. Interim Varus claſſem quam an-
teà Vticæ hyemis gratia ſubduxerat, cognito legionis ſeptimæ & octauæ
ex Sicilia aduentu, celeriter deducit, ibique Getulis remigibus epibatiſ-
que complet: inſidiandique gratia ab Vtica progreſſus, Adrumetum cum
quinquagintaquinque nauibus peruenit. Cuius aduentus inſcius Cæſar,
L. Ciſpius. L. Ciſpium cum claſſe XXVII. nauium ad Thapſum verſus in ſtationem
Q. Aquila. præſidij gratia commeatuſque ſui mittit. Itemq; Q. Aquilam cum trede-
cim nauibus longis Adrumetum eadem de cauſa præmittit. Ciſpius quò e-
rat miſſus, celeriter peruenit. Aquila tempeſtate iactatus, promontorium K
ſuperare non potuit: atq; angulum quendam tutum à tempeſtate nactus,
cum claſſe ſe longiùs à proſpectu remouit. Reliqua claſſis in ſalo ad Leptim
egreſſis remigibus, paſſimque in littore vagantibus, partim in oppidum
victus ſui mercandi gratia progreſſis, vacua à defenſoribus ſtabat. Qui-
bus rebus Varus ex perfugis cognitis, occaſionem nactus, vigilia ſecun-
da Adrumeto ex Cothone egreſſus, primo mane Leptim cum vniuerſa
claſſe vectus, naues onerarias, quæ longiùs à portu in ſalo ſtabant, incen-
dit, & penti remes duas vacuas à defenſoribus nullo repugnante cepit. Cæ-
ſar interim celeriter per nuncios in caſtris cum opera circumiret, certior
factus,

A factus: quæ aberant à portu millia paſſuum v i. equo admiſſo, omiſſis o- *Mira Cæſaris terra*
mnibus rebus celeriter peruenit Leprim: ibiq́ue moratus, omnes vt ſe na- *mariq́, fiducia.*
ues conſequerentur, primùm ipſe nauigiolum paruum conſcendit. in cur-
ſu Aquilam multitudine nauigiorum perterritum atque trepidantem na-
ctus, hoſtium claſſem ſequi cœpit. Interim Varus celeritate Cæſaris au- *Vari fuga.*
daciaq́ue motus, cum vniuerſa claſſe conuerſis nauibus Adrumetum ver-
ſus fugere contendit: quem Cæſar in millibus paſſuum quatuor conſecu-
tus, recuperata quinqueremi, cum omnibus ſuis epibatis, atque etiam ho-
ſtium cuſtodibus c x x x. in ea naue captis, triremem hoſtium proximam,
quæ in repugnando erat commorata, onuſtam remigum epibatarumq́; *Onuſtam remigum.*
B cœpit. Reliquæ naues hoſtium promontorium ſuperarunt, atque Adru-
metum in Cothonem ſe vniuerſæ contulerunt. Cæſar eodem vento pro-
montorium ſuperare non potuit, atque in ſalo in anchoris ea nocte com-
moratus, prima luce Adrumetum accedit, ibiq́ue nauibus onerarijs, quæ
erant extra Cothonem, incenſis, omnibuſq́ue reliquis alijs aut ſubductis,
aut in Cothonem compulſis, pauliſper commoratus, ſi forrè vellenr claſ-
ſe dimicare, rurſus ſe recepit in caſtra. In ea naue captus eſt P. Veſtrius eques *P. Veſtrius.*
Romanus, & P. Ligarius Afranianus, quem Cæſar in Hiſpania cum reliquis *P. Ligarius Afrania-*
dimiſerat, & poſteà ſe ad Pompeium contulerat: inde ex prælio effugerat, *nus iuſſu Cæſaris ne-*
in Africamq́ue ad Varum venerat: quem ob periurij perfidiam Cæſar iuſſit *catus.*
C necari. P. Veſtrio autem, quòd eius frater Romæ pecuniam imperatam nu-
merauerat, & quòd ipſe ſuam cauſam Cæſari probauerat, ſe in Naſidij claſ-
ſe captum, cùm ad necem duceretur, beneficio Vari eſſe ſeruatum, poſteà
facultatem ſibi nullam datam tranſeundi, ignouit. Eſt in Africa conſuetu-
do incolarum, vt in agris, & in omnibus ferè villis ſub terra ſpecus conden- *Frumenti condendi*
di frumenti gratia clàm habeant, atque id propter bella maximè, hoſtium- *modus.*
q́ue ſubitum aduentum præparent. Qua de re Cæſar per indicem certior
factus, tertia vigilia legiones duas cum equitatu mittit à caſtris ſuis millia
paſſuum decem, atque inde magno numero frumenti onuſtos recipit in
caſtra. Quibus rebus cognitis, Labienus progreſſus à ſuis caſtris millia
D paſſuum v i i. per iugum & collem, per quem Cæſar pridie irer fecerar, ibi
caſtra duarum legionum facit: atque ibi ipſe quotidie exiſtimans Cęſarem
eadem ſæpè frumentandi gratia commeaturum, cum magno equitatu, le-
uiq́ue armatura inſidiaturus locis idoneis conſedit. Cæſar interim de inſi-
dijs Labieni ex perfugis certior factus, paucos dies ibi commoratus, dum
hoſtes quotidiano inſtituto ſæpè idem faciendo in negligentiam adduce- *Negligentia ex diu-*
rentur, ſubitò manè imperat porta decumana legiones ſe octo veteranas *turnitate.*
cum parte equitatus ſequi: atque equiribus præmiſſis, neque opinantes in-
ſidiatores ſubitò in conuallibus latentes leui armatura concidit circiter D.
reliquos in fugam turpiſſimam coniecit. Interim Labienus cum vniuer-
E ſo equitatu fugientibus ſuis ſuppetias occurrit: cuius vim multitudinémq́-
que cùm equites pauci Cæſariani iam ſuſtinere non poſſent, Cæſar in-
ſtructas legiones hoſtium copijs oſtendit. Quo facto perterrito Labieno,
ac retardato, ſuos equites recepit incolumes. Poſtero die Iuba Numidas *Numidas in cruce*
eos qui loco amiſſo fuga ſe receperant in caſtra, in cruce omnes ſuffixit. *ſuffixit.*
Cæſar interim quoniam frumenti inopia premebatur, copias omnes in
caſtra conducit, atque præſidio Lepti, Ruſpinæ, & Acillæ relicto, Ciſpio
Aquilæq́ue claſſe tradita, vt alter Adrumetum, alter Thapſum mari ob-
ſideret, ipſe caſtris incenſis quarta noctis vigilia acie inſtructa impedi-
mentis in ſiniſtra parte collocatis, ex eo loco proficiſcitur, & peruenit

 ad oppi-

Agar opp. ad oppidum Agar, quod à Getulis ſæpè anteà oppugnatum, ſummaque F vi per ipſos oppidanos erat defenſum. Ibi in campo caſtris vnis poſitis, ipſe frumentatum circum villas cum parte exercitus profectus, magno inuento hordei, olei, vini, fici numero, pauco tritici, atque recreato exercitu, redit in caſtra. Scipio interim cognito Cæſaris diſceſſu, cum vniuerſis copijs per iugum Cæſarem ſubſequi cœpit: atque ab eius caſtris millia paſſuum V I. longè trinis caſtris diſpartitis copijs conſedit. Oppidum erat Zetta, quod aberat à Scipione millia paſſuum decem, ad eius *Zetta opp.* regionum, & partem caſtrorum collocatum: à Cæſare autem diuerſum ac remotum, quod erat ab eo longè millia paſſuum X V I I I. Huc Scipio legiones duas frumentandi gratia miſerat. Quod poſtquàm Cæſar ex perfugis cognouit, caſtris ex campo in collem ac tutiora loca collocatis, G atque ibi præſidio relicto, ipſe quarta vigilia egreſſus præter hoſtium caſtra proficiſcitur cum copijs, & oppido potitur. Legiones Scipionis comperit longiùs in agris frumentari: & cùm eò contendere conaretur, animaduertit copias hoſtium ijs legionibus occurrere ſuppetias. quæ res eius impetum retardauit. Itaque capto C. Biotio Rhegyno equite Romano Scipionis familiariſſimo, qui ei oppido præerat, & P. Atrio equite Romano de conuentu Vticenſi, & camelis X X I I. Regis adductis, præſidio ibi cum Oppio legato relicto, ipſe ſe recipere cœpit ad caſtra. Cùm iam non longè à caſtris Scipionis abeſſet, quæ eum neceſſe erat præterH gredi, Labienus Afraniuſque cum omni equitatu leuique armatura ex inſidijs adorti, agmini eius extremo ſe offerunt, atque ex collibus primis exiſtunt. Quod poſtquàm Cæſar animaduertit, equitibus ſuis hoſtium vi oppoſitis, ſarcinas legionarios in aceruum iubet comportare, atque celeriter ſigna hoſtibus inferre. quod poſtquàm cœptum eſt fieri, primo impetu legionum equitatus & leuis armatura hoſtium nullo negocio loco pulſa, & deiecta eſt de colle. Cùm iam Cæſar exiſtimaſſet hoſtes pulſos deterritoſque finem laceſſendi facturos, & iter cœptum pergere cœpiſſet, iterum celeriter ex proximis collibus erumpunt, atque eadem ratione, qua antè dixi, in Cæſaris legionarios impetum faciunt Numidæ, I leuiſq; armaturæ, mirabili velocitate prædití, qui inter equites pugnabant, & vnà paritérq; cum equitibus accurrere & refugere conſueuerant. Cùm hoc ſæpiùs facerent, & proficiſcentes Iulianos inſequerentur, & refugerent ſtantes, propius non accederent, & ſingulari genere pugnæ vterentur, eoſque iaculis conuulnerare ſatis eſſe crederent: Cæſar intellexit nihil aliud illos conari, niſi vt ſe cogerent caſtra in eo loco ponere, vbi omninò aquæ nihil eſſet, vt exercitus eius ieiunus, qui à quarta vigilia vſque ad horam decimam diei nihil guſtaſſet, ac iumenta, ſiti perirent. Cùm iam ad ſolis occaſum eſſet, & non totos centum paſſus horis quatuor eſſet progreſſus, equitatu ſuo propter equorum interitum extremo agmine remoK to, legiones inuicem ad extremum agmen euocabat. ita vim hoſtium placidè lenitérq; procedens, per legionarium militem commodiùs ſuſtinebat. Interim equitum Numidarum copię dextra ſiniſtráq; per colles percurrere, coronæq; in modũ cingere multitudine ſua Cęſaris copias, pars agmẽ extremum inſequi. Cæſariani interim nõ ampliùs tres aut quatuor milites veterani ſi ſe conuertiſſent, & pila viribus contorta in Numidas infeſtos conieciſſent, ampliùs duûm millium numero ad vnum terga vertebant, ac rurſus ad aciem paſſim conuerſis equis ſe colligebant, atque in ſpatio conſequebantur, & iacula in legionarios conijciebant. Ita Cæſar modò pro-

C. Biotius Rhegynus eques Romanus.

P. Atrius equ. Rom.

Cæſarianorum militum fortitudo.

A procedendo, modò reſiſtendo, tardiùs itinere confecto, noctis hora prima omnes ſuos ad vnum in caſtra incolumes ſaucijs x. factis reduxit. Labienus circitèr ccc. amiſſis, multis vulneratis, ac defeſſis inſtando omnibus, ad ſuos ſe recepit. Scipio interim legiones productas cum elephantis, quos ante caſtra in acie terroris gratia in conſpectu Cæſaris collocauerat, reducit in caſtra. † Cæſar contra eiuſmodi hoſtium genera, copias ſuas 9
non vt Imperator exercitum veteranum, victorem que maximis rebus geſtis, ſed vt laniſta tyrones gladiatores condocefaceret, quo pede ſe reciperent ab hoſte, & quemadmodum obuerſi in aduerſarios, & in quantulo ſpatio reſiſterent, modò procurrerent, modò recederent, comminarentur-
B que impetum, ac propè quo loco, & quemadmodum tela mitterent, præcipit. Mirificè enim hoſtium leuis armatura anxium exercitum noſtrum atque ſolicitum habebat: quia & equites deterrebat prelium inire, propter equorum interitum, quòd eos iaculis interficiebant: & legionarium militem defatigabant, propter velocitatem. Grauis enim armaturæ miles ſimul atque ab his inſectatus conſtiterat, in eoſque impetum fecerat, illi veloci curſu facilè periculum vitabant. Quibus ex rebus Cæſar vehementer commouebatur, quia quodcunque prælium quoties erat commiſſum, equitatu ſuo ſine legionario milite, hoſtium equitatui, leuique armaturæ eorum nullo modo par eſſe poterat. Solicitabatur autem his rebus, quòd
C nondum legiones hoſtium cognouerat, & quónam modo ſuſtinere ſe poſſet ab eorum equitatu, leuique armatura, quæ erat mirifica, ſi legiones quoque acceſſiſſent. Accedebat eò etiam hæc cauſa, quòd elephantorum magnitudo multitudoque, militum animos detinebat in terrore. Cui vni rei tamen inuenerat remedium. Nanque elephantos in Italiam tranſportari iuſſerat, quò & miles noſter ſpeciem & virtutem beſtiæ cognoſceret, & cui parti corporis eius telum facilè adigi poſſet, * oneratuſque ac loricatus elephantus cùm eſſet, quæ pars corporis eius nuda ſine tegmine relinqueretur, vt eò tela conijcerentur. Præterea vt iumenta beſtiarum odorem, ſtridorem, & ſpeciem, conſuetudine captarum, non
D reformidarent. quibus ex rebus largiter erat conſecutus. Nam & milites beſtias manibus pertractabant, earumque tarditatem cognoſcebant: equiteſque in eos pila præpilata conijciebant, atque in conſuetudinem equos ipſarum beſtiarum adduxerant. Ob has cauſas, quas ſuprà commemoraui, ſolicitabatur Cæſar, tardiorque & conſideratior erat factus, & ex priſtina bellandi conſuetudine celeritateque exceſſerat. Nec mirum. copias enim habebat in Gallia bellare conſuetas locis campeſtribus, & contra Gallos homines apertos, minimeque inſidioſos: qui per virtutem, non per dolum dimicare conſueuerunt. Tum autem erat ei laborandum, vt conſueſaceret milites hoſtium dolos, inſidias artificiaque cognoſcere:
E & quid ſequi, quid vitare conueniret. Itaque quò hæc celeriùs conciperent, dabat operam, vt legiones non vno loco contineret, ſed per cauſam frumentandi huc atque illuc raptaret, ideò quòd hoſtium copias à ſe ſuoque veſtigio non diſceſſuras exiſtimabat: atque poſt diem tertium productas accuratiùs ſuas copias, ſicut inſtruxerat, propter hoſtium caſtra prætergreſſus, æquo loco inuitat ad dimicandum. Poſtquàm eos abhorrere videt, reducit ſub veſperum legiones in caſtra. Legati interim ex oppido Vacca, quod finitimum fuit Vzitæ, cuius Cæſarem potitum eſſe demonſtrauimus, veniunt: petunt & obſecrant, vt ſibi præſidium mittat: ſe res complures, quæ vtiles bello ſint, adminiſtraturos. Per id tempus

Elephantorum terroris minuendi ratio.

* *ornatuſq;*

Cæſar tardior factus.

Galli homines aperti, non inſidioſi.

Vacca opp.

deorum voluntate ſtudioque erga Cæſarem, transfuga ſuos ciues facit F
certiores, Iubam regem celeriter cum copijs ſuis, antequàm Cæſaris præſidium eò perueniret, ad oppidum accurriſſe, atque aduenientem multitudine circundata eo potitum, omnibuſque eius oppidi incolis ad vnum interfectis, dediſſe oppidum diripiendum delendumque militibus. Cæſar interim luſtrato exercitu, ad XII. Calendarum Aprilis poſtero die productis vniuerſis copijs progreſſus à ſuis caſtris millia paſſuum V. à Scipionis circitèr duûm millium interiecto ſpatio in acie conſtitit. Poſtquàm ſatis diuq; aduerſarios à ſe ad dimicandum inuitatos, ſuperſedere pugnæ animaduertit, reducit copias. Poſtero die caſtra mouet, atque iter ad oppidum Sarſuram, vbi Scipio Numidarum habuerat præſidium, frumentumque comportauerat, ire contendit. Quod vbi Labienus animaduertit, cum equitatu leuique armatura agmen eius extremum carpere cœpit: atque ita lixarum mercatorumque qui pl. uſtris merces portabant, interceptis ſarcinis, addito animo propius audaciuſque accedit ad legiones, quòd exiſtimabat milites ſub onere ac ſub ſarcinis defatigatos pugnare non poſſe. Quæ res Cæſarem non fefellit. nanque expeditos ex ſingulis legionibus tricenos milites eſſe iuſſerat. itaque eos in equitatum Labieni immiſſos, turmis ſuorum ſuppetias mittit. Tum Labienus conuerſis equis ſignorum conſpectu perterritus, turpiſſimè fugere contendit. Multis eius occiſis, compluribus vulneratis, milites legionarij ad ſua ſe recipiunt ſigna, atque iter inceptum ire cœperunt. Labienus per iugum ſummum collis dextrorſus procul ſubſequi non deſiſtit. Poſtquàm Cæſar ad oppidum Sarſuram venit, inſpectantibus aduerſarijs interfecto præſidio Scipionis, cum ſuis auxilium ferre non auderent, fortiter repugnante P. Cornelio Scipione euocato, qui ibi præerat, atque à multitudine circumuento interfectoque, oppido potitur, atque ibi frumento exercitui dato, poſtero die ad oppidum *Thebennam peruenit: in quo Conſidius per id tempus fuerat cum grandi præſidio, cohorteque ſua gladiatorum. Cæſar oppidi natura perſpecta, atque inopia, ab oppugnatione eius deterritus, protinùs profectus circitèr millia paſſuum quatuor, ad aquam facit caſtra, atque inde quarta* die egreſſus, redit rurſus ad ea caſtra, quæ ad Agar habuerat. Idem facit Scipio, atque in antiqua caſtra copias reducit. Thebennenſes interim, qui ſub ditione & poteſtate Iubæ eſſe conſueſſent, in extrema eius regni regione maritima locati, interfecto regio præſidio legatos ad Cæſarem mittunt, rem à ſe geſtam docent, petunt orantque, vt ſuis fortunis pop. Rom. quòd benemeriti eſſent, auxilium ferret. Cæſar eorum conſilio probato, Marcium Criſpum tribunum cum cohorte, & ſagittarijs tormentiſque compluribus præſidio Thebennam mittit. Eodem tempore ex legionibus omnibus milites qui aut morbo impediti, aut commeatu dato cum ſignis non potuerant antè tranſire in Africam, ad millia quatuor, equites CCCC. funditores ſagittarijq;* mille vno commeatu Cæſari occurrerunt. Itaque cum his copijs & omnibus legionibus eductis, ſicut erat inſtructus, VIII. millibus paſſuum à ſuis caſtris, à Scipionis verò quatuor millibus paſſuum longè conſtitit. In campo erat oppidum infra caſtra Scipionis nomine Tegea, vbi præſidium equeſtre circitèr CCCC. habere conſueuerat. Eo equitatu dextra ſiniſtraque directo ab oppidi lateribus, ipſe legionibus ex caſtris eductis, atque in iugo inferiore inſtructis, non longiùs ferè mille paſſus à ſuis munitionibus progreſſus, in acie conſtitit. Poſtquàm diutiùs in vno loco Sci-

Margin notes: Sarſura opp. (G) — P. Cornelius Scipio. — *Tiſdram. — *vigilia. (I) — Thebennenſes. — *cc. (K) — Tegea opp. — H

A Scipio commorabatur,& tempus diei in ocio conſumebatur, Cæſar equi-
tum turmas ſuorum iubet in hoſtium equitatum, qui ad oppidum in ſta-
tione erat, facere impreſſionem: leuemq; armaturam, ſagittarios fundito-
reſq; eodem ſummittit. Quod vbi cœptum eſt fieri, & equis concitatis Iu-
liani impetum feciſſent, Pacidius ſuos equites exporrigere cœpit in longi- *Pacidius.*
tudinem, vt haberent facultatem turmas Iulianas circunfundere, & nihi-
lo minùs fortiſſimè acerrimeq; pugnare. Quod vbi Cæſar animaduertit,
trecentos quos ex legionibus habere expeditos conſueuerat, ex proxima
legione quæ ei prælio in acie conſtiterat, iubet equitatui ſuccurrere. La-
bienus interim ſuis equitibus auxilia equeſtria ſummittere, ſaucijſque ac
B defatigatis integros, recentioribuſque viribus equites ſubminiſtrare. Poſt-
quàm equites Iuliani cccc. vim hoſtium ad quatuor millia numero ſu-
ſtinere non poterant, & à leui armatura Numidarum vulnerabantur, mi-
nutatimq; cedebant, Cæſar alteram alam mittit, qui ſatagentibus celeriter
occurrerent. Quo facto ſui ſublati vniuerſi in hoſtes impreſſione facta, in
fugam aduerſarios dederunt. multis occiſis, compluribus vulneratis, inſe-
cuti per tria millia paſſuum, vſq; in colles hoſtibus adactis, ſe ad ſuos reci-
piunt. Cæſar in horam x. commoratus ſicut erat inſtructus, ſe ad ſua caſtra
recepit omnibus incolumibus. In quo prælio Pacidius grauiter pilo per *Pacidij mors.*
caſſidem caput ictus, compluréſq; duces, ac fortiſſimus quiſque interfecti
C vulneratiq; ſunt. † Poſtquàm nulla conditione cogere aduerſarios pote- 10
rat vt in æquum locum deſcenderent, legionumq; periculum facerent, ne-
que ipſe propius hoſtem caſtra ponere propter aquę penuriam ſe poſſe ani-
maduerteret, aduerſarios non eorũ virtute confidere, ſed aquarum inopia
fretos, deſpicere ſe intellexit, pridie Nonarum Aprilis tertia vigilia egreſ-
ſus ab Agar xvi. millia paſſuum nocte progreſſus, ad Thapſum, vbi Ver- *Thapſus.*
gilius cum grandi præſidio præerat, caſtra ponit, oppidumque eo die cir- *Vergilius.*
cummunire cœpit, locaque idonea opportunáque complura præſidijs oc-
cupare, ne hoſtes intrare ad ſe, aut loca interiora capere poſſent. Scipio
interim cognitis Cæſaris conſilijs, ad neceſſitatem adductus dimicandi,
D ne per ſummum dedecus fidiſſimos ſuis rebus Thapſitanos & Vergilium
amitteret, confeſtim Cæſarem per ſuperiora loca conſecutus, millia paſ-
ſuum octo à Thapſo binis caſtris conſedit. Erat ſtagnum ſalinarum, in- *Stagnum ſalinarũ.*
ter quod, & mare, anguſtiæ quædam non ampliùs mille & quingentos
paſſus intererant, quas Scipio intrare, & Thapſitanis auxilium ferre co-
nabatur: quod futurum Cæſarem non fefellerat. Nanque pridie in eo
loco caſtello munito, ibique magno præſidio relicto, ipſe cum reliquis
copijs lunatis caſtris Thapſum operibus circummuniuit. Scipio interim *Lunata caſtra.*
excluſus ab incepto itinere, ſupra ſtagnum poſtero die & nocte confecta,
cœlo albeſcente non longe à caſtris, præſidióque quod ſuprà commemo-
E rauimus, mille quingentis paſſibus ad mare verſus conſedit, & caſtra mu-
nire cœpit. Quod poſtquàm Cæſari nunciatum eſt, milites ab opere dedu-
ctos, caſtris præſidio Aſprenate procõſule cum legionibus duabus relicto, *Aſprenas procõſul.*
ipſe cum expedita copia in eum locum citatim contendit, claſſiſque parte
ad Thapſum relicta, reliquas naues iubet poſt hoſtium tergum quàm-
maximè ad littus appelli, ſignumque ſuum obſeruare: quo ſigno dato, ſu-
bitò clamore facto, ex improuiſo hoſtibus auerſis incuterent terrorem,
vt perturbati ac perterriti reſpicere poſt terga cogerentur. Quò poſt-
quam Cæſar peruenit, & animaduertit aciem pro vallo Scipionis caſtris
elephantiſq; dextro ſiniſtróque cornu collocatis, & nihilo minùs partem

militum caſtra non ignauiter munire: ipſe acie triplici collocata, legione F
decima ſecundaq́; dextro cornu, octaua & nona ſiniſtro, oppoſitis quinq́;
legionibus, in quarta acie ante ipſa cornua quinis cohortibus contra be-
ſtias collocatis, ſagittarijs funditoribus in vtriſque cornibus diſpoſitis, le-
uique armatura inter equites interiecta, ipſe pedibus circum milites con-
curſans, virtuteſque veteranorum præliaque ſuperiora commemorans,
Cæſaris in hortandis militibus induſtria.
blandeq́; appellans, animos eorum excitabat. Tyrones autem, qui nun-
quam in acie dimicâſſent, hortabatur vt veteranorum virtutem æmula-
rentur, eorumq́; famam, nomen, locumque victoria parta cuperent poſſi-
dere. Itaque circumeundo exercitum, animaduertit hoſtes circa vallum
trepidare, atque vltrò citroque pauidos concurſare, & modò ſe intra por- G
tas recipere, modò inconſtanter immoderatéque prodire. Cumq́; idem à
pluribus animaduerti cœptũ eſſet, ſubitò legati euocatiq́; obſecrare Cæ-
ſarem, ne dubitaret ſignum dare, victoriam ſibi propriam à Dijs immor-
talibus portendi. Dubitante Cæſare, atque eorum ſtudio cupiditatique
reſiſtente, ſibiq́; eruptione pugnari non placere clamitante, & etiam atque
Milites Cæſariani iniuſſi præliũ committunt.
etiam aciem ſuſtentante, ſubitò dextro cornu iniuſſu Cæſaris tubicen à mi-
litibus coactus canere cœpit. Quo facto, ab vniuerſis cohortibus ſigna in
hoſtem cœpêre inferri, cùm Centuriones pectore aduerſo reſiſterent, viq́;
continerent milites, ne iniuſſu imperatoris concurrerent, nec quicquam
proficerent. Quod poſtquàm Cæſar intellexit, incitatis militum animis H
reſiſti nullo modo poſſe, ſigno felicitatis dato, equo admiſſo in hoſtem
contra principes ire contendit. A dextro interim cornu funditores ſagit-
Elephantorum fuga.
tarijq́; concita tela in elephantos frequentes inijciunt: quo facto, beſtiæ
ſtridore fundarum lapidumque perterritæ, ſeſe conuertere, & ſuos poſt
ſe frequentes ſtipatóſque proterere, & in portas valli ſemifactas ruere con-
tendunt. Item Mauri equites, qui in eodem cornu elephantis erant præ-
ſidio, deſerti, principes fugiunt. Ita celeriter beſtijs circumitis, legio-
nes vallo hoſtium ſunt potitæ: & paucis acriter repugnantibus interfe-
ctis, reliqui concitati in caſtra vnde pridie erant egreſſi, confugiunt. Non
Militis cuiuſdam veterani virtus eximia aduerſus elephantum.
videtur eſſe prætermittendum de virtute militis veterani quintæ legio- I
nis. nam cùm in ſiniſtro cornu elephantus vulnere ictus, & dolore con-
citatus, in lixam inermem impetum feciſſet, eumque ſub pede ſubdi-
tum, genu innixus, pondere ſuo, proboſcide erecta vibrantique ſtrido-
re maximo premeret, atque enecaret, miles hic non potuit pati quin ſe
armatum beſtiæ offerret: quem poſtquàm elephantus ad ſe telo infeſto
venire animaduertit, relicto cadauere militem proboſcide circundat, at-
que in ſublime extollit armatum: qui in eiuſmodi periculo cùm conſtan-
Egregium facinus.
ter agendum ſibi videret, gladio proboſcidem quo erat circundatus, cæ-
dere quantum viribus poterat, non deſtitit: quo dolore adductus ele-
phantus, milite abiecto, maximo cum ſtridore curſuque conuerſus ad re- K
liquas beſtias ſe recepit. Interim Thapſo qui erant præſidio, ex oppido eru-
ptionem porta maritima faciunt, & ſiue vt ſuis ſubſidio occurrerent, ſiue
vt oppido deſerto fuga ſalutem ſibi pararent, egrediuntur: atque ita per
mare vmbilici fine ingreſſi, terram petebant. Qui à ſeruis pueriſq́; qui
in caſtris erant, lapidibus piliſque prohibiti terram attingere, rurſus ſe in
oppidum receperunt. Interim Scipionis copijs proſtratis, paſſimque toto
campo fugientibus, confeſtim Cæſaris legiones conſequi, ſpaciumq́; ſe
non dare colligendi: qui poſtquàm ad ea caſtra quæ petebant, perfuge-
runt, vt refectis caſtris rurſus ſeſe defenderent, ducem aliquem requirunt,
quem

A quem reſpicerent, cuiuſq; authoritate imperioq; rem gererent. Qui poſt-
quàm animaduerterunt neminem ibi eſſe præſidio, protinùs armis abie-
ctis in regia caſtra fugere contendunt. Quò poſtquàm peruenerunt, eaq;
ipſi ab Iulianis teneri vident, deſperata ſalute in quodam colle conſiſtunt,
atque armis dimiſſis ſalutationem more militari faciunt. quibus miſeris
ea res paruo præſidio fuit. nanque milites veterani ira & dolore incenſi,
non modò vt parcerent hoſti, non poterant adduci, ſed etiam ex ſuo exer-
citu illuſtres vrbanos, quos authores appellabant, complures aut vulne-
târunt, aut interfecerunt: in quo numero fuit Tullius Rufus Quæſtorius, *Tullius Rufus Quæ-*
qui pilo traiectus conſultò à milite, interijt. Item Pompeius Rufus bra- *ſtorius.*
B chium gladio percuſſus, niſi celeriter ad Cæſarem accurriſſet, interfectus *Pompeius Rufus.*
eſſet. Quo facto complures equites Romani Senatoreſque perterriti, ex
prælio ſe receperunt, ne à militibus, qui ex tanta victoria licentiam ſibi
aſſumpſiſſent immoderatè peccandi impunitatis ptopter maximas res ge-
ſtas, ipſi quoque interficerentur. Itaque omnes Scipionis milites cùm
fidem Cæſaris implorarent, inſpectante ipſo Cæſare, & à militibus depre-
cante vti eis parcerent, ad vnum ſunt interfecti. Cæſar trinis caſtris potitus, *Scipionis milites ad*
occiſiſque hoſtium decem millibus, fugatiſque compluribus, ſe recepit, *vnum interfecti.*
quinquaginta militibus amiſſis, paucis saucijs, in caſtra. † Ac ſtatim ex 17
itinere ante oppidum Thapſum conſtitit, elephantóſque ſexaginta qua- *Elephanti 64. à Cæ-*
C tuor ornatos armatóſque cum turribus ornamentíſque capit, captos an- *ſare capti.*
te oppidum inſtructos conſtituit. Id hoc conſilio, ſi poſſet Vergilius, quí-
que cum eo obſidebantur, rei malè geſtæ ſuorum iudicio, à pertinacia de-
duci. Deinde ipſe Vergilium appellauit, inuitauitque ad deditionem ſu-
amque lenitatem & clementiam commemorauit. Quem poſtquàm ani-
maduertit reſponſum ſibi non dare, ab oppido receſſit. Poſtero die di-
uina re facta, concione aduocata, in conſpectu oppidanorum milites
collaudat, totúmque exercitum veteranum donauit præmijs: ac fortiſ-
ſimo cuique ac bene merenti pro ſuggeſtu tribuit. Ac ſtatim inde digreſ-
ſus, T. Rebillo proconſule cum tribus legionibus ad Thapſum, & Cn. *T. Rebillus procon-*
D Domitio cum duabus Tiſdræ, vbi Conſidius præerat, ad obſidendum *ſul.*
relictis, M. Meſſala Vticam antè præmiſſo, cum equitatu ipſe eôdem iter *M. Meſſala.*
facere contendit. Equites interim Scipionis, qui ex prælio fugerant, cùm
Vticam verſus iter facerent, perueniunt ad oppidum Paradam. Vbi cùm *Parada oppidum.*
ab incolis non reciperentur, ideò quòd fama de victoria Cæſaris præ-
curriſſet, vi oppido potiti, in medio foro lignis coaceruatis, omnibúſ-
que rebus eorum congeſtis, ignem ſubijciunt, atque eius oppidi inco- *Scipionis equitum*
las cuiuſque generis ætatiſque viuos constrictóſque in flammam conij- *crudelitas.*
ciunt, atque ita acerbiſſimo afficiunt ſupplicio. Deinde protinùs Vti-
cam perueniunt. Superiore tempore M. Cato, quòd Vticenſibus pro- *M. Cato.*
E pter beneficium legis Iuliæ parùm in ſuis partibus præſidij eſſe exiſtima-
uerat, plebem inermem oppido eiecerat, & ante portam belli cauſa, ca-
ſtris, foſſaq;, paruula duntaxat, munierat, ibiq; cuſtodijs circundatis habi-
tare coëgerat. Senatũ autem oppidi cuſtodia tenebat. Eorũ caſtra L. equi-
tes adorti expugnare cœperũt, ideo quòd eos Cæſaris pattibus fauiſſe ſcie-
bant, vt eis interfectis, eorum pernicie dolorem ſuum vlciſcerentur. Vti-
cenſes animo addito ex Cæſaris victoria, lapidibus fuſtibuſq; equites re-
pulerunt. Itaq; poſtquàm caſtris non potuerant potiri, Vticam ſe in oppi- *Vtica diripitur.*
dum coniecerunt, atque ibi multos Vticenſes interfecerunr, domoſq; eo-
tum expugnauerunt, ac diripuerunt: quibus cùm Cato perſuadere nulla
ratione

ratione quiret vt ſecum oppidum defenderent, & cæde rapiniſque deſiſte- F
rent,& quid ſibi vellent,ſciret,ſedandæ eorum importunitatis gratia, ſin-
Sylla Fauſtus. gulis C.diuiſit.Idem etiam Sylla Fauſtus fecit,ac de ſua pecunia largitus eſt,
vnàq; cum ijs ab Vtica proficiſcitur,atque in regnum ire contendit. Com-
plures interim ex fuga Vticam perueniunt. quos omneis Cato conuoca-
tos, vnà cum trecentis qui pecuniam Scipioni ad bellum faciendum con-
tulerant, hortatur vt ſeruitia manumitterent, oppidumq́ue defenderent.
quorum cùm partem aſſentire, partem animum mentémq; perterritam,
atque in fugam deſtinatam habere intellexiſſet, ampliùs de ea re agere de-
ſtitit,nauéſque ijs attribuit;vt in quas quiſque partes vellet proficiſceretur.
Ipſe omnibus rebus diligentiſſimè conſtitutis, liberis ſuis L. Cæſari, qui G
tum ibi pro quæſtore fuerat, commendatis, & ſine ſuſpicione, vultu at-
que ſermone quo ſuperiore tempore vſus fuerat, cùm dormitum iſſet,
Cato ſibi manũ infert. ferrum intrò clam in cubiculum tulit, atque ita ſe traiecit. Qui dum ani-
ma nondum expirata concidiſſet, impetuq́ue facto in cubiculum ex ſu-
ſpicione medicus familiaréſque continere, atque vulnus obligare cœpiſ-
ſent, ipſe ſuis manibus vulnus crudeliſſimè diuellit, atque animo præſen-
ti ſe interemit. Quem Vticenſes, quanquam oderant partium gratia, ta-
men propter eius ſingularem integritatem, & quòd diſſimilimus reliquo-
rum ducum fuerat, quodq́ue Vticam mirificis operibus munierat, turréſ-
L.Cæſar. que auxerat, ſepultura afficiunt. Quo interfecto L. Cæſar, vt aliquod ſibi H
ex ea re auxilium pararet, conuocato populo, concione habita, cohorta-
tur omneis vt portæ aperirentur, ſe in Cæſaris clementiam magnam ſpem
habere. Itaque portis patefactis, Vtica egreſſus Cæſari imperatori obuiam
Meſſala. proficiſcitur.Meſſala, vt erat imperatum, Vticam peruenit, omnibúſque
Vzita. portis cuſtodias ponit. Cæſar interim à Thapſo progreſſus, Vzitam per-
uenit, vbi Scipio magnum frumenti numerum, armorum, telorum, cæ-
terarumq; rerum cum paruo præſidio habuerat. hoc adueniens potitur.
Adrumetum. Deinde Adrumetum peruenit: quò cùm ſine mora introiſſet, armis, fru-
Q.Ligario Cæſar ignoſcit. mento, pecuniáq; cõſiderata, Q.Ligario C.Conſidij filio, qui tum ibi fue-
rat, vitam conceſſit. Deinde eodem die Adrumeto egreſſus, Luncio Regulo I
ibi cum legione relicto, Vticam ire contendit: cui in itinere fit obuius L.
Cæſaris clementia. Cæſar,& ſubitò ſe ad genua proiecit, vitámq; ſibi, nec ampliùs quicquam
deprecatur, cui Cæſar facilè pro ſua natura & inſtituto conceſſit. Idem Ce-
cinnæ,Cetcio,P.Atrio,L.Cælæ patri & filio, M.Epio, M.Aquinio Catonis
filio, Damaſippíque liberis, ex ſua conſuetudine tribuit: circitérque no-
ctem luminibus accenſis Vticam peruenit, atque extra oppidum ea no-
cte manſit. Poſtero die manè oppidum introijt: concionéque aduoca-
ta, Vticenſes incolas cohortatus, gratias pro eorum erga ſe ſtudio agit: ci-
ues autem Romanos negociatores, & eos qui inter ccc. pecunias contu-
lerant Varo & Scipioni, multis verbis accuſatos, & de eorum ſceleribus K
longiore habita oratione, ad extremũ vt ſine metu prodirent, edicit ſe eis
duntaxat vitam conceſſurum, bona quidem eorum ſe venditurum: ita ta-
men, vt qui eorum bona ſua redemiſſet, ſe bonorum venditionem indu-
cturum,& pecuniam mulctæ nomine relaturum, vt incolumitatem reti-
nere poſſent. Quibus metu exanguibus, de vitáque ex ſuo merito deſpe-
rantibus, ſubitò oblata ſalute, libentes cupidíque conditionem accepe-
runt, petierúntque à Cæſare vt vniuerſis trecentis vno nomine pecuniam
imperaret. Itaq; bis mille ſeſtertiûm his impoſito, vt per trienniũ ſex pen-
ſionibus populo Rom. ſoluerent, nullo eorum recuſante, ac ſe eo die de-
mum

A mum natos prædicantes, læti gratias agunt Cæſari. Rex interim Iuba, vt
ex prælio fugerat, vnà cum Petreio interdiu in villis latitando, tandem no-
cturnis itineribus confectis in regnum peruenit, atque ad oppidum Za- *Zama oppidum.*
mam, vbi ipſe domicilium, coniuges, liberoſque habebat, quò ex cun-
cto regno omnem pecuniam, chariſſimaſq; res comportauerat, quodq;
inito bello operibus maximis munierat, accedit. Quem oppidani anteà *Iuba rex oppido ſuo*
rumore exoptato de Cæſaris victoria audito, ob has cauſas oppido pro- *prohibetur.*
hibuerunt, quòd bello contra populum Rom. ſuſcepto, in oppido Zama
lignis congeſtis maximam in medio foro pyram conſtruxerat, vt ſi fortè
bello eſſet ſuperatus, omnibus rebus eò coaceruatis, deinde ciuibus cun-
B ctis interfectis, eodemque proiectis, igne ſubiecto, tum demum ſe ipſe in-
ſuper interficeret, atque vnà cum liberis, coniugibus, ciuibus, cunctaque
gaza regia cremaretur. Poſtquàm Iuba ante portas diu multumq; primò
minis pro imperio egiſſet cum Zamenſibus, deinde cùm ſe parùm pro-
ficere intellexiſſet, precibus quoq; oràſſet vti ſe ad ſuos Deos penates ad-
mitterent: vbi eos in ſententia perſtare animaduertit, nec minis nec pre-
cibus ſuis moueri quò magis ſe reciperent: tertiò petit ab eis, vt ſibi coniu-
ges liberoſq; redderent, vt ſecum eos aſportaret. Poſtquàm ſibi nihil omni-
no oppidanos reſponſi reddere animaduertit, nulla re ab his impetrata, ab
Zama diſcedit, atq; ad villam ſuam cum M. Petreio pauciſque equitibus ſe
C confert. Zamenſes interim legatos de his rebus ad Cæſarem Vticam mit-
tunt, petuntq; ab eo, vti antè quàm Rex manum colligeret, ſeſeq; oppu-
gnaret, ſibi auxilium mitteret: ſe tamen paratos eſſe, ſibi quoad vita ſup-
peteret, oppidum ſeq; ei reſeruare. Legatos collaudatos Cæſar domum
iubet antecedere, ac ſuum aduentum prænunciare. Ipſe poſtero die Vti-
ca egreſſus cum equitatu in regnum ire contendit. Interim in itinere ex
regijs copijs duces complures ad Cæſarem veniunt, orantque vt ſibi igno-
ſcat. Quibus ſupplicibus venia data, Zamam perueniunt. Rumore inte- *Cæſaris lenitas & clementia.*
rim perlato de eius lenitate clementiaq;, propemodum omnes regni equi-
tes Zamam perueniunt ad Cæſarem, ab eoque ſunt metu periculoque li-
D berati. Dum hæc vtrobique geruntur, Conſidius, qui Tiſdræ cum fa-
milia ſua, gladiatoria manu, Getuliſq; præerat, cognita cæde ſuorum, Do-
mitijq;, & legionum aduentu perterritus, deſperata ſalute oppidum de-
ſerit, ſeque clàm cum paucis barbaris pecunia onuſtus ſubducit: atque
in regnum fugere contendit: quem Getuli ſui comites in itinere prædæ cu- *Conſidij mors.*
pidi concidunt, ſeq; in quaſcunque potuére partes conferunt. C. interim
Vergilius, poſtquàm terra mariq; clauſus ſe nihil proficere intellexit, ſuoſq; *C. Vergilius.*
interfectos aut fugatos, M. Catonem Vticæ ſibi ipſi manus intuliſſe, Regē
vagum, à ſuis deſertum, ab omnibus aſpernari, Saburam eiuſq; copias ab
Sitio eſſe deletas, Vticæ Cæſarem ſine mora receptū: de tanto exercitu re-
E liquias eſſe nullas, quæ ſibi ſuiſq; liberis prodeſſent: à Caninio proconſule, *C. Vergilij deditio.*
qui eum obſidebat, fide accepta, ſeq; & ſua omnia & oppidum proconſuli
tradit. Rex interim Iuba ab omnibus ciuitatibus excluſus, deſperata ſalute;
cùm iam conatus eſſet cum Petreio, vt per virtutem interfecti eſſe vide-
rentur, ferro inter ſe depugnant, atque firmior imbecilliorem Iuba Petre- *Iubæ regis et Petreij*
ium facilè ferro conſumpſit. Deinde ipſe ſibi cùm conaretur gladio traij- *mors.*
cere pectus, nec poſſet, precibus à ſeruo ſuo impetrauit vt ſe interficeret,
idq; obtinuit. P. Sitius interim pulſo exercitu Saburæ præfecti Iubæ, ipſó- *P. Sitius.*
que interfecto, cùm iter cum paucis per Mauritaniam ad Cæſarem face-
ret, fortè incidit in Fauſtum Afraniúmque, qui eam manum habebant

qua

qua Vticam diripuerant, iterq́; in Hiſpaniam intendebant, & erant nume- F
ro circiter M D. itaque nocturno tempore celeriter inſidijs diſpoſitis, eos
prima luce adortus, præter paucos equites, qui ex primo agmine fugerant,
reliquos aut interficit, aut in deditionem accipit, Afranium & Fauſtum
cum coniuge & liberis viuos capit. Paucis poſt diebus diſſenſione in exer-
Fauſti & Afranij mors.
citu orta, Fauſtus & Afranius interficiuntur. Pompeiæ cum Fauſti libe-
ris Cæſar incolumitatem ſuaq́; omnia conceſſit. Scipio interim cum Da-
maſippo & Torquato & Pletorio Ruſtiano nauibus longis diu multumq́;
Hippo regius.
iactati, cùm Hiſpaniam peterent, ad Hipponem regium deferuntur, vbi
claſſis P. Sitij per id tempus erat, à qua pauciora ab amplioribus circunuen-
ta nauigia deprimuntur. Ibiq́; Scipio cum ijs quos paulò antè nominaui, G
Scipionis interitus.
interijt. Cæſar interim Zamæ auctione regia facta, boniſq́; eorum vendi-
tis qui ciues Romani contra populum Romanũ arma tulerant, præmijſq́;
Zamenſibus qui de Rege excludendo conſilium ceperant, tributis, vecti-
Criſpus Salluſtius Zamenſis proconſul.
galibúſque regijs irrogatis, ex regnoq́; prouincia facta, atque ibi Criſpo
Salluſtio proconſule cum imperio relicto, ipſe Zama egreſſus Vticam ſe
recepit. Ibi bonis venditis eorum qui ſub Iuba Petreioque ordines duxe-
rant: Thapſitanis H-S viginti millia, conuentui eorum H-S triginta
millia, Adrumetanis H-S triginta millia, conuentui eorum H-S quin-
quaginta millia, mulctæ nomine imponit. Ciuitates, bonaq́; eorum, ab
omni iniuria rapiniſq́; defendit. Leptitanos, quorum ſuperioribus annis H
bona Iuba diripuerat, & qui ad Senatum queſti, per legatos atque arbitros
à Senatu datos ſua receperant, tricies centenis millibus ponderibus olei in
annos ſingulos mulctat ideo, quòd initio per diſſenſionem principum,
ſocietatem cum Iuba inierant, eumq́; armis militibus, pecunia iuuerant.
Tiſdritanos, propter humilitatem ciuitatis, certo numero frumenti mul-
Cæſaris in Italiam profectio.
ctat. His rebus geſtis, Idibus Iunijs Vticæ claſſem conſcendit, & poſt diem
tertium Caraleis in Sardiniam peruenit. Ibi Sulchitanos, quòd Naſidiũ
eiuſq́; claſſem receperant, copijſq́; iuuerant, H-S centum millibus mul-
ctat, & pro decumis octauas pendere iubet, bonaque paucorum vendit,
& ante diem III. Calendarum Quintilis naues conſcendit. Et à Caralibus I
ſecundum terram prouectus, duodetrigeſimo die, eò quòd tempeſtatibus
in portubus cohibebatur, ad vrbem Romam venit.

A. HIRTII, AVT OPPII,
DE BELLO HISPANIENSI C. IVLII CAESARIS, LIBER VNVS.

K

Libri de Bello Hiſpanienſi capita.

1 *Reditus Cæſaris in Hiſpaniam, & eius liberandæ initium ab eodem factum aduerſus Cn. Pompeij filios.*

2 *Cæſar leuibus aliquot prælijs ad oppidum Ateguam factis, tandem oppidanos in deditionem recipit, & vrbe potitur.*

3 *Ateguanorum perfidia, & pœna: leuis pugna Cæſaris ſecunda, itemq́; altera à duello inſtituta.*

4 *Cæſaris victoria ex prælio, & cædes Pompeianorum magna, Labieniq́; & Varii interitus.*

A 5 *Cn. Pompeij adoleſcentis interitus, & caput ludibrio prolatum: oppidorúmque multorum deditio.*

PHARNACE ſuperato, Africa recepta, qui ex his præ- 1
lijs cum adoleſcente Cn. Pompeio profugiſſent, cùm *Cn. Pompeius adoleſcens.*
& vlterioris Hiſpaniæ potitus eſſet, dum Cæſar mu-
neribus dandis in Italia diſtineretur, quò faciliùs præ-
ſidia compararet, Pompeius in fidem vniuſcuiuſque
ciuitatis confugere cœpit. Itaque partim precibus,
partim vi, bene magna comparata manu prouinciam
vaſtare cœpit. Quibus in rebus nonnullæ ciuitates
B ſua ſponte auxilia mittebant: item nonnullæ contrà
portas claudebant: ex quibus ſi qua oppida vi ceperat, cùm aliquis ex ea
ciuitate optimè de Cn. Pompeio meritus ciuis eſſet, propter pecuniæ ma-
gnitudinem aliqua ei inferebatur cauſa, vt eo de medio ſublato, ex eius
pecunia latronum largitio fieret. Ita paucis commodis hoſte hortato,
maiores augebantur copiæ. Ideoque crebris nuncijs in Italiam miſſis, ci-
uitates contrariæ Pompeio, auxilia ſibi depoſtulabant. C. Cæſar dicta- *C. Cæſar quartò deſignatus dictator.*
tor tertiò, deſignatus quartò, multis itineribus antè confectis, cùm ce-
leri feſtinatione ad bellum conficiendum in Hiſpaniam veniſſet, legati *Cordubenſes legati ad Cæſarem.*
Cordubenſes, qui à Cn. Pompeio diſceſſerant, Cæſari obuiam veniunt;
C à quibus nunciabatur, nocturno tempore oppidum Cordubam capi poſ-
ſe, quòd nec opinantibus aduerſarijs eius prouinciæ potitus eſſet, ſi-
múlque quòd tabellarij à Cn. Pompeio diſpoſiti omnibus locis eſſent,
qui certiorem Cn. Pompeium de Cæſaris aduentu facerent. multa præ-
tereà veriſimilia proponebant. Quibus rebus adductus, quòs legatos
exercitui antè præfecerat, Q. Pedium, & Quintum Fabium Maximum, *Q. Pedius.*
de ſuo aduentu facit certiores, vt quem ſibi equitatum ex prouincia fe- *Q. Fabius.*
ciſſent, præſidio mitterent. Ad quos celeriùs quàm ipſi opinati ſunt, ap-
propinquauit: atque vt ipſe voluit, equitatum ſibi præſidio habuit. Erat
per idem tempus Sext. Pompeius frater, qui cum præſidio Cordubam *Sex. Pompeius.*
D tenebat, quod eius prouinciæ caput eſſe exiſtimabatur. Ipſe autem Cn. *Corduba Hiſpaniæ caput.*
Pompeius adoleſcens Vllam oppidum oppugnabat, & ferè iam aliquot *Vlla opp.*
menſibus ibi diſtinebatur: quo ex oppido, cognito Cæſaris aduentu, le-
gati clàm præter præſidia Cn. Pompeij Cæſarem cùm adiſſent, petere
cœperunt vt ſibi primo quoque tempore ſubſidium mitteret. Cæſar
eam ciuitatem omni tempore optimè de populo Romano meritam eſſe
ſciens, celeriter * ſex cohortes ſecunda vigilia iubet proficiſci, parique **ſedecim.*
equites numero, quibus præfecit hominem eius prouinciæ notum, &
non parùm ſcientem, L. Iunium Paticcum: qui cùm ad Cn. Pompeij *L. Iunius Paticcus.*
præſidia veniſſet, incidit idem temporis vt tempeſtate aduerſa, vehemen-
E tiq; vento affligaretur, qua vi tempeſtatis ita obſcurabatur, vt vix pro-
ximum cognoſcere poſſet. cuius incommodum ſummam vtilitatem ipſis *Tempeſtatis incommodum in bonũ verſum.*
præbebat. Ita cùm ad eum venerunt, iubet binos equites incedere, & re-
ctà per aduerſariorum præſidia ad oppidum contendere: medijſque ex
præſidijs cùm quæreretur qui eſſent, vnus ex noſtris reſpondit, vt ſileat
verbum facere: nam id temporis conari ad murum accedere, vt oppi-
dum capiant. Et partim tempeſtate impediti vigiles non poterant dili-
gentiam præſtare, partim illo reſponſo deterrebantur. Cùm ad portam
appropinquaſſent, ſigno dato ab oppidanis ſunt recepti: & pedites equi-
teſque clamore facto, diſpoſitis ibi partim qui remanſere, eruptionem in

aduerſariorum caſtra fecerunt. Sic illud cùm inſcientibus accidiſſet, exi- F
ſtimabat magna pars hominum qui in ijs caſtris fuiſſent, ſe propè captos
eſſe. Hoc miſſo ad Vllam præſidio, Cæſar vt Pompeium ab ea oppugna-
tione deduceret, ad Cordubam contendit, exq; itinere loricatos viros
fortes cum equitatu antè præmiſit: qui ſimul in conſpectum oppidi ſe
dederunt in equis, recipiuntur: hoc à Cordubenſibus nequaquam po-
terat animaduerti. Appropinquantibus, ex oppido bene magna multi-
tudo ad equitatum concidendum cùm exiſſet, loricati, vt ſuprà ſcripſi-
mus, ex equis deſcenderunt, & magnum prælium fecerunt, ſicut ex in-
finita hominum multitudine pauci in oppidum ſe reciperent. Hoc ti-
more adductus Sex. Pompeius, literas fratri miſit, vt celeriter ſibi ſubſi- G
dio veniret, ne priùs Cæſar Cordubam caperet, quàm ipſe illò veniſſet. Ita-
que Cn. Pompeius Vlla propè capta, literis fratris excitus, cum copijs ad
Bætis flu. Cordubam iter facere cœpit. Cæſar cùm ad flumen Bætim veniſſet, neq;
propter altitudinem fluminis tranſire poſſet, lapidibus corbes plenos de-
miſit. ita inſuper ponte facto, copias ad caſtra tripartitò traduxit. Tende-
bant aduerſus oppidum è regione pontis trabes, vt ſuprà ſcripſimus, bi-
partitò. Huc cùm Pompeius cum ſuis copijs veniſſet, ex aduerſo pari ra-
tione caſtra ponit. Cæſar vt eum ab oppido commeatuque excluderet,
brachium ad pontem ducere cœpit. Pari idem conditione Pompeius.
Hic inter duces duos fit contentio, vter priùs pontem occuparet: ex qua H
contentione quotidiana minuta prælia fiebant, vt modò hi, modò illi ſu-
periores diſcederent. Quæ res cùm ad maiorem contentionem veniſſet, ab
vtriſq; comminùs pugna inita, dum cupidiùs locum ſtudent tenere, pro-
pter pontem coanguſtabantur, & fluminis ripis appropinquãtes coangu-
ſtati præcipitabantur. Hic alteri alteris non ſolùm mortibus mortes exag-
gerabant, ſed tumulos tumulis exæquabãt. Ita diebus compluribus cupie-
bat Cæſar, ſi qua conditione poſſet, aduerſarios in æquum locum de-
ducere, & primo quoque tempore de bello decernere. Id cùm animad-
uerteret aduerſarios minimè velle, quos ideo à via retraxerat, vt in æquum
deduceret: copijs flumen traductis, noctu iubet ignes fieri magnos. Ita I
Ategua. firmiſſimum eius præſidium Ateguam proficiſcitur. Id cùm Pompeius ex
perfugis reſciſſet, ea die per viarum anguſtias carra complura, multoſq; la-
niſtas retraxit, & ad Cordubam ſe recepit. Cæſar munitionibus Ateguam
oppugnare, & brachia circunducere cœpit. cuius rei Pompeio cùm nun-
cius eſſet allatus, eo die proficiſcitur. cuius in aduentum, præſidij cauſa
Cæſar complura caſtella occupauit, partim vbi equitatus, partim vbi pe-
deſtres copiæ in ſtatione & in excubitu caſtris præſidio eſſe poſſent. Hic in
aduentu Pompeij incidit vt matutino tempore nebula eſſet craſſiſſima. Ita-
que in illa obſcuratione cum aliquot cohortibus & equitum turmis cir-
cuncludunt Cæſaris equites, & concidunt, ſic vt vix in ea cæde pauci effu- K
Salſum flu. Vcubis opp. gerent. Inſequenti nocte caſtra ſua incẽdit Pompeius, & trans flumen Sal-
ſum per conualles caſtra inter duo oppida Ateguam & Vcubim in monte
conſtituit. Cæſar in munitionibus, cæteriſq; quæ ad oppidum oppugnan-
dum opus fuerunt, aggerem vineaſq; agere inſtituit. Hæc loca ſunt mon-
toſa, & natura edita ad rem militarem, quæ planicie diuiduntur Salſo flu-
mine, proximè tamen Ateguam, vt ad flumen ſint circiter paſſuum duo
millia. Ex ea regione oppidi in montibus caſtra habuit poſita Pompeius in
conſpectu vtrorumque oppidorum, neque ſuis auſus eſt ſubſidio venire.
Aquilas & ſigna habuit poſita tredecim legionum: ſed ex quibus aliquid
firma-

A firmamenti ſe exiſtimabat habere, duæ fuerunt vernaculæ, quæ à Trebonio transfugerant: & vna facta ex colonijs quæ fuerunt in his regionibus: quarta fuit Afraniana ex Africa, quam ſecum adduxerat. Reliquæ ex fugitiuis auxiliares conſiſtebant. Nam & leui armatura & equitatu longè & virtute & numero noſtri erant ſuperiores. Accedebat huc, vt longiùs bellum duceret Pompeius, quòd loca ſunt edita, & ad caſtrorum munitiones non parùm idonea. Nam ferè totius vlterioris Hiſpaniæ regio propter terræ fœcunditatem, inopem difficilemque habet oppugnationē, & non minùs copioſam aquationem. Hic etiam propter barbarorum crebras excurſiones omnia loca quæ ſunt ab oppidis remota, turribus & muni-
B tionibus retinentur, ſicut in Africa: rudere, non tegulis teguntur, ſimúlque in his habent ſpeculas, & propter altitudinem longè lateque proſpiciunt. Item oppidorum magna pars eius prouinciæ montibus ferè munita, & natura excellentibus locis eſt conſtituta, vt ſimul aditus aſcenſúſq; habeat difficiles. Ita ab oppugnationibus natura loci diſtinentur, vt ciuitates Hiſpaniæ non facile ab hoſtibus capiantur. quod in hoc contigit bello. Nam vbi inter Ateguam & Vcubim, quæ oppida ſuprà ſunt ſcripta, Pompeius tunc habuit caſtra conſtituta in conſpectu duorum oppidorum, à ſuis caſtris circiter millia paſſuum quatuor grumus eſt excellens natura, qui appellatur Caſtra Poſthumiana. ibi præſidij cauſa caſtellum
C Cæſar habuit conſtitutum. Pompeius qui eodem iugo tegebatur loci natura, & quòd remotum erat à caſtris Cæſaris, animaduertebat, loci difficultate, & quòd flumine Salſo intercludebatur, non eſſe commiſſurum Cæſarem, vt in tanta loci difficultate ad ſubſidium committendum ſe mitteret. iſta fretus opinione, tertia vigilia profectus, caſtellum oppugnare cœpit, vt laborantibus ſuccurreret. Noſtri cùm appropinquaſſent, clamore repentino, telorúmque multitudine iactus facere cœperunt, vti magnam partem hominum vulneribus afficerent. Quo peracto, cùm ex caſtello repugnare cœpiſſent, & maioribus caſtris Cæſaris nuncius eſſet allatus, cum tribus legionibus eſt profectus. Et cùm ad eos
D appropinquaſſet, fuga perterriti multi ſunt interfecti, complures capti, in quibus multi præthereà armis exuti fugerunt, quorum ſcuta ſunt relata octoginta. Inſequenti luce Arguetius ex Italia cum equitatu venit. Is ſigna Saguntinorum retulit quinque, quæ ab oppidanis cepit. Suo loco perterritus eſt, quòd equites ex Italia cum Aſprenate ad Cæſarem veniſſent. Ea nocte Pompeius caſtra incendit, & ad Cordubam verſus iter facere cœpit. Rex nomine Indo, qui cum equitatu ſuas copias adduxerat, dum cupidiùs agmen aduerſariorum inſequitur, à vernaculis legionarijs exceptus eſt & interfectus. † Poſtero die equites noſtri longiùs ad 2
Cordubam verſus profecuti ſunt eos qui commeatus ad caſtra Pompeij ex
E oppido portabant. ex his capti quinquaginta cum iumentis ad noſtra adducti ſunt caſtra. Eodem die Qu. Martius Trib. mil. qui fuiſſet Pompeij, ad nos transfugit: & noctis tertia vigilia in oppido acerrimè pugnatum eſt, ignemq; multum miſerunt, ſicut & omne genus quibus ignis per iactus ſolitus eſt mitti. Hoc præterito tempore, C. Fundanius eques Romanus ex caſtris aduerſariorum ad nos transfugit. Poſtero die ex legione vernacula milites ſunt capti ab equitibus noſtris duo, qui dixerunt ſe ſeruos eſſe: cùm venirent, cogniti ſunt à militibus, qui anteà cum Babilio & Pedio fuerant, & à Trebonio transfugerant. Eis ad ignoſcendum nulla facultas eſt data, & à militibus noſtris interfecti ſunt. Eodem tempore capti tabellarij qui à

Vernaculæ legiones.

Vlterioris Hiſpaniæ fecunditas & ſitus.

Speculæ Hiſpaniæ.

Caſtra Poſthumiana.

Arguetius.

Indo rex.

Qu. Martius Trib. mili.

C. Fundanius.

Corduba ad Pompeium miſſi erant, perperamque ad caſtra noſtra perue- F
Manus tabellarijs captis præciſa. nerant, præciſis manibus miſſi ſunt facti. Pari conſuetudine vigilia ſecunda ex oppido ignem multum, telorumque multitudinem iactando, bene magnum tempus conſumpſerunt, compluresque vulneribus affecerunt. Præterito noctis tempore eruptionem in legionem ſextam fecerunt, cùm in opere noſtri diſtenti eſſent: acriterque pugnare cœperunt. Quorum vis repreſſa à noſtris, etſi oppidani ſuperiore loco defendebantur. Quinquaginta cùm eruptionem facere cœpiſſent, tamen virtute militum noſtrorum, qui etſi inferiore loco premebantur, tamen repulſis aduerſarijs, bene multis vulneribus affecti in oppidū ſe contulerunt. Poſtero die Pompeius ex caſtris ſuis brachium cœpit ad flumen Salſum facere: & cùm noſtri equites pauci in ſtatione fuiſſent à pluribus reperti, de ſtatione ſunt de- G
A. Valgius. iecti, & occiſi tres. eo die A. Valgius Senatoris filius, cuius frater in caſtris Pompeij fuiſſet, omnibus ſuis rebus relictis equum conſcendit, & fugit. Speculator de legione ſecunda Pompeiana captus à militibus, & interfectus eſt. Per idem tempus glans miſſa eſt inſcripta, quo die ad oppidum capiendum accederent, ſeſe ſcutum eſſe poſiturum. Qua ſpe nonnulli dum ſine periculo murum aſcendere, & oppido potiri poſſe ſe ſperarent, poſtero die ad murum opus facere cœperunt: & bene magna prioris muri pars deiecta eſt. Quo facto ab oppidanis, ac ſi ſuarum partium eſſent conſeruati, miſſos facere loricatos, quiq; præſidij cauſa præpoſiti oppido à Pompeio H
Cæſar conditiones dare nō accipere ſolitus. eſſent, orabant. Quibus reſpondit Cæſar, ſe conditiones dare, non accipere conſueſſe. Illi cùm in oppidum reuerſi eſſent, relato reſponſo, clamore ſublato, omni genere telorum emiſſo pugnare pro muro toto cœperunt. Propter quod ferè magna pars hominum qui in caſtris noſtris eſſent, non dubitârunt quin eruptionem eo die eſſent facturi. Ita corona circundata pugnatum eſt aliquandiu vehementiſſimè. Simulq; balliſta miſſa à noſtris turrem deiecit, qua aduerſariorum qui in ea turre fuerant, quinque deiecti ſunt, & puer qui balliſtam ſolitus erat obſeruare. Eo præterito tempore, Pompeius caſtellum trans flumen Salſum conſtituit, neque à noſtris prohibitus: falſaque illa opinione gloriatus eſt, quòd propè in noſtris parti- I
bus locum tenuiſſet. Item inſequenti die eadem conſuetudine dum longiùs proſequitur, quo loco equites noſtri ſtationem habuerant, aliquot turmæ cum leui armatura impetu facto, loco ſunt deiectæ, & propter paucitatem noſtrorum equitum ſimul cum leui armatura inter turmas aduerſariorum protritæ. Hoc in conſpectu vtrorunque caſtrorum gerebatur, & maiore Pompeiani exultabant gloria, longiùs quòd noſtris cedentibus proſequi cœpiſſent: qui cùm aliquo loco à noſtris recepti eſſent, vt conſueſſent, ex ſimili virtute clamore facto auerſati ſunt prælium fa-
Equeſtris prælij conſuetudo. cere. Ferè apud exercitus hæc eſt equeſtris prælij conſuetudo, cùm eques ad dimicandum dimiſſo equo cum pedite progreditur, nequaquam par K
habetur. id quod in hoc accidit certamine. cùm pedites ex leui armatura lecti ad pugnam equitibus noſtris nec opinantibus veniſſent, idque in prælio animaduerſum eſſet, complures ex equis deſcenderunt. Ita exiguo tempore eques pedeſtre, pedes equeſtre prælium facere cœpit, vſque eò, vt cædem proximè à vallo fecerint. In quo prælio aduerſariorum ceciderunt centum viginti tres, compluresq; armis exuti, multi vulneribus affecti in caſtra ſunt redacti: noſtri ceciderunt tres, faucij XII. pedites, & equites quinque. Eius diei inſequenti tempore priſtina conſuetudine pro muro pugnari cœptum eſt. Cùm bene magnam multitudinem telorum

ignem-

A ignémque noſtris defendentibus iniecilſent, nefandum crudeliſſimumq́; *Hoſpitum violatio.*
facinus ſunt aggreſſi, in conſpectúque noſtro hoſpites qui in oppido erant,
iugulare, & de muro præcipites mittere cœperunt, ſicut apud barbaros,
quod poſt hominum memoriam nunquam eſt factum. Huius diei extre-
mo tempore à Pompeianis clàm ad noſtros tabellarius eſt miſſus, vt ea
nocte turres aggerémque incenderent, & tertia vigilia eruptionem face-
rent. Ita igne, telorúmque multitudine iacta, cùm bene magnam par-
tem muri conſumpſiſſent, portam quæ è regione & in conſpectu caſtro-
rum Pompeij fuerat, aperuerunt, copiæq́; totæ eruptionem fecerunt, ſe-
cúmque extulerunt calcatas ad foſſas complendas, & harpagones ad ca- *Calcatæ ad foſſas complendas.*
B ſas, quæ ſtramentis à noſtris hybernorum cauſa ædificatæ erant, diru-
endas, & incendendas. Præterea argentum, & veſtimenta: vt dum no-
ſtri in præda diſtinerentur, illi cæde facta ad præſidia Pompeij ſe recipe-
rent. Nam, quòd exiſtimabat eos poſſe conatum efficere, nocte tota vl-
tra ibat flumen Salſum in acie. Quod factum licèt nec opinantibus no-
ſtris eſſet geſtum, tamen virtute freti, repulſos, multiſque vulneribus af-
fectos, oppido repreſſerunt: prædaque & armis eorum ſunt potiti, viuóſ-
que aliquos ceperunt, qui poſtero die ſunt interfecti. Eodemque tempo-
re transfuga nunciauit ex oppido, Iunium qui in cuniculo fuiſſet, iugula- *Iunius.*
tione oppidanorum facta, clamâſſe facinus ſe nefandum & ſcelus feciſſe.
C Nam eos nihil meruiſſe quare tali pœna afficerentur, qui eos ad aras &
focos ſuos recepiſſent, eóſque hoſpitium ſcelere contaminâſſe: multa
præterea dixiſſe: qua oratione deterritos ampliùs iugulationem non fe-
ciſſe. Ita poſtero die Tullius legatus cum Catone Luſitano venit, & apud *Tullius.*
Cæſarem verba fecit: Vtinam quidem Dij immortales feciſſent, vt tuus *Catonis Luſitani oratio ad Cæſarem.*
potiùs miles, quàm Cn. Pompeij factus eſſem, & hanc virtutis conſtan-
tiam in tua victoria, non in illius calamitate præſtarem: cuius funeſtæ
laudes, quippe ad hanc fortunam reciderunt, vt ciues Romani indigen-
tes præſidij, & propter patriæ luctuoſam perniciem dedamur hoſtium
numero, qui neque in illius proſpera acie primam fortunam, neq; in ad-
D uerſa ſecundam obtinuimus victoriam: qui legionum tot impetus ſuſten-
tantes, nocturnis diurniſq́; operibus gladiorum ictus, telorumque miſſus
expectantes, victi & deſerti à Pompei, tua virtute ſuperati, ſalutem à tua cle
mentia depoſcimus: petimuſq́;, vt qualem te alijs gentibus præſtiriſti, ſimi-
lem in ciuium deditione præſtes. Remiſſis legatis, cùm ad portam veniſſet
Tiberius Tullius, & eum introeuntem C. Antonius inſecutus non eſſet, re-
uertit ad portam, & hominem apprehendit. Quod Tiberius cùm fieri ani-
maduertit, ſimul & pugionem eduxit, & manū eius incidit. ita refugerunt
ad Cæſarem. Eodemq́; tempore ſignifer de legione prima transfugit, & *Signifer Pompeianus ad Cæſarē transfugit.*
nunciauit, quo die equeſtre prælium factum eſſet, ſuo ſigno periſſe homi-
E nes trigintaquinq;, neq; licere in caſtris Cn. Pompeij nunciari neq; dici pe-
riſſe quenquam. Seruus, cuius dominus in Cæſaris caſtris fuiſſet, vxoremq́; *Seruus dominū iugulans.*
& filium in oppido reliquerat, dominum iugulauit, & ita clàm à Cæſaris
præſidijs in Pompeij caſtra diſceſſit, & indicium glande ſcriptum miſit, per
quod certior fieret Cæſar, quæ in oppido ad defendendū pararentur.
Ita literis acceptis, cùm in oppidum reuertiſſent qui mittere glandem
ſcriptam ſolebant, inſequenti tempore duo Luſitani fratres transfugæ
nunciârunt quam Pompeius concionem habuiſſet: quoniam oppido ſub-
ſidio non poſſet venire, noctu ex aduerſariorum conſpectu ſe deducerent
ad mare verſum. Vnum reſpondiſſe, vt potiùs ad dimicandum deſcen-

derent, quàm ſignum fugæ oſtenderent. Tum, qui ita locutus eſſet, iugu- F
latum. Eodem tempore tabellarij eius deprehenſi, qui ad oppidum venie-
bant, quorum literas Cæſar oppidanis obiecit: & qui vitam ſibi peteret,
iuſſit turrem ligneam oppidanorum incendere: id ſi feciſſet, ei ſe promi-
ſit omnia conceſſurum. Quod difficile erat factu, vt eam turrem ſine pe-
riculo quis incenderet: ita facturus de ligno, cùm propiùs acceſſiſſet, ab
oppidanis eſt occiſus. Eadem nocte transfuga nunciauit, Pompeium &
Labienum de iugulatione oppidanorum indignatos eſſe. Vigilia ſecunda
propter multitudinem telorum turris lignea, quæ noſtra fuiſſet, ab imo vi-
Vitium facere. tium fecit vſq; ad tabulatum ſecundum & tertium. Eodem tempore pro
muro pugnatum acerrimè, & turrim noſtram, vt ſuperiorem, incenderunt G
Materfam. de muro ſe deijciens. idcirco, quòd ventum oppidani ſecundum habuerunt. Inſequenti luce
materfamiliâs de muro ſe deiecit, & ad nos tranſilijt, dixitq; ſecum fami-
lia conſtitutum habuiſſe vt vnà transfugerent ad Cæſarem, illam oppreſ-
ſam, & iugulatam. Hoc præterea tempore tabellæ de muro ſunt deiectæ, in
L. Minutius. quibus ſcriptum eſt inuentum: L. Minutius Cæſari. Si mihi vitam tribuis,
quoniam à Cn. Pompeio ſum deſertus, qualem me illi præſtiti, tali virtute
& conſtantia futurum me in te eſſe præſtabo. Eodem tempore oppidano-
rum legati, qui anteà exierant, Cæſarem adierunt, ſi ſibi vitam concede-
ret, ſeſe inſequenti die oppidum eſſe dedituros. Quibus reſpondit, ſe Cæ-
3 ſarem eſſe, fidemq; præſtaturum. † Ita ante diem XI. Calendarum Martij H
Cæſarem ſe eſſe reſpondet Cæſar. Ategua capta. oppido potitus, imperator eſt appellatus. Et Pompeius ex perfugis cùm de-
ditionem oppidi factam eſſe ſciſſet, caſtra mouit Vcubim verſus: ſed cir-
cum ea loca caſtella diſpoſuit, & munitionibus ſe continere cœpit. Cæſar
mouit, & propius caſtra caſtris contulit. Eodem tempore manè loricatus
vnus ex legione vernacula ad nos transfugit, & nunciauit Pompeium op-
pidanos Vcubenſes conuocâſſe, eiſq; ita imperauiſſe, vt diligentia adhibi-
ta perquirerent qui eſſent ſuarum partium, itemq́ue aduerſariorum victo-
riæ fautores. Hoc præterito tempore, in oppido quod fuit captum, ſeruus
eſt deprehenſus in cuniculo, quem ſuprà demonſtrauimus dominum iu-
gulâſſe. is viuus eſt combuſtus. Eodemq; tempore Centuriones loricati I
octo ad Cæſarem transfugerunt ex legione vernacula, & equites noſtri
cum aduerſariorum equitibus congreſſi ſunt, & ſaucij aliquot occiderunt
ex leui armatura. Ea nocte ſpeculatores prehenſi ſerui tres, & vnus ex le-
gione vernacula. Serui ſunt in crucem ſublati, militi ceruices abſciſſæ. Po-
ſtero die equites cum leui armatura ex aduerſariorum caſtris ad nos tranſ-
fugerunt. Et eo tempore circiter vndecim equites ad aquatores noſtros
excurrerunt, nonnullos interfecerunt, item alios viuos abduxerunt. Ex
Fautores Cæſaris 74. a Pompeio ſecuri percuſſi. equitibus capti ſunt equites octo. Inſequenti die Pompeius ſecuri per-
cuſſit homines ſeptuaginta quatuor, qui dicebantur eſſe fautores Cæſaris
victoriæ: reliquos in oppidum iuſſit deduci: ex quibus effugerunt centum K
viginti, & ad Cæſarem venerunt. Hoc præterito tempore, qui in oppido
Ategua Burſauolenſes capti ſunt, legati profecti ſunt cum noſtris, vti rem
geſtam Burſauolenſibus referrent, quid ſperarent de Cn. Pompeio, cùm
viderent hoſpites iugulari? Præterea multa ſcelera ab ijs fieri, qui præſi-
dij cauſa ab his reciperentur: qui cùm ad oppidum veniſſent, noſtri, qui
fuiſſent equites Romani, & Senatores, non ſunt auſi introire in oppi-
dum, præterquàm qui eius ciuitatis fuiſſent. Quorum reſponſis vl-
tro citroq́ue acceptis & redditis, cùm ad noſtros ſe reciperent, qui ex-
tra oppidum fuiſſent: illi de præſidio inſecuti, ex auerſione legatos iugu-
lârunt.

A lârunt. Duo reliqui, qui ex cis fugerunt, Cæſari rem geſtam detulerunt, & ſpeculatores ad oppidum Ateguam miſerunt. Qui cùm certum comperiſſent legatorum reſponſa ita eſſe geſta quemadmodum illi retuliſſent, ab oppidanis concurſu facto, eum qui legatos iugulâſſet, lapidare, & ei manus intentare cœperunt: illius opera ſe periſſe. Ita vix periculo liberatus, petijt ab oppidanis vt ei liceret legatum ad Cæſarem proficiſci, illi ſe ſatis facturum. Poteſtate data, cùm inde eſſet profectus, præſidio comparato cùm bene magnam manum feciſſet, & nocturno tempore per fallaciam in oppidum eſſet receptus, iugulationem magnam facit. principibus qui ſibi contrarij fuiſſent, interfectis, oppidum in ſuam poteſtatem B recipit. Hoc præterito tempore, ſerui transfugæ nunciauerunt oppidanorum bona vendere, ne cui extra vallum liceret exire, niſi diſcinctum: idcircoque ex quo die oppidum Ategua eſſet captum, metu conterritos complures profugere in Bæturiam, neque ſibi vllam ſpem victoriæ propoſitam habere, & ſi qui ex noſtris transfugerent, in leuem armaturam conijci, eoſq; non ampliùs ſexdecim accipere. Inſequenti tempore Cæſar caſtra caſtris contulit, & brachium ad flumen Salſum ducere cœpit. Hic dum in opere noſtri diſtenti eſſent, complures ex ſuperiore loco aduerſariorum decurrerunt: nec deſinentibus noſtris, multis telis iniectis complures vulneribus affecêre. Hic tamen, vt ait Ennius, noſtri ceſsêre pa- *Ennius.*
C rumper. Itaque præter conſuetudinem cùm à noſtris animaduerſum eſſet cedere Centuriones, ex legione quinta flumen tranſgreſſi duo reſtituerunt aciem, acriterque eximia virtute plures cùm agerent, ex ſuperiore loco multitudine telorum alter eorum cóncidit. Ita cùm is compar prælium facere cœpiſſet, & cùm vndique ſe circunueniri animaduertiſſet, parumper ingreſſus, pedem offendit. Huius concidentis viri caſu paſſim audito, cùm complures aduerſariorum concurſum facerent, equites noſtri tranſgreſſi ex interiore loco aduerſarios ad vallum agere cœperunt. Ita, dum cupidiùs intra præſidia illorum ſtudent cædem facere, à turmis & leui armatura ſunt intercluſi: quorum niſi ſumma virtus fuiſſet, viui ca-
D pti eſſent. Nam & munitione præſidij ita coanguſtabantur, vt equites ſpacio interclusô vix ſe defendere poſſent. Ex vtroque genere pugnæ complures ſunt vulneribus affecti, in queis etiam Clodius Arquitius. Inter *Clodius Arquitius.*
quos ita comminùs eſt pugnatum, vt ex noſtris præter duos Centuriones ſit nemo deſideratus, gloria ſe efferentes. Poſtero die ab Soricaria *Soricaria oppidum.*
vtræque conuénêre copiæ. Noſtri brachia ducere cœperunt. Pompeius cùm animaduerteret caſtello ſe excludi Aſpauia, quod ab Vcubi millia *Aſpauia caſtellum.*
paſſuum quinque diſtat, huc res neceſſariò vocabat, vt ad dimicandum deſcenderet: neque tamen æquo loco ſui poteſtatem faciebat, ſed ex Grumo excelſum tumulum capiebat, vſque eò, vt neceſſariò cogeretur ini-
E quum locum ſubire. Quo facto, cum vtrorunq; copiæ tumulum excellentem petiſſent, prohibiti à noſtris ſunt, deiectique planicie. Quæ res ſecundum noſtris efficiebat prælium. Vndique autem cedentibus aduerſarijs, noſtri magna in cæde verſabantur: quibus mons, non virtus ſaluti fuit: qui ſubitò tunc, niſi aduesperâſſet, à paucioribus noſtris omni auxilio priuati eſſent. Nam ceciderunt ex leui armatura trecenti vigintiquatuor, ex legionarijs centum triginta octo, præterquàm quorum arma & ſpolia ſunt ablata. Ita pridie duorum Centurionum internecio, hac aduerſariorum pœna eſt litata. Inſequenti die pari conſuetudine cùm ad eundem locum eius præſidium veniſſet, priſtino illo ſuo vtebantur inſtituto.

Nam præter equites nullo æquo loco ſe committere audebant. Cùm no- F
ſtri in opere eſſent, equitum copiæ concurſus facere cœperunt. Simulque
vociferantibus legionarijs, cùm locum efflagitarent, vt conſueti inſequi
exiſtimare poſſent paratiſſimos ſe eſſe ad dimicandū, noſtri ex humili con-
ualle bene longè ſunt egreſſi, & in planicie in æquo loco conſtiterunt. Illi
tamen procul dubio ad congrediendum in æquum locum non ſunt au-
Antiſtij Turpionis Q. q. Pompeij congreſſus.
ſi deſcendere, præter vnum Antiſtium Turpionem, qui fidens viribus,
ex aduerſarijs ſibi parem eſſe neminem cogitare cœpit. hic (vt fertur)
Achillis Memnoniſq; congreſſus fuit. Q. Pompeius Niger eques Roma-
nus Italicenſis ex acie noſtra ad congrediendum progreſſus eſt. quoniam
ferocitas Antiſtij omnium mentes conuerterat ab opere ad ſpectandum, G
acies ſunt diſpoſitæ. Nam inter bellatores principeſque dubiá erat poſita
victoria, vt propè videretur finem bellandi duorum dirimere pugna. Ita
auidi cupidiq; ſuarum quiſque partium, expertorum virorum fautorumq;
voluntas habebatur. Quorum virtute alacri cùm ad dimicandum in plani-
ciem ſe contuliſſent, ſcutorumq; laudis inſignis præfulgens opus cælatum
opponerent: (quorum pugna eſſet propè profectò dirempta, niſi propter
equitum conſeſſum, vt ſuprà demonſtrauimus, leuem armaturam præſi-
dij cauſa non longè ab opere caſtrorum conſtituiſſent) vt noſtros equites
in receptu, dum ad caſtra redeunt, aduerſarij cupidiùs inſecuti, vniuerſi
clamore facto impetum dederunt: ita metu perterriti cùm in fuga eſſent, H
multis amiſſis in caſtra ſe recipiunt. Cæſar ob virtutem turmæ Caſſianæ
donauit millia XIII. & præfecto torques aureos duos, & leui armaturæ
A. Bebius. C. Flauius. A. Trebellius.
millia X. Hoc die A. Bebius, & C. Flauius, & A. Trebellius equites Ro-
mani Aſtenſes argento propè tecti ad Cæſarem transfugerunt, qui nun-
ciauerunt equites Romanos coniuráſſe omnes qui in caſtris Pompeij eſ-
ſent, vt tranſitionem facerent: ſerui indicio omnes in cuſtodiam eſſe con-
iectos, è quibus occaſione capta ſe transfugiſſe. Item hoc die literæ ſunt
Sao.
deprehenſæ, quas mittebat. Saonem Cn. Pompeius, S. V. G. E. V. Etſi,
prout noſtra felicitas, ex ſententia aduerſarios adhuc propulſos habe-
mus, tamen ſi æquo loco ſui poteſtatem facerent, celeriùs quàm veſtra I
opinio eſt, bellum confeciſſem. Sed exercitum tyronum non audent in
campum deducere, noſtriſque adhuc freti præſidijs bellum ducunt. Nam
ſingulas ciuitates circunſident, inde ſibi commeatus capiunt. Quare
& ciuitates noſtrarum partium conſeruabo, & bellum primo quoque
tempore conficiam. Cohortes in animo habeo ad vos mittere. Profe-
ctò noſtro commeatu priuati neceſſariò ad dimicandum deſcendent. In-
ſequenti tempore cùm noſtri temerè in opere diſtenti eſſent, equites in
olиueto dum lignantur, interfecti ſunt. aliquot ſerui transfugerunt, qui
nunciauerunt ad tert. Nonas Martias prælium aſſore ad Soritiam: quo
factum eſt ex eo tempore metum eſſe magnum, & Actium Varum cir- K
4 cum caſtella præeſſe. † Eo die Pompeius caſtra mouit, & circa Hiſpa-
Actius Varus. Hiſpalis.
lim in oliueto conſtitit. Cæſar priùs quàm eòdem eſt profectus, luna
hora circiter ſexta viſa eſt. Ita caſtris motis, Vcubim præſidium quod
Pompeius reliquit, iuſſit vt incenderent, & deuſto oppido in caſtra maio-
Ventiſponte opp. Carruca oppidum.
ra ſe reciperent. Inſequenti tempore Ventiſponte oppidum cùm oppu-
gnare cœpiſſet, deditione facta, iter fecit in Carrucam, contraque Pom-
peium caſtra poſuit. Pompeius oppidum, quod contra ſua præſidia por-
tas clauſiſſet, incendit: militeſque qui fratrem ſuum in caſtris iuguláſſet,
interceptus eſt à noſtris, & fuſte percuſſus. Hinc itinere facto, in campum
Mun-

A Mundenſem cùm eſſet ventum, caſtra contra Pompeium conſtituit. Se- *Mundenſis campus.*
quenti die cùm iter facere Cæſar cum copijs vellet, renunciatum eſt à
ſpeculatoribus Pompeium de tertia vigilia in acie ſtetiſſe. Hoc nuncio
allato; vexillum propoſuit. Idcircò enim copias eduxerat, quòd Verſao- *Verſaonenſis.*
nenſium ciuitati fuiſſent fautores. Fauſto anteà literas miſerat, Cæſa-
rem nolle in conuallem deſcendere, quòd maiorem partem exercitus
tyronum haberet. Hæ literæ vehementer confirmabant mentes oppi-
danorum. Ita hac opinione fretus, totum ſe facere poſſe exiſtimabat. Et-
enim & natura loci defendebatur, & ipſius oppidi munitione, vbi ca-
ſtra habuit conſtituta. Nanque (vt ſuperiùs demonſtrauimus) loca ex-
B cellentia tumulus continet, interuallum prouinciam diuidit. Sed ratio-
ne nulla placuit tacere id quod eo incidit tempore: Planicies inter vtra-
que caſtra intercedebat circitèr millia paſſuum quinque, vt auxilia Pom-
peij duabus defenderentur rebus, oppidi excelſi, & loci natura: hinc di-
rigens proxima planicies æquabatur, cuius decurſum antecedebat ri-
uus, qui ad eorum acceſſum ſummam efficiebat loci iniquitatem. Nam
paluſtri & voraginoſo ſolo currebat ad dextram partem: & Cæſar cùm
aciem directam vidiſſet, non habuit dubium quin media planicie in æ-
quum ad dimicandum aduerſarij procederet. hoc erat in omnium con-
ſpectu. huc accedebat, vt locus ea planicie equitatum ornaret, & diei
C Soliſque ſerenitas: vt mirificum & optandum tempus propè à dijs im-
mortalibus illud attributum eſſet ad prælium committendum. Noſtri
lætari, nonnulli etiam timere, quòd in eum locum res fortunæque om-
nium deducerentur, vt quicquid poſt horam caſtris fieret, in dubio po-
neretur. Itaque noſtri ad dimicandum procedunt, id quod aduerſarios
exiſtimabamus eſſe facturos. Qui tamen à munitione oppidi mille paſ-
ſibus longiùs non audebant procedere, in quo ſibi prope murum aduer-
ſarij conſtituebant. Itaque noſtri procedunt. Interdum æquitas loci ad-
uerſarios efflagitabat vt tali conditione contenderent ad victoriam: ne-
que tamen illi à ſua conſuetudine diſcedebant, vt aut ab excelſo loco, aut
D ab oppido diſcederent. Noſtri pede preſſo propius riuum cùm appropin-
quâſſent, aduerſarij patrocinari loco iniquo non deſinunt. Erat acies
XIII. aquilis conſtituta, quæ à lateribus equitatu tegebatur, cum leui
armatura millibus ſex. Præterea auxiliares accedebant prope *alterum **totidem.*
tantum. Noſtra præſidia LXXX. cohortes, & octo millia equitum. Ita cùm
in extrema planicie iniquum in locum noſtri appropinquâſſent, paratus
hoſtis erat ſuperior: vt tranſcundi ſuperius iter vehementer eſſet periculo-
ſum. Quod cùm à Cæſare eſſet animaduerſum, ne quid temerè culpa ſua
ſecus admitteretur, cum locum definire cœpit. Quod cùm hominum au-
ribus eſſet obiectum, moleſtè & acerbè accipiebant ſe impediri quò minùs
E prælium conficere poſſent. Hæc mora aduerſarios alacriores efficiebat, Cæ
ſaris copias timore impediri ad committendum prælium. Ita ſe efferentes,
iniquo loco ſui poteſtatem faciebant, vt magno tamen periculo acceſſus
eorum haberetur. Hic decumani ſuum locum cornu dextrum tenebant, *Prælium inter Cæſarem & Cn. Pompeium.*
ſiniſtrum tertia & quinta legio, itemq; cætera auxilia, & equitatus. Præ-
lium clamore facto committitur. Hic etſi virtute noſtri antecedebant,
aduerſarij loco ſuperiore defendebant acerrimè, & vehemens fiebat ab v-
triſque clamor, telorumque miſſu concurſus, ſic vt propè noſtri diffide-
rent victoriæ. Congreſſus enim, & clamor, quibus rebus maximè hoſtes *Congreſſu & clamore hoſtes maximè terrentur.*
conterrentur, in collatu pari erant conditione. Itaque ex vtroq; genere pu-

gnæ cùm parem virtutem ad bellandum contuliſſent, pilorum miſſu fixa F
cumulatur & cõcidit aduerſariorum multitudo. Dextrum demonſtra-
uimus decumanos cornu tenuiſſe, qui etſi erant pauci, tamen propter vir-
tutem magno aduerſarios timore eorum opera afficiebant, quòd à ſuo lo-
co hoſtes vehementer premere cœperunt, vt ad ſubſidium, ne ab latere
noſtri occuparentur, legio aduerſariorum traduci cœpta ſit ad dextrum:
quæ ſimul eſt mota, equitatus Cæſaris ſiniſtrum cornu premere cœpit. at
ij eximia virtute prælium facere incipiunt, vt locus in acie ad ſubſidium
veniendi non daretur. Ita cùm clamori eſſet intermixtus gemitus, gla-
diorumque crepitus auribus oblatus, imperitorum mentes timor præpe-
Ennius. diebat. Hic, vt ait Ennius, pes pede premitur, armis teruntur arma. aduer- G
ſarioſque vehementiſſimè pugnantes noſtri agere cœperunt: quibus oppi-
dum fuit ſubſidio. ita ipſi fuſi fugatique non ſuperfuiſſent, niſi in eum lo-
Pompeianorum clades. cum confugiſſent, ex quo erant egreſſi. In quo prælio ceciderunt millia
Labieni & Actij Vari mors. hominum circiter triginta, & ſi quid ampliùs, præterea Labienus & A-
ctius Varus: quibus occiſis, vtriſque funus eſt factum. Itemque equites
Romani partim ex vrbe, partim ex prouincia ad millia tria. Noſtri deſide-
rati ad hominum mille, partim peditum, partim equitum: ſaucij ad quin-
gentos. Aduerſariorum aquilæ ſunt ablatæ XIII. & ſigna, & faſces. Præ-
tereà duces belli XVII. capti ſunt. Hos habuit res exitus. Ex fuga hac cùm
Munda opp. oppidum Mundam ſibi conſtituiſſent præſidium, noſtri cogebantur ne- H
ceſſariò eos circumuallare ex hoſtium armis. Pro ceſpite cadauera collo-
cabantur, ſcuta & pila pro vallo inſuper occiſis, & gladij & mucrones &
capita hominum ordinata ad oppidum hoſtium conuerſa vniuerſa, vt ti-
morem, virtutiſque inſignia propoſita viderent, & vallo circuncluderen-
tur aduerſarij. Ita Galli tragulis iaculiſque oppidum ex hoſtium cadaueri-
bus complexi, oppugnare cœperunt. Ex hoc prælio Valerius adoleſcens
Cordubam cum paucis equitibus fugiens, Sexto Pompeio, qui Cordubæ
fuiſſet, rem geſtam refert. Cognito hoc negotio, quos equites, quod pe-
cuniæ ſecum habuit, eis diſtribuit, & oppidanis dixit ſe de pace ad Cæſa-
rem proficiſci: & ſecunda vigilia ab oppido diſceſſit. Cn. Pompeius au- I
tem cum equitibus paucis, nonnulliſque peditibus ad nauale præſidium
Carteia. parte altera Carteiam contendit, quod oppidum abeſt à Corduba millia
P. Caluitius. paſſuum CLXX. Quò cùm ad octauum milliarium veniſſet, P. Caluitius,
qui caſtris anteà Pompeij præpoſitus eſſet, eius verbis nuncium mittit,
cùm minùs bellè haberet, vt mitteret lecticam, qua in oppidum deferri
poſſet. Literis miſſis Pompeius Carteiam defertur. Qui illarum partium
fautores eſſent, conueniunt in domum quò erat delatus, qui arbitrati ſunt
clanculum veniſſe, vt ab eo, quæ vellent, de bello requirerent. cùm fre-
quentia conueniſſet, de lectica Pompeius in eorum fidem confugit. Cæ-
ſar ex prælio munitione circundata Cordubam venit. Qui ex cæde eò K
refugerant, pontem occupauerunt. cùm eò ventum eſſet, conuitiari cœ-
perunt, nos ex prælio paucos ſupereſſe, quò confugeremus? ita pugna-
Scapula rogo extructo ſibi exitum parat. re cœperunt de ponte. Cæſar flumen traiecit, & caſtra poſuit. Scapu-
la totius ſeditionis familiæ & libertinorum caput, ex prælio Cordubam
cùm veniſſet, familiam & libertos conuocauit. pyram ſibi extruxit. cœ-
nam afferri quàm optimam imperauit. item optimis ſuperadditis veſti-
mentis, pecuniam & argentum in præſentia familiæ donauit. Ipſe de tem-
pore cœnauit: vinum & nardũ identidem ſibi infudit. ita nouiſſimo tem-
pore ſeruum iuſſit, & libertum qui fuiſſet eius concubinus, alterum citò ſe

iugu-

A iugulare, alrerum pyram incendere. Oppidani autem ſimul ac Cæſar caſtra contra id oppidum poſuit, diſcordare cœperunt, vſque eò, vt clamor in caſtra noſtra perueniret, quæ ferè inter Cæſarianos & Pompeianos erant. Hic legiones quæ ex perfugis conſcriptæ, partim oppidanorum ſerui, qui erant à Sex. Pompeio manumiſſi, tunc in Cęſaris aduentum deſcendere cœperunt. Legio XII. oppidum defendere cœpit. nam cùm iam repugnârunt, turres ex parte & murum occupârunt. Denuò legatos ad Cæſarem mittunt, vt ſibi legiones ſubſidio intromitteret. Hoc cùm animaduerterent homines fugitiui, oppidum incendere cœperunt: qui ſuperati à noſtris ſunt, & interfecti, hominum millia XXII. præterquàm qui ex-
B tra murum perierunt. Ita Cæſar oppido potitus, dum hic diſtinetur ex prælio, quos circummunitos ſuperiùs demonſtrauimus, eruptionem fecerunt, & benè multis interfectis, in oppidum ſunt redacti. Cæſar Hiſpalim cùm contendiſſet, legati deprecatum venerunt. Ita cùm oppidum ſeſe tueri dixiſſet, Caninium legatum cum præſidio intromittit. Ipſe caſtra ad oppidum ponit. Erat benè magnum intus Pompeianarum partium pręſidium, quòd Cæſaris præſidium receptum indignabatur, clàm quidem Philo ille qui Pompeianarum partium fuiſſet defenſor acerrimus. Is tota Luſitania notiſſimus erat. Hic clam præſidio Luſitaniam proficiſcitur, & Cæcilium Nigrum nomine Barbarum ad Lenium conuenit, qui benè ma-
C gnam manum Luſitanorum haberet. Reuerſus in Hiſpalim oppidum denuò noctu per murum recipitur. præſidium vigileſque iugulant, portas præcludunt, de integro pugnare cœperunt. Dum hæc geruntur, legati Carteienſes renunciârunt, quòd Pompeium in poteſtate haberent, quòd antè Cæſari portas præcluſiſſent. illo beneficio ſuum maleficium exiſtimabant ſe lucrifacere. Luſitani Hiſpalim oppugnare nullo tempore deſiſtebant. Quod Cæſar cùm animaduerteret, ſi oppidum capere contenderet, vt homines perditi incenderent, & mœnia delerent: ita conſilio habito, noctu patitur Luſitanos eruptionem facere, id quod conſultò non exiſtimabant fieri. Ita erumpendo naues quæ ad Bætim flumen
D fuiſſent, incendunt. Noſtri dum incendio diſtinentur, illi profugiunt, & ab equitibus conciduntur. Quo facto oppido recuperato Aſtam iter facere cœpit, ex qua ciuitate legati ad deditionem venerunt. Mundenſeſque qui ex prælio in oppidum confugerant, cùm diutiùs circunſiderentur, benè multi deditionem faciunt: & cùm eſſent in legionem diſtributi, coniurant inter ſeſe, vt noctu ſigno dato, qui in oppido fuiſſent, eruptionem facerent, illi cædem in caſtris adminiſtrarent. Hac re cognita, inſequenti nocte vigilia tertia, teſſera data, omnes extra vallum ſunt conciſi Mundenſes duces. Cæſar in itinere reliqua oppida oppugnat, quæ propter Pompeium diſſentire cœperant: pars erat quæ legatos ad Cæſarem miſe-
E rat: pars quæ Pompeianarum partium fautores eſſent. ſeditione concitata portas occupant, cædes fit magna, ſaucius Pompeius naues XXX. occupat longas, & profugit. Didius, qui Gadis claſſi præfuiſſet, ad quem ſimul nuncius allatus eſt, confeſtim ſequi cœpit, partim peditibus, & partim equitibus ad perſequendum celeriter iter faciens. Item quarto die nauigatione confecta, inſequuti qui imperati à Carteia profecti ſine aqua fuiſſent, ad terram applicant. Dùm aquantur, Didius claſſe occurrit, naues incendit, nonnullas capit. Pompeius cum paucis profugit: & locum quendam munitum natura occupat. Equites & cohortes quæ ad perſequendum miſſę eſſent, ſpeculatoribus antè miſſis certiores fiunt, & diem & no-

Caninius. Philo. Cæcilius Niger. Lenium. Bætis flu. Aſta opp. Didius.

& noctem iter faciunt. Pompeius humero & ſiniſtro crure vehementer e- F
rat ſaucius. huc accedebat, vt etiam talum intorſiſſet, quæ res maximè impediebat. Ita lectica ad turrem, qua eſſet allatus, in ea ferebatur. Luſitanus more militari cùm à Cæſaris præſidio fuiſſet conſpectus, celeriter equitatu cohortibuſque circuncluditur. Erat acceſſus loci difficultas. Nam idcircò quòd propter ſuos à noſtro præſidio fuiſſet cõſpectus, celeriter munitum locum natura ceperat ſibi Pompeius, quem vix magna multitudine deducti homines ex ſuperiore loco defendere poſſent. ſubeunt in aduentu noſtri, depelluntur telis. Quibus cedentibus, cupidiùs inſequebantur aduerſarij, & confeſtim tardabant ab acceſſu. Hoc ſæpiùs facto animaduertebatur noſtro magno id fieri periculo. Opere circummuni- G
re inſtituit. Pari autem & celeri feſtinatione circum munitiones in iugo dirigunt, vt æquo pede cum aduerſarijs congredi poſſent. A quibus cùm animaduerſum eſſet, fuga ſibi præſidium capiunt. Pompeius, vt ſuprà demonſtrauimus, ſaucio & intorto talo, idcirco tardabatur ad fugiendum. Itemque propter loci difficultatem, neque equo neque vehi-
5 culo ſaluti ſuæ præſidium parare poterat. † Cædes à noſtris vndique adminiſtrabatur, excluſa munitione, amiſſiſque auxilijs. Ad conuallem autem, atque exeſum locum in ſpelunca Pompeius ſe occultare cœpit, vt
Cn. Pompeij cædes. à noſtris non facilè inueniretur, niſi captiuorum indicio. Ita ibi interfi-
citur. Cùm Cæſar gradiebatur Hiſpalim, pridie Idus Apriles caput alla- H
tum, & populo datum eſt in conſpectum. Interfecto Cn. Pompeio adoleſcente, Didius, quem ſuprà demonſtrauimus, illa affectus lætitia, proximo ſe recepit caſtello, nonnullaſque naues ad reficiendum ſubduxit. Luſitani qui ex pugna ſuperfuerunt, ad ſignum ſe receperunt, & benè magna manu comparata, ad Didium ſe reportant. Huic etſi non aberat diligentia ad naues tuendas, tamen nonnunquam ex caſtello propter eorum crebras excurſiones eijciebatur. & ſic propè quotidianis pugnis inſidias ponunt, & tripartitò ſigna diſtribuunt. Erant parati qui naues incenderent, incenſiſque qui ſubſidium repeterent. Ij ſic diſpoſiti erant, vt à nullo conſpectu omnium ad pugnam contenderent. Ita cùm ex caſtel- I
lo Didius ad propellendum proceſſiſſet cum copijs, ſignum à Luſitanis tollitur, naues incenduntur, ſimulque qui è caſtello ad pugnam proceſſerant, eodem ſigno fugientes latrones dum perſequuntur, à tergo inſi-
Didij mors. diæ clamore ſublato circumueniunt. Didius magna cum virtute cum compluribus interficitur. nonnulli ea pugna ſcaphas, quæ ad littus fuerant, occupant. Idem cõplures nando ad naues quæ in ſalo fuerunt, ſe recipiunt: anchoriſque ſublatis, pelagus remis petere cœperunt: quæ res eorum vitæ ſubſidio fuit. Luſitani præda potiuntur. Cæſar à Gadibus rurſus ad Hiſ-
Fabius Maximus. palim recurrit. Fabius Maximus, quem ipſe ad præſidium oppugnandum reliquerat operib. aſſiduis, hoſteſq; circum ſe intercluſi, inter ſe decernere. K
facta cæde benè magna eruptionẽ faciũt. Noſtri ad oppidũ recuperandum occaſionem non prætermittunt, & reliquos viuos capiunt, XIIII. millia:
Vrſao opp. ac deinde Vrſaonem proficiſcuntur, quod oppidũ magna munitione continebatur, ſic vt ipſe locus non ſolùm opere, ſed etiam natura editus, ad oppugnandum hoſtem appeteret. Huc accedebat, quòd aqua præterquam in ipſo oppido, non erat: nam circumcirca riuus nuſquam reperiebatur propius millia paſſuum octo. Quæ res magno erat adiumẽto oppidanis. Tum prætereà accedebat, vt agger, materieſque vnde ſolitæ ſunt turres agi, propius millia paſſuum ſex non reperiebantur: ac Pompeius, vt oppidi oppu-

A oppugnationem tutiorem efficeret, omnem materiem circum oppidum ſuccisam intrò congeſſit. Ita neceſſariò diducebantur noſtri, vt à Munda quam proximè ceperant, materiem illò deportarent. Dùm hæc ad Mundam geruntur & Vrſaonem, Cæſar cùm à Gadibus ad Hiſpalim ſe recepiſſet, inſequenti die concione aduocata, commemorát initio quæſturæ ſuæ eam prouinciam ex omnibus prouincijs peculiarem ſibi conſtituiſſe, & quæ potuiſſet eo tempore beneficia largitum eſſe. Inſequenti prætura amplia to honore, vectigalia quæ Metellus impoſuiſſet, à Senatu petiſſe, & eis pecunijs prouinciam ſe liberâſſe. Simulque patrocinio ſuſcepto, multis legationibus ab ſe in Senatum inductis, ſimul publicis priuatiſque cau-

Oratio Cæſaris ad Hiſpalenſes expoſtulatoria.

B ſis multorum inimicitijs ſuſceptis defendiſſe. Suo item in conſulatu abſentem quæ potuiſſet commoda prouinciæ tribuiſſe. Eorum omnium commodorum eſſe immemores & ingratos eos in ſe & in populum Romanum hoc bello & præterito tempore cognouiſſe. Vos iure gentium, ciuiumque Romanorum inſtitutis cognitis, more barbarorum, populi Romani magiſtratui ſacroſancto manus ſemel & ſæpiùs attuliſtis, & luce clara captum in medio foro nefariè interficere voluiſtis. Vos ita pacem ſemper odiſtis, vt nullo tempore legiones deſint populi Romani in hac prouincia haberi. Apud vos beneficia pro maleficijs, maleficia pro beneficijs habentur. Ita neque in ocio concordiam, neque in bello virtutem vllo tempore retine-

C re potuiſtis. Priuatus ex fuga Cn. Pompeius adoleſcens à vobis receptus, faſces imperiumque ſibi arripuit. Multis interfectis ciuibus, auxilia contra populum Romanum comparauit, agros prouinciamque veſtro impulſu depopulatus. In quo vos victores exiſtimabatis? An me deleto non animaduertebatis decem habere lectas quidem legiones populum Romanum, quæ non ſolum vobis obſiſtere, ſed etiam cœlum diruere poſſent? Quarum laudibus & virtute.

Cætera deſiderantur.

IMPRESSVM FRANCO-
FVRTI AD MOENVM, APVD
GEORGIVM CORVINVM, IMPENSIS
IAC. STRADAE MANTVANI, S. C. M.
ANTIQVARII, CIVIS RO-
MANI.

M. D. LXXV.

FRANC. HOTOMANI IVRISC. IN COMMENT. CAESARIS NOTAE.

COMMENTARIORUM.] Plutarchus ἐφημερίδας appellar. καὶ Καῖσαρ, inquit, ἐν ταῖς ἐφημερίσιν γέγραφεν. Melius Strabo ὑπομνήματα, li. 4. Nā Cic. in Epiſtola quadam ad Atticū, quod ſui Conſulatus Commentarium initio appellârat, idem paulò pòſt ὑπόμνημα nominat. Eſt autem Commentarius, ſiue Commentarium, (nam vtrunque promiſcuè dicitur) propriè ſcriptum, quod domi continetur, nec in vulgus effertur. Itaque Cicero in ea pro Sylla, vbi de ſui Conſulatus Commentarijs loquitur, ait eos priuata ſua cuſtodia contineri. Sic Commentarij Pontificum ſæpè: Commentarij Cæſaris de Repub. interdum in Philippicis appellantur, in quibus, quæ ad Magiſtratus ſui & Reip. rationem pertinebant, perſcripſerat. Cic. Verr. VII. Audite decretū mercenarij Prętoris ex ipſius Commentario. Recita Commentarium. Idem V. de finibus: Duo genera librorum ſunt: vnum populariter ſcriptum, quod ἐξωτερικὸν appellabant: alterum limatius, quod in Commentarijs relique runt. Poſteà verò conſuetudine ſenſim factum eſt, vt Libri omnes Commentarij dicerētur: quaſi qui ab initio inſtituti eſſent, vt domi continerentur, neque in vulgus ederentur. Cuius rei exempla paſſim apud Ciceronem extant.

CAP. I.

G*Allia omnis.*] Imò non omnis certè. Nam omnis in partes quatuor diuiditur, quartaque pars, quæ ab Allobrogibus ad Pyrenæum montem extenditur, & Narbonenſis appellatur, prætermiſſa eſt. Quinetiam Cæſar Heluetios Gallorum nomine aliquoties appellat. vt mox: Heluetij, inquit, reliquos Gallos virtute præcedūt. Item: Non eſſe dubium, quin totius Galliæ plurimum Heluetij poſſent. Partem quoq; Italiæ propè mediam Galliæ nomine appellatam, & à Gallis Regum Romanorum tempore occupatam, nemo neſcit. ſed intelligendum eſt, Cęſarem eam ſolam Galliam, quæ ipſius tempore verè Gallia erat, id eſt, Gallis parebat, hoc loco deſcripſiſſe: quæ verò in populi R. poteſtatem venerat, prætermiſiſſe. quam modò præciſè *Prouinciam*, modò coniunctè *Galliam prouinciam* (item vt Cic.) appellat. Sic Plin. Gallia, inquit, omnis, Comata vno nomine appellata, in tria populorum genera diuiditur: amnibus maximè diſtincta. à Scalde ad Sequanā, Belgica: ab ea ad Garumnam, Celtica, eademque Lugdunenſis: inde ad Pyrenæi montis excurſum, Aquitania. Quinetiam in lib. Aimoini Monachi, 1. cap. 5. locus hic ita exſcriptus eſt: Gallia igitur omnis, ſed ea Comata, diuiditur in partes tres. Neque enim Ammiano aſſentior lib. XV. ita ſcribenti: Temporibus priſcis, inquit, cùm laterent hæ partes, vt barbaræ, tripartitæ fuiſſe creduntur: in Celtas, eoſdem Gallos, diuiſæ, & Aquitanos & Belgas: lingua, inſtitutis, legibuſque diſcrepantes. Quaſi verò vel Cæſar, vel Plinius propter obſcuritatem partem illam Narbonenſem prætermiſerit. Neque prætermittendum eſt, quod Galli de Prouincia, quaſi de alia quadam Gallia loquebantur. velut Critognatus, lib. 7. cap. 14. Reſpicite finitimam Galliam, quæ in prouinciam redacta, iure & legibus commutatis, ſecuribus ſubiecta, perpetua premitur ſeruitute.

Aliam Aquitani.] Magis placeret, *Alteram*: vt eſt apud Aimoinum.

Ipſorum lingua Celtæ.] Dio lib. 39. ſcribit, nationes quę cis & trans Rhenum incolunt, antiquitùs vno Celtarum nomine appellatas. poſteà verò, qui ad dextram habitârunt, Gallos: qui ad læuam, Germanos eſſe nuncupatos.

Lingua, inſtitutis.] Idem Ammianus libro XV. Non eadem igitur omnes Galli lingua vtebantur. Treuiros quidem Germanica vſos lingua, intelligitur ex præfatione Hieronymi in Epiſt. ad Galatas. Præterea Belgæ à Germanis erant orti, &

nonnulli inter eos adhuc Germani vocabantur, vt infrà libro 2. cap. 1. Aduatici autem ex Cimbris & Teutonis, lib. 2. cap. 8. Strabo libro 4. οἱ ἀκρίτως διαφέρουσι τοῦ γαλατικοῦ φύλου κατά τι τὴν τῶν σωμάτων κατασκευὴν καὶ τὴν χροίαν.

Fortiſſimi Belgæ.] Infrà lib. 2. ſcribit, pleroſque Belgas à Germanis eſſe ortos, Rhenumq; antiquitùs traductos.

Humanitate Prouinciæ.] Sic omnes Libri, in quîs etiam Aimoinicus. Videri tamen poſſet vox *Prouinciæ* ſuperare. Nam Ammianus locum ſic exſcripſit: Horum omnium apnd veteres Belgæ dicebantur eſſe fortiſſimi, ea propter quòd ab humaniore cultu longè diſcreti, nec aduentitijs effœminati delitijs, diu cum Tranſrhenanis certauêre Germanis. Sed conferendus alter & Cæſaris & Ammiani locus. vbi ex contrario ſcribunt, Aquitanos propter propinquitatem Prouinciæ moribus ad mollitiem lapſis ſuperari. aſſuefactos tandem, ſub Romanorum Imperium redactos fuiſſe. Denique veterum hæc opinio fuit, propter Maſſiliæ præſertim Ciuitatis cultum. Nam Iuſtin. libro 43. Ab his, inquit, (de Maſſilienſibus loquitur) Galli & vſum vitæ cultioris, depoſita & manſueſacta barbaria, & agrorum cultus, & vrbes mœnibus cingere didicerunt.

Quo de cauſa.] Inſignis locus: Germanos virtutis militaris cauſam & Belgis, & Heluetijs præbuiſſe. quod etiam de Heluetijs P. Oroſius teſtatnr. Totus autem hic locus nota parentheſis includendus eſt, ne deſcriptionem Aimoini ſequamur, qui paginæ propè vnius locum immutauit: in quo tamen non tam rerum fortaſsè, quàm auctoris huius ordinem conturbauit.

Eorum vna pars.] Huius Pronominis ratio erat, vt ad proximos, id eſt, Belgas, referretur. Itaque rectiſſimè locum Aimoinus ſic interpretatur: Eorum vna pars, qui ſpecialiter Galli dicuntur, &c.

Inferiorem partem Rheni.] Sic Aimoinus. nonnulli *Interiorem.* quod abſurdum eſt. Nam inferiorem appellat, quæ in mare influit. Itaque Strabo, μέχρι, inquit, τῶν ἐκβολῶν τοῦ ῥήνου.

Et eam partem.] Aimoinus: *Et ad eam.* quod placet.

Ad Pyrenæos.] Aimoinus: *Vſque ad Pyrenæos.* quod abiudico.

Partem Oceani.] Ita placet, cùm apnd Aimoinum vox *Oceani* deſit.

Ciuitati perſuaſit.] Obſcuriſſimus locus. nam ſi Ciuitati Heluetiorum perſuaſit, regula Iuris eſt, vt referatur ad vniuerſos, quod publicè fit per maiorem partem. Quomodo igitur, quod Ciuitas probauit, poſteà in crimen & ſupplicium vocaſſet? Hoc mihi obſcurum eſſe fateor: cogitandumque arbitror, ecquid potiùs legendum ſit, *Ei,* vel *Eis,* vel *Eis ita.* præſertim cùm in antiquis libris mox ſequatur, *Cum omnibus ſuis copijs.* vt de nobilitate tantùm, & eorum clientelis coniuratio intelligatur. Dio tamen lib. 38. & alij complures hanc migrationem vniuerſę gentis Heluetię communi conſilio ſuſceptam exiſtimant. Verùm id poſt Orgetorigis mortem publico cōſilio factum oportet. Ciuitas autem nomen eſt ex eorum numero (vt ait Gellius) quæ πολύσημα & multiplicia ſunt. nam & vrbem, & ciuium multitudinem, & ius ciuitatis ſignificat. Apud Cæſarem autem plerunque ponitur pro gente, quæ cum eadem lingua, tum etiam eodem Iure, ijſdemque legibus vtitur, & vnum Imperium, vnumq; Magiſtratum habet. vt cùm infrà nominatur Ciuitas Biturigũ, Sueſſionum, Aeduorum, Aruernorum. Sic lib. Ciuil. 1. ca. 2. Ciuitatem eſſe in armis: cùm populum R. ſignificet.

Virtute præſtarent.] Notandum etiam quod infrà Cęſar ſcribit, Heluetios florentiſſimis rebus domos ſuas reliquiſſe: ne quis eos putet inopia coactos ad hoc conſilium deſcendiſſe.

Tuti continentur.] Vox *Tuti* abeſt tum à noſtro Exemplari veteri, tum ab eo codice antiquiſſimo, quem mihi Henricus Stephanus vir longè doctiſſimus, commodauit. Rectè autem abeſt. non enim iccircò illos emigraſſe ſcribit, quòd tuti continerentur: ſed iccircò vagari & graſſari bellicoſos homines non potuiſſe, quòd vndique natura loci, tanquam feræ carceribus, continerentur. Nam *Continerentur* legendum arbitror. Sic infrà cap. 9. Idque natura loci ſic muniebatur, &c. Et lib. 3. c. 1. Qui vicus altiſſimis montibus vndique continetur. Et libro 6. cap. 1. Perpetuis paludibus ſyluiſque muniti. Vox igitur *Tuti* ſub verbo *Muniti* pro gloſſa ſubſcripta in contextum irrepſit. Et hoc idem video Faërnum & Vrſinum obſeruaſſe.

Prouinciam noſtram ob Heluetijs.] Nunc Allobroges ſignificat. Itaq; perperam Aimoinus locum hunc de ora maritima, & vetere Prouincia interpretatur.

Lege confirment.] Legem hoc loco publicè totius Ciuitatis conſilio, & ex Ciuitatis auctoritate ſancitā, intelligere nō poſſumus. alioqui factum lege probatum in crimen non vocaretur. Legem igitur modò pactionem, & fœdus coniuratorum dicit.

Cum proximis ciuitatibus.] Hæc clandeſtino fieri potuiſſe, mirum eſt. nam fœdera ciuitatum nomine non niſi publico conſilio fiunt. Sed tamen cùm in crimen vocatum ſit, priuata hæc conſilia fuiſſe neceſſe eſt.

Lege confirmant.] Rurſus Legem pro fœdere & pactionibus clandeſtinis intelligi oportet.

Amicus appellatus.] Mirum eſt, tantam Senatus populiq; Romani potentiam apud exteras gentes fuiſſe, vt Reges ſatis ſtabilem ſuam fortunam non putarent, niſi Senatum R. ſui imperij auctorem haberent. Itaq; magnis iacturis & largitionibus eam ſibi auctoritatem comparabant. De more autem appellandorum Regum ſcripſi in Manilianam Ciceronis.

Vt idem conaretur perſuadet.] Et hoc *Perſuadet,* & illa quæ mox ſequuntur, *Illis probat,* è gloſſa Interpretum ſumpta arbitramur.

Sua

Sua ciuitatis imperium.] Imò *Exercitus*, qui ex Heluetijs exceſſurus erat.

Regno occupato.] Videtl poſſent abundare. ſed Regnum modò non pro regionibus, ſed pro Imperio & Regia dignitate poſuit: quaſi dixiſſet, Si Regiam dignitatem occupent.

Potentiſſimos ac firmiſſimos.] Noſter antiquus, *Fortiſſimos*, quod idem video in libro Romæ centum ab hinc annis impreſſo. Sic ſup. Horum omnium fortiſſimi ſunt Belgæ. Tres autem populos dicit, Heluetios, Aeduos, & Sequanos: quorum hi duo totius Galliæ principatum obtinebant: de principatu certè omnibus annis inter ſe contenderant. vt lib. 6. c. 4. Sequanos enim pro Aruernis, & viciſſim hos pro illis, Cęſar interdum appellat: vt alibi diximus.

Omnem ſuam familiam.] Qui vel in poſſeſſionibus ipſius, ac ruſticis rebus, vel in vectigalibus exercendis operas dabant. Nam hunc Heluetiorum vectigalia eodem modo redempta habuiſſe, vt Dumnorigem apud Aeduos, conſentaneum videtur.

Clientes obæratoſq. ſuos.] Liber Henric. Stephani: Oberratoreſque ſuos. quod etſi abſurdum videtur, tamen teſtari nihil fuit incommodi. Tacitus lib. 3. Aliud vulgus, obæratorum aut clientium arma cœpit.

Per eos.] Cùm iudicibus arma intentarent.

CAP. II.

P*Oſt eius mortem.*] Mirum eſt plus Orgetorigis mortui quàm viui conſilium apud Heluetios potuiſſe. Nunc enim publicum conſilium ad illam priuatorum coniurationem acceſſiſſe, intelligendum eſt.

Sibi vnumquenq.] Codex Henric. Stephani, eruditiſſimi viri, *Sibi quenque.* Sic etiam Aldinus.

Oppida ſua omnia.] His adducti verbis, omnes quos videre licuit, hiſtorici, Plutarchus, Appianus, Dio, Tacitus, Florus, Oroſius confidenter affirmârunt, vniuerſam gentem Heluetiam publico conſilio, vaſtatis agris, patrijſque ſedibus relictis, in Galliam cum vxoribus ac liberis demigraſſe: vacuamque totam illam regionem reliquiſſe. Ego dubitandi cauſas habeo non paucas. Primùm enim, ſi verum hoc fuiſſet, cui dubium eſt, quin Romani, qui pauculis antè annis finitimam Allobrogum regionem occupârant, confeſtim in illam vacuam poſſeſſionem inuaſiſſent? Deinde ſuperiùs Cæſar dixit: migrationis iſtius conſilium à nobilitate tantùm, & clàm atque arcanò captum fuiſſe: partemque plebis aliquam bellandi cupidam clandeſtinis conſilijs concitaſſe. Prætereà, cui probabitur in tantis Heluetiorum finibus oppida tantummodò fuiſſe x i i. indigenaſque omnes patriæ deſerendæ animum habuiſſe? cùm in permultis regionis illius partibus agros feraciſſimos maximeque frumentarios eſſe conſtet: ac paulò pòſt, cap. ſeptimo, Cæſar dilucidè ſcribat, res Heluetiorum hoc tempore florentiſſimas fuiſſe. Cauſæ igitur ſuæ Cæſar ſeruit, quem Suetonius ſcribit, in hoc Gallico Imperio, nulla quantumuis iniuſti ac periculoſi belli occaſione abſtinuiſſe: gentesque feras vltrò laceſſiſſe: adeò vt nonnulli in Senatu Gallis eum dedendum cenſuerint. Veritatis tamen indicia multis ſuperſunt horum librorum locis: ſed præſertim apud Ciceronem, libro Epiſtolarum ad Atticum, 1. epiſtola 17. Atque, inquit, in Repub. nunc quidem maximè Gallici belli verſatur metus. nam Aedui fratres noſtri pugnant, Sequani malè pugnârunt: & Heluetij ſine dubio ſunt in armis, excurſioneſque in Prouinciam, (id eſt, Allobrogas) faciunt. Senatus decreuit, vt Conſules duas Gallias ſortirentur: delectus haberetur: vacationes ne valerent: Legati cum autoritate mitterentur, qui adirent Galliæ Ciuitates: darentque operam, ne eæ cum Heluetijs ſe iungerent. Quibus ex verbis perſpicuum eſt, primùm inter Aeduos Sequanoſque (qui in ditione & fide Aruernorum erant) bellum fuiſſe: quod Cæſar planiùs exponit, hoc ipſo libro, capite ſeptimo, & libro ſexto, capite quarto. Idque adeò diuturnum fuiſſe, vt Arioniſtus, qui à Sequanis conductus, ſubſidio eis venerat, quatuordecim iam annos in ijs locis conſediſſet. Deinde cùm Allobrogum fines Romani per vim nuper occupaſſent, quorum Aedui amici ſocij ac fratres erant, Heluetios tam propinqua latronum vicinitate permotos, ſeſe Aruernis iunxiſſe, excurſioneſque in Allobrogicam prouinciam aduerſus Romanorum præſidia facere cœpiſſe. Quo tumultu Romam nunciato, perterritum Senatum, ea quæ Cicero ſcribit, & ſummi terroris indicia fuerunt, decreuiſſe. Iam verò cùm idem addit, Senatum metuiſſe, ne Galliæ Ciuitates ſeſe cum Heluetijs coniungerent, ánnon perſpicuè oſtendit, Heluetios non patriæ deſerendæ, ſed belli Romanis inferendi conſilio manus illas coëgiſſe. Quod autem Cæſar aliquoties ſcribit, Heluetios in animo habuiſſe, in Santonum fines proficiſci: intelligendum eſt, Santones Aruernorum clientes, ac proinde Sequanorum ſocios fuiſſe: cúmque ab Aeduis premerentur, idem quod Sequanos feciſſe: externaque auxilia ex Heluetijs conduxiſſe, qui partim bonitate agrorum illecti, partim à Santonibus inuitati, vxores ac liberos ſecum eduxerant: vt quemadmodum Germani in Sequanorum finibus ſedes fixerant, ſic illi in Santonum agros emigrarent: ibique ſuas ſedes, domiciliaque collocarent. Nam incolis vaſtatam Galliam fuiſſe, etiam illud argumento eſt, quòd Heluetico bello confecto, Aedui tamen Boios deuictos retinuerunt, eoſque in ſuis finibus aduerſus Aruernorum potentiam præſidio ſibi collocârunt. Quod autem de incenſis oppidis, vicis & frumentis Cæſar ſcribit: primùm veriſimile non videtur, propter illam cauſam quam ſuperiùs expoſui: quòd Romani celeriter in illam regionem irruiſſent: deinde ſi quid incendiorum fuit, probabile eſt id à nobilibus & præfectis militaribus accidiſſe: qui cùm à Magiſtratibus ſuis prohiberentur timidis, conſidera-

tis, & Romanos crabrones irritatem etuentibus, vi è finibus ſuis pertuperunt,& in oppida ædificiaq́ue aduerſariorum graſſati ſunt. Denique multis ex locis poſterius intelligetur, Heluetios AEduorum agros populatos eſſe: Sequanos nulla re violâſſe: Cæſarem commeatu & frumento ab AEduis ſubleuatum: magnáque ex parte eorum precibus adductum, bellum ſuſcepiſſe: itáque Sequanorum opes fregiſſe, eóſque domitos ac ſubactos in AEduorum ditionem redegiſſe. quod lib. 6. cap. 4. dilucidè teſtatur. Quam occupandæ Galliç occaſionem Romani vnicam & opportuniſſimam habuerunt.

Boios qui trans Rhenum.] Satis conſtat, Boiorum gentem multas terrarum oras peruagatam, multis in locis memoriam ſui nominis reliquiſſe. Sed hoc quoque loco Boios eos intelligi apparet, qui Heluetijs vicini erant. Omnis enim iſte exercitus ex finitimis Heluetiorum coactus eſt. quanquam trans Rhenum incolebant, vt ſcribit Cæſar. Tacitus libro de Moribus German. Inter Herciniam ſyluam, Rhenúmque & Mœnum Heluetij, vlteriora Boij, Gallica vtraque gens, tenuêre. Dicit autem, Incoluerant: quaſi nunc non incolant. Tunc enim erant in Gallia, & in Noricium vſque agrum profecti, Noriciam vrbem oppugnârant. eóſq; ſibi ſocios Heluetij adiunxerant.

Vix quò ſinguli carri.] Non dubito quin ſit corrigendum, Quà. Cic. pro Cæcina: Omnes introitus, quà adiri poterat in eum fundum.

Nuper pacati.] Corrigendum vt in alijs pleriſq; antiquis, & in Aldino: *Nuper populo R. pacati erant.* Erroris cauſam notæ præbuerunt: *Nuper P. R. pacati, &c.* Deeſt tamen in lib. Henr. Steph.

Inter fines Heluetiorum.] V. C. Heluetiorum inter fines & Allobrogum.

Per prouinciam noſtram.] Non veterem prouinciam: quæ propriè Gallia prouincia dicitur. ſed per fines Allobrogum, qui (vt modò dixi) nuper pacati Pop. R. fuerant.

Quàm maximum poteſt militum.] Vox *Poteſt* abeſt à noſtro antiquo, & à Romano, centum abhinc annis edito. idq́ue mihi probabiliùs videtur.

Maximis itineribus.] Plutarchus octo dierum ſpatio tantum itineris confectum ſcribit.

Rogarentq́, vt eius.] Quantò concinnior antiqui noſtri, & Romani lectio, *Rogare vt eius?*

Nullum aliud iter haberent.] V. C. Aliud iter haberent nullum. Aldus, Iter haberēt nullum aliud. Vetus placet.

L. Caſſium.] Appian. in Celtico ſcribit, hoc idē à Claudio Paulo relatum in ſuis Annalibus. Extat hiſtoria in Epit. Liu. 65. & apud Oroſ. lib. 5. capite 17.

Ad Idus Apr.] Faërnus: *Ante diem Iduum Aprilium*: quam locutionem antiquam & vſitatam eſſe fateor: ſed tum, opinor, vſurpari ſolitam, cùm is diem præfinit, qui eam infecta re abire nollet. Dies autem ad mediam noctem perducebatur. Sic lib. Ciuil. 1. capite primo, Vt ante certam diem Cæſar exercitum dimittat. Et eod. lib. Polliceri ſe in Prouinciam iturum, neque ante quam diem iturus ſit, definire. Salluſt. in Catil. Cæteræ multitudini diem ſtatuit, ante quam ſine fraude liceret ab armis diſcedere. Eſt noſter lib. 7. Imperat certum militum numerum Ciuitatibus, quem & quam ante diem in caſtra adduci velit. Et cap. 1. Armorum quantum quæque Ciuitas domi, quodq́ue ante tempus efficiat, conſtituit. At Cæſar hoc loco ita diem præfinit, vt intelligatur, nihil ad illum pertinere, vtrùm ea obeatur, nécne. Quinetiam vſitata hæc locutio eſt, vt lib. Ciu. 2. c. 4. Edictumq́ue præmittit, ad quam diem Magiſtratus ſibi præſtò eſſe vellet. Item lib. 7. cap. Labienum Treboniumq́ue hortatur, ſi Reipubl. commodo facere poſſint, ad eam diem reuertantur.

Qua in flumen Rhodanum.] Hoc dictum indefinitè falſum eſt. non enim lacus in Rhodanum, ſed contrà Rhodanus in lacum influit. Ab inferiore tamen parte lacus in Rhodanum influit, vel potiùs confluit. Itaque legendum arbitror, *Quà*: præſertim vt lacus, vnde perduci murus cœpit, notetur. non enim à ſuperiore, ſed inferiore lacus parte opus inſtitui cœpit: propè à ponte Geneuæ vrbis. Nam quod Glareanus legendum putabat, Quem flumen Rhodanum influit, primùm à Cæſaris conſuetudine alienum eſt: qui ſexcentis locis Rhodanum virili genere pronunciat, neutro nunquam. ſexcentis locis *Influere in*, Influere Rhodanum nunquam. Deinde hiſtoriæ rationem conturbat, vt non intelligatur, qua lacus parte duci maceria cœpta ſit: ſumma, media, an infima. Cæſar lib. ſeptimo, Perpetuam eſſe paludem, quæ influeret in Sequanam. Sic infr. Flumen Arar in Rhodanum influit. Et lib. 3. In Flumine Ligeri, quod influit in Oceanum. Et lib. 4. Rhenus in Oceanum influit. Et mox: Rhodanus multis capitibus influit in Oceanum. Iam de *Quà* hæc exempla ſunt. infrà cap. nono, Quà flumen intermittit. & cap. 3. Quà proximum iter erat per Alpes. & lib. ſecundo, in fine, Quà minimè arduus adſcenſus videbatur. Mirum eſt autem, quod Ammianus lib. 5. ſcribit, & accolæ confirmant, Rhodanum aquis illius paludis non miſceri: ſed altrinſecus, inquit, ſummitates vndæ præterlabentem ſegniores, viam ſibi impetu moliri. Quod idem Pomponius Mela libro ſecundo affirmat.

Alijs vadis.] Mendum perſpicuum. nuſquam enim aliorum meminit. Itaq; in Antiquo noſtro, & Romano, & Stepha. perſpicuè legitur, *Alij.* vt facilè appareat ſimilem vocem paulò ſuperiùs deeſſe, locumq́ue ita corrigendum: Heluetij ea ſpe deiecti, alij nauibus iunctis ratibuſq; factis, alij vadis Rhodani, &c. Placet etiam Antiquus noſter, & Romanus, Ratibuſq; compluribus factis.

Murum perducit.] Mirum eſt, tam multos eruditos illius muri veſtigia etiam nunc propè Geneuam inueſtigare. Nam murum Cæſar pro maceria poſuit, quæ ſine cæmento eſt. Sic lib. 7. cap. 8.

A me-

A medio colle ex grandibus ſaxis ſex pedum murum perduxerant Galli. At eodem lib. c. 13. Foſſamq́; , inquit, & maceriam ſex in altitudinem pedum perduxerant. Sic infrà lib. 2. cap. 8. Quem locum duplici altiſſimo muro munierant, tum magni ponderis ſaxa & præacutas trabes in muro collocârant. Et lib. 6. c. pen. Præſidij tantum eſt, vt ne murus quidem cingi poſſit. vbi de vallo caſtrorum loquitur.

Exemplo populi R.] Frequens locutio eſt, More & exemplo. ſed, Exemplo populi R. non memini me legiſſe. Cicero pro Cæcina: Prætor quemadmodum more & exemplo opitulari poſſit, non habebit. Et Verr. 5. hoc iniecto metu iudicibus, nullo more, nullo exemplo, ecquam rem putatis eſſe, &c. Præterea ſi populus iuſſiſſet, quid fuiſſet à moribus populi R. alienum? Videndum igitur, ecquid verbum *Iniuſſu* deſit, vt ſic legatur: Negar ſe more & exemplo, populi Ro. iniuſſu poſſe, &c. Cicero in Piſonem: Bellum ſua ſponte gerere, in regnû iniuſſu populi ac Senatus accedere. Item: Præſidium tu populi R. cuſtodiam Prouinciæ, iniuſſu populi Senatuſq́ne dimiſiſſes, ſi tuæ mentis compos fuiſſes?

Eo deprecatore.] Atqui hoc tempore Sequani AEduorum hoſtes erant, cóſq; de principatu Galliæ deiecerant, lib. 6. c. 4. Intelligendum eſt igitur, Dumnorigem AEduum ſuis infidelem fuiſſe, Sequanorúmq; partes clanculum ſecutum eſſe: vt aliquantò pòſt cognoſcetur. Itaque Heluetij cùm in AEduorum fines peruenerunt, eorum agros populati ſunt.

In Santonum fines.] De quibus non prætermittendum eſt, quod Cæſar ſcribit paulò pòſt: Heluetios delegiſſe locum ex omni Gallia opportuniſſimum, ac fructuoſiſſimum. Nam hæc nunc quoque ſolo Santonico laus tribuitur.

CAP. III.

IN Sebuſianos.] Apud Cicer. Ptolemæum, Plinium, Strabonem, Seguſiani dicuntur. itemque apud noſtrum, inf. lib. 7. c. 12. AEduorum autem clientes appellantur lib. 7. cap. 14.

Ita ſe de populo R. meritos.] Cauſam Strabo exponit, lib. 4. οἱ Σήδουοι καὶ συγγενεῖς Ῥωμαίων ὠνομάζοντο, καὶ πρῶτοι τῶν ταύτῃ προσῆλθον πρὸς τὴν φιλίαν καὶ συμμαχίαν.

Incredibili lenitate.] Vidi qui *Leuitate* mallent, propter verſum Lucretij: Quod ſupereſt vbi tam volueri hæc leuitate feruntur: & quia nimia leuitate fit, vt viſus fallatur. quaſi verò non etiam lentitudine nimia fallatur. vt in vmbra ſolarij, & in gnomone horologij. Aimoinus quoque hanc ſcripturam retinens, ita ſubiunxit: Quod nos quoque perſpeximus, ac admirati ſumus tantę magnitudinis fluuium tam tardo motu profluentem.

Inopinantes aggreſſus.] Paucis quoque pòſt verſibus ſcribit, ſe hoc prælio priuatas iniurias vltum eſſe. vt mirum ſit, Plutarchum ſcripſiſſe, non Cæſarem, ſed Labienum ipſius Legatum hoc primo prælio cum Heluetijs decertaſſe. Idem tamen video ab Appiano relatum in ſuo Celtico.

Ciuitas Heluetia.] Infrà tamen dixit Bellum Heluericum. Salluſt. apud Nonium: Duæ Galliæ mulieres conuentum vitantes: pro Gallicæ.

In quatuor pagos.] Pagus duo ſignificat. nam modò pro præfectura, regione & vicinitate ponitur. vt libro ſexto, capite quinto, vbi de Sueuis loquitur: Principes regionum atque pagorum inter ſuos ius dicunt. Eodem libro, capite quarto, In Gallia non ſolùm in omnibus ciuitatibus atque pagis partibuſque. Modò pro parte Ciuitatis, & hominum multitudine. vt hoc lib. cap. octauo, Pagos centum Sueuorum ad ripam Rheni conſediſſe. Item lib. 4. cap. primo, Sueuorum centum pagos nominat. Mirum autem videtur, quatuor tantùm Heluetiæ, centum Sueuiæ pagos numerari. niſi fortè *Quatuordecim* legendum ſit, aut alio loco mendum ſubſit. Sic Strabo lib. 4. ſcribit, Belgas eſſe εἰς πεντεκαίδεκα ἔθνη διῃρημένους. Tacit. de morib. German. Nullas Germanorum populis vrbes habitari ſatis notum eſt: ne pati quidem inter ſe iunctas ſedes. Colunt diſcreti ac diuerſi, vt fons, vt campus, vt nemus, placuit.

Cæſarem vno die feciſſe.] Pro *Cæſarem* antiquus noſter & Stephan. & Romanus *Illum*. quod magis probo.

De tertia vigilia.] Vigilias ad clepſydram in partes quatuor diuidebant, vt non amplius tribus horis ſtandum eſſet. Eas circuitores crebri obſeruabant. Tubicines autem locabant: Cornicines reuocabant. Plura Veget. libro tertio, cap. octauo.

Virtute quàm dolo.] Sic de Gallis apud Hircium de bello Africa. Bellare conſuetos contra Gallos, homines apertos, minimeque inſidioſos, qui per virtutem, non per dolum, dimicare conſueuerunt.

Cui memoriam proderet.] Sic V. C. Dum autem *Ac* pro *Cui* legatur, omnia quadrabunt: Nomen loci memoriam prodet. Faernus, & ſecundum eum Vrſinus corrigebant, Memoriæ proderetur. Sed non loca ipſa, verùm res in ijs geſtæ produntur. Cicer. Verr. 6. Imagines ad memoriam poſteritati prodendam. Et lib. de Offic. 2. Vt hos beneficijs afficiamus, quorum memoria liberis poſteriſque prodatur. Et in Epiſtola Cœlij ad Ciceronem, libro Famil. octauo, Aliqnot ex tam multis tuis monimentis extare, quod noſtræ amicitiæ memoriam poſteris quoque prodat, velim.

L. Piſonis auum.] Sueton. in Iulio: Sub idem tempus Calpurniam L. Piſonis filiam, ſucceſſuri ſibi in Conſulatu duxit vxorem.

Conſueſſe Deos.] Sumptû videtur ex vetere Poëta, cuius verſus Ariſtot. profert Rhet. 2.

,, πολλοῖς ὁ δαίμων οὐ κατ' εὔνοιαν φέρων
,, μεγάλα δίδωσιν εὐτυχήματ' ἀλλ' ἵνα
,, τὰς συμφορὰς λάβωσιν ἐπιφανεστέρας.

Eandem ſententiam eleganter Claudianus verſibus eſt perſecutus, libro primo. Ex quo illud eſt peruulgatum: Tolluntur in altum, vt lapſu grauiore ruant.

Populum R. eſſe teſtem.] Milites enim qui Caſſiano prælio ſuperauerant, obſidibus datis, dimidia rerum omnium parte pacti ſunt. Liu. Epit. 65.

Rapinis populationibusq́.] Liber Henri. Stephan. & noſter, & Romanus hoc amplius: Rapinis, pabulationibus, populationibuſq́;.

CAP. IIII.

M*Agiſtratui præerant.*] Mirum eſt duos nominari, qui hunc Magiſtratum gerant, cùm lib. 7. cap. 6. ſcribat, ſummo in periculo Æduorum Ciuitatem fuiſſe, quòd cùm ſinguli Magiſtratus antiquitùs creari conſuêſſent, duo tum Magiſtratum gererent. Itaque *Præerat* ſingulari numero, legendum putarem: vt ſolus Liſcus ei Magiſtratui præfuerit. Cùm hæc multis ab hinc annis ſcripſiſſem, vidi Manutij doctiſſimi adoleſcentis Scholia, in quibus teſtatur idem Nicaſio Ellebodio placuiſſe.

Vergobretum.] Germani notionem Germanici nominis obſeruant. *Oberest*, primus, princeps, *Vuerg*, opera. quaſi Magiſter operum. Locus oſtendit, hanc Galliæ partem magnam cum Germanis linguæ affinitatem habuiſſe. Huius autem Magiſtratus etiam nunc veſtigia Auguſtoduni manent: vbi qui ſummũ in Ciuitate honorem gerit, Vverg appellatur.

Obtinere non poſſent.] Videtur legendum, *Poſſint*: vt ſit ſenſus: Etſi ſine Cęſare contra Sequanos tueri Principatum non poſſint, quem beneficio Cæſaris adepti erant, tamen ſatiùs eſſe Gallis Sequanis, quàm exteris Romanis parere. Sequanis autem ademptum Principatum, & Æduis à Cæſare traditum, patet ex lib. 6. c. 4.

Portoria.] Notandum, Principes viros in Gallia publicanorum munus exercuiſſe.

Siquid accidat Romanis.] Vidi qui nomen *Grauius* interponerent: vt paulò pòſt, Quòd ſi quid ei à Cæſare grauius accidiſſet. Sed hæc præciſio eſt antiquis vſitata, & ominis cauſa ita loquebantur, vt in Comment. de verb. iur. docuimus.

Obtinendi per Heluetios.] Cod. Henr. Stepha. Per Heluetios regni obtinendi. Faërni, Regni per Heluet. obt.

Quod prælium equeſtre.] Non abeſt ſuſpitio mendi. Sunt qui ex vetuſto Libro ſic teſtituant: Reperiebatq́ue inquirendo Cæſar, initium fugæ prę-lij equeſtris aduerſi paucis ante diebus à Dumnorige, atque eius equitibus factum eſſe. Sed & immodica mutatio eſt, neque Cæſar ſuperiùs fugæ mentionem fecerat. Valdè ſic placeret: Reperiebat etiam Cæſar inquirendo, prælio equeſtri aduerſo, quod paucis antè diebus eſſet factum, initium fugæ ſactum à Dumnorige, &cæt. Sed ſatiùs eſt, melioris Codicis auctoritatem expectare. Vulgata certè lectio non omninò improbanda eſt. Vetus quidem Henr. Steph. Codex ſic habuit, vt eſt in vulgatis: ſed noſter Antiquus, & Romanus hoc modo: Quòd prælium equeſtre aduerſum paucis antè diebus eſſet factũ, initium eius fugæ factum à Dumnorige, atq; eius equitibus. nam equitatui, &c.

Non modò miniſſu ſuo.] Quæri poteſt, cur eius rei veniam Dumnorix à Cęſare petere debuerit: cùm neq; Ædui in Prouinciam redacti eſſent, neque Cæſar Imperium in eos haberet. opinor, quia S. C. factum erat, vti quicunq; Galliam prouinciam obtineret, Æduos cæteroſq́; amicos populi R. defenderet, lib. 1. c. 13. deinde, quia Cæſar Æduos in principatum Galliæ reſtituerat, ac propterea illorum Patronus erat, lib. 6. c. 4.

Condonare dicit.] Verbum, *Dicit*, gloſſema eſſe non dubitaturos arbitror, qui in antiquis auctoribus verſati ſunt.

CAP. V.

L*Abienum legatum propere.*] Qui ex veteri libro *Propratorem* reſtituunt, vel hoc vno quantùm ipſis credendum ſit, declarant. Sic tamen in Stephanico quoque legebatur: ſed perſpicuè abſurdum eſt.

Quiq́ in exercitu.] Steph. codex, *Et in exercitu.*

A Gallicis armis atq; inſignibus.] Inſignia militum dicebantur, quibus ornati erant, vt à cæteris internoſci poſſent: vt dicetur lib. 2. ca. 6. Placet autem Romani, & Faërnini, & Stephanici libri ſcriptura, Gallicis armis, ſine particula A.

Heluetios caſtra mouiſſe.] Noſter antiquus, Romanus, & Steph. *Hoſtes*, quod non diſplicet.

Decurionus equitum.] In turma equites ſunt duo & triginta: qui ijs præeſt, Decurio dicitur. Vegetius.

Primum ſuo.] Ancipiti prælio, inquit Suetonius, equos dimittebat, & in primis ſuum, quo maior permanendi neceſſitas imponeretur, auxilio fugę erepto. Et de Catilina eodem modo Salluſt. Dein remotis omnium equis, quo militibus exæquato periculo animus amplior eſſet, ipſe pedes exercitum pro loco atque copijs inſtituit.

Phalange facta.] Phalangem paulò pòſt demonſtratà ſe dici, cùm acies conferta ita ſublatis in caput ſcutis, ijſq́ue inter ſe contingentibus tegitur, vt pilis ab hoſtibus emiſſis offendi non poſſit: vt dicetur infrà, ca. vlt. Sed hanc rem optimè Oroſius deſcribit, lib. 6. Hinc illud Iuuenalis, Iunctæq́; vmbone phalanges. Hanc Romani Teſtudinem appellabant. Itaque Dio Nicæus in Octauio, vbi Teſtudinem deſcribit, φάλαγγα & χελώνην pro eodem poſuit. Mirum eſt autem quod ſcribit, ſupra eam Teſtudinem non modò homines aut equos incedere, verùm etiam vehicula: Indeq́ue Teſtudinis nomen ſumptum. Græci dicunt συνασπίζειν. Liuius lib. 34. Sublatis deinde ſupra capita ſcutis, continuatiſq́ue ita inter ſe, vt non modò ad cęcos ictus, ſed ne ad inſerendum quidem ex propinquo teli loci quicquam eſſet, Teſtudine facta ſubibant.

Ictu pilorum transfixis.] Sic quoque Polybius pilum, quo Romani vtebantur, bicubitali longitudine, deſcribit, craſſitudine digitali, ſpiculo ita præacuto, vt primo iactu inflecteretur, nec euelli poſſet.

Galli magno ad pugnam.] Iterum notandum, Gallorum nomine Heluetios appellari.

Bipartitò intulerunt.] Locus oſtendit legendum eſſe *Tripartitò*. nam triplex acies inſtructa eſt.

Victi ac ſummoti reſiſteret.] Ne regredi in Romanos poſſent. Paulò pòſt autem noſter antiquus & Romanus pro *Suſtineret*, apertè ſcriptum habent *Exciperet*.

Ad veſperum.] Faërnus & Romanus, Ad veſperam. vtrunque dici fateor. ſed illud Cæſari familiarius: vt infrà cap. vlt. Acriter vtrinque ad veſperum pugnatum eſt. Et de Bel. ciu. 2. Magiſtris imperat nauium, vt primo veſpere ſcaphas ad littus impulſas habeant.

Mazaras ac tragulas.] Nonnulli, *Materas*. Vrſini & Stephani codex, *Mataras*. quod Gallici teli genus fuiſſe docuerunt alij ex ſcriptoribus antiquis. Itaque vnum addam ab illis prætermiſſum locum ex libro ad Her. 4. Vt ſi quis Macedones appellaret, hoc modo: Non tam citò Sariſſæ Græcia potiti ſunt: aut idem Gallos ſignificans, dicat: Nec tam facilè ex Italia Materis tranſalpina depulſa eſt.

In nullam partem noctis.] Faërnus & Vrſinus, *Nulla parte*. Mendosè omnes. legendum, vt in veteribus noſtris libris, Nullam partem. Nam hæc vetus locutio eſt, nota eruditis omnibus. Sic lib. 4. cap. 1. Sed maximam partem lacte atque pecore viuũt. Sed exemplorum plena ſunt omnia.

CAP. VI.

NOcte intermiſſa.] Mirè dictum pro Nocte interueniente, vel Noctis interuentu. nam Intermittere, omittere eſt vt modò paulò antè, Nullam partem noctis itinere intermiſſo. Infrà dixit: Solis occaſu, capite vltimo. Acriter vtrinq; vſq; ad veſperum pugnatum eſt: Solis occaſu ſuas copias Arioviſtus in caſtra reduxit.

Millia perterriti, inducti.] Notanda locutio, cùm ad ſenſum, non ad verba, res referatur.

Prima nocte.] Sic noſter Antiquus & Stephan. Faërninus tamen & Romanus, Prima noctis vigilia. Sed quemadmodum Cæſar Prima luce, dicere conſueuit, pro Diluculo, quidni etiam Prima nocte, dictum ab illo putemus, pro Crepuſculo? vt apud Plautum in Curcul. Prima veſpera. Siue, inquit, media nox eſt, ſiue prima veſpera. Et apud hunc noſtrum, Primo veſpere: De Bell. Ciuil. 2. Magiſtris imperat nauium, vt primo veſpere ſcaphas ad littus impulſas habeant. Denique ſic loquitur Aemilius Probus in Eumene: Hiſq; præcipit, vt prima nocte quàm latiſſimè poſſint, ignes faciant. Sic noſter li. Ciu. 3. Poſtero die Cæſar ſimiliter, præmiſſis prima nocte impedimentis, &c.

Boios.] Boij, vt Cæſar ſuperiùs dixit, trans Rhenum incoluerant: nunc cùm Rhenum omnibus copijs tranſiſſent, bello confecto, ſedes in Gallia intra Aeduorum fines ponunt. Itaque Ciuitas illorum appellatur à Cæſare, lib. 7. cap. 4.

Petentibus Aeduis.] Opinor, vt eos Germanis, qui in Sequanis ſedes Arioviſto Duce fixerant, opponerent. nam ſine graui cauſa pauci tanta liberalitate non vtuntur.

In parem libertatis conditionem.] Libertatem quidem Boijs reliquerunt, quæ ad eorum perſonam pertinebat. At quantum ad fortunas, ſtipendium illis annuum impoſuerunt, libro ſeptimo, capite ſecundo. Quod autem ſequitur Acceperunt, in omnibus noſtris antiquis rectiùs legitur Receperunt.

Literis Græcis confectæ.] Id eſt, forma Græcarum literarum, ſed Heluetio ſermone: vt omnes, de quibus adhuc audire licuit, interpretantur. Sed veterum Auctorum omnium, atque adeò noſtri huius conſuetudo reclamat. Hanc (inquit) libro 5. cap. 12.) Græcis conſcriptam literis mittit, ne intercepta epiſtola, noſtra ab hoſtibus conſilia cognoſcantur. Aut igitur locum aliquem eruditi viri proferant, in quo Græcis literis cõſcribere vſurpatum ſit, pro literarum formas exarare: aut fateantur hunc locum eodem, vt illum, modo interpretandum, Cicero de finib. 1. Cùm quæ Philoſophi Græco ſermone tractauiſſent, ea Latinis literis mandaremus. Tacitus de moribus Germanorum: Monumenta & tumulos quoſdam Græcis literis inſcriptos in confinio Germaniæ, Rhetiæq; adhuc extare. Saluſt. Catil. Literis Græcis & Latinis docta, pſallere & ſaltare elegantiùs, quàm neceſſe eſt probæ. Liuius lib. 9. Vulgò tùm Romanos pueros, ſicut nunc Græcis, ita Hetruſcis literis erudiri ſolitos. Idem in fin. lib. 28. propter Iunonis Laciniæ templum æſtatem Annibal egit: ibiq; aram condidit: dedicauitq; cum ingenti rerum ab ſe geſtarum titulo Punicis Græciſq; literis inſculpto. Idem libro 40. Literis Latinis Græciſq; vtraque arca inſcripta erat. Cicero de Diuin. L. Tarutius in primis Chaldaicis literis eruditus. Idem tamen καθ' ὑπερβολὴν Verr. 5. Quod iſte, ſi vnam Græcam literam ſciſſet, non ſuſtuliſſet. Ne multis morer, quemadmodum & noſtra, & patrũ maiorúmque memoria innumeri fuerunt in Heluetia, qui Latinè ſcriberent: ita non dubito, quin Cæſaris tempore nonnulli fuerint aut Nobiles, aut Sacerdotes, qui in adoleſcentia Græcam linguam, Maſſiliæ fortaſſè, didiciſſent: eaque maiores atque illuſtriores res ad ſuum vſum priuatum conſcripſiſſent. Denique iſto ſenſu veteres non dixiſſent Græcis literis ſcribere: ſed Græcarũ literarum forma, vt apud Tacit. libro vndecimo. Nouas literarum formas addidit: comperio Græcam literaturam non ſimul cœptam, abſolutámque. Et mox: Et formæ literis Latinis, quæ veterrimis Græcorum. Atque hæc quidem hactenus. Quòd autem Strabo libro quarto ſcribit, Gallos vſque adeò φιλέλληνας fuiſſe, vt etiam pacta & conuenta Græcè ſcriberent: nihil planè huc pertinet. Primùm, quia de Gallis, iiſque Maſſiliæ finitimis, diſertè loquitur: Deinde, quia rem illam tanquam nouam, & ſuo tempore vſurpari cœptã commemorat.

Ex his qui arma.] Summa omniũ eſt ad trecenta ſexaginta octo millia: in quibus erãt duntaxat nonaginta duo millia, qui arma ferre poſſent.

Millium C. *&* X.] Superfuerunt ex prælio C X X X. millia Rebellârunt atque in hoſtium numero habiti ſunt ad ſex millia. Reliqui omnes in deditiooem accepti ſunt. Remiſſi ſunt ergo C X X I I I I. millia. Ponamus in itinere quatuor millia deperijſſe: rameo ſupererant C X X. millia. quomodo ſcripſiſſe Cæſarem arbitramur. Verùm, vt vt ſit, iſta vulgaia ratione perierunt ad C C L V I I I. millia. At Strabo libro quarto, εἰς τετταράκοντα, inquit, μυριάδας σωμάτων ἀπολέσθαι. τοὺς δὲ λοιποὺς σώζεσθαι μεθεῖναι εἰς ὀκτακισχιλίους, ὅπως μὴ τοῖς γερμανοῖς, ὁμόροις οὖσιν, ἔρημον τὴν χώραν ἀφῇ. Circiter quadraginta millia perierũt: reliquos incolumes domum remiſit ad octo millia, ne Germanis, qui illorum finitimi ſunt, vacuos agros relinquerent. Oroſius quoque non ampliùs C L V I I. millibus numerat, qui domo exierant. qui bello occubuerint, X L V I I. millibus. Neque aliam ſoluendi nodi rationem video, niſi culpam in librarios, potiùs quàm io ſummum ac diligentiſſimum auctorem conferamus.

Millia nonaginta duo.] Plutarchus hoc ampliùs. Millia centum nonaginta: quod mihi ſanè probabilius videtur. καὶ πλῆθος ὁμαλῶς, τριάκοντα μὲν αἱ πᾶσαι μυριάδες ὄντες, εἴκοσι δὲ αἱ μαχόμεναι μιᾶς δέουσαι. Malè autem qui ſic verterunt: Atque ex his X I X. millia ad pugnam apti. Nam vox μυριάδες repetenda erat.

CAP. VII.

S*Ecretò atque in occulto.*] Tres poſtremæ voces abſunt à noſtro & Faërni atque Vrſini lib. & item Romano. Stephanicus autem eas retinet. Poteſt certè & prima tolli: vt cæteræ relinquantur. vt paulò pòſt, Quod ſoli ne in occulto quidem queri auderent. Et ſuprà cap. 4. Eadem ſecretò ab alijs quærit.

Ex vſu terræ Galliæ.] Vidi, qui vocem *Terræ* tollendam exiſtimabant. imperitè. Sic enim veteres loquebantur. Liuius libro 39. Si quis eorum qui tum extra terram Italiam eſſent, nomioaretur, &c.

Vnus ex omnibus Sequanos.] Hoc planè incredibile videtur: Sequanos, qui diuturna bella cum AEduis geſſerant, & Ariouiſtum ſubſidio euocârant, in illo AEduorum conſilio interfuiſſe, & de Ariouiſto expellendo Cæſarem rogâſſe. Quare neceſſe eſt, voum aut alterum tantùm è Sequanis, eóſque perfugas interfuiſſe: quemadmodum ſuperiùs dictum eſt, Dumnorigem AEduum tamen Sequanorum partibus ſtuduiſſe: ſuorumq; ciuium conſilijs aduerſatum eſſe.

Alterius Aruernos.] Infrà libro ſexto, cap. 4. Sequanos oominat: mox coniũctim vtroſq;, Aruernos & Sequanos. Quantum autem ex Cæſaris hiſtoria licet intelligi, Aruerni alterius quidem factionis principatum tenebant, ſed Sequani in fide & clientela Aruernorum erant, & non ſuo, ſed Aruernorum nomioe bellum contra AEduos gerebant. Mirus autem erat Sequanorum principatus: qui cùm Germanorum ope dominatum illum obtinuiſſent, nunc illorum ſeruitutem perferrent: vt mox ſequetur.

Amicitia Populi R.] De AEduorum fraternitate ſuprà dictum eſt, cap. 3.

Romam veniſſe.] Idem libro ſexto, cap. 4. Quia neceſſitate adductus Diuitiacus auxilij petendi cauſa Romam ad Senatum profectus, infecta re redierat.

Cimbri Teutoniq́;.] Cimbrorum arma primùm audita ſunt anno D C X L. Cæcilio Metello, & Papyrio Carbone Coſs. inquit Tacitus, libro de moribus Germao. Poſteà crebrò io Galliam venerunt, ac taodem à C. Mario quartùm & item quintùm Conſule in Italia ad flumen Atheſin ſuperati ſuot, anno D C L I I. Valerius lib. 5. Plotarchus io Mario. Epit. L X V I I I. Iul. Obſequens, & Oroſius.

Reliquit tamen fuga.] Rectiſſimè Manutius. cùm in alijs impreſſis propè omnibus legatur *Tantùm.* quamuis in noſtro antiquo, atque adcò in Romano ſcriptum ſit *Tamen.* quod cùm huic noſtro, tùm etiam Ciceroni vſitatiſſimum eſſe conſtat.

Obtemperaturos.] Sic Stephan. & alij complures: vt Pronomen *Sibi* ad Cæſarem referatur. Magis tamen aliorum lib. ſcriptura placet: *Temperaturos*: vt Prooomen ad Germanos pertineat. Sic enim ſup. cap. 2. Temperaturos ab iniuria & maleficio exiſtimabat.

CAP. VIII.

L*Ocum deligeret.*] Comiter hæc ſua mandata Cæſar oarrat. Longè aliter Florus lib. 3. Cùm legati, inqoit, dicerent, Veni ad Cæſarem. Quis eſt autem Cæſar? & ſi vult, veoiat, inquit: & quid ad illum, quid agat noſtra Germania? oon ego me interpono Romanis.

Si quid à ſe velit.] Rectè Faërnus. Si quid ſe velit. & ita eſt in noſtro antiquo & Romano, & Stephanico.

Atque emolumento.] Fœdus error: & quem tam diu in his libris hæſiſſe plaoè indignum eſt. Corrigendum, *Molimento*: quo verbo Liuius & alij vtuntur, pro magno labore, opera & molitiooe. Hæc me ante decennium ſcripſiſſe teſtes habeo inoumeros. Pòſt verò Faërni editæ ſuot notæ, in quibus boc idem ab illo animaduerſum cognoui. Itaque ab exemplis proferendis ſuperſedebo.

Rex atque amicus.] De hac Populi Roma. conſuetudine ſcripſimus in Maoilianam Ciceronis. Nunc illud obſeruandum eſt, cùm AEdui fratres, & cooſanguinei toties à Senatu Rom. appellati eſſent, tamen Ariouiſtum, qui armis illos oppreſſerat, Regem & amicum ab eodem Senatu appellatum fuiſſe. Qua ex re de fideli Romanorum amicitia exiſtimari poteſt, quibus nihil iucundius erat, quàm gentes exteras armis inter ſe cooflictari, & diuturnis bellis atteri.

Senatus cenſuiſſet.] Ex hoc igitur S. C. belli huius gerendi auctoritatem Cæſar ſumpſit, eamq;

occaſio

ἐξουσίαν habuit: quod tamen Dio libro trigeſimo octauò non attendit: cùm facit milites Cæſari obijcientes, Bellum ſine lege, aut S. C. inferri: Cæſarem autem reſpondentem: Bella quædam lege lata, quædam ſine lege ex tempore & ſubita neceſſitate geri.

Cæteroſq́; amicos.] At obijci Cæſari potuit, Arioniſtum in hoc numero fuiſſe, & aliquot antè annis Regem, amicum ac ſocium appellatum fuiſſe.

Dicendum ſibi & cognoſcendum.] Faërnus, *Diſcendum.* Sed ſic locutus eſt, quaſi dixiſſet: Dicendum & audiendum. Nam colloquium & communicatio, quam Cæſar poſtulabat, dicendo & audiendo, id eſt, ſermonibus vltro citroq́; habendis, conſumitur.

Longè ab his fraternum.] Sic noſter, & Stephan. Faërnus & Vrſinus: Longè futurum fraternum nomen Populi R. Sed vſitata placet.

CAP. IX.

I*N eo manerent, quòd conueniſſent.*] Sine dubio corrigendum eſt *conueniſſet*. ſingulari numero: vt in alijs, quos vidi, omnib. Nam Conueniſſet, pro Conuentum eſſet, modò dixit. Et locutio eſt vſitatiſſima: neq; exemplorum res indiget.

Intra annos XIIII.] Placet ſcriptura lib. Stephanici, *Inter*, nam Inter annos Antiqui dicebant pro *Per annos.* vt in Verr. 2. iampridem notauimus. Cicero in Quintiana: Qui inter tot annos ne appellârit quidem Quintium, &c. Titinnius apud Non. Marcellum: Quæ inter decem annos nequîſti vnam togam detexere.

Naſuam & Cimberium.] Noſter antiquus & Roman. Cimbreum. Non dubito quin Naſuam dicar, qui nunc Naſouius: & Cimbreum, qui nunc Zimber: Sic alio loco Duracium in Pictonibus numerat: quæ familia hodieq́; viget.

In eo Oppido difficultas.] Sic noſter & Stephan. & Romanus. Sed *Facultas* iampridem in multis impreſſis rectiſſimè reſtitutum eſt. Nunc enim pro copia vſurpatur. vt infrà, lib. 6. Tantas Italiæ facultates.

Alduaſdalis.] Placet noſtri Antiq. & Romani ſcriptura, *Alduaſduſim.*

Hunc murus circundatus arcem efficit.] Notandum pro Hic muro circundatus.

Dicebant ferre potuiſſe.] Placet Faërni ſententia, vt *Dicebant* tollatur. præſertim libris antiquis auctoribus.

Non magnum in re militari.] Ante hæc verba Codex Stephan. habuit Magnum periculum miſerabantur. quæ tamen in multis impreſſis rectè prætermiſſa fuiſſe, cùm ex loci ſententia, tùm ex Vaticani libri auctoritate, quam Vrſinus protulit, intelligitur.

Aequitate conditionis.] Placet Faërni emendatio: vt *Conditionum* legatur.

Teſtamenta obſignabantur.] Florus ſic: Vt teſtamenta paſſim & in principijs ſcriberentur: id eſt, etiam à primorum ordinum militibus.

Ad id concilium adhibitis.] Nam in concilium adhibebantur tantùm, qui in exercitu imperium, aut poteſtatem habebant: Concio ad milites habebatnt. Noſter Ciuil. libro 2. Dimiſſo concilio, concionem aduocat militum.

A. C. Mario pulſis.] Auctores paulò ſuperiùs produximus. Quod autem exercitui C. Marij parem atque ipſi Imperatori laudem tribuit, ea cauſa eſt, quòd die pugnæ inter ipſum & hoſtes conſtituto, cæſa ſint hoſtium centum quadraginta millia: capta, ſexaginta. Notandum eſt autem, Ciceronem Gallorum nomine Cimbros & Teutonos appellâſſe. Nam in Orat. de prou. conſul. Ipſe ille, inquit, C. Marius, cuius diuina atque eximia virtus magnis Populi R. luctibus funeribuſq́; ſubuenit, influentes in Italiam Gallorum maximas copias repreſsit.

Quam ipſe Imperator.] C. Marius. vt quiuis Latinè peritus, facilè perſpicit. Sed Plutarchus vel imperito vtens interprete, vel ipſe minùs peritus, ita Cæſaris ſententiam peruertit: μήτε κρείττοσι μᾶλλον ἀμείνων μάχεσθαι πολεμίοις, μήτε αὐτὸς ἂν μακροχειρῶν στρατηγός.

Seruili tumultu.] De quo Epitom. Liuius lib. 97. M. Craſſus Prætor primùm cum parte fugitiuorum, quæ ex Gallis, Germaniſq́; conſtabat, feliciter pugnauit: cæſis inimicorum XXXV. millibus: & Duce eorum Granico. Quod idem Plutarchus in Craſſo ſcribit. Tumultus autem initium ex gladiatorum familijs natum eſt: quorum cõplures Germanos fuiſſe locus hic apertè oſtendit. De Germanis etiam beſtiarijs memorabile eſt, quod Seneca lib. Epiſt. 10. ita ſcribit: Nuper in ludo beſtiariorum vnus è Germanis, cùm ad matutina ſpectacula pararetur, ſeceſſit ad exonerandum corpus. nullum aliud illi dabatur ſine cuſtode ſecretum. ibi lignum id quod ad emungenda obſcœna adhærente ſpongia poſitum eſt, totum in gulam farſit, & præcluſis faucibus ſpiritum eliſit.

Quos tamen.] Subaudiendum, Seruos. & hoc Cæſari familiare eſt.

Deniq; Germanos.] Probo ſcripturam, quam in libro Stephani reperio: Deniq; hos eſſe eoſdem, quibus cum ſæpenumero, &c.

Ac victores.] Claudio legato, & Varinio Prætore, & Lentulo, & C. Craſſo Coſs. ſuperatis. Flor. lib. 3. Epit. 95.

Inermes.] Vide Flor. lib. 3.

Hoc ſi quærerent, reperiri poſſe.] Sic Aldus. ſed rectiùs Stephani liber & multi peruulgati: Hos, ſi quærerent, reperire poſſe.

Defatigatis Gallis.] Nihil mutandum. tametſi Defatigatos Gallos in quarto caſu poſtulare conſuetudo videatur. Sed alijs locis non paucis ita locutus eſt, vt paulò infrà: Committendũ non putabat, vt pulſis hoſtibus dici poſſet eos à ſe circumuentos.

Ratione ac conſilio.] Dolo & inſidijs.

Cui rationi.] Mendosè in peruulgatis à ſuperiore ſeiungitur. Nam ſenſus eſt, Dolo & arte ſuperatos Gallos: quo dolo capi quidẽ Galli barbari & imperiti potuerint, vt Romani vſu periti & callidi, tanto præſertim ductore non poſſint.

Præſcribere auderent.] Ita placet: quamuis in Romano

mano & Aldi, & Faërni libris ſcriptum ſit, Viderentur.

Perpetua vitæ felicitate.] Neque vtrique ſuperiori reſpondet, neque felicitatis perpetuitas in omni vita ad bellicam ſortunam pertinet. Sic igitur legendum arbitramur: Suam innocentiam, perpetua vita: felicitatem, bello Heluetiorũ eſſe perſpectam. Innocentiam autem auaritiæ oppoſuit. Sed bene habet, video nunc Manutium in ſuo libro ita emendaſſe: & impreſſiſſe.

Repræſentaturum.] Sunt qui *Tentaturum* corrigendum putant: & Beroaldum auctorem laudāt. Imperitè. Nam Repræſentare verbum eſt Iuris, pro Ante diem præſtare, aut facere, aut ſoluere. Cuius rei exempla multa in Comment. verb. Iur. expoſuimus. Itaque mihi dubium non eſt, quin apud Hircium de bell. Alexan. mendum ſit eo loco, vbi ſic legitur: Cæſar reſpondit ſe fore æquiſſimum Pharnaci, ſi quæ polliceretur, repræſentaturus eſſet. Legendum enim arbitror, Repræſtaturus eſſet.

Decima legione.] Hunc locum Dio lib. 38. explicans ſubiungit, moris fuiſſe, vt Romanæ legiones ex delectuum ordine appellarentur. Frontinus autem lib. Stratag. 1. C. Cæſar, inquit, aduerſus Germanos &Ariouiſtũ pugnaturus, confuſis ſuorum animis, pro concione dixit, nullius ſe eo die opera, niſi decimæ legionis vſurum: quo conſecutus eſt, vt decimam tanquam præcipuæ fortitudinis teſtimonio cogeret, & cæteros puderet, ne penes alios gloria virtutis eſſet.

Prætoriam cohortem.] Cohors prætoria dicebatur manus peditum, quos Dux belli, ſui præſidij cauſa, circum ſe habebat.

Primorum ordinum centuriones.] Hi ſunt Centurio primipili, Primus princeps, Primus haſtatus, quorum maxima erat dignitas in legione.

CAP. X.

A*Riouiſti copias à noſtris.*] Ita legendum eſt auctoribus omnibus antiquis. Nam mendosè quidam nuper *Caſtris* repoſuerunt.

In eos legionarios milites.] Veteres lib. in queîs Steph. Legionario, eo milites. quod ſine dubio rectum eſt.

Ad equũ reſcribere.] In omnibus antiquis, Nunc ad equum reſcribere. Eſt autem militare hoc verbum. Nam ſcribi legiones dicuntur, cùm inſtituuntur. Reſcribi verò cùm ordo earum mutatur: vt ſi ex pedeſtribus copijs equeſtres fiant. Liuius lib. 8. Scribebantur autem quatuor ferè legiones quinis millibus peditum, equitibus in ſingulas legiones trecenis. Idem lib. 9. Delectus propè omnium voluntariorum fuit: reſcriptæ ex eodem milite nouæ legiones: ductuſq; ad Candium exercitus. Valer. Max. lib. 2. cap. 7. Decreuerunt, vt ex ijs, qui equo meruerunt, peditum numero militarent: qui pedites fuerant, in funditorum auxilia tranſcriberentur.

A Caſtris Ariouiſti & Cæſaris.] Video eſſe qui reponant *A caſtris vtriuſque.* Quod ſi codicem antiquum auctorem haberemus, non diſpliceret. Sed Steph. & alij vulgatam retinent.

Munera ampliſſimè miſſa.] Dixi de hoc more in Manilianam.

Et à Romanis pro maximis.] Liber antiquus Henrici Stephani: Et pro magnis hominum, &c. Sic Liuius, lib. 40. Nominis eius honorem pro magnis erga ſe Regnum meritis dare populum Romanum conſuèſſe.

Auctores velit eſſe.] Auctos reponit Faërnus ex antiquo libro: quod idem & de meo teſtificor.

Omnes Galliæ ciuitates.] Elatoriè & militariter dictum, cùm ab ijs demum oppugnatus ſit, quæ in fide & clientela Aeduorum erant.

Fines ingreſſum.] Emendo, *Finibus egreſſum.* vt in noſtro antiquo & Stephanico, & Aldino, & Romano. Quamuis in quàmplurimis peruulgatis ita legatur, quaſi Galliam bracchatam dicat: quo nihil ineptiùs fingi poteſt: nam Galliam prouinciã veteres coniunctè dicebant, cùm eam partẽ quæ Populo Romano pacata erat, ſignificabant: vt ſuperiùs dictum eſt.

Bello Allobrogum proximo.] De quo in Epitom. 60.

Quos Aedui ſecum.] Vocem *Aedui* ex Gloſſa in contextum irrepſiſſe arbitror.

Debere ſe ſuſpicari.] Verbum *Debere*, Faërnus auctoribus antiquis libris tollendum putabat. Ego ex *Ea re* conflatum arbitror, quo modo reſtituendum locum putarem. Vſitatam autem eſſe hanc locutionem pro *Iccirco*, nemo eruditus ignorat.

Eius morte redimere.] Pro *Emere*: vt Verrina 5. Hæc verò quæ vel vita redimi rectè poſſent, pecunia æſtimare non queo.

Fabio Maximo.] Vnde Allobrogicus dictus: qua de re cognoſce ex Epit. 61. Strabone lib. 4. Plinio libro ſeptimo, Velleio libro 2.

In prouinciam.] In prouinciæ formam redigi dicebantur, quæ vectigal pendere iubebantur, quibuſq; ſuæ leges adimebantur, vt in eas iuris dicendi cauſa quotannis Magiſtratus à populo Romano cum ſummo imperio mitterentur: vt eodem illo anno de Narbonenſi prouincia ſactum eſt. Quæ verò ſuis legibus vtebantur, Liberæ dicebantur: vt mox tribus verſibus interiectis.

Aruernos.] Rectè Aruernos nominat: nam eorum in fide & clientela erant Sequani, quorum in finibus Ariouiſtus conſederat.

Ad noſtros adequitare.] Placet Vrſiniani libri ſcriptura, vt vox, Ad, deleatur. Sic enim antiqui dicebant, Arbitrum adigere.

Per fidem in colloquio circumuentos.] Vetus Codex, Perfidè. quod vt non facilè repudiandum, ita nec temerè recipiendum eſt. Quid ſi, Per fidem colloquij? vt lib. Ciuil. 2. Homines impetitos, & per colloquiũ deceptos, crudeliſſimè interfeciſſe. Saluſt. in Iugurth. Quod ei per maximam amicitiam maxima copia fallendi erat. Eſt autem locus communis de fide hoſti ſeruanda. Non ſeruauit tamen

men Labienus, Cæſaris Legatus, cùm per colloquij ſimulationem Comium Atrebatem interficere conatus eſt: vt infrà lib. 8. cap. 3. Non ſeruauit Cn. Domitius, qui Bituitum Aruernorum Regem per colloquij ſimulationem accerſitum vinxit, & Romam naui deportandum curauit. Valerius lib. 9. cap. 6.

CAP. XI.

COmmiſſum cum equitatu prælium.] Faërnus & Vrſinus vocē *Commiſſum*, vt ſuperuacaneam, reijciunt: quibus Stephanicus & Romanus aſtipulantur. Poſſet quidem ita defendi, quaſi ordo hic eſſet: Nam etſi videbat prælium legionis delectæ cum equitatu commiſſum fore ſine periculo. Sed deterius mendum ſubeſſe arbitror, ſub illis vocibus, *Cum equitatu.* Nam legio quoque in equos impoſita fuerat: atque vtrinque prælium equeſtre futurum erat. Itaque cogitandum videtur, ecquid particula *Cum* ſublata, loco ſua ſententia conſtare poſsit. Nam equeſtre prælium ſine dubio rectiſſimè conueniret. Sic autem infrà cap. 12. Reliquos omnes equitatu conſecuti noſtri, &c. Et lib. 4. cap. 1. Omni hoc itinere equitatu vna nocte confecto.

In vulgus militum relatum.] Noſter antiquus, & Romanus *Elatum.* quod magis placet. Cicero de Orato. 1. Peto à vobis, ne has meas ineptias efferatis.

Peccandi locus.] Id eſt, nullo prætextu lædi poterat: nulla eius lædendi occaſio prætexi poterat. Sic Cicer. Verr. III. Non eſt, non eſt in hoc homine cuiquam peccandi locus. Id eſt, Qui Verrem abſoluerit, nulla præſcriptione ſuum crimen tegere poterit: vt Cæſar alibi loquitur.

Arioviſtus vtebatur.] Propter annorum XIIII. conſuetudinem. Locus hic eorum errorem coarguit, qui tradũt, Gallicam linguam eandem cum Germanica fuiſſe. Qua tamen in diſputatione ſemper meminiſſe oportet, quod Cæſar de principio tradidit, trium Galliæ partium ſingulas ſua ac propria lingua & ſermone vſas fuiſſe.

Pedites velociſſimi.] Sic Tacitus: Eoq; mixti præliabantur apta & congruente ad equeſtrem pugnam velocitate peditum, quos ex omni iuuentute delectos ante aciem locant. Hanc Germanicã induſtriam Cæſar poſteà imitatus eſt in Bello Ciuili: vt patet libro tertio, capite 16. Adoleſcentes expeditos electos ad pernicitatem armis inter equites præliari iubebat, &c. Item libro octauo, cap. 3.

Noſtros deterrerent.] Omnes antiqui, Perterrerent, quod rectum puto.

Velociſſimi ac fortiſſimi.] Fortitudo plerunque ad animum, ſed hoc loco ad vires & robur corporis refertur: vt fortiſſimos dixerit, pro valentiſſimis ac robuſtiſſimis. Sic Cicero Offic. 1. Neque vlla re longius abſumus à natura ferarum: in quibus ineſſe fortitudinem ſæpe dicimus, vt in equis, in leonibus. Sic noſter, ligna fortiſſima dixit, lib. de Bell. ciuili. 2.

Sortibus ac vaticinationibus.] Quis non miretur Plutarchum legiſſe *vorticibus*? ὅτι δὲ μᾶλλον αὐτοὺς ἀμβλύνει τὰ μαντεύματα τῶν ἱερῶν γυναικῶν, αἳ ποταμῶν δίναις προσβλέπουσαι. καὶ ῥευμάτων ἑλιγμοῖς καὶ ψόφοις τεκμαιρόμεναι προεθέσπιζον οὐκ ἐῶσαι μάχην τίθεσθαι. Ego tamen *Sortibus* retineo. de quibus Cornel. Tacitus in libro de mor. German. Ex hoc autem ſortilegarum genere fuit illa Velleda, de qua in eodem Taciti libro, & libro vigeſimo. Ea virgo nationis Bructeræ latè imperitabat, vetere apud Germanos more: quo pleraſque fœminarum fatidicas, & augeſcente ſuperſtitione arbitrentur Deas. Vorticibus tamen vſos Germanos in quibuſdam diuinationibus & ſortilegijs, docuimus in Diſputat. Feu. cap. penult.

CAP. XII.

POſtridie eius diei.] Ergò, vt Plutarchus quoque obſeruauit, ex Germanorum ſuperſtitione pugnandi occaſionem Cæſar arripuit. Itaq; Frontinus ſtratagematis loco factum hoc numerat. lib. 2. cap. 1.

Generatimq́; conſtiterunt.] Non permixtis & confuſis gentibus, ſed ſuo cuiq; genti ordine conſtituto: vt Harudes à Marcomanis, & deinceps alij ab alijs diſtincti eſſent. Sic lib. 7. Hoc ſe colle Galli continebant, generatimq́; diſtributi in ciuitates, omnia vada, &c.

Singulos legatos.] Sex igitur legatos hoc bello Cæſar habuit. Nam ſuperiùs ſex legiones nominauit.

Paſſis manibus flentes.] Noſter antiquus, *Crinibus*, cui Romanus codex aſtipulatur. Vtra melior ſit, ſatis conſtituere non poſſum. Gallicis quidem mulieribus vtrunq; hunc morem vſitatum fuiſſe, patet ex lib. 7. cap. 8. & cap. 9. Et pectore nudo prominentes paſsis manibus obteſtabantur Romanos. Et mox: Matres fa. quæ paulò antè Romanis de muro manus tendebant, ſuos obteſtari, & more Gallico paſſum capillum oſtentare cœperunt. Videtur cõſuetudo fuiſſe, vt in exteris rogandis paſsis manibus: in ſuis, paſſis crinibus vterentur. Tacit. in libell. de mor. Germ. Quodq́; præcipuum, inquit, fortitudinis incitamentũ eſt, non caſus, nec fortuita conglobatio turmam aut cuneũ facit, ſed familiæ & propinquitates, & in proxima pignora, vnde fœminarum vlulatus audiri, vnde vagitus infantium. Memorię proditur quaſdam acies inclinatas iam, & labãtes à fœminis reſtitutas conſtantia precum, & obiectu pectorum, & monſtrata cominùs captiuitate, quàm longè impatientius fœminarum ſuarũ nomine timent.

Pila in hoſtes conijciendi.] Nihil ſine vetuſti libri auctoritate mutandum cenſeo. Planiùs tamen *Noſtris* pro *In hoſtes* legeretur.

Phalange facta.] Quam coacto in vnum agmine (ait Oroſius) ſcutiſq́; ſupra capita contextis ad irrumpendam Romanorum aciem muti vndique præſtrinxerunt. Sed poſtquam aliqui Romanorum militùm ſupra obductam ſaliêre teſtudinẽ, ſcutiſq́; ſigillatim velut ſquamis reuulſis deſuper

nudos

nudos deprehenſorum delectorumque humeros perfoderunt,&c.

Circiter quinque.] Ego, *Quinquaginta* libris omnibus repugnantibus corrigendum arbitror. Primùm,quoniam hunc numerum vetus Oroſij impreſſus liber prodit.Deinde,quia Plutarchus *τετρακοσίους σταδίους* poſuit. Nam cùm octo ſtadia milliarium vnum conficiant,ſequitur, vt quadraginta efficiant miliaria quinquaginta. Neque me mouet,quod in vulgatis Plutarchi libris legitur,*τριακοσίους.* Nam & vetus interpres Quadringenta poſuit,& Henr.Stephan. Græcæ linguę peritiſſimus, & harum rerum obſeruator diligentiſſimus, *τετρακοσίους* in alijs libris legi teſtatus eſt. Itaque Beato Rhenano ſummo ac ſingulari viro aſſentiri non poſſum,qui prælium hoc commiſſum putat ad ædem Apollinaris, quæ milliare vnum Germanicum à Baſilea & Rheno diſtat. Nam paulò ſuperiùs Cæſar ſcribit eo ſe loco caſtra habuiſſe, quo à Sequanis & Heduis commeatus ſupportaretur. Neque mirũ videri oportet, ſi quinquaginta paſſuum millia fugientes fecerint: cùm Cæſaris exercitus interdum vno die XX. interdum XXV. millia confeciſſe conſtet,vt lib. 5. cap. 12. & lib. 7. cap.6. Vegetius autem lib.1. ſcribat, tyrones horis quinq; æſtiuis viginti, aut viginti quatuor paſſuũ millia militare,aut pleno gradu conficere.

Scuta reuellerent.] Locus hic oſtendit, Phalangem dici, cùm milites ſcutis in caput ſubleuatis conſertam aciem ita contegunt, vt propè teſtudo videatur. Idq; Florus lib.3. de hac pugna loquens, oſtendit: Qui calor (inquit) in præliando militum R. fuerit, nullo magis exprimi poteſt, quàm quod elatis ſuper caput ſcutis, cùm ſe veluti teſtudine barbarus tegeret, ſuper ipſa Romani ſcuta ſalierunt, & inde in iugulos gladijs deſcendebant. Idemq; ſcribit Dio libro 38. extremo.

In his fuit Arioniſtus.] At hunc lib. 5. cap. 9. mortuum ſcribit. Vel igitur accepto vulnere, vel animi mœrore paucis pòſt diebus interijt.

Reliquos omnes.] Plutarchus ſcribit, cæſa hoc prælio non minùs octoginta millia, quod idem tradit Appian. in Celtico.

Quos vbi qui proximi.] Ex lib. 4. & locis alijs innumeris reſtituendum arbitror, *Quos cùm Vbij, qui proximè Rhenum incolunt.* Nam & hi proximè Rhenum incolebant,& veteres inimicitias cum Sueuis gerebant. Hæc cùm multis antè annis ſcripſiſſem, animaduerti nunc Beatum Rhenanum virũ doctiſſimum,lib.3. Rer. Germ. in eadem ſententia fuiſſe.

Ad conuentus agendos.] Verbum iuris,de quo in Commentario noſtro dictum eſt. Liuius lib. 41. Siculorum ciuitatibus Syracuſas, aut Meſſanam, aut Lilybæum indicitur concilium.. Prætor Romanus conuentus agit, eò imperio euocati conueniunt,excelſo in ſuggeſtu ſuperba iura reddentem ſtipatum lictoribus vident, virgæ tergo, ſecures ceruicibus imminent, & quotannis alium atque alium dominum ſortiuntur.

Qui ripas Rheni incolunt.] Nonnulli Codices: *Qui cis Rhenum incolunt.*] de quibus lib. 6. cap. 6.

Vnum imperium.] Paucis pòſt verſibus, Regium imperium nominat, ſub Rege Galba.

Liber II.

CAP. I.

AB nonnullis etiam quòd in Gallia à potentioribus.] Legendum arbitror, *Ab nonnullis enim potentioribus.* Nam qui nouis imperijs ſtudebant, potentioribus, qui regna occupare conabantur, ſuam operam nauare cupiebant.

Regna occupabantur.] Regna ergo tum dicebantur quæ in Perſide Satrapiæ: poſteà Ducatus, Comitatus, Marchiæ dictæ ſunt.

Imperio noſtro conſequi.] Cod. Stephanicus, In imperio, quod placet, nam & in Ald. ita eſt.

Ineunte æſtate.] Idem liber & alij complures *Inita*: de quo nihil affirmo.

Qui ripas Rheni incolunt.] Noſter & Romanus, & Stephanicus, *Qui cis Rhenum incolunt.* quod verũ eſſe poſteà conſtabit.

Et vnum imperium.] Et à Steph. libro abeſt: rectè, meo iudicio.

Ingredi probibuiſſent.] Idem liber, *Prohibuerint*: quod non improbo.

Proximi Galliæ.] Ei parti quæ propriè Gallia dicitur.

Regem Galbam.] Ergo apud Dionẽ, lib. 39. mendum eſt, vbi Adra Rex iſte nominatur.

Summam totius belli.] Stepha. & Romanus, Prudentiamq; ſuam totius belli ſummam. Aldin. & noſter, Suam ſummam totius belli. Sed Pronomen *ſuam* delendum arbitror.

Morinos XV.] Steph. XXV. Quod Paul. Oroſius confirmat; qui in ſuperioribus numerum vbique ſeruat.

Menapij VII. millia.] Oroſius IX. ∞.

Catuacos XIX. millia.] Legendum Atuaticos, vt apud Oroſium. Et mox, *Cercoſos Cenomanos.* Summa autem apud Oroſiũ non conuenit, CCLXXXV. millium. Nam iſto modo conficiuntur CCXCVI. millia.

Obſides adduci.] Legendum *Obſides ad ſe adduci*: vt in Steph. & Ald.

Cæſar Rhemos.] Ad ſummam igitur Belgæ conficiunt hominum CCXCVI. millia.

Suas copias introduxerint.] Vidi qui *Induxerint* corrigendum putarent, imperitè: nam & paulò pòſt ita locutus eſt: Et quorũ in fines primùm Romani exercitum introduxerint, &c.

Gallorum eadem atque Belgarum.] Ordinis ratio poſtulare videtur, Belgarum eadem atque Gallorum. Nam de Belgis nunc loquitur.

CAP. II.

AD ſe venire.] In Steph. Rom. & noſtro: Ad ſe venire vidit, quod propter librorũ conſenſionem retinuimus. Etiam idẽ in Manutianis vidimus: quos typographo imitandos dedimus.

Nam

Nam tanta multitudo.] Stephan. Nam cùm tanta multitudo lapides ac tela conijcerent, in muro conſiſtendi poteſtas erat nulli. Sed Ald. & vſitata probabiliores videntur.

Oppido praeerat.] Stephan. Oppido proceſſerat, vnum ex ijs, &c. nuncium ad eos mittit. Sed vſitata melior eſt.

Teſtudine facta.] Obſcurus locus. Nam Teſtudinem hoc loco accipere pro machina ſubruẽdis muris accommodata, locus alter lib. 5. cap. prohibet: vbi ſic ſcribit: Turres ad altitudinem valli, falces, teſtudineſq́; , quas ijdem captiui docuerant, parare ac facere cœperunt. Quo ex loco intelligitur, Gallos tum demum cœpiſſe teſtudines inſtituere. deinde ad murum ſubruendum, cur portis ſucceſſiſſent? id eſt, ad portas concurriſſent. Locus (vt dixi) obſcurus eſt. Quòd ſi de teſtudine, quam alio loco Phalangem appellari docuimus, locum accipiamus: cùm milites denſatis ſuper capita ſcutis conſtipantur. Rurſus illud aduerſabitur, quòd ſubitam muri deiectionem Cæſaris ſententia poſtulat: quam effoſſio manu facta non patitur. neque hodie qui mantelletis vtuntur, tam celeriter muros ſubruunt. Quamobrem cogitandum, an miram Cæſar Gallorum agilitatem & induſtriam in muris ſubeundis hoc loco deſcribat: & pro *Subruunt* legendum ſit, *Subeunt*. vt Teſtudinem intelligat phalangem faſtigiatam, in quam agiliores milites aſcendant, & vel ipſi murũ ſubeant, vel aſcendentibus ſubiectis humeris aſcenſum præbeant. Nam de hoc Teſtudinis faſtigiatæ genere Liuius lib. 44. Quadrato agmine facto, inquit, ſcutis ſuper capita denſatis, ſtantibus primis, ſecundis ſummiſſioribus, tertijs magis & quartis, poſtremis etiam genu nixis, faſtigiatam, ſicut tecta ædificiorum ſunt, Teſtudinem faciebant. Hinc quinquaginta fermè pedum ſpacio diſtantes duo armati procurrebant, cõminatiq́; inter ſe, ab ima in ſummam teſtudinem per denſata ſcuta, cùm euaſiſſent: nunc velut propugnantes per oras extremæ teſtudinis, nunc in media inter ſe concurrentes, haud ſecùs quàm ſtabili ſolo, inter ſe perſultabant. Amm. Marcell. libro 26. Coniunctis tribus nauigijs, teſtudinem hac ſpecie ſuperſtruxit. Denſatis cohærentes ſupra capita ſcutis, primis tranſtris inſtabant armati: alij poſt hos ſemet curuantes humiliùs, tertijs gradatim inclinatis ſummiſsè, ita vt nouiſſimi ſuffraginibus inſidentes formam ædificijs fornicati monſtrarẽt. Quod machinæ genus contra murales pugnas ideo figuratur hac ſpecie, vt miſſilium ictus atque ſaxorum per decurſus cadentes labiles inſtar imbrium euaneſcant. Hæc ille. Quod autem ad portas ſubeundi muri cauſa concurrebant, argumento eſt, foſſam ante portas non fuiſſe. quod etiam alter locus oſtendit, libro 7. cap. 9. M. Petreius eiuſdem legionis Centurio, cùm portas excindere conatus eſſet, à multitudine oppreſſus, &c Cùm hæc iampridem ſcripſiſſem, nunc animaduerti locum in libro 7. cap. 14. qui noſtram coniecturam adiuuat. Nam vbi de Gallis, qui partem quandã caſtrorum Romanorũ oppugnabant, loquitur. Alij, inquit, tela conijciunt, alij teſtudine facta ſubeunt.

Eò de media nocte.] Vox *Eò*, mihi ſuſpecta eſt. Veteres libri conſulendi.

Cum omnibus copijs.] *Cum*, auctore Steph. tollendum. Sic infrà capit. 5. Subſequebatur omnibus copijs.

CAP. III.

QVid noſtri auderent, periclitabatur.] Vrſin. & alij teſtantur in ſuis libris ſcriptum ita eſſe: Solicitationibus exquirebat. Quod imperiti interpretis ſcholium eſſe nemo non videt. Sic locutus eſt, lib. 7. Neq; vllum ferè diem intermittebat, quin equeſtri prælio, quid in quoq; eſſet animi periclitaretur.

Leuiter faſtigiatus.] Ald. & aliquot veteres, *Faſtigatus*. Apud Liuium legitur etiam, *Faſtigiatus*. Faſtigare quidem Poëtæ dixerunt: vt Faſtigatus retinendum videatur. Nam Caſtigatus, quod nonnulli obtrudunt, planè abſurdum eſt. In Steph. tamen legitur, *Leniter caſtigatus*: quorum prius vehementer arridet.

Vt ſi quo opus eſſet ſubſidio.]. Corrigendũ arbitror, *Vt ſi quid opus eſſet, ſubſidio duci poſſent.*

Sin minus poſſent.] Verbum, Poſſent, gloſſema eſſe non dubito. In Steph. legitur, Potuiſſent.

Commeatuſq́; noſtros ſuſtinebant.] Sic Aldin. Noſter autem & Stephan. & Romanus: Commeatúſque noſtros prohiberent. Aldina probabilior eſt: nam de agris loquitur, non de Rhenis.

Vndique conuenirent.] Conuenire, in Infinitiuo, magis placeret. quam ſcripturam video etiã quoſdam ſecutos. Et omnino Manutianus ſic habet.

Diuitiacum quoque.] Vox *Quoque*, tollenda eſt, auctoribus Faerni & Stephani codicibus. nam planè ſuperuacanea eſt.

Quò non modò non intrari.] Fortaſſe *Quà* rectiùs legeretur.

Non omittendum ſibi conſilium.] Conſulendi libri veteres, ſicubi vel *occaſionem*, vel Rei gerendæ conſilium, vel tale aliquid inſuper legatur.

Poſt eas.] Hanc eandem agminis rationẽ Hirtius exponit, lib. 8. cap. 2.

Ab extremo agmine.] Ald. & alij complures: Ad extremum agmen.

Sibi ſubſidium poſuerunt.] Omnes veteres & ſcripti & impreſſi, *Præſidium*. quod cur mutetur, cauſam non video.

CAP. IIII.

EX pauore ac fuga.] Noſter, *Terrore*. cui Stephanicus, Faerninus & Romanus aſtipulantur.

Ex itinere oppugnare.] Ex itinere oppugnare, eſt cùm ſine machinis celeriter, ſcalis tantùm admotis, aſcenſus tentatur. vt ſuprà, cap. 2. Id ex itinere magno impetu Belgæ oppugnare cœperunt.

Vineas agere.] Non dubito legendum eſſe *Aggerem*, quo foſſas replerent: vt ſuo loco docuimus. Sic lib. 7. cap. 3. Aggerem apparare, vineas agere, turres duas conſtituere cœpit.

Caſtris munitis.] Caſtrorum munitio ſic fiebat:

Ceſpitibus è terra excіſis à fronte foſſa fiebat. à tergo murus ex lignis, & iiſdem glebis ac ceſpitibus: valliq́;, id eſt, ſtipites interijciebantur, & frondes, ne terra laberetur. Is propriè Agger & vallum dicebatur, ſuptaq́; lorica & pinnæ ad ſimilitudinem muri ſtruebantur. Plura Veget. lib. 1. cap. 24. & lib. 3. cap. 8.

Exercitum duxit.] Stephanicus, *Deduxit*; quod placet.

CAP. V.

S*Vb ſarcinis adoriri.*] Sub ſarcinis adoriri, eſt cùm milites præter arma, vallo & cibarijs ſuis onerati ſunt. Nam cùm ſine his ſarcinis ſunt, Expediti appellantur. vt paulò infrà hoc capite. Cice. Thuſculan. 2. Noſtri exercitus primùm vnde nomen habeant, vides. Deinde qui labor, quantus agminis. ferre plus dimidiati menſis cibaria. ferre, ſi quid ad vſum velint: ferre vallum. nam ſcutum, gladium, galeam, in onere noſtri milites non plus numerant, quàm humeros, lacertos, manus. Sic infrà, libro 3. cap. vlt. Impeditos in agmine, & ſub ſarcinis infirmiore animo adoriri cogitabant. Sic lib. Ciuil. 1. Veriti, ne noctu impediti ſub onere confligere cogerentur. Et de bell. Afric. Milites ſub onere ac ſub ſarcinis defatigatos pugnare non poſſe. Et ſic lib. Ciuil. 1. Sub armis morari: ſub armis conquieſcere. Virg.

» *Non ſecùs ac patrijs acer Romanus in armis,*
» *Iniuſto ſub faſce, viam dum carpit, & hoſtem*
» *Antè expectatum poſitis ſtat in agmine caſtris.*

Teneris arboribus.] Hæc eadem Strabo, libro 4. generatim Morinis, Atrebatibus, Eburonibus, & Menapijs attribuit. κ᾽τὰ τὰς πολεμικὰς ἐφόδους συμπλέκοντες τὰς τῶν θάμνων λύγους, βατώδεις ὄντας, ἀπέφραττον τὰς εἰσόδους. ἔστι δ᾽ ὅπου καὶ σκόλοπας κατέπηττον. αὐτοὶ δ᾽ καταδύντες εἰς τὰ βάθη πανοίκιοι, νησίδια ἔχοντες ἐν τοῖς ἕλεσι.

Porrecta ac loca aperta.] In quibuſdam *Ad*, pro *Ac*: mendoſè. Suſpicor tamen *Aperta* gloſſam eſſe verbi Porrecta.

CAP. VI.

V*Exillum proponendum.*] Sic Ciuil. 3. Ne iniuſſu ſuo concurrerent. ſe, cùm id fieri vellet, vexillo ſignum daturum. Et de bell. Alexand. Demittiq́; antemnas iubet, & milites armati, & vexillo ſublato, quo pugnandi dabat ſignum, idem vt facerent, ſignificabat. Item in lib. de bell. Hiſpan. Hoc nuncio allato, vexillum propoſuit. Hoc autem ex antiqua conſuetudine: de qua eſt apud Virgilium:

» *Vt belli ſignum Laurenti Turnus ab arce*
» *Extulit.* Seruius quoque: Si eſſet tumultus, inquit, qui fuerat ducturus exercitum, ibat ad Capitolium, & exinde proferens duo vexilla, vnum Roſeum, quo pedites: alterum Cæruleum, quo equites: dicebat, Qui Rempub. ſaluam eſſe vult, me ſequatur. Ammianus autem lib. 20. Flammeum hoc vexillum fuiſſe oſtendit. Signo, inquit, per flammeum erecto vexillum, circumuaditur ciuitas. Purpureum quoque ſagum pugnandi ſignum Romanis fuiſſe, Plutarchus in Pompeio teſtatur. Etiam illud addendum: cohortes in centurias diuidebantur: Earum vnicuique ſuum attribuebatur vexillum. id numerorum literis notabatur: vt milites in tumultu ad eas intuentes ad ſuum quiſque vexillum protinùs reciperet. Plura Veget. libro 2. cap. 13.

Signum dandum.] Eſt quidem, vt opinor, ſuperuacaneum: cùm modò dixerit: *Signum tuba dandum.* Sed hoc fortaſſe argumentum eſſe voluit tumultuariæ ſcriptionis, cuiuſmodi multa paſſim argumenta extant. Cogitandum tamen, an Signum hoc loco non de Tuba, ſed de Aquila potiùs ſit intelligendū. Neq; enim verum eſt, quod vulgò tradunt, idem eſſe ſignum, quod vexillum. Signum erat ſimulacrū Aquilæ aureū, vnum vni legioni attributum. Vexillum verò, velum literis notatum, & centuriæ cuiq; aſſignatum.

Galeas induendas.] Ita placet: quamuis in Faërni & Stephani libris legatur *Inducendas*.

Fors obtulit, decurrit.] Decucurrit, vt aliàs ſæpe, habent meus, Stephanicus, & Romanus.

Pugnantibus tanta fuit.] Stephan. Pugnantibus occurrit. Temporis tanta fuit exiguitas, &c. Quæ ſcriptura probabilis eſt: ſed multò probabilior hoc modo: His pugnantibus occurrit. Temporis enim tanta, &c.

Inſignia accommodanda.] Locus eſt in lib. 7. vnde intelligitur alia fuiſſe inſignia, alia ſigna. Vacua caſtra hoſtium Cæſar conſpicatus, tectis in ſignibus ſuorum, occultatiſq́; ſignis militaribus, &c. Ergo Inſignia dicebantur ornamenta, quibus Duces, Præfecti, cæteriq́; inſigniores notabantur, vt internoſci poſſent. veluti, cùm Cēturiones tranſuerſis, & argentatis galearum criſtis vtebātur: item ſigniferi galeis vrſinis pellibus tectis. Veget. lib. 2. cap. 13. & cap. 17.

Quam quiſque in partem ab opere.] Stepha. Quam quiſq; ab opere in partem. quod valde arridet.

CAP. VII.

R*Vrſus regreſſos & reſiſtentes.*] Ita placet: quamuis in Faërni & Stephani libris duæ voces *Regreſſos* & *Reſiſtentes* abſint.

Caſtris nudatus.] Sic lib. 3. cap. 1. Vt quæque pars caſtrorum nudata defenſoribus.

P. Sextio Baculo.] *Bibaculo* Codex meus antiquus: quod melius eſſe arbitror. Fuit & Furius Bibaculus, de quo Valerius Maximus, libro 1. cap. 1. Itemq́; Furius Bibaculus, Poëta nobilis. Poſteriùs etiam Romanus liber Bibaculi nomen perpetuò retinet.

Fremituſq́; exaudiebantur.] Faërninus, Stephanicus, & Vrſinus, Oriebatur. ſed nihil muto.

Eſſe impedimento: quarta.] Stephanicus & Aldinus, *Impedimento vidit, quarta, &c.* quod tamen verbum poſterius occurret: vt vulgatam improbare, hanc repudiare facilè non poſſim.

Vbi ſuos vrgeri.] Omnia hæc pendent à verbo Vidit, ſatis longinquo, niſi fortè aliud eiuſmodi aliquod abſit.

Scuto vni militum detracto.] Florus libro 3. hunc ſugientem appollat. Hic cùm multa Romanorum militum inſignia, tùm illud egregium ipſius Ducis: quòd nutante in fugam exercitu, rapto ſugientis è manu ſcuto, in primam volitans aciem, manu prælium reſtituit.

Pro ſe quiſq.] Per ſe, reponebat amicus quidam meus. ſed vetus locutio eſt, quæ idem valet, vt Pro ſua virili parte. Liuius lib. 2. Cùm hoſtes adeſſent, pro ſe quiſque in vrbem ex agris demigrauit. Sic noſter lib. Ciui. 1. cap. Maximeq; timoris cauſa pro ſe quiſq; id munus legationis recuſabat.

Curſu incitato.] Forſan, incitati, legendum: niſi quid aliud vicij ſubſit. Nam incitato curſu collem petere videbantur.

Vt ex tumulo.] Quaſi ex tumulo: vt in coaceruatis cadaueribus inſiſtentes pugnarent. Malim tamen, Et his deiectis.

Auſi quod eſſent.] Omnes antiqui: Auſos eſſe, quorum auctoritatem ſequor: repudiatam ab ijs, qui loci elegantiam non viderunt: Nam illinc admirationis initium exorditur. Cicero Verrina 3. Auſum eſſe in æde Caſtoris audaciæ ſuæ monimentum ſempiternum relinquere. Quod cùm ita ſit, arbitror ijs abundè ſatisfactum, qui *Deberet* ſingulari caſu reponendum putabant.

Ex ſexcentis ad tres.] Plutarchus, Ex quadringentis. In alijs numerus conuenit. At Epit. 104. ita loquitur: Donec ex ſexaginta millibus armatorum, trecenti ſupereſſent: ex nonaginta quinq; Senatoribus, tres tantummodò euaderent.

CAP. VIII.

T*Euconiſq; procreati.*] Omnes ad vnum, & veteres, & impreſſi *Prognati.* quod retinendum cenſeo.

Per prouinciam noſtram.] Corrigendum arbitror, In prouinciam. quod loci ſententia declarat. De ijs autem dictum eſt libro 1. Sed iam ita video in Manutiano libro impreſſum.

Cuſtodiæ ex ſuis ac præſidio.] Liber Stephan. Cuſtodiam ex ſuis ac præſidium. quod repudiandum non videtur.

In circuitu XV. *millium.*] Deeſt vox *Paſſuum.* Moris fuit, vt qui obſeſſionem inſtruerent, circum oppidum foſſam ducerent, paulò longiùs à mœnibus quàm quò adigi telum poſſet. Vnde Circumuallandi verbum. Veget. libro quarto, capite vigeſimo octauo. Et hoc frequẽter apud hunc noſtrum occurrit.

Plerunque omnibus Gallis.] Sic locutus eſt in fin. lib. 5. Equites plerunque omnes intra vallum tela conijciebant. Vtrobiq; autem, Plerîq; omnes, magis placeret.

Magnitudine corporum ſuorum.] Sic Hircius lib. de Bell. Afric. cap. 5. Cæſar campo purgato animaduertit mirifica corpora Gallorum, Germanorumq;. Et paulò pòſt: Horum corpora mirifica ſpecie cæſa toto campo iacebant. Multa Liuius in eandem ſententiam multis locis.

Sine ope Deorum. [Stepha. Ope diuina.

Facere dixerunt.] Fortaſſe *Facturos* meliùs legeretur.

Quàm aries murum attigiſſet.] Hoc videtur ex Feciali iure ſumptum, quo (vt Cicero in Offic. teſtatur) belli æquitas deſcripta erat. Et cùm ijs, inquit, quos deuiceris, conſulendum eſt: tùm ij, qui armis poſitis ad Imperatoris fidem confugiunt, quamuis murũ aries percuſſerit, recipiendi ſunt.

Sectionem vendidit.] Verbum hoc in Commentar. de verb. iur. expoſuimus. Cicero de Inuent. 1. Hoc commodè reprehenditur, ſi dici poſſit ex hoſtibus equus eſſe captus, cuius prædæ ſectio non venierit: id eſt, quam Quæſtor non vendiderit.

Dies quindecim ſupplicatio decreta.] Hoc idem Plutarchus ſcribit in huius vita: & Suetonius: Proſperè (Inquit) cedentibus rebus, & ſæpiùs, & plurium quàm quiſquam vnquam dierum ſupplicationes impetrauit. Cicero de prouoc. conſul. C. Cæſari ſupplicationem decreuiſtis, numero, vt nemini vllo ex bello: honore, vt omnino nemini.

Decernebantur autem ſupplicationes ad Deorum puluinaria, ferijs indictis, magna totius populi celebratione & lætitia. Cicc. Catil. 3. Quamobrem, Quirites, quoniam ad omnia puluinaria ſupplicatio decreta eſt, celebratote illos dies cum coniugibus & liberis veſtris.

In deditionem poteſtatemq.] In ditionem, poteſtatemq; multis locis legi: hoc modo legere non memini.

Liber III.

CAP. I.

V*Eragros, Sedunoſq.*] Oroſius, Veragrados Edunoſq;. mendosè, vt ex Plinio & Strabone conſtat.

Ser. Galbam.] Hic eſt Ser. Galba, Cæſaris legatus, cui Hircius libro octauo extremo ſcribit, ereptum Conſulatum, quòd Cæſari coniunctus, & familiaritate & neceſſitudine legationis eſſet.

Itineris cauſa.] Steph. Itinerum: quod placet.

His rebus colloquendis.] Sic omnes quos vidi: præter Romanum, in quo legitur *Collocandis.* nullo ſenſu. Rara eſt & notanda locutio.

Geſa.] Geſum fuit genus teli Gallici. Itaque Virg. lib. 8. Gallis illud attribuit, -Duo quiſque Alpina coruſcant, Geſa manu. Seruius: Id eſt, Haſtas viriles. nam etiam viros fortes Galli Geſos vocant. Hinc fortaſſe, quod vulgò dicimus, Gue, vel Guay: pro alacri, & ſtrenuo.

Ex loco ſuperiore mittere.] Poſtulare locus videtur *Inferiore.* nam hoſtes ſuperiora loca occupâſſe, & armatis complêſſe dixit.

Sex. Baculus.] Bibaculus reſtituendum, vt dictum eſt libro 2. cap. 7. Pacuuius autem legitur apud Oroſium.

CAP. II.

I*N Andibus hyemabat.*] Lib. Stephan. Hyemârat. quod ſine dubio rectum eſt.

Cæteros antecedunt.] Idem lib. Reliquos.

Frumenti commeatuſq́ petendi.] Duo poſteriota deſunt in noſtro, Stephan. & Romano: vt ſuſpicari aliquis poſſit, *Frumentandi* ſcriptum fuiſſe, & ſubſcriptum, id eſt, commeatus petendi.

Perferre malint.] Noſter & Stephan. & Roman. *Mallent.*

Reliquaſq́ ciuitates.] Iidem omnes, Reliquæq́ue item ciuitates.

Vaſtiſſimo ac apertiſſimo.] Duæ poſteriores voces abſunt à lib. Stephan. ſed ſic quoq; aliquanto pòſt locutus eſt, cap. ſeq.

Frumenta in Veneti am.] Nihil muto: præſertim quia ſic ſcriptum eſt in omnibus, quos vidi. Scio tamen conſuetudinem Cæſaris poſtulare *Venetis.* Et idem alibi diximus de Belgio, pro Belgis.

CAP. III.

EXtremis linguis.] Lib. Steph. Lingulis, vt Romanus & alij complures. Linguā tamen apud Plinium reperimus.

Magna parte æſtatis.] Nihil muto, ſed propter conſuetudinem Cæſaris, ſi quis vetus codex ſcriptum haberet, Magnam partem, facilè hanc ſcripturam cum illa commutarem. Sed iam nihil dubitandum video. Nam codex Stephanicus & impreſſus Manutianus perſpicuè ita ſcriptum habebant. Cicero pro Sylla: Totum illum annum querelas ſenatus, luctum bonorum, Italiæ gemitum pertuleiunt. Noſter lib. 5. Quòd Corus ventus nauigationem impediebat, qui magnam partem omnis temporis in his locis flare conſueuit

Ipſorum naues.] Operæpretium eſt Strabonis verba cum his Cæſaris conferre: ἐν γὰρ παχέα τὰ ξύλα, ἀλλ' αἰθέρι φερομένων ἐπ' αὐτὴν κατέσπων οἱ ῥωμαῖοι τὰ ἱστία δορυδρεπάνοις. ἦν γὰρ σκύτινα, διὰ τὴν βίαν τῶν ἀνέμων, ἁλύσεις δ' ἔτεινον ἀντὶ κάλων πλατυπύγους ποιοῦσι, καὶ ὑψιπρύμνους καὶ ὑψιπρώρους διὰ τὰς ἀμπώτεις, δρυΐνης ὕλης, ἧς ἐστιν εὐπορία. διόπερ οὐ συνάγουσι τὰς ἁρμονίας τῶν σανίδων ἀλλ' ἀραιώματα καταλείπουσι. ταῦτα δὲ βρύοις διαστέλλουσι, τοῦ μὴ κατὰ τὰς νεωλκίας καταξηραίνεσθαι τὴν ὕλην, ἢ νοτιζομένην, τοῦ μὲν βρύου νοτερωτέρου ὄντος τῇ φύσει, τῆς δὲ δρυὸς ξηρᾶς καὶ ἀλιποῦς.

Vim contumeliamq́.] Contumeliam dixit pro ictu, quo naues affliguntur.

Poſſe arbitrabantur.] Arbitrātur, videtur rectiùs. Verbum autem *Poſſe*, quod ab omnibus antiquis retineri video, deeſt in Manutiano.

Telum adijciebatur.] Nonnulli, *Adigebatur.* Sed Cæſar vtrunq; vſurpat, vt mox: Satis commodè tela adijci poſſent.

Roſtro nocero non poſſe.] Quia barbarorum naues (inquit Oroſius) ſolido robore intextæ ſaxorum modo adactos roſtratarum ictus retundebant.

Muralium falcium.] Sic Stephan. Aldin. & plerique omnes. Sunt quibus *Ruralium* magis placeret. quaſi verò non etiam murales, æquè vt nauales, propter ruſticarum falcium ſimilitudinem ita nominentur. Præterea non animaduertunt ſimilitudinē de qua Cæſar ſcribit. non ad ipſa falcium ferramenta, ſed ad longuria & affixionem pertinere, quaſi dixiſſet, nauales iſtas falces ea re muralium ſimiles fuiſſe, quòd vt illæ longis trabibus, ita hæ longioribus contis inſertæ, affixæq; eſſent. Dio hanc Hiſtoriam lib. 49. commemorans δορυδρέπανα nominat. δορυδρέπανα προσφέροντες οἱ ῥωμαῖοι ἐπέσφον, καὶ τότε σχοινία αὐτῶν διατέμνοντες, καὶ τὰ ἱστία διέσχιζον. Veget. lib. 4. cap. vlt. Falx (de nauali loquitur) dicitur acutiſſimum ferrum, curuatum ad ſimilitudinem falcis, quod contis longioribus inditum, collatorios funes, quibus antemna ſuſpenditur, repentè præcidit, collapſiſq; velis, liburnam pigriorem & inutilem reddit. De muralibus autem, noſter infrà lib. 7. cap. 5. Laqueis falces auertebant. & cap. 14. Longurios, muſculos, falces. Item, Falcibus vallum ac loricam reſcindunt. Et Veget. lib. 4. cap. 14. & alijs multis locis. Hunc autem locum Oroſius ſic exſcripſit: Falces acutiſſimas non pertinaciter contis præfixas, funibus autē ſubnexas parauerat: quibus, cùm opus eſſet, apprehenſos eminùs rudentes, ſubductis hoſtilibus per funem falcem ſubtrahendo ſuccideret. His celeriter expeditis, diſrumpi hoſtilium antemnarum armamenta præcepit. Ita antemnis ruentib. complures illicò naues velut captas immobiles reddidit. De falcibus muralibus locus eſt inſignis etiam apud Liuium, lib. 38.

Minùs incommodè ſcopulis continebantur.] Sic vnus Manutianus habebat: cùm in alijs omnibus ſcriptum ſit, Minùs commodè. Vtrocumque modo locus mihi obſcurus eſt, vidi qui legendum putabat, Scalis conſcendebantur. Ego *Copulis* legendū ſuſpicor. vt Copulæ ſint ferramenta, quæ in proximam nauim retioendi cauſa inijciuntur. Varijs tamen nominibus appellantur. Liuius libro 26. Itaque ex vtraque parte ſigno dato, cùm roſtris concurriſſent, neq; retrò nauem inhiberent, nec dirimi ab ſe hoſtem paterentur, quam quis indeptus nauem erat, ferrea iniecta manu: ita conſerebant ex propinquo pugnam, &c. Item libro 30. Poſtremò aſſeres ferreo vnco præfixi (harpagones vocant milites) ex Punicis nauibus iniji in Romanas cœpti. Item libro 37. Nam cùm roſtro percuſſiſſet Sidoniam nauem, anchora ictu ipſo excuſſa è naue ſua, vnco dente velut manu ferrea iniecta alligauit alterius proram. At noſter lib. de Bell. Ciuil. 2. Et ſi quando noſtri facultatem nacti, ferreis iniectis manibus nauem religauerant, vndique ſuis laborantibus ſuccurrebant.

Statuit expectare claſſem.] Noſter, & Stephan. & Rom. Expectandam.

Quam rationem pugnæ inſiſterent.] Sic omnes præter Romanum: in quo Qua ratione ſcriptum eſt. magis placet, quod in eo mox ita legitur, *Tantum tamen has, &c.*

Abſente, qui ſummam.] C. Cæſare.

Legato.] Qui exercitum ab Imperatore fidei commiſſum accepit: vt alibi loquitur.

Tanta malacia.] Plus tamen malaciā eſſe, quàm tranquillitatem, Senecæ illud indicat, lib. Epiſt. 9. Sed in ocio inconcuſſo iacere, non eſt tranquillitas: malacia eſt. Nauticum vocabulum videtur, tractum ex μαλακία, quæ Græcis animi mollitiam & remiſſionem ſignificat. quanquam obſeruatū

eſt

eſt Malacos etiã à Latinis dictos, molles: & à Plauto in Bacchidibus Malacum pallium. Pellaciam tamen Lucretius dixit libro 2. Subdola cùm ridet placidi pellacia ponti. & lib. 5. Nec poterat quenquam placidi pellacia ponti Subdola pellicere in fraudem ridentibus vndis.

Sub corona.] Vide Gell. lib. 7. cap. 4. Ego diſpoſitos fuiſſe ſeruos arbitror in orbem, coronæq; in modum: quo faciliùs ab emptoribus conſiderari poſſent. Hircius de bell. Afric. Coronæq; in modum cingere multitudine ſua Cæſaris copias, &c. Sic Pedianus Coronam populi in cauſis audiendis interpretatur, quòd circum ſubſellia iudicum coronam faceret. Sic Corona oppidum cingere frequenter legimus apud Liuium. Captiui ergo interdum ſub haſta vendebantur, conferti: interdum ſub corona, in orbem diſpoſiti.

CAP. IIII.

S*Armentis virgultisq́.*] Hic eſt locus, in quo Hircius lib. 8. cap. 3. ſcribit, Cæſarem dixiſſe, Gallos in acie ſedere ſolitos in faſcibus ſtramentorum ac virgultorum. Quod tamen non facilè quiſquã præter Hircium diuinaſſet. Dio verò lib. 39. locum hunc nihilo magis quàm alios complures intellexit: ac mirum alicui videri poſſit, & illum & Plutarchum totiès allucinatos. Frontinus autem lib. Stratag. 3. cap. 17. Barbari, inquit, oblata victoriæ ſpe concitati, lignis ſarmentiſq; ſe onerauerunt, quibus foſſas complerent: ingentiq; curſu caſtra noſtra in colle poſita petiuerunt: vnde in eos Titurius vniuerſas immiſit copias, multiſq; Gallorũ cæſis, plurimos in deditionem accepit.

CAP. V.

Q*Va pars.*] Suſpectus mihi locus. nam vox *Pars* quorſum pertineat, non diſpicio.

L. Valerius Legatus.] Neq; L. Valerij, neque L. Maulij in Gallia cæſi recordor. Video tantùm in hiſt. anni DCXLVIII. Rutilio & Manilio Coss. M. Aurelium legatum in Gallia captum & interfectum: Manilium Cos. & Q. Seruilium procos. prælio victos, biniſq; caſtris exutos eſſe. De quibus ſi Cæſar loqueretur, pro *Valerius*, reponendum eſſet *Aurelius*: & pro *L. Manlius procos. C. Manilius Conſul* Rem in medio relinquam. Hiſtoriam tantùm ex Oroſio ſubſcribam: Anno ab V. C. DCXLII. C. Manlius, & Q. Cæpio proconſ. aduerſus Cimbros, Teutones, Tigurinos, Ambrones, Gallorum gentes miſſi, prouincias ſibi Rhodano flumine medio diuiſerunt. Ibi dum inter ſe grauiſſima inuidia & contentione diſceptãt, cum magna ignominia & periculo Romani nominis victi ſunt. Siquidem in ea pugna M. Aurelius Conſularis captus atque interfectus eſt. Duo filij Conſulis cæſi, LXXX. millia Romanorum ſociorumq; ea tempeſtate trucidata, LX. millia calonum, atq; lixarum interfecta. Antias ſcribit. Ita ex omni penitùs exercitu decem tantum modò homines, qui miſerum nuncium reportarent, ſuperfuiſſe referuntur. Eandem hiſtoriam attingit Saluſtius in Iugur. extremo.

Cuniculis.] Locum hunc Florus libro tertio ſic interpretatur, vt id commemorare propemodum me pudeat. Aquitani, inquit, callidum genus in ſpeluncas ſe recipiebant: iuſſit includi: Mox dilabebantur in ſyluas: iuſſit incendi. nemo tantùm feroces dixerit Gallos, fraudibus agunt. Intelligendum eſt igitur, Aquitanos cuniculos egiſſe, vt aggerem ſubtraherent. Sic enim noſter hic idem libro 7. cap. 5. Et aggerem cuniculis ſubtrahebant, eò ſcientiùs, quòd apud eos magnæ ſunt ferrariæ, atque omne genus cuniculorum notum atq; vſitatum eſt.

Soldurijs.] Vox Germanis & Gallis veteribus communis: quæ vſque ad hanc diem à noſtris retinetur. Radeuicus lib. 3. cap. 20. Vt largitione pecuniæ milites, qui Solidarij vocantur, colligeret. Cæſar Latinè Clienteis appellat, li. 7. cap. 8. Athenæus autem hæc eadem ferè ex Nicol. Damaſ. commemorat, vt iam video ab alijs eſſe proditũ.

Quid ſine Imperatore.] Aliæ ſunt legati partes, aliæ Imperatoris. alter omnia agere ad præſcriptum, alter liberè ad ſummam rei conſulere debet, libro de Bell. Ciuil. 3. cap. 11.

Mori recuſaret.] Sic lib. 7. cap. 8. Clientibus Gallorum nefas eſſe, etiam in extrema fortuna, deſerere patronos. Valerius idem tribuit Celtiberis, vt pote è Gallia translatum, lib. 2. cap. 1. & Tacitus Germanis, in lib. de morib. German.

CAP. VI.

Q*. Sertorio.*] Cui ea pars Aquitaniæ fauebat. Vnde illud Cicer. in Maniliana: Cn. Pompeius Gallis iter in Hiſpaniam legionibus R. prohibentibus eorum internecione patefecit.

Duplici acie inſtructa.] Steph. Inſtituta.

Obſeſſis vijs.] Sic Aldinus. In cæteris omnibus abeſt vox, *Obſeſſis*.

Cunctatione atque opinione.] Vidi qui *Oſtentatione* reponendum diſputarent. Sed intelligendum eſt, Opinionem paſſim à Cæſare vſurpari, pro auctoritate & exiſtimatione. Craſſus autem illa reperita productione auctoritatem ſibi pepererat. Sic libro quarto: Tantum eſſe nomen atque opinionem exercitus R. Ariouiſto pulſo, & nouiſſimo prælio facto, vt etiam ad vltimas Germanorũ nationes opinione & amicitia populi R. tuti eſſe poſſint. Cicero pro Sylla: Non ſolùm ſtudiũ ad defendendas cauſas, verùm opinionis aliquid & auctoritatis afferre. Subauditur autem *Virtutis*, quòd etiam interdum additur, vt infrà lib. 7. cap. Bellonaci, quæ ciuitas in Gallia maximam habet opinionem virtutis.

Vix quarta parte relicta.] Itaq; Oroſius cæſa numerat XXXVIII. millia.

CAP. VII.

S*Vb pellibus.*] Vetus locutio, pro Sub tentorijs, quæ pellibus conſtabant. Valerius libro ſecundo, cap.

do, cap. 7. Néue tentorium ex pellibus haberet. Tacitus libro 13. Retentuſq; omnis exercitus ſub pellibus, quamuis hyeme ſæua, adeò, vt obducta glacie, niſi effoſſa humus tentorijs locũ non præberet. Hircius de bell. Africo: Perquàm pauci ſub pellibus acquieſcebãt. Liuius lib. 23. Vbi primùm ſub pellibus haberi cœpti ſunt.

Liber IIII.

CAP. I.

Entum pagos.] Pagi ſunt conuentus hominum non oppidatim, ſed pagatim habitantium. id eſt, in ædificijs non coniunctis, ſed magno ſpacio intermiſſo ſeparatis: quales fuiſſe Germanorum habitationes, Tacitus lib. de moribus eorum teſtatur. Plura diximus in lib. 1. cap. 2.

Singula millia.] Ac proinde quotannis centena millia.

Se atque illos alunt.] Vrſinus ex Antiquo libro: Reliqui qui domi manent, pro ſe atque illis colunt. Quod mihi vehementer arridet. eiq; quod mox ſequitur magnopere congruit: Sic neq; agricultura deſeritur. *Manſerunt* tamen reperio in libro Stephanico. quod placet.

Præter pelles habeant.] Noſter, & Faërnus & Stephanicus, & Romanus hoc ampliùs: Præter pelles habeant quicquam. quod ſine dubio rectum eſt.

Nullo officio aut diſciplina.] In eandem ſententiam Procopius lib. 1. ſcribit, Gottos noluiſſe ſuos liberos literis & magiſtris operam dare: quòd qui ferulæ metu affecti eſſent, lanceas & gladios nunquam contemnerent.

Priuati agri.] Hæc eadem de vniuerſo Germanorum genere propè totidem verbis ſcribit libro 6. cap. 5.

Impenſo parant precio.] Vrſinus, *Immenſo.* quod non placet. Sic enim etiam Liuius locutus lib. 11. Salis quoque vendendi arbitrium, quia impenſo precio venibat, in publicũ omni ſumptu ademptum priuatis.

Non ampliùs octingentos.] Vrſinus, ∞ DCCC. Sed hunc numerum Plutarchus ſeruat.

Parua atque deformia.] Noſter, Steph. & Roma. *Praua.* Tacitus quoque: Equi, inquit, non forma, non velocitate perſpicui: ſed nec variare gyros in morem noſtrum docentur.

Millia ſexcenta.] Hoc planè abſurdum eſt. Itaq; ſexaginta reſtituendum arbitror.

Et cæteris humaniores.] Legendum ſic arbitrarer: Qui paulò ſunt cæteris eiuſdem gentis humaniores.

Propter prouinciæ propinquitatem.] Delenda vox Prouinciæ, auctoribus antiquis libris, in his etiam Romano, & rei veritate poſtulante. Non enim prouinciæ, ſed Galliæ propinquitatem dicit.

Infirmioresq́ redegerunt.] Faërnus, *Reddiderunt.* ſed nihil muto, Aldini & Stephanici & Romani libri auctoritate confirmatus.

Quod Gallicis.] Particula Quod, videtur redundare.

Suevorum vim ſuſtinuerint.] Legendum arbitror, ſuſtinuiſſent. Steph. codex Suſtinuerunt.

Infirmitatem Gallorum.] Infirmitatem paſſim pro Leuitate & perfidia vſurpat. Sic infrà ca. 3. Cognita Gallorum infirmitate.

Quod quiſque.] Aimoinus, *Quid quiſque.* quod magis placet. Et mox *Quibuſque.* Item, *Quaſque* ibi res.

His rumoribus.] Rectè ſic: cùm in Aimoini libro corruptè legatur, His rebus. vt mox, Moribus, pro Rumoribus: lib. 1. cap. 9.

CAP. II.

Egati ad eum venerunt.] Corrigendum ex Stephanico & alijs: Legati ab ijs venerunt.

Inſulam Batauorum.] De quibus legendus Tacitus Annal. lib. 20. & de his omnibus Plin. lib. 4.

In Rhenum tranſit.] Demiror ita impreſſum à Manutio: cùm in omnibus quos videre licuit, legatur in Oceanum influit. Tacitus libro 2. Nam Rhenus vno alueo continuus, aut modicas inſulas circumueniens, apud principium agri Batavi, velut in duos amnes diuiditur: ſeruatq; nomen & violentiam curſus, quà Germaniam præteruehitur, donec Oceano miſceatur: ad Gallicam ripam latior & placidior effluens, verſo cognomento Vahalem Accolæ dicunt: mox id quoque vocabulum mutat Moſa flumine, eiuſq; immenſo ore eundem in Oceanum effunditur. Quibus etiam ex verbis non *Vacalos*, ſed *Vahalis* hoc loco legendum, intelligimus.

Piſcibus.] Placet Aimoini lectio, Solis piſcibus, atque ouis. Et ex illis inſulis, Carthuſianorum coloniæ.

Fidem feciſſent.] Notanda locutio, Fidem facere, pro Fidem dare. niſi fortè Dediſſent, vetus aliquis codex haberet.

Inducijs dictus erat ab his petitus.] Vox *Dictus*, abeſt à noſtro antiquo, itemq; à Stephan. & Aldi libris. Et iam video Manutium quoq; illam omiſiſſe. quod probo.

Suffoſſisq́ equis.] Non ſuis, ſed Romanorum.

Ipſe equo vulnerato.] Video in Vrſini & Manutij libris editum *Seruo* vulnerato. cõtra omnium lib. auctoritatem, & hiſtoriæ rationem.

Priſtini diei.] Priſtinus dies pro eo qui proximè antecedit, quem vulgus Pridianum diceret. Hoc idem animaduerti apud Ciceronem lib. de Orat. 1. Ibi vt ex priſtino ſermone relaxarentur animi omnium, ſolebat Cotta narrare, &c. Nam ibi Pridianum ſine dubio ſignificat.

CCCCXXX.] Plutarchus CCCC. tantùm ponit.

CAP. III.

Onditiones accipiendas.] Codex Stephani, cui multi conſentiunt, Legationes. vitioſè vt cuiuis perſpicuum eſt.

Communicato, ne quem.] Subaudiendum eſt, *Et*

capto. nam ita intér ſe deliberauerant, vt primo quoq; tempore hoſtes adoritentur.

Simul, vt dicebatur.] Non memini me vocem *Simul* iſto modo, ante omnia poſitam vidiſſe. Prçterea quarto pòſt verſu, quorſum vox *Ipſe* pertineat, cùm modò Cæſarem nominârit, non diſpicio. Quare videndum eſt, an in illius prouocabuli locum noſtrum illud *Simul* reponendum ſit. nam quadrare quidem, nemo non videt.

Oblatos gauiſus eos retineri iuſsit.] Steph. liber, & alij complures: *Grauius.* Sed vulgata probabilior eſt, & Aldino libro confirmatur. Pertinet autem hic locus ad quæſtionem, An perfidia in perfidum vti ius ſit. quod Labienum quoque feciſſe ſcribit Hircius libro 8. cap. tertio. Plutarchus quidem ſcribit, Catonem vehementer hanc in Senatu Cæſaris perfidiam accuſaſſe, ac cenſuiſſe illum Germanis dedendum eſſe, vt Ciuitas ſcelere liberaretur.

Acie triplici inſtructa.] Steph. Inſtituta, vt ſup. lib. 3. cap. 5.

Germani ſentire.] Vox *Germani* planè ſuperuacanea eſt, meoq; iudicio adultetina.

Diſceſſu ſuorum.] Mitè dixit, pro Retentione ſuorum.

Salutem petere præſtaret.] Sic liber Steph. Aldus & alij complures hoc ampliùs: Salutem petere neſcirent, quid præſtarent. quod abiudico.

Ad quos conſectandos.] *Conſeruandos* aliquando legendum exiſtimaui, ne Cæſar de ſua ipſe in pueros & mulieres ſæuitia teſtaretur. vt tamen Conſeruati dixiſſet ea ſententia, qua Cicero pro Flacco dixit, Iudæorum gentem victam & ſeruatam.

Diſcedendi poteſtatem fecit.] Hoc puto ſcripſiſſe Cæſarem ſui purgandi cauſa: cùm hac de re à Catone accuſatus fuiſſet, vt ſuperiùs dictum eſt.

CAP. IIII.

R*Henum tranſeundum.*] Quod primus Romanorum fecit, vt Suetonius & Plutarchus in eius Vita teſtantur. Et de Britannia, idem ſcribit Tacitus in Agric.

Exercitus Romani.] Stephanicus, Eius exercitus.

Rationem pontis.] Quæ cùm attentè legenti, valdè perſpicua ſit, tamen vix dici poteſt, quantùm ab ea Iucundus, Budæus, Cardanus, Buteo, & Turnebus diſceſſerint. Illud autem in primis attēdi oportet, Cæſarem vnius duntaxat arcus ſiue iugi figuram exponere. cùm ampliùs viginti fuiſſe conſtet.

In flumine defixerat.] Faërni & Steph. libri, In flumen.

Fiſtucis.] Fiſtuca interdum dicitur inſtrumentum ligneum in imo ferratum, & vtrinque in medio anſatum, quo vulgò pauitores, aut qui palos in terram defigunt, vtuntur. Interdum verò inſtrumentum, quo tigillum ferratum & fune ſuſpenſum, atque ab aliquot operarijs in ſublime tractum, in caput infixi tigni demittitur: vt crebris ictibus impulſum adigatur. Illud ſuperiùs, qui putant hoc loco à Cæſare ſignificari, ridendi materiam ſuppeditant. Quod verò Buteo Fiſtucas interpretatur, palos præacutos, qui in Rheni vado ad imam tignorum partem infigebantur, vt tigna conſtipata firmiora eſſent, primùm abſurdum eſt: quia tanta Rheni altitudo eſt, vt pali ſub illo adigi non poſſint: deinde Latina Cæſaris oratio ab illo ſenſu abhorret. Nam adigere tigna, eſt impellete, & penitùs in vadum infigere. Alioqui dicendum fuiſſet, Fiſtucis & palis conſtipârat. Sed hoc planè abſurdum eſt. ac meliùs videtur Fiſtucæ figuram proponere.

Non ſublicæ modo.] Sublica tignum ab imo præacutum, & directo ad perpendiculum in vadum fluminis adactum. vt lib. 7. cap. 7. Iiſdem ſublicis, quarum pars remanebat, pontem reficere cœpit. vnde pons ſublicius. quod ex Vitruuij locis intelligitur.

Directa ac perp. ſed prona ac faſtigiata.] Ita legendum eſt: vt in noſtro & Aldino: quamuis in Stephan. & Romano legatur directæ, pronæ, faſtigiatæ.

Faſtigiata.] Inclinata, procumbentia, paululum accliuia. vt lib. 2. c. 3. Leuiter faſtigiatus paulatim ad planitiem redibat.

Secundum naturam fluminis.] Cæſar perſpicuè has locutiones opponit, Secundum naturam, & Contra vim & impetum fluminis. Cùm autem vis & impetus fluminis ſit in parte ſuperiore, relinquitur priora duo tigna in inferiore fluminis parte defixa fuiſſe.

Ab inferiore parte.] Id eſt, in ipſo ſolo atque vado fluminis.

Iunctura diſtabat.] Interuallo duorum pedum, vt ſuprà dixit.

In contrariam partem.] Nam trabs bipedalis vi in commiſſuras (quas nos *Mortoiſes* appellamus) adacta impellebat tigna, & ab ijs conſtringebatur.

Binis vtrinque fibulis.] Fibulas appellat, clauos trabales, quas *Cheuilles* Gallicè dicimus: quibus trabes quinquepedales tranſuerſariæ figebantur. Quod autem Buteo ex quaternis trabibus quadratum efficit, quo extrema tignorum & trabis immiſſæ pars, quaſi fibula ferrea quadrata coërcentur, hoc quid ſit, ne diuinando quidem aſſequi potui. Et verò, vt ita ſit, tamen vbi erit axicuius?

Bipedalibus trabibus immiſſis diſtinebantur.] Vetuſtiſſimus Codex, Bipedales trabes immiſſæ diſtinebant. Sed vtriuſque lectionis eadem ſententia eſt. Vna autem trabs quatuor illis tignis imponebatur. quod cùm Turnebus non videret, ita ſcripſit: Inter tigna immiſſæ erant trabes, quæ tignorum interuallum ab imo fluminis vado vltra ſummam altitudinem eius implebant. At Cæſar non dicit, Ab imo ad ſummum, ſed, *Inſuper immiſſæ.*

Diſtinebantur.] Verbum vim quandam ſignificans.

cans. nam bipedalis trabs vtroque ſuo cauo contraria tigna diſtinebat: id eſt, vtriq; incumbens, quodammodo propellebat. Sic de bel. Ciuil. lib. 1. Has quaternis anchoris ex quatuor angulis diſtinebat, ne fluctibus mouerentur.

Diſcluſis.] Binis tignis contrarijs diſcludere, eſt quod modò dixit, Diſtinere.

Reuinctis.] Cauum enim cauo iniunctum, iuncturam faciebat: eoq; complexu coërcebat.

Rerum natura.] Id eſt, compactura. Naturaliter accidebat, vt quæ vis atq; impetus Rheni infimas priorum tignorum partes, ac proinde ſuperimpoſitam trabem impelleret, eadem vis altera quoq; bina rigna contraria propelleret: quæ quòd prona ac faſtigiata erant, contra impulſum illum nitebantur.

Obliquè adigebantur.] Volo eſſe Aduerbium. vt hę ſublicæ directæ ad perpendiculum infixæ eſſent, ſed earum ordo arcuatus & obliquus eſſet. ita tamen, vt contra vim fluminis acies ſiue cuneus extaret, qui vim illam perrumperet. Qua de cauſa Arietē ex ſimilitudine nominat. Plutarch. *ζεῦγμα προβόλων* appellat. *ἀλλὰ ταῦτα προβόλοις ξύλων μεγάλων διὰ τῆς γεφύρας κατεστηριγμένων ἀναδεχόμενος καὶ χαλινώσας τὸ προσπῖπτον ῥεῦμα τῷ ζεύγματι*, &c.

Ad inferiorem partem.] Hoc à me non intelligi ingenuę fateor. niſi *ſuperiorem* reponamus, vnde vis fluminis exoriebatur. quid enim aries ad inferiorem fluminis partem?

Pro ariete.] Faërnus, *Pro pariete.* Sed puto dictum eſſe pro, loco arietis. Nam vt aries ad trianguli figuram accedebat, ita hæc propugnacula triquetta eſſe ſolent. vt aries impetu ſuo murum frā-git, ita hæc propugnacula Rhenum findebant. cuiuſmodi ferè ratione Roſtrum Cicero dixit. Nam lib. de Leg. 2. Vt enim hoc quaſi roſtro finditur Fibrenus, & diuiſus æqualiter, &c. Buteo verò abſurdiſſimè interpretatur pro ariete, id eſt, ante arietem. Nam vt aries murum oppoſitum, ſic roſtrum iſtud vim fluminis irrumpentem findit ac perrumpit. Denique quem hîc Arietem, mox Defenſorem appellat. Hoc idem in pontibus lapideis fieri ſolere, nemo neſcit. Galli *Sperones* appellant. Formam tamen non trianguli, ſed ſemicirculi hos arietes habuiſſe, ſuperiùs dictum eſt.

Supra pontem.] Verſus impetum fluminis, circiter decem pedes ſupra locum pontis.

His defenſoribus.] Defenſor in fœminino, ſæpè apud Iuriſconſultos. Plutarchus dixit, *προβόλους*.

Diebus decem.] Magnum opus. ſed tamen hæc Cæſarem adiuuerunt: primùm, tempus æſtatis, qno Rhenus aliquanto eſt anguſtior. deinde aggerum & riparum ſecturæ, foſſæque ingentes, quas Cæſaris milites auertendi & minuendi fluminis cauſa faciebant. tertiò magnus ſublicarum & palorum numerus tranſuerſo flumine in vadum defixus, qua obſtructione & quaſi repagulis reiecta vis fluminis in illas foſſas reſtagnabat. quartò, innumerabilis fabrorum multitudo, quos in exercitu Cæſar habebat. nam milites omnes aut in fodiendo, cùm vſus eſſet, aut in fabricando, aut in remigando, aut in demetendo frumento, aliiſue operibus faciendis, laborem nullum recuſabant. deinde fabros & fabrûm præfectos habebat. Eò accedebat multitudo nauium, quarum ædificatio, quàm facilis militibus Romanis fuerit, ex alijs Cæſaris locis intelligitur.

Liberaliter reſpondit.] Blandè & comiter: vt verborum quoque liberalitas dicatur. vnde locus ille Ciceronis, Plenum modium verborum.

Frumentiſq; ſuccenſis.] Ita legitur in Stephanico & Aldino, & cæteris propè omnibus. Sed cur dixiſſet, Ædificijs incenſis, frumentis ſuccenſis? Itaque *Succiſis* ſine dubio legendum eſt, vt hoc ipſo libro in fine: Omnibus eorum agris vaſtatis, frumentis ſucciſis, ædificijſque incenſis, &cæt. Virgilius: At rubicunda Ceres medio ſucciditur æſtu. Paulò pòſt, Demeſſa frumenta dixit. Sed iam video ita eſſe in Manutiano emendatum. quod placet.

CAP. V.

Q*Vod omnibus bellis.*] At longè aliam Suetonius rationem affert. Britanniam, inquit, petijſſe ſpe margaritarum, quarum amplitudinem conferentem, interdum ſua manu exegiſſe pondus.

Priùs quàm periculum faceret.] Lego, *Priùs, qui.* Non enim Voluſenum miſit, vt ipſe poſteà periculum faceret. Itaq; ordo eſt: Arbitratus C. Voluſenum idoneum eſſe, qui priùs periculum faceret. Sic alibi ſæpè locutus eſt.

Breuiſſimus in Britanniam traiectus.] Dio lib. 39. numerat ſtadia CCCCL, id eſt, millia paſſuum, ſex & quinquaginta.

Regem ibi conſtituerat.] Cæſar ergo ſuperatis quibuſdam Ciuitatibus, Regem imponebat. Sic lib. 5. cap. 3. Dumnorix Æduus regnum ſuæ Ciuitatis ſibi à Cæſare deferri dictitabat. Sed huic loco aduerſari videtur, quod inf. lib. 7. cap. 4. ſcribit, ſe in huius Commij gratiam ipſius Ciuitati, iura legeſque reddidiſſe, eamq; immunem eſſe iuſſiſſe. Reſpondendum igitur, ita Regem ex ſuis impoſitum, vt illos ſuis legibus & recepto Iure gubernaret.

Sibi fidelem arbitrabatur.] Ita loquitur, quia plus apud Commium charitatis patriæ, quàm Cæſaris beneficium potuit. Rebellauit enim contra Cæſarem. ſed victus poſteà, ſe dedidit, lib. 8. cap. ſeptimo.

Tantarum rerum occupationes.] Aldinus, Tantularum: quod ſine dubio rectum eſt.

Nauibus circiter LXXX.] Steph. DCCC.LXXX. mendoſè. Nam illum numerum Oroſius retinet.

Vt quàm celerem.] Locus perſpicuè mendoſus, qui commodiſſimè ſic legeretur: Monuitque, vt quoniam rei militaris ratio, maximeque res maritimæ celerem atque inſtabilem motum haberent, &c. Sed ne tanta mutatio temeritatem habere videatur, vocem *Quàm* tantummodò in *Quoniam*

niam mutemus, & ſic corrigamus: Monuitque (vt rei militaris ratio, maximeque res maritimæ poſtulabant) vt quoniam celerem, &c. Nam iſto modo Poſtulabant, corrigendum erit.

Ad nutum & ad tempus.] Puta dictum, pro Ad punctum temporis.

Eſſedarijs.] Vnde iocus Ciceronis in Epiſtola ad Trebatium Iuriſc. Tu qui cæteris cauere didiciſti, in Britannia ne ab eſſedarijs capiaris, caueto. Pompon. Mela lib. 3. Dimicant non equitatu modò, & pedite: verùm & bigis & curribus, Gallicè armati. Couinos vocant, quorum falcatis axibus vtuntur.

Aſſuefactos.] Noſter, & Romanus, Inſueſactos,

Deſerite, milites.] Nonnulli, Deſilite, inquit, milites: niſi vultis aquilam hoſtibus prodere. Non malè. Sed & vehementem habet hæc vulgata ſententiam, & multornm auctoritate librorum præponderat. Prætereà confirmatur illa contentione ſui & militum: Deſerite, milites; Ego certè. Quinetiam pertinet ad inſignem Romanorum militum conſuetudinem: de qua ſic Liuius, lib. 34. Q. Victorius Primipili Centurio, & C. Atinius Tribunus militum, (rem in aſperis prælijs ſæpè tentatam) ſigna adempta ſigniferis in hoſtes iniecerunt. Et rurſus lib. 6. Emiſſum etiam ſignum Camilli iuſſu in aciem hoſtium ferunt: idque vt repeteretur, concitatos anteſignanos.

Ex proximis primis nauibus.] Alij, Ex primis proximis. Alij, in primo caſu, Proximi. neutra placet. putoque vocem *Primis*, ſuperuacaneam & adulterinam eſſe.

Curſum tenere.] Id eſt, rectè nauigare, & in portum appellere. nam ab illis paulò tardiùs adminiſtrata res eſt, vt paulò antè dixit.

Inſulam capere.] Portnm in Inſula capere, paulò pòſt dicturus eſt.

CAP. VI.

ORatoris modo *Cæſaris mandata deferret.*] Sic noſter & Stephanicns, & Romanus, alijque impreſſi complures. ſed Aldina magis arridet, quam multi ſecuti ſunt: Cùm ad eos Imperatoris mandata perferret. Nuſquam enim illo modo locutum Cæſarem animadnerti. Et nunc ſic video Manutium Aldi nepotem hunc locum edidiſſe.

Paucis poſt diebus.] Demiror ita Manutium edidiſſe: quum vox *Poſt* in nullo vel antiquo, vel impreſſo reperiatur. Sic libro 4. cap. primo, Neque multnm abeſſe ab eo, qnin paucis diebns deduci poſſent.

Cæſari commendârunt.] Ita placet, vt eſt in Aldino: quanınis in noſtro, & Stephanico, & Romano legatur, Commendare cœperunt.

Ad reficiendas eas vſui ſunt.] Er hoc quoq; demiror: cùm alij omnes conſtanter ſic habeant, Ad reficiendas naues eſſent vſui.

Ad eas quæ iuſſerat Cæſar facienda conuenerat.] Sanè magnum mihi ſcrupulum hæc Manutiana editio exemit. Nam quod in alijs ad vnum omnibus legebatur, *Ad Cæſarem conuenerant*, valdè vitioſum eſſe animaduertebam. Verùm autem ex libro vetere, an ex ingenio hanc emendationem Manutius habeat, magni intereſſe arbitror. Nam in Scholijs nullam eius mentionem facit.

Reditu interclusis.] Imò *Aditu*. Non enim reditum in Galliam intercludere, ſed aditum in ſuam Inſulam prohibere conabantur.

In metendo occupatos.] Er hoc quoque alibi notatum eſt: Cæſaris milites frumentum demetere, naues facere, cæteraque munia omnia obire ſolitos.

Et pedites præliantur.] *Pedibus* corrigendum: vt eſt in Steph. Sic enim ſup. c. 1. Sæpè ex equis deſiliunt, ac pedibus præliantur.

Ita ſe collocant.] Alij, *Currus collocant*. Forraſſè vtrunque coniungendum: ſic, Ita ſe & currus collocant. Nam certè currus ſecum ex acie ſubducebant.

Expeditum ad ſuos receptum.] Imò *Ad eos*; id eſt, ad aurigas.

Circiter triginta.] Valdè mirum, equos ſolos triginta nactum prælium committere voluiſſe. Fortaſſè x x x. ſcriptum ſuit, pro c c c. vel potiùs 30. pro 300.

Hyemis nauigationem ſubeundam.] Vrſini Liber, Hyemi nauigationem ſubijciendam. quod eodem modo Stephanicus Codex ſcriptum habebat: & ſanè rectiùs videtur. Nam ſubire nauigationem hyemis, eſt hyeme nauigationem inſtituere. quod à Cæſaris inſtituto fuit alieniſſimum. At Subijcere hyemi nauigationem, eſt claſſem ſuam tamdiù in ora Britanniæ retinere, dum hyems veniat. Hoc Cæſar facere nolebat. itaque obſides poſt ſe abduci iuſſit. ipſe continuò pòſt naues ſoluit.

Orbe facto.] Orbem facere dicebantur, cùm vndique circumuenti conſertim ſe conglomerabant, & denſatis ſcutis in orbem conſiſtebant. quod non tam oppugnandi, quàm reſiſtendi ac propugnandi conſilio fiebat. Sic libro 5. cap. 10. Iuſſerunt pronunciari, vt impedimenta relinquerent, atque in orbem conſiſterent. Liu. lib. 42. Ibi cùm in orbem milites coëgiſſet, vt denſatis ſcutis ab iactu ſagittarum & iaculorum ſeſe tuerētur. Idem libro 2. Quò magis ſe hoſtis inferebat, cogebantur breuiore ſpatio & ipſi orbem colligere.

Propter ſiccitates paludum.] Quia Romani ab ijs conſectandis paludum limo non prohibebantur.

Liber V.

CAP. I.

S*Ubductioneſq; paulò.*] Ita eſt in noſtro, & Steph. & Romano. Alij *Subductiores pauloq;*. Quod non intelligo. cùm Subduci naues freqnentiſſimè dicantur, quæ in interiorem portus partem, interdum

terdum etiam in aridum,vel refectionis,vel munitionis cauſa propelluntur. vt lib.4.c.6. Et longas naues, quas in aridum ſubduxerat, æſtus complebat. Et lib.Ciuil.3.Naues reliquas,ſi vellet,ſubduci & refici iuberet. Item hoc ipſo lib.c.4.Commodiſſimũ eſſe ſtatuit,omnes naues ſubduci, & cum caſtris vna munitione coniungi. Liuius lib.23.Caſtris communitis,nauibuſq; ſubductis, & vallo circundatis,&c.

Magis magnos.] Aldinus, Minùs magnos. Itaq; Vrſinus reſtituit: & locus Cæſaris apertè poſtulat.

In reliquis vtimur maribus.] Ita ſcriptum eſt in noſtro, & Romano, itemq; in Steph.& Faërn. vt ipſe teſtatur: docetq; Priſcianum ita hunc locum protuliſſe,lib.7.Aldinus,& cæteri hoc modo:Quibus in alio Mari vti aſſueuerunt.quam lectionem Manutium ſecutum miror.

Accepta oratione.] Liber Steph.& Romanus,*Percepta.* Vrſinus autem, *Ratione.* neutrum placet. Et Legatorum oratio propriè dicitur.

Vti imperauerat.] Has duas voces adulterinas eſſe arbitror. ſuperuacaneas quidem eſſe, nemo in huius auctoris libris verſatus negauerit. Nam ſatis fuit,dixiſſe,Ad diem.

Qui litem æſtiment.[Qui æſtiment, quanti ſit damnum, quod quiſq; acceperat, vt tanti, qui dederit,damnetur.

Collaudatis militibus.] Notandum, quod alijs locis monuimus, Cæſarianos milites frabriles artes, cùm vſus poſcebat, exercuiſſe: & naues ædificâſſe. Sic Ciuil.1.c.5. Imperat militibus Cæſar, vt naues faciant.

Ad portum Icium.] Strabo lib. 4. de Morinis loquens: παρ' οἷς, inquit, ἔστι καὶ τὸ Ἴτιον ᾧ ἐχρήσατο ναυστάθμῳ Καῖσαρ ὁ θεὸς διαίρων εἰς τὴν νῆσον.

Transmiſſum à continenti.] Traiectus & Tranſmiſſus in eadem re ponuntur à Cæſare: vt inf.cap. 5.Pari ſpatio tranſmiſſus,atque ex Gallia eſt in Britanniam. Quare perſpicuum eſſe arbitror, hoc loco alterutrum duorum redundare, vocemque *Traiectum* ſub hac altera, pro gloſſa ſubiecta tandem, in contextum irrepſiſſe. Hæc cùm multis antè annis ſcripſiſſem, animaduerti Faërnum teſtari in ſuo Libro, abeſſe vocem, *Tranſmiſſum.*

Ab eo petere cœperunt.] Obſcurus mihi locus. Fortaſſè hic ſenſus eſt, Quoniam in commune conſulere non poterant, ſuis quiſque priuatim rationibus conſulebat: & à Cæſare, vt ſuis agris atque ædificijs parceret, petebant.

CAP. II.

I*Nduciomarus.*] Hoc eodem nomine appellatur apud Ciceronem in Orat. pro Fonteio, is qui ſuo teſtimonio maximè omnium Fonteium lædebat, à Gallis quibuſdam miſſus. Verùm is Allobrogum Dux nominatur. Quòd ſi, inquit, tantas auxiliorum noſtrorum copias Induciomarus ipſe deſpexerit, Dux Allobrogum, cæterorumq; Gallorum,&c.

Quæ in Meldis erant.] Imò *In Belgis.* vt habent libri nonnulli, & ex ſuperioribus planè intelligitur.

CAP. III.

D*Vmnorix Æduus.*] Libro primo, capite tertio.

Grauiter ferebant.] Nam Ædui retinere libertatem cupiebant, vt ſuo loco diximus.

Religionibus impediri.] Fortaſſè, quòd vel votum obeundum eſſet, vel iuſta ſoluenda.

Impeditis animis.] Notanda locutio, pro Occupatis.

Pro ſano facturum.] Tanquam ſanum, vel, vt ſanum & prudentem facere par erat. Sic de bell. Ciuil.3. Iſque maximè vellet pro communi amico atque arbitrio controuerſias Regum componere.

Illa autem.] Faërni liber, *Ille enim*: cui liber Stepha. aſtipulatur. Et rectè Vrſinus docuit, aſſertionis eſſe iam, non rationis. Plautus in Perſa, Enim non ibis nunc viciſſim, niſi ſcio.

Liberum liberæq; ciuitatis.] Liberum ſibi eſſe Cæſarem ſequi, aut non ſequi. Æduorum ciuitatem neq; Regi parere, neq; à Romanis in Prouinciæ formam redactam eſſe.

Rei frumentariæ prouideret.] Noſter, & Stephan. & Romanus, Rem frumentariam. quod propter Cæſaris conſuetudinem probabiliùs videtur. Sic libro 6. cap. tertio, His cognitis rebus, rem frumentariam prouidet.

CAP. IIII.

A*D ſolis occaſum.*] Strab. lib. 4. νύκτωρ δ' ἀνήχθη, καὶ τῇ ὑστεραίᾳ κατῆρε περὶ τετάρτην ὥραν τ' καὶ εἴκοσι σταδίους τὸν διάπλουν τελέσας.

Eam partem Inſulæ caperet.] Nihil muto. nam ſuperiùs quoq; dixit, Inſulam capere. Quanquam ſi quis vetus Codex ſcriptum haberet, *Eum portum,* non dubitarem, hanc cum illa ſcripturam commutare. nam ſic quoq; ſuperiùs locutus eſt.

Meridiano ferè tempore.] Florus lib. 1. In Britanniam tranſit mira celeritate: quippe qui tertia vigilia Morino ſoluiſſet à portu, minùs quàm medio die Inſulam ingreſſus eſt. Videtur legendum, *Monino*, vt eius Inſulæ portum ſignificet, quam Cæſar paulò pòſt Monam appellat.

Ex captiuis comperit.] Steph. Cognouit.

Vno erant viſæ tempore.] Sic omnes quos vidi & manuſcripti, & impreſſi libri. Faërnus, Vnà erant viſæ, timore. quod propter librorũ diſſenſionem non recipio: etſi per ſe non diſplicet.

Crebris arboribus ſucciſis.] Has Concædes nominant Auctores. Tacit. lib. 1. Fontem ac tergum vallo, latera concædibus munitus. Gregor. Turon. libro 2. c. 9. Franci enim ſimulato metu ſe in remotiores ſaltus receperant, concædibus per extrema ſyluarum procuratis. Mendoſè legitur, Concidibus.

In litus eiectas.] Faërni lib. In litore. quod idem in Stephani codice reperio.

Itinera

Itinere deſiſtere.] Steph. In itinere reſiſtere. quod veriſſimum eſſe paucis pòſt verſibus coguoſcetur.

Quamplurimas poſſet.] *Poſſit*, ratio ſermonis poſtulat.

Multa opera.] Sic placet: propter conſenſionẽ noſtri Antiqui, & Stephanici, & Aldiui: cùm in alijs ſit, Multi operis.

Eaſdem copias, quæ anteà præſidio nauibus fuerant, relinquit.] Ineptè. quanto illa Stephanici & Aldini librorum conciunior: Eaſdem copias, quas antè, præſidio nauibus relinquit.

Memoria proditum.] Sic omnes lib. Memoriæ tameu, caſu tertio, video & apud hunc, & apud alios, vbique.

Ex Belgio tranſierant.] Sic omnes lib. Ego tamen Cæſaris conſuetudinem attendens, *Belgis* legendum eſſe uon dubitarem. Nam vbique & de ſingulis populis ita loquitur. Quiu etiam lib. Ciu. 1. Cæſaris, inquit, erat in Barbaris uomen obſcurius.

Bello illato ibi remanſerant.] Stephan. Eò permanſerant. Neutrum placet. Non enim illato bello, ſed confecto potiùs permanſerunt. Obſcurus mihi locus. ac vereot ne multa ſint adulterina: ac Cęſar ita ſcripſerit: Quibus orti ex Ciuiratibus bello illato eò peruaſerunt. Sed ſine veteris auctoritate libri nihil mutandum eſt.

Minores obiectæ Inſulæ.] Sic quoque Aldinus. ſed noſtri, & Stephanici, & Romani, & vulgarium conſenſus præponderat, vbi legitur, *Subiectæ.*

CAP. V.

N*Vmo æreo.*] Codex Sreph. Minimo ære, ant auro, aur alijs ferreis. Ego legeudum ſic purarem: Minimo ære, aut auro, aur laminis ferreis, ad certum pōdus examinatis pro numo. Nam Tacitus in Agricola ita ſcribit: Ferr Britannia aurum & argentum, & alia metalla.

Quam in Gallia.] Belgica, ſubaudiendum arbitror.

Leporem & Gallinam.] Longè his diſſimilia, Dio Nicæus, & Herodianus in Seuero.

Inſula natura triquetra.] Strabo lib. 4. ἡ δὲ Βρεττανικὴ, τρίγωνος μὲν ἐστι τῷ σχήματι. & multa in Cæſaris ſententiam. Legeudus etiam Tacitus in Vita Iulij Agricolæ.

Ibernia dimidio minor.] At Mela lib. 3. Super Britanniam, inquit, Ibernia penè eſt par ſpatio, ſed vtrinque æqualis. Videtur exſcriptus hic locus, & apud Melam corruptus.

Dies x x x.] Mela eodem loco: In ea, inquit, quòd Sol longè occaſurus exurgit, breues vtique noctes ſunt. Sed per hyemem, ſicuti alibi obſcuræ, æſtate lucidæ. quòd per id tempus iam ſe altiùs euehens, quanquam ipſe non cernatur, vicino tamen ſplendore, proxima illuſtrat: per ſolſtitium verò nullæ: quòd tum iam manifeſtior non fulgorem modò, ſed ſui quoque partem maximam oſtentat. Tacitus in Vita Agricolæ: Dierum ſpatia vltra noſtri orbis menſuram, & nox clara, & extrema Britanniæ parte breuis, vt finem atque initium lucis exiguo diſcrimine internoſcas. Quòd ſi nubes non officiant, aſpici per noctem Solis fulgorem, nec occidere & exurgere: ſed tranſire affirmant.

Eſſe arbitrantur.] Steph. Exiſtimatur. cui video Faërni librum ſuffragari.

D. c c. *millium paſſuum.*] Non congruit numerus Dionis Nicæi in Seuero, quem conferre, qui volet, poterit.

Vicies centena.] Legendum, *Centenum*, in ſecundo caſu.

Glaſto inficiunt.] Noſter antiquus, itemque Stephanicus, *Vltrò inficiunt*. Quod etiam apud Pomp. Melam ſeruatum eſt. Incertum, inquit, ob decorem, an quid allud, vltrò corpora infecti. vbi de Britannis loquitur. Romanus, & alij nonnulli, *Vltro glaſto inficiunt*. Incredibile dictu eſt, quàm variæ doctiſſimorum hominum coniecturæ proferantur: cùm alij Vitro, alij Nitro, alij Glaſto, alij Luteo, alij Glauco, alij alio modo emendent. Mouet me Pomponij Melæ, & veterum librorum conſenſus, in quibus *Vltro* conſtanter ſcriptum eſt, vt contra omnium ſententiam reponendum arbitrer, *Lutro*, mutatione perexigua. proptereà quòd Dioſcorides Lyſimachiam ſcribit à nonnullis Lytron appellari. Valere autem Lyſimachiam ad cæruleum colorem, Ruellius & alij confirmant: vt dubitari etiam poſſit, an pro Luteum, quod eſt apud Plinium & Vitruuium, fortaſſè legeudum ſit, Lutrum. de quo tamen nihil affirmo. Vitruuius lib. 7. cap. 14. Qui non poſſunt chryſocolla propter raritatem vti, herba, quæ luteum appellatur, cæruleum inficiunt. Plin. lib. 33. cap. 5. Luteam putant à Lutea herba dictã, quum ipſam cęruleo ſubtritam, pro chryſocolla inducũt. Tantam autem de Lyſimachia & Luteo vel Lutea herba diſſenſionem animaduerti inter Ruellium, Fuſchium, & alios eruditos viros, vt vel vnus ille Dioſcoridis locus varijs ipſorum diſputationibus facilè præponderet. Nitrum quidem ad cæruleum colorem valere, Vitruuius ſcribit, lib. 7. c. 11. ſed neque ſolum, verùm arena contuſum, & æri cyprio mixtum: neque ad corpus hominis inficiendum, quod vſus oſtendit: ſe ad opera, de quibus apertè Vitruuius ibi loquitur. Luteum autem hoc loco Victorius reponebat Variar. lib. 19. cap. 3. Nitrum, Turneb. Aduerſ. 6. cap. 17.

Horribiliore adſpectu.] Sic Aldinus: & ita magis placet: cùm in alijs omnibus legatur, *Horridiore*. Nam ſic idem hic noſter infrà lib. ſeptimo, Qua deſpici poterat, horribilem ſpeciem præbebat.

Virgines ductæ.] Steph. Quo primùm virgo deducta eſt. Noſter, & Romauus, Adducta eſt. Quod valdè arridet. Nam vna tantùm ſignificatur. Quid igitur ſi plures eadem pepererit? cuius erit ſecundus, aut tertius, aut quartus? Sanè ex verbis Cæſaris reſponderet aliquis, fore omnium communem: & hanc eſſe Platonicam confuſionem.

Inter ſe conſtitiſſent.] Non dubito duas primas

voces

voces ex gloſſa ſumptas, & tollendas eſſe. nam legiones propter terrorem, intermiſſo aliquãto ſpatio, conſtiterant.

Per medios audaciſſimè.] Scripſiſſe Cęſarem arbitror, Per medios hoſtes audaciſſimè.

CAP. VI.

CVm periculo dimicare.] Noſter, Steph. & Romanus, Cum periculo prælio dimicare.

Pedibus tranſiri.] Notandum, pro Vado tranſiri.

In agros effunderent.] Stepha. Eijcerent. quod non æquè placet. Nam terroris cauſa latè vagabantur.

In continentem Galliam venerat.] Vocem Galliam propter Cæſaris conſuetudinem ſuſpicor ex Gloſſa ſumptam fuiſſe.

Pecorumq́ numerus.] Faërnus, *Pecoris.* Idem noſter, & Steph. & Aldin. & Romanus.

Noſtri acriter.] Praua interpunctio locum corruperat. nam hinc periodi initium eſt.

CAP. VII.

OPpidum Britanni vocant.] Strabo lib. quarto, πόλεις δ' αὐτῶν εἰσὶν οἱ δρυμοί. περιφράξαντες γὰρ δένδρεσι καταβεβλημένοις, εὐρυχωρῆ κύκλον καὶ αὐτοὶ ἐνταῦθα καλυβοποιοῦνται, καὶ τὰ βοσκήματα κατασταθμεύουσιν, οὐ πρὸς πολὺν χρόνον.

Numerus pecorum repertus.] Noſter, & Stephan. *Pecoris.*

Nobili Duce Cingetorige.] Steph. *Lugetorige.* nam Cingetorigem paulò antè Regem nominârat.

Facilè extrahi poſſe.] Id eſt, Caſſiuellaunum facilè morarum cauſas poſſe fingere, & diem ex die ducere.

Et prioris.] Particula, *Et*, ſententiam deprauat, ac ſine dubio delenda eſt.

Locum caperent.] Obſcura mihi ſententia, niſi fortè locum capere dicantur naues, quæ curſum tenent.

Per Atrebatem Comium.] At hic in exercitu Cæſaris erat anno ſuperiore à Britannis remiſſus, lib. 4. cap. 5. Priùs ergo Comium fide publica euocârant, & eius opera in hac compoſitione vſi erant.

CAP. VIII.

Q. Ciceroni.] Marci fratri, & Cæſaris Legato. Dio lib. 40.

Humilitibus.] Vox *Militibus* ſuperuacanea eſt: ac Cæſar ſuperiùs ſemper Legionibus præfectos dixit.

Tres in Belgio.] Stephan. Belgis: quod ſine dubio rectum eſt. Et vbique hoc puto ſeruandum. Nam hæc Cæſaris conſuetudo eſt in populis omnibus.

Ambiorige & Catiuulco.] Hi Reges quiſque dimidiæ partis Eburonum nominantur, lib. 6. c. 6.

Sabino Cottaq́.] Eodem loco, Caſtellum Vatuca nominatur, in medijs Eburonum finibus: vbi duo iſti Legati hyemandi cauſa conſederant.

In Gallia morari.] Hoc eſt, ſuam in Italiam profectionem differre. Morabatur autem in Belgis, &, vt opinor, Samarobrinæ.

Inimici palàm multis etiam ex ciuitate auctoribus.] Steph. & Faërn. lib. Inimicis iam multis palàm ex ciuitate, & his auctoribus. Legendum arbitror, vnica tranſpoſita vocula: Inimici multis etiam ex ciuitate palàm auctoribus, interfecerunt. Nam alioqui poſtremum hoc verbum, quò referatur, non habebit.

Ex Belgio.] Iterum reſtituendum arbitror, Ex Belgis: propter aſſiduam Cæſaris conſuetudinem.

Ad caſtra oppugnanda.] Noſter, & Faërninus, & Romanus, & Stepha. Caſtra oppugnatum. quod placet.

Controuerſias minui.] Minuere controuerſias, pro Tollere, & Extinguere. Sic lib. 6. cap. 5. Principes regionum inter ſuos ius dicunt, controuerſiaſque minuunt. Sic Cic. Offic. 1. Sed cùm plerique arbitrentur res bellicas maiores eſſe quàm vrbanas, minuenda eſt hæc opinio: id eſt, tollenda. Sic Academ. 2. Sed vt minuam controuerſiam, videte quieto, &c.

Non minùs haberet in ſe iuris multitudo.] Hanc veram ac ſtabilem eſſe Principatus formam, multi diſputant. Nam aut vi, & in inuitos occupatus eſt, aut multitudinis voluntate delatus. prior confeſſione omnium eſt Tyrannicus. alter certis legibus & conditionibus delatus: vnde vltrò citróque obligatio naſcitur. Eiuſmodi Feudorum iura fuerũt, vt quibus de cauſis à Vaſallo feudum, iiſdem à Patrono amitteretur.

Humilitate ſua.] Nota Humilitatem non virtutem eſſe, quæ vulgò modeſtia dicitur, ſed tenuitatem & infirmitatem.

Subſidio venire.] Faërnus & Stephanus, *Subuenire.*

Ipſorum eſſe conſilium.] Id eſt, licere illis conſilium capere, ac deliberare vtrùm malit. Sic Cicero: Veſtrum iam conſilium eſt, quid vobis ſit faciendum.

CAP. IX.

INter eos extitit controuerſia.] Sic noſter, Stepha. & Romanus. Aldinus, Inter eos ex his tot cauſis controuerſia orta eſt. Vetus placet. nam ex verbo, *Exiſtit*, mendoſè factum eſt, *Ex his tot.* deinde à ſciolo quopiam ſubiectum, *cauſis*, & *Orta eſt.*

Arioviſti mortem.] At hunc lib. 1. c. vlt. fuga ſibi ſalutẽ reperiſſe ſcripſit. vel igitur ex vulnere accepto, vel ex animi mœrore Arioviſtum mortuum eſſe oportet.

Vltrò illatis.] Non citrò acceptis.

Vnam eſſe in celeritate.] Magis placeret: *Vna*: ſexto caſu: Vna eſſe in celeritate poſitam ſalutem.

Amplius ab ijs abſit.] Sic Stephanicus. Placet tamen Faërni liber: Amplius abſit.

Quantaſuis magnas.] Sic omnes libri. Vſitatum tamen

tamen puto, Quantumuis magnas. vel, Quantaſuis copias.

Quem haberet exitum.] Inſignis locus: ex quo intelligitur, Conſilium dici exitum habere, cùm in alterutram partem tutum habet euentum: non habere verò, cùm neutram in partem habet: & eſt, vt Dialectici loquuntur, ἀνεξίτητον. Itaque Titurius ſuum, in vtranque partem tutum eſſe diſputat: Cottæ verò, in neutram. Cicero ad Attic. 7. epiſt. 11. Videtur hoc conſilium exitum habiturũ. Hircius de bel. Alexandrino, Neque vllum exitum conſilij ſui reperiret, ſi permaneret in ſententia, &cæt.

Vincite.] Diſputando & altercando, ſcilicet. quaſi dicat, Diutiùs non contendam. Valeat veſtra ſententia.

Hi ſapienter ſi quid.] Placet Stephan. & Ald. & aliorum ſcriptura: Hi ſapient: & ſi quid. Pro, Hi milites conſilium capient. Horum erit iudicium.

Communem cum reliquis belli caſum.] Vox *Belli* abeſt ab omnibus quos vidi, & antiquis, & recentioribus. quorum conſenſum huic ſingulari antepono.

Dat manus.] Dare manus, cedere, victum ſe fateri. Tranſlatum ab ijs, qui bello capti ſeſe dedũt. Cic. de Amicitia: Qui litigare ſe ſimulans blanditur, atque ad extremum det manus. Sic ad Att. 2. epiſt. 22. Primo ſanè die multa contrà: ad extremum autem manus dediſſe.

Impedimentis. at hoſtes.] In alijs omnibus poſt vocem *Impedimentis*, ſubiectum eſt verbum *Incedunt*. vtraque placet. ſed librorum conſenſionem potiorem arbitror.

CAP. X.

IN orbem conſiſterent.] Dixi ſub finem libri 4. In orbem conſiſtere dici milites, qui non hoſtem adoriendi, ſed ſui tantùm defendendi conſilio denſi cuneis ſe quiſq; coactis agglomerant: vt Vergilius cecinit. Idq; paucis verſibus inſequentibus apparebit. Saluſtius dicere videtur Grege facto. Nam in Iugurth. Ex omni, inquit, multitudine nõ ampliùs XL. memores nominis Romani grege facto locum cepêre, &c.

Id factum.] De impedimentis, & auro relicto: vt Florus loquitur.

Et numero pugnandi pares noſtri.] Faërnus ex ingenio reponit, *Pugnantium*. quod placet. Simul ex Stephanico lib. ita locus diſtinguendus eſt, vt poſt *pares* punctum notetur. Tum alterius ſententiæ initium hoc ſit: Noſtri tametſi à Duce & à fortuna deſerebantur, &c. Nonnulli autem pro *numero* repoſuerunt *animo*: quòd eorum temeritatem ſimul & inſcitiam coarguit.

Tela à confertis vitari poterant.] Sic Aldus. At Stephanicus, & noſter multò rectiùs, Tela conferti vitare poterant.

Se ſuamq́ fidem interponere.] Sic Aldus & vulgati. mendoſiſſimè. Nam ſine cõiunctione legendum eſt, vt in Steph. Se ſuam fidem interponere. Et ſic alibi, Fidem interponere, Iuſiurandum interponere.

Suam ac militum ſalutem.] Sic Ald. Rectiùs Faërni & Steph. libri: De ſua ac militum ſalute.

CAP. XI.

HVic quoque accidit.] Corrigendum videtur, *Hic*.

Virtuti locus relinquebatur.] Id eſt, pugnandi.

Hanc adepti victoriam.] Ita placet: neque ſine libri veteris auctoritate quicquam mutari paterer. ſed tamen ſcripſiſſe Cæſarem, *Hac adepta victoria*, in ſexto caſu, ex Latinæ linguæ conſuetudine ſuſpicarer.

Turres CXX.] In Steph. & Romano, & multis alijs: Turres admodum CXX. Suſpicor de mendo. Nam neque tam magno turrium numero vſquam legi vel Romanos ipſos eſſe vſos: præterea vna nocte tot ædificari turres potuiſſe, non puto. deniq; poſteriùs turres excitatas fuiſſe, mox intelligetur. Non placet diuinare. ſed probabiliùs eſt de aggere ex materia extructo Cæſarem ſcripſiſſe. vt alijs multis locis.

Oppugnationem opus ſunt.] Cùm de Romanis perſpicuè loquatur, corrigendum putarem, *Propugnationem*.

Pinnæ, loricaq́.] Loricas dicit, quas vulgò *Parapettos* appellamus, quaſi pectoris tegumenta. vt libro 7. docebimus.

Mittuntur ad Cæſarem literæ.] Qui tum erat in Belgis, Samarobrinæ.

Seſe tamen ſcire.] Vox *Scire*, tollenda eſt, auctore Steph. lib. & loci ſententia poſtulante.

Manibus ſagulisq́.] Video eſſe qui *Furculis* vel *Sarculis* reponant. Sed vſitata lectio in veteribus omnibus reperitur: & ad Neruiorum imperitiam demonſtrandam aptiſſima eſt: & (quod caput eſt) Paulum Oroſium auctorem habet. denique modò dixit eos ferramentis deſtitutos fuiſſe: hoc eſt, bidentibus, ligonibus, palis, raſtris, alueis, cophinis, qualis. vt eſt apud Veget. lib. 1. c. 24. & lib. 3. cap. vlt.

Exhaurire cogebantur.] Sic noſter, & Aldin. At Steph. Videbantur; pro Nitebantur, quod in Romano eſt.

Minus horis tribus decem millium paſſuum.] Legendum XV. vt in lib. Steph. & apud Oroſium. Valli autem & foſſæ ſpatium ſuperiùs Cæſar expoſuit: & Oroſij numerus congruit.

Copia quæ eſſet.] Non dubito quin legendum ſit, *Cum eſſet.*

Fuſili ex Argilla.] Quid ſit Argilla fuſilis, ignorare me fateor. Quid ſi *Aruina* legeretur, vt pro ſeuo poneretur? Oroſius locum ſic expreſſit: Teſtas fundis feruentes intorſêre, flammata que tela focis: ac mox concepto igne rutilantia intra caſtra iecerunt. Pſeudotropius autem ſic: Teſtas feruentes intorſêre fundis. Sed neceſſe eſt, in teſtis picem, aut ſeuum, aut aliquid eiuſmodi fuiſſe, quo ignis excitari ſolet. vt libro 7. cap. 4. Picem, reliquaſque res, quibus ignis excitari poteſt, fundebant.

debant. Item: Quidam Gallus per manus ſeui ac picis traditas glebas, in ignem proijciebat. Salluſt. in Iugurth. Contra ea oppidani in proximos ſaxa voluere, ſudes, pila, præterea picem ſulphure & tæda miſtam, ardenti mittere. Tacitus lib. 18. Dum faces, & glandes, & miſſilem ignem in obſeſſos iaculantur. Cogitandum etiam ecquid ita emendari poſſit: Feruentes ſulphure ex argilla glandes. Vel ſic: Feruentes fictili ex argilla. Vel ſic: Fuſiles feruenti ex argilla glandes. Hirc. lib. de bel. Afr. Officinas ferrarias inſtruere, ſagittaſq; & tela, vti fierent, complura curare, glandes fundere, ſudes comparare.

Demigrandi cauſa.] Loci deſerendi, & ad impedimenta currendi. Demigrare, eſt de loco decedere, cum animo non reuertendi.

Vt ſe ſub ipſo.] Legendum puto, Ita ſe. Nam tot cædium & vulnerum cauſam hanc affert: quòd hoſtes tam cupidè ad vallum accedebant: ita conferti ac ſtipati erant, vt nullum fruſtrà telum adijceretur.

In eam erumpit.] Omnes alij, *Irrumpit.* quorum conſenſionem probo.

Turri adacta.] Turri Gallorum ad Romanorum vallum admota. Nam de Turri, non de flamma verbum Adigendi intelligendum eſt.

Turris ſuccenſa eſt.] Turris Gallorum ambulatoria ignibus in eam à Romanis militibus coniectis ſuccenſa eſt.

Illum veruto transfixum.] Noſter, Stephan. & Romanus, pro hoc verſu ſcriptum habent: Illic verò occurſat ocyùs gladio, comminuſque rem gerit Varenus. Ego non dubito vtrunque retinendum: & poſt verbum *Arbitrantur* hæc ſubiungenda.

Vtrunq; verſauit.] Sic Steph. & Ald. & alij complures, Nonnulli *Seruauit*, quod abiudico.

Vnus inter Neruios.] Steph. & Ald. *Intus*, quod ſine dubio rectum eſt.

Quidam ex equitibus Gallis.] Dio lib. 40. locum hunc obſeruans, notat Cæſarem non putaſſe hoc negotium Verticonis ſeruo committendum, ne patriæ charitate adductus, magnum Romanis detrimentum afferret. & obſeſſorum calamitatem & pericula exponere potuiſſet. Sed tamen hunc equitem Gallum fuiſſe, Cæſar teſtatur. An pro Dione reſpondendum eſt, hunc alterius Ciuitatis fuiſſe, non Neruium? Ego non hanc cauſam Cæſari fuiſſe crederem: nam eundem quoque Neruium ſeruum remiſit, vt paulò pòſt intelligetur. Sed quò tutior res eſſet, duos Cæſar mittendos putauit.

CAP. XII.

G*Ræcis literis.*] Hoc idem totidem verbis Dio commemorat. Docet hic locus, quàm abſurdum ſit, exiſtimare, Gallos Græca lingua vulgò vſos eſſe. Sed tamen negare nonnullos literarum ſtudio deditos, eius linguæ peritos fuiſſe, æquè abſurdum eſt. Idem Dio & Suetonius ſcribunt, alijs in negotijs eum per notas ſcripſiſſe, ita ſtructo literarum ordine, vt nullum verbum effici poſſet. quæ, ſi quis inueſtigare vellet, quartam Elementorum literam, id eſt, D. pro A. permutaret.

Periculum veritus.] Tela Romanorum veritus. Itaq; quaſi vnus ex hoſtibus eminùs pugnans tragulam adiecit: vt Dio ſcribit. ſed non dedita opera turri infixit: vt idem affirmat. Nam caſu id factum Cæſar teſtatur.

In conuentu militum recitat.] Obſeruandum arbitror verbum *Conuentu.* non enim dixit, In concione: quia Græci non omnes milites intelligebant. Sed aliquam multis familiaribus, & Græcæ linguę peritis coactis, qui deinceps cæteris exponerent. Erat ergo Conſilium, Concio, & Conuentus. Ad conſilium adhibebantur, legati, tribuni, quæſtores: ad concionem, omnes: ad conuentum, proximus quiſque.

Fumi incendiorum.] Significat Cæſaris conſuetudinem, vt quà exercitum duceret, ædificia omnia incenderet: quæ tamen hoſtium eſſent. Sic libro 8. c. 1. Nanque etiam illud vulgare incurſionis ſignum hoſtium, quod incendijs ædificiorum intelligi conſueuit, Cæſaris id erat interdicto ſublatum.

Cum tantis copijs.] Steph. *Tantulis.* & mox, *Tum,* pro *Tamen.* quod ſine dubio rectum eſt.

Si forsè timoris ſimulatione.] Factum hoc Cæſaris Frontinus laudat, & Stratagematis loco numerat, lib 3. c. 17.

Trans vallem magnam & riuum.] Vox *Magnam* abeſt ab omnibus alijs. Ac ſæpè iam dixi, conſenſionem librorum ſine magna cauſa non repudiandam.

Relictum eſſe militem.] Omnes alij, præter Aldinum, *Reliquum.*

Illum locum relinqui.] Præclarè hunc locum Dionyſ. Lambinus, vir doctiſſimus, reſtituit: *Vllum* locum relinqui volebat. Steph. & Aldin. *Illorum* pro *Illum* ſcriptum habebant. Sed Lambini emendatio ſine dubio probanda eſt.

Expiato incommodo.] Memorabile eſt, quod Suetonius ſcribit, Cæſarem audita clade Tituriana, barbã capillumq; ſummiſiſſe: nec antè dempſiſſe, quàm vindicaſſet: quod nunc accidit.

Diutina lætitia.] Faër. codex, *Lætatio*, quod idem in Steph. reperi.

Millia paſſuum L.] Omnes alij, Millia paſſuum abeſſet circiter L X.

CAP. XIII.

L*Roſcio Legato.*] Omnes præter Aldin. *Quæſtore.* ſed perſpicua veritas omnium lib. conſenſioni præponderat. Hunc autem Legatum Cæſaris fuiſſe, conſtat ex hoc ipſo lib. c. 8.

Aliàs territando, aliàs cohortando.] Rectè ſic, vt in Ald. & Steph. noſtro, & Romano, cùm in vulgatis legatur *Alios.*

Retentibus officijs.] De quibus infr. lib. 6. c. 4.

Omnibus gentibus.] Notandus locus, Gallorum gentem virtute belli gentibus omnibus præcelluiſſe.

luiſſe. Sic lib.6.c.6. Ac fuit anteà tempus, cùm Germanos Galli virtute ſuperarent.

Exercere.] Placet Faërn. & Steph. libri ſcriptura: Exigere à finitimis, equos parare, exules damnatoſque tota Gallia, &c.

Alterius factionis.] Nam de principatu Treuirorum cum ſuo ſocero contendens, ſtatim ſe Cæſari dediderat, lib.5. cap.2.

Hoſtem indicandum curat.] Omnes ad vnnm, Hoſtem iudicat.

Neu quis quenque.] Legendum arbitror, Quenquam.

Armatum concilium.] Liuius libro x x I. In his (de Gallis loquitur) noua terribiliſque ſpecies viſa eſt, quòd armati (ita mos gentis erat) in concilium venerunt.

Liber V I.

CAP. I.

CN. Pompeio.] Sic Pedian. in Milon. Senatuſconſultum factum erat, vt Interrex & Tribuni pl. & Cn. Pompeius, qui pro Cõſule ad vrbem erat, viderent, ne quid detrimenti Reſp. caperet, delectus autem Pompeius tota Italia haberet. Quid ſit autem, Ad vrbem, & Aſconius & ego in Verr. 2. expoſuimus. Qui cum imperio erant, ſi quid publicè aut priuatim agere vellent, extra vrbem manebant: ingredi in vrbem ijs non licebat. Sic lib. Ciuil. 2. In ſe noui generis imperia conſtitui: vt idem ad portas vrbanis præſideat rebus, & cæt.

Conſulis ſacramento rogauiſſet.] Primùm mittebantur Conquiſitores. Tum delectus habebatur. pòſt Conſules Sacramento rogabant: Milites Sacramento dicebant.

Ad opinionem Galliæ.] Vocem *Galliæ* non dubito ex gloſſa imperiti hominis ſumptam eſſe. Nam ſuperiùs dictum eſt, Opinionem à Cæſare paſſim dici pro auctoritate & exiſtimatione. Itaque non *Galliæ* ſubſcribendum fuit, ſed potiùs *Populi Rom.* vt mox: Docuit quid Populi R. diſciplina atque opes poſſent. Sed hoc niſi qui in Cæſaris libris admodum verſatus fuerit, non videbit.

Cum Q. Titurio amiſerat.] Mendnm perſpienum. Legendum eſt, *Cotta & Titurius amiſerant*. libro 5. cap. 9.

Tribus legionibus.] Idem infrà hoc ipſo libro, capite 6.

Finitimos atque Germanos.] Vox *Atque* non eſt in Faërni & Stephan. libris, & meo iudicio delenda eſt.

Nonnullis Ciuitatibus.] Apparet eſſe mendum. Itaque fuère, qui *Ciuitates* corrigerent. quod non diſpliceret, niſi viderem Cæſarem de vna tantùm Treuirorum Ciuitate verba feciſſe. Veteris igitur codicis auctoritas expectanda eſt: Si quis forrè ſcriptum haberet *Societatem*. quod huic loco aptiſſimè conueniret.

Obſidibus de pecunia cauent.] Conſentiunt noſter, Stepha. Aldin. & Romanus, quos probo. Nam de pecunia, in bello, obſidibus cauebant: in pace, prædibus. Indeq́ne natum prædum dandorum initium arbitror. alij vulgati, Obſidibus & pecunia.

Nondum hyeme confecta.] Sic inf. lib. 7. Iam propè hyeme confecta, &c.

Ab hoc concilio abfuiſſe exiſtimabantur.] Nonnulli, Ab hoc concilio eximebantur. quod non placet. Legendum puto *Conſilio*, per ſ. vt non concilium à Cæſare indictum ſignificet: ſed conſilium pro coniuratione & conſpiratione dixerit: vt alibi per ſæpè. vt mox: Acco qui princeps eius conſilij fuerat.

Pro ſuggeſtu.] Pro tribunali. Liuius lib. 31. Excelſo in ſuggeſtu ſuperba iura reddẽtem ſtiparum lictoribus vident.

AEſtiuum tempus inſtantis belli.] Puto legendum, *Inſtans*. neque obſcuram coniecturæ cauſam eſſe arbitror.

Ex eo quod meruerat odio.] Sic Aldinus. Faernus autem, Quod in eum erat: ex ingenio: vt ſignificat Vrſin. Steph. Meruerat. quod etiam in quibuſdam impreſſis video. Et rectè. Cauarinus hìc, Rex quondam Senonum, regno & domo à ſuis expulſus fuerat. Hunc Cæſar reſtituerat, libro 5. cap. nono. Cæſar igitur aut ipſius in Senones iracundiam, aut iuſtum Senonũm in illum odium pertimeſcebat.

Germanos in amicitiam.] Sic Steph. & Ald. & alij. Ego *Germanis*, caſu tertio non dubito quin ſit corrigendum.

Cum Transrhenanis congredi.] Secum Germanis, qui auxilio Treuiris veniebant, coniungere.

His confirmatis rebus.] *Conſtitutis*, ſexcentis locis dixit. ſed hoc tum vſurpat, cùm aliqua pollicitatio facta eſt. vt Ciuil. 1. Quibus confirmatis rebus, ſe ſtatim ſigna tranſlaturos confirmant.

Custodis loco.] Obſeruatoris, ſpeculatoris.

CAP. II.

A*B eis millibus paſſuum* x v.] Duæ illæ voces, *Ab eis*, abſunt à noſtro, & Aldino, & Stephanico, & Romano. Et rectè abſunt. quamuis nonnulli reſtituerint, A militibus.

Cum x x v.] Locus hic demonſtrat, per id tempus decem in legione cohortes fuiſſe.

Bacenis.] Pars Herciniæ ſyluæ: quam nunc Nigram Germani appellant: Der Schwartzwald/ à Nechari amne ad Mœnum.

Habebat in animo.] Frontinus lib. Stratag. 2. factũ hoc Labieni commemorat. T. Labienus, inquit, C. Cæſaris legatus aduerſus Gallos ante aduẽtum Germanorum, quos auxilio his venturos ſciebat, confligere cupiens, diffidentiam ſimulauit, poſitiſq; in diuerſa ripa caſtris, profectionem edixit in poſterum diem. Galli credentes eum fugere, flumen, quod medium erat, inſtituerunt tranſmittere. Labienus circumacto exercitũ inter ipſas ſuperandi Amnis difficultates eos cæcidit.

Nonnullos Gallos.] Sic Stephan. & multi impreſſi. Rectiùs Aldinus, Nonnullos Gallicis rebus.

Primiſq; ordinibus.] Mirum eſt, neque, vt opinor, probabile, totos ordines euocatos. Itaq; alibi perſæpè, primorum ordinum centuriones conuocatos ſcribit. Quomodo tamen reſtituendum ſit, veterum lib. ope deſtitutus affirmare non audeo.

Ciuitatem recipit.] Id eſt, ex rebellione ac defectione recuperat.

CAP. III.

QVod auxilia.] Deeſt vox *Germani*: vel certè ſubaudienda eſt. niſi quia in Sueuos præcipuè proficiſcebatur, potiùs ita legendũ ſit, Quòd auxilia contra ſe Sueui Treueris miſerant. Sed ſuperior magis arridet.

Dare pollicentur.] Faërnus, *Dari*. Sed ita eſt in lib. Stephani, & meo, & Aldino, & reliquis omnibus. neq; mutandi cauſam video idoneam.

Sub eorum imperio.] Notetur, Cæſarem promiſcuè pro eodem vſurpare: In fide, In clientela, & Sub imperio eſſe.

Barbaros atque imperitos.] Hoc dicit, quia cibaria ſibi non prouiderant.

Ad iniquam pugnandi conditionem.] Nihil muto. ſed ſi quis vetus Codex haberet *aliquam*, magis placeret. vt alijs multis locis: vt paulò ſuprà: Sperans temeritate eorum fore aliquam dimicandi facultatem.

Poſteaquàm venerunt.] *Venerint* legendum arbitror.

Ac longè introrſus.] Nonnulli *Hanc*: quod magis placet.

Cheruſcos à Sueuis.] Mirum eſt, & contra Cæſaris conſuetudinem, de Cheruſcis mentionem hîc fieri, quaſi de potentiſſimis populis: neque tamen vllam eorum vel minimam deſcriptionem vllo loco adhiberi. De hac autem Cheruſcorum & Sueuorum vicinitate, Tacitus lib. Annal. 2.

CAP. IIII.

CIuitatibus atque pagis.] Ciuitates dicit Reſpublicas, quæ vel liberæ & ſui iuris erant: vt Bellouacorum, Venetorum: vel in alterius potentioris fide & clientela: vt Biturigum, Senonum, qui ÆDuorum fidem ſequebantur. Pagos verò earum Rerump. fines, ſiue territoria.

Factiones ſunt.] Hic notetur memorabilis illa vox Cornelij Taciti in Agric. vita: Non aliud aduerſus validiſſimas gentes pro nobis vtilius, quàm quòd in commune non conſulunt: ſed per Principes factionibus & ſtudijs trahuntur. Ita dum ſinguli pugnant, vniuerſi vincuntur. Itaque cùm diuturnis ciuilibus bellis Galli inter ſe conflictati eſſent, Cæſar hanc occupandę Galliæ occaſionem ſumpſit. Sic tranſitum in Germaniam, bella Vbiorum, Vſipetum, Tenchtherorum, & Sueuorum ciuilia eidem præbuerunt: vt lib. 4. & lib. 5. dictum eſt. Tranſitum in Britanniam, Caſſiuellauni & Trinobantum contentiones. Et has eaſdem artes poſteà, qui Magnæ beſtiæ ſimulachrum appellatus eſt, ſtudioſè retinuit.

Singulis domibus.] Hoc à me non intelligi, ingenuè fateor: ſi quis interpretetur, ſingulas ciuitates ac familias duas in partes diuiſas fuiſſe: vt alteri ÆDuis, alteri Sequanis fauerent. Nam hic parricidarum culeus potiùs, quàm patriſ. quietum domicilium fuiſſet. Locum igitur ſic interpretor: vt cùm in Gallia duæ factiones eſſent, nullæ ciuitates, nullæq; domus non alterutri parti ſtuderẽt: nullæ verò (vt vulgò loquimur) neutræ eſſent. Atque hunc eundem morbum in Italia graſſatum, cùm alij Guelphi, alij Gibellini dicerentur, nemo eſt qui neſciat.

Principis.] ÆDui, aut Sequani.

Contra potentiorem.] Non dicit contra ÆDuos, aut Sequanos: quorum erat ſumma poteſtas. ſed contra Principem, aut ciuitatem: ſuperiorem ea, quæ afficeretur iniuria, inferiorem autem ÆDuis aut Sequanis.

Omnes ciuitates.] Non dicit, ſingulæ. ſed omnes, cunctæ, vniuerſæ: vt ex tota Gallia bipartita diuiſio fiat, non ex ſingulis ciuitatibus aut domibus. quaſi diceret, omnes Galliæ totius ciuitates, ſi genus vniuerſum ſpectemus, duas in partes diuiſæ ſunt.

Alterius Sequani.] Aruernos ſuperiùs poſuit: lib. 1. c. 12. alijſq; locis ſcribit, Sequanos in Aruernorũ fide & clientela fuiſſe. Sed quòd Sequani ſuis ſumptibus bellum illud proximum geſſerant, ſuaq; pecunia Germanos conduxerant, & eorum auxilijs ÆDuos vicerant, ita loquitur.

Diuitiacus.] Vide lib. 1. c. 12.

Commutatione rerum.] Pulſis Germanis, eorumque Rege Arioniſto.

Amplificata.] Forſan, *Amplificatis*, commodiùs legeretur. Hac autem ipſa de re vide lib. 7. capite decimó.

Adæquare intelligebant.] Steph. & Ald. Adæquare intelligebatur. quod magis placet. nam ſenſus eſt: Vulgò intelligebatur Rhemos adæquari ÆDuis gratia & beneuolentia apud Cæſarem. Neque moueat, quòd mox dicet, longè principes tum ÆDuos fuiſſe. Nam potentia & opibus & dignitate antecellebant. gratia pares erant.

Qui in aliquo ſunt numero.] Sic Ald. Corrigendũ: Aliquo ſunt numero, vt in Steph. & Aimoini monachi libris.

Per ſe nihil habet.] Aimoinus, Nihil habet per ſe. quod ſine dubio deprauatum eſt.

In ſeruitutem dicant.] Aimoinus, Addicũt, quod magis ad Iuris conſuetudinem accedit.

Aliem Druydum.] Plinius libro 16. cap. vlt. Nihil habent Druydæ (ita ſuos appellant Magos) viſco & arbore, in qua gignatur, (ſi modò ſit robur) ſacratius. Iam per ſe roborum eligunt lucos, nec vlla ſacra, ſine vlla fronde conficiunt, vt inde appellati quoque interpretatione Græca poſſint Druydæ videri. Hæc Plinius. Dryadas tamen nymphas Græci dixerunt, non Druydas.

das. De eorum autem ſuperſtitione idem lib. 24. cap. 11. Nonnulli eruditi viri obſeruârunt, veterem illam Gallorum conſuetudinem etiamnunc multis Galliæ locis retineri, cùm anni initio clamitãt, *Auguy, l'an neuf.* id eſt, ad viſcum: annus nouus. Vnde illud Ouidij:

Ad viſcum Druydæ, Druydæ clamare ſolebant.

De his etiam in hanc ſententiam Lucanus lib. 1. ita ſcribit:

Et vos barbaricos ritus, moremq́ʒ ſiniſtrum
Sacrorum, Druydæ, poſitis repetiſtis ab armis.
Solis noſſe Deos, & cœli numina vobis,
Aut ſolis neſcire datum. nemora alta remotis
Incolitis lucis.

Ammianus autem lib. 15. tria ſapientum genera nominat, Bardos, Eubages, ac Druydas: & hos Pythagoreos numerat.

Rebus diuinis interſunt.] Atqui omnibus intereſſe licebat, niſi quibus ſacrificijs interdictũ erat. Planiùs ergo Præſunt, dixiſſet. quanquam nihil muto. nam & huic ſcripturæ liber Aimoini ſuffragatur, & poſteriùs dicet, Sacrificijs priuatis Druydas adhiberi.

De controuerſijs.] Strabo lib. 4. *Δρυΐδαι δὲ πρὸς τῇ φυσιολογίᾳ, καὶ τὴν ἠθικὴν φιλοσοφίαν ἀσκοῦσι. δικαιότατοι δὲ νομίζονται, καὶ διὰ τοῦτο πιστεύονται, τάς τε ἰδιωτικὰς κρίσεις καὶ τὰς κοινάς.*

Iſdem diſcernunt.] Mirum eſt ita conſtanter legi in Aimoini, & Aldi, & Stephani libris. Nam Latinæ quidem linguæ conſuetudo perſpicuè flagitat *Decernunt.* quo modo emendandum eſſe non dubito.

Aut priuatus, aut populus.] Sic Steph. Ald. & Aimoin. Multi autem impreſſi, *Publicus*: ex Græcæ linguæ conſuetudine, apud quos *δημοτικὸς* dici ſolet. quanquam Latinam hanc eſſe cõſuetudinem non memini. Fortaſsè populum nominat, quòd Ciuitates quoque, quæ Druydum decretis non parebant, à ſacris arcerentur.

Ab ijs omnes decedunt.] Et Aimoin. & Steph. particulam *Ab*, removent: quorum auctoritatem ſequor. Plautus in Trinumm.

Decedam ego illi de via, & ſemita, &c.

Aditum eorum.] Sic. Aldin. At Aimoinus & Stephan. Aditum, ſermonemq́ʒ defugiunt.

His præeſt vnus.] Antiſtes, ſummus Pontifex. Itaq; & Romani Pontificis, & Cardinalium; & cõtentionum in creandis Pontificibus imago planiſſimè perſpicitur.

Media habetur.] Nam in Gallia totam Prouinciam, quæ trans Rhodanum erat, non numerat: vt ab initio dictum eſt.

In Britannia reperta.] Plin. lib. 30. cap. 1. Britannia, inquit, hodieque Magiam attonitè celebrat, tantis ceremonijs, vt eam Perſis dediſſe videri poſſit.

Illò proficiſcuntur.] Id quod argumento eſſe volumus, eandem Gallorum atq; Britannorum linguam fuiſſe. Tacitus in Agricola: In vniuerſum æſtimanti, Gallos vicinum ſolum (de Britanniæ ſolo loquitur) occupaſſe credibile eſt. Eorum ſacra deprehendas ſuperſtitionum perſuaſione. Sermo haud multùm diuerſus.

Verſuum.] Non iam (opinor) dicit carmina: ſed ambitus orationis. qua in re vocabulum hoc vſurpari ſolitum, nemo ignorat.

Græcis literis.] Sic Aimoinus, & noſter, vt Stephan. & Aldin. & Romanus, & omnes ad vnum quos vidi libri. Attamen remota voce Græcis, idonea & integra huic loco ſententia conſtabit: hoc modo: In ſola Druydum diſciplina literis & ſcriptione non vtuntur. cæteris in rebus omnibus vtuntur. Deinde ſi in priuatis ac domeſticis rationibus, & accepti expenſique codicibus patresfamil. omnes Græcis literis vtebantur: quid eſt, quod ſuperiùs dixit, lib. 5. c. 12. Cæſarem Græcis conſcriptam literis epiſtolã ad Q. Ciceronem miſiſſe, ne intercepta Epiſtola, ſua à Gallis conſilia cognoſcerentur? Itaque mihi perſuaſum eſt, vocem *Græcis* adulterinam eſſe: & ab eo fortaſsè interiectam, qui apud Strabonem lib. 4. legerat, Gallos exemplo Maſſilienſium inductos, præceptores inde ſuę iuuentuti ſumpſiſſe, & adeò *φιλέλληνας* fuiſſe, vt etiam pactiones & contractus Græcè ſcriberent. Sed Strabo præciſè de Maſſilienſi vicinia tantùm id commemorat. deinde ſua demùm memoria id fieri inſtituiſſe. Plura autem hac de re ſcripſimus in Francogallia, capite ſecundo.

Non interire animas.] Vnde ille feſtiuus mos Gallorum, pecunias mutuò accipiendi, quæ apud inferos reddantur: vt ſcribit Valerius lib. 2. cap. primo.

Ea literis mandare.] Ergo diſciplinæ myſteria ſcriptionis abſtinentia occultabant. At Pomponius Mela eam occultationem imperitè, meo iudicio, ad locum retulit. Docent, inquit, clam & diu vicenis annis in ſpecu, aut in abditis ſaltibus.

Memoriam remittant.] Hoc idem Plato, tum in Phædro, tum in Timæo. Quintil. libro 11. Quanquam, inquit, inuenio apud Platonem, obſtare memoriæ vſum literarũ, videlicet, quòd illa, quæ ſcriptis repoſuimus, velut cuſtodire deſinimus, & ipſa ſecuritate dimittimus.

De ſyderibus, atque eorum motu.] Vbi ſunt inepti, qui dixerunt, Plinium ſcripſiſſe, Gallos aſtrologiæ ſtudioſos non fuiſſe? propterea quod lib. 18. ca. 25. his verbis vtitur: Africam, Hiſpaniam, Galliam ſileri, non erit mirum. nemo enim obſeruauit in ijs, qui ſyderum proderet exortus. Quaſi verò Plinius non meminiſſet, quod Cæſar mox ſubiungit, Gallos nihil eorum, quæ de hiſce rebus tradebant, literis mandâſſe.

Alterum genus eſt equitum.] An igitur pedites nullo numero habebantur? quod ex ſuperiore diuiſione ſequi videtur.

Ambactos.] Feſtus ſic, Ambactus apud Ennium lingua Gallica ſeruus dicitur.

Natio eſt omnium.] Sic omnes quos vidi. Faërnus teſtatur in ſuo ſcriptum, *Omnis.* quod magis placet.

Homines immolant.] Idem Cicero pro Fonteio. Sueton. in Claudio. Pomp. Mela. Plinius lib. 30. c. 1. Euſebius autem lib. 4. de præp. Euang. ca. 17. do-

cet, hanc innumerarum gentiũ, & præſertim Occidentalium conſuetudinem fuiſſe. Patet autem huius doctrinæ initia ex Iudæorum religionibus, & Prophetarum præceptis eſſe nata: qui de Chriſti ſacrificio multa prædicere ſolebant. Sed hanc doctrinam Satanæ præſtigijs apud Gallos ſtultiſſimè corruptam fuiſſe. Quid enim nocentis ſupplicium ad alterius æquè noxij abſolutionem pertinet? An duobus captis & damnatis latronibus, alter alterius ſupplicio liberabitur? Innocentẽ cum igitur fuiſſe oportet, qui pro nocentibus & maleficis pœnas lueret.

Simulachra.] Strab. lib. 4. καὶ κατασκευάσαντες κολοσσὸν χόρτου, καὶ ξύλων ἐμβάλλοντες εἰς τοῦτον, βοσκήματα καὶ παντοῖα θηρία, καὶ ἀνθρώπους ὁλοκαυτοῦσι.

Numero nocentium.] Hoc idem Tacitus Germanis attribuit. Nec dierum, inquit, numerũ, vt nos, ſed noctium computant. ſic conſtituunt. ſic condicunt. nox ducere diem videtur.

Imperium cœleſtium.] Aimoinus, Cœleſte. Martem bella gerere. quod poſterius in multis impreſſis ſeruatum eſt. Meliùs Aldinus, Steph & alij, Bella regere.

Aut poſita.] In templo, aut conſecrato loco.

Publico conſpectu.] Sic legendum, vt eſt apud Aimoin. Filiumq; puerili ætate in publico in conſpectu.

Tantas ex ſuis bonis.] Hæc videtur Antidos fuiſſe, quam Iuſtinianus in Ius ciuile induxit, & Græco nomine ἀντίφερνον appellauit. cuius tamen inſtitutum propterea videtur abſurdum fuiſſe, quia dos datur propter onera matrimonij. Turpe eſt autem dicere, maritum vxori eſſe oneri, aut vxorem onera matrimonij ſuſtinere. Sed hæc ab hiſtoriæ interpretatione aliena ſunt. Nam etiam Tacitus ſcribit, in moribus Germanorum fuiſſe, vt non mulieres viris, ſed contrà viri mulieribus dotes darent. Quam etiam veterum noſtræ Religionis Patriarcharum conſuetudinem fuiſſe, patet ex libro, qui de Rerum originibus inſcriptus eſt.

Pecuniæ coniunctim.] Placet Aimoini lectio, Coniunctim pecuniæ.

Ad eum pars vtriuſque.] Nimirùm eo caſu, quo liberi ex eo matrimonio nulli extarent. alioqui iniquiſſima eſſet conditio.

Iuſtis funeribus.] Sic Aimoinus. Steph. Aldin. & cæteri omnes. Ego iampridem *Funeribus* delẽdum putaui: cùm Iuſta pro funeribus veteres vſurpârũt: quæ Græci τὰ νομιζόμενα dicebant, vt in Comm. verb. Iur. docuimus. Ac iam hoc idem Vrſino placuiſſe video.

Vnà cremabantur.] Non tamen, vt opinor, viui. Priùs ergo ſacrificabantur.

Suam Remp.] Nam (vt Strabo ſcribit) ἀριστοκρατικαὶ ἦσαν αἱ πλείους τῶν πολιτειῶν.

Legibus ſancitum.] Aimoin. *Scriptum.* quod abiudico.

Per concilium.] Sic Aimoin. Steph. & Aldinus. *Per concilium* tamen *licere*, idem valere videbatur, quod Auctore concilio, vel Senatu. cùm hic, opinor, perſpicuè vſurpetur pro *In concilio*. Conſulendos tamen plures veteres codices putarem, ſi quis ſcriptum haberet, *Pro concilio*: vt paulò ſuprà, *Pro ſuggeſtu*. id eſt, in concilio, in ſuggeſtu: & apud Saluſt. Iugurth. Sed, vti pro concilio imperatum erat, Elephanti tradũtur. niſi fortè *Per concilia* ſcriptum dicamus, pro, In concilijs.

CAP. V.

G*Ermani.*] Hoc quoq; caput in Aimoini libro deſcriptum eſt, ſed multis locis vitioſè.

In ſtudijs rei militaris.] Seneca lib. de Ira, Germanis quid eſt animoſius? quid ad incurſum acrius? quid armorum cupidius, quibus innaſcuntur, innutriunturq́;, quorum vna illis cura eſt, in alia negligentibus.

Impuberes permanſerunt.] Sic Tacitus in libro de morib. German. Sera iuuenum Venus, eoq́ue inexhauſta pubertas. Quaſi non antè pubertas exiſtat, quàm habita fœminæ notitia. Alioqui exiſtimâſſet aliquis, Impuberes honeſto nomine à Cæſare appellatos, qui fœminæ notitiam nondum habuerunt. nam illa temperantia, ſtatura, & vires aluntur, non lanuginis vacuitate. Mela autem locum ſic exſcripſit, Maximo frigore nudi agunt, antequàm puberes ſint: & longiſſima apud eos pueritia eſt. Hanc autem nuditatem etiamnunc in Americis gentibus conſpicari licet. ac ſuperiùs Cæſar initio libri quarti eandem in Sueuis commemorat.

Rhenonum.] Stephan. *Rhenorum.* Aimoin. *Rhenonum.* vbi de ſuo aſcripſit: Eſt id animalis nomen. Eaq́ue opinio in vulgus recepta eſt. Quale tamen illud animal ſit, nemo, quod ſciam, explicat. Verùm vt animal fuerit, tamen non Tegumentis Cæſar dixiſſet: ſed Pellibus Rhenonum, pro tegumẽto. deinde, an feræ ignotæ nomen ſine interpretatione aliqua poſuiſſet? Ego *Renum* reſtituendum eſſe iampridẽ exiſtimâram. ſed affirmare ſine doctioris alicuius auctoritate non audebam. Vbi autem meam hanc opinionem Th. B. clariſſimo viro probari animaduerti, cuius ſincerum ac ſubtile iudicium omnes docti admirantur, in ea permanendum exiſtimaui. præſertim his Corne. Taciti verbis confirmatus, in libro de Moribus German. Tegumen, omnibus ſagum, fibula conſertum. Cætera intecti totos dies iuxta focum atq; ignes agunt. Locupletiſſimi veſte diſtinguuntur, non fluitante, ſed ſingulos artus exprimente. Gerunt & ferarum pelles. Sed & Seneca lib. de Ira: Quid, inquit, Germanis induratius ad omnem patientiam, vt quibus magna ex parte non tegumenta corporum prouiſa ſunt: non ſuffugia aduerſus perpetem cœli rigorem? Item libro Epiſt. 14. epiſtola 90. Num hodieq́ue magna Scytharum pars tergis vulpium induitur ac murium, quæ tactu mollia, & impenetrabilia ventis ſunt?

Agriculturæ non ſtudent.] Eadem ferè omnia de Sueuis ſuperiùs dixit. vt facilè intelligatur, maximam Germaniæ partem eo nomine appellari. Quare cùm illo loco ſcribat, rei militaris ſtudio

agricul

agriculturam non deſeri, crederem hoc loco vocem Omnes, deſiderari. vt ſit: Agriculturæ non omnes ſtudēt. Idq́; eò magis, quòd paulò infrà ſic loquitur: Quod, vt ſuprà demonſtrauimus, minimè omnes Germani agriculturæ ſtudent.

Agri modum.] Idem lib. 4.

Aliò tranſire.] Extra ſuos fines, bellandi cauſa.

Aequari poſſe videat.] Verbum *Poſſe* delendum eſt, auctoribus libris Aldi, Stephani, & Aimoini: tametſi apud hunc multa ſint, quæ adhibito iudicio repudianda ſunt. Et nunc idem Manutio probatum video.

Quàm latiſſimis.] Noſter, & Stephan. & Aimoin. & Rom. *Quàm latiſſimè.* quod valde placet. Sic enim lib. 4. cap. 1. maximam putant eſſe laudem, quàm latiſſimè à ſuis finibus vacare agros.

Propè ſe audere.] Idem liber, *Propè audere.* quod forſitan æquè probandum eſt.

Pecuniæ cupiditas.] At non tam ex pecuniæ, vt opinor, quàm ex honoris & imperij cupiditate factiones diſſenſioneſq́; naſcuntur. Itaque videndum ecquis liber inueniri poſſit, in quo *Potentia* ſcriptum ſit.

Controuerſias minuunt.] Minuere controuerſias, tollere & diſceptare: vt dictum eſt. lib. 5. cap. 8. Et hoc idem ſcribit Tacitus de morib. German. Eliguntur, inquit, Principes, qui iura per pagos vicóſque reddant.

Atque extra fines.] Mendum operarum hoc puto. Nam pro *Atque* reponendum *Quæ*, vt in alijs omnibus.

Qui ſequi velint profiteantur.] Verba ſunt formulę.

Fides abrogatur.] Alij omnes *Derogatur.*

Germanos Galli ſuperarent.] Tacitus de moribus German. Validiores, inquit, olim Gallorum res fuiſſe, ſummus auctorum diuus Iulius tradit. eoq́; credibile eſt, etiam Gallos in Germaniam tranſgreſſos. Quantulum enim amnis obſtabat, quò minùs quæq; gens eualuerat, occuparet, permutaretq́; ſedes promiſcuas adhuc & nulla regnorum potentia diuerſas. Idem in Vita Agric. Nam Gallos quoque in bellis floruiſſe accepimus. mox ſegnitia cum ocio intrauit, amiſſa pariter virtute ac libertate. Sed diligenter notandum eſt, non generaliter de Gallis omnibus Cæſarem hæc ſcripſiſſe, ſed propriè de ijs, qui proximè Rhenum incolunt, id eſt, de Belgis.

Agri inopiam.] Hoc vix Cæſar cuiquam, qui vtriuſque naturam regionis nôrit, perſuaſerit. Et ſatis multis alijs de cauſis bella ſuſcipiuntur. Liuius tamen libro 5. in hanc ſententiam ſcribit, Ambigatum, Biturigum Regem Sigoueſum ſororia filium in ſaltus Hercinios miſiſſe: cùm exonerare prægrauante turba regnum cuperet: quòd ea gens populis abundabat.

Vulgò Tectoſages.] Sic Aldin. & Stephan. & alij quàm plurimi. Aimoin. *Peruolgæ.* Faërnus & Vrſinus, *Volſcæ*: vt in pleriſq; impreſſis. quod ſine dubio rectum eſt.

Nunc quod.] Locus hic ex Aimoini & Step. libris ita corrigendus eſt: Nuncq́; in eadem inopia, egeſtate, patientia, qua Germani, permanent.

Gallos autem propinquitas.] Perſpicuum eſt aliquid deeſſe: quin etiã in Aim. & Steph. & Romano legitur: Gallis autem prouinciarum propinquitas. Ammianus autem locum hunc Cæſaris libro 15. exſcribens, ad Aquitanos hæc refert: Aquitani, inquit, ad quorum littora, vt proxima, placidaq́; merces aduentitiæ conuehuntur, moribus ad mollitiem lapſis, facilè in ditionē venêre Romanam. Itaq; locum hunc reſtituendum ſic putarem: Galli autem quibus prouinciæ propinquitas, &c. Nam etiam vocem Prouinciæ in quibuſdam impreſſis reſtitutam videmus.

Nemetum & Raurocorum.] Beat. Rhenanus, docuit legendum eſſe, *Venetum, & Tauracorũ*, qui ſunt Rhetiæ populi, quorum hi nunc *Tragei* vocantur, hi ad lacum *Collenſem* accolunt. Pomp. Mela: Rhenus ab Alpibus decidens propè à capite duos lacus efficit, Venetum & Acromum.

Aut audiſſe, aut adiſſe.] Mendũ perſpicuum. nam Audiſſe & Accepiſſe, idem ſunt. Itaq; Faërnus ex ingenio reſtituebat, Qui ſe aut adiſſe ad initium. quod magis probo. niſi fortè rectiùs ſic videretur: Qui ſe aut vidiſſe initium, &c. Poſteà tamen adijt & vidit Iulianus Imp. vt Suidas teſtatur, apud quẽ hæc illius verba proferuntur: περὶ τὴν ἐρημίαν ἐκείνην ἰδόμην. καὶ πολλὴν ἐγὼ χρῆμα ἐξαίσιον, ἰδοὺ γοῦν θαρρῶν ἐγὼ ἐγγυῶμαι μή σε ὀφθαι τοιοῦτον, μηδ' ὅσα πώποτε ἡμεῖς ἴσμεν ἐν τῷ Ῥωμαίων. ἀλλ' εἴτε τὰ Θετταλικὰ Τέμπη δύσβατα νομίζει τις, εἴτε τὰ ἐν Θερμοπύλαις, εἴτε τὸν μέγαν καὶ δολιχὸν Ταῦρον, ἐλάχιστον ἴσα χαλεπότητος ὕλης πρὸς τὸ ἐρημαῖον πόνημα.

Differant ab ceteris.] Ab alijs, lib. Aimoin. quod magis placet. Atque apud eundem alia nonnulla ſunt à noſtra lectione differentia. ſed iudicium & delectum adhibuimus.

Eſt bos cerui figura.] Puto legendum *Biſons*. Primùm, quia probabile eſt Cæſarẽ æquè huius belluæ, vt cæterarum, nomen prodidiſſe. Deinde quoniam abſurdum videretur, ita ſcribere: Eſt bos cerui figura. Cur enim potiùs bos, quàm Ceruus appelletur? præſertim tantis & tam erectis cornibus. Prætereà Plinius, & Solinus Biſontes huic eidem Hercyniæ ſyluæ attribuunt. At enim deſcriptiones huius Cæſarianæ non conueniunt. Primùm, ſi decem Plinijs, & totidem Solinis vnius Cæſaris auctoritatem anteponàm, iniuriam me illis facturum non putabo. Fuit enim in Germania Cæſar & bis Rhenum tranſmiſit. Vbios, & Vſipetes, & Tenchtheros ſibi fœderatos habuit. nec dubium eſt, has illi belluas ab illis demõſtratas fuiſſe: quæ etſi hoc tempore ijs fortaſſe in locis non reperiantur, tamen intelligendum eſt, eas propter incolarum multitudinem, & crebras venationes in remotiores partes diſugiſſe. Poſtremò in Biſontis deſcriptione, neq; veteres, Plinius, Solinus, Pauſanias, neq; recentes, Munſterus, Geſnerus, Olaus, Sigiſmundus, inter ſe conueniunt. Itaq; Biſontis figuram ad Cæſaris exemplar exprimendã curauimus. Albertus quidem Magnus lib. hiſt. animal. 2. Alcis nomen (quem Equiceruum nominat) huic Cæſarianæ figuræ apertè attribuit. Equiceruus, inquit, nobis cognitus, equo ſimilis eſt: ſed altior: vulgò *Elent*, & ad equitandi vſum eicurатur: tantundem enim vno die ſpacij, quantum equus

triduò perficit. Cornua eius ſolida, & ramoſa ſunt: coloreque quo cerui. Ab initio vbi enaſcuntur, ad tres, vel quatuor digitos rotunda ſunt: deinceps lata & tenuia, aſſeris inſtar, & circa finem multos producunt ramos. facit hæc latitudo, vt ſcabellis idonea ſint. pondus cornuum ingens. magnus horum animalium numerus eſt in ſyluis Pruſſiæ, Vngariæ, & Illyriæ. Maiora ſunt ceruis, & hirſutiora, ſimili tamen pilo. in cæteris cauda ſolùm ceruis ſimilia. Frontis latitudo ad duas palmas. Hæc Albertus de Equiceruo, quem Biſontē bouē Cæſarianum eſſe, nemo non videt. Itaque figuram ad illa præcepta ſuperiùs poſitam accommodauimus.

Sicut palmæ ramiq́.] Vel *Quæ* particula delenda eſt, vel Faërni liber probandus, in quo ſcriptum eſt *Quàm latè.*

Mariq́ natura.] De Biſontis natura Pauſanias libro 10.

Appellantur Alces.] At huic Cæſaris deſcriptioni Plinius, & Solinus non Alces, ſed Machlis nomen attribuunt. Pauſanias autem lib. 9. alteri diuerſiſſimæ belluæ Alces nomen imponit: quæ media inter ceruum & camelum ſpecie, neq; inueſtigari, neq; præuideri poteſt. Eadem recentiorum omnium diſcrepantia eſt. quorundam etiam ridicula & abſurda. Itaq; huius vnius noſtri auctoritatem & exemplar ſecuti, Alcem ea figura, quam ſuperiùs poſuimus, exprimendam curauimus.

Paulum modò acclinatæ.] Stephan. & Aldinus Reclinatæ. & paulò pòſt, Cùm ſe conſuetudine acclinauerint, &c. Et hoc Manutius ſecutus eſt.

Vri appellantur.] In huius deſcriptione Solinus conuenit. Figuram quoque ad Cæſaris exemplar aptiſſimā Sigiſmundus Liber ex Moſcouitis protulit: quam ſuperiùs poſuimus. Nam vſum quoq; cornuum in poculis commemorat. Macrob. lib. Saturn. 6. cap. 4. Vri, inquit, Gallica vox eſt, qua feri boues ſignificantur. Seruius autem Georg 2. in illud Virgil. Syluestres vri, &c. Sunt, inquit, boues agreſtes, qui in Pirenæo monte naſcuntur: exceptis elephantis, maiores animalibus cæteris. dicti Vri ἀπὸ τῶν ὀρῶν, id eſt, à montibus.

CAP. VI.

EOrum auxilia tardaret.] Auxilia quæ ab ijs Galli expectabant.

Ad bellum Ambiorigis profectus.] Aſſentior Faërno, vt verbum Profectus tollatur, neq; enim tum Cæſar profectus eſt: vt modò teſtatur.

Atque etiam imperatum.] Vox *Etiam* tollenda eſt, auctoribus libris Faërni & Stephani.

Sed hoc quoque factum eſt.] Sic Ald. Stepha. & alij quamplurimi. Nonnulli, Sed hoc eò factum eſt. quod valde arridet.

An ſuas copias.] Meliùs Faërni & Stephan. libri, Ambiorix copias ſuas iudicióve non conduxerit, &c.

Aeſtus efficere.] Idem Plinius libro ſecundo, capite 85.

Taxo exanimauit.] Plin. lib. 16. cap. 11. Et qui eam regionem incolunt, affirmant etiam nunc inter Hoium & Namurcam magnam taxorum copiam reperiri.

Ad Vatucam.] Steph. *Ratucam.* Faërn. *Atuatucam.* Hubertus Thomas in lib. quem de Tungris & Eburonibus inſcripſit, *Varucam* reſtituit. Eſt, inquit, Varuca etiamnunc eius nominis caſtellum, haud ampliùs, medio milliari Germanico, ab vrbe Leodio diſtans, in medijs Eburonum finibus, in ſumma planitie. Addit etiam ſe Varucam in antiquo Cæſaris libro reperiſſe. Item alio loco ſcribit Lamberto Paſcali cuidam placere *Ratucam* legi, vt eſt in lib. Steph. atq; eſſe oppidulū Rodt, vel Hertzos Rodt: quod eſt inter Aquiſgranum & Iuliacum. Huiuſmodi eruditorum hominum contentiones ab horum nominum & locorum inueſtigatione nos deterruerunt.

Titurius.] Cladem ſignificat, de qua ſcripſit ſuprà lib. 5. cap. 8.

Ex his tribus.] Suprà huius ipſius lib. initio.

Aut locus ſylueſtris, aut palus impedita.] Faërni lib. Aut locis ſylueſtribus palus impedita. quod magnoperè arridet. nam ſine ſylua palus, non multum præſidij attuliſſet. Et crebrò Cæſar ita loquitur, Sylueſtribus locis: aut Sylueſtribus ac remotis locis.

Ad flumen Scaldem.] Idem Hubertus in libello de Eburonibus reponit *Sabin.* Non enim, inquit, Aſcaldis in Moſam influit, ſed Sabis iuxta Namurram, & in finibus Arduennæ percurrit. At Suetonius in Germania eum collocat. Obſeſſione caſtrorum, inquit, in Germania nuntiata, per ſtationes hoſtium Gallico habitu penetrauit ad ſuos.

Vbicuique.] Sic Aldus. magis tamen vſitata & Stephanica placent, Vbicunq;.

Diſperſis periculum.] Videtur deeſſe verbum Hoſtibus. vt ſit, Diſperſis hoſtibus. ſicut initio capitis inſequentis, Diſſipatis ac perterritis hoſtibus, vt demonſtrauimus. Nam vniuerſis in dandi caſu poſitum, & de Cæſarianis dictum videtur: vt & ad ſummam exercitus referatur, & cum voce Singulis ex aduerſo conferatur. vt apud Tacitum in Agric. Ita dum ſinguli pugnant, vniuerſi vincuntur.

Nam & prada.] Refertur ad militum conſeruationem.

Interfici vellet.] Vox, Cæſar, aut abeſt, aut duriùs ſubaudienda eſt.

Præſidio barbaris.] Propter ſyluarum denſitatem & iniquitatem locorum.

Quàm legionariorum vita.] Sic Aldinus. meliùs Faërni & Stephan. Quàm legionarius miles.

Pro calefacitore.] Et huic quoq; loco medicinā ex aliquo vetuſto codice deberi, quiuis in Cæſarianis ſcriptis exercitatus facilè animaduertit.

CAP. VII.

TRanſeuntes Rhenum.] Tranſeūt, aliquantò rectiùs videretur: & ita eſſe video in lib. Steph.

Infra eum locum.] Verſus mare. vel propius à mari. nam ex Gueldria tranſmittunt. pons imperfectus erat proximè Coloniam.

Abop.

Ab oppugnatione deſiſtunt.] Particula *Ab* deeſt in omnibus antiquis. vt infrà lib. 7. Vercingetorix, vbi de Cæſaris aduentu cognouit, oppugnatione deſiſtit.

Sub vexillo.] Adr. Turneb. vir doctiſs. lib. 3. ca. 3. & lib. 4. cap. 11. ſcribit, Vexillum fuiſſe propriũ Veteranorum, & eorum, qui poſt annum XVI. exauctorabantur. Nam Veterani dicebantur, qui annos XX. ſtipendia fecerant. Milites, inquit, confectis ſtipendijs exauctorata legione ſub vexillis habebantur, dum præmia emerita acciperent, aut in agros deducerentur. Tacitus enim lib. 1. ita ſcribit: Miſſionem dari vicena ſtipendia meritis, exauctorari qui ſena dena feciſſent, ac retinendi ſub vexillo: cæterorum immunes, niſi propulſandi hoſtis. Sed videamus, ne locus Taciti ad imperiũ Tiberij & illorum temporũ rationem ſit reſtringendus. Nam etſi alia eſſent Signa, alia Vexilla, tamen in ſingulis cẽturijs ſingula vexilla fuiſſe, Vegetius auctor eſt: quibus cohortis & centuriæ numerus literis deſignabatur. Itaque Liuius ſcribit, Ordinem ſexagenos milites, duos cẽturiones, vexillarium vnũ habuiſſe. Deniq; Sub vexillo cùm dicebant, idem, opinor, ſignificabant, quod nunc Signis explicatis. Liuius lib. 26. Milites ſub vexillis in ſupplementũ Hiſpaniæ profectos audiuit. Sueton. Auguſto: Eoſq; ſeruos adhuc viris fœminiſq; pernicioſioribus indictos, ac ſine mora manumiſſos, ſub priore vexillo habuit. Tacitus libro 1. Vt denarius diurnum ſtipendium foret: ne veterani ſub vexillo haberentur. Et quanquam aliud erat Signum, aliud Vexillũ, aliud Aquila, tamen æquè Sub ſignis dicebant, vt Sub vexillo. vtriuſq; teſtimonia proferam. Sueton. Nerone: Cuculi reſidens apud Roſtra triumphantis habitu, inter ſigna militaria atque vexilla. Item in Vitellio: Vrbem introijt ferro ſuccinctus inter ſigna, atque vexilla. Tacitus libro tertio, Quatuor legionum aquilæ per frontem, totidemque circa è legionibus alijs vexilla, mox duodecim alarum ſigna. Etſi ergo Signum generis nomen eſt, tamen interdum propriè & ſpeciatim vſurpatur: veluti pro draconibus. Hinc Sub ſignis duci, & Sub ſignis militare. Liuius de bell. Pun. Nocte ad Hipponem cùm acceſſiſſet, luce prima ad populandum agrum ſub ſignis milites, ſocioſq; nauales duxit. Item: Et noſtra iuuentus, quæ, ſi domi eſſet, tutaretur, omnis ſub ſignis militat tuis. Item libro 23. Annibali ſub ſignis ad multum diei in acie ſtanti. Signum autem etiam pro vexillo generali nomine vſurpari, vel ille locus, qui apud hunc noſtrum paulò pòſt ſequitur, argumento eſt. Nam cùm de militibus iſtis qui ſub vexillo profecti erãt, loquatur, tamen ita ſubiungit, Barbari ſigna procul conſpicati, oppugnatione deſiſtunt. Paucis autem verſibus intermiſſis, & tyrones & veteres milites ſimul ſub vexillo profectos oſtendit. Hoc, inquit, veteres non probant milites, quos ſub vexillo vnà profectos docuimus.

Quibus iam licet eſſe fortunatiſſimis.] Sic legendum. nam in quibuſdam *Libet*, mendosè ſcriptum eſt.

Sub vallo tenderent.] Sic Liuius lib. 10. Edictoq; vt quicunq; ad vallum tenderet, pro hoſte haberetur. Et eadem loquendi forma etiam nunc apud Gallos manet. Abſurdè autem in Romano & Aldino legitur, Sub valle.

Nouas religiones.] Quaſi locus ille populo R. fatalis atq; exitioſus eſſet.

Ne murus quidem cingi.] Video eſſe qui reponant Numerus, aut neſcio quæ alia. Sed ſenſus eſt, Tantam eſſe paucitatem militũ, vt in defenſione caſtrorum ne murũ quidem ac vallũ cingere poſſint.

P. Sextius Baculus.] Iam ſæpe dictum eſt, Bibaculus reſtituendum eſſe. Quin etiam illud quod mox ſequitur mihi ſuſpectum eſt: Cuius mentionem ſuperioribus prælijs fecimus. Bis mentionem eius fecit, prælio Neruico, lib. 2. cap. 7. & Sedunico, lib. 3. cap. 1. Poſtcà multa prælia facta, & in his libris connumerata ſunt. Itaque ſi quis vetus Codex adiuuaret, crederem Cæſarem ſcripſiſſe: Superioribus libris: vel, Commentarijs. vt infrà lib. 8. Nam in acie ſedere Gallos conſuêſſe, ſuperioribus commentarijs declaratum eſt.

Deficiens ægrè per manus ſeruatur.] Vox Deficiens, gloſſa eſt eius, quod ſuperiùs dixit, Relinquit animus Sextium. Itaque rectè abeſt à noſtro antiquo, itemq; à Faërni & Vrſini libris. Dixit autem *Per manus*, vt & alijs locis, quod alij Inter manus. Cicero Verrina 7. Itaque erant exitus eiuſmodi, vt alius inter manus è prælio auferretur. Liuius libro 3. Cecidiſſe ſemianimem: inter manus domum allatum.

Qui non rei nouitate.] Stephan. Faërn. Quin rei. quod placet.

CAP. VIII.

Fidem non haberent.] Steph. & Vrſin. Fidem non faceret. quod magis placet.

Cæſaris aduentus.] Memorabile eſt quod Suetonius ſcribit, eum habitu Gallico, vt ad Ciceronem properaret, per ſtationes hoſtium iter feciſſe.

Ne minimo quidem caſu.] Sic omnes quos vidi. Vrſin. teſtatur in ſuo & Vaticano ſcriptum eſſe, *Caſui*. quod longè rectius eſt: niſi fortè meliùs ita eſſet: Ne minimo quidem auſu locum relinqui debuiſſe. Id eſt, caſtris egredi, ne ob minimum quidem factum audacius, oportuiſſe. vt mox lib. 7. cap. 1. Quod neque legiones abſente Imperatore audeant ex hybernis egredi. Et Auſu ac ductu alicuius aliquid fieri, video Latinè dici ab Hircio in lib. de bel. Alex. Sed illa ſuperior mihi ꝓbabilior videtur.

In fuga circũſpicerent captiui.] Ita eſt in Steph. Ald. & alijs quàmplurimis. vitiosè. nam verbũ *Circumſpicerent* omnino delendum eſt. quod etiam video in quibuſdam Lugdunenſibus obſeruatum.

Durocortum Rhemorum.] Steph. Durocortorum. quod idem Vrſin. in Vaticano & ſuo eſſe teſtatur. Strab. lib. 4. ἀξιολογώτατον δ᾽ ἐστὶν ἔθνος τῶν ταύτῃ, ῥῆμοι, καὶ ἡ μητρόπολις αὐτῶν Δουρικόρτορα.

Si qui ſe occultaſſent.] Ex barbaris.

Deducto.] Reducto à Cæſare.

More maiorum ſupplicium.] Vt verberibus exanimatum

animatum corpus ſecuri feriretur. quod in Guturnato poſteà factum eſt. lib. 8. cap. 6.

Aqua & igni.] Non igitur aquæ & ignis interdictio ſemper in damnatorum gratiam exercetur: tametſi ciuibus quidem R. ex lege Porcia ſemper fauorabilem fuiſſe, patet ex Ora. Cæſaris apud Saluſt. & Ciceronis pro Cæcinna.

Ad conuentus.] Dictum eſt in fine lib. 1.

Liber VII.

CAP. I.

AD conuentus peragendos.] Sic Vrſinus. At Stepha. Ald. & alij complures: Ad conuentus agendos. quod placet. vt modò in ſuperiori, & alijs multis locis.

Senatuſconſulto.] Pædianus in arg. Milonian. hiſtoriam hanc explicat. vbi ſcribit, tantùm in vrbe tumultum propter Clodij cædem, & Milonis factiones fuiſſe, vt S. C. factum ſit, vt interrex, & Tribuni pl. & Cn. Pompeius, qui pro Conſule ad Vrbem erat, viderent, ne quid detrimenti Reſp. caperet. delectus autem Pompeius tota Italia haberet. Vide etiam Epit. 107.

Coniurarent.] Seruius Honoratus ſcribit, Coniurationem eſſe, cùm orto tumultu, quia ſingulos ſacramento rogare non vacabat, qui exercitum ducturus eſſet, vexillum proferret, atque ita diceret: Qui Rempublicam vult ſaluam eſſe, me ſequatur. Qui ad eum conuenerant, vniuerſi ſimul iurabant.

Tota prouincia.] Gallia Ciſalpina.

A maioribus acceperant.] Nam pleræq; ciuitates erant (vt Strabo ſcribit) ἀριστοκρατικαί.

A maioribus acceperant.] Vrſin. & Stephan. Acceperint. quod placet.

De obſidibus cauere.] Sic Ald. Mendosè. nam ſine dubio *De* particula tollenda eſt, Stepha. & Vrſi. lib. auctoribus. Et quia, vt ſuperiore libro notauimus, eodem modo dicimus, De pecunia obſidibus cauere: vt in pace, prædibus.

Clamore per agros.] Non multorum conclamatione, ſed vnius quaſi præconis. Vereor tamen ne Pagos Cæſar potiùs ſcripſerit. vt libro 6. capite 5. Principes regionum atque pagorũ inter ſuos ius dicunt.

Hinc alij.] Stephan. Hanc alij. Ego Hunc, vt ad clamorem referatur.

Collatis ſignis.] Nam armatum habere concilium ſolebant. lib. 5. cap. 13.

Regnum appetebat.] Nam hac tempeſtate Aruerni Optimatum dominatu regebantur. Olim tamen Reges habuiſſe, alio loco demonſtrauimus.

Expellit ex ciuitate.] Opinor non ex vrbe, ſed Aruernorum finibus. Nam Ciuitatem in his libris nuſquam pro vrbe oppidóue poſitum animaduerti. Sic infrà de Auarico: Pulcherrimam vrbem, quę ornamento & pręſidio ſit ciuitati. Veruntamen in lib. Ciuil. 1. Ex ciuitate expelli dixit, pro Ex vrbe Roma. Vt Tribunos pl. ea re ex ciuitate expulſos ad ſuam dignitatem reſtitueret.

Certum numerum militum.] Mirum eſt, quod Strabo ſcribit lib. 4. Vercingetorigem hoc bello quadringenta hominum millia coëgiſſe.

Qui moraui.] Et alijs locis dictum eſt, Cæſaris orationem ſæpe ad mentem, non ad verba reſpicere. Alioqui legendum fuiſſe, *Quæ morata.* vel, Copias equitum peditumq́;.

Secum Aruernis coniungunt.] Stephan. & Rom. Statim cum Aruernis iunguntur.

CAP. II.

VIrtute Cn. Pompeij.] Turbata cæde Clodij ciuitate, cùm ſeditiones inter candidatos conſulatus, Hipſæum, Scipionem & Milonem, eſſent, qui armis ac vi cõtendebant, ad comprimendas eas Cn. Pompeius à Senatu Conſul III. factus eſt abſens, & ſolus: quod nulli alij vnquam. Epitom. CVII.

Eo tempore vacati.] Suſpectus mihi locus. Fortaſſe, Non ſatis pacati. ſed ſine codicis auctoritate nihil mutabo. In Romano eſt *Quieti.*

Volcis, Artomicis.] Vetus *Locis.* quod abſurdum eſt. Liuius lib. 25. Iam in Volcarum peruenerat agrum (de Annibale loquitur) gentis validæ. colunt autem circa vtranq; ripam Rhodani.

Summo militum labore.] Stephan. Sudore. quod tamen non æquè placet. Ita etiã in Romano ſcriptum eſt.

Omnibus ſuis inopinantibus.] Vox *Omnibus*, non eſt in Faërni, Vrſini, & Stephani libris: & planè ſuperuacanea eſt.

Heluetico prælio victos.] Sic omnes libri. ſuprà tamen lib. 1. cap. 3. Omnis, inquit, ciuitas Heluetia in quatuor pagos diuiſa eſt. Et tamen lib. 3. cap. 1. Neruicum prælium dixit.

Stipendiarijs Aeduorum.] Nam etſi libertatem eorum perſonis reliquerat, tamen ita in fidem receperat, vt ſtipendium penderent. lib. 1. cap. 11.

Voluntates alienare.] Cõmodiùs videretur Alienari, in patiendi verbo.

Genabum Carnutum.] Aimoin. libro 1. cap. 5. Genabum interpretatur, vbi nunc, inquit, Aurelianis. Eſt tamen oppidum, Gianum vulgò dictum, cuius incolæ hoc ſibi nomen vindicant: quòd iter hoc à Carnutibus ad Biturigas ſit rectius: deinde, quòd eius quoddam ſuburbium etiã nunc vetus nomen retineat. Vitiosè autem apud Oroſiũ *Cenapum* pro Genabum legitur.

Pons fluminis Ligeris contingebat.] Continebat meliùs in quibuſdam impreſſis legitur. Cicero Ver. 6. Eorum coniunctione pars oppidi, quæ appellatur Inſula, mari diſiuncta anguſto, ponte rurſum adiungitur & continetur.

Nouiodunum.] Non dubito eſſe vicum, qui hodie appellatur Neuui. neque mihi diſpliceret hoc loco reponi, Neuidunum. quem Aimoinus Biturigibus coniungit. Nam quod aſcribit, Quam quidem Niuernas eſſe putant: ex itineris iſtius ratione falſum apparet. tametſi hoc eodem nomine alterum quoq; appellari potuerit.

Significatione Gallorum.] Nam cùm ſermonem

non intelligerent, ex ſignificationibus, quibus inter ſe Galli vtebantur, coniecturam fecerunt.

Prælium equeſtre committit.] Sic Stephan. Magis placet Ald. Præliumq; equeſtre committi. Nondum enim Cæſar pugnabat, ſed peditatum continebat. Itaque modò dicet, eum Germanos equites ſummiſiſſe.

Oppidum Auaricum.] Auaricum eſſe, quod *Burgas* lingua Gallica dicimus, illud argumento eſt, primùm quòd vrbis ſitus cum hac Cæſaris deſcriptione aptiſſimè conuenit. Nam ab vna parte flumine alluitur, ab altera paludibus clauditur. Anguſtus autem aditus in ſuperiore vrbis parte eſt, vbi Arx poſita eſt. deinde, quòd flumen Auaronis nomen hodieq; retinet. tum, quòd Oroſius hanc ipſam hiſtoriam, & Cæſaris orationem exſcribens, Biturigam pro Auarico poſuit. quo eodem verbo Gregorius Turonenſis & Aimoinus Monachus eadem in re vtuntur. poſtremò, quòd cæteris omnibus oppidis incenſis, ſolum Auaricum Biturigum nomen retinuiſſe videtur. Itaque Ammianus libro 15. Lugdunenſem, inquit, Lugdunus ornat, & Cabillones, & Senones & Biturigæ. Vbi tamen legendum videtur Bituriges, Antonius quoque in Itinerario Beturicum, vel potiùs Bituricum in Aquitania prima numerat.

Ciuitatem Biturigum.] Ridiculè Bituriges nonnulli hoc tempore Ciuitatem hoc loco poni putant, pro vrbe: cùm, vt alijs locis omnibus, pro ea regione vſurpetur, quę vni magiſtratui patet, vniſque legibus vtitur. Ciuitatis nomen his ſeptem libris Cæſar nuſquam pro oppido vſurpat.

CAP. III.

GErmanos equites.] Notandum equitibus Germanis, & ab initio belli Cæſarem eſſe vſum, & multò poſteà plures euocâſſe. vt infrà hoc ipſo lib. cap. 12.

Ex ædificijs.] Vicis, pagis, & villis, in quas conditum erat pabulum.

Deleri poſſe.] Sic legendũ vt in Ald. Steph. Diligi. alij, Diripi. quod abiudico.

Ne ſuis ſint.] Hoc loco non dubito legendum eſſe, *Ne.*

Prædamq; tollendam.] Locus mihi ſuſpectus. nam vox *Tollendam* ſuperuacanea videtur.

Grauiora exiſtimari.] Steph. & Ald. Grauius exiſtimari. de quo nihil affirmo.

Deliberatur de Auarico.] Ita placet, quamuis in Steph. & nonnullis legatur, *Dicebatur.*

Impedimentis exuant.] Impedimenta hoc loco Cæſar pro mulis & eiuſmodi iumentis vſurpat. Sic infrà cap. 8. Prima luce magnum numerum impedimentorum ex caſtris detrahi, mulioneſque circumuehi iubet.

Flumine & palude.] Flumen incolæ *Auron* vocãt, vnde fictum vrbis videtur nomen. Dio lib. 40. rapidum appellat: vt aliquid videlicet inepto Græcorum more affingeret.

Pecore ex longinquioribus vicis adacto.] Nihil muto. Vulgò tamẽ Abigi pecus dicitur, potiùs quàm adigi. Sed iam video in libro Romæ centum abhinc annis edito impreſſum eſſe *Abacto:* quomodo reſtituendum arbitror.

CAP. IIII.

GEneratim diſtributa.] Sic lib. 1. cap. pen. locutus eſt, pro Diſtinctis quibuſq; ſecundum ſuã cuiuſq; ciuitatem.

Propè æquo Marte.] Sæpennmero, æquo Marte pugnare, eſt pari certamine dimicare. Nunc verò ad loci naturam refertur. quaſi dixiſſet, Pari natura loci, nulla Iniquitate.

Edocet quanto detrimento.] Hoc idem ſuis aliquantò poſt ad Gergouiam in memoriam reuocat cap. 9.

Munitione defenderet.] Natiua ſcilicet.

Virtutem deſpicere.] Ironicè Virtutem appellat pro Ignauia.

Turpiter ſe ex fuga recipientem.] Nihil muto. Tantùm dico, non ſatis meminiſſe me ſimilem locutionem legiſſe: Recipere ſe ex fuga. Nam recipere ex fuga dicitur, qui fugientem recipit. vt lib. 6. ca. 7. A quibus receptos ex fuga Tencteros docuimus. Fortaſſe vacat particula *Ex.* ſed, vt dixi, nihil affirmo.

Armis concrepant.] Similiter Tacit. de Germanis: Si diſplicuit ſententia, fremitu aſpernãtur. ſin placuit, frameas concutiunt.

CAP. V.

LAqueis falces auertebant.] Laqueis etiam arietes auertere ſolitos, Liuius lib. 36. teſtatur. Nam cùm ariete, inquit, quaterentur muri, nõ laqueis, vt ſolet, exceptos declinabant ictus.

Deſtinauerant.] Sic Ald. & Steph. Alij nonnulli, Diſtinuerãt. quod ſine dubio verius eſt: pro Auerterant, contrariam in partem attraxerant.

Aggerem cuniculis ſubtrahebant.] Oppidani foſſas ſubterraneas ſub mœnibus aperiebant, vſq; ad aggerem Romanorum. hinc terram ſubtrahebant, vt turris in aggerem promota ſubuerteretur.

Turribus contabulauerant.] Has etiam pontibus traiectis conſtratiſque coniungebant. lib. 8. cap. 2.

Agger expreſſerat.] Exprimere, opinor, dixit, pro Extollere: vt Exprimere & Deprimere contraria ſunt.

Commiſſis malis.] Locum à me non intelligi, ingenuè fateor. niſi Malos pro ſcalis dixerit: & Scalæ fuerint mali, multis bacillis, quaſi fibulis tralectis, inſtructi. nam ſcalas in turribus ſummæ altitudinis adhiberi ſolitas, cùm ex alijs multis conſtat, tùm verò ex Procopio lib. Gott. belli, & libro ſecundo, vbi turres à Vittige Gotto extructas deſcribit.

Apertos cuniculos.] A Romanis. Nam oppidani intra mœnia contrarios aperiebant, quas Gallicè *Contraminas* vulgò appellámus. Tum in os cuniculi ſaxa, & ignes iaciebãt: & trabibus præuſtis foſſores depellebant.

Expreſſerat.] Subleuârat.

Muri

Muri Gallici forma.] Huius loci interpretationem debemus Th. B. magno & claro viro, qui muri Gallici ſpeciem primus animaduertit eandem eſſe à fronte, quæ eſt Teſſularij operis, ſiue ſcacarij, quem *Eſchiquierum* vulgò appellamus. Formã autem &, vt ſpero, primam texturam ab initio ponemus, ex qua de cæteris; quæ ſuperiùs imponebantur, æſtimari poſſit.

Binos pedes.] Non refertur ad Collocantur, ſed ad verbum Diſtantes, quaſi dixiſſet: binos pedes inter ſe diſtantes. vel ſic: Interuallis binum pedũ diſtantes inter ſe.

In ſolo collocantur.] Non intra ſolum, ſed humi. Sic lib. Ciuil. 2. Duæ primùm trabes in ſolo æquè longæ, diſtantes inter ſe pedes quatuor collocãtur.

Interualla.] Binum pedum.

Reuinciuntur extrorſus.] Imò, *Introrſus*. Reuinciri autẽ dicit, quia tranſuerſaria trabs pedes quadragenos longa ſuperimponitur: eaq; commiſſuris & fibulis iungitur: hoc eſt, vt noſtri loquuntur, morteſijs & ecuillis. Id introrſus neceſſariò faciendum fuit. In fronte nullus eiuſmodi reuinctioni locus erat. Sic igitur emendandum.

Paribus intermiſſæ ſpacijs.] Non dubito, quin ſit legendum *Intermiſſis*. & ita Cæſaris conſuetudo poſtulat.

Hoc enim in ſpeciem.] Ald. & Steph. Hoc cùm in ſpeciem. Fortaſſe, Ob ſpeciem.

Pedes quadragenos.] Vel Pedum quadragenum, legendum eſt, vel addendum, Longis. vel eiuſmodi aliquid ſubaudiendum.

Rectis lineis ſuos ordines ſeruat.] Eadem ſpecie & figura, qua ſunt Scacarij, quæ vulgò *Eſchiquiers* appellamus: vt ille vir præſtantiſſimo ingenio, & ſingulari iudicio præditus animaduertit.

Imbribus transferentur.] Stephan. & Ald. Tardarentur. Nonnulli impreſſi, *Turbarentur*, quod magis placet. Magis etiam Vrſini liber: Milites cùm toto tempore luto, frigore, & aſſiduis imbribus turbarentur.

Picem reliquasq; res.] Hic perſpicuè deeſt vox *Alij*: vt ſit, Alij picem, &c.

Pluresq; partitis temporibus.] Sic Stepha. & nonnulli impreſſi. Meliùs Ald. *Duæq;* nam alternatim excubabant, & opus faciebant.

Aggerem interſcinderent.] Ne longiùs ignis manaret.

Gallus per manus.] Vel *Qui* interponendum eſt: vt ſit, Quidã Gallus; qui per manus, &c. quod Faerno & Vrſino placere video. vel paulò inferiùs *Hic*. nimirũ illo loco: Hic ſcorpione à latere dextro traiectus.

A propugnatoribus vacuus.] Nõ ſatis video, quorſum Propugnatorum mentio pertineat: vbi de Proiectoribus apertè loquitur. Et fieri poteſt, vt qui Protectoribus, vitiosè legerit, hoc reponendum verbum putârit.

Omni ea parte.] Alij, Omni parte. Placeret, Omni ex parte.

Perfectisq; operibus.] Sanè ita eſt in lib. Stephan. vt Faernus de ſuo teſtatur, Derectiſq; operibus. Fortaſſe legendum Erectis. ſed nihil affirmo.

Legiones intra vineas.] Stephan. Extra vineas. quod ſine dubio rectum eſt. non enim vineis contineri legiones poterãt. niſi fortè *Citra vineas* commodiùs legeretur. cùm modò dicat, In occulto. quaſi poſt vineas laterent: vnde ſubitò, ſigno dato, ſcalis admotis in muros prouolarent. Sed ſic quoq; Saluſtius locutus eſt in Iugurth. Tum verò, inquit, cohortatus milites, & ipſe extra vineas egreſſus, teſtudine acta ſuccedere, &c.

Obuiam contraueniretur.] Sic Steph. Ald. & omnes. Faërnus delebat, Contra. Ego potiùs vocem *Obuiam* gloſſema eſſe iudicarem.

Continenti impetu petiuerunt.] Sic Stephan. Faërnus autem, Continuò petiuerunt. Ego nihil mutandum cenſeo.

Silentio excepit.] Vrſinus, Silentio ſic ex fuga recepit. neq; aliter ſenſum putat elici poſſe idoneũ. Ego animaduerti aliud eſſe, Recipere ex fuga: aliud, Excipere ex fuga. Illud eſt, cùm qui fugiebant, ad locum deſtinatum peruenerunt. hoc verò, cùm in ipſa via & fuga intercipiuntur. vt ſuprà lib. 6. cap. 7. A quibus receptos ex fuga Tenchtheros atq; Vſipetes ſuprà docuimus. Et mox: Primos Eburonum fines adeunt. multos ex fuga diſperſos excipiunt. Vercingetorix ergo de illorum fuga certior factus, celeriter familiares ſuos principes ciuitatum obuiam illis miſit, qui ſilentio ipſos ad amicos ſuos deducerent.

Vt procul.] Puto legendum eſſe *Et procul.* Ac mox, *Curauit: quæ cuique.* non autem *Quæ*. in quo ſenſus nullus eſt.

Diſparandos.] Separandos, ſeiungendos.

Concurſu & miſericordia.] Steph. Miſeria. rectiùs multo, vt cuiuis perſpicuum eſt.

Cuique ciuitati.] Nam omnes generatim in ciuitates diſtribuerat.

CAP. VI.

N*On virtute neq; acie.*] Placet Vrſini liber, *In acie*. nam idem video nunc in illo Stephani.

Caſtra munire inſtituerent.] Priùs tamen dictum eſt lib. 5. cap. 11. Neruios Romanorũ exemplum & diſciplinam imitatos cœpiſſe illorum caſtra circumuallare.

Suſtinere poſſent.] Suſtinerent, ſcriptum eſt in noſtro, & Stephan. & Roman.

Auctoritatem minuunt.] Sic lib. Ciuil. 2. capite. Quaſi non & felicitas rerũ geſtarum, exercitus beneuolentiam Imperatoribus, & res aduerſæ odia concilient.

Patienda & perferenda.] Faërnus ex veteris codicis auctoritate, duo illa, Et perferenda, reijciebat. Ego de Steph. lib. idem affirmo.

Singuli magiſtratus.] Quos lingua Gallica Vergobretos appellabant. lib. 1. cap. 7.

Regiam poteſtatem.] Superiùs eodem illo loco Regiam poteſtatem interpretatur, ius vitæ & necis. Quo loco nonnulla, quæ huc pertinent, expoſita ſunt.

Suas cuiuſq; eorum.] Locus de mendo ſuſpectus. Legendum videtur, Suas cuiq; eorum eſſe, &c.

Etiam ad ſe euocant.] Sic Ald. At Stephan. Ad ſe Decetiam euocauit. quod idem de ſuo Vrſinus teſtatur. qui oppidum ignobile illud fuiſſe putat. Quod non diſplicet, cùm mox ſic inferat, Eò conueniſſe:.

Fratrem à fratre.] Cotum à Vedeliaco.

Duos ex vna familia.] Hanc eandem in Augurũ R. collegio legem fuiſſe, ſcribit Dio lib. 39.

Intermiſſis magiſtratibus.] Non continuatis in eadem aut perſona, aut familia, vt in Coto acciderat.

Cotum magiſtratum deponere.] Sic Ald. At Steph. Imperium, cuius illam gloſſam fuiſſe arbitror.

In magnis Cæſaris difficultatibus res.] Sic Stephan. Ald. & cæt. At Faërn. & Vrſin. ſic: Erat in magnis Cæſari difficultatibus, ne, &c.

Quartis quibuſque cohortibus.] Sic Ald. Quod qui non intelligunt, ſic immutant: Demptis quibuſdam cohortibus. Quod eruditis viris indignum fuit. Nam ſenſus eſt apertiſſimus: Cæſarem quartam quanque cohortem de quaque legione detraxiſſe. atque hoc pacto è quatuor legionibus, quas præmittebat, vnius numerum detraxerat. Nam ſi è quadraginta cohortibus (quibus legiones quatuor conſtabant) quartam quanque cohortem detrahas, efficies numerum decem cohortium. id eſt, vnius legionis, ſiue hominũ quinque millium.

Iiſdem ſublicis.] Falsò igitur ſcribit Dio lib. 40. Cæſarem ratibus ſuum exercitum traduxiſſe.

Pars inferior.] Nam Vercingetorix ſuperiorem partem, quò ad ſecuris adigi potuerat, reſcindendam curârat.

CAP. VII.

CAſtris pro oppido.] Noſter, Steph. & Rom. Prope oppidũ. quod idem Vrſin. de ſuo teſtatur.

Horribilem ſpeciem præbebat.] Strab. lib. 4. ſcribit, Aruernos hoc in bello habuiſſe hominũ quadringenta millia, duce Vercingetorige.

Virtutis ſuorum periclitaretur.] Sic Ald. At Steph. Perſpiceret.

Tenebatur tamen.] Sic omnes lib. Ego ſic probarem: Non nimis tamen firmo tenebatur. Nam quod *non minùs* quidam reponebant: cui tandem probari poterit?

Subſidium è oppido venire.] Placet Stephan. lib. ſcriptura: Subſidio ex oppido veniri.

Cum his primum communicat.] Stepha. Præmium, quod idem Vrſi. de ſuo teſtatur. Præmium autem pecuniam, qua ſolicitatus fuerat, intelligit.

Ad Cæſarem diſceptaturi.] Vrſino & Faër. placet ex antiquo lib. *Diſceptatorem.* Ego idem video in lib. Steph. Neq; tamen acquieſco. Nam vtrocũq; modo addendum eſſet, De ſuo. hoc modo: Quam Romani de ſuo ad AEduos. Itaq; vocem *Romani* tollendam arbitror, vt ſit ſenſus: Cùm de iure & legibus AEduorum ageretur, quid ita iudicium eius rei potiùs penes Cæſarem, quàm penes ipſos AEduos fuiſſet? Significat Cæſarem ea de re iudicâſſe, quæ non fuerat ipſius iudicij: ac propterea ei acceptum Magiſtratum ferre non debere.

Et præmio deductis.] Placet Faërni coniectura, Adductis.

Omnis noſtra nobilitas.] Noſter, & Steph. & Aldin. & Rom. Nobilitas omnis interijt.

Omnes equites Æduorum.] Stephan. Rom. & noſter, Multos equites.

Præſidij fiducia vnà erant.] Commeatumque in Cæſaris caſtra deportabant.

In eodem mendacio permanet.] Probabiliùs videtur, vt eſt in Stephan. & Aldin. Eodem mendacio permouet.

CAP. VIII.

AD contrahenda caſtra.] Anguſtioribus finib. circunuallanda. Nam quòd pauci relicti fuerãt, contractior eſſe circũmunitio debebat. Cuius rei prætermiſſio magnum, vt pòſt intelligetur, caſtris periculum attulit.

Suis clientibus.] Hos lib. 3. cap. 6. Gallica lingua Soldurios, Latina Deuotos appellauit. atque hanc mirificam in patronos fidem prædicauit.

Iiſdem in vallo.] Qui locum hunc non intelligebant, ita mutârunt, Iidem eodem in vallo. Imperitè. nam *Quibus iiſdem,* hoc ſenſu dixit, Cùm propter paucitatem ſemper iidem pugnarent, neque defeſſis integri ſubmitti poſſent.

Fuiſſe tormenta.] Legendum arbitror, *Tomenta,* quibus milites incubabant, quæ lana plerunque conſtant. nec tamen appellatione lanæ tomentum continebatur, inquit Iuriſconſultus. Galli, Materata nominant. Et hanc coniecturam locus ille perſpicuè confirmat, quem ſubijciam ex lib. de bell. Ciuil. 3. cap. 9. Magnuſq; inceſſerat timor ſagittarum. atq; omnes ferè milites aut ex ſubcoactis, aut ex centonibus, aut ex corijs tegmenta fecerant, quibus tela vitarent.

Pluteos vallo addere.] Pluteos, opinor, dicit iam aſſeres craſſiores, quos pro lorica ſuprà vallum ponebat.

Ad cognoſcendum ſpacium.] Quaſi in re liquida & perſpicua deliberandi locum eſſe nullum putaret. Hæc eſt illa temeritas, quam in Gallis Cæſar reprehendit: quam Cic. lib. Offic. 1. ſic explicat: Ne incognita pro cognitis habeamus, hiſq; temerè aſſentiamus. quod vitium effugere qui volet (omnes autem velle debebunt) adhibebit ad conſiderandas res & tempus & diligentiam.

Quæſtionem decernunt.] Apparet, Quæſtionis nomine, non tantùm iudicium, & cognitionẽ ipſam iudicum ſignificari: verùm etiam inquiſitionem criminum, quæ iudicium antecedit: quã Pragmatici noſtri vulgò Informationem appellant.

Rurſus exercitum contraheret.] Subobſcurus locus. nam anteà neq; exercitum contraxerat, & de contrahendis tantùm caſtris erat locutus. Exercitum autem diſtraxerat. Nam è ſex legionibus quatuor ſecum abduxerat. Verùm hoc non eſt omnẽ exercitum diſtrahere, ſed partem duntaxat. Contrahere ergo dixit, pro Reuocare.

Si alterum amiſiſſet, quin penè.] Vrſin. affirmat in ſuo lib. ita ſcriptum: Si alterum amiſiſſent, non

D dubi-

dubitari quin penè, &c. Nihil in meis iſtiuſmodi reperio: ac videtur rectè vox *Quin*, cum illis ſuperioribus, *Non aliter*, connenire.

Mulioneſq.] Præclarè hunc locum ex ſuo lib. reſtituiſſe, ſibi Vrſinus videtur: hoc modo: Magnum numerum impedimentorũ ex caſtris, mulorumq́ue produci, neque ijs ferramenta detrahi, mulioneſque, &c. Sed neque in vllo meorum quicquam eiuſmodi video, neque quorſum ferramenta mulis detraherentur, ſatis intelligo. Illud ſcio, Impedimentorum nomine crebrò mulos, & eiuſmodi ſarcinaria iumenta ſignificari. Frontin. in Stratag. Petreius in magna aquarum & pabuli inopia impedimenta interſecit. Quod Cæſar lib. Ciuil. 1. commemorans: Illi, inquit, & inopia pabuli adducti, & quò eſſent ad id expeditiores, omnia ſarcinaria iumenta interfici iubent. Et alio loco: Cùm legiones duæ flumen tranſiſſent, impedimentaq́ue & omnis equitatus ſequeretur, ſubito iumentorum, & aquæ magnitudine pons eſt interruptus. Et aliquantò pòſt: Deſiderati ſunt eo die equites pauci, calonum atque impedimentorum non magnus numerus. Hæc cùm ita ſint, non tamen omninò liber Vrſini repudiandus eſt: potiùſque hic locus ita corrigendus videtur: Magnum numerum impedimentorum ex caſtris produci, ijſq́; ſtrata detrahi, mulioneſque, &c. Nam Liuius lib. 7. de Dictatore C. Sulpitio loquens, Rem, inquit, nouam excogitat: qua deinde multi noſtri atque externi Imperatores, noſtra quoque quidam ætate vſi ſunt. mulis ſtrata detrahi iubet: biniſq́; tantùm centunculis relictis agaſones partim captiuis, partim ægrorum armis ornatos imponit.

Spacium itineris augebat.] Non puto Cæſarem adeò ieiunè de re perſpicua ſcripſiſſe: ſed aliquid ad ſpacium deſignandum addidiſſe, veluti Altero tanto, vel Vehementer, vel aliquid eiuſmodi.

Produxerant Galli.] Fortaſſe Perduxerant rectiùs legeretur.

Denſiſſimis caſtris.] Conſertiſſimis tentorijs & tabernaculis.

Corporis parte nudata.] Thorace depoſito, quod pectoris munimentum erat.

Qua cum erat concionatus.] Lib. Stephan. Concceronatus. Non dubito mendum ſubeſſe. nam concionandi tempus certè non fuit. Reponendum igitur, Commoratus. Nam paulò pòſt ita ſcribit: Ipſe paulùm ex eo loco cum legione progreſſus, vbi conſtiterat, euentum pugnæ expectabat.

CAP. IX.

S*Pacio pugnæ.*] Id eſt, longinquitate, diuturnitate.

Ad Auaricum.] Sup. hoc ipſo lib. cap. 4.

M. Petreius.] Noſter & Steph. M. Petronius.

Nihilo magis in æquum locũ.] Rectiſſimè ſic emendatum eſt in libris recentioribus: cùm in antiquis noſtris omnibus ſcriptum eſſet Nihilominus.

Retinendos eos non cenſuit.] Ita placet, vt eſt in Ald. quamuis veteres noſtri omnes habeant Cõſtituit.

Quos & quàm humiles.] Hac de re lib. 6. cap. 4.

Omnibus ereptis focis.] Sic noſter, & Aldinus rectiſſimè: cùm in Steph. & alijs antiquitùs impreſſis vitioſè legatur, *Copijs*.

CAP. X.

N*Ouiodunum oppidum Aeduorum.*] Has eſſe, quas nunc Niuernas vocant, nemo dubitat. Aimoinus tamen lib. 1. cap. 5. Niuedunum ſic interpretatur: Quam quidam, inquit, Niuernis eſſe putant. Sed de Biturigum Niueduno loquebatur, quem falsò Niuernas eſſe putauit. Dio verò lib. 40. Nouioduni nomen retinuit.

Ex prouincia expellere.] In prouinciam, reſtituendum arbitror, vt de Gallia prouincia Romanorum intelligatur. Hanc opinionem ſequens pagina duobus locis perſpicuè confirmat. Ibi, Iter in prouinciam conuerteret. Item Cæſarem in prouinciam contendiſſe confirmabant. Et hoc quoq; à Nicaſio Ellebodio animaduerſum Manutius teſtatur.

Adiungi Labieno.] Quem in Senonum fines cum quatuor legionibus miſerat.

Vim fluminis refringeret.] Eadem ſe ratione vſum ſcribit in Sicori tranſmittendo. lib. de bell. Ciuil. 1. cap. 13. Rationem Vegetius exponit lib. 3. his verbis: Explòrato vado, duæ acies equitum ordinantur, interuallis competẽtibus ſeparatæ, vt per medium equites & impedimenta tranſeant. nam acies ſuperior aquarum impetum frangit: Inferior, qui rapti ſubmerſiq́; fuerint, colligit atq; tranſponit.

Repleto exercitu.] Replere exercitũ dixit pro Reficere, & recreare: an potiùs, pro Commeatus defectum ſupplere?

CAP. XI.

S*Ecundo flumine.*] His tribus, quatuórve locis Secundo & Aduerſo flumine Cæſar dixit, pro Iuxta flumen, vel Secundũ, vel Aduerſum, & ad ripas fluminis. Velut inſ. Magnum ire agmẽ aduerſo flumine, pro, Ad ripam amnis, ſed contra fluminis naturam. Planiùs igitur fuiſſet, Secundum flumen. Plaut. Rud. Quid illuc eſt hominum ſecundum litus?

Secundo Galliæ motu.] Nunc ſecundum motum Galliæ dicere videtur, non numero & ordine: ſed euentu & ſucceſſu. Nam multò plures Galliæ motus, & rebelliones fuerant.

Quinq. reliquias.] Hic locus oſtendit, quod alio loco diximus, in legione decem cohortes fuiſſe.

Equitatus peditatusq.] Noſter, & Romanus & Stephan. Exercitus, equitatuſq́;. nihil muto. tantùm profiteor alijs non paucis locis ita Cæſarẽ locutũ, vt infrà cap. 13. Quòd equitatus quo maxima parte exercitus confidebat. Et nunc idem video Manutium ſecutum.

Præſentem adeſſe exiſtimarent.] Sic noſter & Steph. & multi impreſſi. Sed in Aldino & Manutiano vox Præſentem ſublata eſt. mendosè. Nam vetus hæc locutio eſt, à Terentio & Cicerone vſurpata.

Tranſi-

Transfixi pilis.] Stephan. & Roman. Confixi telis. quod non placet. Nam pila ante congreſſum conijciebantur.

Contra caſtra Labieni.] Sic noſter, Stephan. autem & Romanus, & multi impreſſi, *Contra Labienum.* quod non placet. Nam modò dixit, è regione caſtrorum Labieni præſidium in ſtatione relictum.

Victorumq́ impetum.] Placet Faërni coniectura, vt particula *Que* deleatur.

CAP. XII.

HOrum ſupplicio.] Durum ac propè incredibile hoc videtur: Aeduos in obſides Gallos, ad eorum ciuitates terrendas, ſæuijſſe.

Frequentes multitudinis ſuffragijs.] Rectiſſimè hũc locum emendauit Vrſinus, ex Faërni lib. Eò conueniunt vndiq; frequentes. Multitudinis ſuffragijs res permittitur.

Illi quòd amicitiam.] Illi, hoc eſt, Rhemi & Lingones.

Indulgentiam requirunt.] Id eſt, Amiſſam ſentiſit, vt Pedianus interpretatur. Galliċè dicimus, *Regretter*. Fruſtrà deſiderant: eius deſiderio laborant.

Suum conſilium.] Rectè. cùm in alijs ſit *Concilium*: per c. Nam ſuum conſilium ab reliquis ſeparare modò dixit, quod alibi, Sibi conſilium capere.

Denique ei rei conſtituit diem.] Sic omnes lib. Ego magis ita probarem, ſi quis liber adiuuaret, Diémque ei rei conſtituit. Nam vox *Denique* ſuperuacanea videtur.

XV. *millia numero.*] Millium, ſecundo caſu legendum arbitror: vt alijs pleriſque locis.

Finitimi ei prouinciæ.] Pronomen *Ei* tollendum arbitror. Nam prouinciam modò Allobroges dicit: vt ſuprà libro primo, pag. 1. & alijs locis. Seguſianos autem Allobrogum eſſe finitimos, & extra prouinciam trans Rhodanum primos, idem docuit lib. 1. cap. 5.

Ac ſuperiore bello.] De quo dictum eſt libro primo, cap. 16.

Imperium totius prouinciæ.] Non regionis Allobrogum, ſed prouinciæ Narbonenſis, quã ſe Romanis erepturos ſperabant.

Superioribus annis.] Lib. 4. cap. 3.

Præliari conſueuerunt.] Lib. 1. cap. 17.

Minùs idoneis equis.] Lib 4. cap. 1.

Equos ſumit.] Opinor, non eos, quibus vti ſolebant: ſed quos prætereà paratos habebant.

Atque euocatis.] Locus hic oſtendit, quod alibi diximus, Euocatos non modò in peditum, ſed etiam in equitum numero fuiſſe. Quales autẽ Euocati eſſent, alio loco docuimus.

Conuocatisq́ ad concilium.] Corrigendum *Conſilium* per ſ. nam conuentum modò dicit præfectorum & magiſtrorum rei militaris.

Si pedites ſuis auxilium ferant.] Sic Ald. Stepha. & alij complures. Nonnulli Suis rebus. quod veriſſimum eſſe non dubito. Nam Suas res impedimenta modò appellat: vt id quod ſequitur oſtendit.

Bis per hoſtium agmen.] Sic Ald. & omnes, vt opinor, impreſſi. A Steph. tamen abeſt vox Bis. quod non puto negligendum.

Ad iuſiurandum adactis.] Idem optimus liber. Iureiurando adactis: quo modo ſæpe locutus eſt.

Pugnatur vnà omnibus in partibus.] *Vnà*, id eſt, vno tempore. Plutarchus in vita ſcribit, Cæſarem in hoc prælio gladium amiſiſſe, quem Arucrni in fano oſtentationis cauſa ſuſpenderunt. Eum poſteà à Cæſare conſpectum, neq; paſſum eſſe tolli, cùm id amici ſuaderent.

Noſtros ſpe auxilij confirmabat.] Sic omnes lib. Fateor tamen non videre me, quorſum illæ duæ voces Spe auxilij, pertineant. Nam vbi res ipſa erat, ſpei locus eſſe non poterat.

Tandem Germani.] Huius quoq; victoriæ gloriã Dio Germanis tribuit. lib. 40.

Controuerſiam.] Sup. cap. 6.

CAP. XIII.

COpias ſuas vt pro caſtris.] Non intelligo quorſum particula, *Vt*, pertineat: ac non potiùs *Quas*, pro *Suas* legatur. niſi fortè vtrunq; retinendum eſt. Nam aliquantò ſup. Copias, inquit, ſe omnes pro caſtris habiturum, &c. Et multò pòſt: Copias omnes, quas pro oppido collocauerat, in oppidum recipit.

Alexiam oppidum Mandubiorum.] Aleſiam, noſter, itemq́; Stephan. atque ita rectè Faërnus emendauit. Sed & Velleius Paterc. Circa Aleſiam, inquit, tantæ res quantas audere vix hominis, perficere penè nullius niſi Dei fuerit. De ea Strab. ita ſcribit: καὶ δ᾽ ἀεὶ Ἰλλασίαν μανδιβόλων ἔθνους ὁμόρου τοῖς ἀρουέρνοις, καὶ ταύτην ἐφ᾽ ὑψηλοῦ λόφου κειμένην, περιεχομένην δ᾽ ὄρεσι, καὶ ποταμοῖς δυοῖν. Legendum igitur apparet, ἀλεσίαν μανδουβίων ἔθνους ὁμόρου τοῖς αἰδούοις. Diodorus autem libro 5. ſcribit eam ab Hercule conditam, ac fuiſſe totius Galliæ metropolim, & liberam ac ſui iuris permanſiſſe, vſque ad C. Cæſarem, à quo vi capta, & in populi Rom. poteſtatem redacta eſt.

Quà maxima parte.] Stephan. & Vrſin. lib. multò veriùs, Quò maxima.

Ne qua ſubitò irruptio.] Steph. Eruptio. ſed illud verius puto. Non enim ex vrbe, ſed ex caſtris hoſtium irruptiones fieri ſignificat: vt paucis pòſt verſibus.

Trium millium paſſuum.] Legendum Tria millia, vt ſuprà.

Millia hominum octoginta delecta.] Ex quo de oppidi magnitudine exiſtimari poteſt. Plutárch. autem numerat ἑπτακαίδεκα μυριάδας.

Coarctantur.] Stephanic. Coaceruantur. quod placet.

Germani acriùs.] Placet Stepha. *Cum Germani.*

Ad ſe referri.] Intra oppidum.

Foſſam pedum XX. *latam.*] Pedes, ex conſuetudine Latinæ linguæ reponebam. Sed pòſt animaduerti vocem *Latam*, à Stephan lib. abeſſe. quod magis probo. Deniq; Petrus Victorius vir doctiſſimus ita hunc locum reſtituit ex libro antiquo, vt cum Stephanico planiſſimè cõſentiat. Variar. 24. cap. 17. Quod autem *Totum corpus* pro Totũ opus,

idem Victorius reponendum putabat, vt Corpus munitionis Cæſar dicat: quamuis ita in Romano codice ſcriptum ſit, tamen propterea probare non poſſum, quia verbum *Opus* video hac in re ſexcentis locis à Cæſare vſurpatum fuiſſe: vt mox: Et turres toto opere circundedit. Sic enim legendum eſt, non *Operi*. Hæc autem *prior foſſa* paulò pòſt appellatur.

Qui ſi indiligentiores.] Steph. Quòd ſi. neque cur mutetur, vlla cauſa eſt.

Pedibus C C C C. *reduxit.*] Sic Stephan. Faërnus autem Deduxit. Superiorem quidem munitionem X I. millium pedum in circuitu, quam Cæſar inſtituerat, neceſſe eſt ſublatam fuiſſe, & longiùs ab vrbe remotam.

Ne facilè.] Legendum *Nec.* vt in Stephan. & hæc omnia parentheſi claudenda (*Quoniam* vſque ad *Cingeretur.*)

Neue de improuiſo.] Mendum apertiſſimum. Legendum, Ne de improuiſo. vt in Steph. & Ald. Et ita Victorius hæc omnia ex ſuo librò reſtituit.

Duas foſſas.] Locum ſic intelligo, vt non binas foſſas præter illam primam circum omnes collis partes duxerit, ſed cum eius radices duo duabus ex partibus flumina ſubluerent, vnam vtrinque foſſam à flumine ad flumen duxerit. quarum altera quòd paulò altiore loco facta erat, repleri aqua nõ potuerat: alteram cùm eſſet demiſſiore loco facta, fluminis aqua compleuerat. Itaque pro *Interiorem* non dubito, quin ſit corrigendum *Inferiorem*. Binas autem duntaxat foſſas ſpacio quadringentorum pedum intermiſſo factas, etiam inferiùs oſtendit: vbi ſic loquitur, Priores foſſas explent.

Directis lateribus.] Th. B. vir ſummi ingenij, & doctrinæ admirabilis, foſſam directis lateribus interpretabatur, quæ ad perpendiculum excauata eſt: & (vt Cæſar infert) cuius ſolum tantundem patet quantum ſumma labra. Gallicè dicimus, Ad inſtar fundi cupæ. Hircius libro 8. Foſſam duplicem pedum quinum denum lateribus directis deprimi, &c.

Erat eo tempore.] Valde placeret, Eodem tempore: ſi quis liber adiuuaret.

Haud admodum firmis.] Stepha. & alij nonnulli, *Aut.* mendosè. abſcindebantur enim trunci arborum non grandium, vel potiùs (vt mox dicet) ſtipites, quorum in ſummo rami aliquot eminebãt. Hi quoq; ita reſcindebãtur, vt aculei ſemipedem longi relinquerentur.

Singuli ab infimo ſolo pedes tres terra occultabantur.] Mendum apertum. Itaque Steph. Aldin. & plerique alij habent: Pedes terra exculcabantur. Ego *Pedes terra* delendum cenſeo. Nam cùm *Exculcabantur* Cæſar poſuiſſet, interpres ſubſcripſit, id eſt, Pede terra calcabatur.

Pares munitiones.] Nam binas foſſas circumduxit, & quod inter illas ſpacium intercedebat, tribus illis defenſionum generibus, cippis, lilijs & taleis muniuit. tum poſt interiorem foſſam aggerem cum loricis, pinnis, & cervis extruxit: turres præterea & caſtella crebris locis poſuit: in quibus milites collocabantur: cùm ſatis multos non haberet, vt aggerem integrum circumfunderent.

Vt ne magna quidem.] Nam turres frequentes & caſtella toto opere circundedit: quæ cùm ab latere hoſtes vulnerarent, quantumuis magna multitudo (ducentorum ſcilicet X L I. millium) accederet, tamen circũfundi hoſtes impediebat. Suus autẽ cuiq; legato & legioni locus erat in illis turribus attributus.

Neu cum periculo.] Hoc loco particula *Neu* pro *Et ne* poſita eſt.

CAP. XIIII.

IMperat Aeduis.] Locus inſignis: ex quo de cuiuſque ciuitatis potentia æſtimari poterit.

Nec frumenti rationem.] Sic Ald. Steph verò Frumentationem. Magis placet Vrſini & Faërni lib. Frumentandi rationem.

Eorum clientibus.] Subaudiendum, Vicinis, ac finitimis. nam alios multò plures in Aeduorum fide & clientela fuiſſe, alibi demonſtratum eſt. Itaque quatnor iſtos populos pro vna regione poſuit: & quoniam tenues erant, quaſi pro vna tantùm Aeduorum ciuitate. Nam inter hos quinque nominatos æquabiliter numerum iſtũ triginta quinque millium diſpartiri, nulla ratio eſt. Sic ſuperiùs ca. 12. Aeduis & Seguſianis imperata ſunt decem millia. Sic infrà Aruernis parem numerum attribuit, adiunctis ſimiliter quatuor tenuibus ciuitatibus. Propterea autem hos coniunctim numerat, quia deinceps ordinem in numeris ſeruat, à maioribus ad minores gradatim progrediens.

Aulercis Brannouicibus.] Ego non duos facio populos, ſed vnicum duntaxat, vt alibi: Aulerci Eburones, Aulerci Cenomanni, Aulerci Diablintres.

Duodena millia.] Hoc in loco error ex notæ numero natus erat. Nam cùm Cæſar X I I. ſcripſiſſet, quem numerum etiam Steph. ſeruauit) librarius X X I I. (vt in Aldino eſt) exſcripſerat. Hoc modo quadrabit ratio ſummæ, quam infrà Cæſar colligit: & ordo ab eo iuſtitutus ſeruabitur, vt à maioribus numeris ad minores procedat.

Bellouaci X.] Quæri poteſt, cùm tanta huius ciuitatis potentia fuerit, quantam Cæſar identidem prædicat, quo modo minùs illi, quàm ſuperioribus proximis ſit imperatum. Sed veriſimile eſt ei propter dignitatem gratificatum. Itaq; mox ſubiungit, ne hunc quidem numerũ miſiſſe: ſed duo tantùm millia.

Heluetijs Sueſſionibus.] Abſurdè. Legendum eſt Heleuteris: vt in Stephan. & nonnullis impreſſis.

Sueſſionibus.] In Ald. Steph. & antiquis omnibus impreſſis legebatur, Senonibus: in recentioribus, Bis Sena millia. Vtrunque corruptè. Nam vocem Senonibus ſuperior eorum enumeratio perſpicuè repudiat. Hæc autem poſterior impudens & manifeſta corruptela eſt. vt illud omittã, quod nulla ratione Bis ſena in hunc numerũ contuliſſet, cùm ſuperiùs Duodena enumeraſſet.

Rauracis & Boys triginta.] Ita eſt in Stephan. & Ald.

Ald. ſed neq; harum ciuitatum tenuitas tantùm recipit oneris, neq; ordo à Cæſare inſtitutus à maioribus numeris ad minores, aut ſumma inferiùs ab ipſo collecta hunc numerum patitur. Quare aſſentior iis, qui *Bina* hoc loco reſtituunt. nam (vt hic noſter ſuperiùs dixit cap. 3.) Boiorum ciuitas erat exigua & infirma.

Vniuerſis ciuitatibus.] Non ſingulis, ſed generatim vniuerſis.

Non contulerunt.] Steph. Non compleuerunt.

Huius Commij.] De hoc ſuprà, lib. 4. cap. 5.

Duo millia miſerunt.] Steph. Vna. reſtituendum eſt *Bina.*

Ciuitatem eius.] Atrebates. Significat eos non redactos in prouinciam.

Priſtinæ belli laudis.] De qua lib. 6.

Circiter CCXL.] Legendum eſt CCXLI. ſiquidem ad numerum omnes miſſi ſunt. ſic enim ratio quadrabit.

Natus loco.] Steph. Ortus loco.

Omnium noſtrum priſtinæ.] Placet Stepha. & Ald. Omnium veſtrûm conſenſu priſtinæ.

Animi eſt iſta mollities.] Ita probo. Stephan. tamen, Moleſtia.

Ex oppido] In quo millia erant hominum octoginta delecta.

In ipſis cadaueribus.] Nam de facienda extra oppidum eruptione agebatur.

Seruituti addicere.] Sic Ald. Steph. verò *ſubijcere.* quod non æquè probandum puto.

Romanos, &c. animi ne cauſa.] Sic Ald. quod planè retinendum cenſeo. Steph. Eorum animos in illis vlterioribus munitionibus ſine cauſa quotidie exerceri putatis?

Cimbrorum & Teutonum.] De quo ſuprà libro 1. cap. 13.

Iure & legibus commutatis.] Nam hæc erat Prouinciarum ratio, vt in eas Magiſtratus Roma mitterentur, qui in ijs ius dicerent.

Hos Cæſar.] Stephan. Tunc Cæſar. quod magis placet.

Diſpoſitis cuſtodibus.] Aldin. Cuſtodijs. ſed nihil muto.

Recipi prohibebat.] Sapiens ἀποσιώπησιν, cùm id quod dictu erat grauius, occiſos à Cæſarianis, reticuit. Dio tamen lib. 40. quod à neutris recipiebantur, miſerrima morte interijſſe.

Omnes milites.] Aldus, Omnium militum Intenti animi. Stephan Omnes milites intenti pugnæ euentum expectabant. Quod ſine cauſa mutandum non eſt.

Vno die intermiſſo Galli.] Hoc de Gallis exterioribus intelligendum eſt: vt mox oſtendet.

Fundis libralibus.] Opinor, quibus libralia ſaxa iactantur. Veget. lib. 2. cap. 23. Sed & manu ſola omnes milites meditabantur libralia ſaxa iactare, qui vſus paratior creditur: quia non deſiderat fundam.

A munitione aberant Galli.] Rurſus de Gallis exterioribus locus intelligendus eſt.

Stimulis induebant.] Patet igitur, Cæſarē eodem illo triplici defenſionū genere aduerſus exteriores hoſtes vſum fuiſſe: vt paulò antè dixit: nimirum cippis, taleis, & lilijs.

Ex ſuperioribus caſtris.] Ex ſuperioribus caſtrorum locis. nam loca erant inæqualia, vt ſæpe dictum eſt.

At interiores.] Nunc de Gallis, quos in oppido Vercingetorix habebat, loquitur.

Priores foſſas.] Duas igitur tantùm foſſas Cæſar duxerat. Nam ſi tres feciſſet, nunc dixiſſet Primas.

In ſcrobes delapſi.] Steph. Delati.

Cùm lux appareret.] Stepha. multò concinniùs, Cùm lux appeteret. Vt alijs locis.

At interiores.] Qui ex oppido eruperant.

Vergaſillaunum.] Steph. vbiq; *Vercaſiuellaunum.*

A caſtris.] Sunt qui Raſtros ponant. quod cuiuſmodi ſit, non intelligo. Fortaſſe *Contos* aliquantò meliùs conueniret.

In aliena virtute.] Steph. Salute: quod abiudico.

Plerunq; quæ abſunt.] Cùm duobus locis pugnatur, qui in vno pugnant, aliorum periculo commouentur. Eodem illud pertinet in lib. de bel. Ciuil. 1. cap. 5. Communi fit vicio naturæ, vt inuiſis, latitantibus atq; incognitis rebus magis confidamus, vehementiuſq; exterreamur.

Vtriſque ad omnia occurrit.] Sic Ald. Sed propter Inſequentia Steph. libri ſcriptura probabilior eſt: quam etiã in quibuſdam impreſſis videmus: Vtriſque ad animum occurrit, vnum eſſe illud tempus, quo maximè contendi conueniret: id eſt, Et Gallis & Romanis in mentem veniebat.

Si rem obtinuerint.] Si in ijs defendendis ſuperiores euaſerint.

Iniquum loci ad decliuitatem.] Sic Steph. Ald. verò & plerique impreſſi, Exiguum. quod valde probo: ſed multò magis, ſi pro *Ad,* legeretur *In.* vt ſit ſenſus: Exiguum loci faſtigium magnum habet in decliuitatem momentum.

Agger ab vniuerſis.] Aggerem hoc loco pro glebis, & frondibus ac virgultis, quibus agger extruebatur, poſuit. vt alijs locis.

Aggere & cratibus aditus expediunt.] Sic Ald. Stephan. verò Aggere & cratibus foſſas implent. Ego vtrunq; coniungendum cenſeo: Foſſas implent, Aditus expediunt.

Ex colore veſtitus.] Purpureo, vt opinor. Plut. in Bruto. τὸν δὲ Βροῦτον ὁ Ἀντώνιος ἀνευρὼν τεθνηκότα, τὸ μὲν σῶμα τῇ πολυτελεστάτῃ τῶν ἑαυτοῦ φοινικίδων περιβαλεῖν ἐκέλευσεν. ὕστερον δὲ τὴν φοινικίδα κεκλεμμένην αἰσθόμενος, ἀπέκτεινε τὸν ὑφελόμενον. Hircius de bello Africo. Cùm Scipio ſagulo purpureo ante Regis aduentum vti ſolitus eſſet, dicitur Iuba cum eo egiſſe, nõ oportere illum eodem vti veſtitu atque ipſe vteretur. Itaque factum eſſe illico, vt Scipio ad album ſeſe veſtitum transferret.

Noſtri omiſſis pilis.] Sic Steph. Magis placet *Emiſſis,* vt eſt in Ald.

Hoſtes terga verterunt.] Stephan. Hoſtes ergo terga verterunt. Liuius lib. 1. Nec manere ergo, nec tranſire auſus, &c.

Duces producuntur.] Plutarchus in hoc Producendi verbo, vt in alijs non paucis, ab interprete deceptus, putauit idem eſſe quod pompæ cauſa

 trans-

tranſuchi. Scribit enim Vercingetorigem armis pulcherrimè indutum, equo ornato vectum, ter circum Cæſaris tribunal obequitaſſe, deinde proiectis armis Cæſari ad pedes procubuiſſe. Sed ecce alias rurſus fabulas. Nam Dio lib. 40. ſcribit, Vercingetorigem nullo anteà miſſo internuncio repentè ad Cæſarem veniſſe, multoſq; illo inopinato aduentu perturbatos fuiſſe. Addit autem illum à Cæſare in triumphum ductum ac necatum.

Ciuitates recuperare.] Aeduorum & Aruernorum Rempubl. conciliare: in gratiam & amicitiam cum Cæſare reducere. nam reliquarum ciuitatum milites præter illas duas in hoſtium numero habuit.

Harum rerum literis.] Ald. Huius anni rebus cognitis. Steph. His literis cognitis. Placet Faërni liber: His rebus Cæſaris literis cognitis.

Supplicatio indicitur.] Stephan. & alter antiquiſ. *Redditur.* Poſt hæc autem miniatis literis ſcriptum in Stephanico ita erat: *Iulius Celſus Conſtantinus legi commentarios Cæſaris.*

Liber VIII.

CAP. I.

Suetonius in Iulio: Reliquit & rerum ſuarum Commentarios Gallici, ciuiliſq; belli Pompeiani. Nam Alexandrini, Africiq;, & Hiſpanienſis incertus auctor eſt. Alij enim Oppium putant, alij Hircium, qui etiam Gallici belli nouiſſimum, imperfectumq; librum suppleuerit.

Inertiæ deprecationem.] Vt mihi per te inerti eſſe liceret.

Rerum geſtarum Galliæ.] Sic locutus eſt, pro, In Gallia, infrà capite 8. Sed multò durior illa verborum traiectio eſt: huic tamen ſcriptori familiaris. Nam quod Comparentibus, nonnulli reſtituunt, pro Comparandis, planè abſurdum eſt.

Prærepta facultas.] Cicero in Brut. Commentarios quoſdam ſcripſit rerum ſuarum, valde quidem probandos nudi enim ſunt, recti & venuſti, omni ornatu orationis, tanquam veſte detracta. ſed dum voluit alios habere parata, vnde ſumerent, qui vellent ſcribere hiſtoriam: ineptis gratum fortaſſe fecit, qui volunt illa calamiſtris inurere: ſanos quidem homines à ſcribēdo deterruit. nihil enim eſt in hiſtoria pura & illuſtri breuitate dulcius.

Aliter audimus.] Minùs attentè.

Pro teſtimonio.] Vt in hiſtoria ſcribenda. nam qui ſcribit hiſtoriam, quaſi pro teſtimonio dicit ea, quæ narrat: & quaſi ex viſu ea percepta habuerit. nam τὸ ἱστορεῖν dicta putatur.

Coniurationes facere.] Initiū belli inferendi communi totius Galliæ conſilio certam in diem conferre.

Reſiſti poſſe Romanis.] Hoc cum alijs locis, tum præſertim apud Aleſiam eſt cognitum: vbi ducenta quadraginta millia exteriorum hoſtium, octoginta delecta interiorum profligauit.

Non poterant contineri.] Vt intelligi poſſit magnā admodum Biturigum potentiam fuiſſe: præſertim ampliùs xx. oppidis vno die incendio abſumptis.

Vulgare incurſionis ſignum.] Sic lib. 5. cap. 12. Tum fumi incendiorum procul videbantur, &c.

Quantum in ratione eſſet.] Quantum humana ratione prouideri poterat.

Imparatis deiectiſq;.] Stepha. & nonnulli veteres impreſſi, Defectiſq;. quomodo ſine dubio legendum eſt. Nam Defectū, pro eo cui quid deficit, Veteres dixiſſe, nemo mediocriter eruditus ignorat.

Expeditionum munus miungebat.] Stephan. & Aldin. *Onus.*

CAP. II.

A*Vlercos.*] Aulercos Eburones (vt opinor) ſignificat.

Impedita circumdatum palude.] Meliùs Stephan. & Aldin. Locum caſtris excelſum in ſylua circundata palude. nam mox vlteriorem ſyluam nominat.

Veterrimas legiones.] Sic Stephan. & Ald. Alij impreſſi *Veteranas.* quod magis placet. quoniam in libro primo, cap. 10. quatuor veteranorum legiones ſeſe habuiſſe ſcribit.

Agminis ratio.] Hunc eundem ordinem Cæſar ſe tenere ſolitum ſcribit, cùm hoſtes propinquarent. lib. 2. cap. 5.

Quæ legiones.] Sic Ald. & multi impreſſi. At Stephan. ſic, Cùm repentè inſtructas velut in acie certo gradu legiones accedere Galli vident, &c. Quæ lectio, cùm auctorem tam bonum librū habeat, cauſaq; cur mutetur, nulla ſit, à nobis ſine dubio retinenda eſt.

Loriculamq;.] Sic Stephan. & Aldin. & alij innumeri. Faërn. & Vrſinus reſtituunt Coronis. ſed dictum eſt ſuperiore libro, Loricam eſſe ſtructuram in muris, quam vulgus hodie Parapettum appellat, quod pectus vt lorica muniat.

Lateribus directis.] Dixi eodem libro, foſſam lateribus directis eſſe, quæ ad perpendiculum excauata eſt.

Quo propior hoſtium vallo.] Placet conſenſus Faërnini, Vrſini, & Stephanici: Alter qui propior hoſtem in ipſo vallo collocatus eſſet.

Barbari nitebantur.] Stephan. Ald. Inflabantur. quod etiam propter huius ſcriptoris, & Cæſaris conſuetudinem retinendum eſt.

Locis natura munitis.] Sic Stephan. & Ald. Alij, Loci, in ſecundo caſu. quod ſine dubio rectum eſt.

Inflammantur atque incitantur.] Sic Steph. Aldinus verò Inflantur. vtrunq; rectè.

Equitibus interpoſiti.] Hac de re dictum eſt lib. 1. cap. 17. & lib. 3. cap. 16.

Paucitq; in reſiſtendo.] Steph. & Ald. Pauciſq; reſiſtentibus interfectis.

An aduerſis mediocribus timidiores.] Sic Aldin. At Stephan. An aduerſo mediocri caſu. quod æquè placet.

CAP.

CAP. III.

C*Aſtrorum vias inſtruunt.*] Steph. multò meliùs, Copias armatorum In ſuis inſtruunt caſtris. Quod etiam video quoſdam ſcribere ſe in manuſcriptis alijs codicibus reperiſſe.

Aſcenſu laceſſendos.] Stephan. Cæſar neque reſiſtentes aggrediendos tanto collis aſcenſu iudicabat.

Diutius permanere ſine periculo.] Sic Steph. Alditamen, Sine cibarijs. quam cõtrouerſiam veterum librorum numerus diſceptabit.

Superioribus commentarijs.] Non ſanè declaratum, ſed leuiter tantummodò ſignificatum eſt lib. 3. c. 5. vbi locum annotauimus.

Per manus ſtramentorum.] Faërnus verborum ordinem immutat. ſed qui Cæſaris in traijciẽdis verbis conſuetudinem, & huius imitatoris attendet, nihil ſine veteris auctoritate Codicis immutabit.

Equorum inſidias veriti.] Hæc traiectionum importunitas, qua Hirtius delectatur, cum huic loco, tum alijs compluribus obſcuritatem attulit. Ordo eſt: Vix priores partes equorum ſuorum aduerterent. Tum deinde inſidias veriti, &cæt.

Qua conſuetudine.] Sanè in Steph. ita legitur, vt in multis impreſſis. Qua conſuetudine pabulatoribus mittere præſidio conſueuerat. Sed abſurdior locutio videtur: & Aldina lectio probabilior: Equitatumq́; quem ipſe pabulatoribus mittere pręſidio conſueuerat, &c.

Velut indagine.] Apta ſimilitudo, & ad loci naturam, & ad hoſtium cõſilium, qui Romanis eaſdem inſidias tendebant, quas venatores explicata indagine feris ponere conſueuerunt.

Primus cum paucis ſe oſtendit.] Placet Stephan. & Faërn. Primum.

Propter aliquem timorem.] Inſignis ſententia ſyllabæ vnius vitio deprauata. Reſtituendum *Timor.* in primo caſu. neque in re perſpicua vllo argumẽto eſt opus.

Pari marte.] Pari certamine, ancipiti prælio, vario certamine. Alibi Cæſar vſurpauit de loco.

Haud innitantibus noſtris.] Sic Aldin. Meliùs Stephan. Aut.

Abeſſe quam octo millibus.] Vox *Quam* ſine dubio delenda eſt. Eius autem loco in Ald. & Stepha. ita reperio: Non longiùs ab ea cæde abeſſe plus minùs octo millibus paſſuum, &c.

Cognita calamitate.] Vrſin. hoc delet. Ego in illum locum reſtituo: Cognita calamitate omnibus aduerſis. Nam ex illis paucis ex fuga receptis calamitatem cognitam ſignificat. Et paulò pòſt perturbationem notabimus.

Sine vlla perfidia.] Inſignis Philoſophiæ locus: An contra perfidum vti perfidia liceat. ſimpliciter deteſtandam eſſe perfidiam, ſatis multis locis Cæſar oſtendit.

Permotus celeriter.] Locus ſine dubio deprauatus. In Steph. legitur, Permotus vel celeriter. Vrſinus ex ſuo commodiſſimè locum reſtituit: modò particula *Et,* addatur hoc modo: Et centurio, velut inſueta re permotus vellet hominem conficere, celeriter à familiaribus prohibitus Commij, non potuit.

In conſpectum cuiuſquam Romani.] Nunquam Romano cuiquam fidem habiturum.

CAP. IIII.

A*D præſens imperium.*] Sic Steph. & Ald. Nonnulli ad præſens periculum. quod non placet. Nam ſenſus eſt: Ad victorum inſolentiam enitandam.

In illis regionibus præerat.] Erat, legendum eſt, vt in Steph. Faërn. & Vrſin.

Togatam Galliam.] Quam eandem & citeriorem & Ciſalpinam Cæſar appellat.

Impetu illorum.] Steph. & Ald. Quia repentino latrocinio atque impetu incolę illorum erant oppreſſi. Probabilior tamen vſitata videtur.

Proximum ſuæ dignitatis.] Duas poſtremas voces Faërnus tollit. Si ex libri veteris auctoritate, probo. ſin minùs, nihil muto.

Vaſtare ciuibus.] Sic omnes lib. Et poteſt eſſe ſenſus, Regionem vaſtari ciuibus, cùm multi interficiuntur. Itaque Oroſius: Horrenda (inquit) hominum ſtrage vaſtauit. magis tamen placeret, *Vicis.* ſi modò vetus aliquis liber adiuuaret.

Dumnaco Duce Andium.] Steph. Adimmaco. ſed neque alijs locis ſibi conſtat, & Oroſius nomẽ hoc prodit.

In omnes partes finium.] Sic Steph. Mendoſè. Ald. In omnes fines partium.

C. Caninij certior.] Steph. C. Caninij Rebili certior.

Et Romanum & externum.] Nonnulli reponebant: Et Romanum exercitum ſuſtinere hoſtem. quod non placet. Nam externum hoſtem appellat, quem Cæſar ſuperiore libro Exteriorem dixit. Interiores enim Cæſar hoſtes appellauit eos, qui ſunt in oppido. Quare tollatur particula *Et,* locus erit integerrimus.

Propter magnitudinem conſtratum.] Sic Ald. *Tranſeundum,* quod ſine veteris auctoritate codicis mutandum non eſt.

Sub ſarcinis.] Dixi ſuperiùs quodam loco.

Omne agmen morarentur.] Sic Steph. Vrſinus ex ſuo & Faërn. libro tollebat, *Agmen.* Sed puto illum ita ſcripſiſſe pro *Omne.*

Confligit audacius.] Sic Steph. Aldinus verò, Conſiſtit.

Subſiſtentes equitibus.] Ita placet, cùm in Steph. legatur, Subſiſtentibus.

CAP. V.

E*Xulibus omnium ciuitatum receptis.*] Steph. Aſcitis. Aldin. Accitis. vulgata magis placet.

Millibus ex fuga quinq.] Steph. & Ald. Non ampliùs hominum duobus millibus ex fuga collectis, &cæt.

Liberum vagandi.] Placet. Stephan. Liberè vagandi.

Circumdare moratur.] Sic Steph. & multi impreſſi. Aldinus verò *Conatur.* quod ab imperitiſſimo confictum, facilè paulò pòſt intelligitur.

Diſpoſita præſidia habeat.] Sic valdè placet. quanuis in Steph. Diſponat.

Intra millia paſſuum x.] Sic Ald. Steph. tamen: A millibus non amplius x i i.

Summa velocitatis.] Rectiſſimè. vti patet ex lib. 1. capite 17. Stephanicus mendoſiſſimè, Felicitatis.

Intra caſtra diſtribuit.] Faërn. ex ſuo lib. In terna caſtrá. quod valdè placet, cùm infrà dicat, cum præſidia dimiſiſſe.

CAP. VI.

CONcurſu maximo militum.] Sic Stephan. rectiſſimè, cùm in Ald. vitioſiſſimè legatur, *Conſenſu.* Nam coactum Cæſarem concurſatione & flagitatione ſignificat.

Verberibus exanimatum.] Hoc erat more maiorum, ſupplicium de damnato ſumere. lib. 6. ca. vltimo.

Vnam æſtatem.] Nam hic erat annus imperij Cęſaris octauus: Ser. Sulpitio, M. Marcello Coss.

Magna etiam.] Præclarè hunc locum Faërnus & Vrſinus ex ſuis libris reſtituerunt: Et iam magna parte ſuorum ſiti amiſſa, in ſententia permanerent.

In Belgio.] Permaneo in ſententia, & Belgis, vbique legendum arbitror. nuſquam enim iſtiuſmodi nomen in alijs gentibus Cæſar finxit. Sic paulò pòſt: In Belgas, pro, In Belgium.

Vulnera per fidem antepoſitam.] Steph. & Ald. Perfidia interpoſita.

L. Paulo, C. Marcello Coss.] Pantagathus & Vrſinus reponunt, L. Lentulo. Sed aduerſatur ordo annorum ac faſtorum, quem initio poſui. Nam is annus, quem inſequentem appellat, eſt ipſius imperij & belli Gallici nonus.

Aqua prohibere hoſtem.] Frontinus lib. Stratag. 3. cap. 7. C. Cæſar, inquit, in Gallia, Caduceorum ciuitatem amne cinctam, & fontibus abundantem ad inopiam aquæ redegit, cùm fontes cuniculis auertiſſet, & fluminis vſum per ſagittarios arcuiſſet.

In infimis.] Steph. Sic enim imis radicibus montis ferebatur.

Dimicationis periculo.] Placet Vrſin. Dimicatione & periculo.

Agger in altitudinem pedum nouem.] Steph. Pedum ſex. Sed illud veriſimilius eſt. nam Oroſius ſcribit, aggerem & turrim pedum L x. fuiſſe. Cùm autem tabulata x. eſſent, oportet ſingula quinque pedes alta fuiſſe.

Fortiſſimo ſuſtinebant animo.] Ita eſt in Stephan. & Lugdunenſibus, quamuis in Ald. legatur, Paratiſſimo. ſed hoc parui refert.

Vt quiſq.] Vrſin. ex ſuo, Quem quiſque. Idem eſt in Steph. Sed nihil mutandum arbitror.

CAP. VII.

SAcerdotij petitionem.] Vt in Augurum Collegium allegeretur.

Cæſaris decedentis.] Ald. Recedentis. Neutrum magnoperè placet. Commodiùs legeretur, Abſentis, ſi à vetere quopiam adiuuaremur. Alioqui, Decedentem interpretaremur de prouincia & Gallia. Nunc video in editione Vrſini, *Intercedentis.* opinor ex vulgata conſuetudine, qua Intercedere dicimus pro deprecari. ſed Vrſino Latinæ linguæ ratio aduerſatur.

Anni commendaret petitione.] Sic Stephan. & Aldin. & alij innumeri. nonnulli Lugdunenſes ſuſtulerunt *Petitione.* Sed commodiùs ita emẽdabitur: Et honorem ſuum in inſequentis anni commendaret petitionem. At nunc video idem Faërno & Vrſino placuiſſe, apud quos tamen Petitione pro Petitionem ſcriptum eſt.

Conſules creatos.] Obſcurè loquitur. niſi fortè vel Creatos dixerit, pro Deſignatos. quod fiebat menſe Sextili, comitijs conſularibus: vel Creandos legendum ſit. Sed illud probabilius eſt.

Sibi coniunctus.] Dura locutio, pro Ipſi. & ſubauditur, Cæſari.

Neceſſitudine legationis.] Ser. Galbam legatum quoque numerat Cęſar initio lib. 3. Malè in Steph. & quibuſdam legitur, Conſuetudine.

T. Labienum.] Hic eſt T. Labienus, qui cùm Cæſaris Legatus in Gallia decem annos fuiſſet, tamen ab eo diſceſſit: & Pompeij ſe partibus adiunxit.

Propter ſalubritatem.] Nam huius autumni peſtilentia tentatum ſuum exercitum ſuiſſe, poſteriùs lib. 1. teſtatur.

C. Curio Tribunus pl.] Hic eſt C. Curio, Tribunorum, vt Suetonius ſcribit, violentiſſimus. qui de principio Cæſari aduerſatus, pòſt tamen in eius partes tranſijt. Cœlius in Epiſt. ad Cic. Quod tibi ſuprà ſcripſi, Curionem frigere: iam calet. nam feruentiſſimè concerpitur. belliſſimè enim, quia de Intercalando non obtinuerat, transfugit ad populum: & pro Cæſare loqui cœpit. Itaque Epito. 109. C. Curionis, inquit, Tribuni pl. primùm aduerſus Cæſarem, deinde pro Cæſare actiones continet. Plutarch. in Pomp. ſcribit, Curionem hunc à Cæſare magno ære alieno liberatum, atq; ita in ipſius partes adductum. Hoc autem illius poſtulatum totidem propè verbis cõmemorat. Et in eandem ſententiam ſcribit Dio lib. 40. & Velleios libro 2.

Fore eo facto.] Valdè placet Vrſin. & Faërn. librorum ſcriptura, Fore eo pacto.

Diſceſſionem facere.] Faërn. & Vrſin. & Manut. Per ſe Senatus. quibus non aſſentior: quanuis per diſceſſionem fieri S. C. ſoleret. Senſus eſt: Curio diſceſſionem fecit, vt qui ſuam ſententiam ſequerentur, ijdem pedibus in ſuam partem diſcederent. Plutarch. ſcribit, cùm ij, qui ſolùm Cæſarem arma deponere, Pompeium magiſtratum retinere cenſerent, diſceſſionem feciſſent, pleroſque omnes in eorum ſententiam pedibus ijſſe. cùm iterum diſceſſio facta eſſet ab ijs, qui dimiſſo exercitu priuatũ vtrunq; eſſe cenſerent, pro Pompeio viginti duos

ti duos ſolnm, pro Cutione teliquos omnes ſtetiſſe. Applanus autem lib. de bell. ciuil. a. in hoc numero c c c L x x. poſuit.

Conſules.] L. Paulus, C. Marcellus.

Iuſſerunt.] In quibuſdam annotatum video *ſuaſerunt*. quod probabilius videtur. Valdè placeret, Interceſſerunt. vt Octau. Pantagathus teſtituit: ſi modò libris auctoribus id fecit.

Nam Marcellus.] M. Marcellus, qui proximo ſuperiori anno cnm Ser. Sulpitio Coſ. fuerat. Huius autem rei totius hiſtoria extat in Epiſt. Cœlij ad Cic. lib. Fam. 8. epiſt. 8. & 13.

Contra legem Pompeij & Craſſi.] Liu. Epit. 107. Lex lata eſt, vt ratio abſentis Cæſaris In petitione Conſulatus haberetur, inuito & contradicente M. Catone. Locus hic oſtendit, Cn. Pompeium, C. Licinium Craſſum Coss. legem hanc tuliſſe, de qua tamen operæprecium eſt audire quod Suet. ſcribit in Iul. Acciderat autem, vt Pompeius legem de Iure Magiſtratuum ferens, eo capite quod à petitione honorum abſentes ſummouebar, ne Cæſarem quidem exciperet, per obliuionem: ac mox, lege iam in æs inciſa, & in ærarium condita, corrigeret errorem. Ciceronis autem lib. ad Attic. 8. hæc verba ſunt: Idem etiam (de Pompeio loquitur) contendit, vt x. Tribuni pl. ferrent, vt abſentis ratio haberetur: quod idem ipſe ſanxit, lege quadam ſua: M. que Marcello Cos. finienti Prouincias Gallias Kalend. Martijs teſtitit.

Retulerat de Cæſaris prouincijs.] Lin. Epit. 108. Præterea contentiones inter Coss. de ſucceſſore C. Cæſari mittendo agente in Senatu C. Marcello Cos. vt Cæſar ad petitionem Conſulatus veniret, cùm is lege lata in id tempus Conſulatus prouincias obtinere deberet.

Cæſari eam dedit.] Verbum *Cæſari* tollendum videtur. nam Pompeius eam legionem, quam Cæſari miſerat, Reip. quaſi de ſuo numero ad bellum Parthicum attribuit. Plutarch. in Pompeij vita ſcribit, cum belli Parthici prætextu eos milites repetijſſe, quos ei commodârat. quos Cæſar, etſi cauſam non ignoraret, viritim c c L. denarijs donatos ei remiſit. Idem ſcribit Dio lib. 40.

Vni Cæſari detrahuntur.] Pompeius, Inqnit Dio lib. 40. ex his quas ſecum habebat, nullam dedit: ſed eos qui huic negotio præfecti erant, iuſſit eam legionem à Cæſare petere, quam ei commodârat. Ita cùm vterque videretur vnam legionem dare, re ipſa Cæſar ambas dedit.

Ad bellum Parthicum.] In quo M. Craſſus interierat. Dio ſcribit, Bibulo id bellum mandatum fuiſſe. lib. 40.

Fit deinde S. C.] De hoc meminit Cæſar lib. Ciuil. 3. c 17.

Se expoliari.] Legendum videtur, Ea ſe expoliari.

Ex ſuo numero.] Rectè ſic: Cùm in alijs quibuſdam legatur, Et ſuo nomine. Numerum autem intelligit x. Legionum. quæ attributæ illi fuerant.

Per M. Marcellum.] Corrigatur vt in alijs nonnullis: A Paulo & Marcello Coss.

Ab ſe miſſas.] Primam, quam à Pompeio: & decimamquintam.

FRANC. HOTOMANVS LECTORI S.

NON *ſum neſcius (Lector) operam me inuentuti perutilem nauaturam fuiſſe, ſi nomina gentiū, regionum, vrbium, ac locorum, quibus his in Libris Cæſar vtitur, cum ijs, quibus hoc tempore vtimur nominibus, contuliſſem: vt quo quidq́ loco geſtum eſſet, notari iam à quoq́ & animaduerti poſſet: eamq́ ſuauiſſimam animorū oblectationem futuram fuiſſe. Sed primùm omnium affirmo, illud opus eſſe non priuati & tenuis alicuius hominis, præſertim in vmbraculo & Bibliotheca ſua conſeneſcentis: ſed Regis ac ſatrapæ cuiuſpiam, qui ſibi vetus illud Antonini aut Ptolomæi præclarum exemplum imitandum proponeret. non enim ſolis Gallis, ſed Germanis, Heluetijs, Allobrogibus, & Britannis danda opera fuiſſet. neq́ verò in Libris tantùm de bello Gallico opera illa ſumenda, verùm etiam in ijs, qui de bello Ciuili conſcripti ſunt: qui ſine Italiæ, ac præſertim Hiſpaniæ totius cognitione & comparatione plenè intelligi non poſſunt. Præterea quantùm ad Germaniam attinet, video quidem eruditos viros complures bonam piamq́ operam patriæ ſuæ nauâſſe: Henr. Glareanum, AEgidium Tſchudum, Altamerum, Thomam Hubertum, Iohannem Rhellicanum: & qui longè reliquis omnibus antecellit, Beat. Rhenanum. verùm illi tam parum inter ſe conſtant, atq́ adeò tam multa perſpicuè pugnantia tradiderunt, vt nihil propemodum certi atque explorati relique-*

reliquerint. In Gallia verò noſtra, quis eſt, qui vel minimum in tam pręclaro inſtituto laborem poſuerit? quod magno gentis noſtrę cum pudore fatendum eſt. quę, vt olim AEgyptij à ſuis Tyrannis in molibus ac pyramidibus extruendis occupati fuerunt, ne cui meliori cogitationi locũ relinquerent, ſic tota propè in litibus ſectandis, & forenſibus, ac rabularijs negotijs ętatem conſumit. Itaque Raymundi Marliani, doctiſsimi viri, libellum de Gallię & Germanię regionibus conſcriptum relinquendum putauimus: tantiſper dum Heros aliquis exiſtat, qui Cęſaris librorum ſtudioſus, vel potiùs virtutis ęmulus, negotium eius rei conficiendę quàmplurimis doctis viris, magnis propoſitis pręmijs, committat. Intereà eam partem Itinerarij Antonini, quę ad Galliam noſtram pertinet, adhibendam curauimus: ſimulq́; Regum ac Principum Gallorum, Germanorum, ac Britannorum nomina, literarum ordine nuper à nobis animi cauſa deſcripta in hanc appendiculam retulimus.

EX ITINERARIO ANTONINI AVGVSTI, Galliarum Prouinciæ X V I.

VIennenſis. Narbonenſis I. Narbonenſis I I.
Aquitanica I. Aquitanica I I.
Nouem Populania. Alpes Maritimæ.
Bellica I. Bellica I I. in qua tranſitus ad Btitanniam, id eſt, Remus.
Germania ptima ſuper Rhenum, in qua eſt Magontia.
Germania I I. in qua eſt Agrippina.
Pouincia maxima Sequanorum, in qua eſt Veſontiaeenſis.
Prouincia Alpium Gratarum & Penninarum, in qua eſt Tarantaſia.
Aquitania Viennenſis idem Metropolis. Aquitania I. in qua eſt Bituricum.
Prouincia I I. in qua eſt Burdigala.
Nouem Populania, in qua eſt Auſſua.
Narbonenſis I. in qua eſt idem Metropolis.
Narbonenſis I I. in qua eſt Aquenſis.
Lugdunenſis I. in qua eſt Lugdunum.
Lugdunenſis I I. ſuper Oceanum, in qua eſt Rotomagus.
Lugdun. I I I. in qua eſt Turonis.
Lugdun. I I I I. in qua eſt Sennis.

METROP. PROVINC. LVGDVN. I. CIVI. LVGD. *Num.* IIII.

Ciu. Eduorum
Ciu. Lingonum
Caſtrum Caballionenſis
Caſtrum Matiſconenſe.

METROP. PROVIN. LVGD. II. CIVI. *Numero* VII.

Cin. Rotomago
Ciu. Baiocaſſium
Cin. Abricantum
Ciu. Ebroicorum
Ciu. Salarum, id eſt, Saiorum
Ciu. Lexouiorum
Ciu. Conſtantia.

PROVINC. LVGD. III. CIVI. *Numero* IX.

Metrop. Ciu. Turonum
Ciu. Cennomanorum
Ciu. Redonum
Ciu. Andicauorum
Ciu. Namnerum
Ciu. Coriſopitum
Ciu. Cianctium, id eſt, Venetum
Ciu. Oſſiſmorum
Ciu. Diablintum.

PROVIN. LVGD. IIII. CIVI. *Numero* VII.

Metr. Ciu. Senonum
Ciu. Carnorum
Ciu. Antiſioderum
Ciu. Tricaſſium
Ciu. Aurelianorum
Ciu. Pariſiorum Ciu. Melduorum.

BELLICA. I. CIVI. *Numero* IIII.

Metr. Ciu. Treucrorum
Ciu. Mediomatricorum, id eſt, Metris
Ciu. Leucorum, id eſt, Tullo
Ciu. Verdonenſium.

BELLICA. II. CIVI. *Num.* XII.

Metr. Ciu. Remorum
Ciu. Sueſſionum
Ciu. Catalannorum
Ciu. Veromannorum
Cin. Atrauatum
Ciu. Camaracenſinm
Ciu. Turnacenſium
Ciu. Siluanectum
Ciu. Bellouacorum
Ciu. Ambianenſis
Cin. Morinum, id eſt, Ponticnm.
Ciu. Bononenſium.

PROVINC. GERM. I. CIVI. *Num.* IIII.

Metr

Metr. Ciu. Magontiacenſis
Ciu. Argentoracenſium
Ciu. Nemetrum, id eſt, Spira
Ciu. Vangionen. id eſt, Vvormen.

PROVINC. GERM. II. CIVI. *Numero* II.

Metr. Ciu. Agrippinenſis, id eſt, Colonia
Ciu. Tungrorum.

PROVINC. MAXIMA SEQVANO-rum CIVI. *Numero* X.

Metr. Ciu. Veſontienſis
Ciu. Equeſtrium, id eſt, Neuiduno
Ciu. Eluntiorum, id eſt, Auenticum
Ciu. Noidenolex Auenticus
Ciu. Baſilienſium, id eſt, Baſilia
Caſt. Vindoniſe
Caſt. Ebrodunenſe
Caſt. Argenrarienſe
Caſt. Rauracinſe, id eſt, portus Abncina.

PROVINC. ALPIVM GRATIA-rum, & Penninarum CIVI. *Num.* II.

Metr. Ciu. Centronium, id eſt, Tarantaſia
Ciu. Valenſium, id eſt, Octodorus.

ITEM IN PROVINCIA. PROVIN. Viennenſis CIVI. *Num.* XIIII.

Metr. Ciu. Viennenſium
Ciu. Gennauenſium
Ciu. Gratianopolitano
Ciu. Albenſium. Ciu. Viuario
Ciu. Decenſium
Ciu. Valentinorum
Ciu. Auenicorum
Ciu. Arelatenſium
Ciu. Carpentoratenſis, *Num.* VI. Ndauſea
Ciu. Maſſilienſium
Ciu. Ricartinorum
Ciu. Vaſionenſium
Ciu. Arauſinorum
Ciu. Cabellicorum.

PROVINC. AQVITANIA. I. CIVI. *Numero* IX.

Metr. Ciu. Bitaricum
Ciu. Aruernorum
Ciu. Rotenorum
Ciu. Abigenſium.
Ciu. Cadoreorum Ciu. Lemauicum
Ciu. Gabalum Ciu. Vellauorum.

PROVINC. AQVITANIA. II. CIVI. *Numero* VI.

Ciu. Bardegalenſium
Ciu. Agennenſium
Ciu. Etoliſnenſium
Ciu. Santonum
Ciu. Pictauorum
Ciu. Petrogoriorum.

PROVIN. NOVEM POPOLONIA, CIVI. *Num.* XII.

Metr. Ciu. Auſciorum
Ciu. Aquenſium
Ciu. Laſtoraeium
Ciu. Conuenarum
Ciu. Conſantanorum
Ciu. Boatum, quod eſt Bot.
Ciu. Berauenſium, id eſt, Benainas
Ciu. Aturenſium
Ciu. Vaſatica
Ciu. Turſaubica Tralugorra
Ciu. Elloronenſium
Ciu. Elloſaticum.

PROVINC. NARBONEN. CIVI. *Numero* VIII.

Metr. Ciu. Narbonenſium
Ciu. Toloſatum, id eſt, Toloſa
Ciu. Beterrenſium
Ciu. Agatenſium
Ciu. Nemauſenſium
Ciu. Magalonenſium
Ciu. Lutuenſium, id eſt, Lutaua Caſtrum
Caſt. Vcetienſe.

PROVINC. NARBONEN. II. CIVI. *Numero* VII.

Metr. Ciu. Aquenſium
Ciu. Abtenſium
Ciu. Retenſium, id eſt, Reias
Ciu. Foroiulienſium
Ciu. Appeneenſium.
Ciu. Segeſterorum
Ciu. Antipolitana.

PROVIN. ALPIVM MARITIMA-rum, CIVI. *Num.* VIII.

Metr. Ciu. Ebreduno
Ciu. Dinienſium, id eſt, Dina
Ciu. Rigomagenſium
Ciu. Sollinienſium
Ciu. Sanicienſium, id eſt, Saniciſio
Ciu. Glannatenna
Ciu. Cemelenanſium
Ciu. Venſicienſium, id eſt, Ventio.

Nomina Regum & Principum barbarorum.

ADcantuannus, Aquitanus, bello Sontiatum ſummam Imperij tenebat, & Oppidum à Cæſare oppugnatum defendebat. lib. 3. c. 6.

Ar gus & Roſcillus, Allobroges, duo fratres, Ab ducilli filij, qui principatū in ciuitate multis annis obtinuerat, ſingulari virtute homines, quorum opera Cæſar omnibus Gallicis bellis optima fortiſſimaq; vſus erat, à Cæſare ad Pompeium defecerunt. lib. Ciuil. 3.

Ambiorix, Rex dimidiæ partis Eburonum. lib. 5. c. 8. & lib. 6. c. 6. Imperia erant eiuſmodi, vt non minùs haberet in ſe iuris multitudo, quàm ipſe in multitudinem. lib. 5. c. 8.

Anrebroſius, Rhemus, primus ſuæ ciuitatis, legatus ad Cæſarem à ſuis miſſus. lib. 2. c. 1.

Ario-

Ariouiſtus, Rex Germanorum, à Sequanis mercede conductus aduerſus AEduos, in illorum finibus annos quatuordecim conſederat. libro 1. cap. 12. Rex atque amicus à Senatu appellatus fuerat Cæſare Conſule. cap. 13. & 15. Galliæ ciuitates, quæ aduerſus ipſum coniurârant, vno prælio fuderat, ſtipendiariaſq; ſibi reddiderat. lib. primo, cap. 16.

BEllouefus Tarquinio regnante ab auunculo Ambigato Celtarum Rege delectus, qui Italiam occuparet. à Cæſare non nominatur: ſed à Liuio lib. 5.

Boduognatus, Dux Neruiorum, qui ſummam Imperij tenebat, cùm illi aduerſus Cæſarem pugnarent. lib. 2. c. 7.

CAburus, Princeps ciuitatis Heluiorum, cuius filius C. Valerius Donataurus anno belli Gallici ſeptimo interfectus eſt. lib. 7. c. 12.

Camulogenus, Aulercus, ſingulari ſcientia rei militaris, ad eum eſt honorem euocatus, vt Pariſij & finitimæ ciuitates ei ſummam imperij deferrent, anno belli ſeptimo. lib. 7. c. 11.

Gaſſiuellaunus, Britannus, cui, cùm Cæſar in Britanniam exercitum traduxiſſet, ſumma Imperij belliq; adminiſtrandi communi Britannorum conſilio permiſſa eſt, lib. 5. c. 5.

Caruilius, Rex in ea parte Britanniæ, quæ eſt ad Cantium, & tota maritima eſt, Caſſiuellauni imperio caſtra naualia Cæſaris improuiſo adoritur. lib. 5. c. 7.

Caſticus Catamantaledis filius, Sequanus, libro 1. c. 2.

Catamantales regnum in Sequanis multos annos obtinuerat, & à Senatu, populoque R. amicus appellatus erat. lib. 1. c. 2.

Catiuulcus, Rex dimidiæ partis Eburonum, frater Ambiorigis. libro quinto, cap. 7. & libro 6. capite 6.

Cauarillus, AEduus, pedeſtribus illorum copijs, quæ ad Cæſarem miſſæ fuerant, præfectus, lib. 7. capite 12.

Cauarinus, Seno, quem Cæſar apud Senonas Regem conſtituerat, regno domoque à ſuis expulſos, ad Cæſarem confugit. lib. 5. cap. 13. Eum Cæſar Senonum equitatui præfecit, lib. 6. ca. primo.

Cimberius, Dux Sueuorum, frater Naſuæ, qui centum Sueuorum pagos primo Gallici belli anno ad Rheni ripas ſubſidio Sequanis adduxerat, Rhenumque tranſire conabatur. libro primo, cap. octauo.

Cingetorix de Treuirorum principatu contendebat cum Induciomaro. lib. quinto, cap. 2. cuius erat gener, manſitque in fide Cæſaris, lib. quinro, cap. 13. Alter fuit Britannus, Rex in ea parte, quæ eſt ad Cantium, qui Caſſiuellauni imperio caſtra Cæſaris improuiſo adortus eſt. lib. quinto, cap. ſeptimo.

Comius, Atrebas, quem Cæſar Atrebatibus Regem conſtituerat. lib. 4. c. 5.

Conetodunus, & Cotuatus, Carnutes, deſperati homines, quibus ducibus Carnutes anno ſeptimo arma ſumpſerunt. lib. 7. c. 1.

Conuictolitanis, AEduus, florens & illuſtris adoleſcens, qui ſummum Magiſtratum, quem illi Vergobretum appellant, in ſua ciuitate obtinebat. lib. 7. c. 6.

Corbeus, Bellouacus, Dux ſuæ gentis, in bello aduerſus Romanos, anno octauo, vnà cum Commio Atrebate. Ei populi R. nomen odio ſummo erat. lib. 8. c. 2.

Cotus, AEduus, antiquiſſima familia natus, homo ſummæ potentiæ & magnæ cognationis. Vergobretus in ſua ciuitate renunciatus. lib. 7. capite ſexto.

Critognatus, ſummo in Aruernis natus loco, & magnæ habitus auctoritatis. Aleſiæ ſummam imperij tenebat. ſuaſit, vt qui ad bellum inutiles eſſent, eorum corporibus Oppidani vitam tolerarent. lib. 7. c. 14.

DIuico, Heluetius, Princeps legationis ad Cæſarem miſſus. lib. 1. c. 2.

Diuitiacus, AEduus, principatum in ciuitate ſua obtinebat, cui Cæſar ex alijs Gallis maximam fidem habebat, Romanorũ aduentu in antiquum locum gratiæ atq; honoris reſtitutus eſt. Eius ſummum erat in Populum Ro. ſtudium. Itaque ipſius ſuaſu Cæſar de Gallia occupanda conſilium ſumpſit. lib. 1. c. 3.

Drapes, Seno, vt primùm Gallia defecit, collectis vndique perditis hominibus, impedimenta & commeatos Romanorum intercepit. lib. 8. c. 4. Captus à Caninio, paucis diebus ſeſe cibo abſtinuit, atque ita interijt. libro octauo, capite ſeptimo.

Dumnacus, Dux Andiũ, anno octauo Lemouicum oppugnauit. lib. 8. c. 4.

Dumnorix, AEduus, frater Diuitiaci AEduorum Principis, gratia & largitione apud Sequanos plurimùm poterat. libro primo, cap. 4. Equitatui AEduorum præerat. In Cæſarem perfidus, cap. ſeptimo. ob rebellionem interfectus, libro quinto, cap. 3.

Duracius, Picto, qui perpetuò in amicitia Ro. permanſit. lib. 8. c. 4.

EPaſnactus, Aruernus, amiciſſimus populi R. qui Lucterium Cadurcum cepit, & vinctum ad Cæſarem adduxit. lib. 8. c. 7.

Eporedorix, AEduus, ſummo loco natus adoleſcens, & ſummæ domi potentiæ: qui de principatu cum Viridomaro contendebat. lib. 7. ca. 7. quo duce ante aduentum Cęſaris AEdui cum Sequanis bello contenderant. lib. ſeptimo, cap. duodecimo.

GAlba, Rex Sueſſionum, XII. Oppidorum dominus, ad quem Belgæ anno belli Gallici ſecundo propter iuſtitiam prudentiamq; ſummam totius belli detulerant, & ad id bellum millia armata quinquaginta pollicebatur. lib. 2. cap. 1. Eius duo filij Nouioduno capto, Cæſari obſides dati ſunt. lib. 2. c. 4.

Gobanicio, Aruernus, Vereingetorigis patruus, Aruernorum princeps. lib. 7. c. 1.

Gutur-

Guturnatus, Princeps Carnutum, rebellione & bello concitato, captus, & verberibus exanimatus, ſecuri percuſſus eſt. lib. 8. c. 6.

ICcius, Rhemus, primus ſuæ ciuitatis, legatus ad Cæſarem à ſuis miſſus. lib. 2. c. 1.

Immanuentius, Britannus, qui in ciuitate Trinobantium regnum obtinuerat. lib. 5. capite ſeptimo.

Induciomarus, de Treuirorum principatu cum Cingetorige contendebat. lib. 5. c. 2.

LIſcus, Aeduus, ſummo Magiſtratui in ſua ciuitate præerat. lib. 1. c. 7.

Litauicus, Aeduus, ampliſſima familia natus, præfectus decem millium militum, quæ Cæſari ad bellum ab Aeduis miſſa ſunt. lib. 7. cap. 7. 8. & decimo.

Luctcrius, Cadurcus, homo ſummæ audaciæ, à Vercingetorige Imperatore in Ruthenos miſſus. lib. 7. c. 1. eam ciuitatem Aruernis conciliauit. lib. 7. cap. 2.

MAndubratius, Britannus adoleſcens, qui Cæſaris fidem ſecutus, ad eum in continentem Galliam venerat: cuius Pater Immanuentius regnum in Trinobantium ciuitate obtinuerat, interfectuſque erat à Caſſiuellauno. lib. 5. capite ſeptimo.

Moritaſgus aduētu in Galliam Cæſaris regnum in Senonibus obtinebat: huius fratrē Cauarinum Cæſar, illo, vt credi par eſt, mortuo, Regem conſtituerat. lib. 5. c. 13.

NAſua, Dux Sueuorum, frater Cimberij: qui primo belli Gallici anno cētum Sueuorum pagos ad Rheni Ripas Sequanorum ſubſidio adduxerat, & Rhenum tranſire conabatur. lib. 1. capite tertio.

Numcius, Heluetius, nobiliſſimus ſuæ ciuitatis, princeps eius legationis, quam primam Heluetij ad Cæſarem miſerunt. lib. 1. c. 3.

OLlouico, Rex Nitiobrigum, qui à Senatu R. amicus erat appellatus. libro ſeptimo, capite 6.

Orgetorix, apud Heluetios longè nobiliſſimus, & ditiſſimus fuit, regni cupiditate inductus, coniurationem nobilitatis fecit, de Gallia occupanda. Cuius rei accuſatus, mortem ſibi conſciuit. libro 1. c. 1.

PIſo, Aquitanus, ampliſſimo genere ortus, cuius auus in ciuitate ſua regnum obtinuerat, amicus ab Senatu appellatus. libro quarto, capite 3.

SEgonax, Rex in ea Britanniæ parte, quæ tota maritima eſt, & Galliam ſpectat, qui à Caſſiuellauno caſtra Cæſaris adoriri iuſſus eſt. lib. 5. capite ſeptimo.

Sedulius, Dux & Princeps Lemouicum, poſtremo Galliæ motu. lib. 7. c. 15.

Sigoueſus, Tarquinio regnante, ab auunculo ſuo Ambigiato Celtarum Rege miſſus, qui agros ad Hercinium ſaltum occuparet. Liuius lib. quinto.

Surus, Aeduus, qui & virtutis & generis ſummam nobilitatem habebat: ſoluſque ex Aeduis vſque ad annum octauum in armis permanſit, captus in Treuiris à Labieno. lib. 8.

TAſgetius, Carnutus, cuius maiores in ſua ciuitate regnum obtinuerant. Hunc Cæſar in maiorum locum reſtituerat. libro quinto, capite octauo.

Taximāgulus, Rex in ea Britanniæ parte, quæ eſt ad Rantium, quæ tota maritima eſt. libro quinto, cap. 7.

Teutomarus, Rex Nitiobrigum, cuius pater ab Senatu R. amicus appellatus erat. lib. 7. c. 6. & capite 8.

VErcingetorix, Celtilli filius, Aruernus, ſummæ potentiæ adoleſcens, cuius pater principatum Galliæ totius obtinuerat. auctor defectionis & belli contra Cæſarem gerendi. Rex à ſuis appellatus. lib. 7. c. 1.

Verodoctius, Heluetius, nobiliſſimus ſuę ciuitatis, princeps eius legationis, quam Heluetij primam ad Cæſarem miſerunt. libro primo, capite tertio.

Vedeliacus, Aeduus, qui Vergobretus in ſua ciuitate fuerat. lib. 7. c. 6.

Vergaſillaunus, Aruernus, Vercingetorigis conſobrinus, poſtremo Galliæ motu vnus è quatuor ſummis ducibus deligitur, quibus ſumma Imperij tradita eſt. libro ſeptimo, capite decimoquarto.

Vertiſcus, Rhemus, ſuæ ciuitatis princeps, & præfectus eorum equitum, quos Rhemi Cæſari auxilio miſerunt, anno belli octauo. libro 8. capite 2.

Viridonix præerat Vnellis, ac ſummam imperij tenebat earum omnium ciuitatum, quæ defecerant. lib. 3. c. 5.

Viridomatus, Aeduus, adoleſcens ſummæ domi potentiæ, quem Cæſar ex humili loco ad ſummam dignitatem perduxerat: & cum Eporedorige de principatu contendebat. libro ſeptimo, capite ſeptimo. Poſtremo Galliæ motu vnus è quatuor Ducibus fuit aduerſus Cęſarem. lib. ſeptimo, cap. 14.

Voccio, Germaniæ Rex, cuius ſororem Arioiuiſtus ab ipſo in Galliam miſſam, vxorem duxerat. in Arioiuiſti fuga perijt. libro primo, cap. vltimo.

FRANC. HOTOMANI IVRISC. IN LIBROS DE BELLO CIVILI NOTAE.

LIBER I. CAP. I.

DE bello ciuili.] Vetus lib. ſic, Commentariorum belli Ciuilis Pompeiani lib. primus. quod non diſplicet.

A C. Fabio Cæſaris.] Sic vetus lib. Aldin. & alij complures, A Fabio C. Cæſaris. Sed conſuetudo Cæſaris perpetua hæc eſt, vt prænomine non vtatur.

Literis Cæſaris.] Literarum argumentum hoc fuit, vt ſibi abſenti alter Conſulatus mandaretur. Nam, vt lib. 8. diximus, lege Pompeia Licinia latum erat, vt eius abſentis ratio comitijs Conſularibus haberetur. Sueton. Senatum, inquit, literis deprecatus eſt, ne ſibi populi beneficium adimeretur: aut vt cęteri quoque Imperatores ab exercitibus diſcederent. Plutarch. in Pomp. & item in Cæſ. ſcribit, Antonium inuito Senatu Cæſaris literas ad populum recitâſſe, quibus poſtulabat, vt prouincijs exercituque dimiſſis, vterque apud populum actionum ſuarum rationes redderet. Item in Cæſ. Alteras ab eodem literas allatas, quibus petebat, vt citerior ſaltem Gallia & Illyricum, ſibi cum duabus legionibus concederetur, vſque ad alterius Conſulatus petitionem. Hæc eadem Dio libro 41. & Appian. Ciu. 2. & Oroſius. His autem Cæſaris poſtulatis Cicero libro ad Attic. 7. epiſt. 6. De Rep. (inquit) valdè timeo. nec adhuc ferè inueni, qui non concedendum putârit Cæſari, quod poſtularet, potiùs quàm depugnandum. Cur autem nunc primùm ei reſiſtam, quàm cùm quinquennium prorogabamus? aut cùm vt abſentis ratio haberetur, ferebamus? Contrà tamen epiſt. 8. Nam quid impudentius? tenuiſti prouinciam per decem annos, non tibi à Senatu, ſed à te ipſo per vim & per factionem datos. præterijt tempus, non legis, ſed libidinis tuæ. fac tamen legis. vt ſuccedatur, decernitur. impedis, & ais: Habe mei rationem. habe tu noſtrûm. exercitum tu habeas diutiùs, quàm populus iuſſit, inuito Senatu? Hæc perterritæ ac perturbatæ Ciceronis mentis argumenta ſunt. Legenda etiam Famil. lib. 16. epiſt. 12.

A C. Fabio.] A C. Fabio Curione: de quo ſuperiore libro extremo: qui Tribunus anno proximo fuerat. Quem enim hic Cæſar Fabium, Dio libro 41. Curionem appellat. Appianus quoque lib. Ciu. bell. 2. Curionem literarum latorem nominat: & triduo M. C C C. ſtadia ab exercitu Cæſaris Romam confeciſſe ſcribit.

Conſulibus.] C. Claudio Marcello, L. Corn. Lentulo, qui paucis antè diebus Conſulatum inierãt. Hæc enim hiſtoria omnis ad Ianuar. menſem pertinet.

Tribunorum pl.] Tribunos Dio nominat, M. Antoniũ, Q. Caſſiũ, quos Cęſaris partiũ ſtudioſos fuiſſe cõſtat. C. tamen Caſſiũ, & M. Lepidũ, & L. Torquatum Pompeianos Cicero nominat, ad Att. lib. 7. epiſt. 21. Plutarch. in Pomp. Metellum Cæſarianis adiungit. At ipſe Cæſar paulò pòſt in fin. c. 7. apertè L. Metellum in ſuis aduerſarijs numerat.

Scipio.] Q. Cæcilius Metellus, Pius, Scipio: qui triennio antè Conſul fuerat cum Pompeio: cuius filiam morte P. Craſſi viduam vxorẽ duxerat Pompeius. Plutarch. in Pompeio. vbi tamen legitur, *Corneliam.*

In ciuitate.] Magnoperè aſſentior Faërno & Vrſino, verba duo hæc abundare. Nam in vrbe quidem id factum eſſe, mox dicetur. Sed In ciuitate, pro Intra mœnia vrbis, duriùs videtur. Et cùm ita loquebantur, velut in Quintiana: Quæ res in ciuitate, &c. hoc ſignificabant, id eſt, In populo R. & ſic paulò infrà: Ciuitatem eſſe in armis. Et apud

pud Liu.lib.21. Ciuitatem omnem in expectationem belli erectam inuenerunt. Item lib. de Legib. 3. Qui illa vrbe pulſi, carere ingrata ciuitate, quàm manere in improba, maluerunt. Durius tamen videtur id gloſſæ attribui. Quòd ſi vetus aliquis Codex haberet *Infinitè*, valdè arrideret. ac planè mihi perſuadeo, id ex gloſſa ſumptum: cùm eruditus aliquis veterem formulam eſſe ſciret, Referre de Rep. pro, Referre de ſumma Reip. infinitè, non de ſingulari aliquo negotio. Cic. Philip.3. Quamobrem Tribuni pl. quanquam vos nihil aliud niſi de præſidio retuliſtis, tamen mihi videmini magno conſilio poteſtatem nobis de tota Rep. feciſſe dicendi. Item Catil.3. Senatum conſului de ſumma Reip. quid fieri placeret. Sueton. in Iul. M. Marcellus Coss. edicto præfatus, de ſumma ſe Rep. acturum, retulit ad Senatum, vt ei ſuccederetur. Liu. lib. 40. Secundum rem diuinã, vt de Repub. Senatum conſulerent. Et lib. 26. De Rep. tamen primùm, ac de prouincijs ambo Coss. ad Senatũ retulêre.

Decare ad Senatum referri.] Ald. de Repub. quod ſine dubio rectum eſt.

Senatus in vrbe habebatur.] Hæc non cohærent: Senatum in vrbe habitum: & Pompeium adfuiſſe. Nam Pompeio, cui Proconſuli decreta Hiſpania fuerat, in vrbe adeſſe ius non erat. Qui enim cum Imperio erant, ijs intra vrbem eſſe non licebat. eoque Senatus eis extra vrbem dabatur in æde Bellonæ: vt in libel. de Senatu expoſuimus. Itaque ſub finem huius lib. Vt idem, inquit, ad portas vrbanis præſideat rebus, & duas bellicoſiſſimas Prouincias abſens tot annos obtineat. Itaque lib. 8. cap. vlt. Proximis, inquit, diebus habetur Senatus extra vrbem. & Dio lib.41. Tum, inquit, Pompeius in ſuburbio cum exercitu erat. Quæ cùm ita ſint, P. Victorius diſputabat legendum eſſe, *Aberat.* quod Faërnus & Vrſinus rectiſſimè improbârunt. Nam quo ſenſu dixiſſet, quòd Senatus in vrbe habebatur, Pompeiuſque aberat, Scipionis orationem ex ore Pompeij mitti viſam fuiſſe? Rurſus autem abſurdum videtur, admoneri Senatum in vrbe habitum. Itaque non dubito, ſcriptum à Cæſare fuiſſe, *Ad vrbem*: & ab imperito quopiam vel in gloſſa, vel in textu repoſitum, *In vrbe.* Aderat ergo Pompeius in Bellonæ templo, ſingulorumque ſententias notabat, vt mox intelligetur, cùm dicet, quoſdam laudatos, quoſdam reprehenſos.

Sibi conſilium capturum.] Conſilium ſibi capere dicebãtur honeſto verbo, qui ab alijs diſceſſionem faciebant, ſibique ſeparatim conſulebant. Sic hoc ipſo libro, non procul ab extremo: Vt iurent omnes, ſe exercitum duceſque non deſerturos, neque ſibi ſeparatim à reliquis conſilium capturos. Et libro 2. in ſeq. cap. Si id non feciſſet, ſibi conſilium capturos.

Antè decare.] Sic vetus, & alij complures. melius Ald. & nonnulli impreſſi, *De Republica*: id eſt, de ſumma Reipubl. vt paulò antè.

Dixerat aliquis.] Nihil muto. magis tamen placuiſſet numero plurali: Dixerant aliqui. Nam poſt parentheſim ſic infert: Hi omnes, & cæt.

Primò M. Marcellus.] Qui biennio antè Conſul cum Ser. Sulpitio fuerat.

Tutò & liberè.[Nam eo præſidio tutus Senatus aduerſus Cæſaris & Pompeij exercitus fuiſſet.

In ſuas prouincias.] Obtinebat (inquit in Cæſare Plutarch.) duas prouincias Pompeius: Hiſpaniam & Africam vniuerſam: quas per Legatos adminiſtrabat. Sic infrà c. 17. Bellicoſiſſimas prouincias abſens tot annos obtineat.

Abreptis duabus legionibus.] Vetus, & alij Nonnulli, Correptis. Vitioſè. Nam primã & decimam quintam legionem Cæſari Pompeius abripuerat: vt dictum eſt ſuperiore lib. extremo. Neque hanc legionum duarum abductionem videtur Cicero probâſſe, ſcribens ad Att. lib.7. Epi.12. Spes omnis (de Pompeianis loquitur) in duabus inuidioſê retentis penè alienis legionibus. Habebat autem hoc tempore Cæſar legiones x I. vt ſcribit idem ad Att. lib.7. epiſt.7.

Pronunciaturum.] Moris erat, dictis ſententijs, vt eas Conſul pronunciaret: id eſt, commemoraret: vt, ſi videretur, diſceſſio fieret: cuius rei exemplũ eſt in epiſt Cicer. ad Lentul. lib.1.

Sententiæ graues.] Acerbæ, & vehementes in Cæſarem.

Miſſo ad veſperum ſen.] Apparet verum eſſe, quod alio loco ſcripſi contra Vrſini ſententiam, vtrunque vſitatum fuiſſe, Ad veſperam, & Ad veſperum.

Omnes qui ſunt eius ordinis.] Notãda locutio. Non enim ſenatorium ordinem hic ſignificat: cùm eſſent hoc tempore propè mille Senatores, quos omnes non eſt veriſimile à Pompeio domum euocatos. Sed facetè ordinem vſurpauit, pro numero eorum, qui inimici Pompeij erant.

Laudat Pompeius.] Sic omnes lib. Pantagathus tamen Promptos, ex ingenio reſtituebat: quod mihi non probatur. Nam vniuerſè laudauit, pòſt qui reprehendi videbantur, ſingulatim reprehendit.

M. Antonius, Q. Caſſius.] Liuius Epit. c I x. Cùm S. C. factum eſſet, vt ſucceſſor Cæſari mitteretur, M. Antonio, & Q. Caſſio, Tribunis pl. quoniam interceſſionibus id S.C. impediebant, vrbe pulſis, mãdatum à Senatu, Conſulibus & Cn. Pompeio, vt viderent, ne quid detrimenti Reſpub. caperet.

Adius comitiorum.] Poſtulat, vt ius comitiorum ſeruetur. diebus autem comitialibus Senatum haberi non licebat ex lege Pupia: vt poſteriùs dicetur. Curio ſuperiore proximo Decembri menſe Tribunatu abierat, quem anno proximo geſſerat. Dio lib. 40. ſcribit, eum Pontificem fuiſſe, & poſtulâſſe, vt mẽſis vnius intercalatio fieret, ne quid noui in Rep. decerneretur.

Atque eorum.] Magis placeret, *Atque ij*: ſi modò vetus liber adiuuaret.

C. Curio.] De hoc diximus lib. ſuperiore. Bello ciuili (inquit Velleius lib.2.) non alius maiorem flagrantioremque quàm C. Curio Tribunus pl. ſubiecit facem: vir nobilis, eloquens, audax, ſuæ a-

lienæque & fortunæ & pudicitiæ prodigus, homo ingenioſiſſimè nequam, & facundus malo publico.

L. Piſo Cenſor.] Cenſuram enim hoc anno geſſerunt Appius Claudius Pulcher, L. Piſo Cæſonius, Cæſaris ſocer. vt ait Dio lib. 40.

Dolor repulſæ.] M. Cato in petitione Præturæ, prælato Vatinio repulſam tulit. Idem cùm legem impediret, qua prouinciæ Conſulibus in quinquennium, Pompeio Hiſpaniæ, Gallo Syria, & Parthicum bellum: Cæſari Gallia & Germania dabãtur: à C. Trebonio Tribuno pl. auctore in vincula ductus eſt. Epito. 105. Dio verò libro 40. ſcribit, eum Cæſaris & Pompeij opera Conſulatu deiectum fuiſſe: factoſque Marcellum & Sulpitium.

Regum appellandorum largitionibus.] Satis oſtendit, Reges exteros, qui à Senatu amici & Reges appellabantur, magnis id largitionibus ab eius anni Conſulibus redemiſſe. Qua ex re vel exterarum gentium ſtultitia, vel Romani nominis terror cognoſci poteſt.

Pro neceſſitudine.] Nam Pompeij filiam in matrimonio habebat. Plutarch.

Oſtentatio ſui.] Legendum arbitror, *Aſſentatio ſui*, vt alibi locutus eſt. nam quorſum ad hanc rem potentium oſtentatio pertinuiſſet?

Illo affinitatis tempore.] Ad retinendam Pompeij neceſſitudinem ac voluntatem, Octauiam ſororis ſuæ neptem, quæ C. Marcello nupta erat, conditione ei detulit: ſibique filiam eius in matrimonium petijt, Fauſto Syllæ deſtinatam. Sueton.

Infamia duarum legionum.] Infamia propter duas legiones abductas.

CAP. II.

R*Aptim atque turbatè.*] Faërn. Vrſin. & meus vetus, *Ruptim.* quod valdè placet. Nam, vt opinor, Ruptim agere, & Ordine agere, opponuntur.

Extremi iuris interceſſionem.] Vox Interceſſionem ocioſa hoc loco videtur, & ex gloſſa in contextum irrepſiſſe. Cùm plebs Romana ciuili bello à Marianis partibus ſtetiſſet, Sylla victor multa ei ademit: in his Tribunitiæ poteſtatis partẽ maximam. Interceſſionem tamen reliquerat, vt infrà cap. 3. Cicero de Legib. 3. Quamobrem in iſta quidem re Syllam vehementer probo, qui Tribuniſ pl. ſua lege iniuriæ faciendæ poteſtatem ademerit: auxilij ferendi reliquerit. extremum autem ius appellat, minimum & poſtremũ. Hæc olim ita ſcripſeram. Et video nunc idem Manutio doctiſſimo viro placuiſſe.

Octauo denique menſe.] Locus mihi obſcurus. niſi fortè Saturninum, Gracchos, & ſimiles intelligat, atque ita rem exponamus: Tribuni Magiſtratum nonis Decemb. inibant. Octauo pòſt Menſe Conſularia comitia habebantur. Tum igitur nouis Conſulibus deſignatis, de ſuis ſuperiorum octo menſium actionibus cogitare conſueuerant, quomodo accuſationem anni inſequentis effugerent.

Extremum atque vltimum.] Malè, qui alterutrum tollendum putant. Sic enim Cic. diuin. 2. Cœlum extremum atq; vltimum dicit. Hoc autem S. C. quale eſſet, copioſè expoſui in lib. de Senatu, ſub voce S.C. vltimæ neceſſitatis.

Dent operam Coſs. Populi R. Tribuni.] Rectè iampridem emendatus ab alijs hic locus eſt, vt pro Populi R. reponatur, Prætores. & hæc eadem Cic. Famil. 16. Epiſt. 11.

Quiq; Coſs. ſunt ad vrbem.] Proconſules legendum eſſe non dubium eſt. Significat autem Pompeium Hiſpaniæ Proconſ. Item Scipionem, cui Syria, L. Domitium, cui Gallia, decretæ fuerant. Ciceronem quoque, qui è Cilicia reuerſus ad vrbem erat. Fam. 16. Epiſt. 11.

Biduo excepto comitiali.] Lege Pupia cauebatur, ne diebus comitialibus Senatum haberi liceret. Sic in epiſt. ad Quint. Frat. Conſecuti ſunt dies comitiales, per quos Senatus haberi non poterat. Et ad Lent. Senatus haberi ante Kal. Feb. per legem Pupiam (id quod ſcis) non poteſt.

Profugiunt ex vrbe.] Antonius, Caſſius, Curio. Fam. 16. epiſt. 11.

Eius Rauenna.] Sic Sueton. Tranſijt, inquit, in citeriorem Galliam, conuentibuſque peractis, Rauennæ ſubſtitit, bello vindicaturus, ſi quid de Tribuniſ pl. intercedentibus pro ſe grauiùs à Senatu conſtitutum eſſet.

Cut ſequantur ſaltem.] Delenda vox *Saltem*, auctore Antiquo lib. pro qua video pleriſq; in libris reſtitutum *Statim*. ſed illa ex gloſſa erat: vt cuiuis perſpicuum eſt.

Suis leuiſſimis poſtulatis.] Sic rectè: cùm in pleriſque antiquis & ſcriptũ & impreſſum ſit *Leuiſſimis*. Nam Cæſar Pompeij poſtulata, acerba: ſua, lenia, & placida vult videri. Sed longè aliter Cic. Fam. 16. epiſt. 11. Omninò & ipſe Cæſar amicus noſter, minaces ad Senatum & acerbas literas miſit.

L. Domitio Gallia.] Sueton. ſcribit, hunc per tumultum ſucceſſorem Cæſari nominatum. Vlterior autem huic, citerior Conſidio obuenit. Fam. 16. epiſt. 12.

S. C. perſcribuntur.] Perſcribi S. C. dicebantur, quę quapiam de cauſa rata non erant: veluti cùm aut Tribuni interceſſerãt, aut nõ legitimo loco habitus Senatus fuerat. Ea Auctoritas dicebatur. Dio lib. 55.

Prouinciæ priuatis decernuntur.] Hoc eſt; quod in huius libri fine quæritur, in ſe iura Magiſtratuum commutari, ne ex prætura & conſulatu, vt ſemper, ſed perpaucos probati & electi in prouincias mittantur. Plutarchus in Pompeio ſcribit, Catonem in Siciliam abijſſe, quæ Prouincia ei obuenerat.

Scipioni obuenit Syria.] Plutar. ſcribit, Pompeiũ miſiſſe Scipionem ſuum ſocerum, & Cn. filium ſuum in Syriam, claſſis parandæ cauſa.

Philippus & Marcellus.] L. Martius Philippus, qui VII. abhinc annis Conſul cum Cn. Lentulo fuerat, alter ab illo Tribuno pl.

Sortes deijciuntur.] Quorum ratio in decernendis prouincijs habebatur, eorum nomina in ſortibus ſcripta, in vrnam conijciebantur. dein vrna cōmota deijciebantur. id erat, prouincias ſortiri. Cic. in Lig. Tuberonis ſors conie&#x1d;cta eſt ex S. C. cùm ipſe non adeſſet.

Paludati votis nuncupatis.] Hac de re dictum eſt in Verr. 7.

Quod ante id tempus acciderat nunquam.] Cicero tamen hac ipſa de re ſcribens ad Attic. lib. 8. epiſt. 23. Ipſi Coss. inquit, quibus more maiorum conceſſum eſt, vel ōmnes adire Prouincias, aut legati ſunt eorum, &c.

Lictores habent priuatim.] Scribatur *Priuati*, vt in alijs quibuſdam. nihil obſcuri relinquetur. Sed nunc video in Manutiano ita impreſſum. quod placet.

Et è fanis tolluntur.] De hoc more commendandarum fanis pecuniarum, Cic. de Legib. 2.

Cæſar concionatur.] Sic Sueton. Atque ita traiecto Rubiconem exercitu adhibitis Tribuni pl. qui pulſi ſuperuenerant, pro concione fidem militum flens, ac veſte à pectore diſceſſa inuocauit.

A quibus deductum.] Vetus *Diductum.* Aldin. *Inductum.* Vetus placet. Nam Diducere, pro Diſtrahere vſitatum eſt: vt hic noſter: Diducendique erant milites.

Armis reſtituta.] Hoc, vt verè dicam, non intelligo. non enim armis, ſed lege Pompeius Tribunitiam poteſtatem reſtituit Conſul cum M. Craſſo, vt Plutarch. in eius vita, & Pedian. in Diuin. demonſtrant. Quare aut vox *Armis* delenda eſt, aut potiùs *ſine armis*, legendum. Cic. quidem lib. de Legib. 3. ſcribit, Pompeium ſenſiſſe, neceſſarium id fuiſſe, neque potuiſſe ciuitati diutiùs eam poteſtatem deberi. At iam video Vrſini teſtimonium de Ant. Auguſt. qui vocem *Armis* tollendam cenſebat.

Dona etiam quæ antè habuerit.] Sic meus codex: quod idem Vrſinus de ſuo teſtatur. Placet tamen P. Victorij coniectura, libro Var. 10. c. 24. vt *Bona* legatur, quam vſitatam eſſe locutionem omnes eruditi norunt. *Habuerat* autem paulò infrà legitur in meo Antiquo: meliùs quàm in vulgatis, *Habuerit.*

Hanc enim euocauerat.] Liuius támen dimidiatam tantùm legionem numerat. Cæſar, inquit Oroſius, Rubicone flumine tranſmeato, mox vt Ariminum venit, v. cohortes, quas tunc ſolas habebat, cum quibus (vt ait Liuius) orbem terrarum adortus eſt, quid facto opus eſſet, edocuit. niſi fortè x. pro v. apud Oroſium reponamus.

CAP. III.

AD arma ſit vocatus.] Sic apud Salluſt. in Catil. & Cic. in Mil. Videret, ne quid Reſpub. detrimenti caperet: quo vno verſiculo ſatis armati ſemper Conſules fuerunt, etiam nullis armis datis.

Locisq́; editioribus occupatis.] Nihil affirmo. tantùm dico, veteres libros Ciceronis de Leg. conſulendos, ſi qui reperiri poſſint, in quibus vox *Editis*, vel (vt hìc) *Editioribus* aſcripta ſit. Nam vulgò lib. 3. ita legitur: Cuius primum ortum, ſi recordari volumus, inter arma ciuium, & occupatis & obſeſſis vrbis locis, procreatum videmus.

L. Cæſar.] Cicero ad Attic. lib. 7. epiſt. 12. L. Cæſarem vidi Minturnis ad v i i i. Kal. Feb. manè cum abſurdiſſimis mandatis non hominem, ſed ſcopas ſolutas: vt idipſum mihi ille videatur irridendi cauſſa feciſſe, qui tantis de rebus huic mandata dederit: niſi fortè non dedit: & hic ſermone aliquo arrepto pro mandatis abuſus eſt. At epiſt. ſeq. L. Cæſar mandata Cæſaris ad Pompeium detulit ad v i i i. Kal. cùm is eſſet cum Coss. Theani. Probata conditio eſt, ſed ita, vt ille de his oppidis, quæ extra ſuam prouinciam occupauiſſet, præſidia deduceret. Id ſi feciſſet, reſponſum eſt, ad vrbem nos redituros eſſe, & rem per Senatum confecturos. Spero etiam in præſentia pacem nos habere: nam & illum furoris, & hunc noſtrum copiarum ſuppœnitet.

Cæſaris legatus.] Nominatur lib. 7. c. 12.

Priuatis neceſſitudinibus.] Meus Antiquus. *Neceſſitatibus.* quod idem Faërn. de ſuo teſtatur. & ita ſine dubio corrigendum eſt

Eadem ferè atque eiſdem de rebus.] Nihil ſine veteris libri ſubſidio temerè mutandum puto. Attamen idem eſſe arbitror, Agere eadem, & Agere iiſdem de rebus. prætereà verbum Commemorâſſe, per ſe non ſatis conſtat. Itaque videndum, ecquis vetus ita ſcriptum habeat, Eiſdem de rebus commemorâſſe.

Liberare poſſint.] Meus & Ald. *Poſſent.* quod verius arbitror.

Semper Reip. primum.] Deleo *Reip.* nam de ſua, non de Reip. dignitate loquitur. Et rectiùs fuit in lib. Vrſini, quàm ipſe exiſtimet.

Populi R. beneficium.] Rectè ſic iampridem in Ald. emendatum eſt: cùm in meo Antiq. & reliquis ita legatur: Quod pro beneficio ſibi contumelia ab inimicis extorqueretur. Error natus eſt ex nota P. R. ac beneficiū intelligit, vt eius abſentis ratio in Conſulatus petitione haberetur. Populi autem beneficiū appellat, quia lege id ſancitum fuerat, pugnante Cn. Pompeio i i i. Coss. Epiſt. 3. lib. 8. ad Att. & Fam. lib. 6. epiſt. 6.

Semeſtri imperio.] Tantum enim adhuc Cæſari reſtabat.

Hæc omnia tandem.] Vox *Tandem*, abeſt à meo, & Aldin. & Antiquis.

Ipſi exercitus dimittantur.] Auguſt. tollebat vocem *Ipſi*, quod non probo. Nam in meo & Faërni, & Vrſini libris ita eſt rectè: Ipſi exercitus dimittāt. Hoc eſt, ipſi Pomp. & Cæſ. de quibus agitur. omnes reliqui diſcedant ab armis. Sic Cœlius Fam. 8. epiſt. 14. Cn. Pompeius conſtituit non pati C. Cæſarem Conſulem aliter fieri, niſi exercitum & prouincias tradiderit: Cæſari autem perſuaſum eſt, ſe ſaluum eſſe non poſſe, ſi ab exercitu receſſerit: fert illam tamen conditionem, vt ambo exercitus tradant.

In Italia.] Sic Fam. 16. epiſt. 12. Feruntur omnino con-

nò conditiones ab illo, vt Pompeius erat in Hiſpaniam, delectus qui ſunt habiti, & præſidia noſtra dimittantur.

Capuam peruenit.] Cicero tamen (vt modò dixi) Theanum nominat.

Illi deliberata reſpondent.] Sic omnes Antiq. Placet tamen peruulgata: Illi re deliberata reſpondenr. vt Gall. bell. 4. c. 2. Legati hæc ſe ad ſuos relaturos dixerunt, & re deliberata poſt diem tertium ad Cæſarem reuerſuros.

Per eos remittunt.] Fortè *Eoſdem.*

Si peracto Cæſaris conſulatu.] Nam Cæſar ad Conſulatus petitionem ſe venturum pollicebatut: & ſe præſentem trinundinum petiturum. Fam. 16. epiſt. 12.

Mendacij religione obſtrictus.] Honeſtè, pro Periurus.

CAP. IIII.

P*iſaurum, Fanum.*] Omnes hæ nominantnt Famil. 16. Epiſt. 12. Præter Fanum. vbi ſcribit, illis occupatis Pompeium & Coſs. vrbem reliquiſſe.

Tignium, Thermum prætorem.] Cottigendum *Inguium,* primùm oſtēdi: Cic. ad Att. 7. epiſt. 13. Quid agar, inquit, Domitius in Marſis, Inguij Thermus, P. Attius Cinguli. deinde, quòd Inguinm in Vmbria eſt, Tignium in Piceno. Plin. 3. c. 14. Sed nunc video idem quoque à Manutio ex Plinio annotatum,

Tigniorum.] Legendum ergo Inguiorum. & mox, Inguium recipit.

Apertè ſanctiore ærario.] Sanctius ærarium fuiſſe videtur, in quo pecuniæ ad vltimos caſus reſeruabantur. Liu lib. 27. Cætera expedientibus, quæ ad bellum opus erant Conſulibus, aurum vicesimarii, quod in ſanctiore ærario ad vltimos caſus ſeruaretur, promi placuit. Cic. ad Att. 7. epiſt. 20. Hoc cuiuſmodi eſt? v 11. Id. Feb. Capuam C. Caſſius Tribunus pl. venit. attulit mandata ad Coſs. vt Romam venirent: pecuniam de ſanctiore ærario auferrent, ſtatim exirent vrbe relicta? Appia. de bell. Ciu. 2. ſcribit ærarium fuiſſe, in quo pecuniæ bellici tantùm tumultus cauſa aſſeruabantur. ſi quis attigiſſet, eius caput ſacrum fuiſſe.

Citra Capuam.] Quæ Ciceroni Procoſ. attributa fuerat, vt eam aduerſus Cæſarem tueretur. Famil. 16. epiſt. 11.

Lege Iulia.] De colonijs, quam in lib. de Legib. expoſuimus.

Libertati confirmat.] Mirè dictum, pro Liberos eſſe iubet.

Circum familiares conuentus.] Cic. ad Att. 7. epiſt. 13. Gladiatores Cæſaris, qui Capuæ ſunt, ſanè commodè Pompeius diſtribuit, binos ſingulis patribusfa. Secutorum in ludo ↀↀ. fuerunt, Eruptionem facturi fuiſſe dicebantur.

Labienus.] Hic eſt T. Labienus, cuius Legati opera fortiſſima & fideliſſima Cæſar annos nouem vſus erat in Gallia, qui nunc à Cæſare deſciuit. Famil. 16. Epiſt. 10. Maximam autem plagam accepit, quòd is, qui ſummam auctoritatem in illius exercitu habebat, T. Labienus ſceleris ſocius eſſe noluit. reliquit illum, & nobiſcum eſt. Sic ad Atti. 7. Epiſt. 11.

CAP. V.

Q*Vadraginta in ſingulos iugera.*] Summa immenſa. nam x x x. fuiſſe cohortes, modò dixit. Itaq; Manutius, Quaterna repoſuit. Sed quid illud eſt quod infert, Pro rata parte Centurionibus euocatiſq;? nam quibus ad eam rem latiſundijs opus eſſet? Notandum eſt autem quod ait Domitiū agros è ſuis poſſeſſionibus eſſe pollicitum militibus. primùm vt intelligatur, eiuſmodi fuiſſe Colonos Domitij, de quibus poſterius cōmemorabit. deinde vocem Poſſeſſiones, hoc loco non propriè vſurpari, pro ijs quæ vſu tantùm, non proprietatis iure habebantur: de quibus in Feudali Dictionario diximus: ſed pro Latiſundijs. impropriè.

Centurionibusq; euocatisq;.] Euocati dicebantur, qui legitimo militiæ tēpore perſuncti, cùm emeritis & confectis ſtipendijs eſſent; tamen propter rei militaris ſcientiam, & quòd pleriq; beneficijs affecti fuerant, nominatim literis ac nuntijs ab Imperatore, magis officij & amicitiæ cauſa, quàm pro imperio euocabantur: ijſq; plerunque præfectus aliquis attribuebatur. Dio lib. 55. [illegible] Cæſar ſup. c. 1. Multi vndiq; ex veterib. Pompeij exercitibus, ſpe præmiorum atq; ordinum, euocantur. Idem infrà lib. 3. Euocatorum circiter duo millia, quæ ex beneficiarijs ſuperiorum exercituum ad eum conuenerant, quæ tota acie diſperſerat. Itē: Erat Craſtinus euocatus in exercitu Cæſaris, qui apud eum primum pilum in legione decima duxerat. Hic ſigno dato, Sequimini me, inquit, manipulares mei qui fuiſtis. Cice. in epiſt. ad Appium: Antonium præfectum euocatorū miſi ad te, cui ſi videbitur, cohortes traderes. Salluſt. in Iugurth. Præterea ex Latio fortiſſimum quenque, pleroſque militia, paucos fama cognitos accire, & ambiendo cogere homines emeritis ſtipendijs ſecum proficiſci. Hinc etiam in exteros tranſlatum. Cæſar Gall. 3. cap. 5. Multis præterea viris fortibus Toloſa & Narbone nominatim euocatis, &c. Euocati autem modò peditibus, modò equitibus admiſcebantur. De peditibus, Craſtinus, de quo modò diximus, teſtimonio eſt. de equitibus Cæſ. lib. 7. cap. 12. Eorum aduentu (de Germanis loquitur) quòd minùs idoneis equis vtebantur, à Trib[illegible]nis militum, reliquiſque equitibus R. atque [illegible]atis equos ſumit, Germaniſque diſtribuit.

Auximo Cæſar progreſſus.] P. Victorius vir doctiſ. Var. 4. cap. 15. contra omnium lib. conſenſionem reponendum putat, Maximo Cæſar progreſſu: id eſt, magnis itineribus. Sed Victorius animaduertere debuit, primùm Cæſarem itinerum ſuorum ſeriem contexere. ſuperiùs autem dixerat, ſe Auximum veniſſe, atque illud recepiſſe. deinde cùm dicat, Percurrit, nunquid ſatis celeritatem in itinere faciendo demonſtrat?

Ibi in præſidio habuerus.] Antiq. Ibi præſidio. quod magis probo.

Finiti-

Finitimis regionibus coëgerat.] Legendũ vt in Antiq. & Ald. Finitimis ab regionibus.

Cohorteſq; ampliùs xxx.] Oroſius ſimiliter legiones tres numerat.

Sulmonenſes.] Malè ergo apud Oroſium legitur, *Apud Salonem.* corrigendumq; *Sulmonem*, aucto. Plin. 3. c. 12.

A. Q. Lucretio.] Huius Lucretij crebra mentio eſt in Epiſt. ad Att. vt eorum temeritas qui *Lucatio* mutârunt, dilucidè appareat.

Et oppid. & milites.] Sic Aldin. De militibus tamen nihil noſter Antiq. vbi ſcriptum ita eſt: Vniuerſiq; oppidani obuiam, &c. quod ſanè verius eſſe arbitror. Nam modò dixit, Sulmonenſes à cohortibus coërceri. Deſerti autem à ſuis Ducibus milites Antonio ſe dediderunt: vt modò ſubiunget.

A Rege Norico.] Agrum Noricum in Gallia nominat lib. 1. Gall. cap. 3. à Boijs occupatum, ſed Regem Noricum ex Germania, eodem lib. extremo. Non puto Regem vllum Boiorum à Cæſare in Gallia relictum. Itaque ad Germanum id referendum arbitror.

Circummunire instituit.] Meus Antiq. & Aldinus *Circumuenire.* Et infrà lib. 2. Curio Vticam obſidere, & vallo circumuenire inſtituit. Multi tamen hoc ipſum mutant.

Domitius diſſimulans.] Meus Antiquus, *Simulans.* quod magis probo. Nam iſta pronuncians, non diſſimulat, ſed ſimulat, & fingit. Hanc autẽ Pompeij deſertionem Cicero mirificè exagitat, ad Att. 8. Epiſt. 7. & 8. Culpam tamen omnem Pompeius in Domitium conferebat. quod ipſius literis cognoſci poteſt, quarum exemplum extat eod. lib. Epiſt. 17. 18. 19. 20. Summa autem hæc erat, ſe neq; pares cum Cæſare copias habere, neq; ijs duabus, quas habebat, legionibus ſatis cõfidere, vt ijs Reipub. fortunas committeret. Itaq; cenſere, vt Domitius oppido relicto ſuas Copias cum ipſius copijs coniungeret.

Conſultandi cauſa.] Hoc puto è gloſſa ſumptum, eò magis quod Faërninus & meus Antiq. habent *Conſiliandi*, quam vocem Longobardicam eſſe, facilè ex lib. legum Barbaricarum intelligitur. Memorabile eſt autem, quod de hoc Domitij terrore Seneca ſcribit lib. de benef. 3. Corfinium, inquit, Cæſar obſidebat. Tenebatur incluſus Domitius. Imperauit medico, eidemq; ſeruo ſuo, vt ſibi venenum daret. Cùm tergiuerſantem videret, Quid cunctaris, inquit, tanquam in tua poteſtate totum iſtud ſit? mortem rogo armatus. Tum ille promiſit, & medicamentum innoxium bibendum illi dedit. quo cùm ſopitus eſſet, acceſſit ad filiũ eius. Iube me, inquit, adſeruari, dum ex euentu intelligis, an venenum patri tuo dederim. vixit Domitius, & ſeruatus à Cæſare eſt: prior tamen illum ſeruus ſeruauerat.

Prima veſpera.] Meus Antiq. & Ald. Prima veſperi. Sed ita puto illum locutum, vt alibi prima nocte, pro Ineunte nocte.

Parvis momentis.] Cic. Phil. 5. Minimis momentis maximæ inclinationes temporum fiunt, cùm in omni caſu Reip. tùm in bello, & maximè ciuili, quod opinione plerunq; & fama gubernatur.

Exitus obſeruent.] Meus Antiq. & Ald. *Aſſeruent.*

Neq; eorum.] Meus & Aldin. *Neq; eo.* Placet Faërni, Neq; verò.

Tanta erat ſumma expectatio.] Mirè dixit, Tanta ſumma erat: pro Tanta erat. Cicero de Offic. 1. Adeò ſumma erat obſeruatio in bello mouendo.

Vt alius in aliam.] Sic valde arridet: cùm in meo & Ald. & alijs permultis legatur *Nullus.*

Ea re ex ciuitate expulſos.] Meus lib. In ea re. Faërnus ex ingenio, Ex iniuria. Sed *Ea re*, apud Cicero. vſitatum eſt, pro Hac de cauſa. Cauſam autem ſignificat, Cæſaris in Italiam aduentum. Notanda etiã locutio Ex ciuitate expelli, pro Ex vrbe. Nam ſuperiùs, Profugiunt, inquit, ex vrbe Tribuni pl. Cic. ad Att. 10. Epiſt. 4. Hi ſunt, qui niſi me ciuitate expuliſſent, obtinere ſe non poſſe, &c.

Dimittit omnes incolumes.] De hac Corfinienſi clementia extat Cæſaris ad Ciceronem Epiſtola ad Att. 9. Epiſt. 19.

Pauca apud eos locutus.] Ita ſine dubio legendum, quamuis in Antiq. & Ald. legatur, *Loquutur.*

Apertè eorum.] Sic Ald. meus Antiq. & alij permulti. Legendum *A parte*, vt in alijs nonnullis.

H. S. LX.] Scribatur plenè Sexagies. ne pro Sexaginta ea nota ſumatur.

Quod aduexerat Domitius.] Vetus Cod. & Aldin. Quod aurum adduxerat, &c.

Sacramentum dicere.] Alio loco expoſuimus.

CAP. VI.

R*Eprehenſus in itinere.*] Deprehenſus in itinere. Vetus. Deprehenſus ex itinere. quod probo.

Præfectus fabrum Cn. Pompeij.] Liuius lib. 1. vbi de claſſibus à Seruio Rege deſcriptis commemorat: Additæ, inquit, huic claſſi duæ fabrûm centuriæ, quæ ſine armis ſtipendia facerent. datum munus, vt machinas in bello ferrent. Sed de Præfecto fabrûm Veget. lib. 2. cap. 11.

Cn. Magius.] Hac de re extat Cæſaris ipſius Epiſt. ad Att. 9. Epiſt. 8. Cn. Magium Pompeij præfectũ deprehendi ſcilicet, & meo inſtituto vſus ſum, & eum ſtatim miſſum feci. Iam duo præfecti fabrûm Pompeij in meam poteſtatem venerunt, & à me miſſi ſunt.

Ad ſuam dignitatem.] Meus, In ſuam. quod magis probo.

Atque ad ſe Brunduſium.] Sic Ald. Meus verò, Atque ad eum. Legendum opinor, Atq; ad Brunduſium. quæ vetus locutio eſt.

Communis ſalutis.] Ald. Salutis cauſa. quod apertè mendoſum eſt: etiã Antiquo meo lib. auctore.

Idem perfici.] Pro Tantum, vel Tantundem.

Cum cohortibus xx.] Id eſt, duabus legionibus, ſiue decem hominum millibus. Meus codex, *Decem* habebat: quod magis placet, cùm modò dixerit Coſs. ſecum magnam exercitus partem abduxiſſe. Et Cic. ad Att. 9. Epi. 11. ſcribat Claudiũ dimidio plus ſcripſiſſe Pompeiũ habere, quàm reuera habuerit. Scripſerat autẽ de triginta millib. Epiſt. 4.

Ibi reſtitiſſet.] Vetus, *Remanſiſſet.* Sed parui refert.

Adminiſtrationesq́.] Id eſt, vias, cõmeatum, itiones & reditiones. Qua de re ſcribit Cic. ad At. 9. ep. 14. Epiſtola mihi affertur à Lepta, circumuallatũ eſſe Pompeium, ratibus etiam exitus portus teneri. Sed & ipſe Cæſar epiſt. 17. eiuſ. lib. Pompeius, inquit, ſe oppido tenet. nos ad portas caſtra habemus. conamur opus magnum, & multorum dierum propter altitudinem maris. ſed tamen nihil eſt quod potiùs faciamus. ab vtroq; portus cornu moles iacimus, vt aut illum quàmprimum traijcere, quod habet Brunduſij copiarum cogamus, aut exitu prohibeamus.

Magium non remitti.] Quid igitur eſt, quod Cæſar ipſe ſcribit, lib. ad Att. 9. Epiſt. 16. Ad VII. Id. Mart. Brunduſium veni. ad murum caſtra poſui. Pompeius eſt Brunduſij. miſit ad me Cn. Magiũ de pace. quæ viſa ſunt, reſpondi. Hoc vos ſtatim ſcire volui. Cùm in ſpem venero de compoſitione aliquid me conficere, ſtatim vos certiores faciam. Niſi fortè eum cum Caninio Rebilo, de quo mox dicetur, remiſit. Sed hæc mera diuinatio eſt. Ac planè hoc aliquid argumenti eſt, contra auctorem Commentariorum Cæſaris.

Pedes XXX.] Noſter, Pedibus XXX. Vtrumque mendosè. melius Ald. Pedum. nam latitudinem & longitudinem oſtendit, vt paulò pòſt conſtabit: cùm ait alias pari magnitudine adiectas.

Multis tormentis.] Vox Multis abeſt à meo Antiq. & rectè abeſt, meo quidem iudicio. Satis eſt enim dixiſſe completas.

Telis pugnabatur.] Vet. *Pugnabant.* quod probo.

Etſi impetus eius.] Vocem, *Etſi*, redundare ac planè tollendam eſſe arbitror.

Vt ipſe colloqueretur.] Ipſe autem erat non Pythagoras, ſed Pythagora callidior Cæſar. cuius hæc fuit perpetua ratio, etiam cum Arioviſto Germanorum Duce.

Ab armis diſcedatur.] Placet lectio noſtri Antiq. à quo duæ primæ voces abſunt. nam & ſæpe Diſcedi, ſimpliciter ita vſurpatur: & iam non de diſceſſione ab armis, ſed à colloquio agitur.

Nihil ſine illis.] Vetus *Nec ſine.* quod magnoperè probo. Nam illud proximum, Renunciat quòd Conſules abſint, vetuſtè dixit, pro Renũciat Conſules abeſſe. Cuius locutionis exempla eruditis nota ſunt. Plau. in Aſin. Equidem iam ſcio, filius quòd amet meus.

Vicos plateasq́.] Hîc notandus error Fl. Soſipatri, qui dixit, vicos eſſe humiles domos. & qua incedimus, non vicos, ſed vias eſſe vicorum.

Plateas inædificat.] Hæc ead. Plutar. in Pomp. & Veget. lib. 4. cap. 5.

Quòd Coss. abſint.] Nam ſuperioribus proximis diebus Dyrrachium profectos modò dixit. quamuis Cic. Epiſt. 4. ad Att. 9. vnà cum Pompeio profectos ſcribat.

Diebus nouem.] Cæſar VII. Id. Mart. Brunduſium venit, vt ipſe ſcribit, Epiſt. 16. Pompeius fugit ad XVI. Kal. April. vti patet ex Epiſt. 18. qua ratione numerus quadrat. Matius & Trebatius Ciceroni Impe. S. Cum Capua exiſſemus, ex itinere audiuimus, Pompeium Brunduſio ad XVI. Kalen. April. cum omnibus copijs, quas habuerat, profectum eſſe. Cæſarem poſtero die in oppidum introijſſe. concionatum eſſe. inde Romam contendiſſe. velle ante Kal. eſſe ad vrbem: & paucos ibi dies commorari. deinde in Hiſpanias proficiſci.

CAP. VII.

MAximè pertinebat.] Noſter, Aldin. & alij complures, *Probabat.*

Naues conſcendiſſent.] In ead. Epiſt. conſcendiſſe Pompeius dicitur ad 4. Non. Mart.

Facultatem ademerat.] Idem ſcribit Plutarch. Cæſarem nauium penuria impeditum, quò minùs Pompeium perſequeretur. Ac memorabile eſt, quod eodem loco ſcribit, Italiam iſto modo à Cæſare dierum LX. ſpacio in ſuam poteſtatem redactam, ſine vllo prælio & ſanguine. Atq; hæc quidem Plutarch. in Cæſ. In Pompeio verò ſcribit hiſtoricos omnes hanc ex Italia Pompeij diſceſſionem in ſummi ſtratagematis numero poſuiſſe. Quorum quantus error ſit, licet ex Cice. ad Attic. Epiſt. cognoſcere.

Proprætorem Roma.] In meo Antiq. *Romanum.* Vtrunq; ab Ald. abeſt. quod magis probo.

Africam ſorte Tubero. Cicer. in Ligar. Tuberonis ſors coniecta eſt ex S. C. cùm ipſe non adeſſet.

Ex prætura.] Sic Cic. in eadem: Interim P. Actius Varus, qui Prætor Africam obtinuerat, Vticam venit. ad eum ſtatim concurſum eſt, atq; ille non mediocri cupiditate arripuit imperium: ſi illud imperium eſſe potuit, quod ad priuatum clamore multitudinis imperitæ nullo publico conſilio deferebatur.

Ex prouincia fugit.] Cic. ad Att. 10. Epi. 14. Cato, qui Siciliam tenere nullo negocio potuit, &, ſi tenuiſſet, omnes boni ad eum ſe contuliſſent, Syracuſis profectus eſt ante diem VIII. Kal. Maij.

Vacuas ab imperijs.] Sic Ald. Noſter verò, Vacuas prouincias ab imperijs. vtraq; placet.

Filium exponere in terram.] Cicero in Ligar. Prohibiti eſtis in prouincia veſtra pedem ponere, vt perhibetis, ſumma cum iniuria.

Ad vrbem proficiſcitur.] Trebat. ad Cicer. lib. ad Attic. 9. Epiſt. 14. Pompeium Brunduſio profectum: Cæſarem poſtero die in oppidum introijſſe. concionatum eſſe. inde Romam contendiſſe. velle ante Kal. eſſe ad vrbem.

Expectato legitimo tempore.] Decem enim anni inter ſuperiorẽ Cæſaris Conſulatũ interceſſerant.

Quod ab omnibus.] Corrigendum vt in alijs quàm multis: Quod omnibus ciuibus pateret. Atq; ibi puncto interpoſito, noua ineunda ſententia, quaſi repetito verbo *Docet.*

Latum ab decẽ Trib pl.] Sic Cic. ad Att. 7. Ep. 3. Cur imperium illi, aut illo modò prorogatum eſt? cur tantoperè pugnatum eſt, vt de eius abſentis ratione habenda X. Tribuni pl. ferrent?

Priſtina conſuetudine.] C. Cæſar Cos. M. Catonem ſententiam rogauit. Cato rem, quæ conſulebatur, quoniam non è Repub. videbatur, perfici nolebat.

nolebat. Eius rei gratia ducendæ, longa oratione vtebatur, eximebatq́; dicẽdo diem. Erat enim ius Senatori, vt ſentẽtiam rogatus, diceret antè, quicquid vellet alius rei: & quòad vellet. Cæſar Coſ. viatorem vocauit: eumq́; cùm finem non faceret, prehendi loquentem, & in carcerem duci iuſſit. Senatus conſurrexit: & proſequebatur Catonem in carcerem. Hac inuidia facta, Cæſar deſtitit, & mitti Catonem iuſſit. Hæc ex Capitonis hiſtoria Gell. lib. 4. cap. 10.

Ipſo Cos. Pompeio.] III. Conſule, atq; adeò pugnante. Fam. 6. Epiſt. 6. lib. 8. Epiſt. 3. ad Attic.

Cur fieri paſſus eſſet.] Sic noſter & Ald. & alij permulti. Video tamen in quibuſdam impreſſis, Ferri. quod verius puto.

Circumſcribendus Trib. pl.] Hanc eandẽ belli cauſam Cicero Philipp. 2. commemorat. Quam cauſam, inquit, de Cæſare ſignificans, dementiſſimi ſui conſilij & facti afferebat, niſi quòd interceſſio neglecta, ius tribunitiũ ſublatum, circumſcriptus à Senatu eſſet Antonius? Eſt autem Circunſcribere aliquem, ab Rep. remouere, & curia foroque prohibere. Nam ſuperiùs hac ipſa de re loquens, cap. 2. Nec tribuniſ pl. inquit, ſpacium datur ſui periculi deprecandi: ſed de ſua ſalute die ſeptimo cogitare coguntur. & Cicero hac ipſa de re ad Att. 7. Epiſt. 9. Si fortè Tribunus pl. Senatũ impediens, aut populum incitans notatus, aut S. C. circumſcriptus, aut ſublatus, aut expulſus ſit, dicéntue ſe expulſum, ad illum confugerit. Et Oroſius: M. Antonius & P. Caſſius Tribuni pl. pro Cæſare intercedentes, intercedente Lentulo Conſule, curia foroq; prohibiti, ad Cæſarem profecti ſunt. Sic vſurpatur in Miloniana: Nunquam illum Reſpub. ſuo iure eſſet vlta. Senatus, credo, Prætorem eum circunſcripſiſſet. Ne cùm ſolebat quidem id facere in priuato, eodem hoc, aliquid profecerat. Exemplum infrà extat lib. 3. cap. 5. vbi ita ſcribitur: De quibus rebus Seruilius ad Senatum retulit: Senatusq́; Cœlium ab Repub. remouendũ cenſuit. Hoc decreto eum Conſul Senatu prohibuit: & concionari conantem de roſtris deduxit. Sic Philip. 13. Senatus in Capitolium. Parata de circunſcribendo adoleſcente ſententia conſularis. Loquitur de C. Cæſare, quem Conſul ab Republ. remouere conabatur. Hæc cùm iampridem ſcripſiſſem, animaduerti poſteà Manutium doctiſ. virum locos eiuſdem modi multos protuliſſe.

Illis ſe honori defuturum.] Sunt qui ſic emendent: Sin timore defugiant, illi ſuo honori non defuturum, ſed per ſe Remp. adminiſtraturũ. Quãtò meliùs noſter Antiq. Sin timore defugiãt, illis ſe oneri nõ futurũ, & per ſe Remp. adminiſtraturũ. Neq; diſputatione, aut argumentis opus eſſe arbitror. Sed iam ita video à Manutio hũc impreſſum locũ.

Vt operibus antè ſtuduerit.] Sic noſter vetus & Ald. opinor, pro, Rebus geſtis. quæ ſententia proba eſt, ſi locutio exemplum haberet. Alioqui corrigendum videretur, Vt opibus ille ſtuduerit. vt de Pompeio intelligatur. Sunt autem qui *Anteire* hoc loco reponant: quod ſine vetuſtorum librorum auctoritate fieri certè non debuit.

Timoris cauſa.] Quòd Pompeium ab ſe deſertum metuerent: vt Plutarchus quoque in Cæſa. commemorat.

Reliquasq́; res.] Aſtutè reticet quod Plutarchus ſcribit, cùm Cæſar ad ærarium veniſſet, vt pecunias inde auferret, Metellum hunc grauiter interceſſiſſe: Cæſarem ei atrociter minatũ eſſe: & cùm claues nuſquam inuenirentur, accitis fabris fores effregiſſe. quod etiam Oroſ. memoriæ prodidit.

CAP. VIII.

EX *Sicilia & Sardinia.*] P. Victorius Variarum 1. cap. 2. hunc locum ex Antiq. libro ita reſtituit: Quas Sicilia & in Coſano à priuatis coactas, ſeruis, libertis, coloniſq́; ſuis compleuerat. Docet autem Coſanum Domitij villam fuiſſe. Colonos autem dicit Cæſar, quibus Domitius agros ex ſuis poſſeſſionibus & latifundijs attribuerat. vt ſuperiùs dictum eſt. Et de huiuſmodi colonis locus eſt inſignis apud Appianum ἐμφυλ. β. Et nunc video Manutium Victorij ſententiam ſecutum, & vocem *Coſano* impreſſiſſe.

Noua Cæſaris officia.] Vtriuſq; merita paucis pòſt verſib. exponet.

In eorum fide.] Hæc vniuerſæ Galliæ fuit ratio, quemadmodum ſuperioribus lib. intellectum eſt: vt tenues aliquot, vel pagi, vel ciuitates in potentiorum fide & clientela eſſent: hoc eſt, vt & ab his illæ defenderentur, & illæ his, cùm vſus veniret, ſubſidium ferrent.

Maſſilienſium XV. *primos.*] Vetus lib. Maſſilia. quod magis probo. Decuriones autem erant alijs in vrbibus, ijdem qui Romæ Senatores. Ex eorum ordine certus virorum numerus deligebatur, cui primorum nomen imponebatur modò X. modò XV. quibus certa muneris publici procuratio mandabatur.

Ex auctoritate.] Ex decretò Decurionum.

Victas Gallias attribuerit.] Suſpectus mihi locus. Corrigendum videtur, vel hoc modo: Victa Gallia, in ſexto caſu, vt quos Pompeius ſimpliciter fruendos conceſſerat, eos Cæſar abſolutè dono dederit vel, Gallias attriuerit. quod beneficium, nihilo magis ad Maſſilienſes, quàm ad vniuerſam prouinciam Galliã pertinebat. Sed ſuperior coniectura eò magis probatur, quòd paria vtriuſq; beneficia mox appellantur.

Neutrum eorum.] Valet ad quæſtionem Feudiſticam, de Vaſallo duorum patronorum, ſi illi inter ſe contendant, quod Vaſalli officium ſit.

CAP. IX.

L. *Afranio Legato.*] Difficile dictu eſt, non potiùs ſcriptum ſic fuiſſe, L. Afranio Pompeij legato. præſertim cùm illum vſq; adhuc nuſquam nominârit.

Totius Luſitaniæ.] Sic omnes Antiqui. Legendũ arbitror *Toti*, caſu tertio. nam ſenſus eſt, Toti Luſitaniæ auxilia imperantur à Petreio; Celtiberis, & reliquis, ab Afranio.

Scutatæ, cetratæ.] Videntur hæc nomina his prouincijs ex cetris & ſcutis impoſita.

Quem ipſe petiuerat.] Sic Ald. Faërnus, Quam ipſe pacauerat. Quaſi verò eius rei commemorandæ, vel tempus, vel cauſa vlla fuerit. Meum igitur antiq. ſequor, vbi *Parauerat* legitur. Nam ita paraſſe dicit, vt nobiliſſimum & fortiſſimum quemque nominatim euocaret.

Conſuetudine congreſſæ.] Progreſſæ corrigendum putarem. atque hoc ad Cæſaris conſuetudinem magis accedit.

Pignore deuinxit.] Nam Centurionum pecunia, quaſi pro pignore tenebatur à Cæſare, ne ab illo ad Pompeium propinquantem deficerent. Præclarum ſtrategema.

Subito iumentorũ.] Acutiſſimè Oct. Pantagathus animaduertit, legendũ *Vi ventorũ.* eiq; magnoperè aſſentior. non enim pondere iumentorum, ſed tempeſtate pons interruptus eſt, vt mox dicet.

Aggere atq; cratibus.] Agger hoc loco perſpicuè pro trabibus & longurijs, quibus pons conſtabat.

Sub caſtris Afranij conſtitit.] Antiq. *Conſiſtit*: quod magis probo.

Contra hoſtem.] Notandus locus, in quo ciues, nõ iam Aduerſarij, vt ſæpe aliâs, ſed Hoſtium nomine appellantur.

Prima & ſecunda acies.] Hoc Cæſaris facinus retulit Veger. in numerum ſtrategematum. ſed tamen, non ſatis, vt videtur, intellectum. C. Cæſar, inquit, cùm aduerſus Afranium copias educeret, & recipiendi ſe ſine periculo facultatem non haberet, ſicut conſtituerat, prima & ſecũda acie furtim à tergo ad opus applicata, xv. pedum foſſam fecit, intra quam ſub occaſum Solis armati ſe milites eius receperunt.

Longiùs agger petendus.] Aggeris nomine materiẽ, & vimina, & faſces virgultorũ nunc intelligit.

CAP. X.

EX primo haſtato.] Sic antiq. & Ald. nonnulli impreſſi, *Primus haſtatus.*

Decliui faſtigio.] Vetus ſic, Editus locus tenui faſtigio. quod non placet. ſed pro Decliui legendum arbitror, vt ſæpe aliâs, Leni. Nam inter Decliuitatem & Faſtigium apud hunc noſtrum nihil intereſt. Similis locus infrà lib. 2. Id autem eſt iugum directum, eminens in mare, vtraque ex parte præruptum, atq; aſperum, ſed paulò tamen leniore faſtigio ab ea parte, &c.

Impetum aduerſus montem.] Magis placet antiqua: Aduerſus montem impetum in cohortes faciunt.

Nonnulla parte compulſis.] Ad ſenſum, non ad verba relatio fit præſepe. vt alijs locis annotauimus.

Primipili centurio.] De quo alio loco commemoratum eſt.

Vtrique ſuperiores.] Vetus, *Vtrinque.* ſed vulgata placet.

Noſtrorum impetum.] Vetus, Noſtrorum diu impetum.

Numero eſſent quod.] Verbum *Eſſent*, abeſt ab Aldin. Sanè ſi particula quoq; inſequens deleretur, concinnior ſententia videretur.

Hoſtes terga vertere.] Mirum eſt in Aldin. non eſſe *Hoſtes*, ſed hoc modo: Terga vertere aduerſarios coëgiſſent.

Nix profluit.] Sic Ald. Noſter verò *Proluit.* quod etiam habent impreſſi quidam. Magis placet Faërni coniectura, Profluxit. ac fortaſſe etiam *Flumen* pro *Fluminis* meliùs legeretur. Nam ſic Cicero in lib. de Clar. Orat. dixit, Fluuium extra ripas diffluere.

Maximi comitatus.] Sic Antiq. Aldin. & quidam impreſſi. Alij *Commeatus.* vitioſè. nam Comitatum pro parte exercitus veteres dixerunt. vt paulò infrà, Magnos comitatus, qui ad Cæſarem iter habebant.

Pecora ſecundum ſubſidium.] Animaduerte, primum commeatus genus fuiſſe frumentarium: alterum, pecuarium. Et ſic cap. inſeq. Cæſar ciuitatibus quo minor erat frumenti copia, pecus imperabat.

Vſus Britanniæ.] Sup. lib. Gall. 4. cap. 5.

Imperat militibus.] Milites Cæſaris munia omnia obibant: pontes extruebãt: frumenta demetebãt: naues ædificabãt. Sic Gall. 5. ca. 1. & alibi perſæpe.

Demonſtratum eſt.] Sup. cap. 8.

Colonis paſtoribusq́.] De quibus dictum eſt eo. lib. ſed legendus Appianus ἐμφυλ. β. ſub initium.

Tempus erat autem.] In meo vox *Autem* abeſt. Placet Faërni lectio: Tempus autem erat anni. Puto Cæſarẽ ſcripſiſſe, Tempus erat anni difficillimũ.

CAP. XI.

VT fert Galliæ conſuetudo.] Noſter & Ald. Gallica conſuetudo.

Millia ſex cum ſeruis liberisq́.] Legendum arbitror, Libertis. nam hæc vſitata locutio eſt, pro, In his ſerui libertiq;. Quod vulgò dicitur, Computando ſeruos libertosq;. Sic paulò pòſt: Eo die naues Maſſilienſium, cum ijs quæ ſunt captæ, intereunt nonem.

De nocte proficiſcitur.] Rectè: & ſic in Ald. cùm in meo ſit, Diu noctuq;. vitioſè.

His tamen omnibus.] Legendum arbitror Tum pro Tamen: cui locus hic eſſe non videtur.

Quæ ferè res.] Cùm modò dixerit *Annona*, non video quemadmodum voci *Res* locus eſſe poſſit. Eadem autem ſententia vſurpatur à Cicerone in ea pro Pomp.

Magni domum concurſus.] Non placet. Faernus reſtituit, *Demum.* quod etiam video in meo Antiq. Videtur legendum, *Magni ad domum Afranij concurſus, magnæ gratulationes fiebant.* Nam Romæ videntur hæ gratulationes factæ.

Carinæ ac ſtatumina.] Nonnulli *Stramine.* quod planè abſurdum eſt. nam infimam nauis partem ex tabulis conficiebat: tum viminibus reliquum corpus aptabat. Lucan. in 4.

Primùm cana ſalix madefacto vimine, paruam
Texitur in puppim, cæſoq́ induta iuuenco
Vectoris patiens tumidum ſuperenatat amnem:
Sic Venetus ſtagnante Pado, fuſoq́ Britannus
Nauigat Oceano, &c.

CAP. XII.

COgnitio hoſtium.] Hoſtiũ nomine vtitur, opinor, quòd non tam Romani erant aduerſarij, quàm Galli, Albici & paſtores: vt modò dixit.

Paſtoresq́; indomiti.] Hoc ſignificat, opinor, quod dixit initio Gall. 4. de Suenis. Libertate vitæ, quòd à pueris nullo officio, aut diſciplina aſſuefacti, nihil omnino contra voluntatem faciunt, vires ali, & immani corporum magnitudine homines effici.

Spe libertatis incitati.] In Antiq. & Ald. *Excitati.* quod magis probo.

Sub oculos Domitij.] Sic omnes lib. præter ſolum Aldinum. vbi ſcriptum eſt, *Domini.* quod magnoperè arridet, atque ad ſeruorum nomen valde accommodatum eſt.

Remos tranſcurrentes detergere.] Detergere remos dicebant veteres, cùm obiecta nauis tranſuerſæ hoſtili, eius remos impetu ſuo perfringeret. ridiculo fortaſſe nautico: quaſi tranſcurrentibus remis fœdaretur. Itaque nauem remis detergi dicebant. Hirc. de bell. Alex. Ac tantum doctrina potuit, vt in diſpari numero nulla tranſuerſa hoſti obijceretur: nullæq́; remis detergerentur: ſed ſemper venientibus aduerſæ occurrerent. Liuius lib. 36. Duæ regiæ vnam circunſiſtunt, & ab vtroq; latere remos detergunt. Hinc Detergere pinnas muri, apud eundem lib. 38. Aſſeribus falcatis detergebat pinnas. Idem lib. 37. Si qua concurrerat roſtro cum hoſtium naui, aut proram lacerabat, aut remos detergebat.

Atque artificio.] Sic Antiq. & Ald. Sed *Artificij* probo: vt eſt in vulgatis.

CAP. XIII.

DIuerſi pugnabant.] Vna naue inter duas interpoſita.

Alias non longo.] Noſter *Alij.* & mox *Alij longiore.* quod non improbo.

Cum Oſcenſibus contributi.] Propter viciniam.

Triginta in latitudinem.] Sic vetus codex & Ald. & multi impreſſi. Vrſini lib. *Altitudinem,* quod non probo. nam quòd erat fluuius auertendus, maior latitudinis quàm altitudinis ratio habenda erat.

Partem aliquam Sicoris auerteret.] Antiq. Parte aliqua Sicorim auerteret. quod valde arridet.

Duobus contrarijs generibus.] Sertorianorum & Pompeianorum.

Abſentis.] Pompeij, qui Sertorianos vicerat, cuiuſq; nomine & auſpicijs nunc bellum gerebatur.

In barbaris.] Non dixit infinitè, *In Hiſpanis.* ſed in barbaris: quaſi vulgus & plebem ſignificet.

Naues conquiri.] Sic placet: quamuis in Antiq. & Aldin. ſit, Conquirere.

Suſtinere extremum agmen.] Sic Antiquus & Aldinus Suſtinere, hoc loco eſt, Subſiſtere & morari, iter ſupprimere. In quibuſdam vulgatis eſt, Subſiſtere.

Totis verò caſtris milites conturbari.] P. Victorius ex ſuo libro reſtituit *Circulari.* quod mihi vehementer placet. nam cùm palàm de Cæſare queri non auderent, in circulis querebantur. Legendus Victor. Variar. 8. cap. 13.

Suprà atque infrà.] Cæſaris inſtitutum alio loco notauimus, vt peditatum per flumen tranſportando, equites ſuprà atq; infrà conſtitueret. vt patet lib. 7. cap. 11. vbi inſtituti huius rationem expoſuimus ex Veget. lib. 3. cap. 7.

Interijt tamen nemo.] Nihil muto. atque ita legi placet. veruntamen ſi quo in vetuſto & bono libro ita legeretur: *Tamen non nemo,* libenter eam ſcripturam cum hac commutarem. Quorſum enim vox *Tamen?* neq; verò eò minus traductus incolumis exercitus dici poteſt.

Huc iam reduxerat rem.] Antiq. & Aldin. Huc iam rem duxerat. Faërn. Huc iam adduxerat rem. Fortaſſe, Huc iam rem perduxerat.

Ad tranſeundum impedirentur.] Noſter, Non impedirentur. Et modò dixit eos tranſire potuiſſe.

CAP. XIIII.

PRocul viſos conſpexit.] Sic omnes lib. Neque vllum inuenire licuit, in quò non verbum *Viſos* legeretur.

Vaſa militari more conclamari.] In ſtratagematis loco Frontinus hoc numerat lib. 1. C. Cæſar, inquit, per exceptũ quendam aquatorẽ, cùm comperiſſet Afranium, Petreiumq́; caſtra noctu moturos, vt citra vexationem ſuorum, hoſtilia impediret conſilia, in initio ſtatim noctis, vaſa conclamare milites, & præter aduerſariorum caſtra agi mulos cum fremitu, & ſonum iuſſit continuare, quos retentos volebat, & arbitrari caſtra Cæſarem mouere.

Timori magis quàm religioni.] Maiorem ſui timoris, quàm ſacramenti rationem ducere. Cauſam autem eſſe arbitror, animorum ardorem, qui in ciuili diſſenſione multo maiore odio inflãmantur: vt nulla ſalutis ſpes ſit. Niſi hæc ſit potius, quòd in bellis ciuilibus remiſſior eſſe militaris diſciplina ſolet, ne milites abalienati in aduerſariorum partem diſcedant. Id enim proximè ſignificare videtur.

Lucem multum per ſe pudorem.] Sic lib. 2. capit. 6. Namq́; huiuſmodi res, aut pudore, aut metu tenentur: quibus rebus nox maximè aduerſaria eſt.

Atque ad Ilerdam reuerti.] Hoc Cæſaris factum Frontinus laudat, & in ſtratagematis loco numerat. lib. Stratag. 2.

Nos neceſſarij victus.] Ita eſt in meo & Faërni lib. vt ipſe teſtatur.

Difficultas tardabat.] Noſter & Ald. Difficultates tardabant.

Excelſiſſimus.] Abeſt ab Antiq. lib. &, ſi retinendum videtur, Excelſiſſimum, legendum erit.

Iugis Octogeſam perueniret.] Per iuga montium.

CAP. XV.

CÆſar in eam ſpem venerat.] Front. lib. Strata. 1. factũ Cæſaris aliter interpretatur. Cæſar (inquit) cùm exercitum Afranij & Petreij circumuallatum

latum ſiti angeret, iſq; ob hoc exaſperatus, interfectis omnibus impedimentis ad pugnam deſcendiſſet, continuit ſuos, arbitratus alienum dimicationi tempus: quòd aduerſarios & ira & deſperatio incenderat.

Et quod non ab initio.] Duos verſus deeſſe arbitror, quibus Cæſarianorum querelas & ſermones exponebat. Nam verbum *Conqueruntur* ad Cæſarianos pertinere puto. Itemq; illud, His prouocari ſermonibus: Cæſarianorum ſcilicet. Arma autem conferre, modò dixit pro Coniungere.

Cum Cæſare per Sulpitium.] Hæ duæ voces, *Cum Cæſare*, abſunt à noſtro antiq. & meo iudicio abſunt, non deſunt.

Armat familiam.] Familiæ nomine intelligit, opinor, quos Proconſules ex domeſticis conuictionibus, aut neceſſarijs apparitionibus ſecum habere conſueuerant: qui quaſi ex cohorte prætoria appellari ſolent: vt ait Cicero Epiſt. ad Q. Fr. in qua nullum aliud genus animaduerto, quod ex Familia dici poſſit. Nam ſeruos certè ad arma non vocaret. Colonos quidem, de quibus ſuperiùs diximus, poteſt etiam hoc verbo ſignificare.

Beneficiarijs ſuis.] Suo aliquo beneficio obligatis.

Aduerſarijs tradût.] Aduerſario habet V.C. quod valde probo.

Conſilium capturos.] Iam antè dictum eſt, Sibi conſilium capere, vocem eſſe ſeditioſam: cùm defectio fit à maiore parte.

Ad idem iuſiurandum.] Vetus placet, Ipſe idem iuſiurandum adigit Afranium. Nam ſæpe Præpoſitionem Verbo adiungebant. vt Arbitrum adigere: pro Ad arbitrum. Sic Rhodanum exercitum tranſijcere dixit Plancus ad Cicer. Epiſt. 9. lib. 10. Et puto Ciceronem de Fin. 3. ſic ſcripſiſſe, Si Annibal ad portas veniſſet, murumq; iaculum tranſiecisset: vbi vulgò legitur *Iaculo*.

Vt producatur.] Noſter producant. quod non minùs arridet.

Quos reperant.] Non dubito, quin *Receperant* legendum ſit: vt in noſtro antiquo. Vrſinus reſtituebat, *Pleroſque*, quod non probo.

Vana religio iuriſiurandi.] Sic Ald. ſed multò veriùs Antiquus, vbi *Noua* ſcriptum eſt. vt renouatũ ſuperioris diei ſacramentum ſignificet. Sic enim poſterius lib. 2. cap. 6. Relinquitur noua religio, vt eo neglecto ſacramento, quo nunc tenemini, &c. Vrſinus quoq; idem de ſuo teſtatur.

Inſueta ad onera portanda.] Diximus alio loco ex Tuſculan. Cicer. magnam fuiſſe cuiuſq; Romani militis ſarcinam: cùm præter arma & vallum, etiã dimidiati menſis cibaria portarent.

CAP. XVI.

Conſilium explicaturos.] Sic legitur in impreſſis permultis. Aldinus tamen & noſter vetus, Expleturos. quod non æquè probatur.

In locis campeſtribus ſubſiſtebant.] Noſter, *ſuſtinebant*, vt aliquantò ſuperiùs: ac nonnunquam, Suſtinere extremum agmen.

Deſuper protegebant.] Vox prior abeſt à noſtro & Aldino.

In aduerſarios tela conijciebant. Sic noſter, itemque Aldinus. nonnulli Aduerſos. placet Faërni coniectura. *Auerſos.*

Tum inquirebant.] Fort. *Requirebant.*

Sexta eius diei.] Aldinus, & noſter, *Eiuſdem diei.*

Relictis religionibus.] Sic noſter & Aldin. Placet Faërnini lib. lectio, *Eductis legionibus.*

Munitiones proferunt.] Longiùs vallum & foſſam producunt.

Præſenti malo alijs malis remedia dabantur.] Vt minore incommodo maius vitaretur.

Ad id expeditiores.] Ad crebras eruptiones. quanquã Faër. lib. ſcriptura non diſplicet, vt *Aditer*, legamus. Et hac de re Frontin. lib. Strat. 2. Cæſar, inquit, cùm exercitum Afranij & Petreij circumuallatum ſiti angeret, iſq; ob hoc exaſperatus, interfectis omnibus impedimentis ad pugnã deſcendiſſet, continuit ſuos: arbitratus alienum dimicationi tempus: quòd aduerſarios & ira & deſperatio incenderat.

Prælio diffugiſſe.] Sic omnes lib. Ego tamen contra omnium auctoritatem legendum eſſe arbitror, Prælium defugiſſe.

CAP. XVII.

Vt fœminas circummunitos.] Sic Ald. & omnes reliqui. Noſter, *Circumuentos*, quod magis placet.

Minùs conueniſſe.] Quàm Afranio, qui modò verba fecerat.

Se qui etiam.] Se, nimirum Cæſarem.

Quam integerrima.] Quaſi verò prælio, non alia de cauſa, quàm vt paci conſuleretur, ſuperſederit.

Exercitum ſuum.] Totus hic locus interpunctionis vitio ſententiam obſcurauit. Zeugma figura eſt. Officium ſuum Cæſar præſtitit. Exercitus Cæſaris præſtitit. Itaque Exercitum ſuum, id eſt, Cæſaris.

Suiq; interfectis.] Hoc eodem lib. cap. 16. Quos deprehendit, interfecit. & cap. 17. Productos palàm in prætorio interficiunt.

Quos in ſua poteſtate habuit.] Noſter, Habuerit. quod ſine dubio verum eſt. idemq; de ſuo Vrſinus teſtatur. Sed voce *Tamen* interpoſita multò commodior ſententia videretur: ibi, Tamen quos in ſua poteſtate, &c.

Conſeruârit & texerit.] Hoc lib. cap. 17. Summa diligentia conquiri & remitti iubet.

Illius denique.] Afranij.

Illorum humilitate.] Sunt qui reponant, *Humanitate*: quos facere imperitè, cùm loci ſententia, tùm Cæſaris conſuetudo conuincit, qui Humilitatem crebrò vſurpat, pro infima & abiecta conditione ac fortuna.

Iura Magiſtratuum commutari.] Non ſeruari vetera Magiſtratuum iura, ſed induci noua.

Ex prætura & conſulatu.] Poſt præturam & Conſulatum.

Per pautos probati & electi.] Hi ſunt Scipio & Domitius

mitius priuati, de quibus ſuprà, capite ſecundo.

Aetatis excuſationem.] Quid hoc loco ſignificet, aperuit ſup. cap. 1. Multi vndiq; ex veteribus Pompeij exercitibus, ſpe præmiorum atq; ordinũ euocantur. Nam Obtinere exercitus modò dixit, pro Ducere ordines & præfecturas habere.

Firmum eſſe poſſe.] Quod promiſiſſent. id eſt, quamuis fidem Afranio darent, atq; in eius verba iurarent, tamen ſe fidem non ſeruaturos.

Aequa facta aſtimatione.] Precio cuiuſq; rei facto.

Introduxerunt.] Quaſi controuerſiarum introductio, ſignum ſit imperij approbati.

Liber II.

CAP. I.

A*Digit ad oſtium Rhodani.*] Sic omnes Antiq. Nonnulli autẽ *Attingit* repoſuerunt. Sed Adigere præcisè dixiſſe videtur, pro Naues adigere. quæ fuit vſitata veterum locutio.

Materiamq́.] Trabes, ad aggeris latera firmanda: Viminia, ad vineas contexendas.

Aſſeres enim.] Aſſeres hoc loco non pro tabulis vſurpat, ſed pro validis ſudibus. & palis cuſpide præacutis. vt alibi pro trabibus. interdũ pro contis: etiam pro longurijs vſurpantur. Liuius lib. 44. Per procliue ſumpto faſtigio, longi duo validi aſſeres ex inferiore parte in terra defigebantur. in eos tranſuerſi incumbentes tigni, vt pons eſſet, iniungebantur, humuſq́; inſuper inijciebatur. Solido præcedebat Elephas in pontem: cuius priuſquam in extremum procederet, ſuccisis aſſeribus collapſus pons prolabi eum leuiter cogebat. Tacitus lib. 20. Eduxerant turrim duplici tabulato: quam prætoriæ portæ propinquantem promoti contra validi aſſeres & incuſſæ trabes perfregêre. Pro contis verò apud eundem lib. 30. Poſtremo aſſeres ferreo vnco præfixi (harpagones vocant milites) ex Punicis nauibus inijci in Romanas cœpti. Et lib. 38. Arietibus muros quatiebat, aſſeribus falcatis detergebat pinnas. Et mox: Falces anchoris ferreis iniectis in interiorem partem muri trahentes aſſerem præfringebant.

Inter manus proferebatur.] Quod vulgus dicit de manu in manum. vt alio loco diximus. Seneca de breuit. vit. Cùm ex balneo inter manus elatus, & in ſella poſitus eſſet, &c.

Fortiſſimis lignis.] Equi fortitudinem Cicero dici teſtatur. Ligni fortitudinem anteà nõ legeram. Cicero dixiſſet, Firmiſſimis. Vegetius tamen crebrò ita loquitur.

Aequandi loci cauſa facta.] Vitioſa interpunctio loci ſententiam deprauat. Nam vox Facta cum inſequentibus coniungenda eſt, hoc ſenſu: Teſtudo facta ex fortiſſimis lignis antecedebat, æquandi loci cauſa. Niſi fortè *Soli* potiùs quàm *Loci* legendum videtur.

Enoluta.] Dictum eſt pro *Inuoluta*. Cicero tamen in contraria ſignificatione poſuit. lib. de Orat. 2. Lubenter enim te cognitũ iam artificẽ, aliquandoq́; euolutum illius integumentis diſſimulationis tuæ, nudatumq́; perſpicio.

Ignis iactus.] Poſterius lutum, coria, centones, tomenta, & crates in hoc humeto reponit.

Per Albicos.] Homines aſperos, montoſos, indomitos: de quibus dictũ eſt ſuperiore lib. cap. 8.

Pauca erant erata.] Hoc eſt, roſtratæ. Vergil.

Quot priùs aratæ ſteterant in littore puppes.

Nam ab æreis roſtris ſic appellantur.

Inopinante Curione.] Quem proprætorem cum tribus legionibus in Siciliam Cæſar miſerat, libro primo, cap. 7.

Vehementiusq́; exterreamur.] Sic lib. 7. capite 16. Omnia, inquit, plerunq; quæ abſunt, vehementiùs hominum mentes perturbant.

Ex publicis cuſtodijs.] Sic noſter Antiquus. Magis tamen Ald. lectio probatur: Publicisq́; cuſtodijs. Nam ſtationes intelligit eorum, qui præſidio vrbi relicti fuerant.

Victoriam ab dijs.] Vetus *Ab his.* vt Vet. 1. Seſe iam ne Deos quidem habere, &c.

Vel externis auxilijs.] Si domeſticæ copiæ non ſufficerent.

Quibus in pugna.] Vetus: *In pugnando.* quod æquè arridet.

Magna vis eminùs.] Legendum vt in noſtro Antiquo, *Magna vi*: & vt in cæteris omnib. Antiquis, *Inferebãt*, nam ad coniunctos Albicis hoc refertur.

De improuiſo imprudentibus.] Suſpectus mihi locus: qui tamen in omnibus libris ita legitur.

Tanta re prouiſa.] Noſter *Præuiſa*: & mox pro *Enifus*, Vſus: quod magis placet. niſi *Tantum* vt in Aldin. corrigamus.

Reſpectus patriæ.] Sic noſter Antiq. Ald. tamen, *Conſpectus.* quod magis placet.

CAP. II.

P*Lutei ac vinearum.*] Pluteus nunc pro machina vſurpatur: quæ vnà cum vineis oppoſita erat ante milites, qui opus faciebãt, ne telis ex oppido miſſis vulnerarentur. Plutei & vinearum formam ſub exitum libelli adſcribemus.

Vel externis auxilijs.] Si domeſticæ copiæ non ſufficerent.

Vita periculum cederet.] Manifeſtum mendum. Legendum vt in alijs *Accideret.*

Latercula.] Lateribus minoribus & luto. Lateres autem crudos non coctos fuiſſe, poſterius ex muſculi deſcriptione intelligetur.

Suſpenderent.] Suſtinerent tectum.

Supra eum locum tigna tranſuerſa.] Sic Aldin. & pleriq;. Noſter verò & nõnulli impreſſi, *Duo tigna*, quo modo ſine dubio legendum eſt. Nam hæc duo tigna tranſuerſa crucis figuram (vt vulgò loquimur) habebant. Nihil ad huius turris intelligentiam æquè notandum eſt.

Directò tranſuerſas.] Planum igitur & ſubtenſum fuit tectum, non faſtigiatum.

Aſſeribus religauerunt.] Aſſeres impoſuerunt, eóſque clauis defixerũt. *Axibus* tamen legitur in quibuſdam: quod non diſplicet.

Tegumenta perpendere.] Sic omnes Antiqui. nonnulli impreſſi Præpēdere, vt paulò pòſt. quod magis probo. Quanquam *Vnde* pro *Vbi* planiùs fuiſſet. Tegumenta autem intelligit ſtoreas, quæ inde præpendebant, dum in contignatione ſuperiore parietes fiebant: nimirum, quia pluteorum & vinearum tectis ſatis muniti non erant.

Contabulationem.] Tectum illud planum ex aſſeribus factum.

Pluteos ad alia opera.] Nunc machinas intelligit.

Vt eſt rerum omnium magiſter vſus.] Sic Cic. 1. de Orato. Vſus qui magiſtrorum omnium præcepta ſuperat. Sed initio Luculli, quantum in re militari valeat, oſtendit: & Vegetius initio lib. 1.

Storias autem.] Storeas legendum putarem. Liuius lib. 30. Numidæ præcipuè arundine textis ſtoreaq; pars maxima tectis paſſim nullo ordine, &c. Tres autem iccirco tantùm fecit, quia tres tantùm turris partes ijs ſtoreis obtexit.

Latas quatuor pedes.] Id eſt, craſſas. Nam latitudo cuiuſq; pedum erat triginta: quantum erat turris ſpacium, quoquo verſus.

Traijci poſſe.] Quia teli impetum mollius ſuſtinebant.

Ea pars turris.] Quantum altitudo pluteorum & vinearum paſſa eſt.

Pluteos abduxerunt.] Pluteorum nomine latiùs etiam vineas comprehendit: vt ex ſuperioribus intelligitur.

Turris tectum per ſe ipſum.] Nihil in hac ſtructura æquè notandũm eſt, vt quod de tecto dicitur. Intelligendum eſt enim, illud coniunctum operi ab initio non fuiſſe: ſed tantiſper per ſe cōſtitiſſe, ſenſimq; cochlea ſubleuatum fuiſſe, dum opus fieret. ſextaq; contabulatio poneretur.

Prahenſionibus] Prahenſionem hoc loco accipere cogimur pro machina, qua tigna ædificiorũ adhibita cochlea ſubleuantur: vel potiùs pro ipſa ſubleuatione, & inſtrumenti opere. Hanc Fabri noſtri appellāt *Gundal.* Cùm hæc iampridem ſcripſiſſem, animaduerti Adr. Turnebum virũ eruditiſſimum libro Aduerſ. 11. cap. 24. in hunc Cæſaris locum multa ſcripſiſſe, ab his notis noſtris valde diſſentanea. In ijs autem illud præter cætera mirũ videri poteſt, quod ait milites hoc tectum ſine vineis & pluteis præhendiſſe, & leuâſſe. quaſi verò vel nunc manibus, vel anteà vineis & pluteis ad præhendendum vſi fuerint. Sed integrum Lectoribus iudicium relinquemus.

Aliam prahenſionem.] Sic impreſſi complures. Meliùs noſter & Ald. Alia præhenſione. Nam ordo eſt: Alia præhenſione & ſubleuatione expediebant ſibi locum ad ædificandum. Tectum enim ita ſubleuabant, vt deſuper eo tegumento muniti aduerſus ſaxa & tela eſſe poſſent. à fronte verò ſtoreis.

Vt primo.] Vt extrema parietum ſtructura capita tignorum tegerentur.

Summam contabulationem.] Tectum contabulatum, penſile, necdum operi coniunctum.

Aequè longè.] Pedũ ſexaginta: intus autē latebāt.

Columella.] Inter quas intercolumnium, id eſt, ſpacium relictum erat: cuius ab vna parte milites opus facere, & murum ſubruere poſſent: ab altera parte, ſi qui vulnerati eſſent, excedere: & alij recentes atq; integri ſuccedere. Hæc poſteà latera nominabit.

In altitudinem quinque.] Quantum hominum, qui intus latebant, altitudo poſcebat.

Capreolis.] Capreoli dicuntur ab architectis ligna, quæ proclinata capitibus inter ſe iunguntur: interiecta trabe oblonga, quam ijdem Canterium appellant. His vtraq; ex parte tecti faſtigium ſuſtinetur. Legendus Vitruuius lib. 10. cap. 20. vbi Teſtudinis formam deſcribit.

Vbi tigna.] Si trabs fuiſſet, Canterium, vt modò dixi, appellâſſet.

Tigna bipedalia.] Plurali numero eſt vſus. quòd non tam facilè vnum ſexaginta pedes longum reperiretur, quàm duo tricenum pedum.

Laminis clauiſq; religabant.] Laminam ſuperimponebant, eamq; clauis in tigna & capreolos adactis deuinciebant.

Lateres diluere.] Locus hic oſtendit, Laterem nō eſſe glebam ex argilla igne decoctam: vt tegulam, vel imbricē. nam argilla cocta Teſta dicitur, opinor, quaſi toſta: ſed eſſe maſſam ex argilla vel luto, quę tecto iſti impolita Sole induratur. quæ quia ſi lauetur, liqueſcit, & defluit, atque in cœnum reſoluitur: inde natum Terentianum illud in Phormione prouerbium videtur, Laterem lauare, pro Laborem inanem ſumere, operam perdere.

Ad extremum.] Id eſt, in extrema inferiore parte.

Lateres qui ſuper.] Ne quid ignis hoſtium nocere poſſet.

Contineant.] Id eſt, Suſtineant.

Tectum vineis.] Vineæ antecedebant. ſecũdum quas muſculus ſenſim adigebatur.

Machinatione nauali phalangis.] Id eſt, Phalangis eodem modo ſubiectis, quo in machinatione nauali, id eſt, in nauibus vel ex arido propellendis, vel in aridum ſubducendis ſubijci ſolent. Phalangas autem Cæſar Latino nomine ſcutulas interpretatur. infrà, lib. 3. Ligna ſcz. oblonga & rotunda, inſtar cylindri, quæ oneri ſubiecta vectibus impelluntur. Biremes, inquit, ſubiectis ſcutulis impulſas vectibus in interiorem partem traduxit. Interdũ Phalanges pro fuſtibus teretibus vſurpantur. Plin. lib. 7. cap. 56. Pręliũ, inquit, Afri contra Aegyptios, primum fecēre fuſtibus, quos vocant Phalangas.

Inuoluta labuntur.] Non intelligo, cur non Euolutæ, potiùs legendum ſit.

A lateribus.] Non lateres dicit tecto impoſitos: ſed latera vtraq; ex muſculi parte: quæ nos ſuperiùs intercolumnia diximus.

Ab opere.] Inter milites, qui intus opus faciebant, quidam interiecti erant, qui furcis & longurijs cupas illas à pedibus militum remouerent.

CAP. III.

A*Vt vis militibus aut ignis iis nocere.*] Antiquus noſter multò concinniùs: Qua aut vi militibus, aut igni operibus noceri poſſet.

Turri-

Turribusq́; circumiri.] Meliùs idem Antiquus, *Circumuentri.* Nam Circumuenire, pro Circummunire, alijs multis locis notauimus.

Propinquitatis interire.] Sic omnes alij. Noſter multò veriùs, Interirent.

Inermes cum infulis.] Liuius 29. Legati Locrenſium velamenta ſupplicum, ramos oleæ (vt Græcis mos eſt) porrigentes ante tribunal, &c. Idem lib. 44. Sordidati, barba & capillo promiſſo, cum ramis oleæ ingreſſi curiam, procubuerunt. Loquitur de legatis Alexandrinis. Item libro 45. vbi de Rhodijs loquitur: Vniuerſi rurſus prociderunt: ramosq́; oleæ ſupplices iactantes tandem excitati curia exceſſerunt.

Eiusdem generis complura.] Nihil muto. Tantùm teſtificor in noſtro antiquo ſcriptum eſſe: Eiuſmodi complura. quod æquè placet.

Ab hominibus doctis.] Non iam literarũ doctrinã ſignificat, vt quibuſdã placere video. Sed Doctos dixit, pro Inſtructis. vt lib. Gall. 4. cap. 4. Hi iam antè edocti quid interrogati pronunciarent.

Portis ſe foras erumpunt.] Libri conſentiunt. vt vetus illa fuiſſe locutio videatur.

Superioris temporis.] Hoc à me non intelligi fateor, niſi legamus *Superiori die.* vel potiùs vtrunq; relinquamus. Nam quod nonnulli de Contemptione dicunt, planè abſurdum eſt.

Agger comportari.] Sic Ald. Noſter verò *Comparari.* quod æquè placet.

Et coniectis.] Noſter, & multi impreſſi, Connectis. nimirum, in vrbem.

Eadem ferè altitudine.] Omnes veteres Latitudine. Ego non dubito, quin vtrumq; verum ſit, atq; hoc modo legendum: Latitudine atq; altitudine.

Fit in hoſtes impetus eorum.] Vox *Eorum* ſuperuacanea eſt: & à libris quibuſdam rectè ſublata.

CAP. IIII.

F*Iduciaria opera.*] Fiduciarius dicitur, cuius quid fidei & poteſtati ita committitur, vt nullo iuris vinculo, ſed ſola fide ſit obligatus. Sic, Pater fiduciarius, Hæres fiduciarius, Tutor fiduciarius, in iure appellantur, vt in Comm. verb. iur. expoſuimus. & in eandem ſententiam infrà cap. vlt. Curio Cæſaris legatus ita loquitur: Nunquam amiſſo exercitu, quem à Cæſare fideicommiſſum acceperit: ſe in eius conſpectum reuerſurum confirmat. Sed Hircius belli Alexan. cap. 4. hoc verbo eſt abuſus: Nam Fiduciarium regnum dixit, pro Vſurpatum & occupatum. Locum autem vulgatis in libris vitioſè interpunctum, à nobis emendatum ſubſcribemus. Paratam enim omnem multitudinem eſſe, confectam tædio, & puellæ fiduciario regno; dominationeq́; crudeliſſima Ganimedis, facere id quod Rex imperâſſet: nam Arſinoe teſtamento vacuam Regni poſſeſſionem occupârat, &c. Liuius lib. 34. Optimum ratus Nabidi & eam Lacedæmoniorum tyranno, velut fiduciariam dare.

Omnibus referebat.] Ita placet: itaq; in meis omnibus conſtanter ſcriptum eſt. Vrſinus tamen, Ferebat. quod non æquè arridet.

Ad Maſſiliã diſtineri.] Non video cur veterũ omniũ ſcripturã repudiemus, in quib. legitur *Detineri.*

Procurandæ hæreditatis.] Moris erat, vt Senatores, quibus hæreditas in prouincia relicta teſtamento fuerat, legationem liberam à Senatu hæreditatis perſequendæ cauſa impetrarent. Cicero Agr. 2. Hæreditatum obeundarum cauſa, quibus vos legationes dediſtis, qui & priuati & priuatum ad negocium exierunt, non maximis opibus, neque ſumma auctoritate præditi: tamen audiſtis profectò, quàm graues eorum aduentus ſocijs veſtris eſſe ſoleant. Idem Fam. lib. 2. Epi. ad Cornif. ſcribit, eos qui cum libera legatione proficiſcebantur, lictores à prouincialibus Magiſtratibus, & inſignia cæterorum legatorum accepiſſe.

Perterritis ciuibus R.] Sic Aldinus, & multi impreſſi. Noſter multò veriùs, Perterritos ciues R.

H-S CXC. *mill.*] Id eſt, quatuor millia coronatorum, ſeptingentos quinquaginta: quæ pertenuis ad Varronis negocium ſumma eſt. Quare legendum cenſeo: H-S. centies nonagies: & vocẽ *Millia* tollendam, vt efficiatur ſumma coronatorum quadringentorũ ſeptuaginta quinq; milliũ.

Tritici modios CXX. *mill.*] Modium in caſu ſecundo, quin ſit legendũ, dubitaturũ neminẽ arbitror.

Iudicia in priuatos reddebat.] Iudicia de priuatorum rebus conſtituere, non modò iniquum non eſt, ſed etiam prætorium. Quare nihilo probabilior Vrſini aut Octauij Pantagathi emendatio eſt: demirorq́; hoc ab illis non obſeruatum. Locus enim ſic emendandus eſt, vt ſine interpunctione continenter legatur: quaſi ſcriptum ita eſſet: Et iudicia in priuatos, qui verba atque orationem aduerſus Rempublicam habuiſſent, reddebat: eorumq́; bona in publicum addicebat. Edictum ſcilicet propoſuerat: Si quis aduerſus Remp. (id eſt, aduerſus Pompeium) verba feciſſet, ſe iudicium eo nomine daturum: damnatiq́; bona in publicum addicturum. Quare, qui particu. Verò, interiecerũt, ibi, Qui verò verba, ſtultiſſimè illos feciſſe apparet. Et ſimilis iudicij formula extat apud Liuium libro 24. Pronunciârunt, verba orationemq́; eos aduerſus Rempub. habuiſſe, quò coniuratio deſerendæ Italiæ cauſa fieret. Totus autem locus, qui variè conturbatus eſt, ita reſtituendus eſt: Quas Cæſari eſſe amicas ciuitates arbitrabatur, ijs grauiora onera iniungebat, præſidiaq́; eò deducebat, & iudicia in priuatos reddebat, qui verba atq; orationem aduerſus Remp. habuiſſent, eorumq́; bona in publicum addicebat. Quod autem ſequitur: Prouinciam omnem in ſua & Pompeij verba per iuſiurandum adigebat: fateor in meis omnibus ita ſcriptum eſſe: ac teſtificor nihil à me immutari. Tantum dico videri poſſe ex aliorum locorum comparatione, vocem Per, abundare. vt ſuprà lib. 1. In hæc verba iurat ipſe: idem iuſiurandum adigit Afranium. Vt hoc modo ſimiliter dictum ſit, Prouinciam iuſiurandum adigere. Cùm hæc iampridẽ ſcripſiſſem, animaduerti Manutium ex Nicaſij doctiſſ. viri coniectura reponere, Aduerſus Pompeium. quam coniecturam primùm Liuij locus refellit: deinde quis neſcit eos, qui rerum potiũtur, ſemper Reip. nomine abuti?

Pompeij beneficia.] Inſignis locus: ex quo intelligitur, quæ Longobardi Feuda nominârunt, ea Romano more Beneficia dici conſueuiſſe: & quos illi Vaſallos, hos Clientes appellatos.

Ad ſtatutum diem.] Vox *Statutum* abeſt à meo Antiquo, Aldino, & alijs nonnullis: planeq; repudianda eſt.

Per ſe portas Varroni clauſit.] Priuato conſilio, nulla expectata auctoritate.

Deductis tribus.] Id eſt, cùm Varro tres in arcem cohortes præſidij cauſa induxiſſet.

Voluntate prouinciæ reperiebantur.] Noſter & Ald. Voluntas prouinciæ reperiebatur: quod probo.

In Italiam venturum promiſiſſet.] Italicam rectè iampridem Rhellicanus reſtituit: Faërnus nuper, Pronunciaſſet. Plin. lib. 3. cap. 1. Oppida Hiſpalenſis conuentus, Celtiaca, Vacumana, Acria, Ilipa, cognomine Italica.

Pedibusq; Narbonam peruenit.] Pedibus & pedeſtri itinere dicebant veteres, pro eo, quod iam dicimus Terreſtri. Sic infrà, cap. 6. Eoq; illos compulerim, vt neq; pedeſtri itinere, neque nauibus commeatu iuuari poſſint?

Legem de Dictatore.] Dio lib. 41. ſcribit, M. Aemilium Lepidum, eum qui poſteà Triumuir factus eſt, huius anni Prætorē populo perſuaſiſſe, vt Cæſarem Dictatorem facerent. Plutarchus à Senatu dictum, & dies XI. geſſiſſe.

CAP. V.

PAnico vetere.] Frugis genus, de quo Plin. lib. 18. cap. 7. & 10. Panico Galliæ quædam, præcipuè Aquitania vtitur.

Dedere ſine fraude.] Antiqua locutio, pro Verè & ex animo. Liuius 41. Vt prætor ſine fraude, cùm de bello aut pace agere velit, aduocet conciliū. Idem 24. Nihil præthereà cum Conſule pacti, quàm vt ſine fraude Punicum emitteretur præſidium.

Quæ miſſu Bruti.] Sic Aldinus & complures impreſſi. Noſter *Iuſſu.* quod etiam in quibuſdam impreſſis rectiſſimè legitur.

Pro nomine & vetuſtate.] Noſter, Pro nomine vetuſtatis. De Maſſiliæ autem antiquitate Strabo multa præclarè, itemq; Cic. Ora. pro Flac. Quemadmodum autem conſeruârit, docet Oroſius his verbis: Cæſar Maſſiliam rediens obſidione domitam, vita tantùm & libertate conceſſa, cæteris rebus abraſit. Plutarchus in Solone Maſſiliā à mercatore conditam, memoriæ prodidit.

Remulco abſtraxit.] Laz. Bayfius putat fictū verbum ex Græco ῥυμουλκεῖν, quaſi ῥύμασιν ἑλκεῖν, funibus trahere: cum funibus illigata nauis è ſcapha trahitur. Sic infrà, lib. 3. Submerſam nauem remulco, multis contendens funibus, eduxit. Sed ſi hoc verum eſt, inflexam fuiſſe conſuetudine pronunciationem oportet. alioqui Rymulcare, vel Rumulcare ſcribendum fuiſſet. Sext. Pompeius: Remulco (inquit) eſt cùm nauis magna ſcaphæ remis trahitur. Itaq; Nonius à Remis & Mulcendo deduxit: quaſi nauis leni tractu ad progreſſum mulceatur. Liuius lib. 25. Marcellus nocte nauim onerariā cum armatis remulco quadriremis trahi ad Acradinam iuſſit. Idem lib. 32. Tardè inde ad Maleā trahendis plerunq; remulco nauibus peruenit. Video ſanè pro fune vſurpatū, quo deligata nauis trahitur. vt apud Valgium Poëtam veterem:

Hic mea me longo ſuccedens prora remulco
Lætantem gratis ſiſtit in hoſpitijs.

Regnum Iubæ publicauerat.] Iuba Hiempſalis filius, Rex Numidiæ, Pompeij partes ſecutus eſt. Curio cùm Tribunus pl. eſſet, legem tulerat, eius regnum vt populo R. addiceretur. A Pompeio Rex appellatus, à Cæſare hoſtis iudicatus. Dio lib. 41.

Exercitus conclamatione.] De hoc more Imperatoris appellandi, abundè dixi in Præf. Inſtitu. Iuris. Appianus quidem lib. de bell. Ciuil. 2. hanc eandem hiſtoriam commemorans, ſubiungit, honorem hunc olim tribui ſolitum ducibus, ob quoduis præclarum facinus militare. ſua autem ætate nemini concedi, niſi qui x. hoſtium millia vno prælio cæcidiſſet.

Auribus Vari ſeruiunt.] Seruire auribus, idem eſt, quod loqui ad gratiam.

Suprà demonſtratum eſt.] Suprà, libro 1. cap. 5. extremo.

Traduxerat Curio.] Sic Ald. & aliquot impreſſi. Video tamen eſſe qui vocē *Curio* ſuis in libris ſuſtulerunt: quos facere perperam & huius loci ſententiam corrumpere, non difficile intellectu eſt. Cæſar enim cohortes ampliùs XXX. Corfinio capto receperat, & ſacramentum apud ſe dicere iuſſerat. Suprà lib. 1. cap. 5. Eas igitur tres legiones Curio ſecum in Africam traduxerat. Planior tamen eſſet ſententia, ſi pro *Legionesq;* vetus liber emendaret, *Quo legiones.*

Apud Domitium.] Quem Corfinij præfuiſſe dictum eſt illo lib. cap. 5.

Magnus omnium inceſſit timor.] Sic omnes lib. Legendum tamen putarem, *Omnes*, vel *Omnium mentes.*

Alius alij tradiderat.] Sic Ald. Noſter tamen, *Atque illi alijs ediderant.* quod non minùs arridet.

Atque in caſtris Curionis.] Ante hæc verba deſiderari quippiam neceſſe eſt. Ac planè tota hæc ferè pagina mendosè deſcripta eſt.

Ciuile bellum.] Locus ſine dubio mendoſus: atq; vt opinor, ſine veteris ope codicis, inſanabilis.

Commilitesq;.] Alterum item mendum, & opis eiuſdem indigens.

CAP. VI.

HVjuſmodi militum.] Noſter, *Himilitum.* Locus hic eiuſdem opis indiget.

Circumuentos à ſuis.] A tribus legionibus Domitianis, quas Cæſar Sacramentum apud ſe dicere iuſſerat.

Aut pudore aut metu.] Similis propè ſententia ſuprà, lib. 1. cap. 14. Perterritus miles in ciuili diſſenſione timori magis, quàm religioni conſulere conſueuit.

Dimiſſo concilio, concionem aduocat.] Puto me alibi docuiſ-

docuiſſeConcilinm eſſe,cùm Legati & cæteri,qui cum poteſtate aut imperio ſunt, in conſilium adhibentur: Cõcionem,cùm ad omues milites oratio habetur.Sic ad Heren.3. Siquam rem in concione, aut in concilio faciendam cenſebimus.

Veſtri facti præiudicio.] Modò dixit, *Auctoritate.* Vtrunq; tum dicitur,cùm alicuius factum alij pro exemplo ſequuntur.

Incerta victoria.] Ita legendum eſt ſine dubio: quamuis in nonnullis legatur *Certa.*

Capitis munitione.] Acerbè.quaſi Domitins, qui In Caſaris poteſtatem venerat,ſeruus aut certè dedititius eius factus ſit.Sed hoc elatoriè dictum eſt. Nam,vt ait Vlpianus, in ciuilibus diſſenſionibus, quamuis ſæpè per eas Reſp. lædatur,non tamen in exitium Reip. contenditur. Quare, qui in alterutras partes diſcedunt,vice hoſtium non ſunt,intet quos iura captiuitatum & poſtliminiorum ſunt. Liuius lib. aa.Imò deſideratè,dum patria eſt,dum ciues cius eſtis. ſerò nunc deſideratis diminuti capite, abalienati iure ciuium,ſetui Carthaginenſium facti.

Neque pedeſtri itinere,neq; nauibus.] Locus hic oſtendit,quod ſuperiùs aliquoties diximus, Iter pedeſtre dici ab Antiquis ſolitum, pro eo,quod vulgus dicit, *Terreſtre.*

Conſenſu ſuo.] Faërnus,Snorum. Ego,Summo, legendum arbitrabar: ſed Faërnum locus duabus paginis interiectis adiuuat: in quo ita legitur:Itaq; ſuorum omnium conſenſu Curio reliquas copias expectare parabat.

CAP. VII.

A*Miſſis equis.*] Mendum quidem turpe. ſed multò turpius eſt, à nullo adhuc emendatũ. Corrigendum eſt, *Admiſſis.* qua locutione & hic noſter alibi eſt vſus. neq; vlla propè apud auctores frequentior eſt, pro Incitatis. Hæc cùm ante annos decem ſcripſiſſem,animaduerti poſteà in quibuſdam nouis impreſſis locum hunc emendatũ fuiſſe.

Præoccupatis animis.] Vrſinus, *Præoccupatus animus.*& mox:*Cogitabat.* cui propterea non aſſentior, quia multis locis Cæſarem ita locutum animaduertimus,nonnullos etiam notauimus.

A fugientium.] Omnes Antiq.*Ac*: quod rectiſſimè Vrſinus commutauit in *Hac* enm aſpiratione.

Atq; iter impeditur.] Nonnulli,*Atque impediuntur.* quod perſpicuè rectum eſt. Significat enim enm hominũ multitudine receptus impediretur, turba oppreſſos interijſſe.

Caſtris expellerentur.] Vetus, *Pellerentur.* quod magis placet.

Atque vulneratis.] Vrſinus affirmat legi in ſuo libro, *Ac mille vulneratis.* Ego ſcripſiſſe Cæſarem arbitror, Aut vulneratis.

Vallo circummunire.] Omnes Antiq. & Aldi. *Circummenire.* quo verbo quàmplurimis alijs locis vſum Cæſarem adnotauimus.

Conuentus qui conſtaret.] Rectè ſic: cùm alij Conſtarent repoſuerint. Nam conuentum vnius oppidi ſignificat. Ex varijs autem generibus,id eſt,vel ex varijs municipijs, vel ex varijs hominum ingenijs,quorum alij Cæſaris rebus fanebant: alij aduerſabantur.

Equites conuenit.] Sic omnes Antiq. Video tamen in quibuſdam recentiotibus *Inuenit.* quod magis probo.

Inſolenter quidem, ſed libenter.] Sic pletiq;. Magis tamen Aldina probatur: *Vt de ſuis homines laudibus libenter prædicant.*

Spolia præferebantur.] Legendum putarem: *Proferebantur.*

Homines equitesq; producebantur.] Fortaſſe *Equiq;.*

Curionem ab ſpe morabatur.] Noſter Antiq. Aldin. multi impreſſi, *Ad ſpem.* quod cur mntetur, cauſam non video. Nam idem eſt, ac ſi dixiſſet, Curionis ſpem morabatur.

CAP. VIII.

I*N aciem immittit.*] Iidem libri, *Mittit.* quod ſine dubio rectum eſt.

Parentes ſuos commendabant.] Commendare, verbum extremo vitæ tempore vſitatum. Cicero de Orat.1. Filios ſuos paruos tutelæ populi R. cõmendaret. Et de fin.2. Nam iſta commendatio puerorum, memoria & charitas patriæ. Loquitur de teſtamento Epicuri, quo Metrodori liberos cõmendârat. Item lib.3. Quorum vterq; tibi teſtamento liberos ſuos commendauit. Hirc. de bell. Afr. Ipſe omnibus rebus diligentiſſimè conſtitutis, liberis ſuis L. Cæſari commendatis, ferrum in cubienlũ tulit, atq; ita ſe traiecit. Cic. Offic.3. Et is qui morti addictus eſſet, paucos ſibi dies commendandorum ſuorum cauſa poſtulauiſſet.

Si quos ex eo periculo.] Si quos amicos, notos, commilitones.

Vt in reliquis rebus.] Sic omnes Antiqui, quos mihi videre licuit. Vrſinus teſtatur in ſuo ſcriptum: Vt miſeris in rebns. quod Vaſcoſanus Lutetiæ impreſſerat xxx. abhinc annis.

Paucis lenunculis.] Hos etiam Lemnunculos appellant Grammatici, & eoſdem eſſe dicunt, qui & Lembi appellantur: hoc eſt, nauiculas piſcatorias. Nonius exempla profert. Tacitus lib. 14. vbi de Agrippina Neronis matre loquitur: Nãdo, inquit, deinde occurſu lemuunculorum Lucrinum in lacum vectam villæ ſuæ inferunt. Ammianus lib.16. Auido, inqnit, flatu ventorũ lemnunculo ſe commiſiſſe piſcantis.

Legatis cum Centurionibus.] Sic noſter vetus. Ald. tamen, Legatorum numero centurionibus. quod magis placet, quaſi dixiſſet, Pro legatis, vel Legatorum loco.

Liber III.

CAP. I.

D*Ictatore Cæſare.*] Dictum enim à M. Aemilio Legato prætore, ſuperiùs oſtendit. lib.2.cap.4.

Per leges.] Per legem Corneliam, à L. Sylla latam, ne cui eundem Magi-

ſtratum, niſi decennium intereeſſiſſet, petere liceret. Appianus de bello Ciuil. Tantum autem à primo ipſius Conſulatu interceſſerat.

Fides eſſet anguſtior.] Ipſe interpretationem ſubiecit. Cicero in Manil. ſic ferè locutus eſt. Nam tùm cùm in Aſia res magnas permulti amiſerunt, ſcimus Romæ ſolutione impedita fidem concidiſſe.

Arbitri darentur.] Dio libro 41. Sorte deligerentur.

Aeſtimationes poſſeſſionum.] Planiùs hæc Sueton. De pecunijs mutuis, inquit, diſiecta nouarum tabularum expectatione (quæ crebrò mouebatur) decreuit tandem, vt debitores creditoribus ſatiſfacerent per æſtimationem poſſeſſionum, quanti, quaſq; ante Ciuile bellum comparâſſent. deducta ſumma æris alieni, ſi quid vſuræ nomine numeratum, aut perſcriptũ fuiſſet, qua conditione quarta pars ferè crediti deperibat. Atque hoc nimirum eſt, quod Plutarchus ſignificat in vita Cæſaris cũ ita ſcribit: καὶ σεισαχθείαν τινὰ τόκων τοῖς χρεωφειλέταις ἐψήφισε. Quod autem Dio 41. ſcribit, Cæſarem tuliſſe, ne quis vel in argento, vel auro plus pecuniæ poſſideret, quàm L X. ſeſtertiûm, non intelligo. Multò cõmodiùs Appianus, qui belli Ciuil. 2. ſic ſcribit: τὰς μὲν ἀποκοπὰς ἐς ὅλον, τιμητὰς δὲ τῶν ὠνίων ἀπέφηνεν, οἳ ἔμελλον τοῖς χρήσταις τοῖς δανείσασιν αὐτὰ ἀντὶ τῶν χρημάτων διδόναι. Nouas quidem tabulas non conceſſit: æſtimatores verò poſſeſſionum conſtituit, quibus oportebat debitores creditoribus pro pecunijs ſatisfacere. De ſimili ratione Aeſtimationis, Liuius libro ſeptimo.

Ambitus Pompeia lege.] Huius capita expoſui in indice Legum Roma. vbi Pompeiam de Ambitu nominaui.

Rogationes ferentibus.] Ipſo auctore & impulſore Cæſare: qui ea ratione gratificari populo volebat: vt mox dicet.

Singulis diebus.] Vna actione, non pluribus.

In otio Ciuilis belli.] Sic Aldinus. vitioſè, ſine dubio. Legendum *Initio*, vt in multis impreſſis.

Suffeciſſent.] Turpe mendum parua litura corrigitur: *Sui feciſſent.* Et ita video iam in multis impreſſis.

Iudicio populi.] Qua de cauſa leges illas rogandas curauerat.

Forijs Latinis.] Celebrabantur à Latinis ciuitatibus X L V I I. quæ cum populo R. in Albanũ montem quotannis conueniebant, Dionyſ. lib. 4.

X I. *dies tribuit.*] Idem ſcribunt Plutarchus & Appianus.

Hoc vnum inopia nauium.] Totum hoc, *Inopia nauium*, ex gloſſa videtur in contextum irrepſiſſe. Tametſi non inopia fuit, ſed copia.

Vacuum atque ocioſum.] Suſpicor de mendo. Non enim tempus aut ſpacium temporis otioſum, vt opinor, dicitur. Quare videndũ, an *Vacuus & ocioſus* potiùs legendum ſit.

Societates earum prouinciarum.] Societates publicanorum, qui in illis prouincijs negotiabantur, & Vectigalia exercebant.

Mercenarias duas.] Noui libri, *Sexcenarias*, quo verbo neceſſe eſt ſignificari ſexcentos in cohorte fuiſſe; cùm legitimus vulgarium numerus quingentorum eſſet. qua de cauſa Quingentariæ dicebantur. quãquã prima Milliaria eo ex numero vocaretur. Paucis tamen pòſt verſibus Mercenarios ab ijs, qui vel imperio, vel gratia comparati fuerant, diſtinguit.

A. Gabinius.] Cui Ptolemæi Regis reducendi poteſtas data fuerat.

CAP. II.

Tertiam attingit Græc.] Duo lib. veteres, Germanorum. ſed P. Victorius vir doctiſſimus Variar. 13. cap. 1. docuit legendum eſſe *Ceraunniorum.*

Iuſſu D. Lælij praeerat.] Hic ſpiritus ſuſtinendus, & puncto diſtinguendus locus. vt intelligatur Minurium Rufum iuſſu D. Lælij præfuiſſe.

Iracundia erupit.] Poteſt diſputari Pronomen *Sua*, poſitum eſſe pro *Ipſius*: ſed tamen relinquetur nomen *Nullus*, cui verbum nullum reſpondebit. Nam ad verbum *Erupit* referre, nulla ratio eſt. Conſulendus igitur liber aliquis antiquus: ecquis meam hanc coniecturam confirmet. Nam cùm Cæſar hoc loco Bibulum, diſſimulanter tamen, perſtringat: fieri poteſt, vt Iracundiam expuit, facetè dixerit. Quo verbo Terentius eſt vſus, Quaſi vbi illam expueret miſeriam ex animo. De Bibuli autem iracundia paulò pòſt cap. 4. iterum mentio fit. *Indiligentia* verò pro *Diligentia*, quod Vrſinus ex ſuo lib. reſtituit, incredibile dictu eſt, quàm mihi probetur. Seriùs enim Bibulus cis occurrerat.

Complexum veniret.] Sic noſter & Aldinus. Facetè autem Bibulum eludit. pro, In Cæſaris manus, aut poteſtatem. Itaq; mendoſè in multis libris legitur: Si in conſpectũ Cæſaris venire poſſet. Duabus igitur de cauſis excubabat, primùm vt Cæſaris, ſi poſſet, nauem aliquam interciperet: deinde ne ipſe interciperetur. Nam vitę ſubſidium ac miſericordiam à Cæſare nullam expectabat.

Seſe munierunt.] Noſter, His ſeſe munierunt. quod placet.

Re frumentaria laborabant.] Noſter, *A re.* quam veterem eſſe locutionem, nemo ignorat.

Praſectis mulierum crinibus.] In neruorum inopia ſubſidium hoc fuit, vt obſeſſi mulierum capillis tormenta efficerent: quod in Capitolij obſidione factitatum Vegetius ſcribit lib. 3. cap. 9. Et de re eadem eſt apud Iul. Capitolinum in vita Maxim. & Plutarchum in lib. de fœnore.

Hyems appropinquabat.] Nihil mutandum. nam hæc fuit orationis ἀκέφ., à capite: Sed poſt diſceſſum Lyburnarum. Domitius enim prius hoc incommodum accepit, quàm ad Pompeium cum Lyburnis nauibus veniret.

CAP. III.

Vibullium Rufum præfectum.] Hunc, opinor, ſignificat præfectũ fabrûm, quem ad Attic. 9. Epiſt. 8. ſcribit cum Cn. Magio altero præfecto in ſuam poteſtatem veniſſe.

Ad Cor-

Ad Corfinium.] Lib.1. cap.5.

Iterum in Hiſpania.] Hoc nominatim quidem demonſtratum non fuit, ſed in Hiſpaniam à Pompeio miſſum ad tres ipſius legatos, Afranium, Petreium & Varronem, lib.1. ca.8. Cùm autem Afranius & Petreius in Cæſaris poteſtatem cum ſuis omnibus copijs venerunt, vult intelligi, in eo numero hunc quoq; fuiſſe.

Africani exercitus.] Sanè *Afraniani* ſcriptum eſt in meo Antiquo: vti de ſuo Vrſinus teſtatur. ſed mendosè, vt opinor. Nam etſi Cæſari ſe Afraniani milites dediderant, tamen non hoc incommodũ Cæſaris, ſed lucrũ numerabitur. Rectè igitur Africanum exercitũ præter Curionem numerat. quia præter Curionem, qui Imperator appellatus fuerat, multò maxima pars ipſius exercitus in Africa interierat.

Romæ à Senatu & à pop.] Non videtur æqua conditio, cùm Cæſar in Senatu, & planè in populo dominaretur.

Et Reip. & ipſis.] Totus hic locus ita mendoſus eſt, vt ſine veterum codicum auctoritate ſanari facilè non poſſit. Faernus reſtituebat, Expedire. ſed quàm conſentaneũ illud videtur, Placere ſi vterque: pro Vt vterq;. deinde illud neceſſario iudicio, quid ſignificat? Etiam illud, Si vterq; iurauiſſet, fore vtrunq; contentum.

Triduo proximo.] Paulò aliter Plutarch. Si inter ſe congreſſi exercitibus intra diem tertium dimiſſis reconciliata gratia & iureiurando dato, in Italiam redirent.

Græcos murum aſcendere.] Locus mihi integerrimus videtur, neq; Vrſini emendatione indigere.

Contra imperium populi R.] Primum nulla lege id erat prohibitum, deinde non Imperium, ſed Imperatorem dixiſſet. Quare non dubito quin Imperatorem legendum ſit.

Simulac Cæſar.] Vrſini emendatio nondum mihi ſatisfacit: potiùs enim ſcripſiſſet, *Dictus eſt*, quàm Diecbatur. Itaq; quod iam aliquot locis obſeruatum eſt, verſum hunc ſuo loco motum arbitror, ibiq; collocandum: Cognitis ijs rebus quæ erant Orici atque Apolloniæ geſtæ, ſimul quòd Cæſar appropinquare dicebatur, Dyrrachio timens, &c. Placet autem quod Vrſinus reſtituit, *Terrorq;*.

Princeps Labienus.] Hic eſt T. Labienus, qui cùm Cæſaris legatus in Gallia fuiſſet, & res magnas geſſiſſet, initio ciuilis belli à Cæſare deſciuit, ſeſeq; Pompeio adiunxit. Cicero ad Attic. 7. Epiſto.11. Labienum ab illo diſceſſiſſe, propemodum conſtat. Si ita factum eſſet, vt ille Romam veniens Magiſtratum & Senatum Romæ offenderet, magno vſui cauſæ noſtræ fuiſſet. damnâſſe enim ſceleris huius amicum Reipubl. cauſa videretur. Et Epiſt. ſeq. Labienum ἥρωα iudico. facinus iamdiu ciuile nullum præclarius. qui vt aliud nihil, hoc tamen profecit. dedit illi dolorem. Dio libro 41. ſcribit, eum diſceſſionis cauſam hanc habuiſſe, quòd cùm opibus & gloria creuiſſet, maiores ſibi ſpiritus ſumpſerat. qua de cauſa Cæſari ſuſpectus atque inuiſus eſſe cœperat.

CAP. IIII.

PErfecto occupato itinere.] Vet. noſter & Ald. *Profecto.* Vrſi. ſcribit reſtitui à Statio *Profectus*, quod non diſplicet. magis tamen placeret, Profectionis occupato itinere. Nam ſignificat anteuertente Pompeiò iter ad Dyrrachiũ præoccupatum fuiſſe.

Sub pellibus.] Dixi lib. Gall. 3. cap. 7.

Benemeritæ ciuitates tutæ eſſent præſidio.] Ita eſt in omnibus, quos vidi, libris. Faernus reſtituit, Ciuitati eſſet præſidio: quaſi verò de vnica Apollonia, ac non de finibus Apolliniatium loquatur. Plin. libro 3. cap. 23. Cuius in finibus celebre Nymphæũ accolunt Barbari, Amantes, ac Bulliones.

Quantum nauium.] Id eſt, quantum quod nauiũ habebat, paſſum eſt. nam Faerni emendationem non intelligo.

Nudanda litora.] Nudari litora dicuntur, ſiue ab hominibus relinquantur, ſiue ab aqua. Tacitus libro 5. Flatibus Eteſiarum implentur vada, hybernus Auſter reuoluit fluctus, pulſoq; introrſus freto, breuia litorum nudantur.

Profectum aliqoid Bibuli mandatis.] Antiq. noſter, & Aldi. Perfecturum aliquid de Bibuli mandatis. Iampridem credidi reponendum eſſe Vibullij: quem ſuperioris capitis initio dictum eſt, à Cæſare legatũ de pace ad Pomp. miſſum. In eaq; ſententia video quoque nonnullos eſſe. Sed poſteà veritus ſum, ne non ſatis commodè Legati mandata dicerentur. nam & ſuprà, & infrà vbique Cæſaris ipſius mandata hæc appellantur. Eò accedit, quòd nondum expoſita hæc fuiſſe à Vibullio mandata videntur. Nam pag. ſeq. Vibullius, inquit, ſedato tumultu de mandatis Cæſaris agere inſtituit. Perexigua fortaſſe mutatio integritatẽ huic loco reſtitueret: ſi *Perfectum iri* aliquid Bibuli mandatis: legeremus. Vt mox: Miſſuros ad Pompeium, atq; illum reliqua perfecturum, hortantibus ipſis. Sic infrà cap. 12. vbi ſimili de negotio agitur: Scipionem, inquit, ea auctoritate eſſe, vt magna ex parte compellere, atque errantem regere poſſet. Sperabant ergo fore, vt ſi Bibulus, cuius tanta erat auctoritas, aliquem è ſuo numero ad Pompeiũ mitteret, multum ipſius mandatis proficeretur. Nam Pompeius imperij partem Bibulo conceſſerat: neque quiſquã erat, qui maiore odio Cæſarem proſequeretur.

Bothrotum oppidum Corcyræ.] Sic Aldinus, Corrigendum *Oppoſitum.* Plin. lib.4. cap.12. Inſulæ autem ex aduerſo Theſprotiæ Corcyra à Buthroto XII. millibus paſſuum.

Reliqua perfecturum.] Noſter Antiq. Reliqua perſecturum. quod placet, cùm modò dixerit, ſummam omnium rerum ad illum delatam.

Nihilominus tamen.] Vox *Tamen* abeſt à meo Antiquo, & rectè abeſt, ſententiaque manet integerrima.

Periculum præſtare.] Promittere legatos ad Pompeium ſine periculo ituros, & ad Cæſarem redituros.

A noſtris diſtraberetur.] An pro Subleuaretur, è naufragio eriperetur?

Q. Coponius.] Hunc Cicero Caium appellat lib. de Diu. 1. vbi quædam ad hunc locum pertinentia ſubiungit, quæ ſubſcribemus. C. Componium ad te veniſſe Dyrrachio cum prætorio imperio claſſi Rhodiæ præeſſet, cùm primis hominem prudentem atque doctum: cumq; dixiſſe, remigem quendam ex quinqueremi Rhodiorũ vaticinatum, madefactum iri minus xxx. diebus Græciã ſanguine: rapinas Dyrrachij, & cõſcenſionem in naues cum fuga, fugientibus miſerabilem reſpectum incendiorum fore: ſed Rhodiorum claſſi propinquum reditum ac domum itionem dari: tum neq; ipſum non eſſe commotum: M. que Varronem & M. Catonem, qui tum ibi erant, doctos homines vehementer eiſſe perterritos: paucis ſanè pòſt diebus ex Pharſalica fuga veniſſe Labienum: qui cùm interitum exercitus nunciauiſſet, reliqua vaticinationis breui eſſe confecta. nam & ex horreis direptum effuſumque frumentum, vias omnes, angiportuſque conſtrauerat, & vos naues ſubitò perterriti conſcendiſtis, & nocte ad oppidum reſpicientes, flagrantes onerarias, quas incenderant milites, quia ſequi noluerant, videbatis: poſtremò à Rhodia claſſe deſerti, verùm vatem fuiſſe ſenſiſtis.

Pontones quod eſt genus.] Naues traijciendis fluminibus idoneæ, quos, opinor, Baccos hodie appellamus. Auſon. in Monoſyll. Lintribus in geminis conſtratus ponto ſit, an pons. Iſidorus Pontonium appellat. Gell. lib. 10. c. 25. Pontones.

CAP. VII.

M. *Craſſum interfecerant.*] De quo eſt apud Flor. & in Epit. Liuij.

Columnaria, hoſtiaria.] Tributum in ſingulas columnas, in ſingula hoſtia. Cic. ad Att. 13. Columnarium vide vt nullum debeamus. Idem lib. Fam. 3. epiſt. 8. Ne in venditionem tributorum, & illam acerbiſſimam exactionem, quam tu non ignoras, capitum atque hoſtiorum inducerentur ſumptus minimè neceſſarij.

Singulis cum imperio perficiebatur.] Sine dublo legendum, Singuli cum imperio præficiebantur: quanuis ita ſit in omnibus, quos vidi, antiquis.

Suo etiam priuato imperio compendio ſeruiebant.] Sic Aldin. & multi impreſſi. Ac diſputari poſſet ſenſum hunc eſſe, vt ſuo compendio ſeruirent: idque priuato imperio. Sed aſſentior ijs, qui in nonnullis impreſſis vocem Imperio ſuſtulerunt. niſi fortè veteris mei libri ſcripturam probemus: Imperio compendioque. Vt facerè ita locutus ſit. pro, Non modò publico imperio, quod eis mandatum fuerat, ſed etiam ſuo priuato ſeruiebant.

Honeſta præſcriptione.] Cicero dicere ſolet: Nomine. Alij, Prætextu, aut Colore.

Vniuerſis imperatis.] Cùm pecuniæ non ſingulis, ſed vno nomine vniuerſitati imperantur. Hirt. de bell. Afr. Petieruntq; à Cæſare, vt vniuerſis trecentis vno nomine pecuniam imperaret.

Donationem eſſe dicebant.] Prolatio diei ſpecies donationis eſt: quia vt plus petit, qui ante diem petit, ita minùs ſoluit, qui tardiùs ſoluit.

Cæteraſq; eius Deæ ſtatuas.] Vrſinus corrigendum putat: Certaq; ei rei die conſtituta. ſed mox dicet Præſentem exactam, neque diem conſtituram. Legendum puto Certaſque: vt aureæ & argenteæ intelligantur.

Vectigal pro mutuo.] Priùs pecunias exegerant: nunc vectigal ipſum, id eſt, decumas. Videndum tamen, an *Promutuum* vno verbo legendum ſit: quod eſſe verbum Iuris in Comment. eorum verborum docuimus: cùm pecunia repræſentatur, id eſt, antequàm debeatur, perſoluitur. Sic paulò ſuprà: Debitam biennij pecuniam exegerat: & ab eiſdem inſequentis anni mutuã præceperat. Ex quo intelligitur Promutuum eſſe, cùm mutua pecunia præcipitur, quæ nondum debebatur. Quod Gallicè dicimus, *Aduancer.*

Naupacto relicto.] Sic Aldini & Antiqui. Corrigendum, Reiectis. vt in quibuſdam impreſſis.

CAP. VIII.

D*Vobus amiſſis.*] Sic omnes quos videre licuit, tum manuſcripti, tum impreſſi. Corrigendum vt in noſtro Antiquo: Noſtri duobus amiſſis, &cæt.

Ab Acilio.] Rectè ab alijs notatum eſt vel *Caninio*, hic, vel ſuperiùs, *Acilio* legendum eſſe.

Ad libram turres.] Facere turres ad libram, opinor, eſt facere turres eadem altitudine, qua ſunt aliæ, cum quibus conferuntur. Vnde Librare aquã veteres dicebant, cum altitudo loci vnde ducebatur, cum eo quò ducebatur, quaſi libra imaginaria conferebatur. Turres enim in nauibus extruebant, quibus milites per machinationes quaſdam in oppida maritima inferebant. Vnde illud Vergilij:

--- Credas innare reuulſas
Cycladas, aut montes concurrere montibus altos,
Tanta mole viri turritis puppibus inſtant.

CAP. IX.

P*Arua parte noctis itinere intermiſſo.*] Nihil muto. ſed ſcio Cæſaris conſuetudinẽ eſſe, vt *Paruam partem* dicat. velut de bello Gall. 5. Qui magnã partem omnis temporis in his locis flare conſueuit.

Secundo vſus conſilio.] Cepit conſilium, quod erat ordine ſecundum.

Noſtri perpet. mun. videbant.] Noſter Antiq. Habebant. quod multò certiùs eſt, quàm ex Faerni coniectura Iungebant. ſed prætereà vox Qui, vt in quibuſdam impreſſis, neceſſariò interponẽda eſt hoc modò, Noſtri qui, &c.

Illi interiore ſpatio.] Sic Ald. Noſter, In minore. quod minùs placet.

Ex ſubcoactis.] Laz. Bayfius Subcoactas interpretatur, quæ apud Vlpianum Coactilia: ſermone Gal-

Gallico *Feltra* dicuntur. de quibus Plinij locum hunc profert ex li.8.c.48. Lanæ & per ſe coactæ veſtem faciunt: &, ſi addatur acetum, etiam ferro reſiſtunt: imò verò etiam ignibus nouiſſimo ſui purgamento. quippe alienis polientium extracta, in tomenti vſum veniunt.

Occupandis præſidijs.] Occupare præſidia, eſt locum caſtello faciendo, & præſidio imponendo idoneũ capere, & in ea re celeriter hoſtibus anteuertere. Alibi dicitur, Occupari locus præſidijs. Hirc. bell. Afr. Locaq; idonea opportunaque complura præſidijs occupare.

Recipere ſe iuſſit.] Noſter, Statuit. quod idem de ſuo Faërnus teſtatur.

Subitò conſpicati.] Faërn. Conſtipati. quod valdè probo.

CAP. X.

S*Vperiore anno in Hiſpania.*] Libro 1. cap. 14. 15. & cæt.

Aduerſus pilum.] Manut. *Cliuum.* quod verum arbitror.

Ad Aleſiam.] Lib. 7. c. 12.

Ad Auaricum.] Lib. 7. c. 3.

Appellatur chara.] Sunt qui Carus reponant: & κάρον deſignari putent, de quo Dioſcorides libro 3. c. 66. quaſi verò Catij aut Cari & nomen & vſus Romanis ante hoc Valerij inuentum incognitus fuiſſet. Prætereà Plin. lib. 19. c. 8. vbi hanc Dyrrachini cibi hiſtoriam narrat, aliquantò pòſt Careum ab illo diuerſum commemorat. Charam igitur Cæſar appellatam hanc radicem ſcribit, nimirùm ab incolis & Dyrrachinis. alioqui non dubium eſt, quin Carium & Tranquillus & Lucanus, κάρον autem Plutarchus & Appianus nominâſſent. Famem (inquit Tranq.) & cæteras neceſſitates, non, cùm obſideretur modò, ſed etiam ſi alios ipſi obſiderent, tantoperè tolerabant, vt Dyrrachina munitione Pompeius, viſo genere panis ex herba, quo ſuſtinebantur: cum feris ſibi rem eſſe dixerit: amouerique ocyus, nec cuiquam oſtendi iuſſerit: ne patientia & pertinacia hoſtis animi ſuorum frangerentur. Lucanus autem libro 6.

Sed patitur ſæuam veluti circundatus arcta
Obſidione famem: nondum ſurgentibus altam
In ſegetem culmis, cernit miſerabile vulgus
In pecudum cecidiſſe cibos: & carpere dumos:
Et morſu ſpoliare nemus, lethumq; minantes
Vellere ab ignotis dubias radicibus herbas.
Quæ mollire queunt flamma, quæ frangere morſu,
Quæq; per abraſas vtero demittere fauces.
Plurimaq; humanis antehac incognita menſis
Diripiens miles, ſaturum tamen obſidet hoſtem.

Equos tolerari.] Aegrè ſuſtentari. vt inf. libro 3. cap. 12. Quoque erat eius rei minor copia, hordeo adaugere, atque his rationibus equitatum tolerare.

Vniuerſas in multitudinem ſagittas.] Noſter Antiq. Vniuerſam. quod non dubitamus eſſe veriſſimum.

CAP. XI.

I*Gnes facerent interim.*] Video in recentibus impreſſis: Alio loco ignes facerent, alio excubarent: quod vt meo iudicio veriſſimum eſt: ita perabſurdum eſſet putare, nihil aliud hoc loco deſiderari. Verſus enim multos, fortaſſe etiam paginam integram deeſſe, facilè cum ex ſequentibus, tum etiam ex Lucano & Suetonio intelligitur. Vna, inquit, ſextæ legionis cohors, præpoſita caſtello, quatuor Pompeij legiones per aliquot horas ſuſtinuit: penè omnis confixa multitudine hoſtilium ſagittarum. Lucanus autem rem geſtam narrat lib. 6. ab illo verſu: *Vt primum libuit, &c.*

Sed in caſtello.] Vbi vna cohors quatuor Pompeij legiones ſuſtinuit. Sueton.

Foramina c x x x.] Sic Plutarch. Apud Suetonium tamen c x x. leguntur. Vterque autem addit excuſſum eidem oculum, fœmoreq; & humero transfixum fuiſſe. quod idem Lucanus ſcribit, & Valer. Maximus 3. cap. 2.

Aſinam obtinuerat.] Pro quo extat Ciceronis oratio.

Scæuæ centurionis.] Appian. de bell. Ciu. 2. Minutium præfectum annumerat, cuius ſcutum c x x. telis confixum fuerat: ipſe ſex vulneribus affectus, oculum etiam amiſerat.

Ad primipilum.] De hoc promotionis genere vide Veget. 2. c. 21.

Frumentóne & ſpeciarijs.] Apparet eſſe mendum. & placeret Ant. Auguſtini emendatio: Frumento, veſte, pecunia, alijſque militaribus donis: ſi vel auctoritate libri veteris niteretur: vel cùm Cæſar duplex iam ſtipendium dixiſſet, non fruſtra nunc pecuniam iteraret. P. Victorius reſtituebat, Veſte, diarijs. Var. 1. cap. 23. Sed ad militaria dona Diaria non pertinent.

CAP. XII.

A*Micitia Cæſaris conciliare.*] Faërnus, Amicitiæ. Ego Cæſari in tertio caſu legendum arbitror. vt contraria contrarijs referantur. Quaſdam per vim expugnabat: alias amicitia conciliabat. Notanda etiam differentia inter Vrbem & Ciuitatem.

Fructus ex arboribus.] Modò paulò antè dixit: Folia. Itaq; cogitandum videtur rectiúſne Frondes legi & reſtitui poſſet. Hæc cùm multis abhinc annis ſcripſiſſem, exierunt Vrſini notæ, quibus idẽ Faërno placere teſtatur.

Monitiq; equites.] Placet Vrſini liber, vt vox Equites tollatur.

Vera diligentia.] Varia diligentia legitur in nouis libris: quod magis placet.

CAP. XIII.

P*Rimæ cohortis centurionibus.*] Veget. libro 2. cap. 8. ſignificat in prima cohorte quatuor cẽturias ſiue quadringentos milites fuiſſe. Principem autem primæ cohortis gubernâſſe centuriam

riam & ſemis: hoc eſt, c l. homines, ad eumq́ue propè omnia, quæ in legione ordinanda erant, pertinuiſſe.

CAP. XIIII.

Obiectus portis Ericius.] Quem Græci *οχυρόν*, hūc Varro Ericium, appellat. Itaque militarem Ericium interpretor, truncum arboris ramoſæ, cuius ex ramis aculei bipedales fiebant: vbi naturales deerant, inſerebantur, vt echini animalis inſtar omnibus ex partibus aculeis horreret. Truncum autem illum aliquantò ante caſtrorum portas intermiſſo ſpatio pro repagulo & clauſtro collocabāt, qui ianuæ modo aperiebatur. In Gallia truncis quidem arborum paſſim in pleriſq; pagis pro clauſtris & repagulis vtuntur: ſed non hirſutis. In Germania Romanorum conſuetudinem multis locis retinuerunt. Salluſt. apud Non. Saxaq; ingentia & axe iunctæ trabes per pronum incitabantur, axibuſq́ue eminebant in modum Ericij militaris veruta binum pedum. Adr. Turneb. aduerſ. 4. c. 8. præclarè reſtituit: Axe vincti orbes. Sed quòd Ericium definit Machinam, infeſtis vndique telis horrentem, idcircò non probo, quia Ericius non Machina eſt, ſed Repagulum: neque Telis horret, (nam tela miſſilia ſunt) ſed aculeis. Minùs etiam placet quod P. Victorius ſcribit, genus munitionis fuiſſe, cùm humi tela paliue defigebantur. Var. 24. cap. 1. Denique Ericius eſt repagulum ex arboris trunco aculeato factum, ne vel aſcenſu, vel ſucceſſu introiri poſſit. Liuius videtur obicem appellâſſe. Nam lib. 6. Nec Romanos, inquit, ſubeuntes mœnia, molienteſq́ue obices portarum arcere poſſunt. Verùm aliud eſt Ericius, aliud Cataracta, quæ in ipſa porta eſt. Idem lib. 27. Porta cataracta deiecta clauſa erat eam partem vectibus leuant, partim funibus ſubducunt, in tantam altitudinem, vt ſubire recti poſſent. Et mox: Remiſſo fune, quo ſuſpenſa erat cataracta, magno ſonitu cecidit.

Fortuna, quæ plurimum poteſt.] Sic ſuperiùs lib. 6. c. 6. Sic Liu. lib. 9. Fortuna per omnia humana, maximè in res bellicas potens.

Eodem quò venerant, receptui conſulebant.] Vetus noſter: Eodem quo venerant, receſſu ſibi conſulebant. Faërnus, Eadem qua venerant, receptui conſulebant. Quod ſi eſt ex libris Antiquis, magis probo.

Signa fugientium.] Plutarchus ſcribit: Signarum à ſigniferis abiecta, & duodetriginta ab hoſtibus capta fuiſſe. Cæſarem autem à quodam ſuo milite, quem apprehenderat, propè interfectum fuiſſe: ſed ipſius armigerum manū ei amputâſſe. Suetonius ait, Aquiliferum moranti cuſpide eſſe comminatum.

Alij dimiſſis equis.] Alter hic locus eſt, in quo iterum reſtituo *Admiſſis*.

Pompeium inſidias timent.] Hoc prælium eſt, quo Cæſar Pompeium ſcire vincere negauit: vt Sueton. & Plutarch. tradunt.

Pompeius Imperator eſt appellatus.] Ex quo intelligitur, non ſolùm hoc nomen tribui ſolitum, ſed quoties maior victoria adepta eſſet.

In literis.] Patet etiam ex Ciceronis Ora. in Piſ. & alijs locis ſexcentis, moris fuiſſe, vt qui Imperatores appellati eſſent, in literis, quas ad Senatum ſcribebant, & in lictorum ſuorum faſcib. lauream adhiberent.

Lauream pratulit.] Dio lib. 41 cauſam hanc affert, quod indignum cenſeret, ob ciues victos iis inſignibus gloriari.

CAP. XV.

Oucintem habuit.] Quanta fortitudine (inquit Sueton.) Cæſaris milites dimicauerint, teſtimonio eſt, quòd aduerſo ſemel apud Dyrrachium prælio, pœnam in ſe vltrò depoſcerent: vt conſolandos eos magis, quàm puniendos habuerit.

Ad Gergouiam accidiſſet.] Lib. Gall. 9. cap. 9.

CAP. XVI.

Paucis antè diebus.] Quod Faër. & Vrſin. de ſuis libris reſtantur, idem ego de meo teſtor, ſcriptum habere *Menſibus*.

Pleno atq; opulento.] Plutarch. in Cæſ. ſcribit, milites ipſius vino in ea ciuitate reperto recreatos corporis habitum meliorem in modum immutâſſe. Appianus autem de Germanis hoc addit: καὶ μάλιστα αὐτόθι οἱ Γερμανοὶ [illegible]

Caſu ciuitatis comprehenſis.] Non dubito reponendum eſſe *Gomphenſis*. Poſtremam quidem vocem ſuperuacaneam eſſe, nemo (vt opinor) negauerit.

Delectari imperio.] Agamemnonem (inquit in Cæſ. Plutarch.) & Regem Regum Pompeium appellabant, quòd tot principes viros à ſe pendere, atq; ad prætorium ſuum ventitare gauderet.

De ſacerdotio Cæſaris.] De Pontificatu maximo: vt ſcribit Plutarch. in Cæſ. & Dio lib. 41. & huc pertinet fabula de Venatoribus, qui vrſi nondum capti pellem vendiderant. de qua eſt apud Phil. Cominium Gallicum hiſtoricum. quanquam argumentum ſumptum videtur ex fabulis Aniani, quę cum Aeſopicis coniunctæ ſunt.

Cum ipſis interfuiſſent.] Sic Ald. & multi impreſſi. Noſter Antiq. *Non interfuiſſent*. quò modo ſine dubio corrigendum eſt.

Ternas tabulas dari.] De more tabularum cognoſce ex Aſconio. Ternas autem ſic interpretor, vt in prima, A. nota eſſet abſolutionis. in ſecunda C. nota condemnationis. In tertia M. nota multæ.

Satis perſpectum habere.] Magnoperè Faërno & Vrſino aſſentior emendantibus ex ſuis libris: Perſpectum militum animum habere. Nam mutilatum eſſe locum dubitari non poteſt.

Armis inter equites.] Obſeruatu dignum, Cæſarem Germanorum inſtitutum imitatum fuiſſe, vt pedites velociſſimos & fortiſſimos equitibus admiſce-

miſceret, qui eorum curſum ferè adæquarent. de quo inſtituto dictum eſt Gall. 1. c. 17.

Commodiore frumentaria.] Noſter, Commodiore paſſim frumentaria re vteretur.

CAP. XVII.

IN eo loco Pompeius.] Loquitur de ſiniſtro cornu. At Plutarch. & in Cæſ. & in Pomp. vita, dextrum Pompeio cornu diſertè attribuit: eumq; Antonio, quem Cæſar ſiniſtro in cornu locat, opponit. Rurſus Cæſar ipſe paulò pòſt ſcribit, ſe contra Pompeium conſtitiſſe. At Plutarchus Cæſari perſpicuè dextrum cornu attribuit. Rurſus Appian. libro 2. in parte Pompeij Scipioni mediam aciem attribuit, L. Domitio ſiniſtrum cornu, Lentulo dextrum: In Cæſaris verò Syllam, Antonium, & Cn. Domitium ſimpliciter numerat. Itaque obſcura tota hæc ratio eſt. Nam quod idem ſubiungit, Afranium cum Pompeio in caſtrorum præſidio fuiſſe, ex Cæſaris teſtimonio falſum eſſe apparet: neq; veriſimile eſt. Frontinus autem lib. Stratag. 2. de hac tota re, & acierum inſtructarum forma legendus.

Tradita à Cæſare.] De quibus dictum eſt lib. 8. c. vlt.

Millia L V.] Faërnus emendat X L V. quod abſurdum eſt. nam alijs multis locis docuimus in cohorte quingentos milites fuiſſe. Vndecim igitur legiones Pompeius habebat. Hæc tamen cum Plutarchi & Appiani numero non conſentiunt: qui ſcribunt, Cæſarem hominum X X I I. millia oppoſuiſſe Pompeianorum X L V. millibus. Sanè paulò pòſt Cæſar ipſe Pompeianorum numerat occiſorum X V. millia, captorum verò X X I I I I. millia.

Euocatorum circiter duo millia.] Circiter duæ quæ diſperſæ erant, ſcriptum eſt in meo, & Faërni, & Vrſini libro: rectiſſimè. De Euocatis, alibi dictum eſt.

Summa erat M. X X I I.] Vitioſa ſumma. nam cohortes octoginta, millia quadraginta efficiunt. Quadrat tamen cum Plutarchi, Dionis & Appiani ratione, qui X X I I. millia Cæſari tribuunt. Vt legendum videatur, Cohortes in acie X L I I I I. Appian. autem fatetur hunc numerum variè ab auctoribus traditum: alios enim in vtroque exercitu numerare L X X. millia, quoſdam L X. alios verò C C C C.

Ipſe contra Pompeium.] In dextro cornu, vt Plutarchus ſcribit: decimamq; legionem pro cohorte prætoria habebat.

Vexillo ſignum daturum.] Plutarch. in Pompeio ſcribit, Cæſarem ante prætorium purpureum ſagum ſuſpendiſſe, idq; pugnæ ſignũ Romanis fuiſſe. πρὸ τῆς σκηνῆς ἐξεκρέματο προκείμενος φοινικοῦς χιτών. τοῦτο γὰρ μάχης Ῥωμαίοις ἐστὶ σύμβολον.

Primumpilum duxerat.] De primipilo alijs locis dictum eſt.

Quæ ſtudio pugnæ incenditur.] Plutarch. & Appia. ſic interpretantur: quaſi dixiſſet, quæ curſu incenditur: quaſi cum ignis motu inflammatur, quæ ſententia preclara eſt. Καῖσαρ δ' (inquit Plutarch.) καὶ τοῦτο διαμαρτεῖν φησὶν αὐτὸν, ἀγνοήσαντα τὴν μετὰ δρόμου καὶ φορᾶς ἐν ἀρχῇ γινομένην σύρραξιν ὡς ἔστι ταῖς πληγαῖς βίαν προστίθησι καὶ συνεκκαίει τὸν θυμὸν ἐκ πάντων ἀναρριπιζόμενον.

Externa acie.] Feliciſſimè Latinus Latinius hunc locum emendauit (quod Vrſinus in Scholijs teſtatur) vt *Extrema* potiùs quàm *Externa* legeretur. nam & in Cæſ. Plutarch. ita ſcribit: ἀπὸ τῆς ἐσχάτης τάξεως ἀδήλως ἐκκλίνας μεταλαβὼν πρὸς ἑαυτὸν ἓξ σπείρας. Sed neque Detrahere extrema acie ſatis placet. neque Ex extrema: neque illud Singulas ex acie, pro Sex. Nam cùm triplex eſſet acies, ſi ſingulas cuique detraxiſſet, tres tantùm confeciſſet. Puto igitur ita corrigendum, Extremæ aciei ſex cohortes detraxit.

Hodie laudabis.] Ἐμὲ γὰρ ἢ ζῶντα τήμερον, ἢ τεθνεῶτα ἐπαινέσεις. ait Plutarch. in Cæſ.

Sed augere Imperatores debent.] Hinc illud Cicer. Philip. 4. Faciam igitur, vt Imperatores inſtructa acie ſolent: quanquã parati ſſimos milites ad præliandum videant, vt eos tamen adhortentur, ſic ego vos erectos & ardentes ad libertatem recuperandam adhortabor.

CAP. XVIII.

EX cohortium numero.] Sex, Faërnus & Vrſinus rectiſſimè reſtituerunt: de quo ſuperiùs dictum eſt.

Omneſq; conuerſi.] Plutarchus & Appian. conuerſionis cauſam ſcribunt hanc fuiſſe, quòd Cæſariani Pompeianorum ora & vultus tantùm peterent. Iuuenes autem forma florentes, huiuſmodi vulnerum metu territos, ceſſiſſe. Frontinus quoque lib. Stratag. 4. C. Cæſar, inquit, cùm in partibus Pompeianis magna equitũ R. eſſet manus, eaq; armorum ſcientia milites conficeret, ora oculoſq; eorum gladijs peti iuſſit, & ſic aduerſam faciem cedere coëgit. Sic Lucanus 7.

Aduerſoſq; iubet ferro contundere vultus.

In os aduerſum.] Sic, vt acies gladij, ſupra occiput exiret: vt ait Plutarch.

Triclinia ſtrata.] Noſter *Trichilas ſtratas.* quo eodem modo impreſſum videre licet in libro Romæ edito à Petro de Maximis, anno M. C C C C L X X I I. Sunt qui affirment, in quibuſdam legi Triclinia menſis inſtrata. quod nullis adhuc me in libris, aut noſtra, aut Patrum memoria impreſſis reperire potuiſſe, confirmo, quantumuis multos inueſtigâtim. Quod autem ex manuſcriptis (vt aiunt) exemplaribus reſtituunt Trichilas menſis inſtratas: ſanè propter illorum doctrinæ præſtantiam non contemnendum arbitror. ſed ſcrupulos aliquot proponã. Trichilas autem interpretantur vitium aut cucurbitarum iugamentum & vmbraculum, quod lingua noſtra *Treillas* appellamus. Videamus igitur primùm, cùm Cæſar luxuriem & delitias Pompeianis obiectet, ſatíſne conueniat trichilas & iſtiuſmodi vmbracula in eo genere numerare, quorum vſum ne lixis quidem aut calonibus quiſquam inuideret. Liu. li. 35. Cùm ibi ſtatiua eſſent, & pauci tabernacula haberent, multitudo alias ca-

ſas

ſas ex arundinlbus textas, fronde, quæ vmbram modò præberet, texiſſent, &c. Deinde cùm Sternendi verbum abſolutè non vſurpetur, non magis quàm Tegendi, dubitare me fateor, ſatíſne Latinè dicantur Trichilæ ſterni, pro erigi vel inſtitui. nam vocem Menſis, vt iam teſtatus ſum, nuſquam reperire potui. Iam verò cui probari poterit, tot in illis Pharſalicis campis vitium, aut cucurbitarum trichilas fuiſſe? Præterea quod Cæſar ſcripſit, Triclinia ſtrata, magnum argenti pondus expoſitum, id Plutarchus in Pomp. Græcè ſic expreſſit: *καὶ πα-στάδας ἐστρωμένας μυρσίναις, καὶ κρατῆρες οἴνου προὔκειντο.* Quin etiam Lucan. 7. de lectis disertè commemorat:

-- Capit improba plebes
Ceſpite patritio ſomnos vacuumq́ cubile.
Regibus infandus miles premit.

Eódem accedit, quod Sternere triclinium & argentum exponere, quæ Cæſar hoc loco coniunxit, vſitatè ab alijs auctoribus coniunguntur, item vt Conuiuium apparare: vt Rhetor. ad Herenn. 4. Perſpicit argentum quod erat expoſitum, viſit triclinium ſtratum. Item in Verr. 6. Cùm eſſent triclinia ſtrata, argentumq́ue expoſitum in ædibus. Item Verrina 5. Cùm Aprouius è palæſtra rediſſet, & in triclinio, quod in foro ſtrauerat, decubuiſſet, ſtatuitur Lollius in illo gladiatorum conuiuio. Et mox: Publlcè ſibi conuiuia parari, ſterni triclinia etiam in foro iubebat. Idem in Muræu. Rogatus eſt à Maximo, vt triclinium ſterneret. Et mox: Strauit pelliculis hœdinis lectulos Puniceos, expoſuit vaſa Samia. Poſtremò video genus hoc ipſum deliciarum, Triclinij ſcilicet in caſtris parati, ſimiliter à Liuio vitio verti Romanis quibuſdam. Nam lib. 40. Prætorio, inquit, deiecto, direptis quæ ibi fuerunt, ad quæſtorium, forum, quintanamq́ue hoſtes peruenerunt. Ibi cùm omnium rerum paratam expoſitamq; copiam, & ſtratos lectos in quæſtorio inueniſſent, Regulus accubans epulari cœpit. Cœlius autem Rhodig. lib. 18. cap. 11. Trichilas, inquit, apud Cæſarem ſtragulæ veſtis prætenuis genus, ſunt qui putenr. nimirum, (vt arbitror) quam vulgò *Trellis* alemanicum appellamus. quod quàm ineptum ſit, quiuis, vt opinor, intelligit. Ad extremum autem prætereundum non videtur, quod multi de Cæſaris moderatione teſtantur. in quibus Seueca lib. de ira 2. Cùm ſarcinam, iuquit, deprehendiſſet Epiſtolarũ ad Pompeium miſſarum, ab his qui videbantur aut in aduerſis, aut in neutris fuiſſe partibus, combuſſit. quamuis enim moderatè ſoleret iraſci, maluit tamen non poſſe. Gratiſſimum putauit genus veniæ, neſcire quid quiſq. peccâſſet.

Circiter mille XV.] Plutarchus tamen & Appian. Aſinium Pollionem auctorem laudant, qui in eo prælio à Cæſaris partibus ſteterit, ſcripſeritq́; non ampliùs ſex hominum millia cecidiſſe.

CAP. XIX.

C*Aſſius cum claſſe.*] Memorabile eſt, quod Plutarch. in Pomp. ſcribit: cùm Pompeius tantùm naualibus copijs valeret, nõ aliud ipſius grauius peccatum fuiſſe, aut callidius Cæſaris conſilium, quàm quòd tam procul à claſſis auxilio prælium abſtraxerit.

Pari atque anteà ratione egerunt.] Noſter, Pari vt anteà ratione egit. quod probo.

Pecunia ſocietatis.] Societatem publicanorum intelligit. Nam qui in prouincijs publica exercebant, Romæ ſocietatem contraxerant.

Bello confecto.] Quo Ptolemæum Aegypti Regem huius pueri patrem reduxerat.

Rex erat Ptolemæus.] Ptolemæi Auletis filius, quem regno à ſuis pulſum Pompeius per Gabiniũ reſtituerat. Dio lib. 42.

Duobus temporibus.] Hoc ipſo lib. cap. 7.

Vniuerſi ſimul Lariſſam.] Sic noſtri omnes. P. Victorius Varr. 9. cap. vlt. ſcribit, ſe in optimo libro legiſſe: Vniuerſi iuris eius Lariſſam. quod video quibuſdam eruditis placuiſſe: cùm tamen ſenſus in eiuſmodi verbis nullus ſit. Cùm autem dixerit, Vniuerſi, placet repudiari vocem Simul, quaſi planè ſuperuacaneam. ſed pro Iuris eius, videndum an Curſim, vel aliud quiddam commodè reſtitui poſſit. Verùm bene habet. Nam Manutius ab homine doctiſſimo reſtitutum teſtatur Viris æquis. quo nihil acutiùs, nihil commodiùs excogitari potuit. Et locutio vetus doctis iampridem cognita eſt.

Comitum equitum triginta.] Ex quo licet varietatem rerum humanarum perſpicere, cùm is, qui XXXIIII. annorum ſpacio gentes omnes terra & mari ſuperare ſolitus eſſet, tum demum in ſenectute quid eſſet vinci, & fugere condiſceret: vt ait Plutarch. in Pompeio.

Amici Regis.] Epitom. 112 Cn. Pompeius cùm Aegyptum petijſſet, iuſſu Ptolemæi Regis pupilli, auctore Theodoro præceptore, cuius apud Regem maxima erat auctoritas, & Photino, occiſus eſt ab Achilla, cui delegatum id facinus erat, in nauicula.

Ab Achilla & Septimio interficitur.] Plutarchus ſcribit, Septimium primùm enſem in eum auerſum adegiſſe: ſecundum Saluium, qui centurio ipſius fuerat: tertium Achillam vulnerâſſe. Pompeium nihil ſe indignum elocutum, vtraque manu vultum ſua toga texiſſe, atque ita concidiſſe, annos natum vndeſexaginta. tùm deinde præciſum caput ad Regem allatum, cadauer autem in littore abiectum, ac diu relictum, donec Philippus quidam Pompeij libertus fragmentis nauiculæ piſcatoriæ pro rogo congeſtis, ipſum combuſſit. Qua de re Cicero lib. de Diuin. 11. ita ſcribit: An Cn. Pompeium cenſes tribus ſuis Conſularibus, tribus triumphis maximarum rerum gloria lætaturum fuiſſe, ſi ſciſſet ſe in ſolitudine Aegyptiorum trucidatum iri, amiſſo exercitu: poſt mortem verò ea conſecutura, quæ ſine lachrymis non poſſumus dicere? Item lib. Thuſc. 3. Conſtabat eos qui concidentem vulneribus Cn. Pompeium vidiſſent, cùm in illo ipſo acerbiſſimo miſerrimoq; ſpectaculo ſibi timerent, quòd ſe claſſe hoſtium circunfuſos viderent, nihil tum egiſſe, niſi vt remi-

ges hortarentur, & vt ſalutem adipiſcerentur ſuga: poſteaquàm Tyrum veniſſent, tùm afflictari, lamentariq; cœpiſſe.

CAP. XX.

S*Imulacrum victoriæ.*] Hæc eadem Valerius lib. 1. cap. 6.

Antiochia in Syria.] Idem Obſequens in lib. de prodig.

Ex pauimento.] παρὰ τὴν βάσιν τοῦ ἀνδριάντος, ait Plutarch. in Cæſar.

Ac remotis templis.] Lambinus reponebat, Templi, caſu ſecundo. Faernus ex ſuo lib. Reconditis templis: quod magis placet: cùm veriſimile ſit plura templa fuiſſe: & Valerius illo loco ita hæc edat: Sonum Tympanorum Pergami abditis delubris editum.

Tympana ſonuerunt.] In templo Bacchi, vt ſcribit Dio.

Ad valuas ſe templi.] Dio lib. 41. ad Cæſaris ſimulachrum. Sed hæc omnia Dionis ex hoc loco corrigenda ſunt. Mirum autem, nullam à Cæſare mentionem eius Cornelij auſpicis fieri, de quo mira Liuius ſcripſerat, quæ Plutarchus in Cæſare, & Dio eod. lib. commemorant. Plin. etiam lib. 5. cap. 9. ſcribit: Nilum quinq; tantùm cubitorum fuiſſe, veluti, inquit, necem Magni prodigio quodam flumine auerſante.

Intecto.] Mirè ergo & Valerius, & Obſequens ſcribunt, ſub Cæſaris ſtatua palmã enatam. Nam Cæſar in templo ſuam ſtatuam fuiſſe narrat: in tecto palmam enatam.

Quid faſces anteferrētur.] Hoc quid ſit, verba Trebellij Pollionis in Aemiliani Tyranni vita, quæ ſubſcribam, declarant. Qui cùm Theodoto vellet imperium proconſulare decernere, à ſacerdotibus eſt prohibitus: qui dixerunt, faſces conſulares ingredi Alexandriam non licere. Cuius rei etiam Ciceronem, cùm contra Gabinium loquitur, meminiſſe ſatis nouimus. deniq; non extat memoria rei frequentatæ. Quare ſcire oportet, Herennium Celſum veſtrum parentem, dum Cõſulatum cupit, hoc quod deſiderat non licere. Fertur enim apud Memphim in aurea columna Aegyptijs literis ſcriptum, tunc demum Aegyptum liberam fore, cùm in eam veniſſent Romani faſces & prætexta Romanorum: quod apud Proculum Grammaticum doctiſſimum ſui temporis virum, cùm de peregrinis regionibus loquitur, inuenitur.

Nutritius eius.] περιφανέστατοι γὰρ ἦσαν ἐν δυναστείαις καὶ πλείστοις τοῖς ἄλλοις ἦσαν σύμβουλοι, inquit Plutar. de Photino & Achilla.

CAP. XXI.

P*Harus eſt in inſula.*] De Pharo & eius turribus Plin. lib. 36. cap. 12. & alijs locis. item Ioſeph. bell. Iudaic. 5. Ammian. lib. 22. Strab. lib. 17. In eam noſter Dictator Coloniam duxit. Solinus: Eſt & Pharos, inquit, colonia à Cæſare Dictatore deducta, ex qua facibus accenſis nocturna dirigitur nauigatio. Nam Alexandria inſidioſo acceſſu aditur, fallacibus vadis, cæco mari.

EIVSDEM HOTOMANI DE ALIQVOT rei bellicæ inſtrumentis obſeruatio.

QVoniam in his Cæſaris Commentarijs paſſim quorundam inſtrumentorum militarium mentio fit, de quorum interpretatione mihi neq; cum Valturino viro doctiſſimo, neq. cum alijs recentioribus, ac ne cum veteribus quidem Grammaticis ſatis conuenit, optimum factu exiſtimaui, noſtrã de ijs obſeruationẽ ſubijcere. Primùm autem dicemus:

De Aggere.

AGgeris nomen tripliciter ab Antiquis vſurpari video: primùm pro mole admœnia oppidorum, deinde pro munitione caſtrorum, poſtremò pro materia, qua moles munitióve extruitur. Molem intelligimus tumulũ ex lignis & glebis ac ceſpitibus extructum, vt in vrbium aut caſtrorum muros vel militibus, vel turribus mobilibus aſcenſus præbeatur. Cæſ. lib. Ciuil. 2 cap. 1. Magnam iumentorum atque hominum multitudinem ex omni prouincia vocat: vimina materiámque comportari iubet. quibus comparatis rebus, aggerem in altitudinem pedũ octoginta extruit. Lucanus 3.

-- tunc omnia latè
Procumbunt nemora, & ſpoliantur robore ſyluæ:
Vt cùm terra leuis mediam virgultáq; molem
Suſpendant ſtructa laterum compage ligatam
Arctet humum, preſſus ne cedat turribus agger.

Ex quibus intelligitur, trabes à lateribus adhiberi ſolitas, quæ latera firmarent, ne terra diffluneret: interiorem autem partem viminibus, virgultis & terra repleri atque infarciri ſolitam. Liuius lib. 10. Fortè quodam loco malè denſatus agger, pondere ſupraſtantium in foſſam procubuit. Tanta autem aggeris interdum altitudo erat, vt propè mœnia adæquaret. vt bell. Gall. 2. capite vltimo. Armorum magna multitudine de muro in foſſam, quæ erat ante oppidum iacta, ſic vt propè ſummã muri aggeriſque altitudinem aceruí armorum ad æquarent, &c. Liuius lib. 5. Nam cùm agger promotus ad vrbem, vineæq; tantùm non iam iniunctæ mœnibus eſſent, &c. Saluſt in Iugurth. Vineas agere, ſuperq; aggerem iacere, impoſitis, & ſuper aggerem turribus, opus & adminiſtros tutari. Cæſar lib. 7. cap. 5. Aggerem latum pedes CCCXXX. altum pedes LXXX. extruxerunt. Cùm is murum hoſtium penè contingeret, &c. Itaq; plerunque obſeſſi cuniculos ſub mœnibus agebant, ijſque vel aggeris

aggeris terram ſubtrahebant, vt adacta turris corrueret, vel viminibus ignem ſubijciebant, vt lib. Gall. 3. capit. 5. Cuniculis ad aggerem vineiſque actis, cuius rei longè ſunt periti ſſimi Aquitani, propterea quòd multis locis apud eos ærariæ ſecturæ ſunt. Item libro 7. cap. 4. Et aggerem cuniculis ſubtrahebant, eò ſcientius, quòd apud eos magnæ ſunt ferrariæ. Item capite quinto, eodem libro. Eſt animaduerſum fumare aggerem, quem cuniculo hoſtes ſuccenderant. Et mox: Alij faces atq; aridam materiam de muro in aggerem eminùs iaciebant. Atque hæc quidem de mole, ad quam extruendam non modò fabri, verùm etiam milites his ferramentis inſtructi erant: bidentibus, ligonibus, raſtris, alueis, cophinis, qualis: vt Vegetius ſcribit lib. 1. cap. 24. & lib. 3. capite vltimo. Iam verò Aggerem pro muro & munitione caſtrorum vſurpari, ex his intelligitur locis. Cæſar Ciuil. 3. cap. 13. Erat eo loco foſſa pedum x v. & vallus in altitudinem pedum x. tantundemq; eius valli agger in latitudinem patebat. Item libro 7. cap. 13. Poſtea s foſſas aggerem & vallum x 11. pedum exſtruxit. Quibus ex locis intelligitur, cùm caſtra foſſa & vallo munirentur, inferiorem valli partem, & quaſi baſim Aggerem appellatam fuiſſe. Poſtremò Aggerem pro ipſa materia poni ſolere, multis Cæſaris locis intelligitur. Triplex autem erat materia: trabium, quæ, vt dixi, latera firmabant, frondium, & ceſpitum. veluti Ciuil. 2. cap. 3. Quòd vnde agger omnino comportari poſſet, nihil erat reliquum: omnibus arboribus longè latéque in finibus Maſſilienſium excìſis, &c. & mox: Atque ille congeſtus ex materia fuerat agger. Item Gall. 2. cap. 6. Lapidibus telisq; ſubminiſtrandis & ad aggerem ceſpitibus comportandis. vbi Ceſpites ſine dubio pro glebis poſuit. Ioſephus lib. bell. Iudaic. 7. cap. 1. ſcribit in obſidenda Hieroſolyma arbores omnes quoquouerſus ad ſtadia x c. deſtondatas fuiſſe. Cæſar libro 7. cap. 5. Hi reuinciuntur introrſus, & multo aggere veſtiuntur. & cap. 11. Cratibus atque aggere paludem explere, atq; iter munire conabantur. & cap. 14. Agger ab vniuerſis in munitionem coniectus, & aſcenſum dat Gallis. & ea quæ in terra occultauerant Romani, contegit. & cap. 13. Aggere & cratibus foſſas explent.

De turribus mobilibus.

TVrris mobilis, ſiue (vt Vegetius appellat) ambulatoria, erat machina, inſtar ædificij ex trabibus & tabulis interdum decem contignationibus extructa. Intus erat aries, quem ſuſpenſum milites in hoſtium murum impellebant. ex ſuperiore parte pons demittebatur in eũdem murum, & ſcalæ eo feſtim inijciebantur. Tota autem machinatio ſubiectis rotis à militibus circiter quinquaginta introrſus promouebatur, cùm muſculus aut vineæ præcederent, ſub quibus foſſores raſtris & ligonibus viam muniebant: aggeremq́ue, de quo diximus, ſolidabant: vt mœnibus Turris propinquari poſſet. In eandem ſententiam ſcribit Veget. libro 4. capite 27. Eius ædificandæ rationem tradit Vitruuius lib. 10. cap. 19. & de illius forma locus eſt inſignis apud Cæſarem lib. Gall. 2. cap. 8. Liuius lib. 21. Ipſe Annibal, qua turris mobilis omnia munimenta vrbis ſuperans altitudine agebatur, hortator aderat. Eius autem altitudo tanta fuit, vt plerunque denum tabulatorum eſſet. velut lib. Gall. 8. cap. 6. Extruitur agger in altitudinem pedum nouem. collocatur in eo turris decem tabulatorum. Et bell. Alexan. Has altiſſimis turribus denum tabulatorũ munierant. prætereà alias ambulatorias totidem tabulatorum conſtruxerant, ſubiectiſque eas rotis, funibus iumentisq; obiectis, directis plateis, in quancunque erat viſum partem, mouebant. Ioſephus quidem belli Iudaic. lib. 6. cap. 8. tres Romanorum turres in Hieroſolymitana obſidione teſtatur quinquagenum cubitorum fuiſſe. De pontibus verò, quos iniungi ſolere diximus, inſignis extat locus apud Hircium Gall. 8. cap. 2. Turres, inquit, crebras excitari in altitudinem trium tabulatorum, pontibus traiectis conſtratiſq; coniungi: quorum frontes viminea loricula munirentur. Lucanus 3.

--Stellatis àxibus agger
Erigitur, geminaſq; æquantes mœnia turres
Accipit. hæc nullo fixerunt robore terram.
Sed pariter longum cauſa repſere latenti.
Illinc tela cadunt excelſas vrbis in arces.

Multa etiam in eandem ſententiam ſcribit Procopius lib. Gott. 1. vbi turrim deſcribit à Vittige Gottorum Duce factam in oppugnatione vrbis Romæ. nam cùm Romani quinquaginta milites introrſus adhiberent, qui turrim rotis in quatuor angulis ſubiectis propellerent, Vittiges bobus extrorſus etat vſus: quibus ab oppidanis interfectis, Gottorum inſania & ſtoliditas ridendi materiam præbuit. Aliam quoque lib. 2. deſcribit ab eodem Vittige in Arimini oppugnatione factam, cuius altitudo vrbis mœnia ſuperabat, & quatuor rotis ſuſtinebatur: ſed caſu illo edoctus, non boues ad trahendum adhibuerat: verùm intra vineas homines collocârat, qui machinam traherent. Vtrobique autem ſcribit, ſcalas ſummæ altitudinis in turribus adhibitas, quibus ad murum admotis, conſcenderetur. Liuius lib. 32. Nam cùm turris per aggerem parum denſati ſoli ageretur, rota vna in altiorem orbitam depreſſa, ita turrim inclinauit, vt ſpeciem ruentis hoſtibus, trepidationemq; inſanam ſuperſtantibus armatis præbuerit. Ioſephus autem eodem lib. ſcribit, vnam ex illis turribus eodem aggeris vitio concidiſſe.

De teſtudine.

TEſtudo (inquit Veget. libro 4. cap. 14.) à ſimilitudine veræ teſtudinis vocabulum ſumpſit: quia ſicut illa modò reducit, modò profert caput, ita machinamentum interdum reducit trabem, interdum exerit, vt fortiùs cædat. Liuius lib. 34. Iam teſtudinibus admotis, murus ſubruebatur, iam arietibus quatiebatur. Exiſtimabam autem Teſtudinem ex eo dictam, partim quòd teſtudinis figura facta eſſet, partim quòd, non rotu-

lis, vt vinea & turris, ſed ſubiectis ſcutulis, & vectibus impelleretur: quaſi teſtudineo gradu incederet. Sed Amm. Marcellinus libro 23. ei rotas attribuit: vbi eius formam his deſcribit verbis: Teſtudo compaginatur immanis, axibus roborata longiſſimis, ferreisque clauis aptata, & contegitur corijs bubulis, virgarumque recenti textura, atque limo aſperguntur eius ſuprema, vt flammeos detrectet & miſſiles caſus. Conſeruntur autem eius frontalibus triſulcæ cuſpides, præacutæ, ponderibus ferreis graues, qualia nobis pictores oſtendunt fulmina, vt quicquid petierit aculeis exertis abrumpat. Hanc ita validam molem rotis & funibus regens numeroſus intrinſecus miles, languidiori murorum parti viribus admouet concitis: & niſi deſuper propugnantium valuerint vires, colliſis parietibus aditus pateſacit ingentes. Hæc Marcellinus. Plura autem Vitruuius libro decimo, cap. 19. & 20. Ex quibus, multiſq; Cæſaris locis intelligitur, Teſtudinem ex trabibus ac pluteis fieri ſolitam: corijſque ac cilicijs contegi: ſub eaq; latuiſſe qui viam turribus aut vineis muniebant, & ſaxa de via remouerent, ac ſolum æquarent. Cæſar Ciuil. 2. cap. 1. Antecedebat teſtudo pedum ſexaginta, æquandi loci cauſa facta, ex fortiſſimis lignis, euoluta omnibus rebus, quibus ignis iactus & lapides defendi poſſent.

De muſculo.

MVſculos Veget. lib. 4. cap. 16. interpretatur machinas, quib. tecti milites apportatis lapidibus, lignis & terra foſſas complebant, vt turri ambulatoriæ viam munirent. At Cæſar Muſculorum tecto vſum tribuit, non viæ aggere ſupportato muniendæ, ſed muri ſubruendi, lapideſque vectibus ſubducendi: quos *Mantellettos* vulgò appellamus: quamuis interdum Muſculi ſubiectis rotulis impellerentur: cùm mantelletti plutei ſint, quaſi ſcuta grandiora, quæ capiti ſuperimpoſita, ictus oppidanorum defendunt. Cæſ. Gall. 7. cap. 14. Vercingetorix ex oppido egreditur: longurios, muſculos, falces, reliquaq; quæ eruptionis cauſa parauerat, profert. quo loco muſculos pro pluteis tantùm poſuit. Itemque Ciuil. 3. capite decimoquarto: Cæſar caſtris munitis ſcalas muſculóſque ad repentinam oppugnationem fieri, & crates parari iuſſit. Sed eorum qui rotulis agebantur, formam inſignem Cæſar deſcribit lib. Ciuil. 2. cap. 2. vbi muſculum pedes ſexaginta longum à Trebonio factum exponit: cuius inter columnas ſpaciaque vacua milites vectibus muros ſubruebant. Interim, inquit, ſub muro milites vectibus infima ſaxa turris hoſtium, quibus fundamenta continebantur, conuellunt.

De vineis.

VIneas Veget. libro quarto, capite 15. interpretatur machinationem tabulatis cratibuſque conſtratam, quæ ſubiectis rotulis impellitur, cuius tecto muniti obſidentes, murorum fundamenta ſubruunt. Opinor autem inde dictas, quòd vt pleriſque locis vineæ ſepibus vimineis, ita illæ tectis vimineis muniri ſolebant. velut apud Cæſa. lib. Ciuil. 2. cap. 1. Tantaq; multitudo tormentorum, vt eorum vim nullæ contextæ viminibus vineæ ſuſtinere poſſent, &c. Vſum autem vinearum Lucan. lib. 3. his deſcribit verbis:

Tunc adoperta leui procedit vinea terra,
Sub cuius pluteis & tecta fronte latentes
Moliri nunc ima parant, & vertere ferro
Mœnia, nunc aries ſuſpenſo fortior ictu
Incuſſus denſi compagem ſoluere muri
Tentat, impoſitis vnum ſubducere ſaxis.

Alium prætereà vſum vinearum eſſe video, vt cùm plures ordine impellerentur, milites poſt eas occulti ſequerentur, adeò magno numero, vt legionem Cæſar numeret. velut libro ſeptimo, cap. 5. Legiones extra vineas in occulto expeditas cohortatus, &c. Saluſtius in Iugurth. Tum verò cohortatus milites, &c. & ipſe extra vineas egreſſus, teſtudine acta ſuccedere, & ſimul hoſtem tormentis ſagittarijſq; & funditoribus eminùs terrere. At Numidæ ſæpe anteà vineis Romanorum ſubuerſis, item incenſis. Et non multò antè: Vineæ cum ingenti periculo fruſtrà agebantur. nam cùm hæ paululum proceſſerant, igni aut lapidibus corrumpebantur. milites neque pro opere conſiſtere, propter iniquitatem loci, neque inter vineas, ſine periculo adminiſtrare. Hinc Sub vitem præliari dicebantur milites, cùm ſub vinea militari pugnabant, inquit Feſtus. vnde illud Lucilij: Neq; prodire in altum: præliari procul ſub vite. Quæ cùm ita ſint, quis non miretur Adr. Turnebum, tandiu in Cæſaris & veterum ſcriptorum libris verſatum, vineas tamen credidiſſe geſtabiles fuiſſe, & quinq; perticis corio & cilicijs tectis conſtitiſſe? Nam lib. Aduerſ. 11. cap. 24. Apollodorus, inquit, in Poliorceticis Vineas appellat minores & leues teſtudines. quaſi verò Romanas Vineas aut Teſtudines Apollodorus deſcribat: ac non alias potiùs, quibus Romanum nomen attribui ſolebat: aut quaſi non Apollodori deſcriptio apertiſſimè ab illa Marcellini ac Vitruuij diſcrepet. Sed Apollodori locum, quem Græcè Turnebus propoſuit, Latinè ſic exſcribemus: Milites leuibus teſtudinibus tegendi ſunt, quæ Vineæ appellantur, aduerſus ſagittarum & lapidum ictus. Sunt autem huiuſmodi: Milites perticas longas & directas habent circiter quinque: fibula inter ſe coniunctas: vt quinque interuallum ſeruetur. Hæ ab imo præacutæ ſunt, vt & ipſæ figi in terram poſſint, & qui eas ferunt, quieſcere. Iam pelles, ſiue cilicia extrorſus atque à fronte, appenduntur. Supra autem perticis erectis imponuntur inſtipatæ, non contentæ, ſed laxæ, vt miſſilium impetus frangatur. Fiunt autem hæ perticæ non pari altitudine, ſed omnes inter ſe diſpares, vt figuram efficiant teſtudinis.

De pluteis.

PLutei, inquit Turnebus, vir doctiſſimus, erant ſimiles illis appendicibus, quas ædificijs applicamus:

plicamus: & tectum in vnam partem deuexum habebant: vt & plutei, in quibus ſcribimus. Hæc ille lib. Aduerſ. 11. capite 24. Quis hæc tanto excidiſſe viro non miretur? cùm ex Latinis omnibus hiſtoricis, ac præſertim ex Vegetio conſtet, pluteum mobilem & ambulatoriam machinam fuiſſe, ex tabulis, vimine, & corio conſtratam, trinisque rotulis adigi ſolitam ad muros, vt qui in ijs conſiſtebant, ſagittis & miſſilibus deturbari poſſent: vt ait idem Veget. libro quarto, capite 15. Hinc illud Cæſaris Ciuil. libro ſecundo, capite ſecundo. Hanc inſuper contignationem, quantum tectum plutei ac vinearum paſſum eſt, laterculo aſtruxerunt. Et mox: Pluteos ad alia opera abduxerunt. Loquitur de ijs, qui ante Maſſiliam turrim lateritiam extruebant: & ne telis Oppidanorum vulnerarentur, pluteos ac vineas ante vrbis mœnia promouerant, quæ tela miſſa exciperent, dum opifices ijs machinis tecti turrim ædificabant. Neque verò illud prætermittendum videtur, Pluteos crebrò vſurpari ſolitos pro tabulis, ſiue aſſeribus: velut apud Cæſ. bell. Ciuil. 1. A fronte, atque ab vtroq; latere, cratibus ac pluteis protegebat. & libro tertio, Scaphas magnarum nauium circiter LX. cratibus, pluteiſque contexit. Sic Gall. 7. capite octauo: Pluteoſque vallo addere, id eſt, aſſeres pro lorica, quam vulgò *Parapettum* (quod pectus tegat) appellamus. Item cap. 5. Eò magis quòd deuſtos pluteos turrium videbant, & cæt. Item cap. decimotertio: Grandibus ceruis eminentibus ad commiſſuras pluteorum atque aggeris, id eſt, aſſerum.

De Vallo.

VAllus, ſiue Vallum dicebatur ſtipes ramoſus, in aggeris ſumma parte defigi ſolitus, ad aggerem confirmandum, & loricas extruendas. Hunc Vallum legionarij milites vnà cum armis in itinere ferebant, vnde illud Horatij: Romanus, eheu poſteri negabitis, Emancipatus fœminæ, Fert vallum, & arma miles. Epito. Liu. 58. Et triginta dierum frumentum, ad ſeptenos vallos ferre cogebat. ægrè propter onus incedenti dicebat, Cùm gladio rectè vallare ſcieris, vallum ferre deſinito. de Scipione Africano loquitur. Cice. Tuſc. 2. Noſtri exercitus primùm vnde nomen habeant, vides, deinde qui labor, quantus agminis. ferre plus dimidiati menſis cibaria, ferre ſi quid ad vſum velint, ferre vallum. Nam ſcutum, gladium, galeam, in onere noſtri milites non plus numerant, quàm humeros, lacertos, manus. Arma enim membra militis eſſe dicunt. Liuius lib. 3. Imperant vt militem cum armis valloque redire in ordines ſuos iubeant. Et mox: Clamore ſublato ante ſe quenque ducere foſſam, & facere vallum. Quinetiam vallum dici video pro ſudibus & ſtipitibus præacutis confertiſque. Nam cùm Cæſar libro Ciuil. 1. cap. 7. ita ſcripſiſſet: Foſſas tranſuerſas vijs perducit, atque ibi ſudes, ſtipiteſque præacutos defigit: mox ita ſubiungit: Moniti à Brundiſinis, vt vallum cæcum, foſſaſque caueant, ſubſiſtant. Idem libro 7. capite 13. Quò qui intrauerant, ſeipſi acutiſſimis vallis induebant. Vallum autem & Vallus (nam vtrunque Cæſar vſurpat) ſuperior pars aggeris ex illis vallis & viminibus interiectis conſtans. Cæſar lib. Ciu. 1. c. 8. Vallo muniri vetuit, quod eminere & procul videri neceſſe erat, Item Ciu. 3. c. 13. Erat eo loco foſſa pedum XV. & vallus contra hoſtem in altitudinem pedum decem. tantundemque eius valli agger in latitudinem patebat. Hirc. bell. Hiſpa. cap. 4. Noſtri cogebātur neceſſariò eos circumuallare ex hoſtium armis. Pro ceſpite cadauera collocabantur: ſcuta & pila pro vallo inſuper occiſis, & gladij, & mucrones, & capita, & cæt. Plinius libro 35. capite 14. Hinc & Ceſpitum natura, caſtrorum vallis accommodata, contra fluminum impetus, aggeribus. Sed quoniam Valli, ſiue ſudis militaris, inſignis extat deſcriptio apud Polybium libro decimoſeptimo, meliùs fore arbitror locum exſcribere, & Latinam interpretationem ſubſcribere. ὁ δὲ Τίτος οὐ δυνάμενος ἐπιγνῶναι τοὺς πολεμίους ἐστρατοπεδευκότας, τοῦτο δὲ σαφῶς εἰδώς, ὅτι πάρεισιν εἰς Θετταλίαν, προσέταξε κόπτειν χάρακα πᾶσιν ἕνεκα τοῦ παρακομίζειν μεθ' ἑαυτῶν πρὸς τὰς ἐκ τοῦ καιροῦ χρείας. τοῦτο δὲ κατὰ μὲν τὴν ἑλληνικὴν ἀγωγὴν, ἀδύνατον εἶναι δοκεῖ. κατὰ δὲ τὴν τῶν ῥωμαίων, εὔκοπον. οἱ μὲν γὰρ ἕλληνες μόλις αὑτῶν κρατοῦσι τῶν σαρισῶν ἐν ταῖς πορείαις, καὶ μόλις ὑπομένουσι τὸν ἀπὸ τούτων κόπον. ῥωμαῖοι δὲ τοὺς μὲν θυρεοὺς τοῖς ὀχεῦσι τοῖς σκυτίνοις ἐκ τῶν ὤμων ἐξηρτηκότες, ταῖς δὲ χερσὶν αὐτοὺς τοὺς γαίσους φέροντες ἐπιδέχονται τὴν παρακομιδὴν τοῦ χάρακος. ἅμα δὲ καὶ μεγάλην εἶναι συμβαίνει τὴν διαφορὰν τούτων. οἱ μὲν γὰρ ἕλληνες τοῦτον ἡγοῦνται χάρακα βέλτιστον, ὃς ἂν ἔχῃ πλείστας ἐκφύσεις καὶ μεγίστας πέριξ τοῦ πρέμνου. παρὰ δὲ ῥωμαίοις δύο κεραίας ἢ τρεῖς ἔχουσιν οἱ χάρακες, οἱ δὲ πλεῖστοι τέτταρας. καὶ ταύτας * ἔχοντες λαμβάνονται * οὐκ ἐναλλάξ. * ἐκ δὲ τούτου συμβαίνει τὴν μὲν κομιδὴν εὐχερῆ γίγνεσθαι τελέως. ὁ γὰρ εἷς ἀνὴρ φέρει τρεῖς καὶ τέτταρας συνθεὶς ἐπ' ἀλλήλους. τὴν δὲ χρείαν ἀσφαλῆ διαφερόντως. ὁ μὲν γὰρ τῶν ἑλλήνων ὅταν τεθῇ πρὸ τῆς παρεμβολῆς, πρῶτον μέν ἐστιν εὐδιάσπαστος. ὅταν γὰρ τὸ μὲν κρατοῦν καὶ πιεζόμενον ὑπὸ τῆς γῆς ἓν ὑπάρχῃ μόνον. αἱ δ' ἀποφύσεις τούτου πολλαὶ καὶ μεγάλαι, κἄπειτα δύο παραστάντες ἢ τρεῖς ἐκ τῶν ἀποφύσεων ἐπισπάσωνται τὸν αὐτὸν χάρακα, ῥᾳδίως ἐκσπᾶται. τούτου δὲ συμβαίνοντος, εὐθέως πύλη γίγνεται διὰ τὸ μέγεθος. καὶ τὰ παρακείμενα λέλυται. τῷ βραχείας τὰς εἰς ἀλλήλους ἐμπλοκὰς καὶ τὰς ἐπαλλάξεις γίγνεσθαι τοῦ τοιούτου χάρακος. παρὰ δὲ ῥωμαίοις συμβαίνει τοὐναντίον. τιθέασι γὰρ εὐθέως ἐμπλέκοντες εἰς ἀλλήλους οὕτως, ὥστε μήτε τὰς κεραίας εὐχερῶς ἐπιγνῶναι ποίας ἐκ ποίων ἐκπεφύκασι τῶν ἐν τῇ γῇ κατορωρυγμένων, μήτε τὰς ἐκφύσεις ποίων κεραιῶν. λοιπὸν οὔτ' ἐπιλαβέσθαι παρείραντα τὴν χεῖρα δυνατόν, ἅτε πυκνῶν ὄντων καὶ προσπιπτόντων αὐτοῖς. ἔτι δὲ φιλοπόνως ἀπεξυσμένων τῶν κεραιῶν, οὔτ' ἐπιλαβόμενον ἐκσπάσαι ῥᾴδιον. τὸ πρῶτον μὲν πιέζει πάσας προσβολὰς καθόλου αὐτοκράτορα τὴν ἐκ τῆς γῆς δύναμιν ἔχειν. δεύτερον δὲ τὸ τὴν μίαν ἐπισπώμενον κεραίαν, πολλοὺς ἀναγκάζεσθαι συνδιδόναι ἅμα βαστάζειν διὰ τὴν εἰς ἀλλήλους ἐμπλοκήν. δύο δὲ καὶ τρεῖς ἐπιλαβέσθαι ταὐτοῦ χάρακος, οὐδόλως εἰκός. ἐὰν δέ ποτε καὶ καταπραδιάσας ἐκσπάσῃ τις ἕνα καὶ δεύτερον, ἀνεπιγνώστως γίγνεται τὸ διάστημα. διὸ καὶ μεγάλης διαφορᾶς οὔσης, καὶ τὴν εὕρεσιν ἑτοίμην εἶναι τοῦ τοιούτου χάρακος, καὶ τὴν κομιδὴν εὐχερῆ, καὶ τὴν χρείαν ἀσφαλῆ, καὶ μονίμους. φανερὸν ὡς εἴπερ τι τῶν ἄλλων πολεμικῶν ἔργων ἄξιον ζήλου καὶ μιμήσεως ὑπάρχει παρὰ ῥωμαίοις, καὶ τοῦτο κατά γε τὴν ἐμὴν γνώμην. Locum autem ita Latinè reddi poſſe arbitramur: Cùm Titus, vbi caſtra hoſtes facerent, ſcire non poſſet, illud verò certum ſciret, eos ad Theſſaliam aduentare, imperat, vt omnes vallum exſcindant, ſecumque ad vſum & opportunitatem efferant. Hoc Græcorum inſtituto planè difficilè videtur. Romanorum moribus perfacile eſt. nam Græci, cùm iter faciunt, non lubenter grauant

ſua corpora, neqne labores hniuſmodi, niſi admodnm ægrè ſuſcipiunr. Ar Romani etſi ſcuta loris coriaceis appendunt ex humeris, manibuſque galeas ſerunt, inſuper ramen valli ſerendi laborem ſuſtinent. Quin boc quoque inter illos magnoperè intereſt, quòd Græci optımum illud vallum iudicant, quod eſt maximè ramoſum, & magnam circum baculi corpus babet propaginem. apud Romanos verò vallũ duos, tréſue, aut ſummum quatuor habet ſureulos: * & hos * habentes accipiunt * non alternatim. ex quo aecidit, vr perfacilis eius geſtario ſit. Itaque vnus tria atque etiam quaruor ſimul ferre conſueuit. Iam verò certus eorum vſus apud ıllos differt. nam vallum Græcorum, cùm in munirione deſixum eſt, primùm facilè renellitur. cùm enim pars eius firmior in terram impacta eſt, ſureuli autem eminent magni & plurimi, ſi duo rréſue accedant, qui ſurculos illius extrahanr, nullo negotio reuellitur. ita ſacilè aditus propter latitudinem aperitur, quæque compacta erant, diſſoluunrur: quippe cùm implieationes & compacturæ huiuſmodi valli ſinr perexiguæ. Apud Romanos diſſimillima ratio eſt. Primùm enim ita valla inter ſe circumplicant, vt neque ſacilè quotum ramorum in terram impactorum ſint vırgulta, neque quorum virgulrotum ſint rami, agnoſcas. prætereà difficilè eſt, ſi quis euellere conetur, manum admonere: quoniam denſiſſimè ınrer ſe contexta & conſerta ſunt. Eò accedıt, quòd virgulta ita accurarè inflexa & intertexta ſunr, vt reuelli ab eo, qui præhenderit, facilè non poſſint. primùm quia eminentiæ & ſurcnli omnes ſuaın & propriam in terra firmirudinem obtınent. Deinde, cùm vnum è virgultis trabitur, neceſſe eſt proptet mutuam contexturam, magnam ſimul propaginem educi. neque verò fieri poteſt, vr duo tréſue vnum idemque vallum præhendere poſſint. Quòd ſi quis vnum aut alterum commoueat ac reuellat, exiguum tamen interuallum pateſiet. Magna igitur inter Græcorum & Romanorum inſtitıırum dıfferentia eſt. quod hi & huiuſmodi vallũ repererint, & perfacilẽ eius geſtationẽ & vſum certiſſimum ac firmiſſimũ excogitârint. Ex quo intelligi poteſt, ſi quod aliud è milıtari Romanorum opere imıtatu dignum ſit, hoc (meo quidem iudicio) in eo numero habendum eſſe.

C. IVLII CAESARIS

FRAGMENTA, A FVLVIO VRSINO COLLECTA.

EX LIBRO EPISTOLARVM AD M. T. C.

Cæſar Imp. S. D. Ciceroni Imp.

CVM Furnium noſtrum tãtùm vidiſſem, neque loqui, neq; audire me commodè potuiſſer, eùm properarem, atque eſſem ın itinere, præmiſſis iam legionibus, præterire tamen non potui, quın & ſcriberem ad te, & illum mırrerem, gratiaſque agerem. etſi hoe officium, & feel ſæpè, & ſæpıùs mihl facturus videor: ira de me mereris. in primıs à te peto, quoniã confido me eeleriter ad vrbem venrurum, vr te ıbi videam; vt tuo conſilio, gratia, dignitate, ope omnium rerum vri poſſim. ad propoſitum reuertar: feſtinationi meæ, breuitatiq; literarum ignoſees. reliqua ex Furnio cognoſces. Vale. *Ex libro 9. Epiſt. ad Attic.*

Cæſar Imp. Ciceroni Imp. S.

RECTE augurarıs de me (benè enim tlbi cognitus ſum) nihil à me abeſſe longiùs crudelıtate. atque ego cùm ex ipſa re magnam eapio voluptatem, rum meum ſactum probari abs te, triumpho & gaudeo. neque illud me mouer, quòd ij, qui à me dimiſſi ſunt, dıſeeſſiſſe dıeuntur, vt mihi rurſus bellum inſerrent: nihil enim malo, quàm & me mei ſimilem eſſe, & illos ſui. Tu velım mihi ad vrbem præſtò ſis, vt tuis conſilijs, atque opibus, vt conſueui, in omnibus rebus vtar. Dolabella tuo nihil mihi ſcito eſſe iucundius. hanc adeò babeo grariam illi. neque enim aliter ſacere potuit: ranta eius humanitas, is ſenſus, ea in me eſt beneuolentia. Vale. *Ex libro 9. Epiſt. ad Attic.*

Cæſar Imp. M. Ciceroni Imp. S.

ETSI te nihil temerè, nihil imprudenter, facturum ıudıcâram, tamen, permorus hominum ſama, ſeribendum ad te exiſtimaui, & pro noſtra beneuolentia petendũ, ne quo progredereris inclinata iam re, qua ıntegra etiam progrediendum tibı non exiſtimâſſes. namque & amicitiæ grauiorem iniuriam ſeceris, & tibi minùs commodè conſulueris, ſi non fortunæ obſecutus videbêre; omnia enim ſecundiſſima nobis, aduerſiſſima illıs accidiſſe vidétur: nec eauſam ſecutus, eadem enim tum fuir, cùm ab eorum conſilijs abeſſe iudicâſti: ſed meum aliquod factũ condemnauiſſe: quo mihi grauius abs te nıhil accidere poteſt. quod ne facias, pro iure noſtræ amicitiæ à te peto. Poſtremò, quid viro bono, & quieto, & bono ciui, ma-

ui,ma-

ui, magis conuenit, quàm abeſſe à ciuilibus controuerſijs? quod nonnulli eum probarent, periculi cauſa ſequi non potuerunt. tu, explorato, & vitæ meæ teſtimonio, & amicitiæ iudicio, neque tutiùs, neque honeſtiùs reperies quidquam, quàm ab omni contentione abeſſe. XV. Kal. Maij, ex itinere. Vale. *Ex lib. 10. Epiſt. ad Atticum.*

EX EPIST. CAESARIS ad Ciceronem.

M. Furium, quem mihi commendas, vel regem Galliæ faciam, vel Leptæ Legatum: ſi vis tu, ad me alium mitte, quem ornem. *Ex lib. 7. Epiſt. ad Cæſarem.*

EX EPIST. CAESARIS ad Ciceronem.

NEque pro cauto, ac diligente, ſe caſtris continuit. *Cariſ. lib. 1.*

EX CICERONE AD Atticum lib. X.

CAEſar mihi ignoſcit per literas, quòd non venerim: ſeſeque in optimam partem id accipere dicit. Facilè patior quod ſcribit, ſecum Tullum & Seruium queſtos eſſe, quia non idem, ſibi, quod mihi remiſiſſet, &c. ſed tùm exemplum miſi ad te Cæſaris literarum.

EX LIB. XIII. AD Atticum.

SExtius apud me fuit, & Theopompus pridie: veniſſe à Cæſare narrabat literas: hoc ſcribere, ſibi certum eſſe Romæ manere; cauſamq; eam adſcribere, quæ erat in epiſtola noſtra, ne ſe abſente leges ſuæ negligerentur, ſicut eſſet neglecta Sumptuaria.

EX LIB. EPIST. AD C. Oppium & Cornelium.

Cæſar Oppio, Cornelio S.

GAudeo me herculè vos ſignificare literis, quàm valde probetis ea, quæ apud Corfinium ſunt geſta. conſilio veſtro vtar libenter, & hoc libentiùs, quod mea ſponte facere conſtitueram, vt quàm leniſſimum me præberem, & Pompeium, darem operam, vt reconciliarem. tentemus hoc modo, ſi poſſumus omnium voluntates recuperare, & diuturna victoria vti: quoniam reliqui diuturnitate odiū effugere non potuerunt, neq; victoriam diutiùs tenere, præter vnū L. Sullam, quem imitaturus non ſum. hæc noua ſit ratio vincendi; vt miſericordia, & liberalitate nos muniamus. id quemadmodum fieri poſſit, nonnulla mihi in mentem veniunt, & multa reperiri poſſunt. de his rebus, rogo vos, vt cogitationem ſuſcipiatis. Cn. Magium Pompeij præfectum, deprehendi: ſcilicet meo inſtituto vſus ſum, & eum ſtatim miſſum feci. Iam duo Præfecti Fabrū Pompeij in meam poteſtatem venerunt, & à me miſſi ſunt. ſi volent grati eſſe, debebunt Pompeium hortari, vt malit mihi eſſe amicus, quàm iis, qui & illi, & mihi ſemper fuerunt inimiciſſimi: quorum artificijs effectum eſt, vt Reſpubli. in hunc ſtatum perueniret. *Ex libro 9. Epiſtol. ad Atticum.*

Cæſar Oppio, Cornelio S.

AD VII. Id. Mart. Brundiſium veni: ad murū caſtra poſui. Pompeius eſt Brundiſij: miſit ad me Cn. Magium de pace. quæ viſa ſunt reſpondi. hoc vos ſtatim ſcire volui. cùm in ſpem veneto, de compoſitione aliquid me conficere, ſtatim vos certiores faciam. Valete. *Ex lib. 9. Epiſt. ad Att.*

Libri ſunt Epiſtolarum C. Cæſaris ad C. Oppium, & Balbum Cornelium, qui res eius abſentis curabant. in his Epiſtolis quibuſdam in locis inueniuntur literæ ſingulariæ, ſine coagmentis ſyllabarum, quas tu putes poſitas inconditè. nam verba ex his literis confici nulla poſſunt. erat autem conuentum inter eos clandeſtinum, de commutando ſitu literarū, vt inſcriptio quidem alia aliæ locum, & nomen teneret: ſed in legendo locus cuique ſuus, & poteſtas reſtitueretur, &c. eſt autem Probi Grammatici commentarius ſatis curioſè factus. de occulta literarum ſignificatione Epiſtolarum C. Cæſaris ſcriptarum. *Ex Gel. lib. 1. cap. 9.*

EX LIB. EPISTOLArum ad Q. Pedium.

Cæſar Q. Pedio S.

POmpeius ſe opido tenet: nos ad portas caſtra habemus: conamur opus magnū, & multorum dierum, propter altitudinem maris: ſed tamen nihil eſt, quod potiùs faciamus. ab vtroque portus cornu moles iacimus, vt aut illum quàm primum traijcere, quod habet Brundiſij copiarum cogamus, aut exitu prohibeamus. *Ex lib 9. Epiſt. ad Atticum.*

EX LIB. EPISTOLArum ad Piſonem.

LOcellam tibi ſignatum remiſi. *Ex Cariſ. libro primo.*

EX LIB. II. EPISTOlarum ad Frontonem.

VEſpera fatigatus luce dormitans. *Ex Cariſ. libro 1.*

EX LIB. EPISTOLArum ad Antonium.

NAm ad me miſit Antonius exemplum Cæſaris ad ſe literarum, in quibus erat: ſe audiuiſſe Cæ-

ſe Cæſarem, & L. Metellum in Italiam veniſſe, Romæ vt eſſent palàm: id ſibi non placere; ne qui motus ex eo fierent; prohiberiq; omnes Italia, niſi quorum ipſe cauſam cognouiſſet. deque eo vehementiùs erat ſcriptum, *Ex Cicerone ad Atticum, libro u.*

Epiſtolæ qnoque eius ad Senatum exſtant: quas primus videtur ad paginas, & formam memorialis libelli, conuertiſſe: cùm anreà Conſules & Duces, non niſi tranſuerſa charta mitterent ſcriptas. Exſtant & ad Ciceronem; item ad familiares domeſticis de rebus. in quibus ſi qua occultiùs perferenda erant, per notas ſcripſit, id eſt, ſic ſtructo literarum ordine, vt nullum verbum effici poſſet. quę ſi quis inneſtigare, & perſequi vellet, quartam elementorum literam id eſt, O pro A. & perinde reliquas, commutet. *Ex Suet. in Cæſare.*

∴ Scribere, & legere ſimul, dictare, & andire ſolitum accepimus, epiſtolas verò tantarum rerum quaternas pariter librarijs dictare, aut, ſi nihil ageret, ſeptenas, *Ex Plin. lib. 7. cap. 25.*

Ἐν ἐκείνῃ δὲ τῇ στρατείᾳ προσεξήσκησεν ἱππαζόμενος τὰς ἐπιστολὰς ὑπαγορεύειν καὶ δυσὶν ὁμοῦ γράφουσιν ἐξαρκεῖν. ὡς δὲ Ὄππιός φησι, καὶ πλείοσιν. λέγεται δὲ καὶ τὸ διὰ γραμμάτων τοῖς φίλοις ὁμιλεῖν, Καίσαρα πρῶτον μηχανήσασθαι. *Ex Plutarcho in Cæſare.*

C. IVLII CAESARIS ORAtionum fragmenta.

EX ORATIONE IN funere Iuliæ.

QVæſtor Iuliam amitam, vxoremq́ue Corneliam, defunctas laudauit è more pro roſtris. ſed in amitæ quidē laudatione, de eius ac patris ſui origine ſic refert ∗ Amitæ meæ Iuliæ maternum genus ab Regibus ortū, paternum cnm dijs immortalibus coniunctū eſt. nam ab Anco Marcio ſunt Marcij Reges: quo nomine fuit mater. à Venere Iulij, cuius gentis familia eſt noſtra. Eſt ergo in genere & ſanctitas regum, qui plurimum inter homines pollent: & cerimonia Deorum, quorum ipſi in poteſtate ſunt reges. *Ex Suet. in Cæſare.*

Ὅτι τῆς Μαρίου γυναικὸς ἀποθανούσης, ἀδελφιδοῦς ὢν αὐτῆς ἐγκώμιόν τι λαμπρὸν ἐν ἀγορᾷ διῆλθεν, καὶ περὶ τὴν ἐκφορὰν ἐτόλμησεν εἰκόνας Μαρίου προθέσθαι. *Ex Plut. in Cæſ.*

EX ORATIONE PRO Bithynis.

C. Cæſar Pont. Max. in oratione, quam pro Bithynis dixit, hoc principio vſus eſt, Vel pro hoſpitio regis Nicomedis, vel pro horum neceſſitate, quorum res agitur, refugere hoc munus M. Vinici, non potui. nam neque hominnm morte memoria deleri debet, quin proximis retineatur: neq; clientes ſine ſumma infamia deſeri poſſunt, quibus etiam à propinquis noſtris opem ferre inſtituimus. *Ex Gel. lib. 5. cap. 13.*

Quid ergo? ſyngraphæ non ſunt, ſed res aliena eſt. *Ex Iulio Rufiniano de Figuris.*

EX ORATIONE PRO Lege Plautia.

REperi tamē in oratione C. Cæſatis, qua Plautiam togationem ſuaſit; Neceſſitatem dictā pro neceſſitudine: id eſt, iure affinitatis. verba hæc ſunt: Equidem mihi videor pro noſtra neceſſitate, non labore, non opera, non induſtria defuiſſe. *Ex Gel. lib. 13. cap. 3.*

EX ORATIONE IN Cn. Dolabellam.

CAEſar in Dolabellā: Actionis illibuiſti, quorum in ædibus, faniſq; poſita, & honori erāt, & ornatu. In libris quoq; Analogicis omnia iſtiuſmodi ſine l. litera dicēda cenſet. *Ex Gel. lib. 4. cap. 16.*

Nono decimo ætatis anno L. Craſſus C. Carbonem, vno & vigeſimo Cæſar Dolabellam, altero & xxx. Aſinius Pollio Catonem, non multo ætate antecedens Caluus Vatinium, ijs orationibus inſecuri ſunt, qnas hodieq; cum admiratione legimus. *Ex Cornel. Tacit. in Dialogo de Oratoribus.*

Cæterùm compoſita ſeditione ciuili, Cornelium Dolabellam conſularem & triumphalem virum repetundarum poſtulauit. abſolutoq; Rhodum ſecedere ſtatuit. *Ex Suet. in Cæſ.*

Dinus quoque Iulius, quum cœleſtis numinis, tùm etiam humani ingenij perfectiſſimnm columen, vim facundiæ propriæ expreſſit, dicendo in accuſatione Cn. Dolabellæ, quem renm agit, extorqueri ſibi cauſam optimam L. Cottæ patrocinio. *Ex Valer. Max. lib. 8. cap. 9.*

C. Cæſar Cn. Dolabellā accnſauit, nec damnauit. *Ex Pediano in orat. pro Marc. Scaur.*

Significat & Cæſarem, item adoleſcentem, in Dolabella reo ex Sicilia, qui quidem damnatus eſt quantum oportuit per Hortenſinm, &c. *Ex Pedia. in Diu.*

Ἐπανελθὼν δ' εἰς Ῥώμην, Δολαβέλλαν ἔκρινε κακώσεως ἐπαρχίας, καὶ πολλαὶ ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος τῶν πόλεων μαρτυρίας αὐτῷ παρέσχον. ὁ μὲν οὖν Δολαβέλλας ἀπέφυγε τὴν δίκην. *Ex Plut. in Cæſ.*

EX ORAT. AD MILITES.

FAma verò hoſtilium copiarū perterritos, non negando, minuendóve, ſed inſuper amplificando, ementiendoq; confirmabat. Itaque cùm exſpectatio aduentus Iubæ terribilis eſſet, conuocatis ad concionem militibus, Scitote, inquit, pauciſſimis his diebus Regem affuturum cum x. legionibus equitum. xxx. leuis armaturæ c. millibus. elephantiſq; c c c. proinde deſinant quidam quærere vltra, aut opinari, mihiq; qui compertū habeo, credant: aut quidā vetuſtiſſima naue impoſi-

impoſitos quocunque vento in quaſcunque terras iubebo anchi. *Ex Suet. in Caeſ.*

Vt C. Cæſar apud milites de incommodis eorum. Non fruſtrabo vos milites. *Ex Diomede libro primo.*

EX ORATIONE PRO Decio Samnite.

NIſi fortè quiſquã aut Cæſaris pro Decio Samnite, aut Bruti pro Deiotaro rege, cæteróſque eiuſdam lenti luminis ac temporis libros légit, &c. *Ex Tacit. in Dialog. de orat.*

EX ORATIONE PRO Sextilio.

QVO enim Iambo, qua procella verborum, impinm Sextilij caput obrui meretur? quòd C. Cæſarem, à quo cùm ſtudioſè, tùm etiam feliciter grauiſſimi criminis reus defenſus fuerat, &c. *Ex Val. Max. lib. 5. cap. 3.*

EX ORATIONE DE coniuratis.

CAtonem primùm putat de animaduerſione dixiſſe, quàm omnes antè dixerant præter Cæſarem. & cùm ipſius Cæſaris tàm ſeuera fuerit, qui tùm Prætorio loco dixerit, &c. *Ex Cic. ad Atticum lib. 12.*

Sed Cæſar vbi ad eum peruentum eſt, rogatus ſententiam à Conſule, huiuſcemodi verba locutus eſt: Omnes homines, &c. *Ex Saluſt. in Coniur.*

Ὁ δὲ Καῖσαρ ἀναστὰς, λόγον διῆλθεν πεφροντισμένον, ὡς ἀποκτεῖναι μὲν ἀκρίτους ἄνδρας ἀξιώματι καὶ γένει λαμπροὺς, οὐ δοκοῦν πάτριον, οὐδὲ δίκαιον εἶναι, μὴ μετὰ τῆς ἐσχάτης ἀνάγκης. εἰ δὲ φρουροῖντο δεθέντες ἐν πόλεσι τῆς Ἰταλίας, ἃς ἂν αὐτὸς ἕλοιτο Κικέρων, μέχρις οὗ καταπολεμηθῇ Κατιλίνας, ὕστερον ἐν εἰρήνῃ καὶ καθ᾽ ἡσυχίαν περὶ ἑκάστου τῇ βουλῇ γνῶναι παρέξειν. οὕτω δὲ τῆς γνώμης φιλανθρώπου φανείσης, καὶ τοῦ λόγου δυνατῶς ἐπ᾽ αὐτῇ ῥηθέντος, οὐ μόνον οἱ μετὰ τοῦτον ἀνιστάμενοι προσετίθεντο, πολλοὶ δὲ καὶ τῶν, τὰς εἰρημένας γνώμας ἀπειπάμενοι, πρὸς τὴν ἐκείνου μετέστησαν, ἕως ἐπὶ Κάτωνα τὸ πρᾶγμα καὶ Κάτουλον περιῆλθεν. *Ex Plut. in Caeſ.*

EX ORATIONE IN funere Corneliæ.

QVæſtor Iuliam amitam, vxorémque Corneliam, defunctas laudauit è more pro roſtris. *Ex Suet. in Caeſ.*

Τὸ μὲν οὖν ἐπὶ γυναιξὶ πρεσβυτέραις λόγους ἐπιταφίους διεξιέναι πάτριον ἦν Ῥωμαίοις. νέαις δ᾽ οὐκ ὂν ἐν ἔθει, πρῶτος εἶπε Καῖσαρ ἐπὶ τῆς ἑαυτοῦ γυναικὸς ἀποθανούσης. *Ex Plut. in Caeſ.*

Tum Brutus. Orationes quidem eius mihi vehementer probantur. complures autem legi, &c. *Ex Cic. in Bruto.*

Orationes aliquas reliquit, inter quas temerè quædam feruntur. pro Q. Metello, qnam non immeritò Auguſtus exiſtimat magis ab actuarijs exceptam, malè ſubſequentibus verba dicentis, quã ab ipſo editam. nam in quibuſdam exemplaribus inuenio, ne inſcriptam quidem pro Metello, ſed quam ſcripſit Metello, cùm ex perſona Cæſaris ſermo ſit, Metellum, ſéq; aduerſus communium obtrectatorum criminationes purgantis. Apud milites quoque in Hiſpania, idem Auguſtus orationem eſſe vix eius putat: quæ tamen duplex fertur, vna quaſi priore habita prælio, altera poſteriore, quo Aſinius Pollio ne tempus quidem concionandi habuiſſe eum dicit, ſubita hoſtium incurſione. *Ex Suet. in Caeſ.*

C. IVLII CAESARIS FRAGMENTA Anticatonis, Liber I.

VNO enim excepto, quem aliuſmodi atque omnis natura finxit, ſuos quiſque habet caros. *Priſcian. lib. 6. Caeſar in Anticatone priore. Vno enim, &c. & libro 7. & libro 13.*

INCERTA EX ANTIC.

ERunt officia antelucana, in quæ incidere impunè ne Catoni quidem licuit. quem tamen C. Cæſar ita reprehendit, vt laudet. deſcribit enim eos, quibus obuius fuerit, cùm caput ebrij retexiſſent, erubuiſſe. deinde adijcit: Putares non ab illis Catonem, ſed illos à Catone deprehenſos. Potuit ne plus auctoritatis tribui Catoni, quàm ſi ebrius tàm venerabilis erat? noſtræ tamen cœnæ vt apparatus & impendij, ſic temporis modus conſtet. neque enim hi ſumus, quos vituperare ne inimici quidem poſſunt, niſi vt ſimul laudent. *Ex Plin. lib. 3. epiſt. ad C. Catil. Seue.*

C. etiam Cæſar, grauis auctor linguæ Latinæ, in Anticatone: Vnius inquit, arrogantiæ, ſuperbiæq́; dominatúq́;. *Ex Gell. libro 4. cap. 16.*

Qualis futura ſit Cæſaris vituperatio cõtra laudationem meam, perſpexi ex eo libro, quem Hirtius ad me miſit, in quo colligit vitia Catonis, ſed cnm maximis laudibus meis. itaq; miſi librum ad Muſcam, vt tuis librarijs daret. volo enim eum diuulgari. *Ex Cic. ad Att. lib. 12.*

Hircij epiſtolam ſi legeris, quæ mihi quaſi πρόπλασμα videtur eius vituperationis, quam Cæſar ſcripſit de Catone. *Ex lib. 12. ad Attic.*

Cùm mihi Balbus nuper in Lannuino dixiſſet, ſe & Oppium ſcripſiſſe ad Cæſarem, me legiſſe libros contra Catonem, & vehementer probâſſe. *Ex lib. 13. ad Attic.*

Quibus omnibus generibus vſus eſt nimis impudenter Cæſar contra Catonem meum. *Ex Cic. in Topic.*

M. Ciceronis libro, quo Catonem cœlo æquauit, quid aliud dictator Cæſar, quàm reſcripta oratione velut apud iudices reſpondit? *Ex Tacit. libro quarto.*

His

His quoque vſum C. Cæſarem in vituperando Catone notauerit Cicero. *Ex Quinct. lib.3.*

Reliquit & de Analogia duos libros, & Anticatones totidem. *Ex Suet. in Ceſa.*

Vt Catonem Tullius laudans: & duobus voluminibus Cæſar accuſans. *Ex Mart. Capell. libro quinto.*

Πυθόμενος δὲ ὡς ἑαυτὸν ὁ ἀνὴρ διειργάσατο, δῆλος μὲν ἦν δηχθείς, ἐφ' ᾧ δὲ ἄδηλον. οὕτω δ' οὖν ὦ Κάτων φθονῶ σου τοῦ θανάτου. καὶ γὰρ σύ μοι τῆς σωτηρίας ἐφθόνησας. ὁ μὲν οὖν μετὰ ταῦτα γραφεὶς ὑπ' αὐτοῦ πρὸς Κάτωνα τεθνεῶτα λόγος. οὐ δοκεῖ πρᾴως ἔχοντος, ὁ δὲ ἀδιαλλάκτως σημεῖον εἶναι. πῶς γὰρ ἐφείσατο ζῶντος, εἰς ἀναίσθητον ἐκχέας ὀργὴν τοσαύτην, Paulò pòſt: καὶ τὸν λόγον ἐκεῖνον οὐκ ἐξεπιτηδείας. ἀλλὰ φιλοτιμίας πολιτικῆς συντεθῆναι διὰ τοιαύτην αἰτίαν. ἔγραψε Κικέρων ἐγκώμιον Κάτωνος ὄνομα τῷ λόγῳ θέμενος Κάτωνα καὶ πολλοῖς ὁ λόγος ἦν διὰ σπουδῆς ὡς εἰκός, ὑπὸ τοῦ δεινοτάτου τῶν ῥητόρων εἰς τὴν καλλίστην πεποιημένος ὑπόθεσιν. τοῦτο ἠνία Καίσαρα, κατηγορίαν αὐτοῦ νομίζοντα, τὸν τοῦ τεθνεῶτος δι' αὐτὸν ἔπαινον. ἔγραψεν οὖν πολλάς τινας κατὰ τοῦ Κάτωνος αἰτίας συναγαγών. τὸ δὲ βιβλίον Ἀντικάτων ἐπιγέγραπται, καὶ σπουδαστὰς ἔχει τῶν λόγων ἑκάτερος διὰ Καίσαρα καὶ Κάτωνα πολλούς. Ex Plut. in Caſ.

Αὐτὸς δ' οὖν ὕστερον ἐν τῇ πρὸς Κικέρωνα περὶ Κάτωνος ἀντιγραφῇ, παραιτεῖται, μὴ στρατιωτικοῦ λόγον ἀνδρὸς ἀντεξετάζειν πρὸς δεινότητα ῥήτορος εὐφυοῦς, καὶ σχολὴν ἐπὶ τοῦτο πολλὴν ἄγοντος. Ex Plut. in Caſ.

Ἐν δὲ τούτῳ διετέλει καὶ φιλοφρονούμενος, ὥστε καὶ γράψαντι λόγον ἐγκώμιον Κάτωνος, ἀντιγράφων, τόν τε λόγον αὐτοῦ καὶ τὸν βίον, ὡς μάλιστα τῷ Περικλέους ἐοικότα καὶ Θηραμένους, ἐπαινεῖν. ὁ μὲν οὖν Κικέρωνος λόγος Κάτων. ὁ δὲ Καίσαρος Ἀντικάτων γέγραπται. Ex Plut. in Cicer.

C. IVLII CAESARIS DE ANAlogia, Liber I.

AD M. T. CICERONEM.

QVin etiam in maximis occupationibus cùm ad te ipſum, inquit, in me intuens, de ratione Latinè loquendi accuratiſſimè ſcripſerit. primoq; in libro dixerit, verborum delectũ originem eſſe eloquentiæ: tribueritq; mi Brute huic noſtro, qui me de illo maluit, quàm ſe dicere, laudem ſingularẽ (nam ſcripſit his verbis, cùm hunc nomine eſſet affatus) Ac ſi cogitata præclarè eloqui poſſent, nonnulli ſtudio, & vſu laborauerunt, (cuius te penè principem copiæ, atque Inuentorem, bene de nomine ac dignitate Populi Romani meritum eſſe exiſtimare debemus) hunc facilem, & cotidianum noluiſſe ſermonem, nunc pro relicto eſt habendum. Tnm Brutus, amicè hercule, inquit, & magnificè te laudatum puto, quem non ſolùm Principem atque Inuentorem copiæ dixerit, qnæ erat magna laus, ſed etiam benemeritum de Populi Romani nomine & dignitate. *Ex Cic. in Bruto.*

C. Cæſar in libris qnos ad M. Ciceronẽ de Analogia ſcripſit, Arenas vitiosè dici exiſtimabat: qnod Arena nunquam multitudinis numero appellanda ſit, ſicuti neque Cælũ, neque Triticum. contra autẽ quadrigas etiam ſi cnrrus vnus equornm quatuor iunctorum vnum ſit, pluratiuo ſemper numero dicendas pntar. (paulò pòſt, ex libro 1. de Analogia) nam cùm ſnptà dixiſſet, neque cælum, triticùmve, neque arenam multitudinis ſignificationem pati. Num tu, inquit, harum rerum natura accidere arbitraris, quod vnam terram, & plures terras, & vrbem, & vrbes, & imperium, & imperia dicamus? neque quadrigam in vnam nominis figuram redigere, neque arenam in multitudinis appellationem conuertere poſſumus. *Ex Gell. lib.19. cap.8.*

Atque id, quod à C. Cæſare, excellentis ingenij ac prudentiæ viro, in 1. de Analogia libro ſcriptum eſt, habe ſemper in memoria atque in pectore, vt tanquam ſcopulum ſic fugias inauditum atq; inſolens verbum. *Ex Gell. lib.1. cap.10. & Macrob. libro 1. Sat.*

Liber II.

SEd C. Cæſar in libro de Analogia ſecundo, huius die, & huius ſpecie, dicendũ putat. *Ex Gell. lib.9. cap. 14.*

Panium, Cæſar de Analogia lib. II. dici debere ait. ſed Verrius contra. *Ex Car. lib.1.*

C. Cæſar de Analogia lib. II. fagos, populos, vlmos. *Ex Car. lib.1.*

Niſi qnia Cæſar libro II. ſingulariter Idem, pluraliter Iidem, dicendum affirmat. *Ex Car. lib.1.*

Sed Cæſar de Analogia II. turbonem, non turbinem etiam in tempeſtate dici debere ait. *Ex Car. lib.1.*

Cæſat de Analogia lib. II. Paniũ dixit. ſed Verrins Panum ſine i. *Ex Car. lib.1.*

Lacer, &c. Cæſar de Analogia libro II. nec non Valgius de rebus per Epiſtolam quæſitis. *Ex Car. libro 1.*

INCERTA EX LIBRIS Analogicis.

IN libris quoq; Analogicis omnia iſtiuſmodi ſine i, litera dicenda cenſet. *Ex Gel. lib.4. cap.16.*

C. Cæſar, quaſi indiſcretum hoc ſit, ait, I, litera Nominatiuo ſingulari neutra finita nomina, eandem definitionem capere, quam capiant E litera terminata, huic animali, & ab hoc animali: huic puteali, & ab hoc pnteali. *Ex Car. lib.1.*

Quam C. Cæſar ponit in fœminis, vt puppim, reſtim, pnluim. hæc enim modò, & ab hoc ani, & ab hoc cane. *Ex Car. lib.1.*

Hic & hæc Samnis, huius Samnitis. ſic Cæſar de Analogia. *Ex Priſc. lib.6.*

Iubar: Plinins ait inter cætera etiã iſtud C. Cæſarem dediſſe præceptum, quorum neutra nomina, ar Nominatiuo clauſa per i, Datiuum Ablatiuumq; ſingularis oſtendant, iubar tamẽ ab hac regula diſſidere. nam vt huic iubari dicimus, ab hoc

lubare dicendum eſt; vt huic farri ab hoc farre. *Ex Car. lib. 1.*

Omnium nominum, quæ ſunt Neutri generis, & in e, terminantur, aut Plinius Cæſarem ſciſſe eoſdem eſſe Ablatiuos, quales ſunt Datiui ſingulares. Ar literis nomina Neutralia terminata; idē non minùs ait Cæſar quod Datiuo & Ablatiuo pari iure funguntur, vt idem Plinius ait. *Ex Car. lib. 1.*

Pattum Cæſar in Analogicis, harum partum. *Ex Car. lib. 1.*

Nam tribus iii. iunctis, qualis poſſet ſyllaba pronunciari? nam poſtremum i pro vocali eſt accipiendum, quod Cæſari artis Grammaticæ doctiſſimo placitum fuiſſe à Victore quoq; in arte Grammatica de ſyllabis comprobatur. *Ex Priſc. lib. 1.*

At vim C. Cæſaris fregerunt editi de Analogia libri. *Ex Quinct. lib. 1.*

Reliquit de Analogia duos libros, & Anticatones totidem. *Ex Suet. in Cæſare.*

Prætereà Cæſar declinat Pubis, puberis. *Ex Priſcian. lib. 6.*

Quamuis Cæſar non incongruè protulit Ens, à verbo Sum, es, eſt. *Ex Priſc. lib. 18.*

Sed Auguſtus quoq; in Epiſtolis ad C. Cæſarem ſcriptis emendat, quod is Calidum dicere, quàm Caldum malit: non quia illud non ſit Latinum, ſed quia ſit odioſum, & vt ipſe Græco verbo ſignificauit, περίεργον. *Ex Quinct. lib. 1.*

Neque enim tam Calypſionem dixerim, vt Iunonem, quam ſecutus Antiquos C. Cæſar vtitur hac ratione declinandi. *Ex Quintilian. libro primo.*

De quo genere optimè C. Cæſarem prætextatū adhuc accepimus dixiſſe, Si cantas, malè cantas, ſi legis, cantas. *Ex Quintil. lib. 1.*

Sic M. Tullius & C. Cæſar, Mordeo, memordi: Pungo, pepugi: Spondeo, ſpepondi, dixerunt. *Ex Gel. lib. 7. cap. 9.*

Pro quo digamma, Cæſar hanc figuram Ⅎ ſcribere voluit. *Ex Priſc. lib. 1.*

Vnguenta autem dicuntur à locis, vt Telinum: cuius Iulius Cæſar meminit, dicens: Corpuſque ſuaui Telino vngimur, hoc conficiebatur in inſula Telo, quæ eſt vna ex Cycladibus. *Ex Iſidoro lib. 4. cap. 12.*

Apud Cæſarem, & Catulum, & Caluum lectum eſt, quotum vacillat auctoritas: cùm iam fulua cinis fueris. *Ex Non. Marc. in voce Cinis.*

Salue primus omnium Parens patriæ appellate, primus in toga triumphum, linguæq; laureā merite, & facundiæ, Latiarumque literarum parens: atque (vt dictator Cæſar hoſtis quondam tuus de te ſcripſit) omnium triumphorum lauream adepte maiorem, quantò plus eſt, ingenij Romani terminos in tantum promouiſſe, quàm imperij. *Ex Plinio libro 7. capite 30.*

Variè etiam ſcriptitatum eſt, mancipium, aucupium, manubiæ. ſiquidem C. Cæſar per i ſcripſit, vt apparet ex titulis ipſius. *Ex Velio longo de Orthographia.*

Hoc Lutum atq; Macellum ſingulari exire memento; licèt Ennius, iſta Macella, dicatq;, & Cæſar, lutea. *Ex Capro.*

C. IVLII CAESARIS LIBER *Apophthegmatum.*

SED tùm ipſe Cæſar habet peracre iudicium. & vt Seruius frater tuus, quē literatiſſimum fuiſſe iudico, facilè diceret, hic verſus Plauti non eſt, hic eſt, quod tritas haberet aures notandis generibus Poetarum, & conſuetudine legendi: ſic audio Cæſarem, cùm volumina iam confecerit ἀποφθεγμάτων, ſi quod affertatur ad eum pro meo, quod meum non ſit, reijcere ſolere. quod eò nunc magis facit, quia viuunt mecum ferè quotidie illius familiares. *Ex Cic. lib. 9. Epiſt. ad Pætum.*

Feruntur & à puero, & ab adoleſcentulo quædam ſcripta, &c. item dicta collectanea, &c. *Ex Suet. in Cæſare.*

C. IVLII CAESARIS LIBER *Auſpiciorum.*

SED contra Iulius Cæſar XVI. auſpiciorum libro negat nundinis concionem aduocari poſſe, id eſt, cum populo agi, ideoq; nundinis Romanorum haberi comitia non poſſe. *Ex Macro. Sat. libro primo.*

De Syderum motu.

NAM Iulius Cæſar, vt Syderum motus, de quib. non indoctos libros reliquit, ab Ægyptijs diſciplinis hauſit: ita hoc quoque ex eadem inſtitutione mutuatus eſt, vt ad Solis curſum finiendi anni tempus extenderet. *Ex Macro. Sat. lib. 1.*

Cæſaris de ſingulorum ſyderum ortu & Occaſu obſeruationes, in quibus & Idus Martias ſibi ferales annotauit. *Ex Plin. lib. 8. cap. 26.*

Tres autem fuêre ſectæ, Chaldæa, Ægyptia, Græca: his addit apud nos quartam Cæſar dictator, annos ad Solis curſum redigens ſingulos, qui priùs antecedebat. *Ex Plin. lib. 18. cap. 25.*

A Bruma in Fauonium Cæſari nobilia ſydera ſignificant. (paulò pòſt) Pridie Nonas Ianuarij Cæſari Delphinus matutino exoritur, & poſtero die fidicula, quo Ægypto ſagitta Veſperi occidit. (paulò pòſt) A Fauonio in æquinoctium vernum Cæſari ſignificat XVII. Kalen. Martij triduum varie. & VIII. Kalen. hirundinis viſu, & poſtero die arctu-

acturi exortu veſpertino. item III. Non. Martij Cæſar Cancri exortu id fieri obſeruauit. Paulò pòſt Cæſar & Idus Martias Ferales ſibi annotauit Scorpionis occaſu. Paulò pòſt: Tertio Nonas Aprilis in Attica vergiliæ veſperi occultantur. eædem poſtridie in Bœotia. Cæſari autem & Chaldæis, nonis. Paulò pòſt: Cæſar ſexto Idus ſignificatur Imbet libræ occaſu: XIV. Kalen. Maij AEgypto ſuculæ occidunt veſperi, ſidus vehemens, & tetra, mariq; turbidum, XVI. Atticæ XV. Cæſari, continuoq; triduo ſignificat. Paulò pòſt: VI. Non. Maij Cæſari ſuculæ matutino exoriuntur, & VIII. Idus Capella pluuialis. *Ex Plin. lib. 18. cap. 26.*

A Vergiliarum exortu ſignificant Cęſari poſtridie Arcturi occaſus matutini. Paulò pòſt: Vndecimo Kal. Cæſari Orionis gladius occidere incipit. tertio Non. Iunij Cæſari, & Aſſyriæ Aquila veſperi oritur, &c. vndecimo Kal. eiuſdem Orionis gladius Cæſari occidere incipit. *Ex Plinio libro 18. capite 27.*

A Solſtitio ad fidiculæ occaſum ſexto Kal. Iunij, Cæſari Orion exoritur. Paulò pòſt: XVIII. Kal. Auguſti, AEgypto aquila occidit matutino, Eteſiarumq; prodromi flatus incipiunt, quod Cæſar X. Kalend. ſentire Italiam exiſtimauit. Paulò pòſt: Aquila Atticæ matutino occidit. tertio Kal. regia in pectore Leonis ſtella matutino Cæſari immergitur. *Ex Plin. lib. 18. cap. 28.*

AVGVRALIA.

CAEſar in Auguralibus. Si ſincera pecus erat. *Ex Priſc. lib. 6.*

C. Cæſar, quæ res augurantur [illegible], *Ex Priſc. lib. 8.*

EPHEMERIDES.

C. Iulius Cæſar cùm dimicaret in Gallia, & ab hoſte raptus equo eius portaretur armatus, occurrit quidam de hoſtibus, qui eum noſſet: & inſultans ait: Cecos Cæſar. quod Gallorum lingua, Dimitte, ſignificat: & ita factum eſt, vt dimitteretur. Hoc autem ipſe Cæſar in Ephemeride ſua dicit, vbi propriam commemorat felicitatem. *Ex Seru. in lib. 11. Aeneid.*

C. IVLII CAESARIS POEMAtum fragmenta.

Tu quoque tu in ſummis, ô dimidiate Menander,
Poneris, & merito, puri ſermonis amator,
Lenibus atque vtinam ſcriptis adiuncta foret vis
Comica, vt æquato virtus polleret honore
Cum Græcis, neque in hac deſpectus parte iaceres,
Vnum hoc maceror, & doleo tibi deeſſe Terenti.
Ex Donato in vita Terentij.

EIVSDEM, C. IVLIVS CAESAR.

FELTRIA PERPETVO NIMIVM DAMNATA RIGORE
FORTE MIHI POSTHAC NON ADEVNDA, VALE.

Ex antiquo lapide.

EIVSDEM.

Thrax puer adſtricto glacie dum ludit in Hebro,
Pondere concretas frigore rupit aquas.
Dumq; imæ partes rapido traherentur ab amne:
Abſcidit tenerum lubrica teſta caput.
Orba quod inuentum mater dum conderet vrna,
Hoc peperi flammis, cætera dixit aquis.
Ex libro luſuum in Priap. quidam Germanic. inſcribunt.

Reliquit & de Analogia, &c. ac prætereà poëma quod inſcribitur Iter, quorum librorũ primos in tranſitu Alpium, cùm ex citeriore Gallia, conuentibus peractis, ad exercitum rediret: ſequentes ſub tempus Mundenſis prælij confecit. nouiſſimum, dum ab vrbe in Hiſpaniam vlteriorem quarto & vigeſimo die peruenit. *Ex Sueton. in Cæſare.*

Nec non olus quoq; ſylueſtre eſt trium foliorũ, Diui Iulij carminibus præcipuè, iocisq; militaribus celebratum. alternis quippe verſibus exprobrauêre lapſana ſe vixiſſe apud Dyrrachium, præmiorum parcimoniam cauillantes. eſt autem id Cyma ſylueſtris. *Ex Plin. lib. 19. cap. 8.*

C. Cæſar inter primos temporis ſui oratores, & Tragicus Poëta bonus admodum habitus eſt. huius ſunt enim Tragœdiæ, quæ inſcribuntur Iulij. & hi autem Iulij, & Antonius ab ſatellitibus Marij ſunt occiſi. *Ex Aſcon. Pedian.*

Feruntur & à puero, & ab adoleſcentulo, quædam ſcripta, vt laudes Herculis, Tragœdia Oedipi, item dicta collectanea. quos omnes libellos vetuit Auguſtus publicari. *Ex Suet. in Cæſ.*

Niſi fortè quiſquam aut Cæſaris pro Decio Samnite, &c. niſi qui & carmina eorundem miratur. Fecerunt enim & carmina, in Bibliothecas retulerunt, non melius, quàm Cicero, at felicius, quia illos feciſſe pauciores ſciunt. *Ex Tacit. in Dialog. de Orat.*

Καὶ ποιήματα γράφων, καὶ λόγους τινὰς, ἀκροαταῖς ἐκείνοις ἐχρῆτο, καὶ τοὺς μὴ θαυμαζομένους ἄντικρυς ἀπαιδεύτους καὶ βαρβάρους ἀπεκάλει. *Ex Plutarch. in Cæſa.*

C. IVLII CAESARIS DICTA.

MAximè autem de Bruto noſtro, de quo quidem ille, ad quem diuerti, Cæſarem ſolitum dicere: Magni refert, hic quid velit; ſed quidquid vult, valde vult. Idq; eum animaduertiſſe, cùm pro Deiotaro Nicææ dixerit. *Ex Cicerone ad Attic. lib.18.*

Aiebat Cæſarem ſecum, quo tempore Sextij rogatu, veni ad eum, cùm expectarem ſedens, dixiſſe: Ego nunc tam ſim ſtultus, vt hunc ipſum facilem hominē, putem mihi eſſe amicum, cùm tam diu ſedens meum commodū exſpectet? (de Bruto.) *Ex Cic. ad Attic. lib.18.*

Interrogatusq; cur repudiâſſet vxorem, quoniã (inquit) meos tam ſuſpicione, quàm crimine, iudico carere oportere. *Ex Suet. in Cæſa.*

Pontico triumpho inter pompæ fercula trium verborum prætulit titulum, Veni, vidi, vici. *Ex Suet. in Cæſ.*

Conſecutusq; cohortes ad Rubiconem flumē, qui prouinciæ eius finis erat, paululum conſtitit. ac reputans quantū moliretur, conuerſus ad proximos, & etiam nunc, inquit, regredi poſſumus: quod ſi ponticulum tranſierimus, omnia armis agenda erunt. *Ex Suet. in Cæſ.*

Tunc Cæſar, Eatur, inquit, quo Deorum oſtenta, & inimicorum iniquitas vocat. iacta eſt alea, inquit. *Ex Suet. in Cæſ.*

Quemadmodum C. Cæſar Pomponio oſtendenti vulnus ore exceptum in ſeditione Sulpiciana, quod ipſe ſe paſſum pro Cæſare pugnantē gloriabatur, nunquam fugiens reſpexeris inquit. aut crimen obiectum vt Cicero, &c. *Ex Quinct. lib.7.*

Eſt & illa ex ironia fictio, qua vſus eſt C. Cæſar. nam cùm teſtis diceret à reo fœmina ſua ferro petita, & eſſet facilis reprehenſio, cur illam potiſſimùm partem corporis vulnerare voluiſſet. Quid enim faceret, inquit, cùm tu galeã & loricam haberes? *Ex Quinct. lib.6.*

Nam & ipſe Cæſar accuſata acerbitate Marcelli, ſic enim appellabat, laudataq; honorificentiſſimè & æquitate tua, & prudentia, repentè præter ſpem dixit, ſe ſenatui roganti de Marcello, ne hominis quidem cauſa negaturum. *Ex Cic. lib.4. Epi. ad Ser. Sulpic.*

Cùm propter quoſdam ſordidos homines, qui Cæſaris beneficia vendebant, tabulam in qua nomina ciuitate donatorū inciſa eſſent, reuelli iuſſiſſet, eidem Dolabellæ, me audiente, Cæſar dixit, nihil eſſe, quod de Mega vereretur; beneficium ſuum in eo manere. *Ex Cicerone libro 13. Epiſtola ad Acilium.*

DE C. IVLIO CAESARE.

SED tamen Brute, inquit Atticus, de Cæſare & ipſe ita iudico, & de hoc huius generis acerrimo æſtimatore ſæpiſſimè audio, illum ferè omnium Oratorum Latinè loqui elegãtiſſimè, nec id ſolùm domeſtica conſuetudine, vt dudum de Læliorum & Domitiorum familijs audiebamus, ſed quanquam id quoque credo fuiſſe, tamen vt eſſet perfecta illa bene loquendi laus, multis literis, & ijs quidem reconditis & exquiſitis eſt conſecutus, &c. *Ex Cic in Bruto.*

Sed perge Pomponi de Cæſare, & redde quæ reſtant: Solum quidem, inquit ille, & quaſi fundamentum oratoris, &c. Cæſar autem rationem adhibens, conſuetudinem vitioſam & corruptam, pura & incorrupta conſuetudine emendat. itaq;, cùm ad hanc elegantiam verborum Latinorum, quæ, etiamſi Orator non ſis, & ſis ingenuus ciuis Romanus, tamen neceſſaria eſt, adiungit illi oratoria ornamenta dicendi: tùm videtur tanquam tabulas bene pictas collocare in bono lumine. hanc cùm habeat præcipuam laudem in communibus, non video cui debeat cedere, ſplendidam quandam, minimeq; veteratoriam rationem dicendi tenet, voce, motu, forma etiam magnifica, & generoſa quodammodo. Tum Brutus, orationes quidem eius, &c. atque etiam Commentarios quoſdam ſcripſit rerum ſuarum, valde quidem, inquam, probandos: nudi enim ſunt, recti, & venuſti, omni ornatu orationis tanquam veſte detracta: ſed dum voluit alios habere parata vnde ſumerent, qui vellent ſcribere hiſtoriam, ineptis gratum fortaſſe fecit, qui volunt illa calamiſtris inurere. ſanos quidem homines à ſcribendo deterruit, &c. *Ex Cic. in Bruto.*

Quid Oratorum? quem huic antepones eorū, qui nihil aliud egerunt? quis ſententijs aut acutior, aut crebrior? quis verbis ornatior, aut elegantior? *Ex Cic. ad Cornelium Nepos. apud Suet. in Cæſare.*

Quid noſter hic Cæſar? nónne nouam quandam rationem attulit orationis, & dicendi genus induxit propè ſingulare? quis vnquã præter hunc Tragicas penè comice, triſtes remiſſe, ſeueras hilare, forenſes ſcenica propè venuſtate tractauit? atque ita, vt neque iocus magnitudine rerum excluderetur, nec grauitas facetijs minueretur. *Ex Cic. lib.3. de Orat.*

Sed bene loquendi de Catulis opinio non minor, ſale verò conditus, & facetijs Cæſar. *Ex Cicer. de Offic.*

Reliquit & rerum ſuarum Commentarios Gallici, ciuilisq; belli Pompeiani. nam Alexandrini, Africiq; & Hiſpanienſis incertus auctor eſt. alij enim Oppium putant, alij Hircium: qui etiam Gallici belli nouiſſimum, imperfectumq; librum suppleuerit. Paulò pòſt: Pollio Aſinius parum diligenter, parumq; integra veritate compoſitos putat. cùm Cæſar pleraque & quæ per alios erant geſta, temerè crediderit; & quæ per ſe, vel conſulto, vel etiam memoria lapſus, perperam ediderit; exi-

ſtimatq; reſcripturum, & correcturum fuiſſe. *Ex Suet. in Caeſ.*

C. verò Cęſar ſi tantum foro vacâſſet, non alius ex noſtris contra Ciceronem nominaretur, tanta in eo vis eſt, id acumen, ea concitatio, vt illum eodem animo dixiſſe, quo bellauit, appareat: exornat tamen hæc omnia mira ſermonis, cuius propriè ſtudioſus fuit, elegantia. *Ex Quinct. lib.* 10.

Quid tantum noceret vim Cęſaris, aſperitatem Cœlij, diligentiam Pollionis, iudicium Calui quibuſdam in locis aſſumere? *Ex Quinct. lib.* 10.

Hinc vim Cęſaris, indolem Cœlij, ſubtilitatem Calidij, grauitatem Bruti, acumen Sulpitij, acerbitatem Caſſij, diligentiam Pollionis, dignitatem Meſſalæ, ſanctitatem Calui reperiemus. *Ex Quinct. lib.* 12.

At triſtiór Caluus, numeroſior Aſinius, ſplendidiór Cæſar, amarior Cœlius, grauior Brutus, vehementiór, & plenior, & valentiór Cicero. *Ex Tacit. in Dialog. de Orat.*

Λέγεται δὲ καὶ φῦναι πρὸς λόγους πολιτικοὺς ὁ Καῖσαρ ἄριστα καὶ διαπονῆσαι φιλοτιμότατα τὴν φύσιν, ὡς τὰ δευτερεῖα μὲν ἀδήριτον ἔχειν, &c. *Ex Plutarch. in Caeſ.*

Ἐν δὲ Ῥώμῃ πολλὴ δέ τις τοῦ λόγου περὶ τὰς συνηγορίας αὐτοῦ χάρις ἐξέλαμπεν. *Ex Plutarch. in Caeſare.*

Ac mihi ex Græcis orationes Lyſiæ oſtentat, ex noſtris Gracchorũ, Catoniſq;, quorum ſanè plurimæ ſunt circumciſæ & breues. ego Lyſiæ, Demoſthenem, Aeſchinem, Hyperidem, multoſq; præterea, Gracchis, & Catoni Pollionem, Cæſarem, Cœlium, in primis M. Tullium oppono, cuius oratio optima fertur eſſe, quæ maxima. *Ex Plinio lib.* 1. *Epiſt.*

Sed ego vereor ne me nõ ſatis deceat, quod decuit M. Tulliũ, C. Caluum, Aſinium Pollionem, M. Meſſalam, &c. Diuum Iulium, Diuum Auguſtum, Diuum Neruam, Ti. Cæſarem, &c. *Ex Plin. lib.* 5. *Epiſt.*

Hi verſus debebant poni in fine Frag. Anticatonis.

Atque vtinam ritus veteres, & publica ſaltem
His intacta malis agerentur ſacra, ſed omnes
Nouerunt Mauri atq. Indi, quæ pſaltria penem
Maiorem quàm ſint duo Cæſaris Anticatones,
Illuc, &c. *Ex Iuuen. Sat.* 4.

FVLVII.

FVLVII VRSINI ROMANI EMENDATIONES IN CAII IVLII CAESARIS LIBRVM PRIMVM

DE BELLO GALLICO.

CAP. I.

Q*VOD vndique loci natura tuci Heluetij continentur.*] Vox Tuti, abeſt ab antiquiſſimis libris Vaticano, & meo. rectè igitur illam reiecit Manutius, quæ putidi alicuius Grãmatici (vt opinor) gloſſa, ab imperito Librario recepta, Cæſaris locũ contaminauit. pro Continentur autem, legebat Octauius Pantagathus, Contineantur.

2 *Lacu Lemano.*] Lemanno duplici nn, ſcriptum eſt in Vaticano exemplari & meo: eamq; ſcripturam confirmat Plinij vetuſtus codex Vaticanus.

4 *Propterea quòd aliud iter haberent nullum.*] Ita legitur in Vaticano codice, & meo. videturq; venuſtior lectio.

Ad Id. Ap.] Gabriel Faernus antiquis libris auctoribus legebat, Ad. Id. April. hoc eſt, ante diem Iduum Aprilium. eſt autem genus loquendi, quo Cæſar ipſe alibi quoq; vtitur.

5 *Hedui.*] Aedui, veterum librorum auctoritate ſcribendum eſt. apud Strabonem quoq; & Ptolemæum, αἰδούων ἔθνος, ſcribitur.

6 *Et internecione exercitus nomen caperet, aut memoriam proderet.*] Locum ſine dubio deprauatum ita emendari poſſe exiſtimabat Faernus, ſi, memoriæ proderetur, legeremus.

7 *Quinetiam quòd neceſſariam rem coactus Cæſari enuntiâret.*] Hunc quoque locum ope vetuſti codicis ita reſtituit Faernus, quòd neceſſariò rem Cæſari enunciâret.

Regni per Heluetios obtinendi.] Ita eſt in Faerni libro.

8 *Per C. Valerium Procilium.*] Libri Vaticanus & meus habent, Procillum. eius autem fit mentio paulò infrà.

9 *Et iiſdem ducibus.*] Faërnus, ijs ducibus.

A Gallicis armis.] Delet Faërnus particulam, à.

10 *Nam hoc toto prælio, cùm ab hora ſeptima ad veſperum.*] Liber Vaticanus habet, ad veſperam. quam lectionem non omnino reijciendam eſſe opinor. Citat enim Chariſius libro II. Cæſaris exemplum ex Epiſtola ad Frontonem, quo oſtendit, ilium Veſpera, pro Veſperi dixiſſe.

Et nõnulli inter carros, rotasq; mataras ac tragulas ſubijciebant.] Mataras, reponendum ex libris Vaticano & meo. Idem error irrepſit in Liuij librum 7. & eiuſdem libri Epitomen. emendandi etiam Strabo libro 9. Nonius Marcellus, & Iulius Pollux ὡς βαρβαρικῶν ὅπλων.

11 *In nullam partem noctis itinere intermiſſo.*] Nulla parte noctis, legebat Faërnus, ex veteribus libris. quam lectionem quis non videt meliorem eſſe, quàm quæ in vulgatis circumfertur?

Prima nocte.] Prima noctis vigilia, reperitur in antiquo meo libro. quomodo ſcriptũ eſſe in alijs quoq; codicibus, notauit Faernus, ita locutus eſt & lib. 5.

12 *Vti ſibi ſecreto in occulto.*] Delebat Faern. in occulto, vel quòd abeſſe à veteribus libris obſeruâſſet, vel quòd, inculcatum id ab aliquo exiſtimârit.

13 *Si quid ille ſe velit.*] Ita legit Faernus, quomodo in meo quoq; libro ſcriptum inuenitur.

Atque è molumento.] Molimento reponebat Faernus ex manuſcripti libri auctoritate.

Neque de communi re dicendum ſibi.] Diſcendum, legebat Faernus, parum ab vſitata ſcriptura recedens.

Si id ita feciſſet.] Reijciebat Faernus particulam, ita.

Longè futurum fraternum nomen populi Romani.] Ita legit Faernus.

15 *Atque aciem oculorum dicebant ferre potuiſſe.*] Vocem Dicebãt, Grammatici, vt opinor, Scholium, delebat, Faernus ope veteris libri.

Non magnum periculum miſerabantur, quòd.] Hæc

verba non leguntur in Vaticano libro: in meo autem eſt, Magnū periculū miſerabantur, quòd non, &c. mihi Vaticani libri ſcriptura magis probatur.

Aequitate conditionis.] Conditionum, ſubſtituit Faernus, adiutus vetere libro.

Aut ei præſcribere auderent.] Viderentur, eſt in Faerni libro.

16 *Auctiores velit eſſe.*] Auctos, habet lib. Vatica.

Non Galliæ oppugnandæ.] Impugnandæ, habet Vaticanus liber. & ita Faernus legit.

Debere ſe ſuſpicari.] Delet Faernus vocem Debere, auctoribus veteribus libris.

17 *Et ad noſtros adequitare.*] Videndum num rectiùs ſit ſine particula, Ad, vt eſt in meo libro.

Nam etſi ſine vllo periculo legionis delectæ commiſſum cum equitatu prælium fore videbat.] Faernus reijciebat Commiſſum, vocem ocioſam, & inepti alicuius Grammatici gloſſam.

M. Valerium Procilium.] C. Valerium Procillum eſt in ſcriptis exemplaribus meo & Vaticano.

M. Titium.] Mettium, pro Titio, habent libri veteres. & in argenteo nummo C. Cæſaris eſt, M. Mettius. Ita etiam paulò pòſt ſcribendum.

Præſidium vtriſq; caſtris, &c.] In libro Faerni, & Vaticano legitur: Præſidio, &c. relicto, omnes, &c.

Duæ filiæ harum.] Quidam ita interpungunt, Duæ filiæ, harum altera, &c.

Liber II.

CAP. I.

INeunte æſtate.] Faernus, Inita.

Exercitus in vnum locum conduci.] Exercitum, Faernus, & paulò pòſt: Primos ciuitatis miſerunt.

Teutones.] Teutones ſcribendum eſt auctoritate veterum librorum Vaticani & mei: quam ſcripturam confirmat hoc de vetuſto lapide fragmentum:.

...VGVR. TR. MIL. EXTRA
....VGVRTHA. REGE. NVMID
....TRIVMPHANS. IN
....ANTE. CVRRVM. SVVM
....NSVL. APSENS. CREATVS
....NORVM. EXERCITVM
...CIMBROS. FVGAVIT. EX IEIS
....HAVIT. REMP. TVRBATAM

Caletos.] Caletes habet liber meus. καλῆται, Ptolemæus.

Et Funditores Baleares.] Baliares, ex vetuſti lapidis auctoritate ſcribendum, quomodo apud Græcos etiam βαλιαρεῖς, ſcribi animaduerti. Inde Baliaricus, vt eſt in eodem lapide, dictus Metellus.

3 *Et quid noſtri auderent ſollicitationibus exquirebat.*] Ita ſcriptum eſt in meo libro.

Et in fronte leuiter caſtigatus.] Ita legit Faernus.

Quod Diuitiacum quoque.] Delet Faernus particulam, Quoque.

4 *Ex pauore, ac fuga.*] Pro panore, Faernus legit, terrore.

5 *Cum per eorum fines triduo iter feciſſet.*] Faernus ex vetere libro emendauit, triduum, quæ mihi lectio magis probatur.

Nam quòd hoſtis appropinquabat.] Exiſtimabat Faernus, hoſti, legendum eſſe. Cæſar enim in motu erat, non hoſtes qui trans flumē Sabin expectabāt.

His facilè pulſis, ac perturbatis, incredibili celeritate ad flumen decurrerunt.] Proturbatis, eſt in libro Faerni. in meo autem, pro decurrerunt, eſt, decucurrerunt. quam ſcripturam in eo libro paſſim ſernari animaduerti: vt etiam, ciuitatium, pro ciuitatum. videndus Chariſius Grammaticus.

6 *Sed etiam ad Galeas induendas.*] Liber meus habet, inducendas.

7 *Vt in ſiniſtra parte aciei.*] Acie, legit Faernus, pro Aciei. ſic lib. 5. & Saluſtius hiſt. lib. 1. apud Priſcianum.

Rurſus reſiſtentes hoſtes, redintegrato prælio in fugam coniecerunt.] Ita hunc locum legit Faernus ex vetere libro.

Clamor fremitusq; exaudiebatur.] Oriebatur, eſt in meo libro. & ita legebat Faernus.

Auſos eſſe.] Faernus, auſi quòd eſſent.

Cuſtodiam ex ſuis, ac præſidium.] Ita legit Faernus, pro cuſtodiæ, & præſidio.

Tanti oneris turrim in muros ſeſe collocare.] Opinor ſcribendum, muro: quo modo Faernus quoque legebat.

Vt poſteà compertum eſt.] Placet, perſpectum eſt: quod Faernus etiam annotauit.

Noſtros præſidia deducturos.] Pro Deducturos, in meo libro ſcriptum eſt, non inducturos: quam ego huius loci veram ſcripturam opinor.

Oſiſmos.] Oſiſmos eſt in ſcriptis codicibus, quos ego vidi. & Ptolemæus habet ὀσίσμιοι. Ita Oroſij antiquum apud me exemplar.

Liber III.

CAP. I.

NE primum quidem poſſe impetum ſuum ſuſtineri.] Vocem Suum, reijciebat Faernus. quæ & à veteribus quoque libris abeſt.

Geſſa.] Gæſa eſt in libro Faer. & meo. Ita etiam Græci γαισὰ ſcribunt. videndus Pollux. paulò ſuprà, pro colloquendis, Faernus legebat, collocandis: quam ſcripturam retinuit Manutius.

Alijs occurriſſe rebus viderat.] Videbat, Faernus.

2 *Proximus Oceano in Andibus.*] Proximus mari Oceano, habet liber meus. & ita olim Octauius Pantagathus emendârat. Faernus autē legit, proximus mare Oceanum in Andibus hyemabat.

Frumenti, commeatusq; petendi cauſa dimiſit.] Faernus delet vocem Commeatus, & pro dimiſit, legit dimiſerat.

Cæteros antecedunt.] Faernus reliquos.

Vnellos.] Reponendum Euſebios, ex libro Faerni, & meo.

Quòd ille aberat longiùs.] Ipſe, pro Ille, Faern. & ita puto ſcribendum.

Ambialites.] Ambianos habet liber meus. & ita Ptolemæus.

Veneti reliquæq; item ciuitates.] Ita Faernus.

Diablintres.] Diablintes, eſt in meo libro. Plinius tamen lib. 4. Diablindas appellat.

Quod

Quod nomen ad omnes nationes, &c.] Ita legit Faer.

Libertati ſtudere.] Placet vt in meo libro legitur, libertatis ſtudio ſe incitari.

3 *Atque eius vſus inſcitiam.*] Inſcientiam habet liber meus. & ita paulò infrà.

Caſus erat extimeſcendus.] Erant extimeſcendi, ſcriptum eſt in meo libro.

4 *Non abſimili forma muralium falcium.*] Vidi librũ manuſcriptum, qui pro Muralium haberet Ruralium. paulò pòſt, pro Prærumpebantur, emendat Faernus Perrumpebantur.

Quo ventus ferebat.] In quam ventus, &c. Ita eſt in meo libro.

Maximè fuit oportuna.] In meo libro eſt, Maximæ fuit oportunitati.

5 *Vt iam non ſolùm hoſtibus in contemptum Sabinus veniret.*] Faernus legebat, contemptionem: qua voce vſus eſt Cæſar lib. 3. de bello Ciuili.

6 *Ex tertia parte Gallia eſt æſtimanda.*] In meo libro legitur, æſtimanda; quam ſcripturam retinemus.

Toloſa & Narbone.] Locus mancus ita ſupplendus ex vetere meo libro, Toloſa, Carcaſone, & Narbone. & Ptolemæus, τολῶσα, καρκασὼ, ναρϐών.

In Sontiatium fines.] Ex eodem libro reponendum, Sociatium. quomodo & apud manuſcriptum Oroſium legi animaduerti. ita etiam Athenæus lib. 4.

Cenariæ ſectura.] In libro Faerni eſt, ſtricturæ.

Quos illi Soldurios appellant.] Athenæus libr. 4. ſi modò, quæ circumfertur editio, mendo vacat, Silodunos hos nominat, his verbis: νικόλαος δ' ὁ δαμασκηνὸς, &c. φησὶν, ἀδιάτομον τὸν τῶν σωτιανῶν βασιλέα, (ἔθνος δὲ τοῦτο κελτικὸν) ἑξακοσίους ἔχειν λογάδας περὶ αὐτὸν, οὓς καλεῖσθαι ὑπὸ γαλατῶν τῇ πατρίῳ γλώττῃ σιλοδούρους. τοῦτο δ' ἐστὶν ἑλληνιστὶ εὐχωλιμαῖοι. τούτους δ' οἱ βασιλεῖς ἔχουσι συζῶντας καὶ συναποθνήσκοντας, ταύτην εὐχὴν ποιουμένους, ἀνθ' ἧς συνδυναστεύουσί τε αὐτῷ τὴν αὐτὴν ἐσθῆτα καὶ δίαιταν ἔχοντες, καὶ συναποθνήσκουσι κατ' ἀνάγκην, εἴτ' ἐν νόσῳ τελευτήσει ὁ βασιλεὺς, εἴτε πολέμῳ, εἴτε ἄλλως πως, καὶ οὐδεὶς εἰπεῖν ἔχει τινὰ ἀποδειλιάσαντα τούτων τὸν θάνατον, ὅταν ὁ βασιλεὺς ἀποθάνῃ. Illud etiam eſt hoc loco notandum, quem Atheneus ἀδιάτομον appellauit, inſcriptis Cæſaris codicibus Adiatonum nominari: eamque ſcripturam confirmari teſtimonio Plurarchi.

7 *Craſſus in fines Vocontiorum.*] Legendum ex Dione lib. 39. & veteribus libris, Vocatium. ita etiam Cæſar paulò infrà.

Craſſus cum ſua cunctatione, atque opinione.] Cunctatio atque opinio habet vnus liber ſcriptus: poſteà mutatum in cunctatione, atque opinione.

Fluſtates.] Eluſates ex Plinio, & Claudiano in Ruf. *- muros inuadis Eluſa.*

8 *Eò exercitum adduxit.*] Duxit, eſt in meo libro.

Liber IIII.

CAP. I.

Reliqui, qui domi remanſerint, ſe atque illos alunt.] Præſtare opinor vt legamus, quomodo in libro Latini Latinij Viterbienſis ſcriptum inueni. reliqui domi manent; pro ſe atq; illis colũt.

Neque veſtitus præter pelles habeant.] Deeſt vox, Quicquam, quam ex vet. lib. repoſuit Faer.

Quibus maximè Galli delectantur.] Quibus maximè Gallia delectatur, quæq; immenſo parat precio, &c. Ita legitur in meo libro.

Ac multò humiliores, infirmioresq; redegerunt.] Reddiderunt, Faernus ex vetere libro.

2 *Ad Ambiuaritos.*] Ambibaritos, habent libri ſcripti, & Oroſij antiquum exemplar.

Mediomatricum, Tribotorum.] Legendum Tribocorum, ex Strabone lib. 4. & Ptolemæo. liber autem meus habet, Mediomatricorũ, qui μεδιοματρικοὶ Straboni. Ptolemæo tamen, μεδιομάτρικες.

3 *Cùm ipſi non ampliùs D C C C. equites haberent.*] ∞ D C C C. eſt in meo libro. quam ego ſcripturam non improbandam opinor. paulò pòſt, pro Ierant trans Moſam, ſcriptũ eſt, erant trans Moſam profecti.

4 *Sicambrorum.*] Sugambrorum habet liber meus, & Oroſius ſcriptus à Strabone etiam σύγαμϐροι, & à Ptolemæo σύγαμϐροι appellantur.

Tantum eſſe nomen apud eos, atque opinionem, &c.] Ita eſt in meo libro.

Hæc machinationibus immiſſa in flumen.] Ita legitur In meo libro.

Pro ariete ſubiecta.] Pariete emendârat Faernus, ope veteris libri: & ita eſt in meo.

5 *Adit ad illos quiſquam.*] Illo adit quiſquam, Faerni liber.

Atque imperio Populi R. paratos obtemperare.] Ita ſcriptum eſt in meo libro.

Neq; has tantularum rerum occupationes ſibi Britanniæ anteponendas iudicabat.] Ita eſt in meo libro.

Atque ita montibus.] Adeò montibus, legitur in meo libro.

Simul & nauibus deſiliendum.] Ita habet meus lib.

Culpam in multitudinem coniecerunt.] Contulerũt, eſt in meo libro.

6 *Et cùm ſe inter equitum turmas inſinuauerint, ex eſſedis deſiliunt, & pedibus præliantur.*] Ita hunc locũ legendum puto auctoribus libris Faerni, & meo.

Infirmis nauibus hyemi nauigationem ſubeundam non exiſtimabat.] Videndum an ita legi debeat, vt in meo libro ſcriptum eſt: Infirmis nauibus hyemi nauigationem ſubijciendam.

Liber V.

CAP. I.

Magis magnos ibi fluctus fieri cognouerat.] Minus magnos, ſcribendũ puto: quomodo legebat Faernus. & in meo vetuſtiſſimo libro ſcriptum vidi. paulò etiam infrà, pro, In alio mari vti aſſueuerant, eſt, In reliquis vtimur maribus. quam ſcripturam agnoſcit Priſcian. lib. 7.

Accepta oratione eorum.] Pro, oratione, non malè haber, ratione, liber meus.

Quid fieri velit oſtendit.] Vellet Faernus.

Atque omnes ad portum Iccium conuenire.] Itium eſt in ſcriptis libris. eius meminit Strabo lib. 4. his

verbis: *παρ' οἷς ἐπὶ τὸ ἴσον, ἐπ' ἐξέδειξαν ταυτάβῳ κάτω ὁ Θεός, δυνάμενοις τὴν νῆσον*, &c.

Circiter millium paſſuum XXX. *tranſmiſſum à continenti.*] Delebat Faernus vocem Tranſmiſſum, quòd illam abeſſe à veteribus libris animaduertiſſet.

2. *Ad Britannicum bellum omnibus comparatis rebus*] Ita Faernus.

3. *Ille autem renocatus.*] Ille enim, habent libri Vaticanus, Faerni, & meus. Enim hîc nõ eſt Coniunctio cauſam reddens, ſed aſſertionem.

4. *Vno erant viſæ tempore, à litore diſceſſerant.*] Vnà erant viſæ, timore à litore, &c. ita in meo libro ſcriptum eſt.

Atque in litus eiectas eſſe.] In litore, Faernus.

5. *Aut annulis ferreis.*] Laucinis, pro annulis, Faernus.

Hoc millia paſſuum DCCC. *in longitudinem eſſe arbitrantur.*] Meliùs ex vetere libro Faernus, exiſtimatur, pro arbitrantur.

Omnes verò ſe Britanni luteo inficiunt.] Ita hunc locum emendauit Petrus Victorius, cùm anteà Glaſto legeretur: quæ vox cùm nuſquàm penitùs inueniatur, ex corruptis Plinij verbis in hunc locum irrepſit. in vetuſtiſſimo tamen codice Vaticano, pro glaſto, eſt Vltro. & apud Pomponium Melam lib. 3. cùm de hac corporum infectione loquitur, Vltro etiam legitur. in meo autem antiquiſſimo libro eſt, Vitro. vt quam retineam, veram lectionem non habeam.

7. *Magnus ibi numerus pecorum repertus.*] Placet Pecoris, quomodo in Faerni libro legebatur.

Cùm ſtatuiſſet hyemem incontinente propter repentinos Galliæ motus agere.] Ita eſt in meo libro.

Samarobrinæ.] Samarobrinæ habent Faerni libri & meus. Ptolemæus etiam *σαμαρόβριυα*.

8. *Inimici palàm, &c.*] Ex vetere libro legebat Faernus: Inimicis iam multis palàm ex ciuitate, & his auctoribus eum interfecerunt.

Quorum opera cognouerat.] Rectiùs in meo libro legitur, Quorumq; opera cognouerit.

Ad caſtra oppugnanda venerunt.] Caſtra oppugnatum venerunt, Faernus.

C. Carpineius.] C. Arpinius, eſt in meo libro.

Subſidio venire.] Subuenire, Faernus.

Ab ijs abſit.] Reijcit Faernus, ab ijs. & ita eſt in meo libro.

10. *Prouidere poſſent.*] Scire liber meus habet.

Et numero pugnandi pares noſtri.] Pugnatium, pro pugnandi, ex ingenio emendauit Faernus.

A confertis vitare poterant.] Rectiùs, opinor, in meo libro, Conferti vitare poterant. ita etiã paulò infrà, pro pugnaretur, eſt, pugnâſſent.

T. Baluentio.] T. Bentio, eſt in meo libro.

Sperare ſe ab eo de ſua, ac militũ ſalute impetrari poſſe.] Ita eſt in meo libro.

11. *Gladijs ceſpites circuncidere.*] Ceſpitem Faernus in vetere libro ſcriptum obſeruauit.

Nam minùs horis tribus, &c.] Faernus ita ex vetere codice legebat. nam minùs horis tribus x. milliũ in circuitu munitionem pedum XV. perfecerunt. locum opinor non vacare mendo. nam ita de hac ipſa reſcripſit Oroſius, vel potiùs è Cæſare exſcripſit. Multitudo hoſtiũ ex hoc colligi potuit, quia cùm in obſidione caſtrorum vallum circundandum eſſe à captiuis Romanis doceretur, & inſtrumenta ruralia non haberent, gladijs concidendo terram, & ſagulis exportando, vix tribus horis vallum pedum x. & foſſam pedum XV. per millia paſſuum XV. in circuitu fecerunt.

12. *Quanta cum virtute.*] Delebat Faernus particulam, Cùm. & ita eſt in meo libro.

Neque hoſtibus diutina lætitia.] Lætatio eſt in Faerni libro.

13. *Exercere, à finitimis equos parare.*] Rectiùs, opinor, in meo libro legitur, Exigere à finitimis, equos parare, exſules, damnatoſque tota Gallia magnis præmijs ad ſe allicere cœpit.

Et manu munitiſſimis caſtris.] Abeſt vox, manu, à meo vetere libro.

Liber VI.

CAP. I.

I*Lli finitimos atque Germanos.*] Finitimos Germanos, eſt in meo libro: & ita puto ſcribendum.

Aut ex eo, quod metuerat, odio.] Faern. Aut ex eo, quod in eum erat, odio: ſiue meliores nactus codices, ſiue ex ingenio, ita emendauit. pro Exiſtat autem, eſt Oriretur in meo libro.

3. *Si ampliùs obſidum velit dari, pollicentur.*] Ita legitur in meo libro. & paulò pòſt, pro Vbiorum, vbi horum.

4. *Iidem decernunt.*] Abeſt vox Iidem à Vaticano codice & meo.

Natio eſt omnium Gallorum.] Omnis eſt in meo libro.

Non poſſe Deorum immortalium numen placari arbitrantur.] Non poſſe aliter Deorum, &c. Ita eſt in meo libro.

Iuſtis funeribus.] Quum, Iuſta, quæ Græci *τὰ νομιζόμενα* dicunt, & funera, idem ſit, ſuſpicor mendum eſſe in voce funeribus: & vel funebribus ſcribendum, quo modo locutus eſt Liuius, vel omnino vocem delendam.

5. *Quàm latiſſimis circum ſe vaſtatis finibus ſolitudines habere.*] Ego in optimo meo libro ſcriptum inueni, quàm latiſſimas: & ita legendum opinor. Faernus tamen legit, quàm latiſſimè.

Vulgò Tectoſages.] Non eſt dubitandũ quin Volcæ Tectoſages, vt in libro Faerni & meo, ſit legendum. Ptolemæo etiam *οὐόλκαι τεκτοσάγες*.

Qui ſe aut audiſſe, aut adiſſe ad initium eius ſyluæ dicat, &c.] Faernus nullo adiutus vetere libro, ſed coniectura tantùm ductus, ita hunc locũ emendabat: Qui ſe, aut adiſſe ad initium eius ſyluæ dicat, &c.

Ab eius ſummo ſicut palmæ, ramiq; latè diffunduntur.] Animaduertit Faernus locum non carere mendo. itaq; delebat particulam Que: in meo autem libro meliùs, pro Que, legitur Quàm.

6. *Ad bellum Ambiorigis profectus.*] Vox Profectus, abeſt à libro Faerni: & *χωλιασμῶς* poſita ab aliquo videtur.

Atque

Atque etiam imparatum.] Faernus delet, etiam. & paulò ſuprà legit, celeriter, contra omnium opinionem, &c. quomodo in meo quoque lib. ſcriptum eſt.

Sed hoc quoque factum eſt.] Meliùs in meo libro, Sed hoc factum eſt, &c.

Ambiorix copias ſuas iudicione non conduxerit.] Ita Faernus.

Ad Vatucam contendit.] Liber meus habet, Atuatucam. quam lectionem confirmat Ptolemæus, licèt operarum vitio *ἀτουάτουκον* apud illum ſcriptum ſit.

Cui locis ſylueſtribus palus impedita.] Ita ſcriptum eſt in meo libro.

Quàm legionariorum.] Legionarius miles, eſt in meo libro.

7. *Deficiens, ægrè per manus tractus.*] Abeſt vox Deficiens à Faerni libro, & meo.

Qui non reinouitate.] Quin, legit Faernus, & ita habet liber meus.

8. *Fidem non haberent.*] Videndum ánne rectiùs ſit, vt in meo libro, Fidem non faceret.

Equitatum ſe ex fuga recepiſſe dicerent.] Equitatum tantùm ſe ex fuga, &c. ita eſt in meo lib.

Ne minimo quidem caſu.] Magis placet, caſui, vt eſt in lib. Vaticano, & meo.

Durocortum.] Liber Vaticanus & meus habent, Durocortorum. Ptolemæus quoque *δουροκόρτορον.* malè igitur apud Strabonem, *δουρικόρτορον.*

Liber VII.

CAP. I.

Q*Vam à maioribus acceperāt.*] Acceperint, rectiùs eſt in meo libro. & paulò pòſt, Quoniam in pręſentia obſidibus caue re, &c.

Quod more eorum grauiſſima ceremonia continetur.] Quo more eorum grauiſſimæ ceremoniæ continentur: ita eſt in meo libro, egoq; ita malo, quàm vt in alijs legitur.

2. *His conſtitutis rebus, omnibus ſuis inopinantibus.*] Reijciebat Faernus vocem, omnibus: quæ à meo quoq; libro abeſt: ac neſcio quo modo in hunc locum irrepſerit. paulò pòſt, pro Ibi ſcriptū eſt, Inde.

3. *Quo pabulandi cauſa adire poſſe videantur.*] Liber meus habet, adiri.

4. *Inſidiarum cauſa.*] Inſidiandi, eſt in meo lib.

Reliquaq; quæ ad oppugnationem oppidi.] Ita eſt in meo lib.

Non hæc omnia fortuitu.] Fortuito, habent libri, Vaticanus & meus.

Quem turpiter ſe ex hac fuga recipientem, &c.] Ita ſcriptum eſt in meo lib.

5. *Milites cùm toto tempore luto frigore, & aſſiduis imbribus turbarentur.*] Ita legitur in meo lib.

Quidam ante portam opidi Gallus qui per manus ſerui, & cæt.] Ita hic locus legendus, à Faerno primùm ex ingenio, deinde libri mei auctoritate emendatus.

Perfectiſq; operibus.] Derectis habet liber meus: ſic enim vbiq; pro Directis.

Vt ſi qua ex parte obuiam contrauenire tur.] Faernus delebat Contra.

Vltimas opidi partes continenti impetu petiuerūt.] Cōtinuò petiuetunt, habet liber meus.

Silentio ex fuga recepit.] Liber meus habet, ſilentio ſic ex fuga recepit, &c. vt niſi ita legatur, non ſatis aptus ſenſus elici poſſit.

6. *Neq; in acie viciſſe Romanos.*] Ita legitur in meo lib.

Vt omnia quæ imperarent, ſibi patienda & perferenda exiſtimarent.] Non dubito quin illud, & perferenda, ſit Grammatici alicuius gloſſema, quod auctoritate veteris libri reijciebat Faernus.

Senatumq; omnem, & quos inter controuerſia eſſet, etiam ad ſe euocauit.] Liber meus antiquiſſimus habet, Decetiam euocauit. codex verò Vaticanus, Ad ſe etiam, licèt nō omninò emendatè, minùs tamen corruptè, & in quo veræ ſcripturæ veſtigia aliqua appareant. eſſe autem Decetiam opidi nomen, in finibus AEduorum, opinor: eiuſq;, quòd non adeò celebre eſſet, mentionem apud Scriptores non reperiri.

Atque omnibus omiſſis his rebus.] Faernus delebat, his.

7. *Erat in magnis Cæſaris difficultatibus res.*] Hunc locum ita reperi ſcriptum in meo vetuſtiſſimo libro, Erat in magnis Cæſari difficultatibus, ne, &c. & ita Faernum quoq; legiſſe animaduerti.

Poſtridie cum duabus legionibus in occulto reſtitit.] Poſtero die, Faernus. & ita legendum arbitror.

Caſtris pro opido in monte poſitis.] Prope opidum, eſt in meo lib.

Cum ijs primum communicat, hortaturq; vt ſe liberos, & imperio natos &c.] Liber meus pro Primum, habet præmium: quam ſcripturam videntur confirmare hæc quæ ſequuntur verba; Celeriter adoleſcentibus, & ratione Magiſtratus, & prę mio deductis, & cæt. ſiue, vt emendauit Faernus, adductis.

Ad Cæſarem diſceptaturi.] Placet diſceptatorem, quomodo Faernus legebat, & eſt in meo lib.

Indicta cauſa.] Indicta re, Faernus.

8. *Atque omni genere telorum.*] Ita eſt in meo lib. inſulſè legunt alij, omnis generis telorum.

Primis nuncijs.] Trinis, pro Primis habet liber meus. ſed non ſatis placet.

Si alterum amiſiſſent, non dubitari, quin penè circumuallati.] Ita legitur in meo lib.

Prima luce magnum numerum impedimentorum ex caſtris detrahi, mulioneſq;, &c.] In omnibus quæ vidi exemplaribus, locus hic mancus, mutiluſque circumfertur. vnius autem optimi libri ope, inſigni repleta lacuna, ita illum ſuppleuimus: Prima luce magnum numerum impedimentorum ex caſtris, mulorumq; produci, neq; ijs ſerramenta detrahi, mulioneſq;, &c.

9. *Quòd ſatis magna vallis intercedebat.*] Magnæ valles intercedebant, eſt in meo lib.

Matres familias.] Matres familiæ, habent lib. Vaticanus, & meus.

Nec minùs ſe in milite.] Non minùs, &c. Vaticanus liber, & meus.

Pontem refecit, exercitumq; tranſduxit.] Ita habent libri Vaticanus, & meus.

10. *Ne aut inferre iniuriam videretur, aut dare timoris aliquam ſuſpicionem.*] Daret, Faërnns.

In eamq́ fortunam, amplitudinemq́ deduxiſſet.] Ita eſt in meo libro.

Vt, ab re frumentaria, Romanos excludere.] Rectiùs in meo libro legitur, Si aut re frumentaria, &c.

Id ne tum quidem neceſſariò faciundum exiſtimabat.] In meo libro eſt, Vt nemo tunc quidem, &c.

11. *Id eſt oppidum Pariſiorum, quod poſitum eſt in Inſula.*] Ita legit Faërnus.

Neque noſtrorum militum, victorumq́ impetum ſuſtinere potuerunt.] Hunc locum ita emendauit Faërnus ex vetere libro: Neque noſtrorum militum victorum impetum, &c.

12. *Eodem conueniunt vndique frequentes multitudines. ſuffragijs res permittitur.*] Quis non videt hunc locum ita ſcribendum, atq; interpungendum eſſe, vt in libro Faerni ſcriptum animaduertimus? Eodem conueniunt vndiq; frequentes. multitudinis ſuffragijs res permittitur.

A tribunis Mil. reliquiſq́, ſed & equitibus Romanis.] Ita eſt in meo libro.

Id quod magis futurum confidebat.] Vaticanus liber & meus habent, confidat, vt opinor, rectiùs. & paulò ſuprà, pro Iter facere, Iter confici.

Pugnatur vnà tunc omnibus in partibus.] Ita eſt in meo libro.

13. *Alexiam.*] Liber Vaticanus & meus habent, Aleſiam. Ita etiam Strabo lib. 4. licèt malè apud eum legatur, [illegible] Plutarchus, Dion. libro 4. Diodorus Siculus, & Velleius Paterculus.

Qua maxima parte exercitus confidebant.] Quo maximè confidebant, liber meus.

Ab ea foſſa pedibus C D. *deduxit.*] Ita liber meus habet, pro reduxit.

Huc teretes ſtipites feminis craſſitudine.] Latinus Latinius Viterbienſis vidiſſe ſe librũ manuſcriptum teſtatur, in quo, pro Feminis, legeretur Fœmoris. in meo autem, pro Adſummum, eſt, ad infimum.

Ferreis hamis infixis tota in terram infodiebantur.] Vide num rectiùs, infixę, vt eſt in lib. Faerni & meo.

14. *Frumenti rationem habere.*] Frumentandi Faernus legit, & ita habet liber meus.

Xantonibus.] Liber meus habet, Santonis. & ita omninò legendum. paulò infrà, Lexouijs, Aulerus, Eburonibus, &c. delendum, Aulerus, ex eiuſdem libri auctoritate.

Curioſolites, Rhedones, Ambibari, Cadetes, Oſiſmij, Lemouices, Veneti, Veneli, &c.] Ita eſt in meo libro, [illegible] etiam Ptolemæo.

Fiducia pleni.] Fiducia eſt in meo libro.

Quid ergo? mei conſilij eſt facere.] Ita ex meo libro interpungendum.

15. *Eoſq́ propulerunt.*] Pepulerunt, Faernus.

16. *In aliena videns virtute conſiſtere.*] Conſtare eſt in meo libro.

Eruptione pugnaret.] Pugnet, liber meus.

Loca prærupta, atque ex adſcenſu tentant.] Ita eſt in meo libro.

Aggere, & cratibus aditus expediunt.] Foſſas explēt, habet liber meus, pro, aditus expediunt.

Excipitur rurſus ex vallo atq́ omnibus munitionibus clamor.] Excipit, libri Vaticanus & meus.

Huius anni rebus cognitis.] His rebus literis Cæſaris cognitis: ita ſe reperiſſe in Antiquo libro notauit Faërnus.

Liber VIII.

CAP. I.

A. *Hirtij, vel Oppij.*] A. Hirtij Panſæ. ita hic liber inſcribitur in meo vetuſto codice.

1. *Equitatus præſidio.*] Equitum præſidio, Faernus.

2. *Velliocaſſes.*] Vellocaſſes habet liber meus. ita Plinius, & alij.

Vt ſi diceretur Cæſar cum 3. legionibus venire, offerrent ſe, &c.] In meo exemplari totus hic locus ita legitur. Si, vt diceretur (vel, dicebatur, vt in libro Latini Latinij) Cęſar cum tribus legionibus veniret, offerre ſe, &c. paulò infrà, pro Permanerent, eſt Permanere.

Coroniſq́, pro ratione eius altitudinis inædificari.] Ita Faernus.

Alter quo propior hoſtem in vallo collocatus eſſet.] Faerni liber & meus habent, Alter qui propior hoſtem in ipſo vallo collocatus eſſet.

Cum viciſſim hoſtes, eodem tranſgreſſi.] Meliùs Eandem, vt eſt in libro Faerni & meo.

Præſidio pabulationibus mittit.] Faernus ex vetere libro legebat, pabulatoribus: quod magis placet.

3. *Faſces vbi conſederant, nam & c. ſtramentorum ac virgultorum, quorum ſumma erat in caſtris copia, per manus inter ſe tranſditos.*] Ita Faernus.

A conſpectu texit Romanorum.] Pro texit, eſt in meo libro, extulit.

Vix ſuorum ipſi priores partes animaduerterent.] Ita eſt in meo libro.

Primus cum paucis ſe oſtendit.] Videtur legendum, Primum, vt in meo libro, & non multò pòſt, pro Noſtri conſtanter, eſt, Noſtri autem conſtanter.

Omnibus aduerſis, cognita calamitate, interfecto Corbeo.] Faernus ex veteris libri auctoritate delebat verba illa, cognita calamitate. in meo autem exemplari, atque etiam in vetuſtiſſimo Oroſij libro, qui apud me eſt, Correus, non Corbeus ſcribitur.

Velut inſueta re permotus, vellet celeriter hominem conficere, à familiaribus prohibitus non potuit.] Ita eſt in meo libro.

4. *Qui in illis regionibus praerat.*] Abeſt particula In à Faerni libro, & meo.

Proximum ſuæ dignitati eſſe ducebat.] Faernus, proximum eſſe ducebat.

Atque omne agmen morarentur.] Reijcienda vox Agmen. auctoribus libris Faerni, & meo.

Q. Titatius Varus.] Legendum Q. Attius Varus, vt in lib. 3. belli Ciuilis.

5. *Reliquaſq́ proficiſcitur ciuitates.*] Cæteraſque eſt in Faerni libro, & meo.

Profugit inde cum paucis Lucterius.] Effugit, Faernus: & ita habet meus liber.

Ipſe

Ipſe Legionem vnam intra caſtra diſtribuit.] Pro Intra, eſt in Faerni libro & meo, trina.

At Germanos, equiteſq́.] At Germanos equites, eſt in meo libro. & paulò pòſt: Germani equites, pro Germani, equiteſq́;.

6. *Sub ipſius enim Opidi murum magnus fons prorumpebat.*] Videndum num meliùs in meo libro legatur, Sub ipſum enim Opidi murum magnus fons prorumpebat.

Opidani enim loco ſuperiore decurrentes, ſine periculo prœliabantur, multoſq́; pertinaciter ſuccedentes vulnerabant, vt tamen milites noſtri non terrerentur.] Ita hic locus legitur in meo libro.

Eodem tempore tectos cuniculos agunt ad caput fontis.] Liber Faerni habet, Eodem tempore cuniculos tectos, crates, & vineas agunt ad caput fontis.

Sed quæ ſuperare fontis faſtigium poſſet.] Faernus legebat ex Antiquo libro, Sed quæ ſuperaret fontis faſtigium.

Vt ab incendio reſtinguendo dimicatione, & periculo deterrerentur Rom.] Ita eſt in meo lib.

Tamen omnia paratiſſimo ſuſtinebant animo.] Fortiſſimo habet liber meus, pro paratiſſimo.

Ita vt quiſq; poterat.] Faernus, Ita quàm quiſq; poterat.

Cùm pertinaciter reſiſterent Opidani.] Hunc locum ità legebat Faernus: Cùm pertinaciter reſiſterent opidani, & iam magna parte ſuorum ſiti amiſſa, in ſententia permanerent, ad poſtremum cuniculis venæ fontis interciſæ ſunt, &c. hanc lectionē confirmat meus liber.

Manus præcidit, vitam conceſſit.] Ita eſt in meo libro, rectiùs quàm in vulgatis, manus præcidit, vitamq́ue conceſſit.

7. *Qui nullus aduerſus Romanos auxilia denegabant.*] Meus liber habet, qui nulli, &c. & ita legendum opinor.

Parente Romanis ciuitate.] Liber meus habet Parente ſibi omni ciuitate. quæ lectio videtur non omninò improbanda.

Ille autem fuga vehementi Voluſenum longiùs produxiſſet.] Perduxiſſet, Faernus.

Et conuerſi hoſtem pellere.] Conuerſis equis, eſt in meo libro.

8. *L. Paulo, & C. Marcello Coſs.*] L. Lentulo, & C. Marcello Coſs. emendauit olim Octau. Pantagathus, & ita in veteri lib. ſcriptū eſt. horum autem conſulum mentio eſt in antiquo etiam argenteo nummo, in quo legitur: L. LENT. C. MARC. COS.

Quam ſub diſceſſu ſuo.] Meliùs in Faerni libro, & meo, Quam ſub deceſſum ſuum.

Contendebat enim gratia cùm libenter pro homine, &c.] In Antiquo libro ſcriptum eſt, Contendebat enim libenter cum gratia pro homine, &c.

Simulq́; ſe & honorem ſuum in inſequentis anni commendaret petitione.] Ita Faer. & Latini Latinij liber.

Fore eo facto liberam.] Eo pacto, Faernus.

Sed etiam per ſe diſceſſionem facere cœpit.] Deeſt vox Senatus, quæ à Faerno repoſita, locum ſine dubio corruptum reſtituit: Sed etiam per ſe Senatus diſceſſionem, &c.

Quod ne fieret, Conſules, amiciq́; Pompeij iuſſerunt.] Pro Iuſſerunt, emendauit Octauius Pantagathus, Interceſſerunt: ſed haud ſcio, ex auctoritate ne antiqui libri, an coniectura.

Atq; ita rem moderando diſceſſerunt.] Faerni liber habet, Atque ita remorando diſceſſerunt.

Confectam ex delectu prouinciæ, Cæſari eam tanquam ex ſuo numero dedit.] Liber Faerni & meus habent, Confectam ex delectu Prouinciæ Cæſaris, ei tanquam ex ſuo dedit.

Cùm de voluntate Aduerſariorum, &c.] Cum voluntate aduerſariorum, legit Faernus deleta particula De.

Ipſe exercitui diſtribuit hyberna.] Ita hic locus legitur in meo libro.

LIBRO I. DE BELLO CIVILI.

CAP. I.

REferunt Conſules de Rep. in ciuitate.] Faernus delebat in ciuitate, quod fortaſſè ab aliquo χολιασμῶς poſitum, in Cæſaris verba irrepſit.

Hæc Scipionis oratio, quòd Senatus in vrbe habebatur, Pompeiusq́; aberat.] Aderat, habent omnes manuſcripti libri, & ita omninò legendum: non vt Petrus victorius, & alij eum ſecuti, Aberat emendârunt. valet autem, vt opinor, hoc loco, aderat, ad vrbem erat: quod rectè de Pompeio dictum eſt, qui quòd Procoſ. eſſet cum Imperio ad vrbem erat, cùm in vrbe eſſe non liceret. itaque ipſe Cæſar ita de Pompeio infrà ſcribit: Ne ad eius periculum reſeruare, & retinere eas ad vrbem Pompeius videretur. Ad vrbem verò eſſe, qui dicerentur, & pluribus locis docet Pædianus, & ex his Cęſaris verbis colligitur. qui Procoſ. ſunt ad vrbem, &c. quam autem reponimus lectionem, confirmant hæc, quæ ſequuntur verba: Miſſo ad veſperum Senatu, omnes qui ſunt eius ordinis, à Pompeio euocantur. paulò pòſt: Proximis diebus habetur Senatus extra vrbem. Pompeius eadem illa, quæ per Scipionem oſtenderat, agit, &c.

Laudat Pompeius, atque in poſterum confirmat.] Octauius Pantagathus pro Pompeius, legebat, Promptos. quo nihil poteſt aptius huic loco excogitari, licèt nullius, quod ſciam, veteris libri auctoritate confirmetur.

Atque oſtentatio ſui & potentium.] Sui potentium, Octauius Pantagathus.

Quorum ipſe maximam partem illo affinitatis tempore adiunxerat Cæſari.] Liber meus habet, Iniunxerat. & paulò pòſt, ruptim, pro raptim.

2. *Quiq́; Proconſules ſunt ad vrbem.*] Octauius Pantagathus legebat, Proconſulibus.

In Mauritaniam mittatur.] In meo antiquiſſimo libro ſcriptum eſt, Mauretaniam: quæ ſcriptura in Græco quoque æreo numiſmate reperitur. μαυρυτανία enim habet.

Phi-

Philippus & Martellus priuato conſilio prætereuntur.] Pro Philippus, emendauit Octauius Pantagathus, Paullus. quòd enim ſuperiore anno conſules fuiſſent, prætereundi non erant, quominùs eis conſulares prouinciæ decernerentur.

Paludatiq; votis nuncupatis exeunt.] Meliùs, exeant, vt eſt in vetere libro.

Quæ ſuperioribus annis armis eſſet reſtituta.] Antonius Auguſtinus Epiſcopus Ilerdenſis, delet vocem, armis.

Qui amiſſam reſtituiſſe videbatur, dona etiam, &c.] Ita Faërnus.

3 *Semper ſe Reipub. commoda priuatis neceſſitudinibus habuiſſe potiora.*] Faërnus ex vetere libro, neceſſitatibus legebat.

Sibi ſemper Reipub. primam fuiſſe dignitatem, &c.] In meo vetuſtiſſimo codice locus hic aliter legitur, ac in lib. Faerni ſcribi animaduerti. ſic enim habet: Sibi ſemper primam fuiſſe dignitatem, vitaque potiorem: doluiſſe ſe quòd pro beneficio ſibi per contumeliam ab inimicis extorqueretur. ſed Faerni lectio magis placet: Sibi ſemper Rempublic. primam fuiſſe dignitate, vitaque potiorem, &c.

Proficiſcatur Pompeius, in ſuas prouincias ipſi exercitus dimittantur.] Opinor rectiùs legi in Faërni libro & meo, exercitus dimittant. Antonius Auguſt. delet vocem ipſi.

4 *Ipſe Arimini cum duabus legionibus ſubſiſtit.*] Faërnus, ſubſtitit.

Actius.] In meo vetuſtiſſimo libro, Attius duplici tt, ſcribitur. eius meminit Cicero ad Attic. Epiſt. 4. lib. 8. Sulmone C. Attium Pelignum aperuiſſe Antonio portas.

In iis Camerino fugientem Vlcillem Hirum.] Liber meus corruptè habet, Vcillum Hittum. Faërnus autem pro Vlcillem, ſubſtituit Lucceium.

5 *Quaterna in ſingulos iugera.*] Ita emendauit Paulus Manutius, cùm malè XL. in omnibus exemplaribus ſcriptum ſit.

Caſtellisq; circummunire inſtituit.] In libro Faërni & meo eſt, circumuenire.

Conſultandi cauſa.] Faërnus, conſiliandi.

Neque eorum tam remiſſo.] Neq; verò tam remiſſo, Faernus ex vetere libro.

Vt nullus in aliam partem mente atque animo.] Liber meus habet, vt alius in aliam, &c. quæ lectio non improbanda.

Vt tribunos plebis ea re ex ciuitate expulſos.] Pro ea re, repoſuit Faernus, iniuria. cuius ſcripturæ veſtigia retinet antiquus meus lib.

Erant Senatorij ordinis.] Pro Senatorij, eſt, primi, in libro Faerni & meo.

Ferentinorum.] Frentanorum, eſt in meo libro. quam ſcripturam confirmant Græci quoque ſcriptores Ptolemæus & Strabo. φρεντανοὶ enim habent.

6 *Neque verò idem perfici.*] Profici, eſt in meo libro.

Reliquisq; telis pugnabatur.] Pugnabant, Faërn.

Nihil ſine illis de compoſitione agi poſſe.] Faërni liber & meus habent, Sine illis non poſſe de compoſitione agi.

Deprehenſas excipiunt.] Ita Faern. legit, & in meo libro ſcriptum eſt.

7 *Hic venientem Vticam cum nauibus Tuberonem.*] Deeſt particula, Cum, in Faerni libro, & meo.

Se verò vt operibus antè ſtuduerit, ſic iuſtitia & æquitate, velle ſuperare.] Liber meus antiquus habet, Se verò vt opibus anteiri ſtuduerit, &c. ac vidi qui hãc lectionem retinendam putent.

8 *Quas Sicilia & in Coſano à priuatis coactas.*] Cùm anteà legeretur Sicilia & Sardinia. ita ope veteris libri emendauit Petrus Victorius. meus autem liber eandem ſeruat ſcripturam, niſi quòd pro Sicilia, habet Sigili. minùs certè deprauatum nomen. nam Sicilia prouincia, cum Cõſano, quæ Domitia villa ſit, non ſatis aptè coniungitur.

9 *Celtiberis, Cantabris.*] Celtiberiæ, habet liber meus.

Quem ipſe potiuerat.] Faer. quam ipſe pacauerat.

Subitò iumentorum & aquæ magnitudine.] Octauius Pantagathus legebat, Subitò vi ventorum & aquæ, &c.

10 *Atque alijs ſummiſſis præſidijs.*] Subſidijs, habet liber meus.

Cominus tamen diu ſtetiſſent.] Meliùs legitur in meo libro, Cominus tàm diu ſtetiſſent.

Nix profluit.] Faernus, profluxit.

Tempus erat difficillimum, &c. ac ciuitates, &c.] In Faerni libro & meo legitur, Tempus autem erat anni difficillimum, &c. at ciuitates, &c.

11 *Qui iter habebant ad Cæſarem.*] Placet habeant, vt eſt in meo libro.

Magni domum concurſus ad Afranium.] Faërnus legebat, demum, pro, domum. ſed non ſatis placet. vide num melius ſit, domo. paulò pòſt: magnæq; gratulationes fiebant.

Pontem inſtitutum perfecit biduo.] Ita Faernus.

Alij vt prædæ præſidio ſint.] Ita eſt in meo libro.

12 *Et quòd licebat latiore ſpacio producta longiùs acie.*] Liber meus habet, aut producta, &c.

Hoc primùm Cæſari ad Ilerdam nunciatur.] Faërnus ex vetere libro, pro Primùm legebat, prælium.

13 *Hos Tarraconẽſes, & Lacetani.*] Vetus liber meus habet, Iacetani. & ita ex auctoritate Strabonis & Ptolemæi ſcribendum cenſeo. Ιακκητανοὶ enim appellantur à Strabone in libro 3. idem autem error eſt in Liuij & Plinij codicibus.

Et paucis pòſt diebus Illurgauonenſes, qui flumen Iberum attingunt.] Lurgauonenſes, legitur in meo libro: & ita habet Liuius. Strabo autem appellat, opinor, Ιλεργέται. nam de ijs ſcribit, ὑπὲρ ὧν ἔθνος ... ſed hoc non aſſeueranter affirmauerim.

Oſtogeſam.] Et ouiſam, Plinius.

Huc iam rem duxerat.] Faernus, huc iam adduxerat rem.

14 *Mittitur L. Decidius Saxo.*] Saxa habet Faernus, & ita in meo libro ſcriptum eſt. is fuit metator Cæſaris. Cicero Philip. 13.

Nam quæ itinera ad Iberum.] Ita eſt in meo libro.

Nos neceſſarij victus inopia coactos.] Ita legitur in meo libro.

15 *Hoc conſilium Cæſaris plerisque non probabatur.*] Ita habet meus liber.

Hac

Hæc conſultantibus.] Conſiliantibus, eſt in Faërni libro & meo.

Conquirit atque euocat.] Ita eſt in meo libro.

Armaq́, cum hominibus neceſſarijs.] Liber meus habet, Armaq́; quod cum hominibus, &c.

Sed pleroſque ij, qui receperant, celant.] Ita ſcriptum eſt in meo libro, & paulò pòſt: Cæſar qui milites aduerſariorum in caſtra, &c. ita etiam Faernus.

Vana religio iuriſiurandi.] Noua religio, &c. in Lani libro, & meo.

Centuriones, amplioriſq́, ordinis Equites Romanos in Tribunicium reſtituit honorem.] Faernus ita hunc locum legebat, Centuriones ampliori ordini, & Tribunos in Tribunicium, &c.

16 *Equites verò ex loco ſuperiore, in aduerſarios tela conijciebant.*] In auerſos, pro, Aduerſarios, emendabat Faernus. alij libri habent, Aduerſos, minùs corruptè.

Lentè atque paulatim.] Ita Faerni liber, & meus.

Qua re animaduerſa, Cæſar, relictis ijs munitionibus, ſubſequitur.] In libro Faerni, pro, relictis ijs munitionibus, eſt, eductis legionibus. & ita legēdū videtur.

Illis enim animaduerſo vitio caſtrorū.] Ita eſt in meo libro.

Et quo eſſent ad id expeditiores.] Ad iter expeditiores habet Faerni liber: quod magis placet.

Illis impediendæ rei, quæ munitionis cauſa fiebat.] Faernus ope veteris libri ita locum reſtituit: Illi impediendæ rei cauſa, hora, &c.

17 *Acies erat Afraniana.*] Totum hunc locum ita legit Faernus: Acies erat Afraniana duplex, ex legione prima, & tertia: in ſubſidijs locum alariæ cohortes obtinebant. Cæſaris triplex, ſed primam aciem quaternæ cohortes ex quinque legionibus tenebant, &c.

Aquæ, ligni & frumenti inopia.] Faern. legit, aquæ, lignorum, frumenti, &c.

Quem Cæſar delegit.] Delegit, habet liber meus.

Quos in ſua poteſtate habuit.] Placet, habuerit, vt eſt in meo libro.

Pecuniam pro ijs rebus ſoluit.] Pecuniam pro ijs diſſoluit rebus, eſt in Faerni libro, & meo.

Introduxerunt.] Intus adierunt, habet meus liber: & fortaſſe meliùs.

Cæſar vt cognoſceret, poſtulatum eſt.] Poſtulāt, Faer.

Eiq́, negocio Q. Fuſium Calenum Legatum præfecit.] Q. Fuliū, eſt in meo libro: & ita in argenteis nummis inuenitur, in quibus Kalenum per K, non per C, ſcribi animaduerti.

Liber II.

CAP. I.

Q*VAE ex ſigno facilè agnoſci poterat.*] Ex inſigni, legebat Faernus veterum librorū auctoritate. cuius lectionis veſtigia remanent in meo quoq; libro.

5 *Faſtigio muſculi delabitur.*] Elabitur, Faerni liber, & meus.

Hoſtes ex muro, ac turribus ſubmouentur.] Ita eſt in Faerni libro, & meo.

3 *Interiectis aliquot diebus.*] Rectiùs legitur in meo libro, interiectiſq́;, &c.

Sed, vt ſuperioris temporis contentionem noſtri omnem remiſerunt.] Contemptionem, habet liber meus, non omnino malè. nos tamen vulgatam ſcripturam retinemus.

Omnibus arboribus longè, latéq́, in finibus Maſſilienſium excifis, & conlectis.] Conuectis, eſt in meo libro: & ita olim emendârat ex ingenio Octauius Pantagathus.

Cùm penè inædificata in muris, &c.] Ita eſt in meo libro.

4 *Hæc omnibus referebat ſermonibus.*] Liber meus habet, ferebat.

Hæc ſe certis nuncijs, certis auctoribus comperiſſe.] Hæc ſecretis nuncijs, &c. eſt in meo libro, ac vidi, qui hanc ſcripturam retinendam cenſeant.

Quas Cæſari eſſe amicas ciuitates.] Octauius Pantagathus ita hunc locum legendum exiſtimabat: Quas Cæſari eſſe amicas ciuitates arbitrabatur, ijs grauiora onera iniungebat, præſidiaque eò deducebat: qui verba, atque orationem aduerſus Rempublic. habuiſſent, eorum bona in publicum addicebat, & iudicia in priuatos reddebat, &c. reperi poſteà in meo antiquiſſimo libro ita hunc locum ſcriptum eſſe.

Cùm itinere conuerſo, ſeſe Ilipam Italicam venturum promiſiſſet.] Cùm itinere conuerſo ſeſe Italicam venturum pronunciaſſet. ita Faernus legebat: primuſq́;, quòd ſciam, locum reſtituit.

5 *In publicum contulerant.*] Attulerant, Faernus.

Etiam ab initio.] Etiam ab initio, Faernus.

Caium Caninium Rebilum legatum cum legionibus relinquit.] Liber meus habet, ibi C. Caninium, &c.

Paullò ampliùs paſſus ∞.] Paſſuum, Faernus. & paulò pòſt, longè, pro longiùs.

Ne primam ſacramenti.] Faernus, Ne primi ſacramenti, &c.

A quibus contumelia perfugæ appellarentur. huc pauca ad ſpem largitionis addidit.] Ita eſt in meo libro.

Genus hominum, quod liceret, &c.] Locus hic vereor, vt ſit ſatis emendatus. neque verò niſi veteris alicuius libri ope purgatus fuerit, aptus ex eo ſenſus elici poterit. in meo autē, pro, vellent: quæ offerrentur: commilitonesq́;: & accipiebant: legitur, vellet: quæ offerrentur: commilitesq́;. & accipiebantur.

6 *Nam neque prudentes ſuſpicari oportet. ſibi parùm credi.*] Pro, prudentes, legerem, pudentes, ex Faer. lib. & paulò pòſt: quòd illis licentiam timor augeat noſter, iis ſtudia deminuat: non vt in vulgatis, quòd illis licentiam timor augeat, noſtris ſtudia deminuat. confirmant hanc lectionem quæ ſequuntur verba: namq́; huiuſmodi res aut pudore, aut metu tenentur, &c.

Quo maiorem.] Meus liber habet, qua maiorem, &c. vt ad noctem referatur.

Prouinciam, Siciliam, atque Africam.] Ita eſt in meo libro.

Conſenſu ſuo conſtituit Curio.] Suorum, Faernus.

7 *Quo æquiore loco prælium committeretur.*] Committerent, Faernus. quod placet.

Sed præoccupatis animis Attianorum militum timore, & fuga, & cæde ſuorum, nihil de reſiſtendo cogitabant.]

Magis

Magis placet vt eſt in meo libro, Sed præoccupatus animus Attianorum, &c. nihil de reſiſtendo cogitabat.

Qua telum abijci poſſet.] Faërnus legit, adigi.

Ac fugientium multitudine.] Hac fugientium, &c. ita habet meus liber.

Ex numero aduerſariorum circiter D C. *interfectis atque vulneratis.*] Huius loci integrã, incorruptamq́; ſcripturam in vno meo libto reperi, in quo, pro, atque vulneratis, legitur, ac ∞ vulneratis. cùm manuſcripti omnes, quos viderim, corruptè habeant, atque.

Qua paucis equitibus pares eſſe non potuerunt.] Potuerint, liber meus. quod magis placet.

At illi itinere totius noctis confecto.] Faërnus notauit in veteribus aliquot libris ſcriptum eſſe, confecti: quo modo in meo quoque libro legi animaduerti. neqne dubitandum eſt, quin ita ſcribi debeat.

8 *Vnam, vt in reliquis rebus ſpem reliquam, &c.*] Vnã vt in miſeris rebus, &c. ita corrigendum puto, meo vetuſtiſſimo libro auctore.

Diebusq́, æquè poſt paucis.] Deeſt, æquè in libro Faërni, & Latini.

LIBER III. CAP. I.

ILlis temporibus quibus in vrbe præſidia Legionum Pompeius habuerat.] Meliùs ad Vrbem, vt legit Faërnus. nam de his ipſis Legionibus lib. 1. ſcribit Cæſar, ne ad eius periculum reſeruare, & retinere eas ad vrbem Pompeius videretur.

Anni ſpacium ad comparandas copias nactus.] Annnũ ſpacium, Faërni liber & meus.

Saſalem filium miſerat.] Sadalem appellat Lucanus lib. 5.

Ex Gallogræcia dederant.] Pro, dederant, eſt, tantundem, in Faërni libro, & Latini.

Eius rei cauſa omni in ora maritima.] Abeſt, In particula à Latini libro, & meo.

2 *Erat Orici Lucretius Hiſpilo.*] Veſpillo, ſcribendum. ita habet lib. meus: & argenteus nummus in quo eſt, Q. LVCRETIVS. Q. F. VESPILLO.

In eas diligentiæ ſuæ, at doloris iracundia erupit.] Indiligentiæ, eſt in meo libro. quod non diſplicet: nam paulò pòſt ita de Bibulo ſcribit, cuſtodijſque diligentiùs diſpoſitis.

Si in Cæſaris conſpectum veniret.] Meliùs, venire poſſet, vt eſt in meo libro.

Ibi qui concitatis Dalmatis.] Non eſt prætereundum hoc loco Delmatas, non Dalmatas in antiquis lapidibus inueniri, & Delmaticus, pro Dalmaticns. qua de re ita ex auctoritate Varronis ſcribit Velius Longus in libro de Orthographia. placet etiam, vt Delmatiam, non Dalmatiam pronunciemus, quoniam à Delminio maxima ciuitate tractum nomen exiſtimetur.

Seſe munierant.] His ſeſe munierunt, habet liber meus.

Tantis detrimentis receptis.] Acceptis, eſt in meo libro: quod magis placet.

3 *Et detrimento Africani exercitus.*] Lib. meus pro Africani habet Afraniani. vt ad Afranij milites referatur, qui ſe Cæſari, victo Afranio, dediderant.

Interea & Reip. & ipſis placere oportere.] Faërnus hunc locum ita corrigendum eſſe indicauit: intereà expedire, & ipſis placere oportere.

Græcos murum aſcendere.] Totus hic locus ita legitur in meo libro. Cùm Græcos murum aſcendere, atque arma capere iuberet. illi antem contra imperium populi Romanl pugnaturos eſſe negarent, oppidani etiam ſua ſponte Cæſarem recipere conarentur, &c. neque ſanè dubito quin ita legendum ſit.

Diurnis eò nocturnisq́, &c.] Ex meo antiquo libro ita hic locus legendus, atque interpungendus: diurnis eò, nocturnisq́; itineribus contendit ſimul ac Cæſar appropinquare dicebatur, tantusq́; terror incidit eius exercitui, &c.

4 *Cæſar profecto occupato itinere.*] Achilles Statius Lnſitanns, pro, profecto, legit, profectus; quod nõ diſplicet. ita enim alibi locutus eſt Cæſar.

Vt vigilijs caſtellisq́, benemeritæ ciuitates tutæ eſſent præſidio.] Libri ſcripti aliquot, pro, eſſent, habent, eſſet. quod Faërnus retinet. ſed pro, ciuitates, ciuitati legit: tutæ, verò delet. in Aldinis recentioribus deeſt vox, præſidio; quæ eſt reponenda.

Quantum nauium facultatem habebat.] Faërnus, quã tum nauium, &c.

Atq́, vno tempore accidit.] Liber meus habet, atq; vno etiam tempote accidit, &c.

Neque tum reſpondendum Cæſari exiſtimabat.] Placet, exiſtimauit, vt eſt in meo libro.

Quibus communicare de maximis rebus Pompeius conſueuerat.] Ita eſt in meo libro.

Cuius rei opinio tolli non poterit, niſi cùm in Italiam, &c.] Malè hic locus in vulgatis libtis, quos viderim, legitur. ita autem interpungendum, & emendandum eſſe exiſtimo ex mei libri auctoritate. cuius tei opinio tolli non poterit. cùm in Italiam, ex qua profectus ſum, reductus exiſtimabor. bello perfecto ab ijs Cæſar hæc facta cognouit, qui ſermoni interfuerunt.

Niſi Cæſaris capite relato.] Delato Faërnus.

5 *De ſolutionibus, quæ per arbitrium fierent.*] Perarbitrum, eſt in meo libro. & fortaſſe meliùs.

Aliam tabularum nouarum.] Pro, aliam, Faërnus legit, alteram: quod placet.

Ipſe cùm Caſillinum veniſſet.] Faernus, veniret, & Caſilinum vnico l ſcribendũ. [illegible] enim habet Strabo, & liber meus.

Atque proditio oppidi appareret.] Faërnus legebat, de proditione oppidi appareret.

Quæ mandata ad ſe per Bibulum delata eſſent.] Vibullinm, habet liber meus. & ita legendum opinor.

Peruenit Turios.] Thurios, libet meus. & Straboni, [illegible].

Itaq́, magnarum initia rerum.] Ita eſt in meo libro.

6 *Vltra Lyſſum.*] Liſſum, habet liber meus. & ita Strabo lib. 7.

Leniusq́, tempeſtatis, quàm claſſis, periculum exiſtimauerunt.] Aeſtimauerunt eſt in meo libro. qnod magis placet.

Has,

Hat, ſcaphis, minoribusq́ nauigijs cõpluribus ſumptis.] Pro, ſumptis, eſt, ſummiſſis, in Faerni libro, & meo.

In animi fortitudine.] Firmitudine, Faërni liber, & meus. & ita magis placet.

Qui omnes ad eum perducti.] Producti, eſt in meo libro.

Ex omnibus copijs.] Expoſitis copijs, Faern.

7. *Hac eodem ferè tempore.*] Ita habet lib. meus.

Ipſi iter ſecundum eas terras direxerant.] Pro terras, eſt, terra, in meo lib. vt eas, ad naues referatur.

Conferta præfectis.] Differta præceptis, habet liber meus. quam ſcripturã confirmat Latini quoque liber.

Cæterasq́ eius deæ ſtatuas: cùm in fanum ventum eſſet, &c.] In meo quoq; libro locus hic corruptè ſcriptus inuenitur: ita tamẽ corruptus, vt ex eius ſcripturæ veſtigijs vera lectio elici poſſit. ſic enim habet: Cæteraq; eius dici conſtituta, cùm in fanum, &cæt. ego, ſi coniecturæ locus ſit, veteris ſcripturæ veſtigijs retentis legerem, certaque eius rei die conſtituta, cùm in fanum, &cæt. lib. 7. bell. Gall. ita planè locutus eſt, tempore eius rei cónſtituto. & hoc ipſo libro, certumq́; ei rei tempus conſtituitur. de hac autem lectione nemo dubitabit, qui Cęſaris verba, quę ſequuntur, paulò attentiùs conſiderauerit.

Calidone, & Napacto.] Liber meus habet, Calydone. Straboni quoq; καλυδών.

Adeſſe Scipionem cum legionibus.] Sic omninò legendum, non, vt in vulgatis libris, legione. duas enim legiones in Syria habebat Scipio, vt ſuprà. nec veriſimile eſt, ſi vnam tantùm legionem habuiſſet, ad cuſtodiam impedimentorum octo cohortes relinquere voluiſſe. Hæc Faernus.

8. *Ex fremitu equorum illata ſuſpicione.*] Pro illata, eſt, incuſſa, in lib. Faërn.

Iiſq́ cuſtodiam nauium longarum.] Iiſdemque liber meus habet.

Quæ erat ad cuſtodiam ab Acilio poſita.] Videtur legendum, Caninio, quo modo Faërn. emendauit: aut paulò ſuprà, pro Caninius, reponendum erit Acilius. quam ſcripturam retinuit Paulus Manutius.

Etiam nauem expugnauit.] Pro etiam, emendauit Faërnus, eam. neq; dubitandum eſt, quin ita legi debeat.

Hellide, atque Amantia.] Liber meus habet, Biblide, non ſatis emendatè, minùs tamen corruptè. placet Bullide, ex Ptolemæo.

9. *Decertandi poteſtatem Pompeio fecit.*] Liber meus habet, decernendi.

Atque vt noſtri perpetuas munitiones videbant.] Pro, videbant, Faernus legit, iungebant: & delet vocem, timebant. quam nos ſcripturam retinemus.

Recipere ſe iuſſit.] Statuit, Faërnus.

Legiones reduci iuſſit.] Faërnus, legionem. & ita legendum.

Conſtipati pila conieterunt.] Ita legit Faërn. in meo libro eſt, conſpirati.

Aduerſus cliuum incitati.] Anteà legebatur, pilum, pro quo Manutius repoſuit, cliuum. Faërnus autem tumulum, non ita aptè.

Præcipites Pompeianos egerunt, & terga vertere coëgerunt.] Ita eſt in meo lib.

Pauloq́ circa eum locum morati.] In meo lib. pro, circa, eſt, citra, deeſt autem vox, morati.

10. *At tum integras.*] Faërni lib. & meus habent, at contra integras, &c.

Nocte cohortes noſtras.] Noctu, Faërn.

11. *At plerique exiſtimant.*] Rectiùs legit Faërnus, Ac, pro At. & paulò pòſt, alter agere ad præteritum.

Volcatius Tullius.] Tullus, eſt in meo lib. & ita habet argenteus nummus.

Ad duorum millium numero.] Ad duo millia, Faërnus.

Cæſari renuntiauerunt.] Remunerauerunt, habet liber meus.

Cohortemq́ dupllci ſtipendio, frumentóne, &c.] Antonius Auguſtinus legit, frumento, veſte, pecunia, alijſq́; militaribus donis.

12. *Et Orchomenum de voluntate ipſarum ciuitatum recepit.*] Liber meus non habet particulam, de. & ita lib. 1. de bell. Ciu. locutus eſt.

Amicitia Cæſaris conciliare ſtudebat.] Faërnus ex veteribus libris legebat, amicitiæ.

Sed etiam fructus ex arboribus deficiebant.] Pro fructus. emendauit Faërn. frondes.

Locupletesq́ ex egentibus effecerat.] Fecerit, Faërni liber, & meus.

Monuitq́ equites.] Deeſt vox, equites, in meo lib. videndumq́; an ita aptiùs ſit.

Diſcedere à noſtris.] A nobis, Faërnus. & ita lib. meus habet.

Poſt quàm id difficiliùs viſum eſt.] In meo lib. eſt, poſtquàm id facinus viſum eſt.

13. *In interiorem vallum tela iaciebant.*] Anteriorẽ, Faërnus.

Per mare nauibus expoſitis in aduerſos noſtros impetum fecerunt.] Placet, vt legebat Faern. per mare nauibus expoſiti in auerſos noſtros, &c.

Et viribus deficeret.] A viribus deficeretur, habet liber meus.

14. *Atque opera, vt demonſtrauimus, circummuniret.*] Faern. opere, ex Antiquo lib.

Eo loco propugnante.] E loco, habet lib. meus. & paulò pòſt, ſibi repugnantes, ibi, pro ſibi.

Ex parte, ex qua proruebat.] Faern. ea parte, qua perruperat.

Eodem quo venerant.] Placet, eadem qua venerant. ita legit Faern.

Omnesq́ deductos.] Productos, Faern.

15. *Si non omnia caderent ſecunda.*] Caderent, habet liber meus: & ita Faern. legebat.

Et ne citiſſima eius profectio cognoſceretur.] Citiſſimè, Faernus. & ita in meo libro apparet ſcriptum fuiſſe.

Ipſi incolumes ſe ad agmen reciperent.] Ita eſt in meo libro.

Intra vallum caſtrorum.] Delet Faern. vocem, caſtrorum, auctoribus vetuſtis libris.

Ne occaſio tẽporis deeſſet.] Occaſioni, lib. meus. tot[9] aũt hic locus ita legitur, & ſuis vt eſſet auxilio, &c.

Sed Cæſarem. Apollonia directo itinere auerterat.] A recto itinere, pro, directo, Faernus.

Heracleam Senticam.] Sinticam, Ptolemæus, Liu. lib. 42. & 45. Plin. lib. 3. cap. 10.

16. *Quæ gens paucis antè diebus.*] Menſibus, pro diebus, eſt in Faerni libro, & meo.

Lariſſam regiones adduxerat.] Lariſam, vnico ſ, ſcriptum eſt in meo libro. ita Græci quoque ſcribunt: & in argenteo nummo eſt, λαρισαίων.

L. Hirtij.] Hirri, habet liber meus. Cic. ad Attic. lib. 8. appellat C. Hirrum.

Quod proficiſcenti promiſiſſet.] Recepiſſet, Faernus.

Quod ſatis perſpectum habere videretur.] Locus omninò deprauatus, ita reſtituendus eſt ex emẽdatione Faërni, & auctoritate mei libri: quum ſatis perſpectum militum animum habere videretur, &c. quod nam Pompeius propoſiti, &c.

17. *Ex delectibus horum annorum.*] Ex delectu, &c. Faernus. & plerique ſunt ex colonis tranſpadanis, lib. meus habet.

Ac iam animo victoriam percipiebant.] Præcipiebãt, eſt in meo lib. & ita legendum opinor.

Hæc erant numero millia X L V.] Ita meus lib.

Euocatorum circiter duæ] Ita Faërn. & paulò pòſt, quæ tota acie diſperſa erant.

Tametſi erant Dyrrhachinis prælijs vehementer attenuata.] Liber meus habet, Tametſi erat Dyrrachinis prælijs vehementer attenuata, vt ad I X. legionem tantùm referatur. quod placet. ſequitur enim, & huic ſic adiunxit I I X. vt penè vnam ex duabus efficeret.

Ipſe contra Pompeium conſiſtit.] Cõſtitit, lib. meus.

Celeriter externa acie ſingulas cohortes detraxit.] Latinus Latinius Viterbienſis emendauit, celeriter extrema acie ſex cohortes detraxit. ſuamq; emendationem hoc adducto Plutarch. loco ex Cæſare ſtabilire conatur. μετεστήσατο σπείρας ἓξ ἀπὸ τῶν ἐσχάτων. καὶ κατέστησεν ὄπισθεν τοῦ δεξιοῦ, κελεύσας ἡσυχίαν ἄγειν, ἀδήλους τοῖς πολεμίοις ὄντας. eadem ſcribit in Pompeio. & Appia. idem lib. 2. fieri autem potuit, vt librarius ſcripturę ſimilitudine deceptus, pro, extrema, fecerit, externa: nã in meo quoq; vetuſtiſſimo lib. animaduerti in hac ipſa voce lapſum nõ ſemel librarium, qui & lib. 1. de bello Afric. pro, extremo, ſcripſerit, externo. ſed verba illa Cæſaris paulò pòſt de hac ipſa re prolata magnoperè Latini emẽdationem confirmant. nec enim, vt in vulgatis libris, quam inſtituerat ex cohortium numero, legendum eſt, ſed vt calamo notatus liber habet, quam inſtituerat ſex cohortium numero.

Atq; eum milites electi circiter C X X. *voluntariè.*] Faërnus, voluntarij, quos Græci ἐθελοντὰς dicunt.

Dextro Cornu procurrit.] Procucurrit, lib. meus: & ita Chariſius.

18. *Circuire cœperunt.*] Circumuenire, Faërn.

Tantùm ſe opinionem feſelliſſe.] Faër. ex vetere lib. legit, tantùm ſe ſuam opinionem, &c.

Ab eo petierunt.] Petiuerunt, habent Faërni liber, & meus.

Se Sullæ ſimiliter dediderunt.] Deeſt vox, ſimiliter, in Faërni libro, & meo.

19. *Niſi eo ipſo quidam nuncij de Cæſaris victoria.*] Abeſt à lib. Faërni vox, quidam.

Pari atque anteà ratione egerunt.] Egit, Faërnus legit, deleta, quæ ſequitur, voce. & ita eſt in meo libro.

Nam, quicunque ex fuga Pompeium ſequeretur.] Placet, vt in meo lib. legitur, qui cùm ex fuga, &cæt. & paulò pòſt, ſoluerunt, pro ſoluere iubebantur.

20. *T. Ampium.*] Pro, Appium, Manutius emendauit, Ampium. & ita habet lib. meus.

Senatores omnes ex prouincia vocâſſe.] Euocâſſe, eſt in meo libro. & in ſummam, pro, ſumma, paulò pòſt.

Quod ante ipſam Mineruam collocatum eſſet: & antè ad ſimulacrum Mineruæ ſpectauiſſet.] Ita eſt in meo lib. & fortaſſe meliùs, quàm vt vulgò legunt.

Pergami in occultis ac remotis templis.] Faërni lib. & meus habent, Pergamiq; in occultis, ac reconditis templis.

Corripi, ac interfici iuſſit.] Faërn. corripi, atque interfici iuſſit.

21. *Regis domum obſidere, regno expellere alios, alios accerſere.*] Placet, vt habet meus lib. Regis domum obſidere, regno expellere: alios accerſere.

Deductis copijs.] Diductis, Faërn.

Conſtrata omnes.] Roſtratæ, Faërn.

Hoc tractu oppidi.] Faërnus, in hoc tractu oppidi. & ita legendum videtur.

LIB. I. DE BELLO ALEXANDRINO.

CAP. I.

VT noſtri illorum opera imitari viderentur.] Imitati, eſt in meo lib. quod magis placet.

Nam puteis, foſſiſq.] Liber meus habet, puteis foſſis. & infrà ad fodiendos puteos, dixit. vt de hac lectione, quin vera ſit, dubitari non oporteat.

2. *Munitiones nudare nolebat.*] Nudari, habet lib. meus. & paulò pòſt, expoſuiſſet, pro expoſuiſſent.

Quanquam ſi quid grauius illi accidiſſet.] Ita eſt in meo libro.

Et ad explicandam claſſem, & ad receptum, &c.] Ita habet liber meus.

Capitur hoc prælio quinqueremis, vna & biremis cum defenſoribus.] Ita eſt in meo libro, cùm in alijs deſit vox, biremis.

3. *Et illam, & vrbem.*] In meo lib. eſt, & illa in vrbe. paulò pòſt, cum conſtratis nauibus aggreditur, abeſt particula, cum.

Et D C C C. *paſſuum interuallo ad oppidum enatauerunt.*] Placet, pro interuallo, interuallum, vt in meo libro.

Pugna-

Pugnabatur à noſtris ex ponto.] A nobis, haber liber meus: quod retinemus.

Pauci alleuatis ſcutis.] Ita eſt in meo lib. pro, alleuati ſcutis: quam ſcripturam non improbamus: ita enim in Antiquis quoque marmoribus hoc ipſum reperitur.

4. *Aut ſuopte conſilio, per occultos nuncios Regis probato.*] Non dubito, quin ita ſcribendum ſit, vt in meo lib. legitur, aut ſuo priore conſilio per occultos nuncios Regi probato.

Quaſi verò id Cæſar, bonitate tantùm adductus, & non prudentiſſimo conſilio.] Ac non prudentiſſimo conſilio, &c. eſt in meo lib.

Sine quo nulla vnquam dimicatio maritima, parum etiam feliciter confecta erat.] Sequor ſcripturam veteris mei libri, in quo eſt, ſine quo nulla vnquam dimicatio maritima, nulla etiam parum feliciter, &cæt.

Planicies ex omnibus partibus ſubiecta.] In lib. meo eſt, planicia.

5. *Qua liberum acceſſum haberi demonſtraui.*] Lib. meus haber, quam liberum acceſſum habere demonſtraui.

Magnam multitudinem hoſtium interfecerunt.] Magnam multitudinem hoſtium in caſtris interfecerunt, legitur in meo lib.

Maioriq́; ex duabus filijs Cleopatra, &c.] Ita meus liber.

6. *Quintumq́; Patiſcum.*] Patiſium, eſt in meo lib. & paulò pòſt, Reſponſa, pro Reſponſum, fortaſſe meliùs.

Cuius itineris hæc erant certæ oportunitates.] Cuius itineris has eſſe certas oportunitates, ita haber liber meus.

7. *Supplicia conſtituit in eos, qui aliquam formæ, atque ætatis commendationem habebant, ea, quæ morte eſſent miſeriora.*] Ita hunc locum emendauimus ope veteris mei libri.

Capit ex eo prælio penitremem.] Penteremem, habet liber meus. & dicroras, pro dycroras. Baifius tamen aſſerit legendum, dierora, in libro de re nauali.

8. *Et prælio Pharſalico rem feliciter gerebat.*] Et Palæopharſali rem feliciter gerebat. ita legendũ auctoritate libri mei. adiuuat hanc ſcripturam locus Oroſij ex lib. 6. hic exitus pugnæ ad Palæopharſalum fuit.

Simultatum cauſa tenues conijciebantur.] Simul & cauſæ, &c. ita legit Latinus Latinius.

Minucius inter ſaxa, quæ iaciebãtur, in itinere.] Meus liber habet, quæ iacebant in itinere. & infrà, relato domum Caſſio.

9. *Vtrùm nihil timere, an omnia licere, mallet.*] Timeret, eſt in meo libro, pro timere. & ita legendum videtur.

His rebus confectis, totum exercitum luſtrat.] Notũ, pro Torum, eſt in meo lib. & fortaſſe nouum erat legendum.

Sed, id qua mente commotus fecerit, coniecturã ſciri non poteſt.] Aliter meus lib. ſed id, qua mente, communis erat coniectura.

Frequens legionibus conuentus.] Latinus Latinius legit, Legiouanorum.

Lepidus eodem tempore, Marcelluſq́; Cordubam cum ſuis proficiſcitur. Caſsius Narbonem. ſub idem tempus Trebonius Procos. &c.] Ita hunc locum ſcriptum inueni in meo libro.

10. *Et ambitione atq; indulgentia Tribunorum militum.*] Indiligentia, eſt in meo lib.

Quæ maiores ſunt dignitate.] Lib. meus, Maiore.

Legionibus Syriæ.] Legionibus Syriæque, ita eſt in meo libro.

Ipſe iter cæptum.] Inceptum, eſt in meo lib.

Legionem autem eam, quam ex genere ciuium ſuorum Deiotarus, &c.] Ita legitur in meo lib.

11. *Seruitiaq́; agi iuſsit.*] Seruitia agerentur iuſſit, liber meus.

Vel ad opus ſuum tardandum, quo plures in armis tenerentur, id fieri, vel ad oſtentationem regiæ fiduciæ, &cæt.]. Ita eſt in meo lib.

Eodem gradu, quo præruptam in prælium deſcenderat vallem, aſcendere aduerſus arduum collem, &c.] Ita legitur in meo lib.

Vel fiducia motus.] Cõmotus, lib. meus. & pro oppreſſus, habet oppreſſos: vt ad milites referatur.

II. Legiones cum Cœlio Vintiano in Ponto reliquit.] Viniciano, putaui aliquando ſcribendum, motus auctoritate veteris argẽtei nummi, in quo Viniciæ familiæ nomen notatum animaduerterã. poſteà verò nactus ſum Cæſaris Commentariorũ exemplar ſeptingẽtis ferè ab hinc annis ſcriptum, quod emendationem hanc confirmauit meam, ita Cœlij quoq; locũ in Epiſt. ad Cic. 4. li. 8. corrigendum puto. M. Cœlium Viniciannm, &c. vbi malè legitur, Viciniannm. opinor autem aliquam è Vinicia familia à Cœlio adoptatum, Cœlium Vinicianum dictum, ex vſitata illa adoptionum formula, qua etiam Q. Cęcilius Pomponianus Atticus eſt appellatus. Craſſus etiã quidam Iunianus apud Ciceronem in Epiſt. ad Q. Fratrem nominatur; cuius & in argenteo quoq, nummo mentionẽ inueni hac inſcriptione, CRASSVS IVNI. hoc aũt quòd eſſet ignotius, occaſionem aliquibus dedit depranandi potiùs, quàm corrigendi cognominis.

LIB. DE BELLO AFRICO.

CAP. I.

QVod neque certum locum gubernatoribus, præfectiſq́; quem peterent, præceperat.] Rectiùs, puto, legitur in meo libro; quòd neq; circum loca gubernatoribus profectus quid peterent, præceperat. hanc ſcripturam confirmat liber Latini Latinij.

Fortuitu.] Fortuito, Latini liber, & meus.

2. *Vt, ſi fieri poſſet, nec locum vllum excuſatio haberet, &c.*] Magis placet, vt in meo libro ſcriptum eſt, Vt, ſi fieri poſſet nec ne, locum nullum excuſatio haberet, nec moram tergiuerſatio.

Regium enim equitatum Scipio, & prouincia Africa alebat.] Ita legitur in meo lib.

Tanta hominum erat dementia.] Rectiùs puto in meo lib. tanta homines eſſe dementia.

Iam cœlo albeſcente.] Albente, lib. meus. ſic etiam infrà.

Qui in præſidijs relicti ſui milites fuiſſent.] Ita meus liber.

Subitò ex condenſis turmis pedites Numidæ leuis armaturæ, &c.] Ita legendum ex meo lib.

Concurſu renouato.] Curſu, habet lib. meus.

Cæſariſq́ equites, iumentaq́, &c.] Locus ſine dubio corruptus, ita emendandus ex vetere meo libro: Cæſariſq; equites ex nauſea recenti, ſiti, languore, paucitate, vulneribus defatigata ad inſequendum hoſtem, perſeuerandumque curſum tardiora haberent.

Maxima autem auxilia haberet Numidarum equitum, leuiſq́ armaturæ.] Ita liber meus.

Germaniſq́ D C C C.] Liber meus habet, ∞ D C. quod magis placet.

Quater tantis.] Quater tanto, lib. meus. vt ad vocem, auxilio, referatur.

3. *Iſtius ætatis cùm eſſet.*] Iſtuc ætatis, eſt in meo libro.

Remp. ab audacibus, ſceleratiſq́ ciuibus oppreſſam.] Pro, audacibus, habet, arduis, lib. meus.

Ex aqua dulci elota.] Eluta, lib. meus.

4. *Oculos, menſemq́ ad mare depoſitos.*] Diſpoſitos, eſt in meo lib.

His ſe miſeris, ſuamq́ fidem implorantibus.] Ijs ſe in miſerijs, ſuamq;, &c. ita liber meus habet.

C. Virgilius Petronius.] Placet, Prætorius, vt eſt in meo lib. ſic infrà, C. Decimius Quæſtorius. & Tullius Rufus Quæſtorius.

Quotidiè mutuis prælijs inter ſe.] Pro Mutuis, habet, minutis, lib. meus. ſic paulò pòſt dixit, prælijs minutis cominùs dimicabant.

Etiam vndiq́ ad Cæſarem veniunt.] Rectiùs, opinor, in meo lib. legitur, & iam vndiq;, &c.

Non auſus periculo ſuo rem facere.] Periculo ſuorũ, eſt in meo lib. quod placet.

Auxilijsq́ tandem ſuis exhilaratis animo, atq́ leuata ſolicitudine.] Aliter hic locus legitur in manuſcripto meo libro, & fortaſſe meliùs: auxilijſque tandem ſuis exhilaratus, annonæque leuata ſolicitudine.

5. *Propter mare legiones educit.*] Ducit, magis placet, vt eſt in meo lib.

Ex omnibus præſidijs cohortes deducit.] Eduxit, lib. meus. paulò pòſt, conuulneratiſque, pro vulneratis.

In acie in cornu dextrum & ſiniſtrum & iniquiore loco pugnare.] Dextro & ſiniſtro, lib. meus.

Q. Comminus.] Q. Cominius ſcribendum ex veteribus lib. & ita habet Pariſinus codex.

Nauis triremis.] Trieris, eſt in meo lib. τριήρης enim Græcis.

Rempub. cum optimo quoq́ defenditis.] Defenderis, habet lib. meus.

Apud Thapſum cuſtodiæ cauſa in ſalo eſſe iuſſerat.] Ita legendum ex meo lib.

6. *Nimbus cum ſaxorum grandine.*] Saxea grandine, lib. meus.

Itaque ſubito imbre, grandineq́ conſecuta, grauati pondere, &c.] Opinor hunc locum non vacare mendo. nam in meo lib. qui hac in parte nec ipſe ſatis emendatus eſt, pro grauari, ſubruti, & diſiecti, eſt, grauata, ſubruta, & diſiecta: quæ aptiùs ad tentoriola, quàm ad homines in ijs degentes, referuntur.

Vt ſecum ipſe aliquid auctoritatis haberet, cum tribus legionibus equitibuſq́ frænatis, &c.] Ita legit Latinus Latinius, deletis illis, exercituſq; Scipionis à terrore Cæſaris.

Et expectatione copiarum regiarum.] Lib. meus habet, expectatio, &c. & paulò pòſt, ſuſpenſiore animo, pro, ſuſpenſione animi.

Quæ erant tranſeunda Cæſari.] Tranſgredienda, liber meus. vtitur hoc verbo paulò infrà in hac ipſa re.

Partim viuis ſunt potiti.] Viuorum, lib. meus. ita paulò pòſt locutus eſt, partim occiderunt, partim viuorum ſunt potiti.

Partim in quas quiſque poterat regiones peruenire.] Ita habet meus lib.

7. *Sed quoniam ij ſibi neque modum, & cæt.*] Liber meus.

Et quantum potes, proficiſci iubeo.] In meo lib. pro, potes, eſt, poteſt. & ita paulò pòſt, quãtum poteſt, abeſſe ex Africa iubeo, pro, poteſtis.

Neceßitateq́ coactus.] Ita eſt in meo lib.

Diceretq́, vt reliqua, quæ vellet, peragerer.] Liber meus, ſed reſtare, vt reliqua, & cæt. locus hic mihi valdè ſuſpectus eſt.

Et ne iugo à Cæſare excluderetur.] Ita ſcriptum eſt in meo. & paulò pòſt, Quintium Aquilam.

8. *Pentiremes duas.*] Penteremes, habet meus lib.

Audaciaq́ commotus.] Ita eſt in meo, pro, motus.

Sed à Naſidij claſſe captum.] Ita legendum ex meo libro.

Primo impetu legionum.] Ita eſt in meo libro, pro, legionis.

Eoſq́ iaculis conuulnerare ſatis eſſe exiſtimaretur; Cæſar intellexit, nihil aliud eos conari, niſi, &c.] Placet hæc lectio magis, quàm quæ in vulgatis libris circumfertur.

9. *Et legionarium militem defatigabant.*] Defatigabat, meus lib. & interficiebat, paulò ſuprà, pro interficiebant. & ita videtur legendum.

Ꝏ Scipionis circiter I I.] Ita eſt in meo lib.

P. Cornelio Scipione euocato.] Scipionis euocato, eſt in meo lib.

Vt ſuis fortunis præſtò, quòd benemeriti eſſet, auxilium ferret.] Placet vt in meo libro ſcriptum eſt, vt ſuis fortunis populi Ro. quòd benemeriti eſſent, & cæt.

Vt haberent facultatem turmas Iulianas circunfundendi, & nihilominus fortißimè, acerrimeq́ pugnarent.] Ita eſt in lib. Latini Latinij.

10. *Et animaduertit aciem pro vallo Scipionis, elephantoſq́ dextro, ſiniſtroq́ cornu collocatos, &c.*] Ita meus liber.

Tubi-

Tubicen.] Tubicina, liber meus: ita in Antiquo quoq; lapide inuenitur.

Elephantus.] Elephans, eſt in meo lib.

Quibus miſeris ea res paruo præſidio fuit.] Meliùs puto, quibus miſerijs, vt eſt in meo lib.

Itaque ij omnes Scipionis milites.] Ita in meo libro legitur.

Totumq́ exercitum veteranum donauit, præmia fortiſſimo cuique, &c.] Ita meus lib.

11. *Liberis ſuis L. Cæſari, qui tum ibi ProquæſT. fuerat, commendatis.*] Liber meus pro ibi, habet ei.

C. Conſidij filio.] Rectiùs, opinor, in meo lib. legitur, C. Conſidio filio.

Liuineio Regulo.] Ita eſt in meo lib. & in argenteis quoque nummis, L. LIVINEIVS REGVLVS.

Cæteio.] Liber meus, Cæteio. fortè: C. Atteio.

M. Eppio.] Ita eſt in meo lib. in nummo etiam argenteo, in cuius altera parte Africæ prouinciæ imago expreſſa eſt cum literis Q. METELL. PIVS SCIPIO IMP. nominatur M. hic Eppius Scipionis legatus.

Libenter, cupideq́ conditionem acceperunt.] Ita eſt in meo lib. pro Cupidique.

M. Catonem Vticæ ſibi ipſum manus attuliſſe.] Ex meo libro ita ſcribendum.

Lætorio Ruſtiano.] Legerem Cæſtiano, ſi me antiquus aliquis liber adiuuaret, quod id cognomē ſit Plætoriæ familiæ in argenteis nummis. ſed fieri etiam poteſt, vt Ruſtius aliquis à Plætorio adoptatus, ſit deinde Plætorius Ruſtianus dictus.

Atque ibi Criſpo Salluſtio populi R. Proconſule.] Abeſt à meo lib. populi R.

Duodetriceſimo die.] Tricenſimo, meus lib. eſt autem antiqua ſcribendi ratio, qua in æreo quoque nummo, Quadragenſima notatum vidi.

LIB. DE BELLO HISP.

CAP. I.

Legati clam præſidio Cn. Pompeij.] Præſidia liber meus.

Cæſar eam ciuitatem omni tempore optimè de populo R. meritam eſſe ſciens, x 1. cohortes, &c.] Ita hic locus in meo codice ſcriptus reperitur. aliter in Aldino; ſed malè.

Id cùm animaduerteret aduerſarios minimè velle.] Ita legitur in meo lib.

Et vna facta ex colonijs.] Ita habet meus lib. non colonis.

Pompeius qui eodem iugo tenebatur loci natura.] Liber meus, Pompeius, quòd eodem iugo tegebatur loci natura.

Non eſſe commiſſurum Cæſarem.] Ita liber meus.

Ad ſubſidium committendum.] Submittendum, habet liber meus.

Suo loco præteritus eſt.] Sic eſt in meo libro, pro Perterritus.

2. *Et opido potiri poſſe ſperarent.*] Ita meus lib.

Cum eruptionem.] Ita, pro Irruptionem, habet liber meus.

Clamore facto auerſati ſunt prælium facere.] Ita eſt in meo libro.

Quæ ſtramentis à noſtris hybernorum cauſſa ædificata erant.] Quæ ſtramenticiæ ab noſtris, &c. Ita eſt in meo lib.

Cuius funeſtæ laudes quoniam ad hanc fortunam, &c.] Ita meus liber.

Tum, qui ita locutus eſſet, iugulatum.] Eum, qui ita locutus eſſet, iugulatum, liber meus.

3. *Militi ceruices abſciſſa.*] Militibus, habet meus lib. & ita videtur legendum.

Flumen tranſgreſſi duo.] Ita meus lib.

Ex vtroque genere pugnæ complures ſunt vulneribus affecti.] Ex his vtroque genere, &c. lib. meus.

Ita pridie duorum centurionum internicio.] Lib. meus habet, interitio.

In æquum locum non ſunt auſi deſcendere.] Ita habet liber meus.

Prælium ad Soritiam, quod factum eſt, ex eo tempore metum eſſe magnum.] Ita in meo lib. hic locus ſcriptus reperitur.

4. *Et circa Hiſpalim in oliueto conſtitit.*] Meliùs puto, in meo lib. contra Hiſpalim in olіueto conſtituit.

Internallum prouinciam diuidit.] Malè hic locus in omnibus, quos viderim, libris legitur. in meo autem ita planè ſcriptum eſt: interim nulla planicia diuidit. ſed planicia pro Planicies in eo lib. ſemper ſcribi animaduerti.

P. Caluicius, qui caſtris antea Pompeij præpoſitus eſſet.] Latinus Latinius legit, qui caſtris antè à Pompeio præpoſitus eſſet.

Item optimis ſuperadditis veſtimentis.] Liber meus habet, Item optimis inſternendam veſtimentis.

Ipſe de tempore cænauit, vinum & nardum identidem ſibi infudit.] Pro vinum, eſt, reſinam, in lib. Latini & meo. quod magis placet.

Simul Cæſar caſtra contra id opidum poſuit.] Contra opidum, habet lib. meus.

Clam cuidam Philoni, illi, qui, &c.] Liber meus habet, clam quendam Philonem illum, qui, &c. ita paulò pòſt, pro, clam præſidio, clam præſidia.

5. *Qui imperati à Carteia profecti ſine aqua fuiſſent.*] Imparati eſt in lib. Latini.

Ad conuallem autem, atque exeſum locum in ſpelunca Pompeius ſe occultare cæpit.] Latini lib. habet, exeſum locum, vt in ſpeluncam, &c.

SCHOLIA ALDI MANVTII PAVLI F. ALDI N.

IN C. IVLII CÆSARIS DE bello Gallico. Lib. I.

CAP. I.

L*ingua.*] Vide Strabonem, lib. 4.

Inſtitutis, legibus.] Vide Cæſarem ipſum, libro 6. de bell. Gallic. Ammianum Marcel. lib. 15. & Strabonem, lib. 2.

Amicus appellatus erat.] Quibus de cauſis mos hic fuerit apud Romanos, vide Liuium libro primo de bel. Macedonico.

2. *Allobrogum, qui nuper populo R. pacati erant.*] Cicero in Oratione de Prouincijs Conſularibus: C. Pontinius, fortiſſimus vir, ortum repentè bellum Allobrogum, atque hac ſceler.ta coniuratione excitatum, prælijs fregit, eoſque domuit, qui laceſſierant, &, ea victoria contentus, Rep. metu liberata, quieuit. Ammianus autem Marcellinus, libro 15. Fabium Maximum, à deuicta, & prorſus domita Allobrogum gente, Allobrogici cognomen conſecutum eſſe ſcribit.

Rhodanus fluit.] A Rhodo Opido, Rhodiorum Colonia, dictus Rhodanus. Vide Plin. libro tertio, cap. quarto. Pomponius verò Mela, ita de eius ortu, & exitu, ſcribit: Non longè ab Iſtri, Rhenique, fontibus Rhodanus ſurgit, deinde lacu Lemano acceptus, tenet impetum: &, cùm ſe per medium lacum egerit, tantus egreditur, quantus venit. Eius deſcriptionem vide apud Ammianum lib. 15.

Ad Idus Apr.] Vſitatius loquendi genus. Ad, id eſt, Ante diem. Quod ab alijs quoque obſeruatum video.

3. *Flumen eſt Arar.*] Sanconnam dictum hunc fluuium, tradit Ammianus lib. 15.

Magnam partem eorum concidit.] Non à Cæſare, ſed à Labieno, eius legato, Tigurinos ſuperatos eſſe, tradit Plutarch.

Is Pagus appellabatur Tigurinus.] Pagi, inquit, Feſtus, dicti à Fontibus, quod eadem aqua vterentur. aquę enim, lingua Dorica, παγαὶ appellantur.

Hic Pagus vnus cùm domo exiſſet, Patrum noſtrorum memoria, L. Caſſium Conſulem interfecerat.] Epit. Liuiana, lib. 65. L. Caſſius, Conſul, à Tigurinis Gallis, pago Heluetiorum, qui à Ciuitate ſeceſſerant, in finibus Allobrogum, cum exercitu, cæſus eſt. milites, qui ex ea clade ſuperauerant, obſidibus datis, & dimidia rerum omnium parte, vt incolumes dimitterentur, cum hoſtibus pacti ſunt. Idem tradit Oroſius lib. 5. cap. 17. In quo quiddam diuerſum à Cæſare, & Epit. Liuiana, videre licet.

Sub iugum miſerat.] Feſtus: Iugum, inquit, ſub quo victi tranſibant, hoc modo fiebat: Fixis duabus haſtis, ſuper eas ligabatur tertia; ſub ijs victos diſcinctos tranſire cogebant. Vide Liuium quoq; initio, lib. 9. ab V.C.

Quo grauius homines, ex commutatione rerum, doleant, quos pro ſcelere eorum vlciſci velint, his ſecundiores interdum res, &c.] Val. Max. lib. 1. c. 2. Lento, inquit, gradu, ad vindictam ſui diuina procedit ira: tarditatemque ſupplicij grauitate compenſat. *Et Hom. Il. δ.*

Εἴπερ γὰρ τε καὶ αὐτίκ' Ὀλύμπιος οὐκ ἐτέλεσσεν,
Ἔκ τε καὶ ὀψὲ τελεῖ: σύν τε μεγάλῳ ἀπέτισαν
Σὺν σφῇσιν κεφαλῇσι, γυναιξί τε, καὶ τεκέεσσιν.

4. *Summo Magiſtratui præerant.*] Duos ex eadem Familia Vergobretos creari non poſſe, eiſque Aeduorum finibus exire fas non eſſe, tradit Cæſar,

de

debello Gall. lib. 7. cap. 6. Quo ex loco acerrimi vir ingenii, omniumq; literarum laude præſtans, Nicaſius Ellebodius Casletanus, Præerat, hic legendum putat, non Præerant.

Aedui libertatem ſint erepturi.] Fratres enim ſunt à Senatu R. & conſanguinei, appellati. infrà. Cornelius quoque Tacitus, libr. 11. Hiſt. ſic ait: Primi AEdui Senatorum in vrbe ius adepti ſunt. datũ id fœderi antiquo, & quia ſoli Gallorum Fraternitatis nomen cum Populo R. vſurpant. Et Cice. lib. 1. ad Atticum, AEdui, fratres noſtri, pugnant. Epito. Liu. lib. 61. AEdui, ſocij populi R.

Reperiebat etiam Cæſar, &c.] Antiqnus liber Bibliothecæ Vaticanæ: Reperiebat etiam in quærendo Cæſar, quòd prælium equeſtre aduerſum paucis antè diebus eſſet factum, initium eius fugæ factum Dumnorige, atque eius equitibus. Quę melior eſt lectio, vt mihi quidem videtur.

C. Valerium Procilium.] Ita legi in vetuſtis & nummis, & lapidibus, non, Porcilium, oſtendimus in *Orthographia* noſtra.

5. *Conſidius, &c.*] Vide Appianum lib. 1. Bell. Ciuil. & in Parthico: & Plutarchum in Sylla, & Craſſo.

Idſe à Gallicis armis, atue inſignibus cognouiſſe.] Liber Gryphij Præpoſitionem omittit. Et ſanè venuſtiùs hæc legentur, ſi abſit.

Decurionis Equitum Gallorum.] Vegetius libr. 2. capite 14. Quemadmodum, inquit, Centuria, & Manipulus, Peditum vocatur: ita inter Equites Turma. & habet vna Turma Equites XXXII. &, qui huic præeſt, Decurio appellatur.

Phalange facta.] Q. Curtius, libro 3. Phalangem, inquit, Macedones vocant Peditum ſtabile agmẽ: ita vt vir viro, & armis arma conſerta ſint. Vegetius autem libro 2. capit. 2. non tantùm Macedones, verùm etiam Græcos, & Dardanos, Phalangibus vſos eſſe, ſcribit: & in vna Phalange 8. armatorum millia cenſa eſſe. De hac autem Germanorum Phalange ita Oroſius libro 6. Pugna maximè grauis, ex Phalange Germanorum fuit, quam, coacto in vnũ agmine, ſcutiſq; ſupra capita contextis, ad irrumpendam Romanorum aciem tuti vndique præſtruxerant. Sed poſtquàm aliqui Romanorum militum, agilitate, audaciaque, inſignes, ſupra obductam ſaliêre teſtudinem, ſcutiſq; ſigillatim, velut ſquamis, reuulſis, deſuper nudos deprehenſorum, detectorumq; humeros perfoderunt, territi hoſtes nouo mortis periculo, terribilem diſſoluere compagem.

Scutis vno ictu pilorum transfixis.] Vegetius, lib. 2. cap. 15. Bina, inquit, ſunt miſſilia, vnum maius ferro triangulo, vnciarum nouem, haſtili pedum V. & ſemis, quod Pilum vocabant, nunc Spiculum dicitur.

Ab hora VII. *ad veſperum pugnatum ſit.*] Non video, cur alij mutârint, ad veſperam: cùm Plautus Amphitr. (teſte quoque Nonio) ſic locutus ſit. Hæc, inquit, illis eſt pugnata pugna, vſque à mane ad veſperum.

Mazaras, ac tragulas.] Cùm Siſenna, apud Nonium, dixerit, Galli materibus, Sueui lanceis configunt. Et: Alij materibus aut lanceis tamen medium perturbant agmen: nòn ineptè ante me natum repoſitum video à quibuſdam, Materes, ſiue Materas. Mazacem apud Heſychium, haſtam Perſicam dici, dicunt alij. Tragula autem quid ſit, docet Feſtus: cùm dicit, teli genus eſſe, ſic dictum quod ſcuto infixum trahatur. Nonius verò Marcellus Tragulam haſtam eſſe dicit:

Circiter millia hominum CXXX.] Centum millia Plutarchus dicit prælio ſuperfuiſſe. Eutropius autem libro ſexto, tradit, Heluetijs, ac eorum ſocijs, CXLVII. millia in prælio iſto Interempta eſſe. Strabo autem circiter CD. millia interijſſe, & IIX. millia hominum euaſiſſe.

6. *Verbigenus appellatur.*] Aliàs, Vrbigenus. Quidam legunt, Vrbienus, vel, Vrbinus: ab Vrba, antiquiſſimo Heluetiorum opido.

Prima nocte.] Gryphij liber, Prima noctis vigilia.

In hoſtium numero habuit.] Re vera occidit: ſed mentionem crudelitatis vitare voluit.

Boios petentibus AEduis, quod egregia virtute erant cognici, vt in finibus ſuis collocarent, conceſſit.] Cæſar libro 7. de bello Gallico, cap. 2. ſic: Vercingetorix rurſus in Bituriges exercitum ducit, atq; inde profectus Gergouiam, Boiorum Opidum, quos ibi Heluetico prælio victos, Cæſar collocauerat, AEduiſq; attribuerat, &c.

Literis Græcis confecta.] Literis, & ſermone. quod Strabonis teſtimonio probatur. Sic enim libro 4. Καὶ φιλέλληνας κατεσκεύαζε τοὺς Γαλάτας, ὥστε ὁ τὰ συμβόλαια ἑλληνιστὶ γράφειν. Cæſar autem libro 5. capite 12. Epiſtolam, inquit, Græcis conſcriptam literis, ad Ciceronem mittit, ne intercepta Epiſtola noſtra ab Hoſtibus conſilia cognoſcantur. Et libro 6. capite 4. de Gallis: In publicis, priuatiſq; rationibus Græcis literis vtuntur. Confirmatur & à Iuſtino, qui ſimiliter locutus, addit, Sermonem, ait enim libro 20. in extremo, Facto S. C. ne quis poſteà Carthaginienſis aut literas Græcas, aut ſermonẽ ſtuderet, ne aut loqui cum hoſte, aut ſcribere, ſine interprete, poſſet.

7. *Vt ſibi ſecreto, in occulto, de ſua, &c.*] In alijs, Et occulto. Gryphianus liber, ad oram, tollit hæc duo verba.

Tranſductos plures.] Cornelius Tacitus, libro 20. Cauſa, inquit, Germanis tranſcendendi in Gallias, Libido, atque Auaritia, & mutandæ ſedis amor, vt relictis paludibus, & ſolitudinibus ſuis, fœcundiſſimum ſolum poſſiderent. Idem tradit & Strabo, lib. 7.

Nihil Sequani reſpondere, ſed in eadem triſtitia taciti permanere.] Sumpſit hoc à Demoſthene, qui ſimile quid de Stratone contra Midiam narrat: ita autem in eo legitur: Καὶ ἀπορῶν οὐδὲν εἰργασμένος, ἄτιμος νυνὶ γέγονεν, ὃς μόνον τῶν ἄλλων ἀγαθῶν τῶν κοινῶν ἀπεστερημένος, ἀλλὰ καὶ τοῦ φθέγξασθαι ἢ ὀδύρεσθαι. καὶ οὐδ᾽ εἰ δίκαια, καὶ ἄδικα πέπονθεν, οὐδὲ ταῦτα ἔξεστιν αὐτῷ πρὸς ὑμᾶς εἰπεῖν.

Vt antè Cimbri, Teutoniq; feciſſent.] Eutrop. lib. 5. Epit. Liui. libro 67. & 68. Tacitus de ſitu, & moribus Germanorum, & libro 20. Hiſtor.

8. *Si quid ille à ſe velit.*] Pariſini, Si quid ille ſe velit. rectiùs.

Emolumente.] Molimento, legendum eſſe, ante quinquennium annotatum eſt in Variarum lectionum libro, ad Calcem Cæſaris impreſſo.

In conſulatu ſuo, Rex, atque amicus, à Senatu app.] Tractatur hoc idem hoc eodem libro, infrà, paulò fuſiùs.

Dicendum ſibi & cognoſcendum, &c.] Phaernus, Diſcendum reponit. Ita autem locutum Terentium obſeruaui: Noui, & ſcio.

Treuiri autem Pagos C. Sueuorum.] Idem Cæſar, de bello Gall. lib. 4. addit, Sueuos ex centum pagis ſuis quotannis ſingula armatorum millia, bellandi cauſa, è finibus ſuis educere ſolitos. De centum pagis verò Sueuicorum vide & Tacitum de ſitu, & moribus Germanorum.

9. *Ingenti magnitudine corporum Germanos.*] Magnitudinis corporum cauſam reddens Cæſar, infrà libro 4. capite 1. hanc eſſe dicit quòd lacte victitantes, multumq; in venationibus ſint. Et lib. 6. capite 5. Vita, inquit, omnis in venationibus, atque in ſtudijs rei militaris, exſiſtit: ab paruulis duritiæ, ac labori, ſtudent: qui diutiſſimè impuberes permanſerunt, maximam inter ſuos ferunt laudem. hoc ali ſtaturam, ali hoc vires, neruoſq; confirmari, putant. Pomponius verò Mela, lib. 3. Qui Germaniam, inquit, incolunt, immanes ſunt animis, atque corporibus, & ad inſitam feritatem vaſtè vtraque exercent, bellando animos, corpora ad conſuetudines laborum: maximo frigore nudi agunt, antequam puberes ſint. & longiſſima apud eos pueritia eſt.

Tribunus militum.] Tribunus mil. (ait Vegetius, lib. 2. cap. 8.) à Tribu denominatur, tribuendóque Iure. quia præeſt militibus, quos ex tribu primus Romulus legit. Græcè χιλίαρχος dicitur, quod mille militibus præſit. Duo autem eorum genera eſſe, tradit idem Vegetius: maiorem, qui per epiſtolam ſacram Imperatotis iudicio deſtinatur: minorem, qui ex labore prouenit.

Qui ex vrbe, amicitiæ cauſa, Cæſarem ſecuti.] Multos nobiles, & claros adoleſcentes, Plutarchus fuiſſe tradit, qui cum Cæſare in Gallica expeditione, voluptatis, lucriq; cauſa, ſe illi adiunxerint.

Vt ſatis commodè ſupportari poſſet, timere dicebant.] Pro, Ne. Sic Terentius, Hec. Act. 1. Scen. 2. Firmæ hæ vereor vt ſint nuptiæ.

Aut ei præſcribere auderent.] Aliàs, Viderentur.

Repræſentaturum.] Beroaldus legit, Tentaturū.

Prætoriam cohortem.] Vegetius, de Cohorte, & quot in Legione fuerint, lib 2. cap. 6. Prætoria verò dicebatur Cohors, quod à Prætore nunquam diſcederet. Cuius militibus dabantur (vt ait Tacit. lib. 1.) bini denarij in diem: cùm aliarum cohortium milites ſingulos tantum acciperent, hoc eſt, 10. aſſes.

Seq; eſſe ad bellum gerendum paratiſſimam.] In alijs libris legitur, Paratiſſimum. Quo modo ſi legas, dictum erit, vt à Terentio illud in Eunuchi Prologo: Nunc, quam acturi ſumus Menandri Eunuchum: & paullò pòſt: Tranſtuliſſe in Eunuchum ſuam ex Græca. Referūtur enim, ad Comœdiam.

10. *Gratia, dignitate, honore, auctiores, velit eſſe.*] Auctos, eſt ad oram Gryphiani libri.

Multis ſeſe nobilibus, principibusq; populi R. gratum eſſe facturum.] In his, Catoni Vticenſi: Plutarchus enim, in Niciæ, & Ctaſſi, comparatione tradit, eum cenſuiſſe, Cæſarem, cùm xxx. Germanorum millia cæcidiſſet, hoſtibus dedi. Quod cùm ipſe Cæſar præclarè noſſet, Anticatonem edidit.

Bello ſuperatos eſſe Aruernos & Ruthenos, à Q. Fabio Maximo.] Epit. Liuius lib. LXI. Q. Fabius Maxi. conſul, Paulli nepos, aduerſus Allobroges, & Bituitum, Aruernorum Regem, feliciter pugnauit.

11. *Legiones delectæ commiſſum cum Equitatu prœliū.*] Commiſſum, non legitur in varietate lectionis ad oram Gryphiani libri. rectiusq; abeſt.

M. Valerium Procilum.] Procillum, Gryphius & Pariſienſes, & hic, & cap. ſeq. Procilius autem legi in veteribus & nummis, & lapidibus, dixi in Orthographia.

Genus hoc erat pugnæ, &c.] Cæſar libro 4. initio eadem fermè narrat de equeſtri Germanorum prœlio: & Ammianus Marcellus libro 15. vbi pugnā Iuliani Cæſaris cum Alemanis deſcribit. Hoc autem pugnæ genus ante hoc tempus à Romanis vſurpatum, Oroſius tradit, libro quarto, capit. 18. quo loco de prœlio inter Haſdrubalem, & Romanum exercitum, in Italia commiſſo, ita ſcribit: Diu incertus belli euentus fuit, elephantis maximè Romanam infeſtantibus aciem, qui à milititibus R. occiſi ſunt, quos à volitando, Velites vocant. quod genus militiæ paulò antè fuerat repertum, vt lecti agilitate iuuenes, cum armis ſuis, poſt terga equitum ſederent, & mox, cùm ad hoſtem ventum eſſet, equis deſilirent, & continuò pedites ipſi, ex alia parte equitibus, per quos aducti fuerant, dimicantibus, hoſtem perturbarent.

Si ante nouam Lunam prœlio contendiſſent.] Idem à Lacedæmonijs obſeruatum, tradit Lucianus, & Plut. in Cæſare eadem, quæ hîc Cæſar de Germanis, ſcripſit. Huius autem rei cauſam vide infrà, apud hunc eundem, libro 6. cap. 5. eos enim Deos tantùm putabant, quorū opibus iuuarentur. Germanos verò huiuſmodi vatibus, ſeu ſagis deditos fuiſſe legimus apud Tacitum, de ſitu & moribus Germanorum: & lib. 10. de Velleda, & Aurinia, fatidicis.

12. *Omnes Alarios, &c.*] Vegetius libro 2. cap. 1. Equitum quoſdam hinc Alarios dici putat, quòd ad ſimilitudinem alarum, ab vtraque parte protegant acies: quæ ſanè ſuo tempore Vexillationes à Velo vocarentur, quia velis, hoc eſt, flāmulis, vterentur.

Triboces.] Plinius libro 4. cap. 17. & Tacitus de ſitu, & moribus Germanorum, & Eutropius lib. 6. Tribochos nominat: Ptolemæus verò Tribonos: mendoſè, vt opinor.

Seduſios.] Edures, non Seduſij, dicuntur ab Oroſio lib. 6. cap. 7.

Millia paſſuum ex eo loco circiter V.] Plutarchus ſtadia CD. ſcriptum reliquit.

Liber II.

CAP. I.

Veſſiones.] Ptolemæus Veſſones nominat. Aliàs, Sueſſiones. Nunc, Soiſſons.
3. *Sin minùs poſſent, &c.*] Gloſſema puto verbum, Poſſent, quod ſi abſit, elegantiùs hoc ſit dictum.

Per eorum corpora reliquos audaciſſimè tranſire conantes, multitudine telorum repulerunt.] Per eorum corpora, Belgarum ſcilicet. Plutarchus autem, Romanis tranſitum eſſe factum per Belgarum cadauera, ſcribit.

5. *Teneris arboribus inciſis, atque inflexis.*] Q. Curtius, de Mardis, Alexandri exercitum impedientibus, lib. 6. Occultus, inquit, nexus ramorum, velut laquei, perpetua ſæpe itinera claudit, &c. Vide eundem Cæſarem infrà, lib. 5. cap. 4.

6. *Vexillum proponendum quod erat inſigne, cùm ad arma concurri oporteret.*] Extrema hæc libenter tollerē, ſi vetuſti alicuius libri auctoritas ſuffragaretur.

Signum tuba dandum.] Hoc etiam gloſſema puto. non enim hic eſt locus, in quo ſigni dari mentio fieri debeat, ſed infrà poſt cohortationem ad milites. ſigno enim dato, ſtatim in hoſtes impetus fiebat. Cæſ. de bel. Ciui. lib. 3. cap. 9. Tuba ſignum dari, atq; in Hoſtes impetum fieri iuſſit.

Non modò ad inſignia accommodanda.] Quibus ab hoſtibus diſtinguuntur.

7. *Decumana Porta.*] Poſt Prætoriam portam ſita. Per eam delinquentes milites ad pœnam deducebantur. Veget lib. 1. cap. 23.

Clamor fremitusq́; exaudiebatur.] Aliàs, Oriebatur.

In his, Primipilo P. Sext.] Vide quæ annotaui in Salluſtij Iugurtham de Primipilo.

Manipulos laxare.] Ouid. Faſt. lib. 3.

Pertica ſuſpenſos portabat longa maniplos,
Inde maniplaris nomina miles habet.

Vegetius libro 2. capite 13. Contubernium (ait) manipulus vocabatur, ab eo, quod coniunctis manibus dimicabant. Plutarchus in Romulo aliam Etymologiam dicit eſſe Manipuli: ſic enim ait: Ἐν στρατείαις ἑκάστος αἰδῶ ἐπηγῆτο, χόρτου, καὶ ὕλης ἀγκαλίδα κοντῷ ἀπηρτημένην αἴρων, Μανίπλα ταῦτα Λατῖνοι καλοῦσιν: ἀπ' ἐκείνων δὲ καὶ νῦν ἐν τοῖς στρατεύμασι τούτους Μανιπλαρίους ὀνομάζουσι.

Huius aduentu ſpe illata Militibus.] Similia Plutarchus narrat in Iulio, & Suetonius, & Val. Maxim. lib. 3. cap. 2.

Ex DC. *ad* III. *Senatores.*] Quadringentos tantùm fuiſſe Neruiorum, tradit Plutarchus: Epitome verò Liuiana nonagintaquinque, lib. 104.

Ex hominum millibus LX. *vix ad* D.] Non D. ſed CCC. legitur in Epitome Liuiana.

8. *Cuſtodia ex ſuis, ac præſidio* VI. *millia hominum, vnà reliquerunt.*] Gryphianus liber, ad oram, Cuſtodiam, &, Præſidium.

Plerumque omnibus Gallis.] Valerius Palermus Veronenſis, in ſtudijs literarum non mediocri cum laude verſatus, putat hoc loco pro Plerumque, Pleriſque, reponendum. Vt ſit, Pleriſque omnibus. Quo modo & Terentius And. Quod pleriq; omnes faciunt Adoleſcentuli. Idem Cæſar libro quinto, capite decimotertio: Equites plerumque omnes (inquit) tela intra vallum coniiciebant. Quo etiam loco fortaſſe legendum, Plerique omnes.

Tanti oneris turrim in Muros ſeſe collocare confiderent.] Pariſienſes, In muro.

Noſtros præſidia deducturos.] Noſtros præſidia nō inducturos, Pariſienſes. rectiùs.

Dies XV. *ſupplicatio decreta eſt.*] Idem tradit & Plutarchus. Suetonius autem: Plurium, quàm quiſquam vnquam, dierum ſupplicationes impetrauit. Supplicia dicuntur à Salluſtio. De Supplicationibus verò lege Liuium libro 2. belli Punici, in principio.

Liber III.

CAP. I.

IN Antuates, Veragros.] Nantuates, vel Naniuates, & Varagri, dicuntur à Plinio, libro 3. capite vigeſimo. & Strabone lib. 4.

2. *Proximis Oceano.*] Proximus mari Oceano, Pariſienſes.

In Vnellos.] In Euſubios, liber Gryphianus ad oram.

Cæteros antecedunt.] Reliquos, idem Gryphij liber.

Reliquasq́; ciuitates.] Pariſienſes, Reliquasq́; item Ciuitates.

Quod nomen apud omnes nationes.] Ad, non Apud, Pariſienſes.

Multum natura loci confidebant.] Quod hic Cæſar Naturam appellat, Ingenium non ſatis propriè dixit Ouidius, Triſt. lib. 5. Eleg. 10.

Nil extra tutum eſt: tumulus defenditur ipſe
Mœnibus exiguis, ingenioq́; loci.

3. *Cùm ex alto ſe æſtus incitauiſſet.*] De Maris exæſtuatione, Plinius lib. 2. cap. 99. & 101. Quinctus quoq; Curtius ſimile quid narrat de Indici Oceani exæſtuatione.

Non abſimili forma muralium falcium.] Ruralium, Pariſienſes. Quæ autem ſit forma muralium falcium, vide Vegetium libro 4. cap. 14.

Malacia.] Μαλακία, molliciem ſignificat.

Reliquos ſub corona vendidit.] Gell. libro ſeptimo, capite 4.

4. *In contemptum Sabinus veniret.*] Contemptionem, legi in alijs libris, annotatum eſt & in varijs lectionibus. Eodem modo dixit & lib. 5. cap. 12.

Vt ad bella ſuſcipienda Gallorum alacer, ac promptus eſt Animus, &c.] Liu. lib. 10. ab V. C. & libro 4. Belli Macedonici, idem narratur.

Animus, &c. Mens, &c.] Idem de bello Gall. lib. 6. cap. 1. Totus, & mente, & animo, in bellum inſiſtit. Et de bello Ciuil. lib. 1. cap. 5. Tanta erat ſummarum exſpectatio, vt nullus in aliam partem mente, atque animo, traheretur. Et Terentius, And. act. 1. Sc. 1. Mala mens, malus animus.

5. *Toloſa & Narbone.*] Toloſa, Carcaſone, & Narbone, Pariſienſes.

6. Vocon-

6. *Vocontiorum, & Taruſatium.*] Vocatium, primus repoſuit Sabellicus.

Fluſtates.] Volaterranus reponit, Fluſſates, quod ſua quoque tempeſtate fuerint Comites de Fluſſo. Fuluius Vrſinus, doctiſſimus vir, mihiq́; ſumma familiaritate coniunctus, Eluſates, ex Plinio, & Claud. in Ruf. *-muros inuadit Eluſæ.*

7. *Eò Exercitum adduxit.*] Duxit, Pariſienſes.

Liber IIII.

CAP. I.

V*Sipetes.*] Vſipij dicuntur à Tacito.

Neque veſtitus, præter pelles, habeant.] Habeant quidquã, Gryphianus liber.

Et lauentur in fluminibus.] Idem tradit lib. 6. cap. 5. Mela quoque, lib. 3. eos magnam curam in natando ponere, etiam ſæuiſſima hyeme, ſcribit.

Quàm latiſſimè à ſuis finibus vacare agros.] Vide eundem Cæſarem, lib. 6. cap. 5. Et Mela, Germani, inquit, vt circa ipſos, quæ iacent, vaſta ſint, curant.

Condruſonum.] Condruſos nominat idem, lib. 2. cap. 2. & lib. 6. cap. 6.

2. *Quæ appellatur Vacalos.*] Gryphianus lib. Vualis: quo modo nominatur & à Tacito, Hiſt. lib. 2. in initio.

Mediomatricum.] Mediomatricorum, Pariſienſes. Ita eos Strabo nominat. quamuis Ptolemæus Μεδιομάτρικες. Idem lib. 7. cap. 14. Mediomatrices appellat. Quo in loco variant Pariſienſes.

Tribocorum.] Triboces idem dixit ſuprà.

4. *Sicambrorum.*] Sicambros, à ſimilitudine Germanici vocabuli Sygenberger dictos facilè crediderim. Vnde à Ptolemæo, Σύγαμβροι, dicuntur.

Immiſſa in flumine.] In flumen Pariſienſes.

6. *Cum ſe inter equitum turmas inſinuauêre, & ex Eſſedis deſil.*] Inſinuauerint, ex Eſſ. Pariſienſes.

Liber V.

CAP. I.

M*Agis magnos ibi fluct.*] Minùs magnos, Gryphianus liber, ad oram.

In alio Mari vti aſſueuerunt.] In reliquis vtimur maribus, Gryphius, & Pariſienſes. Prætereà Priſcianus lib. 7. hanc lectionem agnoſcit.

2. *Omnibus rebus ad Britannicum bellum comparatis.*] Omnibus ad Britannicum bellum rebus comp. Pariſienſes. Pleniore numero.

3. *Corus ventus.*] Ab alijs dicitur, Caurus. Græci, Ἀργέστης. Gell. lib. 2. cap. 22.

5. *Plumbum album.*] Plinius lib. 34. cap. 17.

Omnes verò ſe Britanni luteo inficiunt, quod Cæruleum efficit colorem.] Alij alia. Mihi Glaſto, non diſplicet: cùm videam, Plinium, hæc dicere, lib. 22. cap. 2. Simile, inquit, Plantagini Glaſtum in Gallia vocatur: quo Britannorum coniuges, nuruſque, toto corpore oblitæ, quibuſdam in ſacris & nudæ incedunt, Aethiopum colorem imitantes. De hoc autem Britannorum more pingendi corpora, vide & Herodianum ad finem libri 3.

7. *Opidum autem Britanni vocant, cùm ſyluas impeditas vallo, atque foſſa, munierunt.*] Idem propemodum de Germanis narrat Herodianus, libro ſeptimo.

Magnus ibi numerus pecorum repertus.] Pecoris, Pariſienſes.

Cum ſtatuiſſet hyemare in Continente, propter repentinos Galliæ motus.] Cùm ſtatuiſſet hyemem in Continente, propter repentinos Galliæ motus, agere, Gryphius, & Pariſienſes.

Et prioris commeatus expoſitis Militibus.] Nicaſius Ellebodius Casletanus delendam putat particulam, Et.

8. *Samarobrinæ.*] Alias, Samarobrigæ. Fuluius Vrſinus, Samarobriuæ, ex antiquo libro, & Ptolemæo, in quo Σαμαρόβριγα.

Eſſuos.] Nulla de Eſſuis apud veteres mentio. Ideo non malè quidam opinati ſunt reponi poſſe, Sueſſones, vel, vt Ptolemæus, Veſſones: de quibus & ſuprà lib. 2. cap. 1.

His M. Craſſum Quæſtorem, &c. præfecit.] Nam Publius eius frater, cum patre in Parthos ierat.

Magna manu ad Caſtra oppugnanda venerunt.] Magna manu Caſtra oppugnatum venerunt, legunt quidam: vel, Ad Caſtra oppugnatum: mutatione non tantùm nõ neceſſaria, verùm &, vt mihi quidem videtur, quæ non multùm elegantiæ habeat. Cùm in alijs optimè legatur, Magna manu ad Caſtra oppugnandi venerunt. Vt intelligatur, Cauſa. Loquendi genus, ab alijs, præcipuéq; à Saluſtio, vſitatum.

10. *Erant, & virtute, & numero pugnandi pares noſtri.*] Cùm non cohærerent inter ſe, Numero pugnandi, mutârunt quidam, legendo, Numero pugnantium: vel, Animo pugnandi. Verùm rectiùs in Pariſienſi libro: Erant & numero, & virtute pugnandi, pares noſtri.

Sperare ſe, ab eo ſuam, ac Militum, ſalutẽ impetrari poſſe.] Pariſienſes, Sperare ſe, ab eo de ſua, ac Militum ſalute impetrari poſſe.

11. *Muralium pilorum.*] De pilis muralib. Vide Vegetium lib. 1. cap. 20.

Vt vltro Militum concurſu, ac vocibus, ſibi parcere cogeretur.] Vltro paſſiuè dixit. Quo modo & Cicero, Fam. lib. 7. Epiſt. 10. Subinuideo, inquit, tibi, vltro etiam accerſitum ab eo, ad quem cæteri, non propter eius ſuperbiam, ſed propter occupationem, adſpirare non poſſunt.

x. millium paſſuum circuitu munitionem perfecerunt.] Pariſienſes, x. millium paſſuum in circuitu munitionem pedum xv. perfecerunt.

Et verutum in balteo defigitur.] De Veruto, vide Vegetium, lib. 2. cap. 15.

12. *Verutus, &c. vt Hoſtium impetum ſuſtinere non poſſet.*] Ex Latini ſermonis conſuetudine tollerem particulam Non: vel Ne, pro Vt, legerem.

Conſedit, &, quam æquiſſimo loc. pos. &c.] Suſpicor de mendo. non enim hæc aptè coniunguntur. Pariſienſes alio modo legunt ſuperiora. ſed neq; eo modo mihi ſatisfaciunt.

Neque

Neque etiam paruulo detrimento illum locum relinqui videbat.] Dionyſius Lambinus, homo de literis benemeritus, hoc loco putat legendum eſſe, Vllũ locum relinqui volebat. Quod ita Cæſar dixerit lib. 6. cap. 8. minimo quidem caſu locum relinqui debuiſſe. Quæ lectio optimè huic loco conuenire videtur.

Diutina lætitia.] Lætatio, Gryphianus liber, ad oram.

13. *Multò minorem ſupereſſe dicerent partem.*] Dele, Partem. venuſtior erit lectio.

Liber VI.

CAP. I.

SAcramento rogauiſſet.] Id eſt, iureiurando adſtrinxiſſet. Sic locutus & Liuius lib. 2. Belli Macedonici: Lucius, inquit, Cornelius Lentulus Prætor, cum v. Legatis profectus eſt: obuios in agris, ſacramento rogatos, arma capere, ac ſequi, cogebat.

Et amicitiæ tribuiſſent.] Iulia enim, Cæſaris filia, & Pompeij vxor, perierat.

Finitimos atque Germanos.] Gryphius, & Pariſienſes, Finitimos Germanos.

Aut ex eo, quod metuerat, odio Ciuitatis motus exiſtat.] Pariſienſes, Aut ex eo, quod in eum erat, odio Ciui. &c.

2. *Difficili tranſitu Flumen, Ripiſq́; præruptis.*] Moſella: quod Ptolemæus Obrincum vocat.

3. *Demonſtrauimus.*] Initio lib. 5.

Si ampliùs Obſidum vellet, dare pollicentur.] Si ampliùs Obſidum vellet dari, poll. Pariſienſes.

Vbiorum ſatiſfactionem.] Vbi horum, Pariſienſes. Verùm prior mihi lectio magis arridet.

4. *De his duobus generibus.*] Tria genera ponit Strabo libro quarto, Bardos, Vates, & Druidas.

Ambactos, clienteſq́;.] Ambactus, inquit Feſtus apud Ennium, lingua Gallica actus dicitur: Idem Cæſar infrà, cap. 4. Serui & clientes, dixit.

Si res in ſuſpicionem venit.] Sic locutus Dolabella, in Epiſt. Fam. Etſi, ait, nunquam tibi in ſuſpicionem venire debuit.

Iuſtis funeribus confectis.] Cùm eadem ſint iuſta, quæ Funera, rectè opinatur Fuluius Vrſinus, vel, Iuſtis funebribus, legendum: vel Funeribus tollendum, tanquam gloſſema ad, Iuſtis. Ita locutus eſt & Liuius.

5. *Quàm latiſſimis circum ſe vaſtatis finibus ſolitudines habere.*] Quàm latiſſimas, Pariſienſes.

Harum eſt conſimilis Capris figura.] Plinius lib. 8. capite 15. longè aliam, ac Cæſar, Alçis figuram tradit.

Vri appellantur.] De Vris, Plinius libro 8. cap. 15. Macrobius autem Sat. lib. 6. cap. 4. Vros dicit Gallicam vocem eſſe, qua feri boues notantur.

6. *Sed hoc quoque factum eſt, &c.*] Abeſt, Quoq;, à Pariſienſi libro.

Taxo, &c.] De Taxo veneno, conſule Plinium, lib. 16, cap. 2.

Quam Legionariorum, periclitaretur.] Pariſienſes, Quam Legionarius miles periclitetur.

7. *Cuneo facto.*] De Cuneo, Vegetius lib 3. cap. 19. & Aelianus de Inſtruendis aciebus.

Fidem non haberent.] Pariſienſes, Fidem non faceret.

Durocortum.] Durocotorum, Pariſienſes. Fuluius Vrſinus, Durocortorum: cùm Ptolemæus, Δουροκόρτορον. Emendatq́; Strabonem, in quo corruptè Δουρικόρτορον legitur.

More Maiorum ſupplicium ſumpſit.] De hoc more vide infrà, de bell. Gall. lib. 8. cap. 6.

Liber VII.

CAP. I.

QVam à Maioribus acceperant.] Acceperint, Pariſienſes.

In præſentia de obſidibus cauere.] Abeſt particula De, à Pariſienſi libro.

2. *Opinione præceperat.*] Ita legendũ; non, vt in aliis, Perceperat. Sic idem locutus, de Bell. Ciuil. lib. 3. Aciam animo victoriam præcipiebant. Liuius quoque, Dec. 4. Nec ſe ad bellum Achaicum, aut rem vllam, quam ſua quiſque opinione præcipere poſſet, crederent miſſos eſſe. Et: Conſul quia non pugnam cominùs, ſed locis oppugnandis, futuram præceperat animo. Virgilius, lib. 6.

Omnia præcepi, atque animo mecum antè peregi.

Et 11.

Exſultatq́, animis, & ſpe iam præcipit hoſtem.

Omnibus ſuis inopinantibus.] Abeſt verbum, Omnibus, à Gryphij libro.

3. *Quæ ſit neceſſe accidere victis.*] Saluſtius, Catilina, in oratione Cæſaris: Quæ belli ſæuitia eſſet, quę victis acciderent, enumerauêre: rapi virgines, pueros: diuelli liberos à parentum complexu: matres familiarum pati, quæ victoribus collibuiſſent: fana, atque domos, ſpoliari: cædem, incendia, fieri: poſtremò, armis, cadaueribus, cruore, atque luctu, omnia compleri.

4. *Reliqua, quæ ad oppugnationem Opidi pert.*] Reliquaq́;, &c. Pariſienſes.

Fortuitu.] Fortuito, Pariſienſes. Quo modo itẽ, de bello Africo, cap. 1.

5. *Ab ariete materia defendit.*] Arietis formam vide apud Vegetium, lib. 4. cap. 13. & apud Ammianum, lib. 23.

6. *Conſpectum multitudinis fugerat.*] Ita locutus Saluſtius, Iugurtha: Metellus conſpectum Marij fugerat. Et Terentius, Heaut. act. 3. ſcen. 1.

Tuum conſpectum fugitat, ob peccatum.

Etiam ad ſe euocauit.] Abeſt verbum Etiam, à Pariſienſi libro. Antiquus liber Bibliothecæ Vaticanæ, Ad ſe etiam. Alius Fuluij Vrſini, Decetiam euocauit. Optimè. nam Antoninus in Itinerario ſuo huiuſce Opidi mentionem facit. Quod ipſe Fulu. doctiſſimè, primus, obſeruauit.

7. *Caſtris pro Opido in Monte poſitis.*] Pariſienſes; & Gryphij liber ad oram, Caſtris propè Opidum in Monte poſitis.

Imperio

Imperio nates.] Ita locutus Saluſtius, Iugurtha: Vos, Quirites, imperio nati, æquo animo ſeruitutem toleratis: Quamuis in alijs libris Præpoſitio In legatur, hoc modo, In imperio nati. Quod non admodum probo.

Ad Cæſarem diſceptaturi.] Placet, quod in Pariſienſi libro legitur, Ad Cæſarem diſceptatum.

8. *Matresfamiliâs.*] Pariſienſes, Matresfamiliæ, & hic, & hac eadem pagina, capite nono.

10. *Negotiandi, aut itineris cauſa.*] Antiquus liber ornatiſſimi viri, Io. Vincentij Pinelli, non habet illa, Aut itineris. Et ſanè abſunt à Pariſienſi libro & Gryphij.

Vt, ab re frument.] Si ab re frument. Gryphius. & antiquus liber Io. Vincentij Pinelli. Si à re frument. Pariſienſes.

Ex Prouincia.] Nicaſius Ellebodius Casletanus delenda putat hæc duo verba; vel legendum, In prouinciam.

12. *Segusianiq́;.*] Seguſiaci dicuntur à Ptolemæo.

Minus idoneis equis.] Cæſar, ſuprà lib. 4. cap. 1. Iumentis, quibus maximè Galli delectantur, quæq́; impenſo parant precio, Germani importatis non vtuntur; ſed, quæ ſunt apud eos nata praua, atque deformia, hæc, quotidiana exercitatione, ſummi vt ſint laboris, efficiunt.

Tribunis Mil. reliquisq́; Equitibus R.] Annotatum etiam eſt in Varijs lectionibus in alijs libris legi, Tribunis Mil. reliquisq́;, ſed & Equitibus R. Quæ mihi lectio non diſplicet.

Confidebat.] Confidat Pariſienſes. rectè.

Pugnatur vnà omnibus in partibus.] Gryphij liber, Pugnatur vnà tùm omnibus in partibus.

13. *Ad ſummum faſtigio.*] Pariſienſes, & Gryphij liber, Ad infimum faſtigio.

14. *Auleren.*] Aulioreos nominat Ptolemæus.

Xantbonibus.] Pariſienſes, Santonibus. Santones, non Santoni, dicuntur ab eodem Cæſare, lib. 1. de Bell. Gall. cap. 2.

Fiducia pleni.] Fiducia, Gryphij liber.

Quid ergo mei conſilij eſt? facere, &c.] Gryphius & Pariſienſes, Quid ergo? Mei conſilij eſt, facere, &c. Rectè.

16. *E caſtris longurios, muſculos, &c.*] A Caſtris, quidam. Alij Præpoſitionem omittunt. Pariſienſes, Ac raſtros, longurios, muſculos, &c.

Aggere, & cratibus, aditus expediunt: falcibus vallum, &c.] Pariſienſes, & Gryphij liber ad oram: Aggere, & cratibus, foſſas explent: falcibus vallum, &c.

Huius Anni rebus cognitis, &c.] Pariſienſes, His literis cognitis, &c. Gryphij liber, ad oram, His rebus literis Cæſaris cognitis, &c.

Liber IIX.

CAP. I.

EQuitatus præſidio.] Equitum præſidio, Pariſienſes.

2. *Vellocaſſes.*] Vellocaſſios, Pariſienſes.

Vt, ſi diceretur, &c. venire, offerrent ſe ad dimic.] Pariſienſes, Si vt diceretur, &c. veniret, offerre ſe ad dimic. Gryphij verò liber, in alijs cum Pariſienſi libro facit; præterquàm, quod in eo, Offerrent, legitur.

Permanerent.] Permanere, Pariſienſes.

In vallo colloc.] In ipſo vallo, Pariſienſes.

3. *Copijs armatorum, Caſtrorum vias inſtruunt.*] Antiquus liber Pinelli, Copias armatorum pro ſuis inſtruunt Caſtris.

Superioribus Commentarijs declaratum eſt.] Hoc nuſquam reperiri in Cæſare, alij obſeruârunt. Videndum igitur, an mendum aliquod ſit.

Partes aduerterent.] Pariſienſes, Animaduerterent.

5. *Circundare conatur.*] Moratur, Pinelli liber. Rectè.

6. *Quæ mœnibus æquaretur.*] Loquendi genus poſtulat, vt legamus, Quæ mœnibus æquaret. Ita locutus Pacuuius, apud Gell. lib. 14. cap. 1. Nam ſi qui, quæ euentura ſint, præuideant, æquiparent Ioui. Et Cic. noſter lib. 1. Offic. Non ſolùm, inquit, Orationes meas, ſed etiam de Philoſophia libros, qui iam illis ferè æquârũt, ſtudioſè legas. Ita enim legendum cenſeo, ex antiquis libris. Quod tamen cùm vidiſſet Dionyſius Lambinus, locutionem non aſſecutus, improbauit. Vide quæ ſcripſi in illum Saluſtij locum, Catilina: Regium imperium in ſuperbiam, dominationemq́;, conuertit. Ibi enim huiuſmodi multa, apud Scriptores à me obſeruata, poſui.

Ab incendio reſtinguendo.] Sic Saluſtius, Catilina: Incendium meum ruina reſtinguam. Vide, quid eo loco dixerim.

Paratiſſimo ſuſtinebant animo.] Fortiſſimo, Pariſienſes, & Gryphij liber ad oram.

Conuerſi hoſtem pellere.] Conuerſis equis hoſtem pellere, Pariſienſes.

8. *Ibiq́; Exercitum luſtrauit.*] De hoc luſtrandi exercitum more, vide Liu. li. 34. ab V.C.

L. Paullo, & C. Marcello coſſ.] Gryphij liber ad orã, L. Lentulo, & C. Marcello Coss. rectè.

Inſequentis Anni.] Alij legunt, In inſequentis Anni. Pariſienſes, Sequentis Anni.

Sed etiam per ſe diſceſſionem facere cœpit.] Hunc locum cùm mendoſum eſſe non ſolùm alij obſeruârint, verùm & ipſe ſemper duxerim, de eo, deq́; alijs ſimilibus, vt meus mos eſt, non ſolùm amicos & literatos viros, verùm & veteres libros, cùm eos inſpiciundi copia fuit, conſului. Tandemq́ue Veronæ ante quadriennium antiquum reperi Cæſaris exemplar, in quo, mendoſè, ſed vnde tamen elici veritas facilè poſſit, totus hic legitur locus. Sic autem in eo erat: ſed etiam per ſeſe diſceſſionem facere cœpit. Quod cùm vidiſſem, ſtatim venit in mentem, illud extremum ſe, Senatus ſignificare.

Conſules, Amiciq́; Pompeij, iuſſerunt.] Alij, Suaſerunt. Octauius Pantagathus, acerrimo vir ingenio, Interceſſerunt, legit.

Cæſari eam, tanquam ex ſuo numero, dedit.] Abeſt, Eam, à Pariſienſi libro.

SCHOLIA

IN C. IVLII CÆSARIS DE BELLO CIVILI,

LIBER PRIMVS.

CAP. I.

Literis à Fabio C. Cæſaris conſulibus redditis.] Offendebar, Caij, prænomine; cùm Cæſar, de ſeipſo loquens, nunquam prænomen addere couſueuerit. Verùm poſteà reperi, quòd mihi ſerupulum hunc eximeret. Pariſienſes enim ita ediderunt: Literis à C. Fabio Cæſaris conſ. red. Quæ mihi placet admodum lectio.

Referunt Conſules de Republ. in Ciuitate.] Abſurdum. quaſi Conſules, vbi ciuitas non ſit, id eſt, multitudo ciuium, referre de Repub. poſſint. Locus igitur mendo non vacat: nec facilis diuinario eſt.

Tribuni pl.] His Curionem addit Appianus.

Completur vrbs ad ius comitiorum.] Longè diſtabat à menſe Ian. quo hæc geſta ſunt, comitiorũ tempus. quare libri veteres couſulendi.

Dolor repulſæ.] In conſulatu. epit. Liu. lib. 108. Falſum autem hoc eſſe, dictumq́, à Cæſare, inuidiæ cauſa, tradit Plutarch. in Vticenſis vita.

Adulatio, atque oſtentatio ſui, & potentium.] Sic veteres libri: nec obſcura ſententia. hoc enim dicitur: Cùm ipſe ſibi, vt ſolent inanis gloriæ cupidi homines, adularetur, ſeq; oſtentaret, & eorum amicitiam, qui tum in Republ. iudicijſq;, plurimùm pollebant.

Neminem dignitate ſecum exæquari volebat.] Velleius lib. 2. Pompeius, ait, vt primùm Remp. aggreſſus eſt, non quenquam animo parem tulit. &, in quibus rebus primus eſſe debebat, ſolus eſſe cupiebat. neq; eo viro quiquam aut alia omnia minùs, aut gloriam magis, concupijt. Lucanus:

Nec quenquam ferre poteſt, Cæſárve priorem,
Pompeiúsve parem.

2. *Neque etiam extremi iuris Interceſſionem retinendi, quod L. Sylla reliquerat, facultas tribuitur.*] Interceſſionem, gloſſema videtur. nam extremum ius eſt Interceſſio, quam Sylla tribunis pl. reliquit, Pompeius ademit.

Latorum audacia.] Suſpicatus ſum aliquando, reponi poſſe; Latronum. Sed nec, eo modo ſi legas, planè mihi ſatisfacio. Abſunt hæc à vetere Pinelli libro.

Quique Proconſules ſunt ad vrbem.] Hunc locum ante multos annos emendauit Pater meus, ex hiſtoria: quanquam ſcripti libri haberent, Couſules, non, Proconſules. Cicero, eadem de re, in Epiſtola ad Tironem: Poſteaquàm Senatus Conſulibus, Prætoribus, tribunis pl. & nobis, qui proconſules ſumus, negotium dederat, vt curaremus, ne quid Reſp. detrimenti caperet. Et in oratione pro Deiotare: Cùm audiſſet, Senatus conſentientis auctoritate arma ſumpta, Conſulibus, Prætoribus, Tribunis pl. nobis Imperatoribus Remp. defendendam datam.

V. primis diebus, quibus haberi Senatus potuit.] I V. diebus, non v. haberi Senatus potuit, à Kal. Ianu. ad VII. Id. reliqui tres comitiales dies ſunt. quod ex vetere Kalendario, cum *Orthographia* noſtra impreſſo, liquet.

Suis leuiſsimis poſtulatis.] Quibus à Senatu reſponſum non eſt: quia Cæſaris literæ, à C. Fabio Conſulibus redditæ, recitatæ quidem in Senatu ſunt; vt verò ex ijs ad Senatum referretur, à Tribunis pl. qui Cæſari fauebant, impetrari non potuit. quod initio huius libri dictum eſt.

Fauſtus Sylla Propræt.] Cùm eſſet in omnibus libris, Properè. Pater repoſuit, Propr. id eſt, Proprætor. A Vaticano abeſt, Properè.

Marcellus verò, paſſurum ſe in præſentia negat.] Conſulatum gerebat cum L. Lentulo: erat autem Cæſaris affinis, vxore ducta, nepte Iuliæ, ſororis Cæſaris, Octauia, quæ ſoror Auguſti fuit, & ex hoc Marcello peperit eum, de quo Virg. *Tu Marcellus eris.*

Prouinciæ priuatis decernuntur.] Cùm ſolerent Magiſtratum gerentibus decerni: vt Magiſtratu functi proficiſcerentur in prouincias.

Scipioni obuenit Syria, L. Domitio Gallia.] Vtraq; conſularis. Sed Domitio vlterior tantùm obtigit Gallia: nam citerior Couſidio Noniano, teſte Cicerone in Epiſtola ad Tironem, in qua ſunt hæc: Feruntur conditiones ab illo, vt Pompeius eas in Hiſpaniam: delectus qui ſunt habiti, & præſidia noſtra, dimittantur: ſe vlteriorem Galliam Domitio, citeriorem Conſidio Noniano (his enim obtigerunt) traditurum.

Philippus, & Marcellus, priuato conſilio, prætereuntur.] Quia Cæſaris affines. nam L. Philippus Atiã, Iulia, ſorore Cæſaris, natam; C. Marcellus, vt ſuprà diximus, Octauiam, Atiæ filiam, in matrimonio habebat.

Ad populum referatur.] Conſuetudo Latini ſermonis poſtulat, Feratur. nam, Referre ad Senatum, Ferre ad Populum, dicimus.

3. *Tribunos pl. qui ad eum confugerant, conuenit.*] M. Antonium, Q. Caſſium Longinum, quibus intercedendi facultas erepta erat, ſignificat. Cicero ad Tironem: Antonius noſter, & Caſſius, nulla vi expulſi, ad Cæſarem cum Curione profecti erant.

L. Cæſar adoleſcens.] Quem poſteà victor Cæſar occidit. Suetonius: Nec vlli perijſſe, niſi in prælio, reperientur, exceptis duntaxat Afranio, & Fauſto, & L. Cæſare iuuene. ac ne hos quidem voluntate ipſius interemptos putant. Cicero ad Varronem:

nem: Vt audiui de L. Cæſare filio, mecum ipſe. Quid hic mihi faciet patri?

Cuius pater.] Auunculus M. Antonij. Cicero, in Epiſtola ad Dolabellam.

Populi R. beneficium.] Pro beneficio, legi in alijs libris. eſt in varijs lectionibus.

Ipſi Exercitus dimittantur.] Dimittant, eſt in Varijs lectionibus.

Legiones alienas.] Quia mitti deberent ad Parthicum bellum. ſuprà: Retineri Legiones II. quæ ab ſe, ſimulatione Parthici belli, ſint abductæ.

4. *Cum II. legionibus ſubſiſtit.*] Nicaſius Ellebodius Casletanus, ex obſeruatione hiſtoriæ, legendum putat, Cum v. Cohortibus.

Tignium, Tiguiorum, Tignium.] Cùm Curio in Vmbria pro Cæſare militaret, rectè Steuchus Eugubinus, probatæ doctrinæ vir, reponendum putauit ante me natum, Iuguuium, quod videret hoc opidum ita à Plinio lib. 3. cap. 14. nominari. Tignium autem eſt in Piceno. Cùm verò in antiquo lapide non Inguium, ſed Iguuium, nominari ego videam, ita quoq; his in locis reponendũ ſtatuo. Eius exemplum ſequitur.

Fulginei.

P. AELIO. P. F. PAPIR
MARCELLO. CENT.

FRVM. SVB. PRINCIPI. PE
PEREGRINORVM. ADSTATO
ET. PRINCIPI. ET. PRIMIPILO
LEG. VII. GEM. PIAE. FEL. ADLEC
TO. AD. MVNERA. PRAEFF.
LEGG. VII. CLAV. ET. PRIMAE
ADIVTRICIS. V. F. FLAMINI
LVCVLARI. LAVREN. LAVINA.
PATRONO. ET. DECVRIONI
COLONIAE. APVLESIVM. PATRONO
CIVITAT. FOROFLA. FVLGINIA
ITEMQVE. IGVVINORVM. SPLEN
DIDISSIMVS. ORDO. FOROFLAM
CVIVS. DEDICAT. DECVRIONIBVS
ET. LIBERIS. EORVM. PANEM
ET. VINVM →← XX. N̄. ITEM
MVNICIPIBVS. →← IIII. N̄. DEDIT.

Cn. Pompeius, Pridie eius diei ex vrbe profectus.] Mendum hic eſſe, putat Nicaſius Ellebodius Casletanus: cùm ſuprà cap. 3. Cæſar dixerit, Pompeium Capuæ eſſe. Locus eſt diligenti animaduerſione dignus.

Maximo Cæſar progreſſus.] Neſcio, quî venerit in mentem quibuſdam mutandi hunc locum; & legere, Maximo Cæſar progreſſu. Ita ſi nobis libri emendandi eſſent, omnia certè mutaremus. Verùm nunquam hoc inſtitutum probaui, neque probabo. eſt enim nobis retinenda prior lectio, quantum poteſt: neque mutanda, niſi prorſus ſenſus ipſe eam reſpuere videatur. Locus hic admoner, vt reticendam non putem emendationem quandam in Varronis Eumenid. apud Nonium Marcellum Tuburbigenſem, (ſic enim legendũ ego puto, non Tiburticenſem) quam proximis diebus mihi ſignificauit nobiliſſimus iuuenis, idemq; omnium, quos ego vnquam nouerim, doctiſſimus, Claudius Puteanus. Ita autem eſt in Nonio, in verbo, Cædere, quod interpretatur, Occidere, vel Mactare: Varro Eumenid.

Maximum cadit ferro, ſed cadere Vlyſſem,
Cum bacca ſyluam cadit, porcosq; trucidat.

Dicit Puteanus, Petrum Delbenium, acerrimi iudicij iuuenem, quiq; multa in optimis auctoribus emendauerit, putare hoc loco ita legendum,

Aiax dum credit ferro ſe cadere Vlyſſ. &c.

Quod quàm verè cogitet, quamq; pulchrè locum emendârit, doctorum ſit iudicium. mihi quidem ſic probatur, nihil vt magis probari poſſit.

Camerino.] Nomen retinet, nobiliſſimum Opidum, ex quo viri doctiſſimi prodierunt. Populi Camertes dicuntur. De eius antiquitate, & nobilitate, plura dixit Io. Maria Ionius, Camers, iuuenis, ingenij, doctrinæq;, laude, in primis excellens, mihiq; ob id, maximè carus, in eo libro, quo Camertium antiquitatem perſequitur.

Vlcillem Hirum.] Hirrus duplici R R ſcriptum, Lucceiæ gentis cognomen fuit. Quo ſemper veritus ſum, ne Lucceium, pro Vlcilem, quod certè corruptum verbum eſt, Cæſar ſcripſerit.

Qui erat ab Opido millia paſſuum circiter III.] Pro erat, libentiùs legerem, Aberat.

5. *XL. in ſingulos iugera.*] Habebat Domitius XXX. Cohortes, id eſt militum XV. millia: quadraginta igitur in ſingulos iugera ſi diuidantur, iugerum erunt ſexcenta millia. eſt autem Iugeri longitudo, pedes CCXL. latitudo CXX. Immanis eſt hic iugerum numerus: cùm præſertim dicat, Ex ſuis poſſeſſionibus: nec Domitij diuitias, vt Craſſi, aut Luculli, quiſquam celebrauerit. Quare ante multos annos Pater Quaterna repoſuit, pro Quadraginta.

Conſultandi cauſa.] Conſiliandi, legi in alijs libris, eſt in varijs lectionibus.

Animi confirmatione.] Verbum, Confirmatione, mendoſum ſuſpicor. etſi, ne mendoſum putetur, poteſt aliquis hoc dicere: veritũ eſſe Cæſarem, ne militum animus, qui, cognito Domitij conſilio, mutatus erat, confirmaretur.

Neque eorum tam remiſſo, ac languido animo quiſquam omnium fuit.] Neque eorum quiſquam omnium fuit. ita coniunge. malim tamen, Neque verò. Vaticanus liber, Neque eò. Pariſienſes, Neque tam remiſſo, &c.

Vt nullus in aliam partem, &c.] Vt alius in aliam partem, &c. Pariſienſes.

Filius Domitij.] Filius Domitius, legendũ puto: quòd ita ferat vetus loquendi conſuetudo.

Quòd ſibi apertè eorum gratia relata non ſit.] Fortaſſe rectiùs, A parte eorum. Quo modo legitur in Pariſienſi libro.

6. *Cn. Magius, Cremona.*] Patriæ nomen interdum addebatur. Vt lib. 3. C. Felginatẽ, Placentia,

Qno de loqnendi genere vide, quæ diximus in *Ortographia*; in verbo, *Arretium*.

Reliquisq́ telis pugnabatur.] Pugnabant, Gryphij liber, ad oram.

Deprehenſasq́ excipiunt.] Abeſt particula Que, à Carratienſi libro. quod legitur in varijs lectionibns.

7. *Vt operibus antè ſtuduerit.*] Anteire ſtuduerit, Pariſienſes.

In Senatu dixerat, &c.] Plutarchus aliam addit canſam fuiſſe, cur Senatus Legationem ad Pompeium de Pace, non miſetit. ait enim, timuiſſe Senatum, ne Cæſar aliud in pectore clauſum, aliud in ore promptum, haberet.

Reliquasq́ res, quaſcunque agere inſtituerat.] Hoc loco multa Cæſar teticet, quæ ſine multa ipſius ignominia dicere non poterat. De Pecunijs enim, ab Aerario ablatis, reclamante Metello, ſcribunt Plutarch. Appianus, & Lncanus.

8. *Quas Siciliæ, & in Coſano.*] Quid Siciliæ Inſulæ cum agro Coſano? Suſpicor equidem de mendo: cùm præſertim veteres libri habeant, Sicili, vel Sigili.

9. *Quem ipſe petiuerat.*] Quã ipſe pacanerat, Gryphij liber, ad oram.

Præſidio proprio.] Proprio, non legitur in antiquo Pinelli libto.

Iumentorum, & Aquæ magnitudine.] Non opinor ſubeſſe mendum, ſed verbum, Magnirudine, reſpicere dnas res, iumentorum pondus, aquæ impetum.

10. *Ex primo haſtato Legionis quartædecimæ.*] In ſingulis Legionibus erant haſtati, principes, triarij. horum deni centuriones erant: qui haſtatorum, primus haſtatus dicebatur, ſecundus, tertius, vſq; ad decimum: vnde illud apud Liuinm, libro 42. Virtutis cauſa mihi T. Quinctins Flamininus decimum ordinem haſtatum aſſignauit. Sic primus princeps, ſecundus, tertius, vſqne ad decimum. Ibidem Liuins: A M. Acilio mihi primus princeps prioris centuriæ eſt aſſignatus. Et Cicero in Epiſtola ad M. Brutum: Cretenſi bello octauum principem dnxit. Triariorum quoqne decem centuriones fuêre: ſed, qui primum inter eos locum tenebat, non primus triarius, verùm Primipilus, vel Primipili centurio, vocabatut.

Ex inferioribus Ordinibus.] Non ex priuato milite: ſed, cùm ordines duxiſſet, id eſt, centnrio inter haſtatos fuiſſet: cùm eſſent nouem præterea. Sic lib. 3. Ab Octauis ordinibus ad primum pilum ſe tranſducere pronũciauit. Id eſt, qui centurio triariorum octauus fuerat, eum primum fecit.

Ex omnibus Montib. Nix proſluit.] Profluxit, Gryphij liber. rectè. Pariſienſes, Proluit.

Neque Frumenta in hybernis erant, neque multum à maturitate aberãt.] Nicaſius Ellebodins Caſleranus, cùm videret, ex ſuperioribus Hybernum tempus hîc non poſſe deſignari, idq; etiã perſpicuè oſtenderet illud, Neque multùm à maturitate aberant, reponendum putat, In herbis, vel in herba. Quo modo locutum Ouidium obſeruauit: Tua meſſis in herba eſt. Plinius quoque, libro 18. capite 7. Frumenta hyeme in herba ſunt. Et Cicero de Senectute, de Frumentis loquens, Herbeſcens viriditas dixit.

11. *His tamen omnibus Annona creuit.*] His tum omnibus, legit Nicaſius.

Magni domum concurſus.] Demum, Gryphij liber. Probo.

Ita comitatus, & eos, qui Frumenti cauſa proceſſerant, tutò ad ſe recipit.] Anteà, Commeatus. Ego, Comitatus, ex antiquo libro, & quia ſuprà: Neque maximi comitatus, qui ex Italia, Galliaq; veniebant, in Caſtra peruenire poterant.

Vt prædæ ſubſidio ſint.] Præſidio, Pariſienſes.

13. *Lacetani.*] Hos à Strabone lib. 3. & Ptolemæo Iacetanos dici, docuit Fuluius Vrſinus. Quomodo itẽ legi in antiquo ſuo libro obſeruauit. Emendatq; Liuium, & Plinium.

Illurgauonenſes.] Lurgauonenſes, eiuſdem Fuluij liber. & Liuius. Hos putat à Strabone dici Ἰλεργέτας.

Ociogeſam.] Idẽ, Etouiſam dici à Plinio, monuit.

Huc tam rem duxerat.] Pariſienſes, Reduxerat rem. Legendũ fortaſſe, Deduxerat rem. Sic enim locutus eſt infrà: Res ab Afranianis huc erat neceſſariò deducta. Et in extremo ferè libro: Res huc deducitur. Et lib. 3. Spe conficiendi negocij, propè in noctem rem deduxerant.

Totis verò Caſtris Milites circulari.] Cicero in Bruto: Videt oſcitantem iudicem, loquentem cum altero, nonnunquam etiam circulantem. Et Seneca: Qui verba magna celeritate præcipitant, & communes locos volnnnt, & in priuato circulantur. Inde Circulus, cœtus hominum, circumquaque adſtantium, aut in orbem collectorum, inter ſeq; confabulantium. Tacitns, libro 3. Nec ignoro, in conuiuijs, & circulis, incuſari iſta, & modum poſci. Seneca: Quidam enim beneficium, quod dederunt, omnibus circulis narrant: pro, paſſim prædicant, & iactant. Et Circulator: Seneca: Alter apud proximum circulatorem reſedit. Et Circulans, id eſt, ſermones in circulis ſerens: Seneca, 5. Epiſtolarum: Sic itaque habe, inquit, vt iſtam vim dicendi rapidam, atque abundantem, aptiorem eſſe circulanti iudices, quàm agenti rem magnam, ac ſeriam, docentiq;.

14. *Quod fuit illis conandum, atq; omni ratione efficiendum) & totius diei pugna, atque itineris labore, deſeſſi, rem in poſterum diem diſtulerunt.*] Non bona diſtinctio, niſi fallor: nec viderur parentheſis locum habere, eſt enim hoc, Quod fuit illis conandum, atque omni ratione efficiendum, omnino adiungendum ſequentibus, & legendũ, Sed totius diei pugna. Quo modo Pariſienſes ediderunt. Totam ſententiam qui perpendet, non dubito, quin mecnm ſentiat.

L. Decidius Saxo.] Veteres libri, Saxa: & oratione 13. in Antonium: Cùm Antonijs pax poteſt eſſe? cum Cenſorino, Ventidio, Trebellio, Beſtia, Nucula, Munatio, Lenrone, Saxa? Ibidem, infrà: Saxam verò Decidium præterire qui poſſum, hominem deductum ex vltimis gentibus; vt cum

tribunum pl. videremus, quem ciuem nunquam videramus? Et in eundem 8. Omnes Caſones, omnes Saxæ, cęteræq́; peſtes, quæ ſequuntur Antonium. Idem Saxa, vt opinor, nominatur epitome Liuiana 127. vbi Didio, pro Decidio, legitur: aut, in Cicerone, Decidium, pro Didium.

Namq́; itinera, quæ ad Iberum.] Pariſienſes, Nam, quæ itinera ad Iberum.

Proſequebantur, neceſſarij victus inopia.] Pariſienſes, Proſequebantur nos, neceſſarij victus inopia.

15. *Præſertim cùm non minùs eſſet Imperatoris, Conſilio ſuperare, quàm Gladio.*] Suetonius, de Cæſare: Quo ſæpiùs, inquit, viciſſet, hoc minùs experiendos caſus opinans: nihilq́; tantùm victoria acquiſiturũ, quantũ auferre calamitas poſſet. Facit hic locus, vt obiter mentionem faciam de illo Terentij, in Eunucho, Act. 4. Scen. 7.

Omnia priùs experiri verbis, quàm armis, ſapientem decet.] Quo in loco variant libri. Abeſt enim vox, Verbis, à quibuſdam impreſſis, vt obſeruauit M. Antonius Muretus, vir is, cui plurimum Græcæ, Latinæq́; literæ debeant. In alijs veteribus: Omnia priùs experiri conſilio, quàm armis, ſapiẽtem decet. In alijs impreſſis: Conſilio omnia priùs experiri, quàm armis, ſapientem decet. Quo modo ſi leges, erit ſimile loco huic Cæſaris. Sin verò, illud Verbis, vel, Conſilio, deleas, erit dictum, quo modo illud ab eodem Cæſare, Ciuil. lib. 2. cap. 6. Atque omnia priùs experienda arbitror. Nihil enim ſequitur, quod illi Priùs reſpondeat; ſed per ſe ſtat. Et ſanè hoc modo videtur Donatus interpres legiſſe. ait enim: Quam armis ἀνακόλουθον, pro, Quam arma. aut ἐλλειπὲς eſt, ſi ſubaudiamus, Agere. Libanius Sophiſta idem propemodum dixit: Πρῶτον μὲν γὰρ τὸ σχῆμα τοῦ λόγου πειρᾶσθαι λαμβάνειν, ἀλλὰ μὴ τοῖς ὅπλοις ὑπὲρ τούτων ἀνθρωπινώτερον δόξαιεν.

Cohortium Alariarum.] Cohortium duo genera, Auxiliares, & Legionariæ: Auxiliares, Alariæ dictæ, quia legionarias, tanquam alas, tegerent. Sic Alarij equites, & Auxiliarij, ijdem, in Epiſtola Ciceronis ad Caninium. lib. 2.

Conſiliumq́; eius à cunctis probabatur.] Vſitatius loquendi genus, elegantiuſque, Conſiliumque eius cunctis probabatur.

Ad iuſiurandum adigit.] Ex hoc loco facilè adducor, vt emendandum putem Salluſtij locum, in Catilina, In eo Ita eſt: Cùm ad iuſiurandum populares ſceleris ſui addiceret. Puto enim ibi legendum, Adigeret.

Poſtulant, vt iurent omnes.] Referri malim ad Petreium, & legi, Poſtulat.

Vana religio iuriſiurandi.] Beroaldus, Noua. Rectè.

16. *In aduerſarios tela conijciebant.*] In Aduerſos, Pariſienſes. legendum, Auerſos.

Relictis ijs munitionibus.] Gryphius, Relictis his legionibus. Pariſienſes, Relictis legionibus. Alij, Eductis legionibus.

Hora x. ſubſequi.] Io. Vincentij Pinelli liber antiquus, Ora x. Ex quo Nicaſius Ellebodius Caſletanus, mendoſum locum ſuſpicans, Omnia auxilia ſubſequi, reponendum putat.

Quò eſſent ad id expeditiores.] In antiquo lib. Ad it. Ex affinitate autem T, & D, & earum inter ſe conuerſione factum eſt ab ijs, qui locum non intelligerent, Ad id: cùm ſit legendum, Ad iter. Sic infrà lib. 3. cap. 8. Quo iter, inquit expeditiùs faceret, &c.

Illi impediendæ rei, quæ munitionis cauſa fiebat, hora circ. 11 x.] Antiquus Pinelli liber, Illi, impediendæ munitionis cauſa quæ fiebat hora circiter 11 x. Rectè.

17. *Ex v. Legione.*] Nicaſius legendum putat, Ex quaque legione.

Quem Cæſar deligit.] Delegit, Pariſienſes.

Habuit, conſeruârit.] Habuerit, legitur in Varijs lectionibus.

Flagitaretur.] Flagitarentur, in alijs libris. Vt ſit, Petreius, atque Afranius, flagitarentur. Græco more.

Q. Fuſium Calenum.] Q. Fufium, legendum obſeruauit Fuluius Vrſinus, ex vetere lib. & argenteis nummis. Ita emendandum etiam, infrà, libro 3. cap. 2. 6. & 12.

Liber II.

CAP. II.

Capreolis.] Capreoli, ait Feſtus, vitium cincinni, intorti, quia ad locum capiendum tendunt, appellati.

Phalangis ſubiectis.] Græco vſus eſt vocabulo. lib. 3. Scutulas dixit. Virg. autem libro 2. AEneid. Lapſus. Accingunt omnes operi, pedibuſq́; rotarum Subijciunt lapſus. Sunt autem rotunda ligna, quibus Naues, maximaque onera, voluantur. Iulius Pollux: τὰ δὲ τῶν νεῶν ξύλα, οἷς ὑποβληθεῖσιν ἐφέλκονται αἱ νῆες, φάλαγγες, καὶ φαλάγγαι.

3. *Cum infulis.*] Galli ſupplices Corollis ex floribus vtebantur, pro amicitiæ, ſupplicationiſq́; ſigno, Polybius lib. 3.

Vt vbi hominibus doctis.] Maſſilienſium diſciplinam, & grauitatem, laudat Cicero, in oratione pro Flacco.

Interiectis aliquot diebus.] Interiectiſque, Pariſienſes.

Portis ſe foras erumpunt.] Ita legendum. ſic enim & alij ſunt locuti. Quod cum quibuſdam nimis durum videretur, locum mutârunt. Cœlius, in Epiſtola ad Ciceronem: Illa inuidioſa coniunctio non ad occultam recedit obtrectationem, ſed ad bellum ſe erumpit. Et Virgilius Georg. lib. 1.

Aut vbi ſub lucem denſa inter nubila ſeſe
Diuerſi erumpunt radij.

Excitis, & coniectis.] Conuectis, Pariſienſes. Rectè.

Quod, vbi Hoſtes viderunt, ea.] Quod, pro Sed, vſurpat. Vt infrà lib. 3. Quod, cùm eſſet animaduerſum, coniunctã eſſe flumini. Cic. Philip. 10. Quod, qui ab illo abducit exercitum. Cœlius, ad Ciceronem: Quod non dubito, quin te quoque hæc deliberatio ſit perturbatura. Liuius, libro 41. Quod, cùm Milites, Cõſulis imperio dicto audientes futuros eſſe dicerent, cùm is, more maiorum, ſecundum

dum vota in Capitolio nuncupata, lictoribus paludatis profectus ab vrbe eſſet. Varro, lib. 6. Ling. Lat. Quod, cùm dicunt Conſpicionem, Cortumionem addunt. Et Plinius libro decimo octauo, capite vigeſimo tertio. Quod vt hanc quoque curam determinemus.

4. *Fiduciariam operam.*] Id eſt temporariã, quamq; eum cedere oporteret, aduenrn Cn. Pompeij. Q. Curtius lib. 5. Auſpicium, inquit, & Imperium alij trade interim, qui tamdiu Rex appelletur, donec Aſia decedat hoſtis. victor deinde Regnum tibi reddat, &c. Et paulò pòſt: Compoſitis rebus, iuſto Regi tibi fiducia, (id eſt, per fiduciam) reſtituet imperium.

In grauiora onera iniungebat, &c.] Aliter hunc locum legi, in Pariſienſi, & Gryphiano, eſt in Varijs lectionibus.

Qui verba atque orationem, aduerſus Rempub. habuiſſent.] Hæc exponuntur à Cæſare, tanquam iniuſtè facta, ſed iniuſtè factum videri non poteſt, ſi puniatur is, qui verba, atque orationem, aduerſus Rempublicam habuerit: cùm præſertim Cæſar cauſam ſuam à Reipublic. cauſa non diſiungeret. Quare rectè puto ſuſpicari Nicaſium, illud, Aduerſus Remp. ſincerum non eſſe: veriùs autem, Aduerſus Pompeium.

Ratio autem hæc erat Belli, vt ſecum 11. *Legiones Gades conferret.*] Periti proprietatis, & elegantiæ Latini ſermonis, non dubito, quin legendũ eſſe mecum ſentiant, Vt ſe cum 11. Leg. Gades conferret: id eſt, 11. Legionibus. Natus error ex hoc ſcribendi more, 11. Leg. Ita quoq; ediderunt Pariſienſes. Quo modo eſt & in Gryphij libro ad oram.

Legem de Dictatore latam.] Errat igitur Plutarchus, qui creatum à Senatu dictatorem Cæſarem tradit. Appianus & Dio latam ad populum legem ſignificant.

5. *Curio Marcium Vticam Nauibus præmittit.*] Marcum, omnino videtur legendum, nam hic eſt M. Rufus, Curionis Quæſtor, de quo ſuprà.

C. Caninium Rebilum Legatum.] Fuerat etiam Legatus in Gallia ſuprà, libro ſeptimo, de Bello Gal. in fine.

Quæ offerrentur.] Pariſienſes, Qua offerrentur.

Commilitonesq.] Commilitesq;, Pariſienſes, & Gryphius.

6. *Nam neque prudentes ſuſpicari oportet.*] Verbum Prudentes, fortaſſe non vacat mendo: niſi ſi, Prudentes, id eſt, probos, intelligas: vt opponatur hoc membrum ſequenti membro, neque improbos ſcire. Diuidit enim Exercitum in Probos qui moleſtè ferent, ſibi parum credi, & improbos, qui Caſtris loco moris, timeri ſe intelligent.

Pudore aut Metu, tenentur: quibus rebus Nox maximè aduerſaria eſt.] Terentius Adelph. Act. 3. Scena 5.

Perſuaſit nox, amor, vinum, adoleſcentia.

Quem locum ſumpſit à Plauto, in principio Bacchidum:

Iſthoc illecebroſius fieri nihil poteſt,

Nox, mulier, vinum, homini adoleſcentulo?

Et Liuius: Nox omnem timorem, aut pudorem extinxerat.

Neque tanti ſum animi, vt ſine ſpe Caſtra oppugnanda cenſeam: neque tanti timoris, vt ipſe deficiam.] Placeret, vt ſpe deficiam. alterum enim eſt ſine ſpe, alterum cum ſpe aliqua.

Iu me offenditis.] Pater meus coniectura ductus, ita legendum puranit, & im primi etiam voluit, in libris noſtris, ante multos annos: cùm in peruulgatis omnibus legeretur, Iam me offendiris. Hanc verò fecit coniecturam, ex ipſa primùm ſententia, deinde ex Latini ſermonis conſuetudine. Nam, quod ad ſententiam attinet, quis hoc ſignificari non intelligit? non credo, Cæſaris facta probari à vobis, mea reprehendi. Loquendi genus comprobatur exemplis. Lucceius ad Ciceronem, lib. 5. In altera mihi velim obtemperes, in altera non offendas. pro, non offendaris. Et Cicero, ad Qui Fr. Epiſtol. 1. lib. 1. Si quis eſt, in quo iam offenderis, de quo aliquid ſenſeris: huic nullam partem exiſtimationis tuæ commiſeris. Pro Milone: Si in me aliquid offendiſtis. Et in Verrem, libi 1. actionis 11. Hoſpes Ianitor, veritus, ne quid in ipſo ſe offenderit, hominem ſumma vi retinere cœpit. Et: Cùm multi viri, fortes in communi incertoq;, periculo Belli, terra, & mari, ſæpe offenderint. Hæc enim omnia patiendi ſignificationem habent.

Naues onerarias adduxerim?] Abduxerim, placet: ſed ita placet, ſi hominum eruditorũ iudicio comprobetur. ego enim, diſſentientibus antiquis libris opinionem meam amare vix poſſum.

Conſenſu ſuo.] Suorum, Pariſienſes.

7. *Non ita magni, aut difficili, & arduo, adſcenſu.*] Io. Vincentius Pinellus legendum putat, Non ita magno, at difficili, & arduo adſcenſu. Vt reſpondeant inter ſe, Non ita, & At.

Ac fugientium multitudine.] Hac, Gryphij liber ad oram. A, Pariſienſes.

Circiter DC. *interfectis, atq. vulneratis.*] Fuluij Vrſini liber, Ac ∞ vulneratis. Quod non diſplicet.

Multum ad hanc rem probandam, adiuuat Adoleſcentia.] Temeritatem eſſe florentis ætatis, prudentiam ſeneſcentis, ait Cicero, de Senectute. Inde Homerus Ιλ. Γ.

Αἰεὶ δ' ὁπλοτέρων ἀνδρῶν φρένες ἠερέθονται.

Et Ιλ. Ψ. dicit, velocem eſſe mentem, ſed tenue conſilium.

Οἶσθ' οἷαι νέου ἀνδρὸς ὑπερβασίαι τελέθουσι,
Κραιπνότερος μὲν γάρ τε νόος, λεπτὴ δέ τε μῆτις.

8. *Vnam, vt in reliquis rebus, Spem reliquam Salutis eſſe arbitratus.*] Vnam vt miſeris in rebus, &c. Pariſienſes. Rectè. Cicero in Catil. 4. Spes ſola homines in miſerijs conſolari ſolet.

Diebusq. æquè poſt paucis.] Abeſt verbum, Aequè, à Pinelli vetere libro.

Liber III.

CAP. I.

IS enim erat Annus, quo per Leges ei Conſulem fieri liceret.] Intra x. annos, vt apud Liuium libro 40. ſcriptum eſt, eundem refici cōſulem, ante multos annos lata lex verabat. hoc igitur ideo Cæſar dicit, ne putetur, quia potitus eſſet Italia, dictatorq; dictus ſit, aliquid aduerſus leges commiſiſſe. diſtabat enim hic alter eius conſulatus à primo annis decem.

Quibus in vrbe præſidia Legionū Pompeius habuerat.] Carpit Pompeium, qui, tertiùm conſul, Milone de vi accuſato, exercitū in vrbe, contra leges, habuit.

Alijs audientibus iudicibus.] Ob feſtinationem, breui ſpacio lege dato.

Antonianos Milites admiſcuerat.] Mirabar, in Pompeij copijs Antonianos Milites numerari. cùm tres Antonij fratres, Marcus Caius, Lucius, Cæſaris partes in ciuili bello ſecuti ſint: ſed poſteà comperi: exercitum C. Antonij, T. Pulcionis opera proditum, in Pompeij poteſtatem veniſſe. propterea quaſi dubia fides eorum eſſet, eos milites Pompeius admiſcuerat ſuis. De hac Antoniani exercitus deditione, hic infrà: Se morte Curionis, & detrimento Africani exercitus tanto militumq; deditione ad Corcyram. Et aliquantò pòſt: Hic paulisper eſt pugnatum: cùm irrumpere noſtri conarentur, illi caſtra defenderent, fortiſſimè T. Pulcione, cuius opera, proditum exercitum C. Antonij demonſtrauimus, eo loco propugnante. Suetonius etiam, Omnibus, ait, ciuilibus bellis nullā cladem, niſi per legatos ſuos, paſſus eſt: quorum C. Curio in Africa perijt, C. Antonius in Illyrico in aduerſariorū deuenit poteſtatem. Idem li. 41. 42. Dio ſcriptum reliquit. Quorū locorum teſtimonio, mutilos eſſe hos Cæſaris libros de bello ciuili, facilè eſt intelligere: etenim, quod ipſe ait, ſe demonſtrâſſe, Pulcionis opera proditum exercitum C. Antonij, id in his libris nuſquam reperitur.

Cotus ex Thracia.] Cotus, pro Cotys, antiquo more: vt Sulla, pro Sylla: Clupeus, pro Clypeus. nam Cotys verum nomē eſt Regum Thraciæ. Liuius lib. 42. Tacitus lib. 2. Valerius Max. lib. 3. cap. 7. Error ſæpe natus ex ignoratione veteris Orthographię. Vt apud Plinium, cùm ſincerum eſſet, Inclutos cantus, pro Inclytos factum eſt, Incluſos: vnde obſcura ſententia viris doctis.

Saſalem.] Sadales dicitur à Lucano, lib. 5.

Eius rei cauſa omni in ora maris.] Pariſienſes, Eiuſq; rei cauſa omni ora marit.

2. *Impoſitis, vt ſuprà demonſtratum eſt, Legionibus* VII.] Hoc totum gloſſema arbitror, adſcriptum ab imperito, qui legerat illud in princ. huius libri. Eo Legiones VII. Equitatum omnem venire iuſſerat. Nam, quo modo potuit in Naues imponere Legiones VII. id eſt, pedeſtres omnes copias, quas Brundiſiū venire iuſſerat: cùm ſuprà dixerit: Sed tantùm Nauium reperit, vt anguſtè XV. millia legionariorum militum, & D. Equites tranſportare poſſent. Hoc vnum, Inopia Nauiū, Cæſari, ad conficiendi belli celeritatē, defuit. Infrà quoq; oſtendit, non eſſe tranſportatas omnes copias. Expoſitis, inquit, militibus, Naues eadem nocte Brundiſium à Cæſare remittuntur: vt reliquæ Legiones, Equitatusq;, tranſportari poſſent. Et aliquantò pòſt: Reliquarum ex Italia Legionum aduentum exſpectare conſtituit. Eas autem Legiones Q. Fufius Calenus, & M Antonius, deniq; tranſuexerūt.

Qui appellatur Pharſalia.] Pharſalla, regio Theſſaliæ eſt, ab oppido Pharſalo. Cæſar autem copias in Epiro expoſuit, haud procul Orico. quare ſuſpicor oppidum in prima Epiro fuiſſe, cui Pharſalo potiùs, quàm Pharſaliæ nomen eſſet. Paulus Oroſius, lib. 6. cap. 15. non Pharſaliam, neque Pharſalū, ſed Palæopharſalū, i. antiquum Pharſalum, vocat.

Lucretius Hiſpilo.] Veſpillo emendat Fuluius Vrſinus, ex argēteo nūmo, in quo, Q. LVCRETIVS. Q. F. VESPILLO.

Diligentia ſua.] Indiligentiæ, Pariſienſes.

Detrimentis receptis.] Acceptis, Pariſienſes.

3. *Græcos murum adſcendere, &c.*] Pariſienſes: Cùm Græcos murum adſcendere, atq; arma capere iuberet. illi autem cum ſe cont. &c.

L. Straberius.] Straberiam familiam nuſquam apud veteres legi. Staberiam, ex antiquorum lapidum obſeruatione, notam habeo.

Romæ, in ædibus Mangoniorum, in Campo Martio, in ara grandi. i.

T. STABERIO
SECVNDO. COACIORI
ARGENTARIO. VIATOR
CONSVLARIS. ET. PRAET.
SIBI. ET
CLAVDIAE. STRATONICE
VXORI

Ad forum Boarium, in hortis Maximorum, vbi putatur fuiſſe Fabiorum domus.

T. STABERIVS. EPIGONVS
VIATOR. CONSVLARIS
SIBI. ET. SVIS. ITEM. LIB. LIBERTABVS
POSTERISQVE. EORVM
VIXIT. ANNIS. LXXXII.
MEN. II. DIEBVS. XX.

Simul ac Cæſar.] Pariſienſes, Quo ſimul ac Cæſar.

4. *Profecto occupato itinere ad Dyrrachium.*] Malim, Præoccupato itinere. nam Profecto mendoſum eſſe conſtat. Vel: Præfecto occ. it. Pariſienſes: Perfecto. Alij, Profectus.

Huc addunt pauca.] Veteres quidam libri, Huc adſunt pauca. Vnde ſuſpicor legi poſſe, Huc adſunt pauca. Pro, Addunt, affingunt.

Inimicitiasq; habebat etiā priuatas cū Cæſare, ex Aedilitate, & Prætura, conceptas.] Etiam ex Conſulatu. & meritò: ideo à Cæſare omittitur.

Atque vnà etiam, &c.] Si ſic legitur, vt eſt in vulgatis libris: nec facilè ſententia colligitur, nec verba ſatis inter ſe cohærent. Videtur locus ita poſſe reſtitui: ſi modò libri veteres opem ferant: Vtq;

vnà etiam vtrimque admodum tutò Legati venire, & quæ vellent, exponere poſſent: certum ei rei tempus conſtituit.

5. *Legem promulgauit, vt ſexies ſeni dies ſine vſuris credita pecunia ſoluantur.*] Plebi infimæ Cœlius, ære alieno oppreſſæ, hac lege ſubuenire cupiebat. Subueniendi autem rationes, vt opinor, duas excogitauit, vnam ne debitores credi as pecunias, ni ſatis longa die, ſoluere cogerentur: alterum, vt donec eas ſoluerent, vſuræ nomine nihil penderent. Vtraque ratio patebit, ſi quo modo Pater meus legendum putat, ita legatur: Legẽ promulgauit, vt ſexenni die, ſine vſuris creditæ pecuniæ ſoluantur. Nã, Sexenni die, pro ſex annorũ ſpatio Latinè dicitur, vt Annua die, Bima, Trima, Quadrima. Ergo legendum putabam, Vt ſex penſionibus ſine vſuris, &c. Quo modo Hircius locutus, de bell. Afri. c. 11. Vt per triennium ſex penſionibus populo R. ſoluerent. Quam lectionem poſteà reperi & in Pariſienſi.

Et cùm à Q. Pedio, Prætore cum legione Lapide ictus eſſet ex Muro. perijt.] De Milonis morte, Velleius etiam lib. 2. Verùm in eo nulla de Q. Pedio mentio. Antiquus liber Pinelli, pro Lapide ictus, habet, Miſſo lapide ictus. Ego, ex coniectura, legendum puto: Eò, cùm à Quinto Pedio Tr. mil. lapide ictus eſſet ex Muro, perijt. Vt illud, Prætore cum Legione, in Antiquioribus libris ſcriptum contractè fuerit, ſic: Prætor cum L. ptiuſque, Tr. cum L, quod ſignificaret, Tribuno Militum: Sed cùm ab ijs, qui libros exſcriberent, id non planè intelligeretur, cùm punctus adſcriptus non fuiſſet literæ, nempe quòd I, maiuſculis literis ſcriberent, vt indicat Virgilius Carpenſis: inde factum, vt ex MIL. fecerint, CVM L. poſteaque, Cum Legione.

Qui eò, præſidij cauſa, miſſi erant.] Moneo Lectorẽ, ita locum hunc à Patre meo ex ingenio iampridem reſtitutum: cùm legeretur in libris omnibus, Prædandi cauſa.

Quàm omnium litora, &c.] Pro, Quam omnium locorum litora, &c. Nicaſius legit, Quam omnia litora, &c.

Hyems præcipitauerat.] Sic locutus Virg.

Nox præcipitat cælo.] Liu. lib. 27. Creditum vulgò eſt, in puteum apertum, ex equo præcipitâſſe. Et lib. 39. Et pars maxima inermes per inuia, & rupes deruptas, præcipitantes fugerunt.

In Africum ſe vertit.] Conſuetudo Latini ſermonis poſtulat, vt legatur, in Africum vertit. Vide ſimile quiddam apud Hirtium libro 8. de bello Gall. Locum enim ibi emendo.

7. *Hoc eodem ferè tempore.*] Hæc, Pariſien.

Conferta præfectis.] Differta, Pariſien.

Ceteraſq́ eius Dea ſtatuas.] Antiquus Fuluij Vrſini Liber, Certaque eius rei die conſtituta. Rectè.

Adeſſe Scipionem cum Legionibus.] Ita legendum, non, vt anteà, Legione. nam de duabus ſuprà mentio. Quod, ante me natum, obſeruatum eſt ab alijs.

8. *Præſidio impedimentis Legionum reliquit.*] Abundat, Legionum: ſatis enim conſtat, Impedimenta legionum eſſe.

Regis Cotti.] Malim, Cotys: de quo diximus lib. 3. de bell. Ciu. c. 1.

Cn. Pompeij filius.] Pariſienſes, & Gryphius, Cn. Pompeius filius. Rectè. Sic Cornel. Nepos in Attici vita, C. Marius filius: & Cic. ad Q. F. lib. 2. Seruilius filius. Hic, lib. 2. de bell. Ciu. cap. 5. L. Cæſar filius. & 3. c. 1. Pompeius filius. & de bell. Africo, c. 3. Cn. Pompeium filium.

Vt ex ſuperiori pugnans loco.] Et, nõ Vt, legendum putat Io. Vincentius Pinellus.

Hellide.] Gryphius, Biblide. Pariſienſes, Byllide. Rectè. ita enim Ptolemæus. Emendandus locus & in hoc lib. c. 3.

9. *Hac ſpectans.*] Sic rectiùs, quàm, vt anteà, Hæc exſpectans.

Recipere ſe iuſſit.] Statuit, Beroaldus.

Subitò conſtipati pila coniecerunt.] Anteà, Conſpicati. Pater, Conſtipati, antè aliquot annos in libris noſtris repoſuit.

Aduerſus Cliuum.] Et hoc Pater emendauit: cùm Pilũ, non Cliuum, nulla ſententia legeretur.

Præcipites Pompeianos egerunt.] In Pariſienſi, poſt hæc verba, leguntur, Et terga vertere coëgerunt.

Paulloq́.] Vſitatiùs, Paullumq́;.

Cirta eum locum.] Citta, Pariſien.

10. *Quod appellatur Chara.*] Cara dicitur à Dioſcoride, lib. 3. c. 59.

Equos eorum vix tolerari.] Pro, vix ali. Infrà ca. 12. His rationibus Equitatum tolerare.

Sublicis in terram dimiſſis.] Demiſſis, Pariſienſes, & Gryphius. Rectè.

11. *At pleriq.*] Ac pleriq;, Pariſien.

Volcatius Tullus.] Sunt qui Tullius legant. Imperitè. duas enim familias in vno homine coniungunt.

Euocatoſq́ Centuriones complures.] Malim, Euocatos, & Manipulares, Centurioneſq́;. quo modo legitur in Gryphij libro, & Pariſienſi. Vt militum tria genera ceciderint, Manipulares, ac duorum millium numerum Euocati, Centuriones. non enim Centuriones Euocatorum ſunt, ſed Manipularium, id eſt, Legionariorum. itaque infrà Craſtinus euocatus, milites ad pugnam adhortans, nõ ait: Sequimini me, Manipulares mei: ſed Manipulares mei qui fuiſtis. Centurio enim ampliùs non erat.

Millia ſagittarum circiter XXX.] Suetonius maiorem numerũ ponit. Vna, inquit, VI. Legionis Cohors, præpoſita Caſtello, IV. Põpeij Legiones per aliquot horas ſuſtinuit, penè omnis confixa multitudine hoſtilium ſagittarum, quarum C. ac XXX. millia intra vallũ reperta ſunt. Videtur igitur aut in Cæſare legendum, CXXX. aut in Suetonio, Circiter XXX. Errore fortaſſè nato ex litera C. quę pro Centum, & pro Circiter, variè accipi potuit.

Foramina CCXXX.] Valer. Max. & Suetonius, C. & XX. ictibus: Plutarchus, CXXX.

Ab octauis ordinibus ad Primipilum.] Primuspilus, ordo eſt: Primipilus, qui ordinem ducit. Quare, cùm hic de ordine ſermo ſit, malim legere, Pri-

mum pilum. quo modo legitut In Antiquo Cardinalis Borromæij, cuius vitæ integriratem admlrari nunquam ſatis poſſumus, libro. Exemplũ occurrit inf. Erat Craſtinus euocatus in exercitu Cæſaris, qui ſuperiore anno apud eum primũ pilum in Legione x. duxerat. Et lib.5.bell. Gall. T. Baluẽtio, qui ſuperiore anno primum pilnm duxerat. Et Tacit.lib.20. Inſami gratia ptimum pilum adepto, læta ad præſens malè parta.

Cohortemq́; poſteà.] Abeſt Poſtea à Pariſienſi libro.

Frumentóue, & ſpeciarijs militaribusq́; donis.] Alij: Frumento, veſte, diarijs, militaribus donis. Quo modo T. Liuius lib. 22. Frumento, veſte, viarico etiam iuult. Et Xenophon lib.1. Rerum Græcarũ: ἱμάτιον τε ἑκάστῳ ἱκανὸν, καὶ ἐφόδιον δυοῖν μηνοῖν. Et Vale. Max. lib.5.c.1. de Campanis: Protinùs, inquit, Conſulibus inſignia honoris, militibus veſtẽ, arma, equos, commeatum benigniſſimè præſt. De Diarijs autem, Cicero ad Att. Ijs, inquit, diarijs Militum celeritatem incitat. Antonius Auguſtinus, Epiſcopus Ilerdenſis, ſingulari vir ingenio, in emendandiſq́; antiquorum libris maxima cum laude verſatus, legendum putat: Frumento, veſte, pecunia, alijſq́ue militaribns donis. Nicaſius, Frumento, veſtiarijs, &cæt. id eſt, veſtibus. Vtrùm rectiùs, iudicent eruditi.

Telis ex vallo abiectis.] Rectiùs videtur, Adiectis.

C. Voluſenum.] Ira ſcribendũ, non Voluſienum. Cic. in Orat. pro Clu. Ita quoq; legitur in antiquo meo lapide, cuius exemplum ſequitur:

L. VOLVSENVS
MAXIMVS
NOMENCLAT
H. S. E.

Vulgò verò vniuerſi.] Induxi, tanqnam gloſſema, verbum, Vniuerſi. qui enim, Vulgo, interpretari voluit, adſcripſit, Vniuerſi. nam, qui dicit, Vulgò peccant, hoc dicit, Vniuerſi peccant. & Cic. Epiſt. 1.lib.9. ad Att. Hinc verò vulgò dicunt. Et pro Murena: Num locum ad ſpectandum dare, aut ad prandium innitare? minimè, ſed vulgò, paſſim: Quid eſt. Vulgo? vniuerſos?

Cuſtodiarum vera diligentia animaduerſa.] Placet, Varia dillgentia, vt habent Pariſienſes lib. Aut pro Vera, legendum, Vniuerſa: mutatione haud ita magna, ſi ſcribatur, Via.

13. *Per mare Nauibus expoſitis, in aduerſos impetum fecerunt.*] Quis non videt legendum eſſe, Expoſiti In auerſos? Antiqnus liber Pinelli, Expoſiti, aduerſarij in noſtr. Nicaſius, Per mare, ſuperfluum putat.

Hoc caſu Aquila conſeruatur.] Aquila ſignum Legionis fuit. Plin. lib. 10. c. 4. Romanis Aquilam Legionibus C. Marius in ſecundo Cõſulatu ſuo propriè dicauit. erat & anteà prima cum 4. alijs: Lupi, Minotauri, Equi, Apriq; ſingulos ordines anteibant. paucis antè annis ſola in aciem portari cœpta erat: reliqua in Caſtris relinquebantur. Marius in totum ea abdicauit. ex eo notatum non ferè legiones vnquam hybernâſſe Caſtris, vbi Aquilarum non ſit iugum.

Omnibus primæ Cohortis Centurionibus interfectis præter Principem priorem.] Cohortem noſquam nominat Polybius, alioqui diligentiſſimus in acie Romana explicanda. omittendi cauſam, opinor, habuit, quia Cohors in exercitu ordinaria non fuit, ſed, ſi res poſceret, ex tribus manipulis fiebat, vno haſtatorum, altero principum, tertio triariorum. quæ autem ex primis manipnlis fiebat, prima: quę è ſecundis, ſecunda: è tertijs, tertia vocabatur: vſque ad decimam. quoniam deni erant manipuli in ſingnlis militum generibus, haſtatis, principibus, triatijs. nam velites, neque manipnlos, neque ſigna, neque centuriones proprios habebant: ſed poſt velitationem, id eſt, iactum pilorum, & leuem quandam pugnam ad acies vtrimque committendas, æqua portione ad ſigna haſtatorum, principum, triariorum ridebant. Princeps autem prior dicebatur, Centurio ille manipuli principũ, qui ex duobus prior creatus erat. nam, vt ait Polybius, duæ fiebant electiones centurionum à tribunis militum, vtraqne denum, quia deni erant manipuli in ſingulis generibus. prior electio erat honoratior, vſque eò, vt qui centuriones in ea creabantur, ijs rebus, quæ de bello deliberabantur, intereſſent. hi rurſus duos ipſi, qui poſteriorem manipuli partem regerent, creabant, quos Polybius οὐραγὸς appellat. ita erant in ſingulis manipulis bini centuriones, & bini οὐραγοί. Omninò igitur, cùm ex tribus manipulis, vt dixi, conſtaret cohors, quinq; ſunt interfecti primæ cohortis centuriones, vno conſeruato, Principe priore.

14. *Demonſtrauimus.*] Quo loco? Quærendum. Non enim vnquam in his lib. reperi.

Sibi repugnantes.] Pariſienſes, ibi.

Eodem, quo venerant, receptui conſulebant.] Pater legendum putat, Eodem, qua venerant, receptui cõſulebant. Ego verò pro, Conſulebant, legerẽ, Concinebant. Pariſienſes, & antiquus Pinelli liber, Receptu ſibi conſulebant.

Quiſquam omninò.] Puto legendum, Quiſquam omnium. Quod ita locutus ſit idem de bell. Gall. lib.7.c.14. & de bell. Cin. lib.1.c.5. & lib.2.c.1. Et Terent. Andr.

Anguſtijs, portuq́; Cæſaris Mil.] Pariſien. Gryphij liber ad oram, & antiquus Pinelli liber, Anguſtis portis, atq; his à Cæſare mil.

Felginatem, Tuticanum.] Puto legendum, Fl. Tuticanum.

Agrauium,] Cùm prænomen deſideretur, & hîc pro Agrauium. vel Agranium, (nam vtroque modo legitur in Antiquis libris) puto legendum, A. Granium, vel A. Grauium: quarum familiarum mentio reperitur.

Tribunos mil. L.] Mendum in nnmeto. nam ſingulæ Legiones quaternos tantùm tribnnos mil. habebant. quî ergo fieri poteſt, vt in eo prælio L. perierint? Antiquus liber Fuluij Vrſini habet, Tr. mill. Ex quo ſuſpicari poſſumus, ita ſcriptum olim fuiſſe: Tr. Mil. III, Quod eſt, Tribunos Mil. III.

Nam,

Nam, Militum, vel vna litera, M. vel tribus, Mil. vel quinque milit. ſignificabatur.

Omneſq́ deductos.] Pariſienſes, Omnes productos.

Obiecta.] Rectiùs, vt puto, Abiectæ.

15. *Locum ſecurum ad dimicandum.*] Ex veſtigijs antiquæ lectionis, legendum, Locum ſe æquum, & cæt.

Quod ſi eſſet factum, detrimentum in bonum verteret.] Rectiùs in Carrarienſi, Quod eſſet factum detrimentum, in bonum verteret.

Intra vallum Caſtrorum continuit.] Pariſienſes, Intra Caſtrorum munitionem cont.

Ne occaſio temporis deeſſet.] Occaſioni, Pariſienſes.

Sed Cæſarem Apollonia, &c.] Pariſienſes, Sed Cæſar Apolloniam à directo, &c.

16. *Caſu Ciuitatis comprehenſis ex captiuis cognito.*] Comprehenſis, abundat.

L. Hirtij.] Gryphij liber, L. Hirtæ, Pariſienſes, L. Hirri. Ego reponendum puto, Lucceij Hirri.

Promiſiſſet.] Recepiſſet, Pariſienſes.

Quod ſatis perſp.] Pariſien. Quod ſatis perſpectũ habere militum animum videretur.

17. *Delectibus.*] Delectu, Pariſ.

Colonijs.] Colonis, Pariſ.

Ac iam animo victoriam percipiebant.] Elegantiùs, Præcipiebant: Quo modo Pariſien. Cic. Philip. XIII. Præcipio gaudia ſuppliciorum veſtrorum. Vide lib. 7. de bell. Gall. c. a.

Cohortes c x. *expleuerat. hæc erant millia* L V.] Ergo qningeni milites in Cohorte.

Erant, & cæt. attenuata.] Erat attenuata, Pariſienſes.

Quæ ſumma erat ∞ XXII. Cohortes dixit eſſe XXC. ex quo videntur pauciores quingenris in cohorte fuiſſe: at proximè quingenariam fuiſſe cohortem diximus. idq́; ex quarta qnoq; acie, quam è VI. cohortibus Cęſar inſtituit, intelligitur: nam eos ait Appianus tria millia peditum fuiſſe. Octuaginta verò Cæſaris cohortes, cùm eſſent Dyrrhachinis prælijs vehementer attenuatæ, non plus, quàm ∞ XXII. habebant.

Externa acie ſingulas cohortes detraxit.] Plutarchi verba, in Cæſaris vita, legendum indicant: Extrema acie VI. cohortes detraxit. Ἀπὸ τῆς ἐσχάτης τάξεως ἀδήλως ἑξάδας σπείρας αὐτῶν ἐξ ἀνθρώπων. Et in Pompeio: Μετεστράφησαν σπεῖραι ἐξ ἀπὸ τῶν ἐπιταγμάτων. Nam ἐπιτάγματα, ſubſidia ſunt, id eſt, extrema acies. Sex cohortes & infrà Cæſar nominat: & Appianus, cùm ait, fuiſſe tria millia peditum, ſatis oſtendit, ſex cohortes fuiſſe. nam ſingulæ cohortes quingenos pedites babebant.

Voluntarie.] Voluntarij, Pariſ.

18. *Pilisq́ miſſis, ad gladios redierunt.*] Lib. 1. de bell. Gall. c. 12. Reiectis pilis, cominus gladijs pugnatum eſt. lib. 7. c. 16. Noſtri, emiſſis pilis, gladijs rem gerunt. Salluſt. Catilina, Pila omittunt: gladijs res geritur.

IV. *Aciei, quem inſtituerat ex cohortium numero.*] Suprà dixi, Sex cohortium, legendum.

Ad Prætoriam portam.] De Prætoria porta, Vegetius lib. 1. c. 23.

Tantum ſe opinionem feſelliſſe.] Gryphius, Tantam ſe opinionem feſelliſſe. Pariſienſes, Tantum ſuam ſe opinionem feſelliſſe.

Vniuerſi Iuris eius Lariſſam verſus ſe recipere cœperunt.] Frigidè omninò nimiumq́; ineptè, qui pro Simul, quod in alijs libris legebatur, Iuris eius, repoſuerit: dictum putans, Iuris eius, id eſt, eius fortunæ vel conditionis. Cuius locutionis exempla, ſi in tota quæras, non dicam lingua Latina, ſed etiam Barbarie, nuſquam ne apud Appuleium quidem, aut Martianum Capellam reperire potueris. Hos qui ſequitur auctores, mirum hoc non vidiſſe. Viuat igitur ipſe cum ſuis. Neque ſuperari ſe aliquando timeat, qui genus tam difficilè ad imitandum non ſolùm ſibi propoſuerit, ſed etiam mirificè aſſecutus ſit. Notanda omnia in antiquis libris: non tamen omnia ſequi debemus. Sæpè videmus corrupta in ſcriptura veram lectionem ineſſe, ſi quis paulò attentiùs conſideret. Cuiuſmodi cùm multis in locis ſuppetant exempla, vel hic vnus haud indubiam fidem facere poſſit. ex veſtigijs igitur antiquæ lectionis, Iuris eius, notatum mihi affirmauit, qui nihil temerè affirmat, antiquæ probitatis, & doctrinæ iuuenis, à cuius ingenio, acerrimaque in caſtigandis veterum ſcriptis diligentia ſpetare ampla omnia poſſumus, Claudius Puteanus, Notatum, inquam, à docto homine, legi poſſe, Viriſequis. Quòd ſi putarē ad hanc opinionem confirmandam opus eſſe pluribus verbis, aliquid adijcerē. verùm cui non vel luce clariùs conſtat, veram hanc eſſe Cæſaris lectionem?

Syllæ ſimiliter dediderunt.] Abeſt verbum Similiter, à Beroaldi lib.

Aquilæ L I X.] Hoc ita veriſimile videri poteſt, ſi Pompeius Legiones L I X. habuit. Quod cùm à vero longè diſtet, ſincerus numerus pro mendoſo rēponendus, & fortaſſè I X. pro L I X. vt I X. legionum Aquilæ ad Cæſarē ex prælio relatæ ſint. nam in legione Aquilam vnam fuiſſe, exploratum ſatis eſt, ex Hiſpanienſis belli libro, & Tacito libro 13. & Plin. lib. 10. c. 4.

Ab equitibus eſt interfectus.] A M. Antonio: vide Ciceronem Philip. 2.

19. *Ratione egerunt.*] Agit, Gryphij liber ad oram.

Naues ſoluere iubebantur.] Gryphij liber ad oram, Soluerunt. Pariſienſes, Soluerant.

20. *T. Ampium.*] Ita reſtituit patet, cùm in omnibus libris legeretur, T. Appium. vide Cic. Epiſt. 12. lib. 6. Fam.

Ex Prouincia vocâſſe.] Euocâſſe, Pariſienſes. Euocauiſſe, Gryphij liber.

Ipſe enim neceſſariò Eteſijs tenebatur: qui Alexandriã nauigantibus ſunt aduerſiſſimi venti.] Placet hoc loco paululum à propoſitò digredi, vt horũ ventorum cognitionem aliqua ex parte illuſtrem. Primũ igitur, qui venti Eteſiæ ſint, quaq́; anni parte, quamque diu, flent: deinde, quomodo gignantur: poſtremò, quorſum ſpirent, breui conabor oſtendere. Eteſias, ventos eſſe à Septemtrione excitatos, inter omnes conſtat. ideò dixit Lucret. libro 6. Eteſia

flabra

flabra Aquilonum. Nam Poëtæ Aquilonem, pro Septemtrione, accipiunt. licèt Aquilo, qui & Boreas, idem eſt, medius inter Septemtrionem orientemq́ue ſit. qui enim directè à Septemtrione ipſo, atque ab Vrſa, vt loquitur Ariſtoteles, aduerſus Meridiem flat, Ἀπαρκτίας à Græcis, à noſtris vocatur Septemtrio. Quo tempore ſpirare incipiant, veterum teſtimonio docebimus. Ariſtot. Meteor. li. 2. Ἐτησίαι, inquit, πνέουσι μετὰ τροπὰς, καὶ κυνὸς ἐπιτολὴν, καὶ οὔτε τηνικαῦτα, ὅτε πλησιάζει μάλιστα ὁ ἥλιος, οὔτε ὅτε πόῤῥω: καὶ τὰς μὲν ἡμέρας πνέουσι, τὰς δὲ νύκτας παύονται. Quod ita vertimus: Eteſiæ ſpirant poſt Solſtitium, & Canis ortum, neque appropinquante admodum Sole, neque recedente: & interdiù quidam ſpirant, noctu autem quieſcunt. Columella antem ſic, libro 11. capite 2. I I X. Idus Iul. Capricornus medius occidit: V I. Idus Iul. Cepheus veſperè exoritur: V I. Idus Iul. Prodromi flare incipiunt. Prodromos vocat Eteſias, quia Caniculæ ortum præcurrant diebus octo. Et Plinius Eteſiarum Prodromos appellat, libro 18. capite 28. quorum in ortu Columellæ aſſentitur, his verbis, libro 2. cap. 47. Ardentiſſimo æſtatis tempore exoritur Caniculæ Sidus, Sole primam partem Leonis ingrediente: qui dies decimuſquintus antè Auguſti Kal. eſt huius exorrum diebus I I X. fermè Aquilones antecedunt, quos Prodromos appellant. poſt biduum autem exortus, ijdem Aquilones conſtantiùs perflant diebus X L. quos Eteſias vocant. Idem infrà: Eteſiæ noctu deſinunt flare, & à tertia diei hora oriuntur. Cicero etiam libro 2. de Natu. Deor. Eteſiæ quorum flatu nimij temperantur calores, à quibuſq́ue etiam maritimi curſus celeres, & certi diriguntur. Eteſijs nomen eſt ab ἔτος, quaſi anniuerſarijs, quòd nulli venti, vt ait Plinius, magis ſtati ſint, & ſingulis annis certo tempore reuertantur. Gignuntur diſſoluēte Sole humorem in Septemtrionis regione collectum. de quo ſic Ariſtoteles eodem loco: Ὁ μὲν Βορέας ἀπὸ τῶν ὑπὸ τὴν ἄρκτον πνεῖ τόπων, οἳ πλήρεις ὕδατος, καὶ χιόνος εἰσὶ πολλῆς: ὧν τηκομένων ὑπὸ τοῦ ἡλίου, μετὰ τὰς θερινὰς τροπὰς μᾶλλον, ἢ ἐπ' αὐταῖς, πνέουσιν οἱ Ἐτησίαι. Id eſt, Spirat quidem Boreas à locis Septemtrionalibus, aqua & niue multa conſertis: quibus à Sole liquefactis poſt æſtiua Solſtitia magis, quàm in ipſis Eteſiæ flant. Placet hîc Sudæ verba ſubſcribere, quod ex ijs non hoc ſolùm de origine Eteſiarum, ſed alia quædam, de ijſdem ventis, non indigna literis, & memoria, cognoſcuntur. Ἐτησίαι, οἱ ἄνεμοι οἱ κατ' ἔτος πνέοντες. πνέουσι δὲ ἐν ἀκμῇ τοῦ θέρους. διότι ὁ ἥλιος μετεωρότερος, καὶ ἀπὸ τῶν μεσημβρινῶν τόπων ἀρκτικώτερος γινόμενος, λύει τὰ ὑγρὰ τὰ ἐν τοῖς ἀρκτικοῖς. λυόμενα δὲ ταῦτα, ἐξαεροῦται, καὶ πνευματοῦται: καὶ ἐκ τούτων γίνονται αἱ Ἐτησίαι: καὶ ἀπὸ τῶν ἀρκτώων τόπων φέρονται ἐπὶ τοὺς μεσημβρινούς. ἅπερ προσπίπτει τοῖς ὑψηλοτέροις ὄρεσι τῆς Αἰθιοπίας, καὶ πολλὰ καὶ ἀθρόα γενόμενα, ἀπεργάζονται ὑετούς. καὶ ἐκ τῶν ὑετῶν τούτων πληθοροῦται ὁ Νεῖλος τοῦ θέρους, ἀπὸ τῶν μεσημβρινῶν καὶ ξηρῶν τόπων ῥέων. Id eſt, Eteſiæ ſpirant æſtate maxima: propterea quòd Sol altiùs aſcendens, & à Meridianis locis ad Septemtrionem propiùs accedens, humores, qui ſunt in eo tractu, diſſoluit. quibus in aërem ſpiritumq́ue conuerſis, Eteſiæ gignuntur: &, à Septemtrione ad Meridianam plagam delatæ, cùm in altiores Aethiopiæ montes inciderint, in vnum coactæ, pluuias efficiunt: quibus exundat Nilus, æſtate à Meridianis aridiſq́ue locis defluens. Quod autem hîc Sudas de Nili incremenro narrat, id ab alijs quoque creditum, Plinius indicat, vbi de Nili ortu ſententias diuerſas commemorat, libro quinto, capite nono: Cauſas, inquit, incrementi Nili varias prodidêre: ſed maximè probabiles: Eteſiarum eo tempore ex aduerſo flantium repercuſſum: vltrò in ora acto mari: aut imbres Aethiopiæ æſtiuos, ijſdem Eteſijs nubila illo ferentibus è reliquo orbe. Et Ammianus libro viceſimoſecundo, Opinio celebrior eſt, quod, ſpirantibus Prodromis, perq́ue dies X L V. Eteſiarum continuis flatibus repellentibus, eius meatus, velocitate cohibita, ſuperfluis fluctibus intumeſcunt, & reluctante ſpiritu contronerſo adoleſcens in maius, hinc vi reuerberante ventorum, inde vrgente curſu venarum perennium progrediens in ſublime tegit omnia. Quas antem de Nili incremento opiniones & Ammianus, & Plinius, & Sudas, in ſuos libros retulerunt, eas videntur accepiſſe à Calliſthene, & Democrito, quorum ipſi nomina omiſerunt. Verba eorum recitarem, ſi hoc eſſet inſtituti noſtri. non enim hîc de Nili incremento, ſed de Eteſiarum generatione, agimus. Qua parte iam abſoluta, eorū curſum oſtendamus. Feruntur à Septētrione in Occidentē, inde in Orientē. quod auctor grauiſſimus Ariſtot. eod. lib. infrà docet his verbis: Οἱ Ἐτησίαι περιίστανται τοῖς μὲν πρὸς δυσμὰς οἰκοῦσιν, ἐκ τῶν ἀπαρκτίων εἰς θρασκίας, ἀργέστας, καὶ ζεφύρους: ἀρχόμενοι μὲν ἀπὸ τῆς ἄρκτου, τελευτῶντες δὲ εἰς τοὺς πόῤῥω: τοῖς δὲ πρὸς ἕω, περιίστανται μέχρι τοῦ ἀπηλιώτου. Latinè ſic: Eteſiæ ijs quidem, qui ad Occidentem habitant, è Septemtrionibus in Thraſcias, Argeſtas, & Zephyros commutantur: initio facto ab Vrſa, fine in ijs, qui longinqua loca incolunt: ijs verò, quibus ad Orientem ſedes eſt, vſque ad eum ventum, qui Apeliota dicitur. Sententiam Ariſtotelis comprobanr verba Cicer. Epiſt. 15. lib. 11. ad Cœlium: Ego, inquit, niſi, quid me Eteſiæ morabuntur, celeriter, vt ſpero, vos videbo. Nam è Cilicia Italiam verſus, hoc eſt, ab Orientis partibus ad occaſum nauigaturus, ne impediretur Eteſijs. timebat non à Septemtrione, id eſt, dextro latere incurrentibus, ſed ab occaſu, id eſt, à fronte reflantibus: cùm ab Occidente ad ortum referuntur. Quod etiam clariùs demonſtrat In Epiſt. 7. libro 6. Ad Attic. Rhodum, inquit, volo, puerorum cauſa: inde quàm primum Athenas: etſi Eteſiæ valdè reflant. Nam, Reflant, impedimentū à fronte ſignificat. & ibidem Epiſt. 8. Nos Eteſiæ vehementiſſimæ tardârunt. In Epiſt. quoque ad Cornificium, flare ab Occidente Eteſias Orientem verſus, & eos proſequi ſolere, qui ex Italia Græciam peterent, oſtendit his verbis: In Græciam deſperata libertate rapiebar, cùm me Eteſiæ, quaſi boni ciues relinquentē Remp. proſequi voluerūt: Auſterq́; aduerſus maximo flatu me ad tribules tuos Rhegium retulit. Proſequi noluerunt, inquit, qui proſequi alios eo anni tempore ſolerent. Eteſiarum dies vocat in Epiſt. ad M. Brutum, in qua ſunt hęc, eadem de re: In medio Achaico curſu cùm Eteſiarum diebus Auſter me in Italiam retuliſſet,

te vidi

te vidi Vellę. Ad Marcellum cùm ſcriberet libro x v. Ego, inquit, ſi me ñauigatio non morabitur, qnæ incurrebat in ipſas Eteſias, propediem te, vt ſpero, videbo. Tacit. quoque lib. x t ı x. Flatus, inquit, in Orientem nauigantibus ſecundus, inde aduerſus erat. Idem colligitur ex hoc Cæſaris loco. Quæ cùm ita ſint, non video, quæ Plinium adduxerit ratio, vt illa ſcriberet, naturalis hiſtoriæ libro 2. In Hiſpania, & Aſia, ab Oriente flatus eſt eorum, in Ponto ab Aquilone, reliquis in partibus à Meridie. Non modò enim ab Oriente Eteſiæ non ſpirant Hiſpaniam & Aſiam verſus, verùm contrà ab Occidente in Orientem. Quod ex Ariſtotelis ſententia, qni mihi inſtar omnium eſt, atq; etiam è Ciceronis locis, videmur oſtendiſſe. A Meridie verò nunquam omninò Eteſiæ flant: cõtra quam hîc Plinius ſenſit. Tertium illud, flare Eteſias in Ponte ab Aquilone, poteſt eſſe verum: hoc modo, vt aliquam Eteſiarum auram incolæ Ponti, non tamen vehementem ſpiritum, ſentiant: cùm, Eteſias à Septemtrione rectà Occidentem petere, ex Ariſtotele probatnm ſit. Verùm & Plinius veterum quorundam auctoritatem ſecutus videtur: & eoſdem, opinor, Gellius, cùm dixit lib. 2. cap. 22. Eteſias ex alia, atque alia parte cœli ſpirare: qni tamen in ea ſe natare ſententia demonſtrauit, quia ſubiunxit hæc, quod ſup. dixi, E'τησίας ex alia & alia parte cœli flare: haud ſcio, an, ſecutus opinionẽ multorum, temerè dixerim. In hac opinionũ varietate, quid probem, obſcurum eſt: Ariſtotelis tamen vnius auctoritate vehementer moueor.

Ac interfici.] Atqne, pro Ac: Pariſienſes. Minima ſunt, neq; tamen omittenda cenſui, cùm ex ijs fuerint aliquando, qui ſummam ſibi gloriam comparare vellent.

21. *Bibuli filios duos interfecerunt.*] Vide Valerium Maximum libro 4. cap. t. 15. & Senecam, ad Marciam.

Omneſq́; eas naues, &c. incendit.] Cum his maximã vrbis partem, quadragintaq́; librorum millia incenſa eſſe, ſcribit Oroſius lib. 6. c. 15.

Paullulum ſuo curſu deceſſerint.] Ferri poteſt. libentiùs tamen, ex proprietate Latini ſermonis legerẽ, Deflexerint.

In parte Cæſaris.] Nicaſius legendum putat, Iñ pãre Cæſaris, pro, In poteſtate. Vide infrà capite 20. Verùm, ne ſic quidem hunc locum integrum puto.

IN A. HIRTII DE BELLO ALEXANDRINO LIB.

CAP. I.

PVteis, Foſsiq́.] Pariſienſes, Puteis foſſis. Quomodo infrà hoc eodem capite.

2. *Nudare nolebat.*] Nudari, Gryphij liber. ad oram.

Si quid grauius accidiſſet.] Pariſienſes, Si quid grauius illi accidiſſet.

Ad explicandam claſſem.] Et ad explicandã Claſſem, Pariſienſes.

4. *Parum etiam feliciter.*] Abeſt, etiam, à Pariſienſi libro.

Magna nobilitatis domi.] Quis non videt legendum, Homo? non enim nobilitas domi tantùm nobiſcum eſt.

Partim demiſsioribus Ripis flumen tranſnârunt.] Sic in omnibus libris. Legendum tamen contendo, Raptim.

5. *Qua liberum acceſſum haberi.*] Pariſienſes, Quam liberum acceſſum habere.

Precari offenſos iratoſq́; animos.] Placare, magis huic loco conuenire iudico.

Maiori ex duabus filia.] Pariſienſes, Maioriq́; ex duabus filijs.

6. *Quinctumq́; Pariſcum.*] Paciſcium, Gryphius, & Pariſienſes.

8. *Prælio Pharſalico.*] Pariſienſes, Palæopharli. Vide Oroſium lib. 6.

Relato ad domum Caßio.] Ad, non legitur in Pariſienſi.

Q. Sextio.] Hic non Q. Sextius, Sed M. Silius, dicitur à Valerio Maximo, libro nono, capite 4.

10. *Maiores ſunt dignitate.*] Maiore, Pariſienſes.

Nicomedi Bithynio.] Appianus in extremo Parthico.

Iter cœptum.] Incœptum Pariſienſes.

Rex Armeniæ minoris.] Vide Ciceronem Philipp. 2.

Natura diſciplinaq́; noſtra conſtitutam.] Ita in omnibus, quos vnquam viderim, libris, & Impreſſis, & ſcriptis. nihil tamẽ dubito, quin vera lectio ſit, quam nos ex alterins loci collatione, & ex ingenio repoſuimus. Suprà hoc eodem lib. ca. 6. duas Deiotari legiones diſciplina, atque armatura noſtra conſtitutas dixit. Quis ampliùs de hoc loco dubitet?

11. *Quam ſecum adduxerat Alexandria.*] Adnexerat, legendum puto.

Tali victoria toties victor Cæſar.] Legendum puto, Tali victoria potitus Cæſar.

Cælio Vintiano.] Fuluins Vrſinus, Viniciano repo nit, ex argenteo nummo, & ex veteribus libris.

IN A. HIRTII DE BELLO AFRICO LIB.

CAP. I.

F*Ortuitu.*] Fortuito, Pariſienſes. Quomodo item, de bello Gall. lib. 7. capite 4.

2. *Omnium tamen animi.*] Lego, Omnium tum animi.

3. *Iſtius ætatis cùm eſſet.*] Iſtuc, Fuluij Vrſini liber. Quomodo Terent. Heauton. Act. 1. Sce. prima.

4. *T. Salienus.*] Ne quis putet nomen hoc mendoſum eſſe, cùm alibi fortaſſè apud Scriptores huius familiæ mentio non repetiatur, placuit hoc loco Antiqui lapidis inſcriptionem adhibere, quem Interamnæ, vetuſtiſſimi, ac celeberrimi, Vmbriæ Municipij, ſuperioribus annis effoſſum, in ſuum doctiſſimum ac luculentiſſimum de patriæ antiquitatibus Commentarium contulit Iulius Iacobonius.

M. SALIENVS. A. F. CLV.
GALLVS. FABER. FER-
RARIVS.

Mutuis prælijs.] Minutis, Beroaldus. Ita infrà c. 6. & bell. Hiſp. c. 1. Prælia minuta dixit: & Minutatim infrà hoc eodem cap. & ca. 9. Cæſar autem, de bello Gall. lib. 2. cap. 8. & lib. 5. cap. 12. Paruulis prælijs, dixit.

5. *Legiones educit.*] Ducit, Gryphij Liber, ad oram.

Cohortes deducit.] Eduxit, Gryphij liber, ad oram, & Pariſienſes.

Q. Comminus.] Gryphij liber, & Pariſienſes, Cominius. Commia ſanè familia ignota: Cominia non item. de ea enim mentio in antiquis marmoribus.

Romæ in villa ſuburbana Carpenſi.

DIS. MANIBVS
L. COMINI. L. F. POL. BASSI
SACRVM.

Vide & in Orthographia, in, ARRIVS, 5. & in, BAEBIVS, 9. & in, CONSVMMO, 4. & in, RELIGIO, 3. Eſt & Reate antiqua inſcriptio, quam antè quinquennium edidi cum mea Epiſtola, ad M. Antonium Amulium, Cardinalem, omnium bonarum artium patronum, Reatinorum Epiſcopum: qua nobilitatem eius Ciuitatis, antiquitatemq; perſecutus ſum.

Cum vno centurione.] Pontius is dicitur à Valerio Maximo lib. 3. cap. 8.

6. *Cum ſaxorum grandine.*] Gryphij liber, ad oram, Cum ſaxea grandine.

Ne ſecum ipſe.] Vt, pro Ne, Pariſienſes, & Gryphij liber.

7. *T. Aliene.*] Cùm in quibuſdam libris legatur, Tuſci Saliene, legendum puto, T. Saliene, de quo ſuprà, capite 4. Quo loco vide noſtra Scholia.

Neceſſitate coactus.] Pariſienſes, Neceſſitateque coactus.

8. *L. Ciſpium.*] Familia & hæc non ſatis nota, quæ tamen in antiquis marmoribus legatur. Vide in Orthographia, in, ARRETIVM, 30. & in, FELIX, 13. Nominatur & à Cicerone in Orationibus, poſt reditum in Senatu, pro Plancio, & pro Sextio.

Se Naſidij claſſe captum.] Pariſienſes, Se in Naſidij claſſe captum.

Primo impetu legionis.] Legionum, Pariſienſ.

9. *Conſuefaceret.*] Vſitatiùs apud hunc, Condocefaceret. Vide ſuprà hoc eodem capite, & capite quarto.

A Scipione.] Pariſienſes, A Scipionis. Vt intelligatur, Caſtris.

Tisdram.] Thebennam, Pariſienſes. Tiſdrum dicitur à Salluſt. in Iugurth.

Vt ſuis fortunis preſtò, quod benemeriti eſſent.] In Pariſienſi, Vt ſuis fortunis, de populo R. quod benemeriti eſſent.

M. Criſpum.] Nihil muto. Veruntamen venit aliquando in mentem, ex ignoratione antiquæ Ciſpiæ familiæ, locum eſſe corruptum, conſulendi veteres libri.

11. *Liberis ſuis, L. Cæſari.*] Vnico filio: Sed ita veteres loquebantur: quia Liberi, non Liber, dicebant.

Quidam &c.] Legendum puto, qui cum.

Impetu facto.] Impetuque facto, Pariſienſes, rectè.

Q. Ligario, C. Conſidij filio.] Q. Ligarius, C. Conſidij legatus fuit. Quod ex oratione pro Ligario colligitur. Repono igitur pro Filio, Legatum. Aut legendum, C. Conſidio filio: vel, vt in Pariſienſi, Et C. Conſidij filio. Quæ, quamuis Latinè dicta ſint: durè tamen nimis hoc loco dicerentur.

Liuineio Regulo.] Ita legendū & ex libris veterib. & ex argentei nummi inſcriptione, docuit Fuluius Vrſinus.

Cetcio, P. Atio, L. Cella.] Vt familiæ conſtarent: legerem libentiùs, C. Atteio, P. Atrio (ita etiam legitur in Pariſienſi, & Gryphij lib.) L. Ocellæ.

Eodem die.] Eo die, Pariſienſes, rectiùs.

Pretorio Ruſtiano.] Fuluius Vrſinus, Cæſtiano, reponit ex argenteis nummis, in quibus ita legi. vide in Orthographia, in Plætorius.

Populi Romani Proconſule.] Abeſt, Proconſule, à Pariſienſi libro.

IN LI-

IN LIBRVM DE BELLO HISPANIENSI.

CAP. I.

CLAM *præſidio Cn. Pompeij.*] Pariſienſes, Clàm præter præſidia Cn. Pompeij.

Meritam eſſe ſciebat.] Sciens, Pariſienſes, rectè.

L. Iunium Paciecum.] Nominatur à Cicerone libro 6 Famil. Sed & in Valerio Maximo libro 5. capite 4. de duobus fratribus Paciecis in Hiſpania naris, mentio eſt. Fortaſsè idem Cæſar de bello Gall. libro 5. capite 8. Q. Iunij ex Hiſpania mentionem faciens, aliquem ex hac familia intellexit. Legendum autẽ puto omnibus his in locis, Paciec. Quæ ſanè familia hodieque in Hiſpania nobiliſſima eſt.

Cum animaduerteret.] Pariſiẽſes, Id cùm animaduerteret.

Ex colonis.] Ex colonijs, Pariſienſes.

Non eſſe permiſſurum.] Commiſſurum, Pariſienſes.

2. *Opidum potiri.*] Opido, Pariſienſes.

Irruptionem.] Eruptionem, Pariſienſes.

L. Munacius Cæſari.] Munacius Plancus dicitur à Valerio, lib. 9. c. 2.

3. *Et eo tempore.*] Lego, Ex eo tempore.

Vt ait Ennius, noſtri teſſere parumper.] Non quod, vt ego puto, ita Ennius dixerit, ſed quod familiare ei fuerit, hoc Aduerbio vti. Quod eius ſcripta indicant. Lib. enim 6. Annalium, apud Nonium, in, Prognariter:

Diui, inquit, hoc audite parumper:
Vt pro Romano populo prognariter armis
Certando prudens animam de corpore miſi.

Et Annalium lib. 1. apud eundem Non.

Te nunc Sancta precor Venus, & genetrix patris noſtri,
Vt me de cælo viſas cognata parumper.

Idem eodem:

Inde tuetur ibi lupus. fæmina conſpicit amnes.
In Campo celeri paſſu premens parumper.
Conijcit in ſyluam ſeſe.

Flumen tranſgredi duo.] Tranſgreſſi, Gryphius, & Pariſienſes.

Clodius Aquitius.] Pariſienſes, Clodius Arquitius. Fecit hæc varietas, vt de mendo cogitarem. Qua in ſuſpicione cùm eſſem, reperi in antiquis marmoribus, Auitum cognomen eſſe Clodiorum. Nihil igitur dubito, quin ita hoc loco emendandum ſit.

Romæ, in domo Cæſia.

D M
CLODIAE
AVITAE
HEREDES
EX TESTAMENTO

In Aedibus Arberinorum.

D M
TI. CLAVDIO
FELICI. PATRI. ET
CLAVDIAE
PRIVATAE. MATRI
TI. CLAVDIVS. AVITVS
FILIVS. OPTIMVS
PARENTIBVS

Cùm verò hoc cognomen non admodum frequens apud veteres ſit, inde factum eſt, vt mendoſè quandoque ſcriptum reperiatur. Nominatur à Plinio lib. 34. c. 7. Vibius Anitus. Eſt item hoc cognomen in antiqua inſcriptione Neapolitana per B. ſcriptum, cuius exemplum ſequitur:

D M
AVR. ABITVS. MIL. COH. X. PR
&. VERANI. VIX. AN. XL. MIL.
AN. XIIII. NAT. BESSVS. NA
TVS. REG. SERDICA. VI
CO. MAGARI. AVR. VICT
OR. ATFINIS. ET. AVR. ZOLONI
VS. EI. AVR. ZANTIALA
ET. AVR. GAIANVS
HERED. B. M. F. CR

Quod cùm ita ſcriptũ ſit ex affinitate B, & V, literarũ apud veteres, placet ἐν τῷ παρέργῳ, paucas hîc de multis adſcribere veterũ marmorũ inſcriptiones, in quibus variè & B, pro V, legitur; & V, pro B.

1.

D. M
C. ALLIVS. ANENDETVS
FECIT. PATRONAE. B. M.
ET. S. ET. L. E. P. Q. EOR
ITEM. ALLIA. TATIAS
ADSIGNABIT. SE. VIBA
DOMITIAE. TVCHENAE
L. L. P. Q. EIVS

Romæ, in hortis Fabianini Montij. 2.

D. M
C. ANBIBIVS
HYMNVS. FEC
PETRONIAE
PVSCHENI
PATRONAE
B. M

R. Ad Cloacam D. Luciæ, in ædibus Podocatharorum. 3.

BATINIA. PRISCILLA
NYMPHIS. SACRVM
L

R. Ad

Ad D. Cæciliæ, Trans Tib. 17.

T. FIELLENVS. IANVARIVS
SE. VIBO. FECIT. SIBI. QVI
VIXIT. ANNIS. LXXXXVIII.

In Baſilicâ Lateranenſi 18.

D . M

SEPONIA. PROCLINA. CONIVGI
DVLCISSIMO. AVRELI. MERCVRIO
MEMORIAM. ISTAM. SE. VIBA
CONPARAVIT. SIBI. ET. SVIS. PO
STERISQVE. ITEM. LIBERTIS. LIBE
RTABVSQVE. EORVM. SIQVIS. AVTEM
ISTAM. MEMORIAM. EX. NVMERO
FILIORVM. SIBE. LIBERTORVM
DISTRAHERE. VOLVERIT. INF. AER
PP. R. I-S Ī N.

Vide & in Orthographia, Albei Tiberis, in, AFRICA, 9.
Et, Balcas, in, HAVE, 10.
Et, Benantia, in, CONIVX, 34.
Et, B, pro, Bixit, in, COIVX, 17.
Et, Bixit, in, KALENDAE, 17.
Et, Pontif. Flabial. in, PROCONSVL, 2.
Et, Iubentius; &, Iubentutis, in, LAEVA, 1.

Et Cumis.

PILVMNO. SANCTISSIMO
GENIO. MVNICIPI. SACRVM
P. IVBENTIVS. ANCHARIVS II. VIR.

Et, Libius, in, CAECINA, 4.
Et, Serbus, in, PROCONSVL, 9.
Et, Sevibi, in, LICINIVS, 2.
Et, Sevibo, in, MAECIVS, 3.
Et, Sevibos, in, Q, 21. & 30.
Et, Sevibus, in, EPISTOLA, 8.

Romæ, in ædibus Atilij Delphinij. 1.

VNDIS. CYANEIS. DONVM. PLA
CAVILE. FECIT
CONDVCCIVS. BLANDAS. PER. A
QVAS. ARAM. VENERANDAM
HINC. ORITVR. PERGITQVE. FLV
ENS. DEINDE. OCCIDET. IN. SE
RIPAI. MOX. VIRIDIS. RENOVAN
TIBVS. INCLITA. NYMPHIS
NVMINE. PONTIGERO. GRATES.
EX. VNDIQVE. SOLVENS
SOSPES. CVM. COMITE. PRAE
STAT. RENOVANTE. LIQVORE

Ibidem. 2.

ΠΑΤΗΡ. ΧΑΙΡΕ.

D . M

AVREL. DIOGENETI
SACERDOTI. VENE
MERENTI. FECIT
AVRELIA. CAENIS
COIVX. CON. QVEM
VIXIT. ANNIS. I.I.I.

Ad D. Gregorij. 3.

ACONTIO

L. RANIO. OPTATO. C. V. COS

CVRATORI. REIP.	MEDIOLANENSIVM. CVRAT
REI. P. NOLANO	RVM. PROCOS. PROVINCIAE
NARBONENS	LEGATO. AVG. ET. IVRIDICO
ASTYRIAE. ET CA	LAECIAE. CVRATORI. VIAE
SALARIAE. CVR	ATORI. REIP. VRVINATIVM
MATAVRENSIVM	LEGATO. PROVINCIAE
ASIAE. PROPRAET.	ORI. TRIBVNO. PLEBEI
QVAESTORI	PROVINCIAE. SICILIAE.

Prope Biſentium. 4.

VIRTVTI. VISEN
SACR
M. MINATI. M. L. SAB. GALLI
II. VIR. I. D. QVINQ.
MATERNVS. FRATRIS
SVI. H. C. ET. OB. DEDICA
TIONEM. HONORARIAM
VICANIS. PLVVIVM. POPV
LO. CRVSTVLVM. ET
MVLSVM. DEDIT

Dannuius etiam, non Danubins, legitur in antiqua inſcriptione, in Orthographia, in ACCIVS, 1. & in peruetere argenteo Traiani nummo, apud ornatiſſimum virum, antiquarumque rerum cognitione præſtantem, auunculum meum, Rinaldum Odouum, leguntur hæ literæ ab vno latere: IMP. TRAIANO. AVG. GER. DAC. P. M. TR. P. ab altero: COS. V. P. P. S. P. Q. R. OPTIMO. PRINC. DANVVIVS.

Iabolenus item reperitur, & Iauolenus.

Romæ, ad D. Mariæ Trans Tiberim.

L. IVLIVS. TROPHI
MVS. RASINIAE. IA
BOLENAE. KAPITOLI
NAE. F. M. RASINII. HR
MADIONIS. ET. IABOLINAE
SIMPRONIAE
M. C. F.

Apud præſtantem virum, iiſque ornatum animi, ingeniiq́; dotibus, quas ad ſummam laudem neceſſarias omnes iudicant, pauciſſimi aſſequuntur, Horatium Fuſcum, prope templum Mineruæ.

D. M
P. MANLIO. FVSCO
IAVOLENAE
MARCIA ET SOSIBIA
FILIAE. PATRI
PIENTISSIMO. ET
IAVOLENA. SOSIBIA
MARITO. OPTIMO.

Vide & in Orthographia, Incomparauili, In Coivx, 20.

Et, Venemerenti, in, Felix, 30.

Ex hac Literarum affinitate factum eſt, vt multi item apud Scriptores loci corrumperentur.

Quale illud apud Tacitum: Ea, inquit, Lege de Iudiciis, Iudicibuſq́; nobis promulgata. Legēdum enim puto, Nouis. Vt referatur ad Iudices.

Apud Valerium quoque Maximum lib. 6. ca. 2. de Scipione Aemiliano, cùm legeretur, Deuictæque Carthaginis ſpolia habita, qui librum emendauit, videns, non poſſe hæc referri ad Aemilianum, verbum ſuſtulit: malè omninò. ſi enim legas Aulta, prorſus dubitatio tolletur omnis, & loco integritatem reſtitues ſuam.

Verùm, longiùs fortaſſè, quàm par erat, non tamen inutiliter, à propoſito digreſſi, reuertamur ad inſtitutum.

In eum locum.] Pariſienſes, In Aequum locum. Simile mendum erat de bello Ciuili, libro 3. capite 15.

Antiſtium Turpionem.] Nunquam legi Turpionem cognomen eſſe familiæ Antiſtiæ. Nominatur à Cicerone Ambiuius Turpio Hiſtrio, in libro de Senectute. Cuius etiam mentio eſt apud Cornelium Tacitum in Dialogo de Oratoribus. Verùm in Tacito mēdoſè legitur, Turpionis, aut Ambiuij. quaſi duo ſint. qui tamen vnus eſſe ex Cicerone facilè dignoſcitur.

4. *Fuſte percuſſus.*] Eodem modo locutus Valerius Max. lib. 8. c. 1. qui tamen locus variè legitur in aliis libris. Cùm enim legeretur, Matrem percuſſam fuſte interemerat, mutârunt quidam, in, Matrem fuſtim interemerat.

Vinum & nardum.] Beroaldus, Vinum, reſinam, & nardum.

Nomine Barbarum.] Lego, Hominem Barbarum.

Ad deditionem.] Cæſar dixiſſet, De deditione.

5. *Haberi.*] Legerem, Habere; Quo verbo aliàs, & Cicer. & alij, pro habitare, vſi ſunt.

NOMINA ANTIQVA ET RECENTIA VRBIVM, OPPIDORVM, ET LOCORVM HISPANIARVM TARRACONENSIS, BETHICARVM ET Luſitaniæ, in quibus Epigrammata antiqua & Epitaphia viſuntur.

Noua.	*In Regno Aragonum antiqua.*
AGiular.	
Arcos	*Arcobriga.*
Albania.	
Arica.	*Arci.*
Hueſca.	*Oſca.*
Sadaua.	
Tarracona.	*Turiaſſo.*

IN REGNO VALENTIÆ.

Alzira.	
Alacant.	*Ilice.*
Alaquas.	
Alfara.	
Ataymus.	*Arthemiſus.*
Denia.	*Diannium.*
Gandia.	
Liria.	*Leria & Edeſa.*
La Olleria.	
Ilucena.	
Almacera.	
Carpeſa	
Moruedre.	*Saguntus.*
Morella.	*Murella.*
Orcola.	*Orcelli.*
Pardines.	
Segorb.	*Segobriga.*
Ilembay.	
Villa Ioyoſa.	*Tonoſa.*
Villar.	
Valencia.	*Valentia.*
Xatiua.	*Setabij.*
Aymſſa.	

IN

IN CATALONIA.

Ampuries. *Emporia.*
Barcellona. *Barcinon.*
Blanes. *Blanda.*
Caſtello dem puries. *CaſtellũEmporia.*
Girona. *Gercona & Bermida.*
Ilerda. *Leyda.*
Pingcerda. *Iugum Ceritanorum.*
Roſes. *Rhoda.*
Tortoſa. *Dertoſa & Lercoſa.*
Tarracona. *Tarraco.*
Victi. *Auſona.*

IN BETHICA.

Alcantara. *Norba Caſarea.*
Alcalade Henares. *Complutum.*
Alambra.
Almeddla.
Argona. *Auriga.*
Almodauar.
Agreda. *Graccaris.*
Billena. *Bdbilis.*
Badagos. *Paxlulca.*
Carragena. *Cartago noua.*
Cartama. *Cartuma.*
Carmona.
Gordoua. *Corduba.*
Caſlona. *Caſtulon.*
Caparra. *Cappara.*
Camino della Plata.
Camora. *Sarabris.*
Calis. *Gadez, Inſula.*
Scya. *Aſtigi.*
Finiana.
Galiſteo.
Herrera.
Iaen. *Menteſa.*
Lora.
Lapuente de Pines.
Longronia. *In Liobriga.*
Murcia. *Murgus.*
Medina celii. *Mediolum.*
Martos.
Malega. *Malata.*
Moron. *Aruzzi.*
Monte mayor. *Moriliana.*
Maqũeda.
Merida. *Emerita.*
Monaſterio de Capella. *Mirobriga.*
Monobriga. *Monobriga.*
Medolin Caſtra. *Vicelliana.*
Marchena. *Marcia.*
Mayrena.
Benyaflor.
Ronda. *Munda.*
Oſuna.
Toledo.
Senilla. *Hiſpalis.*
Salamanca. *Saimantica.*

TOROS DE SIGVANDO.

Valladolid. *Pincia.*
Vdes. *Vrteſa.*

IN GALLICIA.

Compoſtella.
Cormuya. *Clinua.*
Fuente en callada.
Padron.
Sancta Maria in Iria.

FINIBVS TERRÆ.

Vanenza.

IN LVSITANIA.

Collares.
Coymbra. *Lancobriga.*
Caſtro.
Ebora. *Ebora.*
Lisboa. *Vlyſipo.*
Luzicht.
Monforte.
Portalegre.
Peralongua.
Santaren.
Sintra.
Silua.
Torres vedras.
Viſeo. *Viſonium.*
Hofoyam.
Ocyras.

ALIAE NVNC ET PLVRES SEQVVNTVR PROPTER ANTIQVITATEM INSCRIPTIONES LECTV IVCVNDISSIMAE, QVAE PER CELEBERRIMAS TOTIVS FERE

Hiſpaniæ vrbes magna adhuc vbique cum intuentium admiratione conſpiciuntur: His proximè antecedentibus adiunctæ, eò quòd Nominum quorundam propriorum, quæ in ipſo quoq; C. Iulij Cæſaris reperiuntur Opere, fiat mentio.

VALENTIAE.

QVINTI Sertotij magnificum Sepulchrum Valentiæ fuit in templo, quod ipſe Dianæ ſtruxerat, quo loco nunc Sacellum eſt beati Vincentis Martyris, è regione Eccleſiæ Principis, cuius ſtructuræ hic Lapis extat dedicationis: nunc autem in Eccleſia Valentina Epiſcopali, & Metropoli luſtralis aquæ Vas elegantiſſimum contra oſtium Sacriſtiæ.

Q. SERTORIVS. Q.
LIB.
ABASCANTVS. SEVIR.
AVG.
D. S. P. F. C.
IDEMQVE DEDICAVIT.

In eadem Eccleſia Metropoli, in Sacello beati Benedicti, Iuxta Sacriſtiam, Lapis eſt his literis depictus in gratiam Herennij, cuius meminit Volaterranus lib.2.Geograph. Saluſtius Hiſtoriarum lib. 4. Caſtra hoſtium apud Sucronem capta, & præſidium apud Turiam: Et Dux hoſtium, C. Herennius cum vrbe Valentia, & exercitu deletus.

Q. HERENNIO	C. VALENTI
ETRVSCO	HOSTILIANO
MESSIO DECIO	MESSIO QVINTO
NOBILISSIMO	NOBILISSIMO
CAES. PRINCIPI	CAES. PRINCIPI
IVVENTVTIS	IVVENTVT.
VALENT.VETER.	VALENT. VETERAV
ET VETERES.	ET. VETERES.

IRES CENSE VIIRIA ACTV.

In ædibus Præcentoratus Lapis eſt cæruleus quadratus, altera parte longior, in quatuor quadrangulos ſiue arculas diſtinctus, prima, tertia, quarta, tres ſtatuas obtinent ſtantes amictus priſcus, & ornamentum capitis, quarum apicibus in medio hic imminet titulus:

FATIS
Q. FABIVS
NVSVS
EX VOTO.

Sunt & in ædibus Sacriſt. nonnulla monumenta elegantiſſima, quæ ex remplo Dianæ à Q. Sertorio inſtaurato, hodie etiam extant.

ASCLEPIO
Q. CALPVRNIV
ALIPION
V. L. S.

Ibidem.

VIRIAE
ACTAE
C. ATILIVS
SEVERVS.

Ibidem.

VIRIAE AGTAE AMPLIATVS QVI FABRICAE IN ET SIGN.:.:.:.M.: PRAEFVIT ET CAIRINOE LIB.	Petrus Appianus habet ACTAE, & meo deſideratur quarta huic, & poſteà legit, Signo, & poſteà CAMIR. HOE. LIB.

Ibidem in lapide fracto:

..ESCENS:.:.:.
∴VDIAE PIAE FIDEL:.:

In publico vrbis Granario.

CORNELIAE
GLYCENI.
AN. ∘XVI.

Iuxta Macellum nouum.

M. BAEBIVS. M.F.:.
MARCELLVS SVRCI.:.

Ibidem.

Ibidem.

MARCIAE.
M. F.
POSTVMAE
MESSENIAE
LVCILLAE
AEMILIAE
F. C.
POSTVMA
F. PIISSIMAE.

Apud ædes vrbis publicas:

GNAEAE: SEIAE
HERENNAE SAL-
VVSTIAE BAR-
BIAE ORBIANAE
AVG. CONIVGI DO-
MINI NOSTRI AVG.
VALENTINI VETE
RANI. ET. VETERES.

Apud ædes Archiepiſcopi quarto & quinto verſibus turbatis:

M. AQVILIO
AQVILINO
ANN. XXXVI.
TIRON
AMICO.

In ludo pilæ patricij viri, in ædibus Comend Montacti.

M. MARCIVS. M.
FIL. CELSVS
HERCVLEM CVM
BASI ET ARATE SVB
SELLIS. SVO ET. M. MARCI
ANTONINI. FILI. SVI
NOMINE. D. D.

Apud ædes Petri Pardi Equitis.

DEO. AETERNO
SACRVM
L. POMPONIVS
FVNDANVS
CVM SVIS OMNI
BVS VOTVM L. A.
SOLVIT.

Ex oppido Bugia Numidiæ tranſuectus Valentiam, cura Petri Pardi & Galterrani Carrotcij, nobilis Eques, Anno M. IↃ. XV.

Iuxta los Santets.

L. ANTONIVS
L. F. GASABNVS
ANTONIA. L. F.
PROCVLA.

Apud plateam Villeraſer, in ædibus D. Ioann. de Moncada, Comitis Aytonæ.

Q. IVNIO CRATIC
RICCIVS
ATIMETVS ETRI

In Cœmeterio S. Martini, iuxta forum Olitorium, in altari Beati Gregorij: ipſa ara eſt conſecrata.

D. M.
MELIAE ANNO
RVM. XXVIII. . ET. FE
LICI. ANN. XV. ME
MORIAM FECIT
DIADVMENVS BENEME-
RENTIBVS.

In publico Hoſpitali iacet in atrio Negletis.

SERAPI
PRO. SALVTE
PHERENNI. SE
VIRI CALLINT
VS. SER.

In Monaſterio Incarnationis Vas aquæ benedictæ eſt.

D . M
DOMITI
VICTOR
D. F. AN
XLVIII
HEREN.

Apud Regiam iuxta hoſtium domus Leonum:

L. VARIO. PROCLO. AN. XVI
VARIA PROCLA. FILIO
PIENTISSIMO.

Argento Vaſculario,
Apud Regiam humi iacet.

D . M
L. IVL. AP. C. L. N.
TO. ARGENT.
VASCVLARIO. ET
LETEIA. VALEN
TINA MARI
TO OPTIMO.

Apud Trinitatis Vrbis portam:

.:.:.: ALV .:.:.:.
.:.: IO LOC .:.:.:.
.: VM QVI. AQVA. TRAIA
.:.: M PORTA SVCRONENS
:.: MPTVM. V. KAL. MAIA

Fuiſſe autem olim in porta Sucronenſi probabile eſt, quæ fuit qua Valentia Sucronem reſpicit, nempe in via publica, quæ dicitur la Boalella.

In frontiſpicio portæ Vicentinæ ſiæ legitur in marmore deſcripto, quo tempore Valētia in Amphora forma illuſtrata fuit.

IN DEI NOMINE XXIIII. MENSIS AVGVSTI ANNO DOMINI. M. CCC LVI. DE. VOLVNTATE. ET ASSENSV ILLVSTRISSIMI ET MAGNIFICI PRINCIPIS ET DOMINI :.:.: NOSTRI. D. PETRI REGIS ARAGONVM EXTITIT ORDINATVM PER HONORABILE CONCILIVM CIVITATIS VALENTIAE FIERI IN CIRCVITV RABALLIVM DICTE CIVITATIS. VALLES ET MVROS OPERANTIBVS VENERABILIBVS PERICARDO FABRA. IOANE DE PERTVSA MICHAELE DE PALOMAR MICHAELE DE VILAROLA.

In arce anno Domini 1490. vt fertur, inuentum fuit ſepulchrum vetuſtatis admirandæ, in eo cadauer, quod Balſamo conditum huc vſque fuerat ſeruatū, proceritatis non vulgaris, ſed ſolito procerioris, habebat, & hodie habet in fronte lineas duas literis Hebræis, quarum hæc eſt ſeries:

זה סבר אודנם גובר המלך שלמה
שבא לגבת את המס וימת

Quarum ſenſus eſt huiuſmodi:

Hoc eſt ſepulchrum Adoniram ſerui Regis Solomohis, qui huc venit, vt exigeret illius tributū, & mortuus eſt.

Habes 3. Reg. 5. expreſſè ADONIRAM *Solomonis ſeruum eſſe.*

Carpſa.

Intra Abadiam:

IOVI.
P. HERENNI
ABASCANTVS
HERENNIARVS
HIRENNIA. LAVB.

Alaquas.

In ædibus Gaſparis Agnilar Domini oppidi.

P. L. F. POSTV
MENIA.
M. AVRAE
LIAE. B. M. F.

Fractus eſt lapis ad ianuam Ferdinandi Armengel, iuxta portam vrbis, quæ reſpicit Valentiam.

:.:.:.:.:.:.:.:.:.:.:.:.:
SIANO.:.:.:.::.:.
IVSTO AN.:.·.:
CN. LEPIDI. F.:
SEVIRO EQVI.:.:
VRBANO TRIBV:.:
SORTITO.:.:.:.:.
SAGV.:.:.:.:.:.:.:.:.:

Ibidem.

VOCONIVS ROMANVS.
PATRI OPTIMO.

Ibidem.

SAGVNTVS PATRONIS
VI.

Iuxta limen Iacobi Caſtellon.

IVLIAE HEREDI.
AN. L.

Sagunti.

Hæc eſt Saguntus illa clara fide in Romanos, in Annibalis Expugnatione, cuius celeberrimę vrbis nunc oppidi parua monſtrantur veſtigia. Teſtātur Saguntinorum munificentiam, Theatri & maximorum ædificiorum ruinę, ſed præcipuè numiſmata, quæ indies effodiuntur, & Marmorea quæ extant monumēta, quorū maxima pars quorundam inuidia periére, vel in calcem redacta, vel fundamentis ſubtruta, vel in minuta fragmenta diſſecta. Hæc igitur accipe pauca, quæ multis obraſa ruinis iacebant in terræ parentis gremio.

Item optata luce firmatur.

SENATVS ET PO
PVLVS SAGVNTI
NORVM CLAVDIO
INVICTO PIO FELI
CI. IMP. CAES. PONT.
MAX. TRIB. POT. P. P.
PRO. COS.

In platea, in columna marmorea.

IMP. M. AVG.
CARINO
NOBILISSIMO
CAES PIO.
FELICI INVICTO
AVGVSTI
PONT MA
XIMO. TRIB
POST P. P.
COS. PROCOS.

In pla-

In platea, in altera columna marmorea:

DEO.
AVRELI
ANO.

In ianua Berengarij.

CERIALI
.:.LEG. III. GALLICAE
.:.III. COHORTI GALLICAE
.:.IVM ROMANORVM
:.:.:.:.:.:.:.:.:.:.:.:

In hortis Gaſparis Malondæ.

MARTI
AVG.

In Oliueto Caleenæ, iuxta viam Valentinam in baſi.

Q. FABIVS. Q. L.
CAPPADOX
Q. FABIVS. ANICETVS
Q. FABIVS FELIX.
Q. FABIVS FAVSTVLVS.

In oſtio Eccleſiæ Arcis.

M. ACILIO. M. F. Q.
V. FO. PROCVRAT.
CAESARVM
CONVENTVS TARROCO.

In arce prima ante portam, quam dicunt Salochiam.

Q. FABIO. CN. F.
GAL. GEMINO.
PONTIF. SALIO.
D. C. D

In ſupremo gradu ſcalarum Berengarij.

C. CORNELIVS
A. L.

Ad radices montis.

DIA.:.:.:.:.:NAR
.:.:.:.:.:.:.:.:.:.
.:.:.:.:.:.:.:.:.:.:
:.:CVLTORVM:.:

In ſanctiſſimæ Trinitatis templo columnæ octo, earum quatuor ex aduerſo ſtantes, ſunt poſitæ, vbi ad quamlibet ex inſcriptionibus ſubſequentibus vna, ſicut ex fide digniſſimorum teſtimonio compertum habemus, ad hoc vſque tempus præbetur conſpicienda.

ANTONAE L. F. SERGILLAE VEGETVS LIBERT.	SERGIAE. M. F. PEREGRINAE THEOMNES TVS. ET. LAIS ET DIDYME LIBERTI	SERGIAE. M. F. PEREGRINAE THEOMNES TVS ET LAIS ET DIDYME LIBERTI	L. ANTONIO L. F. GAL. NV MIDIAE PRE FECT. FABRVM TRIBVNO MIL IT. LEG. PRI MAE. ITALICAE L. RVBRIVS PO LYBIVS. AMICO.

E regione in eodem S. Trinitatis Templo.

ANTONIAE. L. F. SERGILLAE L. TERENTIVS FRATERNVS ADPINI	SERGIAE. M. F. PEREGRINAE L. IVLIVS. ACTIVS ET PORTIA. ME LETE	SERGIAE. M. F. PEREGRINAE M. SERGIVS. VET TO AMITAE	L. ANTONIO GAL NVMIDAE. P. P.:. FABRVM. TR.:.: LEGI. PRIMA.:. M. SERGIVS. T:.: ET SERG:.:. SER.:.

In Arce Salochia.

G. LICINIO
L. GAL
CAMPANO
AED. II. VIRO
FLAMINI
E. X. D. D.

In turris quarta ianua ſecundæ Arcis.

M. CALPVRNIO. M. F.
GAL. LVPERCO
AED. II. VIRO PONTIFICI
MANLIA. CN. F.

In arce, in turri, quæ dicitur Barramiam.

P. BAEBIO. L. F.
GAL. MAXIMO
IVLIANO AEDIL
FLAM. PVPILIA AVI
TA. EX TESTAMEN
TO. C. PVPILLI CVPITI
PATRIS.

In Arce, iuxta turrim Armorum:

CLAVDIO INVICTO
PIO. FEL. IMP. CAES
PONT. ı MAX.
TRIBV. POT. III. COS.
II . PROCOS.

In pariete domus Petri Carbo.

P. CALPHVRNIO
ARMONICO
AN . XXV.

Eiuſdem.

Q. LICINIVS
PRIMVS
PROMO. BELL.

Ad gradus Templi.

C. VOCONIVS . C . F.
GAL. PLACIDO AED.
II. VIRO. II. FLAMINI
II. QVESTORI
SALIORVM MAGISTRO.

In parte agri Narbes.

L. VALERIVS MVNTA
NV.S TABELLIVS. IIIII
SICINIANVS DOMVS
NARBES.

Ad gradus eiuſdem templi.

POPILIAE . L . F.
RECTINAE AN. XVIII.
C. LICNIVS. C. F.
GAL. MARINVS
VOCONIVS ROMANVS
VXORI.

Supra Ianuani ſecundam Arcis eſt marmorea ſtatua, ad eius pedes.

DIS . MAN
L. GEMIN . MYRINES
ANN . XXX.
L. BAE . PARDVS
OMNI BONO
DE SE MERITAE
FECIT.

In via Valentiana, è regione Ioanne de Serræ.

Q. GRATIVS
XANTHIVS
ANN. XXX.

Ibidem.

M. AEMILIO M. F.
GAL. FAVONIO
IVCVNDVS. L . P.
CVM IVCVNDO
ET PVDENTE
FILIS.

Ibidem.

Q. LE. GAL. HISPANO
POMPEIO MARCEL
ANTONIO SILON.

Ibidem.

M. BAEBIVS CN . F.

In angulo ante hortum Iacobi Caſtelnoui.

BAEBIA.
ANN. XXX.
MONTA.

In Eccleſiæ principe, in pauimento contra altare B. Bernardi.

C. GRATTVS
HALYS . SIBI . F.
GRATTIAE . MYRSINI
VXORI KARISSIM
ANN. XXXXVII.
SIBI ET SVIS.

Ibidem.

M. VALERIO . M . F.
VICISTIVS . SEPIDVS
ALEPIDVS
AMICO OPTIMO.

In ſupremo gradu ſcalarum Berengarij.

C. CORNELIVS
A . L.

Deeſt hoc ſepulchrum.

H . SE . POMPEIA
CASSIO RVFINO
PATRONO . ET . M.
B . SIBI.

Deeſt.

C . P. CLODIVS
AN. LXXXX.

In ædibus Ioannis Cucalo, olim domus Vicarij.

E . VERINAE
XXXX
VERAE MIRI
LXX
TAMENIO
N . S .

Apud

Apud portam de Tenel, in ædibus Alcarmine viduæ.

Q. FABIO . RO.
FECERVNT . Q.
ONISIVS . ET . A.
FABITHA . M . LY.
LCL . AN.

In arce, in turri, quæ eſt media arcis munitiſſimæ, cui eſt nomen Celoquiæ.

PAVLO AEMILIO
PAVLI . F . PALL.
REGVLO . XV. VIR
SACRIS . FACIVND.
PRAEFECTO VRB.
IVRIDICVND.
QVAESTORI
TI. CAESARIS AVG.
PATRONO.

Ibidem in lapide fracto.

: . : . : . : . : . : .
AM . BATVS
EX VOTO.

In Cœnobio Trinitatis.

POMPEIVS
BALONIVS . SEVR
BALONIVS MARCEL.
BALONIVS . MARCI . IAN
ISEGIVS . GRES.
CN.

Apud Narbes.

T . AVGVS . SACRVM
C. TERENTIVS ONE
SIMVS IN HONOREM
SEVIRATVS . SVI ET
IN HONOREM C. TE
RENTII VRSI FILII.

In valle quæ dicitur de ſego, apud Turrim de Benendes.

D . M
BAEBIO . SENECIANO
ANNORVM . XVIII.
SERGIVS . ❦ MARCIA . ❦
FILIO . ❦ PIENTISSI
MO ❦ ET SIBI FEC.

In turri, quæ reſpicit ad cœnobij portã cœli.

L. CRINIVS
POLYCLETVS
AN . LX.

Hic lapis extat in porta D. Ioannis Viuis, in oppido, quod vocatur Bomerſagro.

CORN . M . F . MAXIM.
CORN . MAXIMA.
M. CORN . LONGINVS.
M. CORN . MAVRVS.
L. CORN . MAXIMVS
L. CORN . MODESTVS
L. CORN . DENTO
L. CORNEL . RVFVS
L. CORNEL . MATERNVS
L. CORNELIVS SILO.
CORNELI . L . F . LVCIA
GENITI.

Lyriæ.

Apud portam Valentinam.

M. BAEBI GAL . LID. : . : . : . :
VSQVIETVS FIL . ANII. : . : . : .
BAEBIA ❦ HARMO. : . : . : .
APHRODISIA NIA . AN . XV. : .

Apud portam ſuburbij, quæ reſpicit ad campum Andellæ.

Q. CAECILIVS
MODESTVS
SIBI . ❦ ET.
CAECILIAE . VITALI
LIBERTAE.

Apud portam de Mura.

. : . CINIAE L. CALICINO . L. F.
: . : . : . : . CAI . CASIANO
. : . : . : . : . OMNIBVS HONO
. : . : . : . : . : RIBVS HIC FVNCTO.
. : . : . : . : . : LICCHIRINA MARITO
. : . : . : . : . : EX TESTAMENTO CAI.
CELERINAE. CILI CRASSI CASSIANI. FILII

E Regione Eccleſiæ in oſtio Cemeſcij.

SERANVS . TAVNESIS.
CERIS FOTO BESANV.

In vici aſcenſu ad ædem ſacroſancti Michaelis.

SEI : . : . : . : . :
VIC : . : . : . : . :
ANN . : . : . : . :
HM . : . : III . : .

Iuxta Abadie.

. . : . : . : . : . :
: : . : . : . : . : .
FLAMINIBIS
D . . D

Apud

Apud plateam, in domo Bartholomæi Bomugo.

LIC . VRSINAE
ANN . XXX.
LIC . PHILON
LIBE.

In turri, quæ olim Mapunta:

: . : . : L . F . GAL . MAX.
. : . : . : . : M . PRAEC
. . : . : . . : . IAEFECT . M.
: . : . : . : . : . : . : . .

Segobriga

Extat hæc tabula:

L. AEMIL . L . F . GALLO
FLAM ROM . ET DIVOR
AVGG . STATVAM AER
E . PVB . FATRIAE DECR
E . PVB . ETIAM PECVN
SEGOBRICENS . EREXERE

Morella.

In villa quadam Cæſaris, in baſi.

IOVI . CONSERVA
TORI OB INCOLV
MITATEM . M . A . A.

HANC ARAM PO
SVIT E . D . D.

Pardines.

CN . BAIBO . CN . F . GAL . . . MINO
ET PAPIRAE . C . F . FESTAE . . BAE
BVS . . . . . RVS . PARENTIBVS OP
TIMIS.

Setabis.

Habet & Setabis vrbs toto orbe celebris fortitudine, Arcis nõnulla monumenta, cuius meminit Sillius Italic. lib. 3.

Hos inter clara thoracis luce nitebat
Sedentana cohors; quam Sucru rigentibus vndis,
Atq; altrix celſa mittebat Setabis arce,
Setabis, & telas Arabum ſpreuiſſe ſuperbas,
Et Peluſiacu filum componere lino.

Inter quæ eſt in foro holitorio, intra macellum Manlia huiuſmodi monument. elegantiſſi. literarum characteribus:

MANLIÆ
M . F.
PROCVLÆ
PROBVS
LIBERTVS.

Artemiſi.

In oppido.

BAEBIE QVI . : . BAE
EX TESTAMENTO SVO.

Xatiua.

Ibidem columna eſt huiuſmodi, quæ ex veteris Setabis porta huc translata, fortè porta illa Martia fuit, nempe Marti Domino dicata.

L. FABIVS
TROPVS
MARTI
DOMINO

V . S . L . M.

Ibidem lapis quadratus, in quatuor quadrangulos diſtinctus, in quo duæ cornices ex eodem poculo bibentes inciſæ, quantum conijcere datur, mutui amoris & concordiæ ſymbolum. Effoſſus autem eſt, vt fertur, ex antiquæ Setabis fundamentis, opera Patres Iuratos Antiquitatis ſtudioſi, anno 1540.

In ædibus Baldaſaris, villa planæ.

C. CORNELIO
C . F . GAL . FESTO
FVLVIA VENVLA
FESTO ET SIBI.

In vico de Moncada, è regione Eccleſiæ Sancti Franciſci, in ædibus Malferite, in imo Schalarum gran mire expular.

CORNELIAE
P . F.
PROPINQVAE
CHALDAEA . Q . F.
VERECVNDA
MATER.

Iuxta portam via Leonum, in domo cuiuſdam Agricolæ.

: : . : . : . : . : . .
. . : . : . : . : . :
AN . XXXII . SE
BAEBIVS BA
RETA VXORI.

Apud portam S. Teclæ, è regione Piſanæ.

IMP . CAES.
M. AVREL . CLAV
DIO . PIO . FEL . IN
VICTO . AVG . PONT.
MAX . TRIB . POT.
COS . II. P . P . PROCOS.
D I D.

In quadam turri iuxta portã antiquam, vulgò dictam, dela amella.

M . PVBLICIVS PAN
NICVS . SIBI ET
CORNELIAE MELETE.

Ibidem.

Ibidem.

FVLVIO . L . F.
GAL . MARIANO
II . VIR . FLAMINI
ROMAE ET AVG.
FVLVIA M E. MARCELLI
MATER.

Apud ædem Diuæ Barbaræ.

VALERIA
Ↄ . LIBI
CROCINE
VALERIA
SVCCESSA
MATER
F . E . C.

Ibidem.

. . . . ALER
. . . . . M . F . GAL.
. . . MARIANO
. . . . RENTIA
. . . . RENTVI
. . . . MATER.

In æde ſacra Beati Felicis Martyris, iuxta vas luſtralis aquæ.

LVPVS ANN.
XXXIIII . M . II.
H . S . E . VE . . . MTA
VXSOR MARITO
DVLCISSIMO . T . L.
SIT LVPO . T . L.

Gandia.

Non procul à Monaſterio Sancti Hieronymi, in quodam agro.

Q . CRATTIVS
CONSTITVTVS
AN . XXVI.

Dianij.

M . LVC . IOVI.
VOT . SOL
IDEM Q . TEMPL.
D . D

Ibidem Dianij.
In ædicula S. Pariū.

L . VALERIO LEGA.
PRO . II . NOVO.
OMNIBVS HONO
RIBVS IN . R . P.
SVA FVNCTO
ADLECTO IN . V.
DECVRIAS FLA
MINI . P . H . C.
GAMVS ET
TROPHIME . II . F.
PATRONO OPTI.
ET INDVLGENTISSIM.

Ibidem Dianij.

PALLADI . VICTRICI SACR
HEICHOST . RELIQVIAS
PROFLIGAVIT . CATO VBI
ET SACELLVM STRVC.
ET AEREAM PALLADIS
EFFIG . RELIQVIT PA
REANT ERGO ET NOS
CANTOMN . S . P . Q . R.
IMPERIVM ET DEOR.
NVMINE ET MILITVM
FORTIT . ET TVERI
ET REGI.

Hic Lapis neglectus iacet in foro, vt dicunt, del Iombay, inter oppidum, quæ dicitur Acphart, & aliud, quod dicitur Catadar, eſt fractus, vocaturq; Iaſpis, in quo adhuc veſtigia apparēt alicuius ædificij, Romani opera facti.

FONTEIO PIO LATICLAVI

Ibidem Dianij.

C . TERENT . T . MAR . F . PATRI
CIA ROMANOR . GEN . ORTVS
PROH DOL . HEIC TAM LONGE
MALO COELI CONTAGIO CE
CIDI . M . MART . P . MART . PA
TRVEL PIENTISS . CVM IN
FAMIL . TERENT . ADOPT.
QVOD . EGREGIE SVB . C . CAESA
RE MILIT . ISTOLO CARFTVM.
FEC . VIX . AN . XXXVIII.
M . IIII . DIES X . HORAS SCIT
NEMO.

Villeloyoſa.

Apud villam Ioyoſam, quæ olim Loyonoſa, miræ magnitudinis lapis eſt, ex quo fabrefactum eſt altare in illius oppidi Eccleſia, huiuſmodi literis depictum:

M . SEMPRONIVS HYMNVS ET . M.
RESVRRI EIVS FILII NOMINE SVA
M . MARCELLVM VETVSTATE COM
LAPSVM PECVNIA RESTITVERE
NT . ETIAMQVE ET MENSAS LAPI
DSAS POSVERVNT.

Ilombaij.

In Arcis atrio.

CALPVRNIAE
MARCELLAE
M . SEMPRONI
V . . . . . . DVS
VXORI OPTI
MAE ET DI
GNISSIMAE.

M *Ilice.*

Ilice.

In agro Ilicitano.

AVG . DIVI . F . C.
METIVS . C . F . CELER.
D . D.

Eiuſdem.

VARRO . ANN . XVIII.
H . S . E . S . T . T . L.

Villar.

In porta ædium D. R. Archiepiſcopi.

D . M
VICTORINAE
FIL . ANN . XX.
CHRYSOPO
LIS . MATER.

In oſtio lopes, iuxta Eccleſiam oppidi.

L . POSTVMIO
SILVESTRO
L . POSTVMIVS
AMBATVS
FILIO . AN . XXV.
ET : : : : : : : :

In campo oppidi del Villar de bena, ſub arborem in mag. oliuas.

L . OTACILIO
L . E . GAL FLA
VO ANN LXVI
ATILIA CELSIL
LA MARITO
MERENTISSI
MO ET SIBI

debaxo dela Oliuere.

D . M
ATILIAE CEL
ILLAE ANN.
. . . . VICTAC
LI . . . . CELSIL
LAM . . . . ATRI
MERE . . . . NTI
SSIMA.

Ibidem.

M . C . Q. AVITO
SVPERFLVENTI PECVNIA
QVAM IN MAVSOLEVM
SIBI FACIENDVM ET
STATVAM MARMOREAM
PONENDAM TESTAMENTO
IMPENDI IVSSIT.

Ibidem.

P . BAEBIVS
LEVCHIO . .
AN . LV . . ET
BAEBIA . . .
: . : . : IA . : . :

Ayuissa.

IMP . CAES . M.
AVRE . CARO PIO
FOELICI INVICTO
AVG . PONT . MAX
TRIB . POT . P . P . PRO
COS . II. COS . ORDO
EBVS II . D . N . M F.

Ibidem.

P . X . ET . C . CORNELIVS
SERVINVS . H . ET . CVRATORES
OPERIS EIVS . P.
HIC . R . P . EBVSII XC . MILIA
ANORVM . LEGAVIT . VT EX EIS
QVOD ANNIS TRIBVTVM ROMANIS
PENDERETVR TNE CIVES INIQVO
TEMPORE TRIBVTA PENDERE
COGERENTVR . RELIQVA VI . M IIII . A
FENERARENTVR . ET . EX . VSVRIS
LVDI EDERENTVR QVB ANNIS
CYMVASLVM NATE EIVS DARE . V.

Dertoſa.

Apud Eccleſiam Metropoli.

P . D . VI . AVG . CVI
OB MERITA ORDO
DERTOSAI . AEDI.
HONOR DECREVIT
P . VAL . PARDVS . LIBER
P . D . VI . AVG . PATRO
NO OPTIMO.

In Eccleſia Principis ad altare Sancti Iacobi.

PIO ADQVE INVICTO
D . N . TRAIANO NOBILIS
SIMO AC FORTISSIMO
ET FELICISSIMO
CAESARI SEPTIMVS
ACINDYNVS . V C . A
GENS PER HISPANIAS
V . C . ET VICE SACRA COG
NOSCENS NVMINI
MAIESTATI QVE EIVS
SEMPER DICATISSI
MVS.

Tarra-

Tarraco.

Tarraco Scipionum opus, hæc in principatu Cataloniæ, in citerioris Hiſpaniæ circulo, Ciuitas eſt, ad Mare ſita, antiquiſſima, à Romanis dilecta & fundata, vt Hiſtoriographi deſcribũt, & Theatra ædificiaq; ſuperbiſſima ſemifracta facilè teſtantur, itẽ numiſmata, quæ effodiuntur, AQVAE DVCTVS mirabiles & Porticus, Epigrammataq; illuſtria, iterum ab alto inclinãtia, apertè commonſtrantur.

In Eccleſia Cathedrali iuxta altare Sanctæ Barbaræ hæc longa literarum ſeries extat, prima linea abraſa, quam M. PORTIO. CATONI, ob contextum hiſtoriæ ſcribendam putauimus, Marcoq; Portio Catoni Quindecimo viro ſacris faciundis.

M. PORCIO CATON
XV. VIR. S. F. LEG. AVG.
PR. PR. PROVINC. H. C.
ET INEA DVCI TERRA MARIQVE
ADVERSVS REBELLES. H. H. PP. ITEM
ASIAE ITEM NORICAE DVCI EXERCI
TVS ILLYRICI EXPEDITIONE ASIANA
ITEM PARTHICA ITEM GALLICA LOGISTAE
CIVIT. SPLENDIDISS. NICOMED. ITEM
EPHESIOR. LEO. PR. RR. PROVINC ASIAE
CVR. CIVITAT. THEANENSIVM ALLEC.
INT. PRAETORIOS ITEM TRIB. PRAEP.
LEG. XX. HEREDI PER GALLIAS LVGDV
NEN. ET BELG. ETVTRAMQ. GERM. PRAE
COPIAR. EXPEDITION GERM. SEGVN
DAE TRIB. MIL. LEO. S. LEG. AVG. PRAEF.
COH. SEC. CIVIVM ROMANORVM.
SILIVS HOSPES HASTATVS. LEG. X.
GEMINAE HASTATORVM EIVS
OPTIMO PRAESIDI

Ibidem.

MAXIMIANO CAES. IMP.
AVG. PONT. MAX. TRIB
POT. II. COS. II. PROCOS.
POSTHVM. LVPERCVS
P. P. P. HISP. CIT DEVO
TVS NVMINI MAIES
TAT. QVE EIVS

Ibidem.

ANTONIAE CLEMENTISS
VCSORI. P. RVFFVS FLAVI
VS. M. F. SIBI. VIV. ET SE
PVLC. FEC. ET IN MEMOR
PERP. HORTOS COHEREN
TES SIVE SVB VRB. TRADI
DIT LIBERT LIBERTAB
QVE. EX FAMILIA VCSORIS

Puer repertus ſub capite truncum habet marcidum, ad pedes floridum, ad latus hanc inſcriptionem:

ASPICE QVAM SVBITO MARCIAT QVOD FLORVIT ANTE
ASPICE QVAM SVBITO QVOD STETIT ANTE CADAT
NASCENTES MORIMVR FINISQ. AB ORIGINE PENDET
: : . : . : . : . : . : . : . : . : . : . : . : . . . . : . :
: . : . : . :

Ibidem.

M. FABIO
ASIATICO
SE VIRO MAG.
LARVM. AVG.
L. POMPEIVS
SEVERINVS
AMICO
OPTIMO.

Ibidem è regione oſtij Clauſtri.

L. CORNELIO
C. F. GAL. CELSO
II. VIR PRAEFECTO
ORAE MARITV
MAE COHOR
TIS. I. ET. II.
POMPEIA DONA
CE VXOR.

Ibidem.

L . VAL . TEMPESTIVO
PATRI . VAL . GALLI
VALLERIA SILVANA
M . F.
QVINTIVS FLACCVS
AVONCVLVS
VALLERIA VERNA
SOCRVS HEREDES
REDEMPTA PORTIONE
VALERI AVITI
VALERIA SILVANA
INTVLIT
IN DOMO REPERTAM
IN FORO POSVERVNT.

Ibidem ad altare S. Annæ in Clauſtro talis conſpicitur Inſcriptio:

VICTORIOSISSIMO
PRINCIPI IVVENTVTIS
M . AVR . CARINO NOBIL
CAES . CONS . PRO . COS.
M . AVR . VALENTINIANVS
V . C . PRAESES PROVIN . HISP.
CITE . LEG AVG . C . DEVO
TVS NVM . MAIES . Q . EIVS.

Ibidem in Clauſtro.

D . M
ANTONIAE CLE
MENTEINAE . VX . P . RV
FIVS FLAVS . M . F . ET
S . VIVINO . MEMORI
AM PERPETVAM HORTOS
COHERENTES SIVE SVB
VRBANVM TRADIDIT . LIB.
LIBERTABVSQ. EX FAMILIA
VX . MARVLLO ANTROCIO
HELENE TERTVLLIANAE
EXCEPITQ. NEQVIS EOS VEN
DERET SED PER GENVS
IPSORVM POCESSIO DE
CVRRERET VEL PER
ATNATOS VEL
MANVMISSOS.

Apud domum Beſamt, iuxta Palatium.

C . MARIO . C.
FIL . FAL . VERO
GERVNDENS
OMNIB . HONOR

Ibidem.

PIO ATQVE IN
D . N . CONSTANTIO NO
BILISSIMO AC FORTIS
SIMO ET FELICISSI
MO CAESARI . BA
DIVS . MACRINVS
V . C . P . P . P . H . T . NV
MINI MAIESTATIQ.
EIVS SEMPER DE
VOTISSIMVS.

In ſede coram Hoſpitali.

Q . CAECILIO . L.
F . GAL . FRONTONI
QVAEST . II . VIR
PROCVRAT . AVG
CN . CORNELIVS
EMPERASIVS ET
GN . CORNELIVS
ENHORMVS OB
MERITA
OPTIMO AMICO.

Ibidem iuxta altare maius.

CLODIAE . Q . FIL
RVFINAE
FVRIA HELICE
AVIA . ET
FVRINA MAERETRA
PIENTISSIMAE.

Apud Diuum Franciſcum, iuxta Palatium Archiepiſcopi.

FLAVIAE TROPHMES
FL . EVGRAMVS VXORI
SEVIVO FECIT ET SIBI.

Iuxta Palatium Archiepiſcopi.

L . FLAVIO CHRY
SOGONO SE
VIRO MAG . LAVRVM
AVG . L . FLAVIVS
SILVINVS . LIB . SE
VIR MAG . LARVM
AVG.
ET . Q . CORNEL.
SILVICVS SE VIR
CORNELIA
FESTIVA PATRO
NO
INDVLGENTISSIMO.

Apud

Apud eandem domum Franciſci Bartholdi, iuxta Palatium.

C. VAL ARABINO
FLAMINI. F. BERGIDOF.
OMNIB. NON IN RE. P.
SVAFVNC. SACERDOTI
ROMAE ET AVG. P. H. C.
OB CVRAM TABVLARI
CENSVALIS FIDELITER
ADMINIST. STATVAM
INTER FLAMINALES
VIROS POSITAM EX
ORNANDVM VNIVERS
CENSVER.

Ibidem.

TITO ℣. MAMILIO
SILONIS FIL. QVIR
PRESENTI
TRITIENS MAGALE
OMNIB. HONORIB.
IN. R. P. SVAFVNCT
DECVRIALI ALLEC
TO ITALICAM EX
CVSATO A DIVO
PIO FLAMINI. PH. C.

In oſtio Hoſpitalis.

D. M
IVL. PAMPHIL
IVL. SECVNDVS
AVG. LIB.
ET IVLIANA
MATER
AXILI. M.

Ibidem.

D. M
MANLIAE
QVINTAE
MANLIA
SEVERA
PATRON.

Ibidem.

L. SVLPICIO
MAXENTIO
VERN. TARRAC
IO. PIVS MAXIMVS
FIL. ET PAEDANIA
CRESCENTINA. CON
IVG. B. M. F.

Ibidem.

D. M
T. LICINIO
SEVERO DII
STRATONI
CE MATER
FILIO PIENTIS
SIMO.

Ibidem.

L. VRBANVS
MARIA VRBAI
AVCTAT QVING
D. L. RVFIO

Ibidem.

D. M
PROCENCHE
RIAE. AN. XX
FL. MATEANVS
VXOR
KARISSIM.

Ibidem.

L. MINVTIVS
PHIL. AVGVR
.........IVS
[illegible]

Ibidem.

PROC. FVCHERIAE
ANN. XX. FL. M.
TENVS VXORI
KARISSIM.

In Cœnobio Franciſcanorum.

T. FL. TITIANO.
LEG. AVG.
G. N. H. PR. PR
C. V.
PROCONSVLI
PROV. AFRICE

In Eccleſia diruta S. Franciſci.

FVLVIO APRATI
NO EX PROVINCIA
BAETICA ALICEN
SE PROBATO IN LEG
VI. FERAM. TRAN
SLATO FRVM.
IN LEG. VII. G. G. P. F.
FACTO. COS. MI
LITAVIT. ANN.
XXI. VIXIT ANN.
XXXX. FVL. CORNE
LIANVS LIB. PAT.
B. M. FEC.

M 3 In via

In villa iuxta Monaſterium Prædicatorum.

VAL. FLAVINAE
MATRI KARIS
SIMAE ET PIENTISS
IMAE. VAL. VOCACATVS
FILIVS ET CLODIVS

Ibidem iuxta altare ſuprà dictum.

N. PVB. LILIO
THEOPOMPO
PVBLILIA
NYMPHERVS AHER
MARITO OPTIMO
ET SIBI.

Ibidem.

C. IVL. OLYMPA
TERENT
LVCENTINA
TERENT
VALENTINES. LIB.
SIBI ET SVO CONVO
LATORRE. MANERE NOVA
NOMEN. S. T. S. B.

Idem iuxta oſtium Monaſterij.

D. M.
::: ARELI SEVERI
::: ETERANI. LEG. VIII
G FEL
:::XF COS
::: LOTIA TROPHI
::: ME. MARITO
B. M.

Ibidem in Eccleſia.

VARIO HIPPODAMATI
VAR. IANVARIVS ET
VARIA SATVRNINA
FILIO PIENTISSIMO
QVI VIXIT ANN.
XXVII. M. V. DVII.
B. M. F.

In via publica Prædicatorum, in oſtio cuiuſdam domus.

D. M
L. NVMISIO
SYMPHOR
NVMISIA
PHILVMENE
PATRONO BE
NEMERENTI
ET CAECILIAE
MVSAE VXOR.

Ibidem in horto iuxta Sacriſtiam.

:: GALLI. XV. VIR
:: LARIS FILIA
...RIE PVLONVM
...CONSVLARIS
...TIS. LEGATI
....DOLOBELLAE
....GNATI LOCO.
.:.:.:.:.:.:.:.:.

In Eccleſia de Sanctis.

IMP. CAESARI L. FVRIO. L. F.
M. AVRELIO FAVENINO
ANTONINO SVBVRBITANI
AVG. PVBLICE.

In Eccleſia Sancti Michaelis.

M. P. M. F. MATERNA
MATRI OPTIMAE
ET KARISSIMAE
ET SANCTISSIMAE
C. CAEL. IVBATVS
SEMP. MATERNVS.
FIL. FEMINE IN COM
PARABILIS PIETATIS.

Ibidem.

SILVANO AVG
SACRVM
PRO SALVTE IMP.
CAESARIS HADRIANI
ANTONINI PII N.
ET LIBERORVM EIVS
ATIMETVS. LVB.
TABVL. P. H. C.

Ibidem.

L. OVINIO. L. F.
QVIR. RVSTICO
CORNELIANO
COS. DESIG. PRAE ET
INTER TRIBVNITIOS
ADLECTO
CVRAT. VIAE FLAMIN
LEG. LIB. MYS. INFERIOR
CVRAT. R. P. PRICINIENS
RVFRIA OVINIA
CORNELIANA FIL.
PATRI PIENTISSIMO

Ibidem.

M. LAELIO. SABINIANO
DECVRIANO
DECVRIANE DELICIE
ROMAE OI
FRATRI KARISS ETE
LAELIA COETE
SOROR OVI

In Baſi Crucis Sanctæ, fractæ.

D . M
IVLIAE. QVI
NTIANAE
CLIIVCE. FIL
KARISSIM
MATER
POSVIT. ET
SI BI

Ibidem.

FORTISSIMO ET CLEMEN
TISSIMO
IMP. CAES. M. AVR. CARO
INVICTO. AVG. P. M. TR. COS. II.
P. P. PROCONSVLI
M. AVR. VALENTINIANVS
V. C. P. P. HISP. CITE. LEG.
PR. PR. D. N. M. EIVS.

Ibidem.

P. LICINIO
L. F. GAL.
LAEVINIO
AED. Q. FLAMINI. RO
MAE. ET. AVG. II. VIR
PRAEF. COHORT. NOVAE
TIRONVM ORAE MA
RITVM ET IVLIA. Q. F.
INGENVA MATER.

Ibidem.

DEVICTORI OMNIVM GEN
TIVM BARBARARVM ET SV
PER OMNES RETRO PRINCI
PES PROVIDENTISSIMO
IMP. CAES. MARCO
ANTONINO VERO
INVICTO. AVG. P. M. T. POT.
P. P. COS. II. PROC.
VAL. IVLIANVS. V. P.
P. P. H. TARRAC. NVMI
NI. MAIESTATIQ. EIVS
SEMPER DEDICATISSIMVS.

Ibidem.

PIISSIMO FORTISSIMO
FELICISSIMO D. N.
CONSTANTINO. MAXI
MO. VICTORI SEMPER
AVGVSTO
BADIVS MACRINVS
V. P. P. P. H. TARR.
NVMINI. MAIESTA
TIQVE EIVS SEMPER
DEVOTISSIMVS.

In Eccleſia S. Ioannis, ante Portam Latinam.

C. IVL. FABIAN.
ANN. XIX
FABIA PAVLA
AMITA
MVNVS
SVPREMVM.

In porta Eccleſiæ S. Laurentij.

L. NVMERIO
L. F. FELICI
LEG. VII. G. P.
7. LEG. XX. VICT.
7. LEG. XXII. P. R.
7. LEG. III. CYR.
7. LEG. III. ITAL.
MAMILIA
PRISCA MARITO
OPTIMO.

In Via Sancti Laurentij, in ædibus Thomæ Ballofis.

D . M
CATILIVS
CALVENTI
ANVS POM
PEIAE VERA
NAE CONIV
GI SANCTISSIMAE
MERITAE.

In ædibus Priarotus.

D . M
T. CASSIO FLA
VINO, LEG. F. G.
CHRYSAMPELVS
PATRONO OP
TIMO
P. S. F.

In porta Veteri S. Antonij apud Murum.

D. M.
Q. MONEIO
VERECVNDO
NARBONENSI
EV. ET. LEG.
VII. G. F. M.
LAELIA VALEN
TINA MARITO
B. M. F.

Ibidem.

D . M
ALIONIAE
P. F.
MATRON
Ꝛ GAL. AD.

Ibidem in Baſi.

D . M
CECILI MATVRI
FRVM. LEGO. V. G. TM.
QVI VIXIT
ANN. XXXVI.
ME. VII. DIES. V.
AEL. COCITA
MATER
CICILIVS DEXTER
ET ARTIMVS. SERA
TRES ET VALVE.
VXOR HEREDE
EX TESTAMENTO
FECERVNT.

In vicu Salinas.

GENIO CONVEN
TA
STVRICENSIS.

Ibidem.

BRVTIVS
DEMETRI
VS.
HERENNIO
PIMIT III
.:.:.YRI.:.:.
.:.:.:M.:.:.:

Ibidem.

L. AELIO
IMP.
ANTONINI
FILIO.

In Eccleſia S. Magdalenæ.

C. IVLIO REBYRINO
MIL. LEG. VII. GE. Ꝛ
DSECISAM ABRASA
CA. AV. III. A. XXIIII.
LICINIVS RVFVS
MIL. LEG. FI. IVDE.

In hortis Antonij Tonſoris.

VENERI
LATINILLAE
SPEDIVS MA
TERNIANVS
MARITVS.

In Turr. Petri Ortelli, intra D. Michaëlem.

DARIAE IOCVNDAE
DEFVNCTAE. ANNO. S.
NATIVITAT. XVIII. MES.
VII. DIE XXVIII.:.:.:
.:.:RIVS PO.:.:.:.:.
.:.:.:TI.:.:.:.:.:.I
..:.:.:.:.:.:.:.:.:.:

In hoſtio Turris Eleemoſynæ.

DIS MANIBVS
IVLIAE. T. F.
TERTVLLIANAE.

In æde Canonicorum.

D . M
FVLIONAE
E
MATRON.:.:
ICALAP.:.:.

In ima Scala vel gradu Turris S. Hieronymi.

.:.:.:.:.L
COLLEG.
.:.:.:.:.:.
CENT.
.:.:.:.:.:.
D. S. F.

Ibidem.

TVTELAE
TARRAC.

In horto D. Raphaëlis Ranſiæ.

D . M
MAPHECATHO. VI.
AVG.
M. AE. FABIANVS
BENEMERENTI
FEC.

Ibidem.

TARRAC
VRBS
COSITANORVM.

In ædi-

In ædibus Ioannis Comes.

Q. CAECILIO
GAL. RVFINO
Q. CAECILI
VALERIANI. F.
SAGVNTINO OB
LEGATIONEM QVA
GRATVITA. APVD
MAXIMVM PRINC.
HADRIANVM AVG.
ROMAE FVNC. EST.
P. H. C.

Ibidem.

M. FABIO. M. F. GAL.
PAVLINO. EQVO. PVB.
DONATO. AB. IMP.
CÆS.
HADRIANO. AVG.
ILERDENSES
CIVI OPTIMO OB PLV
RIMAS LIBERALITA.
IN REMPVBL. SVAM LO
CO A PROVINCIA IMPE
TRATO POSVERVNT
D. D. Q.

In hortis Ioannis Comes.

D · M
C. TADIO. C. L. IANVARIO
PISAVRENSI
VIXIT ANN. XXXIIII.
C. TADIVS LVCANVS
LE. VII. G. F. LIB. OPTI
ME DE SE MERITO.

Ibidem.

FABIAE MARIAE QVE VI
XIT ANN. XXXIII. M.
VIII. F. MAVRVTAMA
TERETTVFVS MA
RITVS. CONIVGI PIEN
TISSIMVS B. M. FEC.

Ibidem.

D . M
FACTIONIS VENETAE FVSCO SACRAVIMVS ARAM
DE NOSTRO CERTIS STVDIOSI ET BENE AMANTES
VT SCIRENT CVNCTI MONIMENTVM ET PIGNVS AMORIS
INTEGRA FAMA TIBI LAVDEM CVRSVS MERVISTI
CERTI MVLTIS NVLLVM PAVPER TIMVISTI
INVIDIAM PASSVS SEMPER FORTIS TACVISTI
PVLCRE VIXISTI FATO MORTALIS OBISTI
QVISQVIS HOMO ES QVAERES TALEM SVBSISTE VIATOR
PERLEGE. SI MEMOR ES SI NOSTRI QVIS FVERIT VIR
FORTVNAM METVANT OMNES DICES TAMEN VNVM
FVSCVS HABET TITVLOS MORTIS HABET TVMVLVM
CONTI OSSA LAPI BENE HABET FORTVNA VALEBIS
FVNDIMVS INSONTI LACHRIMAS NVNC VINA PRECAMVR
VT IACEAS PLACIDE NEMO TVI SIMILIS.
TOT CCOTC AΓΩNA CAIΩN
AAAHCCI.
Id eſt, Certamina tua ſeculum loquetur.

Ibidem.

FELICI. AVG.
LIB.
A. COMMT. XX.
HER. H. C.
HILARVS COL. LIB. TA
BVL. XX. HER. PROV
LVSITANIAE.

Ibidem aduerſus hortos Io. Comes.

D . M
ITROCINA ESIRVAN
DO VIXIT ANN.
XXV. M. II. D.
XXV. TROCINA
AFRODICIA MATER
INFELICISSIMA
MEMORIAE EIVS
POSVIT.

E regione Vinæ ç Comes turbatus ferè totus lapis & fractus.

BENE SVNT TIBI VIATOR
QVI ME NON PRETERISTI
LEGENDO PAVS S
IACEO O'MYL SAMHSTRIA
RIA NATVS VIANNI VMEI SI QVI
SVPER HIC MESOLEVS NE
MINI LEGET.

In ædibus Figueres.

L. AVFIDIO. Q. F.
VELINA SECVNDO
PALMENSI
OMNIB. HONOR
IN REPVBLIC. SVA
FVNCTO FLAM.
P. H. C.
P. H. C.

E regione Figueres.

C. ANNIO L. F.
QVIR. FLAVO IV
LIO BRIGENS.
EX GENTE CAN
TABRORVM PROVIN
HISP. CITERIOR OB
CAVSAS VTILITATES
QVE PVBLICAS FIDE
LITER ET CONSTAN
TER DEFENSAS

In hortis Catasiē.

D . M
AEMILIO VAL
RIO CHORINTHO
HOMINI BONO
QVI VIXIT ANN.
XXX. DE FVNCTO
HONORIBVS AEDI
LICIIS ANTONIA
FRONTONIA MA
RITO OBSEQVEN
TISSIMO
B. M. F.

In ædibus Rosell.

CAECILIO
NACIDI FIL
PRAEF.
HONORIB
TRI. MIL.

In eadem Camera.

FAVSTINAE
IMP.
ANTONINI
FILIÆ.

Ibidem.

M. PORCIO. M. F.
ANIENSA PRO
II. VIRO PRAEFEC
FABR. TRIB. MIL.
LEG. VII. TRIB. MIL.
PROC. AVGVST.
AB ALIMENTIS
FLAMINI. P. H. C.

In alma Deufrexla.

L. POMPEIO
AVITO
SEMP. M. F.
MATERNA
MARITO
INCOMPARA
BILI.

Ibidem.

L. CAECILIO
L. F. QVIRIN
CAECILIANO
DVVM VIRO TER
FLAMINI DIVOR
ET AVGVSTORVM
PROVINCIAE HISP.
CITERIORIS
Q. CAECILIVS
PATRI OPTIMO.

Ibidem.

POSTVMIAE NEPO
CIANE. SIVE. MAR
CELLIANAE EXCAE
SAR AVG. KARENSI
FLAMINICAE. VXO
RI. T. PORCI
VERRINI. FLAM
P. H. C.

In Turri iuxta Elbaluarta.

D . M
L L AQV
LEG.
VII. CPIEQV
VIX. ANN. XX.
III. M. III. A. A
VIII. HOSA AP
SAPIENTISSIMVM.

In ædi-

In ædibus Ciſtere Comeſali, iuxta, &c.

MASCLIAE AVGVSTAE
MASCLIA GLAVCAE
LIBERTAE HERES
PATRONO
BENEMERENTI
FE. ET. S.

In ædibus Iacobi Tarragel.

.:.:.:.:.:.:.:.:
.:.:.:.:.:.:.:.:
.:.:.:.B VNICIOS
.:.:.:.ESPASIANO
.:.:.:.PIISSIMO.

Ibidem.

DIS. MANIB
GRANIAE SABIN
LIB. VITALI
C. GRANIVS
SABINVS SE
VIVO FECIT SIBI
ET SVIS.

In vico circa prædictam manſionem.

D . M
IVLIO. FL.
AVINO CO
MIL. VII. C. F.
QVESTION
ARIO MA
ICO CARICI
MO HER.:.:
NIVS ROC.:.
VS.:.:

Ibidem vltra ipſam manſionem.

L. VALERIO
SEVERO
VETERANO LEG. VII.
C. F. C. IVLIVS
SEVERVS PATRI
PIENTISSIMO

In vico del Eſcamno liuiro.

GENIO COL. I. V. T.
TARRAC. L. M. TNI
CIVS APRONIANVS
II. VIR QQ. TESTA
MENTO EX. ARG.
LIBRIS. XV
PONI IVSSIT

In ædibus Io. Suteres, iuxta Ciſternam vas eſt, in quo aqua infunditur.

L. NVMISIO .L.
FIL. PALMON
TANO AED. Q.
II. VIR. ITEM
Q. Q. II. VIR.
EQVO. PVBL. DO
NATO AB IMP.
HADRIANO AVG.
IVDICI DECVR. I.
NVMISIA VICTO
RINA SOROR
TESTAMENTO
IN FORO PONI
IVSSIT.

In pariete Franciſci Sabaturi.

Q. ARRIO CLONIO
LEG. AVG. PR. PR.
PROVINCIARVM
THRACIAE CAPPADOCIAE
CYRIAE MAIORIS HIS
PANIAE CITERIO.
CLAVDIVS IVSTVS
LEG. VII. GEMIN. P. F.
SEVERINAE
ALEXANDRINAE
PRAESIDI ASTIN
ENTISSIMO.

In domo Petri Hocial.

Q. LICINIO SIL
VANO GRANIA
NO FLAM. AVG.
PROV. HISP.
CITER.
PRAEFECTO ORAE
MARITIMAE LATE
TANAE PROCVRA
TORI AVGVSTI
C. TERENTIVS PHILE
TVS DOMO ROMA.

E regione

E regione domus Petri Roig.

.:.VEL. IANVARIO
:.:ROC HEREDITAT
.:.PROC HOSDROE
:.:SYRIAE COELES
.:.IVECT. ILYRIC
:.:A PROV. HISPA
.:.RIORIS TARRA
:.:IDI PROVTINO
.:.:.:.DI PROV. MAV.
.:.;.:.:.:.:.:.:.:.:.:.:

Ibidem.

.:.:.:.:.:.:.:.:.:.:.:
VI. VIRAVG. M.
LAR. VXORI. BE
NEMERENTI ET SIBI

In ædibus B.Caſtellini.

L. ANNIO. L. F. GAL. CAN.
TABRO FLAM. ROMAE
DIVORVM AVGVST
P. H. C.
OMNIBVS HONORIBVS
GESTIS SEGOBRIGAE
DECRETO ORDINIS
PECVNIA PVBLICA
SEGOBRICENSES

Ibidem in Turri.

C. ATILIO. C. F. QVIR.
CRASSO SAGVNTINO
OMNIBVS. HONOR. IN
RE. PVB. SVA FVNCTO
FLAM. PROV. HISP. CITER
P. H. C.

Ibidem in ædibus.

L. SAENIO L. F.
GAL. IVSTO
FLAM. ROMAE
DIVOR. ET AVGVST.
PROVIN. HISP. CIT
P. H. C.

Ibidem è regione ædium.

Q. PONTIO. Q. F.
QVIR. SEVERO
BRAC. AVG.
OMNIB. HONO
RIB. ET RE. P. SVA
FVNCTO FLAM.

In tranſitu domus Scriſtæ.

AVRELIAE
MARCELLINAE
EXCLVNIENS.
FLAMINICAE
.·.·.VXORI
.·.·.T CINI
.·.·.SI. F. LAMI.
.·.·.·.SCIVES
.·.·.·.·.RRAC

Ibidem.*

M. LVCIO
PVB. XX. LIB.
PR. ARR. P. H. C.
BENNIA
VENVSTINA
CONIVGI
MERENTISSIMO.

Apud plateam de los roque-los.

D. M
L. FLAVIA IH
ARVSPICI
CATCILLI
IVNIA VXOR
MARITO OPTIMO

Ibidem.

L. ANTEIO FLAVINO
BE. COS. CIVI ASTVRIC.
LEG. VIII. G. P. FEL.
AN. XLV. STIP. XXIIII.
ANTEIVS ANTIOCHVS
LIB. PATRONO. OPTIMO
BENEMERENT. FECIT
SECVNDVM VOLVN
TATEM SVAM.

Apud fontem des Roques.

C. CAMILIO
PATERNO
M. AEMILIVS
VALERIANVS
AMICO
OPTIMO
ET FIDELISSIMO

Apud domum de Orta Corder.

PROCIAE
PROCVLAE
MVMMIVS
MARINVS
MATRI PIEN
TISSIMAE ET
INDVLGEN
TISS.

Ibidem.

DEO TVTE
LAE AEMI
LIVS SEVE
RIANVS
MIMOGRA
PHVS POSVIT.

In el forno de Albarul.

SEMPRONIAE TEVCI
F. PLACIDAE POMPEIO
NENSI FLAMINICAE
CONSENSV CONCOL. I. P. H.
P. H. C.
C. CORNELIVS VALENS
MARITVS. S. P. F.

Ibidem contra oſtium.

L. AEMILIO. L. F.
PAVLO FLAMI
P. H. C. EX CONVI
CARTAG ATTA CC
OMNIB. IN RE
SVA HONORIBV
TRI. MIL. LEG. III. C. XIII
PRAEF. COHOR. DTI
P. H. C.

Iuxta domum de Rotfles.

.·.·.·.·.·.·.·.·.·.·.·I
.·.·.·.·.·.·.·.·.·..·.MM
R.·.·.·.CORNELIAE
ACILIANA MATRI.
FLORI VEGETI
FL. P. H. C. VXORI
PLAVTI PLAVTIANE
PR. EQ.
EXD. P. H. C.

In ædibus Lobore fabri lignarij.

MEMORIAE
VALERIAE
MODESTINAE
QVAE VIXIT AN
XXIIII. M. III. D. XXVII.
CAECIL
POLYCHRONIVS
ET AVRELIA
PRIMITIVA
FILIAE
KARISSIMAE.

Apud hortum Ioannis Mangozo Mag.

D. M
IVLIO SECVNDO
QVI VIXIT ANN
XXXVIII. M. II. D. X.
C. IVLIVS IOSCHVS
LEG. II. FVLMENN
LIBERTO BENE
MERENTI. FECIT

Ibidem.

P. FABIO. P. F. SER
LEPIDO. F.
QVE EX D. D. TARR.
QVOD FACTVM POST
MORTEM EIVS POSITA
EST ADIECTIS ORNAMEN
TIS AEDILIS REMISSA
IMPENSA QVAM
MATERIIVS IVLIA
SEX FILIA
REBVRIN
DE SVO DEDIT

Ibidem.

TVTELAE
V. S
P. NIVIVS
ADIVTOR

Ibidem.

ASSALICAE
L. F. AVITAE
CORNELIA
L. F. AVITA
MATER

N Ibidem.

Ibidem.

L. NVMISIO
L. FIL. PAL
MONTANO
AED. Q. II. VIR
ITEM Q. Q. II. VIR
EQVO PVBL DONATO
AB IMP. ADRIANO AVG.
IVDICI. DECVR. I
NVMISIA
VICTORINA SOROR
TESTAMENTO IN FO
RO PONI IVSSIT.

Ibidem.

C. VIBIO. C. F
GALLATRONI
Q. II. VIR. ITEM
II. VIR. QVINQ.
COL. TARRAC.
FLAM. P. H. C. EX
TESTAMENTO
FVLVIAE CELERAE
HEREDES. FVLVI
VS MVSAEVS ET
FVLVIVS MOSCIVS

Ibidem

POPILIAE. M. F.
SECVNDAE
FLAMINIC
COL. TARRAC
FVLVIA CELERA
MATRI OPTIMAE.

Ibidem.

M. CORNELIO
M. F. GALAVITO
ASSALICA. L. F.
AVITA MATER.

Ibidem.

PERPERINIAE
AETEVNOIDI
VXORI. OPT
ET. CARISS
PROC. LONIVS
MARITVS.

Ibidem.

FVLVIAE
M. F.
CELERAE
FLAM. PERPET
CONCOR. AVG
FVLVIVS
DIADOЯVS
LIB.
PATRONAE.

Ibidem.

C. CALPVRNIO
P. F. QVIR. FLACCO
FLAM. P. H. C.
CVRATORI TEMPLI
PRAEF. MVRORVM
COL. TARR. EX D. D.
C. CALPVRNIVS FLA
CCVS HONOREM. AC
CEPIT IMPENSAM
REMISIT.

Ibidem.

C. AVFIDIO
VICTORINO
FABIA LYDE
AMICO SIMPLI
CISSIMO. ET
INCOMPARABILI.

En el puerto cula Boligra de Vetigueta.

Q. HEDIO L. F. POL.
RVFO LOLLIANO
GENTIANO. AVGVRI. COS.
PRO. COS. ASIAE CƎNSORI
PROV. LVGD. ITEM LVGDV
NEƆ NITV VLCMII SEVƎRI ET
ANTONINI AVGG. TER. LEG. AVGS
I VHGITMCƎNS TI
HC. VL SPLEND PV
TEOLANO PVPVETIER
NOR QVAEST. CAND. PRAET
CANDIAE CLEG. XVIII. PRI
MIG. TRIB. LEG. VIII. P. F. III.
VIRO. A. A. A. F. F.
FAB. MARCELLVS

Apud Turrim nouam de Marimart.

SEMPRONIAE
CARIDI.

Ibidem.

SEILDIO
ACHILLEO

Ibidem.

D. M. S
BAEBIAE HELICE
VXORI OPTIMAE
CORNELIVS THE
SEVS
FECIT.

Apud

Apud Turrim groſſa.

L. DOMITIO GALLICANO
PAPINIANO. C. V. LEG. AVG.
PR. PR. PROVINCIAE GERMA
NIAE INTERIORIS
L. LEG. AVG. PR. PR. P. H. C.
LEG. AVG. PR. PR. DALMATIAE
COS. DEVOTISSIMO ET
INNOCENTISSIMO
AVREL. IVLIANVS PATRONO
INCOMPARABILI

Ibidem.

C. EGNATVLO C. FIL.
GALL. SENECAE TARR.
AED. Q. II. VIR. FLAM.
DIVITI TI EQVO
PVB. DONATO PRAEF
COH. IIII. THRAC. EQ.
FLAMINI. P. H. C.
EGNATVIA LASIGE PA
TRONO
INDVLGENTISSIMO

Ibidem.

L. GAVIO ROMANO
L. BIBIO. III. VIRO
SECVNDO
TRIB. LEG. III. AVG
FLAMINI PROVIN. ISP.
CITER. L. AEMILIVS
SATVRNINVS

Ibidem.

D . M
MAE HEATAEO
VI. AVG.
MAE. FABIANVS
PATRI BENEME
RENTI FEC.

Apud puteum.

M. FADIVS
PRISCVS
IIII. VIR. VIARVM CVR
ANDARVNA TRIB. MIL.
LEG. I. Q. PROVIN. ACHAIAE
CARONIO
SECVNDO
F

In itinere publico, in la villa de Caſes I. C. humi iacet.

.:.:.:.:.:.:.:.:.:.:
.·.·.·.·.·.·.·.·.·
H. ❦. S.
ET. EIVS F. L. COELI
VS BELLICVS AN
XXV. H. S. EST
T. TVLVM POS PATP. ET.
FRA. SV. OESABI MIL
LEOVIO VERECVNDI
T. TERI.

Ibidem.

D . M
CAECILE VTV.·.·.·.
GII ETI SE VIRO.·.·
MAGISTER. Q. VIX.·.·
ANN. XLV. ME. III. D. VII.
VERCILIA CEMIN.·.
MARITO INCOMPA
RABILI. ET CAECIL
QVINTIANA FILIA
PATRI PIENTISSIMO.

Ibidem.
In vinea M. Valſebre ad torrem de Campſedis.

MARTI CAMPESTRI SAC
PRO SAL
IMP. M. AVR. COMMOD.
AVG. ET EO VIT. SING.
T. AVREL. DECIMVS
LEG. VII. G. FEL.
PRAEP. SIMVL. ET
CAMP. DEDIC. K. MARTI
MAMERT. ET RVFO COS.

In vinea Martino Blaſio.

ISIDI. AVG.
SACRVM
IN HONOR.
ET MEMORIAM
IVLIAE SABINAE
CLOD. OBSIANA
MATER

Petrus Logres de Moſa Albonel.

MV. FLAVIVS. MV. F. GE
MELLVS ANNORVM. XXVII.
H. S. EST. SERVILIVS MIM
DOITV. II. FLAVIA SVC
CESSA MATER GEMELLL

In vinea del Drago.

PRIMITIVAE
VXORI PIENTIS
SIMAE. QVAE VIX.
ANN. XXIII. IANV
ARIVS MARITVS
B. ME.

In ædibus magni cuiuſdam nominis.

. . . . T. LEG.
. . . . NTIS
N. . . . . . .FAG MEN. IIII
MANESSI SAPERENT MISE
RAM ME ABDVCERENT CON
IVGEM VIVERE IAM QVO
ME LVCEM IAM NOLO VI
DERE
DVLCEM CARVI LVCEM CVM TE
AMISI EGO CONIVNX HAS TIBI
FVNDO DOLENS LACHRIMAS DVLCIS
SIME CONIVNX LACHRIMAE SI PRO
SVNT VISIS TE OSTENDE VIDERI
SEMPER IN PERPETVO VALE MIHI
CARISSIME CONIVNX.

Ibidem.

COHORTI BREVCI
TRIB. MIL. PRO
DIVI TITI ALEXAN
DRIAE AGONOTE
TAE CERTAMINIS
PENTIAE TERICI. BIS
EX TESTAMENTO
DOMESTICI. LIB.
HEREDES
C. CAECILIVS FRONTO
M. FLAVIVS VERANVS

Ibidem.

L. NVMERIO. L.
F. FELICI LEG. VII.
FELICI LEG. XX.
VICT. LEG. III.
CYR. LEG. XXXIII.
PR. LEG. III. ITALICA
CAMILIARIS CA. . . .
MARITO OPTIM. . . . .
. . . .

Ibidem.

DIS. MANIB.
POSTVMIO
AGRESTI.
ANN. XXX.

Ibidem.

GRCTIO
C. FIL. GAL.
GLAVCO
SEGOBRICENSI
FLAM. P. H. C.
ATILIVS
FRATERNVS
AMICO OPTIMO

Ibidem.

LVCIDI AVG. SA
CRVM IN HONOR
ET MEMORIAM
IVLIAE
SABINAE CLOD
OBSIANA MATER

Ibidem.

M. PORCIO. M. F.
ANIENS. APRO. II.
VIRO PREFEC. FABR
TRIB. MIL. LEG. VI.
FERRT. PRÔC. AVG
AB ALIMENTIS FLAM
P. H. C.

Ibidem.

. . .IBVNICIOS
VESPASIANO
PIISSIM

Ibidem.

C. CAERAECIO
C. FIL. QVIR.
FVSCO AQVILI
FE. EX CON
VENT. BRA
CAR. AVG.
OMNIB. H
IN RE. P. SVA
F. N. C. . . . .

Ibidem.

Ibidem.

IMP. M. MATERNAE MA
TRI OPTIME ET KARISSI
MAE ET SANCTISSIMAE. C
CTECIL. IVBATVS. SEMI
MATERNVS. FIL. INCOM
PARABILIS PIETATIS ET
CASTITATIS

Ibidem.

DIS. MANIB.
M. IVVALIO LICINIANO
ICEMENIO MENSIVM. VIII.
FILIO DVLCISSIMO
PRIMVS ET LIÇINIANA
PARENTES INFELISSIMI.

Ibidem.

D . M
HIC IACET FIRMIDONIVS
FIRMIDONIA FILIA SVA
HANC SEPVLTVRAM
PROCVRAVIT

Ibidem.

VAL. ATTICO. B. F.
HOS. LEG. VII. G.
PEC. STIP. XXIIII.
VIXIT. ANNIS.
XLI. FECIT
AELIA. PAR
THENIS HOS
PITI. BENE
MERENTI

Ibidem.

M. RAECIO
MONTANO
SEVIRO. MAG.
LAR. AVGVSTALIS
CRECIVS IVLIANVS
PATRI PIENTISSIMO

Ibidem.

L. AEMENIO
L. F. GAL.
SATVRNINO
AED. II. VIR
FLAM. P. H.
LVCIA. VALENTINA

Ibidem.

M. ATILIO. M. F. FAB. LV
CILIO. PETO. VI. VIRO EX
SINGVLARIB. IMP. LE
CAT. ELECTO IN ADIVT.
LEG. II. ITEM LEG. VIII.
AVG. ITEM LEG. XIIII. IT
EM. LEG. VII. ITEM AS
TAT PRAETOR. LX. STI
PEND. XXX. IVLIA
VIVENTIANA. VX. ET
HERES INDVLGENTISS
ET PIENTISS.

Ibidem.

IVL. LICINIO. IVL. F.
GALLO AED. QVIR. FLA.
ROMAE ET AVG. II. VIRO
PRAEF. COH. NOVAE TI
RONVM ORAE MARITIMAE
IVL. Q. F. INGENVA

Ibidem.

L. AMENIO. L. F. V. VIRO
FLAM. IVLIO BRICENSI
EX GENTE CANTABROR
PROV. CIT. OB CAV
SAS VTILITAT Q. PVBLI
CAS FORTITER ET CONS
TAN. DEFENS. P. H. C.

Ibidem.

C. TOMITHR.

Ibidem

IN HONOR ET MEMOR
CLOCLIAE SABINAE CLOCLI
F. OBSTANA MATER

Ibidem.

IMP. T. CAES. VESP. AVO.
P. M. TR. P. II. COS. VII. PP.

Ibidem.

M. VAL. PIO REBVRRONIS
SEX. F. QVIR. REBVRRO. AV
GVRI OMNIB. HONOR. IN
R. P. S. FVNC. P. H. C.

Ibidem.

SEMPRON
LYCHNIS
AVIA

Ibidem.

D . M
APHRODIE
ARIA. IVCVN
DA. HAVE

 Ibidem.

Ibidem.

DEVICTO HANNIBALE CAPTA CARTAGINE ET AVCTO
IMPERIO HOS CINERES MARMORE TEGVS HABES
CVI NON EVROPA NON OBSTITIT APHRICA QVOND.
RESPICE RES HOMINVM QVAM BREVIS VRNA
PREMAT

Ibidem.

D . M
CAMILLVS AQVI
LEVS SEVIVO
SCRIBI IVSSIT
SIC
NON FVI
DEINDE FVI
MODO NON SVM

Ibidem.

CAECILIO L. F. FRONTONI
QVIR. II. VIRO. PROC. AVG.
GN. CORDIVS EMPELAS
TVS ET CN. COR. CVBOR
NVS OB MERITA OPTIMO
AMICO.

Ibidem.

L. NEMESIO. L. F. PALPEIO
TARR. OMNIB. H. IN RESP.
FLAM. P. H. C.

Ibidem.

MARVLO ANTIOCIO HELE
NAE TERTVLIANAE P. MA
RVL. PAT. VIVENS BONIS CES
SIT PARTE SIBI QVO ADVI
XER. RETEN. EXEPITQ
NE QVISQVAM ALIQ. VEND
SED PER GEN. IPS. POSCESSIO
DECVR. VEL PER ADNAT. VEL
MANVMISSOS

Ibidem.

BENE SIT TIBI VIATOR QVI ME PRAETERISTI
VOLVISSEM TAMEN NISI LEGENDO PRAETERISSES
SIMILES MALE SIT TIBI ERGO. T. PLANC. GLAVTIA
ATILIA NATIS MILES ERAM ET ORDO MILIT ORE
PIO MANES DEBET MILITAR. SALVERE BENE VIXI
ET MIHI ET MEIS ET PATRIAE NEQ. VLLAE DE ME. F.
MANS. QVERELAE GLAVTIA MATER ME HEIC POS.
NATVM. LXXXVIII. AN. CVM IPSA CXVII.
IAM ANN. AGERET FOELIX SI EGO EAM ANTE
HVMASSEM

Barcinone.

In ædibus Archidiaconi cuiuſdam.

L. PEDANIO. L. LIB.
EVPHRONI. IIIIII.
VIR. AVG. PRIMVS
AGATHOPVS
LIB. L. PEDANIVS CLE
MENS IN MEMORIAM
L. PEDANI. EVPHRO
NIS

Ibidem.

C. AEMILIO. C. F.
GAL. ANTONIANO
AEDIL. II. VIRO
FLAMINI. ÆMILIA
C. F. OPTATA
AN. XVI.

In ædibus Torres Iuriſconſulti, iuxta ædem S. Michaëlis.

L. LVCINIO SECVN
DO ACCENS. PA
TRON. SVO. L. LI
CIN SVAE PRIMO
SECVNDO TERTIO
CONSVLAT. EIVS
IIII. VIR. AVG. COL.
I. V. T. TARRACON
ET COL. F. I. AP.
BARCIN
M. PAVLVS
PAVLINVS
AMICO

Ibidem.

Ibidem.

NVMIMIO AEMIL
LIAN EXTRO
. V .. C
PROPTER INSIGN
A BENE GESTI PRO
CONSVLATVS
OMNES ASIA CON
CESSAM BENEFI
CIO IRINCIPALI . STA
TVAM CONSE
CRARVNT

Enel recomir circa la volta.

L . LICINIO
SECVNDO
ACCENSO
PATRON . SVO
L . LICIN . SVAE
PRIMO . SECVNDO TERTIO
CONSVL . EIVS IIIII . VIR . AVO
COL . IV . TARRACON
ET COL . FLAM . P . BARC
M . GAL . SIRVS GRATVS
IIIIII . VIR . AVG . CONSVLI
AMICO OPTIMO

Ibidem.

D . M
HAVE VOLVSIA
PATERA CONIVNX
SANCTISSIMA
TERENTIVS PRIMVS
MARITVS

Ibidem.

VALERIAE
SILVANAE
C . IVLIVS
HISPANVS
OB MERITA EIVS
IN SE
L . D . D . D

In ædibus de Moſen Colomb.

FAVSTINAE
AVO
IMP . M . AVREL
ANTONIN
AVG

Ibidem.

IMP . C . CAES
L . DOMITIO AV
RELIANO PIO ET
INVICTO AVG
ARABICO . MAX.
GOTHICO . MAX.
CARPICO . MAX.
TRIB . P . P . P . COS . III.
PROC . P . PRINCI
PI . N . ORDO BARC
NVMINI MAIEST . Q. E

In Caſo de M. Maſgioſo.

FIDEI
PVBLICAE
C . PVPLICIVS
MELISSVS
OB HONOREM
IIIIII . VIRATVS
)) D))

In domo Galbes del Regomes.

MINERVAE
AVO
M AVFVSTVVS
HMVNCIO
IIIII VIR . AVG.
COLLEGIO FABR
DONO POSVIT

Ibidem.

TALIS COS . PRO COS . TALIS LEG
AVG . PR . PR . DIVI . TRAI . HADRIANI
AVG . RROV . PANLVFITIBERIS
ET RIPARVM ET ANI PARTHICI
LEG . III . AVG . BIS DONATVS . EXPE
DITIONE DACICI CORONA VALLA
RI MVRALI AVREA . LEG PR . PR.
PROV . AFRICAE . PR . PR . VIARVM
CVRANDARVM EIVS VERVS . F.
AVGVR . TRIB . PLEBIS . PR
PR . PATRIS PROVINC AFRICAE
TRI . TRI . VIC III.
VIR MONETALIS . A . A . A . F.
F . L . CIBVS SOLO SVO
ET
FECERVNT.

In ædibus Berengarij de Requeſcens, hæc tam longa literarum ſeries.

L. CAECILIVS. L.
PAP. OPTATVS
ET LEG. VII. LEGAT
ET. X. LEG XV. APOLLINI
MISSVS HONESTA
MISSIONE AB IMP. M.
AVR. ANTONINO ET. AVR.
VERO AVG ATLECTVS AB ATRE
INTERIM MVNE. CONSECVT.
INHONORES AEDILICIOS
II. VIR. III. FLAM. ROMAE
DIVORVM ET AVGVSTORVM
QVI. R. P. BARCI. C. TAL. DELEGO
DARIQ. VOLO *. VI. EX
QVORVM VSVRIS SEMISSIBVS
EDI VOLO QVOT ANNIS SPECTA
CVI. PVGILVM DIE IIII IDVVM IVN
TVS QVEAT. XCCL. ET EADEM DIE
LXXXCC. OLEVM INTRMIS PVBLC
POPVLO PRAEBERI FESTA PRAES
TARI EA CONDITIONE VOLO VT
LIBERTARVMQ. LIBERTI QVOS
HONOR
SEVIRATVS CONTIGE
RIT. AB OMNIBVS MV
NERIBVS SEVIRATVS EX
CVSATI SINT QVOT SI QVIS
EORVM AD MVNERA
VOCITVS FVERIT
TVVEA. *. VI. AT
REMPVB. TARRAC
TRANSFERRI IVBEO
SVB EADEM FORMA
SPECTACVLORVM QVOT
SSESTE DENORVM
TARRACONE
L. D. D.D.

In Iugo Centanorum non longè à Lerda.

AVG. TERRA MARIQ. VICT
ORIE TELIMINATIS SA
CERDOTIB. BONAE DEAE
ET COLLEGI. VII. EPVLON
COMMVNI POP. SENTEN
EXIL. CERETANI TEMPLVM
VICT. AVG. D. D.

Ibi non longè.

DEO FVLGVRATO
RI. ARA.

Prope Rodam Roſes.

Q. EGNATVLO. Q. F EQVO PVB DON. AB
AELIO HADRIANO. CAES NERVAE TRAIA
NI. F. RHODENSES. OB PLVRIM. LIBERAL
ET MVLTA IN REMP. S. BENEFAC.
EQVESTR. E. MARMORE. STATVAM
PRO AEDE MINERVAE
CONSTITVER

Ibidem.

D. S. M.
C. LVCR. C. F. MAGNA OMN. EXPEC
TATIONE GENITO. XVIII. AETAT. AN
AB. IN MAMATROP. FVIT ARECISO
FVSCA MATER ADLVCT. ET. GEMIT
RELIC. LACHRIMIS ET OPO BALSAMODVM
H. SEPVCHRO. COND

In Ruinis Emporitanorum.

EMPORITANI POPVLI. GRAECI. HOC
TEMPLVM NOMINE DIANAE
EPHES. EO SECVLO COND QVO RE
LICTA GRAECOR. LINGVAN ECIDI
OMATE PATRIAE IBERAE RECEP.
IN MORES IN LINGVAM IN IVRA
IN DITIONEM CAESARE ROM.
M. CETEIO. L. APRONIO COS

Caſtellona.

Prope Emporia.

CN. ET. P. SCIPIONIB. E PATRIC
CORNELIOR. GENTE. COMMVNI
PATRIAE. IMPEN. CASTELON
BENEF. MEMORES. ARAS. ET
TEMPLA AD XX. P. DIV
EREX.

Blandæ blanes, nunc non longè ab oppido.

TELONOBACCIO QVI POENO
EXERC. CVM. HANIBALE INITA
LIAM TRANSEVNTE CVM SE
NATV. P. Q. R. CVM FACTIONE REIP
AMICA SENSIT BLANDENS
STATVM M. D. D.

Ibidem.

M. FABIO
AVCTO
FABIA
LYDE
FRATRI
CARISSIMO.

Ibidem.

Ibidem.

M . CORNELIO
FAVENTINO
SEVIRO
CORN . FAVENTIAN
FRATRI

Ibidem.

C . LICINIO
C . F . GAL
SATVRNINO
AED . II. VIRO
PORCIA . P . F . NIGRINA

Ibidem.

L . CAECINIA . G.
T . GAL . SEVERO
II. VIR . Q . FLAMNI
PREF . FABR . PREF.
CHOOR . I. ET ORAE
MARIT.
L . VALER . LATINVS
BACINONEN.

Ibidem.

PORCIAE . H
MATERNE
OCICERDE CI
P . H . C.
ET POSTEA
:.:.:.:.:.:.:
:.:.:.:.:.:.
OCICƎRDEC . ASAR
MOTARRAC
PERPETVE
L . NVMISSIVS . MO
NTANVS VXOR

Ibidem.

D . M
CISABVRNI
NOIG . L.
FELICISSIMVS
APPROV
SAXO
EX TESTAMENT
M . B . M.
F

Ibidem.

EGO Q. VALER . CASTRICVS . Q . F HODIE . III. IDVS
AVG . DECED . CONSTI . Q. VALER . F . MEVM EX ASSE
HER . DVMODO ::: P . RO . D . VALERIA . FIL . MIHI . KA
RISS . EXIMATVR SILIGITIM . E . P . CONIVGE . SOBOL.
HABERET ::::: PRO PRIMA . TVRRE TEMP . AESCVL.
DEI QVOD IN VRBE BARCIN . EST RESTAVR . ACT
P . ROMVLIO . CIT . HISP . PRO COS . DOMITIANO . VES . F.
· ORBI IMPERANTE

Ibidem.

BELLI POTENS VALIDA NATVS DE GENTE GOTORVM
HIC . CVM SEX NATIS REX ATAOLPHE IACES.
AVSVS ES HISPANAS PRIMVS DESCENDERE IN ORAS
QVEM COMITABANTVR MILIA MVLTA VIRVM
GENS TVA TVNC DEMVM NATOS ET TE INVIDIOSA PEREMIT
QVOS POST AMPLEXA EST BARCINO MAGNA GEMENS.

Gerundæ.

EGO . ɲ . L . PISON . ꟼ . VNO CINERES . L . PISON . PAT . MEI.
ET . Ɔ . FLAVIAE MATR . MEAE SEPVLCH . POSVI . ET . XXV.
POST ANNO VITAE CINERES ADMISCERI MEOS
IVSSI VT QVB VLV CONIVNC . FVERIM IN VLTIMO POS
TEA FATO VENIENTE FIERI CONIVNCTIOR PVLVERE
MEO PVLVERI EOR AMIXTO

Prope vicum oppidi, olim Anſa.

SEXTO NVMIO . SEX . F.
AVSETANOR . DECVR.
ARRIMA . IVVENTA IN
SAC . MINER . ADSCRIP.
ET OMN RER . SACR.
SCRIBAE . VIX AN . LXXIII.
M . VII . DIE . LX.
SEX . ET . FILII . PATRI . PI
ENTISS.

Ibidem.

AVLO MEVIO AVLI . F . QVI POST DVODEC
SORORES POSTHVMVS FVI VAL . C . I . AEL
MATRE EXTINCTA REFECT . ET . IIII.
AETAT . AN . PATRE AVLO . ORBATVS
ET SVCCEDENTE PRETEX . TEMPORE ANI
MO IN SORORES . MATERMO PATERMOQ
FVIT TOTA HER . PRO CONIVGIIS
EARVM RELIC ET SIONA PO . ROM . VIC
TRIS . SVB . LVCVLLO COS . IN ASIAM SB
CVTO CVM OPIB . PLENVS ET TRIB.
MIL . POTEST . FVNC . IN PATRIAM
REVERTISS . MVLTIS . A POPVLO . S . Q . R.
PRIVILEGIIS DONATVS . ET NOBIL . IN
FORO AVSETANO PORTICVM EXTRV
XISS . ET . PATRIAM AERE ALIENO . LI
BERASS . AVLA NEVIA . VLT . SOROR . QVAE
SVPER . CVM . MAO NEPOTVM . MVLTITVD
PRAECED . ET . SENATV AVS ET.
CVM . POP . TOTO FVN . OBSEQVEN
HEIC . SEP . CVM STATVA POS II . ACI
VIT . STAD . IN LOCO PATRIAE PVB . QVO
OMN VRB . ADEVNTES IN LABETANQ
REDEVN PERTRANSIB.

Ariza.

T . PLAVTIO . P . F . DE MVNICI
PIO . ATTACEN . OPTIME ME
RITO ET XXXVIII . AET . ANN
E VITA SVBLATO . TOTO . POP.
CVM MAGNA LACHRI . FVNVS
PROSEQ
QVINTIA PAVLINA MATER
ANN . LXXXIII . ADFLET . AD
GEMITVM RELIC . TVMVL.
LACHRIM . PLEN . E MARM.
HVM . D . DEDIT.

Ibidem.

Videtur translata huc ab Attaca, quæ nunc Aiecq.

T . AMPRONIO . T . AMPR . F.
QVI VIXIT . AN . XXIII.
M . II . D . V . J . CELIAVES
MARITO . B . M . F.

Prope Haridam in agro.

GERMANICO DRVSI . F . SACR
C . HVEGO . QVI IN GERMA
NIA IN . LEG . II . SVB EO . III.
IMPA MILITIB APELLAT.
MILLITAVERAT IN CELTIB
REVERS . P.

Al Hama.

DEO TVTEL.
GENIO . LOCI.

In Celtiberia.

QVO VADAM NESCIO
INVITVS MORIOR
VALETE POSTERI
POSHVM . EQ . ROM.

Oſca.

Oſca.

In æde ſuperiori S. Vincentij Martyris, in pariete aræ publicæ.

VICTORIAE AVG
L. CORNELIVS PHOEBVS
L. SERVIVS QVINTILIVS
SEVIRI. AVG

D. S. P. F. C.

Sadana.

C. ATILIO. L. F QVIRINA
GENIALI ATILIA FESTA
AVO. L. ATILIO. C. F. QVIRINA
FESTO. ATILIA. FES
TA PATRI OPTIMO ATI
LIA. L. FESTA ET SIBI
SE VIVA FECIT

Taracona.

C. LIVONIO. C. F. QVI IN SE
VIRATV TVRIASON. REM
BENE PATR. ADMINIST. ET
SVB. Q. CAECIL. METELLO
MACEDON. COS. TOTALA
TE CELTIBER. CLVIT DON.
ROM. IV PRAET. OPTIME
ET SANCTISS. TEMPERA
POP. VBIQ. NOV INSTITV
TIONIB. ET PREVILEG.
REFOR. TVRIASON. VET
ET IVN. STATVAM IN FO
RO MINERVAE. OPT. CIVI. P

Arcos.

P. SEXTIO. P. SEX. F. SACROR
IGNIVM DEAE VESTAE OPT
MERITO IMMVNITATE AD
QVINQ OPERA EIVS AB IMP
NERVA TRAIANO CAES AVG
TOTI. PATR CONCES ARCO
BRICENI IVVEN. ET VETER
STAT. IN FORO POS.

Billena.

HEVS VIATOR SI. VLLA TIBI PIETAS INEST VERTE
HVC ORA. HEIC SVNT CINERES. C. CANII POETAE
QVI AD QVART. VSQVE OLIMP. IN VRBE OMNIB
KARVS. VIX. DEINDE IN HISPAN. REVERS. NE
MIN. LAES. TAND. CVM AD VETERES CVPER
SODAL. IN LATIVM REMEARE. PERPETVOQ. CVM
POPVLO QVIR. VIV. DVRA NIMIVM FATA PRAE
RIPVERE ET IN ITIN. OCCVB. L. ALBINVS CIT
HISP. PROCOS. HOC MARMORE TEXIT

Murtia.

CASTORI ET POLLVCI DIIS MAGNIS
SVLPITIA. Q. SVLPITII. F. VOTVM
OB FILIVM SALVTI RESTITVTVM

Cartagin. noua, &c.

L. AEMIL. M. F. QVIR RESTITVTVS
DOMOROM. QVI ET CARTAGINENSIB
ET BASTET. SCRIBA QVA ES. SCRIBA
AEDIL OB HONOR AEDIDIT
TESTAM. F. I.

Viletij.

GERMANICO
CAESARI. TI. F
AVGVSTI. N.
DIVI FRON
COS
L. TVRELLIVS
L. F. GEMINVS
AED. D. S. P.

Ibidem.

DRVSO CAE
SARI. TI F. AV
GVSTI. N. DIVI
PRON
L. TVRELLIVS
L. F. GEMINVS
AED. D. S. P.

Ibidem in via in cuiuſdam oſtij frontiſpicio.

ISPANVS AVELLICVS
H. S. F. FRONTO FILIO
ANN. XVI.
S. T. T. L.

Ibidem.

D. M. S
VOCONIAE MA
TERNAE.:.:
:.:.:.:.:.:.

Ibidem

Ibidem.

MESICVTIO CANTABRI. F.
FRSTVS QVIETA OPTATVS
HEREDES ET SIBI

Secundo ab Veletio Lapide, vulgò dicto ca Cabeca del Eriego.

LVMIIS
EX VOTO
PRIMI CENIVS
LITIO

Ibidem.

VOCONIAE MA
TERNA AVXENEN
SI. C. PORTIVS
MARINIANVS
DENIENSIS
VXORI. VIT

Alhambra.

P. LICINIO. P. F.
GAL. MAXIMO
PRAEFECTO
COHORTIS. II.
GALLORVM
EQVITATE IN
DATIA TRIBVN
MILITVM. LEG. VII.
CLAVDIAE PIAE
FIDELIS PLICINIVS
LICINIANVS
FRATRI

Ibidem.

P. LICINIO. P. F.
GAL. LICINIANO
PRAEFECTO
COHORTIS. VII.
PRAEFECTORVM
EQVITATE IN
GERMANIA
TRIBVNO
MILITVM. LEG
VII
EVIA PRAEFECTO

Ibidem.

L. MACEDONI
CAE. GIS. FILIAE
FLAMINICAE. P.
GIS. HEDIMELES
PATRONAE
OPTIMAE

Al Medillæ oppidum campi Alontiel.

IMP. CAESARI DIVI HA
DRIANI. F. DIVI TRAIANI PAR
THICI NEPOTI DIVI NERVAE
PRONEPOTI TITO AELIO ANTO
NINO AVG PIO PONTIF MAX
TRIB. POT. VI. IMP. II.

COS. P P. D D

Alcala de Heuano, nunc Complutum Corpenſanos.

D . M
CORELLI
SATVRNVN
CORELLVS
LINICVS FRA
TRI PIISSIMO
S. T. T. L

ATILIA HEL
PISILIB .·.·.·. A .·..
LXXXXIIX H.
H. S. F. S. T. T L. ITEM
:::::: SCODRO
::: FILIA ET HERED
EX T. F. C

P. MVSTA RO
FLAVINNAE
LIB. H. S. EST
S. T. T. L

Medinæ Celi non longè ab oppido.

D M . S
AEL. FABIAN. AEL FABIAN. F. QVAE MAGNO
CAST. ET PVDICITIAE EXEMPLO IN VRBE E CELESTA
DIV FVIT ET QVAE VITA DECED. CVM PVB. POPVLI
LVCTV TOTA VRBE FVN. PROSE QVEN. V. KALEND
SEXTIL. ELATA ANTE AED MINERVAE SEPVLTA
EST. Q. PVBLICIVS. Q. F. F. CONIVGI. B. M. QVAE
VIXIT ANN XXXVIII.

Ibi-

Ibidem non longè.

Ɔ. PROCVLAE. C. PROC. ꟻ. SACROR. IGNIVM
DEAE VEST. CVSTODI. FIDISS. COLL. VESTAL
SORORI. VIX. AN. XXII. M. VII. D. IIII. CVI
NVL DIES SINE MANIFES. AR. PIET. CVR.

Toleti in quadam domo.

L. SEMPRONIO
FVSCO ❦
LAETVS ❦ LIB
H. ❦ EX ❦. T. ❦

Ibidem in S. Magdalenæ templo, in altari.

D. ❦ M ❦. S ❦
GAIO VALERIO
POMPEIANO
PATRI ❦
GAIVS VALERIVS
LEVINVS
FILIVS ❦

Loſtoro de guiſando.

In agro Bateſtano bellum Cæſaris & patriæ maxima ex parte confectum eſſe, quinq; Tauri marmorei in memoriam ac honorem C. Iulij Cæſaris ibi exaduerſo poſiti teſtantur: Qui Sexto & Cneo Magni Pompeij filijs cum magna Romanorum copia auxiliares ipſi manus ferente, eodem in agro profligatis, Imperatorem ſe vocari fecit, victorq; euaſit ſumma fortitudine fortiſſimus, ſicut ex ſubſequentibus apparet inſcriptionibus.

Appianus ſic habet:

Extant in agro Bateſtano, Tauri quatuor marmorei temporum cuniculo & amentia Agricolarum aurum ſiue theſauros inquirentium, in Rom. monumentis penè detriti, quorum primus latinis literis continebat ſcripta: Iuxta Madrigales cadaſalco:

CECILIO
METELLO
CONSVLI. II.
VICTORI.

LONGINVS
PRISCO CAE
SONIO PATRI
. F. C.

EXERCITVS
VICTOR
HOSTIBVS
FVSIS

BELLVM CAESARIS
ET PATRIAE EX MAGNA PARTE
CONFECTVM. SEX. ET. GN.
MAGNI POMPEII. FILIIS
IN AGRO BATESTANORVM
PROFLIGATIS

L. PORTIO. PROVIN
OPTIME ADMINISTRA
BATESTANII POPVLI
F. C

Emerita.

In Eccleſia Metropol. vas aquæ luſtralis.

AELIAE AGRIPPINAE
CONIVGI KARISSIMÆ
ET SANCTISSIMÆ
VIXIT ANN XXV.
HYPATICVS AVGVSTOR
LIB. SVB PROC. XX.
BENE MERENTI
FECIT

In æde beatæ Mariæ.

P. ALEIVS. T. F. PAP.
MONVMENTVM FECIT
SIBI. T. ALFIO. T. F. PAP
FRATRI ET ALFIAE
IOCVNDÆ LIBERTAE
IMPENSA SVA

Ibidem.

VS. ANN. VIII. :·.·.·.·.·
L. MAR. VRSIANVS ET VA
:::::ISSIMO ET SIBI FACIV
NDVM CVRAVERVNT
H S. F

Ibidem.

POMPONIA. L.:.·.·.·
SEX. MARCIO.·.·.·.·
MARCIA POMPO.·.·
D. S. P. ET. MATRI ET
.·.·.·.·.·.NON SE
:.:.:.:.:.:.:.:.:.:.:

O

Ibidem.

Ibidem.

C. BETVTIO
ANN XXXX
ASPER. M.
MATER

In Turri arcis.

DOC. QVIRICVS VITA
LIO AN. LXX. H. S. E. S. T. T. L
ALBANA SABINA MA
RITO OBSEQVENTISSI
MO ET AMICIS DVLCIS
SIMIS CVM QVO VIXI
AN. XXXVIII PINTAMENS

ANIMA OPTIMA

In pauimento ædis S. Mariæ.

L. LICINIVS FVNDANVS
SALACIENSIS. ANN LXX.
MVNINIA MODESTINA
VXOR MARITO PIENTIS
SIMO FECIT SVB CVRA
P. ALBITIANNI SAL
H. S. E. S. T. T

In ædibus Ferdinandi de Errere.

DIVO AVGVSTO
ALBINVS. ALB. V. I. E. AMEN
DIVAE AVG PROVINCIAE
LVSITA

Ibidem.

D . M S
POMPEIA : : : : :
RODOPE ANN. XI.
SE VIVA
SIBI MEMORIA
FE CIT

Ibidem.

IMP. CÆS. DIVI
TRAIAN. PARTH.
FE DIVI NER. NEP.
TRAIAN. HADRIAN
AVG. P. M. TR. P. V.
COS. III. RESTITVIT
.CI.

Ibidem.

IMP. CÆS VESPASIANI
AVG. PON. MAX. TR. P. II.
IMP. VII. COS. III. DESIG. IIII.
P. P. VIAM A GAPPARA VRBE
AD EMERITAM VSQ. AVG
IMPENSA SVA RESTITV
LXIII

Ibidem.

IMP. DIVVS CLAVDIVS
DRVSI. F. CAES. AVG.
GERM PONT MAX
TRIB. PONT. X. COS. IIII. IMP
XI. ITER REPARAVIT
VI

Ibidem in alio lapide.

IMP. CAES. DIVI. M. ANTON
PII. GERM SARM. F. DIVI
COMMODI FRAT DIVI ANTON
PII NEP DIVI HADRIANI
PRONEP DIVI NERVAE ABNEP
L. SEPTIMIVS SEVERVS PARTH
MAX AVG ARAB ADIABEN
PARTH MAX PONT MAX
TRIB POT. VIII. IMP. XI. COS. IIII.
PROC ITER RESTITVIT
LXXII.

Ibidem in alio lapide.

IMP. CÆS. DIVI. F. AVG PONT. MAX
COS. XII. TRIB. POT. X. IMP VIII
ORBE MARI ET TERRA PACATO
TEMPLO IANI CLAVSO ET REP. POP
ROM. OPTIM. LEGIB. SANCTISS.
INSTIT. REFOR VIAM SVPERI
ORVM COSS. TEMPORE INCHO.
ET MVLTIS LOCIS INTERMISS
AM PRO DIGNITATE IMPERII
LATIOREM LONGIOREMQ
GADES VSQV. PERDVXIT

XXX.

Ibidem in alio lapide.

IMP CAES GRATIANVS
PIVS FELIX. M. VICT
AC TRIVMPH. SEMP. AVG
PONT. MAX GER. MAX
ALAMANVS MAX FRANC
MAX. GOTH. M. TR. P. IIII.

IMP. II. COS IIII. PRIM. P. P
RESTITVIT
C. XI.

In alio

In alio lapide.

IMP. CAES. FLAVIVS
CONSTANTIN. AVG
PACIS ET IVSTITIAE
CVLT. PVB. QVIETIS
FVND. RELIGIONIS
ET FIDEI AVCTOR
REMISSO VBIQVE
TRIBVTO FINITIMAE
PROVINC. ITER
RESTAVR FEC
CXIIII.

Ibidem.

GALIENVS IMP. CAES
AVG. CLEMENS PIVS
VRBE AEDIF. RESTAVR
AD. BONVM ITAL. GAL.
HISP. PVBLICVM CON
VERSVS HOC ITER VA
RIE PER PROVINC
INTERRVPT REFICI
IMPERAVIT
LXXXVIII.

Ibidem in alio lapide.

IMP. TITVS. CAES. VESP.
AVG. PON. M. TRIB. P. V.
COS. VIII. P P. GENERIS
HVMANI AMORE ET. DE
SIDERIVM ETIAM VI
IIII.

Ibidem in alio lapide.

IMP. DOMITIAN VESP
CAES. AVG. GERM. P. M.
OPVS PATERN. NEQVITIA
PVBLICANOR. INFERTVM
EA GENTE MALE MVLCTATA
ET OMNI IN POSTERVM
MVNERE PVBLICO PRIN
CONFICI IVSSIT
LXXXIII

In quadam columna prope Caparram.

IMP. CAESAR
DIVI TRAIAN
PARTHICI. F.
DIVI NERVAE
NEPOS TRAIA
NVS HADRIANVS
AVG PONT MAX
TRIB POT. V. COS. IIII.
RESTITVIT
CII.

Prope Tagum fluuium.

AETERNI IMPP. INVICTI CAESS. AVGG. PERPP.
DIOCLETIANVS. MAXIMINVS. GALIENVS. ET
CONSTANTINVS TEMPLO MATRI DEVM CONS
TRVCTO IN RIPIS TAGI SVB NOMINE MAGNAE
PASITHOAE VACCAM FORDAM. ALBAM PRIMA
DIANAE SACR. IMMOLAVERVNT.

Fordam, id eſt, prægnans, Varro de lingua latina, Bos forda, quia fert in ventre.

Ibidem.

CL. COR. SAVIANO. CL.
COR SAVIANA. F.
SVM EGO IVSTINA VXOR
FVTVTA. FIVNT ET HAEC
LIBENTER ET QVOTIENS
POTO TOTIES PROPINO
ET QVOT POCVLA SVMIT
SVMO QVONDAM VIXI
MVS CONCOR O CONIVNX
S. T. T. L

In area Capparæ.

BOLOSEA. F. FELLICI. F. MACRI
M. FIDIVS MACER TESTAM. F. C.

Ibidem in Ruinis.

PAVLO. AVFIDIO. P. F OMN IN
REP. HON. FVNC MARTIA. C. F
CON. B. MER

Ibidem.

L. PROCVLO. L. F. XVI. ANN NA
TO QVI NIHIL. CVM ADOLESCEN.
COMMVNE HABET SENES. SAPIEN.
ANTE IVIT SEX TERTVLIA
MAT AD LACHRIMAS RELIC
HOC MONVMEN EREXIT

Ibidem.

L. VOCONIO. C. F. PATRIA FOR TISSIME DEFENSA EXERCI TV, VITELLIANOR ACTAE SV PERATO CIVES COLONIAE CAR PARITANAE STATVAM IN FORO OB PERPET REI BENE ACTAE MONVM. POSVER III. IDVS MAIAS P. HERENIO C. FORTVNATO COS.

Ibidem in agro.

.I. MARCELINA OCELLA. L. OCELLI. F. CVM OCELLO FIL. HIC IACEO QVEM POST AN SVB SECVTA SVM VIVENS FILIO CA RVI MORTVA NON CA REBO CORPVS MORITVR ANIMA PAREM CVM COEL LO PAREM CVM INFERIS AETERNIT. HABET

In Ruinis ibidem.

ANT. LIVIVS HIC SVM CVM MATRE VOCONTIA QVAM SVM SECVTVS QVARTO POST ANNO. V. NON SEX TIL. EAM VIV. CVRAVI SEMP NVNC MOR. ORO MORTAL OMN. CINERES SINANT LAE DERE MATERN. QVIB MO NEOR VIXIMVS ENIM VITAM INNOCVI HAEC. CN. POMP. F. SECVTA EST QVEM LACTE NVTRIVIT

Ibidem.

FAB.) METFL. M. F. QVI LABEN TE REP ROMANA CVM PATRIA CES MORTE OPTATA LVCE IN VISA DVM OMNIA TEDEREM CVM AMIS IAM LIBERT. ROM INTVER. P. SERVILIVS. P. F. CIPPVM. A. L. D.

Ibidem in Ruinis.

QVEM VIDES VIAT PVTABIS CINEREM ESSE VERRVM ERRAS VIDES. L. COMITIVM CAMER TEM BELLO FARCEN. NEC FALSO GLORIOR QVI SVB. CN. POMP MAGNI. F. OCCIDI PRO LIBERT ROM. INNVMERIS VVLNERIBVS NEC HERCVLES QVEM GADES COLVNT ERIPERE MEA MORTE NEC BELLONA QVAM CAMERTES ADORANT NEC DEI OMNES ROMANI POTVER. QVIN CADEREM CADAVERE NON COGNOSCENDO VVLNERI BVS MILITES CAVSA PIA. HIC ME POSVERE VALE

Ad quartum lapidem à Cappara.

CVM OMNIA QVORVM TEDERET AMISSA IAM LIBERTATE ROMANA INTVERETVR

In oppido Ledeſma in parte exteriori Eccleſiæ.

IMP. CAES. AVG PONTIF. MAXIM. TRIBVNIC. POT. XXVIII. COS. XIII. PATER PATRIAE

Medelin.

PLVTONI DEO IN LOCO SVB TERRA CONC. PE RICVLO OCEANI LIBER ARAM POSVIT FAB VICELLIANVS EX VOTO

Prope Galiſteum.

:.:.:.:.:.:.:.:.:.:.:

LON TAVROR PRO SA LVTE ET REDITV. LVPI ALBONI. F. CAPIAE ALBONIAE FRAT

A. L. V. S.

In Monumento pontis Traſani, vulgò dicti de Alcantare.

IMP CAES. D. NERVAE. F. NERVAE TRAIANO AVG GERMANICO DACICO PONT MAX. TR. POT COS. VIII. IMP. V. P. P.

Inzdi-

In ædicula iuxta ipſum pontem, vulgò de Lalcantara in Luſitania.

TEMPLVM IN RVPE TAGI SVPERIS ET CAESARE PLENVM
ARS VBI MATERIA VINCITVR IPSA SVA
QVIS QVALI DEDERIT VOTO FORTASSE REQVIRET
CVRA VIATORVM QVOS NOVA FAMA IVVAT
INGENTEM VASTA PONTEM QVI MOLE PEREGIT
SACRA LITATVRO FECIT HONORE LACER
PONTEM PERPETVI MANSVRVM IN SECVLA MVNDI
FECIT DIVINA NOBILIS ARTE LACER
QVI PONTEM FECIT LACER ET NOVA TEMPLA DICAVIT
SCILICET ET SVPERIS MVNERA SOLA LITANT
IDEM ROMVL EIS TEMPLVM CVM CAESARE DIVIS
CONSTITVIT FOELIX VTRAQVE CAVSA SACRI

Ibidem.

C. IVLIVS LACERTVDITANO
LACONI FECIT AMICO

In altero vaſcolo.

DIANAE
TITVS MENIVS
F. V. S.

Apud pacem Auguſtam.

MORTEM EVALER. M. F. ADSEQVENT INVLT
TERR. NVLLO CREDIDI LOCO OSSA NOSTRA POSSE
MEL. ADQVIESCERE QVM PROPE TEMP. AESCVLA
PII ITAQVE EX TESTAM. AD .X. PEDES A TEMPLO VOLO
CONDIER
VOS NATI IVCVNDISS AB VRBE ROMA HVC CON
CEDITE AD SEPVLCHR NOSTRVM DE METVR DO
LOR PIETATE VESTRA SIMANESCENT VOS ME
MORES NOSTRI

Ibidem.

G. PLOTIVS. C. F. S. :::::: COH. S. E
FABIA EDERETA. D. CONCOR
CL. VACICAD:::::::::::::

Ibidem.

T. TERTVLLVS. T. F. DEC. LABORE ET CVRA
MEA HANC PARAVI DOMVM. C. TERTVLO
FIL. DVLCISS. ET IN EA VRN. VBI OSSA NOST
QVIESSE. IN AEDE ISIDI SACRA CONST.
SI MANES POST FATA ALIQVID SENTIVNT
DEMETVR DOLOR FREQVENTI PILII MEI
ACCESSV AD ME VALE. C. TERTVLE ET
ESTO MEMOR PIETATIS PATERNAE

In Cœnobio oppidi Capilla quarto lapide à Benclædar.

:.:::.:.:.:.:.:

EPOTI :::.::.:.:.:.:.

M. NERVAE PRONE:::: LIO HADRIANO
ANTONINO. AVG. PIO MIROBRICENSI
VM M. VIR. T. CLT
LICINIVS LICINANVS.

Ibidem in Eccleſia Monaſterij.

PVLCHER PVLCHI. F
MIRO. L. X. LVII. PIVS IN
OMNTISINTOS. H.S.F.S.T.T.L

HOC EST. A VXOR VIRO
CIRINTO

Ibidem fragmentum ſuper oſtio.

L . P . C
AIAN
HDRI
ERMI
PHA
MVNE
MIRO

Hiſpali.

In foro magno templi.

M . AVR . VERO IMP. DIVI
HADR. ANT. AVG. PII. P. P. F.
COS. II. SPHARGVL IVLIAE
RVMVLEAE NEGOCIAN
TES. D. S. P. D D.

In Macelli poſtico verſus Carmone portam.

C. AEL. C. F. CN. QVIR. ACCI
TOLITERATOR. OMN
PATRONO LINTRARII.
CANAMENSES ODVCIENSES
NEMENSES

Ibidem.

CVRIO ROMVLO PIISS.
P. BALBINIVS PATER
PRISCA MATER

Lora.

L. LVCRETIO SEVERO PA
TRICIENSI ET IN MVNICI
PIO FLAVIO AXATITANO
EX INCOLATV DECVRIONI
QVAM TESTAMENTO. SVO
PONI SIBI IVSSIT DATIS. SPOR
TVLIS DECVRIONIB.
M. F. AXATITANI SIMVS. XII.

Ibidem.

C. IVVENTIO. C. F. QVIRI
NO. AED. IL VIRO MVNI
FICENTISSIMO CIVI MV
NICIPENSI HOB MERITA
PATRONO PAT. AEDIDE
RVNT

Apud olmo douar cus oppidum.

L. VGONI VERRIO E GENTE CELTIB
NOBILI EMISSO. T. CORNELIA ROMANA
EGEN. SCIPIO AEMIL. ORTA CONIVGI
B. M. MAMRMOREVM CIPPV CVM STAT
P.

Moron.

In oppido Moron, quæ olim Arueci.

M. ATTEIO PAVLINO. M. F.
QVI. TVMVLTVARIO BE
THICAE BELLO ASVRGEN
MVLTA PRO REP. ARVCCIT.
BEL RETINEN. PORTISS.
GESS. ARVCCITANI VET
ETIVN. OPT. CIVI.

Ibidem.

IVLIÆ AGRIPPNÆ AVG. MA
TRI. AVGVST. CAES. CVIARVCCIT

Ibidem.

HERCVLI DEO INVICT
ET REIP. ARVCCITANAE
PATRONO STAT. AEREAM -
SECVND. THEBANITEM
PII TROPH. ARVCCITANI
D D.

Oſuna.

L. VERTIVS. L. F. SER.
CENTVRIO LEO. XX. II. VIR

Ibidem.

CL. LICINIVS. H. S. E.
PHILOMVS CIPPVM. D.

Prope Finianani.

D. PLANTIAERO. INGEN
TI PRÆDIO DONATÆ
IN AGRO ACCITANO OB
OPER. BENE IN REMP.
NAVATAM. CL. LONGIN

COS. OF. SOL.

Corduba.

In clauſtro Eccleſiæ principis.

IMP. CAES DIVI. F.
AVGVSTVS. COS XIIII TRIB
POTES. XXI. PONTIF MAX
ABAETE ETIANO. AVGVST
AD OCEANO

LXIII.

Columna iuxta oſtium del cano goche.

TI. CAES. DIVI AVGVSTI. F.
DIVI IVLII NEPOS AVGVSTVS
PONT. MAX. XI. COS. VI. TR. P. XXXVII
ABIANO. AVGVSTO QVI EST AD
BAETEM. VSQVE AD OCEANVM

LXIII.

Ibidem.

Ibidem.

L. IN. FR. P. XV.
L. IN AG. P. XV.
C. POMPONIVS. CL.
LICINIVS. H. S. E
PHILOMVSVS. L. CIPVM.
DAT

Ibidem.

L. MANLIO. A. F.
AN. GAL. BOCCH
TRIB. MIL. LEG. XV.
II. VIR. PRAEFEC
IVRIDIC. DD. C. P.

In æde S. Magdalenæ.

M. FAVONIVS.·.·
FAVONIAN S.·.·.·.
.:.:.:.:.:.:.:.:.:

In Monaſterio S. Pauli.

ANTONIAE Q. F. TV.·.·.
ANFIDIL.·.·.·.·.·.·.·
.·.·.·.·.·.·.·.·.·.·.

Ibidem.

D. M CIRIACVS
SAMIA. VIX. ANN. LI.
PIA. M. H. S. E. S. T. T. L.

In Eccleſia beatæ Mariæ.

Q. HERENNIO. Q. L.
PHILETORI ET
HERENNIAE. Q. L. LERBI
Q. HERENNIVS. Q. L. CLARVS
HERENNIA. Q. L. CRETICA
HERENNIA. Q. L. PALAESTRA
.·. ONO. D. S. P. F. C.

Ibidem.

FORTISSIMO ET INDVLGEN
TISSIMO PRINCIPI DOMINO
NOSTRO CONSTANTNO
VICTORI PERPETVO SEMPER
AVGVSTO DECIMVS GERMA
NIANVS VIR CLARISSIMVS
CONSVLARIS PROVINCIAE
BETHICAE NVMINI MAIES
TATIQVE EIVS DICATISSIMVS

Ibidem.

D. M. S
M. LVCRETIVS
VERNA
PATRICIENSIS
ANN. LV
PIVS IN SVOS
H S. F
SIT. T. T. LEVIS

Primo à Corduba lapide in oſtio cuiuſdam ſacræ ædiculæ oppidi Linarci ad radices montis.

NERO CLAVDIVS DIVI CLAVDI. F.
GERMANICI CAESARIS. N. DIVI
AVG. ABN. TI. CAESARIS. PRON.
TRIB. POT. IMP.·.·.·.·.·.·.
.·.·.·.·.·.·.·.·.·.·.

Ibidem.

TIB. CLAVDIVS
NERONE. PATRONO

Ibidem.

P. AELIO. P. F. FABIANO
PATRI AED. II. VIR
PRAEF. ITERVM PONT
SACRORVM. FLAMEN
DIVI. AVGVSTI

Ibidem.

M AGRIPPAE
PATRONO

Ibidem.

CALPVRNIO.
GA. DANOVINO.
II. VIR. MVNICIPES
ET INCOLAE

Malacha.

L. SERVIL. SVPERATVS
DOMINO. INVIC. DON
LIBENS ANIMO POSVIT
ARA MERCVRII

Ibidem.

L. GAVIVS SERO. LV
CVM IMPENSA S. FAC
D. D

Ibidem.

IMP. CAESAR. L. SEPTIM
SEVERO PIO PERTINACI
AVG PARTH. ARABICO
ADIABEN. PACAT. OR
BIS ET FVND. IMPERII.
ROM IN HONOR REIP
MARTI TEMPLVM
D. D.

Ibidem.

Q. SERVILIVS VVL
NERE SERVATVS HER
CVLI DEO INVIC. SIGN.
AEREVM EX VOTO
POS. PROPE MARTEM
ARGENT. IN MAGNA
ARA

In oppido Penyaflor.

Q. FVLVIO. Q. F. LVPO
CALPHVR. F. CANINIVS
H. P. CAVSSA

Ibidem.

ARA PROCVR. FVLGETAE
PRO IOVE DEO MAX POPVL
PECANDO FVLGVRIB. ENV
BE ERVMPENTIB

Ibidem.

VENEREM. AVG. CVM PARERGO ITEM PHIALAM
ARGENT. AEMIL. RVST. F. ITEM TABVLAM AR
GENT. M. ANNIVS CELCITAN TEST. SVO POST MORTEM
AEMILIAE ARTEMISSIAE VXORI ET HERED. SVAE
PONI IVS. AEMILIA. ARTEMISIA TIRA. POS. EADEQ.
DE SVO ANVLVM. AVR. GEMMA MELIORE

Ibidem.

Q. FVLVIO. Q. F OPIA AED
Q. F OPIOLA TEST. PONI IVS
C. APPIVS SVPERSTES. CANINIVS
MONIANVS. H. P. C.

Ibidem.

MARTI CIRADINO TEMPL
COMMVNI VOTO EREC.

Ibidem.

Q. ELIZENONIS.

Ibidem.

L. AELIO BETICAE PROCOS
OB PROVINTIAM. VICE
SACRA MAX. HERCVLEI
CAES. AVG. OPT. ET FOR
TISS. ADMINIST. DECVRR
MVNICIP. P.

In ponte de Pinos.

TIB. CAES. DIVI. AVG. F. DIVI IVLI.
N. AVGVSTO PONT. MAX TR. P. XXVIII.
COS. IIII. IMP. VIII. AVGVRI. XV. VIR. S. F.
VII. VIR EPVLONVN. T. PAPIRIVS SEVERVS

Ibidem.

PERPETVO LONGIO. L. F.
ILVRCONENSI.

Munda.

EGO T. BATILIVS MVLTOR. MONT AGRICOLA
ET VBERE TERRA DIVES ANNIVERSARIO. DE AB
CERERI SACRO PORCA ILLI. MACT. A. T. BETILLIO
PATRE MEO PER. OBSER. AD VI. III. IDVS. QVINTIL.
VNO QVOQ. AN. REDEVNTE PORCA IMMOL. ET
PVB. COLLE. EIVS DEAE. EPVLVM DET. SI. FILIVS MEVS
IN TERMIS. CONSTITVTA. APRA ET MVND. MVLCTA
LVB. ILLVM PLECTI

Ibidem.

Ibidem.

IVL. NEMESIVS NOMENTANVS VICE. M. AVREL
IMP. SACRA BETICAM GVBER. PRAETORIVM
IN VRBE MVNDA QVO PATRE SET·OB REM
RITE ADMINIST, CONVENTVM FIERI MAND

Mayrena.

D . M . S
DOMIT. T. F. AP
CLEMENS
H.S.E. S.T.T.L.

Ibidem.

DOMIT. T. F. AP
AGRESTIS. ANN. LX
H.S.E. S.T.T.L.

In oppido Agnilar.

IN F. P. XI. IN AG. P. VIII.
AVG. SISENÆ. F. AN
XIIII. H. S. F.

Maurena.

D . M . S
Q. CALPHVR. C. F.
TVSCVLIA
QVAE VIX AN. LIII.
H. S. E. S. T. T. L.

Ibidem.

L. FAN. T. F. AP
PROVIDVS. VIX
AN. LXXXIII.
H. S. F.

Cartama.

IVNIA D. F. RVSTICA SACERD PERP
ET PRIMA IN MVNICIP. CATIMITAN.
PORTICVS PVBLIC. VETVSTATE
CORRVP REF SOLVM BAETINEI D.
VERTIC. PVB. VENDIC. SIGNVM AERE
VM MARTIS. IN FORO. P. EBAETINEVM
SOLO SVO CVM PISCINA ET SIGNO
CVPIDINIS. EPVLO DATO ET SPECTA
CVL EDITIS. D. S. P. D D. STATVAS. SIBI
ET. C. FABIO LVNIANO. F. SVO AB
ORDINE CARTVMIT. DECRET REMIS
IMPEN. AVIAE STATVAM FABIO
FAVIANO. D. S. P. D.

Ecia, quæ olim Aſpelis dicebatur.

QVAM VANA HOMINVM FATA ORTVS CN MARCIS
DOMIT TORANNVS VLTIM ADII TERRAS ARMA
SEQVT. INFELICIA. CN. POMP. HEV OCCVB VII VVLNERE
L. OPTATIAS TIGITANI NEC DII NEC CAVSA MELIOR
ME MISERVM XIX. AN. ATTING. XX. A MORTE ERIP
TAND. L. TORAN NATVS TVSCVLI SVBITO CONLEC
TITIO Q IGNEM E CONCR III. DEM MEN. BASIM
EREX. TAM LONGE A PATRIA

Ibidem.

Ibidem.

CAECILIAE TROPHIMAE STATV
AM PIET TESTAMENTO SVO
EX ARG. P. C. SVO ET CAECILII
SILON. MAR. SVI NOMINE. P. C.
D. CAECIL. HOSPITAL EI CAE
CILIA. DE MATERNA EI CAE
CILIA HILETE HEREDES, SINE
VLLA DEDVCTIONE
XX. P.

Marchena.

T. MARCELLINO. T. F. EX
ORDINE DECVRION. MAR
CIAE COLONIAE. OMNIB
HON. IN REP. SVA. FVNC.
ET MVLTA. LIBERAL. IN
POP. SVVM VSOORDO DE
CVRION. POPVLO IMP.
RANTE

Ecliaguog.

PVBLIVS NVMERIVS MARTIALIS
ASTIGITAN. SEVIRALIS SIGNVM
PANTHEI TESTAMENTO FIERI
PONIQVE EX ARGENTI LIBRIS
C. SINE VLLA DEDVCTIONE .
IVSSIT

Caſlona, quæ olim Caſtulo, in ſe Meniabar & Iaual giunto.

D . M . S
CORNELIA VRSA
MARITO INCOMPARA
BILI ET PIENTI SI
MO IN SVIS Q. VLPIO
POSVIT. ANNORVM XXX
PATER NOMINE SVBITA
NVS FILIORVM IIII.
VRSA CONIVNX DOLENS
ANIMO FECIT
MARITO INCOMPARABI
LI CVM SVIS FILIIS
S. T. T. L.

Martos, quæ fuit olim Tucci.

IMP. CAESARI. M. AVRELIO
ANTONINO AVG. L. SEPTIMI
SEVERI PII PERTINACIS. AVG
ARABICI ADIABENICI PARTH
MAX. IMP. PACATORIS. ORB. F.
D D. RESPVBL. TVCCITANOR

Ibidem.

HERCVLI INVICTO
TIB. IVLIVS AVGVSTI. F.
DIVI NEP. CAESAR. AVG.
IMP. PONTIFEX. MAXI
MVS D.·.·.·.·.·.·.·.
·.·.·.·.·.·.·.·.·.·.·.·.

Ibidem.

PIETATI AVG.
L. LVCRET. FVLVIANVS FLAMEN
COL. IMMVNIVM PROVINC
BETIC. PONTIF PERPETVVS. DO
MVS AVG. T. P. L. EXARC. P. OB. HO
NOREM PONTIFICATVS
LVCR. L. F. CAMPANA. FLAM. PER DOM
AVG. EDITIS AD DEDICATIONEM SCÆNICIS
LVDIS. PER QVATRIDVVM ET CIRCENSIB
ET EPVLO DIVIS POSVIT
DONO. LVC. CAMPANA. A. AMPLIVS NOMINIS SVO
CORONAM IVNXIT.

Ibidem.

·.·.·.·.·.L. SEPTIMI.·.·.·.·
SEVERI PII. PERTINACIS AVG
ARABICI. ADIABENICI PARTHI
CI MAXIMI PACATORIS ORBIS. F.
ET M. ANTONINI IMP
FRATRI. RESP. TVCCITANORVM
D. D. D.

Ibidem.

Ibidem.

L. MVMMIO
RVFO II. VIRO
PONTIFICI

Ariona.

IMP. CAES. DIVI TRAIAN.
PARTH. F. DIVI NER. NEP.
TRAIANO HADRIANO
AVG. PONT. MAX. TRIB
POT. XIIII. COS. III. P P.
MVNIC. ALBENGENS
VRGAVONEN. D. D

Ibidem in Eccleſia D. Marcæ.

Q. FVLVIO. Q. F. CALPVR
NIA. L. F. SABINA MATER
TEST. VLV PONI IVSSIT
APIVS SVPERSTES AVIVS
ALOYIAN. H. P. C

Ibidem.

IMP. CAES AVG PONT
MAXIMO TRIB. P. XXXIIII.
COS. XIII. P.P. VICTORI. SACR
L. AE M. FENICELLVS. AED
II. VIR. D. S. P. F.

Ibidem apud portam Adugaris.

L. CAES. AVG. F. DIVI NEP
PRINC. IVVENT AVGVRI
COS. DESIGN.

Ibidem Arionæ.

D. M. S

M. FABIVS PROBVS AVRI
GITAN. FLAM. M. FAB. PO
NT. PERP. DIVI AVG ANN
XXXVIII. PIVS IN SVVS
H. S. F. S. T. T. L.

Ibidem.

D. M. S

M. FABIVS FICVLINVS
FL. VI. VIR. AVRIGIT. ANN
LXX. PIVS IN. S. H. S. F
S. T. T. L.

Ibidem.

LIBERO PATRI AVG. SACR
IN HONORE PONTIFICAT
L. CALPHVR. L. F. CECELVIN
II. VIR. BIS FLAM SACR
PVB. MVNICIPAL. PON
DOM. AVG D. S. P. D. D

Monobrica.

T. AVLO. MONOBRICENSI. III. VIRO. EQVO PVB. DON
AB IMP. CAES. AEL. HADR. AVG. DIVI NERVAE TRAIAN
F. III. VIRI VNA CVM ORD EQVESTR. ET. POP. OB
IMMVNITAT. AB EOD. IMP. AD. QVINQ. OBT. EI
OB PVBLICA IN TOTAM PATR. BENEFAC. STAT.
IN FORO MONOBRIS. ANTE AED MINERVAE
SOLEM QVINQVATRIOS: DIE DECR. POS.

Iaenniij, quæ olim Menteſe, intra Genſeros Carpentanos.

DEO TVTELLAE GENIO
MENTES

Ibidem.

D. M. S.

CALPHVRNIAE. L. F. SCVNTVRAE
HVIC ORDOMENTES. AN. FVN
DVM PATRI. APVD OB MER
DEDER.

Ibidem.

C. SEMPRON. C. F. GALL. SEMPRO
NIANVS. II. VIR. PONTIF. PERP.
SEMPRONIA FVSCA VIBIA AVREL
F. THERMAS AQVA PER
DVC CVM SILVIS AQVAR
TRECENT. P. IMPEN. SVA
OMNI. D D.

Ibidem.

IMP. CAES. DIVI. TRAIANI PART
F. DIVI NERVAE NEP. TRAIAN
HADRIANO AVG. PONT. MAX.
TR. P. VIII. COS. III. PP.

Ibidem.

TIB. CAES. AVG. F. DIVI NEP
PRINC IVVEN. AVGVRI
COS DESIG. D. D.

Ibidem.

LIBERIO PATRI. AVG. SACR.
IN HONOREM PONTIFICATVS
L. CALPHVR. L. F. GAL. SILVINVS
L. F. II. VIR. FL. SACROR. MVNI
CIPALIVM. PONT. MAX. AVO.
D. S. P. P. D D

Ibidem.

Ibidem.

D. M. S
APPIA AVRELIA AVR. F.
ANN. XVIII. H. S. E. S. T. T. L.

Ibidem in porta D. Mariæ iuxta Eccleſiam.

D. M. S
FVL. V. C. N. F. PROBA
ANN. LXXXV.
H. S. F.

Ad Gades vltimas, nunc Catij.

HELIODORVS. INSANVS CARTAGINENS
AD EXTREMVM ORBIS SARCOPHAGO
TESTAM. ME HOC. IVSSI CONDIER
VT VIDEREM SI ME QVISPIAM IN
SANIOR AD ME VISENDVMQ AD
HAEC LOCA PENETRARET

Ibidem.

L. BEBIVS HERMES. IIII. AVGVS
TALIS. ANN. LIII. H. S. E. BEBIVS
HERMES LIBER OPTIMO PATRONO

Valladolit.

AELIAE
AMINNAE
T. AELI. F
SAELIA
FIANI
MATER

Zamora.

DEO ME
VIACO
M. ATILIVS
SILONIS. F
QVIR SILO
EX VOTO

AEgreda, non longè ab oppido.

D. M. S
C. LIBONIO. C. LIB. F. ROMA
VRBE ORTO ET VATIA MA
TRE GENTE ANTIQVA
IBEROR EMISSA. C. LIBON
SOR. FRATRI OPT.
ET. B. M.

Ibidem.

T. OVINIO. T. F. EQVITI
RO. TR. MIL. SVB. M. CA
TONE. PROC. QVI MVLTA
PRORETIN. IN FIDE. RO
PROVIN. FORTITER ET
CONSTAN. GESS. Ɔ. ATEIA
L. AT. F CELTIB. MARITO
B. M. F.

Longronio.

VALE ET SALVE ANIMA
Ɔ. OPPIAE FELICIS. NOS
EO ORDI QVO NATVRA
PERMISERIT TE SE QVEM
VALE MATER DVLCISSI
MA. AVL. NICONIVS ET
SEX. NICON AVL. F.

Ibidem non longè ab oppido.

SANTIO AVALO CALAGVR.
PRO BONO PATR. COMVNI
TVTANDO INVICTISS
S. P. Q. CALAGVR. HEIC. FVN
BVB. CELEBR. SEPVLCH. Q
CONSTITVIT. M. ATILIO
REGVLO PROC CVM. II.
LEG. HON. CAVSA
ASTANTE

Ibidem non longè.

D I S
MANIBVS. Q. SERTORII. MEBRITIVM. CALAGVR.
DEVOVI. ARBITR. RELIGION ESSE EO SVBLATO
QVI OMN. CVM DIIS IMMORTAL. HAB. COMVNIA
ME IN COLVMEN RETINERE ANIM. VALE VIAT
QVI HAEC LEGES ET MEO DISCE EXEMP. DID. SER
IPSA FIDES ETIAM MORTVIS PLACET CORPORE
HVM EXVTIS

Ibidem

Ibidem etiam non procul.

HEIC MVLTI QVI SE MANIB
Q. SERTORII·.·.·MORTALI
VM. OMN PARI FIDE VOVE
RE DVM EO SVBLATO SVPER
ESSE TEDERE ET FORT.
PVGNAN. INVICEM CECID
MORTE AD. PRAESENS OPTA
IAC. VALETE POSTERI

Iuxta Erream oppidum.

·.·.·.·.·.·.·.·.·.·.·.·.·
TI. CAESAR. DIVI AVG F
DIVI. IVL. N. AVG. PONT
MAX. TRIB. POT. XXXV
IMP. IIX. COS. V.
A'. PISORACA

M. L

Ibidem in altera Columna.

NERO CLAVDIVS DIVI
CLAVD AVG. GERM CAES AVG
N. TIB. CAES. AVG. PRO. N
DIVI AVG. ABN. CAES. AVG
GER. PONT. MAX. TR. POT
IMP. COS
A' PISOR. M. L.

Salmantica.

In Collegio S. Bartholomæi.

C. IVLIO NARCISSO
IVLIA THETIS MA
RITO. F. C.

Ibidem.

C. IVLIO NARCISSO
ANN. XXI. IVLIA
THETIS MATER
F. C

Ibidem.

CELCIDIVS AL
BINVS ET ATILIA
ALBINA. M. CELSI
DIAE ESERINAE. F.
AN. X. F. C
H. S. E. S. T. T. L.

Ibidem.

D . M . S
L. IVLIO CAPITONI
SALMANTIS
ANN. LXX
IVLIA RVTICILIA
SOROR
PIENTISSIMA
H. S. E. S. T. T. L.

Clunia.

L. POMPEIO. PATERNI. F
QVIR. PATERNO. AN. XIX
POMPEIA PATERNA FRA

Ibidem.

L. VALERIO. C. F.
GAL. CRESCEN
BVNDALICO
VALERIA PATER
NA PATRI

Ibidem.

IMP. CAES. L. SEPTIM. PERT
AVG. ARAB. PARTH. MAX
F. DIVI. M. ANTON. PII. GER
SAR. NEP. DIVI ANTON
PARTH. ET DIVI NER A NEP
M. AVREL. ANTON. FEL. AVG
PARTH MAX. BRITAN. MAX
GERMAN. M. P. M. TRIB.
P. XX. IMP. III. COS. III. PP. PROCOS

Ibidem.

IMP. MARINIAN. HERCVL
CAES AVG. CONSTANTIO
IN OCCID. CAES. EFFECTO
ET IMP. REIP. LONGE ET LA
TE. AVG. DIOCLETIANO PRIN
CIPI INVIC. ET VNO TEMP.
COLLEGA EFFECTO

Ibidem in quàm pulchra Columna.

DIOCLETIAN. IOVIVS. MA
XIMI HERCVLEVS CAESS
AVGG. AMPLIFICATO PER ORI
ENTEM ET OCCID. IMP. ROM
ET NOMINE CHRISTIANOR
DELETO QVI REMP EVER
TEBANT

Ibidem.

DIOCLETIAN. CAES
AVG. GALERIO IN ORI
ENTE ADOPT SVPERS
TITIONE CHRISTI
VBIQ. DELETAE ET CVL
TV DEOR. PROPAGATO.

Ibidem prope Columnam, in ora maritima.

P. DECIVS E GENERE COR DE
CIOR. QVI LATINO ET GALLI
CO BELLO PRO EXERC. SE DE
VOV. HEICCEC. IN ACIE CON
TRA GALLECOS IN VLTIM.
MAGINE QVO NVLLAE MA
GIS TERRAE. L. SILLAN. AD LII.
ACLVNCO LAP MARMOREO
ME SEPVLCHRO OPES. ADSTA
NTE TOTA TERT. LEG. PRIS
COR. LATINOR. IIII. TRIB. MIL
CVM PRINCIP. SIGNIP. ET HAS
TATIS VIII. LEGIONIS

Ibidem.

M. AEMILIVS
MYRRIANVS
CAPBILI. F VXA
MEN ANN. LXXIII.
C. F. AN XIII

Ibidem.

ANCIAE BON
TAE. FI. F.
INTERCATENSI.
AN XXXIII
ANCVS ANTONIVS
VXOR. S. P. C.

Ibidem in altera Columna.

TEMPLVM DIANAE
MATRI DD. P. APV
LEIVS ARCHITEC
TVS SVBSTRVXIT

Ibidem in rupe altiſſima, in Turri quadam.

MARTI
AVG CAES
C. SEVIVS
LVPVS
ARCHITECTVS
A. F. DAVIENSIS
LVSITANVS EX. V.

In Ruinis pago Marauefar.

IMP. CAES. NER. TRAIANO
AVG GERM DAC. PARTH. PON
MAX. TR. P. V. COS. VII. P. P. DE
ROM IMPERIO DE PATENNA
ET AVITA HISP PATRIA ET DE
OMNI HOMIN. GEN. MERI
TISS. POPVLARES PROVIN
AREVATVM OPTIMO PRINC

Ibidem.

NERONI CL. CAES. AVG
PONTIF. MAX. OB PRO
VIN. LATRONIB. ET HIS
QVI NOVAM GENERI HVM
SVPERSTITIONEM INCVLCAR
PVRGATAM

Vanencæ.

Prope Aſturicam Auguſtam.

L. COSCONIVS. L. F
VALLATEN. AVGVR.
H. S E. S. T. T. L.
VIX

In oppido Padron.

FL. TERTVLIA ME
SA. F. L. F. MARITO

Sanctæ Mariæ in finibus terræ, prope oppidum Padron, olim Iria.

L. MAVCIN. COS. QVI IN RE
BELLA LVSIT. ARMA MOV
IN ISCE MONTIB. TRIG. LV
SITANOR. MIL. DEL. QVOREM
POP. ROM. LONGE LATEQ
IN EXTR. TER. TVTA. AVCT
QVE RED. PRAEFECTI. PER SING
TVRM. LEG. II. MARSORE ET
LEG. V. PRISCOR. LATIN. SI
MVLACHR. EREXER

Compoſtellæ.

In æde D. Iacobi.

D . M . S
NVMERIVS. MITALIONIS
NVMERIAE VITALIAE. VX.
B. M. F. H. S E S. T. T. L.

Ibidem

Ibidem in oppido.

D . M

ACILIA MODESTA. M. F
MODESTO PATRI PIEN
H. S. E. S. T. T. L

Fuente en Callada.

M. VALERIVS
PANT. SECVNDVS
VETER. H. S. E

Ibidem.

M. VOLVMNIVS
C. F. AVIAE
CREM. MILES
LEG. X. H. S. E

Ibidem.

L. PELVSIVS
C. F. POP. POLENT

Liſboa.

Apud Carceres vrbis publicos.

SABINAE AVG
IMP. CAES. TRAIA
NI HADRIANI AVGVSTI
DIVI NERVAE NEPOTI
DIVI TRAIANI. DAC. PAR.
FIL. D D. FELICITAS IVLIA
OLISIPO. PER
M. GELLIVM RVTILIVM ET
L. DVLIVM AVITVM

Iuxta S. Iacobum, in oſtio Ioannis de Caſtro Gabemateris.

DIVO AVGVSTO
C. ARRIVS OPTATVS
C. IVLIVS EVTICHVS
AVGVSTALES

E regione domus Benedicti Vgucoini.

IMP. CAES IMPER
M. AVREL. ANTONINI
AVG. F. D. PII. NEP DIV
HADR. PRO. DIVI
TRAI. PARTHIC. ABNEP.
L. AVRELIO COMMOD
AVG. GERMAN. SARM
FEL. IVL. OLIS. PER Q. COB
LVM. CASSIANVM ET. M. FA
BRICIVM TVSCVM. II. VIR

Ibidem in Eccleſia Principis.

D . M

ADFRAE AN. XXVI.
H. S. E
VETIO MARITVS. P.

A los ſanctos Vellos apud Regis, &c.

L. VALERIVS GAL.
SEVERVS AN. L.
H. S. E. S. T. T. L. FLII
PATRI. P. C. ET
Q. SERTORIVS
CALVVS ADFINES

Iuxta ædem S. Magdalenæ.

CVRIA SEX F. F
VNDANA. H. S. E
TREBONIVS
TVSCVS VIR ET
AMOENA. M
D. S. F. P. C

Apud portam del Frero in ſacello S. Mariæ.

AESCVLAPIO
AVG
SACRVM CVL
TORES LARVM
MALIAE MALIOLI
M. COSSVTIVS
MACRINVS
DONAVIT

Apud ædem S. Mamedis.

CONCORDIAE
SACRVM
M. BAEBIVS M. F
M. M. FELIC IVL
BAT

Apud portam Solis.

RVBIAE
SABINAE
Q. AEMILIVS
FLACCVS

La Torre do Chaſtris de Rei.

Q. CASSIVS
SCAEVA
H. S. P.

Ibidem.

.·.·.·.·.·.·.·.·.·.·.·

.·.·.·.·.·NE IVNIAE.·.·.·

.·.·.·.·.·.·VM CVM.·.·.·

VIT TRADIDITQVE C·.·.·

Ibidem, in eadem Turri.

IMP.· CAES. M.·.·.·.·.·
IVLIO PHILIPPO
PIO. FEL. AVG. PONTIF.
TRIB. POT. II. PP. COS.
V. FEL. IVL. OLISIPO

Legreſti in Turri del Conde de Parta.

D . M
CCOMINIO
ATILIANO
EQVITI ROMANO
AN. LIII.
H. S. E. S. T. T. L.

Apud S. Bras.

Q. POMPEIVS. Q.·.·.·
HPHVS. H. S. E.
ANTONLAO MVLIA
H. S. E

Apud oppidum S. Aren, olim Cabdi Caſtro, in æde S. Mariæ de Alcacona.

D . M
M ANTONI
M. F. GAL. LVPI
OLISIPONENSIS
H. S. E

Ibidem.

D . M
ANTONIAE
MODESTAE
AN. XXX
IVLIA RVFINA
MATER FILIAE
PIENTISSIMAE
POSVIT
H. S. E

Sinzra.

Iuxta portam S. Mariæ.

DIS MANIBVS
L. LOREL. L. F. GAL
MAXIMIANA XVI

Entre paralongay leyras in Aedicula de S. Simani.

DIS MANIB
L. RVTILI. L. F. GAL.
SEVERIAN. XX.
RVTILIA MATER
D. S. P. F. C.

In Termino de O Eyras.

ANTONIAE
AMOENAE. H. S. E
ANTAMOENVS PATER
D. D

Collares.

In æde D. Mariæ de Melide turbatus lapis.

SOLI AETERNO
LVNAE
PRO AETERNITATE IM
PERII ET SALVTE IMP. CA.·.·.·
SEPTIMI SEVERI AVG. PII ET
CAV. CAES. M. AVRELI ANTO
NINI AVG PII.·.·.·.·.·.·.·.·.·
CAES ET.·.·LICAE AVG. MATTR.·.·
DRVSVS. VALER. COELIANVS
.·.·.·.·.·.·VS·.·.·AVGVSTORVM
CVM.·.·SVALE.·.·M.·.·SVA ET
Q. IVLIVS SATVR. QVAL.·.·.·.·
ET ANTONIVS.·.·.·.

In Termino de Collares cippus magnus.

SOLI ET LVNAE
CETVS ACIDIVS
PERENNIS
LEG. AVG. D.·.·.D
PROVINCIAE LVSITANIAE

Ibidem.

L. LICINII. C. F. GAL
PROCVLI
ANN. XXII.
C LICINIVS
AVITVS PATER

Ibidem.

C. LICINIVS. L. F
GAL. CELSVS
H. S. E

Ibidem

Ibidem iuxta fontem de Armez.
L. IVLIVS MACLO CANDIC. FLAM.
DIVI AVG.

Ibidem.
Q. ATILIVS. M. F.
FVNDANVS. H. S. E.

Ibidem.
M. LICINIVS
TANCINVS
H. S. E.

Ibidem.
IVLIA. L. F.
SEVERA
H. S. E

En la aldea de dos portes Termino de Torres verdos.
D . M
Q. COELIVS
AQVILA
ANN. XVI
H. S. F.
Q. COELIVS
CASSIANVS
FILIO PIISSIMO
F. C.

Ibidem.
M. IVLIVS M. F.
GAL. GALLVS
H. S E
Q. IVLIVS TONGIVS
FEC.

Ibidem.
D . M
CASSIA L. F. VIX
AN. XVIII. H. S. H
CASSIANVS. PITVSCAN

In Torres verdes in Ecclesia ad altare S. Ioannis Baptiſtæ.
M. TVLIO. M. F. GAL.
CRESCENTI
VALERIVS ARCOSOCR
EX. T. F. C. S. T. ❦ T. L.

In æde D. Io. Euangeliſtæ.
II. VIR. STILITIB IVDICAND.
LIA Q. AVITA MATER
F ITEMQVE. D. D.

In eadem.
L. ABERIAE. L. F.
GALLAE, FLA
MINICAE MVNIC.
EBORENCIS FLA
MINICAE PROVIN
CIAE LVSITANIAE
L. LABERIVS ARTEMAS
L. LABERIVS CALLAFCVS
L. LABERIVS ARBASCANTVS
L. LABERIVS PARIS
L. LABERIVS LAVSVS LIBER.

Prope Eboram.
L. SILO SABINVS BELLO CONT VIRIATVM CONFOSS
MVLTITVD TELOR. AD. L. PLAVT PRAET. DELATVS
HVMERIS MIL. HOC SEPVLCHR EPEC MEA. M. F.
IN QVO NEMIN. VELIM MECVM NEC SERV NEC
LIB. INSERI SI SIC. FIET VELIM OSSA QVORVM CVNQ
SEPVLCH. MEOERI. SI PATRIA LIBERA ERIT.

Ibidem.
D . M . S
Q. IVL. MAXIMO. C. V.
QVAESTORI. PROV. CICI
LIAE. TRIB. PLEB. LEG ❦
PROV. NARBONENS
GALLIAE PRAET. DESIGN
ANN. XLVIII.
CALPVRNIA SABINA
MARITO OPTIMO

Q. IVL. CLARO. C. V. IIII. VIR
VIARVM CVRANDARVM
ANN. XXI.
Q. IVL. NEPOTIANO. C. I
IIII. VIRO VIARVM CVRAN
DARVM. ANN. XX.
CALP SABINA FILIIS

Prope Eboram.

Q. LONGINVS TARTAREO ABSORBT
HIATV ANTE TEMPVS ARM. HOST

In campum Luſitanum.

M. REGVL. TRIB. MILIT MAR SARCOPH
OSSA CONTEXIT. VALETE MILIT. ROM.

Caſtro.

L. COREL. LEG. SVB. FAB
COS. VIVIDAM NATVRAM
ET VIRIL. ANIMV. SERVA
VI QVO AD ANIM. FEL.
DAND. DESERT. OPE ME
DIGOR. ET AESCVLAPII.
CVI ME VOVERAM SODALEM
PERP. FVTVR.
L. FAB. HEIC ME COND D.

Ibidem.

P. POPIL. AVITVS. P. F. INDVL
GENTIA. PONTIFI. ICEDITA
NOR. LOCVM SEPVL
ACCEPI ANTE AED. DEAE
MAGNAE CIBELIS QVAM
IRATAM MORTE
SENSI

Prope Syluam Luſitaniæ oppidum.

OSSA L. BACCHII. L. FICTILI.
SARCOPH HEIC POSITA SVNT
AD LOCVM QVEM IPSE VIV EMIT
LIBERVM LIS ABEAT PROPE
SACELL. NEPTVMNI

In Oppido Montforte Luſitaniæ.

NYMPHIS
AVITVS
PROCVLI
F. PRO SAL
VTE FLA
CCILLAE FL
ACCI. V. C. V
XORIS SVAE
V. L. A. S.

Ibidem lapis fractus palmorum vndecim.

C. COECILIVS
C. F. GAL COE
CILIVS AN
XVII. H. S E

En Iormeſmo Sceg.

MICIO OPTATO
ATTIVS MONTANVS
D. S. F. C.
H. S. E

Aune Caſe Ineſe.

IVLIA. C. F. TON
GETA. ANN. XX.
H. S. E. IVLIA. L. F.
AMOENA MATER
F. C

En s c r v s derribamar Termo de Torres Verdos.

D. M
PVLTARI
FLAVIANI
SER. ANN. XXV
VOLVPTAS
MATER. F. C.

En S. Miguel de odrinas Termo de Cuatre.

T. PLOTIVS. C. F
GAL. CAPITO
H. S. E.

Ibidem.

IVL. L. F
TON GETA
H. S. E

Ibidem.

DILLIA. T. F.
AMOENA
ANO XXXI.

Ibidem.

COECILIA
I. F. MAXVMA
AN. XVII.
H. S. E

Ibidem.

D. M
M. VALERI. M. F.
GALL. GALLIONIS.
ANN. XXXVIIJ.
LICINIA MAXVMA
MATER F. C

Ibidem.

Ibidem.

DIS. MANIB
L. IVLIO. M. F.
GAL
MARCINO

Ibidem in menſa.

L. AELIVS. L. F. GAL. AELIANVS. H. S. E
L. AELIVS SEX. F. GAL SENECA PATER. H. S. E
CASSIA Q. F. QVINTILIA MATER. H. S. E
L. IVLIVS. L. F. GAL AELIANVS ANN. XIIII. H. S E
L. IVLIVS L. F. GAL. IVLIANVS ANN. XXV. H. S. E
AELIA. L. F. AMOSNA. H. S. E

Eboræ.

In veteri arca ad Portam nouam.

Q. SERTOR.:.:.:.:.:.:.:.:.:.:.:.:.:.:.:.
BELLI CELTIBERICI MANVBIS IN HONOREM:.:.:.
NOMIN. SVI. ET. COH. FORTISS. EBORENSVM MVNICIP.::.
VRBEM MOENIVIT. EOQVE AQVAM DIVERSIS::::::
INDVCTVM VNVM CONLEGTIS FONTIB.:::::/:
PERDVCENDAM CVRAVIT.·.·:·.·.·.·.·.·.·.

In templo D. virgin. Gratiarum.

CILIO. Q. F. VOLVS
AFE. CHO. II. C. R
X. PROVOC. VICTORI
S DONATO AB IMP
II. HAST. PVR. III. VEX
VIC. I. MVR. IIII. OBSIDI
NIB. H. IN. R. P. SVAM FVN
BORENS CIVI OPT
ERIAT. EIVS IN MVNT
RMOR. BASI AENE
D. D

In ædibus L. Andreę Reſendij cippus ingens.

L. VOCONIO. L. F
QVIR. PAVLLO AED. Q
II. VIR. VI FLAM ROM::::
DIVORVM ET AVGG
PRAEF. COH. I. LVSIT. ET COH
I. VETTONVM 7 LEG. III. ITAL.
OB CAVSAS VTILITATESQ. PVBLI
CAS APVD. ORDIN. AMPLISS.
FIDELITER ET. CONSTANTER
DEFENSAS LEGATIONE QVA GRA
TVITA ROMAE. PRO. R. P. SVA FVNCT EST
LIB. IVL EBORA
PVBLICE IN FORO

Colimbræ.

In agro prope ciuitatem.

EGO GALLVS FAVONIVS IOCVN. L. F. QVI BELLO
CONT. VIRIAT OCCVB. IOCVNDVM ET PVDENTEM
FILI. EX TEST. HERR. RELINQVO ET BONOR IOCVN
PATR MEI. ET EOR. QVAE MIHI ADQVISIVI HAC
TAMEN CONDITIONE VT AB VRBE ROMA HVC VE
NIANT ET OSSA MEA INTRA QVINQVEN. ELVSITAN.
EX PORT. VIA LATINA CONDANT SEPVLCHR. MARM.
COND. MEA VOLVNTATE SI SECVS FEC. NISI LECVLTIA
MAE ORIANT CASSAE VELIM EA OMN. QVAE FILI
RELINQVO PRO TEMPLO DEI SILVANI REPARANDO
ADTRIBVI MANESQ. MEI OPEM PONT. MAX. ET
FLAMINVM DIALI. QVI IN CAPITOLIO SVNT IMPLO
RENT AD IMPIETAT. CONTRA FILI VLCISCENDAM
TENEANTQ. SACERDD. DEI SILVANI ME IN
VRBE REFERRE ET SEPVLCHR. ME COND
VELIM QVOQ. QVOTQVOT DOMI MEAE VERNAE
SVNT LIBEROS A PRAETORE CVM MATRIB. DIMI
TTI SINGVL. QVE LIBRAM ARG. ET VESTEM DARI
ACT. VI. KALEND QVIN::: GALBA ET. Q. AVREL COSS.
DECVR. TRANSCVDANI. HOC TESTAM ORE EIVS. D.
GALLI FAV. EMISS. LAPIDE IVSSER. ASCVLPI.

In oppido Bottalegre, in æde Sancti Spiritus.

IMP. CAES. L. AVRE
LIO VERO AVG
DIVI ANTONINI. F.
PONTIF. MAX. TRIB. POT
COS. II. P P
MVNICIP AMMAI

Apud castra Vicelliane Medelin.

PLVTONI DEO IN LOCO
SVB TERRA CONC.
PERICVLO OCEANI
LIBER ARAM. POSV
IT FAB. VICELLIA
NVS EX VOTO

Prope Galisteum.

LON TAVROR. PRO
SALVTE ET REDITV
LVPI. ALBONI. F. CAPIAE
ALBONIAE FRAT.

A. L. V. S

Non longè à Viſeo in loco quodam.

L. AEMILIO. L. F. CONFEC
VVLNERE HOST. SVB
HIGIDIO COS CONT. VIRI
ATVM LATRONEM LANCIENS
QVORVM. REMP
TVTARAT BASIM CVM
VRNA ET STATVAM IN LOCO
PVBL EREX. HONORIS
LIBERAL. QVE ERGO

Viſei.

Viſei Luſitaniæ inuentum Marmor huiuſmodi, ſub quo conditus fuerat Rodericus vltimus Gotthorum Rex. Illo tempore Hiſpania penè tota Iuliano proditore ab Agarenis capta & occupata fuit.

HIC IACET RODERICVS VLTIMVS REX GOTTHORVM
MALEDICTVS. FVROR IMPIVS IVLIANI. Q. R. PERTINAX
ET INDIGNATIO. Q. R. DVRA
VESANVS TVRIA ANIMOSVS INDIGNATIONE IMPETVOSVS
FVRORE OBLITVS FIDELITATIS
IMMEMOR RELIGIONIS CONTEMPTOR DIVINITATIS
CRVDELIS IN SE HOMICIDA IN DOMINVM
HOSTIS IN DOMESTICOS VASTATOR IN PATRIAM
REVS IN OMNES
MEMORIA EIVS IN OMNI ORE MARESCET
ET NOMEN IN ETERNVM PVTRESCET

ANTIQVITATES HISPANIAE EX PETRO APPIANO COLLECTAE.

Scribit Aelianus apud Gades Inſulam, quæ Græcis Gadera appellatur, plurima eſſe monumenta Græcorum, & inprimis Athenienſium, qui ea loca adierunt: atque inter reliqua duas eſſe aras, alteram eſſe Anno, alteram Menſi, vt longiori & breuiori tempori, dicatam. Prætereà templum Senectuti, quod maximè ætatem, vtpotè rerum Magiſtram, reuerentur. Sed & Paupertati & Fortunæ ſacra etiam conſtituere ſolitos, ait, vt per hæc altera placeretur, altera, id eſt, Fortuna, Paupertati remedium inueniat. Scribunt & alij Herculis templum ibi votiſſimum fuiſſe, vbi & Annibal, antequam Alpes tranſcenderet, profectionem vouerit, & Lucullus decimas rerum ſuarum dederit.

Ad extremum apud Gades hæc Inſcriptio reperta eſt, quam vide ſuprà folio 168.

Anno Domini, 1505. nona die Auguſti, in vltimis vlterioris Hiſpaniæ finibus verſus Solis occaſum in calce Lunæ promontorij, quod Roccham de Sina vulgus appellat, ſecus maris Oceani littus tres ſub terra compertæ fuêre ex ſaxo columnæ forma quadrata, characteribus Romanis in vnâ tantùm quadtam inciſis, &c. vide Appianum.

Sibyllæ vaticinium Occidijs decretum.

VOLVENTVR SAXA LITERIS ET ORDINE RECTIS
CVM VIDEAS OCCIDENS ORIENTIS OPES
GANGES INDVS TAGVS ERIT MIRABILE VISV
MERCES COMVTABIT SVAS VTERQ. SIBI
SOLI AETERNO AC LVNAE DECRETVM

Inpon-

In ponte à Municipijs constructo.

MVNICIPIA PROVINCIAE LVSITANIAE QVAESTIPE CONLATA OPVS PONTIS FE CERVNT ICEDITANI LANCIENSES OPPI DANI CORIANI LACIENSES TRANSCVDANI ARANI

In Aragonia.

CLODIVS RABIA CIVIVM INVIDIA ITEM PVLSVS TERRAM ARRAGONVM PETII. VITA DECEDENS TVMVLO ESTO CINEREM LOCARI IVSSI. PIENTIS SIMA MATRONA CLODIA RELICTA EX TESTA MENTO PRATRIS FVNERA LAMENTABILI FLETV CVRAVIT. BENE VALEAS QVISQVIS ES

Ibidem

D . M
ANTONIAE CLEMENTI
NAE. VX. P. RVFIVS FL
AVVS. M. F. ET S. VI
VINQ. MEMORIAM
PERPETVAM

HORTOS COHERENTES SIVE SVB VRBANVM TRADIDIT LIB. LIBER TABVSQ. EX FAMILIA VX MARVL LO ANTROGIO HELLINAE TER TVLLIANAE EXCEPTIQ. NE QVIS EOS VENDERET. SED PER GENVS IPSORVM POSSESSIO CVRRERET VEL PER ATNATOS VEL MA NVMISSOS

In Marmoreo quodam fragmẽto apud Cordubam Hiſpaniæ oppidum.

C. EGNATVLEIAE
C. F. GAL.
SENECAE TARQ
AEDQ. II. VIR PLAM
DIVI TIT. AEQVO PVB
DONATO PRAEF.
COH. IIII. THRACEQ.
FLAMINI. P. H. C
EGNATVLEIA SIGE PATRONO
INDVLGENTISSIMO

In Barchinoua ciuitate prouinciæ Tarraconenſis.

D . M . S

BELLO SERTORIANO VVLNERE SVSCEPTO A CALA GVRRITANO IN VIA QVEM MANV EX TEMPLO FODI ACQVIRENDAE VALETVDINIS GRATIA BARCHINOVAM PETII ESCVLAPIO VATA VOVI TEMPLVM INGRATO VT FIERET STATVI MORTE IMMATVRA ME INTERCIPI ENTE ET A VALETVDINE ET AB AVRA ADOLESCENTEM MISERABILITER DESTITVM VIDES. EQ. M. SP. POM

GAL-

GALLIAE POPVLORVM, VRBIVM, FLVVIORVM ET MONTIVM, QVO NOMINE ET OLIM, ET HODIE, DICANTVR, INDEX LOCVPLETISSIMVS LATINOGALLICVS,

ordine Alphabetico digeſtus: In quo A, Archiepiſcopatum: E verò Epiſcopatum indicat.

BELGICVS INDEX.

ABbatiſuilla, *Abbeuille.*
Aduatici pop. *Le pays à l'entour de Beſleduc.*
Aeria, *Aire.*
Agrippinenſis pop. *Ceux de Conlongne.*
Alduaſdubis, & Dubis, ſiue Dubius fl. *le Doux.*
Aldenardum, *Audenarde.*
Alemanni, *Alemans en la Franche conté ſur Pontarlez.*
Alexia, *Leuxu en la Franche conté.* à nonnullis, *Alexie en la duché de Bourgongne.*
Allobroges pop. *Sanoyens.*
Amantium, *Amance.*
Ambiani pop *le pays à l'entour d'Amyens.*
Ambianus, *Amiens, E. Ambianen.*
Ambiuariti, ſiue Ambuariti, & Beuuij, qui & Brabanti, *Brabancons.*
Ambrones pop. *le pays d'Ambrun.*
Amſterdamum, *Amſterdame.*
Amureum, *S. Amour.*
Angelio fl. *Angelon.*
Antenacum, *Andernarch.* op. inter Confluentes, & Agrippinenſes.
Antuacutum, Antuerpia. *Anuers, Antuuerpe.*
Aquiſgranum, *Aix.*
Arantum, *Aranto.*
Arar fl. *la Sone.*
Arboſium, *Arbois.*
Arduenna ſilua, *la foreſt d'Ardaine.*
Argentoratum, & Argentina, *Strasbourg.*
Argentuaria, *Horbourg*, op. quondam primæ Germaniæ, nunc vicus, iuxta quem eſt Columbaria, *Columbier en Elſas.*
Argua, *Argue.*
Arlum, *Arlez.*
Arna, *Arne,*
Aſna, *Aue ſur Salins.*
Aſprenciacum, *Aſpernay.*
Attrebatum, *Arras*, vnde Atrebates pop. *E. Atrebaten.*
Audomarus, *S. Omer.*
Auenna, *Auenne.*
Auenticum, *Auenche au pays de Vaul.*
Auguſta Rauracorum, *Auguſte ſus Baſle.*
Auguſta Romanduorum, *Luxembourg.*
Auguſta Treuirorum, *Triers.*
Auguſta Soiſſonum, *Soiſſons.*
Axona fl. *la Diſne*, nũc Auaix, ꝑpe opidũ Latomio.
Baccnis, ſylua nigra, *la Foreſt noire.*
Balma, *Baulme.*
Bapalma, *Bapaulme.*
Barrum, *Bar.*
Baſilea, *Baſle, E. Baſilien.*
Bataui, *Hollandois & Gueldreis.*
Belgæ pop. & Belgica pars Galliæ, *la Gaule Belgique.*
Belgium, *Beannon.*
Belna, *Beaulne.*
Bellonaci pop. *le pays à l'entour de Beauuois. E. Bellouacen, ſiue Beluacenſis.*
Berga, *Bergues.*
Berna, *Berne.*
Bethunia, *Bethune.*
Beuium, *Benoye en la Franche conté.*
Bibractæ pop. *Beaulne en la duché de Bourgongne, hodie Belna.*
Bibrax, *Bray en la conté de Rhetel.*
Biſontium, *Beſancon. A. Biſuntinen.*
Bingium, *Bingen.* in ripa Rheni infra Maguntiacum.
Blererum, *Bleterans.*
Bodobriga, *Poppart* Treuirorum, non procul à Confluentibus.
Bolonia, *Boulongne.*
Bonna, *Bonne pres Coulongne ſus le Rhin.*
Borbetomagus, vulgò *Vuormacia*, Vangionum caput, vulgò *Vnorms.*
Bouina, *Bouine.*
Brabantia, *Brabant*
Bregantia, vel Conflucutes, Breganti vetus op. ad Actonium lacum.
Briclis, *Bryelle.*
Brugæ, *Bruges.*
Bruxellæ, *Bruxelles.*
Burgum, *Bourg pres Nozereth.* Vnde Burgundi.
Burgundiæ ducatus, & comitatus, *duché & Franche conté.*
Buſcumducis, *Bosleduc.*
Cabillonum, & Catalaunium, *Chalons ſur Marne: & vng aultre ſur Sone. E. Cabilon ſiue Carthalanenſis.*
Cæſaromagus, *Beauuois.*
Calcar, *L'eſperon.*
Caleti pop. *le pays à l'entour de Calais port de mer.*
Caletum, *Calais.*
Caluus mons, *Chaumont.*
Calx, *la Chaux.*
Camberis, *Kemps*, pagus ad nemus Rauracorum, infra Baſileam.

Came-

Cameracum,*Cambray. E. Cameracenſis.*
Campania,*Champaigne.*
Campignola, *Champignole.*
Canıncfates, *le pays de Gorchem en Hollande.*
Caſtellio,*Chaſtillon.*
Caſtellana, *Chaſtellaine.*
Caſtellum op. quondam Menapiorum iuxta Moſam, nunc pag. *Keſſel.*
Caſtrum Caroli, *Caſtelchalon.*
Caſtrum Thericum, *Chaſteau Tierri.*
Caruacy, *Ceux du pays de Douay.*
Celeræ,*Celieres.*
Cæpina fl. *Ougnon.*
Caſtrum villicum, *Chaſteluillain.*
Centrones, *Centron au pays du Liege.*
Chemnitæ, ſiue Chemnicium, *Chemytes.*
Chambetiacum,*Chambery.*
Cheuannæ,*Cheuannes.*
Clarauallis,*Clereual ſur le Doux, & vn autre ſur la riuiere Dain.*
Clarum,*Cleron.*
Clarus mons, *Clermone. E. Claromenten.*
Claudianum, S. *Claude.*
Cleuia, *Cleues.*
Colonia Agrippinenſium, *Colongne ſus le Rhin.*
Compendium, *Compiegne.*
Concordia Romanorum quondam monumentum, nunc ſpecula Argentoratenſium.
Crodrufi, *ceux d'empres Aix entre Traict & Iuliers.*
Confluentia,*Confluence.*
Conſtantia,*Conſtance. E. Conſtantienſis.*
Corbua,*Corbie.*
Creolium,*Creil.*
Croteum,*Crotoy.*
Curtracum,*Courtray.*
Danus fl. *Dain.*
Dieppa,*Diep.*
Dinantum, *Dinam.*
S.Dionyſius, *S. Denys.*
Diuodurum, *Theonuille en Luxembourg.*
Dola,*Dole.*
Dordracum,*Dordrac.*
Dornelum, *Dorle.*
Duacum,*Douay.*
Durocoterum, *Reims en Champaigne.*
Duromagus, *Durmegen,* Vbiorum op.
Ebrodunum,*Embrun.*
Eburones pop. *le Liege.*
Elſebus, *Sheltas ou Elſas.*
Elſaſia,*Elſaſſe.*
Embrica,*Embric.*
Enna fl. *Enne.*
Equeſtris ciuitas, *Neufcaſtel,en Suiſſe.*
Fauernum,*Fauerne.*
Fiſcanus,*Feſcamp.*
Fitignum,*Fitigny.*
Flandria,*Flandres.*
Fonſſena,& Fonſſenl, *Fonſſeniers.*
Fraxinum,*Fraigne.*
Friburgum, *Fribourg.*
Gandauum, *Gand.*
Geneua,*Geneue,* Geſſoriacum nauale.
Geſſoriacum *Boulongne ſue la mer;* vel Caletium.
Gium,*Gy.*
Gorduni,*Gauteis.*
Grauelina,*Grauelines.*
Granuallis,& Granuallenſes, *Granualliers.*
Gennes pop. *Clenoys.*
Greum,*Grey.*
Grudij pop. *le pays à l'entour de Louuain.*
Gueldria,*Gueldres.*
Haga,*la Haye.*
Hannonia, *Hannoyes.*
Harla,*Harle.*
Hareflorus, *Harfleur.*
Harudes pop. *le pays à lentour de Conſtance en Alemaigne.*
Haſtalum, *Haſtale.*
Hellum,*El,* Tribonorum vicus.
Heluetia, & Heluetij pop. *Suiſſes.*
Hippolytum,*Hippolyte.*
Hiſaria fl. Liſere.
Hiſdinum,*Heſdin.*
Hollandia,*Hollande.*
Hoyum,*Hoye.*
Iouis portus, *Huyſſant.*
Iſara fl. *Aiſe.*
Itius portus, *Calais port de mer.*
Iuliacum,*Iuliers.*
Inlianum, *Iuliam.*
Iuniæ, *Iougnes.*
Iunuilla,*Iunuille.*
Iuſſum, *Iuſſey.*
Iura mons,& Iuraſſus, *le mont Ioux.*
Ypræ, *Ypre.*
Latobrigi,*ceux d'aupres Loſanne.*
Laurentianum,*S. Laurens.*
Laudunum, *Laon, E. Laudunen.*
Ledon, ſiue Lonſalinum.
Lemanus lacus,*le lac de Loſanne,& de Geneue.*
Leodium, *Liege.*
Lepontij, *Griſons.*
Leydis, *Leyde.*
Lignium, *Ligny.*
Lila,*Liſle ſur le doux, vne autre en Flandre.*
Lyſa fl. *Lyſe.*
Loſanna, *Loſanne, E. Loſanenſ.*
Lotharingia,*Lorraine.*
Louanium,*Louuain.*
Lucemburgum,*Luxembourg.*.
Lucerna,*Lucerne.*
Luxouium,*Luxeul.*
Maguntia,*Mayence.*
Maillotenſes, *Vaulx de Maillot en la Franche conté.*
Marchia,*la Marche.*
Marneeum, *Marney.*
Matrona fl. *Marne ſeparant en partie auec Senoles Belges d'auec les Celtes ſelon Ceſar.*
Mechlinia,*Malines.*
Meldeburgum, *Meldeburg.*
Mediomatricū, *Metz.* vnde Mediomatrices pop. *le pays à l'entour de Metz en Lorraine.* Metæ nunc. E.Metenſis.
Menapij pop. *Gueldres & Cleues.*

Migl.

Migienſes, *Vaulx de Mieges.*
Mirebellum, *Mirebel.*
Morantium. *Morans.*
Morinum, *Terouenne*, vnde Morini pop. *E. Morinenſ.*
Moguntiacum, & Moguntia, *Mayence ſur le Rhin. A. Moguntinen.*
Monetum, *Monnet.*
Mombouſium, *Monboſon.*
Mombiliardus, *Monbeliard.*
Mons in Hannonia, *Mons en Henauld.*
Mondiderium, *Mondidier.*
Monfloridus, *Monfleur.*
Mons acutus, *Monsagu.*
Mons Iura, *mons Ioux.*
Mons maior, *mont Maion.*
Monaſteriolum, *Montereul.*
Montani, *ſur les mons en Franche conté.*
Montroncum, *Monsronc.*
Monſrotundus, *Monſrond.*
Morellum, *Morel.*
Mortua, Mortuenſes, *Mortaul.*
Moſa fl. *Meuſe.*
Moſella fl. *Moſelle.*
Mota, & Motenſes, *Mote.*
Namureum, *Nemeurs.*
Nancum, ſiue Naſſium, *Nancy en Lorraine.*
Nantuates, ſiue Antuantes, rectiùs Vantuates, *le pays de Vaulx.*
Nauatia, *Campen* in Hollandia.
Nazarethum. *Nazareth.* vnde Nozerethenſes.
Nemetum, *Spire.* vnde Nemetes, *ceux d'alentour de Spire, ſur le Rhin.*
Neruij pop. *ceux d'alentour de Tournay.*
Noueſium, nunc Nuſſia, non longè à Colonia.
Nouiomagum, *Noymage.*
Nouiomus, *Noyon. E. Noniomen.*
Nouus mercatus, *Marcheneuf.*
Nouiodunum, in prouincia Rhemenſi, *Noyon.*
Nuithlandia, *Deſert.*
Orchic, *Orchie.*
Orgelium, *Orgelet.*
Ornatum, *Ornans.*
Oſtenda, *Oſtende.*
Pæmani pop. *ceux d'aupres du* Liege.
Pæma, *Pemes.* Inde Pæmani, ſiue Pæmenſes, *en la Franche conté.*
Palma, ſiue Balma, *Baulme les nonnes ſur le doux.*
S. Paulus, *S. Paul.*
Peninſula, *Peniſle.*
Perna, *Perne.*
Peronna, *Peronne.*
Phryſia, *Phryſe.*
Picardia, *Picardie.*
Pleumoſij, *Flandrois*, in Diœceſi Tornacenſi.
Polichnion, *Polichni.*
Pontarlum, *Pontarlez.*
Pontiſara, *Pontoiſe.*
Portuzona, *Port ſur Sone.*
Quenayum, *Queſnay le conte.*
Quingium, *Quingey.*
Quintinum, *S. Quentin.*
Rauraci, *Baſloys.*
Reamonenſes, *Reamonoys.*
Regyacum *Arras.*
Remis, *Remis.* vnde Rhemi, *A. Rhemenſis.*
Res, *Rees.*
Rhena, *Rhenes pres Salins.*
Rhenus fl. *le Rhin ſeparant la Gaule & Alemaigne.*
Richarium, *S. Riquiers.*
Rigomagus *Reinmegen*, Vbiorum op.
Riparia, ſiue Riuia, *Riuiere.*
Rochofortis, *Rochfort.*
Roya, *Roye.*
Rothomagus, *Roſen, clef de Normandie où y a parlement. A. Rothomagen.*
Rubinons, *Rougemont.*
Ruphacum, *Ruffeyen, la Franche conté, & vn autre en Alſas.*
Rupis Ioannis, *Roche Iean.*
Ruremonda, *Ruremonde.*
Sabris fl. *Samre pres Nemours.*
Saletio, *Selez*, ad Rhenum, infra Argentoratum.
Salinæ, *Salins.*
Sandiſerium, *Sandiſier.*
Samarobriga, ſeu Samarobina, *Cambray ou S. Quentin.*
Sangona fl. *Sone.*
Sanctio, *Seckingen*, in ripa Rheni ſupra Baſileam.
Scaldis fl. *Leſcault.*
Secluſa, *Leſcluſe.*
Sebuſiani, & Segnſiani pop. *Breſſe.*
Sebuſium, *Vueſſembourg.* op. infra Argentoratum, iuxta montes.
Seduſij, & Seduni, *le pays à l'entour de Syon en Valloys*, incolæ vallis Pœninæ iuxta Veragros, quorum opidum eſt Sedunum. *E. Sedunen.*
Segni pop. Namutcis vicini.
Senna fl. *Sinne.*
Sequana fl. *Seine ſeparant les Belges en partie auec Marne des Celtes ſelon Caſar.* Vnde Sequani dicti ſunt Burgundi, *Bourguignons.*
Serpentina fl. *Serpentine.*
Sicambri, *Gueldroys*
Siluanectum, *Senlis. E. Siluanecten.*
Sitodum, *Sirez*, vnde Sitodani.
Somma, *Somme.*
Sorlinum, *S. Sorlin.*
Solodurum, *Soleure.*
Spira, *Spire*
Stauia, *Eſtauay au pays de Vaud.*
Sueſſio, *Soiſſons*, vnde Sueſſiones pop. *le pays à l'entour de Soiſſons. E. Sueßionenſis.*
Sueuia, *Suaube.*
Sunici pop. *pres Cologne.*
Turbiaci pop. *pres Colongne.*
Taſandron, *S. Tandron au Ligeois.*
Teneramunda, *Tendremonde.*
Tigurinus pagus, Tigurum, *Zurich, en Suiſſe.*
Tornacum, *Tournay. E. Tornacenſis.*
Traiectum, *Vtrecht*, inferius in Hollandia.
Traiectum ſuperius ad Moſam, *Maſtrich.*
Trauium, *Traues.*
Treuetis, *Triers*, vnde Treuiri pop. *A. Treuirenſis.*

Tribo-

Tribotes, ſeu Triboces, le pays à l' entour de Straſbourg. Alſates nunc dicuntur.
Tullum Toul à quo Tullingi pop. E. Tullen.
Turmaya, Turmay.
Vadam Vadans en la Franche conté, & in Batauia.
Vualdrum, Vauldre.
Valempoliere, Valempolieres.
Valcntinæ, Valenciennes.
Vangiones, le pays à l' entour de Vuormes ſur le Rhin.
Velladunum, Villeneuſue en Lorraine.
Vercellæ, Vercel.
Vernum, Vers.
Veſſalia, Veſſalie.
Veſontio, Beſancon.
Veſulium, Veſou.
Verbigenus, Orbe au pays de Vaulx.
Verocaſſes, nunc Casletenſes, Calais.
Veromandui pop. Vermandois en Picardie.
Verodunum, Verdun en Lorraine.
Villephanum, Villauphans.
Virodunum, Verdun ſur Sone, E. Virdunenſis.
Voſauia, vel Viſelia, Vueſel: Treuirorum.
Viſio, Veſey.
Vogeſus mons, les monts de Vogue en Lorraine.
Vuormacia, Vuorms.
Vſierum, Vſier.

CELTICVS INDEX.

ABrincæ, Aurenches, E. Abricen.
Acduum, Autun vnde Aedui pop. le pays à l'entour d'Autun en Bourgongne. E. Aeduen.
Agendicum, Sens, ou Prouuins. A.
Alenconium, Alencon.
Alexia, nunc Alſetũ, Aleſie en la duché de Bourgongne.
Altiſſiodorum, Auxerre. E. Altiſſiodoren.
Ambibarri pop. le pays à l' entour de Neuers.
Ambiliates pop. à l' entour d' Aurenches.
Andes, & Andegauenſes pop. le pays d' Anion.
Anſa, Anſe.
Antricum, Chartres.
Aprea, Apres.
Apten. E. Aptenſ.
Aruſium, nunc Aurengiæ, Aurenges en la Franche conté. E. Auraicenſis.
Aremici, & Artomici, ſeu Arecomici pop. le pays d' Armignac.
Argentonum, Argenton.
Argilia, Arge.
Armoricæ ciuitates, les villes qui ſont en Bretagne, Britonans appellata.
Auatrcon, Chaſteauneuf, ou Viaren en Berry.
Aruerni, le pays d' Auuergne.
Andomatum, Langres.
Auenio, Auignon. A. Auenionen.
Auguſtodunum, Autun.
Auguſtomenerum, Neuers.
Aulerci, Roan, ou Orléans.
Aulerci pop. Aeduorum clientes, Roane, ſiue de Cage.
Aureliæ, Orleans. E. Aurelianenſis.
Baiocæ, Baieux. E. Baiocen.
Bellocaſſij pop. le pays à lentour de Bayeux.
Belliccn. E. Bellien.
Blannouij pop. le pays à lentour de S. Iean de Morienne.
Boij, Bourbonnois.
Bonuallis, Bonneual.
Brannouices: le val de Morienne, ou Brianſons.
Brachata Gallia, la Prouence.
Cabillonum, & Catalaunium, Chalon ſur Sone. E. Catalaunenſis, ſiue Cabillonen.
Cadetes pop. le pays à lentour de Chaſtran. Briant en Bretaigne.
Cadurci pop. le pays de Quercy, où eſt Cahors.
Cadomum, Caen.
Canalicum, Canali. E. Canalinen.
Carnutum, Chartres. E. Carnuten.
Carnutes po. le pays à lentour de Chartres. E. Carnuten.
Carpentoracte, & Carpentoractum, Carpentras. E. Carpentoraten, ſiue Carpentoractenſis.
Caſtilio, Chaſtillon.
Celtæ pars Galliæ ſelon Ceſar tous le pays qui eſt entre la Belgique & l'Aquitaine.
Cemmenij montes, les montagnes d' Auuergne. E. Ciſturicen, vel Ciſtrarienſis.
Cluniacum, Clugny.
Centrones pop. le pays de Tarantaiſe.
Comata Gallia, toutes les Gaules excepté la Prouence qui eſtoit dicte Brachata.
Condatæ, Rennes en Bretagne.
Condiuicum, Nantes ville capitale de Bretagne.
Conſtantia, Conſtance. E. Conſtantien.
Curioſolitæ pop. le pays de Cornoaille en Bretagne.
Delphinatus, Daulphiné.
Diablintres pop. le pays à lentour de Leondoul en Bretagne.
Diena, Dies. E. Dien. Valentinenſi coniunctus.
Dinia, Digne en Prouence. E. Dignenſis.
Diuio, Digeon.
Druentia fl. Druence en Prouence.
Druidum ciuitas, Drux pres de Chartres.
Ducona, Cahors en Quercy.
Duriorigum, Vannes en Bretagne.
Ebrodunum, Embrun. E. Ebredunen.
Eburonicæ, Eureux, vnde Eburonices. E. Ebroicen.
Elauer, fl. Alier.
Eſſui, Rotelois outre Tournoys.
Fallifia, Fallaiſe.
Foronitienſis epiſcop. Forins.
Forum Claudij, Tarantaiſe.
Forum Secuſianorum, Bourg en Breſſe.
Foſſæ Marianæ, Aigues mortes.
Gaballi, ceux de Lodeſue, nunc Lodaua, etiam in Aquitanico Indice. E. Gabinen, alias Vapicen.
Gatocelli, ceux d' aupres Tarantaiſe.
Garumna, fl. Garumne ſeparant les Aquitains des Celtes ſelon Ceſar.
Gebenna mons, la Montagne de Geneue, & ſelon aucuns, les mons d' Auuergne.
Genabum ſeu Mediolaneum, Orleans.

Geneua, *Geneue.E. Gebanen.*
Gengolphus, *S. Gengen.*
Gergobia, *Clermont en Auuergne.*
Germonna, *Germonne.E. Glandatenſis.*
Graſſa, *Graſſe.E. Guenſſen.*
Grationopolis, *Grenoble.E. Gratianopolitanus.*
Heluij pop. *le pays d' Albigeois.*
Herculisportus, *Villefranche.*
Honneflorus, *Honnefleur.*
Ianuilla, *Ianuille.*
Iatinnum, *Meaux.*
Ioſedum, *Corbeil.*
Iuliobona, *Honfleur en Normandie.*
Iuliomagus, *Angiers.*
Lanellum, *Lunay.*
Lexobium, & Lexouium, *Lyſieux.* vnde Lexobij. *E. Lexouien.*
Ligeris fl. *Loyre.*
Lingones pop. *le pays à l' entour de Langres. E. Lingonenſis.*
Lugdunum, *Lyon. E. Lugdunen.*
Lutetia, & Lucotetia, *Paris, chef & cour ſouueraine de France.*
Magetrobia, locus in Celtis, *Toaut.*
Mandubij pop. *le pays à lentour d' Alêxie en la Duché de Bourgongne.*
Maſſilia *Marſeille. E. Maſsilienſes.*
Mariſcon, *Maſcon, ſur Saone. E. Matiſconen.*
Matrona fl. *Marne ſeparant en partie auec Seine les Belges d' auec les Celtes ſelon Caſar.*
Maurianen. *E.*
Moritania, *Mortaigne.*
Medonta, *Mante.*
Melaniam, *Meulam.*
Meldæ & Meldenſes pop. *le pays à l'entour de Meaux, E. Meldenſis.*
Melodunum, *Melnon ſur Seine.*
Molinum, *Molins.*
Moretum, *Moret.*
Monſairgis, *Montargis.*
Monslimardus, *Montelimard.*
Monſpeſſulanus, *Montpelier,* Agatopolis S.
Morienne, *Morenne. E. Maurianenſis.*
Nannetes pop. *le pays à lentour de Bretagne. E. Nanaten.*
Nemoraeum, *Nemours.*
Neuſtria, *Normandie,* vnde Neuſtrlj.
Neodunum, *Leondeul en Bretagne.*
Neomagus, *Neogens ſur Seine.*
Nicia, *Nise. E. Nicienſis.*
Niciobriges pop. *les pays à l' entour de Montpelier. Vzes.*
Niuernum, *Neuers. E. Niuernen.*
Nouiodunũ, *Noion,* vltra Ligerim, & aliud Bibracti proximum. *E. Nouinenſis.*
Olbia, *Atres en Prouence.*
Oſſini pop. *le pays à lentour de Landriguer en Bretaigne.*
Oleron, *Oleron. E. Oleren.*
Pariſius, *Paris,* vnde Pariſij pop. *E. Pariſien.*
Peſigniannm, *Peſenas.*
Pontorſonus, *Pontorſum.*
Pyrenęi montes, *les monts de Pyrenee, les monts de Foyt ſeparãt la Gaule des Eſpagnes.*
Ratiaſtum, *Lymoges.*
Regena, *Regena. E. Regenen.*
Rhedones pop. *le pays à lentour de Reines en Bretagne. E. Rhedonenſis. E. Rinenſis.*
Rhodanus fl. *le Rhoſne.*
Rhotomagus, *Roen, chef de Normandie où ya parlement. A. Rhotomagen.*
Sagium, *Sees. E. Sagienſis.*
S. Spiritus, *S. Eſprit.*
Sebuſiani, & Secuſiani, *la Breſſe.*
Sallij pop. *le pays à lentour d' Arles.*
Seduſien. *E. Sedun.*
Senonis, *Sens.* vndę Senones pop. vetuſtiſſ. Galliæ. *A. Senonenſis.*
Segalauni pop. *le pays à lentour de Valence en Daulphiné.*
Segodunum, *Rhodes.*
Sequana fl. *la Seine, ſeparant les Belges en partie auec Marne des Celtes, ſelon Ceſar.*
Sequani, poſt Burgundi pop. *Bourguignons.*
Siccouportus. *Luſſou.*
Seſuuij pop. *E. Exiſmes.*
Siluanecten. *E. Senlis.*
Simphorianus, *Saphorim.*
Siſtarica, *Siſtarique, Siſtaricen. E.*
Stampæ, *Eſtampes.*
Tarantaſia, *Tarentaiſe. A.*
Tauriſcon, *Taraſcon.*
Tauroentium, *Tollon en Prouence.* nunc Tollenæ, *E. Tolienen.*
Tectoſages pop. *du Languedoc.*
Tholoſates, *le pays à lentour de Tholoſe où ya parlement. E. Tholonen.*
Trecæ, *Troye. E. Trecen.*
Triboces, *Cherbourg en Normandie.*
Tricaſtinum, *Tricaſto. E. Tricaſtinen.*
Terraſcon.
Turones pop. *le pays à lentour de Tours ſur Loire.*
Turonus, *Tours. A. Turonen.*
Valentia, *Valence, au Daulphine. E. Valentinen. Dienſi coniunctus.*
Vapina, *Vapince. E. Vapincen.* aliàs Gabineen, *Vap.*
Vaſio, *Vaſon. E. Vaſionen.*
Var. fl. *le Var ſeparant la Gaule d' Italie pres de Nice.*
Vellaunij pop. *Vellaye, S. Flour.*
Vellaudunum, *Villenoufue, Villa noua nunc.*
Veneris portus, ſiue templum, ſeu Aphrodiſeum, *Cap. de Creux.*
Veneti pop. *le pays à lentour de Vannes en Bretagne. E. Venten.*
Veragri pop. *le pays à lentour S. Maurice.*
Verno, *Vernon.*
Vienna, *Vienne, en Dauphiné. A. Viennenſis.*
Vibiſci pop. *ceux à lentour de Bordeaux.*
Viuarium, *Viuiers. E. Viuarien.*
Vnelli pop. *le pays du perche.*
Volcæ pop. *le pays à lentour de Montpelier, ou d' Auignon.*
Vxellodunum opidum, *Cadenac en Quercy.*

AQVI-

AQVITANICVS ET BRACCATVS INDEX.

ACcuſianorum colonia, *Gratianopolis, Grenoble, où y a parlement.*
Abdura, *Adure.E.Aduren.Ayre.*
Agathopolis, *Monſpeſſulanus, Montpelier.*
Agatha, *Agathe.E.Agathen.Agede.*
Agena, *Agen.E. Agenen.*
Aginum, nunc Angoliſma, *Angoleſme. E. Angoliſmen.*
Albanguſta, nnne Albya, *Alby.* vnde Albienſes. *E. Albien.*
Antipolis, *Ragny.E.Andegauen.*
Antipolitanus, *vel Senezen.E.Angiers.*
Anatillorum, *Prouins en Brie.*
Anicienſis, *E.le Puys en Auuergne.*
Appamara, *Appamer.E.Appmen.Pamiers.*
Appanen, *E. Apennes.*
Aquenſis Epiſcopatus, *in Vaſconia, Aix.*
Aquæ Sextiæ, *Aix en Prouence.A.Aquenſis.*
Aquitania, pars Galliæ, *Gaſcogne, & Guienne.* vnde Aquitani pop.
Arelare, col. Ro.
Arles, *Arelaten.E.*
Auaricum, *Biturigum ciuitas, Bourges.*
Auerni pop. *le pays d' Auuergne.* Celtis à Marliano adſcribuntur.
Auguſta Aſciorum, *Aux en Guienne,* nunc Auſcus. vnde
Auſci, & Auxitani pop. *le pays d' Aux. A. Auxitanen.*
Auguſtoritum, *Poictiers.* vnde Pictaui, ſiue Pictones.
Axona fl. *le Diſne en Guienne.*
Baguera, *Baguiere.*
Bayona, *Bayone.E.Bayocen.*
Bergeracum, *Bergerac.*
Bliteræ, & Bitere, *Beſiers, en Guienne.E.Biteren.*
Bleſa, *Bloys.*
Bloya, *Bloye.*
Bigerrione, *Bierne, Bigorre.*
Bituris, *Burges,* vnde Bituriges. *A.Bituricen.*
Briecum, *Brieur.*
Brionda, *Brionde.E.Briencen, S.Brien.*
Burdigala, *Bourdeaulx où il y a parlement. A.Burdegalen.*
Burgum, *Beurg.*
Cantabri pop. *Biſcaye, ou ceulx à lentour de Cuſe en Guienne.*
Careaſſio, & Carcaſio, *Carcaſſone.E.Carcaſſonen.*
Caſtrnm, Cotdum, *Chaſteau, Cordue, Caſtren.E.Caſtres.*
Caſtrum Darry, *Cheſtean Darry.*
Caſtrum Lerum, *Caſtellerauld.*
Cathurcum, *Cahors.E.Caſturcen.*
Cenomania, *le Mans.* vnde Cenomani. *E. Cenomanen.*
Chino, *Chinon.*
Claruſmons, *Clermont.E.Claromonten.*
Commenarum, *E.Comminge.*
Condorium, ſiue Condona, *Condon.E.Condonen. ſiue Condoren.*
Cognacum, *Cognac.*
Conſetana, *Conſerans.E.Conſeranen.*
Conuenæ, *Conues.*
Cornubiæ, *Cornoaille.E.Criſopienſis.*
Datij pop. *le pays à lentour d' Ax en Guienne.*
Dinantum, *Dinam.*
Dolla, *Dolle.E. Dolen.*
Dunum regis, *Dun le roy.*
Electa, *Elect.E.Electen.*
Elna, *Elne.*
Eloicen, ſiue Eluenen. *E.Eaule.*
Eluſaberris, *Aux en Gaſcongne.*
Flotus, *Fleur.E.Flori.*
Fongera, *Fongeres.*
Fuxus, *Foyx.*
Gabali pop. *ceulx de Lodeſue.*
Gantes, *le pays d' Agenois en Guienne.*
Galiacum, *Galace.*
Garumna fl. *Garenne ſeparant les Aquitains des Celtes ſelon Ceſar.*
Glauden, *E.Glaudennes.*
Horteſion, *Hortois.*
Io.Angelicus, *S.Iehan d' Angeli.*
Laguieria, *la Guierche.*
Lamballa, *Lamballe.*
Laſcura, *Laſcure.E.Laſcuren.Leſcat.*
Lebretum, *Allebret.*
Lectorium, *Lectore.E.Lectoren.*
Lemouice, *Lymoges. E.Lemouicen.*
Læona, *Leon.E.Leonen.*
Liburna, *Libourne.*
Liſigniacum, *Liſignan.*
Lodeſua, *Lodeſue.E.Lodeuen.Gabali ceux de Lodeſue.*
Lombaris, *Lombers.E.Lombarien.*
Lomella, *Lomelle.*
Lndnm, *le Lude.*
Luxiona, *Luxon.E.Luxonien.*
Maclouius, *S.Malo.E.Maclouien.*
Magalonium, *Magalone.E.Magalonen.*
Magdunum, *Mauge.*
Maleacea, *Maleſaiz.E.Maleacen.*
Mediolanum, & Mediolanium, Xantonnm, *Saintes.*
Mimatum, *Mende.E.Mimaten.*
Miranda, *Mirande.*
Mirapiſce, *Mirepois.E.Mirapicenſis.*
Moneta, *Monete.*
Monlionus, *Moulion.*
Monſmarſanus, *Monſmarchant.*
Montalbanum, *Montauban, E.Montis albani.*
Morlannm, *Morlois.*
Narbo, *Narbonne.A.Narbonen.*
Nanetum, *Nantes.E.Nannetten.*
Nemauſum, Narb. *Nimes, E.Nemacen.*
Nymatum, *Nimay.*

Olorenſis, *E. Oloren.*
Partenaicum, *Partenay.*
Petra Buſſyera, *Pierre Buſſiere.*
Petragoticum, *Perigort.* vnde Petrocorij, *Perigueulx. E. Petragoricen.*
S. Paulus, *S. Paul. E. S Pauli.*
Pictones pop. *le pays à lentour de Poictiers.*
Pictaui, *Poictiers. E. Pictauen.*
Podium, *le puy. E. Anicien. S. Flori, S. Fleur. E. S. Flori.*
S. Poncius. *S. Pouz. E. S. Pontij.* Themeriarum. *S. Paul de Thommiers.*
Preciani, *Precins.*
Rhedonis, *Renes. E. Rhedonen.*
Rigena, *Rigena.*
Riuiena, *Riuienna. E Riuienſis, Rieux.*
Rocomadorus. *Rochemadon.*
Rupella *la Rochelle.*
Ruthenum, *Rouergue.* vnde Rutheni. *E. Ruthen. Rhodes.*
Santones pop *Xantonges.*
Santonum portus. *la Rochelle.*
Sarlatum, *Sarlat. E. Sarlaten.*
Senecten, *E. Senet.*
Taillcburgus, *Tailleburg.*
Tarbelli pop. *le pays à l'entour de Tarbe en Bigorre ou ceux de Bayonne.*
Tarba, *Tarbe. E. Tarbienſis.*
Tarnienſis *E. Terne.*
Tarutates, *le pays à l'entour de Turſe.*
Tholoſa, *Tholoſe, Tholoſanen. E.*
Touarſus, *Touart.*
Trecorum, *Triquet. E. Trecorenſis.*
Trigay. *ſiue Triguier.*
Turonus. *Tours. A. Turonenſis.*
Tutela, *Tules E. Tutelenſis.*
Vabra. *Vabre E. Vabrenſis.*
Vaſuta, *Baſas, E. Vaſaten. Baſas.*
Vacien. *E.*
Vannetx, *Vannes. E. Vannetenſis.*
Varena, *Vaurent E. Vaurenſis, Vaubour, ſiue la Vaur.*
Villa Regalis, *Ville Roy.*
Vindocinum. *Vendoſme.*
Vtica, *Vſees. E. Vticenſis.*
Vſſon, *Vſſon.*
Xanthona, *Xainthes. E. Xanthonenſis.*

NOMINA CIVITATVM CVM INTERPRETATIONE GERMANICA ET PROPRIA.

ABudiacum, Happing / *iuxta* Roſenheym.
Abudiacum. *Danubianum,* Abach.
Abuſiacum Füſſen.
Abuſina. Abenſpurg.
Alcimoens, Wird / *vel Eyſtiania aut Albus Burgus.*
Ambra, Amper / *apud lacum & fl. eiuſdem nominis.*
Agripinenſis, *Colonia.*
Aræflauiæ, Nordling / *vel potius* Heydenheym.
Arbor felix, Arben.
Aredata, Linz.
Argentoratum Straßburg.
Artobria, *iam* Weltenburg / *Monaſterium ſupra Ratisbonam èx magnis ædificiorum ruinis.*
Atuacum, *vel* Aruacutum, Maßdricht.
Auenticum, Bibelſpurg.
Auguntum, Newenſtatt / *vel prope, quia nomen repugnat.*
Augusta, *Acilia,* Straubing *nempe ciuitas antiqua quæ & hodie* Azelburg.
Augusta Rauracorum, Augſt / *pagus nunc ſupra Baſileam miliaria duo.*
Augusta Vindelicorum, Augſpurg.
Auriſium, Roß.
Atilia, Altenburg / *non longè à Neuburgo, iuxta Danubium.*
Autunaco, *vel* Autiniacum Andernach.
Bæodurum, *vel* Bocodurum, *vel* Bolodurum, *vel* Batabis. *Ptolem Padicum,* Paſſaw / *propter confluentiam Æni in Danubium.*
Bedacum, Burckhauſen.
Baganum, Bagenheym.
Berbecomagus, Speyer.
Bidaio, Lauffen.
Bingium, *vel* Vingio, *hic Naus fluuius in Rhenum deuenit,* Bingen.
Bodobrga, Boparten.
Bonna, Bonn / *ex cuius oppoſito Genoſia eſt, vbi Druſus teſte Flor. Rhenum ponte coniunxit.*
Bracodurum. Pfulendorff.
Bregetium, Rab / *propter confluentiam Rabonis, vel Arrabonis in Danubium.*
Bregetium, Breguitz.
Brigantinus lacus, *lacus Conſtantia.*
Mons Briſacus, *vel* Breucomachus, Breyſach.
Cætarea. Keſchnig / *non longè ab Ingolſtadio.*
Calkiaci, *Calcar, Tacitus.*
Cambodunum, Kemmat.
Campodunum, Kempten.
Carithini regio *nunc ducatus Vuirtemburgenſis.*
Carnus, Preßburg.
Caſtellum, Ceſſel / *iuxta Moſam opidum dirutum.*
Cetio, Zeiſſelmaur.
Claudionum, Melck.
Colonia Traiana, Keyſerwed.
Confluentes, Coblentz / *ibi Rigodolum eſt opidum.*
Corioualum, Ach.
Cornuto, Peternell.
Cartodunum, Kreynburg / *iuxta* Waſſerburg.
Curia, Cur.
Dauantria, Deuenter.
Diedenhofen / *in ripa Moſella à Francis Theodonis villa vocata. regia Caroli Magni.*
Dracuna, Ebingen.
Druſomagus, Memmingen.
Durocortorum, Arent / *iuxta portum S. Nicolai.*

Duro-

Duromagus, Durneagen.
Epona, Epenburg/ *ſupra nouam ciuitatem.*
Fruxinum, Fryſing.
Famonodum, Braunow.
Gammodurum, *Conſtantia.*
Geſiodunum, Jps.
Geſſoriacum nauale, Gent.
Hermonactus, *Kilia.*
Iciusportus, *vel* Geſſoriacum, Caleo.
Inutrium, Mittenwald.
Iſnica Jſen/ *iuxta Friſingam.*
Iulraeum, Jülich.
Iuliobona, *vel* Vindobona, *ſeu* Vindomana, *aut* Faniana, *Vienna.*
Iulium Caruicum, Villach.
Iuuauiuier, Salʒburg.
Lauriacum, Lorch/ *Monaſterium iuxta ciuitatem* Ens.
Legio Traiana, Drechohauſen/ *quaſi Traiana domus.*
Leodium, Lütich.
Leuphona, Mollen/ *vel* Hanofer.
Lirimeris, Lübeck.
Lugedunum, Seuenberg.
Lugedunum, Worcken/ *vel mons S. Gertrudis.*
Marecdurum, Duren.
Matrcio, Matran.
Matricorum, *ſiue* Dinodurum.
Medullum, Melding/ *apud* Mülldorff.
Melatis, Vilack.
Mecenia, Motʒing.
Mogoneiacum, Mentʒ.
Muriola, Mereck.
Namurcum, Namur.
Naſinm, Nauſe.
Nemeti, *Spirenſes.*
Neomagus, Neumágen.
Neomagus, Oppenheym/ *vel Spira potiùs.*
Noueſium, Neuß.
Nouidunum, Laybach/ *& ſub Norico Pannonia, Emona, Clemona.*
Nouiomagum, *ſuperius* Newmag/ *pagus circa* Berckkaſtel.
Oſcella vallis, Eſchenthal.
Ouillabis, Lumbach/ *Monaſterium iam ſuper flumen Ens.*
Parthanum, Partenkirch.
Pedicum, Pruch/ *ſuper flumen Mura.*
Petouium, *ſiue* Patauium, Petaw.
Pheniana, Laubing.
Piſonium, Weſchelburg/ *inter Strubingam, &* Deckendorff.
Portus Manarmanis, *vel naualia,* Campen.
Pontes Oeni, Oeting.
Pontes Sarini, Sarpruck.
Pontes Scaphonij, Scheffelern/ *nunc monaſterium ſuper fluuio Iſara.*
Quinctianis, *vel* Quinctianorum, *colonia,* Kuntzjung/ *iuxta* Filßhofen.

Regium, Docking/ *non longè à Ratiſbona.*
Rimogagus, Reinmagen.
Rinſiana, Grengen.
Riſtronomanice, Mundelheym.
Ruſiana, Wormbs.
Sabaria colonia diui Claudij, Steyn an anger.
Salinum, Ofen.
Samarobrina, *Cameracum, vel potius S. Quintenus.*
Sequani, & Aedui, *eſt Burgundia, & Lotharingia.*
Sirmium, Simach.
Solatnrum, Solotutn.
Sublauio, Brixen.
Suollis, Suol.
Sumnntorio, Hohenwart/ *monaſterium.*
Tabernæ, Zabern.
Targerium, Stulingen.
Taradunum, Riedlingen.
Taruana, Terwan.
Taururum, *Albagraca, propter confluentiam Danubij & Saui.*
Teutoburgium, *Senna* Erdet/ *propter confluentiam Dari in Danubium.*
Teurum, *vel* Berunum, Pernew/ *apud lacum* Remſee.
Tiberiacum, Berick/ *vel* Berghrym.
Tigurina metropolis Norici, *vel* Auguſta Tiberij, *ſeu* Regino, Regenſpurg.
Tollium, Doll.
Tongeren, *ciuitas.*
Tornaenm, Tornach.
Traiectum inferius, Vtricht.
Treua, Heymburg.
Treuirorum Auguſta. Trier.
Turegum, *vel pagus Tigurinus,* Zürich.
Vacorium, *vel, vt aliqui putant,* Sacarabantia, Gretʒ.
Vagenum, Wagenheym.
Vallatum, Feilenbach.
Vangiones, *ſiue Spirenſes.*
Veſpi, *nunc Marchionatus Badenſis.*
Vetera, Santen.
Vetera caſtra, Pfeteren.
Voſauia, *aliàs* Ficelia Oberweſel/ *ibi caſa & ſepulta eſt Mammaea, mater Alexandri Imperatoris.*
Viana, Weyſenhorn.
Vindoniſſa, *vel* Vindonis, Windiſch/ *apud monaſterium* Künigsfelden/ *in quo eſt ſepultura Comitum de* Habſpurg.
Vlmnndria, Agram.
Virunnum, Judenburg.
Viſontinm, Biſantʒ.
Vitodurum, Winterdür.
Zarmis, *Gethuſa, domus venationis Zarmidis Regis, nunc Corona apud Septem caſtra.*
Zelia, *Cili.*
Zeugma, Clauſenburg.

NOMINA PROPRIA QVIBVS CAESAR
& alij vtuntur,

GERMANICE SONANTIA.

AMbiorix,Emberich/*vel* Heinrich.
Ariouiſtus,Ernſt.
Autaricus, Huptrich.
Belloues,Baldwiß.
Bernhardus,Bernherr.
Bituit,Butuiuit.
Britomarus,Bartmar.
Caromandus,Garman.
Caſtugo,Caſtwig.
Catamantaledus,Caltenmantel.
Catiuulcus.Gottuolck.
Cauarinus,Cauarus,& Cauarillus *idem*, Geber/*vel* Gewer.
Cincibulus,Zinſubel.
Cingetorix,Sinnentrich.
Combolomarus,Cuenuolmar.
Commanus,Cunman.
Corolanus,Curlman.
Cutruatus,Gatrat/*vel* Conrad.
Dumnorix,Dumerich.
Diuico,Duffwig.
Eporedorix,Fridrich.
Induciomarus, Hußmar.
Litauicus,Ludwig.
Lomnorius,Lonherr/*vel* Louenherr.
Lotharius,Lother.
Mœnicaptus,Manshaupt/*vel* Menſchenkopff.
Numcius,Newmey.
Olouico,Alwig.
Orgetorix,*eſt* Horderich/*vel* Erentrich.
Ottiago,Hortag/*vel* Hertwig.
Othmarus, Otmeyer.
Senanus,Summan.
Sigones,Sigwis.
Vercingetorix,Verrſintrich/ *vel* Seerſtnrich.
Verodoctius,Vaerdoch.
Vertico,Werdwig.
Volmarus,Volmeyer.

NOMINA
VRBIVM QVARVNDAM ET Locorum Hiſpaniæ,
HISPANICIS VOCABVLIS RELATA.

ANas fl. *Guadiana.*
Aſtures,*Aſturia.*
Bætica, *El regno de Granata*
Barcinon,*Barcelona.*
Betis fl. *Guadachibir.*
Baleares,*maior & minor.*
Cæſarea auguſta,*Saragoſa.*
Caſtulon.*Caſtiglia.*
Calpe,*Gibralterra.*
Cinga fl. *Ringa.*
Carthcia, *Tariffa.*
Corduba,*Cordona.*
Carpentani montes, *I monti de Segouia.*
Calleci,*Gallicia*
Derthoſa, *Torthoſa.*
Durias fl. *El Duero.*
Emporiæ,*Empurias.*
Ebuſus,*Eniſa.*
Girunda,*Girona.*
Hiberus fl. *Hibero.*
Hiſpalis,*Sibilia.*
Ilerda,*Lerida.*
Malaca,*Malaca.*
Numantia,*Sora.*
Nerium promontorium, *S. Maria de finibus terra.*
Oſcenſes, *Oſca.*
Oliſippo,*Lisbona.*
Ophiuſa, *Frumentera.*
Pompeiopolis,*Pampaluna, en Nauarra,*
Rhoda, *Roſes.*
Saguntum, *Mon vedro.*
Sicoris fl. *El Segro.*
Setabum, *Ctiua.*
Sacrum promontorium,*Capo S. Vincentio.*
Tarraco,*Aragon.*
Tagus fl. *El Tago.*
Turdetani, *Andaluſia.*
Valentia,*Valenza.*

DE

DE GALLIAE DIVISIONE ALDI MANVTII PAVLI F. ALDI N.

COMMENTARIVS AD FRANCISCVM *Morandum Sirenam.*

SAEPE legendo Incurrimus in hæc tria Galliæ cognomina, Togatæ, Comatæ, Brachatæ: nec tamen omnes, quæ ſit earum differentia, nouêre. quod oſtēdêre, breui definitione propoſita, veterum teſtimonio conabimur. Definitur Gallia vel à regione, vel ab hominum cultu; à regione ſic: Gallia vel Tranſalpina eſt, quæ vlterior etiam dicitur, vel Ciſalpina, quæ citerior. vtraque diuiditur in duas: Trāſalpina in Narbonenſem, & Comatam: Ciſalpina in Tranſpadanam, & Ciſpadanam. Rurſus à cultu definitur hoc modo: Gallia vel Comata eſt, vel Brachata, vel Togata. Comata eſt omnis Tranſalpina, præter Narbonenſem; Brachata, quę poſteà Narbonenſis dicta: Togata, Ciſalpina omnis. de Comata probat Plin. lib. 4. c. 17. Gallia, inquit, omnis, Comata vno nomine appellata, in tria populorum genera diuiditur: amnibus maximè diſtincta, à Scalde ad Sequanam Belgica: ab eo ad Garumnam Celtica: eademq; Lugdunenſis: inde ad Pyrenæi montis excurſum, Aquitania, Aremorica antè dicta, Apparet Narbonenſem omitti, de qua ſeparatim lib. 3. c. 4. iam locutus erat. Opinor autem, antiquitùs Galliam omnem Tranſalpinam Comatā fuiſſe: poſteà verò Narbonenſem, in qua fuête Allobroges, Prouinciam à Romanis factam, Romanorum hominum conſuetudine alere comas deſijſſe. Intonſas enim gentes vocat Plinius alpinas quoq. gentes, quarum nonnullas Narbonenſis opinor Galliæ partem fuiſſe, lib. 11. cap. 37. Nomina, Inquit, ex eo capillatis Alpium incolis, Galliæ Comatæ. Et, quanquam reliqua quoque Gallia à C. Cæſare in prouinciæ formam eſt redacta: quia tamen Narbonenſis priùs prouincia facta fuerat: ideò Prouinciæ nomine, quod hodie quoque retinet, ſemper appellata: reliqua verò Gallia vetus Comatæ cognomen retinuit. proptereà nec Agrippa, cùm Galliam longè lateque metiretur, Narbonenſis rationem habuit, quaſi prouinciæ ſeparatæ. ſcripſit enim hæc Plinius eodem loco: Agrippa vniuerſarum Galliarum inter Rhenum, & Pyrenæum, atque Oceanum, ac montes Gebennam, & Iuram, quibus Narbonenſem Galliam excludit, longitudinem CCCCXX. m. paſſ. latitudinem CCCXIII. computauit. & Catullus Comatam appellauit Galliam, à Cæſare perdomitam.

Quis hoc poteſt videre. quis poteſt pati?
Mamurram habere, quod comata Gallia
Habebat omnis, vltima & Britannia?

Quis porrò dubitet, quin Tranſalpina Gallia, non Ciſalpina, ſignificetur in ijs Antonij verbis, quæ recitat Cicero Philippica IIX? Galliam Togatam remitto: Comatam poſtulo. Fuit enim hoc Antonij conſilium, vt Ciſalpinam Galliam D. Bruto, iam eam obtinenti, relinqueret. Tranſalpinam autem à L. Planco tunc adminiſtratam, quæ longè erat firmior, ſibi aſſumere, quo poſſet deinde ſuperatis Alpibus, in Bruti prouinciam, quæ Togata Gallia à Romano veſtitu vocabatur, impetum facere, Brutoque eiecto, vrbem ipſam, exemplo Cæſaris, occupare. quod Ciceronem non fugit. ſubiecit enim in eo loco, Otioſus videlicet eſſe mauult. Et Philippica v. Eſt, inquit, opinio, decreturum aliquem Antonio illam vltimam Galliam, quam Plancus obtinet. Comata igitur omnis Tranſalpina, pręter Narbonenſem: Togata verò Ciſalpina, quam ab Italia amnes duo, Rubico à ſupero mari, Arnus ab infero, dirimebant. Quod autem ait Plinius: Ab Ancone Gallica ora incipit, Togatæ Galliæ cognomine. in eo terminos iuriſdictionis non ſpectauit: nam ita Anconem Italiæ adiudicâſſet: ſed Gallorum, veterum incolarum, rationem habuit. quis autem Anconem cis Rubiconem eſſe neſcit? Mela quoque Togatam nominat Galliam: & ait: Carni, & Veneti colunt Togatam Galliam. Placet autem Dionis verba recitare ex lib. 46. quæ Galliarum diſtinctionem oſtendant, adiuncta nominis cauſa & Togatæ, & Comatæ.

Λεπίδῳ τὴν Ἰβηρίαν πᾶσαν καὶ τὴν Γαλατίαν τὴν Ναρβωνησίαν, Ἀντωνίῳ δὲ τὴν λοιπὴν Γαλατίαν, τήν τε ἐντὸς τῶν Ἄλπεων, καὶ τὴν ὑπὲρ αὐτὰς οὖσαν ἄρχειν δοθῆναι. Ἐκαλεῖτο δὲ ἐκείνη μὲν Τόγατα, ὅτι εἰρηνικωτέρα παρὰ τὰς ἄλλας ἐδόκει εἶναι, καὶ ὅτι καὶ τῇ ἐσθῆτι τῇ Ῥωμαϊκῇ τῇ ἀστικῇ ἐχρῶντο ἤδη: αὕτη δὲ δὴ Κόμητα, ὅτι οἱ Γαλάται οἱ ταύτῃ ἐς κόμην τὸ πλεῖστον τὰς τρίχας αὔξοντες, διέφερον κατὰ τοῦτο παρὰ τοὺς ἄλλους ὄντες.

Brachata reſtat. hæc Tranſalpinæ pars fuit, quæ poſteà Narbonenſis nominata. Plin. lib. 3. ca. 4. Narbonenſis prouincia appellatur pars Galliarum, quæ interno Mari alluitur, brachata antè dicta, amne Varo ab Italia diſcreta, Alpiumq; ſaluberrimis Romano imperio Iugis: à reliqua verò Gallia latere Septemtrionali montibus Gebenna & Iura. Et Mela lib. 2. cap. 3. Pars Galliæ noſtro mari appoſita, fuit aliquando Brachata, nunc Narbonenſis. Cicero etiam in Oratione in Piſonem, Brachatæ illum cognationis dedecus appellat, quòd auus eius maternus trans Alpes natus erat. Et in Oratione pro Fonteio, Sagatos, Brachatoſque vocat Gallos, qui Fonteium accuſabant,

bant,cum Narbonenſi Galliæ, quod ipſa declatat oratio, Fonteius præfuiſſet. Quo patet: licèt ea Galliæ pars nomen mutauerit,Narbonenſis dicta, quæ Brachata fuerat, ipſas tamen Brachas non eſſe depoſitas. Brachæ autem quaſi tunica fuit omnis Galliæ Tranſalpinæ, cui ſagum imponebatur: comata tamen potiùs, quàm à brachis dicta, quæ capillatior fuit. Quòd ſi quis roget, ent brachas tunicam fuiſſe Gallicam putem: recitabo illud Suetonij, quod in Caij Cæſaris vita ſcriptum eſt: Iidem in curia Galli brachas depoſuerunt, latum clauum ſumpſerunt. Latus enim clauus tunica Senatorum Romæ fuit, quem Galli, brachis depoſitis, ſumpſerunt.

VETERVM GALLIAE LOCORVM, POPVLORVM, VRBIVM, MONTIVM, ac Fluuiorum, Alphabetica deſcriptio,

Eorum maximè, quæ apud Cæſarem in Commentarijs ſunt: & apud Cornelium Tacitum.

AVCTORE

RAYMVNDO MARLIANO VIRO CLARISſimo, & ſui temporis eruditiſſimo.

A.

CAESAR, in Commentarijs Galliam in tres partes diuidēs, loca Galliæ Prouinciæ, à Romanis tunc poſſeſſæ Britanniæ Vlterioris, quam Angliam dicimus, Hiſpaniæ etiam Citerioris, ac populorum cis Rhodanum, tranſq; Rhenum Flumina ſitorum annectit, qui omnes lingua, Inſtitutis, Legibuſq; inter ſe etiam tunc differebant.

Aduatici, Belgarum Populi, Regni Eburonum (*nunc* Leodinenſium) finitimi: ac Neruijs (*nunc* Tornacenſibus) proximi habebant amplum, & in altiſſimis rupibus Opidum. Fortè nunc, *vt quibuſdam videtur*, eſt Opidum appellatum Beaumōt, vicinum Thuduino, in finibus Hannoniæ. Hos ex alluſione vocabuli *complures* credunt eſſe eos qui Douacum, Atrebatenſis Diœceſis Opidum, non longè à Cameraco vrbe diſtans, incolunt. Hi Aduatici ex Cimbris, Teutoniſque prognati erant, qui Tranſrhenani fuerunt. Sed magis coniectura eſt, Atuaticos fuiſſe eos. qui *hodie* Gallicam Brabantiam, vbi Opidum Niuella eſt, partemque Hannoniæ circa Cannetum montem, & Bintium Opida Cameracenſis Diœceſis, finitimaque his loca extra Francorum Regnum inhabitant: vbi locus quidem in vici formam redactus eſt ferè deſertus. cuius nomen *Gallica lingua veteri* ſatis alludit, & monumenta adhuc quædam præclara vetuſtatis viſuntur. Hi Boſſeduceuſes dicti. Vide de his apud Cæſarem, pag. 12. & 29. & 61. & 67.

Agendicum, inter Celtas Opidum, Senonibus, Pariſijs, Velauduno Opido Senonum, Genabo Carnutum Opido, & Nouioduno, Auaricoque Biturigum Opidis proximum, in Regno Francorum ſitum. Prouins *Gallicè*. pag. 78. & 95. & 96.

Agrippinam, quæ nunc Colonia dicitur, Archiepiſcopalem inferioris Germaniæ Vbiorum vrbem, ad ripas Rheni Citerioris ſitam, non memorat *Cæſar*, ſed *Tacitus*: in qua gente Agrippinam Claudij Cæſaris coniugem, Neroniſque matrem natam eſſe, ac veteranos, & Coloniam illuc deduci imperâſſe, Vbiorumque gentem Rheno tranſgreſſam auum eius Agrippam in fidem ſuam accepiſſe, ac eam vrbem fatali igne paulò pòſt conſumptam *refert*: in qua Capitolium, & loca, ac ædificia fuère, & ritus, ad Romanorum inſtar. Ex his adhuc non omnia periêre.

Alduaſduſius, Celtarum eſt Fluuius, *Gallicè* Le Doux, Oriens circa Montem Iuram, Sequanos ab Heluetijs diuidens: lapſuſque per Comitatum Burgundiæ Montem Bellicardum, Inſulam ac Clarauallem, Caſtella perluit, ac vrbem Biſuntinam nunc interſecat: dehinc, Dolam Opidum prætertfluens, circa Viteduneum Caſtrum, non longè à Cabillonenſi vrbe, Arari Fluuio, cui *nunc* Saona nomen eſt, miſcetur, & Dubius *nunc* vocatur, ad Sequanos prorſus pertinens. pagina 13.

Alexia, inter Celtas Opidum Mandubiorum, in Ducatu Burgundiæ, finibuſque AEdnorum, non longè à Lingonibus: in vice formam redactum, nomen retinens, à quo etiam *hodie*, *vt pleriſque placet*, magna pars eius Regionis Alſetum nuncupatur, nec longè diſtat à vico, qui Flauiacum appellatur. In cuius Alexiæ expugnatione nonnullæ munitiones in Floris Lilij formam Cæſaris iuſſu, *vt ipſe ſcribit*, factæ ſunt. pag. 102.

Allobroges, erant Populi citra Rhodanum Fluuium. & Lemani Lacus ripas, extra Belgas, Celtas, & Aquitanos: Geneuam Opidum, vbi ſolemnes nundinæ noſtra AEtate celebrantur in Sabaudia,

dia. locaque finitima incolentes: qui etiam fuère finitimi Vocontijs Populis, propinqui Centronibus, *nunc* Tarantaſijs, ac trans Rhodanum vicos, & poſſeſſionea habebant circa Regionem, quæ *hodie* Breſſa dicitur, ad Ducem Sabaudiæ ſpectans, quam Flunius Indis Irrigat, citra Ararim Flumen. Hos memorat *Iuuenalis Satyra prima*, & *Salluſtius in Catilinæ hiſtoria*, referunturq; in *Epiſtola Planci inter familiares Tullij, quæ incipit: Numquam me hercule.* Allobroges enim, qui cis Rhodanum habitabant, finitimi erant Galliæ, Prouinciæ Romanorum, propter quod cum Romanis paulò antè bello contenderant, ac nuper pacati erant. Inde conſtat Delphinatum fuiſſe, tunc ex parte Galliæ Prouinciæ, quæ Romanorum erat, cùm eſſet finitima Allobrogibus. Fuiſſe item partem Allobrogum, inter quos fuit Vienna ciuitas Metropolis, ſecundum *Strabonem*. Hi ſunt *hodie* Sabaudienſes appellati, quibus Dux præeſt, vetuſtate Imperij, & nobilitate generis lõgè clariſſimus. Caput gentis Tautinum. Nam Vercellas in dotem eius maiores à Vicecomitibus habuêre, pacia admodum ſtudioſi. pag. 3. & 4.

Alpes erant, quibus initio Gallici belli Cæſar ex Italia in Galliam v. Legiones tranſduxit per fines Centronum, qui hodie Tarantaſij nominantur. Hæ Graiæ dicuntur: quibus *vulgo* Mons Cineſius, ſeu Cinerum nomen eſt: quæ & Pœninæ, *vt quidam volunt*, dicuntur, quod Hannibal Pœnus his in Italiam penetrauerit. *Tacitus* autem Pœnina iuga, quibus ex Italia in Noricum & Germaniam iter eſt, deſignat. Aliæ erant Alpes, quas Summas *Cæſar* appellat, quod inter omnes magis emineãt: quarum iter patefieri volebat, quo magno cum periculo, magniſq; cum portorijs Mercatores ire cõſueuerant, proximæ Veragris Populis, quorum vicus erat Octodorus, *nunc* D. Mauritius dictus. Harum in diœceſis Auguſtẽſis, D. Bernardi Montem *vulgus* nominat. Alteri Sedunenſis diœceſis Mons Briga nomen eſt. Sunt & Alpes, quas *Cornelius Tacitus, & veteres*, dixêre maritimas. Hæ in Prouincia Hebredunenſi, lociſq; Liguſtico Mari finitimis conſiſtunt: quà ex Italia iter erat ad aggrediendam Narbonenſem Prouinciam. Alpes item fuêre, quas idem *Tacitus, & Priſci* dixêre Ræticas, à Rætis Populis, qui, ex Tuſcia profecti, duce Ræto, ea loca tennêre, forſan dictæ. Hæ Agro Tridentino adiacent, & Veronenſi, qnibus ex Italia in Sueuiam & Auſtriam iter eſt. Fuerunt & illę, ex quibus Rhenus inter fines Sedunenſis, & Curienſis diœceſum oritur, quas Lepontias *Cæſar, & alij Scriptores* appellanêre. *Nunc* D. Gothardi, ac D. Nicolai dicuntur, quas Coctias eſſe *quibuſdam placet*, quibus in loca Rheno, Oceanoq; finitima ex Italia aditus eſt. Iulias prætereà Alpes memorat *Tacitus*, quas ſentit eſſe proximas Rætis, quas fortè ex Italia per Taruiſinam vrbem in Styriam, & Auſtriam iter eſt.

Ambarri, inter Celtas neceſſarij erant, & conſanguinei Aeduorum, quos quidam opinantur eſſe Borbonienſes. *Nonnulli* autem, quòd fuerint Niuernenſes, Aedui finitimi, ſiue pro parte Biturienſes, alluſione vocabuli, quo Aetas noſtra vtitur. Ambarros etiam (aut potiùs Ambactos) dicimus Ciuitatum clientes, ſeu adhærentes. Opidum Ambarrorum Pagus Sematius, ſiue Mons Barri dicitur. pag. 5.

Ambiani, Amiens *vulgo*, in Picardia poſita. Hæc Rex à Duce Burg. repetit. pag. 21. & 24.

Ambibariti erant Pop. in quos Cæſar hyemandi cauſa C. Antiſtium Rheginum cum Legione vna in VII. Commentarij fine miſiſſe commemorat. & fortè erant Ambianenſes, vel aliqui his proximi, vt eos Attebateſq; & Morinos finitimos in fide contineret. Non enim eſt veriſimile, quin aliquam legionem illic collocauerit, vt ſuperioribus annis conſueuerat, de qua non conſtat, niſi de hac intelligamus. pag. 108.

Ambibarij, Populi Celtarum, inter Armoricas Ciuitates, Oceanum attingentes, finitimi Rhedonibus, & Lemouicibus, circa Britanniam Citeriorem, & Normanniam, in Regno Francorum ſiti. pag. 104.

Ambiliates, Populi inter Celtas, Lexobijs, Nannetibus, Diablintribus, & Oſiſſinis proximi, in Britannia Citeriore, qui oppoſiti ſunt Angliæ, in Regno Francorum, Dauranches *Gallis*. pag. 34.

Ambiuariti, qui Beuuni, ſiue Brabantini inter Belgas Populi erant, citra Rhenum & Moſam Flumina. Ad quos prædandi, frumẽtandiq; cauſa partẽ Equitatus miſerãt Vſipetes Germani, & Tenchtheri Populi, qui cis Rhenum tranſeuntes finibus ſuis Menapios (*nunc* Iuliacenſes) expulerant. *Inde coniectura eſt*, hos Ambiuaritos incoluiſſe eam Ducatus Brabantiæ partem, in qua Buſcoducis, Breda, & Bergæ Opida Leodiẽſis Diœceſis, & Antuerpia Opidum, Cameracenſis Diœceſis extant, Nuſſiaq, & Geldria Citerior ſitæ ſunt. Circa quæ loca per Campaniam, Brabantiæ vſque Tungros Opidum propè vſq; Leodium, *vt pleriſque placet*, Mare Oceanum protendebatur. pag. 42.

Anartij, Populi trans Rhenum, & Danubiũ, cui ac Herciniæ ſyluæ, quæ ingens erat ſylua Germaniæ, & Dacis finitimi erãt. Qui Daci, *vt pleriſque placet*, pridem partem habitârunt Pannoniæ. pag. 73.

Ancalites, Populi in Anglia, Trinobantibus, Bibrogis, Caſſijs, & Cenimagnis proximi. pag. 55.

Andes, Populi inter Celtas, Curioſolitis, Venetis, Carnutibus, & Turonibus finitimi, ac Ducatui Bituricẽſi, Oceanoq; proximi, quos Ligeris Flumẽ alluit. Ciuitas eſt inter Galliæ primarias, Andegauenſes dicti, in Prouincia Turonẽſi, & Francorum Regno ſiti, Ducatus titulo inſigniti. Hinc in Regno Neapolitano Angioni dicti, quod ad illam familiam Regni iura deuenerunt. quæ mox Reges Francorum ex teſtamẽto Rhenati Vltimi ſibi adſciuerunt. pag. 30. & 80.

Anſuarios, Germaniæ inferioris Populos, proximos Phryſijs, pulſos à Caucis, non memorat *Cæſar*, ſed *Tacitus*.

Antona, in Anglia Fluuius. *Tacitus*.

Antuaces, Populi citra Rhodanũ, extra Belgas, Celtas, & Aquitanos, finitimi Allobrogibus, & Gebennæ Opido, ac Galliæ Prouinciæ Romanorum proximi. Huius nominis adhuc extat vicus,

& Præ-

& Præfectura qnædam Monachorum inter Geneuam, & Delpbinatnm, qui eſt Geneuenſis diœceſis. Videntur tamen, ſecundnm *Cæſaris* deſcriptionem, Antuates magis fuiſſe inter Allobroges, & vicum Veragrorum, cui D. Mauritius Sedunenſis diœceſis nomen eſt. Hos quidam *hodie* Vautuates appellant. pag. 31.

Aquitania Regionnm latitudine, & multitudine hominum ex tertia parte Galliæ exiſtimanda eſt: hanc Garumna Flumen à Celtis diuidit, quæ & Oceanum Mare attingit. In hac ſunt Metropoles Burdegarenſis. Auxitana, earumque ſuffraganeæ: pars item aliarum Metropolum extra terminos eoſdem ſitarum. Quæ tamen Aquitaniæ attribuuntur. Guiennam hanc Galli *hodie* nuncupant. Hæc cùm olim à Regibns Francorum Ducibus Normanniæ tranſdita eſſet, qui poſteà Regnum Angliæ occupàrunt, cùm illam poſt varias contentiones C. & LX. ampliùs annos Angli tenuiſſent, Caroli VII. auſpicijs tandem ad Francos rediit. In hac cùm alij Principatus celebres ſunt, tum Fuxenſis: qnorum Princeps Nepos ex ſorore Ludouici XII. qui nunc rerum in Gallia potitur, victis apud Rauennam Hiſpanis memorabili prælio, vitam eum Principatu amiſit. Sicque eius Opida ad Regem, nullis relictis hæredibus, tediêre, ſorore ſuperſtite, Ferdinando Regi nupta. pag. 2. & 37.

Arat, Celticæ Fluuius, *nunc* la Saona. Oritur in Diœceſi Tullenſi, finibuſque Burgundiæ & Lotoringiæ, non longè à Monte Vogeſo, quo Moſa Flumen profluit. Interſecat tum eam Burgundiæ partem, quæ Imperatoria, tum eã, quæ Regia dicitur. Illi Comes, *vt hodie loquuntur*: huic Dux, à Francorum Rege inſtitutus, præerat: qui tamen, mortuo Carolo Philippi, ab Heluetijs occiſo apud Nanceum, ad ſupremum ius Regium adſcriptus eſt, vt nullus adhuc Burgundiæ Dux ſit, ſed Comes tantùm. Interſecat Cabillonem, ac Matiſconem Ciuitates, tunc Æduorum Opida. Prolapſus ad Lugdunum vrbem, Rhodanum influit. Quem Fluuium *Virgilius in Bucolicis, Lucanus in primo, & Tibullus Elegia* VII. *memorant.* pag. 5.

Arduenna ſylua, omnino in Belgis totius Galliæ maxima, atque ingens, à Rheno Fluuio per fines Treuirorum ad Netuios (*nunc* Tornacenſes, & initium Rhemorum pertinens, millibus paſſuum amplius D. In longitudinem patet. Attingit anim Menapios, (*nunc* Iuliacenſes) Aquiſgranum Opidum, Eburones, (*nunc* Leodienſes) Condruſos, Aduaticos, qui erant pars Comitatus Hannoniæ, Lucemburgenſem, Bullionenſem, Barrenſem, Lotoringum, Limburgenſemque Ducatus, Eifliam, & Comitatum Namurcenſem, Metenſium, Moguntinorum, Confluentiæ, & Vbiorum, nunc Colonienſium, & Catalaunæ Diœceſis fines, in qua ſunt vici, Caſtella, & Opida multa, ac complures inſignes Abbatiæ, præſertim Ordinis D. Benedicti, ſcilicet D. Huberti, Leodienſis Diœceſis, Diui Cornelij, Colonienſis Diœceſis: cuius ſyluæ extrema pars verſus Belgas ſunt Moſa, & Scaldis Fluuij. Scaldis verò Moſam Influit: qui Fluuij, & ſylua nomen tetinent priſcum hac etiam tempeſtate. pag. 51. & 74.

Aremici Populi, vel Artomici, extra Celtas, Belgas, & Aquitanos citra Rhodanum Flunium finitimi Volcis, non longè à Gaballis, Aruernis, Heluijs, Rutbenis, Maſſilienſibus, & Cadurcis. Hos *coniectura eſt*, fuiſſe Artomicorum Popnlos, quorum Ciuitas eſt Epiſcopalis, & Prouinciæ Viennenſis, in finibus Galliæ Prouinciæ Romanorum, quos Auracenſes *dicimus*, vbi Principatus eſt Francorum Regi non ſubditus, Armeniacus *vulgo dictus*. Horum princeps, Iacobus nomine, cùm à Florentinis in Italiam acceerſitus eſſet aduerſus Ioannem Galeatium, Mediolanenſem Ducem, apud Alexandriam magno prælio victus, & cæſus eſt. pagina 99.

Arenacum, inter Coloniam, & Traiectnm, vrbes Epiſcopales, locum vltra Noueſium, Rheno adiacentem, non memorat *Cæſar*, ſed *Tacitus*.

Armoricæ Ciuitates poſitæ erant in vltimis Galliæ finibus. Oceano coniunctæ, ex quibus fuêre Curioſolites, Rhedones, Ambibari, Cadetes, Oſiſini, Lemouices, Vnelli, Populi oppoſiti Angliæ. Britannia Citerior, & Britonans appellata, cui Dux olim, Regi ſubditus, præfuit: nunc ex matrimonio Annæ, Ducis olim filiæ, ad Regem redacta. pag. 104. & 119.

Aruerni, Populi inter Celtas, finitimi Æduis, Biturigibus, ac Borbonienſibus, nec longè à Lemouicibus, nomen retinent. Dncatus eſt, cuius titulus Dnci Borbonij adſcribitur. In Francorum Regno ſiti. Hos memorat *Lucanus in primo*. pa. 11. & 18. & 81.

Aſciburgum, Opidum Germaniæ, non longè à Rheno Fluuio, & cis eum inter Geldubam, & vetera Caſtra ſitum, Nuſciæ, & Cleuenſi Ducatni proximum, non memorat *Cæſar*, ſed *Tacitus*. Aſtypyrgion olim ab Vlyſſe, quorundam opinione, nuncupatum.

Atrebates, Inter Belgas Popnli finitimi Ambianis, Tornacenſibus, & Morinis, partem Picardiæ continent. Ciuitas eſt, nomen adhuc retinens in Prouincia Rhemenſi. Regem agnoſcit. Arras *hodie*, vulgo nuncupatur. In hac laudatiſſima texuntur aulæa. pag. 21. & 25.

Auaricum, erat Opidum Celtarum maximum, munitiſſimumque, in finibus Biturigum, Agri fertiliſſima Regione ferè ex omnibns partibus Flumine, & palude perpetna circumdatũ, trans Ligerim Fluuium, habens vnnm & peranguſtum aditum, proximum Nouioduno, Opido Biturigum, ac Genabo Opidũ Carnumm, & Velaunoduno Opido Senonum, in Francorum Regno ſitum, Burges, vel Viarons, *à Gallis appellatum*. pag. octnageſimatertia.

Auenticum, Heluetiorum caput fuiſſe, teſtis eſt Tacitus. Ammianus Marcellinus ſcribit, ſuis quidem temporibus deſertam Ciuitatem, ſed non Ignobilem quondam, ex Ædificijs ſemirutis colligi. Hodie latè patentes ruinæ viſuntur, & retinet patria lingua priſcum nomen Auenche. *Vicus, in Agro, Vautuatum.*

Auler-

Aulerci, Populi erant inter Celtas, Aedrorum clientes, de Ange *dicunt*, ſiue Rhoarium, pagina 104.

Aulerci, Item Populi inter Celtas, ex Ciuitatibus maritimis Oceanum attingentibus, quæ Armoricæ appellantur, proximi Rhedonibus, Seſuuijs, Curioſolitis, Oſiſſinis, Vnellis, Venetis, ac Cenomanis, in Prouincia Turonenſi, & Francorum Regno ſiti, quos *nonnulli* Aurelianenſes eſſe opinantur. Sed illi Prouinciæ ſunt Senonenſis. pag. 30.

Aulerci, item inter Belgas, proximi Eburonibus, Lexouijs, ac Velocaſſis. pag. 36.

Auſci, Populi in Aquitania, proximi Garumnis, Vocaribus, Taruſatibus, Sontiatibus, Cocoſatibus, & Hiſpaniæ Citeriori, in Regno Francorum ſiti: quos *coniectura eſt* fuiſſe Auſcitanos, ſeu Auxitanos. Ciuitas eſt Metropolis. Hi ſunt Aquitanorum clariſſimi, quorum vrbs opulentiſſima Heluiumbertum, *vt refert Pomponius Mela*. pag. 38.

Axona, inter Belgas Fluuius eſt, in extremis Rhemorum finibus, quo pedibus vado tranſitus eſt. La Diſne *vulgo* dicitur. In huius Fluminis tranſitu Germani ab inſequentibus Gallis magnũ incommodum accepêre ferè I I X. millibus paſſuum vltra Rhemos, Laudunenſem, & Rhemenſem Diœceſim partiens *Gallicè* Auaix *nunc* dicitur, prope Opidum quod vocatur *Gallicè* Latonio. pagina 22. & 53.

B.

BACENIS, ſilua ingens trans Rhenum, Sueuos à Cheruſcis pro natiuo muro diuidit: *nunc, vt opinio eſt,* Nigra ſilua dicitur, non longè à Friburgo oppido, & Badenſi Agro, Inter Atheſim, Rhenum, Necharum, Moganum, & Danubium, Germaniæ Flumina, Herciniamque ſiluam, & Haſſiæ, Regionis Germanicæ, montes. pag. 70.

Bataui, Populi inter Belgas. nam Moſa Flumen parte quadam ex Rheno recepta longè ferè ab Oceano L X X X. millibus paſſuum, quæ appellatur Vualis, Inſulam efficit Batauorum, in Oceanumque influit. Hi *hodie, vt pleriſque placet,* Hollandi dicuntur, Diœceſis Traiectenſis, propinqui Phryſiæ, & Ducatui Geldriæ, ac Mari Oceano finitimi. Hos memorat *Lucanus lib.* 1. Hi à Cattis populis Tranſrhenanis, Cheruſcis, & Ligijs Pannoniç Populis vltra Hercyniam ſiluam finitimis, Hermunduris orti dicuntur, & ſeditione domeſtica pulſi, extrema Gallicæ oræ vacua cultoribus, ſimulq; Inſulam inter vada ſitã, occupauêre. Quam Mare Oceanum à fronte, Rhenus Amnis tergum, ac latera, circumluit, *vt refert Cornelius Tacitus*: dicens, apud Batauos fuiſſe olim Lucum ſacrum, qui, *vt coniectura eſt,* hodie in finibus vici Haghæducis in Hollandia extat. nec longè, *ſecundum Tacitum*, eſt Inſula, nomine Mona, vnde fortè Monachum Opidum, vel Monaſterium Ciuitas Epiſcopalis eſt. pag. 42.

Batauodurum, inter Colonienſem, & Traiectenſem, vrbes Epiſcopales, locum vltra Noueſium, in finibus Ducatus Cleuenſis ſitum, Rhenó adiacentem, Belgis adſcribendum, non memorat *Cæſar*, ſed *Tacitus*.

Belgæ, Populi multarum Ciuitatum, Opidorum, ac locorum, Mari Oceano, Rheno, Matrona, & Sequana Fluminibus includuntur. Horum plerique orti à Germanis, Rhenum antiquitùs tranſductis, Gallos inde expulerunt. Hi moribus, legibus, & ornatu *nunc* ſunt valdè culti, humani, & ſatis effœminati, continueque ſunt apud eos Mercatores, quo per ætates commerciaq; mores hominum mutari conſtat. In his ſunt Metropoles, Treuirenſis, Colonienſis, Maguntina, Rhemenſis, cum earum ſuffraganeis intra Oceanum Mare, ac eadem tria flumina conſtitutis. Item Brabantia, Flandria, Hollandia, Geldriæ, ac Phryſiç pars, tota Picardia, Hannonia, Iuliacum, Virtutum comitatus, ac Campaniæ maxima portio, Sylua Arduenna vniuerſa, cum ſingulis ſibi adiacentibus, & ea incluſis Populis, ac locis: & plerique Principes, tum Profani, tum ſacri, Duceſque, & Comites. Ciuitateſque, quarum multæ liberæ, ſuoque iure agunt, aliæ Francorum Regi obtemperant. Quod ſupereſt, Imperatorias partes ſequitur. In his ſunt tres Imperatorum electores, ſunt & Francorum Regis, quos Pares vocant fermè omnes. Imperator certè, & Rex in Belgis coronatur, conſecratur, & inungitur. alter Aquiſgrani, alter Rhemis. Hos memorat *Lucanus in primo*. In his Belgarum clariſſimi erant Treuiri, quorum vrbs opulentiſſima Auguſta, *vt refert Pomponius Mela*, quç *nunc* ignoratur. In Belgica autem à Iul. Cæſ. vſque in tempus inclinãtis Imperij Legatum Romani diutius habuerunt. Nunc verò vice Proconſulum, & Legatorũ Romani Pontificatus Monarchia extat, & Legatos natos, & Primates habet, quibus ſubſunt Epiſcopi, ad inſtar Præſidis Prouinciæ inſtituti. Sunt & collectores, quos *Priſca Ætas* Quçſtores appellauit, atque Reges, & Principes, qui, velut Cenſores, Decreta Pontificis Maximi, & Cenſuras reuerenter exequuntur. Huic ſinguli obedientiam exhibent, & ad eum in cauſis maioribus recurrunt, quas ad ipſum aſſiduè deferunt. pag. 2. & 21. & 22. & 23. & 123.

Belgium erat Bellouacorum Ciuitas magna, & inter Belgas authoritate atque hominum multitudine præſtans, in qua Cæſar interdum hyemauit, ac plures Legiones eius aliquando illic in hybernis fuêre. nomen adhuc retinet. Dictum etiam videri poteſt Belgium, pro Belgarum Regione: vt *apud Liuium* Samniũ pro Samnitiũ Regione. pa. 57.

Bellocaſſi, Populi inter Celtas, proximi Lexobijs, quos, *opinio eſt*, eſſe Baiocenſes. Eorum Ciuitas eſt Epiſcopalis in Prouincia Rotomagenſi, Ducatu Normaniæ, & Regno Francorum ſita. pag. 104.

Bellouaci, Ciuitas eſt Epiſcopalis, In Prouincia Rhemenſi, ac Francorum Regno ſita. *Hodie* Beauuoiſin. pag. 23. & 24. & 97.

Betaſios, Germaniç Populos, inter Belgas, proximos

ximos Caninefatibus, Batauis, Tungris, ac Marſacis, Traiectenſes ſuperiores fuiſſe *coniectura eſt*, ad vtranque Moſæ fluminis ripam cis Rhenum ſitos, in Diœceſi Leodienſi. Hos *Cæſar* non memorat, ſed *Tacitus*.

Bibracte Opidum AEduorum in Celtis, longè maximum ac copioſiſſimum, & maximæ apud AEduos auctoritatis: in quo totius Galliæ Concilium Cæſar indixit, ius dixit, & ſæpè hyemauit: In Francorum Regno ſitum, in formam ruris redactum: & in radicibus Montis, non longè ab AEdua ciuitate, poſitum, nomen retinet. pagina 8. & 96.

Bibrax, Opidum Rhemorum in Belgis, vltra Axonam Flumen, nec longè ab eo: quod Flumen in extremis Rhemorum finibus erat, & in eo Pons, in Francorum Regno ſitus: nunc Naui, interdum vado tranſijcitur, Portus priſcum Opidi nomen Latinè retinet. pag. 22. & 29.

Bibroci, Populi in Anglia, Mari proximi, & Caſſis, Ancalitibus, Trinobantibus, Cenimagnis, ac Segontiacis. pag. 55.

Bigetriones, Pop. in Aquitania, proximi Tarbellis, Vocatibus, Taruſatibus, Sontiatibus, & Hiſp. Citeriori, in Franc. Regno ſiti, Comiti de Fuxo ſubditi. Vbi Comitatus eſt in Vaſconia conſiſtens. Nomen retinent, vbi Turſa eſt, & caſtrum Begora, & Epiſcop. Bicterenſis Prouinciæ Narbonenſis. Hinc profectus vir fortis Enequus nomine, Regnum Nauarræ conſtituit, pulſiſque inde Mauris, ſucceſſoribus ſuis Regnum per manus reliquit. pag. 38.

Bingiam, *nunc* Pingiam, Germaniæ Opidum Belgis adſcribendum, inter Maguntiam vrbem, & Confluentiam Opidum, cis Rhenum, eiusripis finitimum, non memorat *Cæſar*, ſed *Tacitus*.

Bituriges, Populi inter Celtas. Eorum fines ab AEduis, quorum erant in fide, Ligeris fluuius diuidit. proximi ſunt Aruernis. XXI. vrbes eorum vno die incenderunt, vt Cæſarem commeatu, & pabulatione prohiberent. Ciuitas eſt Metropolis, retinens nomen. Carolus VII. qui, pulſis Anglis, Francorum Regnum reſtituit, cùm nihil fermè aliud eſſet, quod in Gallia retineret, occupantibus Anglis omnia, Biruricenſis Rex in deriſum appellabatur. in Regno Francorum ſita. Hos memorat *Lucanus lib. 1.* pag. 81. & 109. & 110.

Blannonij, (Brannouij magis legitur) Populi inter Celtas, proximi Seguſianis, Ambiuaritis, ac AEduis, quorum clientes erant: qui fuerunt fortè & Brannouices: qui dicuntur *à Gallis* de Blano. pagina 103.

Boij, Populi Tranſrhenani, Franconiæ, Alpibus Italiæ, Sueuis Auſtralibus, ac Danubio Flumini proximi. Qui in Agrum Noricum tranſiuêre, Noriamque oppugnârunt; expulſis, *vt coniectura eſt*, Noricis: quorum Noricorũ adhuc pars, trans Danubium, non longè ab ortu eius, & Atheſis Fluminis ſita, Noricus Ager appellatus. Boiorum pars AEduis Cæſarem deprecantibus, deuictis Heluetijs, quorum in ſocietate domo exceſſerant, in finibus AEduorum à Cæſare ſunt collocati. Vbi Gergobiam, Ciuitatem exiguam, & Infirmã, non longè ab Auarico, Opido in finibus Biturigum ſito, eis per AEduos attributam, habitârunt: Boij primùm, poſt Boioarij, & nunc Bauari dicti. A finibus Herbipolenſium per Noricum Agrum, vbi Nurimberga eſt opidum, in Medio ferè Germaniæ ſitum, in Auguſtenſes protenduntur, cum quibus, & alijs finitimis Tranſrhenanis vſque ad Briſſinam vrbem, & terras quas hodie Sigiſmundus, Auſtriæ Dux, poſſidet, ac in fines Tridentinos ſæpè tunc, & continuè vſque nunc Heluetij Rhenum tranſeuntes bella geſsêre. Hi Borbonij *hodie* dicuntur. pag. 3. & 10. & 82.

Bonnam, Opidum ad Citeriores Rheni ripas ſitum, & Colonienſi vrbi, ac Confluentiæ Opido proximum, Inter Belgas numerandum, non memorat *Cæſar*, ſed *Tacitus*.

Brannouices, Populi inter Celtas, Proximi Seguſianis, Ambiuaritis, ac AEduis, quorum clientes erant. *Hodie*, la Moriane. pag. 103. Ijdem fortè, qui & Brannouij.

Bratuſpantium, Opidum Bellouacorum inter Belgas, finitimum Sueſſionibus, in Francorum Regno ſitum. pag. 24.

Brigantes, in Anglia Populos, Silurum gentem, non memorat *Cæſar*, ſed *Tacitus*.

Britanniæ maioris, cui nomen eſt Anglia, pars interior ab his incolitur, quos natos in Inſula *ipſi* memoria proditum dicunt. Maritima pars ab his, qui prædę, ac inferendi belli cauſa ex Belgis trãſierunt, qui omnes ferè his nominibus Ciuitatum appellantur, quibus orti Ciuitatibus peruenerũt, & bello illato ibi remanſerunt, atque agros colere cœperunt. Inde *opinio* eſt, eorum linguam ex Populorum diuerſitate compoſitam, intellectu, ſententiaq; loquendi difficiliorem eſſe, quodq; Germanos præ cæteris caros habeant, quia pleriq; Belgæ orti ſunt à Germanis, qui antiquitùs Rhenũ tranſiuerunt, à quibus poſteà Angliæ pars maritima originẽ ſumpſit. Hos *refert Lucanus* vltra Oceanum eſſe, & toto diſcretos orbe. Continet tota Anglia Inſula in circuitu bis ∞ millia paſſuum. Apud hos erat, & eſt magnus pecorum numerus. Hæc Inſula Angliæ, Germaniæ Populis in eam Claſſe ſæpiùs irruentibus, victis veteribus Colonis Anglorum terra dicta. Verùm partem eius, quæ magis ad Septentrionem vergit, Scoti, & ipſi Germani, Pictis admiſtis, occupârunt, hodieq; tenent, Francis amiciſſimi, Anglorum Regi maximè ſemper infeſti, Populi motibus Inconditi, efferi. nullas propè vrbes habent. nemora, & ſiluas bellis ingruentibus petunt.

Bructeros, ex quibus fuit Velleda virgo fatidica, quæ Germanis, religione animos eorum occupante, aliquando præfuit, *vt auctor eſt Tacitus*, Germaniæ inferioris populos, Tenchteris, & Phryſijs proximos, non memorat *Cæſar*, ſed *Tacitus*.

C.

CAbillonum, Opidum AEduorum, inter Celtas, quod, *coniectura eſt*, fuiſſe Opidum Cabillonem, ad ripas Aratis Fluuij, vbi rei frumentariæ, commercijque, & commeatus cauſa ſæpè Romani negotiabantur. Matiſcone Opidum finitimum, in Prouincia Lugdunenſi, Ducatu Burgundiæ, & Francorum Regno ſitum, nomen retinens, Challons ſur Saone. pag. 108.

Cadetes, Populi inter Celtas, ex Ciuitatibus Oceanum attingentibus, quæ Armoricæ appellantur, proximi Lemouicibus, Rhedonibus, Venetis, Andegauenſibus, Cenomanis, in Regno Francorum ſiti. pag. 104.

Cadurci, Populi inter Celtas, proximi Heleuteris, Gaballis, Vellaunijs, Lemouicibus, & Aruernis. Quorum ſub Imperio eſſe conſueuerant: Ciuitas Epiſcopalis, in Prouincia Bituricenſi, ac Regno Francorum ſita, nomen retinent. Hos memorat *Iuuenalis in prima Satyra. 3. lib.* Nec longè erant à finibus Prouinciæ Romanorum. pag. 103.

Caleres, Populi inter Belgas, Morinis, Oceanoque Mari finitimi, ac Ambianis, ac Attebatib. proximi. Ab his breuiſſimis in Britanniam (*nunc* Angliam) tranſiectus, nomen retinent. Motinenſis ſunt Diœceſis, in Regno Francorũ ſiti, Anglorum Regi ſubiecti. pag. 21.

Camulodunum, in Anglia Opidum, ſeu Colonia. Nihil de hoc *Caſar*, ſed *Tacitus*: quem poſt Cæſarem ferè c. & x x. annis Hiſtoriam ſcripſiſſe *conſtat*: præſertim *ex libro quem de Oratorum, & Poëtarum collatione edidit.*

Canincſates, Populos Batauis finitimos, & eandem Inſulam colentes, qui, origine, virtute, lingua pares Batauis, numero ſuperantur, non memorat *Caſar*, ſed *Tacitus*.

Cantium, in Anglia, ad Mare eſt in angulo imi, minoriſque lateris ex tribus eius Inſulæ lateribus contra Galliam, quo ferè omnes Gallicæ Naues appellunt, & ad orientem Solem ſpectat. Ex omnibus autem Anglicis longè ſunt humaniſſimi, qui Cantium incolunt. quæ Regio eſt maritima omnis, neq; multum à Gallica differunt conſuetudine. Huic maritimæ Regioni I V. Reges præerãt, quibus *Caſar*, quicquid in annos ſingulos vectigalis Populo R. Anglia penderet, cõſtituit. Nunc Regio Angliæ, ex voto Henrici Regis, vectigalis Romano Pontifici facta eſt, Quæſtorque à Romano Pontifice in Angliam mittitur, qui cenſum annuum exigat, non diſſentiente Rege. In Cantio Ciuitas eſt Metropolis, nomen retinens. Ferè habet oẽs Epiſcopos Angliæ ſibi ſuffraganeos. Eius Archiepiſcopus Legatus natus eſt. Similiter & Eboracenſis, cui in Anglia (quæ eas duas Metropoles ſolũ habebat) duo tantùm ſubſunt ſuffraganei, quòd omnes olim Epiſcopi Scotiæ, quæ nullũ habet Archiepiſcopum, illi ſubijcerentur. pa. 54. & 56.

Cantabri, Populi Ciuitatum Citerioris Hiſpaniæ, finitimæ Aquitaniæ, qui auxilio fuerunt Vocatibus, Taruſatibus, Tarbellis, Bigerronibus, Garumnis, Cocoſatibus, ac reliquis Populis, & Ciuitatibus Aquitaniæ contra Exercitum Cæſaris, cuius Dux erat P. Craſſus, M. Craſſi F. qui, vnà cum Patre, à Parthis interemptus eſt. Finitimi Oceano Aquitanico, Pyrenæis Montibus, ac Garumnæ Fluuin. pag. 38.

Cargali, Populi Tranſrhenani, in Galliam Celticam circa fines Sequanorum, ac AEduorum ab Ariouiſto, Germanorum Rege, tranſportati, quos non ab re *opinari poſſumus*, eoſdem fuiſſe cum Harudibus, ab ipſo Rege ſimiliter tranſlatis.

Carnutes, Populi inter Celtas, Andegauẽſibus, Turonibuſque finitimi, ac Oceano proximi, erant in clientela Rhemorum. Regio eorum totius Galliæ media, à qua tamen extra Regnum Francorum biduo iter expedito patet. Ciuitas eſt Epiſcopalis, nomen Latinè retinens, in Francorum Regno ſita. pag. 68. & 69.

Caſſi, Populi Angliæ, Mari proximi, & Cenimagnis, Trinobantibus, Segontiacis, Ancalitibus, & Bibrocis. pag. 55.

Cattos, Populos Germaniæ, trans Rhenum Flumen, Ligijs, Hungariæ Populis, Cheruſcis, Hercyniæque ſyluæ proximos, ac Hermunduris, cum quibus pro flumine finitimo ſale ſecundo pugnabant, & in æternum diſcordabant, non memorat *Caſar*, ſed *Tacitus*.

Catuaci, Populi inter Belgas, Neruijs, Caletibus, Veromanduis, ac Condruſis proximi, quos fortè Douaci Opidi incolas, Diœceſis Atrebatenſis, *opinari licet*. pag. 21.

Caturiges, Populi finitimi Centronibus, ac Garocelis, qua iter erat ab Alpibus Graijs ad Opidum Geneuam, Lacum Lemanum, & Rhodanum Fluuium, quos *veriſimile eſt*, fuiſſe Diœceſis, vel ſaltem Prouinciæ Tarantaſiæ, extra Belgas, Celtas, & Aquitanos. pag. 4.

Celtica, quæ & Gallia *olim* à Romanis dicebatur, Veſontinam, Senonenſem, Bituricẽſem, Lugdunenſem, Ciuitates Metropolitanas, earumque ſuffraganeas omnes inter Garumnam, Matronam, Sequanam, & Rhodanũ Flumina ſitas complectitur. In hac ſunt Ducatus Bituricenſis, Burgundiæ, Borbonij, Aruerniæ, Aurelianenſis, Valeſij, à quo recentiores Francorum Reges, à Philippo ſcilicet Valeſio, cognominantur, & Normaniæ, quoad citra Sequanam ſe extendit, Comitatus etiam Burgundiæ, Niuernenſis, Altiſſiodorenſis, Montis Belicardi, Ferretenſis, Carolotẽſis, Matiſconenſis, Bleſenſis, Bellouacenſis, de Iouigni, Principatus Auraſicæ, multiq; alij, & pars Comitatus Campaniæ. Celtarum clariſſimi ſunt AEdui. Horum vrbs opulentiſſima Auguſtodunum, *vt refert Pomponius Mela*, cui Gallica lingua alludit, Autum appellando. cuius Celticę terminos, quoad R. Imperium in Gallis viguit, Rhodanus Fluuius præfiniebat, *vt nonnulli ſcripſerunt*. Hi propriè Frãci *nunc* dicuntur. pag. 1.

Cenimagni, Populi in Anglia, Mari proximi, & Trinobantibus, Saguntiacis, Ancalitibus, Bibrocis, ac Caſſis. pag. 55.

Centrones, Populi finitimi Garocelis, & Catu-

rigibus, non longè à Vocontijs, & Allobrogibus erat, inter Alpes Graias, quæ *hodie* dicuntur Mons Cinerum, ſiue Cineſius, & vrbem Geneuam, Lacumq; Lemanum, & Rhodanum Fluuium. Nunc autem Centrones, ſunt Tarātaſij, extra Celtas, Belgas, & Aquitanos, in Sabaudia. Ciuitas eſt Metropolis. Quidam & Centrones legunt. pag. 4.

Centrones, Item Belgarum Populi, qui ſub Imperio Neruiorum (*nunc* Tornacenſium) erāt, proximi Grudijs, Leuacis, Pleumoſijs, & Gordunis. Forte ſunt *nunc* Cortracenſes, in Flandria, Tornacenſis Diœceſis. pag. 4. & 61.

Ceracates, Germaniæ Transrhenanæ Populos, Vangionibus ac Tribocis proximos, non memorat *Cæſar*, ſed *Tacitus*.

Chamanos, Germaniæ inferioris Populos. pridem Phryſię partem, Oceanum Mare, Rhenū Fluuium, & Lacus attingentem, paludibus ac ſaltibus vberrimam incolentes, quam mox Tubantes Populi, poſt Vſipij (Germanica itidem gens) inhabitârunt, non memorat *Cæſar*, ſed *Tacitus*.

Cheruſci, Populi Germani gente, nomine, & numero appellati: cis Rhenum Fluuium inter Belgas, Eburonibus, qui *hodie* Leodienſes, & Condruſis proximi. Hos *coniectura eſt*, fuiſſe inter Populos Leodienſis Diœceſis.

Cheruſci, Germaniæ Populi, Transrhenani, quos Bacenis, ſylua Germanię ingens (*nunc* Nigra, *vt plerisq; placet*, dicta) à Sueuis pro natiuo muro diuidit. Hos *Tacitus refert*, proximos Hermunduris, Cattis, & Ligijs, Hungariæ Populis. pag 70.

Cimbri, Populi Rhenum Fluuium trāſeuntes, depoſitis (vbi poſteà Aduatici incoluerunt) citra id Flumen impedimentis, omnem Galliam vexando, & occupando, ſolis Bellouacis reſiſtentibus, iterq; per Galliam, Prouinciam Romanorum, facientes, in Italiam contenderunt. Hos memorat *Lucanus lib.* 1. quos à Dacia, quæ Dania dicitur, veniſſe, *opinio eſt*. Hi Zelandiam *hodie* tenent. Zelandiq; nuncupantur. pag. 12. & 14. & 105.

Ciuaronem, Opidum proximum Hiſaræ Flumini, Vocontijs Populis, Montiq; Cineſio, & Allobrogibus in Sabaudia, non memorat *Cæſar*, ſed *Plancus inter Epiſtolas familiares Tullij, in illa, quæ incipit: Numquam me hercule*. Quibus in locis, *opinio eſt*, Cæſarem, initio Gallici belli, v. Legiones ex Italia transduxiſſe: *& veriſimilius eſt*, quàm quod per Eporediam, vrbem Epiſcopalem, & Auguſtam Prætoriam, ac Montem, cui Colonię iugum vulgo nomen eſt, inter Cineſium, & Sancti Bernardini Montes iter fecerit, cùm hoc impeditiùs ac prolixiùs videretur.

Cocoſates, Populi in Aquitania, proximi Sibuzatibus, Vocatibus, Taruſatibus, Sontiatibus, Garumnis, ac Hiſpanię Citeriori, ac Garumnę Fluuio: in Francorum Regno ſiti. pag. 38.

Condruſi, Belgarū Populi inter Eburones, (qui *nunc* Leodienſes ſunt) Segnos, & Treuiros, (quorum erant clientes) Menapijs, Moſę Fluuio, & Syluæ Arduennæ finitimi, gente, nomine, & numero Germani, apud quos eſt ad ripas Moſæ Opidum ab Antonino Pio, *vt quidam ſcribunt*, conditum, & Benefacta appellatum. nomen retinent. Diœceſis ſunt Leodienſis, & vſque ad ciuitatis ferè mœnia protenduntur, cuius Antiſtiti etiam ſubiacent, *nunc* Ducatui Luxenburgenſi, ac Comitatui Namurcenſi, & Moſæ Fluuio finitimi. pag. 21. & 75.

Confluens Moſę, & Rheni Fluminum in Sicambros (*nunc* Geldrenſes) ad Menapios, (*nunc* Iuliacenſes) vt olim ſe ipſi Menapij protendebant, eſt longè ab Oceano ferè L X X X. mille paſſibus, proximus Nouiomagio, Geldrenſium Opido, Diœceſis Traiectenſis, Prouinciæ Colonienſis, inter Buſcumducis, & Hœſdem, Opida Ducatus Brabantię: in quorum Sicambrorum fines equitatus Vſipetum, & Tencbtherorum poſt prælium, & fugam ſuorum ſe trans Rhenum recepit: inter quem Confluentem, & Colonienſem Ciuitatem (quæ poſt Vbiorum fuit) Ponte facto, *Cæſar*, primò tranſiecit exercitum. pag. 43.

Curioſolitæ, Populi inter Celtas, ex maritimis Ciuitatibus Oceanum attingentibus, quæ Armoricæ appellantur, proximi Andegauenſibus, Seſuuijs, Oſiſſinis, Vnellis, Venetis, Aulercis, Rhedonibus. Hos Coriſopitenſes eſſe, *plerisq; placet*. Quæ Ciuitas eſt Epiſcopalis, in Prouincia Turonenſi, Britanniæ Ducatu, Regnoq; Francorum ſiti: Cornouaille, *Gallis*. pag. 30. & 104.

D.

DACI, Populi erant Transrhenani, Danubio Fluuio, & Anartibus, Syluæque Hercynię finitimi, quos olim Hungariæ partem habitâſſe, *plerique* transdunt, & poſt in maritima loca Noruegiæ proxima ceſſiſſe. Lucanus lib. 2. pag. 73.

Danubius, Fluuius Germaniæ, ex Monte, qui *ab alijs* Iraneus dicitur, non longè à Rhæticis Alpibus, Atheſiſq;, & Rheni, Germaniæ Fluminū, fontibus inter Tridentinam, & Curienſem Diœceſes oriens, Germanos ſiniſtra, & Hungaros, ac Teutones dextra alluens. Pòſt Iſter dictus, ac iterum Danubius, Euxino Mari pluribus oſtijs immergitur. Hunc autem, & Rhenum Fluuium in Rætia oriri, *quidam* transdunt.

Diablintres, Populi inter Celtas, Lexobijs, Nannetibus, Ambiliatibus, Vnellis, Curioſolitis, Veneris, & Seſuuijs proximi, ex maritimis Ciuitatibus Oceanum attingentibus, oppoſiti Angliæ, in Prouincia Turonenſi, & Regno Francorum ſiti. Leondoul, *Gallicè*. pag. 34.

Diuodurum, inter Belgas Opidum Metenſis Ciuitatis, quo ex Colonia vrbe Rhenum attingente, ad eam Ciuitatem iter eſt, non memorat *Cæſar*, ſed *Tacitus*. Fortè Theonis villa nunc dicta.

Duracij, Populi in finibus Pictonum, qui perpetuò in amicitia remanſerāt Romanorum, propinqui Opido Lemoni, Aruernis, & Ligeri Fluuio, ac Aquitanis: inter Celtas, in Regno Francorum ſiti. Hinc Duraciorum Familia, inter Gallos pręcipua. Imò verò Duracius proprium viri nomen magis fuiſſe, ex Cæſaris textu colligitur. vide pag. 117.

Durocororum (quod & Durocortum *legitur*: &, Duro-

Dutocortorum) Opidum Rhemorum, inter Belgas, in Regno Francorum ſitum. pag. 78.

E.

EBurones, Populi inter Belgas, gente, nomine, & numero Germani appellati, Condruſis, Menapijs, Aduaticis, Treuiris, quorum clientes erant, & ſyluæ Arduennæ finitimi, *nunc* Leodienſes dicti, *apud Gallos* Liege. Horum maxima pars inter Rhenum, & Moſam, qui ſcilicet Moſa Fluuius eos allnit. His Sicambri (qui Geldrenſes erāt Tranſrhenani) ſunt proximi. Ciuitas tunc Eburonum ignobilis, atq; humilis: proximi Oceano, & Sylnis, continenteſq; paludes habebant. His 2. Reges præerant, qno magis conſtat, eos fines quàm latiſſimos extitiſſe, quibus *coniectura eſt*, Ducatum Luxemburgenſem, & Lotaringenſem, ac Iuliacenſis partem, & Comitatum Namurcenſem, vrbemque Aquiſgranum, vbi Imperatores primā ex more ſuſcipiunt coronam, incluſos extitiſſe, ac quantum Diœceſis ipſa Leodienſis vſquequaq; ſe extendit, Reges illos poſſediſſe. Apud Eburones autem ſtirpē Caroli Magni in vico, Lupilia nomine. Leodienſi Cinitati proximo, ortum habuiſſe *tranſdunt*, Pipinoſq;, & Carlomanos, Belgas, ſimulq; Germanos fuiſſe: ſicq; in Germanos Ciſrhenanos, qui Belgæ ſunt, à *Græcis*, non in Tranſrhenanos eſt tranſlatum Imperium. Ciuitas *nunc* eſt Epiſcopalis, Prouinciæ Colonienſis. Hos memorat *Lucanus in* 1. & *Suetonius in vita Iulij Cæſaris*, quem refert cladē Cottæ, & Auruncuieij ægerrimè tuliſſe. Hanc Ciuitatem Carolus Dux Burgundiæ vltimus, ſolo æquauit, omneſq; puberes, & ſacerdotes interfecit, quod Epiſcopo conſanguineo ſuo, infeſtiores aliquantò fuiſſent. pag. 21. & 41. & 61. & 76.

Eburonices, inter Celtas Populi, Aulercis, Lexouijs, Vnellis, & Curioſolitis proximi, ex Maritimis Ciuitatibus Oceanum attingentibus. Hos *opinio eſt*, Populos eſſe Ciuitatis Ebroicorum, qnæ eſt Epiſcopalis, in Pronincia Rotomagēſi, Ducatu Normaniæ, & Francorum Regno ſita. pag. 36.

Elauer, Fluuius inter Celtas, apud Aruernos, Gergouiam Opidum, in altiſſimo Mōte poſitum, præterfluens, qui ferè ante Autumnum vado trāſiri non ſolet, in Regoo Francorum ſitus, oomen adhuc retinens: *Gallicè* Allier. pag. 89.

Eſſui, Populi pacatiſſimi, & quietiſſimi, proximi Ciuitatibus, quæ Armoricæ appellanrur, remoti à Belgis vltra c. millia paſſuum. Hos inter Celtas fuiſſe *coniectura eſt*, fortè in Normania, aut Britannia Citeriore, & Regno Francorum ſiti. *Galli* Retelois appellant. pag. 56.

F.

FLuſtates, Populi in Aquitania, proximi Vocatibus, Taruſatibus, Sontiatibus, Garumnis, & Hiſpaniç Citeriori, in Regno Francorum ſiti, Comitatus eſt in Vaſconia conſiſtens, ad Comitem de Fuxo pertinens. nomen retinet *etiam nunc*. pag. 38.

Friſios, Oceano, & Batauis finitimos, plnraque loca, & Inſulas circa Hollandiam, Geldnam, Brabantiam, & Traiectenſem vrbem ac oſtia, quibus Rhenus Oceanum Mare influit, habitantes, non memorat *Cæſar*, ſed *Tacitus* referens, eos Tranſrhenanam gentem tunc fuiſſe.

G.

GAballi, Popnli inter Celtas, proximi Heluijs, & Cadutcis, Vellaunijs, & Aruernis, quorum ſub Imperio eſſe conſueuerant. Ciuitas eſt Epiſcopalis, Prouinciæ Bituricenſis olim, *nunc* Arelatenſis, in Regno Francorum ſita, nomen retinens. pag. 99. 103.

Gàlli omnes in Septētrionibus ſunt poſiti, Carnutum autem fines, regio totius Galliæ media. Galli virtute belli omnibus præferebantnr, ac Germanos ſnperabant, vt vltrò eis bella inſerrent, & propter hominnm multitudinem, Agrique inopiam trans Rhenum Colonias mitterent, & quod à Dite Patre ſe prognatos prædicabat, ſpatia totius temporis nō numero dierum, ſed noctium finiendo, ita vt noctē dies ſubſequatur. *Coniectura eſt*, Horarum initiū apud eos media nocte incipere cōſueuiſſe. Apud hos ſunt tres præcipnæ Ciuitates, Treuirenſis ſcilicet, Colonienſis, & Maguntina, quæ in Imperatotis electione principarum obtinent. Conſtitutas autem apud Gallos eas, *coniectura eſt*, vt CHRISTI fortè fidem faciliùs introducerent apud Germanos, eorum finitimos. pag. decimaquinta.

Gatites, Populi In Aqnitania, proximi Auſcis, Garumnis, Vocatibns, Taruſatibus, Sontiatibus, & Hiſpaniæ Citerioti, quos, *coniectura eſt*, fuiſſe Lacorites, *nunc* Lectorenſes. Ciuitas eſt Epiſcopalis, in Prouincia Auſcitana, & in Vaſconia, ac Francorum Regno ſita. pag. 38.

Garoceli, Populi citra Rhodanum, finitimi Caturigibns, vltra Alpes Graias, quibus *hodie* nomen eſt Mons Cineſins, ſiue Cinerum. Hac Hannibal, *auctore Liuio*, non ſine ingenti difficultate, Exercitum in Italiam tranſduxit. Hi non longè à Centronibus, *qui* Taranraſij *ſunt*, nec ab Hiſara Fluuio extra Celras, Belgas, & Aquitanos in Sabaudia conſtituti ſunt. pag. 4.

Garumna, Flnmen, Celtas ab Aqnitanis diuidit, qui ſcilicet Aquitani conſiſtunt inter illud Flumen, Monteſque Pyrenæos, ex quibus oritur, & in Mare Oceanum influit, quod Aquitanicum appellatur. pag. 2. *Lucanus in* 1. *&* *Tibullus Eleg.* VII.

Garumni, Populi in Aquitania, proximi Auſcis, Vocatibus, Taruſatibus, Sontiatibus, & Hiſpaniæ Citetiori, in Regno Francnrum ſiti. pag. 38.

Gebenna, Mons, qni Heluios ab Aruernis ſeparat, vt libro 7. Cæſar dicit. Diſtat autem hic Mons plurimùm à Geneua Opido. Meminit huius & *Plinius*. pag. 81. & 96.

Geldubam, Germaniç locum, prope Rhenum, Maguntinam, & Coloniam vrbes Metropolicas, non memorat *Cæſar*, ſed *Tacitus*.

Genabum, inter Celtas, Cätnutum Opidum, quod Pons Ligeris Fluminis continebat, proximũ Vellaunoduno, & Agendico, Opidis Biturigum, in Regno Francorum ſitum. pag. 82.

Geneua, Opidum Allobrogum, proximum Helnetiorum finibus, ex quo Pons, ſuper Rhodanum Fluuium ſitus, ad Heluetios pertinebat: vbi à Lacu Lemano (quem Lauſane *dicunt*) Rhodanus ad Liguſticum Mare profluit, finitimum Autuatibus, & à Gallia, Prouincia Romanorum, non longè diſtans: *Nunc* Duci Sabaudiæ, ſiue eius Ciuitatis Antiſtiti proprio Comitatus nomine ſubeſt: extra Celtas, Belgas, & Aquitanos. Ciuitas eſt Epiſcopalis, in Prouincia Vieunenſi, nomen præſertim *Gallicè* retinens. Hanc memorat *Lucanus lib.* 1. pag. 3.

Gergobina, inter Celtas, Boiorum Opidum, quos Heluetico prælio victor Cæſar ibi collocauerat, Æduiſque attribuerat, *vt ſuprà deſcripſimus*, in finibus Æduorum, proximum Auarico, & Nouioduno, Biturigum Opidis, in Regno Francorum ſitum. pagina octuageſima ſecunda. Vide, Boij.

Gergouia, in Celtis, inter Aruernos Opidum, ſecundum Flumen Elaner, in altiſſimo Monte poſitum, fortè *nunc*, Claromontenſis, Ciuitas Epiſcopalis, in Prouincia Biturieenſi, & Francorum Regno ſita. pag. 80. & 89.

Germania, *vt pleriſque placet*, inter Danubium & Rhenum Flumina protenditur, omneſque illic habitantes Populos à Fontibus eorum vſque ad Maria, in quæ ambo influunt, complectitur, nec non & eos, qui Citeriores Rheni ripas attingunt, Eburones, Condruſos, Treuiros, Aquiſgrani vrbem, & pleroſque Belgas ortos à Germanis, cis Rhenum Flumen antiquitùs in Galliam tranſductos. Superior Germaniæ pars, quæ Alta dicitur, ab Alpibus Italiæ imminentibus vſque ad Maguntinam vrbem Rheni Fluminis Citerioribus ripis adiacentem protenditur: inferior ab inde vſque in Mare Oceanum. Horum ciuitates pro gloria habebant, finitimos longiſſimè expellere. pag. 72. & dein.

Gordunni, Populi inter Belgas, ſub Imperio Neruiorum, proximi Ceutronibus, Pleumoſijs, & Grudijs, Gantois *Gallicè*. pag. ſexageſima prima.

Grinnes, inter Colonienſem, & Traiectenſem vrbes locum vltra Nouefium Opidum Rheno adiacentem, non memorat *Cæſar*, ſed *Tacitus*: qui, *vt coniectura aſſequi poſſumus*, Cleuis eſt, *vnde* Cleuenſis Ducatus dicitur, cui ſatis vocabulum alludit. Hinc Mater Ludouici x i i. Francorum Regis, Maria nomine.

Grudij, Populi inter Belgas, ſub Imperio Neruiorum, proximi Ceutronibus, Pleumoſijs, & Gordunnis. *Gallicè* Lannois. pag. 61.

Gugernos, Germaniç Populos, prope Rhenum Fluuium, & Geldubam, Barauis proximos, non memorat *Cæſar*, ſed *Tacitus*, *Sunt*, *qui* Cugernos malint.

H.

HArudes, Populi Tranſrhenani ſunt, in Galliam Celticam, circa fines Sequanorum, ac Æduorum, ab Arioniſto, Germanorum Rege, tranſportati. pa. 11. & 13. & 19.

Hedui, Populi finitimi ſunt Aruernis, Biturigibus. Sequanis, ac Sebuſianis, inter Celtas. Hi adhuc nomen priſcũ Latinè retinent, Inter Burgundos *nunc* nominati. nec citra Ararim Flumen, (qui *nunc* Saona appellatur) aliquos habent fines, nec *hodie* ſunt Sebuſianis finitimi. In Ducatu Burgundiæ, & Francorum Regno ſiti. Ciuitas horum Æduorum Epiſcopalis eſt, in Prouincia Lugdunenſi. pag. 11. & alibi ſæpè.

Heleuteri, Populi inter Celtas, proximi Cadurcis, Gaballis, Vellaunis, & Aruernis, quorum ſub Imperio eſſe conſueuerant, in Prouincia Biturricenſi, & Regno Francòrum ſiti. pag. 103. *Nonnulli* Helueteri corruptè legunt.

Heluerij, inter Celtas Populi ſunt, bonitatem Agri habentes, finitimi Conſtantienſi, Baſilienſi, Sedunenſi, ac Geneuenſi, & Veſontinæ Diœceſibus, ac vltra Lauſanenſem Agrum protenſi, hique ex maxima parte Veſontinæ Prouinciæ ſunt, atq; ad Sabaudiæ Ducatum extendebantur. Quorum fines erant in longitudine ab ortu Rhodani inter Curienſem & Sedunenſem Diœceſes, Monteſque Brigam, & Sancti Bernardi, vſque ferè in Bellicenſem Diœceſim, cuius Populi, *vt coniectura eſt*, *olim* Sebuſiani ſunt dicti. In latitudine autem à Monte Iura circa Baſilienſem, & Conſtantienſem Agros, vſque ad ortum Fluminis Rhodani, quæ latitudo abinde vſque in finem Lacus Lemani, vbi Pons eſt, & Ciuitas Geneuæ, anguſtior fiebat. Quibus limitibus adhuc x i i. Heluetiorum Pagi, vt tempore Cæſaris conſiſtunt. Berna caput nunc gentis, Suricum, Lucerna, Turegium, qui olim Pagus Tigurinus, Verbigenus, & cæt. dicebantur. qui, ſæpè vltra Rhenum tranſeuntes bella cum Bauaris, Sueuis, & alijs Tranſrhenanis finitimis, (quos altos Alemanos *nominamus*) ſeu cum his, qui tunc loca illa incolebant, quæ *nunc* Conſtantienſis, Curienſis, Tridentinæ, & finitimarum ſunt Diœceſiũ, gerebant. Hos cùm per Galliam, prouinciam Romanorum, tranſire prohibiti eſſent à Cæſare, anguſto, & difficili itinere, vix qua ſinguli Carri ducerentur, per loca, vbi Claues, & longni Caſtella *nunc* ſunt in extremis Sabaudiæ, & Burgundiæ finibus, in Sequanos, qui *nunc* Comitatum Burgundiæ habitant, penetrâſſe creditur, & ad Ararim Fluuium circa Surregium, & Viredunum, Caſtella, id Flumen attingentia, ac in Æduos, vbi *nunc* Ducatus eſt Burgundiæ, contendiſſe. Hi *à pleriſque* Suitenſes, *à nonnullis* Fœderati dicuntur: Agroſque, & vicos poſſident in Italia citra Montem, qui Sancti Gotthardi dicitur, in Diœceſi Mediolanenſi. Contra hos Cæſar ſuo, ac ſuorum equis amotis, ſe prælium commiſiſſe *refert*, & cum v i. Legionibus, Equitatuq;, & auxiliaribus copijs duobus prælijs, vno ad Ararim

rim Fluuium, altero in Aeduis, Heluetios ad c c c. L X I I I. millia, eorum, qui ferre arma poterant, fudiſſe: & tamen ancipiti prælio pugnatum diu, atq; acriter, vt toto prælio, cùm ab hora diei V I I. vſq; ad veſperam pugnaretur, auerſum hoſtem nemo videre potuerit. Hi, cùm ſæpè in Italiam erumperent, à Carmaniola, Duce Philippi, Mediolanenſis Principis, prælio victi, intra fines ſe ſuos poſteà continuêre. Noſtra demùm ætate à Carolo I I X. Francorum Rege, in terra Italia cogniti, magnum ſibi nomen comparauerunt, vt nullus peditatus melior eſſe cenſeatur. Quod ſuperiore anno X X X. millia eorum à Venetis euocatis, (id, quod numquam antè acciderat) fugatis ex Italia Gallis, multò magis comprobatum eſt. Atq; hoc anno fugatis eiſdem ad Nouariam, per inſidias caſtra nocte aggreſſi, magnum ſibi nomen comparârunt. pag. 1. & 4.

Heluij, Populi inter Celtas, Aruernorum fines contingunt. Hos Mons Gebenna ab Aruernis diuidit. Proximi ſunt Gaballis, Ruthenis, Cadurcis, Volcis, Arecomicis, ac Galliæ, Prouinciæ Romanorum. Ciuitas eſt Epiſcopalis, in Prouincia Bituricenſi, & Regno Francorum ſita, *nunc* Albienſes dicti. Hinc M. Tullij Ciceronis matrem ortam eſſe; *Euſebius & alij tranſdunt*. pag. 81. & 99.

Hercynia, Germaniæ Tranſrhenanæ Sylua eſt, fortè ab Hercyno, Monte Germaniæ, dicta, latiſſima, ac ſupra omnes alias longiſſima. Oritur ab Heluetiorum, & Nemetum, ac Rauracorum finibus, rectaq; Fluminis Danubij Regione, pertinet ad fines Anartium, & Dacorum, quos *plerique* putant Hungariæ partem habitâſſe. Hinc *conſtat* Nemetes, qui Spirenſes *vocantur*, & Heluetios trans Rhenum fines tempore Cæſaris habuiſſe. Quæ ſylua multò longior, atque latior eſt, quàm Italia, vel Gallia tota. pag. 73.

Hermunduros, Tranſrhenanos Germaniæ Populos, Ligijs, Hungariæ Populis, Cattiſque, Cheruſcis, ac Syluæ Hercyniæ, & vltra iſtam proximos, *memorat Tacitus*.

I.

IBernia, Inſula eſt ad Hiſpaniam, Occidentemque Solem ſita, qua medium Angliæ latus vergit: dimidio minor, (vt exiſtimatur) quàm Anglia. Sed pari ſpatio tranſmiſſis X X X. millibus paſſuum in Iberniam appelles, vt in Britanniam. In hac ſunt plures Metropoles, & Ciuitates Epiſcopales, quàm in Anglia. Eam *quidam* nominant Hirlandiam. pag. 54.

Icenos, in Anglia Populos, ab Oſtorio, Romano Duce, ſubactos, *memorat Tacitus*, qui fortè Itij Portus accolæ fuerunt.

Ioſedum, inter Celtas Opidum, Fluminis Sequanæ ripas citerioris attingens ſupra Melodunum Opidum ei finitimum, & Lutetiæ, (quæ Pariſiorũ eſt) proximum, non longè à Senonibus, In Francorum Regno ſitum. *Hodie* Corbeil nominatur, vt quidam exiſtimant. pagina 98. vide Glareanum, in libro ſeptimo Commentar. Cæſaris.

Itius, Portus inter Belgas, Morinis, Oceanoque Mari finitimus eſt, Ambianis, & Atrebatibus proximus, à Continenti Britanniæ (quam Angliam *dicimus*) X X X. millia paſſum diſtans, & traiectui commodiſſimus, cui ad dextram Zelandia Inſula, Hollandia, & Flandria: ad ſiniſtram autem, Comitatus, qui *dicitur* Põtus, Picardiæ pars, & Normandiæ Ducatus. Ex oppoſito verò Angliæ conſiſtit. Oppidum eſt illic, populorum, quibus Caletum nomen eſt. Id adiecto Itij portus nomine, *vt quibuſdam placet*, Calitium nuncupatur. Morinenſis Diœceſis, in Regno Francorum, & poteſtate Anglorum Regis ſitum. Hunc Portum memorat *Lucanus in primo*. Dictus autem videtur Itius ab Itando, *vt innuit Paulus Æmilius lib. 7. de reb. geſt. Franc.*

Iura, Mons, Sequanos ab Heluetijs diuidit: incipiens in finib. Baſilienſium, ac Conſtantienſium, protenſus ferè in Sebuſianos, *nunc* Bellicenſes, Prouinciæ Veſontinæ, qua Sequanorum fines in Rhodanum perueniunt. Illac enim Cæſarẽ ex Allobrogibus in Aeduos ad Ararim contra Heluetios Legiones tranſduxiſſe, *opinio eſt*: Ciuitates namque, Opida, & vici, ſicut *olim* continebantur nominibus Populorum, ita vt plurimùm eiſdem in *locis* remanſerunt de illorum Diœceſibus, Prouincijs, Tribubus, ac Regionibus. pag. 3. & 4.

L.

LAtobrigi, finitimi Heluetiorum ſunt, inter Celtas, non longè ab Allobrogibus, quos Lauſanenſes fuiſſe, *coniectura eſt*. Ciuitas eſt Epiſcopalis Prouinciæ Veſontinæ, in Ducatu Sabaudiæ ſita, ac eius Proprio Antiſtiti ſubdita. pagina 3. & decima.

Lemanus Lacus, inter Celtas, quem Rhodanus influit, Galliamque, Prouinciam Romanorum, ab Heluetijs diuidit, qui *hodie* Lauſannæ Lacus dicitur, per quem Rhodanus ad Pontem Geneuæ vrbis effluit. *Lucanus in* 1. pag. 2. & 4.

Lemouices, item Populi inter Celtas, ex Ciuitatibus Oceanum attingentibus, quæ Armoricæ appellantur, proximi Vnellis, Venetis, Rhedonibus, Andegauenſibus, Cenomanis, Lexouijs, in Prouincia Turonenſi, Regnoque Francorum ſiti. Limoſius, *Gallicè*.

Lepotij, Populi ſunt Germaniæ, qui Alpes incolunt, inter Sedunenſem, & Curienſem Diœceſes. Hos, *quibuſdam placet*, fuiſſe Sarmatas, apud quos Rhenus Fluuius oritur. Fortè *hodie* Suitenſes dicti, inter Fontem Rhodani Fluuij, & Rætias Alpes ſiti. pag. 42.

Leuaci, inter Belgas, ſub Imperio Neruiorum, proximi Grudijs, Pleumoſijs, Gordunnis, & Centronibus: *Hodie*, Louanium. pag. 65.

Leuci, Populi finitimi Lingonibus, & Sequanis, (qui Burgundi ſunt) ac Mediomatricibus, (qui Metenſes *hodie dicuntur*) Belgis, attribuuntur, & Treuirenſi Prouinciæ. *Hodie* Tullenſes dicti.

Ciuitas eſt Epiſcopalis, Io Lotaringia Reglone. Hos memorat *Lucanus lib.* 1.pag.15.

Lexouij,qui & Lexobij,Populi interCeltas,ſunt proximi Oſiſſinis. Nãnetibus,Ambiliatibus,Diablintribus, & Aulereis, ex Ciuitatibus Oceanum attingeotibus. Hos *quidam opinantur*, eſſe accolas Ciuitatis Lexouienſis, quæ eſt Epiſcopalis in Prouiocia Rotomagẽſi, Ducatu Normanniæ, & Francorum Regno ſita. *Gallicè*, Liſieux. pagioa 34. & 36.

Ligeris,ſeu Liger,Flumen noo longè ab Aeduorum finibus,in Celtis oriens, eos à Biturigibus diuidit, in Carnutes, diu per Celtas lapſus, multiſque obliquis gyris Aquitaniam alluens, in Oceanum Mare, quod Britannicum *dicimus*, influit. Dignum memoria refertur à Philippo, qui ſecuodus hoc nomine regnauit apud Gallos, vadum hic primum inuentum, cùm anteà numquam vado tranſire potuiſſet. pag.33.&81.&95. Huius Fluuij *meminit Tibullus Eleg*. VII. *Gallicè*, Loire dicitnr.

Ligios, Populos io Hungaria, non memorat *Cæſar*, ſed *Tacitus*, proximos Hermunduris,& Cattis.

Lingooes, ioter Celtas Populi finitimi Aednis, Sequanis, ac Tullenſibus (*qui dicebantur* Leuci) nomen retinent. Ciuitas eſt Epiſcopalis, io Prouincia Lugdunenſi, ac Fraocorum Regno ſita, Langres ab *Indigenis*, Hos *memorat Lucan. lib. primo*. Hinc Statium Poëtam, qui Thebaida,& Achilleida heroico verſu ſcripſit, ortum *tranſdunt*: quamuis Statij oomen Seruum ſignificat, *vt ſcribit A. Gellius*. pag.10.&15.&42.

Londioum, Opidum io Anglia inſigne, copia oegociatorum, & mercatuum maximè celebre. non memorat *Cæſar*, ſed *Tacitus*. Ciuitas eſt Epiſcopalis, in qua Angliæ Reges, Principes, Senatus, Populi,& Mercatores contioentur, in Prouincia Cantuarienſi ſita.

Loogobardos, Cheruſcis, Cattis, Caueiſq; propinquos, inſerioris Germaniæ Populos, *Tacitus refert*: quos *nonnulli* Vveſtfalos fuiſſe *opinantur*, noo longè à Caninefatibus, ac Phryſijs. *Quidam* verò, eos Panoones fuiſſe *tranſdunt*. Hi ſunt, qui cùm Italiam fermè omnem occupâſſent per CC. & IV. annos, tandem à Gallis Rege Carolo pulſi ſunt: ita tamen, vt Ciſalpinæ Galliæ onmeo ab his ad noſtra tempora peruenerit.

Lucum, Municipium Vocontiorum, prope Caturiges, Garocelos, Centrooes, & Allobroges, *Tacitus memorat*.

Lugdunum, vrbem ad Rhodani ripas, & Viennæ finitimam, *Seneca in Epiſtola ad Lucilium refert*, fatali igne ſuo tempore exuſtam: quam inter Celtas adſcribere *quibuſdam placet*: quoniam omoes eius ſuffraganei, & pars vrbis, Eccleſiaqne ipſa matrix in Celtis ſuot. Hinc Plotius, qui primus Romæ Rhetoricam docuit Latinam, ortus eſt: à quo Romæ ſe pnerum, cnm Q. fratre, Latinè primùm doctum eſſe, *Cicero refert*. Opidũ hoc Munatius Plancus condidit, ſed annis poſt C. incenſum Romani reſtituère.

Lutetia, inter Celtas eſt, Prouinciæ Senonenſi adſcribitur, Opidum erat Pariſiorum, poſitum in Inſula fluminis Sequanæ, quod perpetua Palus influit, proximum Bellonacis, Agendico Opido, ac Senonibus, ac Meloduno opido finitimum: *nunc* vrbem Pariſienſem eſſe *dicunt*. Ciuitas eſt Epiſcopalis, in Francorum Regno ſita, io quam Cæſar ſe Concilium tranſtuliſſe, & Patrum ſuorum memoria Pariſios cum Senonibus Ciuitatẽ coniunxiſſe *ſcribit*. pag.68.&96.

M.

MAgetrobia, locus in Celtis, in quo Anouiſtus, Germanorum Rex, copias Gallorum prælio vicit, non longè à Paludibus: qnem Rheno Flumini proximnm, & circa ipſum fuiſſe, *coniectura eſt*. *Gallicè*, Toaut. pag.11.

Maguntiacus, ioter Belgas Germaniæ Ciuitas Metropolis, quæ *nunc* Maguntina dicitur, citeriores Rheni ripas attingens, *à Tacito* relata, qui etiam molem à Druſo, ad remorandũ Rheoum Fluuium *refert*, & à Paullioo Pompeio, Romanarum Legionnm in Germania Duce, ſub Nerone Imperatore perfectam.

Mandubij, Populi erant ioter Celtas, incolæ Opidi, cui nomen Alexia, inter fines Lingonum, & Aeduorum, proximi vico, quem Flauignium *dicimus*. *Nunc* io Ducatu Burguodiæ, Regioneqne Alſetum, ab Aleſia, *vt quibuſdam placet*, dicta, quibus vocabulum alludit, in Diœceſi Aeduenſi, & Regno Francorum ſiti. pag.102.&105.

Marcodurum, Vbiorum vicus, procul à Rheni Fluminis ripa, & *vt coniectura eſt*, Tranſrhenanus. *Tacitus*.

Marcomani, Populi Germani ſunt, qui cum Ariouiſto, Germanorum Rege, à Cæſare ſunt prælio ſuperari, quos *coniectura eſt*, fuiſſe Tranſrhenanos. Sic & Harudes, & Ariouiſtus ipſe Germaoi fuerũt, cuius ferè omoes reliquas copias cis Rhenum incoluiſſe videmus, vt funt Triboci, (*hodie* Argentinenſes) & Nemetes (*nunc* Spirenſes) ac Vangiones (qui Vvormarienſes *appellantur*) ac Seduſij, quos fortè Sedunos prope Montes Brigã, & Sancti Bernardi *opinari poſſumus*. niſi quis fortè Marcomanos *conijciat* eos eſſe, qui vallem Helnetijs finitimam Incoluot, cui oomeo eſt Marcomana, Sequanis, & Monti Iuræ proximam. Cum his Marcus Antonius, cognomento Philoſophus, periculoſiſſimum, & diuturnum bellum geſſit. Tandem Chriſtianorum precibus, qui pluuiam à DEO impetrârunt, cùm exercitus Romanus ſiti laboraret, victi, & io deditionem accepti. pag.19.

Marſacos, Germaniæ Populos, Batauis, Caninefatibos, Tungriſque proximos, &, *vt coniectura eſt*, Ciſrhenanos, oon memorat *Cæſar*, ſed *Tacitus*.

Matiſcon, inter Celtas Opidum, tunc in Aeduorum fioibus ad Ararim Flunium, qui Saona *nunc* dicitur, inter Lugdunenſem, & Cauillonenſem vrbes. Ciuitas eſt *nunc* Epiſcopalis, Prouinciæ

ciæ Lugdunenſis, nomen tetinens, in Comitatu Matiſconenſi, & Francorum Regno ſita. pagina 108.

Matrona, Fluuius eſt, Celtas à Belgis definiens, in finibus Lingonum, & prope Tullenſem agrum, nec longè à Fonte Moſæ Fluminis oritur, Catalaunum Ciuitatem Epiſcopalem in Campania Franciæ interfluens, per Francorum Regnum prorſus labens, parum ſupra Pariſienſem vtbem Sequanę Fluuio miſcetur. pag. 1.

Mediomatrices, Populi inter Belgas, finitimi Treuitis, Tullenſibus, & Tribocis, (*bodie* Argentinenſibus.) Hos Metenſes eſſe *conſtat*. Ciuitas eſt Epiſcopalis, Prouinciæ Treuirenſis. pagina 42. & 104.

Melodnnum, Inter Celtas Opidum, in Inſula Fluminis Sequanæ poſitum, Agendico Opido, Senonibuſque proximum, ac Lutetiæ, (quæ *bodie* Ciuitas Pariſienſis eſt) & Ioſedo, ad ripas Sequanæ poſito, finitimum. Olim Cinitas Epiſcopalis erat, *nunc etiam* Opidum eſt in Francorum Regno, nomen tetinens, *Gallicè*, Melnn. pag. 96.

Menapij, Populi Galliæ, inter Belgas, Treuiris, Condruſis, Atduennæ ſyluæ, Rhenoque finitimi, denſiſſimas ſyluas, perpetuaſq; paludes, & ad vtrãque Rheni ripam, Agros, Aedificia, vicoſq; babebant, proximi Vbijs, Eburonibus, & Sicambris, qui *bodie* Geldrenſes ſunt. Hi ſeilicet Sicambri, ad Confluentem Moſæ, Rheniq;, Oceanum etiã Mare attingunt. *nunc* Iuliacenſis Ducatus eſt, Colonienſis Diœceſis: anguſtior ſatis, *vt videtur*, ac ſubductior, quàm pridem Menapiorum fines eſſent. pag. 21. & 34. & 38. & 49.

Metioſedum, *Vide*, Ioſedum.

Mœſios, trans Danubium Flumen Populos, Pannonibus finitimos, non memorat *Cæſar*, ſed *Tacitus*.

Mona, Inſula eſt, ſic nominata, in medio curſu inter Angliam, & Iberniã, ferè ab vtraq; xv. millia paſſuum diſtans, ad Occidentem vergens, circa quæ loca etiam complures minores ſubiectæ Inſulæ eſſe exiſtimantur: vbi multò breuiores ſunt noctes, quàm in Continenti: ſicut etiam, quanto magis ad Occidentem vergimus, breuiores æſtate noctes, & hyeme longiores *manifeſtè videmus*. pagina 54.

Monam Inſulam in Rheno Fluuio Hollandiæ, Phryſiæ, ac Geldriæ proximam, vnde fortè dicti ſunt Monaſterienſes, non memorat *Cæſar*, ſed *Tacitus*.

Morini, Populi ſunt inter Belgas, Atrebatibus, Ambianis, Neruis, Oceanoque Mari finitimi, à quibus breuiſſimus in Britanniam, *nunc* Angliam, eſt tranſiectus. continentes ſyluas, & paludes habebant, eorum finibus comprehenditur Comitatus, cui nomen eſt Pontus, ad Abbatiam Sancti Bertini directo iure pertinens, veteri nomine Ponti, quo Regio illa à pleriſque deſcribitur. Ciuitas eſt Epiſcopalis, quæ *Latinè* nomen retinet, *Gallicè*, verò Terauana nuncupatur, in Prouincia Rhemenſi, & Regno Francorum ſita. pagina 45. & 49.

Moſa, Flumen, profluit ex Monte Vogeſo, qui eſt in finibus Lingonum, In Francorum Regno, non longè ab ortu Matronæ, & Aratis Fluuiorum: & parte quadam circa Nouiomagum Ducatus Geldriæ Opidum, longè ab Oceano ferè LXXX. millia paſſuum, ex Rheno recepta, quæ appellatur Vualis, Inſulam efficit Batauorum, (qui *bodie* Hollandini dicuntur) Oceanumque influit: & ſic in Celtis oriens, Immergitur Belgis. pagina 42.

Moſellam, Fluuium, qui circa fines Lingonum in Celtis oriens, Metenſem, ac Treuirenſem vrbes præterfluit, & Confluentiam, Germaniæ Ciſrhenanæ Opidum, interſecat, illicque Rhenum influit, non memorat *Cæſar*, ſed *Tacitus*: *referens*, L. Vetum, Nerone Imperante, Romanarum Legionum in Germania Legatum, Moſellam, atque Ararim Flumina, ſacta inter vtrunq; foſſà, paràſſe connectere, vt copiæ per Mare, dehinc Rhodano, & Arare ſubuectæ per eam foſſam, mox Flumine Moſella in Rhenum, exin Oceanum decurrerent: ſublatiſque itineris difficultatibus nauigabilia inter ſe Occidentis, Septentrioniſque litora fierent: cui operi Aelium Gracilem, Belgicæ Legatum, inuidiſſe dicit: deterrendo Verum, ne Legiones alienæ Prouinciæ aſſueſcerent, ſtudia Galliarum affectare, formidoloſum id Imperatori dictitans, quo plerunque prohibentur conatus honeſti. *Tacitus lib.* 13.

N.

NAbaliæ, Flumen trans Rhenum, Geldrenſem, & Phryſium Agrum alluens, non memorat *Cæſar*, ſed *Tacitus*.

Nannetes, Populi inter Celtas, Oſiſſinis, Lexobijs, Ambiliatibus, Diablintribuſque proximi, ex maritimis Ciuitatibus Oceanum attingentibus, oppoſiti Angliæ. Ciuitas eſt Epiſcopalis, in Prouincia Turonenſi, ac Britannia Citeriore Britonante, & Regno Francorũ ſita, nomen retinens, & Comitatus titulum habens, qui ſemper Ducis Britanniæ Primogenito adſcribitur. Nantes *bodie* dicti. pag. 34.

Nantuates, qui *à quibuſdam* Antuates dicuntur, Populi Germaniæ, citra Rhenum Fluuium, per quorum fines longo ſpatio, quaſi ab ortu ſuo, Rhenus ipſe citatus fertur, proximi Heluetijs, ac Sequanis. Hos Conſtantienſes *nunc* eſſe, ſatis conſtat. Ciuitas eſt Epiſcopalis Maguntinæ Prouinciæ. pag. 31. Nantuatum *meminit Plinius lib.* 3. *cap.* 20. *& Strabo lib.* 4.

Narbona, Galliæ Ciuitas, Prouinciæ Romanorum, finitima Toloſatibus, & non longè à Sontiatibus, Populis Aquitaniæ. Ciuitas eſt Metropolitica, nomen retinens. In hanc cùm C. Cæſar Dictator Colonos ex Martia Legione Milites deduxiſſet, Martius Narbo poſteà dictus eſt. pag. 37. & 81. & 122.

Nemetes, Populi Germani, inter Belgas numerantur, finitimi Metenſibus, Argentinenſibus,

Vvormatienſibus, & Rheno Flumini, ferè omnes Germanica lingua vtentes. Ciuitas eſt Epiſcopalis, Prouinciæ Maguntinæ, Alſatiæ adſcribitur, *nunc* Spirenſis dicta. Eſt & alia Alſatia maritima prope Inſulam quandam Phryſiæ. Alſatia autem, in qua Spira & Argentina Ciuitates conſiſtunt, *vt quidam opinantur*, nomen indidit Regioni illi Ducatus Burgundiæ, in qua Alſatum Regio eſt ſita. atq; id nomen ab Alexia olim Opido dictum putant, quaſi Arioniſtus, Germanorum Rex, qui Alſatiæ præerat, id ei nomen impoſuerit. pag. 19.

Nemetocerna: in Belgio, vbi interdum hyemauit Cæſar, inter Belgas, dicta fortè à Nemetibus, *nunc* Spirenſibus. pag. 123.

Neruij, Populi inter Belgas maximè feri, Atrebatibus, Ambianis, Aduaticis, Morinis, Vellocaſſibus, Veromanduis, ac Treuiris finitimi. A Bellouacis longè abſunt, quos Sabis, & Scaldis Flumina irrigant. Nullus ad eos Mercatoribus aditus erat, nihil vini, reliquarumque rerum, ad luxuriam pertinentium, patiebantur inferri, ne eorum animi elangueſcerent, virtuſque remitteretur, magnæ virtutis homines maius in diſcrimen, quàm vſquam in tota Gallia, Germania, aut Britannia fuerit, vniuerſum Cæſaris Exercitū deduxerunt: ita, vt Neruiorum prælio rem in anguſto vidiſſe, neq; vllum fuiſſe ſubſidium, quod ſubmitti poſſet, & ſcuto à nouiſſimis vno Militum detracto in primam Aciem ſe proceſſiſſe, quod ſolum in extrema ſpe ſalutis Imperatori licet, Cæſar ipſe reſtetur, *nunc* Tornacenſes dicti. Ciuitas eſt Epiſcopalis, in Prouincia Rhemenſi, & limitibus Francorum Regni ſita. pag. 25. & alibi ſæpè.

Nitiobriges, Populi inter Celtas, proximi Ruthenis, & Gaballis, ac Narbonenſibus, Galliæque Prouinciæ Romanorum, & Bituricenſi Prouincia, & Francorum Regno ſiti. Montpellier *hodie à Gallis dictum*, pag. 81. & 89.

Noricus Ager, trans Rhenum, non longè Danubio, & Atheſi, Germaniæ Fluminibus, intra Tridētinam, ac Conſtantienſem, & Curienſem Diœceſes, ſatis proximus Bauaris, ac Sueuis, qui Vallis Norica *appellatur*, in quem Boij, oppugnata Norica, tranſierant. Inde *Tacitus* affirmat, quòd Noricos, Rætoſque Rhenus Fluuius interfluit, quibus Rętis Lepontij fuêre proximi. Noriberga *nunc à Germanis*. pag. 3.

Noueſium, Opidum Germaniæ, *nunc* Nuſſia dictum, Colonienſis Diœceſis, Rheno Fluuio, & Cleuenſi Ducatui proximum, citerioris Rheni ripas attingens, non memorat *Cæſar*, ſed *Tacitus*.

Nouiodunum, inter Belgas Opidum, finitimū Sueſſionibus, & Veromanduis proximum Pariſijs: *nunc* Ciuitas Epiſcopalis, nomen retinens, in Prouincia Rhemenſi, & Francorum Regno ſita. *Gallicè*, Noyon.

Nouiodunum, item Celtarum Opidum vltra Ligerim Fluuium, in finibus Biturigū, proximum Auarico, Biturigum opido, ac Genabo, Carnutum opido, & Vellaunoduno, & Agendico, Senonum opidis, in Regno Francorum ſitum.

Nouiodunum, item inter Celtas Æduorum opidum, ad ripas Ligeris Fluuij, proximum Bibracti opido Æduorum, in eorum finibus, & Francorum Regno ſitum. pag. 24. & 82. & 83. & 95.

O.

OCelum, (quod & Oſcellum, ſeu Oſcella) eſt Citerioris Prouinciæ extremū, à quo per Alpes in vlteriorē Galliam, Centroneſque, (*nunc* Tarentaſios) ac Garocelos, Caturiges, Vocontios, & Allobrogas tranſitus eſt, Auillanæ, & Secluſæ vicis proximum. *nunc, vt coniectura eſt*, Noncleſium nuncupatur. Secluſa autem, *vt nonnullis placet*, dicitur quaſi Citeriorem Galliam ab vlteriori ſecludens. Diœceſis eſt Taurinenſis.. Tres enim Legiones in Aquileia hyemantes poterat Cæſar per Ræticas, vel Lepontias Alpes breuiùs vltra Montes, & in Agrum Heluetiorum eundo Tridentum tranſducere, ſed intendens in vlteriorem Galliam ad comprimendum Heluetiorum agmen, iam in Agro Æduorum conſiſtentium proficiſci, *vt opinio eſt*, in Agrum Cremonæ paulò antè ædificatæ, dehinc Placentiam, & Taurinum peruenit, qua proximum iter in vlteriorem Galliam erat, per Alpes Legiones tranſducturus. pagina quarta.

Octodorus, vicus Veragrorum, *hodie* dicitur Sancti Mauritij, extra Celtas, Belgas, & Aquitanos, in Sabaudia, inter Sedunos, Antuates, & Allobrogas, in valle non magna adiecta planicie, altiſſimis montibus vndique continetur, in duas partes Rhodano Fluuio diuiſus, Diœceſis Sedunenſis. pag. 31.

Ordouices, Populos in Anglia, Arduis Montibus proximos, apud quos Oſtorius, Dux Romanus Caractacum in Anglia imperantem proſtrauit, non memorat *Cæſar*, ſed *Tacitus*.

Oſiſmi, Populi inter Celtas, ex maritimis Ciuitatibus, Oceanum attingentibus, proximi Lexobijs, Vnellis, Nanetibus, Venetis, Ambiliatibus, Diablintrib. Curioſolitis, Seſuuijs, Aulercis, Rhedonibus, inter Ciuitates Armoricas nominantur, in Prouincia Turonenſi, Regnoque Francorum ſiti. Horum Litora Britannico ſunt Mari aduerſa, *vt refert Pomponius Mela*. pag. 30. & 34.

P.

PÆmani, Populi inter Belgas, nomine, & numero Germani appellati, Eburonibus, Condruſis, Cheruſcis, proximi. Hos, *coniectura eſt*, fuiſſe inter Populos Diœceſis Leodienſis. pagina 21.

Pannones, trans Danubium Fluuium Populos, quos Hungaros *dicimus*, non memorat *Cæſar*, ſed *Tacitus*.

Pariſij, Populi inter Celtas, qui Senonenſi Prouinciæ attribuuntur, Senonibus, Bellouacis, & Agendico Opido proximi, ac Meloduno Opido finitimi. Lutetiam habēt Opidum, quam *nunc* Pariſienſem

ſienſem Epiſcopalem vrbem inhabitant, poſitam in Inſula Fluminis Sequanæ, quod perpetua palus influebat, in Regno Francorum ſiti. pag. 68.

Petrocorij, quos Petragorios *dicimus*, Populi in Aquitania, proximi Pictauis, ac Santonibus. Eorũ Ciuitas eſt Epiſcopalis, nomen retinens, in Prouincia Burdegalenſi, & Francorum Regno ſiti, pagina 104.

Pictones, Populi inter Aquitanos, Santonibus, Engoliſmenſibus, & Petragorijs proximi. Eorum Ciuitas eſt Epiſcopalis, in Prouincia Burdegalenſi, Regnoq; Francorum ſita, nomen retinens, Comitatus titulo inſignita. Non longè ab his, Philippus Valeſius, Gallorum Rex, ab Edouardo, Britanniæ Rege, memorabili pugna victus eſt. Poictiers, *Gallorum lingua*. pag. 117.

Pleumoſij, Populi inter Belgas, ſub Imperio Neruiorum proximi Gordunnis, Leuacis, Grudijs, ac Centronibus, in Diœceſi Tornacenſi ſiti. Flamingi, *vulgò* pag. 61.

Prætiani, Populi in Aquitania, proximi Bigerrionibus, Vocatibus, Taruſatibus, & Hiſpaniæ Citeriori, in Regno Francorum ſiti. pag. 38.

Primigenos, In Anglia Populos, Antonæ, & Sabrinæ Fluminibus propinquos, Socios aliquando Romanorum, memorat *Tacitus*. *Nunc in Tacito, lib.* 12. legas, Quod primi Iceni ab, &c.

Prouincia Gallia Romanorum, finitima erat Rhodano Fluuio, qui eam à Celtis diuidebat, ac Mari Liguſtico, & Alpibus, quas Maritimas *dicimus*, & Allobrogibus, quibus limitibus etiam Delphinatus pars, ac Prouinciæ, ſeu Metropoles Ebredunenſis, Toloſana, & Narbonenſis, pro parte includebantur: licet Viennam Vrbem *Strabo* Allobrogibus adſcribat. pag. 2. & 105.

Pyrenæi, Montes altiſſimi, maximiq; diuidunt vlteriorem Hiſpaniam ab omni Gallia. pag. 2.

R.

RAntraci, Populi finitimi erant Heluetiorum, inter Celtas, proximi Rheno Flumini, in Prouincia Veſontina, quos eſſe Baſilienſes, *coniectura eſt*, quia per Heluetiorum, & Sequanorum fines Rhenus profluit, & ipſis Sequanis adſcribuntur. Ciuitas eſt Epiſcopalis, quam Rhenus ipſe interſecat. Bernenſes *appellantur*. pag. 3. & 104.

Rhedones, Populi inter Celtas ex Ciuitatibus Oceanum attingentibus, quæ Armoricæ appellantur, proximi Aulercis, Seſuuijs, Curioſolitis, Oſiſſinis, Vnellis, Venetis, Andegauis, Cenomanis. Ciuitas eſt Epiſcopalis, in Prouincia Turonenſi, & Francorum Regno ſita, nomen retinet, in Britanniæ Ducatu conſiſtit. pag. 30.

Rhemi, inter Belgas proximi Celtis: fratres & conſanguinei, proximiq; Sueſſionibus, cum quibus eodem iure, & ijſdem legibus vtebantur, vnũ Imperium, vnumque magiſtratum cum eis habentes: finitimi quoque Veromanduis, Treuiris, Metenſibus, Catalaunenſi, & Landunenſi Diœceſibus, ac Syluæ Arduennæ. Ciuitas eſt Metropolis, cuius omnes ſuffraganei ſunt in Belgica: nomen retinens: in qua Francorum Rex vngitur, & conſecratur, in Regno Francorum ſita. pag. 21. & 22.

Rhenus, Germaniæ Fluuius, non longè à Danubij, & Rhodani Fluminum fontibus, & ferè in medio eorum oritur ex Lepontijs, qui *à nonnullis* Sattinatæ dicti, Alpes incolunt, inter fines Diœceſium Curienſis, & Tridentinæ, non longè ab Italia, longoq; ſpacio per fines Nantuatium, (qui *hodie* Conſtantienſes eſſe creduntur) Heluetiorũ, & Sequanorum, (ex quibus ſunt Baſilienſes) & Comitatus Ferretenſis, Mediomatricum, (*hodie* Metenſiũ) qui tunc vſque ad Rhenum extendebantur, Tribocum, (*nunc*, Argentinenſium) & Treuirorum citatus fertur. ac, vbi Oceano proximus eſt, in plures diffluit partes, multis, Ingentibuſque Inſulis effectis, quarum tres ferè à Phryſijs, ac reliquæ à Sicambris, *nunc* Geldrenſibus, & Hollandis (qui *olim* Batauí dicebantur) ac à quibuſdam feris nationibus incoluntur. *Sunt* etiam, *qui* hunc & Danubium in Rætia oriri tranſdant, & non longè à locis, vbi vina Oltrinaſca naſcuntur. Rhenus igitur non attingit Sequanos, (*hodie* Burgundos) niſi à finibus Heluetiorum, circa Baſileam, vſq; in fines Argentinenſium. Baſilea enim comprehenditur inter Sequanos, & ſuffraganea eſt Veſontinæ Metropolis. Inde eſt, quod reliqua pars Fluminis Rheni ab eius ortu circa Curienſem Diœceſim Prouinciæ Maguntinæ vſque in fines Baſilienſiũ circa ipſum Flumen tota ad Heluetios pertinebat: qui, veteres R. in militaribus ſignis imitati, capita Boum, Aprorum, Vrſorum, & ſimilium in vexillis ſuis depingere conſueuerunt, pag. 42. & 43. & 44. & 45.

Rhodanus, Fluuius, Sedunos, Veragros, Allobrogas, & Galliam Prouinciam Romanorum, à Celtis diſpartiens, oritur non longè à Danubij, & Rheni, Fluminum, fontibus, circa fines Diœceſis Sedunenſis, prope Montem, cui *nunc* Briga nomen eſt: &, ad Sedunum, Germaniæ vrbem, decurrẽs, vicum Veragrorum, qui *hodie* Sanctus Mauritius dicitur, interſecat: Lacuique Lemano, quem *Accolæ* Lauſanenſem *nominant*, admiſtus, & ad Pontem Geneuæ vrbis eundem Lacũ egreſſus, in Lugdunum, Viennam, aliaſque vrbes, & inſignia loca ad Volcas, *nunc* Aueniónenſes, prolapſus, Liguſticum Mare tribus oſtijs influit. Rhoſne, *Gallis hodie*. pag. 2. & 3. & 12.

Rigodulum, locum inter Belgas, ſupra Moſellam Fluuium, non longè à finibus Treuirorum editum, vbi Petillius Cerialis, Romanus, copias Treuirorum, & Germanorum, magis caſu, quàm prudentia, fudit, proximum Metenſium finibus, Montibus, & Moſella Fluuio ſæptum, non memorat *Cæſar*, ſed *Tacitus*.

Rutheni, Populi Prouinciales, non longè ab Aruernis, & Santonibus, Narbona ac Toloſa, extra Celtas, Belgas, & Aquitanos. Eorum Ciuitas eſt Epiſcopalis, nomen *Latinè* retinens, in Prouincia Bituricenſi ſita. Hi Comiti Armeniaci ſubijciuntur, & Rhodetz dicti. Hos *Lucanus in primo* memorat. pag. 17. & 81. & 99.

S.

SAbis, inter Belgas Flumen, Neruios irrigat, & Moſam Fluuium, penes Condruſios, ſeu Namurcium, opidũ Leodienſium, influit. *Hodie* Sambram *vulgus nominat*. pag. 25.

Sabrinam, in Anglia Fluuiũ, *Tacitus* memorat.

Samarobtina, locus inter Belgas, vbi Cæſar Gallorum Concilium indixit, & aliquando hyemauit, ac impedimenta Exercitus, Obſides Ciuitatũ, Literaſque publicas, ac Frumentum reliquit. Hanc Cameracenſem eſſe vrbem, *quibuſdam placet*. Sabis enim Fluuius eam interfluit, & his *Gallica lingua* ſatis alludit vocabulum: eſtque ferè locus ipſe in medio Belgarum ſitu, fertilis, ac ſolo opportuno conſtitutus. Ciuitas eſt Epiſcopalis, & Imperialis, Prouinciæ Rheinenſis, forſan ab Eburonicibus, Populis Ciuitatum, Oceanum attingentium, quæ inter Celtas erant, orti: vel à Segnis, Belgarum Populis. In hoc Opido v. ab hinc anno, fœdus inter omnes Chriſtianos Principes, ad internecionem Veneti nominis, ictũ eſt, auctore Pontifice Iulio II. quod Cameracenſe ab opido dictũ eſt. Sunt tamen, qui Sancti Quinctini opidum malint. pag. 56. & 63. & 65.

Saniones, inter Aquitanos Populi, finitimi Toloſatibus, & propinqui Petrocorijs, Engoliſmenſibus, Pictauis, ac Galliæ, Prouinciæ Romanorum. Ciuitas eſt Epiſcopalis, in Prouincia Burdegalenſi, in Francorũ Regno ſita, nomen retinens. pag. 4.

Sarmatas, Germaniæ Populos, qui contra Sueuos Vannio, Sueuorum Regi, ab eis expulſo, opem tulẽte. *Tacitus refert*.

Scaldis Flumen, inter Belgas, Moſam influens, in extrema parte Arduennæ ſyluæ, nec longè ab Aduaricis, Neruios, & Tornacenſem vrbem interſecat, nomen retinens. pag. 75. vbi Sabini *legendum putant*, non Scalden, quod ille in Moſam influit, iuxta Namuram: hic, non item.

Sebuſiani, Populi inter Celtas, extra Galliam, Prouinciam Romanorum, trans Rhenum Fluuiũ primi, Allobrogibus, Sequaniſq;, ac Aeduis, quorum erant clientes, finitimi, inter Lauſanenſem, & Lugdunenſem Diœceſim ſitæ, quos Bellicenſes eſſe, *coniectura eſt*. Ciuitas eſt Epiſcopalis, in Prouincia Veſontina Duci Sabaudiæ ſubdita, ſiue eius Antiſtiti. Per horum fines, ad loca, vbi nunc vicus, cui Sanctus Amor nomen eſt, in Comitatu Burgundiæ, ac rectà ad Ararim, qui *nunc* Saona dicitur, vbi Pagum Heluetiorum Tigurinum deleuit, Cæſar peruenit circa Viredunum, & Turegium Caſtella illius Fluminis Citerioris ripas attingentia. pag. 4. & 99.

Seduſij, vel Seduni, Populi Germaniæ, ſi pro Sedunum vrbem incolentibus capiantur, *vt coniectura eſt*, Heluetijs & pro parte Celtis annumerantur, vel ſaltem eis ſunt finitimi, ipſoſq; Rhodanus fluuius irrigat. finitimi etiã ſunt Veragris, inter Montes, quibus *nunc* Briga, & Sancti Bernardi nomen eſt, non longè ab Antuatibus, & Allobrogibus, *Germanica* lingua ex magna parte vtentes. Ciuitas eſt Epiſcopalis, Tarentaſiæ *Latinè* nomen retinens: in cuius finibus Rhodanus oritur: nec longè ab eis, verſus Curienſem, & Tridentinam Diœceſes, Rhenus exoritur. pag. 19.

Segni, inter Belgas Populi, ex gente, & numero Germanorum, Condruſis finitimi, qui ambo Populi ſunt inter Eburones, & Treuiros, Comitatui Namurcenſi, Arduennæ ſyluæ, & Ducatui Lucemburgenſi, Moſæq; Fluminis proximi, nomen retinent. Eorum opidum Diœceſis Leodienſis, illius Epiſcopo ſubijcitur. pag. 75.

Segontiaci, Populi in Anglia, Mari proximi, & Caſſis, Bibrocis, Trinobantibus, Cenimagnis, & Ancalitibus, *nunc* fortè Eboracenſes dicti, cui ſatis alludit vocabulum. Ciuitas eſt Metropolis. pagina 55.

Senones, inter Celtas, finitimi Belgis, Pariſijs, ac Carnutibus. fuerant antiquitùs ante Cæſarem in fide Aeduorum. Ciuitas eſt Metropolis, cuius omnes ſuffraganei ſunt in Celtica, in Regno Francorum ſita, retinens nomen, quam in Burgundia ſitam *vulgus* vocitat. Forſan enim id inoleuit à primis Burgundionum Regibus: quos Senones, Lugduni, ac Viennæ poſt natum CHRISTVM per multa ſecula regnâſſe in Celtica, *plerique tranſdunt*. pag. 68.

Sequana Fluuius protſus in Francorum Regno, Celtas, poſt quam Matrona Fluuius ſibi immiſtus eſt, à Belgis definiens. Oritur prope fines Aeduenſis, ac Lingonenſis Diœceſium, in Ducatu Burgundiæ, in Alſeti Regione, non longè à vico Abbatiæ, & Monaſterij Sancti Sequani: ac per Trecenſem Agrum, & Pariſienſem vrbem delapſus, Rotomagum Ciuitatem, & Mare Oceanum influit, nomen adhuc retinens. pag. 1.

Sequani, Populi inter Celtas, *hodie* Burgundiæ Comitatum incolentes, quos à Gallia, Prouincia Romanorum, Rhodanus Fluuius diuidebat, finitimi Heluetijs, Aeduis, Lingonibus ac Rheno: per fines Comitatus, *nunc* Ferretenſis, nihil, *vt videtur*, de his, quæ in Ducatu Burgundiæ ſunt, tunc poſſidentes, quod illa omnia ſpeciali nomine Aeduis, & Lingonib. adſcriberentur, nec illi dicerentur Sequani, ſed hi ſolùm, qui à Rhodano prope Bellicenſis vrbis Diœceſim, vſque ad Veſontinam Ciuitatem maximam Sequanorum, & ab inde vſque in fines Comitatus Ferretenſis, ac Diœceſis Argentinæ, Rhenumque Fluuium protendebantur. Inter quos Fluuios Rhodani, & Rheni per Ciuitatẽ illam Veſontionem, quæ quaſi in medio eſt, v. dierum iter expedito patet finibus ijſdem. Vltra quoque Ararim Fluuium, non longè poſt eius ortum, Sequanorum fines, quos ipſa Veſontina Diœceſis complectitur, protendi videbantur. pagin. 4. & 12. & 70.

Seſuuij, Populi inter Celtas, ex maritimis Ciuitatibus, Oceanum attingentibus, quæ Armoricæ appellantur, proximi Aulercis, Curioſolitis, Rhedonibus, Oſiſſinis, Vnellis, & Venetis. Hos *quidem* putant eſſe Exiſinos, quæ Ciuitas eſt Epiſcopalis Prouinciæ Turonenſis, in Regno Francorum ſita. pag. 30.

Sibut-

Sibutzates, Populi in Aquitania, proximi Garumnis, Auſcis, Vocatibus, Taruſatibus, Cocoſatibus, & Hiſpaniæ Citeriori, in Francorum Regno ſiti. pag. 38.

Sicambri, Populi Germaniæ, *olim* ex toto Tranſrhenani, proximi Vbijs trans Rhenum tunc ſitis. ſyluas, & ſolitudines habebant, ad quos ex Menapiorum, ac Eburonũ finibus, Rheni tranſitu, maximè vbi ipſe & Moſa confluunt, breuis eſt aditus. Eburones enim Rheni Citeriores ripas, Sicambri autem vlteriores incolebant: *nunc* opida, vicos, & Agros, Sicambri, quos Geldrenſes *appellamus*, etiã inter Moſam, & Rhenum poſſident, quorum pars eſt Diœceſis Leodienſis. pag. 44. & 76.

Silures, Populos Angliæ, *Tacitus refert*.

Sontiates Populi, inter Aquitanos, finitimi Vocontijs, & Taruſatibus Populis, Aquitanis, & Toloſæ, ac Narbonæ, Ciuitatibus Galliæ, Prouinciæ Romanorum, & Hiſpaniæ Citeriori: habentes opidum, natura loci, ac manu munitum, in Regno Francorum ſiti. pag. 37.

Sueſſij, Populi Germaniæ, quos *coniectare licet* fuiſſe Conſtantienſi, Baſilienſi, ac Sedunenſi Agro finitimos, & inter Celtas, Heluetioſque annumerari: ſiue fortè Suitenſes eſſe, qui cum Turicenſibus quondam Heluetijs *noſtra memoria* bella geſsêre: vel Sueſſij, id eſt, Sueui. nam, cùm ſingulis annis domo Sueuorum media pars excederet, fortè diuerſas ſibi ad habitandum Regiones delegerũt. Ex quibus forſan ſunt illi maritimi, qui Daciæ, & Noruegiæ ſunt finitimi, ac qui circa Lepontios, Rætoſq; habitant: idem ferè nomen Sueuorum habentes: à Sueuo Monte: qui, ab Ortu Solis Germaniæ initium faciens, ad Cimbrorum vſq; Promontorium magno aditu protenditur, fortè dicti.

Sueſſiones, Populi inter Belgas, fratres, & conſanguinei Rhemorum, eiſque attributi, quibus, ac Bellouacis, & opidis Nouioduno, quod *hodie* eſt Ciuitas, Bratuſpantioq; erant finitimi: Agros feraciſſimos, & latiſſimos fines habebant, apud quos Rex fuerat totius Galliæ potentiſſimus, qui etiam Britanniæ Regnum obtinuerat, XII. Opida in Sueſſionibus habens. Tempore autem Cæſaris regnabat Galba: multique Gallorum Reges vſque poſt Magni Caroli tempora diu in Belgica regnâſſe, & coronam apud Sueſſiones accepiſſe, *leguntur*. Ciuitas eſt Epiſcopalis, nomen retinens, in Prouincia Rhemenſi prima ſuffraganea, & in Regno Francorum ſita. pag. 21.

Sueuorum gens, trans Rhenũ, Bauaris, & Franconibus finitima, plus quàm C. Pagos habens, maxima, & bellicoſiſſima Germanorum omnium. Inter hanc gentem ſunt Vlma opidum, Ciuitateſque, & loca inſignia multa. Bauariæ vetus eſt Principatus, & Auſtriæ Ducibus, ac Marchionibus Badenſibus, Comitibus de Vuirtemberg, alijſq; Principibus Eccleſiaſticis, & ſecularibus ſubiecta, qui, *vt olim, referente Cæſare*, Principes Regionum, atque Pagorum ſunt, & in pace inter ſuos ius dicunt, controuerſiaſque minuunt. pagina 20. & 40. & 41. & 42.

T.

TAmeſis, Fluuius in Anglia, fines interioris Regionis à maritimis Ciuitatibus diuidens, à Mari circiter paſſuum mil. octoginta. Id vno omnino loco pedibus, atque ægrè, tranſiri poteſt, & in Mediterraneis illius locis Inſulæ oriens, nauigabilitque Occanum influit. Tamiſa, *vulgò*. pag. 53.

Tarbelli Populi in Aquitania, ꝓximi Bigerrionibus, Sontiatibus, Vocatibus, Taruſatibus, Hiſpaniæ Citeriori, in Regno Francorum ſiti. pag. 38.

Tarbiacos, in finibus Agrippinenſium Populos non memorat *Cæſar*, ſed *Tacitus*.

Taruſates, Populi Aquitaniæ, proximi Vocontijs, Sontiatibus, Tarbellis, Garumnis, Cocoſatibus, & Hiſpaniæ Citeriori. Hos, *coniectura eſt*, fuiſſe Populos Turſæ, quæ Ciuitas eſt Epiſcopalis in Prouincia Auſcitana, & Francorum Regno ſita. pagina 38.

Taſandrum, opidum in Leodienſi Diœceſi, cui D. Trudo nomen fecêre.

Tauciaci, (*aliàs*, Rauciaci) Populi Germaniæ proximi Nemetum, & Heluetiorum finibus, à quibus Sylua Hercynia oritur, & fortè erant Rauraci, qui proximi Heluetijs circa Baſilienſium fines habitabant: hi tamen Hercyniæ Syluæ non erant proximi. ſed Baceni Syluæ, quæ Nigra *dicitur*, interfluente tamen Rheno. *Vide*, Rauraci.

Tectoſages, Populi olim Galli, fertiliſſima Germaniæ loca circa Hercyniam Syluam occupauerunt, atque ibi conſederunt, ſummam iuſtitiæ, & bellicæ gloriæ opinionem habentes in ea inopia, egeſtate, & patientia, qua Germani, permanentes, eodem victu, & cultu corporis vtentes. His fortè Francones, Germaniæ Populi, eiſdem locis proximi ſucceſſerunt: à quibus Franconibus poſteà cis Rhenum tranſeuntibus, & Galliam occupantibus, velut priſcum, propriumq; ſolum repetentibus, citraque Pariſios Populos ſedem eligentibus, Francia dicta eſt, *vt plerisque placet*. Ex his Tectoſagibus erant hi, quos Mallius, Romanorum Dux, in Gallogræcia ſtrauit, & vicit, Triumphumq; retulit. pag. 73.

Tenchtheri, Germaniæ Populi, Tranſrhenani, qui cum Vſipetibus, & magna multitudine hominum, à Sueuis diu agitati, & triennio vagãtes, Rhenum Fluuiũ tranſierunt, non longè ab oſtio, quo Rhenus ipſe Mare influit, Menapiorum Agros, vtramque Fluuij ripam incolentium, occupârunt. Quo *ſatis conſtat*, Menapiorum fines, quos *plerîq; opinantur* Iuliacenſes fuiſſe. multò, quam *nunc*, maiores extitiſſe. Hæc gens, poſteà Rheno diſcreta, ſollicitauit Vbios, *nunc* Agrippinenſes, vt à Romanis deficerent, initio Imperij Veſpaſiani. *Tacitus*, pag. 40. & 65.

Teutoni Populi vltra Rhenum Fluuium fuerũt, ex quibus, & Cimbris Aduatici fuêre prognati. Apud quorum loca, cùm id Flumen in Galliam venientes tranſijſſent, Impedimenta cum vnius ferè Legionis præſidio reliquerunt. *Viſus* autem Teutonos *credit*, qui Franconiam, & Bauariam, Germaniæ

maniæ Regiones, eiſq; finitimas terras inhabitāt. *Vulgus* verò omnes citra, & trans Danubium populos appellat Teutonos. Hi forte, ſuis finibus quondā pulſi à Sueuis, qui quàm latiſſimè Agros deſertos poſſidere gloriabantur, ſeſe Cimbris ſociârunt, cum quibus à Romanis, Duce Mario, cæſi ſunt, quos *Pomponius Mela* Albi Flumini, Cimbriſque, Hermonibus, & Sarmatis propinquos *tranſdit*: Teutonos tamen eos eſſe, qui trans Domitium ad dextram eius inhabitant, *plures ſcripſere*, inter Alpes ſcilicet Italiæ imminentes, & Danubij alueum incolentes. Dicti autem fortè ſunt à Tuiſcone, eorum Rege, Manni filio, *vt ſentit Tacit. lib. de ſitu Germ.* Italica, ac Gallica lingua alludunt.

Tigutinus, Pagus, & Populi eius quartam partē Helueticæ continebant, ac inter Celtas erant. Inde fortè *coniectura eſt*, eos eſſe, qui *nunc* Turegium cum Agro adiacenti apud Sulenſes, Baſilienſes, Conſtantienſes, incolunt. pag. 5.

Toloſates, Populi Galliæ Prouinciæ, finitimi Narbonenſibus, & Santonibus, nec longè à Sontiatibus Populis in Aquitania, nomen retinent. Ciuitas eſt Metropolis, Francorum Regi ſubdita. pag. 4. & 37. & 81.

Treuiri, Populi inter Belgas, in confinibus Germaniæ, finitimi Neruijs, Menapijs, Eburonibus, Rhemis, Mediomatricibus, *id eſt*, Metenſibus, & Rheno Flumini vſque in Pontem, quo Cæſar tranſiecit Exercitum, quæ pars *nunc* eſt Colonienſis Diœceſis. Ferè autem omnes Treuiri Germanica lingua vtuntur: &, niſi Exercitu coacti, imperata non faciebant. Nam ciuitas, propter Germaniæ vicinitatem, quotidianis exercita bellis, cultu, & feritate non multum à Germanis differebat, Horum inter Gallos, virtutis opinio erat ſingularis: & plurimùm Equitatu, Peditatuq; valere exiſtimabantur: nomen retinent. Situs Ciuitatis eſt natura munitus, & Metropolis huius Ciuitatis Præſul, vnus ex Electoribus Imperatoris eſt, qui, proximis his annis Legatus à Maximiliano Cæſare ad Venetos veniens, vnà cum Cardinali Luxemburgenſi, re inſecta abijt. pag. 13. & 27. & 10. & 51. & 65. & 66. & 117.

Triboces, ſeu, Triboci, Populi Germaniæ, in finibus Celtarū, & Belgarum, finitimi Tullenſibus, Baſilienſibus, Spirenſibus, Lingonibus, & Rheno, ferè omnes Germanica lingua vtentes. Ciuitas eſt Epiſcopalis Prouinciæ Maguntinæ: *nunc* Argentinenſes *Latinè* dicti: quibus vulgaris ſermonis cum veteri ſatis alludit vocabulum. Hi ſunt in Regione Alſatia: *olim, vt quibuſdam placet*, Heluetia. pag. 19.

Trinobantes, Populi in Anglia, propè firmiſſimam earum Regionū Ciuitatem incolentes, Mari proximi, & Cenimagnis, & Segontiacis, Ancalitibus, Bibrocis, Caſſijs, Angliæ Populis. pag. 55.

Tubantes, Germaniæ Populos, qui Phryſiæ partem Mari Oceano, Rheno Fluuio, ac Lacubus proximam, ſaltibus, & paludibus abundantem, incoluerunt, quam anteà Manni Populi habitârant, non memorat *Cæſar*, ſed *Tacitus*.

Tulingi, Populi erant finitimi Heluetijs, inter Celtas, non longè ab Allobrogibus: &, *vt quidam opinantur*, etiam fuerunt incolæ Tnregi opidi, *nunc* inter Heluetios ſiti, quod forſan *tunc* ex illorum Pagorum numero non erat, in Conſtantienſi Diœceſi habitantes, ſed ab Allobrogibus ſatis remoti. *Quidam* autem *interpretantur* Turegum, quaſi Duregum, id eſt, duorum Regum: & Tulingos credunt *nunc* Lotharingos eſſe dictos, nomine compoſito, ex Lotario eorum Rege Carlomani ſtirpe. pag. 3. & 10.

Tungros, Belgarum Populos, *Tacitus facit*. Hi cis Rhenum, & Moſam, inter Eburones, numerantur. Opidum eſt, nomen retinens, *olim* Ciuitas Epiſcopalis. Huius ſedes poſteà fuit ad Leodienſem vrbem translata, vſque ad cuius opidi mœnia, *vt plerique volunt*, Oceanus protendebatur, cuius rei quædam illic vetuſtatis *adhuc* monumenta videntur. Inde *Cæſar ſcribit*, Eburones, fuiſſe Mari proximos.

Turones, Populi inter Celtas, Carnutibus, & Andegauenſibus finitimi, proximi Oceano. Ciuitas eſt Metropolitica, cui⁹ omnes ſuffraganei ſunt in Celtica, & ea maiore parte in Britanniæ Citeriotis Ducatu, nomen retinens, in Regno Francorum ſita, quam & Andegauenſem vrbem D. Ludouicus, Francorum Rex, Britanniæ Ducatui detraxit: cuius tamen Prouinciæ omnes aliæ, Britanniæ etiam Britonantis, Ciuitates remanſerunt. pagin. 30. & 80.

Tygenos (*quin potius*, Icenos) Populos Angliæ, quorum Rex Praſutagus Neronem imperatorem hæredē inſtituit, Non memorat *Cæſar*, ſed *Tacitus*.

V.

VAdam, inter Colonienſem, & Traiectenſem vrbes locum vltra Noueſium Rheno Fluuio, & circum adiacentem in Ducatu Cleuenſi ſitum, *Cæſar* non memorat, ſed *Tacitus*.

Vangiones, Populi Germani, inter Belgas numerantur, finitimi Tullenſibus, Metenſibus, Spirenſibus, Maguntinis, ac Rheno Fluuio, omnes ferè Germanica lingua vtentes. Ciuitas eſt Epiſcopalis, Prouinciæ Maguntinæ, *nunc* Vuormacienſes dicti, Alſatiæque (*olim*, Heluetiæ: tunc Gallici, nunc autem Germanici iuris) adſcripti, quo magis ipſi, & Spirenſes, ac Argentinenſes, quin & Maguntini, tanquam omnes altæ Alemanniæ attributi, & ad ripas Rheni citeriores ſiti, viderentur inter Celtas forſan collocandi, niſi quis rectà à Matronæ Fluminis ortu ad Rhenum Fluuiū Celtas his finibus à Belgis diſpartiat: quibus Belgis pari ratione Viredunum, quæ Ciuitas eſt Epiſcopalis Prouinciæ Treuirenſis, in Ducatu Barrenſi conſiſtens, adſcribitur. pag. 19.

Vaſcones, in Aquitania Populos, *Tacit. memorat.*

Vataſticam Inſulam, in Fluuio Rheno, finitimā Batauis, & Phryſijs, quæ eſt Diœceſis Traiectenſis, non memorat *Cæſar*, ſed *Tacitus*. Batauos autem, quos Hollandos *dicimus*, longè alios eſſe, *certum eſt*, ab illis Hollandis, qui propè Balteum Mare, ac Daciam habitant: ſicut & alia eſt, circa id Mare, & Daciam, Zelandia.

Vatuca,ſeu Ratuca,inter Belgas Caſtellũ, quaſi in medijs Eburonum finibus, non longè à Colle vno,ſyluis,& tumulo,ac magna conualle, vbi Titurius,& Aurunculeius Romani hyemantes cum Legione vna,& v. Cohortibus,à 11. Eburonum Regibus dolis intercepti ſunt. Id Caſtellum proximũ fuiſſe Limburgenſi,nec longè ab Aquiſgrani vrbe, *veriſimile eſt*. Forſan eo loco, vbi eſt *nunc* Caſtellum, cui Valcatus Mons nomen eſt. Vatucæ tamen Caſtello, *vt Cæſar ipſe deſcribis*, ſuberat Rhenus Fluuius: propterea *nonnulli credunt*, Vatucam Caſtellum fuiſſe, vbi *nunc* eſt Iuliacum opidum, quod Ducatus eſt titulus, inter Aquiſgranum, & Colnniam, Germaniæ vrbes Ciſrhenanas, quod à Iulio Cæſare denominati *putant*, vbi *adhuc* plura inſignia vetuſtatis monumenta apparent. pag. 75.& 76.

Vbij, Germani Populi, *olim* Tranſrhenani, quorum ſuit Ciuitas ampla, & florens, vt eſt captus Germanorum, qui paulò ſunt eiuſdem generis,& cæteris humaniores, quia Rhenũ attingunt, multumq; ad hos Mercatores ventitant,& ipſi propter propinquitatem Gallicis ſunt moribus aſſuefacti. Hos Sueui diu,& ſæpe bellis experti finibus expellere adnixi ſunt, & ſibi vectigales fecerunt, multoq; humiliores, & infirmiores reddiderunt. in quorum fines Cæſar primò trans Rhenum Exercitu, per Pontem, in Menapijs factum, ducto, vaſtatis Agris Sicambrorum, ſe recipit. Iterum autem paullulum ſupra eum locum, quo ante Exercitum tranſduxerat, Pontem in finibus Treuirorum fecit, Legioneſq; tranſduxit: cuius Pontis vltima pars Tranſrhenana ripas Vbiorum continebat. Hos eſſe Agrippinenſes, *nunc* Colonienſes, à Claudio Cæſare, Agrippinæ viro, acceptos *pleriſque placet*: qui, *vt veriſimile eſt*, à Sueuis compulſi, citra Rhenum, hortante Agrippina, vrbem condere,& habitare cœperunt, quæ Ciuitas paulò pòſt cùm Romanorum ſocia eſſet, ac recens condita, fatali igne, *vt Tacitus ſcribit*, conſumpta eſt, & ferè eodem tempore ſimili caſu Lugdunum incenſum, & diutum *eſſe conſtat*, vt *in Epiſtolis refert Seneca.* Vbij igitur, Cæſaris tempore, *vt coniectuꝛ eſt*, loca, vbi Marchiæ Comitatus à Duce Cliuenſi *nunc* poſſeſſus,& Veſtfaliæ opida ſunt, parſq; Ducatus Montenſis incoluiſſe præſumuntur, quorum *adhuc* magna pars ad Colonienſem Eccleſiam pertinet. Hos *Tacitus*, Tranſrhenanus etiam ſuo tempore fuiſſe, *ſcribit*, quod fortè ad vtramque Rheni ripam vicos, Agros, poſſeſſioneſque haberent. Sic & Allobroges ad Rhodani ambas ripas, & Menapij tunc ad Rheni vtramq; ripam, ſic & Phryſij, & Geldrenſes *nunc*, ad ipſius Rheni ambas ripas, vicos, Agros, poſſeſſionesque habebant, & *adhuc* poſſident. Quin & aliquando vſque ad Rhenum Fluuium protenſos Saxones fuiſſe, *quibuſdam placet*. quod facile eſt, cùm quis origine Saxo illic fortè aliquid poſſederit, vt ſæpe Principibus alienigenis hoc diuerſo iure contingit. pag. 42.& 45.& 69.

Vellauni, Populi inter Celtas, proximi Heleuteris, ſeu, Helueteris, Cadurcis, Gabalis, & Aruernis, quorum ſub imperio eſſe conſueuerant. Ciuitas eſt Epiſcopalis, in Prouincia Bituricenſi, nomen retinens, à multis tamen S. Flori Ciuitas dicitur. pag. 103.

Vellaunodunum, inter Celtas, Opidum Senonum propinquum Agendico, Senonum opido, ac Genabo, opido Carnutũ, quod Genabum opidum Pons Ligeris Fluminis continebat, nec longè ab Auarico, & Nouioduno, opidis Biturigum, in Francorum Regno ſitum. pagina 82.

Velocaſſes, Populi inter Belgas, Morinis Neruijſque finitimi, proximi Ambianis, & Atrebatibus, Hi *hodie* Caſletenſes *dicti*, in Comitatu Flandriæ & Francorum Regno, Morinenſique Diœceſi ſiti, inſtar Pagi ſunt. Hanc Prouinciam repetit Rex Franciæ, *nunc* à Duce Burgundiæ. pagina 21,

Veneti, Populi inter Celtas, ex maritimis Ciuitatibus Oceanum attingentibus, quæ Armoricæ appellantur: proximi Vnellis, Oſiſmis, Curioſolitis, Seſuuijs, Aulercis, Rhedonibus: hi, *vt quibuſdam placet*, etiam Vanes *dicti ſunt*, in Prouincia Turonenſi & Regno Francorum ſiti. Ciuitas eſt Epiſcopalis, cuius ampliſſima erat auctoritas omnis oræ maritimæ Regionum earum in Britannia Britonante. Sunt præterea alij quidam populi, Auenionenſibus proximi, Venuxinum Comitatum incolentes, patrimonio Beati Petri ſubditi. Hos, partem Galliæ Prouinciæ Romanorũ fuiſſe, *quibuſdam placet*. pag. 3n.& 33.

Veragri, Populi extra Celtas, Belgas, & Aquitanus, inter Sedunos, Antuates,& Allobrogas, Monteſque Sancti Bernardi,& Brigam, quos Veragros Rhodanus Fluuius interlabitur. Caput gentis eſt vicus, vbi Abbatia, qui S. Mauritius dicitur, Diœceſis Sedunenſis. quidquid tamen agri trans Rhodanum poſſidebant, Celtis adſcribitur. Per hos ad Montes illos, quos Cęſar Summas Alpes nominat, ex Gallia in Italiam venientibus aditus eſt. pag. 31. Veragri ſunt *Plinio*.

Verbigenus, Pagus Heluetiorum, inter Celtas, pag. 10.

Veromandui, Populi inter Belgas, Rhemis, Atrebatibus, Neruijſque finitimi, nomen retinent, In Francorũ Regno ſiti, at ex magna parte in Diœceſi Laudunenſi, ac Sueſſionenſi, & ex toto in Prouincia Rhemenſi, inſtarque Prouinciæ habentes, inter quos ſunt incolæ oppidi S. Quinctini, quos Rex repetit. Varmandois, à Gallis, mutata aliquantulum nominatione, dicti. pag. 25.

Veſontio, opidum maximum Sequanorum, natura loci munitum, inter Celtas, nunc Comitatu Burgundiæ circumſeptum. Ciuitas eſt Imperialis, ac Metropolitica, nomen retinens, mutata litera V in B. vt Romanis,& Vaſconibus pronunciandi mos eſt. Situm habet, qualem *Cæſar in Commentarijs deſcripſit*, præterquam quod *nunc* eam idem Fluuius ex magna parte interſecat. In illa ſunt loca vetuſta, qualia Romæ, quæ Pantheon, Campus Martius, Campuſq; Mineruæ, vulgò ſemper *Latinè* dicta ſunt, multaq; alia priſcæ vetuſtatis monumenta conſiſtunt. pag. 13.

Vetera Caſtra hybernorum Romanorum locũ, citra,

citra,&prope Rhenum Fluuium, amplum habentem vallum, cuius pars in collem leniter exſurgens,pars equo aditur, vbi Opidum,& obliqua in Rhenum moles, cuius obiectu volutus Amnis,& latitudo Camporum. inter Ciuitates Traiectenſem, & Colonienſem, quibus hybernis obſideri, premique Germanias Cæſar Aug. crediderat, *non Caſar*,ſed *Tacitus* refert. In Cleuenſi Ducatu ſitum.

Vienna,Ciuitas Metropolis in Gallia, Prouincia Romanorum,*nunc* Delphinatus, extra Celtas, Belgas, & Aquitanos, quam Fluuius Rhodanus præterfluit, ad eius citeriores ripas ſita, proxima Aruernorum finibus, diſpartiente Rhodano Aeduorum finibus Cæſaris tempote, ad quos Matiſco opidum, *nunc* Ciuitas, pertinebat, *hodie* Lugduno Ciuitati finitima, beneq; ſita. pag. 81.

Vindoniſſæ, locum ptope Maguntiam, vrbem Ciſrhenanam, non *Caſar*, ſed *Tacitus*, refert.

Vnelli, Populi inter Celtas, ex maritimis Ciuitatibus Oceanum attingentibus, proximi Andibus, Venetis, Oſiſſinis, Lexobijs, Curioſolitis, Seſuuijs, Aulercis, Rhedonibus, inter Ciuitates Armoricas numerati, in Prouincia Turonẽſi, & Francorum Regno ſiti. pag. 30. & 104.

Vocates inter Aquitanos, ptoximi Tarusatibus, Sontiatibus, Tarbellis, Bigerrionibus, Garumnis, Garitibus, Cocoſatibus, & Hiſpaniæ Citeriori, In Regno Francorum ſiti. ab his fortè Vaſcones *dicti*. Hos *coniectura eſt*, fuiſſe Veſaticos. Ciuitas eſt Epiſcopalis, in Prouincia Auſcirana, in Francorũ Regno ſita, quos Vaſatenſes *dicimus*. pag. 38.

Vocetius Mons in Heluetijs, quem *Caſar* non memorat, ſed *Tacitus*.

Vocontij, Populi, extra Celtas, Belgas, & Aquitanos, citra Rhodanum, Centurionibus, *id eſt*, Tarentaſijs, finitimi, & Allobrogibus, vltra Alpes Graias, quibus *hodie* Mons Cinerum, ſiue Cineſius, nomen eſt. Hos Iſara Fluuius alluit. Vaſatium, *Gallicè*. pag. 4.

Volgæ, Populi Prouinciales, non longè ab Artomicis, ſeu Arecomicis, qui *nunc* Auraſiẽſes ſunt, Toloſatibus, Narbonenſibus, Maſſilienſibus, Gabalis, Cadurcis, Heluijs, ac Ruthenis, extra Celtas, Belgas, & Aquitanos. Hos Rhodanus Fluuius alluit, poſthac Liguſticum Mare influit. Aremici, aut Arecomici, pridem, *à nonnullis*: *nunc* Auenionenſes *dicti*, Ciuitas eſt Epiſcopalis Prouinciæ Arelatenſis *olim*, *nunc* verò Viennenſis, *maiorum noſtrorum memoria* patrimonio Beati Petri, emptionis titulo, addita. Hic Romani Põtifices Sedem, magno totius Italiæ incommodo, maiore vrbis Romæ tenuêre, LXX. & ampliùs annos, donec feliciſſimo euentu Italiæ teſtituti Pontifices, ad *hanc diem* manſere. pag. 81. & 99.

Voſegus, Mons, in finibus Lingonũ, à quo Moſa Fluuius, profluit, non longè à Fonte Matronæ Fluuij, in Francorum Regno ſitus. pag. 42.

Vſipetes, Germaniæ Populi Tranſrhenani, qui cum Tenchtheris, & magna multitudine hominum, à Sueuis diu agitati, & triennio vagantes Rhenum Fluuium tranſierunt, non longè ab oſtio, vbi in Mare influit, & Menapiorum Agros vtramque Fluminis ripam incolentes, occupârunt. Ex hoc *conſtat*, Menapiorum fines, quos *plerique opinantur* Iuliacenſe: fuiſſe, multò latiores, maioreſq; extitiſſe, & agros Ducatus Montenſis Rheni ripis vlterioribus adiacentes, ac etiam Cliuenſis poſſediſſe. pag. 40.

Vualis, ſeu Vacalos eſt pars Fluuij Rheni, quam Moſa Fluuius recipit antè, quàm in Batauos, & Mare Oceanũ fluat, & eſt Diœceſis Traiectenſis, prope Nouiomagum opidum, & Traiectenſem vrbem Epiſcopalem, nomen retinens. pag. 42.

Vxellodunum, opidum in finibus Cadurcorum, inter Celtas, non longè à Gallia, Prouincia Romanorum, Monte, egregiè loci natura munito, ſitum: cuius partes omnes præruptiſſimis ſaxis difficili adſcenſu, & Flumine infimam vallem diuidente, totum penè Montem cingente, præmunitæ erant. ſub cuius etiam muro magnus Fons Aquæ perrumpebat, ab ea parte, qua ferè Pedum CCC. interuallo Fluminis circuitus vacabat. Vide Cæſarem de Bello Gallico libro octauo, pagina 119.

ATQVE

ATQVE hæc de Gallorum, Galliſq́; qui aut proximi, aut finitimi, ſunt Populis, ita perſtrinximus, vt, quamuis vetuſtatem illuſtrare pro virili conſilium fuerit, multa tamen inſerta quoque ſint, quæ tempora hæc recentiora, mores, & viros, ac res præclarè geſtas ab ijs explicent. Nec tamen ſingula perſecuti ſumus, ſed ſummas rerum, & ex his illuſtriſsima quæque libauimus. Nam, ſi aliarum quoque gentium, quæ toto orbe nunc degunt, nominum mutationes, fortunæ varietates, mores, locorum diuerſas appellationes, aut Fluminum, vires, res geſtas ad hanc normam dirigere voluiſſem; id ſanè & operoſum nimis, ac immenſi penè operis fuiſſet, & conſilij obliti noſtri videremur: quippe qui ab initio Cæſarem tantùm, aut Tacitum, & Gallos ac finitimas his gentes hoc noſtro Indice complecti voluerimus, reliquum operis & in aliud tempus, & in alias commentationes reſecerimus. Illud admonuiſſe diligentem Lectorem volo, multa illum ex varia Hiſtoriarum lectione collecturum, quæ Europam, & Aſiam, ac Africam, ſaltem oram Literalem, notiora nobis factura ſint. Nam, vt vlterius penetres, hæc Legis Mahometanæ diuerſitas à Chriſtiana pietate prohibet: ſed & ipſa orbis parens, gentium omnium Regina, Italia, tantas mutationes ſenſit, vt vix nomen vllum retineat, quod olim habuit. Quis enim neſcit, eam Italiæ partem, quam Samnites, Apuli, Græci, Campani olim tenuêre, totam nunc in Regni Neapolitani nomen abijſſe: quod olim Latium, nunc Campaniam, aut terram Romanam; quæ Gallia Ciſalpina, in Lombardiam; quæ Venetia, in Marchiam Taruiſinam; quæ Flaminia olim, nunc in Romandiolam eſſe mutatam? Iam, quæ priſcis illis temporibus clariſsima Opida fuerant, aut penitùs concidère, aut in vicos abière, ſucceſsêréque omnino cum aliæ gentes, tum aliæ quoq; nominationes diuerſiſsimæ. Lirim enim à veteribus Amnem dictum, iam DCC. *abhinc annos à Garsliano Caſtello, quod Saraceni munitiſsimum propugnaculum ſibi conſtruxerant, Garilianum appellamus. Ticinum olim, nunc Papiam, à Papio quodam, Gallorum Duce. Fregellæ ipſæ in Campania in Pontem Curuum mutatæ. Egnatia Apuliæ, Iuuenatium à nobis dictum. Anienum ipſum Patrem, Tiberonem Accolæ vocant. Sipus illa ſæpiarum captura celebris, & inde nomen adepta, nunc Manfredonia vulgò, à Manfredo, Secundi Federici Imperatoris filio, dicitur. Verùm longiùs, quàm par forſan erat, euagati ſumus. Cætera ſibi Lectoris diligentia pariat, aut in altiori otio à Nobis exſpectet.*

IN C. IVLII CAESARIS COMMENTARIORVM DE BELLO GALLICO LIBROS, Henr. Glar. Heluetij, Annotationes,

In librum primum.

COMMENTArij, ſunt libri, in quibus tantùm capita rerum poſita ſunt, ita vt videamur in ijs ad exequendam hiſtoriam alijs ſubieciſſe materiam. Quàm malè verò Cæſar alijs materiam exequendę hiſtoriæ ſubiecerit, planè A. Hirtius conqueritur præfatione illa, quæ eſt in octauum librum derelictorum de bello Gallico. ait enim: Adeoque probantur omnium iudicio, vt præcepta, non probata facultas ſcriptoribus videatur. Porrò cùm Liuius ſit copioſiſſimus, Saluſtius breuiſſimus, Cæſar, vt Commentatorem decuit, mediocris eſt, planus, terſus, ſimplex, minimeque affectatus, qualem ſtylum propemodum habuiſſe apud Græcos Ariſtotelem videmus. Scripſit enim hos libros in Caſtris, & ſucciſiuis quidem horis, quibus herclè vel ob hoc maior fides debetur, quòd rebus geſtis ipſe, qui ſcripſit, interfuit. Quàm verò reliquos autores in locis perſcribendis diligentia ac cura vicerit, facilè videre poterit, quicunque vel apud Geographos aliquid laboris inſumpſerit, vel qui Galliam ipſam viderit. Cæterùm ita res ſuas verè laudauit, vt hoſtes quoque eius, inter quos erat & Cicero, veriſſimos hos Commentarios dicerent, autoribus & ipſo Cicerone, & Suetonio. Cautior etiã in hoc quòd hoſtes laudârit, quò maior ipſius gloria eſſet, qui eos vicerit. Prudentiſſimè verò, cùm bellum Gallicum omnium laborioſiſſimum deſcribere vellet, Galliæ diuiſionem ac luculentam eius deſignationem præponit.

Gallia 1.

In hoc primo tria peragit Cæſar. Primò Galliæ Tranſalpinæ deſcriptionem ponit. Secundò, Heluetieum bellum proſequitur. Tertiò, Germanicum aduerſus Ariouiſtum Germanorum Regem. Gallia generali diuiſione duplex eſt, Ciſalpina, & Tranſalpina, ob ſitum Alpium Romanis ita vocantibus. Ciſalpina (olim etiam Togata) eſt, quæ hodie Lombardia dicitur: extenditur autem ab Alpibus ad Rubiconem vſq; flumen, quod prope Rauennam in mare Hadriaticum decurrit, comprehenditq; Venetos, Mediolanenſes, & quicquid ad Padum amnẽ eſt. Hæc natio olim pertinaciſſimè Romanis obſtitit plus quingẽtis annis. Originem autem habẽt plurimi eius populi ex noſtra Gallia, vt teſtantur vbiq; Claſſici ſcriptores, nominatim Liu. lib. 5. ab Vrbe cond. & Strabo lib. 4. Liuius enim hos cõmemorat, Bituriges, Aruernos, Sequanos, Heduos, Ambarros, Carnures, Aulercos, Cœnomãnos, Salluuios, Boios, Lingones, ac Senones. Strabo verò Venetos, Boios, ac eoſdem Senones. Alij item alios. Huius Galliæ Prætor fuit Cæſar, vt citerioris Prouinciæ. De ea pauca hîc. Altera Gallia Tranſalpina, Bracata alio nomine & Comata eſt, cuius partem Romani quoque habebant, & in Prætura Cæſaris erat. Eius Cæſar hîc tres indicat partes: Aquitanicam, Belgicam, & Celticam, quæ haud dubiè fuit antiqua Galliæ diuiſio. Nam poſteriores omnes Geographi quatuor eius fecerunt regiones, Narbonenſem, Aquitanicam, Lugdunẽſem, & Belgicam. Strabo lib. 4. ait: Celticam Auguſtum diuiſiſſe in Lugdunenſem, & Narbonenſem, adiectis ad Aquitaniam populis, qui inter Garumnam & Ligerim amnes anteà Celtarũ erant. Quod Ptolemæus, Plinius, Pompon. Mela, ac alij imitati ſunt. Non igitur cum Ptolemæo pugnat Cęſar, ſed

temporum ratio vtrinq; habita eſt. Porrò Celtarum nomen latè parebat, vt non modò Galliam omnem,ſed vniuerſumOccidentem occupâſſe affirmat Srtabo, à quibus Celtiberi Hiſpani,&Galatæ populi ad pontum Euxinum,ad quos D.Paulus ſcripſit,originem reſetunt.

Hi omnes lingua. 2.

Lingua Gallorum multis de cauſis creditur ea eſſe,qua hodie Rhenus vtitur,maximeq́;Hèluetij, & Sequani Rhenani. Primùm enim conſtat,C.Cęſarem bello Gallico per Interpretem locurũ cum Gallis. Deinde eam quidem linguam, qua hodie Francia vtitur, Romanam eſſe, quanquam corruptam,nemini eſt dubium, quippe adhuc de priſca lingua Gallica innumeras retinentem dictiones. Non igitur Francica lingua olim Galli locuti ſunt, ſed alia. Veriſimilimũ autem eſt, ea loquutos lingua,qua adhuc ij Galli vtuntur,qui Francicè non loquuntur: vt omnes populi citra Rhenum, proximi tamen Rheno, Heluetij, Rauraci, Sequani, Elſatici,Tribochi,Vangiones,& ferè tota Belgica. Nec mirum hoc videri poteſt ci,qui conſiderat populum Romanum, ſuos exercitus frequenter in Gallia habuiſſe, atque adeò in Galliæ fœcundiore parte,diutiuſq́. preſſam (quam nunc Franci inhabitant Galliæ partem) ſeruitute Romanorũ. Rhenus quippe & Germania citiùs à Romanis, quàm Gallia alia deſecerunt. Ideoq́; factum eſt,vt Romani non poruerint ſuã in Germania, ac regionibus Rheni ita celebtem facere,ac velut propagare linguam,vt in teliqua Gallia, Hiſpanla & Italia fecerunt. Neq; nihil ad rem facit, quòd Prætores Romani ius non dabant,niſi ſua lingua: & miles Romanus ægrè cum plebe, alia quàm ſua lingua loquebatur. Itaq; coacta eſt miſera plebs Romanam diſcere linguam,ſed malè,ſed mutilatè,ſed ita, vt in ea vbiq; priſcæ linguæ veſtigia inuenias. Latinæ verò ſonum in thematis audias,imò priſcę accentus aliquot,voculationem, pronunciationẽ præteritorum perfectorum,per habui periphraſcis: acticulos item,quos Latina lingua non habet. Denique plurima nominũ themata, qualia ſunt Ignis, Puluinat,Paſtillus,Scannũ,Cancer,Caput,Campana,Mamilla, Vexillum, Calcar, Diues, Thorax, Manipulus. Et verborum, vt dimitto, frico, occido. Sed planè ineptus videar,ſi ea omnia perſequi velim,quæ iuſtum requirerent volumen. Quum ante annos aliquor Lutetię degerem,erat in ſodalitio noſtro Iaſper Alphæus Syluanus, egregij iudicij,ac eruditionis non proletariæ vir, qui in chartula propemodum ducenta vocabula ab ſe notata mihi monſtrabat,priſcæ noſtrę lingue,quę Pariſienſes etiámnum hodie in mutila iſta lingua haberent. Vnde ſatis liquet, Helnetiotum linguã, ac Rheni verè Gallicã, niſi quantùm Getmani quædam miſcuerunt,maximè infra Argentinam. Sæpè enim Vormaciæ,Moguntiæ,ac in circumiacentibus ea Rheni parre populis mixtus eſt ſermo ex Germanica ac Celtica linguis: neque enim purè Germanicè, neq; purè Celticè loquuntur. Heluetij autem,Rauraci,Sequani,Rheno proximi, Briſgoenſes, ac Elſatici magna ex parte merè Celticè loquuntur. Non mirum igitur,quod ſcriptum reliquerit D.Hieronymus, Galatas, ad quos ſcripſit D.Paulus,quiq́; à Celtis deſcenderunt, vt autor eſt Linius lib.8.4.Decad. eadem loquutus ſuo tempore lingua,qua Treuiri vtebantur. Quis autem neſcit Treuirorum lingnam antiquam eſſe,nec multò à Germanorum lingua diuerſam? Etſi concedi oportet, quod Strabo ait lib. 7. Germaniæ vocabulum Romanorum eſſe: quam aliã cauſam fuiſſe credimus Romanis,quod eos Germanos appellârint,quàm qnòd vel lingua & moribus magnam cum Gallis haberent communionem? Vel, quod quidam non abſurdè argumentantur, ab ipſa inter ipſos appellatione: fratres enim ſeſe etiãnum hac tempeſtate in rebus ſe ijs ac bellicis vocant. Id Romani ſiue per ſe de Germanis reſciuerint, ſiue à Gallis didicerint, parum conſtat, neque huius eſt negotij. Nos enim hîc de Gallorũ linguis tractamus,inter quas, vt Cæſar ait, differẽtia aliqua fuit, vt etiámnum hodie eſt. Nihil tamẽ impedit,quin communi appellatione eadem ac vna nominetur,quanquam non vſquequaq; eadem, ſed paululum variata: idquod in Græca quoq; lingua accidit. Porrò id non eſt purum argumentum, Heluetiorum linguam verè eſſe Gallicam, quòd Latini autores multa Gallicæ linguæ vocabula recẽſent, quæ etiámnum in Heluetiorum ſunt lingua, quãquam à Romanis Scriptoribus partim malè ſcripta,partim malè percepta, vtpote quæ, quòd barbara,non magnoperè curarent, ac obiter dũtaxat in operibus recenſerent. Quę tamen ipſa nobis argumento ſunt, Gallicam linguam in aliqua apud eos fuiſſe exiſtimatione. Itaq; Cæſar Gallorũ propria,& maximè Heluetiorum nomina mirè torſit, omiſſis ſæpè ac mutatis literis aliquot, vt Latinæ declinationi apta fierent: de quibus paulò pòſt dicturi ſumus. Idem Plinius fecit. Ea tamen verba temporum iniuria adhuc magis deprauata apud eum leguntur, nemine de ea lingua ab mille annis curante. Ita lib.18. Aratra rotulis inſtructa, Gallicum inuentum Pflugradt rectè nominauit. Vbi tamen codices Plumarat, alij Planarat habẽt. Quidam in Planeras, vt ſe prorſus ineptos oſtenderẽt, mutârunt. Apud eundem lib.4.c.16. Bodicum Padum Gallica lingua à Liguribus dictum ait, quòd ſignificet fundo carẽtem, & Bodincomagum oppidum eodem tractu eſſe. Heluetiorum lingua vocat Bodenmangel. Padum item à Picea arbore, quã Galli ita vocant, nominatum, Pech vult dicere, quod adhuc manet in noſtra lingua. Ita apud Suetonium in Galba, præpinguis Gallicè Galb intelligitur: ſed vitulus potiùs. Nam ita perpinguem ac obeſum hominem per iocum vitulum vocamus. Et Beco roſtrum apud eundem in Vitellio adhuc habent Belgæ noſtra ætate in ſua lingua. Heluetij verbum inde Becken, id eſt, roſtro ferire. Multa his ſimilia enumerat D. Aegidius Tſchudus V. C. apud Heluetios, mihi non affinitate tantùm iunctus, ſed eodem etiam ſtudiorum amore in libro de Rhetiæ antiquitate, & tractu Alpinarum gentium. Vbi Strabonis, Plinij, Liuij, aliorumq́; claſ-

ſicorum

ſicorum ſcriptorũ locos plurimos digniſſimè tractat, quem in his Annotationibus ſæpè in teſtimonium adducemus, neque id immeritò: viſa enim tractat, & ſummo iudicio librata, maximoq; labore inuenta, quæ ab mille annis neminem tractâſſe nouimus. Accedit huc quod Plinius ait, Gallos medullam Margam vocare, & Germanos anſerem Ganzam: quæ duo vocabula adhuc manent in vtraq; lingua. Francorum autem hodierna lingua ex duabus linguis eſt, ex priſca Celtica, & Rom. in qua Romana tamen, quod ad themata attinet, dominatur.

A cultu atq; humanitate. 3.

Feſtus ait prouincias dictas, quòd populus Romanus eas prouicerit, id eſt, antè vicerit. Alij à porrò vincendo dictas voluit. Cæterùm ex regno fit prouincia, quum è regia manu in poteſtatẽ alicuius populi deuenit. Verùm hoc loco ea eſt Narbonenſis Galliæ portio, quę mari Liguſtico, Alpibus, & magna ex parte Rhodano concluditur.

Quæ ad effœminandos. 4.

Merces intelligit, & rerum omnium, quę ad luxum faciunt, copiã: maximè verò, ſicut ipſe poſteà, vbi de Neruijs Cæſar fatetur, vinum: hodie etiam aromata, & ſpecies, vt vocat, ad idem pertinent.

In hoc faciliùs eis perſuaſit. 5.

Non poterat Cæſar luculentiùs veriuſq; deſcribere Heluetiorum regionem, quàm tribus hiſce limitibus, Rheno, Rhodano, & Iura monte. Vt meritò pudeat quoſdam ſui erroris, qui auſi fuerint Elſatiam dicere Heluetiam: qua in re etiã Aeneas Syluius aberrat. Quod autẽ vndiq; Heluetiorũ natio ſit tuta, vt Cæſar exiſtimat, hoc quidem verum à duabus partibus, ad Meridiem & Occaſum. Cæterùm aduerſus Germanos atq; Rhetos, hoc eſt, ad Ortum & Septentrionem, non ita verum eſt: non enim Rhenus tantus limes eſt, vt tutam defenſionem præbeat, quando ſupra lacum Conſtantienſem pleriſque in locis vado tranſitur.

Altera ex parte monte Iura. 6.

Mons Iura hodie multa habet nomina. Incipit aũt inſtà Brugas oppidulum ad Atolam flumen in Heluetijs, vbi Bötzberg dicitur. Deinde rectà ad Occaſum ſecundum Arolam ad Solodurũ progreditur, ibi hodie Howenſtein dicitur. Deinde ad Bipennes oppidum ad Neacrim, vulgò Nouum Caſtrum. Deinde inter Occaſum & Meridiem deflectit Geneuam vſq;, ac vltrò etiam in Sebuſianos, hodie Bellicenſes. Cæterùm in dicto iam tractu pluribus locis tranſitur.

Qui in longitudinem. 7.

Eſt autem longitudo Heluetiæ à Geneua Conſtantiam vſque, iter ſex dierum plus minùs, ſi x L. millia in vnius diei iter conſeremus. Latitudo autem ab Iura monte ad montem vſq; Gothardi, iter trium dierum, quem Cæſar aliquanto maiorem facit. Sed ea auditu habet, non viſu.

In eo itinere perſuadet Caſtigo. 8.

Non eſt dubium, omnia nomina Gallica, quæ hîc Cæſar in x. nominat, apud Heluetios in χ literam Gręcam ſcriptam fuiſſe. Vtebantur enim literis Græcis, quibus literis Græcis linguam Gallicam, non autem Græcam ſcribebant. Et poteſt etiámnum lingua Heluetiorum optimè Græcis ſcribi literis, quod multi ſæpè fecerunt. Itaque quum lingua Latina nullum nomen in chi habet, & omninò Cæſari ea nomina in formam Latinam reducenda erant, aliquando deflexit ad x. literam proximam figura ad χ, vt tertiæ declinationi apta fierẽt: aliquando ad c, vel g, vt in ſecundam declinationem venirent. Inuenerat ea in Heluetiorum tabulis Græcis exarata literis, vbi χ litera, Latinæ x, non eſt abſimilis. Quod Chriſtianus vſus obtinuit in χρῖσ. Itaq; ex ὀργέντοριχ fecit Orgentotix, ex κασρείχ, Caſtigus, omiſit ρ, literam, vt nos nunc ex φειδειχ, fecimus Fredericus: rurſus ex φεργόβρετ, fecit Cæſar Vergobretũ, abiecta ε, ad τ. Ex ἀμβειχ, Ambotrix. Ex κατμάντηλ, Catamãteles. Ex δούμνειχ, Dumnorix. Ex λίταυγιχ, Litauicũ. Deniq; ex Germanico Ernſt/ Erneſtum, quod nomẽ poſteà corruptum eſt in Ariuiſtum, ac rurſus deinde in Ariouiſtum. Nec hoc mirum videri poteſt, quum Græci ſubtiliſſimi homines, Hebraica & Barbara ad eundem modũ corruperint, ſi Romani Gallorum quoq; linguam malè tractârint: id quod ſemel nos admonuiſſe ſat fuerit. In Plinio quoq; idem accidit, vt de Bodomancis & Planaratis, pro Bodenmangel, & Pfluogradi, paulò antè diximus.

De conſtituta cauſa. 9.

Cauſam dicere eſt, quod Gręcè tum [illegible] [illegible] dicunt, hoc eſt, iudicium ſubire, & culpas fraudeſque iudiciorum ſuorum actorumq́ne præſtare. docuit hoc Budæus.

Oppida ſua omnia. 10.

Hic locus ſatis probat, per pagum non oportere intelligere vicum, vt quidam ineruditè expoſuerunt, & ex ſequentibus latiùs patet. Cæterùm cùm hodiè tota Heluetiorum democratia, ſiue regio in x I I I. Ciuitates ſit diuiſa (vulgus Angulos vocat, Franci Cantones) quarum nomina, vt publicè in concilijs ſedent, hæc ſunt: Tigurum, Berna, Luceria, Vria, Suizia, Syluania, Tugium, Clarona, Baſilæa, Friburgum, Solodurum, Schaffhuſia, Abbatiſcella: vndecim tamen duntaxat intra veros regionis Heluetiæ limites concluduntur. Baſilæa enim nõ in Heluetijs, ſed in Sequanis iacet. Schaffhuſia in Germania. Porrò ex his x I I I. Vria, Suizia, Syluania, Clarona, ac Abbatiſcella, non ſunt oppida, ſed vicorum conuẽtus, æquata omnium libertate: & ab his maximè Vris, Suizis, ac Syluanis, Heluetiorum noſtra ætate libertas eſt orta. Ipſi tamen multis oppidis ac arcibus Imperant, contrario atque in alijs regionibus, more. Rurſus ex his x I I I. quinq; noſtra ætate, cùm totus Rhenus ferè, ac vniuerſa Germania ſchiſmatis plena eſſet, incõcuſſam maiorum ſuorum religionem ſeruârunt, ac armis fortiter, nec ſine ſanguine, nec ſine Dei Opt. Max. auxilio defenderunt. Qui mihi in hoc qualicunq; Commentario digni ſunt, vt honoris cauſa nominentur. Fuêre igitur Luceria, Vria, Suizia, Syluania, Tugium. Sed omninò apud autores loca

vetuſta in Heluetijs ſunt Auenticum, nunc paruum oppidulum prope Friburgum, vbi multę antiquitates adhuc viſuntur: Vindoniſſa ſupra confluentē Vrſæ ac Arolæ. Ciuitas equeſtris: Gannodurum, nunc Conſtantia: Vintodorū, nunc Winterthur. Forum Tiberij, quod multi Zurzachium exiſtimant, quidam Cæſaris ſedem, oppidum Epiſcopi Conſtantienſis: vtrunq; enim peruetuſtum creditur. Multis prætereà indicijs, quæ Commentarij huius anguſtia & ſolita noſtra breuitas enarrare non permittit, vetuſta creduntur loca, Tigurum, Lucetia, Tugium, Solodurum, Aquæ Orba. Coniecta etiam Zowingen & Berona. Berna autem & Friburgū noua ſunt oppida, intra quadringentos annos ædificata.

Mollita cibaria. 11.

Participium à molo, is, ere, in Supino molitum, vnde Participium molitus, a, um: atq; etiam is modus etiámnum Heluetijs manet. Farina enim ex auena denſa, butyro ac ſale cōdita, in magno aheno ſuper ignem cocta, in vaſis ponitur, ac cum reliquo commeatu in bellum ducitur, nec ad pulmētarium coquendum quicquam additur, quàm aqua calefacta, eſuribundis militibus dulce condimentum.

Perſuadent Rauracis. 12.

Rauracos ſupra Baſilæā habuiſſe ſedes, atq; Auguſtam vrbem maximam, cuius etiam hodie veſtigia ſunt, pertigiſſeq; eorum imperium rectà ſecundum Rhenum, vſq; ad confluentem Rheni ac Arolæ, ditionis hodie Helueticæ, ſatis conſonans veritati eſt. Quatuor igitur Rheni oppida ſupra Baſilæam: I. Waldsthor / id eſt, Syluæ cuſtodia. II. Lauffenberg / à minore Rheni cataracte nomen habens. III. Seckingen / à Sequanis dictum. IIII. Rinfelden elegans oppidum, & quicquid ditionis circum ea eſt, Iuram vſq;, totam olim Rauracorum imperio ſuberat. Quidam aiunt, Sequanos & Rauracos ſuperatos flumine Byrſa, quod paululum ſupra Baſilæam Rhenum influit.

Et Tulingis & Lacobrigis.

Tulingos & Lacobrigos, qui Lotharingiæ partem putant, prorſus falluntur. Sed & qui Tigurinos aut Lauſannenſes, magis decipiuntur. Qui verò Germanos fuiſſe exiſtimāt ſupra Rauracos, Heluetijs ad Septentrionem, hi demùm rectè iudicāt. Hodie nomen retinent Germanicum, Stülingen / quod nomen Cæſar, vt cætera ob Latinam inflexionem corrupit. Admonuit nos eius rei dominus Aegidius Tſchudus. Adiuuant hanc opinionem, quòd poſteà victi Heluetij, & Tulingi, & Lacobrigi, iuſſi ſunt redire in ſuos fines, vnde profecti erant. Lacobrigi autem legendum per c. Hodie das Clackgow / adiecta c. litera, conſuetudine Celtæ linguæ, ante l.

Boiosq́. 13.

De Boijs non parum admirationis præbet id Lectori, quòd tam varias apud autores dicātur habuiſſe ſedes, vt non facilè expedias, qui hodie verè ſint dicendi Boij. Primùm certè videntur Germani eſſe, deinde ex Germania olim in Noricum tranſcendiſſe, Danubij loca occupâſſe, Italiāque petijſſe, atque aliquot ſeculis ante Cæſarē circa Padum conſediſſe, vt Liuius libro quinto ab Vrbe condita teſtatur, & libro primo de ſecundo bello Punico, denique multis locis quartæ Decadis, quemadmodum in quinto ab Vrbe condita libro in Annotationib. noſtris in Liuium diximus. Multi eximij viri Bohemos antiquam ſedem Boiorum crediderunt, & Bauaros ab illis deſcendiſſe: ſimiliter in Francia Borbonios.

Et in agrum Noricum. 14.

Legendum puto, Et in agrum Noricum tranſierant, Noricumq; oppugnârant, vt in priore loco ſit adiectiuum, poſteriore ſubſtantiuum. Nam Noricum natio eſt inter Pannones & Vindelicos ad Danubium ſita.

Erant omninò itinera duo. 15.

Cæſar, cùm duo itinera deſcriberet, ea tantùm exiſtimauit, quæ proxima ipſius prouinciæ erant, & commoda Heluetijs in Santones proficiſcentibus: alioqui multa prætereà ex Heluetijs erant itinera in Celtas, maximè in Rauracos & Sequanos. Atqui vel ex hoc loco ſanè conſtat, Cæſari Heluetiorum regionem ex relatione tantùm notā fuiſſe, cæterùm non viſam. Notandum hoc item loco, Sequanorum longitudinem eſſe ab Rheno vſque ad Rhodanum, latitudinem verò ab Iura ad Lingonas.

Rhodanus fluit. 16.

Nota terminos inter Heluetios & Allobrogas. Ex quibus colligitur Heluetiorum olim fuiſſe quicquid intra Friburgum nobile Heluetiorum oppidum, & Geneuam terræ interiacet.

Proximus Heluetiorum finibus Geneua. 17.

Quatuor hæc nomina, Geneua, Genua, Genabum, & Gebenna, multum obſcuritatis Lectori ingerunt, ac non attentum ſępè fefellerunt, quę ipſa longè diuerſa ſunt. Genua enim Ligurum caput in Italia ad mare eſt noſtrum: Geneua verò Allobrogum ad hoſtia Lemani lacus, vbi Rhodanus exit: Genabum Carnutum oppidum ad Ligerim amnem, hodie, vt quidam putant, Aureliæ. Denique Gebenna mons, qui Heluetios ab Aruernis ſeparat, vt libro ſeptimo poſteà dicet Cæſar. Cæterùm ab annis, vt puto, octingentis, literarum ac ſoni ſimilitudine, Geneua ab indocto tunc ſeculo Gebennæ nomen inuenit, pluratiuo numero. Vnde Generoſis dominis Baronibus ad Gebennia nomen manet. Quidam ita etiam Aurelium ineptè Gebennam nominârūt, pro Genabum, & Gebennenſe ſtudium, pro Genabenſe. Ineptiores autem hi, qui Genuam Ligurum caput Ianuam nominari putant, quaſi Italiæ, & maximè Liguriæ ianua, quia maris portus eſſet: & fortaſſis alijs eò diſtinctius nomen eſſet.

L.Pi-

L.Piſone, Aulo Gabinio. 18.

Hic annus eſt ab vrbe condita DCXVI. atq; primus annus huius belli Gallici, quo Galliæ vtriuſque citerioris ac vlterioris Prætor eſt factus Cæſar. Ante Christi natale LV.

L.Caßium Cos.occiſum. 19.

Vide Fiorum in Epit.lib. 65. Nam Tigurini illi fuerunt ex Heluetijs. Cæterùm Caſſius Conſul fuit, Anno ab vrbe condita DCXLVII.

Qui in flumen Rhodanum. 20.

Forraſſis legendum, Quem flumen Rhodanum influit. Quanquam lib.7. de palude in Sequanam, ſimilis habetur locutio. Lector ipſe diſpiciat. Porrò hoc quoque conſiderandum, an non idem ſit, à Lacu Lemanno ad montem Iuram, quod hoc loco ait: & à Iura ad flumen Rhodanum, quod antè dixerat, cùm tamen duo diuerſa itinera deſcribere velit. certè ego me hîc non explico.

Cæſari renunciatur. 21.

Ptolemæus Santones inter Garumnam & Ligerim amnes ad Mare occiduum conſtituit. Sanè autem ſuſpectum eſt, in tam longinquam regionem proficiſci conatos Heluetios. Quanquam cùm alia in hac hiſtoria Heluetiorum acta audaciæ ſpecimen habeant, hoc quoque ſic intelligi poteſt.

Ibi Centrones & Garoceli. 22.

Centrones & Caturiges in Graijs Alpibus Ptolemæus non longè à Lepontinis ponit. Ocelum autem oppidum eſt ad Duriam minorē amnem, longè ab Oſcela, quod Lepontiorum oppidū Ptolemæus tradit, hodieq; in ea valle, quam flumē Toſa à ſummis Alpibus vt Ticinus ortum, perluit, infima parte iacens, ab Dominico ibi, hoc eſt, Canonicorum Collegio hodie nomen Dumdoſcela habēs, & Vallis de oſcela, quod nos fecimus Eſchenthal. In Ptolemæo igitur id erroris eſt, quòd Centrones vicinos facit Lepōtijs. Cùm hoc certū conſtet, inter Centrones ac Lepontios interiacere medios Salaſſios: qui Salaſſi Auguſtam Prætoriam, celebrem apud Scriptores vrbem, inhabitabant, & ipſa vrbs hodie nomen habet, & vallis ab ea Augſtthal. Garocelorum non meminit Ptolemęus: ſunt autem populi Alpini propè Centrones. Vocontij verò inter Iſaram & Rhodanum Allobrogibus ad Orientem vicini, ab eodem deſcribūtur, quæ cum deſcriptione Cæſaris optimè conueniunt.

In Sebuſianos. 23.

Sebuſiani inter Rhodanum & Ararim ſunt, hodie Bellicenſes, vt rectè Marlianus deſcripſit, à quibus hodiè Sabaudiæ nomen manet. nec enim alia apud autores veteres origo eius nominis inuenitur. Ptolemæus Sebuſianorum meminit in Lugdunenſi Gallia, ſed nimis Occidentales facit. Sunt etiam Seguſiani, ſiue Sebuſiani in Graijs Alpibus apud Ptolemæum, ſi nomina non ſunt corrupta. Seduſij verò Germaniæ populus eſt.

Eorumq́ agros depopulabantur. 24.

Et hoc ſuſpectum videri poteſt, cùm Dumnorix Heduus eſſet, & apud eos potens, qui Heluetios iuuerat per Sequanos.

In Heduorum. 25.

Hedui inter Dubidem & Ararim poſſeſſionem habuerunt, ait Strabo lib.4. Ciuitas erat potentiſſima in Gallia, & Romanis ſemper amica: hodie Aurum nominant.

Item Allobroges, qui trans Rhodanum vicos. 26.

Nō eſt hoc aduerſum illi, quod paulò antè dixit, Rhodanum inter Allobrogas ac Heluetios limitem eſſe. hîc enim de Allobrogum terra loquitur, quæ in Heduos tendebatur inter Occidentem ac Septentrionem, non quæ Heluetios contingit inter Septentrionem ac Ortum.

Flumen eſt Arar. 27.

Arar eſt fluuius Celtarum, de quo rectè Marlianus. Hoc autem admonendus eſt Lector, illā non ex Alpibus oriri, nec primo quidem curſu, quod tamen tradidit Ptolemæus, ad Septentrionem, ſed ad Meridiem labi, nec cum Rhodano linea parallela incedere. Denique nec eum eſſe Arolum, qui per Heluetios lapſus, hodie Ar vulgò dicitur.

Hic pagus vnus. 28.

Græci πηγὴν fontem dicunt, ἢ δωρικῶς παγάν. inde Latinis dictus pagus, cuiuſque fluuij tractus, & vtrinque ſecundum flumen habitationes. Tales porrò nauigabiles etiámnum hodie ſunt intra Iuram, Rhodanum, & Rhenum, veros Heluetiæ terræ limites, prorſus in Heluetijs quatuor: Vr, Limagus, Vrſa & Arola. Vr genere fœminino, opinione quorundam non temerè coniectantium, Celticè dicitur Die Vr. poſteà facta eliſione diphthongi, Celticè die Dur, quemadmodum Arolam die Ar, & eliſa diphthongo ie, de articulo die, D'ar. Item Die Etſch. Vr autē productè dicitur, quam longā literam cùm Germanica lingua non habeat, ſicut nec Græca Dur verterunt in Daur. Vnde Romani, qui nobis omnia antiqua corruperunt nomina, Taurum vocârunt. At Heluetiorum lingua Dur pronunciat, & regionem adiacentem Durgeu. Vr fluuius in immenſum creſcere ſolet, torrētis in morem, ſed nauibus non admodum aptus. Limagus apud Claronenſes oritur, ac in media ipſorum regione Serniphium alterum ex altera valle delapſum amnem accipit. Deinde infra Vrnas (duorum vicorum nomen eſt) ſuper Latericium pontem (ita vocant) ex Lacu Veſenio accepta aqua, Marchā (qui fuit olim Heluetiorum in Rhetos finis, & Heluetij ita terminum vocant) ac caſtra Rhetorum (& huic loco etiámnum nomen manet Gaſtra) diſterminat. Hinc lacum Tigurinum ingreſſus, ad hoſtia eius Tigurum ampliſſimam Heluetiorum vrbem diuidit: mox Aquas,

memorabilem in Heluetijs locum propter calidas illic aquas, Græci Thermas vocant, delabitur. Harum aquarum ſitum non omninò abſurdè deſcripſit Poggius Florentinus, ſi Latinè nominare potuiſſet. Deinde haud ita longè Vrſa ac Arolæ miſcetur. Vrſa ſanè, quem fluuium tranſpoſitis duabus prioribus literis vulgò Ruſam vocant, in ſummis Alpibus, quibus hodie Sancti Gothardi nomen eſt, oritur, ac rectà ad Septentrionem labitur, quum contrà Ticinus ex eodem iugo per Lepontios in Meridiem, Vrſulam ſiue Vrſellam primum vallem Rhæticam, deinde Vriam Tauriſcorum, gentis Gallicæ reliquias venit, vbi lacui miſcetur, qui Vros, Suitios, Syluanos, ac Lucerinos, quatuor Syluę ciuitates (nam ita appellant hodie) alluit. Porrò deinde Tuginis amnibus ſuſceptis, Bremgarten ac Mellingen (oppida ſunt ditionis Heluetiæ) lapſus infra Brugas Arolæ commiſcetur. Denique Arola ipſe ex ijſdem ſummis Alpibus ortus, in Septentrionem verſus, paulò plus tamen quàm Vrſa ad Occaſum primùm inclinans, per lacum Thunenſem Bernam lapſus, & ipſam ampliſſimam Heluetiorum vrbem ambit: dein paulò infra Bernam alterum accipit flumen, Sanam è valle eiuſdem nominis altiſſimis ſeptam montibus, ac Nicolai Vuinman docti noſtra ætate viri patriam delapſum, quod Friburgum nobilem illam vrbem ambit, vt Arola Bernam. Ibi in ortum ambo conuerſa flumina, ſub Arolæ nomine Solodurum perueniunt. Et hoc quoque oppidum antiquiſſimum eſt non modò Heluetiæ, ſed vniuerſæ Celticæ. Deinde per terram nobiliſſimã ab ipſo Arola denominatam, receptis Vrſa ac Limago, Rhenum infra Clingnow (oppidum eſt Epiſcopi Conſtantienſis) ingrediuntur. Confluentis nomen adhuc loco manet, ſed non incorruptum, Cobolentz enim vocat Heluetiorum lingua: miſerrimus hodie eſt viculus. Nomen à Romanis loco eſt inditum, cùm ibi aduerſus Hercynios excubarent. Nec procul inde abeſt Rauracorum oppidum Waldshut/quod nomen ſignificat ſyluę cuſtodiam, Rauracorúmne aduerſus Romanos munimentum, an aduerſus Germanos, incertum. Ad Confluentem igitur illum tria Heluetiorum flumina, Limagus, Vrſa, ac Arola, in Rhenum exoncrantur. Vt autem paulò ſuperiùs, infra maiorem tamen Rheni cataracten, qui ſub Schaffhuſia eſt, Rhenum influit. Hęc igitur quatuor flumina quatuor Heluetiorum pagi creduntur. Hunc locum haud ſcio, an quiſquam ante me explicuerit, cùm ego doctiſſimos meæ ætatis homines ea de re ſæpiùs interrogauerim. Sed quale inde reſponſum tulerim, non eſt opus hîc referre.

Qui bello Caßiano dux Heluetiorum fuerat. 29.

Nota bellum à victis more Romanorum vocari.

Interim quotidie Cæſar. 30.

Digreſſio eſt paruula ab hiſtoria Heluetiorum, de dolis Dumnorigis principis Heduorũ, qui cum Romanis militabat, ſed Heluetijs fauebat.

Propter liberalitatem. 31.

Videtur liberalitatem pro largitione accepiſſe: cùm liberalitas in bonam, largitio in malam accipiatur partem.

Portoria. 32.

Portorium eſt merces, quæ portitoribus datur, ait Nonius Marcellus. Portitor autem, qui vectigal portus conduxit, quod Portorium vocatur.

Quod Diuitiaci fratris ſummum. 33.

Quid amicis debeamus, eximium fuerit exemplum.

Et quotidianis interpretibus.

Vide hunc locum, vbi Cæſ. per interpretes cum Gallis locutus eſt.

Et per fugitiuos L. AEmilij Decurionis. 34.

Vide Laurentium Vallam lib. 6. ca. 32. Quid Decurio.

Ita, vti ſupra ſe. 35.

Sex legiones Cæſar habebat, ſed cum quatuor duntaxat more Romanorum prælium commiſit. Erat enim cõſularis exercitus quatuor legionum, autore Polybio.

Milites è loco ſuperiori pilis mißis. 36.

Pilum Romanum haſta erat quinque pedum, ſed ferrum eius ſeſquipedem habebat. Totius itaque Pili longitudo erat ſex pedum ac ſemis.

Mazaras ac tragulas. 37.

Mazara apud Heſychium, eſt haſta Perſica, genus teli, cuius formam non exprimunt autores. Tragula verò, vt ait Feſtus Pomp. genus teli, dicta, quòd ſcuto infixa trahatur.

In fines Lingonum. 38.

Apud Lingones, ait Cæſar lib. 4. oritur Moſa fluuius: vnde nõ eſt difficilè coniecturare de eis, ſunt enim noti.

Verbigenus. 39.

Per pagum fluminis tractum, & ſecundum eum hominem habitationes intelligi, ſuperiùs declaratum eſt. Atqui tractibus hiſce (vt ita loquamur) non ſunt eadem quæ fluminibus nomina, cùm Limagi accolæ Tigurini dicantur. Et hic Verbigenus pagus nullius fluminis nomen eſt, ſed tractus haud dubiè: at cuiúſnam fluuij inter treis reliquos, id demùm difficultatem nobis ingerit. Codices vetuſtiores non Verbigenus, ſed Vrbigenus habebant. Vnde duæ coniecturæ diuerſæ doctioribus ſunt. Alteri putant, ad Arolam habitationem Vrbigenum pagum dici ab Orba, hodie adhuc peruetuſto oppidulo, ditionis Bernatium ac Friburgenſium, ad quem ſanè vt proximũ domicilium, ſex hominũ millia

eius

eius pagi contenderint, quum Cæſar exiſtimârit, eos ad Germaniam tendere. Alteri per Vrbigenũ. Durgeam hodie dictam terram deſignari putant, ab Vr flumine, maximè quod Germanorum Rheniq; hic fiat mentio, cui Rheno flumini Durgeani ſunt vicini. Lectori integrum ſit iudicium. Reliquorum duorum pagorum ſiue tractuum nomina nuſquam, quod ſciam, inueniuntur. Itaq; eum qui ad Vriſam eſt tractum, cogitandum quo pacto appellemus, Tauriſcúmne, à Tauriſcæ gentis reliquijs, qui hodie ſunt Vri. Atqui illi poſterioribus ſeculis has ſedes occupâſſe videtur, vt ab illis non potuerit tempore Cæſaris eſſe denominatio. An potiùs Tuginum? quum Tugiorum Strabo quarto & ſeptimo libris magnificè meminerit, & locus Tugium ſanè videtur antiquiſſimus. Eum autem qui ad Arolam eſt, quidam Iuraſſium, quidam Antuatiũ nominandum cenſent: fortaſſis & Auenticenſis nominari potuit.

Heluetios Tulingos. 40.

Mirum verò quid cum Rauracis actum ſit, nam horum hîc non meminit. Valde ſuſpicor, in curia librariorum omiſſum nomen, & eos quoq; iuſſos redire in patriam, vt Heluetios, Tulingos, ac Latobrigos, quibus erant vicini.

In caſtris Heluetiorum. 41.

Tabulæ hoc loco intelliguntur militares indices, nempe in quibus duces militum nomina perſcripta habent. Vulgus vocat Regiſtra. Literis autem Græcis, non lingua Græca confectæ erant. Lingua enim Gallica, qua hodie Heluetij vtuntur, non minùs Græcis literis, quàm Latinis ſcribi poteſt.

Repertus eſt numerus. 42.

Numerus hoſtium à Cæſare victorum ita ponitur: primùm enim cuiuſq; populi capita numerantur: deinde ex his omnibus, qui arma ferre poſſent, adijciuntur. Poſtremò ſumma ſunt etiam iſta 92. millia eorum qui arma ferre potuerunt, comprehenſa.

Totius ferè Galliæ. 43.

De Gallis, hoc eſt, Celtis, hoc libro deinceps loquitur.

Horum primò circiter. 44.

Aruernos Ptolemæus ad fontes Ligeris amnis ponit: hodie ea regio nomen tenet. Fuerunt enim Hedui à Sequanis Aruernisq; duobus locis clauſi. Porrò Sequani, cùm ad Rhenum extenderentur, perfacilè habebant Germanos in auxilium vocare. Quàm bellè verò eiuſdem res illis ceſſerit, ſequentia Diuitiaci verba declarant.

Sed peius. 45.

Vide an eam partem terræ putet, quæ hodie adhuc nomen tenet Sunggâw / & ſuperior Elſatia: vicini enim ſunt Rheno & Germanis.

Harudum. 46.

Harudes qui ſint ex Germanis, non ſatis certò conſtat: quidam eos ex Eremo Heluetiorũ, quod caput Hercyniæ ſyluæ quando erat (nunc vulgò Schwartzwalt nominatur) fuiſſe cõtendunt. Porrò ea ſylua tranſrhenana fuit, Autore Ptolemæo. Adijcitq; Corn. Tacit. eam quondã ad Mœnum vſque amnẽ, ſuo imperio tenuiſſe Heluetios. Ptol. aut Carudes in Cimbrica poni Cherſoneſo, vnde in militiam longinquam acceerſiti videntur, vt ferè Germanorum eſt militia.

Amagetobriæ. 47.

Amagetobria, quod oppidũ ſit, ignoratur. Marl. Margetobriam ponit, & Gallicè vocari ait Toaüt. Quidam libri habent Admagettobria.

Cimbri Teutoniq;. 48.

Cimbri populi in extremo angulo Germaniæ ad Septentrionẽ Cherſoneſum habent: hodie Daci, ſed corruptè, vocãtur. Nam Danos eſſe eos nominatos à rege Dano, in Chronicis eorũ ſcriptum eſt. Regem habent propriũ, cuius imperio parent Scandinauẽſes, Noruegia, pars Gothiæ, & multæ præclaræ alioquin Inſulæ. Vide de Cimbris Strab. lib. multis verbis diſſerentẽ. Teutones Ptolemęus nõ longè ab Albi fluuio inter Pharodinos & Sueuos ponit. Tacit. à Tuiſcone Rege nomen habere putat, & alludit vulgaris linguæ denominatio. Vicus hodie eſt è regione vrbis Agrippinę trans Rhenum, nomen eius regio obtinens, vt putant. Neq; Teutones & Germani ijdem ſunt, ſicut neq; Alemani & Germani.

Treuiri autem pagos. 49.

Treuiri ad Moſellam fl. ciuitatẽ habent, quam aiunt ab Abrahę filijs ædificatam: hodie Epiſcopatus eſt, ex ſeptem Romani imperij vnius Electoris. Locus præctereà cum nomine multas antiquitates oſtendit.

Pagos centum Sueuorum. 50.

Sueuos Ptol. ad Albim fl. ponit, qui tamẽ olim maximã partẽ Germaniæ occupârunt, latiſſimeq; protendebantur. Quippe quorũ erant centũ pâgi. Deinde mutatis ſedib. ad caput Danubij, & Hercyniæ ſyluæ conſederunt: Retiæq; non illius veteris, ſed Romanę prouinciæ, Danubiũ, ac Rhenum aliquam partem adhuc hodie poſſident. De his Cæſar lib. 4. copioſiſſimè, vbi & nos multa alia.

Veſontionem. 51.

Veſontionem oppidũ Sequanorũ Ptol. nominat Veſontiũ, & vulgus hodie Biſontium: fluuius qui oppidũ propemodum circumdat, à Ptolemęo Dubis nominatur: Cæſar Alduabin aut Alduadubim (nam codices mirè variant) appellat. Cæterùm qui fuerint Beneſti Regis fines, nuſquam nobis expreſſit Cęſar. At ego puto eum Herciniã Briſgoiæ terræ fuiſſe dominum, aut non longè ab ea.

Factum etiam nuper in Italia. 52.

Videtur de Spartaco loqui gladiatore: quanquam nihil certi affirmamus.

Ariouiſtum cum multis. 53.

Loquitur de pugna Amagetobriæ facta: de qua paulò ſuperiùs mentionem fecit.

Frumentum Sequanos, Leucos, Lingonas ſubminiſtrare. 54.

Leuci populi ſunt ad Moſellam, nec Ita longè à fontibus eius. Hodie Epiſcopalis vrbs eſt eorum Tullium in Lotharingia: vt rectè annotauit Marlianus.

Sibiq́; eam prætoriam cohortem futuram. 55.

Prætoria cohors eſt dicta, quòd à prætore non diſcedebat. Scipio enim Africanus Primus fortiſſimum quenq; delegit, qui ab eo bello non diſcederent, & cætero muneri militiæ vacarent, & ſexquiplex ſtipendium acciperent. Feſtus Pompeius.

Heduos Romanis auxilium tuliſſe. 56.

Argutum argumentum eſt, quo Cæſarem vanitatis arguit: quippe Hedui Romanis non fuêre auxilio contra Allobrogas, nec contra Romanos Hedui, cùm aduerſus Erneſtum pugnarent.

Et Rutenos. 57.

Rutenos Ptolemæus inter Aquitanos ponit, quanquam ex verbis Cæſaris Aruernis propinqui videntur. Et quanquam Cæſar hîc ait, non redactos in prouinciam, tamen poſteà ſæpe leguntur prouinciales. Quidam etiam duplices faciunt Rutenos, Prouinciales & non Prouinciales. Ciuitas eorum hodie Rhodes dicitur. Cæterùm Quintus Fabius Maximus hîc fuit Cos. cum L. Opimio, anno ab Vrbe condita D. C. XXXIII. Cùm hic annus ſit D. C. XCVI. ab Vrbe condita. Meminit Florus in Epitome lib. LXI.

Omnes Alarios. 58.

Alatij milites ſunt nō ſatis ſolidi ac firmi, ideóque à lateribus adhibebantur tanquam alæ. Vnde & nomen inuenerunt.

Harudes. 59.

Incerta diſtinctio eſt, incertaque lectio. Nam ſi leges Conſtiterunt, neceſſe eſt ſequi Nominatiuum: ſin Conſiſterunt legas, Accuſatiuū, quanquam Coniunctio, paribusq; interuallis haud ſcio quàm aptè hæreat. Ideoq; locum corruptum opinor, nec facilè reſtitui poſſe, niſi vetuſto aliquo exemplari adiuti fuerimus. Quidam ſuſpicantur Harudes Nominatiui eſſe caſus (etenim illorum erat bellum) alios autem populos in Accuſatiuo conſtitui ad verbum Circundederūt, quod neſcio quàm probem.

Marcomannos. 60.

Marcomānos Ptolemæus apud Gabriſam Germaniæ ſyluam ponit vltra Danubium, ac è regione Pannoniæ ſuperioris. Satis conſtat eos eſſe Moranienſes. Nam & Germanica vox alludit Marten land/à marcha, hoc eſt, termino.

Tribotes. 61.

Triboccos Ptolemæus locat rectà ſub Rauracis ad Rhenum, Strabo lib. 4. Triboccos vocat, idq; rectiùs. Nam à tribus fagis nomen habent, Tribuchen. Plinius lib. 4. cap. 17. vocat Tribocos: & veriſimile eſt Briſacum deſignari. Nam & conſtans fama eſt, oppidum illud in Gallia olim ſitum fuiſſe, quod nunc in Germania eſt, mutato Rheni alueo.

Vangiones. 62.

Vangiones Ptolemæus ſub Triboccis, & Nemetes ſub Vangionibus ponit. Quod ſi illic verè legitur, non erunt Nemetes Spirenſes, neq; Vangiōnes Vormacienſes. Spira quippe ſupra Vormaciam eſt, Sed in his neque oportet in omnibus codici accedere Ptolemæi, qui in particularibus, vt ita dicam, locis ſæpe exorbitat: neque communibus literatorum coniecturis credere, qui ſæpe priſca temerè nouis comparant.

Seduſios. 63.

Seduſij, non ſunt Seduni, ſed Germani, vt teſtatur Plinius lib. 4. capit. 17. Et quamuis Tribocci, Vangiones, & Nemetes, in Gallico littore ſedes habeant: tamē aut origine, aut vicinitate, aut lingua Germani videri poterant. Ideoq; Erneſti Regis partes ſecuti. Andreas Althamer/ inſignis noſtra ætate antiquitatis indagator, Sebuſios legendum putat.

Quos, Vbij qui proximi. 64.

Vbij populi tranſrhenani, & apud Tacitū, & C. Cæſarem, hodie eorum creditur vrbs Agrippina Colonia, quæ olim tranſrhenana fuiſſe dicitur, vt teſtantur illorum Chronica. Cuius rei hodie multa ſunt indicia. Quippe apud diui Panthaleonis ac vndecim millium virginum templa planè veteris aluei veſtigia videntur. Sed poſteà Gallicæ terræ facta, Diuitenſe munimentum habuit, quod hodie Tuitium vocant.

Ad conuentus agendos. 65.

Conuentus quatuor modis intelligitur. Vno, cùm quemlibet hominem ab aliquo conuentum eſſe dicimus. Altero, quum ſignificatur multitudo ex compluribus generibus hominum contracta in vnum locum. Tertio, quum à Magiſtratibus indicij cauſa populus congregatur. Quarto, quum aliquem in locū frequentia hominum ſupplicationis aut gratulationis cauſâ colligitur. Hæc Feſtus Pompeius.

Annotat. Henr. Glarea. in lib. I. finis.

C. IV-

IN C. IVLII CÆSARIS COMMENTARIORVM DE BELO GALLICO

LIBRVM II. HENR. GLAR. ANNOTATIONES.

I.

IN hoc ſecundo libro habentur quæ Cæſar bella geſſerit in Belgis, tertia Galliæ parte: ac primò de origine Belgarum diſſerit. Deinde, vt cum vniuerſis congreſſus ſit, ac vicerit: poſteà in Neruijs egregia illa pugna deſcribitur: Aduaticorum item expugnatio & perditio. Deniq; ciuitatum Armoricarum, quæ hodie Britanniæ nomen obtinent, deditio.

Cùm eſſet Cæſar. 2.

Secundus annus belli Gallici, Coss. P. Cornel. Lentulo, & Quint. Metello nepote, anno ab Vrbe condita, D.C.XCVII.

Calceos x. millia. 3.

In hac Belgarum deſcriptione fermè populorum nomina hodie conſtant vetere appellatione, quanquam correpta ſiue apocopata, de quibus Martianus rectè ſentit. Quidam autem Caletos legunt, per t, in vltima ſyllaba. Quidam etiam aliqua horum populorum nomina inclinant tertia Declinatione, quæ alij Secunda. Non eſt autem dubium, quin Romani Gallica nomina omnia corruperint, ſicut contrà noſtra ætas Romanis ſua deprauat.

Loco pro caſtris. 4.

Videtur legendum eſſe, Loco opportuno atque idoneo capto: alioqui nullus videtur ſenſus. Eſt autem Topographia, hoc eſt, loci deſcriptio, pro inſtruenda acie elegantiſſimè poſita.

Sectionem eius oppidi vniuerſam. 5.

Sector, eſt æſtimator redemptorque bonorum damnati atque proſcripti. Aſcon. Pædianus. Res autem ipſa ſectio dicitur.

Ad Venetos, Vnellos, Oſiſſinos. 6.

Venetos Ptolemæus maritimos facit in Lugdunenſi Gallia, à quibus putat Strabo libro quarto, Venetos in Italia ſuum nomen habere: quod veriſimilius eſt, quàm quod Liuius, perpetuus Gallici nominis hoſtis fabulatur, ab Antenore proditore vrbis Troiæ originem traxiſſe Paduanos, ab Heneto Paphlagonum duce Venetos. Oſiſmios Ptolemæus vocat, quos Cæſar Oſiſſinos, quanquam hoc nomē mirè variatum inuenitur. Vnelli prętereà ad mare ex aduerſo Britanniæ poſiti ſunt. Cæterùm qui hic enumerantur populi, hodie Britanniæ nomen habent: hoc enim nomen in continentem migrauit, cum priùs Inſula eſſet. Nunc verò Britonibus eiectis, Anglia recens nomen eſt inſulæ, quanquam eius Septentrionalem partem tenent Scoti. Manſit igitur nomen Britonū Galliа. Porrò Carnutes & Rhedondes populi inter Ligerem & Sequanam amnes ſunt, eodem Authore Ptolemæo: & non longè ab eis Andes, vbi in hybernis fuit exercitus Cæſaris. Aulertij autem, hodie Normandię ſunt populi, de quib. poſteà plura.

Annotat. Henr. Glarean. in Lib. II. finis.

IN C. IVLII CÆSARIS COMMENTARIORVM DE BELLO GALLICO

LIB. III. HENR. GLAR. ANNOTATIONES.

I.

TERTIVS Commentariorū liber, tertij anni huius Belli historiā complectitur, ab Vrbe condita, an. D.C.XCVIII. Coss. Cn. Lentulo Marcellino, L. Martio Philippo. Inſunt autē quatuor bella. Primum Serg. Galbæ aduerſus Sedunos, Veragros, & Antuates: Secūdum ipſius Cæſaris ac Bruti in Venetis. Tertiū Qu. Titurij Sabini in Vnellis. Quartum P. Craſſi in Aquitanis. Adiungitur his expeditio Cæſaris in Marinos ac Menapios, vbi nihil dignum memoria actum eſt.

Sedunosq́; miſit. 2.

Rectiſſimo ordine Cæſar hoſce nominauit populos: ſunt enim ex Heduis ad ſummas Alpes cunti, primi Antuates, medij Veragri, vltimi Seduni: ſed non eſt tamen eadē regionis conditio: optimā Antuates, mediocrē Veragri, aſperam, ſed multò longiorē Seduni tenent: qui quidē Seduni à ſummis Alpibus initio ſumpto, atq; adeò à fontibus Rhodani, ſecundum ipſum flumen vallem habēt extentam C X. millia paſſuum. Homines liberi, & quos Romani nunquam cogere potuerint, vt ipſorum diſcerent linguam: quod ſignum eſt, vel

nihil

nihil ibi vnquam, vel paruo tempore potuiſſe Romanos. Habent itaq; adhuc antiquã linguã Galliç, qua etiámnũ Heluetij vtuntur. Rhodanus ſanè inundatione frequenti multa illis adfert incommoda, nec minùs ingentes illi torrentes, qui tantum ſaxorum, vt monteis adæquare queant, ingerunt. Ipſi hodie priſtina retenta virtute, Veragris, qui Romana vtuntur lingua, dominantur, ac in prouinciam redegêre, parte etiã Antuatiũ occupata. Sedunum præcipuum eorum oppidum eſt, in quo Epiſcopum conſtituunt, qui regioni & vt Princeps, & vt Eccleſiaſticus præſul imperat, liberis tamen, non ſeruis: nihil enim publicè agit abſque omnium ciuium eius regionis conſenſu. Heluetijs ſunt confœderati, vt Rhœti, maximè quatuor partibus, Luceriæ, Vriæ, Suiziæ, ac Syluaniæ, quibus cùm veterem ac maiorem ſuorum fidem noſtra ætate egregiè defenderunt. Cæterùm Octodorus in Veragris vicus hodie Martanach dicitur, flumini adiacet quod ex Pænino monte, (maior S. Bernardi vocatur) Septentrionem verſus fluens, Rhodano commiſcetur. Agaunum autem locus eſt, qui hodie ſancti Mauritij dicitur, ad Rhodanum amnem, in ipſis etiam Veragris. Antuates autẽ inter Veragros ac Allobrogas medij ſunt, ſed magis à latere lacus Lemani, qua ad Heluetios pertinet. Hæc ferè ex Diui AEgidij Tſchudi ciuis noſtri Rheticæ veteris deſcriptione. Antuatibus noſtra ætate præfuit generoſus Baro, Lulini dominus Aymo à Gebennis cum filijs, Georgio, Guidone, ac Proſpero. Porrò ſummis alpibus, qui Pæninas eſſe Alpes aſtruunt ad Octodorum, egregiè decipiuntur. Nam Cæſar hoc loco Sedunorum, Veragrorum, atque Antuatium longitudinem exprimere volens, ait eos à finibus Allobrogum & lacu Lemano, & flumine Rhodano ad ſummas Alpes pertinere: qua deſcriptione nihil luculentius dici poteſt. Cæterùm vbi potiùs ſummas Alpes dixerimus, quàm vbi in omnes mundi plagas flumina eximia fluunt, ac originem habent? Sunt autem hac Alpium parte ſeptem hæc, Ticinus, qui ad Meridiem, Toſa ac Madia ad eundem, Rhodanus ad Occaſum, Arola ac Vrſa ad Septentrionem, Rhenus ad Ortum duobus fontibus, vt poſteà dicemus libro ſequenti.

Conciſa aſtuarijs. 3.

AEſtuaria, loca ſunt marinis aquis referta.

Socios ſibi ad id bellum. 4.

Qui hoc in loco numerantur populi, partim ſunt Celtæ, ciuitatum maximè Armoricarum, hodie Britanniæ ducatus: partim ſunt Belgæ, hodie Normaniæ Comitatus Morini.

Quas ex Pictonibus. 5.

Santonibus puto legendum. Nam libro primo tertia vtitur declinatione, Iter (inquit) in Santonum fines facere. Rurſus de eiſdem: Dum omnibus fortunis ſociorum conſumptis, in Santones Heluetij peruenirent. Niſi quis putet Cæſarem eo nomine vtraque vſum declinatione, ſicut Mediomatricum nomine, libro quarto, vbi ad Rheni fluuium, tertia: & libro ſeptimo, vbi de Gallorum copijs, ſecunda vtitur. Codicum fidem vbique in dubium adducere nimium ſolenne eſt. Sed iudicet Lector.

Carina. 6.

Carina infima nauis pars.

Tranſtra ex pedalibus in altitudinem. 7.

Tranſtra & tabulæ nauium dicuntur: & tigna, quæ pro pariete in parietem porriguntur, Autore Feſto.

Pelles pro velis. 8.

Pellis poſtquàm eſt concinnata ad calceos, & cætera opera facienda, aluta dicitur. Varro.

His cum fines. 9.

Antennæ ſunt ligna per tranſuerſum in malo poſita, in quibus velum alligatur.

Tanta ſubitò malacia. 10.

Malacia eſt maris quies, cùm fluctus omnino quieſcunt. Suidas [illegible] exponit.

Atque his paucis diebus Aulerci Eburonices. 11.

Ptolemæus triplices ponit Aulercos in ipſa adeò Lugdunenſi Gallia, quæ inter Sequanam ac Ligerim. Primos Diabolitas, aut Diaulitas, vt alij habent codices, quos Cæſar paulò antè hoc in libro Diablintes vocâſſe videtur. Hi proximi ſunt Venetis. Alteros Cœnomãnos, Andibus ad Ortum. Tertios Eburaicos à Ligeri ad Sequanam protenſos, quos hîc Cæſar Eburonices vocat. Vnus igitur hic populus Aulerci Eburonices, non duo. Aulerci Gallica lingua videntur dici Owlercher/ & Diaulitæ dic ouuluor. Cœnomanni verò Kûnmenner/ quos Græcè Thraſyandros dicere poſſis.

Sontiates in magnis copijs. 12.

Sontiates populi Aquitaniæ, quos Plinius libro quarto, cap. 19. Sotiates vocat, vbi de Auſcis.

Alia ex parte oppidi Adçantuanus. 13.

Hic ſuſpenſus eſt ſermo per longius Hyperbaton, ſed ea tamen verba poſteà repetit. Exemplum ſimile eſt Egloga 8. Vergilij ab initio:

Paſtorum Muſam Damonis & Alpheſibei.

Craſſus in fines Vocontiorum. 14.

Vocates, vel, vt alij vocant, Vocatij, populus Aquitaniæ, ſicut & Taruſates, vicini Sontiatibus, qui non longè à Toloſa & Narbone abſunt. Vocontij verò Galliæ prouinciæ, proximi Allobrogibus, vt ex libro primo patet. Hic igitur legendum eſt, aut Vocotiorum, aut Vocatium, non Vocontiorum.

Quæ ex Aquitania, Cantabriſq́. 15.

Cantabri ſunt populi Hiſpaniæ ad Septentrionem

nem atq; Oceanum Britannicũ Gallicumq́; ſpectantes, qui & mari & terra facilè in auxiliũ Aquitanis venire poſſunt. Tarbellos porrò Ptolemæus Aquitaniæ populos itidem ad mare collocauit. Bigerrones, non longè abſunt à Turſa in Vaſconia. Tum Preciani, Vocates (à quibus putant Vaſcones dictos & Vaſconiam) Tatuſates (Turſiani hodie) Fluſtates (quorũ & hodie nomen manet) Garites, his finitimi fuerunt, omnes hodie ſub nomine Vaſconiæ. Auſcorum meminit Mela & Ptolemæus, hodie nomen quoq; manet. Cæterùm Garumni qui eſſe poſſunt alij, quã qui Garumnã flumen circumhabitant: Sibutzates verò & Cocoſates, qui hodie ſint, parùm conſtat: certum tamen eſt Aquitanos eſſe.

Morini Menapijq́; ſupererant. 16.

Morinos & Menapios Cæſar hoc loco coniunxit, quaſi vicini ſint hi populi: rurſus libro ſequente, vbi iturus in Britanniam, Quint. Titurum, & L. Aurunculeium in Morinos atq; Menapios miſit. Ad finem autem eiuſdem libri eos ex Menapijs veniſſe ait, quum ipſe Morinos domuerit per T. Labienum illuc miſſum. Veriſimile eſt, aut latum habuiſſe imperium vel Morinos, vel Menapios, aut hic ineptè librariorum errore coniunctos, vel alium quempiam populum alterutrius loco ſuppoſitum: quod equidem Lectori diſcutiendum relinquo.

Annot. Henr. Glar. in lib. 3. finis.

IN C. IVLII CÆSARIS COMMENTARIORVM DE BELLO GALLICO Librum IIII. Henrici Glareani Annotationes.

I.

SVnt in hoc quarto libro hæc ordine: Bellum contra Vſipetes & Tenchtheros Germanos, qui à Sueuis pulſi, in Gallia armis ſedes ſibi quęſierant. Vbi obiter Germanorum mores deſcribuntur. Deinde tranſitus exercitus Cæſariani per Rhenum in Germaniam: vbi difficillima pontis deſcriptio habetur. Vltimò nauigatio in Britanniam inſulam, quæ hodie Anglia dicitur, & reditus mediocriter felix.

Vſipetes Germani, & itẽ Tenchtheri. 2.

Vſipetes & Tenchtheri, quas olim habuerint ſedes apud Germanos, apud pleroſq; dubiũ. Althamerus tamen inſignis noſtra ætate rerum Germanicarum indagator, Vſipetes ad Rhenũ fuiſſe putat, maximè in eo tractu, vbi nunc Franci ac Heſſi colũt, nempe à Franciuado nobili Emporio, Mœni oſtio, ad Occidentalem, vulgò vocatam Syluã Weſterwalt/ & Confluẽtes vſq;. In qua plaga Ringoia eſt infra Maguntiacum ad dexteram Rheni ripam. Tenchtheros verò infra illos ad Vbios vſque eadem Rheni ripa collocatos aſſerit. Heſſi hodie eas regiones tenent. Hæc ex illo. Tacitus hoſce duos populos aut proximo Cattis colere Rhenũ, certũ iam alueo quiq; terminus eſſe ſufficiat. Cæterùm ipſe Vſipios appellâſſe videtur, ſecunda declinatione. Ptolemæus Viſpios. Tenchtheros verò Tingeros. τιγγέρους enim Græcus habet codex. Hoc autem Lectorem meritò moretur, ſi Vſipetes & Tenchtheri Rhenani fuerunt, vt ex Tacito ac Ptolemæo colligitur, quónam pacto trienniũ vagati, vt hic ait Cæſar, Rhenum peruenerint, qua regione (nam ita legendũ puto, non, quas regiones, vt etiam ipſius tranſitus locus deſcribatur) Menapij incolebant, quod vtiq; Lectori cogitandum relinquo. Niſi fortè Cæſaris tempore alias quàm Cornelij ac Ptolemæi habuerint ſedes. Sed hæc de his. Sueuos autem Ptolemæus triplices facit, Longobardos Auſtraliores Sycambris à parte Rheni (quanquã eo in loco Quebos ineptè alij legunt: Bilibaldus Pirckheymer eximius rerũ antiquarum, dum viueret, ſcrutator ac iudex, & nobis amicus, Silebos traduxit: ac miror Ptolemæi mentem id loci non exactiùs animaduertiſſe.) Alteros Angelos magis Orientales Longobardis, & in Septentrionẽ ad medium Albis extentos. Tertios Semnones à medio Albi Orientem verſus ad Sueuum vſq; fluuium. Quo ſanè ex ſitu, quàm latè olim patuerit Sueuorum natio, ſatis liquet. Ptolemæus inter Germanos, quos Rheno propinquos facit, & Sueuos, Longobardos ponit. Poſteà verò, cùm Germanos Mediterraneos numeraret, qui ipſorum lingua Hertuoner nominantur (Plinius corruptè aliquando Hermuones vocat:) ibi verò treis ingẽtes commemorat populos, Sueuos, Angelos, Sueuos Semnonas, & Buguntas. Verba ipſius Græca ſubiungam: τῶν δὲ ἐντὸς καὶ μεσογείων ἐθνῶν, μέγιστα μὲν ἐστὶ τό, τε τῶν Συήβων τῶν Ἀγγειλῶν, οἵ εἰσιν ἀνατολικώτεροι, τῶν Λαγγοβάρδων, ἀνατείνοντες πρὸς τὰς ἄρκτους μέχρι τῶν μέσων τοῦ Ἄλβιος ποταμοῦ. Καὶ τὸ τῶν Συήβων τῶν Σεμνόνων, οἵτινες διήκουσι μετὰ τὸν Ἄλβιν ἀπὸ τοῦ εἰρημένου μέρους πρὸς ἀνατολάς, μέχρι τοῦ Συήβου ποταμοῦ. Καὶ τὸ τῶν Βουγουντῶν τὸ ἐφεξῆς, καὶ μέχρι τοῦ Οὐιστούλα κατεχόντων. Quæ verba ita vertenda erant: Interiores autem & mediterraneæ Gentes maximæ ſunt, tum Sueui, Angli, qui Longobardis magis Orientales ſunt, in Septentrionem protenſi, ad medium vſque Albis fluuij. Tum Sueui Semnones, qui habitant poſt Albim à prædicta parte ad Ortum ad Sueuum vſque fluuium. Denique Buguntæ, qui reliqua

deinde

deinde ſequentia, ad Viſtulam vſque flumen tenent. Buguntas puto à Ptolemæo dictos, quos poſtera ætas Burgundos vocauit. Noſtra ætate Sueuorum natio de vetere ſede nihil poſſidet. Nam hæ gentes, vbi illi olim ſederunt, ne nomen quidem Sueuorum ſciant, ſi quis fortè Sueuos appellârit.

Ii centum pagos habere dicuntur. 3.

Centum horum pagorum lib. I. antè mentio facta eſt. Sed pagum haud dubiè alia ſignificatione dixit, quàm cùm de Heluetijs loqueretur. Ibi enim pagus minimum XX. millia hominum continebat: hic verò pro ditiuncula binorum aut ternûm millium virorum accipitur, quemadmodũ poſteà, cùm de Morinis in hoc libro loquitur: Reliquum, inquit, Exercitum Qu. Titurio Sabino, & L. Auruncul eio Corræ legatis in Menapios, atque in eos pagos Morinorum, ab quibus ad eum legati non venerant, ducendum dedit. Verùm hoc ſciendum, quemadmodum omiſſa de Vſipetibus ac Tenchtheris cœpta narratione ad Sueuos Cæſar diuertit, ita mox relicta de Sueuorum centum pagis cœpta hiſtoria, ad omnium Germanorũ mores enarrãdos ſtatim ſermonem conuertit. Quod ex his manifeſtum eſt. Nam quæ hîc de equeſtribus prælijs ſcribit, mox in Vſipetum, ac Tenchtherorum pugna eadem commemorat. Item, quæ de priuato nullo agro, de victu ex lacte, de corporum nuditate, eadem omnia ſunt lib. VI. de Germanis. Deniq; cùm de iumentis hîc loquitur, quibus maximè Galli delectentur, quæq; impenſo parent precio. continuò non Sueuos, ſed Germanos ſubnectit: Germani (inquiẽs) importatis nõ vtuntur, &c. Atqui Cæſar ipſe, vt hoc loco & lib. VI. ſibi conſtet, vix equidẽ expedio. Hic enim per millenũ virorum apud Sueuos commutationem neq; belli, neq; agriculturæ rationem intermitti ſcribit. In ſexto verò, Germani, inquit, agriculturæ non ſtudent. Rurſus hoc in loco: Neque longiùs, inquit, anno remanere vno in loco incolendi cauſa licet. Paulò verò pòſt, in hoc adeò libro, Sueuos oppida habere commemorat, de quibus iuſſi ſint, miſſis nuncijs, poſthabitum concilium, demigrare. Ad quid autem oppida habent, ſi non liceat longiùs anno remanere vno in loco incolendi cauſa? Sed habent hercules, habent inquam hiſtorici Romani, vbi haud dubiæ negligentiæ accuſari queant. Quidam noſtra ætate de Sueuis ſermonem ingreſſi, ita latos eorum faciunt fines, vt totam ferè Germaniam occupent. Vnde planè eueniſſe credo, cùm Germanũ dicere vellent, Sueuum dicerent. Quæ conſuetudo etiámnum apud Heluetios, vnicas veteris Galliæ reliquias, manet.

Et in fines Eburonum & Condruſorum. 4.

Condruſorum & Eburonum ſuprà etiam meminit libro ſecũdo, vbi à Germanis originem eos ducere dixit. Quidam Eburones hodie putant Leodienſes eſſe. Condruſos verò Aquenſes, vnius diei ab Agrippina itinere.

Moſa profluit ex monte Vogeſo. 5.

Moſam fluuium Cęſar luculenter deſcribit, ſeruat autem etiámnum nomen: ſed pars Rheni, quæ ipſum excipit, hodie Valis dicitur, alluſione ad Cæſaris vocem, qui Vacalon appellat, quanquam vetuſtiores codices Vualin habent. Voſepus autem mons, ab alijs Vogeſus, latè patet. Separat enim Burgundos hodie & Lotharingos, deinde Elſatiam ab eiſdem Lotharingis. Meminit eius Lucanus in primo Pharſaliæ:

Deſeruêre cauo tentoria fixa Lemanno,
Caſtraq́, quæ Vogeſi curuam ſuper ardua ripam
Pugnaces pictis cohibebant Lingones armis.

Quæ carmina, vt mẽdoſa, Antonius Sabellicus aliter legit, maximè duo ſequentia:

Caſtraq́, Vogeſi curuam ſuper ardua rupem
Pugnaces pictis cohibentia Lingonas armis.

Vnde de huius nominis ſyllabis quantę ſint, nihil definire quimus: quando in vulgata lectione priores vtraq; correptæ, in Sabellici productæ leguntur. Quanquam ſi vulgata lectio vera eſſet, Vopeſus ſiue Vogeſus flumen potiùs quàm mons videri poterat. Quare hoc Lectori neutiquam negligendum: nos certè nullum alium autorem habemus, quantum equidem meminiſſe poſſum, ex quo certiora adſeremus.

Rhenus autem oritur ex Lepontijs. 6.

Neminem ducat admiratio, ſi veteres Geographi, quando omnia vel hoſtilia, vel inacceſſa, incognitáve erant, de Rheni ortu tractuq; adeò exiguam nobis aperuerunt notitiam, quando noſtra hac ætate, cùm omnia pacata, omnia luſtrata ſint, quidam ex profeſſo de fluuiorum tractu ſcribere aggreſſi, nobis & Rhenum & Danubium, duo maxima celeberrimaq; Europæ flumina, non ſatis luculenter, imò valdè acciſè deſcripſerunt. Inter veteres tamen Scriptores Latini, quorum imperium ad vtrunque flumen finiebatur, multò magis quàm Græci mihi viſi ſunt negligentes. Nam Strabo atque Ptolemæus, dij boni quàm multis ſtadijs, diligentia, ac ſedula cura præcurrunt Plinium, Tacitumq́;, vtrumq; rei ſcribendæ oculatum (ſi dijs placet) teſtem. Plinius libro tertio, capite vigeſimo, Sarunetes ortum Rheni accolunt, inquit. Item libro quarto, capite decimoquinto oſtiorum Rheni meminit, originis nihil. Tacitus in Germaniæ deſcriptione: Rhenus, inquit, Rhæticarum Alpium inacceſſo ac præcipiti vertice ortus, modico flexu in Occidentem verſus, Septentrionali Oceano miſcetur. Hæc ille adeò breuiter de Rheno. De Danubio non minùs acciſus eſt. Sed quum de modico Rheni in Occidentem flexu mentionem faciat, vt quid non & de eius modico in Orientem flexu aliquid commemorat: Nulla herclè cauſa dari poteſt, niſi quia nõ norat, alioqui neutiquam taciturus. Luculentiùs aliquantò Pomponius Mela, quem vetuſtiorem aliquantò vtroque exiſtimo, vtpotè ſub Claudio Imperatore, vt quidam non imperitè ex eo ipſo colli-

colligunt, Rhenus (inquit libro quarto) ab Alpibus decidens, propè à capite duos efficit lacus, Venetum & Acronium: mox diu ſolidus, & certo alueo lapſus, haud procul à mari huc & illuc diſpergitur. Hæc ille. At lõgè clarius Strabo Autor Græcus, hæc libro quarto ac ſeptimo diſſerit. Vbi etiã populos, lacus, accolas, iter longitudiniſq; terminos commemorare non eſt grauatus. Sed operæprecium videtur, quando propè ad caput eius fluminis nati ſumus, ac toties ipſum totum penè flumen nauigauimus, vt certiora de hoc, ſed maximè quod ad caput attinet, ex certa ac indubitata deſcriptione Domini AEgidij Tſchudi tradamus. Meminiſſe autem oportet Lectorem, ſummas Alpes eſſe, qui hodie mons Sancti Gothardi dicitur, ob cauſam mox de Lepontijs explicandam: cui Adulas mons ab ortu connectitur, cõtinenti quidem iugo, vt ſummarũ Alpium velut brachium, aut manus cornu dici queat. Rhenus igitur initio ex his Alpibus ſumpto, ab Orientali quidem earũ parte, vbi Adulæ monti coniunguntur, populiq; Lepontij habitãr, duobus naſcitur fontibus, vnius vt minimum diei itinere, propter montium iuga diſtantibus. Altero magis occiduo magiſque Septentrionali, haud ita longè à Ticini fontibus, qui paulò Occidentaliores ſunt. Ad eum Antuatij propè (hodie Tauetſch) pertingunt. Per quorum vallẽ rectè ad Ortũ non ad Septentrionẽ, vt falsò veteres credidêre, currit. Hodie propriè Canini dicuntur à canis, ſiue Griſones, vt vulgus appellat. Oppidum Ilianrum, nunc Ilantz habent. Sub quo Glenner flumen ex valle Lugnitia deſcendens, ab hoc Rheni fonte à dextris ſuſcipitur. Hic fons anterior Rhenus vulgò nominatur. Altero magiſq; Orientali, magiſq; Auſtrali ex Adula monte, è regione fluminis Muciæ, quod ad Miſaucorum vallem abluit, & paulò ſupra Bellizonam Ticino coniungitur. Hic fons poſterior Rhenus ab accolis dicitur, ſicut alter, anterior. Labitur etiam rectà in Ortum, ac inſignem pagum Speluncam, deinde ad Schams, & ad altam Rhætiam (ita nominant arcem in excelſiſſimo monte ſitam) prope pagum Tuſcanum, vbi fluuium Abellam, ab ortu cõtrario curſu lapſum, à dextris ſuſcipit. Vallis inſignis ſub eo confluente eſt Tumiliaſca. Hic veræ Rhætiæ amœniſſimus ſitus, hîc innumera, vt nuſquam aliàs viderim, multitudo arcium fuit, quarum veſtigia etiámnum viſuntur: pleraſque vel bella, vel alius caſus aſſumpſit. Hæc vitifera regio eſt. Hîc prorſus in Septentrionem conuertitur, curritque Rhenus ad Rhætium arcem, vbi Anteriorẽ Rhenum ſuſcipit, qui cum eo in Ortum prope parallela decurrerat linea. Hic ambo iam vnum flumen Rhætorum Curiam petunt, & hîc quoq; ſunt veri Rhæti & Canini. Curia ipſa ad Pleſſuram flumen, elegans ſanè oppidum eſt. Sub eo Rhenus tortuoſior ingreſſus, Ciceres pagum adit. Ibi ad viginti millia paſſuum rectà in Occaſum tendit. Rhucantij (quorum Plinius meminit) vallum obtinent. Langarus eſt flumen, ex Rhaticone monte (cuius mentio eſt apud Melam) Ortum, & per Rhæticam vallẽ delapſum, quod hoc loco à dextris Rhenus ſuſcipit: mox Lupinum oppidum peruenit. Maij campum hodie vocant. Toto hoc tractu vitifera eſt regio. Hic Sarunetes, qui nominati ſunt apud Plinium, à ſiniſtris relinquit, elegantiſſimam ſanè vallem, quæ lacum Rinarium attingit, vulgò Valenſe, nos ſuperiùs alicubi etiam Vaſeniũ nominauimus. Hic Rhenus inter duos montes (Alberg & Schalberg vulgò vocantur) ad Eſtiones rectà in Septentrionem delabitur. Meminit Eſtionum diligenter lib. 4. Strabo: adhuc nomen retinent. Hinc ad locum Benedurum à dextris Campum S. Petri (Feldkilch nominant) oppidũ ſanè elegans, aliquot millibus paſſuum diſtans, habet à ſiniſtris Comitatum Werdenberg/ Claronenſis ditionis. Sub Beneduro à dextris ſuſcipit fluuium illũ, qui è Rheticone monte ortus, ac per vallem Druſianam (vulgò Walgöw) lapſus, oppidum Feldkilch alluit. Sub hoc confluente Ruguſcos à ſiniſtris habet (Rintal nunc nominant) ditionis Helueticæ. Porrò & Eſtionum & Ruguſcorum regio vitifera eſt. Hinc lacum Brigantinum, vt Plinius ac Solinus: vel Acronium, vt Mela: vel Conſtantienſem Podmicumq;, vt vulgus noſtra ætate vocat, ingreditur. Circuitus eius lacus à Strabone lib. 7. ſupra CCC. ſtadia proditur, longitudo circiter CC. latitudo dimidio minor. Nihil hoc lacu elegantius. Ad caput eius Brigantium oppidum eſt. Vnde nomen inuenit. Deinde à dextris, qua parte Vindelici, nunc Lingöw, olim habitârunt. Lindauium eſt in Inſula oppidum, cui oppido parua alia adeſt Inſula, etiamnum Inſulæ nomen retinens, qua velut arce ad inuadendos Vindelicos commodiſſimè vſus eſt in naualibus pugnis Tiberius, vt inquit Strabo eodem libro, non ſanè illa quæ in lacu inferiore Augiæ nomen apud quoſdam habet, vulgò Richenaw/ quaſi diceres diuitem terram, quæ nonnunquam ſicco adiri poteſt. Sunt alia item ab eodem latere oppida, Langenarg/ Buchorn/ Merſpurg/ præſulis Conſtantienſis domicilium. Vberlingen eximium oppidum, extremo eius lacus angulo. A ſiniſtris verò & littore Heluetico, Arbor felix, Acronij & Conſtantia. Hic Rhenus è ſuperiore lacu inferiorem lacũ ingreditur, quem Pomponio Venetum appellatum contendunt. Noſtra ætas Cellenſem ab Rodolphi cella inſigni oppido vocat. In hoc lacu, qui quadruplo minor eſt ſuperiore, Augia Inſula eſt, vt diximus. Oppidula alia ſunt ab Heluetiorum parte, Steckborn/ ad lacum, infra autem lacum & ad Rhenum iam prorſus in Occaſum conuerſum Stein & Dieſſenhofen/ deinde Scaphuſia à naualibus nomen habens, à dextris in Germanorum littore elegans oppidũ, à quo Danubij fons qui hodie creditur, vix viginti millibus paſſuum diſtat. Sub Scaphuſia ad tria circiter millia paſſuum itinere pedeſtri, non autem ſecundum fluminis circuitionem, eſt maior Rheni cataractes, hoc eſt fluminis de alta rupe pręcipitatio, cum ingenti ſtrepitu, & ſtupenda aquarum ad ſcopulos colliſione. Quem locum admodum miror, neq; Plinio, neq; Corn. Tacito, qui ſe Germaniã Galliamq; vidiſſe gloriantur, ne vno quidem verbo nominatum. Eum nos in Panegyrico de Hel-

uetlijs, vbi Scaphnſiæ laudes canimus, his verbis obiter deſcripſimus:

Quàm propius liquidi facies nitidiſſima Rheni
Alluit: hic rapidus refluente in gurgite vortex
Cernitur, Euripum referens, Scyllæq; voracis
Latratus, hic vnda alta de vertice montis
Lapſa ruit præceps, ſterilemq́; eructat arenam
In circum, ſurſumq́; volans portendere nubem,
Aut nebulæ ſpeciem, & cælum pulſâſſe videtur.

Sub eo iam cataracte in ſeipſum propemodũ, vt de Mæandro Sciptores referunt, Rhenus redit, duobus in longum ſpacium gyris ad tubæ ductilis formam ſpiras faciens. Quo in loco cœnobium, hodie Rhinaw/ vbi olim magnum fuiſſe oppidum fama eſt. Videntur adhuc aliqua vrbis veſtigia, ſed nõ omnino vetuſta, vt puto, nulla, quod ſciam, Romanis literis inſcriptione. Quidam Sueuorum principum, dum aliquam Heluetiorũ partem tenebant, fuiſſe regiam perhibent. Paulò inferiùs Rhenus D'ut flumẽ excipit, de quo in ſuperioribus. Hinc rurſus ad quatuor millia paſſuum in Auſtrum verſus: Toeſam flumen à ſiniſtris, ad oppidum Egliſow/ ditionis Tigurinæ, & rurſus dein facto admodũ paruo arcu, prorſus ad Occaſum conuerſus, paulò infra aliud flumen itidem à ſiniſtris, Glatt vocant, ex duobus ortum lacubus, Fefino & Gryphio, accipit. Hinc oppidum Keyſerſtul/ quaſi dicas Cæſaris ſolium, à ſiniſtris habet, mox Zurzachium nobile emporiũ ab eodem latere, multi forum Tiberij Ptolemæo dictum putant, non omnino abſque ratione. Nam locus peruetuſtus videtur, Collegio Canonicorũ, ac diuæ Verenæ virginis tumulo nobilis. Quidam autem Cæſaris ſolium Ptolemæo forum Tiberij dictum putant, ſed Zurzachium Gannodorum. Hinc ad quinque millia paſſuum confluens eſt Rheni ac trium fluminum ſiue pagorum, anteà in vnum ſub Aquis, Vindoniſſaq; commixtorũ. De hoc vbi de pagis Heluetiorum libro primo ſatis, vt puto, diximus. Hic Rauracorum incipit tractus, cuius quatuor elegantia ſunt oppida, de quibus eodem libro primo. Primum igitur Walſhut/ in latere dextro, à confluente duo millia paſſuum diſtat: cui ſylua Hartziana, ab Ammiano Marcellino ſic dicta, non Martiana, vt corrupti habent codices, imminet. At de hac poſteà plura libro ſexto. Alterum inde ad decem millia paſſuum latere Rheni ſiniſtro: quanquam pons bina connectit oppidula, ſed maius cum arce à ſiniſtris eſt. Hic minor eſt Rheni cataractes, non ita prærupta, vt ſuperior, rupe, decliuis tamen & ſcopulis horridis, anguſtiaq; memorabili inſignis. Nec tamen minore altitudine, ſi à ſupremo eius labro ad procellarum ac ſæuientis vndæ finem ſupputes. Nomẽ inde Lauffenberg/ quaſi dicas, Cataractæ mons: quippe cuius in ſignis arx impoſita eſt. Octo millibus inde paſſuũ Inſulam facit, diui Fridolini ſancti viri, qui ante mille annos in eam veniſſe dicitur, ſepulcbro nobilem. Tertium Rauracorum oppidum, & nobilium virginum collegium eſt. Nec apud me dubium, quanquam in Rauracis hic locus eſt, à Sequanis tamen, qui non longè inde abſunt, nomen habere, non à Sacco, vt vulgus torſit vocem. Huic Collegio non parum debeo, & propter patriam meam Glaronam, quæ illi fœderis iure multis ſeculis obnoxia fuit, & mei etiam cauſa, quòd illic ab ipſo Collegio ac Senatu ſæpè honeſtè exceptus fuerim. Sanè per omnem Rauracorum terram Rhenus citatus fertur, donec ad quartum oppidum (Rhynfelden/ appellant, quaſi dicas Rheni campum) deuenerit. Id à ſiniſtris habet, & ipſum elegans ſanè oppidum. Hîc quoque aliquid cataractæ ſimile videtur, nullo tamen magno nauium periculo: quippe quæ cum hominibus (qui quidem voluerint, nam licet cuique paulò ſuperiùs nauim exire) tutò tranſeant: quum in maiore cataracte nullæ prorſus naueis, in minore vacuæ per funes aliquando & cum hominibus, ſed audacibus, & vitam nihili facientibus, tranſmittantur. Hîc autem, vt diximus, licet tranſire, ſi velis, vulgus Hellhacken/ id eſt, Tartari vncum vocat. Quum Rhenus paruus, videtur in medio eius alueus aquarum inter rupes, quem nautæ norunt, etiam turbulento amne. Poſt hoc oppidum nihil ampliùs in Rheno tumultus eſt, placidus inde adhuc ad duodecim aut circiter millia paſſuum meat, donec Baſileam venerit. Ibi verò prorſus ad Septentrionem conuertitur. Hîc itaque verus eſt Rauracorum tractus, quem neſcio, num quiſquam ante hanc ætatem rectè nouerit: qui eum à Baſilea ordiuntur, Colmariam vſque, planè errant. Cæterùm ſub Rhynfelden/ ad quatuor millia paſſuum à ſiniſtris Auguſta Rauracorum fuit, in humilem hodie redacta vicum. Viſuntur adhuc veteres ruinæ turrium, cloacarum, pyramidum, numiſmata plurima aurea, argentea, ac ærea: ab Hunnis vulgò creditur diruta: alij malunt ab Alemanis ſub Valentiniano Tertio euerſam. Totus fermè Rauracorum tractus hodie ditionis eſt Ducum Auſtriæ. Terminatur autem ad Byrſam flumen, quod quingentis circiter paſſibus ſupra Baſileam à ſiniſtris Rhenus excipit. Nam Baſileam ego in Sequanis conſtituo: attingunt enim Sequani ea parte Rhenum, vt libro primo inquit Cæſar. Sungoij hodie haud dubiè pars ſunt Sequanorum. Hæc hactenus de Rheno certa ac viſa potiſſimùm hac de cauſa retulimus, quòd plurimum à veteribus neglecta, à recentioribus non ſatis diligenter, imò, nec verè tractata viderimus. Reliqua deinde à Baſilea ad finem vſque fluminis, etſi pleraque nobis viſa ſunt, verùm quòd id à multis annis factum, nec ita recenti ſunt: nobis memoria, tùm quòd ab alijs diligentiùs quàm ſuperiora, quæ nunc diximus, tradita, conſultò omittantur. Nam quod ad hunc attinet locum, ſatis nobis dictum videtur: de oſtijs eius (vt hoc Lectori velut parergon adijciamus) varia eſt apud Authores opinio. Vergilius bicornem Rhenum vocat octauo AEneidos, quòd duo ſint eius oſtia. Plinius libro quarto, capite 15. Helium ac Fleuum vocat. Cæſar alterum quod Moſam accipit, Vacalon, quam hodie Valim vocant: alterum verò neutiquam nominat, olim Rheni, vt qui-

vt quidam putant, hodie Leccæ nomẽ habet. Sed audiamus duorum hac de re authorũ veiba. Pomponius Mela eodem quo iam diximus loco, hæc continuò ſubnectit verba: Sed ad ſiniſtrũ, inquiens, amnis etiam tum, & donec effluat, Rhenus ad dextram primò anguſtus, & ſui ſimilis, poſt ripis longè ac latè recedentibus, iam non amnis, ſed ingens lacus, vt campos impleuit, Fleuo dicitur, eiuſdẽq; nominis Inſulã amplexus, ſic iterũ iterumq; arctior fluuius emittitur. Hæc ille. Quæ verba, ſi ſiniſtri ac dextri nominibus vtitur, conſueto modo, vt hoc Germanicum, illo Gallicum latus deſignet: Valim Rhenum vocat, alterum antem oſtium Fleuum. Cornelius autem Tacitus Auguſtæ hiſtoriæ libro ſecundo, Rhenus, inquit, vno alueo continnus, haud modicas inſulas circnmueniens, apud principium agri Bataui velut in duos amnes diuiditur, ſeruatq; nomen & violentiam curſus, qua Germaniam præuehitur, donec Oceano miſceatur: ad Gallicam ripam latior, & placidior affluens, verſo cognomento, Vahalim accolæ dicunt: mox id quoque vocabulum mutat Moſa flumine, eiusq; immenſo ore In Oceanum effunditur. Hæc ille. Quibus verbis Melæ contrarium indicat, nempe Septentrionalibus oſtium, Rheni cognomine dictum: alterum Vahalim, quod Cæſar Vacalon, ſiue (vt alij habent codices) Valin vocat. Memini ante annos duodecim, cùm ea de re D. Eraſmo, vt ad Rheni oſtia nato, Authotum verba propoſuiſſem, caſu ei colloquio interueniſſe ex Belgis virnm eruditum, recens ex Italia profectum. Antonium (cognomen quod vehementer dolet, non teneo) artis Medicæ profeſſorem. Hic qunm audiret, mirari me autorum tàm varias opiniones de oſtiorum Rheni cùm numero, tùm nominibus: Glareane (vltrò inquit) video quid erres. Rem, ſi gratum tibi putes, breuibus expediã. Imò percupio, inquam. Tum ille: Tertium, inquit, Rheni oſtium, qnod hodie Iſela dicitur, Ptolemæo, & neſcio quibus alijs celebratum, id verò antiquiùs non fuit. Sed Druſi aduerſus Germanos bellantis iuſſu, foſſa in mare deducta factum eſt, vt mnnimentum aduerſus barbatos eſſet. Atq; ideo Ptolemæo tria ſunt Rheni oſtia, quæ veteribus duo. Hæc quum audiſſem, acquieui: verùm quid idem de nominibus ſentiret, vt interrogarẽ, in mentem non venit, nec tùm id agebam. Cæſari herclè ea de re nihil certi conſtitit: Vbi Oceano, inquit, appropinquauit, in plures diffluit partes. Et rurſus paulò pòſt concludit: Multiſq; capitibus in Oceanum influit, per caput, vt opinor, oſtium intelligens, per partes brachiũ, vt vulgò loquimur. Sed huius parergi etiam nnnc plus quàm ſatis.

Ex Lepontijs. 7.

De hiſce ſanè populis, quando ex Geographis nihil certi noſtra ætate ſcite potuimus, partim quę vidimus ipſi, partim qnæ Tſchudus noſter diligenti cura in dicto toties libro ptomit, Lectori aperiemus. Plinius libro tertio, Lepontios (inquit) ac Salaſſos Tauricæ gentis idem Cato arbitratur. Cæteri ferè Lepontios relictos ex comitatu Herculis interpretatione Græci nominis credũt, præuſtis intra ſinus alpium niue membris. Hæc ille. Catonis opinionem comprobat linguę vſus apud eos Lepontios, apud quos Rhenus oritur. Cæterùm in vniuerſum hoc ſciendum, Lepontios latiſſimè olim diſperſos fuiſſe, & in circum ſummas Alpeis occupâſſe. Primùm enim ad earum ortum Lepontij ſunt, qui Gallica adhuc, qua hodie Heluetij, vtuntur lingua, apud quos Auſtralior Rheni fons oritur, vt dictum eſt. Ad earũdem autem Meridiem, quicquid inter Bellizonam, ac montem S. Gothardi eſt, vulgus Leuontinam vallem vocat, Vrorum hodie ditionis. Per eam vallem amnis Ticinus à ſummis ortus Alpibus, vt antè diximus, fluit. Ad Occaſum eatundem habitant Lepontij, quos Plinius Viberos vocat, apud quos Rhodanus oritur. Et hi quoq; nunc priſca Gallica vtuntur lingua. Deniq; ad Septentrionem ad Vrſam flumen pulcherrima valle, Vrſula huic nomẽ eſt, Lepontij habitant: & hi Gallicam etiámnum habent linguam. Ptolemæus Lepontiorum oppidum Oſcellam ponit. Cuius hodie quoque nomen in valle manet, amne Toſa irrigua, qui amnis ex ſummis oritur Alpibus, vt Ticinus. Oppidum infima valle iacet, hoc tempore à Canonicorum Collegio Domino de Oſcelo ab Italis dictũ. Longè ſanè ab Ocelo oppido, cuius Cæſar in primo meminit, quod ad Duriam minorem eſt, vt anteà diximus. Multas alias prætereà valles habuerunt Lepontij, de quibns multa eruditè Tſchudus noſter. Apud eos ſanè ſeptem oriuntur flnmina, vt anteà dictum eſt, in omneis mundi parteis præcipitata. Ipſi Lepontij medij ſunt quinque horum populorum, Rhætorum, Inſubrium, Salaſſiorum, Sedunorum ac Heluetiorum. Rhætos quidam ab Ortu, Inſubreis ad Meridiem, Salaſſios Sedunoſq; ad Occaſum, Heluetios ad Septentrionẽ habent, nec poterit circino meliùs eorum deſcribi regio.

Per fines Nantuatium. 8.

Nantuates qni hodie ſint, non planè conſtat. Quanquam ſunt qui Conſtantienſes velint. Hoc certum eſt ex ordine Cæſareę deſcriptionis, regionem inter Lepontios ac Heluetios ſecundũ Rhenum deſignari. Quando autem Cæſar Rhætorum nomen nuſqnam habet, oblata toties nominandi occaſione, Tſchudns exiſtimat nõ eſſe dubium, quin per Nantuates Cæſar Rhætos intelligi volnerit, quod ego quoq; credo. Fieri autem poteſt, vt AEtuatium ſcriptum fuerit, qnod in Nantuatium deprauatum fuerit. Codices enim quidam Mantuatium habent. Sunt autem AEtuatij ad Ortũ citerioris fontis Rheni, vt in deſcriptione eius iam diximus.

Mediomatricum. 9.

Mediomatrices hîc Tertia dicit Declinatione, quod libro ſeptimo Secunda, vt Plinius eum ſequutus. Verùm eiuſmodi multa reperias, quemadmodum plus quinquies variatum Teutones & Teutoni apud hunc Authorem. Tale etiam videtur

poterit Vocates, & quos Cæſar Taruſates, alij Taruſatios vocant. De Santonibus ſiue Santonis, etiam alibi admonuimus, nec opus pluribus. Mediomatrici igitur conſiſtunt ad Moſellam fluuiũ, quorum olim imperium Rhenum vſq; pertingebant: hodie eximium oppidum habent Metas. De Tribocchis libro primo admonuimus.

Ex quibus ſunt, qui piſcibus atque ouis. 10.

Videtur Selandiæ Inſulas deſignare, quæ hodie ſunt è regione Flandriæ, oſtiorum Rheni & Hollandiæ, ſed nequaquam à feris gentibus habitatæ: quidam Cymbrorum Inſulas faciunt, quibus nos non ſubſcribimus.

Hæc vtraque, inſuper bipedalibus trabibus. 11.

Antequàm ad hæc Cæſaris verba deueniamus, hoc Lectorẽ præmonere voluimus. Placere mihi Iucũdi picturã, quæ plęraq; Cęſaris verba luculenter exprimit, exceptis ijs quæ Cæſar de ſublicis ita deſcribit: Ac nihilo ſecius ſublicæ ad inferiorem partem fluminis obliquæ adigebantur, quæ pro ariete ſubiectæ, & cum omni opere coniunctæ, vim fluminis exciperent, & aliæ item ſupra pontem, &c. Hodie ſolent pilis lapideis trabes præfigere, ad excipienda omnia quæ temerè fert flumẽ. Quæ verò ad inferiorem fluminis partem obliquę adigebantur, mihi non omnino intelliguntur. Et vide, num, Arietes ſubiectæ, dictum ſit, pro fulcimento. Nunc ad propoſita Cæſaris verba veniamus, quæ in Annotationibus, meo quidem iudicio, Iucundus corrumpit, non emendat: ea enim in Cæſaris Cõmentario bene habent. Sed diſtinguendũ eſt poſt vtraq;, quod verbũ in nominandi caſu dictũ eſt, non accuſandi, & conſtruitur cum verbo Diſtinebantur, & inſuper dictũ quaſi deſuper, vt ſit hic ſenſus: Hæc vtraq; ſupple tigna ſeſquipedalia, paulum ab imo præacuta, &c. diſtinebantur ab extrema parte binis vtrinq; fibulis, inſuper bipedalibus trabibus immiſſis, quantũ eorum tignorum iunctura diſtabat. Nec video quid difficultatis viſum ſit Iucundo.

In fines Sicambrorum. 12.

Sicambri tranſrhenani populi ſunt in Germania apud Cæſarem, hodie Veſtphaliæ pars, non autem Gelrenſes, cùm Geldria hodie tota cis Rhenum ſit in Gallia. Sicambros ſanè tranſrhenanos non Cæſar tantùm, ſed Ptolemæus, Strabo, & Tacitus commemorant. Quidam, vt Suetonius ac Florus, aiunt, poſterioribus temporibus in Germaniam traductos: ſed nos de tempore Cæſaris loquimur, ac de hoc loco.

Annotat. Henr. Glarean. in Lib. IIII. finis.

IN C. IVLII CÆSARIS COMMENTARIORVM DE BELLO GALLICO LIBRVM V. HENR. GLAR. ANnotationes.

1.

ANNVS ab Vrbe condita hic fuit ſeptingenteſimus. Sunt autẽ in hoc libro, motus Illyrici, & Treuirorum, Dumnorigis Hedui mors, Cæſaris profectio in Britanniam, atq; illic variæ pugnæ. Britanniæ deſcriptio, diuiſio exercitus in hyberna. Ambiorigis dolus. Sabini & Cottæ legatorum Romanorum mors, oppugnatio Qu. Ciceronis legati apud Neruios, Cæſaris prælium cum Neruijs, concilia Gallorum. Induciomari Treuiri mors à Labieno illata.

Magis magnos ibi fluctus fieri, &c. 2.

In alijs codicibus legitur, Minùs magnos ibi fluctus fieri: atque ea lectio mihi probatur, propter & præcedentia & ſequentia, de nauium humilitate verba. Sed videat Lector, num veriſimile ſit, æſtum maris minuere fluctus, vt in Oceano, quàm in mari noſtro ſint minores.

Has omnes actuarias imperat fieri. 3.

Actuariæ naues à celeritate dictæ, quòd facilè agi poſſunt.

In Illyricum proficiſcitur, quod à Pyruſtis. 4.

Pyruſtæ populi in Illyrico, vt ait Cæſar, & meminit Strabo lib. 7. Ptolemæus Dalmatiæ aſcribit. Verùm Dalmatarum, Illyricorum, & Lyburnorũ fines ab Authoribus non ita certi ponuntur.

Atque omnes ad porticum Iccium. 5.

Ptolemæus Iecium promontorium in Morinis ponit, & Cæſar primo libro de eodem, vt opinor, portu ait, ex Morinis breuiſſimum eſſe tranſitum in Bri-

in Britanniam. Quidam etiam opinantur Caletonoppidum, hodie ditionis Angliæ, eſſe hunc portum, & Caletos ſub Morinorum fuiſſe imperio, Strabo lib. 4. ait, Iecium portum diſtare à Britannia ſtadijs cccxx. quæ facerent miliaria quadraginta, ſi octoua ſtadia in mille paſſus ſupputabimus.

In ſyluam Arduennam. 6.

Arduennam ſyluam Marlianus ſatis luculenter deſcribit: hodie attingit Leucos, & Lotharingiã, comprehenditq́; vaſtum regnum, vulgò Vueſtrich: quod tamẽ potiùs ab Occidẽte (Germanicè Weſt) nominatum videtur. Pertingit ad Lucenburgam, Vbios, Menapios, Neruios. Cæterùm hodie ingentes Abbatias habet, & arces prædonum. Nec eſt maior hac in tota Gallia ſylua.

Quæ in Meldis factæ erant. 7.

Meldæ Meldarum ciuitas eſt ad Matronam flumen, decem leucis ſupra Lutetiam. Epiſcopum habet proprium, vulgò Meaulx. Quidam tamen, Belgis legunt, non Meldis.

Quæ cum annotinis .8.

Annotinæ naues ſunt, quibus annona vehitur.

Ac belli inferendi cauſa ex Belgio. 9.

Alij codices ex Belgis habent: quod non diſplicet, quanquam ſi Belgio legatur, ad eam formam dixiſſe videri poteſt, vt Liuius Samniũ pro Samnitium regione, ita Belgium pro Belgarum regione. Verùm pro vrbe aliqua in Belgis videtur paulò inferiùs accipere, vbi exercitu in hyberna diuiſo, tres legiones in Belgio conſtituiſſe dicitur. Quippe aliæ legiones etiam in Belgis erant, vt quę in Neruijs, quæ in Rhemis, denlq; quæ in Morinis. Adijcit Marlianus, in Bellouacis eſſe hoc oppidũ. Atque ita videtur accepiſſe Author Octaui libri, in exercitus diſtributione, & vbi Nemerocennæ meminit. Sunt in Britannia Atrebates, vt in Belgis, & alij etiam populi Gallicis nominibus.

Inſula natura triquetra. 10.

Hæc deſcriptio cum Ptolemacia pictura minimè conuenit, ſed ſatis benè cum noſtræ ætatis formulis. Reſpectum tamen laterũ nimis largè vſurpauit: quod enim latus Oceaſui obiectum ait, aliquo pacto ita habet: ſed quod Septentrioni obiectum perhibet, id non minùs Orienti ſoli expoſitum eſt latus, quàm Septentrioni, nec triangulũ aliter quadrato comparabis.

Omnes verò ſe Britanni Glaſto. 11.

Glaſtum herba eſt plantagini ſimilis, de qua Plinius lib. 22. cap. 1.

At illi intermiſſo ſpacio. 12.

Ego de intermiſſo temporis ſpacio, non loci, aut campi, intelligendum puto.

Atque his primis legionum, &c. 13.

Primæ cuiuſque legionis cohortes erant maximæ & ualidæ.

Equeſtris autem prælij ratio, &c. 14.

Hæc verba, ſi ad priora comparabis, oppidò obſcura ſunt: neſcias enim de quibuſnam loquatur, Romanisne, an hoſtibus, an de vtriſque.

Interim Trinobantes. 15.

Hi apud Ptolemæum, vt exiſtimo, Trinoantes dicuntur. Reliqua hic populorum nomina Gallica exiſtimo Künman / Sengerer / Anckenlut / Bibrogger / Gaſſeret.

Conciliòq; Gallorum Samarobrinæ. 16.

Samarobrinam Ptolemæus nominat Samarobrigam in Ambianis ad Phrũden fluuium, alij tamen Cameracenſem vrbem, alij oppidum diui Quintini in prouincia Remenſi putant.

Tertiam in Eſſuos L. Roſcio. 17.

Eſſui qui certò ſint, non planè conſtat. Cæterùm Armoricis ciuitatibus propinqui ex verbis Cæſaris intelliguntur paulò pòſt, vbi Roſcium oppugnare Armoricæ ciuitates conſtituerant.

Cùm celeriter noſtri arma cepiſſent, & vallum. 18.

Hic locus Vatuca (ſiue vt alij legendum cenſent) Ratuca dicebatur, in medijs Eburonum finibus, vt poſteà dicetur lib. 6.

Et numero pugnandi pares noſtri. 19.

Sequentia iudicant multò plures hoſtium fuiſſe quàm Romanorum. Ideoq; Lectori examinandum eſt, quod hic Cæſar ait: Numero pugnãdi pares noſtri, num pro Numero legendum forſitan Animo.

Qui ſuperiore anno primum pilum duxerat. 20.

Primus Centurio, nunc Primipilus appellatur, inquit Liuius lib. 7. ad finem. Prima etiam centuria, primus pilus vocabatur, quomodo Cæſar hic vſus videtur.

Itaq; confeſtim dimiſſis nuncijs ad Centrones. 21.

De horum populorum nominibus nihil aliud conſtat, quàm Neruiorum ſubditos fuiſſe. Leuacos autem eſſe, qui hodie Louanienſes dicuntur, & alludit vulgata appellatio, quæ ait Louen. Centrones quibuſdam Sentron.

Quæcunque ad proximi diei oppugnationem. 22.

Quia Galli oppugnabant, Romani defendebant,

bant: hęc verba de Gallis dicta videri poterant: ſed ſecùs oſtendunt ſequentia omnia: niſi quis putet aliquid deeſſe hiſtoriæ. Ego itaque omnia de Romanis intelligenda exiſtimo. Nec obſtat oppugnationis verbum, quippe ad quam non minùs Romani ſe parabãt, atque hoſtes, vt ſequentia iodicant.

Magnus muralium pilorum numerus. 23.

Pila muralia erant haſtulæ, quibus pro defeodendo muro vtebantur io hoſtes.

Saguliſq́; terram exhaurire. 24.

Sagulum Induotentum erat militare: hoc igitur loco quia corbes deerant, terram in ſagulis ferebant.

Decem millium paſſuum in circuitu. 25.

Allbi legitur qoindecim milliom pedum, qui faciunt tria miliaria, ſiquidem quinos pedes pro paſſu ſupputabimus. Sanè libro ſecundo Aduaticorum oppidum à Cæſare circumuallatum narratur, haud dubiè longè maius oppidum, quàm hoc Ciceronis caſtellum, vbi tamen quindecim millium paſſuum, haud ampliùs mentio eſt. Et lib. 7. Alexiæ illam laborioſiſſimã latiſſimamq́; circumuallationem Cæſar ait fuiſſe vndecim milliũ paſſuum. Quare hic locus meritò ſuſpectus eſt.

Paululum quidem intermiſſa. 26.

Hic locus notabilem habet obſcuritatem. Neſcias enim hoſtiúmne turrim an Romanorũ flamma contigerit: & ſi Romanorum, vt videtur, dubium eſt, quínam deturbati ſint lapidibus.

Has ille in iaculo. 27.

Veriſimile eſt Cæſarem tunc Samarobrinæ fuiſſe, Craſſum autem in Belgio.

Iubet media nocte legionem. 28.

Vide nùm legendum ſit legiones: duæ enim erant in Belgio, & ſequentia eam lectionem expoſcunt.

Legionemq́; ei attribuit. 29.

Vel duas legiones adduxit Craſſus, vel Cæſar anteà vnam habuit legiooem. Duabus enim poſteà venit in Neruios, connumerata etiam illa quæ io Morinis fuerat.

Hanc Græcis conſcriptam literis. 30.

Libro horum Commentariorum primo Cæſar: In caſtris (ioquit) Heluetiorum tabulæ repertæ ſunt literis Græcis confectæ, & ad Cæſarem delatæ: & rurſus libro ſexto, vbi de Druidũ diſciplina ac diſcipulis: Neque fas eſſe (inquit) exiſtimant ea literis mandare, quum in reliquis ferè rebus publicis priuatiſq́; rationibus, Græcis literis, vtantur. Hic verò Epiſtolã Cæſar Græcis conſcriptam literis, per Gallorũ exercitũ ad Ciceronẽ mittit, ne intercepta Epiſtola (inquit) noſtra ab hoſtibus coosilia cognoſcantur. Quidam excuſant, quòd Galli literas quidem Græcas habuerint, quibus Gallicam, hoc eſt, ſuam, non autem Græcam ſcripſerint linguam. Atqui Cæſar hîc, non Græca conſcriptã lingua ait, ſed Græcis literis. Quod apertè cum prioribus duobus locis pugnat. Ad quæ ego, vt liberè, quæ ſentio, dicam, ita reſpondeo: Tempore Cæſaris mihi non videri linguam Græcam apud Gallos in vllo fuiſſe vſo, literis tamen Græcis, quibus Gallicam, oon Græcam ſcriberent linguam, vtique vſos, quemadmodum nunc magna Europæ portio Latinis ad ſuam quiſque linguam pernotandam vtuntur, atq́; ita intelligendos, quos iam diximus, locos. Hic verò prorſus exiſtimo Cæſarem verbo Literis vſum pro Lingua: & Quint. Ciceroni non characteribus tantùm Græcis Epiſtolam ſcripſiſſe, ſed verbis etiam Græcis compoſitam. Nam Quint. Ciceronem, Marci fratrem, Græcè ſciſſe non eſt mirum: cùm ea tempeſtate omnes, qui quidem alicuius erant exiſtimationis, Græcè nouiſſe, ſatis conſtet. Quod de Maſſilienſibus obijcitur à quibuſdam, nihil probat: poſt Galliam enim domitam & Romani iam imperij factam, tum demũ Galli apud Maſſilienſes philoſophari cœperũt, vt egregiè diſſerit Strabo lib. 4. Hoc verò tempore ignoti erant Maſſilienſes Gallis, maximè Belgis, apud quos Belgas forſitan ne literæ quidem Græcæ ſecùs atque apud Celtas & Maſſiliæ vicinos notæ fuerunt.

Tamen Senones (quæ eſt ciuitas) &c. 31.

Senones, populi ſupra Pariſios, ad Sequanam flumen oppidum incolunt, qood hodie Archiepiſcopatum habet: cui ſuffraganeus eſt Pariſienſis. A quibus fuêre iſti Senooes orti in Ciſalpina Gallia, qui duce Brenno Romam incenderunt, anno ab Vrbe condita CCCLXV.

Quod qui virtute belli omnibus, &c. 32.

Hoc etiam ad finem Iugurthini belli teſtatur Salluſtius, Romanos ita habuiſſe cum omnibus gentibus pro gloria certare, cum Gallis pro ſalute.

Annotat. Henr. Glarean. in Lib. v. finis.

IN C. IV-

IN C. IVLII CÆSARIS COMMENTARIORVM DE BELLO GALLICO LIB. VI. HENR. GLAR. ANNOtationes.

1.

HIC eſt annus ab Vrbe condita DCCI. Coss. Cn. Domitio Caluino, & M. Val. Meſſala. Continentur autem in hoc libro hæc ordine: Bellum in Neruijs, Senonibus, Carnutibus & Menapijs per ipſum Cęſarem; & in Treueris per T. Labienum geſtum. Deinde vt Cæſar in Germaniam ad Vbios profectus ſit. Tum mores Gallorum & Germanorum, Syluæ & beſtiæ in Germania deſcribuntur, & vt Cæſar perſecutus ſit Ambiorigem, ac Eburones diripuerit. Continetur & oppugnatio præſidij Romani in Atuaca oppido Eburonum, vbi priore anno Sabinus & Cotta hyberna habuerant: quæ quidem oppugnatio facta fuit per Sicambros Germanos.

Duplicatoq́ earum cohortium numero. 2.

Tres legiones triginta habebant cohortes. Titurius autem quindecim amiſerat: duplicatus igitur hîc amiſſarum eſt cohortium numerus per tres legiones. Quare nunc decem legionibus pugnat Cæſar.

Adiunctis Ciſrhenanis. 3.

In littore Gallico Germani occupauerunt multam regionem, vt ex 2. libro patet, & in Ptolemaica item deſcriptione.

Concilium in Lutetiam Pariſiorum. 4.

Pariſij ad confluentem Matronæ & Sequanæ vrbem habent Lutetiã quatuor millibus paſſuum ſub eodem cõfluente, quæ hodie eius regionis Metropolis eſt.

Syluam eſſe ibi infinitæ magnitudinis. 5.

De Baceni ſylua rectè ſentit noſtra ætas, quæ eam putat eſſe, quæ hodie vulgò Nigra dicitur, ab qua Bacenis plus mille & centum ſtadijs diſtat. Id autem quomodo ex ipſo Cæſare quis certò deprehendere queat, etiam atq; etiam Lectori conſiderandum eſt. Et primùm quidem Vbiorum ſitus tempore Cæſaris notandus: quem conſtat fuiſſe tum ſub Treuiris rectà ad Rhenum, in Germania tamen. Deinde rectà ad Orientem & Septentrionem, Sueuos in Germania ſedes habuiſſe, vt antè dictum eſt. An autem tempore Cæſaris Rhenum attigerint Sueui, quod Strabo ac Ptolemæus ſcribunt, vehementer dubito. Certè ex Cæſare ſatis patet. Bacenis igitur Sylua hodie Thuringica dicitur, ſiue Harto Saxonicus, quidam etiam Piceariam vocant ſyluam, quæ tamen Herciniæ ſit, velut ramus aut cornu, vt noſtra ætate quidã ſcripſerunt. Cheruſci autem ad Albim fluuium ſunt. Quidam ad confluentem Salæ & Albis vrbem eos (cuius etiãmnum manet nomen Zerbſt) habuiſſe tradunt.

Agriculturæ non ſtudent. 6.

Non admodum conuenit hoc cum ijs, quæ ab initio libri 4. de Sueuis ſcribit Cæſar his verbis: Sic neque agricultura, neque ratio atq; vſus belli intermittitur.

Circum Herciniam ſyluam. 7.

Hercynię ſyluę optimi & maximi quiq; autores cùm Latini, tum Græci meminêre. Pomponius Mela, qui eadem ferè cum Cæſare diſſerit, Strabo libro ſeptimo aliquantum diuerſa. Plinius item multis in locis. Eius quũ ſint haud dubiè lata cornua, & varij tractus, ipſa tamen intra Germaniam, quod ad Occaſum & Meridiem attinet, continetur. Ideoq́ue Arduennam ſyluam, vt illius partem neutiquam annumerauerim, quod quidam noſtra ætate temerè, meo quidem iudicio, fecêre. Vix enim Bacenim eius exiſtimem partem. At Bohemiæ ſyluas, & quæ inde in Sarmatas inter Orientem ac Septentrionem ſequuntur, ſanè connumerauerim. Nam & Ptolemæus Marcomannis vicinam ſtatuit Hercyniam, etiamſi is, quem Cæſar hîc deſcribit, tractum in multas ſecauerit partes, nempe in Eremum Heluetiorum, Gabretam ſyluam, Lunæ ſyluam ac Orcyniam. At Semanam ſyluam, Abnobios montes, ac Melibocum nimis remotos puto. Sudetas fortaſſis admiſero montes. Ex verbis autem Cæſaris planè patet, quàm latè olim longeq́ue patuerit. Caput enim eius eſt, quæ à reſina nomẽ habet, Hartzwald. Hartz enim vocant reſinam & Galli & Germani. Nunc vulgò corrupto natiuo vocabulo Schwartzwald appellitant, quaſi dicas, Nigram ſyluam. Apud Ammianum, & poſt eum autores aliquot, ſylua Hartiana dicitur, quanquam Hartziana ſcribi oportebat: quod nomen aliquis ſciolus, ac Germanicæ Gallicæq́ue linguæ ignarus, vt Latinè quid ſonaret, in Martianum temerè mutauit: niſi (quod & ipſum fieri potuit) quis exiſtimet, cùm Romanis interrogantibus eius ſyluæ nomen, reſponſum eſſet, Hartzwald/ relicta voce Wald/ quæ ſyluam ſignificat, ad alterum verbum, quod reſinam ſignificat, Romanos animum intendiſſe, ac Hars pro Hartz ſcripſiſſe. Dein-

de, vel vt in ipſorum quoque lingua aliquid tinni-
ret, vel literarum M, ac H, vicinitate ex Hars factũ
eſſe Mats, ac inde Martianum pro Hartzianum
increbuiſſe apud indoctos. Illud opinor, nemini
dubium, nomen eſſe Germanicum Gallicumq́;,
non Romanum. Ideoq́ue ego vbique apud Am-
mianum, cæteroſq́ue qui eius meminerunt, Har-
tzianam legendum exiſtimo, non Martianum: hu
ius autem Hartzianæ ſyluæ parteui exiſtimo, vt
iam diximus, Heluetiorum Eremnm à Rheno ad
Nicrum vſque amnem. Cornelius autem Tacitus,
inter Hercyniam (inquit ſyluam Rhennmq́ue &
Mœnim amnes Heluetij, vlteriora Boij, Gallica
vtraque gens tenuêre. Quæ verba, ſi ad amuſſim
diſcuſſeris, inuenies Cornelio neque regionem, v-
bi hodie Vuirtembergenſis ducatus eſt, neq; quæ
ad Danubij ortum eſt, inter Helucrios & Nicrum
amnem, ſatis notam fuiſſe. Nam Helnetios om-
nia inter Rhenum ac Mœnim amnes tenuiſſe, mi-
hi non fit veriſimile, ſed à Rheno ad Nictum am-
nem, quæ hodie non pœnirẽda eſt natio, id enim-
ucrò ſatis veriſimile fuerit. Verùm vt Lectorẽ ma-
gis excirem, quis hæc Taciti verba intelligit? Inter
Hercyniam ſyluam, Rhenumq́ue & Mœnim am-
nes. Quum totnm ſpatium inter Rhenum & Mœ-
nim occupet Hercynia ſylua, ſecundum Cæſatis
deſcriptionem, cui non paulò plus quàm Corne-
lio fidei tribuo. Niſi intelligamus, quæ hodie Ni-
gra ſylua dicirur ſecundum Rhennm, eam ſolam à
Cornelio dici Hercyniam. Sic enim inter eam Rhe
numq́ue & Mœnim amnes natio immenſa intel-
ligeretut, ipſa Helnetiorum etiam tegione longè
maior. Contineret enim quicquid terræ eſt intet
Schaffhuſiam Noricam vtbẽ, Erebipolim ac Hey-
delbergam. Vetùm neque Hercyniam ita à Cor-
nelio accipi puto, neque vnquam Heluetios tan-
tum terræ poſſediſſe. Niſi quis obijciat, tempore
illo omnia vaſta fuiſſe à Rheno, vrbem vſque No-
ricam, itaque Heluetios verè Eremnm poſſediſſe,
ac deinde Boios vlteriora eiuſdem loci occupâſſe,
vbi hodie Boëmia eſt. Lector, quod volet, ſequa-
tur. Ego planè in ea ſum opinione, Romanos ſcri-
ptores in omnib. hiſce locis deſcribendis ſępè vul-
gi famam ſequutos, ac incomperta pro comper-
tis, quemadmodum de remotiſſimis regionib. te-
merè mentiendo fieri ſolet, tradidiſſe. Vt quid e-
nim Cornelius nec lacus Acronij, nec cataractarũ
Rheni meminit, niſi quia non nouit. Certè ipſe Ta
citus, quantumuis tacitus, imò loquaciſſimus an-
tor, vt eum Tertullianus vocat, haudquaquã taci-
turus fuerat, vt mea fert opinio, ſi ea comperta ha-
buiſſet. Idem ille quàm frigidè Rheni, quàm frigi-
dè Danubij fonteis, quàm deinde longè frigidus
ipſorum fluuiorũ tractus deſcribit? quod luculen-
tnm argumentum eſt, ea illi neutiqnam fuiſſe no-
ta. Eremnm igitnr Heluetiorum, quicquid dicat
Tacitus, inter Rhenum ac Nicrum amnes fuiſſe pu
to. Sed hæc de Eremo Heluetiorum, ac ſylna Hat-
tziana. Scio quoſdam eſſe, qui ſedium mutatio-
nes apnd Cornelium ita intelligerent, quaſi Galli
protſus relicta ſua tetra, ſedes mutanetint. Sed hi
verbis Cæſaris, quibus Cornelius innititur, facilè
conuincnntur. Cæſar enim vbi de hac, quam Cor-
nelius hîc repetit, habitationum mutatione diſſe-
rit, ait: Virtute Gallorum factũ, vt trans Rhenum
colonias mitterent: ac continuò Volcarum Te-
ctoſagum exemplum ſublungit. Vnde Cornelius
ſimile exemplum adducturus, Heluetios ac Boios
idem feciſſe commemorat. Quis enim crederet,
Heluetios ſua (quæ, vt autor eſt Cæſar, melior erat)
relicta terra, in vaſtitatem illam ac ingentem ſoli-
tudinem totos migrare voluiſſe: At colonias du-
xiſſe ſatis veriſimile fuerit: ſicut contrà & priori-
bus & poſterioribus ſeculis Germanos in Gallias
quoque duxiſſe conſtat. Hercynia Romanis aſpi-
ratur, ſic apnd Græcos in emendatioribus ſal-
tem codicibus, & ſanè Germanicus Gallicuſq́ue
ſermo aſpirationem poſtulat. Eratoſthenes quar-
tam vocalem Orcyniam prima ſyllaba notâſſe vi-
detnr: quod in Strabone per ſecnndam, vt Lati-
nis, ſcriptum reperias. At Gallorum, Germano-
rumq́ne lingua per primam vocalem Hartz vo-
cat Reſinam, niſi quòd Germanorum quidã craſ-
ſius Hortz/ per quartam Larinorum vocalem. Vn-
de Eratoſthenes Orcyniam fortaſſis mutauit. Ac
Hertz per ſecundam vocalem Gallis Germaniſq́;
cor ſignificat. Qui ergo Hartzianam ſyluam ſcri-
pſerunr, meliùs Germanicam linguam expreſſe-
runt, quàm qui Hercyniam. Græcis quidem ac
Latinis parum curæ fuit noſtra lingua, quàm illi,
maximè tamen Romani (adeò Gallorum virtu-
tem oderant) quaſi data opera, opprimere cona-
ti ſunt. Quotum enim quotquot nomen vel vr-
bis, vel fluuij, vel populorum etiam, quod verè
Germanicum Gallicúmue dicere queas, apud
Geographos reperias. Cui autem dubium, Ger-
manicis Galliciſq́ue locis, Germanica Gallicaq́ue
fuiſſe nomina. Plinius ingens antiquitatis ama-
tor, mirè Gallicam linguam ſuſpexiſſe videtur:
nempe qua olim maior Occidentis pars locuta
eſt: præterea tota Gallia Ciſalpina, in qua ipſe
natus erat. Sed dij boni, quàm corruptè apud
eum legnntur nomina, vt aut Delio notatore,
aut Oedipo aliquo coniectore ſæpè opus fuerit,
qui ea expiſcari volet. Multa tamen & apud
hunc, & apud alios autores Tſchudus noſter hac
ætate feliciter eruit: & erunt, vt ſpero, poſt nos
idem molientes, vt quod reliquum adhuc eius lin
guæ apud Heluetios, alioſq́ue Rheni quoſdam ac-
colas verè Gallicæ, verè antiqnæ, ſuam apud ho-
mines exiſtimationem ac maieſtatem recuperet:
cùm hodie trium nationum, Italiæ, Hiſpaniæ, ac
Franciæ lingua, ſit fragmentum Latinæ linguæ,
ſed tantò pluris, quantò magis integritati Latinæ
linguæ appropinqnat. Qua in re Italica hodie Frã-
ciæ præfertur. Sed de hoc negotio obiter hîc. Il-
lud apud me nondum certum, quàm probem il-
lud y, in Hercynia, quod multi per i ſcribunt. Ma-
gis hoc etiam mirandum apnd Senecam in Me-
dea, eam ſyllabam productè legi, in hoc ſenario:

Lucis Sueui nobiles Hercinei.

Apud Claudianum verò inſignem Poëtam,
correptè, quem fermè ab aliqnot ſeculis nunc imi
tantur:

Subli-

Sublimis in Arcton
Prominet Hercynia confinis Rhætia ſylua,
Quæ ſe Danubij iactat, Rhenique parentem.

Hoc etiam in verbis Cæſaris notatu dignum, pro Nemetum Althamero legendum videri Venetum, vt intelligantur Veneri ad lacum inferiorem Acronio, quem hodie Cellenſem nominant, viginti millibus paſſuum plus minùs ſupra maiorem Rheni cataracten, Nomen eſt apud Melam, vt ſuprà de Rheno retulimus. At Lector cogitet, num putet nomen Veneti Lacus notum fuiſſe Cæſari. Mihi quidem non videtur, maximè ea cauſa, quòd Acronij lacus longè maioris quàm Veneti nō meminerit. Vnde quidam fuêre, qui Rhætorum pro Nemetum legendum exiſtimârint. Sed ne id quidem nominis Cæſari notū fuiſſe putat Tſchudus, quum nuſquam ipſe Rhætorum, oblata toties nominandi occaſione, maximè lib. 4. vbi Rheni ortū deſcribens, populos commemorat, per quorum fineis Rhenus labatur, ibi in eius ſupremo Lepontios collocat, deinde Nantuates, per quos forſitan Rhætos intellexit. Nam continuò Heluetios ſubiungit. Niſi quis eo in loco, vt diximus, Aetuatium legere pro Nantuatium velit. Quod ſi conceſſerimus, certè id nominis etiam hîc ponendum cenſeo. De Danubio, quando enim alij diligenter deſcripſerunt, vt ex nauigatione mea didici, hoc vnum annotare dignum eſt viſum operæprecium. Non temerè eſſe, quod veteres autores de monte Arnoba ſcripſerunt, & mihi vehementer ſuſpectum fontem illum, quem hodie in vico Duneſchingen oſtendunt, cùm duo alia ſint flumina multò altiora origine, illo quidem quem oſtendunt fonte. Cęterùm vnde in hanc venerim cogitationem, non grauabor dicere. Cùm olim Baſileæ publicè Herodotum auditoribus meis prælegerem, admodum admiratus, cur is non vno in loco diceret, apud Celtas oriri Danubium (Iſtrum ipſe nominat) magiſque adeò Ariſtotelem, qui in Meteoris ex Pyrenæo monte eum labi memoriæ tradidiſſet, ex quo Herodotus vrbem faceret: ad hæc, quòd Plinius Solinuſque Arnobam vocarent eum montem: denique quòd id nomen in Cornelij codicibus toties variatum reperias. In quibuſdam enim Arbonum, in alijs Abnouum legitur. Cepi ego anxiùs mecum altiora ea de re cogitare. Succurrebat primùm quod Strabo lib. I. ex Ephoro tradit, totum occidentem olim Galliæ appellationem habuiſſe. Gallos autem eſſe, qui ipſorum lingua Celtę appellantur, vt initio horū Commentariorum Cæſar teſtatur. Ideoq; Herodoti de Celtis opinionem non eſſe prorſus friuolam, facilè videbam. Confinium enim ibidem eſt Germaniæ ac Celtarum. Strabo lib. VII. vocat extremas Germaniæ ab Occaſu partes. ἄχρι μὲν οὖν (inquit de Iſtro loquens) ἐπὶ τῶν γερμανικῶν ἄκρων τῶν ἑσπερίων. Et etiámnū eius regionis lingua mixta eſt ex Celtica ac Germanica. Nec dubito, Heluetiorum nemore totum eum tractum contineri, quem tempore Strabonis aliqua ex parte Sueui occupauerint. Libro enim IIII. idem autor, poſtquam iugum, ex quo Iſter originem trahit, deſcripſiſſet, continuò ſubiungit: ὅπου αἱ τοῦ Ἴστρου πηγαὶ πλησίον Σοήβων, καὶ τοῦ Ἑρκυνίου δρυμοῦ: id eſt, vbi Danubij fontes ſunt prope Sueuos, & Hercyniam ſyluam. Ariſtotelis autem opinionem de Pyrenæo monte, ne eam quidem abſurdam probant vocabula, quæ etiámnum manent altioribus eo, quem hodie oſtendunt fonte. Brygem alterum vulgus appellat, alterum Bregen, Regionem Por. Et eſt altitudo non magnorum montium (Strabo vocat ῥάχιν μετρίως ὑψηλήν: id eſt, iugum mediocriter excelſum) vbi hodie oriuntur duo hæc, quæ dixi, flumina. Et quis vnquam fontem vocârit inferiorem, ac non ſuperiorē potiùs: Quare ego iuſta de cauſa moueor, vt vel Brygen vel Bregen Danubij fontes credam, & fortaſſis duos, vt Rheni. Sed ſi Deus mihi concedet tantum aliquando otij, quando tam propè habito, tentabo ipſe locum videre, ac certiora Lectori ea de re indicare. Intereà Lector hoc velut arrhabone quietus, vel mecum dubitet: vel, quod malim, meliora ipſe diſpiciat.

Volgæ Tectoſages occupârunt. 8.

Volcæ apud autores duplices inueniuntur, Arecomici & Tectoſages. Sed in his nominibus V. & K. variè leguntur. Nam apud alios Volcas Tectoſages, apud alios Volgas Tectoſages reperias. Ego vtrunque nomen Gallicæ linguæ exiſtimo, quę populum Volck nominat: & Tectoſages Deck den ſack. Ita Arecomicos Herkommen/ quaſi diceres, aduenticios, ſiue inquilinos. Meminit horum Plinius lib. 3. de Narbonenſi Gallia, & Strabo in 4. Arecomicorum autem ſeptimo lib. poſteà mentio habebitur.

Gallis autem propinquitas. 9.

Legendum videtur: Gallis autem Prouinciæ propinquitas, & tranſmarinarum rerum notitia, &c. vt intelligamus prouinciam Romanorum: de quo ab initio primi libri, vbi de Belgis.

Latitudo nouem dierum. 10.

Latitudo hæc nouem dierū ſumi videtur à Meridie, ad Septentrionem, hoc eſt, à Rheni cataracte maiore, ad Mœnum vſque amnem. Longitudo verò ſecundum Danubium intelligitur, ſexaginta aut multò plus dierum itinere.

Et Anartium. 11.

Anartios Ptolemæus maximè Septentrionales Daciæ facit, iuxta Carpatem montem & Teuriſcos, quod maximè conſentaneum eſt verbis Cæſaris. Illinc enim ſiniſtrorſum vertitur Hercynia ſylua. Porrò mons Carpates Sarmatiam à Dacis ſummouet, quem perperàm Carpathum vulgò vocamus: cùm Carpathus ſit Inſula inter Rhodum & Cretam, vnde Carpathium Mare nomen habet. Quanquam haud ſcio, num quiſquam alius Geographorum præter Ptolemæum huius Carpatæ montis meminerit. Conradus Celtis Carparum media producta ſyllaba vocat, fortaſſis ad Inſulæ differentiam: quod non fuit neceſſe, ſi quidem Græca exemplaria inſpexiſſet. Vbi

ὑψηλότατος

[illegible], pro monte, pro inſula verò [illegible].

Adfines Dacorum. 12.

Daci populi Danubij, propinqui Sarmatis, Iazygibus Metanaſtis, & Miſijs, olim maximè feri, & Romanorum hoſtes.

Millibusq́ amplius quingentis. 13.

Priore libro Cæſar ait, ex Eburonibus in Morinos eſſe millia paſſuum centum: atqui idipſum hoc ſpaciū ex Eburonibus in Morinos multò longiùs eſt, quàm ſit Arduennæ longitudo, videlicet ex Treuiris in Neruios. Quo pacto igitur Arduenna millibus paſſuum ampliùs quingentis in longitudinem patet? niſi longitudinem pro circuitu exponas: quod haud ſcio an quiſquam auſus ſit facere.

In inſulis ſe occultauerunt. 14.

Videtur hoc de Salandis dicere, quę inſulæ ſunt hodie inter Flandriam & Brabantiam in mari Germanico.

Segni, Condruſiq́. 15.

Hîc locus quibuſdam doctis viris corruptus videtur, inter quos eximius vir D. Lābertus Paſchalis, ſacri ordinis Carthuſiani, Prior domus ad confluentem Moſellæ ac Rheni. Legni, inquit, gens intra fines Menapiorum, cuius & Tacitus & Ptolemæus meminerunt. Manet hodie genti nomen & oppido Lynn, vel Lenck: in qua gente olim oppidum inſigne cladibus Romanorum, dictum Gelduba, cuius adhuc veſtigia manent. Hæc illę. Quidam Glatbach hodie dici exiſtimant. Idem Lambertus paulò pòſt non Vatucam, ſed Ratucam legendum putat, vulgò Rhade, oppidum in finibus Eburonum, haud procul ab Aquiſgrano & Iuliaco. Hæc illę. At quod ad Legnis pro Segnis legendum, ex Ptolemæo adducit teſtimonium, neſcio quàm probem. Nam in Belgicæ Gallicæ deſcriptione, quæ D. Lambertus verba ita legit: Legnorum Luppia, poſteà Agrippinenſis: Græcus codex ita habet: λεγίων λ οὐλπία, quod Bilibaldus vertit, Legio tricesima vlpia. Niſi fortè quis hoc quoque in Ptolemæo corruptum à Græcis exiſtimet.

Aſcaldem, quod influit in Moſam. 16.

Hinc vndecim legiones numerantur, & duæ cohortes (Siquidem adhuc duodecim cohortes ad pontis ſunt defenſionem, niſi quis quæ paulò pòſt dicturus eſt, de pontis cuſtodia, ea de longè antè præterito tempore dici intelligat) cùm ſuprà decem duntaxat ſit mentio legionum. Et vide quàm verum hoc ſit Aſcaldem influere Moſam, neque enim noſtra ætate ex tabulis hoc videre licet Geographis.

Annot. Henr. Glar. in Lib. VI. finis.

IN C. IVLII CÆSARIS COMMENTARIORVM DE BELLO GALLICO LIBRVM VII. HENR. GLAR. ANnotationes.

I.

IN ſeptimo libro ſeptimi anni cōtinetur hiſtoria belli Gallici, qui fuit annus DCCII. ab Vrbe condita, Cn. Pompeio Coſ. ſolo: in quo libro hæc habentur ordinè. Motus Galliarum à Carnutenſium audacia ortus. Vercingetorigis ambitio & ſtudium recuperandæ libertatis, qui ſtatim Bituriges, Aruernos, aliosq́; populos concitat. Cæſar legiones magna induſtria omnes cogit. Vercingetorix Boiorum oppidum oppugnare inſtituit. Cæſar, cùm illis auxilio eſſe vellet, Vellaunodunum Genabum, & Nouiodunum oppida in itinere expugnat: deſiſtit Vercingetorix ab oppugnatione Boiorum: perſuadet Biturigibus, vt omnia, quæ munita non ſint oppida, ſuccendant, quo Cæſarem pabulatione intercludant. Cæſar Auaricum oppidum cepit, in Heduis ſeditionem ſedat: cum Labieno copias partitus Gergobiam obſedit, interim Hedui fraude Conuictolitanis Litauicique deficiunt à Romanis. Cæſar apud Gergobiam militum audacia malè pugnat. Viridomari & Eporedorigis Heduorum inſignis narratur perfidia. Labienus contra Pariſios feliciter pugnat. Deficit tota Gallia, præter Remos, Treuiros, & Lingones. Cæſar cum Labieno in Sequanos cedit, conſequuntur Galli duce Vercingetorige. Fit prælium, in quo Cæſar victor Alexiam oppidū Mandubiorum, in quod Vercingetorix confugerat, magnis munitionibus oppugnat. Conuenit vniuerſa Gallia Cæſarem oppugnatum, vbi Cæſar rurſus maxima pugna vicit, oppido potitur, Vercingetorigemq́ue cepit.

Deſperatis hominibus Genabi in dato, &c. 2.

Genabum ad Ligerim amnem oppidum ſeſqui diei itinere à Lutetia, hodie Aurelia dicitur, vt eſt communis exiſtimatio. Pontem per Ligerim habet elegantiſſimum: hęc ſedes eſt ducum Aurelianenſium.

Ex-

Expellitur ex oppido Gergobia. 3.

Gergobia verò oppidum Aruernorum eſt, etſamnum hodie celebre. Gergobina verò oppidum Boiorum, quod illis Hedui in bello Heluetico, ex iuſſu Cæſaris dederunt, Sed nomina confuſa ſunt.

Cadurcos, &c. 4.

Cadurcos Ptolemęus ad Canellum flumen conſtituit, propinquos Santonibus & Rhedonibus, hodie Caors, vt putant. Cæſar ait hos eſſe ſub imperio Aruernorum. Turoni autem ciuitatem hodie ad Ligerim habent. Diui Martini ſepulchro claram.

Aulercos. 5.

Ptolemæus, vt lib 3. diximus, triplices facit Anlercos, Diaulitas, Eburaicos, & Cœnomannos. Sed hæc nomina apud Cæſarem aliquantum variata ſunt, vt ibidē diximus. Præterea nonnunquā coniunctim, nonnunquam diſtinctim, magna codicum variatione ponuntur.

Lemouices. 6.

Lemouices Ptolemæus vicinos facit Rhedonibus, Cadurcis, & Pictonibus. Sed poſt ſecundam Syllabam quidam codices u, ponunt, quidam n, atq; inde parati ſunt duo populi, quos ego vnum fuiſſe exiſtimo.

Andos. 7.

Andes tertia declinatione ad finem libri ſecundi vſurpauit Cæſar, & Hircius libro 8. Genitiuum pluralem Andium protulit, ideoq; hoc in loco Andes legendum puto, non Andos.

In Ruthenos mittit. 8.

Dictum eſt ſuperiùs, quoſdam duplices facere Ruthenos, prouinciales, & non prouinciales. Hic itaque de prouincialibus loqui videtur.

Ipſe in Bituriges. 9.

Bituriges Ptolemæus duplices facit: Vbiſcos, quos ad mare ponit, vicinos oſtijs Garumnæ fluuij: Oecubos, quorum oppidum Auaricum ponit: quod Cæſar cepit, miſerrimeque diripuit. De poſterioribus hic intelligimus, vulgò Burges: nam Vbiſcos hodie Bordeaulx vocant.

Progreſſus in Nitiobriges. 10.

Nitiobriges populi Narbonenſis Galliæ apud Ptolemæum, vicini Ruthenis, hodie montem Peſſulanum vocant, vulgò Montpelier. De Gabalis nihil certi aſſerimus, quàm Nitiobrigibus fuiſſe vicinos. Cæſar poſteà ait, ſub clientela Aruernorum fuiſſe.

Præſidia in Ruthenis, prouincialibus. 11.

Hoc in loco coniungenda videntur bina nomina, Ruthenis prouincialibus, & Volcis Arecomicis. Nam vtrique duplices ſunt, vt in ſuperioribus dictum eſt, & in ſequentibus ſuis locis plura dicentur.

In Heluios, qui fines. 12.

Heluij qui ſint, Cæſaris verba ſatis declarant. Meminit & Plinius libro 3. cap. 4. Albæ Heluiorum: vt rectè Marlianus exiſtimârit, hodie Albinam dici.

Etſi mons Gebenna. 13.

Gebenna qui mons ſit, non minùs clarum eſt. Cæterùm ingens error eſt, de quo libro primo admonuimus, qui Geneuam hodie Gebennas vocāt: cùm hęc vrbs ſit inter Allobrogas & Heluetios. Mons autem Gebenna inter Aruernos & Heluios, longiſſimo ab Geneua tractu. Meminit eius etiam Plinius libro 3. capite 4. Videtur autem hic mons admodum longus fuiſſe ab Occaſu in Ortum, cùm Cæſar (vt poſteà in hoc adeo lib.) inter Elauerem & Ligerim amnes concluſus, dicat iter in Prouinciam monte Gebenna impediri.

Altero die cùm ad oppidum Senonum Vellaunodunum. 14.

Vellaunodunum Senonum oppidum eſt, qui autem Villam nouam Lotharingiæ intelligunt, vehementer errant. Neque enim vſpiam Lotharingia hoc Cæſaris iter attingit. Nam ab Agendico altero die eò venit Cęſar, & rurſus ab eo biduo cum legionibus Genabum. Quāquam haud ſcio, num proximo itinere.

In via Nouiodunum oppugnare. 15.

Nouiodunum trium oppidorum nomen, in Sueſſionibus, vt libro 2. in Biturigibus, vt hic: in Heduis, vt poſteà in hoc libro. Cæterùm hoc loco neceſſe eſt, Nouiodunum eſſe eo itinere, quo ab Aurelia itur ad Bituriges.

Fratrem à fratre renunciatum. 16.

Renunciari, id eſt, publicè nuncupari, & audibili voce præconis proclamari, qui in Magiſtratu ſuccedat.

Secundum flumen Elauer duxit. 17.

Secundum fluuium Elauerem duxit exercitum, proptereà quòd cum ſuperare non poterat. Eſt autem fluuius in Aruernis, hodie Alier, non longè à Gergobia, quod oppidum hodie putant Claremontenſem nominari. Cæſar in acceſſu quintis caſtris ab Elauere venit Gergobiam, in diſceſſu verò ad idem flumen ab eodem oppido triduo peruenit: non igitur eſt Gergobia ad Elauerem, vt putauit Marlianus.

Melodunum peruenit. 18.

Melodunum oppidum eſt decem leucas ſupra Lutetiam in tria parua oppidula diuiſum, quemadmodum ipſa vrbs Pariſienſis noſtra ætate. Quod ſi Agendicū eſt inter Sequanam & Marronā, vt indicat Marlianus, quod Prouins hodie appellari

putat,

putat, vix expedimus in vtra parte primùm aggreſſus ſit Lutetiã Labienus, à Belgarúmne regione, an Celtarum: in vtraque enim flumen tranſeundum erat, hac Sequana, hac Matrona, vt ſemper ab impedimentis legiones flumine ſepârari neceſſe eſſet. Item hoc quoque dubium, in vtra Lutetię parte fuerint paludes, in cáne, vbi hodie vniuerſitas, an vbi maior vrbs. Sed hæc Studioſis examinanda relinquimus.

Bellouaci autem defectione. 19.

Erant enim Bellouaci in fide Hednorum omni tempore, vt ait Cæſar lib. 2.

Nanque altera ex parte Bellouaci. 20.

Hic locus propemodum conuincit, Labienum in Belgarum littore tunc fuiſſe, vbi Bellouaci inſtabant: Camulogenum autem in littore Celtico, & Agendicum quoque in Celtis oppidum fuiſſe, Niſi dicamus, Si Labienum in Celtis fuiſſe credimus hoc locò, & in Belgas contendiſſe, Matronæ pontes in Romanorum manu fuiſſe, aut Cæſarem Matronæ oblitum, & Sequanę duntaxat meminiſſe, cùm dicit, Tum legiones à præſidio atque impedimentis incluſas, maximum flumen diſtinebat.

Et parua manu Metioſedum. 21.

Metioſedum alij Ioſedum nominant, oppidum paulùlum ſupra Pariſios, non autem ſupra Melodunum, vt Marlianus tradit: quod ex Labieni caſtris, quæ è regione Lutetiæ erant, facilè quis colliget. hodie Corbel nominatur, vt quidam exiſtimant. Quod ſi verum eſt, Agendicum prorſus in Celtis eſt, non inter Matronam & Sequanã, vt conſtituit Marlianus. Sed Lector ea de re, quid potiſſimùm ſequendum cogitet.

Sebuſianisq́, qui ſunt finitimi ei, &c. 22.

Sebuſianos Cæſar libro primo, extra prouinciam vltra Rhodanum primos eſſe dicit, vicini igitur Allobrogibus & Heduis, & Heduorum clientes inter Genéuam & Lugdunum, paululum ad Septentrionem. Cæterùm hoc in loco depopulis ſequentibus notandum, quòd Allobroges, Helnij, & Volcæ, Arecomici pro Romanis erant: Gabali verò, Aruerni, Rutheni, & Cadurci, contra Romanos. Legendum autem eſt, ad fines Volgarum Arecomicorum depopulandos mittit, ablata coniunctione Quam, vt vnus intelligatur populus, non duo, quod ſuperiùs etiam admonuimus de Volgis Tectoſagibus.

Et Eporedorix. 23.

Non erat autem ille, de quo in ſuperioribus habitum eſt, vbi de Viridomaro.

Circuitus X I. *millia paſſuum.* 24.

Poſteà dicturus eſt, quatuordecim millia paſſuum. Quare vel codices errant, vel poſteà maius ſpacium complexus eſt. Quidam aliter hunc nodum expediunt. Cæſarem ſuperiùs munitionem aduerſus oppidanos oſtendiſſe, hîc verò aduerſus exteriores hoſtes, quos propediem venturos ſciebat. Neceſſe autem eſſe exteriorem circulum interiore maiorem intelligi. Quod ſi verum eſt, oportebat verba illa Cæſaris, quæ poſteà ponit (His verbis perfectis, & regiones ſecutus quàm potuit æquiſſimas, pro loci natura X I I I I. millia paſſuum complexus) referre ad ſequentia verba (pares eiuſdem generis munitiones, &c.) Quanquàm durè ſonat, quod ſubnectit, diuerſas ab his, pro ab illis. Sed Lector iudicet res, non eſt magni admodum momenti.

Foſſam pedum viginti latam, directis, &c. 25.

In genere munitionum Iocundus verba Cæſaris partim non intellexit, partim illis aliquid de ſuo addidit. Duas foſſas (inquit Cæſar) quinos denos pedes latas, eadem altitudine perduxit. Hoc Iucundus ita accepit, quaſi vtraque quindecim pedes etiam alta fuerit. At ego puto Cæſarem dicere, foſſas duas quinos denos pedes latas fuiſſe, & eadem quidem altitudine inter ſe: cæterùm quantò pedum numero, hoc eum nón dicere, ſicut nec primæ foſſæ altitudinem expreſſit: etiamſi Iucundus poſteà id quoque adiecerit, non Cæſaris, ſed ſuis verbis. De ramis autem cipporum Adiectiuum, abſciſſis, omittit, non abſque ſenſus iniuria. Neque enim permanebant rami infirmi, ſed firmi manebant, infirmi abſcindebantur. De lilijs verò hæc Cæſaris verba non paruam habent difficultatem. Simul confirmandi (inquit) & ſtabiliendi cauſà ſinguli ab infimo ſolo pedes terra exculcabantur. In vetuſtiore codice legebatur: Singuli ab infimo ſolo pedes tres terra exculcabantur. Sed terni pedes ſcrobium (vt Cæſar ait) ſub terra erãt: è quibus intelligo, ſingulos tum pro ſtabiliendis ſtipitibus completos, tum poſt immiſſos ſtipites conculcatos terra, ita vt relinquerentur adhuc bini pedes pro longitudine tibiæ ad vulnerandum corpus acie ſtipitis. Ergo ſinguli pedes conſtruendum. Quidam ternos pedes ſcrobium relictos exiſtimant, ac prætereà teretes ſtipites infimo ſolo fixos, vt incidentes, inguina ac podices læderent: quod Cæſaris verbis, quæ pòſt ſequentur, conforme eſt. Ait enim de Gallis, Aut in ſcrobes delapſi transfodiebantur.

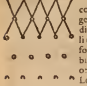
Ante hos obliquis ordinibus in quincuncem diſpoſitis. 26.

Quincuncialis ordo vnde dictus ſit, multi eximij viri noſtra ætate anxiè inquiſiuerunt, de quorum numero Guilh. Budæus eſt. idem lib. 1. de Aſſe dubitat: neque ego id certè aſſero, verùm opinione mea liberè pronunciata, Lectori iudicium relinquo. Quincuncialem igitur ordinem puto dictum, quaſi quiupunctialem, à quinque punctis. Cæterùm quòd hæc vox difficilis prolatu eſſet, & nonnihil inepti ſono inferens, atque adeò

ingra-

ingratum auribus, deflexit Romani eloquij conſuetudo in id, quod proximum alioqui & in vſu frequenti erat, Quincuncialis pro Quinpunctialis appellitans. Eſt igitur Quincuncialis ordo, qui in quouis quadrato cētro ipſius quatuor angulorum punctis comparat, aſpectu enim ſic fiunt quinque hoc modo:

Quòd ſi plura quadrata connecti intelligamus, emerget totius iugeri forma ſub ordine & aſpectu Quinpunctiali (vt ita loquamur) ad hanc formam. Paucis itaq; his verbis, & quid ſit Quincuncialis ordo, & cur ita dictus, puto Lectori perſpicuum. Nam ex Ciceronis, Quintiliani, atque aliorum authorum verbis, quæ Budæus adducit, neutrum ita lucidè expedias, vt Lector non vehementer hæreat.

Imperant Heduis & eorum clientibus. 27.

Vix eſt alius totis hiſce Commentarijs locus, æquè atq; hic deprauatus, nemine à multis annis de hoc numero curante, quo pacto partes ſummæ reſponderent. Itaque & anxia cura, & ſumma adhibita diligentia, inſpectis exemplaribus, eum magna ex parte reſtituiſſe confidimus. Quanquam in populorum nominibus aliquot hęremus, nec abſque cauſa iudicium noſtrum Lectori committimus. Notandum itaque eſt, Cæſarem oppido pulchra ratione hanc deſcriptionem inſtituiſſe, nempe vt potentiſſimos quoſq; populos primùm enumeraret deinde minùs potētes poſtponeret. Quo ordine Hedui ac Aruerni iure præcedunt: quippe quibus & lata regio, & magnæ erāt clientelæ, ideoque & maximum ijs dedit numerum, videlicet triceena quina millia, quæ ſumma creſcit in ſeptuaginta millia. Sequuntur deinde populi minores ſex, Senones, Sequani, Bituriges, Santones, Ruteni, Carnutes, quibus duodena tribuit millia, non 22. millia, vt falſò habent corrupti codices. Summa igitur horum populorum excreſcit in 72. millia. Bellouaci 10. millia dare iuſſi, duo miſerunt: ratio paulò pòſt à Cæſare redditur. Lemouices 10. millia miſerunt. Octona millia, 4. duntaxat populi Pictones, Turoni, Pariſij, ac Heluetij. Nam hîc diſtinguendum eſt colo, quòd Coniunctio &, ter poſita ſatis indicat. Summa 32. millia. Porrò deinde nouus ſenſus inchoandus à Sueſſionibus (ita enim legendum eſt, non Senonibus, quandoquidem hi iam numerati ſunt) Ambianis, Mediomatricis, Petrocorijs, Neruijs, Morinis, Nitiobrigibus, quibus quina millia imperata ſunt, ſicut & Aulercis Cœnomanuis, quos ideò ſeorſum numerat, ne viderentur duo populi, cùm ſit vnus. Summa octo horum populorum 40. millia. Attrebatibus imperata 4. millia. Terna autem millia tribus populis, Bellocaſſis, Lexobijs ac Aulercis Eburonibus. Eſt enim & hic vnus, nō duo populi. Vides vt ab duodenis millibus deuentum ſit ad terna millia. Boijs igitur ac Rauracis ex hactenus ſeruato deſcriptionis ordine minor numerus competet, vt ciuitatibus duabus perexiguis, bello etiā ante ſexennium Heluetico attritis. Præterea Boijs, vt exulibus ab Heduis receptis, quemadmodum lib. 1. narrauit Cæſar. Bina igitur ijs millia attribuenda, non 30. millia, vt peſſimè omnes errant codices. Poſtremò Armoricæ ciuitates pro portione minimum dederunt numerum, vtpotè longiùs ab Heduis diſtantes, quod de Treueris quoq; ſuperiùs dixit Cæſar. Itaque his neutiquam diſtributiuum nomen dandum, ſed ſex millia in vniuerſum illis imperata intelligendum. Sed age nunc, ſi libet omnium ſummam, colligamus primis illis numeralibus citra diſtributionem, & notis item numerorū characteribus. Heduorum ac Aruernorum pone 70000. Octo deinde populorum 72000. His adde Bellouacorum 2000. Lemouicum 10000 Rurſus 4. populorū 32000. Et octo populorum 40000. Attrebatium 4000. Trium populorum 9000. Duorum 4000. Poſtremò Armoricarum ciuitatum 6000. & emerget ſumma omnium 249000. Cæſar 8000. equitum ponit, peditum 240000. rotundo magis numero quàm iuſto: debebat enim ponere peditum 241000. Sed pro vno milliario libuit dicere Circiter. Quapropter ſi ita, quemadmodum recenſuimus, legantur, & ordo Cæſariæ deſcriptionis, quæ maximum quenque numerum primo quoque loco ponit, ſeruabitur, & equites in numerum generalem illum, ſummæ omnium venient. Denique illud, quod Circiter Cæſar dixit, explicabitur, cùm vnus duntaxat millenarius in ſumma omittatur. Non exiſtimo, difficilè poſt tam exactam omnium numerorum ſupputationem, vel parum etiā exercitatis in Arithmeticis, videre, ſi ſex poſt Heduos ac Aruernos populis demus 22000. vt vulgò codices habent, Rauracis ac Boijs 30000. denique Armoricis ciuitatibus ſena millia, id eſt, 42000. quantum is numerus ſuperaturus fuerit Cæſaris ſummā. Rurſus ſi Rauracorum fortaſſis ac Boiorum ad noſtram ſummam diminuemus, quantum defecturus ab eadem Cæſaris ſumma. Quapropter non magnoperè diffidimus apud optimos quoſq; Lectores, poſteaquàm hanc noſtram diligētiam penitùs introſpexerint, calculum huic noſtræ opinioni addituros. Obiter etiam hoc Latinæ linguæ ſtudioſis conſiderandū, quàm Latinè ac propriè Cęſar diſtributiuis, vbi debuit, tota hac populorum nomenclatura vtatur. De Heduis vno populo 35. millia, inquit, non tricena quina. De Aruernis parem numerum, de ſex continuò ſequentibus populis duodena, nō duodecim, vt ſingulis 12. millia imperata intelligamus. Rurſus de Bellouacis 10. millia, totidem de Lemouicibus. Octona inde de quatuor populis. Quina de ſeptem, totidem de vno. Et rurſus de Attrebatibus, vno etiam populo, 4. millia: continuò de tribus terna, de duobus bina: de vniuerſis Armoricis ciuitatibus non ſena, quæ immenſa ſumma

futura erat, ſed ſex protulit. Nunc de populorum nominibus paucula ſubnotanda videntur. In Heduorum clientibus pro Ambruaretis, quod alibi Ambulartis legitur, vide nùm legendum ſit Ambarri, qui Heduorum neceſſarij ac conſanguinei lib. 1. dicũtur. Aulerci aurem ibidem vocabulum mihi prorſus ſuſpectum. Triplices enim ſunt Aulerci, vt ſuprà habitum eſt, nec vllum hic additur cognomen, cùm alteri Cœnomanni, alteri Eburones paulò pòſt nominentur, & Diablintres inter Armoricas ciuitates facilè numerari queant. In Aruernorum clientibus Heleuteris, non Heleutetis legendum, Celtica lingua Hellhüter/ vt Heluetij Hellueter/ quaſi à Dite prognati, vt præced. lib. refert Cæſar. De Sueſſionibus paulò antè admonuimus: nec obſtat vel quod libro 8. Rhemi dicant ad Cæſarem, Sueſſiones optimè de Repub. meritos. Nã hæc propè totius Galliæ inſania erat: vel quòd ipſorum Rhemorum clientes erant, cùm Carnutes eorundem clientes hic adfuerint. Porrò Bellocaſſi Celtarum eſt populus, Verocaſſes autem Belgarum. Sed declinatio mirè varia apud autores legitur. Inter Armoricas ciuitates tria nomina mihi ſuſpecta, Ambibarij, Caderes, & Lemouices. Confer populorum, quæ Armoricarum ciuitatum ſunt, nomina lib. 2. ad finem, & 3. de bello Veneto, ſi fortè pro Ambibarijs Ambilliates legendum & pro Caderibus, Nannetes, pro Lemouicib. Diablintres. Lemouices enim anteà numerati ſunt: quanquam codex Aldinus priùs nomen per u, conſonantem ſcribit, hoc per n: quo autore, comminiſci non potui, mihi ſanè non probatur. Scio apud Ptolemæum Galecos: ſiue Galletos, in extremo Septentrionali latere Lugdunenſis Galliæ numerari, ſi fortaſſis quis eos Cadetas à Cęſare nominari contendat. Galletos certè Plinius nominat cum Lexobrigis, cap. 18. lib. 1. Et in Ptolemæi Græco codice [illegible] legitur. Vix me expedio, minusq; definio, quid potiſſimùm hac in re ſequendum, Lector indicet. Sed age nunc, cùm adiuuandæ memorię gratia, tum vt in poſterum minùs locus corrumpi queat, totius deſcriptionis huiuſmodi typum adſcribamus:

70000 {
Hedui 35000. cum ſuis clientibus, quos hoc loco ponit Cæſar. { *Segufianis.* / *Ambruaretis.* / *Aulercis.* / *Brannouicibus.* / *Brannouijs.* / *Heleuteris.* }
Aruerni 53000. cum ſuis item clientibus, { *Cadurcis.* / *Gaballis.* / *Vellaunis, quos alij Vellaunos vocant.* }
}

72000 {
Senones 12000.
Sequani 12000.
Biturīges 12000.
Santones 12000.
Rutheni 12000.
Carnutes 12000.
}

Bellouaci 2000. Decem millia his imperata erant, ſed duo duntaxat miſerunt.
Lemouices 10000.

32000 {
Pictones 8000.
Turoni 8000.
Pariſij 8000.
Heluetij 8000.
} *Quatuor hi populi neutiquã cum ſequentibus ſunt coniungendi.*

40000 {
Sueßiones 5000.
Ambiani 5000.
Mediomatrici 5000.
Petrocorij 5000.
Neruij 5000.
Morini 5000.
Nitiobriges 5000.
} *Senones anteà numerati ſunt, hic igitur Sueßiones legendum.*

Aulerci Cænomanni 5000. Aulerci Cænomanni, vnus populus, non duo: ſicut paulò pòſt Aulerci Eburones.
Atrebates 4000.

9000 {
Bellocaſſes 3000.
Lexobij 3000.
Aulerci Eburones 3000.
}

4000 {
Rauraci 2000.
Boij 200.
} *Parua hæ erant ciuitates, & nuper Bello Heluetica attrita. Ineptè igitur his 30000. codices quidam attribuunt.*

6000 {
Curioſolites.
Rhedones.
Ambibarij.
Cadetes.
Oſiſmi.
Lemouices.
Vnelli.
}

Summa omnium 249000.

A caſtris longurios, muſculos, falces. 28.

Muſculus propemodum vt vinea inſtrumentum eſt, ad ſubeundas munitiones minùs quidem vineis, ſed firmiùs. Cæterùm pro (à caſtris) quod hìc nihil ad ſenſum facit, puto legendum caſtros. Et planè vetus codex nõ habebat præpoſitionem à. Vnde non dubito ſcripturam vitiatam.

Omnia enim plerunque quæ abſunt. 29.

Horat. Ode 1. Epod. Minore ſum futurus in metu, qui maior abſentes habet. Item non ita multò pòſt. Agger (inquit) ab vniuerſis in munitionem coniectus, & aſcenſum dat Gallis, & ea quæ in terram occultauerant Romani, contegit. Quid ſit aggerem in munitionem conijcere, comminiſci non potui: Verùm aggeſtam terram in foſſas cõijcere. Cæterùm nimis conciſè hunc finit librum, territus opinor magnitudine eius ad reliquos: ſed res non eſt tanti.

Annot. Henr. Glar. in Librum VII. *finis.*

IN A. HIR.

IN AVLI HIRCII DERELICTORVM DE BELLO GALLICO LIB. VIII. HENR. GLAR. ANNOtationes.

1.

IN Præfatione excuſat ſe Hircius, ne poſt Cæſarem temerè ſcripſiſſe videatur: deinde bellum motum in Biturigibus & Carnutibus refert, & quomodo his domitis, Cęſar in Bellouacos proceſſerit. Trahitur res paruis pręlijs. Bellouaci à loco, quem munitiſſimum inſtituerant, diſcedunt. Quumque inſidias Romanis pabulatoribus duce Corbeo inſtruerent, Cæſar intellecto dolo, inſidias inſidijs deleuit, & occiſo Corbeo, Bellouacos in deditionem accepit. Deinde narrat perfidiam C. Voluſeni in Comium Attebatem, diuiſionemque exercitus, videlicet in Eburones & Treuiros miſſas legiones. C. Caninius contra Andes & ducem Dumnaeum feliciter pugnat. Vxellodunum obſidetur à Romanis, & expugnatur: ijs qui arma ferre potuerũt, manus Cæſar pręcidit. Diuiſio exercitus in Hyberna, & de Comio hiſtoria finit octauum annum. Nono anno pauca admodum geſta narrantur ob quietam Galliam, ſed ad bellum Ciuile ſatis multa præparamenta. Decimo igitur anno cœpit bellum Ciuile: quod poſterioribus libris Cæſar deſcripſit.

Omni Gallia deuicta. 2.

Hic annus ab Vrbe condita 703. Coss. Seruio Sulpitio Ruffo, M. Claudio Marcello.

Ad legionem duodecimam. 3.

Legendum haud dubiè, tertiamdecimam, vt poſt aliquot paginas patebit Lectori non oſcitanti: erat enim ea, quæ cum T. Sextio in Biturigibus collocata fuerat, cuius mentio etiam eſt in oppugnatione Gergobiæ.

Superioribus Commentarijs declaratum eſt. 4.

Hoc nuſquã in ſuperioribus libris continetur, quod equidem meminerim: niſi ſit aliquis defectus, vt fieri poteſt.

Cæſare in Gallia citeriore. 5.

Gallia citerior, quæ & Togata, diuiditur in Tranſpadanam & Ciſpadanam regiones. Tranſpadanam occupat ducatus Mediolanenſis. Ciſpadanam Ptolemæus ſolam vocat Togatam Galliam, in qua ſunt Placentia, Bononia, Mutina, Parma, & aliæ quædam ciuitates non ignobiles. Cis autem & Trans ad vrbem Romam referri debent.

Mittit in diuerſiſſimam partem Galliæ. 6.

Non ſatis intelligitur, in quam partem miſſus ſit Fabius, niſi ex ſequentibus, quando C. Caninio ſuccurrit in Lemouicis.

Neq; C. Caninium Rebilum legatum. 7.

Ad finem lib. 7. C. Caninius in Ruthenos cum vna legione mittitur, hic mox in Lemouicos venit duabus legionibus.

Ac ſuperiore æſtate Tergeſtinis. 8.

Tergeſtum Colonia in Iſtria eſt, in intimo Hadriatici maris ſinu, non longè ab Aquilegia, Carnorum oppido, hodie ditionis Venetæ in tota Iſtria.

Literis nuncijsq; Duracij cognouiſſet. 9.

Ex Duracio Marlianus populum & oppidum facit: hoc eſt, ex homine ſaxum. Duracius enim Lemouicum dux fuit à parte Romanorum contra Dumnaeum ducem Andium. Duracius igitur in Lemouico oppido clauſus fuit & obſeſſus à Dumnaco: liberabantur autẽ à Caninio & Fabio. Cæterùm Lemouicum non erat ad Ligerim, quod Marliano tamẽ viſum eſt: ſed Dumnacus diſcedit à Lemouico ad Ligerim, quem fluuium tranſire cupiebat, à Fabio impeditus.

Circundare conatur. 10.

Moratur legendum eſt: non enim perfecit Caninius has munitiones ante pugnam: de qua paulò pòſt.

Gutrunatum ad ſupplicium. 11.

Ab initio 7. lib. vocat Cotuatum, quod nomen placet. Cæſar enim corrupit Gallicam vocem Gotuuad, qui egregijs eſt furis. Græci [illegible] vocant.

Reliquam eſſe vnam æſtatem. 12.

Duæ reliquæ ſunt, vt ex ſequentibus patet, & maximè ex initio tertij libri, de Bello Ciuili. Nam ibi ait eum annum eſſe, quo per leges ei conſulem fieri liceret. Fortaſſis autem ſeſquiannus reſtabat.

Scio Cæſarem. 13.

Epilogus libri eſt, & incipit nunc nouus annus, ſiue hyems, quæ præceſſit nouum annum maiore ex parte.

Ipſe hybernis peractis, contra conſuetudinem. 14.

Contra conſuetudinem ait, quia anteà ſub aduentum hyemis ſolebat in Italiam proficiſci, hic verò ſub aduentum veris.

Vt municipia & colonias appellaret. 15.

Hic & ex ſeqnẽtibus verbis ſatis clarum euadit, colonos quoque ſuffragia tuliſſe Romæ in Magiſtratibus creandis.

Sed etiam per ſe diſceßionem facere cœpit. 16.

Hic locus corruptus eſt: nam de quo loquatur, qui diſceſſionem fecerit, ignoratur. Curio enim nullum habuit exercitum.

Nam Marcellus proximo anno. 17.

Loquitur de C. Marcello Conſule prioris & huius annorum.

Neq; obſcuræ hæ duæ legiones vni Cæſari. 18.

Vide librum ſextum ab initio de hoc delectu. Nam prouinciam intelligo Cæſaris, & non Pompeij.

Per hyberna C. Trebonium. 19.

Hiſtoria hyemis, quæ præcedebat annũ decimũ, ſaltem ad Calendas vſque Ianuarias, q̃uo anno Coss. erant, quos paulò antè dixerat, C. Claudius Marcellus, & L. Lentulus Cruſtellus.

Per M. Marcellum. 20.

Legendum eſt C. Marcellum, qui huius anni Conſul fuit, & præcedentis.

Annotat. Henr. Glar. in Lib. VIII. finis.

IN C. IVLII CAESARIS COMMENTARIORVM DE BELLO CIVILI LIBRVM I. HENR. GLAR. ANNOtationes.

Argumentum Libri I. de Bello Ciuili.

I.

IN primo libro de bello Ciuili, hæc ordine habentur: Contẽtio in Senatu Rom. de Imperio Cæſaris. S. conſulta aduerſus Cęſarem. Interceſſio tribunorum pro Cęſare. Cæſaris apud milites concio. Eiuſdem à Rauenna diſceſſus ad Ariminum, ac reliqua ſuperi maris oppida, quæ prę ſidijs firmat. Multi à Cęſare capiũtur, ſed oẽs incolumes dimittũtur. Quæ ad Corfiniũ acta ac Brunduſium profuſiũs explicãtur: quòd illic Domitius captus, hic Pompeius vix euaſit. Diuiſio exercitus Cæſariani. Curio in Africam. Cæſar Romam proficiſcitur, atque inde Maſſiliam. Maſſilienſes, recepto Domitio, Cæſari portas clauſerunt. Relictis itaque ad eius vrbis obſidionẽ C. Trebonio, & D. Bruto, Cæſar in Hiſpanias proficiſcitur. Erant Afranius, Petreius, ac Varro Pompeij legati tres, qui Hiſpaniam ſeptem legionibus obtinebant, præter Prouinciæ auxilia. C. Fabius tribus legionibus pręceſſerat Cæſarẽ. Ad Ilerdam omnis belli vis cõuerſa: hic cùm multis dieb. pugnis aliquot contendiſſent, tempeſtas Cæſarem omni commeatu intercluſo, propè obruiſſet, vicit patientia. Non minùs tamẽ intereà Maſſilia oppugnatur, & ipſos quidẽ Maſſilienſes Brutus vicit nauali pugna. Porrò Afraniani in Celtiberiam abire conati, à Cæſarianis impediuntur, tandem ad deditionem coguntur: quam mirum in modum tamen Petreius impedire conatus, res abſque multorum ſanguine tandem ad felicem exitum peruenit. Clementiam ſuam Cæſar oſtendit, exercituumq; dimiſſionem fecit, partim in Hiſpania, partim ad Varum flumen.

In eandem ſententiam loquitur Scipio. 2.

Hic fuit Metellus Scipio, Cn. Pompeij ſocer.

Dixerat aliquis leniorem ſententiam. 3.

Leniores tres adfert dictas ſententias, quanquã in vnam duæ poſteriores concedunt.

Item L. Roſcius Prætor. 4.

Videtur hic Roſcius eſſe, de quo Florus 99. libro, qui & Otho cognomine, de quo Horat. lib. Epod. Ode. 4.

Dicuntur etiam à nonnullis. 5.

Pulchrè, ſed mordaciter inimicorum cauſas narrat.

Et dolor repulſæ. 6.

Huius repulſæ meminit Florus lib. centeſimooctauo.

Ipſe Pompeius. Lucanus. 7.

Nec quenquam iam ferre poteſt Cæſarue priorem,
Pompeiuſue parem.

L. Sylla reliquerat. 8.

L. Sylla tribunitiam poteſtatẽ propè deleuerat, ſed

ſed ius tamen intercedendi reliquerat, vt ſtatim pòſt Cæſar apud milites conqueritur.

Decurritur ad illud extremum atque vltimum. 9.

Senſus eſt: Nullus vnquã lator huius legis tam audax fuit, vt hanc ferret, niſi penè in ipſo vrbis incendio, &c.

Lictoresq́; habent in vrbe. 10.

Hic ſunt multæ incertæ diſtinctiones.

Quibus rebus cognitis. 11.

Oratio eſt accuſatoria, maximè autem in inimicos Cæſaris, hoc eſt, Catonem & Scipionem inuehitur. Pompeium propter ſummam autoritatem primùm non auſus directè petere, ac ſumpta audacia, deinde notat. Primùm quòd falsò gloriaretur de reſtituta poſt Syllæ tempora tribunitia poteſtate, quum nunc eam prorſus obruat: ſecundò, quòd Senatus decretum, quo in vltima tantùm neceſſitate populus Romanus vtebatur, inuerterit.

Expiata Saturnini. 12.

De hoc Saturnino vide Florum in Epitome, libro 69. & de Gracchis, lib. 58. ac tribus ſequentibus.

Ariminum cum legione proficiſcitur. 13.

Hic Cęſar tranſiuit Rubiconem amnem armata manu, contra S. C. dicens, Iacta eſt alea: vt refert Sueton.

Tamen hanc honoris iacturam. 14.

Hic exponit beneficium populi Romani.

Intereà certior factus Tignium, &c. 15.

Pro Tignium vide ne ſit legendum, Firmium, oppidum in Picenis, ad ſuperum mare, vt ſunt alia hic enumerata.

Auximumq́; proficiſcitur. 16.

Auximatum meminit Plinius libro tertio, capite 13. proxime Anconam.

Deſeritur à ſuis Varus. 17.

Hic Varus protinùs ex hac fuga in Africam venit, quam Prouinciam Prætor anteà poſſedit, ac illam à Cæſare auertit.

Etiam ex Cingulo. 18.

Cingulanorum meminit Plinius bis: ſemel in Latio, cap. 5. lib. 3. ſemel in tractu Piceno, cap. 13. eiuſdem libri.

Ex Alba, & Marſis, & Pelignis. 19.

Albenſium Albam ad Fucinum lacum ponit Plin. lib. 3. c. 12. Ptolemæus Albam Bucelin vocat, ac Marſis attribuit.

Pollicetur quadraginta in ſingulos iugera. 20.

Vide ne Quaterna legendum pro Quadraginta. Quomodo enim hoc tot cohortibus Senator vnus daret?

Lucretius & Actius de muro ſe, &c. 21.

Hic Actius Pelignus fuit, non Varus ille, de quo paulò antè.

Quid ipſis Corfinienſibus, quid Domitio. 22.

Expectatio erat quid accideret Corfinienſibus, Domitio, &c. Nam exiſtimabant Cęſarem ſæuiturum in eos.

H S. LX. *Quod aurum adduxerat Domitius.* 23.

Si legas Seſtertia ſexaginta, ſumma erit coronatorum mille quingentorum. Quę ſumma videtur nimis parua. Quare legẽdum exiſtimo. Seſtertium ſexagies, quæ ſumma creſcit in centena quinquaginta millia coronatorum.

Ferentinorum. 24.

Frentanorum legendum videtur ex Plin. lib. 3. c. 11. & 12.

In Siciliam Curionem Proprætorem cum legionibus tribus. 25.

Intelligit triginta cohortes Domitianas, quas Corfinij nactus erat.

Sin timore defugiant, illis ſe honorem. 26.

Legendum puto: ſin timore defugiant illi, ſe ſuo honori non defuturum, ſed per ſe Rempub. adminiſtraturum.

Albicos barbaros homines. 27.

Strabo libro 4. ita habet: Poſt Sallyes tenent Albienſes, & Albiei, & Vocontij montana in Septentrionem vergentia.

Et Iluorum. 28.

Non ſatis clarum qui ſint Ilui, quum Ilua apud Ptolemæum ſit duarum Inſularum nomen: alterius inter Corſicam & Sardiniam: alterius Hetruriæ, decem millia paſſuum à Populonia, vt ait Plinius. De his non video vt hic locus intelligi queat.

Alter bello victas Gallias attribuerit. 29.

Et hoc quoque ſuſpectum eſt, de victis Gallijs Maſſilienſibus attributis: niſi intelligamus, ideò Cæſarem quoque ſuſpiciendum, quòd victas Gallias Romanis attribuerit. Verùm quid hoc ad Maſſilienſes, erga quos Pompeij priuata erant beneficia?

Naues longas Arelate numero, &c. 30.

Ptolemæus Arelatum Sallium & oppidum & coloniam facit.

Alter à ſaltu Caſtulonenſi. 31.

Caſtulonem Ptolemæus facit vrbem Oretanorum ad Anam flumen: Vectones autem inter Tagum & Dorium flumina ponit.

Bellum ad Ilerdam. 32.

Ilerda oppidum eſt citerioris Hiſpaniæ ad Sicorim flumen, viginti millibus paſſuum ab Ibero amne.

Hinc optimi generis hominum ex Aquitanis. 33.

Intelligit de ijs, qui ad Gebennam & Cœnomannorum montes habitant.

Et poſtero die omnibus copijs, &c. 34.

Hoc in loco Cæſar videtur tranſiſſe Sicorim, quamuis loca ſuperiora cum hoc non admodum quadrẽt. tota enim huius hiſtoriæ difficultas inde pendet, quòd vbi Afranij caſtra, citráne Sicorim fuerint, an vltra. ſcire planè non poſſumus. Ex ſuperioribus citra flumen fuiſſe videntur, ſed ex ſequentibus vltra. Lucanus tamen dicit, Sicorim medium fuiſſe intra caſtra Cæſaris & Afranij: Medius dirimit tentoria gurges.

Erat in oppido Ilerda & proximo. 35.

Videnùm legendum ſit: Erat inter oppidũ Ilerdam & proximum collẽ: atque ita legit Sulpitius Verulanus Lucani commentator.

Sicorim & Cingam. 36.

De Cinga ſuprà nihil dictum eſt: ſed videtur hic locus ſignificare ſatis luculenter, Cæſarem Sicorim tranſieciſſe.

Cetrati citerioris Hiſpaniæ. 37.

Hic Cætratos vocat citerioris Hiſpaniæ, cùm ſuperiùs vlterioris vocâſſet: & citerioris Scutatos.

Et loca trans flumen integra. 38.

Vide quomodo dicat trans flumen, ſi Ilerda vltra Sicorim fuit, cùm Fabius ſuperiùs pabulatum miſerit trans pontes, quòd ea quæ citra flumẽ fuerant, ſuperioribus diebus conſumpſerat.

Imperat militibus Cæſar, vt naues faciant. 39.

Vide ab initio lib. 5. & deinceps per aliquot folia: quanquam ne his quidem ſimiles erant, opinor.

Milites flumen his nauibus tranſportat. 40.

Sicorim hic traijcit, quandoquidem hunc poſteà auertere pluribus foſſis annititur, ne magno circuitu per pontem equitatus eſſet mittendus.

Hæ ad Inſulam, quæ eſt contra Maßiliam. 41.

Strabo lib. 4 Stœchadas vocat tres Inſulas Lucanus autem lib. 3. vnam vocat.

Interim Oſcenſes & Calagurritani. 42.

Oſca oppidum eſt Ilergetum, autore Ptolemęo. Plinius libro tertio, cap. tertio. Calagurritanos duplices facit, alteros Naſciſcos, alteros Fibularenſes cognominatos. Cæterùm Laſcetani & Auſetani citra Iberum populi, apud Ptolemæum corruptè Leitani ac Autetani nominantur. Illurgauonenſes qui ſint, non eſt certum, Plinius Illuronem eodem loco ponit, oppidum ciuium Romanorum.

Pons enim ipſius magnum circuitum, &c. 43.

Viginti enim millibus duobus à caſtris Cæſaris aberat, vt ſuperiùs habitum eſt.

Impedimentisq́; aditer profectos videbant. 44.

Reliquerant enim legionem vnam pręſidio caſtris apud Ilerdam, vt ſuprà dixit.

Alterum, ſi Tarraconem peterent. 45.

Vel hoc ſuſpectum eſt nomen, vel Afranius ac Petreius ignorabant Tarraconenſes ad Cæſarem defeciſſe, quod ipſe tamen Cæſar ſuperiùs ſcripſit.

Non enim amplius pedum millibus, &c. 46.

Tutum nanq; receptum dabant caſtra propinqua, vt ſtatim ſubiungit Cæſar.

Si prælium committeretur, &c. 47.

Tertiam partem interiectæ planiciei intelligit.

Illi vadum fluminis Sicoris tentare. 48.

Vide & hic Ilerdam citra Sicorim.

Audiente vtroq; exercitu loquitur Afranius. 49.

Oratio deiecti animi, enumerantis, quæ omnes ſciebant, ſcilicet vt purgatus apud ſummum Imperatorem videretur.

Ad ea Cæſar reſpondit. 50.

Magnanima reſponſio eſt, nec minùs ingenioſa, qua omnem huius belli culpam in aduerſariorum duces deriuat. Primùm enim & ſe & ſuum exercitum, Deinde & illorum exercitum purgat, quòd omnes in officio manſerint: ſolos ipſos duces, Afranium ac Petreium, in culpa eſſe omnium harum calamitatum. Inuehit inde in Pompeium ac ſuos

ac ſuos cõplices, oſtendens quanta iniuria ipſum affecerint. In fine breuem quidem, ſed amaram ducibus, gratam exercitui, põnit conclusionem.

In ſe ætatis excuſationẽ nihil valere. 51.

Quia Pompeius etiam emeritos coëgit ad bellum.

Ad Varum flumen dimittantur. 52.

Id flumen eſt, Italiam à Gallia Tranſalpina ſeparans.

Annotat. Henr. Glarean. in Lib. I. finis.

IN C. IVLII CÆSARIS COMMENTARIORVM DE BELLO CIVILI LIBRVM II. HENR. GLAR. ANnotationes.

Argumentum ſecundi Libri.

I.

TRIA hoc in libro tractantur. Primùm, Maſſiliæ oppugnatio mari ac terra. Mari rurſus vicit D. Brutus: a terra perdifficilis fuit oppugnatio, operibus ſanè mirandis, quæ diligentiſſimè deſcripſit Cæſar, quæ hoſtes datis inducijs perfidia deiecerunt. Reparatur rurſus inauditus agger à Trebonio. Tandem Maſſilienſes omnibus victi malis ſeſe Cæſari, qui iam ex Hiſpania denuò victor redierat, dedidêre. Secundum, vt M. Varro Pompeij legatus Hiſpaniã vlteriorem à Cæſare auertere conatus ſit, ſed fruſtrà. Nam Prouinciæ conſenſus, ciuiumq; Rom. Cordubæ officium obſtabant Varroni: demùm vnius legionis ſeceſſio coëgit eum, vt ſeſe Cæſari dederet. Tertium, vt in Africa aduerſam fortunam Cæſaris exercitus, Curioni Tribuno traditus, paſſus ſit. Nam cùm primo aduentu prælijs aliquot Curio aduerſus Actium Varum, Pompeij legatum, proſperè pugnâſſet, Vticamq; oppidum oppugnare conatus eſſet, ſubito aduentu Iubæ Maurorum Regis, cùm Curio Saburam eius præfectum cum paucis ſubſidijs adeſſe, ex perfugis captiuisq; percepiſſet, oppreſſus eſt cum toto propè exercitu. Pauci enim nauibus in Siciliam effugerunt: reliqui facta deditione, ac in fidem accepti, à Rege Iuba trucidati ſunt.

In hac ratione perfectum eſt. 2.

Duas res hîc Cæſar deſcribit. Primò, turrim latericiam: ſecundò, muſculum. Turris ad repentinos hoſtium incurſus reprimendos facta erat: Muſculus autem aduerſus rerum grauiſſimarum lapſum, vt turris aut totius muri. Ab turri hoſtes à muris deturbabantur: ſub muſculo verò milites murum Maſſilienſem, ac turriũ fundamenta vellebant. In deſcriptione turris, ſingulis contabulationibus ſingulas contignationes ſubiungit, cum munitionibus deſuper ſtructis.

Centoneſq; inſuper iniecerunt. 3.

Centones ſtragula ſunt craſſiora, villis paſſim pendentibus, quibus & lecti pauperum ſternuntur, & tabernacula, omniſq; Caſtrenſis ſupellex pluuio tempore velantur. Vide adagium, Farcire centones.

Has inter ſe capreolis molli faſtigio, &c. 4.

Capreoli ligna ſunt à trãſuerſis trabibus ad columen vſq; erecta, quæ totum culmen ſuſtinendo colligunt. Vide Vitruuium libro 4. cap. 2.

Phalangis ſubiectis, ad turrim, &c. 5.

Phalangæ ſunt ligna teretia, qualia ſunt quæ nauigijs dum vel ſubducuntur, vel deducuntur, ſupponi ſolent.

Aequa ferè latitudine. 6.

Altitudinẽ initiò huius libri prædixit, latitudinem nuſquam: quare pro latitudine ſuſpicor altitudinem legendum.

Pilæ interponuntur. 7.

Pila dicitur, quæ parietem ſuſtentat, ab opponendo, vt Varro ſentit, ita vocata.

Sibi ad Rempublicam adminiſtrandam, HS. CXC. 8.

Legendum puto Seſtertiûm nonagies, vt efficiant ducenta ac vigintiquinq; milia coronatorum. Veri enim ſimile eſt, maximam ſummam primùm poſuiſſe: & in vetuſtis codicibus illud milia, non eſt poſitum, poſt centum nonaginta. Quanquam ſi quis ſeſtertiûm centies nonagies legat, habet quo ſe defendat. Erit autem ſumma ingens quadringentorum ſeptuaginta quinq; millium coronatorum. Atq; id magis veriſimile ad fidem codicum, & ad eam quæ ſequitur ſummam.

Panico enim vetere. 9.

De Panico vide Plinium lib. 18. cap. 7.

Hanc remulco abſtraxit. 10.

Remulco eſt, cùm ſcaphæ remis, nauis magna trahitur. Feſtus Pompeius.

Quod eſt ante oppidum, ſubſtructionibus eius operis. 11.

Subſtructio eſt fabrica, quæ in fundamentis fit.

Fundamenta autem ſunt foſſæ, in quibus ſubſtruitur.

Quas ſuperioribus temporibus Corfinio receperant. 12.

Loquitur de trigiuta cohortibus, de quibus ſuprà.

Dimiſſo concilio, concionem aduocat, &c. 13.

Oratio eſt laudaroria diſſuaſoriaq́ʒ. In primis enim laudat milites: deinde inuehit in hoſtes, maximè in L. Domitium: poſtremò de ſe ac militibus & eorum rebus geſtis diſſerit.

Et capitis diminutione. 14.

Capitis diminutio, eſt prioris ſtatus permutatio, Caius.

Erat in oppido multitudo inſolens. 15.

Alibi legitur, Illi amiciſſimi erant, cùm etiam ex varijs generibus conſtarent.

Et controuerſijs Leptitanorum reſtitiſſe. 16.

Omnes Authores Leptas ad Orientem Vticæ ponunt, & Numidiam ab Occaſu. Conſiderandum igitut Lectori, quo pacto hunc locum intelligat.

Annotat. Henr. Glarea. in Lib. II. finis.

IN C. IVLII CÆSARIS COMMENTARIORVM DE BELLO CIVILI LIBRVM III. HENR. GLAR. ANnotationes.

Argumentum tertij Libri.

I.

PRIORIBVS libris res Occidentis narratæ ſunt, videlicet in Italia, Gallia ac Hiſpania, ac etiam Africa. Nunc quæ res in Oriente geſtæ ſint, deſcribunrur: & vt Cæſar bis malè apud Dyrrachiũ pugnauerit: Pompeius verò in Theſſalia apud Pharſalum vrbem vna iugenti pugna victus, iu AEgyptum fugerit, atque ibi iuſſu Ptolemæi regis ſit interfectus. Vnde bellum Alexandriuũ ortum, quod Libro deinceps quarto proſequitur A. Hircius.

Item prætoribus Tribuniſq́ʒ Pleb. 2.

Meminit Saluſtius in Catilinario bello de hac lege.

Qui ſe illi initio ciuilis belli. 3.

Hic videtnr deſiderari verbum aliquod, etiamſi tota ſententia ad priora reſeratur.

Ex quibus ſexcentos Gallos Deiotarus adduxerat. 4.

Vide Lucanum lib. 5. non ita longè ab Initio.

Paſtorumq́ʒ ſuorum coegerat CCC. 5.

Quidam codices non habent CCC. ſed poſt Gallogræciã, habent Tanrondem, vt intelligamus etiam DCCC. quanquam quidã codices pro DCCC. habent CCCC.

Dardanos Beſſos. 6.

Dardanos legendum Beſſosq́ʒ.

M. Bibulus præpoſitus cuncta. 7.

Calphurnius intelligitur, qui Cos. fuit cum C. Cæſare ante bellum Gallicum.

Vt ſuprà demonſtratum eſt, legionibus VII. 8.

Legionnm mentio antè nõ eſt habita, quæ quidem nanibus impoſitæ fuerint, ſed militum legionariorum. Quorum quindecim millia dixit. Quæ quàm quadrent cnm hoc numero, haud certò pronunciârim.

Sed poſt diſceſſum Lyburnarum ex Illyrico. 9.

Locus eſt perobſeurus, & videtur tempus deſeribere longè ante aduentum Cæſaris in Græciã, nempe eius æſtatis aut autumni, ante hanc hyemem, qua ipſe Cæſar in Hiſpanijs fuit. Suſpicor etiam hic aliquot verſus deſiderari de hiſtoria, vt diligenter legenti ſatis patet.

Hiſſam à Cæſaris amicitia auertit. 10.

Hiſſa Inſula eſt, & ciuitas è regione Salonarum: eius rorſus mentio fiet lib. 4. quãdo rurſus iu manus Cæſaris venit.

Iamq́ʒ hyems appropinquabit. II.

Paulò autè Nonis Iauuar. à Brunduſio diſceſſum eſt, hic appropinquat hyems. Sed neceſſe eſt Octauij hiſtoriam de priote autumno iutelligi, & mutilam à ptincipio eſſe, vt iam admonuimus.

Mili-

Militumq́; deditione ad Corcyram. 12.

De hac nihil hactenus ſcripſit, ſed neq; in poſterioribus.

Vibullius his expoſitis Corcyræ, non minus. 13.

Paulò antè Pompeius Dyrrachij dicitur fuiſſe: ergo hoc ſuſpectum.

Eodem die Oricum proficiſcitur. 14.

Ex hoc loco apparet, Pharſaliam, vt ipſe anteà vocauit, non longè ab Orico diſtare, quippe qui eo die expoſitis militibus illuc profectus fuerit.

Ibi Partinorum habebat. 15.

Horum meminit Plinius libro 3. cap. 23. Sunt enim montani in Macedonia.

Hos ſequuntur Bellidenſes, Amantini. 16.

Amantinorum & Bellidenſium meminit Plin. lib. 4. cap. 10. tametſi Bullidenſes nominat: & Bullidis meminit Ptolemæus, & Amātiæ ad idem littus Orientale maris Hadriatici.

Iiſdem temporibus Romæ M. Cælius Rufus. 17.

Digreſſio eſt ad res geſtas in vrbe à duobus Prætoribus, Cælio, qui pro Pompeio erat, & Trebonio, qui pro Cæſare: ſed Cælius malum finem accepit.

Vt ſexies ſeni dies ſine vſuris credita, &c. 18.

In alijs libris non adeſt Seni dies: & planè nullus eſt hic ſenſus, ſi Seni dies legatur. Sin autem tollatur, ſenſus erit, vt creditæ pecuniæ ſoluantur ſine vſuris per ſex partes ſiue ſolutiones: cuius rei exempla ſunt apud Liuium.

Aliam tabularum nouarum. 19.

Hic videtur aliquis defectus eſſe. Eſt enim inſignis obſcuritas poſterioris legis.

Atq; arma Capuæ eſſent comprehenſa. 20.

Et hic locus malè habet propter verbum Apparere, quod quò referendum ſit non apparet: niſi dicas proditionis oppidi viſa apparere, quod durum eſt.

Duriusq́; quotidie tempus ad tranſportandum, &c. 21.

Senſus videtur durior: ſed hoc vult dicere: Cæſarianos increbeſcentes ventos optâſſe, non remiſſos.

Vltra Lyſſum millia paſſuum tria. 22.

Lyſſus, vrbs eſt littoralis infra Dyrrachium, vt patet apud Ptolemæum.

Pontones, quod eſt genus nauium Gallicarum. 23.

Hos poſteà naues onerarias vocat.

His temporibus Scipio detrimentis quibuſdam. 24.

Diuertit nunc ad Scipionem Metellum Pompeij ſocerum: mira autem de eius auaritia ſcribit.

Et Naupacto relictis, omni Aetolia, &c. 25.

Dubium quomodo relicta præſidia intelligenda, ſiquidem omni Aetolia potitus eſt.

Nunciatum eſt adeſſe Scipionem cum legione. 26.

Cum legionibus, legendum puto, vt & præcedentia & ſequentia indicant.

Qui circum Theſſaliam eſſe conſueuerat. 27.

Dubium ad Cottiúmne an Caſſium referat illud Qui.

Circiter millium paſſuum ſex. 28.

In alijs Codicibus legitur, Circiter millia paſſuum tria: quod eſt vero ſimilius.

Deductis ora maritima. 29.

Redit rurſus ad hiſtoriam Cæſaris & Pompeij.

Qui commeatus Biblide atque Mantinea. 30.

Legendum puto, Bullide atque Amantia: quod hæ duæ vrbes Cæſarem receperant, vt ſuperiùs patuit.

Cæſar poſtquàm Pompeium ad Aſparagum eſſe, &c. 31.

Pompeius iam deceſſerat vltra Aſparagum, vt ſequentia indicare videntur.

Interim certior factus P. Sylla. 32.

Hic eſt inſignis defectus hiſtoriæ: cæterùm & pugnæ, quæ ab vtraq; parte multiplex fuit, hic particula cernitur.

Et Caßium cum cohortibus adiungit. 33.

Suſpicor cohortium numerum omiſſum iniuria temporum.

Erat eo loco foſſa pedum xv. & vallus, &c. 34.

Vtitur nomine Vallus pro Vallum, niſi corrupti ſint loci ſequentes. Vallus enim eſt ſtipes ipſe, & ex multis vallis fit vallum.

Eò ſigno legiones illato. 35.

Eò Aduerbium ad locum eſt, non Adiectiuum ad ſigno.

Erat obiectus portis Eritius. 36.

Dubium, Eritius ſitne nomen propugnatoris, an propugnaculi? Sed ex ſequentibus propugnaculi videtur.

Cuius opera proditum exercitum C. Antonij, &c. 37.

De C. Antonio nulla anteà eſt facta mentio, ſed de M. Antonio. Veriſimile eſt in defectu illo ſuperiore id perſcriptum fuiſſe.

Duobus his vnius diei prælijs Cæſar, &c. 38.

Alibi ita legitur: Duobus his vnius diei prælijs, Cæſaris deſiderati ſunt milites DCCCCLX, noti equites Romani CCCC. & Tuticanius Gallus Senatoris filius, & à Placentia C. & à Puteolis C. & à Capua X. ſacrati viri, & X. Tribuni militum, & centuriones XXXII.

Et heracleam Senticam. 39.

Heracleam Senticam vocat Ptolemæus ad Strymonem fluuium.

Quarum vna prima, altera tertia. 40.

Vide ad finem Lib. VII. de Bello Gallico, vbi tamen alteram legionem vocat decimamquintam.

Hæc erant millia LV. 41.

Hîc planè colligitur legiones fuiſſe tunc quinque millium.

Cohortes in acie LXXX. 42.

Vide miſeras & ſemilaceras, ac planè duplo diminutas Cæſaris legiones. Nam LXXX. cohortes efficere debebant millia XL.

Iiſdem ferè temporibus Caßius cum claſſe. 43.

Tres Caſſij fuerunt: Lucius, Caius, ac Quintus. Lucius ac Quintus pro Cæſare erant. Caius pro Pompeio.

P. Sulpitius prætor Vibone ad fretum. 44.

Plin. lib. 3. cap. 5. Hippo, quod nunc Vibonem Valentiam appellamus. Hæc ille. Ptolemæus ita quoque nominat, non longè à Locris poſt Brutios in Italia.

Erat edictum Pompeij nomine Amphipoli propoſitum. 45.

Amphipolis, oppidum eſt non longè à Strymone amne, qui Macedoniam à Thracis diuidit, de qua hîc loquitur. Sed conſtat Pompeium non præſtò fuiſſe.

Arcem Antiochiam captam eſſe. 46.

Dubia eſt hîc lectio, arcémne Antiochenam, an arcem Antiochiæ legere velimus?

Annotat. Henr. Glarea. in Lib. III. *finis.*

HENRICI GLAREANI IN LIBRVM QVARTVM ANNOTATIONES.

IN hoc quarto libro hæc ordinè habentur. Primùm, Alexandriæ oppugnatio terra ac mari, fortuna vtriuſque partis, diuerſum hominum ſtudium, ac conatus varij. In eo bello Rex Ptolemæus, cuius iuſſu Pompeius occiſus erat, interijt: fratri ac ſorori maiori Cleopatræ regnum traditur. Perijt à parte Cæſaris Euphranor Rhodius, & ad pontem milites legionarij CCCC. In Aſia Cn. Domitius parum feliciter pugnat aduerſus Pharnacem Armeniæ Regem. Et Gabinius in Illyricis aduerſum prælium fecit. Vatinij deinde diligentia res conſtitutæ, qui Octauium vicit, atq; tota Illyride prouincia eiecit: Prouinciamq; ipſam incolumem, ipſe cum omnibus ſuis incolumis recepit. In Hiſpania mira de Quint. Caſſij Longini, quem Cæſar prætorem ibi reliquerat, auaritia narrantur. In diſſenſionem venêre duces legionũ. Tandem finem inuenit Caſſius in Ibero flumine, vbi perijt. Deniq; res feliciſſimè aduerſus Pharnacem prælio ingenti victum geſtæ vltimò narrantur.

Annot. Henr. Glar. in Librum IIII. *finis.*

HEN.

HENRICI GLAREANI IN LIBRVM QVINTVM ANNOTATIONES.

QVINTVS hic liber, ſicut & ſequens, non vſque adeò accuratè ſcriptus eſt. Continet autem bellum geſtum in Africa, aduerſus eos, qui ex Pharſalica pugna illuc fugerãt. Porrò hic ſolius Africę res geſtæ narrantur, non etiam aliarum nationũ. Vrbes memorabiles Africæ, quas apud vel conſedêre duces, vel pugnatum eſt, hæ ſunt: Adrumentũ, Ruſpina, Leptis, Atila, Iſdra, Vzita, Agat, Zetta, Vacca, Thabena, Tegea, Vtica, Parada, Vſceta. In regno item Iubæ Cirtha, ac Zama. Duces Pompeiani: Scipio, Metellus, Iuba rex, T. Labienus, C. Conſidius, Cn. Piſo, duo Pacidij, M. Petreius, C. Vergilius Petronius, M. Aquinius, M. Cato, L. Cæſar. Periêre autem & multi à pugna, iuſta acie congreſſis legionibus, & alijs item locis Pacidius, Tullius Rufus, M. Cato, qui ſibi ipſe mortem Vticæ conſciuit, C. Conſidius, Petreius, Iuba Rex cum ſuo præfecto Sabura, Afranius, Fauſtus, denique ipſe Scipio. Cæſar tota recepta Prouincia, in Italiam redijt.

HENRICI GLAREANI IN LIBRVM SEXTVM ANNOTATIONES.

EX omnibus his libris ſolus hic vix dimidiatus, mutilus, & vndique corruptus habetur. Continet autem bellũ inter Cn. Pompeium. Pompeij filiũ, & C. Cæſarem. Nam vt ex Africa fugerat Cn. Pompeius, prouinciam vlteriorẽ Hiſpaniæ occupauerat, præſertim Bethyeæ loca. Sex. Pomp. Cordubam præſidio obtinebat, Cneius Vllam oppidum oppugnabat, à qua retractus, vt Cordubæ ſubſidio veniret. Deinde ad Atteguam deuenitur: eam Cæſar expugnauit. Res deinde geſtæ ad Vcubin oppidum. Denique ad Mundam ventum, vbi acri pugna victus Pompeius, occiſi Labienus & Actius Varus cum xxx. millib. hominum. Pompeius Cartheiam conceſſit, Cæſar Cordubam ac Hiſpalim recepit. Quum verò Cn. Pompeius in Luſitaniam fugeret, occiſus eſt in itinere. Vltima oratio Cæſaris eſt Hiſpalis habita, poſt oſtenſum Cn. Pompeij caput.

F I N I S.

FRANC.

RERVM ET VERBORVM MAXIME MEMORABILIVM, DIGNISSIMORVMQVE NOTATV INDEX LOCVPLETISSIMVS.

ABIES in Britannia non prouenit 54.f
abſentia vehementius hominum mentes perturbat 106.k
abſentis etiam perinde ac præſentis Arioniſti crudelitas timetur Sequanis. 12.f
Arcanania Cæſari ſubdita 181.d
Acco Senonum princeps. 68.f. eius ſupplicium 78.i
in Achaia & Dyrrhachio à Cæſare geſta 81.e
Achillas præfectus Regis Ptolemæi ad occidendum Pompeium miſſus. 197.e idem exercitus Alexandrini dux aduerſus Cæſarē. 198.k. eius crudelitas. 199.b. copia. 199.c. interitus 200.f
Achillis & Memnonis congreſſus 260.f
Acilla ciuitas liberā ſe Caſ. dedit. 234.b.i
Actius Pelignus Pompeianus captus à Cæſare incolumis dimittitur 130.k
Actius Rufus L. Afranium proditionis poſtulat 191.b
Actij Vari Pompeiani delectus. 129.d. fuga ibid.
Actius Varus Tuberonē appulſu Aphricæ prohibet. 135.o. eius copiæ. 158.g. eiuſdem caſtra 158.k
Actij Varicū Curione pugna. 161.e. periculū, clades, aſtutiaq́. 161.e. 162.g.b
Actius Varus caſtellorū præfectus. 260.k. eius mors 262.g
actuariæ naues 50.i
actuarijs nauibus roſtra impoſita 215.d
ad exercitum manere 65.b
Adbucillus Gallus Allobrox 182.i
adcantuāni ſeu Adiatōni rebellio ac mox deditio 37.d
adiutor valetudinario datus 183.d
adoleſcentes facilè traducuntur 91.c
Adrumetum op. 158.h. à Cæſa. obſidetur & capitur. 226.g.h. & 250.h
Adrumetanorū mulcta à Cæſare 152.g
Aduatici, eorumq́ res. 25.b. 29.a.b.c.d. & dein. 61.b. 66.f. 67.e
aduerſariū victori Cæſari non fuiſſe, non magnum eſſe officium 222.k
aduesperaſcere 259.o
ædium templorum 198.g
Ægus Gallus Allobrox apud Cæſarem acenſatus. 182.i. ad Pompeium tranſfugit 183.a
Ægri militis ingens animus aduerſus hoſtes 77.b
Ægypti munimenta 210.f
Ægypto & Alexandria Cæſar potitus 212.f
Ægyptia claſsis Pompeiana præfectus Pompeius filius 167.b
Ægyptij milites Cæſa. inſidiantur. 198.i
Ænobarbus. Vide Domitius.
æquinoctialis nauigatio periculoſa. 49.b 56.i
ærariæ ſecturæ in Aquitania 37.c
ærarium ſanctius 129.o
ærei nummi, & annuli ferrei pro nummo apud Britannos 54.f
æs apud Britannos non naſcitur. ibid.
æſtimatio rerum & ſolutio arbitraria ex decreto Cæſaris æquiſsima 171.c
æſtimationes rerum & poſſeſsionum in anguſtia fidei 166.f
æſtus maris bis incitatus xij. horarū ſpatio 34.i
æſtus marini vis 52.k
æſtus maritimos maiores concitat plena luna 47.e
æſtum vt vitent Galli 74.k
ætas & forma in diſcrimē adductæ. 214.i
Ætolia à Cæſarianis ducib. recepta. 175.c
Afranij & Petreij res. 138.k. 139.a.b.c. 143.c. 145.c.e. 146.b. 147.a.d. 148.b.k. 149.b.d. 150.f
Afranij mors 251.e
Afraniana legio. 155.a. Vide Petreius.
Afri, inſidioſa natio 228.f
Africæ calamitas 232.b. 238.g
Africanæ Cæſaris copiæ 246.k
Afrorum mos in frumentis ſuis in ſpecubus ſubterraneis condendis 243.b
Agar oppidum 244.f. 247.e
Agendicum op. 78.k. 82.b. 96.i
agger ex lateritijs muris confectus. 155.d
agger Romanorū ad Auar. tum op. 87.b
agricultura cur non ſtudeant Germani 72.k
agri priuati olim Sueuis nulli 40.i
agros à finibus ſuis latiſsimè vacare, pulchrum ducunt Sueui 41.a
alacritas animi, pugnæ ſtudio incenditur 144.g
Alba oppidum 130.b
albens cælum 145.b
Albici contra Cæſarem à Maſsilienſibus acciti 136.i. 142.b. 152.f
Albicorum feritas. 142.i. virtus. 153.a
Alces feræ 74.f
Alduaſdalis fl. 13.d
Alexandriam vſq. Pompeiū Cæſar perſequitur 198.b
Alexandria receptus fugitiuorum Romanorum 199.c
Alexandriam Achillas occupat 199.e
Alexandria incendio tuta 202.k
Alexandriæ deſcriptio 203.o. 206.b
Alexandrina licentia 199.c
Alexandrini belli initia 201.e. & dein.
Alexandrinorum diligentia, ſolertia & induſtria 203.a.b. verſutia 209.a
Alexandrini Romanorum potentiā ſuſpectam habent 203.c
Alexandrinorum techna aduerſus Romanos 203.e
Alexandrinorum diuiſio 204.g
Alexandrinorum animi fracti 205.e
Alexandrinorum claſsis aduerſus Cæſarem, & contra. 206.f.g. 207.o. 208.f
Alexandrinorum fuga & cædes 251.a
Alexandrini Cæſari deduntur 212.f
alexandrinum Cæſaris periculum. 216.k
Alexia Mandubiorum opp. 102.f
ad Alexiam opera Cæſaris 103.a
Alexiēſiū obſeſſorū perplexitas. 104.g.h
Alexiæ cladis memoria 119.o
Alexiæ obſidio Cæſarian. difficilis. 180.f
alga iumentis in paſtum data 231.o
Allienus Siciliæ prætor (ſic enim magis placet ſcribi quàm Alienus) 226.f
allienus proconſul Cæſari commeatum in Africam mittit 234.k
allobrogum animus erga Romanos 3.e
Allobroges ad Cæſarem confugiunt 5.b frumentum Heluetijs dare iubentur. 10.b. ſolicitantur. 99.b
allobroges duo fratres viri nobiles à Cæſare ad Pompeium deficiunt. 182.i. & dein. 191.e
alpium tranſmittendarū difficultas. 31.a
alteri & alteri 9.e. 254.b
amanus mons 174.b
ambacti equitum Gallorum 71.e
ambarrorum ad Cæſarem legati 5.a
ambianorum deditio. 25.a. eorum poteſtas. 21.o
ambiliates Galli 34.g
ambiorix & Catiuulcus Eburonū principes 56.k. 57.b
ambiorix Cæſaris beneficiarius 57.d.a
ambiorigis fraus & perfidia aduerſus Romanos. 57.d. & dein. 59.a.d.k. 61.b
ambiorigem vleiſci & debellare Cæſar ſtatuit 38.b.i. 74.i. 117.d
ambiorigis mira fuga 75.a. 78.h
ambiuariti 42.b
ambracia 175.e

ambruareti Heduorum clientes 103.e
amicitia pop. Romani fœderatis ornamento debet eſſe & præſidio, non detrimento 17.c
Amphilochi à Cæſare recepti 181.d
Ana opp. 137.c
Anartes pop. 73.e
Ancalites Britanniæ pop. 55.e
Ancona opp. 229.c
Andes opp. 30.g.33.c.80.i
Androſthenes Theſſaliæ prætor 190.b
animaduerſio non vbiq; exercẽda 182.k
animarum immortalitas 71.d
Animus Cæſaris altus & erectus 228.g
animus indomabilis Cæſarianorum militum 84.i.
animi fortitudo, maximũ hominis præſidium 137.i
animi magnitudo facilia ex difficillimis facit 28.k
animos ad audendum facientia 163.a
Annij Scapulæ mors 218.b
annonæ difficultas vt ingraueſcat. 142.d
annotinæ naues 53.a
annulus ferreus pro numiſmate 54.f
anſerem Britanni non guſtant ibidem
antecurſores Cæſaris 130.f
anteſignani equitibus immiſſi 189.a
Antiochi Comageni auxilia Pomp. 167.a
Antiſti Turpionis Q.q; Pompeij monomachia 260.f
Antonius Cæſarianus. 124.f.166.k.172.b.i.173.e.177.a
Autuates Galli 31.a
Apollo 72.g
Apolloniam Cæſar recipit. 169.a.b.172.k
Apolloniæ commoditas Cæſari 189.c
Apontana inſula 226.f
Apſus flu. 169.d.171.a
in Apuliam Cæſar proficiſcitur 132.i
Apuliæ grauis autumnus 166.b
aqua dulcis ad littora marina 204.f
aquæ auertendæ labor 203.e
aquæ dulcis magna vis inuenta 204.k
aquæ & ignis interdictio 78.k
aquæ inopia Pompeiani laborãt. 180.b.i
aquam vſq; ad caput ſubeunt Cæſariani, vt cum Britannis decertent 55.c
aquilaria locus in Africa 158.g
Aquiliferi Cæſariani moribundi fortis animus 184.& 185
aquiliferi decimæ legionis virtus. 46.i.k
aquitania, tertia Galliæ pars 37.a
aquitaniæ limites 1.a.2.f
aquitaniæ pars maxima ſeſe Craſſo dedit 38.i
aquitaniam Cæſar ipſe adit 122.i
aquitani in copijs Cæſaris 137.e
aquitanorum clades 38.i
aquitanorum rebellio aduerſus Ro. 37.e
Arar fluuius 5.b
Aratores ſtipẽdiarij, milites facti. 230.k
arborum incidendarum aſtus in remouendis beſtibus 25.d
arcana cõcilij iureiurando ſanciũtur. 11.a
ardor Rom. militum 85.d
arduenna ſylua 51.c.74.i
arecomici Volcæ 81.c
Arslatenſes naues Cæſaris 137.b
arguetius Cæſarianus 255.d
ariarates Ariobarzanis frater 222.f
ariminum op. 128.b
Ariobarzanes ccccc. equites Pompeio ſuppeditat 166.k
Ariouiſtus Germanorum rex. 11.d.e.12.a.b.c.d.& dein. 14.i.k.16.k. & dein. 19.a.b.e.58.b.65.e.70.b
armis cõcrepandi mos apud Gallos. 86.b
armis deſpoliari timens Aduatici. 29.d.e
armorum officina Alexãdriæ inſtituta. 203.a
armorum ſimilitudo nonnũquam fraudulenta eſt 94.k
armatum concilium Gallorum 66.f
Armenia minor Deiotari regnum. 212.b.222.f
armoricæ ciuitates 65.c.104.f.119.a
ari lotorum anguſtijs impedita 206.k
Arſinoe Ptolemæi regis minor filia. 203 c.d.212.g
Aruernorũ & Heduorũ factiones 11.b
Aruerni & Ruteni à Fabio max. ſuperati 17.e
Aruernorum timor à Cæſare 81.a.d
arundinum radicibus paſti equi 182.b
in Aſiam Cæſar proficiſcitur 224.b
Aſculum opp. à Cæſare recipitur 30.b
Aſcurum opp. 231.c
Aſparagum Dyrrhachinorum opp. 74.g
Aſpanta caſtellum 161.d
Aſprenas proconſul 147.d
Aſta opp. Cæſari ſe dedit 163.d
Ategua op. 154.i. capitur 158.b.k
Atrebates 21.e.25.b.27.c.104.g
Auaricũ opp. Biturigum. 83.a.c.d.84.k 88.c.94.g.180.g
auaritiæ commenta 174.i
auaritiæ imperatorum malum 15.c
auctio bonorum Iubæ regis 252.g
audax facinus Fabij Peligni 126.f
Auienus trib. militũ ignominioſe à Cæſare mittitur 240.f
Aulerci Romanis dediti. 30.g. rebellãt. 36.f.103.e
A. Bebius eques 260.b
A. Clodius 193.e
A. Fonteij ignominioſa miſſio 240.b
A. Gabinius 167.a
A. Trebellius eques 160.b
A. Valgius 256.g
A. Varro Pompeianus 171.b
Aurigarum Britannorũ in prælijs mira dexteritas 48.k
aurium defectio in minoribus ſupplicijs 80.k
auſci Aquitan: Romanis dediti 38.i
auſetani ad Cæſarem tranſeunt 143.b
auſpiciorũ & religionũ obſeruans Pharnaces 123.d
authoritas victori adeſt 210.g
authoritas & timor Romani exercitus apud barbaros 44.g
autumnus grauis 226.f
auxiliaribus copijs Craſſus non multum fidit 38.g
Auximum op. 129.d
Axona fl. 22.f.23.a

B.

BAbilius 155.e
Bacenis ſylua 70.f
Batis flu. 219.d.254.g
Baturia 259.b
Bagrada flu. 58.i
baleares inſulæ 231.d
balliſta turrem deijciens 256.b
barbarorũ mos in caſtris fugiẽdis. 120.b
Barbaros ſe vocant Morini 45.e
baſilica 217.d
batauorum inſula 42.b
belgæ 1.a.2.a.21.a.b
belgæ Gallorum fortiſſimi 21.c.125.b
belgarum in Romanos coniuratio. 20.k.22.i.24.f
belgarum fuga & cædes 24.g
belgarũ in Britanniam cõmigratio. 53.e
belgium 56.k.57.b
bellandi cupidi Heluetij 2.g
bella paruis momentis magnos caſus admittunt 131.e
belli communes caſus 188.f
belli euentu milites præmia ſui laboris expectant 161.b
belli exitus duriſſimi 83.c.d
belli ius 13.a
belli iure captos victor vitæ neciſq; poteſtatem habet 237.d
belli de ſumma iudicium, ducis eſſe debere, non militum 13.d
belli ratio noua & inuſitata. 179.e.180.i
bello ætate inutiles, Cimbrico bello apud Gallos comeſti 115.a
bello inutiles eijciuntur 115.b
bellũ ſectantes ocij & prædæ gratia. 36.g
bellum confici nollet qui licentia peccandi gaudet 218.b
bellum ſine magiſtratus & principũ conſenſu geri non poſſe 116.k
Bellica porta Vticæ 158.k
bellica laude ſemper inclyti Galli. 65.d.80.f.104.f
Bellidenſes Cæſari ſe dedunt 169.e
Bellocaſſi pop. 104.f
Bellonæ templum 221.e
Bellouaci, eorumq; res. 21.d.24.k.97.a.b.104.f.110.k.111.a.b.113.d.114.i.k.115.a
beneficium maximum quod Romani exteris conferre poſſent 16.k
Berones Caſſiani 217.e

Beſſi in copijs Pompeij 167.a
Bibracte opp. Heduorum.8.i. inceditur 96.f
Bibrax Rhemorum oppidum 21.g
bibractenſe Gallorum concilium 98.k
bibroci Britanniæ pop. 55.e
Bibulus xx.naues Caſ. incendit.167.e. eiuſdem odium in Cæſarem ibi.170.g. crudelitas in Cæſarianos.169.a.mors. 170.k. filij eius duo occiſi 199.e
Bigerriones Romanis dediti 38.i
Bithynia ac Ponti compoſitio Cæſari difficilis 221.d
biturigum res 80.k.81.a.109.e.110.g
biuius Curius Cæſarianus 132.k
Bodnognatus Neruiorum dux 27.d
bogud Mauritaniæ rex à Caſſio in auxiliũ vocatur. 219.e. aduerſus Marcellũ pugnat.220.f.g.h. à Pompeio filio infeſtatur 231.c
Bogud rex & P. Sitius Cirtam Iubæ regis oppidum inuadunt 232.f
Boia opp. 83.b
Boij.3.a. Heluetiorum auxiliares.9.b. Heduis attributi 10.i
boiorum oppidum Gergobina 82.f
bona Iubæ regis ſub haſta vendita 252.g
bos cerui figura 73.e
boſphori rex conſtituitur Mithridates Pergamenus 224.i
brachium ad flumen Salſum Pompeius facit 256.g
brannonij 103.e
brannouices ibidem.
bratuſpantium Bellouacorum opp. 12.i
Britanniæ deſcriptio, & Britannorum res.45.b.c.d.e.46.g.h.i.k.47.a.b.c. 48.f.49.b.c.d.e.52.k.53.b.e. 54.f.g. h.i.55.a.e.56.a.c
britanniam diſciplinæ ergò adibant Galli 71.c
brunduſiũ op. circaq; res geſtæ.132.k.133. a.135.a.166.h.167.b.d.172.i.k
Brutus adoleſcens Cæſarianus.81.e. eius claſſes aduerſus Maſſilienſes.152.h.i. 153.a.b.158.f
bullis & Amantia oppida 177.a
burſaolenſes pop. 258.k
Buthrotum opp. 170.g

C.

Cabillonum & Matiſcona 108.g
Caburus Allobrox 99.c
Cadauera hoſtium pro ceſpite 262.k
Cadetes pop. 104.f
Cadurci 103.e
Cæcilius Niger Barbarus Pompeianus 263.b
Cælij prætoris iniquitas 171.c
Cælius de rep. remotus 171.e
Cælij molimina fruſtra cadunt 172.f
Cælius Vintianus Cæſarianus 224.b
Cæreſi Germani 21.e
Cæſar ad bellum à nobilibus hominibus afflictis excitatur 212.i.k
Cæſar aduerſariorum ſuorum miſeretur. 227.e. eos mulctat 252.g.h
Cæſar Antonio adeſt inaugurutus petitione 124.f
Cæſar cladis acceptæ culpam à ſe remouet 188.g
Cæſar conditiones dare, non accipere ſolitus 256.b
Cæſar cum Afranio dimicat.138.k.139.a eũ ad deditionẽ cõpellere vult.148.i.k
Cæſar cum paucis militibus ſuis aduerſus ingentem multitudinem hoſtium pugnare non detrectat 64.g
Cæſar cur è prouincia ſit egreſſus.132.f.g
Cæſar Deiotaro ignoſcit 222.f
Cæſar deprecans à ſuis militibus non exauditus 249.b
Cæſar dictator à M. Lepido dictus.157.e. idẽ dictator quartò deſignatus. 253.b
Cæſar diffidentibus ſuis accedentibus animum reſtituit.28.f. laborantibus ſubuenit 48.k
Cæſar & Pompeius vicina caſtra ponunt 169.d.177.a.b.
Cæſar ex loci natura conſiliũ capit. 178.f
Cæſar exercitũ dimittere iubetur. 126.b
Cæſar fidem ſuam implorantibus, libenter adeſt 232.i.k
Cæſar fortunæ beneficio in victoria ſtrenuè vtitur 195.b
Caſ. in Galliam contendit. 3.e.4.k.70.b
Cæſar Gallos conſolatur.12.g. Gallorum equitatui non nimium fidit 37.d
Cæſar hoſtes ſuos accuſat, ſe purgat.136.f. 149.c
Cæſar fugæ conſilio ſublato, vincendum duntaxat eſſe perſuadet 204.i
Cæſar ipſe coràm in prælio non adeſt, ſed in prætorio ſedens imperat quæ videtur.233.d. in prælio ſe hoſtibus offert. 241.b
Cæſar in mare ſe abijcit, & nando euadit. 208.d
Caſ. legatos ſuos violatos vlciſcitur.34.g
Cæſar Marij affinis 234.g
Cæſar milites ſuos vehementer incuſat. 14.k.95.b
Cæſar natura clemens, concurſu militum in ſæuitiam propellitur 121.a
Cæſar nobilem hoſtem quàm ignobilem debellare malit 209.b
Cæſar non temerè milites ſuos hoſtibus obijciat 226.k.227.a
Cæſar nouem annis iiſdem ferè militibus vſus 128.b
Cæſar Pompeio conciliari vellet 132.k 168.h.170.k.171.a
Cæſar Pompeium oppugnare ſemel deliberat 134.f
Cæſar Pompeium ad pugnam elicere cupit 191.d.
Cæſar Pompeium terra arcet, Pompeius Cæſarem mari & portibus 169.d
Cæſar quàm ſæpe & per quos pacem tentauerit 193.e
Cæſar tardior factus 245.d
Cæſar Rhenum traijcit 45.b
Cæſar quoſdam tribunos militum ignominia dimittit 240.g
Cæſar quotannis in Italiam ibat 50.i
Cæſar ſuis aduerſos elephantos pugnandi rationem commonſtrat 245.a
Cæſar ſupplicibus libentiſſimè ignoſcit. 222.h.k
Cæſar vna æſtate duo maxima bella conficit 20.g
Cæſar vni militum ſcutum detrahit, & in primam aciem prouolat 28.g
Cæſar contra Aduaticos.25.b.c. Alexandrinos.200.f. & dein. Ambianos. 25. a. Arioviſtum.12.i.k.17.e.19.a. Belgas.20.k.21.a. Bellouacos.12.i.k. Britannos.46.f.g.h.51.b.c.52.k. Gallos 107.d. Germanos.41.e.42.f.43.d.e. Heduos.92.g. Labienũ.228.i.k. Maſſilienſes.136.i.k. Neruios.64.h.i. Pharnacẽ. 223.k.224.a.b. Scipionẽ. 226.f. 227.e.235.b.236.d. Sontiates.37.b. Sueſſiones.24.b. Venetos.33.c.e. Vercingentorigem.81.d.
Cæſaris aduerſæ res.27.a.b.59.b.c.186.k. 187.a. & dein.193.d. æquitas.149.e. 150.f.127.c.d.166.g.168.i. altitudo animi, & fortitudo.64.g.225.d.228.g. 234.g. amor apud municipes & milites.129.d.143.c.219.b.c. anguſtia.47.e 81.b.82.f. ardor ac feſtinatio.232.a. aſtutia.64.g. audacia.28.g.198.b.205 b. authoritas.150.b.221.b.c.d.e. 233.e. beneficentia.16.k. benignitas. 252. b. bonitas.209.c. celeritas.5.a.b.13.e.43. c.63.d.65.a.81.e.167.d.189.b.225.d. clementia.8.f.28.k.47.c.92.g.110.f.146. g.155.a.173.c.209.a.250.h.i.k.251.e. 257.d. commentarij vt ſcripti & contexti.108.b.123.d. cõſilium arcanum. 128.b. præſens in re penè deplorata. 142.f. conſulatus.12.k.14.i.126.g. & dein. 166.f. continentia in pecunia. 132.b. crudelitas.122.b. cura de ſuis. 18. b. 85.d.144.g.h.227.a. dexteritas in plurib. reb. ſimul obeundis. 28.g. diſſimulatio.93.a.182.k. dolor de prærepto ſibi populi honore, nempe conſulatu.128.k. eloquentia.108.b. Græci ſermonis peritia.63.e. exhortatio. 27. a. 167. b.248.f. felicitas.35.e.49.h.122.k 173.b.c. fiducia. 233.e.243.a. fortitudo 28.f.g. fortuna.47.b.173.b.215.a. gratia etiã apud hoſtium milites.146. k. apud prouinciales.157.a. gratitudo.51. e.124.f.157.c.d.e. humanitas. 64. k. 131.a.132.b.190.i. iactantia de robore legionum Romanarum. 261.d.e. in-

commoda & res aduerſæ. 47.e.81.b.c. 168.b. induſtria ac tolerantia. 81.c.d. infamatio à Pompeianis. 190.f. inimici. 126.g.h.i. innocentia. 15.b. inopia. 230.i.k. inquietudo dum cũ Pompeio decertes. 192.f. iudicãdi facultas. 123.a. largitio. 137.e. lenitas & manſuetudo. 122.g. 147.a.c. 196.f. 249.i. lex de debitoribus. 171.c. liberalitas. 108.f. 110.f.g. 150.f.g. 157.d. memorabile factum in creditorũ miſeria. 166.f. metus apud hoſtes. 33.e. 34.f. 132.g.h. modeſtia. 18.f. 29.d. 149.d. munera ac munificẽtia. 182.i. 149.c. 152.h. 253.a. nomen apud barbaros obſcurũ præ Pompeij nomine. 143.d. odium apud quoſdã Romanos. 124.f.g. 127.b. 227.e. operationes variæ. 3.d. ad Alexium. 102.e. 103.a. 202.k. 203.a. ad Brundufium. 133.e. 134.f. ad Ilerdam. 138.k. ad Maſſiliam. 155.a.b. ad Dyrrhachiũ. 178.i. 180.b. ad Pharum. 207.e. 208.f. ad Vzitam. 239.b. opinio de hoſtibus à ſe ſæpiùs victis. 233.d.e. patientia. 233.c. 235.a. periclitatio. 198.b. 214.f. peritia in re bellica. 46.g.h. 133.d. perſpicacitas. 51.d. poſtulata ab Arioviſto. 12.k. à Pompeio. 129.c. 136.f.g. 168.h. potentia & authoritas. 12.f. prouidentia. 42.i. 48.g. 67.c. 193.d. 194.k. prudentia. 7.a. 22.i.k. 41.e. 46.k. 65.c. 109.e. 117.b. 131.e. 146.g. 182.k. querela de inimicis ſuis. 128.f.g. 136.f. reditus in Italiam. 124.g. 224.k. 252.i. ſacerdotiũ. 191.b. ſententia memorabilis. 222.k. ſeueritas. 190.i.k. ſtrategemata aliquot. 33.c. 191.e. 263.i.d. ſtrenuitas. 243.a.b. timor apud hoſtes. 167.c. traiectio in Britanniam. 46.g. triũphi ornamenta. 233.a. verba ad ſuos poſt cladem acceptam. 188.g

veſtitus in prælijs 107.i

Cæſaris auxilium Galli implorant. 11.e. 12.f

Cæſaris caſtra oppugnata 64.i. 92.h.i

Cæſaris pro caſtris ſemper duæ legiones excubabant 87.c

Cæſaris aduerſæ res Varronem abalienant. 156.f. proſperæ Curioni animos addunt 162.i

Cæſaris aduerſitas Romã nunciata, multos Pompeio adijcit 141.e

Cæſaris aduerſi rumores in Gallia. 97.d

Cæſaris arma Romanis ſuſpecta 124.i

Cæſaris copiarum eleuatio 193.a

Cæſaris exercitus optima valetudine. 180.i. vide Cæſariani, & milites Cæſariani.

Cæſaris iuſſum non obſeruantium clades. 58.g.

Cæſaris & Pompeij diſſidiorum cauſſa. 106.f.g. & dein. 107.a. eorum nouiſſimum inter ſe prælium 194.h

Cæſ. ad Scipionem de pace mandata. 182.f

Cæſaris memorabile factũ in creditorum miſeria 166.f

Cæſaris in Heduos merita 95.e

Cæſ. milites ferè omnes vulnerati. 64.k

Cæſaris naues duæ captæ 137.c

Cæſaris naues longæ 167.d

Cæſaris naues onerariæ incendũtur. 231.a

Cæſaris naues tempeſtate agitatæ. 47.d. incenſæ 167.e

Cæſaris magis quàm ſuo periculo commouetur Domitius 214.f

Cæſa. in Hiſpania res geſtæ. 160.k. 161.a

Cæſaris inſcientia & conſilio omnia ſibi poſita milites exiſtimabant 228.f

Cæſaris tabellarij à Pharnace intercepti 213.e

Cæſari Arioviſtus interminatur niſi Gallia decedat 17.d

Cæſari ſe dedunt Oricum, Apollonia, Bellidenſes, Amatini, & tota Epirus. 169.b.c

Cæſari ſupplices Heluetij 10.g

Cæſari ſupplicatio decreta. 49.e. honores exhibiti 124.g

Cæſarem & Romanos iniuriarũ aduerſus ſe, arguit Arioviſtus 13.b

Cæſarem Romana reſp. deſiderans. 221.c

Cæſarem velut deſpicit Scipio 134.g

Cæſarem ſe eſſe Cæſar reſpondet 258.h

Cæſarem Zamenſes arceſſunt 251.c

Cæſare tollẽdo gratiam ſe multorũ nobilium Romanorum inire poſſe, nec apud ipſum Cæſarem Arioviſtus diſſimulat 17.d

Cæſarianæ claſſis incendium 196.i

Cæſarianarũ copiarum exiguitas. 166.b

Cæſarianæ naues ſe maris periculo obijciunt Brunduſio ſoluentes 173.a.b

Cæſarianarum copiarum duces contrarij 219.e

Cæſariani centurionis captiui ad Scipionem forte & intrepidum reſponſum. 137.d

Cæſariani decreti de debitoribus æquitas. 171.c

Cæſariani exercitus tolerantia, ſitis, ac fames 195.c. 244.i

Cæſariani militis veterani ad Labienum verba 229.b

Cæſariani milites iniuſſi prælium capeſſunt 248.g

Cæſarianorum amicorum conſtantia. 168.f.g

Cæſariani haud ferè ad Pompeium perfugiebant, ſed ſæpe contrà. vbi & notam marginalẽ ſic repone, nempe pro Cæſare Pompeium 183.b

Cæſariani à Pompeianis in colloquio condicto contra fidem vulnerantur. 171.b

Cæſariani equites fugantur. 43.a. 187.c

Cæſariani equites mille contra ſeptẽ millia Pompeianorũ confligebant. 191.e

Cæſariani milites ab Afranio & Petreio malè plectuntur 147.c

Cæſariani milites in quodam caſtello omnes vulnerati 181.c.d

Cæſariani milites deſperatione ſe interficientes 61.a

Cæſariani milites indomabiles 208.k

Cæſarianorum aduerſus Britannos difficultates 46.i. 47.e

Cæſarianorum militũ aduerſus Germanos trepidatio 14.h

Cæſarianorum aduerſus Pompeianos pugna ac victoria 261.e. 262.f.g

Cæſarianorum militũ anguſtiæ. 27.b.d.e. 77.a.d.e. 94.i. 107.a. 141.a.d.e. 179.e.

Cæſarianorum militum clades. 95.b. 96.f. 186.f. 187.b.c.d. 208.i

Cæſarianorum militum fames & tolerantia. 84.i. 121.d.e. 195.b. inopia & nuditas. 231.d.e. virtus 52.k

Cæſarianorum ſtrages à Pompeio. 183.e. 184.f. 254.k

Cæſarianorum cum Afranianis anceps præliũ. 140.b. eorũdẽ colloquia. 144.i

Cæſarianorum militum diligentia ac induſtria ſingularis. 51.a. eorundem leuitas 149.c

Cæſarianorum militũ licet paucorũ aduerſus multos hoſtes ingẽs anim⁹. 38.f

Cæſarianorum militum peritia militaris 26.k. 194.h

Cæſarianorum militum perplexitas, atq; etiam præſens animus 32.i

Cæſarianorum militum ſeu conſtantia, ſeu pertinacia miranda 62.b. 237.e

Cæſarianorum res fortiter geſtæ 188.g

Cæſarianorum transfugarum apud Pompeium precium. 183.b. vilitas. 159.b

Cæſarianorum virtus Pompeianis collata 237.e

Cæſarianis militibus Labienus inſultat. 229.b

C. Antiſtius Rhegynus legatus Cæſaris 67.c

C. Auienus trib. mil. ignominioſe à Cæſare mittitur 240.f.g

C. Biotius Rhegynus eques Rom. à Cæſare captus 244.g

C. Caluiſius Sabinus Cæſarianus 175.b

C. Caninius Vxellodunum obſidet. 119.b. & dein. Vide Caninius

C. Carpineius eq. Rom. 57.c

C. Caßius Syriacarum nauium Pompeij præfectus 167.b

C. Cluſianus ignominioſe mittitur. 240.b

C. Conſidius Pompeianus. 158.b. 226.g.i. eius crudelitas ibid. k

C. Criſpius Salluſtius, vide Criſpus Salluſtius.

C. Curio trib. pl. Cæſaris fautor 124.i. vide Curio.

C. Decij quæſtorij à Salluſtio fuga. 234.i.k

C. Fa-

C.Fabius Legatus Cæſaris 56. k. 118. k. 137.b
C.Flauius eques 260.b
C.Fundanius eques Roma. ad Cæſarem transfugit 255.0
C.Fuſij Cottæ Ro. equitis mors 80.g
C. Gallonius equ. Rom. 156.b
C.Marsellus Rhodiæ claſsis Pompeianæ præfectus 167.b
C.Marius 14.k.235.b
C.Meſsius Cæſarianus 234.b
C.Pletorius quæſtor 212.k
C.Pomponius Pompeianus 167.b
C.Salluſtius Criſpus præt. 227.d.252.g
C. Saſerna 241.a
C. Trebonius legatus Cæſaris 55. b. 77.e.82.g. 137. b. Maſsiliam oppugnat.151.b.pr.vrbanus 171.e
C.Triarius Pompeianus.167.b. eius de procurſu militum præceptū. 194.f.g
C.Valerius Donotaurus 99.e
C.Valerius Flaccus 18.b
C.Valerius Troacillus Galliæ prouinciæ princeps 7.d
C. Vergilius Petronius Pompeianus. 232.k.eius deditio 251.d.e
C.Volcatius Tullus 74.i
C. Voluſenus Quadr. 33.a. 45.e.123.b. 183.a
Calaguritani pop. 143.b
Calamitas èx amicis inimicos facit.197.e
Calamitatem aut ſuam aut temporum queri, mediocris eſt animi 171.d.e
Calcatæ 157.a
Calenus Cæſarianus 169.d
Caletorum poteſtas 21.e
Calidon op. 175.c
Calones inermes armatis hoſtibus intrepidi occurrunt.28.i.eorum fuga. 27.e
Calpurnius Saluianus 218.f.b
Cameli xxij. Regis Iuba à Cæſare capti 244.g
Camulogenus Aulercus.96.i. eius mors. 98.b
intra Cancellos pugnare 229.b
Candauia 168.k.189.e
Caninius Rebilus legatus Cæſaris.134.f. 176.i.263.b
Canopus 209.d
Cantabri pop. 137.d
Cantium Britanniæ 54.g.56.g
Canuſium opp. 132.i
Capillo promiſſo ſunt Britanni, reliqua omni corporis parte raſa 54.b
Cappadoces in copijs Pompeij 166.k
Cappadocia regnum Ariobarzanis.212.b
capita hominum occiſorum aduerſus hoſtium oppidum conuerſa 262.b
in Capita ſingula liberorum ac ſeruorum tributum impoſitum 174.k
non niſi Capite Cæſaris relato pacem fieri poſſe, Labieni inſolens dictum 171.e
Captæ vi vrbis incolarū miſerabilis èxitus 249.d
Captiui nuncij Cæſariani ad Conſidium Pompeianum, infelix èxitus. 226.b.i
Capto oppido ciues èxire, & id vacuum tradere nolentes, omnes interficiuntur 232.f
Caput Cn. Pompeij adoleſcētis Cæſari allatum 264.g.h
Capua opp. 129.b
Capua perfugium Pompeianorum. 130.f
Caralitani Cæſaris ſtudioſi 135.c
Caraleis Sardiniæ Cæſar adit 252.b
Carbona opp. 219.a
Carfulenus Cæſarianus præfectus. 211.d
Carmonenſes pop. 157.a
Carnutes, eorumq́ res 57.a.66.f.68.g 71.b.80.f.119.a
Carpere agmen 144.f.147.c
Carra complura 254.i
Carri & impedimenta Gallorum in bellis.113.e.141.b
carri Heluetiorum pro vallo 9.e
Carruca opp. 260.k
Carteia opp. 262.i
Caruilius rèx 56.g
caſæ Romanorum incenduntur 62.g
caſus belli communes 188.f
caſus memorabilis 153.a
caſsi Britanniæ pop. 55.e
Caſsiuellaunus Britannorum dux. 53.e
Caſsianæ turmæ honos à Cæſare 260.b
Caſsius Pompeianus 196.b.i
Caſsij Pompeiani timor. 175.d.e. eius fuga 196.k
Caſsius Longinus Pompeianus imperator appellatus.217.a. eius ſtipatores. ibi.e. eiuſdem odium apud milites. 216.k.219.d.e. pugna cum Marcello. 220.f.b.i. vulneratio & conſanatio. 217.e.218.i. eiuſdem mors. 221.b
caſtellani, caſtellorum domini 214.k
caſtella caſtellis munitione iungit Cæſar. 178.i
caſtellorum ingens numerus 179.e
Caſtic° Sequan° Catamantaledis fili°.2.f
caſtra caſtris incluſa 186.b
caſtra Corneliana 158.i
caſtra lunata 247.d
caſtra munire quando primùm cœperint Galli 88.k
caſtra Q. Ciceronis à Gallis oppugnantur 61.d
caſtra ſua ab hoſtibus ſuis Cæſar oppugnatum iri non veretur 233.e
caſtra ſua ad ripas fluminum ferè locant barbari 122.i
caſtrorum Cæſaris èxiguitas in Britannia 48.f
caſtrorum Pompeianorum luxuries. 195.b.c
caſtra Poſthumiana, locus 255.b
Catamantaledes Sequanorum princeps. 2.e
cataſcopus 232.b
catena ferrea pro funibus 35.a
Catiuulcus Eburonum princeps 56.k. 57.b.taxo viſam finit 75.b
Cato Cæſaris hoſtis.127.a. Siciliæ pr.135.d eius de Pompeio querela.ibi. eiuſdem ad Cn. Pompeium filium oratio.231.a
Catonis Luſitani oratio ad Cæſarē. 257.c
Catonis Vticenſis molimina aduerſus Cæſarem.235.c. eiuſdem apud Vticā gratia, labor, èxitus.249.e.250.g. Vide M.Cato.
catuacorum poteſtas 21.e
caturiges Galli 4.k
Cauarillus Heduus capitur 101.e
Cauarinus Senonum rèx 65.c.68.g
cauſam èx vinculis dicere 2.g
cauſula 240.f.verſu1.
Cecinnæ Cæſar ignoſcit 250.i
Celiæ leges 171.d.e
celeritas Cæſaris. 63.d.82.i.92.g. Vide Cæſaris celeritas.
celeritas Cæſaris imminuta ac tardata 245.d
celeritas famæ admiranda 80.b
celeritas mutādis inuētis inuenta. 168.k
celeritatis in bellis momentum.58.i.130. k.93.d.153.a.175.e
celtæ, qui & Galli 1.a.b
celtiberia regio 143.d
celtiberi pop. 137.d
celtillus Vercingentorigis pater 80.b
Cenimagni Britanniæ pop. 55.e
centrones pop. 4.k
centrones, Neruiorum clientes 61.b
centurionis bene meriti præmium à Cæſare 181.c
centurionis Cæſariani captiui mira conſtantia 237.d
centurionis præclarum facinus 94.k
centuriones à legione ſua cæſi 219.a
centuriones loricati octo ad Cæſarē transfugientes 258.i
centuriones Marſi duo à Curione ad Varum perfugiunt 159.c
centurionum cædes 28.f.186.f
centurionum duorum Cæſarianorū fortitudo 259.c
centurionum recens ad maiores ordines promotorum ingens animus in re aduerſa 77.e
Cercinna inſula 227.d
cercinnates Cæſarem commeatu iuuant. 234.i.k
cerui in operibus militaribus 103.b
Ceteio Cæſar ignoſcit 250.i
Cetrata prouincia 137.d
cetrati Afraniani occiduntur 145.e
charæ radicis vſus pro pano 180.g
Cherroneſus 205.a
Cheruſci Germaniæ pop. 70.f
Cibaria trium menſium molita ſecum efferunt Heluetij 3.a

Cibi quibus Britanni abſtineant 54.f
cibus ſeruitute oblata petitus 105.c
Ciceronis hybernorum oppugnandorum conſilium 61.b.c
Ciceronis prudentia.62.f.periculũ.63.b
Ciceronis cura Cæſari 64.g
Ciceronis obſeruantia mandatorum Cæſaris 76.i
Ciliciæ ordinatio per Cæſarem 221.e
Cimberius & Naſua Sueuorum imperatores 13.c
Cimbri ac Teutoni Italiam vaſtantes. 12.b.105.a. à Mario pulſi 14.k
Cingetorix, eiusq́ res.51.b.e.56.g.h.66. g.69.d
Cinga fl. 140.k
Cingulum opp. 130.g
Cippi qui dicantur 103.c
Circine velut circunductum flumen.13.d
Cirta oppidum capitur 232.f
Ciſpius & Aquila Cæſariani 243.e
ciuilis diſſenſio Romanorum 108.b
ciuilis diſſenſionis remedium 124.k
ciuilium diſſenſionum ſeditio 220.i
ciuitas omnis Heluetia in quatuor pagos diuiſa 5.c
ciuitas Pariſiorum & Senonum 68.f
ciuitatum Germanicarum laus 73.b
ciuitates Cæſari amicæ ab eius inimicis vexantur 156.i
ciues Romani Gaditani ibi.k
ciuium Romanorum bona qui contra po. Rom.arma tuliſſent, Zamæ vendita. 252.g
clades ingens Cæſarianorum 187.d
cladibus prædeceſſorum ſuorũ poſteriores duces prudentiores fiunt 37.a
clamor exercitus & ſignorum cantus ſine vlla cauſa auditus Antiochiæ.198.g
clamor in pugna non inutilis 194.g
clamoris terror 106.k.261.e
claſsis Pompeiana.167.b.Cæſariana.ibidem b.c.
claſsis Cæſarianæ incendium 196.i
claſsis Gallica aduerſus Romanos. 35.c
Cleopatra cum fratre ſuo pugnans. 197.d
Cleopatra à Cæſare regina Ægypti conſtituitur 212.g
clientum Gallorum fides 92.b
Clodius Arquitius Cæſarian⁹ cæſus. 259.d
Clodius Cæſaris & Scipionis familiaris. 182.f
Clodij cædes 79.e
Clodianæ cædis reus Milo 171.e
Clupea inſula 158.b.226.g
Cn.Domiti⁹ Caluin⁹.164.g.175.b.249.d
Cn.Magius præfectus fabrũm Pompeianus captus ad Cæſarem adducitur. 132.k.133.e
Cn.Piſo Pompeianus 226.g.229.d
Cn.Pompeius proconſul 67.c
Cn.Pompeius Q.Titurij interpres.60.f
Cn.Pompeij adoleſcentis molimina.253. a.eiusq́ cædes 264.b
Cn.Pompeij aduerſus Cæſarem iniquitas 125.a
Cn.Pompeij præſidium fragile 258.k
Cn.Pompeij res præclarè geſtæ 231.a
Cn.Pomp.virtus.81.b.vide Pompeius.
Cocoſates Aquitani Romæ.dediti.38.k.
Cænomani pop. 104.f
cohortes colonicæ 157.a
cohorti vni Pompeianæ decem Cæſariani certare non detrectent 237.e
colloquium cum Arioviſto Cæſar nequicquam petit.12.i.k.detrectat 18.g
colloquium cum Cæſare petunt Afraniani 149.b
colloquiũ Cæſar cum Pompeio petit.129. a.& contra 177.e
colloquij fidem Cæſar violare nec iniuria prouocatus ſuſtinet 18.f
colloquium fraudulentum 57.c.61.e
colloquia militum inimicorum 146.i
colloquiorum militarium vſus 240.k
colloquijs ſuorum cum hoſtibus, viã facit Cæſar 239.c
Colonorum delectum habens Pompeiani. 130.e
Comana oppidũ.212.k.Bellonæ templum. 221.e
Comius Atrebatenſiũ rex, eiusq́ res.45.d 47.c.56.b.68.i.104.f.110.i.116.h.117. a.123.a.c
commeatibus duobus reportatus ex Britannia Rom.exercitus 56.b
commentariorum Cæſaris elegantia.108. b.i.k.
commentarios Cæſaris Hirtius contexuit 108.b
commilites 160.f
commilitij conſuetudinis ius 190.g
committendo prælio procurſus militum damnandus non eſt 194.f.g
concilia nocturna & occulta 65.b
concilium Gallorum 11.a.68.f
concilium armatum apud Gallos 78.i
conclamandi mos in caſtris 188.k.
conclamare vaſa 144.k
concordiæ bonum 58.k
conditio iniqua Cæſari proponitur de Pompeio 129.b
conditionem ab armato hoſte Romani nõ accipiunt 62.f
conditiones pacis æquæ quando maximè fieri poſſint 168.i
condruſi Germani 21.e.75.b
condruſones Treuirorum clientes 41.e
conductoribus ædium, annua merces habitationis donata 171.e
Conctoduunus & Cotuates duces Gallorũ 80.g
confidentia Cæſaris 225.e.226.f
confluens Moſæ & Rheni 43.e
congreſſu & clamore hoſtes maximè terrentur 43.e
coniugia Gallorum 15.g
coniuratio aduerſus Cæſarem. 48.f. aduerſus Q.Caſsium Longinum 217.a
coniurationis conſcij mulctantur 218.b
coniurationis rei pecunia ſe rediment. ibidem i.
coniurationis trepidatio 217.a
conſcientiæ morſus 183.a
conſertio bellantium 262.f.g
Conſidij Longi Pompeiani crudelitas. 226.i.eius acta.234.b.237.b.249.d. eius mors 251.d
conſilia hoſtis audienda non eſſe 58.g
conſilium in ipſo negotio non capiendum. 59.b
conſilium ſuarum rerum incendendarũ pro communi ſalute 83.a
conſilium ſuum Cæſar occultabat 228.b
conſtantiæ bonum 15.a
conſulendi occaſio breuis 58.g
conſultatio Cæſarianorum ancepſ.58.f.g
conſulum & Pompeij ad Cæſarem mandata 129.b
continentia Germanorum 72.k
conuentus Thapſitanorum & Adrumetanorum ſeparatim ab ipſis Thapſitanis & Adrumetanis Cæſari mulctatus 252.g.h
Conuictolitanis Heduus 89.b.d.91.b. 92.k
copiarum Cæſaris paucitas.166.b. elatio 193.a
coram magis inter duces de cõditionibus conuenire poſſe quàm per internuncios 172.k
Corbeus Bellouacorum dux.110.b. 111.b. eius mors 116.g
Corduba Cæſaris amica.156.k. Hiſpaniæ caput 253.c.254.i
Cordubam Cæſar capere contendit. 254.f g.& dein.262.c.d.e
Cordubenſis conuentus Varronem excludit 157.a
Cordubẽſiũ odium à Caſsio Longino. 217. a.defectio 219.a.b.c.d
Corfinium Cæſar oppugnat.130.a. & dein.132.c.d.161.c
Corijs tectæ turres 86.e
Corneliana caſtra 158.i.162.k
Cornelius Balbus vulneratur 171.c
Cornificius Cæſarianus 214.i
cornu vnum in fronte bouis figura cerui. 73.e
coronam auream Pharnaces Cæſari miſerat 223.a
corporis vires animũ non ſequẽtes. 215.d
cortice ex arboribus potiùs ſe victuros Cæſariani minantur, quàm Pompeium è manibus dimiſſuros 180.b
Corus ventus 52.b
Coſam in agro Turino Milo oppugnat. 172.f
Cotbo Adrumeti 242.i.243.h.

Cotta Aurunculeij prudentia ac virtus. 59.b
Cotuatus & Conetodunus Gallorum duces 80.g
Cotus Heduus 89.b.d.100.i
Cotus Thracum rex ccccc. equites Põpeio ſuppeditat 166.k.175.d.
Craſtini Primipili Cæſariani fortitudo. 193.e.mors.195.e
cratium vſus in bellis 179.d
credimus libenter ea quæ volumus 36.i 159.c
credita pecunia ſoluẽda difficultas 166.f
creditarum pecuniarum ſine vſuris ſoluendarum lex 171.c
credulitas temeraria Curionem perdit. 262.k
cremandorum cadauerum mos apud Gallos. 72.i
Criſpus Salluſtius Zamenſis proconſul. 252.g.eiuſdem ad Cercinnam inſulam geſta 234.b
crines mulieribus abſciſsi, & ex illis tormenta facta 168.f
Critognati Aruerni crudelis oratio in obſidione Alexiæ 104.b
cruciabiliter interfecti à Scipione Cæſariani milites captiui 238.f
crudelitas cum auaritia certans 218.i
crudelitas veterum Gallorum 71.e.105.b
cuniculorum agendorũ periti ſsimi Galli 37.c.86.i
cupiditas pecuniæ malum 73.a
Curio Cæſarianus, eiuſq́; res. 129.c.135.c.158.g.h.i.k.159.a.b.e.160.g.h.161.c.d.e.162.h.i.k.163.e.Eius mors.164.b
Curianorum militum trepidatio. 159.e 164.g.h.i
Curiani Galli ac Germani 236.i
Curiani equites à Scipio. deficiẽtes 239.e
Curioſolitæ pop. Rom. deditt. 30.g.33.c.104.f

D.

DAmaſippi liberis Cæſar ignoſcit. 250.i
Damaſippi mors 252.g
damnum priuatum ſalutis publicæ cauſa non formidandum 83.b
damnis pecuniarijs etiam periculorum ſolicitudo addita 217.b
Dardani in copijs Pompeij 167.a
debere qui ſe fatetur, quo ore poſsit integras tenere poſſeſsiones 171.d
debitorum cauſam M. Cælius Rufus tuetur ibid.c
debitorum exiſtimationi vt conſuluerit Cæſar 166.g
decimæ legionis cõmẽdatio. 15.c.16.f.27.a
decimæ legionis aquiliferi virtus 46.k
Decius Brutus adoleſcens. 34.i.claſsi ad Maſsiliam præfectus.137.b.142.b
Decius Lælius Aſiaticarum nauiũ Pompeij præfectus 167.a.177.a.196.g
decumæ vectigales in octauas mutatæ. 252.b
decumanus miles, ex decima legione 231.d
dediti Cæſari ſuffugiẽtes Heluetij, retracti, & hoſtium loco habiti 10.b
dedititiorum cura Cæſari 29.d.227.c.
defectionis ſuadendæ verſutia 64.i
defectorum aſtutia 183.a
defendere bellum, propulſare 17.c
Deiotarus, eiuſq́; res. 166.k.212.h.i.k.214.g.222.f.224.k
deliberationis prætextus 4.g
Delphos Caleuus Cæſarianus recipit. 181.e
Delta in Ægypto 210.g
deuoti, qui Soldurij. 37.e.eorum mira fides.ibid.
Diablintres Galli 34.g
Dianæ Epheſiæ fanum ſpoliari iubet Scipio. 175.a.interuentu Cæſaris impeditur.198.f
dictator Iulius Cæſar 157.e.166.f.
dictatura ſe abdicat ibid.h
Didius Gadium præfectus. 263.e. *Eius mors.*264.i
dies ad V. calendas 3.e
diei prolatio in exactione pecuniæ, donatio dicta 174.k
diei vnius anteuerſio in itinere faciendo quantum ad ſummam faciat 189.a
Dij Gallorum. 72.f. *Germanorum.* ibi.i
Dij immortales omnibus caſibus bellis interſunt 224.f
Dij, quos pro ſceleribus vleiſcuntur, impunè diu graſſari permittunt 6.f
diligentia Cæſaris inuſitata 81.e
diligẽtia conſuetudine minuitur. 113.a 186.f
diligentia cum ſeueritate in imperio militari neceſſaria 80.k
Dioſcorides & Serapion legati Ptolemæi regis ad Achillam 199.b
diripiendi militib. conceſsi Gomphi. 190.i
Dis, pater Gallorum 72.g
diſciplina memoria conſtans, non literis. 71.c
diſciplina militaris nimia largitione ſoluitur 217.a
diſpoſitorum equorum celeritas 196.i
diſſenſionis malum 58.k.89.c
diſsimulatio Cæſaris 182.k
Diuico Heluetiorum legatus ad Cæſarẽ. 5.d
Diuitiacus Heduorũ princeps, eiuſq́; res. 2.f.6.i.7.k.11.b.15.d.21.d.70.i
diuitum pericula 253.b
diuturnitas diligentiam minuit. 113.a 186.g.243.d
diuturnitas prouincialem facit 218.f
dolos & inſidias hoſtium vitare milites ſuos docet Cæſar 245.e
domeſticorum perfugarum malum 183.b
domicilia Gallorum in æſtu 74.k
*Domitius Ænobarbus Pompeianus.*130 b.Eius de fuga ex Corfinio, conſultatio.131.b. à Maſsilienſibus receptus, excluſo Cæſare.137.a.142.g.inde fuga 58.f
Domitius proditionis arguitur 91.a
*Domitij vrbana gratia & dignitas.*191.b.
*Domitius Caluinus.*175.b.Eius cũ Pharnace res.212.i.213.b
domini in oculis pugnans ſeruus, acrior eſt 142.i
domum reditionis ſpem ſibi tollunt Heluetij, finibus ſuis egreſsuri 3.d
Donilaus Gallogræcus CCC. equites Põpeio ſuppeditat 167.a
dotis ratio apud Gallos 72.b
Drapes Senonum princeps. 118.i.k.119.h.captus.120.i.inedia mortuus.122.b
Druidum deſcriptio 71.a.b.& dein.
ducere bellum 162.k
dulcis aquæ venas habent omnia litora. 204.b
*Dumnacus Andium dux.*117.e.eius fuga 119.a
*Dumnorix Heduus Diuitiaci frater, eiuſq́; res.*2.f.4.b.7.a.c.8.f.52.f.g.eius cædes.ibid.i
duo viri aciem inclinatã reſtituunt 259.e
duodetriginta longæ naues Cæſaris 51.a
Duracius Pictor 117.d
duumuiri municipiorum 132.e.135.c
dux fugiẽs, dolo ab hoſte reuocatus 162.g
dux quanquã in re deſperatiſsima animo non deficiens, militibus gratus 88.i
dux ſibi priuatim conſulens, à militibus circumſiſtitur 131.h
ducis apud milites ſuos graue odium 218.f
ducis in bello vſus 248.k
ducis præſentia animus militibus reſtituitur 28.g
duces Cæſariani & Pompeiani ad Oricũ colloquuntur 170.f
ducum diſſenſio 58.f.& dein.
Durocortium opp. 78.i
Dynaſtæ prouinciæ 221.d
ad Dyrrhachium caſtra vicina ponunt Cæſar & Pompeius 169.i
*Dyrrhachio intercluditur Pompeius.*177 d.e.178.k
*Dyrrhachij & Achaiæ geſta.*182.f.& dein.
Dyrrhachina duo prælia Cæſarem nonnihil debilitârunt 193.a
Dyrrhachinæ pugnæ infelicitate Cæſar à Pompeianis vbiq; traducitur 190.f

E.

*EBurones pop.*21.e.*Treuirorũ clientes.*41.e.*vbi ſiti.*56.k.*eorũ defectio* 57.b.58.f.*prædæ omnibus à Cæſare exponuntur.*76.f.*vaſtantur.*78.g
Eburonices aduerſus Romanos conſpirant. 36.f

edictum Pompeij Amphipoli factū 197.a
ediſcendi ſtudium apud Druides 71.c
Egiſaretus Theſſalus Pompeij fautor. 175.e
Egimurum opp. 137.e
Eginium opp. 190.g
egregium militis veterani facinus aduerſus elephantum ferocientem 248.i.k
eijcere nauem 172.k.173.e
Elauer flu. 89.e
elephanti condocefacti 232.i
elephanti Scipionis 226.f.232.g.233.c. 238.i
elephanti communi periculo in aciem educuntur. 232.k. eorum terroris minuendi ratio. 245.e
elephanti L X. aduerſus Caſarianos producti. 238.k. eorum fuga. 248.b
elephanti L X I I I I. à Caſ. capti 249.e
emolumento, id eſt, impendioſen detrimento 12.k
Ennius citatus 259.c.262.g
Epaſnactus Aruernus Lucterium Caſari tradit 122.b
Ephesiam pecuniam auferre Scipio conatur. 175.a. ei ſalutē Caſar affert 198.f
Ephippiorum vſus apud Sueuos indecorus 41.a
Epibata armantur 230.b
Epidaurum Octauiana oppugnatione liberat Vatinius 215.e
Epirus tota Caſari deditur 169.e.178.f
epiſtolæ allegandæ ratio 63.e
Eporedorix Heduus. 91.e.e.98.k. capitur 101.e
equeſtres copiæ, pedeſtres apparentes. 228.k
equeſtre prælium 6.b
equeſtris prælij conſuetudo 242.b
equeſtribus prælijs multitudo conſuſa nocet 115.e
equeſtris pugnæ mira exercitatio apud Germanos 18.i
equitatus ornamentum, loci planicies, & ſolis ac diei ſerenitas 261.b.c
equitatus ſtudioſus Vercingentorix 80.k
equites quæſtus habere, ſtipendiumq́ eorum auertere 182.k
equitibus quingentis Heluetij quatuor millia equitum Romanorum propellunt 6.b
equitum contentio vt legionarijs militibus ne cedant virtute 28.i
equites Caſariani à Germanis equitibus fugantur. 43.a
equites mille Caſariani ſepē millia Pompeianorum equitum ſuſtinere non dubitabant 191.e
equites Galli 171.d
equitum Gallorum temerarium inſurandam 99.e
equites Galli & Hiſpani in cohorte prætoria Iubæ regis 163.e
equitum Gallorum numerus ſub Vertingentorige 99.a
equites Germani ſæpè in prælijs ex equis deſiliunt, ac pedibus præliantur 46.k
equites noti Romani quadringenti Caſariani caſi 187.d
equites Romani omnes ex caſtris Pompeij ad Caſarem tranſire volentes, ſerui indicio proditi 260.b
equitum Ro. generoſitas 118.b
equi alga paſti 131.e
equi Germanis equitibus à Caſare attributi 99.d
equorum mira docilitas 40.k
equorum ſtudioſi Galli ibid.
equos omneis ſuorum Caſar remouet, vt ſpem fugæ adimat 9.a
equos ſuos aſſuefacit Caſar non reformidare elephantos 45.e
ergaſtula quædam Milo ſoluit 172.f
ericius bellicum inſtrumentum 186.k
Eſſedorum vſus in prælijs apud Britannos 46.b.48.k
eteſiæ venti 198.i
euocati Pompeiani 193.e
Euphranor Rhodius vir fortis 206.b eius mors. 209.e
exactiones grauiſsimæ Scipionis Pompeiani 174.i
exactiones graues Caßij 217.a
exactor improbus miniſtris etiam ſuis odioſus 217.e
exactorum publicorum nequitia 174.k
excommunicatio veterum Gallorū 71.a
excurſus militum in commiſſione pugnæ, inutilis non eſt 194.f
exectis virilitatem non ſe poſſe reſtituere Caſar ait 222.k
exemplo mala, Caſar omninò vlciſci pergit 34.b
exercitus aduerſus ſe comparatos Caſar dimitti cupit 149.e
exercitus amore, prouinciæ offenſionem quæſtor improbus compenſare nititur 216.k
exercitus incommoda tegenda nonnunquam 160.b
exercitus Caſariani ardor in rei aduerſæ pudore 188.i
exercitus Caſariani imminutio 193.a
exercitus Caſariani maior pars tyrones. 261.a
exercitus Caſariani ſitis 244.i
exercitus hoſtiles à mane vſq; ad horam decimam in conſpectu alter alterius immoti perſtantes 242.g
exercitus non minorem quàm Imperator ipſe laudem conſecutus 14.k
exercitus omnibus impedimentis nudus ex Sicilia reportatus 238.g
exercitus Petreij & Afranij dimiſſus. 150.b
exercitus Pōpeiani à Caſare vict' 169.c
exercitus Ro. ab Heluetijs pulſus, & ſub iugum miſſus 4.f
exercitus timore perculſi fuga 162.f
exercitus totius ſalus parua in re aliquando conſiſtit 169.e
exercitum Caſar luſtrat 124.b
exiſtimatio falſa quàm pernicioſa 37.e
explorator falſa renuncians 8.b

F.

FAbij Peligni facinus audax 162.f
Fabius max. Rutenos & Aruernos ſuperauit 17.e
facere pro ſano, hoc eſt, quod ſani eſſet. 52.i
facinus memorabile. 162.f.168.g.248.i.k horrendum 156.k
facinore admiſſo ſe obligantes 92.k
factiones Gallorum 11.b.70.g
factum eſt metum eſſe magnum 260.k verſu 1.
fagum & abietem Britannia non habet. 54.f
falcatæ quadrigæ Pharnacis 224.f
falcium in nauibus bellicis vſus 35.e
falſum numerum militum aut equitum referentes Imperatori delati 182.k
fama in nouitate antecedit 175.e
famæ celeritas. 65.a. mira apud Gallos. 80.g
fames ac penuria Afranianorum 147.e
fames Caſarianorum militum, & tolerantia 84.f.187.b
familia Orgetorigis, decem millia hominum 2.g
ex familia vna duo ſimul in Senatu Heduo eſſe non poterant 89.d
fana pecunijs ſpoliata 128.f
fanum opp. 129.c
faſcium prælationis inuidia 198.i
Fauonius Scipionem caſtigans 182.g
Fautores Caſaris lxxiij. à Pompeio ſecuri percuſſi 158.i.k
Fauſtus Sylla 127.e
Fauſtus & Afranius viui à Sitio capiuntur. 252 f. eorum mors. ibid.
Ferraria Biturigum 86.i
Ferrariæ officina à Pompeianis inſtituta 230.i
ferrum in maritimis Britanniæ locis naſcitur 54.f
feſtinantiæ nimiæ malum 163.b
feſtinatio Caſaris 232.b
fideicommiſſus exercitus 164.b
fides Caſaris 258.b
fides Caſarianorum militum conſtantiſſima 237.d.e
fides clientum Gallorum 92.b
fides tota Italia anguſtior 166.f
fidei hoſtili non temerè credendum 173.d
fiducia Caſaris miranda 243.a
fiduciaria opera legati 156.f
fiduciarium regnum 209.a

filia

filia Ptolemæi regis minor ad Achillam ſe confert 201.a
filijs in fœminino genere, maiori ex duabus filijs 212.g
finitimos lōgè ſummouēt Germani. 73.b
flumen velut circino circunductum circum oppidum 15.d
fluminis alti tranſeundi ratio 254.g
flumen auertere Cæſar molitur 143.c.e
flumine in traijciendo cura Cæſaris de militibus ſuis 144.g.b
flumina Romanos milites non morantur 96.b
Fluſtates Romanis dediti 38.i
fœderis militaris ſanciendi ritus apud Gallos 80.g
fœmina notitiam intra an. 20. Germani non habebant 72.k
fœminæ à viris prodi hoſtibus metuētes, viros hoſtibus ipſæ produnt 87.e
fœminarum pauor in vrbis oppugnatione 94.b
folijs arborum paſti equi 182.b
fontem cuniculo intercipit Cæſar 121.d 122.g
forma & ætate commendabiles, periclitati 214.i
fortiſſimi Gallorum cur ſint Belgæ 1.a
fortiter mortui videri cupiunt Pompeiani duces victi Iuba & Petreius ſe conficientes 251.o
fortitudo animi, maximum homini præſidium 173.d
fortitudo memorabilis Cæſarianorum militum veteranorum 244.k
fortitudinis exemplū memorabile 248.i.k
fortuna aduerſa, induſtria ſubleuanda 188.g
fortuna Cæſari fauet 173.a.b.215.a
fortuna plurimum in bellis poteſt 215.c
fortunæ inclinatio. 221.a.e. in bello mutatio ac viciſſitudo. 33.a. 141.d. 173.b. 220.i.242.b
fortunæ momentum ac vis in re militari. 74.k.168.b
fortuna motum ſequens Varro 156.g
fortunæ mutabilitas 209.d
fortunæ mutatio 143.a
fortunæ vis 76.g.78.f.186.k
fraternæ pietatis exempla. 7.e.43.a.233. b. zelus & æmulatio. 7.c.e
frænati equi & infrænati in bellis 230.g
frigoris tolerantiſſimi Sueui 40.i
frigoribus expoſita eſt Gallia 6.b
frumentum dediticijs ſuis dandum curat Cæſar 10.b
frumentum duplex benè meritis Cæſar largitur 180.i
frumentum militibus certis diebus admetiebatur Cæſar 6.i
frumentum ſuū Heluetij comburunt 3.a
frumenti anguſtia premitur Cæſar 175.d
frumēti cōdendi mod⁹ apud Afros 243.c
frumenti modia M. C C C. Cæſari offeruntur 235.c
frumenta & ædificia propria corrumpentes Galli 99.a
frumenta intra munitiones ſata 182.b
fuga Ambiorigis mira 78.i
fuga pernox 10.f
fugæ hoſtes celandæ ratio 114.k
fugæ ſimulatæ fraus 161.e
fugæ ſpem ſuis adimit Cæſar 9.a
fugitans multorum ſe fidei committens, in periculo maximo verſatur 122.b
fugitiui etiam legatos de pace mittebāt de ſaltu Pyrenæo 171.a
Fuluius Poſthumi⁹ adiutor Lētuli 183.g
funera Gallorum magnifica 72.b
Fuſius Calenus Cæſarianus. 167.d. eius induſtria 181.o
Fuſius Cotta occiditur 80.g

G.

GAbali pop. 99.b.183.e
Gabinij Cæſariani felicitas 217.a. infelicitas & mors ibid.e
Gabiniani milites 166.k.197.e.199.e
Gaditani Cæſaris fautores 156.b.k
Galba Sueſſionum rex 21.o
Galbæ regis Sueſſionum filij Cæſari deduntur 24.i
galearum tegmenta ex viminibus 183.c
galeari 228.i
Galliæ diuiſio 70.b
Gallia libenter bellum ſuſcipit ſine præſenti periculo 123.e
Gallia omnis ad Septētrionē eſt 6.b.45.b
Gallia omnis pacata. 30.g. repētè tumultuatur 33.c
Gallia prouincia. 137.a. Cæſari decreta. 13.a
Gallia tanquam præda Germanis & Romanis expoſita. 17.b.c. ſubacta. 122.i. libera eſſe iuſſa. 18.f
Gallia Tranſalpina 81.b
Galliæ concilium, cui ne orbis quidem terrarum poſſit obſiſtere 88.i
Galliæ conſenſus aduerſus Cæſarem 57.d
Galliæ conſenſus in libertate vindicanda 104.g
Galliæ conuentus Cæſar agit. 20.g. concilium indicit 68.f
Galliæ equitatus ad Cæſarem in Britanniam profecturum conuenit 52.f.
Galliæ & Germaniæ morum diſcrimina 11.d.70.g
Gallia & Hiſpania regiones ſaluberrimæ 166.b
Galliæ fertilitas ac opulentia præ Germania 11.e
Galliæ imperiū ſibi vindicare vollēt Heluetij. 2.g. Arioviſtus & Cæſar. 12.i.k. 17.c.d
Galliæ motus repentini 56.g
Galliæ præſidia diſtribuit Cæſar 65.b
Galliæ principes Cæſari gratulātur 10.k
Galliæ principes ſecum in Britanniam Cæſar ducit 52.f.g
Galliæ prouinciæ ſeruitus 164.i
Galliæ res geſtas Hirtius abſoluit 108.b
Gallus Gallos prodens 36.b.63.b
Galli Belgæ 20.k
Galli bellicoſi 36.k.65.d.71.d.80.f
Galli, Celtæ lingua Gallica dicti 1.a
Galli concilium ſibi indicere permitti à Cæſare petunt 11.e
Galli diſciplinæ ergò in Britanniam proficiſcebantur 71.b
Galli equites Cæſariani delecti 207.b
Gallorum equitum mos. 77.b.e. inſiurandum temerarium. 99.e. virtus ac fortitudo mirabilis 141.c.227.a
Gallis equitibus ſuis equos adimit Cæſar 16.f
Gallorum veterum mores ac inſtituta, 70.g.h. & dein. 71. per totum.
Galli à Dite patre progeniti. 72.g. Græcis literis vtebātur. 71.c. humanis victimis dijs litabant. 71.d. Cimbrico bello humanis corporib. veſcebantur. 115.a. in bellis ſedere ſoliti. 114.f. iumētis maximè delectātur. 40.k. etiā ſenes militāt. 113.b. multos carros in bellis habēt 141.b. procero ac mirifico ſunt corpore 29.e.228.f. religionibus dediti, eorūq; dij, ac vota. 71.d.e. 72.f.g. armati in concilium veniebāt. 66.f. nouis rebus plerunq; ſtudent. 41.d
Galli in copijs Cæſaris. 137.d. Iubæ regi⁹. 163.d. Pompeij. 167.a
Galli proditores in exercitu Cæſaris. 27. i. 69.a
Galli vrbes ſuas ipſi incendunt 83.e
Gallorum aduerſus Romanos coniuratio. 33.d. 65.d.e. odium & inſidiæ. 58.b k. 59.a.e. 79.e. rebellio. 10.i. 20.k. 21.a. 31.e. 41.e. 67.e. 80.i
Gallorum ante Cæſaris aduentum annua bella 71.d
Gallorum coniugia. 72.g. conſilia ſubita & repentina. 33.d. 41.i. conſuetudo erga liberos ſuos natu minores. 72.g. domicilia in æſtu. 74.k. mos in rumorib. nouis excipiendis. 41.d
Gallorū cū Cæſarianis præliū 32.g.105.o
Gallorum diſciplina ex Britannia allata 71.e.d
Gallorum duces ad Aleſiam 104.b
Gallorum & Belgarum eadem eſt oppugnatio 22.g
Gallorum fortitudo. 73.e. induſtria ac ſolertia. 86.i. infirmitas. 43.b. leuitas ac mobilitas. 21.a. 34.b. 41.d. libertas. 80 f. mollities in aduerſis. 37.a. temeritas innata. 92.i
Gallorum facinus memorabile in mortis pro patria contemptu 87.d.
Gallorū fuga ac clades 33.b.105.e.107.d

Gallo-

Gallorum Germanorumq́ Labienianorum cædes 236.k
Gallorum immenſa copia 103.e.104.f
Gallorũ ingenia candida & aperta. 245.6.d
Gallorum inter ſe diſcrimina. 1.a. *factiones duæ* 11.b.70.g
Gallorum mira conſuetudo in concilij armati indictione 66.f
Gallorum nobilium genera duo, Druides & Equites 70.k
Gallorũ præcipui Belgæ & Hedui. 125.b
Gallorum principes ad Cæſaris pedes ſe abijciunt 11.a
Gallorum tutelam aduerſus Arioviſtum Cæſar ſuſcipit 12.b.15.b.17.b
Gallis ignota Britannia 45.e
Gallicarum nauium forma 34.k
Gallica claßis aduerſus Romanos 35.b
Gallicæ plebis vilitas 70.k
Gallicus victus cum Germanico nõ conferendus 11.d
Gallico agro Germanicus ager non comparandus ibid.
Gallicorum murorum forma 86.k
gallinam Britanni non guſtant 54.f
Ganymedes eunuchus nutricius Arſinoës. 203.d. *eius odium.* 209.a. *impotens regnum* 212.g
Garites Romanis dediti 38.i
Garoceli Galli 4.k
Garumna flu. 1.a
Garũni Aquitani Romanis dediti. 38.k
Gebenna mons 81.c.96.b
gemella legio 166.i
Genabum, Carnutum opp. 82.g.110.b. *diripitur atq; inceditur.* 82.b.i
Genabenſis perfidia, eiusq́ vltio 84.g.88.g
gener à ſocero proſcriptus 66.g
generatim in bello conſtituendarum nationum aſtus 19.e
Geneua Allobrogum opp. 3.e
Genuſum flu. 188.k
Gergobia opp. 80.i
Gergobina Boiorum opp. 82.f
Gergouia Aruernorum opp. 89.e. 90.g *eius oppugnatio* 94.g.k
Germaniæ & Galliæ morum diſcrimen. 70.g. & dein. 72.i
Germani ab Ambiorigis perſecutione in Romanos conuerſi 78.g
Germani ab Heluetijs ſæpè victi 15.a
Germani agros in Gallia ſibi dari à Cæſare petunt 42.f
Germani auxiliares. 69.e.99.c.111.b.122.i. *barbari ac feri.* 12.b.18.b. *bella nõ deprecantur.* 42.f. *importatis iumentis non vtuntur.* 40.k. *quatuordecim annis tecta non ſubeuntec.* 13.b.c. *fortunã contra Romanos tertiò experiri nolunt.* 65.e. *Sueuis ſe impares fatentur.* 42.f
Germani quando primùm & qua ratione in Galliam tranſierint. 11.b.12.b.17.c.43.e.70.b. *inde pulſi.* 19.e
Germani Cæſariani Pompeianos cædunt 181.b
Germani equites CCCC. in cohorte prætoria Cæſaris 82.k
Germanorum equitum virtus 211.a
Germani pedites ſummæ velocitatis inter equites pugnantes 18.i.122.b
Germani leuis armaturæ 149.b
Germani tranſrhenani continenter cum Belgis pugnantec. 1.b. *Belgis aduerſus Ro. coniuncti.* 21.c. *eos Cæſar vleiſcitur* 69.d
Germani & Galli Labieniani cum Cæſarianis fide data acceptaq́ colloquuntec. 233.b. *eorum Labienianorum clades* 226.b
Germanorum ad Cæſarem legatio. 42.f. *retenta.* 43.e. *aduerſus Roman. dolor & odium.* 58.b. *arrogãtia.* 42.f. *cultus corporis.* 72.k. *cũ Romanis conflictus.* 19.c.d. *clades ac fuga.* 19.e.43.e
Germanorum matresfam. præliãdi tempus ſuis præſcribunt 19.b
Germanorum magnitudo corporis ac terror. 13.e. *mos in bellis parandis.* 73.b.e *nuditas.* ibi. 72.k. *procacitas.* 18.g.b. *ſuperſtitio in prælijs ſuſcipiendis.* 19.b. *trepidatio.* 43.d. *vagatio ſeu peregrinatio, & error.* 73.a. *victus.* ibid. *virtus.* 100.k
Germanorum omnis vita in venationibus & ſtudio rei militaris cõſiſtit. 72.k
Germanorum Vſipetum aduerſus Menapios dolus 41.e
Germanos Galli quondã virtute ſuperabant ibid.d
Germanos in Gallia inueteraſcere indignantur Galli 20.k
Germanos non eſſe formidandos militibus ſuis Cæſar oſtendit 14.a.b
Germanos Cæſar debellat, & Germanico bello finem imponit 41.e.43.d.e
Cætera quæ ad Germanorum deſcriptionem, mores & inſtituta pertinent, vide fol. 72.k. & dein.
Getuli & Numidæ, Marij beneficiarij. 234.g. *ad Cæſarẽ deficiũt.* 235.b.240.i
Getulorum Conſidij comitum auaritia ac crudelitas 251.d
Getulorum duo oppida capiuntur 232.f
Getulorum equites ſine frænis 242.g
gladiatores Cæſaris libertati confirmat Lentulus 130.f
gladiatoria familia Milonis 171.e
glans inſcripta vice epiſtolæ miſſa. 256.g 257.e
glandes fuſæ 230 i
glaſto ſe inficiunt Britanni 54 b
gloriæ cupiditas 116.f
Gobanitio patruus Vercingẽtorigis 80.b
Gomphi à Cæſare non toto die expugnati 190.b.e
Gorduni Neruiorum clientes 61.b
grando ſaxorum in exërcitu Cæſaris cadens 238.g.b
grauis armaturæ miles, legionari° 245.b
Græcè ad Ciceronem ſcribit Cæſar 63.e
Græcè indocti Neruij ibid.
Græci contra Ro. imperium pugnare nolentes 169.a
Græcis literis Galli olim vſi 71.e
Grudij Neruiorum clientes 61.e
grumus natura excellens 255.b
gubernatores Cæſariani minùs periti. 142.k
Guturnatus, ſeu Gutruatus, aut Cotuatus Carnutum factionis princeps occiditur 121.a

H.

HAbitationum mercedes annuæ cõductoribus donatæ 171.d
Haliacmon flu. 175.d
Harpagones 142.i.257.a
Harudes pop. 11.d.13.e.19.e
Heduorũ authoritas ac poteſtas, & mox calamitas. 70.b.i.82.f.91.e.122.k. *clientes.* 103.e. *tumultus ac ſeditio.* 89.e. *perfidia.* 91.e
Heduorũ lex de magiſtratibus ſuis 89.d
Heduorum res cum Arioviſto. 13.b. *cum Aruernis.* 11.b. *cum Biturigib.* 80.k. *cum Cæſare & Romanis.* 5.a.6.i.k.12.g.13.a.b.c.16.k.17.b.d.52.b.i.65.d.68 f.g.83.e.84.f.89.e.e.91.b.c.d.92.g.b.93.a.95.d.98.i.k.107.e.108.f. *cum Heluetijs.* 5.a. *cum Sequanis* 70.b
Heleuteri pop. 103.e
Heluetia omnis ciuitas in quatuor pagis diuiſa 5.e
Heluetij cæteris Gallis præſtantiores 1.b *Germanis ſuperiores.* 15.a. *Romanũ conſulem occidunt, exercitum ſub iugum mittunt.* 4.f. *Cæſarianos cædũt.* 6.g. *à Cæſare cæduntur.* 5.b.d.9.a.10.g.b.14.k. *obſides accipere, non dare ſoliti.* 6.g. *oppida ſua cõmigraturi incendunt.* 3.a. *eaï eſticuere iubentur.* 8.f.10.b. *profectionẽ in Galliam adornãt* 1.b. *quare patriam relinquerent.* 10.k. *eorum iter.* 3.d.4.b.c. *Rhodani tranſitu à Cæſare prohibentur.* 5.b. *Græcis literis vſi.* 10.i. *eorum coniuratio.* 2.f. *feritas ac peruicacia in bello.* 9.e. *fuga* 10.f. *iactantia.* 5.d. *legatio ſupplex ad Cæſarem.* 5.d. *mos in iudicijs.* 2.k. *perfidia aduerſus Romanos.* 5.e. *virtus.* ibid. *Cætera vide fol.* 1.2.3.4.5.6.7.8.9.10.
Heluij pop. 81.c.99.b
Heraclea Sentica 190.f
Hercynia ſylua. 73.e.d.e. *eiusq́ feræ.* ibi.
Herculis fanum Gadibus 156.b

Herculis fano ablata reſtituit Cæſ. 157.d
Herminius mons 217.a
Hibernia inſula 54.g
Hippo regius 252.f
hippotóxotæ 167.a.230.b
Hiſpalis op. 156.b.157.b.*eius oliueta.* 260 k.*eiuſdem turbatio ac modeſtia* 263.c
Hiſpalēſibus ingratitudinem exprobrat Cæſar 265.a
Hiſpani equites 57.c
Hiſpani in copijs Cæſaris 256.g
Hiſpanorū auxilia Gallis aduerſus Romanos 37.e
Hiſpanorum pugnandi ratio 139.d
Hiſpanorum ſeditio inter ſe 220.i
Hiſpaniæ caput Corduba 253.c
Hiſpania cura Cæſari 156.k
Hiſpaniæ principes ad Cæſarem tranſeunt 146.k
ex Hiſpania apportabantur neceſſaria ad armandas naues Cæſaris 50.i
Hiſpanicæ res tam Pompeianorū, quàm Cæſarianorum. 137.d.e.160.k.180.g. *& dein.* 253.b.d
Hiſpaniæ duæ à Cæſarianis pacatæ. 188.g
Hiſpaniæ vlterioris fæcunditas & ſitus. 255.a
Hiſpaniæ vlterioris potitus Cn. Pompeius adoleſcens 253.a
Hiſpaniarum deditio 161.c
Hiſſam M. Octauius à Cæſare abalienat 167.e
homines à Gallis pro victimis immolati. 71.e
homines delicati aut duri vt fiant 1.b 40.i
homines libenter id quod volunt credunt 36.i
homines perditi & latrones ab agricultura & quotidiano labore ad bellum inclinantes 36.g
honoribus benè meritos Cæſar permouet 181.c
hordeum pro frumento accipere Cæſariani non recuſabant 180.g
hordeo corrupto & panico vetere ſe alentes Maſsilienſes 157.e
hordeo frumentum auctum 182.b
horribilis caſtrorum ſpecies 90.k
horrorem aſpectus glaſto ſibi conciliant Britanni in bellis 54.b
hortationi vbi locus non ſit 205.c
hoſpitalitas Germanorum 73.c
hoſpitium ſacroſanctum. 257.c.*eius violati nefas.* ibid.a
hoſtis conſilia qualiter accipienda. 58.f.g
hoſtis in acie tollendi ratio 66.i
hoſtis in iniquum locum pertrahendi ſtratagema 69.a
hoſtem communem Germanum Sequani Heduorum odio in Galliam inducūt. 70.b
hoſtium beneficio Domitius periculum euadit 189.i
hoſtium res priùs diligenter exploranda quàm prælium committas 163.b
humanis corporib. veſcentes Galli. 105.a
humanitas prouinciæ 1.b
hybernorum Cæſaris expugnandorum conſilium apud Galles 57.d.e
Hybridæ à Labieno conſcripti 230.g
hyemare ſub pellibus 169.d
hyemis importunitas 38.i.49.b
hyemes in Gallia matura 45.b
Hyempſal rex 240.k

I.

IActuris rei familiaris etiam criminum pericula addita 217.b
Iadertinorum in pop. Romanum officia. 214.k
Ibernia inſula 54.g
Iberus flu. 143.d
Iccius & Antebrogius Rhemorum legati 21.b
Iccij anguſtia 22.b
ignis iaci ſolitus 255.e
ignis ſupplicium 2.g.88.k
cum Igne pugnantes Cæſariani 62.g
igni viui combuſti Paradenſes expugnati 249.d
ignibus nocturnis produntur aliquando milites 180.i.k
ignominioſa miſsio quorundam Cæſarianorum 238.f.240.g
Ilerda opp. 137.d.143.e
Illurgauonenſes pop. 143.b
in Illyrico geſta .30.f.33.c.50.k.215.a
Imanuentius Trinobantium rex 55.e
imitatores ſolertiſsimi Galli. 86.i. *Item Alexandrini* 203.c
impedimentorum agmen in expeditionibus mediocre 111.d
impedimentorum reſpectus in re dubia. 59.c
impedimentis amiſsis bellum geri non poſſe 83.b
Imperator à militibus appellabatur nonnunquam 161.c
Imperator ſalutatur Curio 159.b
Imperatoris aliæ ſunt partes atque legati 180.k
Imperatoris conſilium milites explorare non debere 14.a.15.b.95.a.b
Imperatoris conſpectus, oratio ac præſentia militibus animos addit & conuertit 16.c.28.g.228.g
Imperatoris in conſeruandis militib. ſtudium. 146.g. *in commiſsione pugnæ officium* 194.f
Imperatorem ſe appellat Scipio. 174.b. *eo nomine indignus cenſetur à Centurione Cæſariano capto* 237.d
Imperatores munera ac dona ab amicis accipiebant re benè geſta 223.a
Imperatores rerum geſtarū ſelicitate beneuolentiā exercitus ſibi parāt. 160.b
Imperatores quib. exercitus non pareat, ipſos ſæpe in culpa eſſe 15.c
Imperatorum authoritas quare maximè creſcat, aut contrà 88.k
impetus & alacritas procurrendi in pugnæ cōmiſsione non eſt inutilis. 194.f
improborum timor 160.i
imprudentiæ excuſationem Cæſar admittit. 47.g. *eam prudenti regi non conuenire* 222.g
in Impuberes etiam ſæuit Bibulus. 169.e
incēdia ædificiorum, incurſionis hoſtium vulgare ſignum 109.e
incognitis rebus magis terremur 152.b
incommodis accipiendis Verciugentorigis authoritas creſcit 88.k
incurſionis hoſtilis vulgare ſignū 109.e
index coniurationis excruciatus 218.b
indicium glande ſcriptum miſſum 257.e
indiligentia Heduorum in re Cæſariana 83.e
Indo rex 255.e
induciarum genus ex miſericordia 155.a
inducias Pompeiani poſtulant à Cæſariani, & impetrant 170.f
Inducioмari Treuiri ſimulatio 51.f.e. *dolus ac defectio.* 57.b.65.e.*fuga.* 65.b *cædes.* 66.k
inermes aliquando Germani terrorem Romanis afferentes, poſteà armati ac victores, ſpreti, & ſuperati 15.a
infantibus in ardore pugnæ nō parcitum 88.g
infidelitatis ſuſpicio grauis 161.c
ingratos ac perfidos Cæſar vlciſcitur. 243.b
inimici alter alterum ſeruantes. 62.k. *& dein.*
inimicorum ſuorum gloriam & exultationem Cæſar aliquādiu tolerat 234.f
iniurias & publicas & priuatas Cæſar de Heluetijs vlcus 5.c
iniurias publicas Cæſar non ſibi ſumit vt remittat 222.i.k
inopiā excuſare, mediocris eſt animi 171.c
inſidiæ Labieni aduerſus Cæſarem. 239.a *detectæ* 143.c.d
inſidiæ præmonitis minus nocent 116.f
inſidiarum occultandarum fraus 213.c
inſidijs & dolis aduerſariorum milites ſuos aſſuefacit Cæſar 245.d.e
inſignia ſibi in prælijs accommodabant milites Romani 27.a
inſignium & ſignorum militarium occultandorum fraus 93.d
inſontes etiā & innoxios nonnunquā dijs ſuis ſacrificabāt veteres Galli 71.e.72.f
inſtar legionis videri. 186.g. *inſtar cohortium* 207.e
inſtitutum optimum in vanitate rumorum coërcenda 72.i

inte-

integrum quid dicatur 213.a

in integrum à Cæſare reſtitui, qui ſe illi initio belli ciuilis obtulerant 166.g

interceſſio tribunitia 127.c

intermittere dare obſides, hoc eſt, ceſſare & protrahere 48.g

interfectis amiſſam vitam ſe reſtitu ro non poſſe, Cæſaris reſponſum 222.k

interpretes quotidiani 7.d

per Interpretes Cæſar Gallis locutus. 7.d

inuiſis magis terremur 152.b

Ioſedum opp. 98.b.g

Iſſa inſula 167.e.216.i

Iſthmum Cæſar munit 181.e

Italia ſine vulnere à Cæſarianis capta. 188.g

Italia ſine Sicilia & Africa teneri non poteſt 160.k

Italiæ facultates & exiſtimatio 67.c

itineris Cæſariani ad hoſtes, aſperitas. 145.b

itineris difficultas in Afraniano exercitu 174.d

Ithyreæ naues 230.i

Icius portus 51.b

Iuba Numidiæ rex, Pompeij hoſpes & amicus. 158.k.217.c. Cæſaris hoſtis. 230. f. auxilia Pompeio ſuppeditat. 217.c. elephantos 30. ad Scipionem adducit. 232.g.238.i. auxilia à Scipione Pompeiano abducit. 232.f.g. ad Vticam malè pugnat. 159.c. Vticenſes cōfirmat. 162. b. Curionem Cæſarianum vincit. 164. b. eius crudelitas. ibid. i. 243.e. 246.f. ſuperbia & arrogantia. 241.a. terror apud Cæſarianos, & rurſum contemptus. 238.i. anguſtiæ. 232.f. 235. d. 240.i. 251.a. mors. 251.e

iudiciorum mira forma, vt alij audirent, alij iudicarent 166.g

Iul. Cæſ. Cos. creatur. 166.f. vide Cæſar.

Iulianæ legiones, Cæſaris legiones. 236.h k. & quoties occurret.

iumenta alga tolerata 231.i

iumenta ſua ſarcinaria Afraniani ipſi occidunt 148.i

iumentis maximè delectātur Galli. 40.k

Iunij pœnitentia 257.b

Iupiter 72.f

Iura mons altiſſimus 2.d.4.g

iuſiurandum Labieni in fauorem Pompeij à Cæſare metuentis 169.e

iuſiurandum temerarium equitum Gallorum 99.a

iureiurando hoſtili fidētes Cæſariani tyrones, in perniciē ſuā ſe dedunt 173.d.i

L.

Labieni Cæſaris legati caſtra oppugnata. 66.g. eius ſtratagemata. 66.h. 69.a. 98.f.g. ſupplementū. 96.d. cum Gallis prælīū. 98.g. virtus. 89.a

Labienus à Cæſaris inimicis ad defectionem ſolicitatur. 224.i. Cingulum opp. exædificat. 130.g. Pompeio iurat, & idem facere cogit legatos, tribunos, centuriones, &c. 169.c. Eiuſdem cum Vatinio de pace altercatio. 171.b. aduerſus Cæſarianos crudelitas. 187.e. aſſentatio ad Pompeium. 192.k. acies contra Cæſarē. 228.b. inſultatio in milites Cæſarianos. 229.b. inſidiæ aduerſus Cæſarem. 237.d. detecta. 243.d. fuga & clades. 236.b.i. 239.b. 244.b.i. 246.g.h. mors. 262.g

labor qui labores omnes finiat, non ingratus 145.c

Laboris intolerantes Galli 86.f.88.k

labori ac duritiæ à pueris ſtudent Germani 72.k

labrum duntaxat ſuperius non radunt Britanni 54.i

Lacetani ad Cæſarem tranſeunt 143.b

lachrymæ fictæ 209.b.c

lacte & pecore viuunt Sueui 40.i

lacte, caſeo, carne viuunt Germani 73.a

Lacus Lemanus 2.g.4.g

Laniſtæ in modum Cæſar ſuos in tyrones aduerſus elephantos inſtituit 245.a

largitio Cæſaris 157.d

largitione nimia, diſciplina militaris ſoluitur 217.a

largiter poſſe 7.b

Larinates pop. 132.i

Lariſſa opp. 190.b.195.c

latentibus & ignotis rebus magis confidimus atq; etiam terremur 152.b

Latobrigi patriam ſuam deſerunt. 3.a. redeunt. 10.b. eorum numerus. ibid.k

latrocinia apud Germanos infamia quæ non ſint 73.b

latrones dicti Romani ab Heduis. 91.d.e

laudes ſuas libenter homines deprædicāt. 163.c

laureæ inſignia Pompeius non præferebat 187.d

legati ad quos mittantur, ijs authoritatem attribui, Pompeij dictum 136.g

legati alia ſunt partes, atq; Imperatoris. 180.k

legati cunctatio abſente eo qui ſummam imperij teneret 36.b

legati Heluetiorum ad Cæſarem 4.f

legati iure gentium ſacroſancti. 33.e

legati officium 156.g

legati ſingulis præfecti legionibus 93.d

legati violati veniam à Cæſare deprecātur Britanni 48.f

legatorum violatorum vltio 36.f

legatos Cæſaris Galli violant. 33.d. Pompeiani item. 258.k

legatos de pace tutò ad Pompeium mittere optat Cæſar 170.k.171.b

legatos Germanorum fraudulentos Cæſar retinet 43.b.c

legio Centuriones ſuos cædens 119.a

legio gemella 166.i

legio ſeptima frumentatrix 48.g

legio octaua præſidio nonæ eſſe iubetur. 193.c

legionis nonæ imminutio atq; afflictio. 186.i.193.c

legionis decimæ virtus, & precium apud Cæſarem 17.c

legio vndecima Cæſaris impar cæteris. 111.c

legio vicesima ſeptima, tyronum 173.c 175.b

legio triceſima ſexta. 214.g. triceſima ſeptima 204.k

legio tyronum 173.c.175.b

legio vernacula 157.b

legio veterana 173.d

legione vna Gallia vlterior obtenta. 4.f

legiones à duce perfuga traducta 159.d

legiones Cæſaris veteranæ & nouæ 111.e

legiones Cæſari de pauore ſuo ſe excuſant 16.f

legiones duæ Cæſari detractæ, Pompeio traditæ. 125.b. 129.a. eæ primariæ erant in exercitu Pompeij 193.b

legiones x. magnus numerus 127.d

legiones Pompeij 166.i.254.k

legiones ſemper duæ pro caſtris Cæſaris excubabant 87.b

legionum Cæſarianarum in hyberna diſtributio 56.i

legionum inter ſe diſſidium & conſenſus. 218.g.219.b

legionum Romanarum robur admirabile 31.e.115.d.e.265.c

legionibus ſingulis ſinguli legati & quæſtores præpoſiti 19.e

legionarij militis robur 245.b.c

legionarij in equos impoſiti 16.f

legionarij Scipionis ad Cæſarem deficiūt. 235.b

leguminibus etiam contenti erant Cæſariani milites in inopia 180.g

Lemonices pop. 104.g

Lemonicum opp. 117.e

Lenium opp. 263.b

lenitas Cæſaris. 147.a. vide Cæſaris lenitas

Lentulus Aſculo expellitur 130.g

Lentulus & Marcellus Coſs. Cæſaris hoſtes. 124.g. 130.k. Roma metu Cæſaris aufugiunt ibid. k. 131.a

Lentulus Marcellinus quæſtor Cæſarianus 183.d

Lentuli cōſulis æs alienum. 127.a. odium in Cæſarem. 126.g. ſenium. 191.b

Lētulus Spinther Cæſaris beneficiarius. 132.f. Eiuſdem fuga. 130.g. mors. 198.f

lenunculi, nauigia piſcatoria 164.i

Lepidus procos. in auxilium à Caſſio vocatur. 219.d. mediat inter Caſſium & Marcellum 220.i

Lepontij

Lepontij pop. 42.b
leporem Britanni non guſtant 54.g
Lepcis opp. 219.a
ciuitas immunis & libera 227.b
Leptim opp. Labienus oppugnare conatur 233.b
Lepticanorum mulcta à Caſare 252.g
Leuaci Neruiorum clientes 61.b
Leuci pop. 15.b
leuis armatura inter equites interiecta. 211.a
leuis armatura mirifica ſi legiones quoq; accedant 245.b
leuis armatra pedites 116.f
Lexouij, ſeu Lexobij, aduerſus Romanos conſpirant 34.g.36.g
lex Heduorum de magiſtratibus creandis 89.c.e
lex Iulia 130.f
lex Pompeia de ambitu 166.g
leges Cæliæ duæ 171.d
liberius etiam locutis Cæſar ſua bona reſtituit 157.d
liberûm, obſidum nomine abſtractorum dolor 31.e
libertas Gallorum 32.g.80.g
libertatis cupiditas.57.e.dulcedo.34.b.ſtimulus.104.g.142.i
Libertini & ſerui in militiam adſcripti. 230.g
Libo Pompeianus cum Cæſare ad Oricũ colloquitur.170.g. inſulam Brunduſinam occupat.172.g. Cæſarianos terret.ibid. Brunduſio diſcedit.ibid.i. Vide Scribonius
Liburnica claſſis Pompeiana 167.b
licentiam militarũ Cæſar caſtigat. 240.g
Licinius Damaſippus 165.a
lictores habere priuatis non licebat. 127.e
Ligarius præn. P. captus à Cæſare, necari iuſſus 243.c
Ligario C. Conſidij filio Cæſar ignoſcit. 250.b
Liger ſeu Ligeris flu. 33.e.81.a.96.b
lilium in munitionibus Alexiæ 103.c
Lilybæum promontorium 225.d
Lingones pop. 10.f.15.b.42.b
Lyntrium vſus in fluminibus traijciẽdis 5.b
Liſcus Heduus Dumnorigem apud Cæſarem defert 6.k
litata internecio, hoc eſt, vlta 261.e
Litauicus Heduus, eiusq; fratres.91.b.92.g. eius perfidia ac fuga.91.c.92.g.h.i.95.d
litera Cæſaris Græcè ad Ciceronem. 63.e
litera Cæſaris vix atq; agrè in Senatu recitata 126.g
literarum perferendarum difficultas. 63.b
literis diſciplina Druidum non mandabatur 71.c
littora omnia à Pompeianis tenebantur. 178.f
littora omnia venas aquæ dulcis habent. 204.b
loci conſuetudine miles nonnunquam mouetur 139.d
loci iniquitatis incommodum. 93.d.95.b.106.k
locorum mutatio propter ſalubritatem. 124.b
longarum nauium agilitas 52.k
Longinus Cæſarianus 218.g
Lorica 103.a
L. Æmilius decurio equitum Gallorum. 8.i
L. Afranius legatus Pompeij.137.c. proditionis poſtulatus.191.b
L. Aurũculeius Cotta legatus.56.k. eius prudens conſilium.58.g. vulnus.59.e. mors.61.a
L. Cæla Cæſar ignoſcit 250.i
L. Cæſar adoleſcẽs legatus.99.b.128.b. Cæſari Vticam venienti obuiam it. 250.g.h.i
L. Canuleius legatus Cæſarianus 178.f
L. Caßius cõſul ab Heluetijs cæſus.4.f.5.c
L. Caßius Longinus Cæſarianus 175.b
L. Ciſpius Cæſarianus 242.i
L. Decidius Saxo Cæſarian. miles.144.k
L. Domitius.127.a. in Cæſaris poteſtatem venit.132.b. eius fuga.158.f
L. Domitij ſententia de tribus tabellis iudicibus dandis in cauſa eorum qui à Pompeio non ſtetiſſent. 191.c. eiuſdem mors.196.g
L. Fabij Centurionis ſeu virtus ſeu temeritas miranda 94.g.h.k
L. Hirtius à Pompeio ad Parthos miſſus 191.b
L. Iunius Patiecus 253.d
L. Laterenſis imperator appellatus. 218.f
L. Laterenſis mors 218.b
L. Lentulus cos.126.g. eius mors.198.f. vide Lentulus
L. Licinius Squillus Caßium ſauciat. 217.e
L. Luceius Pompeianus 170.k
L. Mallij proconſulis fuga 37.a
L. Manlius pr. Pompeianus 132.i
L. Mercelius 218.b
L. Mergilio 217.e
L. Metellus tri. pl. Cæſari obijcitur.136.b
L. Minucius Baſilius.74.i. eius ad Cæſarem epiſtola.258.g
L. Munatius Plancus 56.b.57.b
L. Naſidius Pompeianus 152.f
L. Paulus conſul 123.e
L. Petroſidij aquiliferi mors 61.a
L. Piſo 127.a
L. Piſo Cæſaris ſocer.5.c.127.a. eius mors 5.d
L. Plancus Cæſarianus 138.i.226.i
L. Pupius Centurio à Cæſare captus dimittitur 129.e
L. Racilius aduerſus Caßium conſpirat. 217.e. eius mors.218.b
L. Roſcius 56.k.57.a.65.b.127.a
L. Rubrius in poteſtatem Cæſaris venit. 132.b
L. Septimij trib. mil. aduerſus Pompeiũ crudelitas 197.e
L. Sertorius 143.d
L. Straberius Põpeianus Apolloniæ præfectus, clàm inde profugit 169.b
L. Ticida eques Ro. 237.e
L. Titius trib. mil. 218.k
L. Tiburtius in colloquio vulneratur. 171.e
L. Torij apud Cordubenſes terror 221.e
L. Torquatus Orici præfectus Pompeianus ſe & Oricum Cæſari dedit. 169.a. eius mors.252.f.g
L. Valerij Præconij legati mors 37.a
L. Vareni centurionis egregium pro inimico facinus 62.i
L. Vibullius Rufus bis in Cæſaris poteſtatem veniens, ab eo ſemper dimiſſus. 168.b
Lucretius Hiſpilio Pompeianus 167.e
Lucterius Cadurcus, homo audax. 80.k.81.c.118.k.119.b.120.g
Luminibus accenſis noctu Vticam Cæſar peruenit 250.i
Luna plena vis in æſtibus maritimis. 47.e
luna niſi noua Germanos non contendere 19.b
lunata caſtra 247.d
Luneius Regulus Adrumeti præfectus. 250.i
Luſitania 137.c.217.d
Luſitani Hiſpalim oppugnant 263.e
Luſitani leuis armatura 141.a
Lutetia Pariſiorum.68.f.96.i. inceditur 97.a
lux ſeu dies pudorem malefactoribus affert 145.a
luxuries Pompeiani exercitus 195.b
Lyſſum oppidum 173.b.e.177.a

M.

MAcedones equites in Pompeij copijs 166.k
Macedonia pars libera 175.c
Machinæ bellicæ Romanorum barbaris admirationi ſunt 29.c
Machinæ variæ Alexandrinæ 203.a.b
Magetobria ædes 11.e
magiſtratus Gallorum 72.i
magiſtratus bellici apud Germanos 73.a
magiſtratus lex apud Heduos 89.d
magiſtratus præpoſterè decernuntur Romæ 127.k
Magiſtratus Romani ſacroſancti. 265.b
magnitudo animi Cæſaris 234.g

magni-

magnitudo corporis & vires vt parentur 40.i
Malaca vrbs 221.a
malacia ac tranquillitas maris 35.e
malo præſente, alijs malis mederi 148.i
Malcus Nabataeorum rex 202.i
Mandubiorum fames ac miſeria 105.c
Mandubratius adoleſcens Britannus. 55.e
Manilius Tuſculus 218.f
manuſata Pompeij 179.a
manus ferreæ 142.i
manus rebellibus victis præciſæ 122.b
manibus præciſis dimiſſi tabellarij capti. 256.f
Marcelli odium aduerſus Cæſarem. 124.k
Marcellus cum Cordubenſibus à Caſſio deficit. 219.b. vide M. Marcell.
Marcius Criſpus præſidio Thebenuenſibus à Cæſare mittitur 246.i
Marcomanis Germani 19.c
M. Acilius & Statius Murcus legati Cæſaris 170.f
M. Antonius legatus Cæſaris. 106. g. quæſtor. 109.d Brunduſio præ:ſt. 172. b. eius ſacerdotij petitio. 124.f
M. Antonius Q. Caſſius trib. pl. Cæſaris fautores 126.i
M. Aquinius nouus homo. 240.k. 241.a
M. Aquinio Catonis filio Cæſar ignoſcit. 250.i
M. Ariſtij tribuni militum miſera cædes 92.k
M. Bibulus Pompeij præfectus maris maximus. 167.b. vide Bibulus.
M. Cælius pr. Ro. 171.e
M. Calidij ſententia de rep. in diſſenſione ciuili Pompeij & Cæſaris 126.b
M. Cato Vticenſis. 231.a. 235.c. 249.d.e. 250.g. vide Cato.
M. Craſſus à Parthis interfectus 174.b
M. Epio Catonis filio Cæſar ignoſcit. 250.i
M. Fauonius Pompeianus 175.d
M. Lepidus pr. 175.e
M. Marcelli ſententia de rep. in diſſenſione Cæſ. ac Pompeij. 126.b. idem pr. appellatus. 219.d eiuſdem prudentia ibi. d. & 105.g.h
M. Meſſala & M. Piſo conſules 13.a
M. Meſſala legatus 253.a
M. Octauius Pompeianus. 167.b.e. 215.c
M. Opimij præfecti equitum Scipionis mors 176.i
M. Petreij Centurionis præclarum facinus. 94.k. Eiuſdem fauor erga Cæſarem. 175.c. fauor erga Pompeiũ. 229. d. vuln⁹. 230.b fuga. 251.b. mors. 251.e
M. Plotius in colloquio vulneratur. 171.e
M. Pomponius Cæſarianus 196.i
M. Rufus quæſtor. 158.b. 164.b. eiuſdem ſententia de Cæſare & Pompeio. 126.i
M. Syllanus 67.e
M. Titius Arioiuſti hoſpes. 18.b. de manibus Germanorum ereptus. 20.f
M. Trebius Gallus 33.e
M. Tyro ignominioſè mittitur 240.b
M. Valerius Procillus 18.b. 20.f
M. Varronis in vlteriore Hiſpania legatio 56.f. & dein. eius legiones. 219.c
Marcomanni pop. 19.c
mare bis æſtuans xij. horarum ſpatio. 34.i
mare concluſum, & mare apertum. 34.g
maris tranſitu Cæſarem prohibere Pompeius conatur 167.b
marium omnium non eandem eſſe naturam 34.g
Marij affinis Cæſar 234.g
maritimorum Gallorum rebellio aduerſus Cæſarem. 33.d.e. & dein.
maritimorum oppidorum munitio 34.i
Marucini pop. 132.i. 161.e
Mars 72.f
Marſi Centuriones perfugæ 159.e
Marſorum militum virtus 131.d
Maſſilienſes docti 155.a
Maſſilienſium res. 136.i.b. 137.b. 142.i.k. 151.b. 152.g. ibid. h.k. 173.b. 154.k. 155.a b.c. 157.e. eorum nomini & vetuſtati defert Cæſar, ne eos perdat. 158.f.g
materiari, frumentari 103.b
materfamil. de muro ſe deijciens 258.g
materia inopia laborat Africa 230.i
Matiſcona opp. 108.g
Matrona flu. 1.a
Mauri equites 227.c
Mauri equites elephantorum præſidium 248.b
Maurorum equitum duo millia à minus triginta Gallis equitibus in vrbem repelluntur 227.a
Mazaca opp. 221.e
mazaræ, telorum genera 10.f
Mediomatrices 42.b. 104.f
Medobrega Luſitaniæ opp. 217.a
Milodunum opp. 96.k
memorabile Cæſaris factum in difficultate pecuniaria 166.f
memorabile Cæſaris documentum in reſiciendis militibus 188.i
memoriæ exercitatio 71.e
memorabilis caſus in conflictu nauali. 153.a
Menapij Galli. 21.e. 34.g. 39.a. 41.b. ab Vſipetibus oppreſſi. 41.c. eorum vaſtatio. 49. d. rebellio. 67. e. deditio. 68.i
mendacij vſus in captandis militum animis 91.c.d
Menedemus Macedoniæ princeps. 175.e
mercatorum commercia cur admittant Sueui 40.k
mercaturæ commercio nationum vires eneruari 1.a
Mercurius præcipuè apud Gallos colebatur 72.f
Metioſedum opp. 98.g
Metropolis opp. in poteſtatem Cæſaris redactum 190.i
Meſſala Cæſarianus Vticam cuſtodit. 250.b
Meſſana periclitatio 196.i
miles fratris percuſſor, fuſte percutitur. 260.k
miles non minus modeſtia & continentia quàm virtute & animi magnitudine commendabilis 95.c
militis aduerſus Imperatorem ingratitudo 198.f
militis etiam ægerrimi ac velut moribundi mirus animus 77.b
militis in Cæſarem cauillum 16.f
militis veterani cum elephanto pugna. 248.i.k
milites à mane ad veſperam ieiuni in armis ſtantes 237.a
milites ab Imperatoris authoritate pendere debere 95.a.b
milites domum redeuntes, ab accolis cæduntur 20.g
milites in conſpectu Imperatoris enixius contendunt 35.d
milites luce magis in officio continentur. 145.a
milites præ pauore teſtamenta condentes 14.f
milites propter res magnas benè geſtas, peccandi licentiam ſumentes 249.b
milites ſeipſos plectentes 188.i
militum amor erga Cæſarem 150.f
militum alacritas augenda magis quàm reprimenda 194.f
militum importunorum ſedandorum ratio 250.f
militum inſolentia 199.d
militum magna ſtrages 28.k
militum precium in ſeditionibus ciuilib. 201.a
militum ſuorum cura Cæſari. 64.k. 76.f. 85.b. 110.b. 146.g. 193.e
militum tyronum ruditas 77.c
militibus animus vel minima ſpe victoriæ monſtrata accenditur 38.i
milites fortes Cæſar honoribus ac muneribus proſequitur 181.c
milites ſuos ſibi confirmat Cæſar. 128.g. 167.b
milites Afraniani ad Cæſarem tranſeunt. 146.k. 147.d
milites Afraniani iureiurando adiguntur. 147.c. ad Cæſarem tranſeunt. 146. k. 147.d
milites Cæſariani ignominia miſſi. 240. p.b
milites Cæſariani nullum pro Cæſare periculum adire detrectant. 173.a. per

Tha-

Thameſis flu. vſq; ad caput in aquam intrant 55.b
milites Cæſariani victoriæ occaſionem ſibi eripi indignantur 146.g
militum Cæſarianorum alacritas 144.g
militum Cæſarianorum diligētia. 53.d. inuincibilis animus. 208.k. eorundem laus. 160.i. mira patientia ac tolerantia. 81.c. 180.f.g. robur. 244.k
milites Curiani de perfidia & periurio à Quintilio Varo volunt arguūtur. 159.e
milites Domitiani ſacramentum apud Cæſarem dicunt 132.i
militum Gabinianorum clades 215.c
milites Pompeiani & Cæſariani in vicinia caſtrorum colloquia miſcent. 171.a
militum Romanorum ardor 85.d
militum Romanorum tolerantia ac induſtria 61.d
militaris diſciplina & ſeueritas largitione nimia minuitur 217.a
militaris rei dedecus in exercitu Cæſaris non admiſſum 186.f
militarium ſignorum conferendorum ceremonia apud Gallos in fœderibus ſanciendis 80.g
Milo cædis Clodianæ reus. 171.e. eiuſdem molimen ac mors. 172.f
Minerua dea. 72.f. eius templum. 198.f
minutatim ſe recipere 233.d
Minutius Rufus Pompeianus 167.c
Minutius Silo, L. Racilij cliens 217.d
Minutius coniurationis aduerſus Caßiū index, excruciatur 218.b
miracula poſt victoriam Cæſaris 198.a.b
miſeriam fortiter ferre, virtus eſt 104.i
Mithridates Pergamenus. 209.e. Cæſari ſe iungit. 210.g.k. rex Boſphori à Cæſare conſtituitur 224.i
momenta magna ſæpè paruis in reb. verſantur 182.f
Mona inſula 54.g
Monomachia 260.f
Morini Galli. 21.e. 34.g. vltimi Gallorū pacati. 38.i. eorum ad Cæſarem legati. 45.e
Morini Cæſarianos ex Britāniā reduces inuadunt. 49.c. in poteſtatem Romanorum rediguntur. ibid. d. Atrebatibus à Cæſare attributi. 104.g
à Morinis in Britanniam traiectus breuißimus eſt 45.d
Moritaſgus Cauarini regis frater 65.c
mors, ſibi abſtinentia accerſita 122.b
mors ignominiæ prælata 77.d
mortis metus vt tollatur 31.d
mortis periculo quid agant milites 164.g
mortis præſentis pro patria, mirus contemptus 87.d
morti ſe faciliùs quidam offerant, quàm dolorem patienter ferant 104.i
mortem ſibi conſciſcit Orgentorix 2.k
mortem ſibi ipſis afferentes, fortiter certiſſe videri cupiunt 251.e
mortem ſibi conſciſcere volentis ingurgitatio 263.a
mortui faciliè culpantur 116.k
Moſa flu. 42.b
mulieres & pueri in muro diſpoſiti ad ſpeciem duntaxat 168.g
mulieres Germanorum rhedis & carris impoſitæ 19.c
mulierum Gallicarum mos in prælijs capillum paſſum demittendi, & liberos proferendi 94.b
mulierū crines præſecti ad tormenta bellica efficienda 168.f
mulierum in extremo periculo ne deſerātur, eiulatio 87.e
mulierum matrumfa. apud Germanos in bello authoritas 19.c
mulierum trepidatio in vrbis oppugnatione 94.g
mulieribus & infantibus non parcunt Ro. milites in vlciſcenda Gallorum perfidia 83.g
muliones, equitum ſpeciem exhibentes. 93.c
multitudinis confuſæ malum 103.d
multitudine cædendorum victoriam impedire conantes. 230.f
Munatius Flaccus Caßij lictorem gladio traijcit 217.e
Munda opp. 262.b
Mundenſis campus 261.a
Mundenſium ducum clades 263.d
munera ac dona à ſocijs & amicis recipere ſoliti Imperatores Romani re benè geſta 223.a
munera milonis 171.e
munerum contemptor Domitius 213.b
municipia Romana pecunias exiguntur 128.f
munitionis imperfectæ malum 184.f
munitiones Cæſaris ad Alexiam 102.k
munitiones Cæſaris & Pompeij ad Dyrrhachium 179.a.
munitionum ambitus inuſitatus. 183.e vide Opera
muri oppidorum Gallicorum 86.k
muri hoſtilis primùm conſcendendi gloria 94.g
murus miræ longitudinis 4.g
muſculi forma. 154.g. & dein.
mutationes magnæ paruis momētis fiunt 187.e
mutuò ſeſe conficere conantur Iuba & Petreius 251.e
myoparo 216.b

N.

NAbataeorum rex 202.i
Nannetes Galli 54.g
Nantuates pop. 42.b
Narbo vrbs 37.b. 81.b.c. 122.k
nardum & vinum ſibi infundens mortem certus 162.k
Naſidij claßis capta 243.e
Naſidij odio Sulcbitani à Cæſare mulctantur 252.b
Naſidiana naues, inutiles 153.b
Naſua & Cimberius Sueuorum Imperatores 13.e
naues Britannorum 142.f
naues Cæſaris. 33.e. 46.f. 48.g. 50.i. 52.k. 53.d. 135.c. 142.f. 166.b. 167.c. 173. c.d
naues conſcendentium præ feſtinantia compreßio 164.i
naues longæ 46.k
nauium Cæſarianarum afflictatio. 47.e. 53.c. 177.a. 231.a. 237.c. felicitas in mari. 56.i. 173.b
nauium Gallicarum forma 34.k. 35.a.e
nauium humilitatis vſus 50.k
nauium Rhodiarum naufragium 173.b
nauibus Rhenum tranſmittere Cæſar indignatur 44.b
nauium Romanarum cum Gallicis impar prælium 35.a.b
nauale certamen Romanorum & Gallorum. 35.d.e. Maßilienſium & Cæſarianorum. 142.i. Vatinij & Octauij. 216.g
nauigatio Pompeianorum in re meticuloſa proſperrima 137.b.e
nauigationes Cæſaris felices 56.i
Naupactus 175.b
nauſea Cæſarianorum 229.e. 235.a
nauſeæ faſtidium 173.d
Neapolis 226.g
nebulæ craſſæ latibulum 254.i
neceſſarium tempus 89.a. 92.g
neceßitas coacta omnia perquirit 205.e
negligentia ex diuturnitate. 113.a. 168.g. 243.d
negligentiæ ac remißionis pernicies in obſidione 168.g
Nemetes Germani 19.c
Nemetocerna opp. 123.a
Neruij equitatu nihil etiam valebāt. 25.c
Neruij Gallorum ferocißimi. 20.e. Græcè indocti. 63.e. militaria opera à Romanis facere docti. 62.f. 64.i. eorum clientes. 61.c. mores. 25.a. 64.i. multitudo. 62.g. pertinacia in re aduerſa. 28.i. in Romanos rebellio ac fraus. 25.e. 27 d. 61.b.e. 64.b. 66.f. 67.e. deditio. 28.k 67.e
Nicomedis Bithynij nobilitas 221.e
Nicopolis opp. 213.c
Nili aqua limoſa atq; turbida 203.e
nimbus cum ſaxorum grandine 238.g
Nitiobriges pop. 81.b. eorum rex Teutomatus 89.a
niue altißima Cæſar non prohibetur ab itinere 81.c
nobilitatis inclinatio 221.e
nomini & vetuſtati Maßilienſium Cæſar

deferrt ne eos perdat 158.g
Noreia opp. 3.a
Noricus ager ibid.
Noricus rex 131.a
nouem annis Cæſar cum iiſdem ferè militibus res gerit 128.g
Nouiodunum opp. 24.b.i.82.i.k.83.a. 95.e
in Nouitate fama antecedit 175.d
nox dierum xxx. in inſulis Britannicis 54.g
nox peccantibus amica 160.i
noctis licentia 131.e
noctem diei præponunt Galli 72.g
noctes in Britannia quàm in continente breuiores 54.g
noctium non dierum numero ſpatia temporum metiuntur Galli 72.g
nocturna Gallorum concilia 65.b
nocturna opera Cæſarianorum obſeſſorũ. 61.d
nocturnorum præliorum incommoditas. 145.a
nudo corpore malint pugnare Heluetij, quàm impediti 9.b
Numeius & Verodoctius Heluetiorum legati 4.f
numerum militum aut equitum falſum referentes delati 182.k
Numidæ & Cretes ſagittarij in exercitu Cæſaris 22.b
Numidæ & Getuli à Scipione multi dilabuntur ad Cæſarem 234.g
Numidæ in cruce ſuffixi 243.d
Numidarum aduerſus Curionem ſtratagema 164.f
Numidarum celeritas. 144.i. eorum equi infrænati 230.g
Numidarum clades. 158.k. 159.a. 163.b. incurſio in exercitum Cæſaris. 227.a. b. 244.k
Nutricius pueri regis regnum procurãs. 198.k
Nymphæum portus 173.a

O.

OBſeſſorum fortis & audax eruptio, nec minùs felix 168.g
obſidentium inſtitutum 180.f
obſides Cæſariani ab Heduis malè mulctantur 98.i
obſides Gallorum malè habet Arioviſtus 11.e
obſidum recuperandorum cura 33.d
Obucula opp. 219.a
occaſio conſulendi breuis 171.f
occaſionis momentum 93.d
occaſionem cum Pompeio decertandi primam quanq. Cæſar arripit 192.i
Ocelum opp. 4.k
Ocij pernicies in caſtris militum 160.f
Octacilius Craſſus Pompeianus 173.c.e
Octauij Pompeiani caſtra oppugnantur. 168.g. eius cum Vatinio nauale prælium. 216.f.g. fuga. 216.h.i
Octodorus Veragrorum vicus. 28.i. incẽſus. 33.b
Octogeſa opp. 143.d
oculorum effoſſio in minoribus ſupplicijs 80.k
officij & diſciplinæ neglectus, vitaq. libertas, vires, & magnitudinem corpori addit 40.i
officia exterorum vt penſare conſuêrint Romani 16.k
olei tricies centenis millibus pondo mulctantur Leptitani à Cæſare 252.b
Ollouico Teutomati pater 89.a
omnium ſalutem paucis committi, graue ac miſerum 206.k
onuſtus cum Genitiuo 243.a
opera bellica Romanorum Aduaticis admirationi ſunt 29.c
opera Cæſaris ad Alexiã. 102.k. ad Maſſiliam. 153.c.d. 155.b. vide Cæſaris opera.
oppidum altiſſimis mænibus à Cæſare vno nec toto die expugnatum 190.i
oppidum Bibracte à ſuis incẽditur. 96.f
oppidum quod dicatur Britannis 56.f
Oppij Corfinij cura Cæſari ne diripiatur à militibus 131.e.132.f
oppidi Sarſuræ præfectus Scipio, à multitudine interficitur 246.b
oppida Hiſpaniæ natura loci munita. 255.b
oppida ſe dedentia Cæſar ab iniuria militum præſeruat 227.e
oppida ſua & vicos Heluetij incendunt. 3.a
oppidorum & vicorum, atq. ædificiorum ſuorum incendendorum conſiliũ. 83.b
oppidanorum Paradenſium vi expugnatorum miſeranda clades 249.e
Oppius legatus Cæſaris 244.f
oppugnatio vehementiſſima 61.d
oratio crudelis & inhumana 104.b
in Orbem ſe aduerſus hoſtes colligendi ratio 49.c.59.b
Orchomenum Cæſar recipit 181.e
Orcinia ſylua 73.d
Orgetorix (qui & Orgentorix in vetuſtis quibuſdam codicib. dicitur) Heluetiorum princeps 2.c
Orgetorigis filia & filius capiuntur. 10.f
Orgetorigis mors 2.g
Oricum oppidum. 167.c.e. Cæſar recipit. 196.a
Oſcenſes pop. 143.b
Oſiſmi Romanis deditĩ 30.g

P.

PAbuli equorum inopia apud Pompeianos 182.b
pabuli inopia iumenta ſua occidentes. 148.i.149.b
pabulo abſtenta iumenta toto quatriduo 149.b
pacatorum inſigne in bellis 94.k
Pacidij Pompeiani 228.i
Pacidij Pompeiani aduerſus Cæſarem pugna. 247.a. eiuſdem mors. ibid. b
Pæmani Germani 9.e
pagi centum Sueuorum ad ripam Rheni conſidentes 13.e
pagi Tigurini robur 5.e
pagos in quatuor omnis ciuitas Heluetia diuiſa ibid.
Palæopharſalica victoria 216.k
palma ex pauimento enata 198.g
paludati prætores 128.k
paludes Morinorum 49.d
palus inter duo caſtra media 23.a
palus perpetua in Sequanam influens. 96.i
panis à famelicis in hoſtium caſtra abiectus 180.g
panis ex radice factus ibid.
panico & hordeo ſe alentes Maſſilienſes. 157.e
Parada oppid. & eius miſeranda clades. 249.d
Paratonium 204.h
parentare ciuibus 84.k
Pariſij pop. 68.f
Parthi Romanorum hoſtes 174.h
Parthicum bellum 125.a
Parthinorum oppidum Cæſar expugnat. 177.d
Parthinos Pompeius prædæ loco habuit. 178.f
parua res magnum ſæpè momentum habet 187.e
paſtores indomiti 142.i
paſtores Turini à Milone ſolicitantur. 171.e
patientia Cæſaris & quies, inimicos illius in admirationem & timorem adducit. 235.a
paucitas propugnatorum vt ſubleuata in obſidione arctiſſima 168.f
pax quando inter duces aduerſarios optimè fiat 168.i
pax vnius diei 29.e
pacis conditiones Heluetijs Cæſar proponit 6.f
pacis ſtudioſus Cæſar 168.h
pacem cum Pompeio ſæpè fruſtra Cæſar tentat 134.f
pacem ſe ſemper cupiſſe Cæſar iam cum Põpeio decertaturus proteſtatur. 193.e
peccandi impunitatem ſibi arrogantes milites propter res præclarè geſtas. 249.b
pecunia conflanda commenta. 174.i. 217.a. 218.i
pecunia cupiditatis malum 73.a. 251.d
pecunia è fanis tolluntur 128.f
pecunia precium ac vis 218.h.i

pecu-

pecuniam publicam ſibi oblatam Cæſar repudiat 132.b.i
pecunias Cæſar mutuas à trib.mil.& centurionibus accipit 137.e
pecuniario damno etiam periculorum ſolicitudo addita 217.b
pecus loco frumenti imperatum 141.e
pecoris cupidi barbari 76.b
pecoris in agros obuerſari ſinendi aſtutia ad occultandas inſidias 213.c
pedes equeſtre prælium faciens 256.k
pedites Germani inter equites præliari ſoliti 99.c
pedites mira celeritate equorum curſum adæquantes 18.k
peditum eximiæ pernicitatis cõmiſcendorum inter equites in pugna ſtratagema. 99.c.116.f.191.e.228.i.k.244.i
pelles pro velis 35.a
pelles,veſtitus Sueuorum 40.i.72.k
Peligni pop. 130.b
Peluſium ſe confert Pompeius victus fugiens.197.d. id à Mithridate capitur. 210.f
pentiremes duæ Cæſarianæ capiuntur. 242.k
perfidia Heduorum aduerſus Romanos 92.k
perfuga Gallus ad Gallos adornatur. 36.b
perfugæ Cæſariani 183.a.b
perfugæ multi ex Pompeianis quotidie ad Cæſarem confluebant ibid.
perfugarum falſa delatio 159.d.163.a
perfugarum domeſticorum malũ. 183.b.c
perfugarum ignominia 159.e
perfugis aditum ad ſe aperit Cæſar.239.c
perfugij prætextus 183.a
periclitari fortunam 186.b
periurium Octacilij Pompeiani 173.c
periurij perfidiam morte Cæſar vlciſcitur 243.b
pertinaciam hoſtium Cæſar magnoperè vindicandam cenſet 121.a
pertinacium hominum pœnitentia 149.d
pes pede preſſus à pugnantibus inuicem. 262.g
petra locus 177.e
Petreius legatus Pompeij.137.c.eius furor.147.a.b.vulnus.247.b
Petreius Theſſalus Pompeij fautor 175.c
Petreius & Afranius Pompeiani copias iungunt.137.d. Cæſaris calamitatem Romam ſupra verum nunciat. 141.e. eorundem crudelitas in Cæſarianos. 147.c
Petreij mors 251.e
Petrocorij pop. 104.f
phalanx Germanorum 19.d
phalanx Heluetiorum fracta 9.a
Pharus quid ſit 200.f.
Pharitæ 207.c
Pharnacis Armeniæ regis res 212.i.k. 213.c.214.g.h.i.221.d.222.i.223.a.c.d. 224.g
Pharſalia locus vbi Cæſar milites ſuos expoſuit 167.c
Pharſalici exercitus clades 196.f
Philautia humana 163.c
Philippus trib.pl. 127.e
Philo Pompeianus Hiſpalis præfectus. 263.b
Photinus eunuchus nutricius Ptolemæi regis,regnum Ægypti procurat. 198. k.eius cædes.201.e
Piceni pop. 130.g
Pictonum vexatio 117.d
pilorum cacumina ardentia 238.b
Piruſtæ Illyrici.50.k. eorum legatio ac deditio 50.k
Piſaurum opp. 129.c
piſcibus & ouis auium victitantes populi 42.b
Piſo Aquitanus cum fratre occiditur. 43.a
planicies XV. millia paſſuum patens. 235.e.
plebs Gallorum,ſeruorum loco habetur. 70.k
plebis Gallicæ tutamen aduerſus potentiores ibid.g
plebs inermis oppido eiecta 249.e
plebem ſolam, vix bellum conſtare poſſe. 116.k
Pletorij Ruſtiani mors 252.f
Pleumoſij, Neruiorum clientes 61.b
plumbum album in Britannia 54.f
pluuia ſaxorum 238.g
Pompeia lex ambitus 166.g
Pompeiæ fauſti vxori Cæſar ignoſcit. 252.f
Pompeij & Cæſaris amicitia.67.d. abalienatio Pompeij.125.b.128.f
Pompeius Cæſarem mari & portibus arcet 171.e
Pompeius Cæſarianos abeuntes fruſtra inſequi contendit 188.k
Pompeius & Cæſar ſeſe inuicem munitionibus includunt.179.a.ad Aſparagum ambo caſtra locant 189.a
Pompeius famæ cupidus 181.e
Pompeius honorem ſuum cum Scipione partitur 191.a
Põpeius imperator appellatus.187.d.imperitiæ bellicæ taxatur.135.d.194.g
Pompeius vt perfugas Cæſarianas acciperet 183.b
Pompeij æmulatio, obtrectatio, ac ſtudia aduerſus Cæſarem.125.a.126.k.127.d. crudelitas aduerſus Cæſaris fautores. 258.i.k. eiuſdem opera ad Brunduſiũ aduerſus Cæſarem.133.e.134.k
Pompeij arrogantia ac ſuperbia, parem non ferentis.127.b.136.b.179.c.181.e. præſumptio de victoria, ac fuga Cæſarianorum.191.a.192.i
Pompeij authoritas, nomen & exiſtimatio.143.d.178.k.193.b.219.c.amici.143 d.ambitio.179.c.181.e.abundãtia. 180. f.acceleratio ad Dyrrhachium.169.c. inde excluſio.177.e. Brũduſio abitura opera aduerſus Cæſarem.133.a.134.k. caſtra expugnata.195.b. dictum de Cæſare.170.k.dominatio Romanis ſuſpecta.124.i.eius duces.167.b. exercitus, & vnde conſcriptus.166.i.k. & dein. eiuſdem exercitus penuria.182.b.& dein.luxus.195.b
Pompeij dignitati Cæſar ſemper ſtuduit. 128.f
Pompeij facultas in parandis copijs.166. i.167.a.res præclarè geſtæ.231.a.b.gratia in Senatu.129.e. in Hiſpania.156. i.eiuſdem honor.187.d
Pompeij funeſtæ laudes 257.e
Pompeij in caſtris nõ licebat dicere quenquam ex Pompeianis periſſe 257.e
Pompeij legati & mandata ad Cæſarem. 128.b
Pompeij nomen in ſcutis militum inſcriptum, & mox detractum 229.d
Pompeio inuidiam Milo facit 172.f
Pompeium ad pugnam elicere Cæſar cupit 187.d
Pompeij fuga & incommoda ac aduerſa. 195.a.194.k.197.a.213.a. mors. 198. f. & dein.
Pompeij filij res.176.k.231.a.260.h.262. i.264.g
Pompeij Ruſi periculum 249.b
Pompeianæ aciei inſtructio 193.b
Pompeianæ claſſis adminiſtratores 167.d
Pompeianarum partium fautoribus Cæſar ignoſcit 250.i.k
Pompeianorum partium inclinatio.180. k.251.c.d.e
Pompeiani militis vnius cum Cæſariano ſingulare certamen 260.g
pompeiani duces Iuba & Petreius inter ſe depugnant, vt alter alterum occidat 251.e
pompeiani milites mala valetudine laborantes 180.g
pompeiani præfecti perfidia aduerſus Cæſarianos tyrones 173.c.d
pompeiani ſæpè ad Cæſarem deficiebant, rarò contrà 183.b.257.d.e.258.f.g
pompeianorum à Cæſare metus 169.c
pompeianorum à victoria ſpiritus 187.e
pompeianorum fuga ac clades.179.e.181.b 194.i.195.e.252.f.255.d.256.k.262. g.h
pompeianorum copiæ vnde cõflatæ. 137.c
pompeianorum crudelitas.259.a.exactiones.174.b
pompeianorum deditio 195.e
pompeianorum & Cæſarianorum de pace colloquium 171.b
pompeianorum fames & anguſtia 182.b

Pompeianorum in acie Pharſalica cæſorum numerus 196.g
pompeianorum in difficultatibus patientia 170.f
pompeianorum incluſorum eruptio 183.e
pompeianorum iniquitas in conditionib. pacis ad Cæſarem 170.g.h
pompeianorum vana ſpes de victoria. 191.a.b.
pompeianis niſi capite Cæſaris relato pacem eſſe non poſſe, T. Labieni dictum. 171.c
pompeianis victis vix vſquam perfugiũ eſt 197.b.c
Pomponius præu. M. Cæſarianus 196.i
pontis in Rheno à Cæſare facti ratio & forma 44.b 69.d
pontis intercisi reficiendi ratio 90.f
pontem celeriter efficit Cæſar. 69.d.142.f
pontem Geneuenſem Cæſar reſcindit 4.f
pontem in Arare Cæſar facit 5.d
pontes interruptos reficere Cæſar prohibetur 141.b
pontones 173.e
pontum Cæſar recipit 221.d.224.b
Pontum Pharnaces occupat 214.g
populi & ciuitates ad partes Cæſaris tranſeuntes 143.b
populi iudicium quanti faceret Cæſar. 166.g
portenta victoriam Cæſaris ſecuta 198.f
portoriorum ac vectigalium redemptoris rem familiarem augens 7.b
portus muniendi ratio 176.i
portibus longis Pompeiani ſe committere non audebant 173.a
poſſe largiter 7.b
Poſthumiana caſtra 255.b
potentiæ parandæ ratio 7.b
præda virtute parta, quanquam tenuis, grata militibus 214.k
prædæ cupiditate vim etiam duci ac domino ſuo afferunt comites 251.d
Prædones etiam legatos de pace mittebãt 171.a
Prædonum bellum 158.b
prælium equeſtre. 239.d. nauale. 205.b 206.i
prælia ſex à Cæſare vno die facta 181.b
præſcriptio, prætextus. 174.k. verſu 6.
præſidium Iubæ regis apud Thebennam interficitur 246.i
prætores inter ſe aduerſarij 171.c
prætorum de imperio ad populum ferebatur 127.e
præuertere rei, hoc eſt, antiuertere, & præuenire atque occupare 89.c.d
Precians Romanus dedici 38.g
precibus aliquem deteſtari 75.b
princeps, prima 15.d
principem aliquem vt inuiſum ſuis facias 117.c.d
priuatos Cæſar ambit, & blandè appellat 230.k
pro rata parte 130.k
proconſul cum imperio ad vrbem manẽs. 67.c
procurator regni nutritius regis pueri. 198 k
procurſus militum in cõmiſſione pugnæ, inutilis non eſt 194.g
prodigium pluuiæ ſaxeæ 238.g
prolatio diei, donatio vocata 176.k
prouincia facta ex regno Iubæ 252.g
prouinciæ Galliæ ſeruitus 105.b
prouinciæ humanitas 1.b
prouinciæ offenſio, exercitus amore compenſata 216.k
prudentes, credi ſibi putant 160.b
ad Ptolemæum regẽ Ægypti Pompeius fugiens ſe confert 197.d
Ptolemæum inter & Cleopatram Cæſar arbitrum ſe interponit 198.k
Ptolemæi patris teſtamentum 199.a
Ptolemæum puerum regẽ Cæſar in ſuam poteſtatem recipit ibid.c
Ptolemæi regis pueri ficta lachrymæ. 209.b
Ptolemæi regis caſtra oppugnat Cæſar. 211.b
Ptolemæi regis mors ibid.e
puberes omnes armati conuenire coguntur armato concilio indicto apud Gallos 66.f
pubertas diuturna, laudi apud Germanos eſt 72.k
P. Actius 158.b
P. Atrius eques Rom. à Cæſare captus. 244.g. venia donatur. 250.i
P. Caluitius Pompeianus 262.i
P. Conſidius pro exploratore miſſus falſa renunciat 8.g
P. Cornelij Scipionis mors 246.b
P. Craſſi adoleſcentis res. 19.d. 30.g. 33.d. e. 34.b. 37.a.e
P. Domitius, vide Domitius
P. Lentulus Spinther in poteſtatem Cæſaris venit. 132.b. vide Lentulus.
P. Ligarius Afranianus iuſſu Cæſaris necatus 243.b
P. Saſerna 228.f
P. Seruilius Coſ. 166.f
P. Sextij Baculi Primipili mors 28.f
P. Sextij Baculi centurionis virtus. 32. k. 77.b
P. Sextius 212.k
P. Sitius Numidiam Iubæ regnum inuadit. 235.d. eiuſdem virtus. 251.e
P. Sulpitius Rufus legatus 46.g
P. Sulpitius pr. 196.i
P. Syllæ dexteritas 180.k
P. Vatinius Cæſaris legatus 171.a
P. Veſtrius eques Ro. captus 243.a
puellæ regnantis tædium apud populum. 209.a
pueri & mulieres in muro ad ſpeciem militum diſpoſiti 168.g
pugna acerrima Neruiorum ac Romanorum 28 f.i
pugna non ſtataria, ſed procurſoria Luſitanorum 139.d
pugna ex eſſedis 46.b. 48.k
pugna naualis 35.d
pugna ſex horis durans 32.k
pugnæ ratio aſtuta 59.d
pugnam ineuntium Gallorum vota. 72.f.g
puluoris excitati indicium in bellis 48.b
putei à Cæſarianis fodiuntur 204.i
pyra Iubæ regis in oppido Zama 251.a
Pyrenæi montes. 2.c. à Cæſare occupantur 136.i

Q.

QVadriga falcata Pharnacis aduerſus Cæſarem 224.f
quæſtus vndecunq; quæſitus 217.b
quæſtorum nequitia 174.k
quæſtorum improborum odium 216.k
quatuor vnius cohortis Cæſarianæ centuriones in pugna oculos amittunt. 181.c
Quincilius & L. Canuleius legati Cæſaris 178.f
Q. Aquila Cæſarianus 242.i
Q. Atrius nauium Cæſarianarum præfectus 53.a
Q. Caſſius tribunus plebis Cæſarianus. 156.k. Gaditanorum præfectus. 157.d
Q. Caſſij Longini odium in Hiſpanos, & contrà. 216.k. vulnus. 217.a. mors. 221. b. vide Caſſius.
Q. Coponius Rhodiæ claſſis Pompeianæ præfectus 173.a
Q. Cornificius Cæſarianus 214.i
Q. Cicero Cæſarianus. 56.k. eius caſtra oppugnantur à Neruijs. 61.c. eiuſdem valetudo tenuiſſima ibid.e
Q. Cominius Cæſarianus ad Scipionem deductus 237.c
Q. Fabius maximus legatus Cæſaris. 253.b
Q. Fulginij Cæſariani primi haſtati XIIII. legionis mors. 140.b
Q. Fuſius Calenus legatus Cæſaris 150.i
Q. Iunius Hiſpanus 57.c
Q. Laberij Duri tribunus militum mors 54.k
Q. Ligario Cæſar ignoſcit 250.b
Q. Lucanij centurionis mors 59.e
Q. Lucretius Senator 131.a
Q. Marius trib. mil. Pompeianus ad Cæſarem transfugit 255.e
Q. Pacyſcius Cæſarianus 212.k
Q. Pedius legatus Cæſaris. 21.a. 172.f. 253.b
Q. Pompeij Nigri equitis Rom. Italicenſis robur. 260.f. eiuſdem cum Antiſtio

tiſto Turpione ſingulare certamen. ibid.
Q. Sertorij milites 37.e
Q. Sabinus 181.d
Q. Sèxtius de vita pecuniam paciſcitur. 218.i
Q. Titatius Varus præfect. equitũ. 118.g
Q. Titurius Sabinus legatus Cæſa. 22.g eiuſdem prouincia. 34.i. apud Vnellos acta. 36.f. ſtratagema. 36.k. 56.k. & dein. eiuſdem mors 60.k
Q. Tullius Cicero 75.c
Q. Varus præfectus equitum Domitij, Cæſarianus 176.g
Q. Velanius 33.e
Quire 250.f. verſu 1.
Quos inter 89.d

R.

RAbirius Poſthumus 227.d
Radix qua vice panis vterentur Cæſariani 180.g
radicibus arundinum paſti equi 182.g
Rapinarum adminiſtri, domini ſui oſoret 217.c
Rapinas ſuorum caſtigat Cæſar 240.g
Raſcipolis Macedonis auxilia Pompeio 166.k
ratione & conſilio Romanos barbaris nationibus in bello præſtare 15.b
Rauenna opp. 127.d
Rauraci pop. 104.f. ſe Heluetijs domos ſuas relinquentibus iungunt 3.a
rebellionis reprimendæ apud Gallos conſilium Cæſaris acerbum 122.g.h
Rebilus magni vſus militaris vir 161.e
receptu intercludere Cæſarianos Pompeius nititur. 179.d. ipſe intercluditur 181.a
reditus Cæſaris in Italiam quàm honorificus 124.g
Rèx Iuba, vide Iuba.
Regem à Romanis appellari & amicum maximum beneficium 16.k
Regis Deiotari abiectio. 222.f. ſubleuatio. ibi. vide Deiotarus.
Regis pueri ætas à militibus eluſa 209.d
Regem ad dicendam cauſam euocari indignatur regni procurator 198.k
Reges Ægyptijs conſtituit Cæſar 212.f
Reges Britannici quatuor 56.g
regius veſtitus Deiotaro à Cæſare reſtituitur 222.b
regnum fiduciarium 209.a
regnum Iubæ in prouinciam conuerſum. 252.g
regnum ſuũ magis tueri quàm alios adiutum ire ſtatuit Iuba rèx 232.f
regis ambitio odioſa 80.b
regum controuerſijs ſe interponit Cæſar. 198.k
rei èx vinculis cauſam apud Heluetios dicebant 2.g
religio ſacerdotum Gallicorum 71.e.d
remis detergi 206.i
remulco nauem abſtrahere. 158.i. abducere. 177.a. adducere 205.e
renunciatus frater à fratre in magiſtratu 89.d
repræſentare, in præſentia dare 222.i
repræſentat ſuis militibus Cæſar, quod in longiorem diem collaturus erat 15.e
reſcribere ad equum 16.f
ne Reſpublica detrimentum capiat, cautio èxtrema 127.c
rempublicam concernentia magiſtratus tractet 72.i
de Rep. remotus Cælius 171.e
Rhedones Romanis dediti 30.g
Rhemi Romanorum amici. 98.k. in inſidias Bellouacorum incidunt 113.b
Rhemi ſe Cæſari dedunt. 21.b. eorũ amicitiæ vſus Cæſari. 21.d. eorundem apud Cæſarem authoritas & gratia. 65.d. 68.g. 70.i. & dein.
Rheni fluminis latitudo & altitudo, origo, fluxus, & inſulæ 42.b. 44.g
Rhenũ tranſire Cæſar ſtatuit 43.e. 69.d
Rhodanus fluuius 2.d. 3.d. 12.i
Rhodiæ claſsis Pompeianæ præfectus C. Marcellus cum C. Pomponio 167.b
Rhodiorum in maritimis prælijs virtus 205.e
robur & magnitudo corporis vt paretur 40.i
Roma malè adminiſtrata 221.e
Roma terrore completur de Cæſaris ſucceſſu 129.e
Roma omnia diuina humanaq; iura miſcentur Pompeij ac Cæſaris diſſenſione 128.f
Romani ab armato hoſte conditionem nõ accipiunt 62.f
Romani ab Heluetijs cæduntur 6.g
Romani admirationi ſunt Vxellodunenſibus 122.g
Romani arbitri regni Æægyptij teſtamento electi 199.a
Romani armis graues 54.k
Romani ſecundis rebus confirmantur, aduerſis incitantur 113.e. 208.k
Romani ſociorum dignitatem augere ſoliti, non minuere 17.a
Romani negociatores imprudentes Genabi à Gallis opprimuntur 80.g
Romani pop. diſciplina & opes 67.d
Romani populi diuiſio 136.k. 137.a
Romani non ſine Deorum ope bellũ gerere Gallis viſi 29.c
Romani Sicambris prædabundis produntur 76.b. 77.a
Rom. ſtatura breui, Gallis ludibrio ſunt. 29.c
Romani milites deſperata ſalute ſeipſos interficientes 61.a
Romani milites detrimento accepto diligentiores fiunt 113.e. 208.k
Romani milites in inſidijs à Gallis deprehenſi 59.a.b
Ro. militum anceps conſultatio 32.g
Romanorum militum magnanimitas. 59.e. 84.f.g. præſens in repentina re animus 37.b
Romanorum militum opprimendorum conſilium apud Britannos 45.a
Romanorum militum trepidatio. 14.f. virtus 19.d. 59.d
Romanorum ambitio 105.a
Romani auxilio Heduorũ aduerſus Allobroges vſi 17.d
Romanorum ac Britannorũ diſpar pugna 54.k
Romanorum ciuium etiam hoſtiũ ſuorũ miſericordia monetur Cæſar 146.g
Romanorum ciuium iniurias in Ponto acceptas Pharnaci Cæſ. remittit. 222.k
Romanorũ in Galliam euocatio per Diuitiacum 70.i
Romanorum incautorum oppreſsio ab Heduis 93.e
Romanorum mos in pugna committenda 194.g
Romanorum ſeruitutem èxcutere Galli conantur 33.e
Romanorum timor apud Heduos. 8.k. apud Barbaros 44.f.g
Romanis obmurmurant Alèxandrinorum principes 203.c
Romanos in Gallia inueteraſcere indignantur Belgæ 20.k
Roman. exercitus conſularis ſub iugum miſsi vlt10 5.c
Romani imperij dignitas vt conſeruetur 212.b
Romanæ naues ad Maſsiliam 142.i
Romanarum legionum plus quàm hyperbolica laus 265.c
Romanum præſidium crudeliter ab Heduis interfectum 91.e
Ros pellibus quibus naues tegebantur, èxceptus 170.f
Roſcillus & Aegus Allobroges fratres à Cæſare ad Pompeium deficiunt. 182. i. & dein.
Roſcius prætor Pompeium Cæſari purgat 128.i
roſtra actuarijs nauibus Vatinius impoſuit 215.d
rumoribus incertis ſæpe Galli ſeruiunt. 41.d
rumorum coercendorum ratio 72.i
rumoris incrementum. 159.e. vide fama.
Ruſpina opp. 227.b. primum ad amicitiã Cæſaris acceſsit in Africa 235.e
Rutheni Aruernis coniu.bantur 81.b
Rutilius Lupus pr. Pompeia. 132.i. 181.e

S.

SAbini legati cunctatio 36.b

Sabis flu. 25.b
Sabura Iubæ regis præfectus. 163.d. 238.g. eiuſdē ſtratagema. 163.d. mors. 251.e
Sacerdotum authoritas 89.d. 222.f
Sacerdotes Galliæ Druides 70.k
Sacramentū apud ſe dicere Domitianos milites Cæſar iubet 132.i
Sacramenti Domitiani religione milites ſuos liberat Curio 161.a.b
Sacramentum militare vt ſoluatur. 161.b
Sacramenti redemptione, pecunia cogendæ inuentum 218.k
Sacramento rogare. 67.c. dicere 150.g
ſacrati viri à Capua decem ex Cæſarianis caſi 187.d
Sacrificia veterum Gallorum. 71.e. 72.a
Sacrificiorū interdictio grauiſſima. 71.a
ſagittarij Galli 89.a
ſagittariorum & funditorum Pompeianorum cædes 194.i
ſagittarum triginta millia in caſtellum Cæſarianum coniecta 181.c
Saguntinorum ſigna 225.d
Salinarum ſtagnum 247.d
Salona opp. 167.e. 168.f. 215.b
Salonarum conuentus. 168.f. oppugnatio ibid.
Salſum flu. 254.k
Saltus Pyrenæus, Caſtulonenſis 137.c
Salum pro mari 242.k. 143.b
Salis & nauſeæ moleſtia 173.d
Salluſtij ad Cercinnā inſulā geſta. 234.i
ſalutatio militaris 245.a
ſalutem omnium paucis committi, graue & miſerum 207.a
Samarobrina op. 56.i. 63.c. 65.b
Samarobrinenſe Gallorū conciliū. 56.i
Santones Toloſatium vicini 4.i
ſapiens & timidus quare videri nonnunquam voluerit Cæſar 234.f
Sarſura opp. 246.g
Saſales Coti regis filius inter Pompeij copias 166.k
Saſerna præfectus Leptitanus 228.f. 233.b
ſata manu 179.a
Saturnini & Gracchorum caſus 128.g
ſaucij etiam milites in pugna reſiſtere coguntur 32.k
ſauciorum ſuorum cura Labieno 231.a
ſaxea pluuia 238.g
ſcæuæ centurionis ſcutum 230. foraminibus confoſſum 181.c
Scaldis flumen 75.d
ſcaphæ 47.b
ſcapula rogo extructo ſibi exitum parat. 262.k
ſceleratum Cæſarem vocat Scipio. 237.c
ſceleris conſcientia 34.f. 183.a
Scipio iuſſu Iubæ regis veſtitum mutat. 241.b. elephantos ad pugnā aſſuefacit. 232.i. imperatorem ſe appellat. 174.b 226.i
Scipio Pompeij fautor & affinis. 127.a. 182.f. 191.a.b.
Scipionis copia. 225.e. ſententia de Pompeio & Cæſare 126.b
Scipionis largitio & auaritia. 174.i. diligentia ac celeritas. 175.d. turpis fuga ac clades. 176.g. 236.b. 237.a.b
Scipionis committitur Cæſar 227.e
Scipionis legionarij multi ad Cæſarē deficiunt. 235.b. 239.e. eius oratio ad captiuos Cæſarianos. 237.c. crudelitas aduerſus eoſdem 238.f
Scipionis acies ad pugnā inſtructa. 238.k. 241.d. eiuſdem victoriola 242.b
Scipionis præſidiū Cæſ. interficit. 246.b
Scipioni legatos Cæſ. de pace mittit. 182.f
Scipioni ſuppetias fert Iuba rex 238.b
Scipionem vnum eſſe pop. Rom. imperatorem, Conſidij vox 226.i
Scipionis milites ad vnum omnes cæſi. 249.b
Scipionis mors 252.g
Scorpio, bellicum inſtrumentum. 87.d. 233.c.d
Scribonius Libo Achaicæ claſsis Pompeianæ præfectus. 167.b. cum Cæſare ad Oricum colloquitur 170.g
Scribonium Libonem Cæſar iubet de pace cū Pompeio agere. 134.f. vide Libo.
Scutum ſcæuæ centurionis c c x x x. foraminibus confoſſum 181.c
ſcuta & pila pro vallo poſita 262.b
ſcuta ex cortice facta, & viminibus intexta 29.e
ſcutorum cælatura 260.b
ſcutis ſe à ſaxea pluuia protegentes Cæſariani 238.h
ſcutata & cetrata prouincia 137.d
Sebuſiani pop. 4.k. 99.a.
ſectio oppidi Aduatici vendita 30.f
Secūdarij, ſecūdæ legionis milites. 218.g
ſecundis diu rebus cur ſcelerati impunè vti permittantur 6.f
ſeditionū Romanarū cura Cæſari. 224.k
ſedulij Lemouicum ducis mors 107.d
Seduni Galli 31.b.e
Seduſij Germani 19.c
Segni pop. Germaniæ 75.b
Segonax rex 56.g
Segontiaci Britanniæ pop. 55.e
Segouia opp. 219.b
ſeipſum occidere nequit Iuba rex 251.e
ſementes facere 2.b
Senatores Romani in Cæſaris poteſtatē redacti 132.b
Senatores tres ex ſexcentis reliqui, quingenti milites ex lx. millibus 28.k
Senatus à popularibus ſuis interfectus, quòd bellū cum Romanis gerere nollet 36.f
Senatus omnis Venetus necatus, reliqui ſub corona venditi ibid.
Senatus reuerentia apud Cæſarem. 124.i
Senatui populoq́ Rom. ſe Cæſar ſubijcere vult vt pacē cū Pompeio faciat. 168.i
Senatuſconſultū aduerſus Cæſarē. 125.a
Senatuſconſultum extremum, dent operam magiſtratus ne reſp. detrimentū capiat. 127.c. quando id fieret 128.f
Senectus apud Gallos etiam militat. 113.b
ſenes bello inutiles, Cimbrico bello apud Gallos comeſti 105.a
ſenis honor propter peritiam 96.i
Senones in fide Heduorum 68.g
Senonum conſcientia facinoris aduerſus Romanos. 66.f. eorundem motus. 65.c. rebellio. 67.e. deditio 68.b
Sentina vitia 173.d
ſentire reliquos ſperamus quæ nos ſentimus 159.c
Sequana flu. 1.a
Sequan' ager optimus totius Galliæ. 11.d
Sequani Germanos in Galliam inducunt 70.b
Sequani principatu deijciuntur 70.i
Sequanorum demiſſus animus 12.f
Sequanorū & Heduorū factiones. 70.b
Sequanorum miſeria à Germanis. 11.d. ab Arioiſto 12.f
Sequanis Hedui ſubditi 11.c. 70.b
Sequanos ſibi Heluetij per Dumnorigē conciliant 4.b.i
Sergius Galba Cæſari amicus 124.g
Seruius Galba. 31.b. eius perplexitas. 32.g
ſeruus dominum iugulans. 157.e. punitur 258.i
ſerui paſtores armātur à Pompeio. 132.i
ſerui puberes armati Alexandrino bello 203.b
ſerui puberes omnes in extrema neceſſitate manumiſſi 168.f
ſerui ſpeculatores capti in crucem ſublati 258.i
ſeruos ſe mētiētes milites interfecti. 255.e
ſeruilis tumultus in Italia 15.a
Seruilius conſul 171.d
ſeruitutis conditio odioſa 34.b
ſeſtertia C. militibus donat Longinus. 216.k. 217.a
Seſuuij Romanis dediti 30.g
ſeueritas Cæſaris. 36.f. Vercingentorigis 80.k
ſex prælia vno die à Cæſare facta 181.b
Sex. Cæſar. 157.c. Iulij Cæſaris auunculus 221.d
Sex. Pompeius frater Cn. Pompeij. 253.e à fratre Cn. Pompeio auxilium petit. 254.g
Sex. Quintilius Varus 132.b. 159.d
Sibutzates Aquitani Romæ dediti. 38.k
Sicambri 44.k. 76.g.h.k.
Sicilia ac Sardinia à Cæſare recipiuntur 135.c
ſiccitatibus frumentum minus prouenisns 56.i

Siccius,

Siccius, ſed Sitius, Iubæ fines inuadit. 237.d
Sicoris flu. 137.e.140.k.143.c.
ſignorum cantus in bellis vtilitas. 194.g
ſigna militaria ſeptuaginta de Gallis capta 107.d
ſigna militaria xxxiij. Cæſariana amiſſa 187.d
ſignorum militariũ conferendorum mos Gallicus 80.g
ſignorũ militariũ Pompeianorũ ad Cæſarẽ delatorũ ingens numerus. 186.g
ſigniferi ignominia notati 188.b
ſignifer Pompeianus ad Cæſarem tranſfugiens 257.d
Silicenſe flumen 219.b
Sitis ingens 121.e
ſocios de ſe bene meritos Romani non deſerebant 17.a.e.110.k
Soldariorum deuotorum fides 37.e
ſolitudines circum ciuitates ſuas amant Germani 73.b
Sontiates à Cæſare victi 37.e
Soritia opp. 260.k
Sortes & vaticinationes matrumfa. Germanorũ in prælijs ineundis. 19.b.20.f
ſpeciaria & militaria dona 181.d
ſpecula Hiſpania 255.b
ſpeculator Pompeianus captus & occiſus 256.g
ſpeculatores miſſi, ſuorum conſilia hoſti aperiunt 235.b
ſpeculatorum comprehenſorum pœna. 258.i
ſpeculatoria nauigia 47.b
ſpes, animos ac patientiam addis 180.b
ſpes vna miſeris reliqua 164.g
ſponte ſua, hoc eſt, per ſe 4.b
Squillus index coniurationis 218.b
Stagnum ſalinarum 247.d
Statius Murcus Cæſaris legatus 170.f
ſtimuli in operibus bellicis 103.d
ſtipendiũ duplex bene meritis Cæſar largitur 181.c.d
ſtipendiũ militũ auertentes deleti. 182.k
ſtipendium victores victis imponunt in rebelli 37.b
Storiarum vſus in bellis 153.e
ſtramentis integũtur caſæ Gallorũ. 62.g
ſtratagema Ambiorigis. 59.d. Bellouacorum. 113.a.114.k. Cæſaris. 93.c. domitij. 176.g. Iubæ regis 163.d
ſtratagema ped.cum perniciam equitibus in pugna permiſcendorum 191.d.e
ſtratagema Pompeij in eruptione. 183.c.
Salonenſium ciuium aduerſus Octauium 168.f.g
ſtratagema timoris ſimulandi 69.a
ſtratagema Vercingentorigis in ſallendis ſuis 86.g
ſtructores vt ſe muniant à telis hoſtium. 153.d. e. & dein.
ſtyli cæci extra vallum conſiti 233.e
ſubpellibus hyemare 169.d
ſubcoacta thoracis genus ad vitanda tela 179.b
ſubſidiari, ſubſidium ferre 113.d
ſudes in bella parata 200. c
Sueſſiones Rhemorum fratres 21.c.d Rhemis attributi. 110. k. Cæſari deduntur 24.i
Sueui. 19.c.20.f. Germanorum bellicoſiſſimi. 40.b. Rhenum tranſire moliuntur. 13.c. eorum delectus aduerſus Romanos 45.a.69.e
Sueuis ne Dij quidem pares 42.f
Sueuis vectigales Vbij 41.b
Sulchitanorum mulcta à Cæſare 252.b
Sulmonenſes Cæſaris fautores 130.k
Sulpitius legatus Cæſaris 147.a
ſupplicatio Cæſari decreta 15. dierum. 30. b.49.e
ſupplicia apud Gallos 71.e
ſupplicum ritus ad victores exeuntium. 212.f
ſupplicibus Cæſar libenter ignoſcit. 222.k
Surus Heduus captus 122.i
Sylla alter, Lentulus 127.a
Sylla interceſſionem tribunitiam non ſuſtulit 127.e.128.f
Sylla prænomine P. caſtrorum Cæſaris præfectus. 180.k. eiuſdem dexteritas. 181.a.
Sylla Fauſti largitio 250.f
ſyluarum latibula & munimenta. 25.d.e 38.k.45.a.53.b
Syriacæ res Cæſaris 221.b

T.

TAbellæ tres iudicum 191.e
Tabellarij Cæſaris à Pharnace intercepti 213.e
tabellarij capti, manibus præciſis dimiſſi 256.f
tabernaculorum Pompeianorum luxuries 195.b.c
tabula Græca in Heluetiorum caſtris reperta 10.i
tabulæ nouæ 166.f. earum lex. 171.e
Talea 103.d
Talum intorquet Pompeius 264.f
Tarbelli pop. 38.i
Tarcondarius Caſtor ccc. equites Pompeio ſuppeditat 167.a
Tarraconenſes ad Cæſarẽ tranſeunt. 143. b.157.e
Tarſus Ciliciæ vrbs 221.e
Taruſates Romanis dediti 37.d.38.i
Taſgetius Carnutenſis à ſuis ciuibus cæditur 57.a
Tauruentũ, Maſſilienſium caſtellũ. 152.b
Tauris inſula 215.e
taxi venenum 75.b
Taximagulus rex 56.g
Tectoſages Volcæ 73.d
Tegea opp. 246.k
tela vt vitent milites 179.b
temerarium Gallorũ equitum iuſiurandum 99.e
temerarium Pompeianorum iuramentũ de non reuertendo in caſtra niſi victoria adepta 193.a
temeritas Gallis innata 92.k
temeritatis ac feſtinantiæ exitus 184.b
tempeſtas naues Cæſaris affligens. 47.d. 53.c
tempeſtatis incommodum in bonũ verſum 253.d
tempeſtatum cœleſtium vis 39.d.49.a. 140.i
temporum ſpacia Galli non dierum, ſed noctium numero definiunt 72.g
Tencheberorum bellum 65.e
tentoriola Cæſarianorum 238.b
Tergeſtinorum oppreſſio 117.c
Teſtamentũ Ptolemæi regis. 198.k.199.a
Teſtamenta pauore condunt Cæſariani milites aduerſus Germanos pugnaturi 14.b
teſtudo pedum lx. 151.e
Tetrarchia Deiotaro adimitur 224.i
Teutomatus Nitiobrigũ rex. 89.a.93.e
Teutoni & Cimbri. 12.b.14.k. à finibus Belgarum arcentur 21.e
Thameſis flu. 23.e.55.b
Thapſus opp. 247.c. eius cuſtodes Cæſar ignominioſe mittit 238.f
Thapſitanorum anguſtia. 247.d. mulcta à Cæſare 252.g
Thebas Calenus Cæſarianus recipit. 181.e
Thebenna oppidum 246.b
Thebennenſes Cæſaris auxilium inuocans ibid. i
Theologia Gallorum. 71.e. & dein. Germanorum 72.i.k
Theophanes Pompeianus 170.k
Thermus prætor Pompeianus 129.c
Theſſali in copijs Pompeij 167.a
Theſſaliæ & Ætoliæ legati ad Cæſarem. 175.b
Theſſaliæ diuiſio 175.e
Theſſalia in Cæſaris ditionẽ venit. 190.k
Theutomatus, vide Teutomatus.
Thoraces ad vitandos telorũ ictus. 179.b
Tiberius Nero Cæſarianus 209.d
Tiberius Tullius 157.d
Tignium op. Cæſaris ſtudioſum 129.c
Tigurinus pagus 5.e
timor miſericordiam non recipit in ſummo periculo. 87.e. mentem homini eripit 207.d
timoris excuſatio ac prætextus. 14.f.g. eius vanitas. 164. i. ... 78.f. 162.f. eius ſimulandi aſtus. 36.b.64.g.h.66. g.69.a
timorem à Germanis, militibus ſuis adimit Cæſar 14.i.k.15.a.b
Tiſdra oppidum 235.c.249.d. 251.d
Tiſdritanorum mulcta à Cæſare 252.b

Titu-

Titurij Sabini trepidatio 58.g.h.i.& dein.59.a
Titi duo Hiſpani adoleſcentes Cæſariani ab inimicis intercepti 233.a.b
T.Allieni ignominioſa miſſio 240.b
T.Appij ſacrilegium impeditur 198.f
T.Baluentij primipilaris mors 59.e
T.Cæcilij centurionis mors 140.b
T.Labienus Cæſaris legatus 4.k.28.b.34.b.56.k.75.e.vide Labienus.
T.Pulcio. 186.k
T.Pulſionis centurionis inimicitia cum L. Vareno, eiuſdemq́ Pulſionis virtus 62.i
T.Rebillus proconſul 249.c
T.Salienus Centurio 233.a
T.Sextius 67.c.94.i.108.f
T.Silius 33.c
T.Terraſidius ibid.
T. Torius Italicenſis dux à legionibus quibuſdá eligitur in odiũ Caſſij. 219.a
T.Vaſius 217.e
Togata Gallia 117.c.124.b
tolerare equos & equitatum 180.b.182.b
Toloſa & Toloſates 4.i.37.a.81.c
Torquatus Orici præfectus.169.a. eius mors 252.f
Torques aurei duo honoris ergô præfecto Caſſianæ turmæ à Cæſ.dati. 260.b
tragula miſſa epiſtola 63.e
traiectus Britanniæ breuiſſimus 51.b
*Transrhenani pop. Galliæ domitæ fama audita legatos ad Cæſarẽ mittũt.*30.g
Trebonius legatus.137.b.procõſul.221.a. vi de tribunali deturbatus.171.e.eiuſdem mira in reficiendis operibus induſtria.155.d.humanitas 171.c
Trecenti qui Varo ac Scipioni pecunias contuliſſent, vno nomine pecunia imperata Cæſar ignoſcit 250.k
tres aut quatuor milites Cæſariani, duo millia Numidarũ in fugam vertunt. 244.k
Treuiri.13.c.34.b.*equitatu cæteris Gallis præſtant*.27.e.51.b. *Germanos aduerſum Ro. ſolicitant*.65.d.67.d.*eorũ ferocia*. 117.d.*clades*.69.c.98.k.122.i
Triarij infelicitas 223.b
Triboces Germani 19.c
Tribuni militum & Centuriones Afraniani ad Cæſarem deficientes 147.e.d
Tribunitiæ contentiones 221.c
*Tribunitiæ interceſſionis violatio.*128.f
Tribuni pl. ad Cæſarem fugiunt 127.d
Tribuni quidã militum à Cæſare ignominioſe dimittuntur 240.g
Tributum in capita ſingula ſeruorum ac liberorum impoſitum 174.i
triginta annos militans Centurio 237.e
triginta equites Galli duo millia Maurorum equitum repellunt 227.a
Trinobantes, Britannorũ ciuitas 55.d
Triumphi Cæſaris ornamenta 233.a
Triumphus Pompeianorum ante victoriam 191.a
tubæ ſoni non exauditi malum in receptu canendo 94.f
Tubero ab Actio Varo appulſu littoris Aphricani prohibetur 135.e
Tulingi pop. 3.a.9.b
Tullius legatus 257.c
Tullij Ruſi quæſtorij mors 249.a
Turinum opp. & Turini à Milone ſolicitantur 171.e
Turios Cælius ſolicitans interficitur. 172.f.g
Turmæ præliares nimis denſæ eſſe non debent 115.e
turpem cauſam ingreſſi, ne fruſtrà feciſſe videantur, peius aliquid deſignant. 171.d
turris altius tutò attollendæ ratio 153.d
turris lateritia 153.c
turres bellicas Romani quò volunt promouent 29.c
turres cxx. celerrimè à Cæſarianis excitatæ 61.d
turris Phari admirabilis 200.f
Tuticani cædes 187.d
tympanorum in adytis ſpontaneus ſonus 196.g
Tyrannos Cæſar in fidem recipit 221.d
Tyrones vt hortandi 248.f
Tyronum legio 175.b.215.a
Tyronum mollities & ignauia 173.d
*Tyronũ timiditati Cæſar proſpicit.*234.f
Tyrones Cæſariani capti inter legiones Scipionis diſpartiti 238.f

V.

Vacalos inſula 42.b
Vacca opp. 245.e
vadabilem Sicorim fluuium efficit Cæſar 143.c
Valerius adoleſcens 262.b
Valerius Flaccus L. F. legatus Cæſaris. 135.c.eius mors 181.c
Valetiacus Coti Hedui frater 89.b
*vallus in maſculino genere.*183.d. 203.b
Vangiones Germani 19.c
Varro legatus Pompeij 137.c
Varronis cohortes à Carmonenſibus eijciuntur 157.a
Varronis fictus erga Cæſarem animus. 156.f.g.h.deditio 157.c
*Varus in Africa.*243.b.*Iubæ reſiſtere nõ audet.*164.k. *eius fuga.*162.f.243.a.
Varus flu. 150.g
vaſa conclamare 144.k
vaſtitatem circum ſe amant Sueui 41.a
*Vatinius Cæſarianus.*196.g. *eius virtus & victoria aduerſus Octauium.*215.c.d.e.216.g.h.i
Vatinianorum militum fortitudo. 216.g
Vatuca caſtellum, & Vatucenſis clades. 25.c.76.i
Vbij.41.a.*auxilium contra Sueuos à Romanis petunt*.44.g. *Sueuis vectigales*.41.b.*Cæſari conciliati*.45.a.69.d
Vcubis oppidum 254.k.*incenſum*.260.k
vectigalia Hiſpalenſibus remitti Cæſar à pop. Rom. impetrauerat 265.a
vectigalium multiplicatio 174.i
Vectones pop. 137.d
Vedeliacus Coti frater 89.b
Vellaunij 103.e
Vellaunodunum oppidum deditur 82.g
Velocaſſium poteſtas 21.e
velorum nauibus inutilium reddendorũ ratio 35.d
venationis exercitium & laus. 72.k.74.f.*eius ſtudioſi Sueui.* 40.h.i
Venetia vrbs Galliæ maritima 34.g
*Veneti Galli.*33.c.d.*Roman. dediti.*30.g
*Venetorũ Senatus à Cæſare necatus.*36.f
Veneti belli confectio 35.e.45.d
Ventiſponte opp. 260.k
ventus Cæſari velut ad nutum ſeruiens. 173.h
Veragri Galli 31.a
Verbigenus pagus 10.g
*Vercingentorix Celtilli filius.*80.b.i.83.a.*proditionis reus.*85.e.86.g.h. *eiuſdem res.*88.b.90.k. 98.k.99. d.103.e. *Cæſari deditur* 107.a
vereri nauibus, hoc eſt malè timere 53.a
*Vergaſillaunus Aruernus Gallicarum copiarum dux.*104.g.106.i. *captus.* 107.d.
Vergilius Pompeianus Thapſi præfectus 247.c
Vergiliarum ſignum confectum 238.f
Vergobretus magiſtratus Heduorũ. 6.i
vernacularum legionum duarum robur 255.a
Verocaſſes, ſeu Velocaſſes pop. 21.e
Verodoctius 4.f
Veromandui 21.e.25.b.27.c
Verſaonenſes 261.a
Vertico Neruius perfuga ad Cæſarem. 63.h.& dein.
Vertiſcus Rhemorum præfectus occiditur 113.c
Veſontio Sequanorum opp. 13.d
veſtitus regius Deiotaro à Cæſare reſtitutus 222.b
veſtitu inſigni vtebatur Cæſar in prælijs 107.c
veteranus exercitus 249.e
veteranarum legionum fiducia 234.f
veterani milites Cæſariani ad Labienum inſultabundum verba 229.b.c
veterani militis mira aduerſus elephantum fortitudo 248.i.k
veterani milites Cæſariani in naue capti ad Scipionem deducti, & malè mulctati 237.e
veteranorum hortatio 248.f
veteranorum militum irritatorum gra-

uis vltio 249.a.b
*veteranorum militum prudentia & fortitudo animi.*173.d. *tolerantia.*231.e. *vide milites*
vetuſtati oppidi Maſſilienſiũ Caſar defert 158.g
vexilli proponendi teſſera 26.k
Vibullius Rufus Pompeianus 130.b. 132.b.136.i.168.k.
victori authoritas adeſt 210.g
victorum in victos poteſtas 13.a
victi vt à victoribus pacem ſupplices petant 212.f
victoria non præſumenda ſolùm, ſed cogitandum etiam vt paretur 191.c
victoria Caſaris nuncij terror hoſtibus. 196.i
victoriæ cõditio expendenda. 187.e.188.f
victoriæ gloria 116.f
*victoriæ ſimulacrum ſe conuertens.*198.g
victoriæ ſpei ſtimulus 38.i
*victoriam non qualemcunque Caſar volebat, ſed incruentam & mitem.*146.f g.234.f
victoriam certò ſibi præſumit Pompeius 190.k.191.a
victũ ſe fatetur Afranius Caſari. 149.e
vicorũ ac caſtellorum grauamina. 174.i
Vienna opp. 81.e
vinum ad ſe inferri nolunt Neruij. 25.a *Sueui non vtuntur* 41.a
vinum & nardum identidem ſibi infundens Scapula mori certus 262.k
vires & magnitudo corporis vt parentur 40.i.k
virilitas Romanis negociatoribus in Ponto excelſa 222.k
virorum poteſtas aduerſus vxorẽ & liberos olim in Gallia 72.g
Viridomarus Heduus 92.f.95.d.96.f
Viridouix Vnellorum rex 36.g
virtus naturæ incommodum vincens. 215.d
virtuti multa concedenda 182.k
per virtutem interfecti videri volũt Iuba & Petreius ſeipſos conficientes. 251.e
virtutem ſuorum militum Caſar honorat 181.c.d
*virtute non dolo certare ſoliti Galli.*245. d. *item Heluetij* 5.e
*virtute Romani Gallos ſuperabant.*35.d
vita pecunia redempta 218.b
vitam fidei poſthabent Caſariani milites capti 237.d
vitium facere 258.f
viuos homines Dijs ſacrificabant Galli veteres 72.f
Viſilles Hirrus Pompeianus 130.b
Vlla oppidum 220.g.253.d.254.f
vltio Romanorum militum 9.a
vltionis cupiditas 121.c
Vndeuiceſimani, vndeuiceſimæ legionis milites 219.a
Vnelli pop. 30.g.36.k
vocabulorum armamentorum imperitiæ malum in gubernatoribus 142.k
Vocates Aquitani Romanis dediti 38.i
Voccio Noricorum rex 19.e
Vocontij pop. 4.k.37.d
Vogeſus mons 42.b
Volcatius Tullus Caſarianus 181.b
Volcæ ſeu Volgæ Arecomici 81.e.99.b *Tectoſages* 73.d
voluntatem etiam pro facto Caſar accipit 166.g
Voraginoſum ſolum 261.b
vota Gallorum 72.f
vrbs ciuitati præſidio 83.d
vrbes à Caſare occupata 129.c
vrbes xx. Biturigũ vno die inceſſa. 83.a
Vriſera 74.g
Vrſao oppidum natura munitum. 264.k
Vſipetes & Tencbteri Germani 40.b *à Sueuis expulſi.* 41.b. *Sicambris ſe iungunt* 44.f
vſura grauiſſima 176.k
vſurarum leuatio 166.f
vſus, rerum magiſter 153.d
Vtica opp. 158.i.162.b.249.e.250.i
Vticenſis expeditio Curionis Caſariani. 158.i.k
*Vticenſes Caſaris amici.*162.b. *eorum erga Catonem animus* 249.e.250.g
vtrium in bellis vſus 141.a
vulgi inſcientia & leuitas ciuitati exitioſa eſſe non debet 93.a
vulnera corporis tegenda 160.b
vulneribus procumbentes milites prælium redintegrant 28.b
vultus Germanorum formidabilis Gallis viſus 13.e
vultu Caſaris imperatoris ſui milites confortantur 228.g
Vxellodunum oppidum, eiuſq́; obſidio & expugnatio 119.b.121.b.122.g
vxores Arioniſti duæ 19.e
vxores communes apud Britannos. 54.i
vxores ducentes milites emolliuntur. 199.d
Vzita opp. 236.k.237.b.241.i.250.b

Z.

ZAma, regia Iubæ, illum excludit. 251.a.b.c
Zamenſes Caſarẽ accerſunt, qui ſe à Iuba rege ſuo tueatur 251.d
Zela opp. Ponti 223.b
Zetta opp. 244.f

Figurarum triginta in hoc opere poſitarum Index.

Folio 3. 9. 14. 16. 23. 26. 31. 32. 39. 60. 84. 85. 90. 97. 100. 112. 114. 115. 119. 133. 134. 138. 151. 177. 178. 184. 185. 192. 200. 201.

SERIES CHARTARVM.

*ß A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y. a ß. a b c. A B C D E F G H I K L M N O P Q R. Omnes ſunt terniones, præter literam I, quæ eſt duernio, & literas Q, R, & Y, quæ ſunt quaterniones.

F I N I S.

C: 9-12

A. PANDIMIGLIO
RESTAURO - CODICI
PERGAMENE - STAMPE
Via Podere Rosa, [illegible]